İÇİNDEKİLER

1) Kurumsal Müşterilerde Sigorta Şirketi Seçimi Üzerine Bir Uygulama **1-18**
Cemalettin Demireli, M. Necdet Timur

2) Bilimsel Araştırma Yöntemleri Dersine İlişkin Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü Öğrencilerinin Görüşlerinin İncelenmesi **19-28**
Adile Aşkım Kurt, Özden Şahin İzmirli, Mehmet Fırat, Serkan İzmirli

3) AB Uyum Sürecinin Türk Kobi'lerine Etkisi **29-38**
Zeki Kartal, M.Kemal Beşer, Erhan Moray

4) Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliği: 1970–2005 Türkiye Örneği **39-50**
Kemal Yıldırım, Süleyman Emre Özcan

5) Büyülü Gerçekçilik: Latife Tekin'in Sevgili Arsız Ölüm ve Angela Carter'ın Büyülü Oyuncakçı Dükkânı İsimli Eserlerinin Karşılaştırması **51-62**
Derya Emir, Hatice Elif Diler

6) Çevresel Sorunlara Karşı Bir Çözüm Önerisi Olarak Sürdürülebilir Tüketim Düşüncesi **63-76**
Rıdvan Karalar, Hakan Kiracı

7) Şema Kuramının Okuduğunu Anlama Sürecindeki Rolü **77-86**
Dilek Çakıcı

8) Bir Vakıf Üniversitesindeki Öğrencilerin Sınav Kaygısı Hakkında Araştırma **87-102**
Evren Ayrancı, Ercan Öge

9) Faaliyete Dayalı Maliyetleme Uygulamasını Geliştirici Yaklaşımlar **103-106**
Mehmet Sinan Bozok

10)Kamu Politikası ve Politika Analizi Çalışmalarının Teorik Çerçevesi **107-120**
Fatih Demir

11) Girişimcilik Bağlamında Eğitimin Sivilleşmesi ve Girişimcilik Örneği Olarak STK'lar **121-132**
Musa Şahin

12)İşsizlik, Kişi Başına Milli Gelir (Yoksulluk), Suç Oranı Ve Yeşil Kart: 1993 – 2009 Türkiye Örneği **133-140**
M. Veysel Kaya, İbrahim Bozkurt

13) Kurumsal Kaynak Planlaması: Yönetsel Karar Verme Açısından CP Group Uygulaması **141-154**
Tansel Çetinoğlu, Niyazi Kurnaz, Yılmaz Şen

14) Mali Krizler ve Son Mali Krizin (2008) Reel Sektöre Etkileri **155-168**
C. Erdem Hepaktan, Serkan Çınar

15)Küçük Sanayi Sitelerinde Kurumsal Sosyal Sorumluluk Olgusu: Bilecik Küçük Sanayi Sitesi Örneği **169-180**
Muzaffer Aydemir, Murat Ateş

16) Mülkiyet Kavramının Tarihsel Gelişimi Sürecinde Ortaçağ ve Reform Hareketi **181-190**
Ramazan Kılıç, Mine Demirçelik

17) Otel İşletmelerinde Etiksel İklim Algılamaları İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin Analizi: Kapadokya Örneği **191-206**
Adem Öğüt, Metin Kaplan

18) Okuduğunu Anlama Becerisinin Değerlendirilmesinde Çoktan Seçmeli Testlerle Açık Uçlu Yazılı Yoklamaların Karşılaştırılması **207-220**
Mehmet Temizkan, M. Eyyup Sallabaş

19) Osmanlı'dan Cumhuriyete Mahalle Yönetimi **221-230**
Musa Şahin, Esra Işık

20) Çevresel Sürdürülebilirlik ve Yozlaşma İlişkisi: Bir Kesit Veri Analizi **231-240**
Taner Güney, İbrahim Bakırtaş

21) Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Yasal ve Yapısal Dönüşümü **241-248**
Feyzullah Ünal

22) Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Girişimcilik Olgusu (Sosyo-Ekonomik Açıdan Bir Bakış) **249-258**
Saban Esen, Ensar Yılmaz

23) Türkiye'de Yabancı Bankaların Varlığının Yatırım ve GSMH Üzerindeki Etkisinin Analizi **259-270**
Cüneyt Koyuncu, Duygu Şahan

24)Üniversite Öğrencilerinin Çevresel Duyarlılıkları İle Çevresel Davranışlarının Yapısal Eşitlik Modeliyle Araştırılması **271-278**
Veysel Yılmaz, Zeki Yıldız, Talha Arslan

25) Vakıf Üniversitesi Tercihinin Analitik Hiyerarşi Süreci İle Belirlenmesi **279-290**
Nihan Özgüven

26) Türkiye'de Nüfus Hareketliliği ve Kütahya Örneği **291-300**
Yavuz Bozkurt

27) Yöneticilerde Benlik Algılamalarının Belirlenmesi: Sanayi Örgütlerinde Bir Araştırma **301-310**
Zeki Çakmak, Hakan Kara

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

KURUMSAL MÜŞTERİLERDE SİGORTA ŞİRKETİ SEÇİMİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA*

Cemalettin DEMİRELİ**
M. Necdet TİMUR***

Özet: Bu çalışmada kurumsal müşterilerin şirket seçiminde üzerinde durdukları faktörleri belirlemek amacıyla nitel araştırma yapılmış ve yapılan içerik analizi ile kurumsal müşterilerin sigorta şirketi seçimine etki eden faktörler; güvenilirlik, fiyat, şirketlerin ödeme yapma davranışları, şirketin bilinirliği, sigorta şirketinin finansal gücü, şirket temsilcisinin; tanıdık olması, kolay ulaşılması, poliçe detaylarını bilmesi, imajı ve statüsü olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Müşteri, Kurumsal Müşteri Satın Alma Davranışı, İçerik Analizi

AN APPLICATION OF THE CHOICE OF INSURANCE COMPANIES BY INSTITUTIONAL CUSTOMERS

Abstract: This study qualification research has been made to determine the factors that is used by the institutional buyers, furthermore and thus, with the help of the content analysis, these factors have been determined as "confidentiality, price and payment behaviour, popularity and the financial power of the insurance companies", as well as "the familarity, availability, having a detailed information about policy, image and status of the sales representative".

Keywords: Institutional Customer, Institutional Customer Purchasing Behaviour, Content Analysis.

GİRİŞ

Pazarlama faaliyetleri incelendiğinde talebin ortaya çıkış noktasında ikiye ayrılmanın olduğu görülmektedir. Eğer bireysel ihtiyaçların karşılanmasından kaynaklanan bir talep varsa pazarlama faaliyetleri tüketime yönelik ihtiyaçların karşılanması için gerçekleştirilmektedir. Bireysel ihtiyaçların karşılanması dışındaki ihtiyaçlara bağlı olarak ortaya çıkan talep varsa, pazarlama faaliyetleri kurumsal (endüstriyel) ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olarak gerçekleşecektir (Balta, 2006: 4). Dolayısı ile bu faaliyetlerin gerçekleştirildiği pazarlarda tüketici pazarları ve kurumsal pazarlar olarak ikiye ayrılmaktadır.

Kurumsal (Endüstriyel) Pazarlar, diğer mal ve hizmetlerin üretiminde doğrudan kullanılan ürünü, diğer mal ve hizmetlerin doğrudan üretiminde doğrudan kullanmak amacıyla ihtiyaç duyan birey veya kurumların ihtiyacını karşılamak üzere mal ve hizmetleri satın alan ve bunları üretim, işleme ve dağıtım yolu ile tekrar mal ve hizmetlere dönüştüren kurum ve kuruluşlardan oluşan pazarlardır (Pride and Ferrell, 1980: 144). Kurumsal pazar, kendi faaliyetlerinde kullanmak, başkalarının ihtiyacını karşılamak amacı ile satmak ya da kendi ürünlerine hammadde ve malzeme olarak kullanmak için mal ve hizmet satın alan tüm gruplardan oluşur (Bradley, 1995: 112) .

Bir mal veya hizmetin 'bireysel müşteri tarafından alınan mal veya hizmet' mi, yoksa 'endüstriyel müşteri tarafından alınan mal veya hizmet' mi olduğuna karar vermek için alınan mal veya hizmetin ne amaçla kullanıldığına bakmak gerekir. Örneğin bir kutu boya bir kişinin evini boyaması amacı ile satın alınması durumunda satın alan bireysel müşteri, mobilya yapımında mobilyayı boyamak amacı ile satın alınıyorsa kurumsal müşteridir (Ertürk, 1996:217).

* Bu çalışma Prof. Dr. Necdet Timur'un danışmanlığını yaptığı Cemalettin Demireli tarafından hazırlanan "Kurumsal Müşterilerin Sigorta Şirketi Seçimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Uygulama" başlıklı doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

** Dr., Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
*** Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi

Kurumsal pazarlamada satın alan müşteriler bireysel müşterilerin aksine; işletmeler, ticari organizasyonlar, tekrar satış yapmak amacı ile satın alan perakendeciler, devlet kuruluşları ve kamu iktisadi teşekkülleri olarak sıralanmaktadır (Tavmergen, 2002: 37).

KURUMSAL MÜŞTERİLERİN SİGORTA SATIN ALMA MODELLERİ

Kurumsal satın almaları açıklamaya yönelik farklı modeller ortaya atılmıştır. Bu modeller arasında temelde iki modelin kurumsal satın almayı şekillendirdiği görülmektedir. Bu modellerden ilki F.E. Webster ve Y. Wind tarafından geliştirilen ve kendi isimleri ile adlandırılan Webster ve Wind Modeli, ikincisi ise J. N. Sheth tarafından geliştirilen ve kendi adıyla anılan modeldir.

Kurumsal satın almayı açıklayan iki model dışında literatürde yer alan Choffray ve Lilien'e (1980) ait model satın alma davranışını bir süreç olarak algılar (Gvili, 2003: 21). Modelde çevresel ve örgütsel faktörler kişisel tercihlere göre satın alma merkezi katılımcıları arasında ürün alternatiflerinin tanımlanmasında ortaya çıkan kısıtlar olarak kabul edilmektedir (Balta, 2006: 57). Kurumsal satın alma ile ilgili bir diğer model Johnston ve Lewin (1994) modelidir. Johnston ve Lewin orjinal modellere, bileşik bir model kurmak için bazı düzenleme ve ilişkiler eklemişlerdir. Johnston ve Lewin'in modellerinde ortaya koyduğu en önemli sonuç, riskin rolü ve bunun kurumsal satın alma sürecindeki etkisi ile ilgilidir (Gvili, 2003: 22).

Bu çalışmada kurumsal müşterilerin sigorta satın alma davranışını etkileyen faktörlerin belirlenmesinde Webster and Wind modeli esas alınmıştır. Webster ve Wind tarafından geliştirilen model, kurumsal satın alma davranışının çevresel, örgütsel, kişiler arası ve kişisel faktörlerden oluşan hiyerarşik bir yapıdan oluştuğunu savunur. Modelde özellikler kişiler arası faktörlerin önemi vurgulamaktadır (Lau, at.all., 1999: 574). Modelde, kurumsal satın alma biçimsel bir örgüt yapısı içinde, bir kişinin diğeriyle etkileşim halinde olduğu ve kişiler tarafından gerçekleştirilen bir karar verme sureci olarak belirtilmektedir. Webster ve Wind'e göre satın alma karar surecine katılan her bir çalışan ortak amaçlar çerçevesinde bir araya gelmekte ve bunun sonucunda ortaya bir grup çıkmaktadır. Webster ve Wind tarafından satın alma merkezi olarak adlandırılan bu grup üyelerinin oluşturduğu merkez satın alma için gerekli faaliyetleri yaparak, süreci işletip satın almayı gerçekleştirir (Morris, 1991: 140). Bu nedenle kurumsal satın alma kararları tüketici satın alma kararlarından farklı olarak bir grup davranışını yansıtmaktadır. Dolayısıyla kurumsal müşteri davranışlarının anlaşılması sırasında, grup davranışları ve kararları üzerinde yoğunlaşmak gerekir (Balta, 2006: 49-50).

Webster ve Wind modeli, kurumsal satın alma davranışına, satın alma sürecinin anlaşılmasını kolaylaştıran birçok faktör de ekler. Bu faktörler, işletmenin içinde bulunduğu durum ile işletme ihtiyaçlarını belirleyen faktörler olarak da değerlendirilen, teknik, ekonomik, kültürel, yasal ve siyasi çevre ile satın alma kararlarını etkileyen faktörlerdir (Powers, 1991: 38).

KURUMSAL MÜŞTERİLERİN SİGORTA SATIN ALMA DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Satın alma davranışları açısından bireysel ve kurumsal müşterilerin benzer yönlerinden çok, farklı yönleri dikkati çekmektedir. Bireysel müşteriler bireysel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla mal ve hizmetleri satın alırken kurumsal müşteriler ise örgütün ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla alım yaparlar. Bireysel pazarlarda karar veren tek kişi veya aile üyeleridir. Kurumsal pazarda ise karar verenler genelde uzman kişilerden oluşan karar verme birimidir. Bu nedenle bireysel müşterilerin sübjektif davranışlarına karşılık kurumsal müşterilerde ussal davranışlar ön plana çıkmaktadır (Can vd, 2003: 319). Sonuç olarak satın alanlar ister kurumsal isterse bireysel müşteriler olsun satın alma kararını verirken çeşitli faktörlerin etkisi altında karar verirler.

Webster and Wind tarafından gerçekleştirilen çalışmada kurumsal satın alma davranışlarını etkileyen faktörler çevresel, örgütsel, kişiler arası ve kişisel faktörler olarak dört temel gruba ayrılmıştır (Manaberi and Tina, 2005: 6).

Çevresel Faktörler:
Ölçülmesi ve belirlenmesi oldukça zor olan çevresel faktörler, satın alma sürecine bilgi sağlamakta aynı zamanda kısıtlar ve fırsatlar sunmaktadır. Çevresel faktörler dış çevre olarak da adlandırılan talep düzeyi, teknoloji, ekonomik koşullar, politik ve yasal faktörler ve rekabet koşullarını kapsamaktadır (Webster and Wind, 1972: 14).

Talep Düzeyi: Talep düzeyindeki değişmelerden büyük ölçüde etkilenen kurumsal müşteriler, ekonomide canlanma olduğu durumlarda daha fazla üretim ve pazarlamayı hedefleyeceklerinden; büyük miktarda girdi alacaklardır. Ekonomik durgunluk dönemlerinde ise girdi satın alma durumu değişecektir (Yükselen, 2008: 155). Ekonomik yapıdaki belirsizlikler arttıkça kurumsal müşteriler stoklarını eritme yoluna gidecek, yeni tesis ve makine alımını azaltarak, yatırımlarını durduracaklardır (Tek ve Özgül, 2007: 2001). Bu durumda sigorta talebini etkileyecektir.

Ekonomik Koşullar: Ekonomik koşulların olumlu olduğu dönemlerde kişisel ve kurumsal gelirler büyüme göstereceğinden müşterilerin satın alma güçleri artar. Ekonomik duraklama enflasyon ve ekonomik kıtlık dönemlerinde tam tersi bir durum ortaya çıkar müşterilerin satın alma güçleri düşer. Sigorta pazarı son durumdan olumsuz etkilenir. Bireysel müşteriler açısından düşük primli sigorta türleri bile lüks haline gelirken enflasyon döneminde kurumsal müşterilerin de finansal güçlüklerle karşılaşmamak için sigorta talebinde değişiklikler olacak sigorta talebi azalacaktır (Timur, 2008: 124).

Teknolojik Koşullar: Kurumsal müşterilerin kontrol edemedikleri çevresel faktörlerin en önemlisi teknoloji olarak bilinmektedir. Özellikle bilgi teknolojilerindeki gelişmeler satın alma kararları üzerinde büyük etki yaratmaktadır. İnternetin gelişmesi potansiyel kurumsal müşteriler için sipariş, araştırma ve anlaşmaların sağlanması gibi konularda maliyetlerde düşüş sağlamaktadır (Berthon at. al, 2003: 553). Teknolojik koşullardaki gelişme ve değişmelerin işletmeler üzerinde yaptığı etkilere bağlı olarak kurumsal müşterilerin sigorta satın alma kararları da değişmektedir. Sigortacılıkta yeni ürünlerin ortaya çıkması çeşitliliği artırmakta, yeni sigorta çeşitleri sigorta pazarının gelişmesine ve müşterilerin daha fazla alternatifle karşı karşıya kalmasına olanak sağlamaktadır.

Yasal ve Politik Koşullar: Devletin sigortacılık alanında çıkardığı yasa ve yönetmelikler kurumsal müşterilerin sigorta satın alma kararlarını doğrudan etkilemektedir. Zorunlu sigortaların çeşit ve prim olarak arttırılıp azaltılması, vergiye tabi olup olmaması, sigorta sistemindeki değişiklikler ve işletmelere sigorta ile ilgili getirilen yükümlülükler sigorta kararlarını etkilemektedir (Timur, 2008: 124).

Rekabet Koşulları: Sigorta şirketi ile kurumsal alıcı arasındaki uzun dönemli ilişkilerin varlığı, sigorta şirketine müşteri istek ve ihtiyaçlarını zamanında ve etkin bir şekilde yerine getirebilme olanağı sağlayacak ve bu sayede rekabet avantajı elde edilecektir (Kalwani ve Narayandas, 1995: 3). Rekabet avantajı sağlayan sigorta şirketi kurumsal müşterilere daha düşük fiyatlı ve daha uygun şartları olan poliçe olanakları sağlayacaktır. Bu sayede kurumsal müşteri de daha uygun olanaklarda sigorta hizmeti alma olanağına sahip olacaktır. Devletin yasal zorunluluklarına bağlı olarak rekabetten dolayı düşük primler ve sigortacı lehine olan kararları sigorta talebinin artması yönünde kararlar alınmasını sağlarken tersi durumda sigorta talebi azalacaktır (Timur, 2008: 125).

Örgütsel Faktörler
Satın almayı gerçekleştirecek örgütün amaç ve hedefleri, stratejisi, örgütsel yapısı ve riske karşı tutumu, kurumsal satın almayı etkileyen örgütsel faktörlerdir (Altunışık vd, 2004: 86). Kurumsal müşteriler satın alımlarda duygusal güdülerden çok kurumsal amaçlara uygun olarak ekonomik temelli rasyonel hareket ederler. Aynı kalitede mal ve hizmetlerin alımında ise düşük fiyatlı olanı tercih ederler (Can vd, 2003: 319).

Amaç –Hedef ve Stratejiler: İşletmelerin içinde bulunduğu iç ve dış şartlar altında uzun dönemli amaç ve hedeflerini belirlemesi, bu amaç ve hedeflere ulaşmak için gereken kaynakları temin etmesi ve gerekli faaliyetleri gerçekleştirmesi gerekmektedir. Belirlenen amaç ve hedefleri doğrultusunda faaliyetlerini ve kaynaklarını düzenlemek zorunda olan işletmeler, amaç ve hedeflerine bağlı olarak örgüt yapısını da farklılaştıracaklardır. Çünkü çalışanlar, bazen kendi amaç ve hedefleri bazen de işletme amaç ve hedefleri konusunda uyuşmazlığa düşerler (Şimşek vd., 2001: 249). Böyle bir durum işletmede diğer satın alma kararlarının yanında sigorta hizmeti satın alma kararlarını da zora sokacaktır. Örneğin, personel departmanı çalışanların sigortalanma işlemleri ve sosyal güvencesinin tam olarak yerine getirilmesini isterken finans departmanı burada kullanılacak kaynakların bir kısmının kaynak tasarrufu olarak yatırımlara tahsis edilmesini isteyebilir.

İşletmelerde stratejiler, temel strateji ve alt stratejiler ile yönetim düzeylerine göre yapılan stratejiler olmak üzere üç ana kategoride sınıflandırılabilir. (Ülgen ve Mirze, 2004: 70-71). Kurumsal müşteriler sigorta hizmeti satın alırken hangi ana veya alt stratejilerin seçileceğine ve nasıl bir yönetim stratejisinin izleyeceğine dikkat etmek zorundadırlar. Gerek temel ve alt stratejiler arasında gerekse yönetim düzeyine göre belirlenen stratejilere uygun hareket edilmemesi işletmenin amaçlarının dışına çıkılmasına yol açabilir.

Örgütsel Yapı: Örgütsel yapı, işletmelerin faaliyetlerini gerçekleştirdiği yapı olarak tanımlanmaktadır. Örgütsel yapısını bir merkezde toplayan işletmelerin karar verme sürecinin hızlı bir şekilde gerçekleştiği ileri sürülmektedir. Böyle yapıdaki işletmelerde karar verme sürecine çok az sayıda kişi katıldığı için bilginin paylaşılması, uzlaşma sağlama ihtiyacı ve anlaşmazlığa düşme ihtimali azalır. Bu tür işletmelerde kişiler aynı zamanda, danışma ve uzlaşmaya çok az ihtiyaçları olduğu için seçme faaliyetini de çok hızlı bir şekilde gerçekleştirebilirler (Wally and Baum, 1994: 937). Genelde satın alma durumu yatırımlarındaki artış, belirsizlik ve karmaşıklığa bağlı olarak organizasyondaki fonksiyonların arttığına dolayısıyla satın alma merkezlerinin daha büyük ve karmaşık hale geldiğine inanılır. Satın alma merkezindeki karmaşıklık arttıkça satın alma kararları uzar (Webster, 1991: 45).

Riske Karşı Tutum: Örgütsel faktörler bireysel karar alma davranışını insanların tek başına veya farklı bir organizasyondan olması durumuna göre farklılaştırır. Örgütsel satın alma davranışı örgütün amaçları tarafından yönetilip motive edilirken organizasyonun finansal, teknolojik ve insan kaynakları tarafından kısıtlanır (Webster and Wind, 1972: 14).

Kurumsal işletmelerde satın alma kararlarında risk arttıkça satın alma merkezinin yapısı büyümekte ve etkisi yüksek olan üyelerden oluşmakta iken, karar süreci ilerledikçe kişisel bilgi kaynaklarının önemi artmaya başlamaktadır. Bu tür durumlarda sigorta işletmeleri tanıdık satıcıların seçimi ile risk azaltılmaya çalışılır (Johnston and Lewin, 1996: 4).

Kişiler Arası Etkileşim Faktörleri

Satın alma karşılıklı iki taraf arasında gerçekleşen bir olaydır. Satın alma varsa satış yapan da vardır. Satış yapan taraf da kurumsal müşterilerin satın alma davranışını etkileyecektir (Altunışık vd, 2004: 87). Gruptaki her üyenin statüsü, otoritesi, empatisi ve ikna kabiliyeti farklı olduğundan kurumsal satın alma sırasında kişiler arasında ortaya çıkan etkileşim ya da grup dinamiğinin süreci nereye sürükleyeceği belli olmaz. Kısacası kişiler arası faktörler, alımla ilgili kişilerin kendi aralarındaki ilişkilere dayalı olacağından bunların aralarında bazılarının güç kullanımında kuvvetli veya zayıf olmaları, uyumlu olmaları veya anlaşmazlıklar satın alma kararlarını etkiler (Mucuk, 2001: 88).

İşbirliği: İşbirliği, tarafların ortak bir amaca ulaşmak için gönüllü güç birliği oluşturmaları ve birlikte çalışmaları olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle işletmelerin ortak amaçlarına ulaşmalarında, birimlerin ve birimlerde çalışanların faaliyetlerinin karşılıklı bütünleştirilmesi gerekmektedir. İşbirliği ile farklı alt birimlerin koordinasyonu sağlanarak, çatışmayı ve yapılan işlerin tekrarını azaltmak, taraflar arasında uyumu geliştirilip, alt birimleri genel örgütsel amaçlar doğrultusunda birleştirme sağlanabilir (Germain at. all., 1994: 472).

İşbirliği eğilimini gösteren sigorta satacak işletme söz konusu ortak hedeflere ulaşmak için gönüllü olarak kurumsal alıcı ile daha uyumlu hareket etmekte, çoğu zaman uzun dönemde elde etmeyi umduğu kazançlardan dolayı kısa dönemde fedakârlıklar yapmaya razı olabilmektedir. Buna bağlı olarak, kararlarda daha esnek yaklaşımlar geliştirmek, karşı tarafın çıkar beklentilerine önem vermek ve bilgileri sakınmadan ve zamanında paylaşmak gibi davranışlar, etkin işbirliğinin önemli unsurları olarak ortaya çıkmaktadır (Yılmaz, vd., 2002: 185).

Otorite: Bir kişi ya da grubun diğer kişi ya da gruplar üzerinde meşrulaştırılmış gücü otorite olarak tanımlanır. Sennett'e göre, otorite sahibi olmanın hedefi, iktidarı güç sembollerine dönüştürmektir (Durand, 2005: 176). İşletme yöneticileri bu güç sayesinde başkalarının hareket ve davranışlarına rehber olan kararları alabilme iktidarına sahip olurlar. Bu nedenle, otorite ast-üst ilişkisi içerisinde olan bireyler arasında meydana gelen bir güç olarak bilinir (Eren, 2004: 376).

Kurumsal müşterilere sigorta hizmeti satacak olan işletmelerin bu tür idarecilerin olduğu işletmelerde bireyler arasındaki otoriteden kaynaklanan gücü dikkate alarak ilişkilerini ona göre sürdürmeleri gerekmektedir. Çünkü bu tür kişilerden oluşan işletmelerde karar alırken otoriteden kaynaklanan gücün diğer karar vericiler üzerinde etkisi olacağı açıktır.

İkna Gücü: İnsanların değişik mesajları kullanarak alıcıların kanaat, inanç, tutum ve davranışlarında değişikliğe yol açarak onları razı etme ve inandırmaları olarak tanımlanan ikna gücü; iletişim başarısının en açık ölçütünü ortaya koyar. İkna gücünün inandırıcılık yönü saygınlık ve güvenilirliğe bağlıdır. Saygınlık da bireyin karizmasına, inanç ve tutumlarına bağlılığının yanında kişinin işletme içerisindeki statüsü ve rolüne de bağlıdır. İşletmelerde saygınlığı ve güvenilirliği yüksek olan kaynaktan gelen mesaj karar vericiler tarafından daha kolay kabul edilir (Tutar, 2003: 109-110).

Statü: Statü, bir toplumsal sistem içerisinde bireylerin elde ettiği yerdir. Yani statü belli yerlerdeki iş ve görevlerin toplamıdır. İşletmelerde hak ve görevlerin toplamı olarak ifade edilen statü; iş bölümü ihtiyacından dolayı çalışanlara verilen bir mevki olarak tanımlanabilir (Şimşek vd., 2001: 18). Bireysel ve örgütsel amaçlardan oluşan bir bileşim tarafından güdülenen kurumsal alıcılar üzerinde belli statüye sahip çalışanların etkininin olacağı açıktır.

İlk olarak satın alma merkezindeki çeşitli kişiler statülerine bağlı sigorta hizmeti satın alma davranışının nasıl olması gerektiği konusunda etkinliklerini ortaya çıkaracaklardır. İkinci olarak satış görevlisi gibi dış satıcılar üzerinde işletmedeki statülerine bağlı olarak bir etki ortaya koyacaklardır. Üçüncü olarak satın alma merkezinin işlerliğinin boyutlarını bir bütün olarak değerlendirerek sigorta hizmetinin satın alınmasına yön verebileceklerdir (Webster and Wind, 1972: 17).

Kişisel Faktörler

Tüketici satın alma kararını etkileyen kişisel faktörler, yaş, gelir, eğitim durumu, kişilik, risk yüklenme derecesi gibi faktörlerdir.

Satın alma karar sürecine katılan kişilerin yaşı, geliri gibi demografik özelliklerinin yanında, eğitim seviyesi kurum içerisindeki mevkisi, kişiliği, riskler karşısındaki davranışları da karar almasına etki eden kişisel faktörler olarak sıralanabilir (Kotler, 2000a, 199). Satın alma karar sürecindeki katılımcıların vereceği kararlar yaş, gelir, eğitim, profesyonel tanımlama vb. gibi kişisel özelliklerden etkilenir. Kişilerin bu özelliklerine göre kazandıkları satın alma şekilleri teknik veya güdüsel anlaşmalar şeklinde gerçekleşebilir (Kotler and Armstrong, 1996: 193).

Bireyin kendine güven duyması, bağımsız olması, diğer insanlarla birlikte yaşamayı sevmesi, onlara saygılı davranması ve çevresine kolayca alışabilmesi gibi özellikler olarak da ifade edilebilen kişilik; doğru olarak tespit edilebildiği, ürün ve marka seçimleri arasında doğru bir ilişki kurulabildiği takdirde, tüketici davranışlarını analiz etmede yararlı bir değişken olarak kullanılabilir (Kotler, 2000b: 170).

Literatürde yer alan araştırmalara göre, algılanan risk ve satın alma tipi işletmelerde karar verici birimin yapısının şekillendirilmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Algılanan riskin düşük olduğu doğrudan tekrarlı kurumsal satın almalarda ve geliştirilmiş yeniden satın almalarda bireysel kararların etkili olduğu görülmektedir. Bu tür kurumsal satın almalarda, satın alma yetkilisi kararı veren durumunda iken, ilk defa satın alma ve yüksek riskli geliştirilmiş yeniden satın alma durumlarında karar verici birimin yapısının bireysellikten çıkıp grupsallığa yöneldiği görülmektedir (Wilson at.all., 1991: 453).

YÖNTEM

Kurumsal müşterilerin sigorta şirketi seçimini etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlayan bu çalıma nitel bir araştırmadır.

Çalışmanın Evreni

Bu araştırma Gaziantep Organize Sanayi Bölgesi'nde (GOSB) 2010 yılının Ekim ayında yapılmıştır. Araştırma kapsamında tekstil sektörü ele alınmış olup kısıtlama olarak trikotaj atölyeleri kapsam dışı bırakılmıştır. Uygulama alanı olarak GOSB'nin seçilmesinin nedeni; Gaziantep'in Türkiye'nin önemli sanayi merkezlerinden biri olması ve yeterli sayıda tekstil işletmesinin bulunmasıdır. 2010 verilerine göre Gaziantep' de tekstil alanında 570 işletme faaliyette bulunmaktadır. Araştırmada, tipik durum örnekleme yöntemi ile belirlenmiş olan 13 tekstil işletmesindeki yönetici veya işletme sahibi ile görüşme yapılmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmanın yapılması esnasında aşağıdaki sınırlılıklarla karşı karşıya kalınmıştır.

- Araştırma sürecince görüşülen kişilerin, mümkün olduğunca en yetkili kişiler olmasına özen gösterilmiştir. Bu nedenle, işletmelerin sahipleri ya da yöneticileri ile görüşmeler yapılmıştır. Yetkilerin bir kısmına işlerinin yoğunluğundan dolayı ulaşılmasının güçlüğü araştırmanın bir sınırlılığını olarak belirlenmiştir.
- Araştırma sürecinde, verilerin kaydedilmesinde görüşmecilerin kayıt cihazı kullanılmamasını istememelerinden dolayı not tutma yöntemi kullanılmıştır. Bu durum, harcanması gereken zamanın uzun olması ve örneklemin küçük tutulması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.
- Görüşmeler sonucunda elde edilen bilgiler, yönetici ya da işletme sahiplerinin kendi görüş ya da algılarını yansıtmaktadır. Elde edilen bu bilgilerin doğru olduğu varsayılmaktadır.

Katılımcıların Özellikleri

Görüşme sürecinde Gaziantep Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet gösteren 13 kişi ile görüşüldü. Görüşme yapılan kişilerin demografik özellikleri ile işletme profilleri aşağıdaki gibidir.

Tablo 1. *Görüşme Yapılan Kişilerin Listesi*

Katılımcı No	Katılımcı Bilgileri				İşletme Profili			
	Cinsiyet	Pozisyon	Yaş	Eğt. Durumu	Kur. Yılı	Alan	Ç. Sayısı	Sigorta Talebi
Katılımcı 1	Erkek	Genel Koordinatör	28	Lisans - İşletme	2000	Kumaş Üretimi	150	30-35 Milyon Euro
Katılımcı 2	Erkek	Yönetim Kurulu Üyesi	39	Doktora-Fizik Müh.	1997	Pamuk İşleme	50	10 Milyon TL
Katılımcı 3	Erkek	Yönetim Kurulu Üyesi	47	Yüksek Okul	2000	İplik	60	5 Milyon Dolar
Katılımcı 4	Erkek	İşletme Müdürü	37	Lisans – Teks. Müh.	2002	İplik	100	12 Milyon Euro
Katılımcı 5	Erkek	Fabrika Müdürü	39	Lisans - İşletme	1997	Battaniye	140	25 Milyon Dolar
Katılımcı 6	Erkek	Yönetim Kurulu Üyesi	34	Y.L.- İşletme	2003	Halı - İplik	120	13 Milyon TL
Katılımcı 7	Erkek	Yönetim Kurulu Üyesi	34	Y.L.- Teks. Müh.	2003	Halı	110	8 Milyon TL
Katılımcı 8	Erkek	Satın Alma Sorumlusu	33	Lisans - İşletme	1970	Triko İplik	110	15 Milyon Dolar
Katılımcı 9	Erkek	Yönetim Kurulu Üyesi	33	Y.L.- İşletme	1999	Battaniye	130	30 Milyon Euro
Katılımcı 10	Erkek	Yönetim Kurulu Üyesi	35	Lise	1985	PP İplik	140	30 Milyon Dolar
Katılımcı 11	Kadın	Satış Müdürü	32	Yüksek Okul	1995	Boyama	120	50 Milyon TL
Katılımcı 12	Erkek	Yönetici	31	Lisans – Teks. Müh.	2001	Boyama	130	10 Milyon Euro
Katılımcı 13	Erkek	Yönetim Kurulu Üyesi	29	Lisans - İşletme	1990	Halı	55	10 Milyon Euro

Tablo 1' de mülakat yapılan kişi ve işletmeler hakkında bilgiler yer almaktadır. Katılımcılarla yapılan görüşmeler 60 – 75 dakika arasında bir süre içerisinde yapılmıştır. Katılımcıların sesli ve görüntülü kayıt alınmasına izin vermemelerinden dolayı görüşmeler not alma yöntemi ile yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde nitel analiz tekniklerinden içerik analizi kullanılmıştır. Görüşme notları incelenerek kodlama süreciyle kategorilerin altında yer alan temalara ulaşılmıştır. Ayrıca kodlama ve temalara ulaşılması aşamasından önce, görüşmelerden elde edilen veriler düzenlenip sınıflandırılmıştır. Oluşturulan temaların yorumlanması ile ulaşılan sonuçlar ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Tablo 2. *Örgütsel Faktörlerle İlgili Temalar*

Temalar	İfade Edilen
Sigorta türleri	*Yangına karşı sigortalanmasını, makine kırılması ve nakliye risklerinin sigortalanması gerektiğini düşünüyorum (Katılımcı 2)* *Bana göre sektörümüzde en önemli sigorta türü kırılma sigortasıdır (Katılımcı 4).*
Karar verici	*Sigorta satın alma işleri yönetimde bulunan bir yönetici tarafından gerçekleştirilmektedir. ...değerlendirilerek bizim için en avantajlı olan şirketin poliçesi alınıyor. (Katılımcı 12)* *Sigorta satın alma kararlarında merkezin herhangi bir etkisi yok. ...sigorta ile ilgili işler işletme yönetiminde buluna bir yetkili tarafından yapılmaktadır (Katılımcı 8).*
Süreklilik	*Şirketimizin sürekliliği için mümkün mertebede yabancı sermaye kullanmamaya dikkat ediyoruz. (Katılımcı 1)* *İşletme olarak amacımız devamlılığımızı sürdürmektir. (Katılımcı 4)* *Hasarla karşılaştığımızda şirketin faaliyetlerinin aksamaması için ortaya çıkan hasarların zamanında elimize ulaşması (Katılımcı 9)* *Amacımız her zaman üretimi sürdürebilmektir. (Katılımcı 13)*
Çalışanların mutluluğu	*Amacımız çalışanlarının mutluluğu olduğu için bizi ve çalışanları düşünen şirketlerle çalışmak amacımızı gerçekleştirecek stratejiler izlemekteyiz.(Katılımcı 2)* *Müşterilerimiz ve çalışanların mutluluğunu sağlayacak hizmet anlayışıyla (Katılımcı 6)* *Çalışan ile müşterilerimizin mutluluğu önemli olduğundan bu noktalarda bize gereken desteği veren şirketleri seçmek zorundayız..."(Katılımcı 11)*
Güven	*Bizi ve çalışanları düşünen ihtiyaç duyduğumuzda ortadan kaybolmayacak şirketlerle çalışmak (Katılımcı 2)* *Zarar ziyanımızı ödeyeceğini bildiğimiz sigorta şirketleri araştırmaları yapmaktayız" (Katılımcı 3)* *Hasar anında kaçıp girmeyecek ya da işleri zorlaştırmayacak şirketlerle anlaşma yapmayı kendimize strateji olarak belirlemiş durumdayız. (Katılımcı 4)* *Çalışanların işleri ile ilgili kendilerini güvende hissetmelerini sağlamak (Katılımcı 8)* *Sektörde kalıcı olmak şirketin geleceğini korumak ve kar elde edebilmektir (Katılımcı 13)*
Hızlı çözüm	*Gerekli ödemeyi en kısa zamanda yapacak işletme olmasına dikkat ediyoruz. (Katılımcı 1)* *Sorunlarımızı en kısa zamanda çözecek (Katılımcı 4)* *Hasarla karşılaştığımızda kısa zamanda hasarla ilgili olumsuz durumu ortadan kaldıracak (Katılımcı 7)* *Hasar olunca bizim hasarımızı en kısa zamanda en iyi hangi işletme karşılayacak (Katılımcı 12)* *Sorunlarımızın biran önce giderilmesi gerekmektedir. (Katılımcı 13)*
Uyum	*Tüm paydaşlarla uyum içinde ve ortak kazanç sağlayacak şekilde ilişkiler kurmaktır. (Katılımcı 6)* *Çevremizdekilerle uyum içinde ve ortak kazanç sağlayacak şekilde ilişkiler kurmaktır. (Katılımcı 10)*

Tablo 2' incelendiğinde örgütsel faktörlerle ilgili temalar sigorta türleri, karar verici, süreklilik, çalışanların mutluluğu, güven, hızlı çözüm ve uyum olduğu belirlenmiştir.

Kurumsal müşterilerin sigorta şirketi seçimine öncelikle sigortalanacak risklerin belirlenmesi ile başladıkları anlaşılmıştır. Kurumsal müşterilerin sektörleri ile ilgili olarak öncelikle hangi risklerin sigortalanmasının gerektiği düşüncelerine göre: yangın, deprem, nakliye, su baskını, hammadde, bina ve makine kırılmalarının sigortalanmasını istedikleri anlaşılmaktadır.

Görüşme yapılan işletme yetkililerinin yukarıda sayılan sigorta türlerinden özellikle "makine kırılması" sigortasının sektörleri için çok önemli olduğu konusunda hem fikir oldukları gözlemlenmiştir.

Kurumsal müşteriler sigorta şirketi seçimi süreci ile ilgili verdikleri cevaplara göre büyük bir çoğunluğunda sigorta şirketi seçimi yönetimde bulunan bir yönetici ya da patronlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Sigorta şirketlerinin tekliflerinin incelenmesi de bizzat patron veya işletmedeki bir yönetici tarafından gerçekleştirilirken bir kaçında satın alma departmanı yetkilisi ile finans müdürünün teklifleri inceleme aşamasına katıldıkları anlaşılmaktadır.

Görüşme yapılan kurumsal müşterilerin % 46'sında satın alma merkezi var iken % 54'ünde satın alma merkezinin olmadığı görülmektedir.

Kurumsal müşterilerde satın alma merkezinde bulunanlar alınan kararlara sigorta şirketleri hakkında bilgi sağlanması, bu bilgilerin değerlendirilmesi, teklif alınan sigorta şirketlerinin işletmelerine uygun olup olmaması gibi konularda raporlar hazırlayarak katkıda bulunmaktadırlar.

Kurumsal müşterilerin süreklilik amacı uzun dönemde varlıklarını sürdürebilmeleri ile ilgili olduğundan değişen ve gelişen çevre şartlarına uyum sağlamanın yanında karşı karşıya oldukları risklerden kaynaklanan hasarla karşılaştıklarında finansal kaynaklarını sigorta şirketi tarafından finanse edilecek hasarlar için kullanmak istememektedirler. Bu nedenle sigorta şirketi seçerken ortaya çıkan hasarların giderilmesinde yabancı sermaye ya da kendi finansal kaynaklarını bu yönde kullanmalarını gerektirmeyecek sigorta şirketlerinden sigorta hizmeti satın almak istemektedirler.

Amaç ve stratejilerle ilgili bir diğer tema çalışanların mutluluğu olarak görülmektedir. Ekonomik, sosyal ve toplumsal alandaki gelişmeler kurumsal müşterilerin sadece sahip ve ortaklarının amaçlarına hizmet eden birimler olarak faaliyetlerini sürdürmelerini önlemiş, serbest işletme faaliyetlerine bazı kısıtlamalar getirmiştir. Bu gelişmeler işletme sahip ve ortaklarının davranışlarını da değiştirmiştir. Değişen bu davranışlar işletmelerde çalışanların maddi ve manevi yönden mutluluklarının sağlanmasının yanında müşterilerin de ihtiyaçlarına cevap veren direkt veya dolaylı olarak onların mutluluklarına katkıda bulunma amaçları taşımalarını da zorunlu kılmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak kurumsal müşteriler sigorta şirketi seçerken çalışanların mutluluğunun sağlanmasını dikkate almak durumu ile karşı karşıya kalmışlardır.

Kurumsal müşteriler için öncelikle sigorta hizmeti alacakları sigorta şirketine veya şirket temsilcisine olan güveni kararlarını etkilemektedir. Sigorta şirketinin önceki hasarlardaki tutum ve davranışları, ödeme performansları, müşterilerin hakkında yaptıkları yorumlar vb. bilgiler güvenlerinin göstergesi olarak değerlendirilir.

Sigorta şirketler için güvenin oluşmasında poliçe satışı esnasında verdikleri vaatleri yerine getirmeleri etkili olmaktadır. Sigorta şirketleri müşterilerine tutmayacakları sözleri vermemelerine rağmen hasar olduğunda sigorta şirketi temsilcilerinin hasar tespiti yapmamak ve ödemeleri geciktirmek için kendilerine ulaşılamayacak davranışlar içerisine girdikleri anlaşılmaktadır. Kurumsal müşteriler için bu durum sigorta şirketine olan güvenin sarsılmasına neden olmaktadır.

Hasar ödeme hızı bir sigorta şirketinin önemli göstergelerinden biridir. Hasar süreçlerindeki ödeme hızı ve kurumsal müşterilerin sigorta şirketine yaklaşımından duydukları memnuniyet sigorta şirketine olan bağlılığı arttıracaktır. Ancak sigorta şirketleri kurumsal müşterilerin hasar ödemelerini hemen yapmak yerine bu süreyi uzun tutarak, mali gelir elde etmeyi tercih etmeleri kurumsal müşterilerin tercihlerinde olumsuz bir etki yapmaktadır. Ödemelerde hızın yanında evrak tamamlama ve prosedürlerin de kurumsal müşterilerin sigorta şirketi seçiminde dikkat edilen bir nokta olduğu da bir gerçektir. Özellikle hasar ödeme sürecinin uzamasına yol açan evrak tamamlama sürecinin minimuma inmesi ilk hasar anında gerekli iletişimin kurularak fazlaca prosedüre girilmeden hazırlanan hasar tutanakları üzerinden işlemlerin yürütülmesi kurumsal müşterilerin tercihlerini etkilemektedir.

Kurumsal müşteriler çevrelerinden sağladığı çeşitli kaynakları kullanarak faaliyetlerini devam ettirmektedirler. Kurumsal müşterilerin kullandıkları kaynaklar çeşit, miktar, özellikle, önemlilik derecesi ve elde edilme yönünden farklılık göstermektedirler. Tüm bu kaynakların elde edilmesindeki belirsizlik ve güçlükler nedeni ile kurumsal müşteriler çeşitli önlemler almak zorunda kalmışlardır. Bu önlemlerin alınmasında kurumsal müşteriler ile sigorta şirketleri karşılaşmaktadır.

Sigorta şirketleri poliçe satarak bir yandan gelir elde ederken diğer yandan ekonomiye fon sağlamaktadırlar. Kurumsal müşteriler ise sigorta poliçesi alarak eldeki değerlerini koruma altına alma amacındadırlar. Amaçlarını maksimize etmek için uyum içerisinde çalışmanın hem kendileri hem de çevreleri için önemli olduğunun farkında olan katılımcıların uyum sağlayabilecekleri sigorta şirketlerinden poliçe almak istedikleri anlaşılmıştır.

Sonuç olarak kurumsal müşteriler sigorta hizmeti alacağı sigorta şirketini seçerken faaliyetlerinin devamlılığını sağlayacak hem çalışanları hem de kendilerini güvende hissettirecek sigorta şirketlerinden sigorta hizmeti almayı amaç edinmişlerdir. Sigorta hizmetlerinin gelecekteki belirsizliklerden kaynaklanan risklerin güvence altına alınması esasına dayandığı dikkate alınacak olursa aslında kurumsal müşterilerin amaçları ile sigorta şirketlerinin varlık sebepleri arasında uyum olduğu dikkati çekmektedir. Ancak bu noktada önemli olan kurumsal müşterilerin her ne kadar da sigorta şirketlerinin risklerini güvence altına alma faaliyetlerini üstlenseler de sigorta sektöründeki yaşanan bazı olumsuzlukların sigorta hizmeti pazarlayan şirketler arasında seçim yaparken güven vermediklerini bu nedenle bu noktaya çok dikkate ettikleri anlaşılmaktadır. Seçim yakmak durumunda olan kurumsal müşterilerin uyguladıkları stratejiler özellikle hasarlarını hızlı bir şekilde karşılayacaklarına inandıkları sigorta şirketlerin poliçelerini alma yönündedir. Bu nokta sigorta şirketlerinin güvende olduklarını hissetmelerini sağlayacak davranışlarını takip ettikleri hasarın ortaya çıkması anında ortadan kaybolmadan ve prosedürlere takılmadan problemlerini çözecek şirketlerle çalışma stratejisi izlediklerini söyleyebiliriz. Katılımcılardan iki tanesi hız ve güvenin yanında birde paydaşlarla uyum içerisinde olmaya dikkat ettikleri anlaşılmıştır.

Tablo 3. *Çevresel Faktörler ile İlgili Temalar*

Temalar	İfade Edilen
Güvenilirlik	*...öncelikle güvenilirlik geliyor... (Katılımcı 1)* *...en önemli olan kriter sigorta şirketinin güvenilirliğidir.(Katılımcı 4)* *...sigorta şirketinin güvenilir olması ve kendini ispatlamış olması çok önemlidir (Katılımcı 6).* *...dikkate alınması gereken nokta şirketin güvenilir olmasıdır…"(Katılımcı 8)* *...güvenilirlik en fazla dikkat ettiğimiz faktörlerden biridir…(Katılımcı 11)*
Fiyat	*...fiyat orta derecede bir etkili bir kıstastır...(Katılımcı 2)* *...fiyatta önemlidir… eğer fiyatlarda diğer şirketlere göre çok farklı (yüksek) değilse ona göre karar veriliyor…(Katılımcı 4)* *...şartları aynı olunca fiyatı düşük olan şirketi tercih ediyoruz...(Katılımcı 10)* *...her şey fiyat demek değildir.(Katılımcı 11)* *...şartları aynı olunca fiyatı düşük olan şirketi tercih ediyoruz…(Katılımcı 12)*
Ödeme	*...hızlı şekilde hasar dosyasını sonuçlandıran ve ödemeyi yapan… işletme tercih edilmektedir…(Katılımcı 2)* *...ödemedeki hassasiyet ve ödemelerdeki performansı da bizim için dikkat ettiğimiz kriterlerdir…(Katılımcı 8)* *... hasar ödeme performansı…(Katılımcı 9)* *...en önemli kriter işletmelerin finansal yapıları ile ödeme performansıdır...(Katılımcı 13)*
Bilinirlik	*...dış ticaret yapan kaliteli bir firmanın dünya çapında bir sigorta şirketi ile çalışması ... faydalanacağı anlamına gelmektedir…"(Katılımcı 1)* *...sonra sırası ile sektörde bilinen işletme… tercih sebepleri arasında yer almaktadır...(Katılımcı 9)* *...her şey fiyat demek değildir. ... kalite ve bilinirlik de önemlidir.(Katılımcı 11)* *...kalite ve… yönünden en uygun olan sektörde bilinen şirketle anlaşma yapıyoruz.(Katılımcı 12)*
Ekonomik Durum	*...biz ülke ekonomisinin durumunu sigorta şirketinin riskleri olarak değerlendirmeye alıyoruz…. (Katılımcı 1)* *...seçimimizde ülke ekonomisinin içinde bulunduğu durum etkilidir.(Katılımcı 4)* *...yasal zorunluluk olarak yapılmasını istediği şeyleri tüm şirketler hemen hemen benzer şekillerde yapmaktadırlar…(Katılımcı 4)* *...sigortalar paket olduğundan ülke ekonomisinin içindeki durum bizi pek etkilemiyor… (Katılımcı 6)* *... ülke ekonomisinin içinde bulunduğu durumun etkisi yoktur.(Katılımcı 10)* *...ekonomisinin içerisinde bulunduğu durumun herhangi bir etkisi yok (Katılımcı 11)*
Finansal Güç	*... sigorta işletmelerinin finansal yapısının güçlü olması bizim için tercih sebepleri arasında değerlendirilmektedir... (Katılımcı 1)* *..finansal yönden güçlü olan şirketler hasar anında daha hızlı ödeme yapabiliyor. ....tercih sebebimiz oluyor." (Katılımcı 6)* *...finansal yönden güçlü ve bilinirliği yüksek olan şirketleri tercih ediyoruz… (Katılımcı 8)* *...finansal yönden güçlü olan şirketler hasar anında daha hızlı ödeme yapabiliyor. Bu da işletme seçiminde önemli bir faktördür…." (Katılımcı 9)* *...finansal durumu sigorta şirketi seçerken seçimimizi etkileyen önemli bir unsurdur. Finansal durumu iyi olmayan bir işletme ile kendimizi güvende hissetmeyeceğimizi düşünmekteyiz… (Katılımcı 13)*

Yapılan görüşmelerin incelenmesi sonucunda sigorta şirketi seçim kararlarını etkileyen çevresel faktörler ile ilgili olarak güvenilirlik, fiyat, ödeme, bilinirlik, ekonomik durum ve finansal güç şeklinde temalar belirlenmiştir.

Ürünün kullanım ömrü içersinde kendisinden beklenen tüm fonksiyonları eksiksiz olarak yerine getirmesinin ölçütü olan güvenilirlikle ilgili olarak hasarla karşılaştıklarında gerekli ödemelerin poliçe satılırken taahhüt edildiği gibi ihtiyaç anında yapılmadığını, sigorta şirketinin gereken desteği vermek için yanlarında olmadıklarını, poliçede yer alan şartlarda hasarlarını ödememek yada geç ödemek için çeşitli zorluklar çıkardıklarını vurgulamaktadır. Eğer sigorta şirketleri poliçede taahhüt edilenler konusunda gerekli dikkati göstermezlerse şirkete olan güvenlerinin sarsıldığı ve ilgili sigorta şirketinden hizmet almak istemedikleri anlaşılmaktadır.

Kurumsal müşterilerin sigorta şirketi seçimini etkileyen faktörlerle ilgili bir diğer tema fiyattır. Sigorta şirketleri için hizmet kalitesi yerine, fiyat başlı başına dikkate alınması gereken bir kriter olarak bilinmektedir. Ancak katılımcıların verdiği cevaplara göre fiyat sigorta hizmetlerinde tek başına değerlendirilecek bir kriter değildir. Sigortada aslında somut olarak satın alınan kâğıttan başka bir şey değildir. Soyut olarak satın alınan ise şirketin verdiği teminatlardır. Bu kâğıt parçasının önemi hasar gerçekleşip soyut olan teminatların somut hale gelmesinde belli olmaktadır. Poliçe başlangıçta satılırken fiyatı uygun olabilir acaba bu fiyatın düşük olması gerçek bir durumudur. Yoksa poliçede yer alan muafiyetlerden mi kaynaklanmaktadır. Eğer düşük fiyatın nedeni muafiyetlerse o zaman fiyata göre sigorta şirketi tercihi yapmak kurumsal müşteriler için tercih sebebi olarak değerlendirilmeyecek bir durumdur. Başlangıçta düşük fiyattan poliçe satın alma kendileri için karlı olarak görülse de hasar anında gerekli taahhütlerin yerine getirilmemesi kendileri için daha maliyetli olmaktadır. Özellikle hasar olduğunda bunun etkisini daha çok hissettirmektedirler. Dolayısı ile kurumsal müşterilerin bu konudaki stratejileri kaliteli, satış sonrası hizmetlerinden memnun oldukları, bilinen ve güvenilir sigorta şirketlerinin fiyatlarını diğer sigorta şirketlerinin fiyatlarına çekip kararlarını öyle verme çabası içerisinde oldukları anlaşılmıştır.
Sigortacılıkta hasarların ödenmesi sürecinde sigorta şirketlerinin ödeme performansı üzerinde durulması gereken bir başka tema olarak tespit edilmiştir. Sigorta şirketlerinin hasar ödeme ile ilgili süreçlerinin tanımlanması ve hasar ödeme sürecinde sigorta şirketi içerisinde iş paylaşımının yapılması büyük önem taşımaktadır. Bunu gerçekleştirebilmek için hasar ödeme sürecinin tüm aşamalarında tam ve doğru bilgi alınabilmesi çok önemlidir. Tam ve doğru bilgi alınması sigorta şirketini hasar ödeme süresini kısaltacağından performansını yükselterek müşteri memnuniyetini arttıracaktır.

Kurumsal sigortaların gelişimi, şirketlerin bilinirliğinin önemini büyük ölçüde artırdı. Kurumsal müşterilerin sigorta şirketi seçimi konusunda daha bilinçli olduğu bir gerçektir. Her ne kadar sigorta şirketinin ya da markasının bilinirliğinin yalnız başına yeterli olmadığı bilinse de bilinir bir şirket ile çalışmak kurumsal müşterilere güven veren, sigorta satın almada sigorta şirketi seçim kararlarını etkileyen bir özelliğe sahiptir.

Ülke ekonomisinin içerisinde bulunduğu durumun daha çok bireysel sigortaların satın alınmasında etkili olduğu, kurumsal sigortaların bu tür gelişmelerden fazla etkilenmediği ayrıca özellikle sigorta şirketi seçim kararları üzerinde ülke ekonomisinin durumunun etkisinin çok az olduğu söylenebilir.

Yapılan mülakatlardan elde edilen sonuçlara göre birkaç kurumsal müşteriler dışında ekonomik şartların sigorta şirketi seçimi kararlarında herhangi bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

Sigortacılığın temeli kişi veya kurumlara risklere karşı güvence vermek olduğu için sigortalıların menfaatlerini korumak amacıyla, sigorta şirketlerinin mali yapıları yeterince güçlü olmalıdır. Kurumsal müşteriler sigorta şirketlerinden beklentisi, bir hasarla karşılaşıp tazminata hak kazandıkları zaman sigorta şirketinin yükümlülüklerini yerine getirmesidir. Sigorta şirketlerinin bu yükümlülükleri yerine getirebilmeleri için belli bir finansal güce sahip olmaları ve üslendikleri sorumlulukları karşılamaya istekli olmaları gerekmektedir. Kurumsal müşteriler sigorta hizmeti satın alacağı sigorta şirketlerinin finansal yapılarının kendileri için daha önemli olduğunu belirttikleri görülmüştür. Kurumsal müşteriler finansal yapıya önem vermelerinin nedeni olarak genellikle teknolojilerinin değerinin yüksek olduğunu önemli bir hasar olduğunda hasarlarının zamanında ve eksiksiz ödenebilmesi için sigorta şirketinin sermayesinin güçlü olmasının gerektiğine inanmalarıdır.

Tablo 4. *Kişiler Arası Faktörler ile İlgili Temalar*

Temalar	İfade Edilen
Tanıdık Olma	*Sigorta temsilcisinin tanıdık olmasının sigorta şirketi seçmemizde azda olsa bir rolü vardır.(Katılımcı 2)*
	İşletme temsilcisinin tanıdık olması bir etken ama illaki tanıdık diye o kişinin şirketini seçmiyoruz. (Katılımcı 6)
	Temsilcisinin tanıdık biri olması durumunda ona öncelik hakkı veririz. (Katılımcı 10)
Şirketin Sağlamlığı	*Bizim için şirketin sağlamlığı önemlidir…"(Katılımcı 5)*
	Etkili olan şirketin iyi ve sağlam olmasıdır."(Katılımcı 7)
	Sağlam bir işletme ile çalışmayı tercih ederiz."(Katılımcı 13)
Kolay Ulaşma	*24 saat ulaşabileceğimiz ve güvenebileceğimiz temsilci olarak acenteyle çalışmayı tercih ediyoruz. (Katılımcı 3)*
	Hasar anında ilk ulaşacağımız kişi işletme temsilcisi/acente olduğu için ulaşımın hızlı ve kolay olması önemli bir noktadır." (Katılımcı 9)
	Anında hizmet ve telefon desteği kritik durumlarda çok önemli olduğundan kolay ulaşamayacağım temsilcilerin işletmelerinden sigorta almamaya özen gösteriyoruz" (Katılımcı 11)
Poliçe Detayları	*Bize poliçeyi getiren kişinin poliçenin neyi içerip neyi içermediğini söylemesi bizim o şirketten sigorta almamız hakkında etkili olmaktadır (Katılımcı 4)*
	Bizim anlayamadığımız ayrıntıların temsilci tarafından bilinmesi ve bize anlatılması önemli bir noktadır. (Katılımcı 8)
	Özellikle yeni sigorta ürünlerinin poliçelerde yer alan detaylarını anlatmaları oldukça önemlidir."(Katılımcı 12)
İmaj	*İmajı ve geçmişi iyi olmayan bir şirketin temsilcisinin anlatımı çok etkili olmamaktadır." (Katılımcı 2)*
	Sorular sorduğumuzda şirkete sormam lazım dediğinde bizde temsilcinin işini bilmediği imajının iyi olmadığı fikri oluşuyor. (Katılımcı 10)
	Poliçe detaylar hakkındaki bilgileri dürüstçe yapan temsilcilerle çalışan şirketleri tercih ederiz. (Katılımcı 11)
İkna Edicilik	*Hammadde, teknik parça vs alırken satıcının ikna edicilik özelliği etkili oluyor. Ama sigorta da böyle bir durum söz konusu değildir (Katılımcı 6)*
	İkna edicilik özelliğinin iyi olduğunu düşündükleri temsilcilerini gönderdiğinde çok ısrar ediyorlar onunda olumsuz etkisi oluyor. (Katılımcı 10)
	İkna ediciliği olan kişinin kişiler arası ilişkileri iyi oluyor. O nedenle o kişiye ulaşım rahat oluyor (Katılımcı 12)
Statü	*Sigortalama ve risk sonrası süreçte etkili olan bir elemanın bize hizmeti pazarlarken firmaya bakış açımız ile karar almada etkisi olmayan herhangi bir pazarlama elemanın rolü kıyaslanamaz." (Katılımcı 2)*
	Temsilcinin şirketinde yetkili biri olması alacağımızı zamanında ve eksiksiz olarak alma konusunda avantaj sağlayacaktır (Katılımcı 5)
	İşletme temsilcisi konumunda olan acente olduğundan bu kişinin şirkette itibarlı ve yetkisi olan bir kişi olması kararımızı olumlu yönde etkiler (Katılımcı 8)
	Ödemelerin zamanında ve eksiksiz yapılabilmesi için şirkette statüsü iyi olan temsilci tercih sebebidir. (Katılımcı 13)

Araştırma sırasında yapılan görüşmelerde katılımcıların sigorta şirketi seçim kararlarında temsilcinin tanıdık olmasının kararlarında etkisi olduğu yönünde görüşler bildirdikleri anlaşılmıştır. Temsilcinin tanıdık olmasının kararları üzerinde ki etkisinin temsil ettiği sigorta şirketine avantaj sağlayacağını ama tanıdık diye o temsilcinin şirketinden sigorta almak konusunda kesin kararlı olmadıkları anlaşılmaktadır.

Şüphesiz karşılıklı iletişimde ilişki kurulacak kişinin tanıdık olması önemli bir noktadır. Ancak katılımcıların verdikleri cevaplardan elde edilen sonuçlara göre kurumsal müşteriler için önemli olan temsilcinin tanıdık olmasından çok kurumsal menfaatlerin ön plana çıktığıdır. Çünkü katılımcılar genelde diğer şartlar eşit olursa tanıdık temsilci ile çalışmayı tercih edeceklerini ifade ettikleri görülmüştür.

Temsilcilerin her zaman iç içe olması gereken ve faaliyetleri ile ilgili desteği alacağı yer çalıştığı sigorta şirketidir. Bunu dikkate alan katılımcıların tanıdık olan temsilcinin çalıştığı sigorta şirketinden sigorta hizmeti almalarının bir takım faktörlere bağlılığını öne sürdükleri görülmüştür. Sigorta şirketinin güvenilirliği, ödemelerdeki performansı, müşterileri ile olan ilişkileri vb. açısından dikkat edilmesi kurumsal müşteriler için önemlidir. Yani kurumsal müşteriler sigorta poliçesi alırken her ne kadar temsilcinin tanıdık olmasının bir takım avantajlar sağlayacağına inanmalarına rağmen esas olarak sigorta şirketini dikkate almaktadırlar.

Temsilcinin tanıdık olması kurumsal müşteriler için yalnız başına değerlendirilen bir faktör değildir. Öncelikle poliçe şartlarının diğer sigorta şirketleri ile aynı ya da istenilen düzeyde olması gerektiği anlaşılmıştır. İkinci olarak da temsilcinin şirketinin iyi olması gerektiği ifade edilmektedir. Çünkü temsilci her ne kadar tanıdıkta olsa hasar olduğunda zararlarını karşılayacak olan sigorta şirketi olduğu için eğer sigorta şirketi sağlam ve güvenilir olmazsa temsilcinin tanıdık olmasının problemlerini çözmeyeceğine inandıkları görülmektedir.

Yapılan görüşmeler esnasında katılımcıların temsilcinin tanıdık olmasının kendilerine/işletmelerine sağlayacakları bir takım avantajlar olacağına inandıkları gibi kolay ulaşılacak bir temsilci ile sigorta sözleşmesi imzalamanın kendilerinin tercih nedenleri arasında olduğunu ifade ettikleri görülmüştür. Hasar anında ilk başvuracakları kişinin temsilci olduğunu belirmektedirler. Dolayısı ile hasar tespitinin yapılması, gerekli işlemlerin en kısada gerçekleştirilmesi için hasarın gerçekleştiği anda temsilcinin ulaşılabilir olması önemli bir tercih sebebi olarak görülmektedir.

Sonuç olarak temsilciye ulaşıp irtibata geçmenin önemli olarak görülmesinin gerekçesi olarak hasar anında ödemeyi yapacak olan sigorta şirketinin ilk olarak temsilci / acente ile irtibata geçmek istemiş olmaları gözükmektedir. Kurumsal alıcıların özellikle işlerinin aksamaması faaliyetlerinin devamlılığının sağlanması için bir an önce hasarlarının karşılanma beklentisi içerisinde olmaları kaçınılmaz bir gerçektir. Bu beklentilerinin bir an önce karşılanması için merkezleri başka bir şehirde bulunan sigorta şirketi ile irtibat kurmaları ve şirkete ulaşmanın zorluğunun farkında olmalarının etkisi de vardır. Dolayısı ile sigorta şirketi ile görüşseler de hasar tespitinin ve gerekli işlemlerin yapılabilmesi zaman alacaktır. Ama kolay ulaşabilecekleri temsilcisi olan sigorta şirketi ile çalışacak olurlarsa hasarları için gereken incelemenin zamanında yapılacağı ve gerekli prosedürlerin hızlıca halledileceği bir gerçektir. Bu nedenlerden dolayı kolay ulaşabilecekleri temsilcilerle çalışmayı bir avantaj olarak görüp tercih sebebi olarak değerlendirmektedirler.

Kurumsal müşteriler karşılıklı ilişki içerisinde olacakları ve kendilerine poliçe satma düşüncesinde olan kişilerin poliçelerinin detayları hakkında bilgi sahibi olmaları, poliçelerinin neleri kapsadığının iyi bilinmesin sigorta şirketi seçimi kararları üzerindeki etkisinin olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Kurumsal müşteriler sigorta şirketi temsilcilerinin poliçe detayları hakkında bilgili olmalarını kendileri için önemli olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Çünkü kendilerinin her ne kadar sigorta işi ile ilgilenseler de özellikle yeni sigorta ürünlerinin ve poliçelerin neleri kapsadığının muafiyetlerinin neler olduğunun kendilerine açıklanmasının gerektiğini vurgulamaktadırlar. O nedenle temsilcinin poliçe detaylarını bilmesinin hasarla karşılaştıklarında "bu hasar poliçe kapsamında değil" şeklinde cevap almamaları için önemli olduğunu belirttikleri anlaşılmaktadır. Çünkü gelecekte ki belirsizlik ve risklerin tam olarak kestirilememesi yangın sigortasında dahi yangının çıkış şeklinin poliçe şartlarında belirtildiğin ya da su baskınında poliçe kapsamında olmayan noktaların olduğunu ifade ettikleri görülmüştür. Ama eğer sigorta şirketi temsilcisinin poliçe detaylarını iyi bilip kendilerine bunları daha işin başında söylemesi ve kapsam dışında kalan risklerden kaynaklanacak zararlar için önlemler alınması ya da bunlarında poliçeye dâhil edilmesinin önemli bir nokta olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

Kurumsal müşteriler sigorta hizmeti satın alacakları zaman gerek sigorta şirketinin gerekse temsilcinin imajını dikkate almaktadırlar. Dolayısı ile sigorta şirketlerinin seçecekleri temsilcilerin imajının iyi olmasına dikkat etmeleri gerekmektedir. Çünkü sigorta şirketi veya ürün hakkında olumlu imaj olsa dahi temsilcinin imajı iyi olmadığı zaman kurumsal müşterilerin kararları olumsuz yönde olmaktadır. Ancak temsilcinin poliçe detaylarını bilen ve olumlu bir imaja sahip olup, kurumsal müşterilere poliçelerle ilgili dürüstçe bilgi veren temsilcilerin kararlar üzerinde olumlu etkisi olmaktadır.

Kişiler arası faktörlerden bir diğer alt tema olarak dikkati çeken sigorta şirketi temsilcilerinin ikna edicilik özelliği ile ilgilidir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun temsilcinin ikna edicilik özelliğinin sigorta şirketi seçimine etkisinin tek faktör olarak değerlendirilmeyeceği başka faktörlerinde etkisi olacağını belirtmişlerdir.

Sonuç olarak temsilcinin ikna ediciliğin etkisinin olduğu söylenebilir. Araştırmaya katılan kurumsal müşterilerin büyük bir kısmının temsilcinin ikna edicilik özelliğinden olumlu anlamda etkilendiklerini ifade etmelerine karşılık bazı katılımcıların bu özelliğin olumsuz etkisinin olduğunu ifade etmeleri temsilciden etkilendikleri şeklinde değerlendirilebilir. Özellikle olumsuz etkisinin olduğunu söyleyenler, daha önce de ifade edildiği gibi temsilciden çok şirketinin önemine vurgu yapmaları dikkati çeken bir diğer noktadır.

Kişiler arası faktörlere ait bir diğer alt tema sigorta hizmeti pazarlama için kendileri ile ilişki kuran temsilcinin statüsü olarak belirlenmiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu temsilcinin statüsünün sigorta şirketi seçimine etkisinin olduğunu beyan ettikleri anlaşılmaktadır.

Sigorta şirketi yetkilisinin statüsü ile ifade edilenin temsilciye sigorta şirketi tarafından verilen yetkiler ve temsilcinin sigorta şirketindeki saygınlığı olduğu anlaşılmaktadır. Sigorta şirketi temsilcisinin kendi şirketinde itibar edilen ve değer verilen biri olması kurumsal müşteriler için üzerinde özenle durulan bir nokta olarak görülmektedir. Çünkü katılımcıların işletmelerinin bulunduğu şehirde sigorta şirketlerinin merkezi olmadığı için sigorta ile ilgili işlemlerini sigorta şirketi temsilcisi olarak gördükleri acentelerle yapıyorlar. Bu nedenle sigorta şirketi adına kendilerine poliçe satan temsilcinin değer verilen ve yetkili kılınan bir kişi olması ihtiyaç anında kendilerine avantaj sağlayacak bir özellik olarak görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sigorta sektöründe yalnızca müşterilerine hizmeti götüren, teminatları poliçe üzerinde bırakmayıp gerçek hizmeti, en hızlı bir biçimde sunan çok güçlü sigorta şirketleri ayakta durmaktadır. Artık müşteriler sigorta konusunda çok daha bilinçli hale gelmiş hangi teminatı hangi sigorta şirketinin ne şekilde verdiğini çok iyi bilip ve uzun araştırmalar sonucunda risklerini güvence altına almaktadırlar. Müşteriler poliçe satın alırken; fiyatın yanında şirketin güvenilirliği, finansal gücü, poliçe kapsamı, hasar sonrası hizmetlerin hızı ve müşteri memnuniyetini ön plana çıkan şirketleri tercih etmektedirler. Bu da rekabeti oluşturmakta ve en iyi hizmeti veren sigorta şirketlerini ön plana çıkarmaktadır.

Alan yazında kurumsal müşterilerin satın alma davranışlarını etkileyen örgütsel faktörler arasında değerlendirilen işletmenin amaç, hedef ve stratejilerinin sigorta şirketi seçimi açısından incelenmesi sonucunda bu yöndeki amaçlarının süreklilik, çalışanların mutluluğu, çalışanların kendini güvende hissetmeleri, hızlı çözüm ve uyum olduğu anlaşılmıştır.

Kurumsal müşterilerin sigorta hizmeti satın alma süreci sigorta şirketinden alınan teklifle başlamaktadır. Kurumsal müşteriler sigorta şirketlerinden fiyat, muafiyet, içerdiği riskler, güvenilirlik, kalite, fiyat vb kriterleri içeren teklif alınmaktadır.

İşletmelerde satın alma departmanı olsa dahi nihai kararın patron ya da işletmenin yönetim kurulu tarafından verildiği ortaya çıkmaktadır. Araştırmaya katılan işletmelerin %46'sında satın alma departmanı olmasına rağmen bu departmanın sadece hammadde, yarı mamul ile makine teçhizat alımlarında etkisinin olduğu sigorta şirketi seçim kararlarında genel olarak etkisinin olmadığı ancak bazı işletmelerde sigorta şirketlerinden teklifleri alıp, tasnif ettikten sonra patrona ya da yönetim kuruluna sundukları için sigorta şirketi seçiminde dolaylı olarak etkili oldukları anlaşılmıştır.

Yapılan görüşmelerden kurumsal müşterilerin sigorta şirketi seçimi kararlarını etkileyen ve alan yazın da çevresel faktörler arasında değerlendirilen birincil faktörün güvenilirlik olduğu görülmektedir. Görüşmelerden elde edilen sonuçlara göre işletme yetkilileri özellikle sigorta işletmelerinin güvenilirliği konusunda hemfikirlerdir.

Kurumsal müşteriler hasar anında sorunu çözme, fiyatların tutarlılığı, taahhüt edilen teslim şartlarına uyma, istenilen kalitede ürün ve hizmetleri sunma, gerektiğinde kolay iletişim kurulabilme ve en önemlisi sektördeki diğer işletmelerce hakkında verilen referanslar işletmelerin sigorta şirketlerine duyduğu güveni belirleyen unsurlar olarak değerlendirilmektedir. İşletmeler karar verirken özellikle şirketin güvenilirliği ile ilgili olarak poliçede taahhüt edilenler konusunda gerekli dikkati göstermezlerse şirkete olan güvenlerinin sarsıldığı ve ilgili şirketten sigorta hizmeti almak istemedikleri anlaşılmaktadır.

Kurumsal müşterilerin sigorta şirketi seçiminde dikkat ettikleri bir diğer faktör fiyattır. Poliçe fiyatı uygun olabilir acaba bu fiyatın düşük olması gerçek bir durum mu? Yoksa poliçede yer alan muafiyetlerden mi kaynaklanmaktadır? Kurumsal müşterilerin tam bu noktada dikkat etmeleri gereken sigorta şirketi seçimi yapacak kişilerin risk analizini iyi yapmaları, poliçede yer alan muafiyetlere bağlı düşük fiyatları dikkate alarak şirket seçimine karar vermemeleridir. Aksi durumda eksik sigortadan kaynaklanan hasarlarla karşılaştıklarında zor duruma düşmeleri söz konusu olacaktır.

Kurumsal müşteriler için başlangıçta düşük fiyattan poliçe satın alma karlı olarak görülse de hasar anında gerekli taahhütlerin yerine getirilmemesi kendileri için daha maliyetli olmaktadır. Özellikle hasar olduğunda bunun etkisini daha çok hissetmektedirler. Ancak yapılan görüşmelerde kurumsal müşteriler tarafından fiyatın yalnız başına bir değerlendirme kriteri olmadığı, diğer kriterlerle birlikte değerlendirilerek nihai olarak düşük fiyatın tercih sebebi olarak görüldüğü anlaşılmıştır.

Yapılan araştırma sonucunda işletmelerin ödeme performansı, bilinilirlik ve finansal gücü de değerlendirme kriteri olarak kabul ettikleri anlaşılmıştır. Sigorta şirketlerinin elde ettikleri gelirlerinin piyasada değerlendirerek mali gelir elde etmesi ve sigorta sektörünün mali gücünün yetersizliğinden dolayı hasar ödemelerini geciktirmeleri ödeme performanslarında düşüş olarak değerlendirilmektedir.

Kurumsal müşterilerin, sigorta şirketi ya da şirket markasının bilinirliğinin güven veren ve şirket seçim kararlarını etkileyen bir özelliğe sahip olduğuna inandıkları görülmüştür. Ancak bilinirliğin işletmeler tarafında fazlaca dikkate alınan bir faktör olmadığı da bir gerçektir. Son zamanlarda bankaların da sigortacılık faaliyetlerinde bulundukları ve bilinirlikleri sigorta şirketlerine göre çok daha fazla olmasına karşılık, uygulan prosedürler ve işletmelerin karşılaştıkları sıkıntılardan dolayı bilinirlikleri yüksek olsa dahi bankalardan sigorta hizmeti almayı pek düşünmedikleri görülmektedir. Araştırma esnasında bazı katılımcıların bankaların kendilerine sağladıkları kredi imkânlarından dolayı sigorta hizmetini de kendilerinden almayı teklif ettiklerini ancak işletmelerin buna pek istekli olmadıkları anlaşılmaktadır. Bilinirlikle ilgili olarak görüşmelerde dikkati çeken nokta özelikle uluslar arası faaliyet gösteren işletmelerle ilgilidir. Bu işletmeler risklerinin uluslar arası boyutta olmasından dolayı risklerin sadece ülke sınırları içerisinde karşı karşıya olunan risklere göre teminatlarla karşılanamayacağı, dolayısı ile dış ticaret faaliyetinde bulunan işletmeler için uluslar arası risklere teminat veren ve uluslar arası bilinirliği olan şirketler tercih ettikleri anlaşılmıştır.

Sigorta hizmeti alacak olan kurumsal müşteriler, sigorta şirketlerinin finansal güçlerinin menfaatlerini korumak amacıyla yükümlülüklerini karşılamada yetersiz kalıp kalmayacağına dikkat etmektedirler. Çünkü bir sigorta şirketinin mali gücü ödeyebilirliğini ölçmede önemli bir göstergedir. Kurumsal sigortacılık kısa vadeli niteliğe sahip bir kesiminde yer aldığından, bu alanda faaliyet gösteren şirketlerin finansal yönden özellikleri farklıdır. Öngörülemeyen risklere karşı sigorta şirketlerinin gerekli ödemeleri yapabilecek sermayesinin olmaması işletmelerin şirkete olan güvenlerini sarsacak bir durumdur. Bir şirketin finansal yönden güçlü olması hasar tazminatlarını ve gerekli ödemeleri yapabilecekleri şeklinde işletmeler üzerinde olumlu bir etki bırakacaktır.

İşletmelerin son zamanlarda yaşanan teknolojik gelişmelere bağlı olarak makine ve teçhizatlarını sürekli yenilediklerini bu durumun sigorta bedellerini yükselttiğini dolayısı ile sigorta hizmeti alacakları şirketin bu yöndeki taleplerini karşılayacak yapıda olması gerektiğini ifade etmelerine bağlı olarak, şirketlerin finansal yönden güçlü olmasının kararlarını etkilediği söylenebilir.

Yapılan araştırma sonucunda ülkede yaşanan ekonomik gelişmelerin şirket seçim kararları üzerinde fazlaca etkisinin olmadığı anlaşılmıştır. Ülke ekonomisinin içerisinde bulunduğu durumun daha çok bireysel sigortaların satın alınmasında etkili olduğu, kurumsal müşterilerin bu tür gelişmelerden fazla etkilenmediği ayrıca özellikle şirket seçim kararları üzerinde ülke ekonomisinin durumunun etkisinin çok az olduğu söylenebilir.

Alan yazında kurumsal müşterilerin satın alma davranışlarını etkileyen kişiler arası faktörler olarak değerlendirilen tanıdık olma, ikna edicilik, güç, statü vb faktörlerin sigorta şirketi seçimi açısından incelenmesi sonucunda bu yöndeki faktörler temsilcinin tanıdık olması, çalıştığı şirketin sağlamlığı, kolay ulaşılabilir biri olması, poliçe detaylarını bilmesi, imajı, ikna ediciliği ve şirketindeki statüsü olduğu anlaşılmıştır.

Kurumsal müşterilerin sigorta hizmeti satın alacakları sigorta şirketini tercih etmelerinde temsilcinin tanıdık olmasının etkili olduğu anlaşılmıştır. Ancak temsilcinin tanıdık olmasının yalnız olarak değerlendirilmediği bazı şartların gerçekleşmesi durumunda tanıdık olanın avantaj olduğu anlaşılmaktadır. Görüşmeler sırasında işletmelerin büyük bir bölümünün temsilcinin tanıdık olmasının tercih sebebi olmasını; güvenilirlik, fiyat, kalite v.s. gibi kriterlerin eşit olması durumunda etkili olduğunu aksi takdirde bir anlamının olmadığına inandıkları tespit edilmiştir.

Kişiler arası faktörlerle ilgili olarak değerlendirilen bir diğer faktör temsilcinin kolay ulaşılır biri olmasıdır. Gerçekleşen hasar anında temsilciye ya da sigorta şirketine ulaşmak işletmeler açısından çok önemlidir. Çünkü hasarın bir an önce tespitinin yapılıp işletmenin faaliyetlerine devam etmesi gerekmektedir ve bunun için de hasar olduğunda temsilciye kolaylıkla ulaşılması gerekmektedir. Hasar anında işletmelerin ilk yaptığı iş şirket temsilcisine ulaşmaları olmaktadır. Burada önemli olan poliçeyi imzaladıkları şirket temsilcisidir ki, temsilcinin görüşleri doğrultusunda hasar tespiti yapılmakta, ödeme planı çıkartılmaktadır. İşletmelerin çekincelerinden biri de bu hasar tespitinin ve raporlama işinin uzamasıdır. Bu bağlamda temsilcinin tanıdık olması ve kolay ulaşılabilir olması işletmeler açısından şirket seçiminde dikkat edilen bir nokta olarak değerlendirilmektedir.

Kurumsal müşteriler gerek risklerinin tam anlamı ile teminat altına alınmamasından kaynaklanacak eksik sigorta yaptırma korkusundan, gerekse fazla sigorta yaptırmaktan kaynaklanacak aşırı prim ödememek için şirket temsilcisinin sattığı ürünün tüm detaylarını bilmesi değerlendirme kriterleri arasında görülmektedir. Kurumsal müşterilerin herhangi bir sorusu karşısında ben şirkete sorayım tarzı cevaplar müşterileri olumsuz etkileyecektir. Satılan poliçenin neleri kapsadığı, hangi hasarlara karşılık ne gibi teminatların verildiği en ince detayına kadar sigorta müşterilerine açıklanması gereken bir durum olarak anlaşılmıştır. Çünkü olası bir hasar anında "bu hasar poliçe kapsamında değil" durumuna düşmemeleri için kurumsal müşteriler de bu konuda dikkatli davranmaktadırlar.

Kişiler arası faktörlerle ilgili olarak tespit edilen bir diğer tema şirketinin ve temsilcinin imajıdır. İmajı ve geçmişi iyi olmayan bir şirketin temsilcisinin de imajı ve anlatımı çok etkili olmayacağından tercih edilmediği tespit edilmiştir. Şirket temsilcisinin ikna edicilik özelliği her ne kadar tercih sebepleri arasındaymış gibi görülse de aslında aşırı ısrar eden temsilcilerden kaçındıkları anlaşılmaktadır.

Kişiler arası faktörlere ait diğer bir husus ise temsilcinin statüsüdür. Görüşmeler sırasında tüm katılımcılardan ortak cevap aldığımız tek konu temsilcinin statüsü ile alakalı olmuştur. İşletme sahipleri, şirket temsilcisinin kendi şirketi içinde itibarı olan, sözü geçen ve idareci konumundaki biriyle yapacakları poliçe anlaşmasının normal bir temsilciden çok daha etkili olduğunu düşünmektedirler. Bu anlamda statü olarak etkili ve yetkili bir temsilcinin var olması şirket seçiminde önemli tercih sebepleri arasında görülmektedir.

Kurumsal müşterilerin satın alma davranışını etkileyen faktörlerden biri olarak alan yazında yer alan kişisel faktörler olarak bilinen yaş, gelir durumu, eğitim durumu, riske katlanma derecesi vs gibi faktörlerin özellikle satın alma merkezi olan işletmelerde satın alma kararları üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Ancak yapılan görüşmelerde sigorta şirketi seçimi kararlarında karar veren kişinin kişisel özelliklerinin herhangi bir etkisi olmadığı görülmüştür. Bunun nedeni katılımcı işletmelerin aile işletmesi olması ve kararların genel olarak işletme sahibi olan patron ya da yönetim kurulunda bulunan aile bireyleri tarafından verilmesidir.

Sonuç olarak işletmeler için şirket seçiminde en önemli kriter güvenilirlik olması şartıyla, sigorta hizmetinin fiyatı, şirketin ödeme performansı, şirketin bilinirliği, şirketin finansal gücü dikkate alınan kriterlerdir. Ülke ekonomisinin

içerisinde bulunduğu durum tüm sigorta şirketleri için eşit olarak değerlendirildiğinde kurumsal müşterilerin sigorta şirketi seçim kararları üzerinde etkisinin çok az olduğu görülmüştür.

Sigorta hizmeti alınacak şirketin seçiminde örgütsel faktörlerle ilgili olarak, işletmeler sürekliliğini sağlamak için, ortaya çıkan hasarı zamanında karşılayacak, çalışanların kendilerini güvende hissetmelerini sağlayacak şekilde desteği verecek, hasar anında kaçıp gitmeyecek güven veren, hasar gerçekleştiğinde önceden taahhüt ettikleri şartlarda kısa zamanda gerekli ödemeleri yapacak sigorta şirketlerine öncelik vermek istedikleri görülmüştür.

Sigorta seçimini etkileyen kişiler arası faktörlerin, temsilcinin çalıştığı sigorta şirketindeki statüsü başta olmak üzere, şirketinin sağlamlığı, kendisinin ve şirket imajının iyi olması, poliçe ile ilgili detaylarını bilmesi ve kolay ulaşılacak biri olmasına bağlı olarak tanıdık olması görülmüştür.

KAYNAKÇA

ALTUNIŞIK, Remzi, ÖZDEMİR, Şuayıp ve TORLAK, Ömer, (2004), **Modern Pazarlama**, Üçüncü Baskı, Değişim Yayınları, İstanbul

BALTA, Nezihe Figen, (2006**), Endüstriyel Pazarlama Örgütsel Pazarlamanın Tüketim Ürünleri Pazarlamasından Farklı Yönleri**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara

BRADLEY, Frank, (1995), **International Marketing Strategy**, Second Edition, Prentice Hall, U.K.

CAN, Halil, TUNCER, Doğan ve AYHAN, D. Yaşar, (2003), **Genel İşletmecilik Bilgileri**, On Dördüncü Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara

DURAND, Kamil, (2005), **Otorite**, İkinci Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

EREN, Erol, (2004), **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi**, Sekizinci Baskı, Beta Yayınları, İstanbul

ERTÜRK, Mümin, (1996), **İşletme Biliminin Temel İlkeleri**, İkinci Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul

GERMAIN, Richard, DRÖGE, Cornelia and DOUHTERY, J. Patricia , (1994). "The Effect of Just - in- Time Selling on Organizational Structure: An Empirical Inverstigation", **Journal of Marketing Research**, Vol. 31, No. 4, pp 471-483.

GVILLI, Yaniv, (2003), "The Development of an Industrial Services Buying Model in the Purchase of Electronic Network System", **Doctor of Philosophy**, The Temple University Graduate Board

JOHNSTON, Wesley J. and LEWIN, E. Jeffrey, (1996), "Organizational Buying Behaviour: Toward an Integrative Framework", **Journal of Business Research**, Vol.35, Issue 1, ss. 1-15.

KALWANI, Manohar, and, NARAYANDAS, Narakesari, (1995). "Long-Term Manufacturer- Supplier Relationships. Do They Pay Off for Supplier Firms?", **Journal ofMarketing**, January, pp.1-16.

KOTLER, Philip and ARMSTRONG, Gary, (1996), **Principles of Marketing**, Seventh Edition, Prentice Hall, New Jersey

KOTLER, Philip, (2000a), **Marketing Management**, The Milennium Edition, Prentice Hall International, United States of America, MUALLİMOĞLU, Nejat, (Çev), Pazarlama Yönetimi, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul

KOTLER, Philip, (2000b), **Marketing Management**, The Milennium Edition, Prentice Hall International, United States of America

LAU, Geok T., GOTH, Mark ve PHUA, Shan L., (1999), "Purchase-Related Factors and Buying Center Structure an Empirical Assessment", **Industrial Marketing Management,** 28, pp.573–587, Elsevier Science Inc., New York

MANABERI, Sam and TINA, Martin, (2005), **Industrial Buying Behaviour in the Telecommunication Market**, A Case Study Within Ericsson AB

MORRIS, Micheal, H., (1991), **Industrial and Organizational Marketing**, McMillan Poblishing Company, New York

MUCUK, İsmet, (2001), **Pazarlama İlkeleri ve Örnek Olaylar**, Onüçüncü Basım, İstanbul, Türkmen Kitabevi

POWERS, Thomas L., (1991), **Modern Business Marketing**, West Publishing Company, USA

PRIDE, William M., and FERREL, O.C., (1980), **Marketing Basic Concepts and Decision**, Second Edition, Houghton Mifflin Company, United States of America

ŞİMŞEK, M. Şerif, AKGEMCİ, Tahir ve ÇELİK, Adnan, (2001), **Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış**, İkinci Baskı, Nobel Yayınları, Yayın No: 56, Ankara

TAVMERGEN, İ. Pınar, (2002), **Doğrudan Pazarlama Yönetimi Kavramlar**, İlkeler ve Uygulamalar, Ankara, Seçkin Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş.

TEK, Ömer Baybars ve ÖZGÜL, Engin, (2007), **Modern Pazarlama İlkeleri Uygulamalı Yönetsel Yaklaşım**, İkinci Baskı, İzmir

TİMUR, M. Necdet, (2008), **Banka ve Sigorta Pazarlaması**, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Yayın No: 1701, Eskişehir

TUTAR, Hasan, (2003), **Örgütsel İletişim**, Seçkin Yayınları, Ankara

ÜLGEN, Hayri ve MİRZE, S. Kadri, (2004), **İşletmelerde Stratejik Yönetim**, Literatür Yayınları, Yayın No: 113, İstanbul

WALLY, Stefan and BAUM, J. Robert, (1994), "Personal and Structural Determinants of The Pace of Strategic Decısıon Making", **Academy of Management Journal**, Vol. 37, No, 4, pp.932-956.

WEBSTER, Frederick E. And WIND, Yoram, (1972), "A General Model for Understanding Organizational Buying Behavior", **Journal of Marketing**, Vol.36, pp. 12-19

WEBSTER, Frederick E., (1991), **Industrial Marketing Strategy**, Third Edition, John Wiley & Sons, New York

WILSON, Elizabeth J., LILIEN, Gary L. and WILSON, David T., (1991), "Developing and Testing a Contigency Paradigm of Group Choice in Organizational Buying", **Journal of Marketing Research**, Vol. XXVIII, pp. 452-466.

YILMAZ, Cengiz, KABADAYI, E. TÜMER ve SEZEN, Bülent, (2002), "Dağıtım Kanallarında Üretici - Bayi İlişkilerinde Bağımlılık Kavramı ve Bağımlılığın İşbirliği, Bağlılık ve Memnuniyet Üzerine Etkileri", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, (5), ss.181 -192

YÜKSELEN, Cemal, (2008), **Pazarlama İlkeler - Yönetim- Örnek Olaylar**, Yedinci Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

BİLİMSEL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ DERSİNE İLİŞKİN BİLGİSAYAR VE ÖĞRETİM TEKNOLOJİLERİ EĞİTİMİ BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

Adile Aşkım KURT [1]
Özden Şahin İZMİRLİ [2]
Mehmet FIRAT [3]
Serkan İZMİRLİ [4]

Özet: Bu çalışmanın amacı Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin öğrenci görüşlerini belirlemektir. Araştırmanın çalışma grubunu Eskişehir'deki iki üniversitede Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi bölümünde öğrenim gören ve Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersini almış 143 öğrenci oluşturmaktadır. Veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen veri toplama aracı ile toplanmıştır. Tarama modelinde desenlenen araştırmadan elde edilen bulgulara göre kız öğrenciler erkek öğrencilere, not ortalaması yüksek öğrenciler not ortalaması düşük öğrencilere, üst sınıftaki öğrenciler de alt sınıftaki öğrencilere göre Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin daha olumlu görüşe sahiptirler.

Anahtar Kelimeler: Bilimsel Araştırma, Bilimsel Araştırma Yöntemleri Dersi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü

AN INVESTIGATION OF COMPUTER EDUCATION AND INSTRUCTIONAL TECHNOLOGY STUDENTS' VIEWS ABOUT THE SCIENTIFIC RESEARCH METHODS COURSE

Abstract: The purpose of this study is to reveal views of students about the Scientific Research Methods course. The participants of this study were 143 undergraduates from Computer Education and Instructional Technology department who participated in the Scientific Research Methods course at two universities in Eskişehir. Data were collected via a data collection tool which was developed by the researchers to determine the students' views about the Scientific Research Methods course. The results showed that female students, students with higher GPAs and fourth graders had more positive views about the course than male students, students with lower GPAs and third graders.

Keywords: Scientific Research, Scientific Research Methods Course, Computer Education and Instructional Technology Department

GİRİŞ

Ülkelerin bilime yönelik politikaları ve çeşitli sorunları çözmede bilimsel verileri kullanma yetenekleri ile gelişmişlik düzeyleri arasında doğrusal bir ilişki olduğu söylenebilir. Buna paralel olarak ülkelerin bilimsel araştırmalara yaklaşımları, bireylerin yaşam standartlarını ve saygınlıklarını da etkilemektedir (Uzbay, 2008). Bu bağlamda bilimsel araştırmaların toplumun her kesimine yayılabilmesi için ülkeler tarafından çeşitli yatırımlar yapılmakta buna yönelik etkinlikler düzenlenmektedir. Yapılan bu yatırımların temel amacı tüm bireylerin bilimsel araştırma süreçlerini anlayabilmelerini ve sonuçlarını yorumlayarak yararlanabilmelerini sağlamaktır (Ural ve Kılıç, 2006). Bunun için toplumun tüm bireylerine ulaşması hedeflenen temel eğitim programı içerisine bu amaçlara uygun kazanımların yerleştirilmesi gerekmektedir. Yükseköğretim sürecini iyileştirmeyi amaçlayan Bologna sürecinde de araştırma yetkinliğine sahip kişilerin sayısının arttırılması gerektiği vurgulanmaktadır (Yükseköğretim Kurulu [YÖK], 2009). Bu bağlamda yükseköğretim programlarında özellikle öğretmen yetiştirme programlarında öğrencilere araştırma yeterliklerini kazandırmak amacıyla çeşitli düzenlemeler yapılmıştır.

[1] Yrd. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, BÖTE Bölümü, aakurt@anadolu.edu.tr
[2] Arş.Gör., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, BÖTE Bölümü, sizmirli@ogu.edu.tr
[3] Arş.Gör., Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Uzaktan Öğretim Bölümü, mfirat@anadolu.edu.tr
[4] Arş.Gör., Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, BÖTE Anabilim Dalı, sizmirli@anadolu.edu.tr

Öğretmen Yetiştirmenin Üniversitelere Devri ve 1982-1997 dönemindeki gelişmelere bakıldığında öğrencilere araştırma yeterlikleri kazandırılması amacıyla "Araştırma Teknikleri", "Eğitimde Araştırma Yöntemleri" ve "Araştırma Yöntemleri" gibi derslere öğretim programlarında yer verilmiştir. Öğretmen yetiştirmede 1997 yılında yapılan düzenlemeyle araştırma yeterliklerini kazandırmaya yönelik dersler öğretim programlarından kaldırılmıştır. Eğitim Fakültelerinin yapılanmasında 2006-2007 düzenlemesiyle öğretmen adaylarının entelektüel becerilerini artırmaya yönelik değişiklik kapsamında ise öğretim programlarına yeniden araştırma dersleri eklenmiştir (YÖK, 2007).

21. yüzyıl öğretmenlerinden bilgiye ulaşmada öğrencilerine yol göstermeleri, alanı ile ilgili gelişmeleri takip etmeleri, değişimi algılama, yönetme ve organize etme becerilerini geliştirmeleri, meslektaşlarıyla işbirliği yapmaları beklenmektedir. Bu amaçla öğretmen niteliklerinin sorgulanması ve geliştirilmesi için genel alan ve özel alan yeterlikleri olmak üzere öğretmen yeterlikleri oluşturulmuştur. Genel alan yeterlikleri incelendiğinde "Öğrenmeyi gelişimi izleme ve değerlendirme" yeterlik alanı altında "Verileri analiz ederek yorumlama, öğrencinin gelişimi ve öğrenmesi hakkında geri bildirim sağlama" alt yeterliğinde öğretmenlerin uygun bilimsel araştırma yeterliklerine sahip olmaları beklenmektedir. Bu yeterlik altında öğretmenlerden uygun araştırma tekniğini seçme ve uygulayabilmeleri, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak verileri analiz edebilmeleri, analiz sonuçlarını tablolaştırabilmeleri ve sonuçları yorumlayabilmeleri performans göstergeleri olarak belirtilmiştir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2008). Bu performans göstergelerinin öğretmen yeterlikleri altında değerlendirilmesi ile bu yeterliği karşılayabilecek bir ders olarak Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersi eğitim fakültelerinin öğretim programlarına eklenmiştir (YÖK, 2007).

Yeni programda yer alan Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersinin amacı; bilim ve araştırmaya ilişkin temel kavramları, bilimin işlevlerini, araştırma türlerini, sosyal bilim araştırmalarının temel özelliklerini, araştırma yöntemlerini, bilimsel araştırmanın basamaklarını, veri toplama ve analiz yollarını, araştırma raporu yazımı ve araştırma sonuçlarının kullanımı konularını incelemektir. Bu dersi alan öğrencilerin genel olarak şu yeterlilikleri kazanmaları beklenmektedir (Kurt, 2009):

- Bilimsel araştırmanın temellerini açıklayabilme,
- Bilgiye ulaşma yollarından bilgi kaynaklarına ulaşabilme,
- Bilimsel araştırma türlerini karşılaştırabilme,
- Nicel ve nitel araştırmanın genel özelliklerini tanıyabilme,
- Bilimsel araştırma sürecinin aşamalarını açıklayabilme,
- Bilimsel araştırmalarda etik ilkeleri açıklayabilme.

Bu yeterlilikleri kazanmış araştırmacı öğretmen profilinin oluşturulup geliştirilmesi açısından Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersinin büyük önem taşıdığı söylenebilir. Öğretmen eğitiminde Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin çalışmaların yapılmasının geleceğin araştırmacı öğretmenlerinin yetişmesinde önemli katkılar sağlayacağı söylenebilir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi (BÖTE) öğrencilerinin görüşlerinin belirlenmesidir. Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersinin işlevselliğinin değerlendirilmesi açısından gerçekleştirilen bu çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Alanyazın Taraması

Alanyazında öğrenci ve öğretmenlerin bilimsel araştırma yeterlilikleri (Nartgün, Uluman, Akın, Çelik ve Çevik, 2008) ve Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin (Tay, Demirci-Güler ve Taşdemir, 2009) yeterli düzeyde çalışmanın yer almadığı söylenebilir. Bununla birlikte alanyazında Bilimsel Araştırma Yöntemleriyle ilişkili olan istatistiğe yönelik bazı çalışmalar yer almaktadır. Bu çalışmaların bazılarında öğrencilerin olumsuz tutumlarının olduğu (Cashin ve Elmore, 1997; Elmore ve Vasu, 1980; Fullerton ve Umphrey, 2001; Wise, 1985) bunun nedeninin de bu derslerdeki düşük performans olduğu belirtilmiştir (Zeidner, 1991).

Nartgün ve diğerlerinin (2008) gerçekleştirdikleri çalışmada öğretmen adaylarının bilimsel araştırma yöntem ve teknikleri konusundaki özyeterlik algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda dersi alan ve dersi almayan öğretmen adayları arasında dersi alanlar lehine özyeterlik algılarında farklılık belirlenmiştir. Bunun yanı sıra öğretmen adaylarının bilimsel araştırma yöntem bilimine ilişkin orta düzeyde özyeterliğe sahip oldukları belirlenmiştir.

Alanyazında bilimsel araştırma yöntemleriyle ilişkili olan istatistiğe yönelik bazı çalışmalar da yer almaktadır. Bu çalışmalardan biri olan Ellez, Gümüş ve Seferov'un (2009) çalışmalarında Azerbaycan ve Türkiye'deki öğrencilerin istatistik dersine yönelik tutumlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Gerçekleştirdikleri çalışma sonucunda öğrencilerin istatistiğe yönelik olumlu tutum sergiledikleri sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmada sonucunda Azerbaycan'daki öğrencilerin Türkiye'deki öğrencilere göre istatistik dersine yönelik daha olumlu görüşlere sahip oldukları, cinsiyet değişkeni kapsamında ülkelere göre değişen anlamlı farklılıklar olduğu belirlenmiştir.
Diri (2007) istatistiğe yönelik öğrenci tutumlarını araştırdığı çalışması sonucunda tutumların bölümlere göre farklılaşmadığı bulgusuna ulaşmıştır. Araştırmada aynı zamanda istatistik notu yüksek olan öğrencilerin istatistiğe yönelik tutumlarının da yüksek olduğu ve bölüm-başarı etkileşiminin istatistiğe yönelik tutum üzerinde etkisinin anlamlı bir farklılık oluşturmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Mills (2004) çalışmasında istatistik dersine kayıtlı 203 öğrencinin istatistiğe karşı tutumunu belirlemeye çalışmıştır. İstatistiğe yönelik daha önce gerçekleştirilen çalışmalarda öğrenen tutumları olumsuz olmasına rağmen (Cashin ve Elmore, 1997; Fullerton ve Umphrey, 2001) Mills gerçekleştirdiği çalışmasında öğrenen tutumlarının olumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Matematik deneyimine sahip olanlar, istatistik deneyimine sahip olanlar ve istatistik çalışırken kendisinden emin olanların istatistiğe karşı olumlu tutum sergiledikleri, erkeklerin kızlara göre istatistiğe karşı olumlu tutum sergiledikleri araştırma sonucunda ulaşılan bulgulardandır.

Bu çalışmaların yanı sıra alanyazında eğitim sürecine araştırmanın entegre edilmesi, sürecin araştırmayla bütünleştirilmesine ilişkin çalışmalarının yer aldığı görülmektedir (Ellez ve diğerleri, 2009; MEB, 2008; Mills, 2004; YÖK, 2009).

YÖNTEM

BÖTE öğrencilerinin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin görüşlerinin belirlenmeye çalışıldığı bu araştırmada tekil ve ilişkisel tarama modellerinden yararlanılmıştır. Araştırmada öğrencilerin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin görüşlerini belirlemek için tekil tarama modeli, Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin görüşlerin alt boyutlarının çeşitli değişkenler açısından karşılaştırılması için ise ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmada bilimsel araştırma yöntemleri dersine ilişkin görüşlerin belirlenmesi amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen veri toplama aracından yararlanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2009–2010 öğretim yılında Eskişehir ilindeki iki üniversitedeki Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersini almış BÖTE öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmacılar tarafından geliştirilen veri toplama aracı iki üniversitedeki 148 öğrenciye uygulanmıştır. Ancak öğrencilerden ikisi BÖTE dışındaki bölümlerde okuduğundan, ikisi tüm maddelere aynı yanıtı verdiklerinden ve bir kişi demografik özellikler dışında hiçbir maddeye yanıt vermediğinden 143 öğrenciden toplanan veriler dikkate alınmıştır. Çalışma grubunun demografik özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1 : *Çalışma Grubunun Demografik Özellikleri*

Özellikler	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Kız	56	39.2
Erkek	87	60.8
Sınıf		
3. Sınıf	56	39.2
4. Sınıf	87	60.8
Not Ortalaması		
2.01 - 3 arası	61	42.7
3.01 - 4 arası	81	56.6

Tablo 1'de görüldüğü gibi erkeklerin (%60.8) çoğunlukta olduğu çalışma grubunun tümü üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencileridir. Bunun bir nedeni Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersinin genellikle üçüncü sınıfta verilmesi olabilir. Bunların yanı sıra çalışma grubunun hepsinin not ortalaması 2.00'nin üzerindedir.

Veri Toplama Aracı

BÖTE öğrencilerinin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi için iki bölüm ve 40 maddeden oluşan bir veri toplama aracı kullanılmıştır. Veri toplama aracının birinci bölümünde öğrencilerin okudukları üniversite, sınıf, cinsiyet ve akademik not ortalamalarına ilişkin dört madde, ikinci bölümde ise çalışma grubunun Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin görüşlerini sorgulayan beşli seçenekten oluşan 36 madde bulunmaktadır.

Veri toplama aracının hazırlanması sürecinde araştırmacılar, alanyazına dayalı olarak birbirinden bağımsız, öğrencilerin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin görüşlerini belirlemek için kullanılabilecek maddeler hazırlamışlardır. Daha sonra bu maddeler bir araya getirilip 64 maddeden oluşan bir madde havuzu oluşturulmuştur. Dört alan uzmanının (1 istatistik, 3 BÖTE) görüşleri doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılarak bu maddeler "bilişsel", "psikolojik durum" ve "meslek ve önem" boyutları olarak sınıflandırılmıştır. Bu üç boyutun her birinde 12'şer madde yer almıştır. Her bir boyut için ölçümlerin güvenirliği hesaplanmıştır. Bilişsel boyut için Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .89, psikolojik durum boyutu için .69, meslek ve önem boyutu için .84 bulunmuştur. Alanyazında Crobbach alfa katsayısının .60-.79 arasında olması veri toplama aracının oldukça güvenilir, .80-.100 arasında olması yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir (Tavşancıl, 2002). Yedisi olumsuz 36 madde harmanlanarak veri toplama aracına son hali verilmiştir.

Verilerin Analizi

BÖTE öğrencilerin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin görüşlerinin okudukları üniversite, sınıf, cinsiyet ve akademik not ortalamalarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız örneklem t-testinden yararlanılmıştır. SPSS 15 programından yararlanılarak gerçekleştirilen tüm analizlerde anlamlılık düzeyi .05 olarak alınmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın amacı doğrultusunda öncelikle araştırmanın bağımsız değişkenleri ile boyutların toplam puanları üzerinden yapılan analizler ele alınmıştır. Sonra araştırmanın bağımsız değişkenleri ile öğrencilerin ölçme aracının her bir maddesine ilişkin görüşleri arasında anlamlı farklılığın olup olmadığı test edilmiştir. Gerçekleştirilen analizler ve elde edilen sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

Öğrencilerin cinsiyetlerine göre bilişsel boyuta, psikolojik boyuta ve meslek ve önem boyutuna ilişkin görüşlerinin farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklemler t-testi ile test edilmiştir. Elde edilen değerler Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2 : ***Öğrencilerin ele alınan boyutlara ilişkin görüşlerinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin t-testi***

Değişken	Grup	n	$\overline{X}$	ss	t	p
Bilişsel	Kız	56	40.88	9.291	1.577	.117
	Erkek	87	38.51	8.419		
Psikolojik	Kız	56	34.27	7.010	1.080	.282
	Erkek	87	32.99	6.848		
Meslek ve Önem	Kız	56	36.59	9.549	.663	.509
	Erkek	87	35.56	8.691		

Tablo 2'den de görüldüğü gibi ele alınan boyutlara göre öğrencilerin cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır ($p > .05$). Bir başka deyişle kız ve erkek öğrencilerin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin görüşleri benzerdir.

Öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıflara göre bilişsel boyut, psikolojik boyut ile meslek ve önem boyutuna ilişkin görüşlerinin farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklemler t-testi ile test edilmiştir. Elde edilen değerler Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3 : ***Öğrencilerin ele alınan boyutlara ilişkin görüşlerinin sınıf düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin t-testi***

Değişken	Grup	n	$\overline{X}$	ss	t	p
Bilişsel	3. sınıf	56	39.46	8.967	.033	.973
	4. sınıf	87	39.41	8.770		
Psikolojik	3. sınıf	56	33.98	5.980	.682	.496
	4. sınıf	87	33.17	7.473		
Meslek ve Önem	3. sınıf	56	35.63	8.441	-.361	.719
	4. sınıf	87	36.18	9.411		

Tablo 3'ten de görüldüğü gibi ele alınan boyutlara göre öğrencilerin sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır (p>.05). Bir başka deyişle 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin görüşleri benzerdir.

Öğrencilerinin üniversitelerine göre bilişsel boyuta, psikolojik boyuta ve meslek ve önem boyutuna ilişkin görüşlerinin farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklemler t-testi ile test edilmiştir. Elde edilen değerler Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4 : ***Öğrencilerin ele alınan boyutlara ilişkin görüşlerinin üniversitelerine göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin t-testi***

Değişken	Grup	n	$\overline{X}$	ss	t	p
Bilişsel	Üniversite 1	101	39.40	8.996	-.079	.937
	Üniversite 2	42	39.52	8.472		
Psikolojik	Üniversite 1	101	33.19	6.636	-.807	.421
	Üniversite 2	42	34.21	7.582		
Meslek ve Önem	Üniversite 1	101	35.45	8.918	-1.069	.287
	Üniversite 2	42	37.21	9.241		

Tablo 4'ten görüldüğü gibi ele alınan boyutlara göre öğrencilerin devam ettikleri üniversiteler arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır (p>.05). Buna göre her iki üniversitenin öğrencileri Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin benzer görüşe sahiptirler.

Öğrencilerinin not ortalamalarına göre bilişsel boyuta, psikolojik boyuta ve meslek ve önem boyutuna ilişkin görüşlerinin farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklemler t-testi ile test edilmiştir. Elde edilen değerler Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5 : ***Öğrencilerin ele alınan boyutlara ilişkin görüşlerinin not ortalamalarına göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin t-testi***

Değişken	Grup*	n	$\overline{X}$	ss	t	p
Bilişsel	2.01-3.00	61	38.31	8.413	-1.278	.203
	3.01-4.00	81	40.22	9.110		
Psikolojik	2.01-3.00	61	33.07	6.935	-.604	.547
	3.01-4.00	81	33.78	6.966		
Meslek ve Önem	2.01-3.00	61	35.77	8.621	-.197	.844
	3.01-4.00	81	36.07	9.404		

* 2.01-3.00: Not ortalaması 2.01-3.00 arasında olan öğrenci grubu, 3.01-4.00: Not ortalaması 3.01-4.00 arasında olan öğrenci grubu

Tablo 5'ten görüldüğü gibi ele alınan boyutlara göre öğrencilerin not ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır (p>.05). Bir başka deyişle öğrencilerin not ortalamalarına göre Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin görüşleri farklılaşmamaktadır.

Yukarıdaki yapılan analizlerde öğrencilerin veri toplama aracındaki sorulara verdikleri yanıtlar "bilişsel", "psikolojik" ve "meslek ve önem" boyutlarındaki toplam puanlar göz önüne alınarak gerçekleştirilmiştir. Ancak boyutların toplam puanları ile araştırmanın bağımsız değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bundan sonra yapılan analizlerde araştırmanın bağımsız değişkenleri ile öğrencilerin veri toplama aracının her bir maddesine ilişkin görüşleri arasında anlamlı farklılığın olup olmadığı test edilmiştir.

Öğrencilerin cinsiyetlerine göre veri toplama aracının her bir maddesine ilişkin görüşlerinin farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklemler t-testi ile test edilmiştir. Analiz sonucunda anlamlı farklılık çıkan maddeler Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6 : ***Öğrencilerin ölçme aracının her bir maddesine ilişkin görüşlerinin cinsiyetlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin t-testi***

Madde	Grup	N	$\overline{X}$	ss	t	p
1. BAY dersi problem çözme becerilerimi geliştirir.	Kız	56	3.64	1.167	2.13	.035*
	Erkek	87	3.23	1.107		
10. BAY dersi bilimsel düşünme becerilerimi geliştir.	Kız	56	3.66	1.133	2.60	.010*
	Erkek	87	3.17	1.070		
18. BAY dersinde başarılı olmak benim için önemlidir.	Kız	56	3.66	1.083	3.37	.001*
	Erkek	87	3.01	1.146		
24. BAY dersini derse ilgi duyanlarla almak dersi daha verimli kılar.	Kız	56	3.96	1.128	2.71	.007*
	Erkek	87	3.44	1.138		
26. BAY dersinde öğrendiklerimin işime yarayacağını düşünüyorum.	Kız	56	3.55	1.278	2.31	.022*
	Erkek	87	3.07	1.189		
27. BAY dersinde öğrendiklerimi günlük hayatta kullanacağımı sanmıyorum.	Kız	56	2.59	1.304	-2.63	.009*
	Erkek	87	3.18	1.325		
28. BAY dersini öğretmenlik mesleği ile ilişkilendiremiyorum.	Kız	56	2.29	1.289	-2.99	.003*
	Erkek	87	2.93	1.237		

*p<.05; BAY: Bilimsel Araştırma Yöntemleri

Tablodan görüldüğü gibi veri toplama aracındaki 1., 10., 18., 24. ve 26 maddelere ilişkin kız öğrenciler erkek öğrencilere göre daha olumlu görüş bildirmişlerdir. Olumsuz maddeler olan 27. ve 28. maddelerde ise erkek öğrenciler lehine anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır.

Öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıflara göre veri toplama aracının her bir maddesine ilişkin görüşlerinin farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklemler t-testi ile test edilmiştir. Analiz sonucunda anlamlı farklılık çıkan maddeler Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7 : ***Öğrencilerin ölçme aracının her bir maddesine ilişkin görüşlerinin sınıf düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin t-testi***

Madde	Grup	n	$\overline{X}$	ss	t	p
12. BAY dersinde sorun yaşayan arkadaşlarıma yardımcı olabilirim.	3. sınıf	56	2.91	1.100	-2.513	.013*
	4. sınıf	87	3.38	1.081		
13. BAY dersi en korktuğum derslerden birisidir.	3. sınıf	56	3.14	1.470	2.851	.005*
	4. sınıf	87	2.47	1.310		
14. BAY dersine çalışırken kendimi rahatsız hissederim.	3. sınıf	56	2.98	1.286	2.342	.021*
	4. sınıf	87	2.47	1.265		
16. BAY dersine ilişkin problemleri çözerken kendime güvenmem.	3. sınıf	56	2.80	1.271	1.998	.048*
	4. sınıf	87	2.40	1.105		
17. BAY dersine uzun süre çalışabilirim.	3. sınıf	56	2.16	.987	-2.493	.014*
	4. sınıf	87	2.63	1.173		
29. BAY dersi diğer derslerden daha önemlidir.	3. sınıf	56	2.05	.980	-2.223	.028*
	4. sınıf	87	2.45	1.118		

*p<.05

Tablo 7'den görüldüğü gibi veri toplama aracının 12., 17. ve 29. maddelerinde 4. sınıfta öğrenim gören öğrenciler lehine anlamlı bir farklılık ortaya çıkarken, 13., 14. ve 16. maddelerde ise 3. sınıfta öğrenim gören öğrenciler lehine anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır.

Öğrencilerin devam ettikleri üniversitelere göre veri toplama aracının her bir maddesine ilişkin görüşlerinin farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklemler t-testi ile test edilmiş, öğrencilerin görüşlerine göre devam ettikleri üniversiteleri arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır ($p > .05$).

Öğrencilerin not ortalamalarına göre veri toplama aracının her bir maddesine ilişkin görüşlerinin farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklemler t-testi ile test edilmiştir. Analiz sonucunda anlamlı farklılık çıkan maddeler Tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 8 : ***Öğrencilerin ölçme aracının her bir maddesine ilişkin görüşlerinin not ortalamalarına göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin t-testi***

Madde	Grup	n	$\overline{X}$	ss	t	p
1. BAY dersi problem çözme becerilerimi geliştirir.	2.01-3.00	61	3.16	1.186	-2.035	.044*
	3.01-4.00	81	3.56	1.095		
24. BAY dersini derse ilgi duyanlarla almak dersi daha verimli kılar.	2.01-3.00	61	3.41	1.070	-2.022	.045*
	3.01-4.00	81	3.80	1.198		

*p<.05

Tablo 8'den de görüldüğü gibi öğrencilerin not ortalamalarına göre 1. ve 24. maddelerde not ortalaması 3.01-4.00 arasında olan öğrenciler lehine anlamlı farklılık bulunmuştur.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Öğretmenlerin meslekleri gereği sahip olmaları gereken çok sayıda özel ve genel alan yeterlilikleri bulunmaktadır. Bu yeterlilikler içerisinde öğretmenlerin araştırmacı kimliği bilimsel araştırma ve gelişmelere duyarlılığının yanı sıra bilimsel araştırma yöntem, teknik ve süreçlerine ilişkin bilgi ve becerileriyle de doğrudan ilgilidir. Bu bağlamda Türkiye'de öğretmenlerden beklenen bu özelliklerin kazandırılması için 2007 yılından itibaren üniversitelerin öğretmen yetiştiren bölümlerinin öğretim programlarında Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersi yer almaktadır.

Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersini almış BÖTE öğrencilerinin bu ders hakkındaki görüşlerinin belirlenmeye çalışıldığı bu araştırma iki üniversitede öğrenim gören 143 BÖTE öğrencisiyle gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede araştırmada öğrencilerin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine yönelik görüşleri "bilişsel", "psikolojik" ve "meslek ve önem" olmak üzere üç boyutta incelenmiş, öğrencilerin bu derse ilişkin görüşlerinin üniversite, sınıf, cinsiyet ve akademik not ortalamasına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine bakılmıştır.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre ortalama puanlar üzerinden BÖTE öğrencilerinin "bilişsel", "psikolojik" ve "meslek ve önem" boyutlarında Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin görüşleri cinsiyetleri, sınıfları, üniversiteleri, akademik not ortalamalarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Araştırmada elde edilen bu bulgulara dayalı olarak öğrencilerin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine bakışlarında demografik özelliklerinin farklılığa yol açmadığı söylenebilir. Ancak BÖTE öğrencilerinin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin görüşleri veri toplama aracındaki maddeler temel alınarak incelendiğinde bazı önemli farklılıkların ortaya çıktığı görülmüştür. Bu tür karşılaştırmalarda I. tip hatanın azaltılması için bonferroni düzeltmesi yapılmaktadır. Ancak bu çalışmada madde bazında yapılan analizlerde yapılacak bonferroni düzeltmesinde (p/36) II. tip hata payını artıracağından düzeltme yapılmamıştır. Bu nedenle yukarıdaki tablolarda (Tablo 6, 7, 8) p değeri .01'den büyük çıkan maddelerin ileriki çalışmalarda göz önüne alınmasında yarar görülmektedir.

Öğrenci görüşleri maddeler temel alınarak incelendiğinde kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersinin problem çözme ve bilimsel düşünme becerilerini geliştirdiğine ilişkin daha olumlu görüş bildirdikleri görülmüştür. Bununla birlikte kız öğrencilerin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersinin önemi ve ileride işlerine yarayacak bilgiler vermesiyle ilgili maddelerde erkeklere göre daha olumlu görüş bildirmişlerdir. Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersinin günlük hayatta işe yarayan bilgiler vermediği ve öğretmenlik mesleğiyle ilişkili olmadığıyla ilgili iki olumsuz maddeyi ise erkek öğrenciler daha fazla savunmuşlardır. Alanyazındaki çalışmaların tersine (Ellez ve diğerleri, 2009; Mills, 2004) bu araştırmada kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin daha olumlu görüşe sahip oldukları bulgusuna ulaşılmıştır. Buna paralel olarak Tay ve diğerlerinin (2009) gerçekleştirdikleri araştırmada Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersinde kız öğrencilerin daha başarılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

BÖTE öğrencilerinin devam ettikleri sınıflara göre Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin görüşleri veri toplama aracının maddeleri temel alınarak incelendiğinde *BAY dersinde sorun yaşayan arkadaşlarıma yardımcı olabilirim, BAY dersine uzun süre çalışabilirim* ve *BAY dersi diğer derslerden daha önemlidir* maddelerinde 4. sınıf öğrencileri lehine, *BAY dersi en korktuğum derslerden birisidir, BAY dersine çalışırken kendimi rahatsız hissederim ve BAY dersine ilişkin problemleri çözerken kendime güvenmem* maddelerinde ise 3. sınıf öğrencileri lehine anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu sonuç daha deneyimli olan 4. sınıf öğrencilerinin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine daha olumlu yaklaştıklarını göstermektedir. Bunun bir nedeni 4. sınıf öğrencilerinin öğretim programlarında yer alan Proje Geliştirme dersinde bilimsel araştırmaya ilişkin öğrendikleri bilgileri kullanmaları dolayısıyla bu dersin önemini anlamış olmaları olabilir. Bunun yanı sıra bu dersin içeriğinin farklı bir mantık izleyişi, dersin soyut olması, daha önce bu dersi almış ve başaramamış öğrencilerin dersle ilgili olumsuz görüşlerinin etkisi altında kalınması (Salkind, 2000) gibi nedenlerde bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olmuş olabilir.

Diri'nin (2007) çalışmasına benzer şekilde not ortalaması yüksek öğrencilerin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin *BAY dersi problem çözme becerilerimi geliştirir* ve *BAY dersini derse ilgi duyanlarla almak dersi daha verimli kılar* maddelerinde not ortalaması düşük öğrencilere göre daha olumlu görüş bildirdikleri araştırmada ulaşılan bir diğer sonuçtur. Bunun bir nedeni öğrencilerin dersin içeriğiyle bağlantılı olarak araştırma sürecinde problem çözme aşamaları içinde yer almaları olabilir.

Genel olarak araştırmadan elde edilen bulgulara göre kız öğrenciler erkek öğrencilere, not ortalaması yüksek öğrenciler not ortalaması düşük olanlara, üst sınıftaki öğrenciler de alt sınıftaki öğrencilere göre Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin daha olumlu görüş bildirmişlerdir. Ortaya çıkan sonuçlar ışığında araştırmada aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

- Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersini ilk kez alan öğrencilere dersin önemi daha iyi kavratılabilir.
- Öğrencilere Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersinde öğrendiklerini kullanabilecekleri ortamlar düzenlenebilir.
- Öğrencilerin bizzat araştırmacı olarak süreçte yer alacakları araştırmalar desenlenebilir.
- Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersinde daha başarılı olan öğrencilerle daha az başarılı olan öğrencilerin bir arada bulunacağı grup çalışmaları düzenlenebilir.
- Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersinin içeriği gerçek yaşamla ilişkilendirilerek, öğrencilerin gelecekte bu derste öğrendiklerini nasıl kullanacaklarına ilişkin örnekler sunulabilir.
- Daha büyük örneklemler ve farklı gruplarla benzer nicel araştırmalar desenlenebilir.
- Daha derinlemesine veri elde etmek için Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin durum çalışmaları veya eylem araştırmaları desenlenebilir.

KAYNAKÇA

Cashin, S.E. ve Elmore, P.B. (1997). *Instruments used to assess attitudes toward statistics: A psychometric evaluation.* Annual meeting of the American Educational Research Association Konferansı'nda sunlan bildiri, Chicago.

Diri, F.Ü. (2007). *İstatistik dersine yönelik tutumların araştırılması: Meslek yüksek okul örneği.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Ellez, A.M., Gümüş, N. ve Seferov, R. (2009). Coğrafya bölümü öğrencilerinin istatistik dersine yönelik tutumları: Türkiye ve Azerbaycan örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21*, 185–192.

Elmore, P.B. ve Vasu, E.S. (1980). Relationship between selected variables and statistics achievement: Building a theoretical model. *Journal of Educational Psychology, 72*(4), 457-467.

Fullerton, J.A. ve Umphrey, D. (2001). *An analysis of attitudes toward statistics: Gender differences among advertising majors.* Annual Meeting of the Association for Education in Journalism and Mass Communication Konferansı'nda sunulan bildiri, Washington, DC.

Kurt, A.A. (2009). Bilimsel araştırma yöntemleri. http://www.anadolu.edu.tr/akademik/fak_egt/bilveogrtekogrt/program.htm adresinden 10 Şubat 2010 tarihinde edinilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı (2008). Bilişim teknolojileri öğretmeni özel alan yeterlikleri. http://otmg.meb.gov.tr/belgeler/ogretmen_yeterlikleri_kitabi/Öğretmen_Yeterlikleri_Kitabı_bilişim_teknolojileri_öğretmeni_özel_alan_yeterlikleri_ilköğretim_parça_7.pdf adresinden 07 Şubat 2010 tarihinde edinilmiştir.

Mills, J.D. (2004). Students' attitudes toward statistics: Implications for the future. *College Student Journal, 38*(3).

Nartgün, Z., Uluman, M., Akın, Ç., Çelik, T. ve Çevik, C. (2008). *Öğretmen adaylarının bilimsel araştırma öz yeterliklerinin incelenmesi.* XVII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sunulan bildiri, Sakarya.

Salkind, N.J. (2000). *Statistics for people who (think they) hate statistics.* London: Sage Publications.

Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Tay, B., Demirci-Güler, M.P. ve Taşdemir, A. (2009). *Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin bilimsel araştırma yöntemleri dersi başarı düzeyleri ve düşünceleri*. VIII. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Eskişehir.

Ural, A. ve Kılıç, İ. (2006). *Bilimsel araştirma süreci ve spss ile veri analizi SPSS 12.0 for Windows.* Ankara: Detay Yayıncılık.

Uzbay, İ.T. (2008). Çağdaş uygarlığa ulaşmada bilim politikalarının yeri ve önemi. TÜBİTAK-ULAKBİM Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık-2008 sempozyumu, "Ulusal Bilim Politikaları Paneli", 22 Kasım 2008, Ankara.
http://www.ulakbim.gov.tr/cabim/vt/uvt/tip/sempozyum6/uzbay.pdf adresinden 15 Şubat 2010 tarihinde edinilmiştir.

Yükseköğretim Kurulu (2007). Öğretmen yetiştirme ve eğitim fakülteleri (1982-2007). http://www.yok.gov.tr/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=70 adresinden 05 Şubat 2010 tarihinde edinilmiştir.

Yükseköğretim Kurulu (2009). Avrupa yükseköğretimden sorumlu bakanlar konferansı bildirgesi.
http://bologna.yok.gov.tr/index.php?page=yazi&i=85 adresinden 07 Şubat 2010 tarihinde edinilmiştir.

Wise, S.L. (1985). The development and validation of a scale measuring attitudes toward statistics. *Educational and Psychological Measurement, 45,* 401-404.

Zeidner, M. (1991). Statistics and mathematics anxiety in social science students: Some interesting parallels. *British Journal of Educational Psychology, 61,* 319-328.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

AB UYUM SÜRECİNİN TÜRK KOBİ'LERİNE ETKİSİ[1]

Zeki KARTAL[*]
M.Kemal BEŞER[**]
Erhan MORAY[***]

Özet: Çalışmanın temel amacı Türkiye'de faaliyet gösteren KOBİ'lerin AB uyum sürecinde ilerleme olması ya da tamamlanması durumunda bundan nasıl etkileneceğinin ortaya çıkartılmasıdır. Bu amaçla 1988–2005 yılları arasında Türkiye ve AB üyesi 15 ülkenin KOBİ'lerine yönelik değişkenlerinin uzun dönemli ilişkileri incelenmiştir. Elde edilen bulgular Türkiye ve AB KOBİ temel değişkenlerinin ortak bütünlenen olduklarını göstermiştir. Ortak bütünleme sonuçlarına göre Türkiye ve AB KOBİ'lerinin sermaye yapıları açısından birbirleri ile pozitif yönlü uyum içerisinde olmasına rağmen KOBİ sahibi olma oranları bakımından negatif etkileşim tespit edilmiştir. Bulgular Türkiye'nin AB'ye tam uyum sağlamasının Türkiye'deki KOBİ sayısında anlamlı bir değişiklik oluşturmayacağına, bunun yanında mevcut KOBİ'lerin sermaye yapılarının güçleneceğine ve dolayısıyla KOBİ alanında da sermayenin yoğunlaşacağına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: KOBİ, girişimci, sermaye yoğunluğu, birikim süreci

THE EFFECT OF EU ADAPTATION PROCESS ON TURKISH SMES

Abstract: Main aim of this paper is to carry out how Turkish SMEs activities influenced while EU adaptation process improved or completed. In this respect, long-term relationships are investigated for the variables which are related to SMEs of Turkey and 15 EU countries between the period 1988 and 2005. Empirical findings indicate that main SMEs indicators of EU and Turkey are cointegrated. According to the cointegration results, we have found that capital structure of Turkish SMEs are affected positively from the capitalization of EU SMEs, but the relationship between business ownership rates are negatively found. The findings point out to an increase in the density of capital for SMEs but not a significant change in the amount of SMEs when Turkey fully adapts EU.

Keywords: SME, entrepreneur, density of capital

GİRİŞ

Gerek gelişmiş gerekse de gelişmekte olan ekonomilerde KOBİ'lerin çok önemi bir yer işgal ettiği bilinmektedir. Bu önem son yıllarda giderek daha da artmaktadır. Buradan hareketle KOBİ'ler diğer ekonomilerde olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de üretimiyle, istihdamıyla, ihracatıyla, vergisiyle vazgeçilemez bir konuma sahip bulunmaktadır (Sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan ülkelerde ekonominin yaklaşık %90'ınından fazlasını KOBİ'lerin oluşturduğu genel bilgiler dâhilindedir). Bu nedenle sağlıklı ve istikrarlı bir ekonomi için sermaye ve finansman sorunlarını halletmiş, dünya pazarında rekabet yeteneğine sahip olan KOBİ'lere ihtiyaç bulunmaktadır. Fakat diğer taraftan sermayenin merkezileşme süreci KOBİ'leri olumsuz yönde etkileyerek, sermayenin KOBİ'lerden büyük şirketlere doğru kaymasına neden olmakta, dolayısıyla da bu beklentiyi zora sokmaktadır.

Bugüne kadar KOBİ'lerle ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında genel olarak KOBİ'lerin sermaye ve finansman sorunları olduğu gözlemektedir: (Karadal, 2001) KOBİ'lerin, uluslararası pazarlara açılmalarını zorlaştıran nedenleri analiz ederek ve ülkemizde faaliyet gösteren 294 KOBİ'ye anket uygulayarak, KOBİ'lerin dış pazarlara açılmasını etkileyen en önemli faktörlerin ekonomik ve finansal sorunlar olduğunu ortaya koymaktadır. Akkaya ve İçerli (2001)

[1] Bu çalışma ESOGÜ SBE'de tamamlanmış olan "Türkiye'de KOBİ'lerin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinde Sermaye ve Finansman Sorunu" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

[*] Yrd.Doç.Dr. ESOGÜ İİBF İktisat Bölümü
[**] Yrd.Doç.Dr. ESOGÜ İİBF İktisat Bölümü
[***] ESOGÜ SBE

KOBİ'lerin finansman sorunlarının çözümüne ilişkin çalışmalarında, KOBİ'lerin Türkiye'de finansal sistemin daha çok bankacılık sektörüne odaklı olmasına rağmen banka kredilerinden yeterince yaralanamadığını vurgulayarak KOBİ'lere risk sermayesi modelini önermektedir. Doğan ve Şengül (2005) AB girişimcilik politikası kapsamında KOBİ destek ve teşviklerini değerlendirmektedir. KOBİ'lerin devlet teşvik ve yatırımlarından yeterince yararlanamaması, sermaye yetersizliği, işletme sahiplerinin finansal yönetime ilişkin bilgi yetersizliği ve mali konularda uzman eleman eksikliği olarak açıklanmaktadır. Bedük, vd. (2005) AB sürecinde KOBİ'lerin sorunlarını ele alarak yaptıkları araştırmada banka kredilerinde teminat olarak gayrimenkul ipoteği istenmesini KOBİ'lerin ise buna yanaşmaması diğer taraftan modern finansman tekniklerinden de yeterince yararlanamamasını diğer bir finansman sorunu olarak değerlendirmektedir. Arslan (2003) KOBİ'lerin çalışma sermayesi ve finansal yönetim uygulamalarını araştırmış Ankara'daki KOBİ'lerin öz sermayeye dayalı finansman modeli uyguladığı leasing ve faktoring gibi yeni tekniklerden yararlanma imkânlarının olmadığını tablolar yardımıyla göstermektedir. OECD 2004 raporunda da şu ana kadar risk sermayesi, iş melekleri, menkul kıymetler borsası kanalıyla öz sermaye finansmanı gibi alternatif finansman araçlarının da yeterince gelişmediğini vurgulamaktadır (OECD, 2004).

Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci 1963 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Ortaklık Anlaşması yapılarak başlamış, 1987 yılında tam üyelik başvurusunda bulunulmuş, 1999 yılında aday ülke statüsüne geçmiş ve 2005 yılında da müzakerelerle başlamış bulunmaktadır. Buradan hareketle çalışmanın problemi şöyle formüle edilmektedir: "AB tam üyelik sürecinde Türkiye ve AB'deki KOBİ'ler sermayenin birikim süreci boyunca birbirileriyle uyum göstermekte midir? Ayrıca müzakereleri devam eden AB uyum sürecinden Türkiye'deki KOBİ'ler nasıl etkilenecektir?"

Çalışma zamansal olarak ulaşılabilir verilerle sınırlanmış olup 1988–2005 yılları arasını kapsamaktadır. Bu dönem için Türkiye'deki KOBİ'lerle AB üyesi 15 ülkedeki KOBİ'lerin karşılaştırılması girişimcilik, girişimci sayısı, girişimci başına düşen sermaye değişkenlerinin aralarındaki uzun dönemli etkileşimleri ortaya koyan zaman serileri analizleri yapılmıştır.

Çalışmanın kurgusu, birinci bölümde Türkiye'de sermaye birikim sürecinin KOBİ'leri sermaye ve finansman ihtiyacı açısından nasıl etkilediği, ikinci bölümde yapılan ampirik uygulama için kullanılan veriler ve uygulanan yöntem, üçüncü bölümde ise ortaya çıkan sonuçlar açıklanarak, oluşturulmaktadır.

Türkiye'deki Sermaye Birikim Süreci KOBİ'leri Olumsuz Etkilemektedir

Gerek Türkiye'de gerekse de AB'de sermaye birikim süreçlerinin anlaşılabilmesi için Kapital'in temel çözümlemelerinden faydalanmak doğru bir yöntem olarak gözükmektedir. Buradan hareketle, en basit anlamıyla sermaye birikim süreci (M→P→M) evrelerinden geçmektedir. Girişimciler üretmiş olduğu malları satarak paraya dönüştürmektedirler. Daha sonra satıştan elde edilen parayla tekrar üretimde bulunmak için mal almaktadırlar. Başka bir ifadeyle satışın başlangıcındaki ve sonundaki amaç tekrar satın almak ya da satın almak için satmak olmaktadır (Marx, 1976: 39). Bu döngü kesintiye uğradığında ise sermaye birikimi mümkün olmamaktadır.

Sermaye birikimimin iki önemli sonucu bulunmaktadır: Birincisi; kapitalistin amacının kar olması nedeniyle sermayeyi karlı alanlara yöneltmektedir. Bu yönelme aşırı üretime ve sermayenin aşırı yoğunlaşmasına yol açmaktadır. Bu da kar oranlarını düşürmektedir. Uzun dönemde bu durum büyük kapitalistlerin küçük işletmeleri tasfiye etmesine, kısa dönemde ise büyük işletmelerin küçük işletmelerin ölçeklerinden, esnek üretimlerinden yararlanma yoluna gitmesine yol açmaktadır (Gouverneur, 2007: 127). İkinci sonucu ise sermayenin gittikçe daha az sayıdaki ellerde toplanması olarak ortaya çıkmaktadır, başka bir ifade ile sermayenin merkezileşmesidir. Sermaye birikimi hızlandıkça, kâr oranlarındaki azalış, kapitalistler arasındaki rekabeti şiddetlendirmektedir. Kâr oranları azalırken sermayenin yoğunluğunun artması ve küçük sermayenin tasfiyesi, sermayenin merkezileşmesi olayını şiddetlendirmektedir. Sermaye birikimi kapitalist sistem için mündemiç ve zorunlu bir ilişki olmasına rağmen, zaman ve mekân unsurları göz önüne alındığında farklı toplumlarda farklı biçimlerde gerçekleşmektedir. Bu sürecin salt teknik bir süreç olmadığı ve bir toplumsal döngü olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Sistemin dinamik olarak yeniden üretimi aynı şekilde toplumsal ilişkilerin de dinamik olarak yeniden üretimi anlamına gelmektedir. Bunun temel dinamiğinin de bir sosyal ilişki olarak sermaye birikim süreci olduğu belirtilmektedir (Ercan ve Akaya, 2005: 221).

Türkiye'de 1960'lı ve 1970'li yıllardaki iç pazara dayalı sermaye birikim sürecinde, banka ve sanayi sermayesinin bütünleşmesinin devlet gözetimi altında hızlandırıldığı görülmektedir. Bu yıllarda içe dönük sermaye birikim modelinin kurulduğu bilinmektedir. Holdingleşme 1970'li yıllarda tekelci konumları belirginleşen sermaye grupları holdingleşmeye yönelmiş bulunmaktadırlar. Türkiye özellikle 1980 yılından sonra dışa açılım sürecini yaşamaya başlamış ve ekonomiye devlet müdahalesi azaltılarak piyasa özel sektöre bırakılmaya başlanmıştır. KOBİ'lerin öne çıkması esasen bu dönemden sonra yaşanmaya başlanıldığı belirtilmektedir. KOBİ'ler bu süreçte artık iç pazarla sınırlı olan üretimlerini dış pazarlara kaydırma fırsatı yakalamaktadırlar ve rekabet kavramının tam olarak ne anlama geldiğini de bu süreçte öğrenmiş bulunmaktadırlar. Çünkü iç pazarda belli başlı firmalar arasında var olan rekabet Türkiye'de firma birleşmeleri nedeniyle tekelci bir yapının ortaya çıkmasına neden olduğu gözlenmektedir. 1980–1995 döneminde bu türden bir yapı gözlendiği belirtilmektedir. Bu sürecin sermayenin birikim ve yoğunlaşma sürecinden merkezileşme sürecine geçiş olarak da değerlendirildiği ifade edilmektedir. 1995 yılından günümüze kadar yaşanan ekonomik krizler de KOBİ'lerin sermaye birikimine engel olunduğu söylenmektedir (Ercan, vd., 2008: 237).

Türkiye'de TUSİAD tarafından 1980–2007 yılları arasında yapılan bir araştırmaya göre Türk ekonomisinde sermaye birikim hızının düşük olduğu ifade edilmektedir. Bu yıllar arasında Türkiye'de sermaye stokunun yıllık %4,5 oranında artmış olduğu görülmektedir (TUSİAD, 2005: 44). Buna ilaveten günümüz dünyasında ve Türkiye'de uygulanan neoliberal politikaların sermayenin merkezileşmesini hızlandırdığı düşünüldüğünde bu durumun da Türk KOBİ'lerinin yeterli sermaye birikimini sağlamasına engel olduğu söylenebilir. Dolayısıyla sermaye biriktiremeyen işletmelerde teknoloji ve AR-GE gibi alanlara yatırım için para ayrılamamakta bu nedenle de dünya pazarında var olabilmek için rekabet yeteneklerini yeterince geliştirememektedirler.

Pazarların küreselleşmesi ile sermaye hareketlerindeki hızlı değişim sermayenin mobilizesini hızlandırmaktadır. Bu hızlanma sermaye sahiplerini sürekli karlı alanlara yatırım yapmaya yöneltmektedir. Kuşkusuz bu yaşanan süreç KOBİ'leri yakından ilgilendirmektedir. Çünkü kendini geliştiremeyen ar-ge ve teknolojiye yatırım yapamayan işletmeler mallarını dünya pazarlarında satamamakta ve iç pazara yönelik üretim yapmalarına neden olmaktadır. Ancak yurtdışından gelen ürünlerin iç piyasadaki fiyatları düşürerek bir süre sonra bu işletmelerin iç piyasada da üretimlerini negatif etkilemektedir. Buda sermayenin merkezileşmesini hızlandıran diğer bir faktör olarak KOBİ'lerin sermaye ve finansman sorunlarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Sermaye birikimi sağlayamayan KOBİ'ler dış pazardaki rekabetçi yapı nedeniyle maliyet avantajı elde edebilmek için ar-ge ve teknoloji yatırımlarına yönelmeleri gerekmektedir. Ancak bu tür yatırımlar uzun vadeli ve güçlü finansman desteği isteyen yatırımlardır. Türkiye'deki KOBİ'lerin çoğu bu türden yatırımları yapacak finansman gücüne sahip bulunmamaktadır. Bu nedenle Türkiye'deki KOBİ'lerin büyük bir kısmının dünya pazarında rekabet edebilmesi çok zor gözükmektedir. Bu durum Türkiye'de genellikle iç pazara üretim yapan ve yaygın durumda olan KOBİ'lerle dünya pazarında rekabet kabiliyetine sahip güçlü sermaye ve finansman yapısı bulunan az sayıda büyük işletmenin olduğu ikili bir yapı ortaya çıkmaktadır.

AB ülkelerinde ise KOBİ'lerin önemi 1973 petrol krizinden sonra önem kazanmıştır. Büyük işletmelere göre krizi daha kolay atlatan KOBİ'lere ilişkin teşvikler arttırılmıştır. AB-KOBİ politikası iki amaca hizmet etmektedir. KOBİ'ler için uygun ortamın yaratılması ve rekabet gücünün arttırılmasıdır (Sayın ve Fazlıoğlu, 1997: 3). Bu nedenle AB KOBİ'lere yönelik çok sayıda sermaye ve finansman desteği programları mevcuttur. AB fonlarından yararlanan KOBİ'ler dış pazarlarda daha kolay rekabet edebilmektedir. Çünkü gerekli finansman desteği olan KOBİ'ler ar-ge ve teknoloji yatırımında bulunabilmektedir. Bu sayede üretmiş oldukları malların kalitesini arttırmakta ve maliyetini düşürmektedir. Bu avantaj sayesinde malları küresel pazarda rekabet yeteneğine sahip olabilmektedir. Diğer taraftan küreselleşme tüm dünyada sermayenin merkezileşme sürecini hızlandırdığı gibi AB' de de hızlandırarak buradaki KOBİ'leri etkilemektedir. Ancak bu süreçte AB-KOBİ'leri yukarıda belirtilen destek ve teşvikler sayesinde sermaye ve finansman sorunlarını çözebilmektedirler.

Bir sonraki bölümde 1988–2005 döneminde Türk-KOBİ'lerinin Türkiye'deki sermaye birikim süreci boyunca AB-KOBİ'leriyle uyumluluğu analiz edilmektedir.

VERİ VE METODOLOJİ

Analizde 1988–2005 yılları arası sadece özel sektör bazında Türkiye ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerden on beş tanesi ele alınmıştır.[2] Temel amaç, AB'ni temsil ettiği düşünülen bu on beş ülkenin KOBİ'lerle ilgili oluşturulan değişkenleri ile Türkiye'nin aynı şekilde ele alınan değişkenleri arasında herhangi bir uzun dönemli ilişkinin bulunup bulunmadığının ortaya çıkartılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda değişkenlerin oluşturulması aşamasında AB ülke verilerinin yıllar bazında aritmetik ortalama değerleri kullanılmıştır.

Analizde girişimci başına düşen GSYİH (GBHTR ve GBHAB), girişimci sayısı (GSTR ve GSAB) ve girişimcilik oranı (GOTR ve GOAB) değişkenleri AB ve Türkiye için oluşturulmuştur. GSYİH verileri Dünya Bankası veritabanından, girişimcilik ile ilgili veriler ise EIM[3] veri tabanından derlenmiştir. Türkiye'deki işletmelerin %99'u AB'deki işletmelerin ortalama %86,1'i KOBİ olması[4] ve dolayısıyla hem AB hem de Türkiye'de KOBİ'lerin oransal olarak yaygın olmasından hareketle, KOBİ verileri yerine girişimcilik verileri kullanılmıştır.

KOBİ'ler açısından AB'ye uyum sürecindeki başarının aynı zamanda AB verileri ile Türkiye verileri arasındaki uyumluluğa da bağlı olduğu ifade edilebilir. Buradan hareketle, AB ile Türkiye KOBİ temel gösterge değişkenleri arasındaki uzun dönemli ilişkilerin ortaya çıkartılabilmesi için regresyon analizi yeterlidir. Ancak durağan olmayan değişkenler söz konusu ise, bu durumda ortak bütünleme analizi yapılarak değişkenler arasındaki uzun dönem katsayıları elde edilebilmektedir.

Genel bir ifade ile ortalamasıyla varyansı zaman içinde değişmeyen ve iki dönem arasındaki ortak varyansı bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olan olasılıklı süreç durağan bir süreci ifade eder (Gujarati, 2005: 713). Durağanlık etkin ve tutarlı tahminler için gereklidir (Kutlar, 2005: 307).

Temel amaç AB'deki KOBİ'leri temsil eden değişkenler ile Türkiye'deki KOBİ'leri temsil eden değişkenlerinin aralarındaki uzun dönemli ilişkinin ortaya çıkartılması olduğuna göre, bu değişkenlerin durağan olmamaları sebebiyle sıradan bir regresyon analizi yerine ortak bütünleme analizinin yapılması gerekmektedir. Bu analiz ilk olarak Engle ve Granger (1987) çalışmasında ortaya atılmıştır. Bu yöntem birim kök içeren değişkenlere ait regresyonlarda istatistiksel test yapmaya imkân vermektedir. Bu yaklaşıma göre, düzeyde durağan olmayan birinci farkı durağan olan zaman serileri düzey halleri ile modellenebilmekte ve böylece uzun dönem bilgi kaybı engellenmiş olmaktadır (Koşan, 2009: 55). İki değişkenli bir ortak bütünleme regresyon denklemi aşağıda 1 nolu eşitlikte gösterilmektedir.

$$Y_t = \beta X_t + \varepsilon_t \qquad (1)$$

Bu yöntem değişkenlerin ortak bütünlenen olmadığını ima eden sıfır hipotezi altında regresyon kalıntılarına[5] birim kök testi yapmakta, fakat Dickey Fuller (1979) kritik değerleri yerine Engle Granger (1987) kritik değerlerini kullanmaktadır. Bu yöntemin eleştirilen yönleri tüm değişkenler için bütünleme mertebesinin I(1) olmasını şart koşması ve tek bir ortak bütünleme vektörü bulabilmesidir.

Değişkenlerin ortak bütünlenen olup olmadıkları ortaya çıkartabilen pek çok yöntemin arasında en popüler olanlardan birisi Johansen (1988) ve Johansen ve Juselius (1990) tarafından geliştirilen Johansen eşbütünleşme yaklaşımıdır. Bu yöntem değişkenler arasında bir sistem çözümü öngörmekte fakat iki değişkenli bir analizde Engle Granger (1987)

[2] Ele alınan ülkeler Hollanda, İsveç, İspanya, Portekiz, Polonya, İtalya, İrlanda, Yunanistan, Almanya, Fransa, Finlandiya, Danimarka, Belçika, Avusturya, İngiltere'dir. Diğer AB ülkeleri için ilgili değişkenlerin verileri temin edilememiştir.

[3] EIM's Public Knowledge Web on SMEs and Entrepreneurship KOBİ ve girişimcilik üzerine hazırlanmış 200 üzerinde rapor sunan, anketler yaparak KOBİ'ler hakkında bilgi toplayan bir veri tabanıdır. (www.entrepreneurship-sme.eu)

[4] http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/european_business/special_sbs_topics/small_medium_sized_enterprises_SMEs

[5] Regresyon kalıntıları olan $Y_t - \hat{\beta} X_t = \hat{\varepsilon}_t$ aynı zamanda denge hatası olarak da ifade edilebilir.

yöntemine göre sağladığı ekstra bir bilgi yoktur. Bu çalışmada sade AB ve Türkiye değişkenleri arası uyumu gösterebilmek için basit regresyonlar ele alındığı için birden fazla ortak bütünleme vektörü söz konusu değildir.

Uzun dönem ilişkilerinin test edilmesi ve katsayıların ortaya çıkartılmasında ARDL (Autoregressive Distibuted Lag) yaklaşımı da son zamanlarda en popüler yaklaşımlardan biri olarak kullanılmaya başlanmıştır. ARDL yaklaşımı değişkenlerin bütünleşme dereceleri dikkate almaksızın değişkenler arasında ortak bütünleme ilişkisinin var olup olmadığını araştırmaktadır. Bu yaklaşım uygulamada sıklıkla karşılaşılan "*değişkenlerin aynı mertebeden durağanlığının sağlanamaması*" problemine bir çözüm olarak popülerliğini oldukça artırmıştır.[6] ARDL yaklaşımı Pesaran ve Shin (1995) ve Pesaran, vd. (2001) tarafından geliştirilmiş ve zaman serileri yazınında "*sınır testi yaklaşımı*" olarak da bilinmektedir. Δ, ilk fark işlemcisi olmak üzere, iki değişkenli ARDL modeli 2 nolu eşitlikte gösterildiği şekilde oluşturulur.

$$\Delta Y_t = a_0 + a_{1i}t + \sum_{i=1}^{p} a_{2i}\Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^{q} a_{3i}\Delta X_{t-i} + a_4 Y_{t-1} + a_5 X_{t-1} + u_t \qquad (2)$$

Sınır testinin uygulanabilmesi yukarıdaki modelde *p* ve *q* olarak gösterilen gecikme uzunluklarının belirlenmesine bağlıdır. Ortak bütünlemenin varlığı $H_0 : a_4 = a_5 = 0$ hipotezi için hesaplanan F istatistiğinin Pesaran vd. (2001)'deki tablo üst kritik değerinden büyük olmasına bağlıdır. Eğer hesaplanan F istatistiği Pesaran vd. (2001) alt kritik değerinden küçükse, seriler arasında ortak bütünleme ilişkisinin olmadığına karar verilir. Hesaplanan F istatistiği alt ve üst kritik değerler arasında ise kesin bir yorum yapılamamaktadır. Modeldeki gecikme sayısı belirlenirken AIC, SC, FPE ve HQ gibi bilgi kriterlerine göre en uygun ve otokorelasyonun olmadığı model tercih edilmektedir. Tercih edilen *p* ve *q* gecikme uzunlukları 3 nolu eşitlikte verilen ARDL(p,q) modelinin derecesini vermektedir.

$$Y_t = b_0 + \sum_{i=1}^{p} b_{1i} Y_{t-i} + \sum_{i=0}^{q} b_{2i} X_{t-i} + u_{2t} \qquad (3)$$

Bu regresyonun b_{2i} katsayıları kullanılarak Y ve X değişkeni arasındaki uzun dönem ilişkisini veren katsayı elde edilebilmektedir (Şimşek ve Kadılar, 2006: 106). Uzun dönem ilişkisinin varlığı söz konusu olduğu durumlarda aynen Engle Granger (1987) yönteminde olduğu gibi ARDL yaklaşımında da hata düzeltme mekanizmasının iktisadi ve/veya istatistikî kriterlere göre çalışıp çalışmadığı incelenebilmektedir?

AMPİRİK SONUÇLAR

Ele alınan değişkenlerin durağanlık mertebeleri aşağıdaki Tablo-1'de sunulmuştur. Değişkenlerin düzey durumda yığılım içerdiği fakat ilk farkları alındığında yığılımın sıfıra eşitlendiği görülmektedir. Bunun için Dickey Fuller (1979) birim kök analizinde değişkenlerin düzey durumlarında yığılım parametresi eklenmiş, ilk farklarının durağanlığının testinde ise yığılım eklenmemiştir. Düzey veriler için elde edilen tüm $|\tau|$ test istatistikleri MacKinnon tablo değerinin[7] mutlak değerinden küçüktür. Ancak ilk fark değişkenleri için tam tersi ifade edilebilir. Tablo–1 sonuçları tüm değişkenlerin birinci mertebeden durağan olduklarını göstermektedir.

[6] Bu çalışmada değişkenler aynı mertebeden olmasına rağmen ARDL yaklaşımına başvurulma sebebi veri sayısının azlığından dolayı içsel tutarlılığın test edilmesidir.

[7] Birim kökün varlığına işaret eden sıfır hipotezinin reddedilmesini sağlayan MacKinnon kritik değerleri 0,05 için sırasıyla τ=-1,9642 τ_c=-3,0659

Tablo–1. Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	Test Seviyesi	Test İstatistiği	Bütünleme Mertebesi	Değişken	Test Seviyesi	Test İstatistiği	Bütünleme Mertebesi
GBHTR	Düzey	τ_c=-1,80	I(1)	**GBHAB**	Düzey	τ_c=-0,13	I(1)
	İlk Fark	τ =-5,69			İlk Fark	τ=-2,75	
GSTR	Düzey	τ_c=-2,47	I(1)	**GSAB**	Düzey	τ_c=-0,47	I(1)
	İlk Fark	τ=-4,50			İlk Fark	τ=-2,75	
GOTR	Düzey	τ_c=-2,94	I(1)	**GOAB**	Düzey	τ_c=-1,44	I(1)
	İlk Fark	τ=-6,58			İlk Fark	τ=-4,03	

Uzun dönem için bilgi kaybının önlenmesi amacıyla durağan olmayan bu değişkenler için ortak bütünleme testleri Tablo-2'de sunulmuştur. Ortak bütünlenen regresyonlar için uzun dönem eğim katsayıları da aynı tabloda belirtilmiştir. İkili olarak belirtilmiş değişkenlerden ilki bağımlı değişkeni, ikincisi ise açıklayıcı değişkeni vermektedir.

Elde edilen bulgulara göre girişimci başına düşen GSYİH değişkenleri ve girişimcilik oranları ortak bütünlenen değişkenlerdir. DW-d istatistikleri de ortak bütünleme regresyonlarında ortak bütünleme olmadığını göstermektedir. Bu durum Türkiye ve AB girişimci başına düşen GSYİH değişkenlerinin ve yine Türkiye ve AB girişimcilik oranlarının uzun dönemli dengelerinin olduğunu göstermektedir.

Bu değişkenlerin uzun dönem katsayılarının istatistiksel olarak anlamlı olması bu değişkenler için sırasıyla 0,2773 ve -0,00636 katsayılarının yorumlanabilir olmasını sağlamaktadır.

Tablo–2. Ortak Bütünleme Test Eşitlikleri

Değişken	Ortak Bütünleme Test İstatistiği	Uz. Dön. Kat.	t test istatisği	DW-d istatistiği
GBHTR-GBHAB	-3,424138***	0,277308**	2,360395	1,568162
GBHAB-GBHTR	-2,571858	0,931381	2,360395	0,537720
GSTR - GSAB	-1,755584	1,870030	8,145720	0,685574
GSAB - GSTR	-0,810868	0,430856	8,145720	0,578845
GOTR - GOAB	-4,049327**	-0,006368***	-1,707123	1,813072
GOAB - GOTR	-2,439289	-2,419751	-1,707123	0,677593

*İlgili tablolara göre * %1 seviyesinde **%5 seviyesinde ***%10 seviyesinde Ortak Bütünleme vardır.*

*Ortak bütünleme analizi için n=25 Engle-Granger (1987) kritik değerleri * %1için -4,3 ** %5 için -3,59 *** %10 -3,22*

Girişimci başına düşen GSYİH değişkeni KOBİ başına düşen sermaye miktarı olarak değerlendirilecek olursa, sermaye birikim sürecinde ele alınan AB ülkeleri ile aynı yönde eğilimler gösterdiği ifade edilebilir. Türkiye'deki KOBİ'lerin ticaret yaptığı ülkelerin başında AB üyesi ülkeler gelmektedir. Bu nedenle bu paralellik, sermaye birikim sürecinde AB ile Türkiye'nin çok farklı bir yön izlemediğini ortaya çıkarmıştır. 1988–2005 yılları arasında dünya ekonomisinde yaşanan krizler ve değişimler bazında düşünülürse, KOBİ'lerin hem Türkiye'de hem de AB'de benzer evrelerden geçtiği, GSMH/KOBİ sayısı olarak hesaplanan bu oranların aynı eğilimde olmaları sermayenin izlediği

yolun aynı olduğu anlamına gelmektedir. Nitekim AB ve Türkiye'deki KOBİ'ler üzerine yapılan çalışmalarda bunu göstermektedir.

Tablo-2'de sunulan Engle Granger (1987) yöntemi sonuçları ile Tablo-3'de sunulan ARDL ortak bütünleme yaklaşımı sonuçlarının birbirleri ile büyük ölçüde örtüşmesi beklenmektedir. Bu beklenti katsayıların tutarlı (istikrarlı-robust) oldukları anlamına gelmektedir. Değişkenlerin AB ve Türkiye verileri için ARDL modelleri Tablo-3'de tanımlayıcı testlerle birlikte sunulmuştur.

Tablo–3. ARDL(p,q) Modeli Sonuçları

Değişken	ARDL(p,q)	F Kısıt	I(0)-I(1)	Uz. Dön. Kat.	LM	Değ. Var.
GBHTR-GBHAB	ARDL(4-4)	12,8260	5,15-6,16	0,6787	0,5302	2,3454
GBHAB-GBHTR	ARDL(3-2)	5,7455	4,13-5,0	-0,1194	3,7718	0,9235
GSTR - GSAB	ARDL(4-3)	1,5832	5,15-6,16	2,7049*	0,4023	0,0366
GSAB - GSTR	ARDL(1-2)	1,0660	5,15-6,16	0,1803	2,3920	0,0089
GOTR - GOAB	ARDL(3-4)	29,4934	5,15-6,16	-0,04987*	1,9751	0,8559
GOAB - GOTR	ARDL(2-2)	5,4024	4,13-5,0	-2,5893	0,2276	2,0511

I(0)-I(1) sütunu %1 önem seviyesinde Peseran, Shin,Smith(2001) CI(ii) veya CI(iii) tablo değerlerini vermektedir.

Tablo-2'de belirtildiği gibi, Tablo-3'de de ikili değişkenlerden ilki bağımlı, ikincisi ise açıklayıcı değişkeni vermektedir. Bu ARDL(p,q) denklemleri 2 nolu eşitlikte belirtildiği şekilde oluşturulmuştur. Kısıtlı regresyonlar için F testi sonuçları %1 önem seviyesinde Peseran, vd., (2001) CI(ii) veya CI(iii) tablo değerleri olarak verilmiş I(0-I(1) sütunu değerlerinden büyük olması değişkenlerin ortak bütünlenen oldukları anlamına gelmektedir. Bu durumu sağlayan dört ARDL test denklemi (GBHTR-GBHAB; GBHAB-GBHTR; GOTR – GOAB; GOAB - GOTR) vardır. Bu sonuçlar bu değişkenlerin ortak bütünlenen oldukları anlamına gelmekte ve bu durum Tablo-2'de belirtilen ortak bütünleme sonuçları ile belirli bir ölçüde örtüşmektedir. Modellerde otokorelasyon ve değişen varyans problemi yoktur. Bu denklemlerden elde edilen uzun dönem katsayıları ise GSTR-GSAB ve GOTR-GOAB regresyonları için istatistiksel olarak anlamlıdır. Katsayı büyüklük ve işaretleri Engle-Granger(1987) yöntemiyle elde edilen uzun dönem katsayıları ile büyük ölçüde örtüşmektedir.

AB'de KOBİ başına düşen GSYİH 'da meydana gelecek %1'lik artış diğer bir ifadeyle AB'nin pozitif yönde büyümesi dolaylı olarak AB'ye uyum sürecinde Türkiye'deki KOBİ başına düşen GSYİH'nin %0,277308 arttırması beklenmektedir. Bu durum AB KOBİ'lerinde yaşanacak sermaye artışının Türkiye'deki KOBİ'lerin sermaye yapısında pozitif yönlü bir artışa yol açacağına işaret etmektedir. Diğer yandan AB'de girişimcilik oranını arttıracak herhangi bir faktörün (örneğin; KOBİ'lere yönelik vergi teşviki) Türkiye'deki girişimcilik oranını azalttığı yönünde elde edilen (-0,006368) katsayı negatif değerli ve oldukça küçük olduğu için en iyimser bakış açısıyla Türkiye'deki girimcilik oranını değiştirmediği bulgusundan hareketle yukarıda bahsedilen AB-KOBİ'lerinde meydana gelen sermaye artışının dolayısıyla tam üyelik sürecinde bunun Türkiye'deki KOBİ sermayesini arttırıcı yönde etkisi girişimci oranını etkilemediği varsayımı altında mevcut KOBİ'lere yansıyacaktır. Bu süreç AB'ye tam uyum aşamasında olan Türkiye için tam uyumun gerçekleşmesi durumunda KOBİ'lerde meydana gelen sermaye artışının mevcut KOBİ'lere dağılacağını göstermektedir. Sonuç olarak tam uyumun gerçekleşmesi halinde Türkiye'de KOBİ alanında da sermayenin giderek daha da yoğunlaşacağına işaret etmektedir.

SONUÇ

Türkiye'de sermaye birikim sürecinde KOBİ alanında sermaye birikiminin yetersiz olmasının en önemli nedeni, sermayenin toplam döngüsünde sınırlı sayıdaki büyük işletme kontrolünün artması olmuştur.
Analiz sonucunda 1988–2005 döneminde KOBİ başına düşen sermaye miktarı açısından AB'nin ve Türkiye'nin birbirleriyle paralellik arzetmesi, her iki ekonomi deki KOBİ' lerin sermaye birikim süreci bakımından birbirleriyle

benzerlik gösterdiği anlamına gelebilir. Ele alınan değişkenlerin zaman serileri analiz sonuçları girişimcilik ile ilgili AB ve Türkiye temel göstergeleri arasında uzun dönemli ilişki varlığına göstermektedir. Tespit edilen bu ilişki KOBİ'lerin GSMH'dan aldıkları pay ve KOBİ sayılarını gösteren değişkenler için anlamlıdır. Ele alınan pay için uzun dönem katsayıları pozitif, KOBİ sayıları için ise negatif olarak bulunmuştur. İstatistiksel anlamlı olan bu katsayılar AB ve Türkiye verilerindeki uyumu ortaya koymakta, Türkiye'nin AB'ye entegre olması durumunda bu uyumun daha da kuvvetleneceği yönünde beklentileri arttırmaktadır. AB uyum sürecinde AB milli gelirinin artması durumunda Türkiye KOBİ'lerin GSMH içinde aldıkları payın artması beklenmekte fakat KOBİ sayısında azalma ya da iyimser bakış açısı ile anlamlı düzeyde artma beklenmemektedir. Bu durum KOBİ'lerde artan sermayenin KOBİ sayısında artış beklenmemesi sebebiyle mevcut KOBİ'lere dağılması ve böylece mevcut KOBİ'lerde sermaye yoğunlaşmasını kuvvetlendirerek sermaye yapıların da güçlenme beklentisini artırmaktadır.

KAYNAKÇA

AKKAYA, G.C. ve İÇERLİ, M.Y. (2001). "*KOBİ'lerin Finansal Problemlerinin Çözümünde Risk Sermayesi Finansman Modeli*", **Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Dergisi**, 3(3): 61-70.

ARSLAN, Ö. (2003). "*Küçük Ve Orta Ölçekli İşletmelerde Çalışma Sermayesi ve Bazı Finansal Yönetim Uygulamaları*", **C.Ü. İİBF Dergisi**, 4(1): 131-135.

BEDÜK, A., METE, O. ve USTA, S. (2005). "*Avrupa Birliği Sürecinde Türk KOBİ'lerinin Temel Sorunları: Karaman Gıda Sektörü Örneği*", **Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde KOBİ'ler: Türkiye ve Benzer Ülke Deneyimleri Sempozyumu Kitabı**. 19–22 Mayıs. 520–534. Bandırma.

DICKEY, D.A. ve FULLER, W.A. (1979). "*Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root*", **Journal of the American Statistical Association**, 74(366): 427-431.

DOĞAN, S. ve ŞENGÜL, E. (2005). "*Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Türkiye'deki KOBİ'lerin Finansman Sorunlarının Çözümünde Girişimcilik Teşvikleri ve Destek Programları*", **Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde KOBİ'ler: Türkiye ve Benzer Ülke Deneyimleri Sempozyumu Kitabı**. 19–22 Mayıs. 282–318. Bandırma.

ENGLE, R.F. ve GRANGER, D.W.J. (1987). "*Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing"*, **Econometrica***,* 55(2): 251-276.

ERCAN, F. ve AKAYA, Y. (2005). **Kapitalizm ve Türkiye**, İstanbul: Dipnot.

ERCAN, F., GÜLTEKİN-KARAKAŞ, D. ve TANYILMAZ, K. (2008). **Türkiye'de Sermaye Birikimi: Yapısal Donuşum ve Sektörel Tercihler Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85'inci Yılında Türkiye Ekonomisi**. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.

GOUVERNEUR, J. (2007). **Kapitalist Ekonominin Temelleri**, çev: F. Başkaya, Ankara: İmge Kitapevi.

GUJARATİ, N.D. (2005). **Temel Ekonometri**, çev: Ümit Şenesen, Gülay Günlük Şenesen, İstanbul: Literatür Yayıncılık.

JOHANSEN, S. (1988). "*Statistical Analysis of Cointegration Vectors"*, **Journal of Economic Dynamics and Control**, 12: 231-254.

JOHANSEN, S. ve JUSELIUS, K. (1990). "*Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration — with Applications to the Demand for Money*", **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**, 52(2), 169-210.

KARADAL, H. (2001). "*KOBİ'lerin Uluslar arası Pazarlara Açılmasını Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma*". I. Orta Anadolu Kongresi: "**KOBİ'lerin Finansman ve Pazarlama Sorunları**" Kitabı, Nevşehir: 18-21 Ekim, 189-200.

KOŞAN, N.İ. (2009). "**Türkiye'de Cari Açığı Etkileyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi**, Marmara Üniversitesi SBE Ekonometri Anabilimdalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

MARX, K. (1976). "**Kapital**" 1. Cilt (Çeviren: Alaattin Bilgi) İstanbul: Sol Yayınları.

PESARAN, H., ve SHIN, Y. (1995). "**An Autoregressive Distributed Lag Modelling Approach to Cointegration Analysis**", S. Strom, A. Holly ve A. Diamond (Eds.), **Centennial Volume of Ranger Frisch**, Cambridge University Press.

PESARAN, M.H., SHIN, Y. ve SMITH, R.J. (2001). "*Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships*", **Journal of Applied Econometrics**, 16(3): 289-326.

SAYIN, M. ve FAZLIOĞLU, M.A. (1997). "**Avrupa Birliğinde KOBİ Destekleme Programları ve Diğer Teşvik Araçları**", Ankara: KOSGEB Avrupa Bilgi Merkezi.

ŞİMŞEK, M. ve KADILAR, C. (2006). "*Fisher Etkisinin Türkiye Verileri ile Testi*", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 7(1): 99-111.

Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Verimlilik ve Büyüme (1972–2003) Uluslararası Karşılaştırma ve AB'ye Yakınsıma Süreci (2014), TUSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi No: 6. 2005.

Türkiye'deki Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler: Mevcut Durum ve Politikalar, OECD Yayınları. 2004.

İÇİNDEKİLER

1) Kurumsal Müşterilerde Sigorta Şirketi Seçimi Üzerine Bir Uygulama **1-18**
Cemalettin Demireli, M. Necdet Timur

2) Bilimsel Araştırma Yöntemleri Dersine İlişkin Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü Öğrencilerinin Görüşlerinin İncelenmesi **19-28**
Adile Aşkım Kurt, Özden Şahin İzmirli, Mehmet Fırat, Serkan İzmirli

3) AB Uyum Sürecinin Türk Kobi'lerine Etkisi **29-38**
Zeki Kartal, M.Kemal Beşer, Erhan Moray

4) Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliği: 1970–2005 Türkiye Örneği **39-50**
Kemal Yıldırım, Süleyman Emre Özcan

5) Büyülü Gerçekçilik: Latife Tekin'in Sevgili Arsız Ölüm ve Angela Carter'ın Büyülü Oyuncakçı Dükkânı İsimli Eserlerinin Karşılaştırması **51-62**
Derya Emir, Hatice Elif Diler

6) Çevresel Sorunlara Karşı Bir Çözüm Önerisi Olarak Sürdürülebilir Tüketim Düşüncesi **63-76**
Rıdvan Karalar, Hakan Kiracı

7) Şema Kuramının Okuduğunu Anlama Sürecindeki Rolü **77-86**
Dilek Çakıcı

8) Bir Vakıf Üniversitesindeki Öğrencilerin Sınav Kaygısı Hakkında Araştırma **87-102**
Evren Ayrancı, Ercan Öge

9) Faaliyete Dayalı Maliyetleme Uygulamasını Geliştirici Yaklaşımlar **103-106**
Mehmet Sinan Bozok

10)Kamu Politikası ve Politika Analizi Çalışmalarının Teorik Çerçevesi **107-120**
Fatih Demir

11) Girişimcilik Bağlamında Eğitimin Sivilleşmesi ve Girişimcilik Örneği Olarak STK'lar **121-132**
Musa Şahin

12)İşsizlik, Kişi Başına Milli Gelir (Yoksulluk), Suç Oranı Ve Yeşil Kart: 1993 – 2009 Türkiye Örneği **133-140**
M. Veysel Kaya, İbrahim Bozkurt

13) Kurumsal Kaynak Planlaması: Yönetsel Karar Verme Açısından CP Group Uygulaması **141-154**
Tansel Çetinoğlu, Niyazi Kurnaz, Yılmaz Şen

14) Mali Krizler ve Son Mali Krizin (2008) Reel Sektöre Etkileri **155-168**
C. Erdem Hepaktan, Serkan Çınar

15)Küçük Sanayi Sitelerinde Kurumsal Sosyal Sorumluluk Olgusu: Bilecik Küçük Sanayi Sitesi Örneği **169-180**
Muzaffer Aydemir, Murat Ateş

16) Mülkiyet Kavramının Tarihsel Gelişimi Sürecinde Ortaçağ ve Reform Hareketi **181-190**
Ramazan Kılıç, Mine Demirçelik

17) Otel İşletmelerinde Etiksel İklim Algılamaları İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin Analizi: Kapadokya Örneği **191-206**
Adem Öğüt, Metin Kaplan

18) Okuduğunu Anlama Becerisinin Değerlendirilmesinde Çoktan Seçmeli Testlerle Açık Uçlu Yazılı Yoklamaların Karşılaştırılması **207-220**
Mehmet Temizkan, M. Eyyup Sallabaş

19) Osmanlı'dan Cumhuriyete Mahalle Yönetimi **221-230**
Musa Şahin, Esra Işık

20) Çevresel Sürdürülebilirlik ve Yozlaşma İlişkisi: Bir Kesit Veri Analizi **231-240**
Taner Güney, İbrahim Bakırtaş

21) Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Yasal ve Yapısal Dönüşümü **241-248**
Feyzullah Ünal

22) Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Girişimcilik Olgusu (Sosyo-Ekonomik Açıdan Bir Bakış) **249-258**
Saban Esen, Ensar Yılmaz

23) Türkiye'de Yabancı Bankaların Varlığının Yatırım ve GSMH Üzerindeki Etkisinin Analizi **259-270**
Cüneyt Koyuncu, Duygu Şahan

24)Üniversite Öğrencilerinin Çevresel Duyarlılıkları İle Çevresel Davranışlarının Yapısal Eşitlik Modeliyle Araştırılması **271-278**
Veysel Yılmaz, Zeki Yıldız, Talha Arslan

25) Vakıf Üniversitesi Tercihinin Analitik Hiyerarşi Süreci İle Belirlenmesi **279-290**
Nihan Özgüven

26) Türkiye'de Nüfus Hareketliliği ve Kütahya Örneği **291-300**
Yavuz Bozkurt

27) Yöneticilerde Benlik Algılamalarının Belirlenmesi: Sanayi Örgütlerinde Bir Araştırma **301-310**
Zeki Çakmak, Hakan Kara

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

KURUMSAL MÜŞTERİLERDE SİGORTA ŞİRKETİ SEÇİMİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA*

Cemalettin DEMİRELİ**
M. Necdet TİMUR***

Özet: Bu çalışmada kurumsal müşterilerin şirket seçiminde üzerinde durdukları faktörleri belirlemek amacıyla nitel araştırma yapılmış ve yapılan içerik analizi ile kurumsal müşterilerin sigorta şirketi seçimine etki eden faktörler; güvenilirlik, fiyat, şirketlerin ödeme yapma davranışları, şirketin bilinirliği, sigorta şirketinin finansal gücü, şirket temsilcisinin; tanıdık olması, kolay ulaşılması, poliçe detaylarını bilmesi, imajı ve statüsü olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Müşteri, Kurumsal Müşteri Satın Alma Davranışı, İçerik Analizi

AN APPLICATION OF THE CHOICE OF INSURANCE COMPANIES BY INSTITUTIONAL CUSTOMERS

Abstract: This study qualification research has been made to determine the factors that is used by the institutional buyers, furthermore and thus, with the help of the content analysis, these factors have been determined as "confidentiality, price and payment behaviour, popularity and the financial power of the insurance companies", as well as "the familarity, availability, having a detailed information about policy, image and status of the sales representative".

Keywords: Institutional Customer, Institutional Customer Purchasing Behaviour, Content Analysis.

GİRİŞ

Pazarlama faaliyetleri incelendiğinde talebin ortaya çıkış noktasında ikiye ayrılmanın olduğu görülmektedir. Eğer bireysel ihtiyaçların karşılanmasından kaynaklanan bir talep varsa pazarlama faaliyetleri tüketime yönelik ihtiyaçların karşılanması için gerçekleştirilmektedir. Bireysel ihtiyaçların karşılanması dışındaki ihtiyaçlara bağlı olarak ortaya çıkan talep varsa, pazarlama faaliyetleri kurumsal (endüstriyel) ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olarak gerçekleşecektir (Balta, 2006: 4). Dolayısı ile bu faaliyetlerin gerçekleştirildiği pazarlarda tüketici pazarları ve kurumsal pazarlar olarak ikiye ayrılmaktadır.

Kurumsal (Endüstriyel) Pazarlar, diğer mal ve hizmetlerin üretiminde doğrudan kullanılan ürünü, diğer mal ve hizmetlerin doğrudan üretiminde doğrudan kullanmak amacıyla ihtiyaç duyan birey veya kurumların ihtiyacını karşılamak üzere mal ve hizmetleri satın alan ve bunları üretim, işleme ve dağıtım yolu ile tekrar mal ve hizmetlere dönüştüren kurum ve kuruluşlardan oluşan pazarlardır (Pride and Ferrell, 1980: 144). Kurumsal pazar, kendi faaliyetlerinde kullanmak, başkalarının ihtiyacını karşılamak amacı ile satmak ya da kendi ürünlerine hammadde ve malzeme olarak kullanmak için mal ve hizmet satın alan tüm gruplardan oluşur (Bradley, 1995: 112) .

Bir mal veya hizmetin 'bireysel müşteri tarafından alınan mal veya hizmet' mi, yoksa 'endüstriyel müşteri tarafından alınan mal veya hizmet' mi olduğuna karar vermek için alınan mal veya hizmetin ne amaçla kullanıldığına bakmak gerekir. Örneğin bir kutu boya bir kişinin evini boyaması amacı ile satın alınması durumunda satın alan bireysel müşteri, mobilya yapımında mobilyayı boyamak amacı ile satın alınıyorsa kurumsal müşteridir (Ertürk, 1996:217).

* Bu çalışma Prof. Dr. Necdet Timur'un danışmanlığını yaptığı Cemalettin Demireli tarafından hazırlanan "Kurumsal Müşterilerin Sigorta Şirketi Seçimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Uygulama" başlıklı doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

** Dr., Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
*** Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi

Kurumsal pazarlamada satın alan müşteriler bireysel müşterilerin aksine; işletmeler, ticari organizasyonlar, tekrar satış yapmak amacı ile satın alan perakendeciler, devlet kuruluşları ve kamu iktisadi teşekkülleri olarak sıralanmaktadır (Tavmergen, 2002: 37).

KURUMSAL MÜŞTERİLERİN SİGORTA SATIN ALMA MODELLERİ

Kurumsal satın almaları açıklamaya yönelik farklı modeller ortaya atılmıştır. Bu modeller arasında temelde iki modelin kurumsal satın almayı şekillendirdiği görülmektedir. Bu modellerden ilki F.E. Webster ve Y. Wind tarafından geliştirilen ve kendi isimleri ile adlandırılan Webster ve Wind Modeli, ikincisi ise J. N. Sheth tarafından geliştirilen ve kendi adıyla anılan modeldir.

Kurumsal satın almayı açıklayan iki model dışında literatürde yer alan Choffray ve Lilien'e (1980) ait model satın alma davranışını bir süreç olarak algılar (Gvili, 2003: 21). Modelde çevresel ve örgütsel faktörler kişisel tercihlere göre satın alma merkezi katılımcıları arasında ürün alternatiflerinin tanımlanmasında ortaya çıkan kısıtlar olarak kabul edilmektedir (Balta, 2006: 57). Kurumsal satın alma ile ilgili bir diğer model Johnston ve Lewin (1994) modelidir. Johnston ve Lewin orjinal modellere, bileşik bir model kurmak için bazı düzenleme ve ilişkiler eklemişlerdir. Johnston ve Lewin'in modellerinde ortaya koyduğu en önemli sonuç, riskin rolü ve bunun kurumsal satın alma sürecindeki etkisi ile ilgilidir (Gvili, 2003: 22).

Bu çalışmada kurumsal müşterilerin sigorta satın alma davranışını etkileyen faktörlerin belirlenmesinde Webster and Wind modeli esas alınmıştır. Webster ve Wind tarafından geliştirilen model, kurumsal satın alma davranışının çevresel, örgütsel, kişiler arası ve kişisel faktörlerden oluşan hiyerarşik bir yapıdan oluştuğunu savunur. Modelde özellikler kişiler arası faktörlerin önemi vurgulamaktadır (Lau, at.all., 1999: 574). Modelde, kurumsal satın alma biçimsel bir örgüt yapısı içinde, bir kişinin diğeriyle etkileşim halinde olduğu ve kişiler tarafından gerçekleştirilen bir karar verme sureci olarak belirtilmektedir. Webster ve Wind'e göre satın alma karar surecine katılan her bir çalışan ortak amaçlar çerçevesinde bir araya gelmekte ve bunun sonucunda ortaya bir grup çıkmaktadır. Webster ve Wind tarafından satın alma merkezi olarak adlandırılan bu grup üyelerinin oluşturduğu merkez satın alma için gerekli faaliyetleri yaparak, süreci işletip satın almayı gerçekleştirir (Morris, 1991: 140). Bu nedenle kurumsal satın alma kararları tüketici satın alma kararlarından farklı olarak bir grup davranışını yansıtmaktadır. Dolayısıyla kurumsal müşteri davranışlarının anlaşılması sırasında, grup davranışları ve kararları üzerinde yoğunlaşmak gerekir (Balta, 2006: 49-50).

Webster ve Wind modeli, kurumsal satın alma davranışına, satın alma sürecinin anlaşılmasını kolaylaştıran birçok faktör de ekler. Bu faktörler, işletmenin içinde bulunduğu durum ile işletme ihtiyaçlarını belirleyen faktörler olarak da değerlendirilen, teknik, ekonomik, kültürel, yasal ve siyasi çevre ile satın alma kararlarını etkileyen faktörlerdir (Powers, 1991: 38).

KURUMSAL MÜŞTERİLERİN SİGORTA SATIN ALMA DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Satın alma davranışları açısından bireysel ve kurumsal müşterilerin benzer yönlerinden çok, farklı yönleri dikkati çekmektedir. Bireysel müşteriler bireysel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla mal ve hizmetleri satın alırken kurumsal müşteriler ise örgütün ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla alım yaparlar. Bireysel pazarlarda karar veren tek kişi veya aile üyeleridir. Kurumsal pazarda ise karar verenler genelde uzman kişilerden oluşan karar verme birimidir. Bu nedenle bireysel müşterilerin sübjektif davranışlarına karşılık kurumsal müşterilerde ussal davranışlar ön plana çıkmaktadır (Can vd, 2003: 319). Sonuç olarak satın alanlar ister kurumsal isterse bireysel müşteriler olsun satın alma kararını verirken çeşitli faktörlerin etkisi altında karar verirler.

Webster and Wind tarafından gerçekleştirilen çalışmada kurumsal satın alma davranışlarını etkileyen faktörler çevresel, örgütsel, kişiler arası ve kişisel faktörler olarak dört temel gruba ayrılmıştır (Manaberi and Tina, 2005: 6).

Çevresel Faktörler:
Ölçülmesi ve belirlenmesi oldukça zor olan çevresel faktörler, satın alma sürecine bilgi sağlamakta aynı zamanda kısıtlar ve fırsatlar sunmaktadır. Çevresel faktörler dış çevre olarak da adlandırılan talep düzeyi, teknoloji, ekonomik koşullar, politik ve yasal faktörler ve rekabet koşullarını kapsamaktadır (Webster and Wind, 1972: 14).

Talep Düzeyi: Talep düzeyindeki değişmelerden büyük ölçüde etkilenen kurumsal müşteriler, ekonomide canlanma olduğu durumlarda daha fazla üretim ve pazarlamayı hedefleyeceklerinden; büyük miktarda girdi alacaklardır. Ekonomik durgunluk dönemlerinde ise girdi satın alma durumu değişecektir (Yükselen, 2008: 155). Ekonomik yapıdaki belirsizlikler arttıkça kurumsal müşteriler stoklarını eritme yoluna gidecek, yeni tesis ve makine alımını azaltarak, yatırımlarını durduracaklardır (Tek ve Özgül, 2007: 2001). Bu durumda sigorta talebini etkileyecektir.

Ekonomik Koşullar: Ekonomik koşulların olumlu olduğu dönemlerde kişisel ve kurumsal gelirler büyüme göstereceğinden müşterilerin satın alma güçleri artar. Ekonomik duraklama enflasyon ve ekonomik kıtlık dönemlerinde tam tersi bir durum ortaya çıkar müşterilerin satın alma güçleri düşer. Sigorta pazarı son durumdan olumsuz etkilenir. Bireysel müşteriler açısından düşük primli sigorta türleri bile lüks haline gelirken enflasyon döneminde kurumsal müşterilerin de finansal güçlüklerle karşılaşmamak için sigorta talebinde değişiklikler olacak sigorta talebi azalacaktır (Timur, 2008: 124).

Teknolojik Koşullar: Kurumsal müşterilerin kontrol edemedikleri çevresel faktörlerin en önemlisi teknoloji olarak bilinmektedir. Özellikle bilgi teknolojilerindeki gelişmeler satın alma kararları üzerinde büyük etki yaratmaktadır. İnternetin gelişmesi potansiyel kurumsal müşteriler için sipariş, araştırma ve anlaşmaların sağlanması gibi konularda maliyetlerde düşüş sağlamaktadır (Berthon at. al, 2003: 553). Teknolojik koşullardaki gelişme ve değişmelerin işletmeler üzerinde yaptığı etkilere bağlı olarak kurumsal müşterilerin sigorta satın alma kararları da değişmektedir. Sigortacılıkta yeni ürünlerin ortaya çıkması çeşitliliği artırmakta, yeni sigorta çeşitleri sigorta pazarının gelişmesine ve müşterilerin daha fazla alternatifle karşı karşıya kalmasına olanak sağlamaktadır.

Yasal ve Politik Koşullar: Devletin sigortacılık alanında çıkardığı yasa ve yönetmelikler kurumsal müşterilerin sigorta satın alma kararlarını doğrudan etkilemektedir. Zorunlu sigortaların çeşit ve prim olarak arttırılıp azaltılması, vergiye tabi olup olmaması, sigorta sistemindeki değişiklikler ve işletmelere sigorta ile ilgili getirilen yükümlülükler sigorta kararlarını etkilemektedir (Timur, 2008: 124).

Rekabet Koşulları: Sigorta şirketi ile kurumsal alıcı arasındaki uzun dönemli ilişkilerin varlığı, sigorta şirketine müşteri istek ve ihtiyaçlarını zamanında ve etkin bir şekilde yerine getirebilme olanağı sağlayacak ve bu sayede rekabet avantajı elde edilecektir (Kalwani ve Narayandas, 1995: 3). Rekabet avantajı sağlayan sigorta şirketi kurumsal müşterilere daha düşük fiyatlı ve daha uygun şartları olan poliçe olanakları sağlayacaktır. Bu sayede kurumsal müşteri de daha uygun olanaklarda sigorta hizmeti alma olanağına sahip olacaktır. Devletin yasal zorunluluklarına bağlı olarak rekabetten dolayı düşük primler ve sigortacı lehine olan kararları sigorta talebinin artması yönünde kararlar alınmasını sağlarken tersi durumda sigorta talebi azalacaktır (Timur, 2008: 125).

Örgütsel Faktörler
Satın almayı gerçekleştirecek örgütün amaç ve hedefleri, stratejisi, örgütsel yapısı ve riske karşı tutumu, kurumsal satın almayı etkileyen örgütsel faktörlerdir (Altunışık vd, 2004: 86). Kurumsal müşteriler satın alımlarda duygusal güdülerden çok kurumsal amaçlara uygun olarak ekonomik temelli rasyonel hareket ederler. Aynı kalitede mal ve hizmetlerin alımında ise düşük fiyatlı olanı tercih ederler (Can vd, 2003: 319).

Amaç –Hedef ve Stratejiler: İşletmelerin içinde bulunduğu iç ve dış şartlar altında uzun dönemli amaç ve hedeflerini belirlemesi, bu amaç ve hedeflere ulaşmak için gereken kaynakları temin etmesi ve gerekli faaliyetleri gerçekleştirmesi gerekmektedir. Belirlenen amaç ve hedefleri doğrultusunda faaliyetlerini ve kaynaklarını düzenlemek zorunda olan işletmeler, amaç ve hedeflerine bağlı olarak örgüt yapısını da farklılaştıracaklardır. Çünkü çalışanlar, bazen kendi amaç ve hedefleri bazen de işletme amaç ve hedefleri konusunda uyuşmazlığa düşerler (Şimşek vd., 2001: 249). Böyle bir durum işletmede diğer satın alma kararlarının yanında sigorta hizmeti satın alma kararlarını da zora sokacaktır. Örneğin, personel departmanı çalışanların sigortalanma işlemleri ve sosyal güvencesinin tam olarak yerine getirilmesini isterken finans departmanı burada kullanılacak kaynakların bir kısmının kaynak tasarrufu olarak yatırımlara tahsis edilmesini isteyebilir.

İşletmelerde stratejiler, temel strateji ve alt stratejiler ile yönetim düzeylerine göre yapılan stratejiler olmak üzere üç ana kategoride sınıflandırılabilir. (Ülgen ve Mirze, 2004: 70-71). Kurumsal müşteriler sigorta hizmeti satın alırken hangi ana veya alt stratejilerin seçileceğine ve nasıl bir yönetim stratejisinin izleyeceğine dikkat etmek zorundadırlar. Gerek temel ve alt stratejiler arasında gerekse yönetim düzeyine göre belirlenen stratejilere uygun hareket edilmemesi işletmenin amaçlarının dışına çıkılmasına yol açabilir.

Örgütsel Yapı: Örgütsel yapı, işletmelerin faaliyetlerini gerçekleştirdiği yapı olarak tanımlanmaktadır. Örgütsel yapısını bir merkezde toplayan işletmelerin karar verme sürecinin hızlı bir şekilde gerçekleştiği ileri sürülmektedir. Böyle yapıdaki işletmelerde karar verme sürecine çok az sayıda kişi katıldığı için bilginin paylaşılması, uzlaşma sağlama ihtiyacı ve anlaşmazlığa düşme ihtimali azalır. Bu tür işletmelerde kişiler aynı zamanda, danışma ve uzlaşmaya çok az ihtiyaçları olduğu için seçme faaliyetini de çok hızlı bir şekilde gerçekleştirebilirler (Wally and Baum, 1994: 937). Genelde satın alma durumu yatırımlarındaki artış, belirsizlik ve karmaşıklığa bağlı olarak organizasyondaki fonksiyonların arttığına dolayısıyla satın alma merkezlerinin daha büyük ve karmaşık hale geldiğine inanılır. Satın alma merkezindeki karmaşıklık arttıkça satın alma kararları uzar (Webster, 1991: 45).

Riske Karşı Tutum: Örgütsel faktörler bireysel karar alma davranışını insanların tek başına veya farklı bir organizasyondan olması durumuna göre farklılaştırır. Örgütsel satın alma davranışı örgütün amaçları tarafından yönetilip motive edilirken organizasyonun finansal, teknolojik ve insan kaynakları tarafından kısıtlanır (Webster and Wind, 1972: 14).

Kurumsal işletmelerde satın alma kararlarında risk arttıkça satın alma merkezinin yapısı büyümekte ve etkisi yüksek olan üyelerden oluşmakta iken, karar süreci ilerledikçe kişisel bilgi kaynaklarının önemi artmaya başlamaktadır. Bu tür durumlarda sigorta işletmeleri tanıdık satıcıların seçimi ile risk azaltılmaya çalışılır (Johnston and Lewin, 1996: 4).

Kişiler Arası Etkileşim Faktörleri

Satın alma karşılıklı iki taraf arasında gerçekleşen bir olaydır. Satın alma varsa satış yapan da vardır. Satış yapan taraf da kurumsal müşterilerin satın alma davranışını etkileyecektir (Altunışık vd, 2004: 87). Gruptaki her üyenin statüsü, otoritesi, empatisi ve ikna kabiliyeti farklı olduğundan kurumsal satın alma sırasında kişiler arasında ortaya çıkan etkileşim ya da grup dinamiğinin süreci nereye sürükleyeceği belli olmaz. Kısacası kişiler arası faktörler, alımla ilgili kişilerin kendi aralarındaki ilişkilere dayalı olacağından bunların aralarında bazılarının güç kullanımında kuvvetli veya zayıf olmaları, uyumlu olmaları veya anlaşmazlıklar satın alma kararlarını etkiler (Mucuk, 2001: 88).

İşbirliği: İşbirliği, tarafların ortak bir amaca ulaşmak için gönüllü güç birliği oluşturmaları ve birlikte çalışmaları olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle işletmelerin ortak amaçlarına ulaşmalarında, birimlerin ve birimlerde çalışanların faaliyetlerinin karşılıklı bütünleştirilmesi gerekmektedir. İşbirliği ile farklı alt birimlerin koordinasyonu sağlanarak, çatışmayı ve yapılan işlerin tekrarını azaltmak, taraflar arasında uyumu geliştirilip, alt birimleri genel örgütsel amaçlar doğrultusunda birleştirme sağlanabilir (Germain at. all., 1994: 472).

İşbirliği eğilimini gösteren sigorta satacak işletme söz konusu ortak hedeflere ulaşmak için gönüllü olarak kurumsal alıcı ile daha uyumlu hareket etmekte, çoğu zaman uzun dönemde elde etmeyi umduğu kazançlardan dolayı kısa dönemde fedakârlıklar yapmaya razı olabilmektedir. Buna bağlı olarak, kararlarda daha esnek yaklaşımlar geliştirmek, karşı tarafın çıkar beklentilerine önem vermek ve bilgileri sakınmadan ve zamanında paylaşmak gibi davranışlar, etkin işbirliğinin önemli unsurları olarak ortaya çıkmaktadır (Yılmaz, vd., 2002: 185).

Otorite: Bir kişi ya da grubun diğer kişi ya da gruplar üzerinde meşrulaştırılmış gücü otorite olarak tanımlanır. Sennett'e göre, otorite sahibi olmanın hedefi, iktidarı güç sembollerine dönüştürmektir (Durand, 2005: 176). İşletme yöneticileri bu güç sayesinde başkalarının hareket ve davranışlarına rehber olan kararları alabilme iktidarına sahip olurlar. Bu nedenle, otorite ast-üst ilişkisi içerisinde olan bireyler arasında meydana gelen bir güç olarak bilinir (Eren, 2004: 376).

Kurumsal müşterilere sigorta hizmeti satacak olan işletmelerin bu tür idarecilerin olduğu işletmelerde bireyler arasındaki otoriteden kaynaklanan gücü dikkate alarak ilişkilerini ona göre sürdürmeleri gerekmektedir. Çünkü bu tür kişilerden oluşan işletmelerde karar alırken otoriteden kaynaklanan gücün diğer karar vericiler üzerinde etkisi olacağı açıktır.

İkna Gücü: İnsanların değişik mesajları kullanarak alıcıların kanaat, inanç, tutum ve davranışlarında değişikliğe yol açarak onları razı etme ve inandırmaları olarak tanımlanan ikna gücü; iletişim başarısının en açık ölçütünü ortaya koyar. İkna gücünün inandırıcılık yönü saygınlık ve güvenilirliğe bağlıdır. Saygınlık da bireyin karizmasına, inanç ve tutumlarına bağlılığının yanında kişinin işletme içerisindeki statüsü ve rolüne de bağlıdır. İşletmelerde saygınlığı ve güvenilirliği yüksek olan kaynaktan gelen mesaj karar vericiler tarafından daha kolay kabul edilir (Tutar, 2003: 109-110).

Statü: Statü, bir toplumsal sistem içerisinde bireylerin elde ettiği yerdir. Yani statü belli yerlerdeki iş ve görevlerin toplamıdır. İşletmelerde hak ve görevlerin toplamı olarak ifade edilen statü; iş bölümü ihtiyacından dolayı çalışanlara verilen bir mevki olarak tanımlanabilir (Şimşek vd., 2001: 18). Bireysel ve örgütsel amaçlardan oluşan bir bileşim tarafından güdülenen kurumsal alıcılar üzerinde belli statüye sahip çalışanların etkininin olacağı açıktır.

İlk olarak satın alma merkezindeki çeşitli kişiler statülerine bağlı sigorta hizmeti satın alma davranışının nasıl olması gerektiği konusunda etkinliklerini ortaya çıkaracaklardır. İkinci olarak satış görevlisi gibi dış satıcılar üzerinde işletmedeki statülerine bağlı olarak bir etki ortaya koyacaklardır. Üçüncü olarak satın alma merkezinin işlerliğinin boyutlarını bir bütün olarak değerlendirerek sigorta hizmetinin satın alınmasına yön verebileceklerdir (Webster and Wind, 1972: 17).

Kişisel Faktörler

Tüketici satın alma kararını etkileyen kişisel faktörler, yaş, gelir, eğitim durumu, kişilik, risk yüklenme derecesi gibi faktörlerdir.

Satın alma karar sürecine katılan kişilerin yaşı, geliri gibi demografik özelliklerinin yanında, eğitim seviyesi kurum içerisindeki mevkisi, kişiliği, riskler karşısındaki davranışları da karar almasına etki eden kişisel faktörler olarak sıralanabilir (Kotler, 2000a, 199). Satın alma karar sürecindeki katılımcıların vereceği kararlar yaş, gelir, eğitim, profesyonel tanımlama vb. gibi kişisel özelliklerden etkilenir. Kişilerin bu özelliklerine göre kazandıkları satın alma şekilleri teknik veya güdüsel anlaşmalar şeklinde gerçekleşebilir (Kotler and Armstrong, 1996: 193).

Bireyin kendine güven duyması, bağımsız olması, diğer insanlarla birlikte yaşamayı sevmesi, onlara saygılı davranması ve çevresine kolayca alışabilmesi gibi özellikler olarak da ifade edilebilen kişilik; doğru olarak tespit edilebildiği, ürün ve marka seçimleri arasında doğru bir ilişki kurulabildiği takdirde, tüketici davranışlarını analiz etmede yararlı bir değişken olarak kullanılabilir (Kotler, 2000b: 170).

Literatürde yer alan araştırmalara göre, algılanan risk ve satın alma tipi işletmelerde karar verici birimin yapısının şekillendirilmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Algılanan riskin düşük olduğu doğrudan tekrarlı kurumsal satın almalarda ve geliştirilmiş yeniden satın almalarda bireysel kararların etkili olduğu görülmektedir. Bu tür kurumsal satın almalarda, satın alma yetkilisi kararı veren durumunda iken, ilk defa satın alma ve yüksek riskli geliştirilmiş yeniden satın alma durumlarında karar verici birimin yapısının bireysellikten çıkıp grupsallığa yöneldiği görülmektedir (Wilson at.all., 1991: 453).

YÖNTEM

Kurumsal müşterilerin sigorta şirketi seçimini etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlayan bu çalıma nitel bir araştırmadır.

Çalışmanın Evreni

Bu araştırma Gaziantep Organize Sanayi Bölgesi'nde (GOSB) 2010 yılının Ekim ayında yapılmıştır. Araştırma kapsamında tekstil sektörü ele alınmış olup kısıtlama olarak trikotaj atölyeleri kapsam dışı bırakılmıştır. Uygulama alanı olarak GOSB'nin seçilmesinin nedeni; Gaziantep'in Türkiye'nin önemli sanayi merkezlerinden biri olması ve yeterli sayıda tekstil işletmesinin bulunmasıdır. 2010 verilerine göre Gaziantep' de tekstil alanında 570 işletme faaliyette bulunmaktadır. Araştırmada, tipik durum örnekleme yöntemi ile belirlenmiş olan 13 tekstil işletmesindeki yönetici veya işletme sahibi ile görüşme yapılmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmanın yapılması esnasında aşağıdaki sınırlılıklarla karşı karşıya kalınmıştır.

- Araştırma sürecince görüşülen kişilerin, mümkün olduğunca en yetkili kişiler olmasına özen gösterilmiştir. Bu nedenle, işletmelerin sahipleri ya da yöneticileri ile görüşmeler yapılmıştır. Yetkilerin bir kısmına işlerinin yoğunluğundan dolayı ulaşılmasının güçlüğü araştırmanın bir sınırlılığını olarak belirlenmiştir.
- Araştırma sürecinde, verilerin kaydedilmesinde görüşmecilerin kayıt cihazı kullanılmamasını istememelerinden dolayı not tutma yöntemi kullanılmıştır. Bu durum, harcanması gereken zamanın uzun olması ve örneklemin küçük tutulması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.
- Görüşmeler sonucunda elde edilen bilgiler, yönetici ya da işletme sahiplerinin kendi görüş ya da algılarını yansıtmaktadır. Elde edilen bu bilgilerin doğru olduğu varsayılmaktadır.

Katılımcıların Özellikleri

Görüşme sürecinde Gaziantep Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet gösteren 13 kişi ile görüşüldü. Görüşme yapılan kişilerin demografik özellikleri ile işletme profilleri aşağıdaki gibidir.

Tablo 1. *Görüşme Yapılan Kişilerin Listesi*

Katılımcı No	Katılımcı Bilgileri				İşletme Profili			
	Cinsiyet	Pozisyon	Yaş	Eğt. Durumu	Kur. Yılı	Alan	Ç. Sayısı	Sigorta Talebi
Katılımcı 1	Erkek	Genel Koordinatör	28	Lisans - İşletme	2000	Kumaş Üretimi	150	30-35 Milyon Euro
Katılımcı 2	Erkek	Yönetim Kurulu Üyesi	39	Doktora-Fizik Müh.	1997	Pamuk İşleme	50	10 Milyon TL
Katılımcı 3	Erkek	Yönetim Kurulu Üyesi	47	Yüksek Okul	2000	İplik	60	5 Milyon Dolar
Katılımcı 4	Erkek	İşletme Müdürü	37	Lisans – Teks. Müh.	2002	İplik	100	12 Milyon Euro
Katılımcı 5	Erkek	Fabrika Müdürü	39	Lisans - İşletme	1997	Battaniye	140	25 Milyon Dolar
Katılımcı 6	Erkek	Yönetim Kurulu Üyesi	34	Y.L.- İşletme	2003	Halı - İplik	120	13 Milyon TL
Katılımcı 7	Erkek	Yönetim Kurulu Üyesi	34	Y.L.- Teks. Müh.	2003	Halı	110	8 Milyon TL
Katılımcı 8	Erkek	Satın Alma Sorumlusu	33	Lisans - İşletme	1970	Triko İplik	110	15 Milyon Dolar
Katılımcı 9	Erkek	Yönetim Kurulu Üyesi	33	Y.L.- İşletme	1999	Battaniye	130	30 Milyon Euro
Katılımcı 10	Erkek	Yönetim Kurulu Üyesi	35	Lise	1985	PP İplik	140	30 Milyon Dolar
Katılımcı 11	Kadın	Satış Müdürü	32	Yüksek Okul	1995	Boyama	120	50 Milyon TL
Katılımcı 12	Erkek	Yönetici	31	Lisans – Teks. Müh.	2001	Boyama	130	10 Milyon Euro
Katılımcı 13	Erkek	Yönetim Kurulu Üyesi	29	Lisans - İşletme	1990	Halı	55	10 Milyon Euro

Tablo 1' de mülakat yapılan kişi ve işletmeler hakkında bilgiler yer almaktadır. Katılımcılarla yapılan görüşmeler 60 – 75 dakika arasında bir süre içerisinde yapılmıştır. Katılımcıların sesli ve görüntülü kayıt alınmasına izin vermemelerinden dolayı görüşmeler not alma yöntemi ile yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde nitel analiz tekniklerinden içerik analizi kullanılmıştır. Görüşme notları incelenerek kodlama süreciyle kategorilerin altında yer alan temalara ulaşılmıştır. Ayrıca kodlama ve temalara ulaşılması aşamasından önce, görüşmelerden elde edilen veriler düzenlenip sınıflandırılmıştır. Oluşturulan temaların yorumlanması ile ulaşılan sonuçlar ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Tablo 2. *Örgütsel Faktörlerle İlgili Temalar*

Temalar	İfade Edilen
Sigorta türleri	*Yangına karşı sigortalanmasını, makine kırılması ve nakliye risklerinin sigortalanması gerektiğini düşünüyorum (Katılımcı 2)* *Bana göre sektörümüzde en önemli sigorta türü kırılma sigortasıdır (Katılımcı 4).*
Karar verici	*Sigorta satın alma işleri yönetimde bulunan bir yönetici tarafından gerçekleştirilmektedir. ...değerlendirilerek bizim için en avantajlı olan şirketin poliçesi alınıyor. (Katılımcı 12)* *Sigorta satın alma kararlarında merkezin herhangi bir etkisi yok. ...sigorta ile ilgili işler işletme yönetiminde buluna bir yetkili tarafından yapılmaktadır (Katılımcı 8).*
Süreklilik	*Şirketimizin sürekliliği için mümkün mertebede yabancı sermaye kullanmamaya dikkat ediyoruz. (Katılımcı 1)* *İşletme olarak amacımız devamlılığımızı sürdürmektir. (Katılımcı 4)* *Hasarla karşılaştığımızda şirketin faaliyetlerinin aksamaması için ortaya çıkan hasarların zamanında elimize ulaşması (Katılımcı 9)* *Amacımız her zaman üretimi sürdürebilmektir. (Katılımcı 13)*
Çalışanların mutluluğu	*Amacımız çalışanlarının mutluluğu olduğu için bizi ve çalışanları düşünen şirketlerle çalışmak amacımızı gerçekleştirecek stratejiler izlemekteyiz.(Katılımcı 2)* *Müşterilerimiz ve çalışanların mutluluğunu sağlayacak hizmet anlayışıyla (Katılımcı 6)* *Çalışan ile müşterilerimizin mutluluğu önemli olduğundan bu noktalarda bize gereken desteği veren şirketleri seçmek zorundayız..."(Katılımcı 11)*
Güven	*Bizi ve çalışanları düşünen ihtiyaç duyduğumuzda ortadan kaybolmayacak şirketlerle çalışmak (Katılımcı 2)* *Zarar ziyanımızı ödeyeceğini bildiğimiz sigorta şirketleri araştırmaları yapmaktayız" (Katılımcı 3)* *Hasar anında kaçıp girmeyecek ya da işleri zorlaştırmayacak şirketlerle anlaşma yapmayı kendimize strateji olarak belirlemiş durumdayız. (Katılımcı 4)* *Çalışanların işleri ile ilgili kendilerini güvende hissetmelerini sağlamak (Katılımcı 8)* *Sektörde kalıcı olmak şirketin geleceğini korumak ve kar elde edebilmektir (Katılımcı 13)*
Hızlı çözüm	*Gerekli ödemeyi en kısa zamanda yapacak işletme olmasına dikkat ediyoruz. (Katılımcı 1)* *Sorunlarımızı en kısa zamanda çözecek (Katılımcı 4)* *Hasarla karşılaştığımızda kısa zamanda hasarla ilgili olumsuz durumu ortadan kaldıracak (Katılımcı 7)* *Hasar olunca bizim hasarımızı en kısa zamanda en iyi hangi işletme karşılayacak (Katılımcı 12)* *Sorunlarımızın biran önce giderilmesi gerekmektedir. (Katılımcı 13)*
Uyum	*Tüm paydaşlarla uyum içinde ve ortak kazanç sağlayacak şekilde ilişkiler kurmaktır. (Katılımcı 6)* *Çevremizdekilerle uyum içinde ve ortak kazanç sağlayacak şekilde ilişkiler kurmaktır. (Katılımcı 10)*

Tablo 2' incelendiğinde örgütsel faktörlerle ilgili temalar sigorta türleri, karar verici, süreklilik, çalışanların mutluluğu, güven, hızlı çözüm ve uyum olduğu belirlenmiştir.

Kurumsal müşterilerin sigorta şirketi seçimine öncelikle sigortalanacak risklerin belirlenmesi ile başladıkları anlaşılmıştır. Kurumsal müşterilerin sektörleri ile ilgili olarak öncelikle hangi risklerin sigortalanmasının gerektiği düşüncelerine göre: yangın, deprem, nakliye, su baskını, hammadde, bina ve makine kırılmalarının sigortalanmasını istedikleri anlaşılmaktadır.

Görüşme yapılan işletme yetkililerinin yukarıda sayılan sigorta türlerinden özellikle "makine kırılması" sigortasının sektörleri için çok önemli olduğu konusunda hem fikir oldukları gözlemlenmiştir.

Kurumsal müşteriler sigorta şirketi seçimi süreci ile ilgili verdikleri cevaplara göre büyük bir çoğunluğunda sigorta şirketi seçimi yönetimde bulunan bir yönetici ya da patronlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Sigorta şirketlerinin tekliflerinin incelenmesi de bizzat patron veya işletmedeki bir yönetici tarafından gerçekleştirilirken bir kaçında satın alma departmanı yetkilisi ile finans müdürünün teklifleri inceleme aşamasına katıldıkları anlaşılmaktadır.

Görüşme yapılan kurumsal müşterilerin % 46'sında satın alma merkezi var iken % 54'ünde satın alma merkezinin olmadığı görülmektedir.

Kurumsal müşterilerde satın alma merkezinde bulunanlar alınan kararlara sigorta şirketleri hakkında bilgi sağlanması, bu bilgilerin değerlendirilmesi, teklif alınan sigorta şirketlerinin işletmelerine uygun olup olmaması gibi konularda raporlar hazırlayarak katkıda bulunmaktadırlar.

Kurumsal müşterilerin süreklilik amacı uzun dönemde varlıklarını sürdürebilmeleri ile ilgili olduğundan değişen ve gelişen çevre şartlarına uyum sağlamanın yanında karşı karşıya oldukları risklerden kaynaklanan hasarla karşılaştıklarında finansal kaynaklarını sigorta şirketi tarafından finanse edilecek hasarlar için kullanmak istememektedirler. Bu nedenle sigorta şirketi seçerken ortaya çıkan hasarların giderilmesinde yabancı sermaye ya da kendi finansal kaynaklarını bu yönde kullanmalarını gerektirmeyecek sigorta şirketlerinden sigorta hizmeti satın almak istemektedirler.

Amaç ve stratejilerle ilgili bir diğer tema çalışanların mutluluğu olarak görülmektedir. Ekonomik, sosyal ve toplumsal alandaki gelişmeler kurumsal müşterilerin sadece sahip ve ortaklarının amaçlarına hizmet eden birimler olarak faaliyetlerini sürdürmelerini önlemiş, serbest işletme faaliyetlerine bazı kısıtlamalar getirmiştir. Bu gelişmeler işletme sahip ve ortaklarının davranışlarını da değiştirmiştir. Değişen bu davranışlar işletmelerde çalışanların maddi ve manevi yönden mutluluklarının sağlanmasının yanında müşterilerin de ihtiyaçlarına cevap veren direkt veya dolaylı olarak onların mutluluklarına katkıda bulunma amaçları taşımalarını da zorunlu kılmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak kurumsal müşteriler sigorta şirketi seçerken çalışanların mutluluğunun sağlanmasını dikkate almak durumu ile karşı karşıya kalmışlardır.

Kurumsal müşteriler için öncelikle sigorta hizmeti alacakları sigorta şirketine veya şirket temsilcisine olan güveni kararlarını etkilemektedir. Sigorta şirketinin önceki hasarlardaki tutum ve davranışları, ödeme performansları, müşterilerin hakkında yaptıkları yorumlar vb. bilgiler güvenlerinin göstergesi olarak değerlendirilir.

Sigorta şirketler için güvenin oluşmasında poliçe satışı esnasında verdikleri vaatleri yerine getirmeleri etkili olmaktadır. Sigorta şirketleri müşterilerine tutmayacakları sözleri vermemelerine rağmen hasar olduğunda sigorta şirketi temsilcilerinin hasar tespiti yapmamak ve ödemeleri geciktirmek için kendilerine ulaşılamayacak davranışlar içerisine girdikleri anlaşılmaktadır. Kurumsal müşteriler için bu durum sigorta şirketine olan güvenin sarsılmasına neden olmaktadır.

Hasar ödeme hızı bir sigorta şirketinin önemli göstergelerinden biridir. Hasar süreçlerindeki ödeme hızı ve kurumsal müşterilerin sigorta şirketine yaklaşımından duydukları memnuniyet sigorta şirketine olan bağlılığı arttıracaktır. Ancak sigorta şirketleri kurumsal müşterilerin hasar ödemelerini hemen yapmak yerine bu süreyi uzun tutarak, mali gelir elde etmeyi tercih etmeleri kurumsal müşterilerin tercihlerinde olumsuz bir etki yapmaktadır. Ödemelerde hızın yanında evrak tamamlama ve prosedürlerin de kurumsal müşterilerin sigorta şirketi seçiminde dikkat edilen bir nokta olduğu da bir gerçektir. Özellikle hasar ödeme sürecinin uzamasına yol açan evrak tamamlama sürecinin minimuma inmesi ilk hasar anında gerekli iletişimin kurularak fazlaca prosedüre girilmeden hazırlanan hasar tutanakları üzerinden işlemlerin yürütülmesi kurumsal müşterilerin tercihlerini etkilemektedir.

Kurumsal müşteriler çevrelerinden sağladığı çeşitli kaynakları kullanarak faaliyetlerini devam ettirmektedirler. Kurumsal müşterilerin kullandıkları kaynaklar çeşit, miktar, özellikle, önemlilik derecesi ve elde edilme yönünden farklılık göstermektedirler. Tüm bu kaynakların elde edilmesindeki belirsizlik ve güçlükler nedeni ile kurumsal müşteriler çeşitli önlemler almak zorunda kalmışlardır. Bu önlemlerin alınmasında kurumsal müşteriler ile sigorta şirketleri karşılaşmaktadır.

Sigorta şirketleri poliçe satarak bir yandan gelir elde ederken diğer yandan ekonomiye fon sağlamaktadırlar. Kurumsal müşteriler ise sigorta poliçesi alarak eldeki değerlerini koruma altına alma amacındadırlar. Amaçlarını maksimize etmek için uyum içerisinde çalışmanın hem kendileri hem de çevreleri için önemli olduğunun farkında olan katılımcıların uyum sağlayabilecekleri sigorta şirketlerinden poliçe almak istedikleri anlaşılmıştır.

Sonuç olarak kurumsal müşteriler sigorta hizmeti alacağı sigorta şirketini seçerken faaliyetlerinin devamlılığını sağlayacak hem çalışanları hem de kendilerini güvende hissettirecek sigorta şirketlerinden sigorta hizmeti almayı amaç edinmişlerdir. Sigorta hizmetlerinin gelecekteki belirsizliklerden kaynaklanan risklerin güvence altına alınması esasına dayandığı dikkate alınacak olursa aslında kurumsal müşterilerin amaçları ile sigorta şirketlerinin varlık sebepleri arasında uyum olduğu dikkati çekmektedir. Ancak bu noktada önemli olan kurumsal müşterilerin her ne kadar da sigorta şirketlerinin risklerini güvence altına alma faaliyetlerini üstlenseler de sigorta sektöründeki yaşanan bazı olumsuzlukların sigorta hizmeti pazarlayan şirketler arasında seçim yaparken güven vermediklerini bu nedenle bu noktaya çok dikkate ettikleri anlaşılmaktadır. Seçim yakmak durumunda olan kurumsal müşterilerin uyguladıkları stratejiler özellikle hasarlarını hızlı bir şekilde karşılayacaklarına inandıkları sigorta şirketlerin poliçelerini alma yönündedir. Bu nokta sigorta şirketlerinin güvende olduklarını hissetmelerini sağlayacak davranışlarını takip ettikleri hasarın ortaya çıkması anında ortadan kaybolmadan ve prosedürlere takılmadan problemlerini çözecek şirketlerle çalışma stratejisi izlediklerini söyleyebiliriz. Katılımcılardan iki tanesi hız ve güvenin yanında birde paydaşlarla uyum içerisinde olmaya dikkat ettikleri anlaşılmıştır.

Tablo 3. *Çevresel Faktörler ile İlgili Temalar*

Temalar	İfade Edilen
Güvenilirlik	*...öncelikle güvenilirlik geliyor... (Katılımcı 1)* *...en önemli olan kriter sigorta şirketinin güvenilirliğidir.(Katılımcı 4)* *...sigorta şirketinin güvenilir olması ve kendini ispatlamış olması çok önemlidir (Katılımcı 6).* *...dikkate alınması gereken nokta şirketin güvenilir olmasıdır…"(Katılımcı 8)* *...güvenilirlik en fazla dikkat ettiğimiz faktörlerden biridir…(Katılımcı 11)*
Fiyat	*...fiyat orta derecede bir etkili bir kıstastır...(Katılımcı 2)* *...fiyatta önemlidir… eğer fiyatlarda diğer şirketlere göre çok farklı (yüksek) değilse ona göre karar veriliyor…(Katılımcı 4)* *...şartları aynı olunca fiyatı düşük olan şirketi tercih ediyoruz...(Katılımcı 10)* *...her şey fiyat demek değildir.(Katılımcı 11)* *...şartları aynı olunca fiyatı düşük olan şirketi tercih ediyoruz…(Katılımcı 12)*
Ödeme	*...hızlı şekilde hasar dosyasını sonuçlandıran ve ödemeyi yapan… işletme tercih edilmektedir…(Katılımcı 2)* *...ödemedeki hassasiyet ve ödemelerdeki performansı da bizim için dikkat ettiğimiz kriterlerdir…(Katılımcı 8)* *... hasar ödeme performansı…(Katılımcı 9)* *...en önemli kriter işletmelerin finansal yapıları ile ödeme performansıdır...(Katılımcı 13)*
Bilinirlik	*...dış ticaret yapan kaliteli bir firmanın dünya çapında bir sigorta şirketi ile çalışması ... faydalanacağı anlamına gelmektedir…"(Katılımcı 1)* *...sonra sırası ile sektörde bilinen işletme… tercih sebepleri arasında yer almaktadır...(Katılımcı 9)* *...her şey fiyat demek değildir. ... kalite ve bilinirlik de önemlidir.(Katılımcı 11)* *...kalite ve… yönünden en uygun olan sektörde bilinen şirketle anlaşma yapıyoruz.(Katılımcı 12)*
Ekonomik Durum	*...biz ülke ekonomisinin durumunu sigorta şirketinin riskleri olarak değerlendirmeye alıyoruz…. (Katılımcı 1)* *...seçimimizde ülke ekonomisinin içinde bulunduğu durum etkilidir.(Katılımcı 4)* *...yasal zorunluluk olarak yapılmasını istediği şeyleri tüm şirketler hemen hemen benzer şekillerde yapmaktadırlar…(Katılımcı 4)* *...sigortalar paket olduğundan ülke ekonomisinin içindeki durum bizi pek etkilemiyor… (Katılımcı 6)* *... ülke ekonomisinin içinde bulunduğu durumun etkisi yoktur.(Katılımcı 10)* *...ekonomisinin içerisinde bulunduğu durumun herhangi bir etkisi yok (Katılımcı 11)*
Finansal Güç	*... sigorta işletmelerinin finansal yapısının güçlü olması bizim için tercih sebepleri arasında değerlendirilmektedir... (Katılımcı 1)* *..finansal yönden güçlü olan şirketler hasar anında daha hızlı ödeme yapabiliyor. ....tercih sebebimiz oluyor." (Katılımcı 6)* *...finansal yönden güçlü ve bilinirliği yüksek olan şirketleri tercih ediyoruz… (Katılımcı 8)* *...finansal yönden güçlü olan şirketler hasar anında daha hızlı ödeme yapabiliyor. Bu da işletme seçiminde önemli bir faktördür…." (Katılımcı 9)* *...finansal durumu sigorta şirketi seçerken seçimimizi etkileyen önemli bir unsurdur. Finansal durumu iyi olmayan bir işletme ile kendimizi güvende hissetmeyeceğimizi düşünmekteyiz… (Katılımcı 13)*

Yapılan görüşmelerin incelenmesi sonucunda sigorta şirketi seçim kararlarını etkileyen çevresel faktörler ile ilgili olarak güvenilirlik, fiyat, ödeme, bilinirlik, ekonomik durum ve finansal güç şeklinde temalar belirlenmiştir.

Ürünün kullanım ömrü içersinde kendisinden beklenen tüm fonksiyonları eksiksiz olarak yerine getirmesinin ölçütü olan güvenilirlikle ilgili olarak hasarla karşılaştıklarında gerekli ödemelerin poliçe satılırken taahhüt edildiği gibi ihtiyaç anında yapılmadığını, sigorta şirketinin gereken desteği vermek için yanlarında olmadıklarını, poliçede yer alan şartlarda hasarlarını ödememek yada geç ödemek için çeşitli zorluklar çıkardıklarını vurgulamaktadır. Eğer sigorta şirketleri poliçede taahhüt edilenler konusunda gerekli dikkati göstermezlerse şirkete olan güvenlerinin sarsıldığı ve ilgili sigorta şirketinden hizmet almak istemedikleri anlaşılmaktadır.

Kurumsal müşterilerin sigorta şirketi seçimini etkileyen faktörlerle ilgili bir diğer tema fiyattır. Sigorta şirketleri için hizmet kalitesi yerine, fiyat başlı başına dikkate alınması gereken bir kriter olarak bilinmektedir. Ancak katılımcıların verdiği cevaplara göre fiyat sigorta hizmetlerinde tek başına değerlendirilecek bir kriter değildir. Sigortada aslında somut olarak satın alınan kâğıttan başka bir şey değildir. Soyut olarak satın alınan ise şirketin verdiği teminatlardır. Bu kâğıt parçasının önemi hasar gerçekleşip soyut olan teminatların somut hale gelmesinde belli olmaktadır. Poliçe başlangıçta satılırken fiyatı uygun olabilir acaba bu fiyatın düşük olması gerçek bir durumudur. Yoksa poliçede yer alan muafiyetlerden mi kaynaklanmaktadır. Eğer düşük fiyatın nedeni muafiyetlerse o zaman fiyata göre sigorta şirketi tercihi yapmak kurumsal müşteriler için tercih sebebi olarak değerlendirilmeyecek bir durumdur. Başlangıçta düşük fiyattan poliçe satın alma kendileri için karlı olarak görülse de hasar anında gerekli taahhütlerin yerine getirilmemesi kendileri için daha maliyetli olmaktadır. Özellikle hasar olduğunda bunun etkisini daha çok hissettirmektedirler. Dolayısı ile kurumsal müşterilerin bu konudaki stratejileri kaliteli, satış sonrası hizmetlerinden memnun oldukları, bilinen ve güvenilir sigorta şirketlerinin fiyatlarını diğer sigorta şirketlerinin fiyatlarına çekip kararlarını öyle verme çabası içerisinde oldukları anlaşılmıştır.
Sigortacılıkta hasarların ödenmesi sürecinde sigorta şirketlerinin ödeme performansı üzerinde durulması gereken bir başka tema olarak tespit edilmiştir. Sigorta şirketlerinin hasar ödeme ile ilgili süreçlerinin tanımlanması ve hasar ödeme sürecinde sigorta şirketi içerisinde iş paylaşımının yapılması büyük önem taşımaktadır. Bunu gerçekleştirebilmek için hasar ödeme sürecinin tüm aşamalarında tam ve doğru bilgi alınabilmesi çok önemlidir. Tam ve doğru bilgi alınması sigorta şirketini hasar ödeme süresini kısaltacağından performansını yükselterek müşteri memnuniyetini arttıracaktır.

Kurumsal sigortaların gelişimi, şirketlerin bilinirliğinin önemini büyük ölçüde artırdı. Kurumsal müşterilerin sigorta şirketi seçimi konusunda daha bilinçli olduğu bir gerçektir. Her ne kadar sigorta şirketinin ya da markasının bilinirliğinin yalnız başına yeterli olmadığı bilinse de bilinir bir şirket ile çalışmak kurumsal müşterilere güven veren, sigorta satın almada sigorta şirketi seçim kararlarını etkileyen bir özelliğe sahiptir.

Ülke ekonomisinin içerisinde bulunduğu durumun daha çok bireysel sigortaların satın alınmasında etkili olduğu, kurumsal sigortaların bu tür gelişmelerden fazla etkilenmediği ayrıca özellikle sigorta şirketi seçim kararları üzerinde ülke ekonomisinin durumunun etkisinin çok az olduğu söylenebilir.

Yapılan mülakatlardan elde edilen sonuçlara göre birkaç kurumsal müşteriler dışında ekonomik şartların sigorta şirketi seçimi kararlarında herhangi bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

Sigortacılığın temeli kişi veya kurumlara risklere karşı güvence vermek olduğu için sigortalıların menfaatlerini korumak amacıyla, sigorta şirketlerinin mali yapıları yeterince güçlü olmalıdır. Kurumsal müşteriler sigorta şirketlerinden beklentisi, bir hasarla karşılaşıp tazminata hak kazandıkları zaman sigorta şirketinin yükümlülüklerini yerine getirmesidir. Sigorta şirketlerinin bu yükümlülükleri yerine getirebilmeleri için belli bir finansal güce sahip olmaları ve üslendikleri sorumlulukları karşılamaya istekli olmaları gerekmektedir. Kurumsal müşteriler sigorta hizmeti satın alacağı sigorta şirketlerinin finansal yapılarının kendileri için daha önemli olduğunu belirttikleri görülmüştür. Kurumsal müşteriler finansal yapıya önem vermelerinin nedeni olarak genellikle teknolojilerinin değerinin yüksek olduğunu önemli bir hasar olduğunda hasarlarının zamanında ve eksiksiz ödenebilmesi için sigorta şirketinin sermayesinin güçlü olmasının gerektiğine inanmalarıdır.

Tablo 4. *Kişiler Arası Faktörler ile İlgili Temalar*

Temalar	İfade Edilen
Tanıdık Olma	*Sigorta temsilcisinin tanıdık olmasının sigorta şirketi seçmemizde azda olsa bir rolü vardır.(Katılımcı 2)*
	İşletme temsilcisinin tanıdık olması bir etken ama illaki tanıdık diye o kişinin şirketini seçmiyoruz. (Katılımcı 6)
	Temsilcisinin tanıdık biri olması durumunda ona öncelik hakkı veririz. (Katılımcı 10)
Şirketin Sağlamlığı	*Bizim için şirketin sağlamlığı önemlidir…"(Katılımcı 5)*
	Etkili olan şirketin iyi ve sağlam olmasıdır."(Katılımcı 7)
	Sağlam bir işletme ile çalışmayı tercih ederiz."(Katılımcı 13)
Kolay Ulaşma	*24 saat ulaşabileceğimiz ve güvenebileceğimiz temsilci olarak acenteyle çalışmayı tercih ediyoruz. (Katılımcı 3)*
	Hasar anında ilk ulaşacağımız kişi işletme temsilcisi/acente olduğu için ulaşımın hızlı ve kolay olması önemli bir noktadır." (Katılımcı 9)
	Anında hizmet ve telefon desteği kritik durumlarda çok önemli olduğundan kolay ulaşamayacağım temsilcilerin işletmelerinden sigorta almamaya özen gösteriyoruz" (Katılımcı 11)
Poliçe Detayları	*Bize poliçeyi getiren kişinin poliçenin neyi içerip neyi içermediğini söylemesi bizim o şirketten sigorta almamız hakkında etkili olmaktadır (Katılımcı 4)*
	Bizim anlayamadığımız ayrıntıların temsilci tarafından bilinmesi ve bize anlatılması önemli bir noktadır. (Katılımcı 8)
	Özellikle yeni sigorta ürünlerinin poliçelerde yer alan detaylarını anlatmaları oldukça önemlidir."(Katılımcı 12)
İmaj	*İmajı ve geçmişi iyi olmayan bir şirketin temsilcisinin anlatımı çok etkili olmamaktadır." (Katılımcı 2)*
	Sorular sorduğumuzda şirkete sormam lazım dediğinde bizde temsilcinin işini bilmediği imajının iyi olmadığı fikri oluşuyor. (Katılımcı 10)
	Poliçe detaylar hakkındaki bilgileri dürüstçe yapan temsilcilerle çalışan şirketleri tercih ederiz. (Katılımcı 11)
İkna Edicilik	*Hammadde, teknik parça vs alırken satıcının ikna edicilik özelliği etkili oluyor. Ama sigorta da böyle bir durum söz konusu değildir (Katılımcı 6)*
	İkna edicilik özelliğinin iyi olduğunu düşündükleri temsilcilerini gönderdiğinde çok ısrar ediyorlar onunda olumsuz etkisi oluyor. (Katılımcı 10)
	İkna ediciliği olan kişinin kişiler arası ilişkileri iyi oluyor. O nedenle o kişiye ulaşım rahat oluyor (Katılımcı 12)
Statü	*Sigortalama ve risk sonrası süreçte etkili olan bir elemanın bize hizmeti pazarlarken firmaya bakış açımız ile karar almada etkisi olmayan herhangi bir pazarlama elemanın rolü kıyaslanamaz." (Katılımcı 2)*
	Temsilcinin şirketinde yetkili biri olması alacağımızı zamanında ve eksiksiz olarak alma konusunda avantaj sağlayacaktır (Katılımcı 5)
	İşletme temsilcisi konumunda olan acente olduğundan bu kişinin şirkette itibarlı ve yetkisi olan bir kişi olması kararımızı olumlu yönde etkiler (Katılımcı 8)
	Ödemelerin zamanında ve eksiksiz yapılabilmesi için şirkette statüsü iyi olan temsilci tercih sebebidir. (Katılımcı 13)

Araştırma sırasında yapılan görüşmelerde katılımcıların sigorta şirketi seçim kararlarında temsilcinin tanıdık olmasının kararlarında etkisi olduğu yönünde görüşler bildirdikleri anlaşılmıştır. Temsilcinin tanıdık olmasının kararları üzerinde ki etkisinin temsil ettiği sigorta şirketine avantaj sağlayacağını ama tanıdık diye o temsilcinin şirketinden sigorta almak konusunda kesin kararlı olmadıkları anlaşılmaktadır.

Şüphesiz karşılıklı iletişimde ilişki kurulacak kişinin tanıdık olması önemli bir noktadır. Ancak katılımcıların verdikleri cevaplardan elde edilen sonuçlara göre kurumsal müşteriler için önemli olan temsilcinin tanıdık olmasından çok kurumsal menfaatlerin ön plana çıktığıdır. Çünkü katılımcılar genelde diğer şartlar eşit olursa tanıdık temsilci ile çalışmayı tercih edeceklerini ifade ettikleri görülmüştür.

Temsilcilerin her zaman iç içe olması gereken ve faaliyetleri ile ilgili desteği alacağı yer çalıştığı sigorta şirketidir. Bunu dikkate alan katılımcıların tanıdık olan temsilcinin çalıştığı sigorta şirketinden sigorta hizmeti almalarının bir takım faktörlere bağlılığını öne sürdükleri görülmüştür. Sigorta şirketinin güvenilirliği, ödemelerdeki performansı, müşterileri ile olan ilişkileri vb. açısından dikkat edilmesi kurumsal müşteriler için önemlidir. Yani kurumsal müşteriler sigorta poliçesi alırken her ne kadar temsilcinin tanıdık olmasının bir takım avantajlar sağlayacağına inanmalarına rağmen esas olarak sigorta şirketini dikkate almaktadırlar.

Temsilcinin tanıdık olması kurumsal müşteriler için yalnız başına değerlendirilen bir faktör değildir. Öncelikle poliçe şartlarının diğer sigorta şirketleri ile aynı ya da istenilen düzeyde olması gerektiği anlaşılmıştır. İkinci olarak da temsilcinin şirketinin iyi olması gerektiği ifade edilmektedir. Çünkü temsilci her ne kadar tanıdıkta olsa hasar olduğunda zararlarını karşılayacak olan sigorta şirketi olduğu için eğer sigorta şirketi sağlam ve güvenilir olmazsa temsilcinin tanıdık olmasının problemlerini çözmeyeceğine inandıkları görülmektedir.

Yapılan görüşmeler esnasında katılımcıların temsilcinin tanıdık olmasının kendilerine/işletmelerine sağlayacakları bir takım avantajlar olacağına inandıkları gibi kolay ulaşılacak bir temsilci ile sigorta sözleşmesi imzalamanın kendilerinin tercih nedenleri arasında olduğunu ifade ettikleri görülmüştür. Hasar anında ilk başvuracakları kişinin temsilci olduğunu belirmektedirler. Dolayısı ile hasar tespitinin yapılması, gerekli işlemlerin en kısada gerçekleştirilmesi için hasarın gerçekleştiği anda temsilcinin ulaşılabilir olması önemli bir tercih sebebi olarak görülmektedir.

Sonuç olarak temsilciye ulaşıp irtibata geçmenin önemli olarak görülmesinin gerekçesi olarak hasar anında ödemeyi yapacak olan sigorta şirketinin ilk olarak temsilci / acente ile irtibata geçmek istemiş olmaları gözükmektedir. Kurumsal alıcıların özellikle işlerinin aksamaması faaliyetlerinin devamlılığının sağlanması için bir an önce hasarlarının karşılanma beklentisi içerisinde olmaları kaçınılmaz bir gerçektir. Bu beklentilerinin bir an önce karşılanması için merkezleri başka bir şehirde bulunan sigorta şirketi ile irtibat kurmaları ve şirkete ulaşmanın zorluğunun farkında olmalarının etkisi de vardır. Dolayısı ile sigorta şirketi ile görüşseler de hasar tespitinin ve gerekli işlemlerin yapılabilmesi zaman alacaktır. Ama kolay ulaşabilecekleri temsilcisi olan sigorta şirketi ile çalışacak olurlarsa hasarları için gereken incelemenin zamanında yapılacağı ve gerekli prosedürlerin hızlıca halledileceği bir gerçektir. Bu nedenlerden dolayı kolay ulaşabilecekleri temsilcilerle çalışmayı bir avantaj olarak görüp tercih sebebi olarak değerlendirmektedirler.

Kurumsal müşteriler karşılıklı ilişki içerisinde olacakları ve kendilerine poliçe satma düşüncesinde olan kişilerin poliçelerinin detayları hakkında bilgi sahibi olmaları, poliçelerinin neleri kapsadığının iyi bilinmesin sigorta şirketi seçimi kararları üzerindeki etkisinin olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Kurumsal müşteriler sigorta şirketi temsilcilerinin poliçe detayları hakkında bilgili olmalarını kendileri için önemli olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Çünkü kendilerinin her ne kadar sigorta işi ile ilgilenseler de özellikle yeni sigorta ürünlerinin ve poliçelerin neleri kapsadığının muafiyetlerinin neler olduğunun kendilerine açıklanmasının gerektiğini vurgulamaktadırlar. O nedenle temsilcinin poliçe detaylarını bilmesinin hasarla karşılaştıklarında "bu hasar poliçe kapsamında değil" şeklinde cevap almamaları için önemli olduğunu belirttikleri anlaşılmaktadır. Çünkü gelecekte ki belirsizlik ve risklerin tam olarak kestirilememesi yangın sigortasında dahi yangının çıkış şeklinin poliçe şartlarında belirtildiğin ya da su baskınında poliçe kapsamında olmayan noktaların olduğunu ifade ettikleri görülmüştür. Ama eğer sigorta şirketi temsilcisinin poliçe detaylarını iyi bilip kendilerine bunları daha işin başında söylemesi ve kapsam dışında kalan risklerden kaynaklanacak zararlar için önlemler alınması ya da bunlarında poliçeye dâhil edilmesinin önemli bir nokta olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

Kurumsal müşteriler sigorta hizmeti satın alacakları zaman gerek sigorta şirketinin gerekse temsilcinin imajını dikkate almaktadırlar. Dolayısı ile sigorta şirketlerinin seçecekleri temsilcilerin imajının iyi olmasına dikkat etmeleri gerekmektedir. Çünkü sigorta şirketi veya ürün hakkında olumlu imaj olsa dahi temsilcinin imajı iyi olmadığı zaman kurumsal müşterilerin kararları olumsuz yönde olmaktadır. Ancak temsilcinin poliçe detaylarını bilen ve olumlu bir imaja sahip olup, kurumsal müşterilere poliçelerle ilgili dürüstçe bilgi veren temsilcilerin kararlar üzerinde olumlu etkisi olmaktadır.

Kişiler arası faktörlerden bir diğer alt tema olarak dikkati çeken sigorta şirketi temsilcilerinin ikna edicilik özelliği ile ilgilidir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun temsilcinin ikna edicilik özelliğinin sigorta şirketi seçimine etkisinin tek faktör olarak değerlendirilmeyeceği başka faktörlerinde etkisi olacağını belirtmişlerdir.

Sonuç olarak temsilcinin ikna ediciliğin etkisinin olduğu söylenebilir. Araştırmaya katılan kurumsal müşterilerin büyük bir kısmının temsilcinin ikna edicilik özelliğinden olumlu anlamda etkilendiklerini ifade etmelerine karşılık bazı katılımcıların bu özelliğin olumsuz etkisinin olduğunu ifade etmeleri temsilciden etkilendikleri şeklinde değerlendirilebilir. Özellikle olumsuz etkisinin olduğunu söyleyenler, daha önce de ifade edildiği gibi temsilciden çok şirketinin önemine vurgu yapmaları dikkati çeken bir diğer noktadır.

Kişiler arası faktörlere ait bir diğer alt tema sigorta hizmeti pazarlama için kendileri ile ilişki kuran temsilcinin statüsü olarak belirlenmiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu temsilcinin statüsünün sigorta şirketi seçimine etkisinin olduğunu beyan ettikleri anlaşılmaktadır.

Sigorta şirketi yetkilisinin statüsü ile ifade edilenin temsilciye sigorta şirketi tarafından verilen yetkiler ve temsilcinin sigorta şirketindeki saygınlığı olduğu anlaşılmaktadır. Sigorta şirketi temsilcisinin kendi şirketinde itibar edilen ve değer verilen biri olması kurumsal müşteriler için üzerinde özenle durulan bir nokta olarak görülmektedir. Çünkü katılımcıların işletmelerinin bulunduğu şehirde sigorta şirketlerinin merkezi olmadığı için sigorta ile ilgili işlemlerini sigorta şirketi temsilcisi olarak gördükleri acentelerle yapıyorlar. Bu nedenle sigorta şirketi adına kendilerine poliçe satan temsilcinin değer verilen ve yetkili kılınan bir kişi olması ihtiyaç anında kendilerine avantaj sağlayacak bir özellik olarak görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sigorta sektöründe yalnızca müşterilerine hizmeti götüren, teminatları poliçe üzerinde bırakmayıp gerçek hizmeti, en hızlı bir biçimde sunan çok güçlü sigorta şirketleri ayakta durmaktadır. Artık müşteriler sigorta konusunda çok daha bilinçli hale gelmiş hangi teminatı hangi sigorta şirketinin ne şekilde verdiğini çok iyi bilip ve uzun araştırmalar sonucunda risklerini güvence altına almaktadırlar. Müşteriler poliçe satın alırken; fiyatın yanında şirketin güvenilirliği, finansal gücü, poliçe kapsamı, hasar sonrası hizmetlerin hızı ve müşteri memnuniyetini ön plana çıkan şirketleri tercih etmektedirler. Bu da rekabeti oluşturmakta ve en iyi hizmeti veren sigorta şirketlerini ön plana çıkarmaktadır.

Alan yazında kurumsal müşterilerin satın alma davranışlarını etkileyen örgütsel faktörler arasında değerlendirilen işletmenin amaç, hedef ve stratejilerinin sigorta şirketi seçimi açısından incelenmesi sonucunda bu yöndeki amaçlarının süreklilik, çalışanların mutluluğu, çalışanların kendini güvende hissetmeleri, hızlı çözüm ve uyum olduğu anlaşılmıştır.

Kurumsal müşterilerin sigorta hizmeti satın alma süreci sigorta şirketinden alınan teklifle başlamaktadır. Kurumsal müşteriler sigorta şirketlerinden fiyat, muafiyet, içerdiği riskler, güvenilirlik, kalite, fiyat vb kriterleri içeren teklif alınmaktadır.

İşletmelerde satın alma departmanı olsa dahi nihai kararın patron ya da işletmenin yönetim kurulu tarafından verildiği ortaya çıkmaktadır. Araştırmaya katılan işletmelerin %46'sında satın alma departmanı olmasına rağmen bu departmanın sadece hammadde, yarı mamul ile makine teçhizat alımlarında etkisinin olduğu sigorta şirketi seçim kararlarında genel olarak etkisinin olmadığı ancak bazı işletmelerde sigorta şirketlerinden teklifleri alıp, tasnif ettikten sonra patrona ya da yönetim kuruluna sundukları için sigorta şirketi seçiminde dolaylı olarak etkili oldukları anlaşılmıştır.

Yapılan görüşmelerden kurumsal müşterilerin sigorta şirketi seçimi kararlarını etkileyen ve alan yazın da çevresel faktörler arasında değerlendirilen birincil faktörün güvenilirlik olduğu görülmektedir. Görüşmelerden elde edilen sonuçlara göre işletme yetkilileri özellikle sigorta işletmelerinin güvenilirliği konusunda hemfikirlerdir.

Kurumsal müşteriler hasar anında sorunu çözme, fiyatların tutarlılığı, taahhüt edilen teslim şartlarına uyma, istenilen kalitede ürün ve hizmetleri sunma, gerektiğinde kolay iletişim kurulabilme ve en önemlisi sektördeki diğer işletmelerce hakkında verilen referanslar işletmelerin sigorta şirketlerine duyduğu güveni belirleyen unsurlar olarak değerlendirilmektedir. İşletmeler karar verirken özellikle şirketin güvenilirliği ile ilgili olarak poliçede taahhüt edilenler konusunda gerekli dikkati göstermezlerse şirkete olan güvenlerinin sarsıldığı ve ilgili şirketten sigorta hizmeti almak istemedikleri anlaşılmaktadır.

Kurumsal müşterilerin sigorta şirketi seçiminde dikkat ettikleri bir diğer faktör fiyattır. Poliçe fiyatı uygun olabilir acaba bu fiyatın düşük olması gerçek bir durum mu? Yoksa poliçede yer alan muafiyetlerden mi kaynaklanmaktadır? Kurumsal müşterilerin tam bu noktada dikkat etmeleri gereken sigorta şirketi seçimi yapacak kişilerin risk analizini iyi yapmaları, poliçede yer alan muafiyetlere bağlı düşük fiyatları dikkate alarak şirket seçimine karar vermemeleridir. Aksi durumda eksik sigortadan kaynaklanan hasarlarla karşılaştıklarında zor duruma düşmeleri söz konusu olacaktır.

Kurumsal müşteriler için başlangıçta düşük fiyattan poliçe satın alma karlı olarak görülse de hasar anında gerekli taahhütlerin yerine getirilmemesi kendileri için daha maliyetli olmaktadır. Özellikle hasar olduğunda bunun etkisini daha çok hissetmektedirler. Ancak yapılan görüşmelerde kurumsal müşteriler tarafından fiyatın yalnız başına bir değerlendirme kriteri olmadığı, diğer kriterlerle birlikte değerlendirilerek nihai olarak düşük fiyatın tercih sebebi olarak görüldüğü anlaşılmıştır.

Yapılan araştırma sonucunda işletmelerin ödeme performansı, bilinilirlik ve finansal gücü de değerlendirme kriteri olarak kabul ettikleri anlaşılmıştır. Sigorta şirketlerinin elde ettikleri gelirlerinin piyasada değerlendirerek mali gelir elde etmesi ve sigorta sektörünün mali gücünün yetersizliğinden dolayı hasar ödemelerini geciktirmeleri ödeme performanslarında düşüş olarak değerlendirilmektedir.

Kurumsal müşterilerin, sigorta şirketi ya da şirket markasının bilinirliğinin güven veren ve şirket seçim kararlarını etkileyen bir özelliğe sahip olduğuna inandıkları görülmüştür. Ancak bilinirliğin işletmeler tarafında fazlaca dikkate alınan bir faktör olmadığı da bir gerçektir. Son zamanlarda bankaların da sigortacılık faaliyetlerinde bulundukları ve bilinirlikleri sigorta şirketlerine göre çok daha fazla olmasına karşılık, uygulan prosedürler ve işletmelerin karşılaştıkları sıkıntılardan dolayı bilinirlikleri yüksek olsa dahi bankalardan sigorta hizmeti almayı pek düşünmedikleri görülmektedir. Araştırma esnasında bazı katılımcıların bankaların kendilerine sağladıkları kredi imkânlarından dolayı sigorta hizmetini de kendilerinden almayı teklif ettiklerini ancak işletmelerin buna pek istekli olmadıkları anlaşılmaktadır. Bilinirlikle ilgili olarak görüşmelerde dikkati çeken nokta özelikle uluslar arası faaliyet gösteren işletmelerle ilgilidir. Bu işletmeler risklerinin uluslar arası boyutta olmasından dolayı risklerin sadece ülke sınırları içerisinde karşı karşıya olunan risklere göre teminatlarla karşılanamayacağı, dolayısı ile dış ticaret faaliyetinde bulunan işletmeler için uluslar arası risklere teminat veren ve uluslar arası bilinirliği olan şirketler tercih ettikleri anlaşılmıştır.

Sigorta hizmeti alacak olan kurumsal müşteriler, sigorta şirketlerinin finansal güçlerinin menfaatlerini korumak amacıyla yükümlülüklerini karşılamada yetersiz kalıp kalmayacağına dikkat etmektedirler. Çünkü bir sigorta şirketinin mali gücü ödeyebilirliğini ölçmede önemli bir göstergedir. Kurumsal sigortacılık kısa vadeli niteliğe sahip bir kesiminde yer aldığından, bu alanda faaliyet gösteren şirketlerin finansal yönden özellikleri farklıdır. Öngörülemeyen risklere karşı sigorta şirketlerinin gerekli ödemeleri yapabilecek sermayesinin olmaması işletmelerin şirkete olan güvenlerini sarsacak bir durumdur. Bir şirketin finansal yönden güçlü olması hasar tazminatlarını ve gerekli ödemeleri yapabilecekleri şeklinde işletmeler üzerinde olumlu bir etki bırakacaktır.

İşletmelerin son zamanlarda yaşanan teknolojik gelişmelere bağlı olarak makine ve teçhizatlarını sürekli yenilediklerini bu durumun sigorta bedellerini yükselttiğini dolayısı ile sigorta hizmeti alacakları şirketin bu yöndeki taleplerini karşılayacak yapıda olması gerektiğini ifade etmelerine bağlı olarak, şirketlerin finansal yönden güçlü olmasının kararlarını etkilediği söylenebilir.

Yapılan araştırma sonucunda ülkede yaşanan ekonomik gelişmelerin şirket seçim kararları üzerinde fazlaca etkisinin olmadığı anlaşılmıştır. Ülke ekonomisinin içerisinde bulunduğu durumun daha çok bireysel sigortaların satın alınmasında etkili olduğu, kurumsal müşterilerin bu tür gelişmelerden fazla etkilenmediği ayrıca özellikle şirket seçim kararları üzerinde ülke ekonomisinin durumunun etkisinin çok az olduğu söylenebilir.

Alan yazında kurumsal müşterilerin satın alma davranışlarını etkileyen kişiler arası faktörler olarak değerlendirilen tanıdık olma, ikna edicilik, güç, statü vb faktörlerin sigorta şirketi seçimi açısından incelenmesi sonucunda bu yöndeki faktörler temsilcinin tanıdık olması, çalıştığı şirketin sağlamlığı, kolay ulaşılabilir biri olması, poliçe detaylarını bilmesi, imajı, ikna ediciliği ve şirketindeki statüsü olduğu anlaşılmıştır.

Kurumsal müşterilerin sigorta hizmeti satın alacakları sigorta şirketini tercih etmelerinde temsilcinin tanıdık olmasının etkili olduğu anlaşılmıştır. Ancak temsilcinin tanıdık olmasının yalnız olarak değerlendirilmediği bazı şartların gerçekleşmesi durumunda tanıdık olanın avantaj olduğu anlaşılmaktadır. Görüşmeler sırasında işletmelerin büyük bir bölümünün temsilcinin tanıdık olmasının tercih sebebi olmasını; güvenilirlik, fiyat, kalite v.s. gibi kriterlerin eşit olması durumunda etkili olduğunu aksi takdirde bir anlamının olmadığına inandıkları tespit edilmiştir.

Kişiler arası faktörlerle ilgili olarak değerlendirilen bir diğer faktör temsilcinin kolay ulaşılır biri olmasıdır. Gerçekleşen hasar anında temsilciye ya da sigorta şirketine ulaşmak işletmeler açısından çok önemlidir. Çünkü hasarın bir an önce tespitinin yapılıp işletmenin faaliyetlerine devam etmesi gerekmektedir ve bunun için de hasar olduğunda temsilciye kolaylıkla ulaşılması gerekmektedir. Hasar anında işletmelerin ilk yaptığı iş şirket temsilcisine ulaşmaları olmaktadır. Burada önemli olan poliçeyi imzaladıkları şirket temsilcisidir ki, temsilcinin görüşleri doğrultusunda hasar tespiti yapılmakta, ödeme planı çıkartılmaktadır. İşletmelerin çekincelerinden biri de bu hasar tespitinin ve raporlama işinin uzamasıdır. Bu bağlamda temsilcinin tanıdık olması ve kolay ulaşılabilir olması işletmeler açısından şirket seçiminde dikkat edilen bir nokta olarak değerlendirilmektedir.

Kurumsal müşteriler gerek risklerinin tam anlamı ile teminat altına alınmamasından kaynaklanacak eksik sigorta yaptırma korkusundan, gerekse fazla sigorta yaptırmaktan kaynaklanacak aşırı prim ödememek için şirket temsilcisinin sattığı ürünün tüm detaylarını bilmesi değerlendirme kriterleri arasında görülmektedir. Kurumsal müşterilerin herhangi bir sorusu karşısında ben şirkete sorayım tarzı cevaplar müşterileri olumsuz etkileyecektir. Satılan poliçenin neleri kapsadığı, hangi hasarlara karşılık ne gibi teminatların verildiği en ince detayına kadar sigorta müşterilerine açıklanması gereken bir durum olarak anlaşılmıştır. Çünkü olası bir hasar anında "bu hasar poliçe kapsamında değil" durumuna düşmemeleri için kurumsal müşteriler de bu konuda dikkatli davranmaktadırlar.

Kişiler arası faktörlerle ilgili olarak tespit edilen bir diğer tema şirketinin ve temsilcinin imajıdır. İmajı ve geçmişi iyi olmayan bir şirketin temsilcisinin de imajı ve anlatımı çok etkili olmayacağından tercih edilmediği tespit edilmiştir. Şirket temsilcisinin ikna edicilik özelliği her ne kadar tercih sebepleri arasındaymış gibi görülse de aslında aşırı ısrar eden temsilcilerden kaçındıkları anlaşılmaktadır.

Kişiler arası faktörlere ait diğer bir husus ise temsilcinin statüsüdür. Görüşmeler sırasında tüm katılımcılardan ortak cevap aldığımız tek konu temsilcinin statüsü ile alakalı olmuştur. İşletme sahipleri, şirket temsilcisinin kendi şirketi içinde itibarı olan, sözü geçen ve idareci konumundaki biriyle yapacakları poliçe anlaşmasının normal bir temsilciden çok daha etkili olduğunu düşünmektedirler. Bu anlamda statü olarak etkili ve yetkili bir temsilcinin var olması şirket seçiminde önemli tercih sebepleri arasında görülmektedir.

Kurumsal müşterilerin satın alma davranışını etkileyen faktörlerden biri olarak alan yazında yer alan kişisel faktörler olarak bilinen yaş, gelir durumu, eğitim durumu, riske katlanma derecesi vs gibi faktörlerin özellikle satın alma merkezi olan işletmelerde satın alma kararları üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Ancak yapılan görüşmelerde sigorta şirketi seçimi kararlarında karar veren kişinin kişisel özelliklerinin herhangi bir etkisi olmadığı görülmüştür. Bunun nedeni katılımcı işletmelerin aile işletmesi olması ve kararların genel olarak işletme sahibi olan patron ya da yönetim kurulunda bulunan aile bireyleri tarafından verilmesidir.

Sonuç olarak işletmeler için şirket seçiminde en önemli kriter güvenilirlik olması şartıyla, sigorta hizmetinin fiyatı, şirketin ödeme performansı, şirketin bilinirliği, şirketin finansal gücü dikkate alınan kriterlerdir. Ülke ekonomisinin

içerisinde bulunduğu durum tüm sigorta şirketleri için eşit olarak değerlendirildiğinde kurumsal müşterilerin sigorta şirketi seçim kararları üzerinde etkisinin çok az olduğu görülmüştür.

Sigorta hizmeti alınacak şirketin seçiminde örgütsel faktörlerle ilgili olarak, işletmeler sürekliliğini sağlamak için, ortaya çıkan hasarı zamanında karşılayacak, çalışanların kendilerini güvende hissetmelerini sağlayacak şekilde desteği verecek, hasar anında kaçıp gitmeyecek güven veren, hasar gerçekleştiğinde önceden taahhüt ettikleri şartlarda kısa zamanda gerekli ödemeleri yapacak sigorta şirketlerine öncelik vermek istedikleri görülmüştür.

Sigorta seçimini etkileyen kişiler arası faktörlerin, temsilcinin çalıştığı sigorta şirketindeki statüsü başta olmak üzere, şirketinin sağlamlığı, kendisinin ve şirket imajının iyi olması, poliçe ile ilgili detaylarını bilmesi ve kolay ulaşılacak biri olmasına bağlı olarak tanıdık olması görülmüştür.

KAYNAKÇA

ALTUNIŞIK, Remzi, ÖZDEMİR, Şuayıp ve TORLAK, Ömer, (2004), **Modern Pazarlama**, Üçüncü Baskı, Değişim Yayınları, İstanbul

BALTA, Nezihe Figen, (2006**), Endüstriyel Pazarlama Örgütsel Pazarlamanın Tüketim Ürünleri Pazarlamasından Farklı Yönleri**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara

BRADLEY, Frank, (1995), **International Marketing Strategy**, Second Edition, Prentice Hall, U.K.

CAN, Halil, TUNCER, Doğan ve AYHAN, D. Yaşar, (2003), **Genel İşletmecilik Bilgileri**, On Dördüncü Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara

DURAND, Kamil, (2005), **Otorite**, İkinci Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

EREN, Erol, (2004), **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi**, Sekizinci Baskı, Beta Yayınları, İstanbul

ERTÜRK, Mümin, (1996), **İşletme Biliminin Temel İlkeleri**, İkinci Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul

GERMAIN, Richard, DRÖGE, Cornelia and DOUHTERY, J. Patricia , (1994). "The Effect of Just - in- Time Selling on Organizational Structure: An Empirical Inverstigation", **Journal of Marketing Research**, Vol. 31, No. 4, pp 471-483.

GVILLI, Yaniv, (2003), "The Development of an Industrial Services Buying Model in the Purchase of Electronic Network System", **Doctor of Philosophy**, The Temple University Graduate Board

JOHNSTON, Wesley J. and LEWIN, E. Jeffrey, (1996), "Organizational Buying Behaviour: Toward an Integrative Framework", **Journal of Business Research**, Vol.35, Issue 1, ss. 1-15.

KALWANI, Manohar, and, NARAYANDAS, Narakesari, (1995). "Long-Term Manufacturer- Supplier Relationships. Do They Pay Off for Supplier Firms?", **Journal ofMarketing**, January, pp.1-16.

KOTLER, Philip and ARMSTRONG, Gary, (1996), **Principles of Marketing**, Seventh Edition, Prentice Hall, New Jersey

KOTLER, Philip, (2000a), **Marketing Management**, The Milennium Edition, Prentice Hall International, United States of America, MUALLİMOĞLU, Nejat, (Çev), Pazarlama Yönetimi, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul

KOTLER, Philip, (2000b), **Marketing Management**, The Milennium Edition, Prentice Hall International, United States of America

LAU, Geok T., GOTH, Mark ve PHUA, Shan L., (1999), "Purchase-Related Factors and Buying Center Structure an Empirical Assessment", **Industrial Marketing Management,** 28, pp.573–587, Elsevier Science Inc., New York

MANABERI, Sam and TINA, Martin, (2005), **Industrial Buying Behaviour in the Telecommunication Market**, A Case Study Within Ericsson AB

MORRIS, Micheal, H., (1991), **Industrial and Organizational Marketing**, McMillan Poblishing Company, New York

MUCUK, İsmet, (2001), **Pazarlama İlkeleri ve Örnek Olaylar**, Onüçüncü Basım, İstanbul, Türkmen Kitabevi

POWERS, Thomas L., (1991), **Modern Business Marketing**, West Publishing Company, USA

PRIDE, William M., and FERREL, O.C., (1980), **Marketing Basic Concepts and Decision**, Second Edition, Houghton Mifflin Company, United States of America

ŞİMŞEK, M. Şerif, AKGEMCİ, Tahir ve ÇELİK, Adnan, (2001), **Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış**, İkinci Baskı, Nobel Yayınları, Yayın No: 56, Ankara

TAVMERGEN, İ. Pınar, (2002), **Doğrudan Pazarlama Yönetimi Kavramlar**, İlkeler ve Uygulamalar, Ankara, Seçkin Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş.

TEK, Ömer Baybars ve ÖZGÜL, Engin, (2007), **Modern Pazarlama İlkeleri Uygulamalı Yönetsel Yaklaşım**, İkinci Baskı, İzmir

TİMUR, M. Necdet, (2008), **Banka ve Sigorta Pazarlaması**, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Yayın No: 1701, Eskişehir

TUTAR, Hasan, (2003), **Örgütsel İletişim**, Seçkin Yayınları, Ankara

ÜLGEN, Hayri ve MİRZE, S. Kadri, (2004), **İşletmelerde Stratejik Yönetim**, Literatür Yayınları, Yayın No: 113, İstanbul

WALLY, Stefan and BAUM, J. Robert, (1994), "Personal and Structural Determinants of The Pace of Strategic Decısıon Making", **Academy of Management Journal**, Vol. 37, No, 4, pp.932-956.

WEBSTER, Frederick E. And WIND, Yoram, (1972), "A General Model for Understanding Organizational Buying Behavior", **Journal of Marketing**, Vol.36, pp. 12-19

WEBSTER, Frederick E., (1991), **Industrial Marketing Strategy**, Third Edition, John Wiley & Sons, New York

WILSON, Elizabeth J., LILIEN, Gary L. and WILSON, David T., (1991), "Developing and Testing a Contigency Paradigm of Group Choice in Organizational Buying", **Journal of Marketing Research**, Vol. XXVIII, pp. 452-466.

YILMAZ, Cengiz, KABADAYI, E. TÜMER ve SEZEN, Bülent, (2002), "Dağıtım Kanallarında Üretici - Bayi İlişkilerinde Bağımlılık Kavramı ve Bağımlılığın İşbirliği, Bağlılık ve Memnuniyet Üzerine Etkileri", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, (5), ss.181 -192

YÜKSELEN, Cemal, (2008), **Pazarlama İlkeler - Yönetim- Örnek Olaylar**, Yedinci Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

BİLİMSEL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ DERSİNE İLİŞKİN BİLGİSAYAR VE ÖĞRETİM TEKNOLOJİLERİ EĞİTİMİ BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

Adile Aşkım KURT [1]
Özden Şahin İZMİRLİ [2]
Mehmet FIRAT [3]
Serkan İZMİRLİ [4]

Özet: Bu çalışmanın amacı Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin öğrenci görüşlerini belirlemektir. Araştırmanın çalışma grubunu Eskişehir'deki iki üniversitede Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi bölümünde öğrenim gören ve Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersini almış 143 öğrenci oluşturmaktadır. Veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen veri toplama aracı ile toplanmıştır. Tarama modelinde desenlenen araştırmadan elde edilen bulgulara göre kız öğrenciler erkek öğrencilere, not ortalaması yüksek öğrenciler not ortalaması düşük öğrencilere, üst sınıftaki öğrenciler de alt sınıftaki öğrencilere göre Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin daha olumlu görüşe sahiptirler.

Anahtar Kelimeler: Bilimsel Araştırma, Bilimsel Araştırma Yöntemleri Dersi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü

AN INVESTIGATION OF COMPUTER EDUCATION AND INSTRUCTIONAL TECHNOLOGY STUDENTS' VIEWS ABOUT THE SCIENTIFIC RESEARCH METHODS COURSE

Abstract: The purpose of this study is to reveal views of students about the Scientific Research Methods course. The participants of this study were 143 undergraduates from Computer Education and Instructional Technology department who participated in the Scientific Research Methods course at two universities in Eskişehir. Data were collected via a data collection tool which was developed by the researchers to determine the students' views about the Scientific Research Methods course. The results showed that female students, students with higher GPAs and fourth graders had more positive views about the course than male students, students with lower GPAs and third graders.

Keywords: Scientific Research, Scientific Research Methods Course, Computer Education and Instructional Technology Department

GİRİŞ

Ülkelerin bilime yönelik politikaları ve çeşitli sorunları çözmede bilimsel verileri kullanma yetenekleri ile gelişmişlik düzeyleri arasında doğrusal bir ilişki olduğu söylenebilir. Buna paralel olarak ülkelerin bilimsel araştırmalara yaklaşımları, bireylerin yaşam standartlarını ve saygınlıklarını da etkilemektedir (Uzbay, 2008). Bu bağlamda bilimsel araştırmaların toplumun her kesimine yayılabilmesi için ülkeler tarafından çeşitli yatırımlar yapılmakta buna yönelik etkinlikler düzenlenmektedir. Yapılan bu yatırımların temel amacı tüm bireylerin bilimsel araştırma süreçlerini anlayabilmelerini ve sonuçlarını yorumlayarak yararlanabilmelerini sağlamaktır (Ural ve Kılıç, 2006). Bunun için toplumun tüm bireylerine ulaşması hedeflenen temel eğitim programı içerisine bu amaçlara uygun kazanımların yerleştirilmesi gerekmektedir. Yükseköğretim sürecini iyileştirmeyi amaçlayan Bologna sürecinde de araştırma yetkinliğine sahip kişilerin sayısının arttırılması gerektiği vurgulanmaktadır (Yükseköğretim Kurulu [YÖK], 2009). Bu bağlamda yükseköğretim programlarında özellikle öğretmen yetiştirme programlarında öğrencilere araştırma yeterliklerini kazandırmak amacıyla çeşitli düzenlemeler yapılmıştır.

[1] Yrd. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, BÖTE Bölümü, aakurt@anadolu.edu.tr
[2] Arş.Gör., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, BÖTE Bölümü, sizmirli@ogu.edu.tr
[3] Arş.Gör., Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Uzaktan Öğretim Bölümü, mfirat@anadolu.edu.tr
[4] Arş.Gör., Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, BÖTE Anabilim Dalı, sizmirli@anadolu.edu.tr

Öğretmen Yetiştirmenin Üniversitelere Devri ve 1982-1997 dönemindeki gelişmelere bakıldığında öğrencilere araştırma yeterlikleri kazandırılması amacıyla "Araştırma Teknikleri", "Eğitimde Araştırma Yöntemleri" ve "Araştırma Yöntemleri" gibi derslere öğretim programlarında yer verilmiştir. Öğretmen yetiştirmede 1997 yılında yapılan düzenlemeyle araştırma yeterliklerini kazandırmaya yönelik dersler öğretim programlarından kaldırılmıştır. Eğitim Fakültelerinin yapılanmasında 2006-2007 düzenlemesiyle öğretmen adaylarının entelektüel becerilerini artırmaya yönelik değişiklik kapsamında ise öğretim programlarına yeniden araştırma dersleri eklenmiştir (YÖK, 2007).

21. yüzyıl öğretmenlerinden bilgiye ulaşmada öğrencilerine yol göstermeleri, alanı ile ilgili gelişmeleri takip etmeleri, değişimi algılama, yönetme ve organize etme becerilerini geliştirmeleri, meslektaşlarıyla işbirliği yapmaları beklenmektedir. Bu amaçla öğretmen niteliklerinin sorgulanması ve geliştirilmesi için genel alan ve özel alan yeterlikleri olmak üzere öğretmen yeterlikleri oluşturulmuştur. Genel alan yeterlikleri incelendiğinde "Öğrenmeyi gelişimi izleme ve değerlendirme" yeterlik alanı altında "Verileri analiz ederek yorumlama, öğrencinin gelişimi ve öğrenmesi hakkında geri bildirim sağlama" alt yeterliğinde öğretmenlerin uygun bilimsel araştırma yeterliklerine sahip olmaları beklenmektedir. Bu yeterlik altında öğretmenlerden uygun araştırma tekniğini seçme ve uygulayabilmeleri, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak verileri analiz edebilmeleri, analiz sonuçlarını tablolaştırabilmeleri ve sonuçları yorumlayabilmeleri performans göstergeleri olarak belirtilmiştir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2008). Bu performans göstergelerinin öğretmen yeterlikleri altında değerlendirilmesi ile bu yeterliği karşılayabilecek bir ders olarak Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersi eğitim fakültelerinin öğretim programlarına eklenmiştir (YÖK, 2007).

Yeni programda yer alan Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersinin amacı; bilim ve araştırmaya ilişkin temel kavramları, bilimin işlevlerini, araştırma türlerini, sosyal bilim araştırmalarının temel özelliklerini, araştırma yöntemlerini, bilimsel araştırmanın basamaklarını, veri toplama ve analiz yollarını, araştırma raporu yazımı ve araştırma sonuçlarının kullanımı konularını incelemektir. Bu dersi alan öğrencilerin genel olarak şu yeterlilikleri kazanmaları beklenmektedir (Kurt, 2009):

- Bilimsel araştırmanın temellerini açıklayabilme,
- Bilgiye ulaşma yollarından bilgi kaynaklarına ulaşabilme,
- Bilimsel araştırma türlerini karşılaştırabilme,
- Nicel ve nitel araştırmanın genel özelliklerini tanıyabilme,
- Bilimsel araştırma sürecinin aşamalarını açıklayabilme,
- Bilimsel araştırmalarda etik ilkeleri açıklayabilme.

Bu yeterlilikleri kazanmış araştırmacı öğretmen profilinin oluşturulup geliştirilmesi açısından Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersinin büyük önem taşıdığı söylenebilir. Öğretmen eğitiminde Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin çalışmaların yapılmasının geleceğin araştırmacı öğretmenlerinin yetişmesinde önemli katkılar sağlayacağı söylenebilir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi (BÖTE) öğrencilerinin görüşlerinin belirlenmesidir. Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersinin işlevselliğinin değerlendirilmesi açısından gerçekleştirilen bu çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Alanyazın Taraması

Alanyazında öğrenci ve öğretmenlerin bilimsel araştırma yeterlilikleri (Nartgün, Uluman, Akın, Çelik ve Çevik, 2008) ve Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin (Tay, Demirci-Güler ve Taşdemir, 2009) yeterli düzeyde çalışmanın yer almadığı söylenebilir. Bununla birlikte alanyazında Bilimsel Araştırma Yöntemleriyle ilişkili olan istatistiğe yönelik bazı çalışmalar yer almaktadır. Bu çalışmaların bazılarında öğrencilerin olumsuz tutumlarının olduğu (Cashin ve Elmore, 1997; Elmore ve Vasu, 1980; Fullerton ve Umphrey, 2001; Wise, 1985) bunun nedeninin de bu derslerdeki düşük performans olduğu belirtilmiştir (Zeidner, 1991).

Nartgün ve diğerlerinin (2008) gerçekleştirdikleri çalışmada öğretmen adaylarının bilimsel araştırma yöntem ve teknikleri konusundaki özyeterlik algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda dersi alan ve dersi almayan öğretmen adayları arasında dersi alanlar lehine özyeterlik algılarında farklılık belirlenmiştir. Bunun yanı sıra öğretmen adaylarının bilimsel araştırma yöntem bilimine ilişkin orta düzeyde özyeterliğe sahip oldukları belirlenmiştir.

Alanyazında bilimsel araştırma yöntemleriyle ilişkili olan istatistiğe yönelik bazı çalışmalar da yer almaktadır. Bu çalışmalardan biri olan Ellez, Gümüş ve Seferov'un (2009) çalışmalarında Azerbaycan ve Türkiye'deki öğrencilerin istatistik dersine yönelik tutumlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Gerçekleştirdikleri çalışma sonucunda öğrencilerin istatistiğe yönelik olumlu tutum sergiledikleri sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmada sonucunda Azerbaycan'daki öğrencilerin Türkiye'deki öğrencilere göre istatistik dersine yönelik daha olumlu görüşlere sahip oldukları, cinsiyet değişkeni kapsamında ülkelere göre değişen anlamlı farklılıklar olduğu belirlenmiştir.
Diri (2007) istatistiğe yönelik öğrenci tutumlarını araştırdığı çalışması sonucunda tutumların bölümlere göre farklılaşmadığı bulgusuna ulaşmıştır. Araştırmada aynı zamanda istatistik notu yüksek olan öğrencilerin istatistiğe yönelik tutumlarının da yüksek olduğu ve bölüm-başarı etkileşiminin istatistiğe yönelik tutum üzerinde etkisinin anlamlı bir farklılık oluşturmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Mills (2004) çalışmasında istatistik dersine kayıtlı 203 öğrencinin istatistiğe karşı tutumunu belirlemeye çalışmıştır. İstatistiğe yönelik daha önce gerçekleştirilen çalışmalarda öğrenen tutumları olumsuz olmasına rağmen (Cashin ve Elmore, 1997; Fullerton ve Umphrey, 2001) Mills gerçekleştirdiği çalışmasında öğrenen tutumlarının olumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Matematik deneyimine sahip olanlar, istatistik deneyimine sahip olanlar ve istatistik çalışırken kendisinden emin olanların istatistiğe karşı olumlu tutum sergiledikleri, erkeklerin kızlara göre istatistiğe karşı olumlu tutum sergiledikleri araştırma sonucunda ulaşılan bulgulardandır.

Bu çalışmaların yanı sıra alanyazında eğitim sürecine araştırmanın entegre edilmesi, sürecin araştırmayla bütünleştirilmesine ilişkin çalışmalarının yer aldığı görülmektedir (Ellez ve diğerleri, 2009; MEB, 2008; Mills, 2004; YÖK, 2009).

YÖNTEM

BÖTE öğrencilerinin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin görüşlerinin belirlenmeye çalışıldığı bu araştırmada tekil ve ilişkisel tarama modellerinden yararlanılmıştır. Araştırmada öğrencilerin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin görüşlerini belirlemek için tekil tarama modeli, Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin görüşlerin alt boyutlarının çeşitli değişkenler açısından karşılaştırılması için ise ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmada bilimsel araştırma yöntemleri dersine ilişkin görüşlerin belirlenmesi amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen veri toplama aracından yararlanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2009–2010 öğretim yılında Eskişehir ilindeki iki üniversitedeki Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersini almış BÖTE öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmacılar tarafından geliştirilen veri toplama aracı iki üniversitedeki 148 öğrenciye uygulanmıştır. Ancak öğrencilerden ikisi BÖTE dışındaki bölümlerde okuduğundan, ikisi tüm maddelere aynı yanıtı verdiklerinden ve bir kişi demografik özellikler dışında hiçbir maddeye yanıt vermediğinden 143 öğrenciden toplanan veriler dikkate alınmıştır. Çalışma grubunun demografik özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1 : *Çalışma Grubunun Demografik Özellikleri*

Özellikler	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Kız	56	39.2
Erkek	87	60.8
Sınıf		
3. Sınıf	56	39.2
4. Sınıf	87	60.8
Not Ortalaması		
2.01 - 3 arası	61	42.7
3.01 - 4 arası	81	56.6

Tablo 1'de görüldüğü gibi erkeklerin (%60.8) çoğunlukta olduğu çalışma grubunun tümü üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencileridir. Bunun bir nedeni Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersinin genellikle üçüncü sınıfta verilmesi olabilir. Bunların yanı sıra çalışma grubunun hepsinin not ortalaması 2.00'nin üzerindedir.

Veri Toplama Aracı

BÖTE öğrencilerinin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi için iki bölüm ve 40 maddeden oluşan bir veri toplama aracı kullanılmıştır. Veri toplama aracının birinci bölümünde öğrencilerin okudukları üniversite, sınıf, cinsiyet ve akademik not ortalamalarına ilişkin dört madde, ikinci bölümde ise çalışma grubunun Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin görüşlerini sorgulayan beşli seçenekten oluşan 36 madde bulunmaktadır.

Veri toplama aracının hazırlanması sürecinde araştırmacılar, alanyazına dayalı olarak birbirinden bağımsız, öğrencilerin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin görüşlerini belirlemek için kullanılabilecek maddeler hazırlamışlardır. Daha sonra bu maddeler bir araya getirilip 64 maddeden oluşan bir madde havuzu oluşturulmuştur. Dört alan uzmanının (1 istatistik, 3 BÖTE) görüşleri doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılarak bu maddeler "bilişsel", "psikolojik durum" ve "meslek ve önem" boyutları olarak sınıflandırılmıştır. Bu üç boyutun her birinde 12'şer madde yer almıştır. Her bir boyut için ölçümlerin güvenirliği hesaplanmıştır. Bilişsel boyut için Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .89, psikolojik durum boyutu için .69, meslek ve önem boyutu için .84 bulunmuştur. Alanyazında Crobbach alfa katsayısının .60-.79 arasında olması veri toplama aracının oldukça güvenilir, .80-.100 arasında olması yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir (Tavşancıl, 2002). Yedisi olumsuz 36 madde harmanlanarak veri toplama aracına son hali verilmiştir.

Verilerin Analizi

BÖTE öğrencilerin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin görüşlerinin okudukları üniversite, sınıf, cinsiyet ve akademik not ortalamalarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız örneklem t-testinden yararlanılmıştır. SPSS 15 programından yararlanılarak gerçekleştirilen tüm analizlerde anlamlılık düzeyi .05 olarak alınmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın amacı doğrultusunda öncelikle araştırmanın bağımsız değişkenleri ile boyutların toplam puanları üzerinden yapılan analizler ele alınmıştır. Sonra araştırmanın bağımsız değişkenleri ile öğrencilerin ölçme aracının her bir maddesine ilişkin görüşleri arasında anlamlı farklılığın olup olmadığı test edilmiştir. Gerçekleştirilen analizler ve elde edilen sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

Öğrencilerin cinsiyetlerine göre bilişsel boyuta, psikolojik boyuta ve meslek ve önem boyutuna ilişkin görüşlerinin farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklemler t-testi ile test edilmiştir. Elde edilen değerler Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2 : ***Öğrencilerin ele alınan boyutlara ilişkin görüşlerinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin t-testi***

Değişken	Grup	n	$\overline{X}$	ss	t	p
Bilişsel	Kız	56	40.88	9.291	1.577	.117
	Erkek	87	38.51	8.419		
Psikolojik	Kız	56	34.27	7.010	1.080	.282
	Erkek	87	32.99	6.848		
Meslek ve Önem	Kız	56	36.59	9.549	.663	.509
	Erkek	87	35.56	8.691		

Tablo 2'den de görüldüğü gibi ele alınan boyutlara göre öğrencilerin cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır ($p > .05$). Bir başka deyişle kız ve erkek öğrencilerin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin görüşleri benzerdir.

Öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıflara göre bilişsel boyut, psikolojik boyut ile meslek ve önem boyutuna ilişkin görüşlerinin farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklemler t-testi ile test edilmiştir. Elde edilen değerler Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3 : ***Öğrencilerin ele alınan boyutlara ilişkin görüşlerinin sınıf düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin t-testi***

Değişken	Grup	n	$\overline{X}$	ss	t	p
Bilişsel	3. sınıf	56	39.46	8.967	.033	.973
	4. sınıf	87	39.41	8.770		
Psikolojik	3. sınıf	56	33.98	5.980	.682	.496
	4. sınıf	87	33.17	7.473		
Meslek ve Önem	3. sınıf	56	35.63	8.441	-.361	.719
	4. sınıf	87	36.18	9.411		

Tablo 3'ten de görüldüğü gibi ele alınan boyutlara göre öğrencilerin sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır (p>.05). Bir başka deyişle 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin görüşleri benzerdir.

Öğrencilerinin üniversitelerine göre bilişsel boyuta, psikolojik boyuta ve meslek ve önem boyutuna ilişkin görüşlerinin farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklemler t-testi ile test edilmiştir. Elde edilen değerler Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4 : ***Öğrencilerin ele alınan boyutlara ilişkin görüşlerinin üniversitelerine göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin t-testi***

Değişken	Grup	n	$\overline{X}$	ss	t	p
Bilişsel	Üniversite 1	101	39.40	8.996	-.079	.937
	Üniversite 2	42	39.52	8.472		
Psikolojik	Üniversite 1	101	33.19	6.636	-.807	.421
	Üniversite 2	42	34.21	7.582		
Meslek ve Önem	Üniversite 1	101	35.45	8.918	-1.069	.287
	Üniversite 2	42	37.21	9.241		

Tablo 4'ten görüldüğü gibi ele alınan boyutlara göre öğrencilerin devam ettikleri üniversiteler arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır (p>.05). Buna göre her iki üniversitenin öğrencileri Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin benzer görüşe sahiptirler.

Öğrencilerinin not ortalamalarına göre bilişsel boyuta, psikolojik boyuta ve meslek ve önem boyutuna ilişkin görüşlerinin farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklemler t-testi ile test edilmiştir. Elde edilen değerler Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5 : ***Öğrencilerin ele alınan boyutlara ilişkin görüşlerinin not ortalamalarına göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin t-testi***

Değişken	Grup*	n	$\overline{X}$	ss	t	p
Bilişsel	2.01-3.00	61	38.31	8.413	-1.278	.203
	3.01-4.00	81	40.22	9.110		
Psikolojik	2.01-3.00	61	33.07	6.935	-.604	.547
	3.01-4.00	81	33.78	6.966		
Meslek ve Önem	2.01-3.00	61	35.77	8.621	-.197	.844
	3.01-4.00	81	36.07	9.404		

* 2.01-3.00: Not ortalaması 2.01-3.00 arasında olan öğrenci grubu, 3.01-4.00: Not ortalaması 3.01-4.00 arasında olan öğrenci grubu

Tablo 5'ten görüldüğü gibi ele alınan boyutlara göre öğrencilerin not ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır (p>.05). Bir başka deyişle öğrencilerin not ortalamalarına göre Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin görüşleri farklılaşmamaktadır.

Yukarıdaki yapılan analizlerde öğrencilerin veri toplama aracındaki sorulara verdikleri yanıtlar "bilişsel", "psikolojik" ve "meslek ve önem" boyutlarındaki toplam puanlar göz önüne alınarak gerçekleştirilmiştir. Ancak boyutların toplam puanları ile araştırmanın bağımsız değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bundan sonra yapılan analizlerde araştırmanın bağımsız değişkenleri ile öğrencilerin veri toplama aracının her bir maddesine ilişkin görüşleri arasında anlamlı farklılığın olup olmadığı test edilmiştir.

Öğrencilerin cinsiyetlerine göre veri toplama aracının her bir maddesine ilişkin görüşlerinin farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklemler t-testi ile test edilmiştir. Analiz sonucunda anlamlı farklılık çıkan maddeler Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6 : ***Öğrencilerin ölçme aracının her bir maddesine ilişkin görüşlerinin cinsiyetlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin t-testi***

Madde	Grup	N	$\overline{X}$	ss	t	p
1. BAY dersi problem çözme becerilerimi geliştirir.	Kız	56	3.64	1.167	2.13	.035*
	Erkek	87	3.23	1.107		
10. BAY dersi bilimsel düşünme becerilerimi geliştir.	Kız	56	3.66	1.133	2.60	.010*
	Erkek	87	3.17	1.070		
18. BAY dersinde başarılı olmak benim için önemlidir.	Kız	56	3.66	1.083	3.37	.001*
	Erkek	87	3.01	1.146		
24. BAY dersini derse ilgi duyanlarla almak dersi daha verimli kılar.	Kız	56	3.96	1.128	2.71	.007*
	Erkek	87	3.44	1.138		
26. BAY dersinde öğrendiklerimin işime yarayacağını düşünüyorum.	Kız	56	3.55	1.278	2.31	.022*
	Erkek	87	3.07	1.189		
27. BAY dersinde öğrendiklerimi günlük hayatta kullanacağımı sanmıyorum.	Kız	56	2.59	1.304	-2.63	.009*
	Erkek	87	3.18	1.325		
28. BAY dersini öğretmenlik mesleği ile ilişkilendiremiyorum.	Kız	56	2.29	1.289	-2.99	.003*
	Erkek	87	2.93	1.237		

*p<.05; BAY: Bilimsel Araştırma Yöntemleri

Tablodan görüldüğü gibi veri toplama aracındaki 1., 10., 18., 24. ve 26 maddelere ilişkin kız öğrenciler erkek öğrencilere göre daha olumlu görüş bildirmişlerdir. Olumsuz maddeler olan 27. ve 28. maddelerde ise erkek öğrenciler lehine anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır.

Öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıflara göre veri toplama aracının her bir maddesine ilişkin görüşlerinin farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklemler t-testi ile test edilmiştir. Analiz sonucunda anlamlı farklılık çıkan maddeler Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7 : ***Öğrencilerin ölçme aracının her bir maddesine ilişkin görüşlerinin sınıf düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin t-testi***

Madde	Grup	n	$\overline{X}$	ss	t	p
12. BAY dersinde sorun yaşayan arkadaşlarıma yardımcı olabilirim.	3. sınıf	56	2.91	1.100	-2.513	.013*
	4. sınıf	87	3.38	1.081		
13. BAY dersi en korktuğum derslerden birisidir.	3. sınıf	56	3.14	1.470	2.851	.005*
	4. sınıf	87	2.47	1.310		
14. BAY dersine çalışırken kendimi rahatsız hissederim.	3. sınıf	56	2.98	1.286	2.342	.021*
	4. sınıf	87	2.47	1.265		
16. BAY dersine ilişkin problemleri çözerken kendime güvenmem.	3. sınıf	56	2.80	1.271	1.998	.048*
	4. sınıf	87	2.40	1.105		
17. BAY dersine uzun süre çalışabilirim.	3. sınıf	56	2.16	.987	-2.493	.014*
	4. sınıf	87	2.63	1.173		
29. BAY dersi diğer derslerden daha önemlidir.	3. sınıf	56	2.05	.980	-2.223	.028*
	4. sınıf	87	2.45	1.118		

*p<.05

Tablo 7'den görüldüğü gibi veri toplama aracının 12., 17. ve 29. maddelerinde 4. sınıfta öğrenim gören öğrenciler lehine anlamlı bir farklılık ortaya çıkarken, 13., 14. ve 16. maddelerde ise 3. sınıfta öğrenim gören öğrenciler lehine anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır.

Öğrencilerin devam ettikleri üniversitelere göre veri toplama aracının her bir maddesine ilişkin görüşlerinin farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklemler t-testi ile test edilmiş, öğrencilerin görüşlerine göre devam ettikleri üniversiteleri arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır ($p > .05$).

Öğrencilerin not ortalamalarına göre veri toplama aracının her bir maddesine ilişkin görüşlerinin farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklemler t-testi ile test edilmiştir. Analiz sonucunda anlamlı farklılık çıkan maddeler Tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 8 : ***Öğrencilerin ölçme aracının her bir maddesine ilişkin görüşlerinin not ortalamalarına göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin t-testi***

Madde	Grup	n	$\overline{X}$	ss	t	p
1. BAY dersi problem çözme becerilerimi geliştirir.	2.01-3.00	61	3.16	1.186	-2.035	.044*
	3.01-4.00	81	3.56	1.095		
24. BAY dersini derse ilgi duyanlarla almak dersi daha verimli kılar.	2.01-3.00	61	3.41	1.070	-2.022	.045*
	3.01-4.00	81	3.80	1.198		

*p<.05

Tablo 8'den de görüldüğü gibi öğrencilerin not ortalamalarına göre 1. ve 24. maddelerde not ortalaması 3.01-4.00 arasında olan öğrenciler lehine anlamlı farklılık bulunmuştur.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Öğretmenlerin meslekleri gereği sahip olmaları gereken çok sayıda özel ve genel alan yeterlilikleri bulunmaktadır. Bu yeterlilikler içerisinde öğretmenlerin araştırmacı kimliği bilimsel araştırma ve gelişmelere duyarlılığının yanı sıra bilimsel araştırma yöntem, teknik ve süreçlerine ilişkin bilgi ve becerileriyle de doğrudan ilgilidir. Bu bağlamda Türkiye'de öğretmenlerden beklenen bu özelliklerin kazandırılması için 2007 yılından itibaren üniversitelerin öğretmen yetiştiren bölümlerinin öğretim programlarında Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersi yer almaktadır.

Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersini almış BÖTE öğrencilerinin bu ders hakkındaki görüşlerinin belirlenmeye çalışıldığı bu araştırma iki üniversitede öğrenim gören 143 BÖTE öğrencisiyle gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede araştırmada öğrencilerin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine yönelik görüşleri "bilişsel", "psikolojik" ve "meslek ve önem" olmak üzere üç boyutta incelenmiş, öğrencilerin bu derse ilişkin görüşlerinin üniversite, sınıf, cinsiyet ve akademik not ortalamasına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine bakılmıştır.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre ortalama puanlar üzerinden BÖTE öğrencilerinin "bilişsel", "psikolojik" ve "meslek ve önem" boyutlarında Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin görüşleri cinsiyetleri, sınıfları, üniversiteleri, akademik not ortalamalarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Araştırmada elde edilen bu bulgulara dayalı olarak öğrencilerin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine bakışlarında demografik özelliklerinin farklılığa yol açmadığı söylenebilir. Ancak BÖTE öğrencilerinin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin görüşleri veri toplama aracındaki maddeler temel alınarak incelendiğinde bazı önemli farklılıkların ortaya çıktığı görülmüştür. Bu tür karşılaştırmalarda I. tip hatanın azaltılması için bonferroni düzeltmesi yapılmaktadır. Ancak bu çalışmada madde bazında yapılan analizlerde yapılacak bonferroni düzeltmesinde (p/36) II. tip hata payını artıracağından düzeltme yapılmamıştır. Bu nedenle yukarıdaki tablolarda (Tablo 6, 7, 8) p değeri .01'den büyük çıkan maddelerin ileriki çalışmalarda göz önüne alınmasında yarar görülmektedir.

Öğrenci görüşleri maddeler temel alınarak incelendiğinde kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersinin problem çözme ve bilimsel düşünme becerilerini geliştirdiğine ilişkin daha olumlu görüş bildirdikleri görülmüştür. Bununla birlikte kız öğrencilerin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersinin önemi ve ileride işlerine yarayacak bilgiler vermesiyle ilgili maddelerde erkeklere göre daha olumlu görüş bildirmişlerdir. Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersinin günlük hayatta işe yarayan bilgiler vermediği ve öğretmenlik mesleğiyle ilişkili olmadığıyla ilgili iki olumsuz maddeyi ise erkek öğrenciler daha fazla savunmuşlardır. Alanyazındaki çalışmaların tersine (Ellez ve diğerleri, 2009; Mills, 2004) bu araştırmada kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin daha olumlu görüşe sahip oldukları bulgusuna ulaşılmıştır. Buna paralel olarak Tay ve diğerlerinin (2009) gerçekleştirdikleri araştırmada Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersinde kız öğrencilerin daha başarılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

BÖTE öğrencilerinin devam ettikleri sınıflara göre Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin görüşleri veri toplama aracının maddeleri temel alınarak incelendiğinde *BAY dersinde sorun yaşayan arkadaşlarıma yardımcı olabilirim, BAY dersine uzun süre çalışabilirim* ve *BAY dersi diğer derslerden daha önemlidir* maddelerinde 4. sınıf öğrencileri lehine, *BAY dersi en korktuğum derslerden birisidir, BAY dersine çalışırken kendimi rahatsız hissederim ve BAY dersine ilişkin problemleri çözerken kendime güvenmem* maddelerinde ise 3. sınıf öğrencileri lehine anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu sonuç daha deneyimli olan 4. sınıf öğrencilerinin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine daha olumlu yaklaştıklarını göstermektedir. Bunun bir nedeni 4. sınıf öğrencilerinin öğretim programlarında yer alan Proje Geliştirme dersinde bilimsel araştırmaya ilişkin öğrendikleri bilgileri kullanmaları dolayısıyla bu dersin önemini anlamış olmaları olabilir. Bunun yanı sıra bu dersin içeriğinin farklı bir mantık izleyişi, dersin soyut olması, daha önce bu dersi almış ve başaramamış öğrencilerin dersle ilgili olumsuz görüşlerinin etkisi altında kalınması (Salkind, 2000) gibi nedenlerde bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olmuş olabilir.

Diri'nin (2007) çalışmasına benzer şekilde not ortalaması yüksek öğrencilerin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin *BAY dersi problem çözme becerilerimi geliştirir* ve *BAY dersini derse ilgi duyanlarla almak dersi daha verimli kılar* maddelerinde not ortalaması düşük öğrencilere göre daha olumlu görüş bildirdikleri araştırmada ulaşılan bir diğer sonuçtur. Bunun bir nedeni öğrencilerin dersin içeriğiyle bağlantılı olarak araştırma sürecinde problem çözme aşamaları içinde yer almaları olabilir.

Genel olarak araştırmadan elde edilen bulgulara göre kız öğrenciler erkek öğrencilere, not ortalaması yüksek öğrenciler not ortalaması düşük olanlara, üst sınıftaki öğrenciler de alt sınıftaki öğrencilere göre Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin daha olumlu görüş bildirmişlerdir. Ortaya çıkan sonuçlar ışığında araştırmada aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

- Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersini ilk kez alan öğrencilere dersin önemi daha iyi kavratılabilir.
- Öğrencilere Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersinde öğrendiklerini kullanabilecekleri ortamlar düzenlenebilir.
- Öğrencilerin bizzat araştırmacı olarak süreçte yer alacakları araştırmalar desenlenebilir.
- Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersinde daha başarılı olan öğrencilerle daha az başarılı olan öğrencilerin bir arada bulunacağı grup çalışmaları düzenlenebilir.
- Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersinin içeriği gerçek yaşamla ilişkilendirilerek, öğrencilerin gelecekte bu derste öğrendiklerini nasıl kullanacaklarına ilişkin örnekler sunulabilir.
- Daha büyük örneklemler ve farklı gruplarla benzer nicel araştırmalar desenlenebilir.
- Daha derinlemesine veri elde etmek için Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin durum çalışmaları veya eylem araştırmaları desenlenebilir.

KAYNAKÇA

Cashin, S.E. ve Elmore, P.B. (1997). *Instruments used to assess attitudes toward statistics: A psychometric evaluation.* Annual meeting of the American Educational Research Association Konferansı'nda sunlan bildiri, Chicago.

Diri, F.Ü. (2007). *İstatistik dersine yönelik tutumların araştırılması: Meslek yüksek okul örneği.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Ellez, A.M., Gümüş, N. ve Seferov, R. (2009). Coğrafya bölümü öğrencilerinin istatistik dersine yönelik tutumları: Türkiye ve Azerbaycan örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21*, 185–192.

Elmore, P.B. ve Vasu, E.S. (1980). Relationship between selected variables and statistics achievement: Building a theoretical model. *Journal of Educational Psychology, 72*(4), 457-467.

Fullerton, J.A. ve Umphrey, D. (2001). *An analysis of attitudes toward statistics: Gender differences among advertising majors.* Annual Meeting of the Association for Education in Journalism and Mass Communication Konferansı'nda sunulan bildiri, Washington, DC.

Kurt, A.A. (2009). Bilimsel araştırma yöntemleri. http://www.anadolu.edu.tr/akademik/fak_egt/bilveogrtekogrt/program.htm adresinden 10 Şubat 2010 tarihinde edinilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı (2008). Bilişim teknolojileri öğretmeni özel alan yeterlikleri. http://otmg.meb.gov.tr/belgeler/ogretmen_yeterlikleri_kitabi/Öğretmen_Yeterlikleri_Kitabı_bilişim_teknolojileri_öğretmeni_özel_alan_yeterlikleri_ilköğretim_parça_7.pdf adresinden 07 Şubat 2010 tarihinde edinilmiştir.

Mills, J.D. (2004). Students' attitudes toward statistics: Implications for the future. *College Student Journal, 38*(3).

Nartgün, Z., Uluman, M., Akın, Ç., Çelik, T. ve Çevik, C. (2008). *Öğretmen adaylarının bilimsel araştırma öz yeterliklerinin incelenmesi.* XVII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sunulan bildiri, Sakarya.

Salkind, N.J. (2000). *Statistics for people who (think they) hate statistics.* London: Sage Publications.

Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Tay, B., Demirci-Güler, M.P. ve Taşdemir, A. (2009). *Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin bilimsel araştırma yöntemleri dersi başarı düzeyleri ve düşünceleri*. VIII. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Eskişehir.

Ural, A. ve Kılıç, İ. (2006). *Bilimsel araştirma süreci ve spss ile veri analizi SPSS 12.0 for Windows.* Ankara: Detay Yayıncılık.

Uzbay, İ.T. (2008). Çağdaş uygarlığa ulaşmada bilim politikalarının yeri ve önemi. TÜBİTAK-ULAKBİM Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık-2008 sempozyumu, "Ulusal Bilim Politikaları Paneli", 22 Kasım 2008, Ankara.
http://www.ulakbim.gov.tr/cabim/vt/uvt/tip/sempozyum6/uzbay.pdf adresinden 15 Şubat 2010 tarihinde edinilmiştir.

Yükseköğretim Kurulu (2007). Öğretmen yetiştirme ve eğitim fakülteleri (1982-2007). http://www.yok.gov.tr/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=70 adresinden 05 Şubat 2010 tarihinde edinilmiştir.

Yükseköğretim Kurulu (2009). Avrupa yükseköğretimden sorumlu bakanlar konferansı bildirgesi.
http://bologna.yok.gov.tr/index.php?page=yazi&i=85 adresinden 07 Şubat 2010 tarihinde edinilmiştir.

Wise, S.L. (1985). The development and validation of a scale measuring attitudes toward statistics. *Educational and Psychological Measurement, 45,* 401-404.

Zeidner, M. (1991). Statistics and mathematics anxiety in social science students: Some interesting parallels. *British Journal of Educational Psychology, 61,* 319-328.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

AB UYUM SÜRECİNİN TÜRK KOBİ'LERİNE ETKİSİ[1]

Zeki KARTAL[*]
M.Kemal BEŞER[**]
Erhan MORAY[***]

Özet: Çalışmanın temel amacı Türkiye'de faaliyet gösteren KOBİ'lerin AB uyum sürecinde ilerleme olması ya da tamamlanması durumunda bundan nasıl etkileneceğinin ortaya çıkartılmasıdır. Bu amaçla 1988–2005 yılları arasında Türkiye ve AB üyesi 15 ülkenin KOBİ'lerine yönelik değişkenlerinin uzun dönemli ilişkileri incelenmiştir. Elde edilen bulgular Türkiye ve AB KOBİ temel değişkenlerinin ortak bütünlenen olduklarını göstermiştir. Ortak bütünleme sonuçlarına göre Türkiye ve AB KOBİ'lerinin sermaye yapıları açısından birbirleri ile pozitif yönlü uyum içerisinde olmasına rağmen KOBİ sahibi olma oranları bakımından negatif etkileşim tespit edilmiştir. Bulgular Türkiye'nin AB'ye tam uyum sağlamasının Türkiye'deki KOBİ sayısında anlamlı bir değişiklik oluşturmayacağına, bunun yanında mevcut KOBİ'lerin sermaye yapılarının güçleneceğine ve dolayısıyla KOBİ alanında da sermayenin yoğunlaşacağına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: KOBİ, girişimci, sermaye yoğunluğu, birikim süreci

THE EFFECT OF EU ADAPTATION PROCESS ON TURKISH SMES

Abstract: Main aim of this paper is to carry out how Turkish SMEs activities influenced while EU adaptation process improved or completed. In this respect, long-term relationships are investigated for the variables which are related to SMEs of Turkey and 15 EU countries between the period 1988 and 2005. Empirical findings indicate that main SMEs indicators of EU and Turkey are cointegrated. According to the cointegration results, we have found that capital structure of Turkish SMEs are affected positively from the capitalization of EU SMEs, but the relationship between business ownership rates are negatively found. The findings point out to an increase in the density of capital for SMEs but not a significant change in the amount of SMEs when Turkey fully adapts EU.

Keywords: SME, entrepreneur, density of capital

GİRİŞ

Gerek gelişmiş gerekse de gelişmekte olan ekonomilerde KOBİ'lerin çok önemi bir yer işgal ettiği bilinmektedir. Bu önem son yıllarda giderek daha da artmaktadır. Buradan hareketle KOBİ'ler diğer ekonomilerde olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de üretimiyle, istihdamıyla, ihracatıyla, vergisiyle vazgeçilemez bir konuma sahip bulunmaktadır (Sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan ülkelerde ekonominin yaklaşık %90'ınından fazlasını KOBİ'lerin oluşturduğu genel bilgiler dâhilindedir). Bu nedenle sağlıklı ve istikrarlı bir ekonomi için sermaye ve finansman sorunlarını halletmiş, dünya pazarında rekabet yeteneğine sahip olan KOBİ'lere ihtiyaç bulunmaktadır. Fakat diğer taraftan sermayenin merkezileşme süreci KOBİ'leri olumsuz yönde etkileyerek, sermayenin KOBİ'lerden büyük şirketlere doğru kaymasına neden olmakta, dolayısıyla da bu beklentiyi zora sokmaktadır.

Bugüne kadar KOBİ'lerle ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında genel olarak KOBİ'lerin sermaye ve finansman sorunları olduğu gözlemektedir: (Karadal, 2001) KOBİ'lerin, uluslararası pazarlara açılmalarını zorlaştıran nedenleri analiz ederek ve ülkemizde faaliyet gösteren 294 KOBİ'ye anket uygulayarak, KOBİ'lerin dış pazarlara açılmasını etkileyen en önemli faktörlerin ekonomik ve finansal sorunlar olduğunu ortaya koymaktadır. Akkaya ve İçerli (2001)

[1] Bu çalışma ESOGÜ SBE'de tamamlanmış olan "Türkiye'de KOBİ'lerin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinde Sermaye ve Finansman Sorunu" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

[*] Yrd.Doç.Dr. ESOGÜ İİBF İktisat Bölümü
[**] Yrd.Doç.Dr. ESOGÜ İİBF İktisat Bölümü
[***] ESOGÜ SBE

KOBİ'lerin finansman sorunlarının çözümüne ilişkin çalışmalarında, KOBİ'lerin Türkiye'de finansal sistemin daha çok bankacılık sektörüne odaklı olmasına rağmen banka kredilerinden yeterince yaralanamadığını vurgulayarak KOBİ'lere risk sermayesi modelini önermektedir. Doğan ve Şengül (2005) AB girişimcilik politikası kapsamında KOBİ destek ve teşviklerini değerlendirmektedir. KOBİ'lerin devlet teşvik ve yatırımlarından yeterince yararlanamaması, sermaye yetersizliği, işletme sahiplerinin finansal yönetime ilişkin bilgi yetersizliği ve mali konularda uzman eleman eksikliği olarak açıklanmaktadır. Bedük, vd. (2005) AB sürecinde KOBİ'lerin sorunlarını ele alarak yaptıkları araştırmada banka kredilerinde teminat olarak gayrimenkul ipoteği istenmesini KOBİ'lerin ise buna yanaşmaması diğer taraftan modern finansman tekniklerinden de yeterince yararlanamamasını diğer bir finansman sorunu olarak değerlendirmektedir. Arslan (2003) KOBİ'lerin çalışma sermayesi ve finansal yönetim uygulamalarını araştırmış Ankara'daki KOBİ'lerin öz sermayeye dayalı finansman modeli uyguladığı leasing ve faktoring gibi yeni tekniklerden yararlanma imkânlarının olmadığını tablolar yardımıyla göstermektedir. OECD 2004 raporunda da şu ana kadar risk sermayesi, iş melekleri, menkul kıymetler borsası kanalıyla öz sermaye finansmanı gibi alternatif finansman araçlarının da yeterince gelişmediğini vurgulamaktadır (OECD, 2004).

Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci 1963 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Ortaklık Anlaşması yapılarak başlamış, 1987 yılında tam üyelik başvurusunda bulunulmuş, 1999 yılında aday ülke statüsüne geçmiş ve 2005 yılında da müzakerelerle başlamış bulunmaktadır. Buradan hareketle çalışmanın problemi şöyle formüle edilmektedir: "AB tam üyelik sürecinde Türkiye ve AB'deki KOBİ'ler sermayenin birikim süreci boyunca birbirileriyle uyum göstermekte midir? Ayrıca müzakereleri devam eden AB uyum sürecinden Türkiye'deki KOBİ'ler nasıl etkilenecektir?"

Çalışma zamansal olarak ulaşılabilir verilerle sınırlanmış olup 1988–2005 yılları arasını kapsamaktadır. Bu dönem için Türkiye'deki KOBİ'lerle AB üyesi 15 ülkedeki KOBİ'lerin karşılaştırılması girişimcilik, girişimci sayısı, girişimci başına düşen sermaye değişkenlerinin aralarındaki uzun dönemli etkileşimleri ortaya koyan zaman serileri analizleri yapılmıştır.

Çalışmanın kurgusu, birinci bölümde Türkiye'de sermaye birikim sürecinin KOBİ'leri sermaye ve finansman ihtiyacı açısından nasıl etkilediği, ikinci bölümde yapılan ampirik uygulama için kullanılan veriler ve uygulanan yöntem, üçüncü bölümde ise ortaya çıkan sonuçlar açıklanarak, oluşturulmaktadır.

Türkiye'deki Sermaye Birikim Süreci KOBİ'leri Olumsuz Etkilemektedir

Gerek Türkiye'de gerekse de AB'de sermaye birikim süreçlerinin anlaşılabilmesi için Kapital'in temel çözümlemelerinden faydalanmak doğru bir yöntem olarak gözükmektedir. Buradan hareketle, en basit anlamıyla sermaye birikim süreci (M→P→M) evrelerinden geçmektedir. Girişimciler üretmiş olduğu malları satarak paraya dönüştürmektedirler. Daha sonra satıştan elde edilen parayla tekrar üretimde bulunmak için mal almaktadırlar. Başka bir ifadeyle satışın başlangıcındaki ve sonundaki amaç tekrar satın almak ya da satın almak için satmak olmaktadır (Marx, 1976: 39). Bu döngü kesintiye uğradığında ise sermaye birikimi mümkün olmamaktadır.

Sermaye birikimimin iki önemli sonucu bulunmaktadır: Birincisi; kapitalistin amacının kar olması nedeniyle sermayeyi karlı alanlara yöneltmektedir. Bu yönelme aşırı üretime ve sermayenin aşırı yoğunlaşmasına yol açmaktadır. Bu da kar oranlarını düşürmektedir. Uzun dönemde bu durum büyük kapitalistlerin küçük işletmeleri tasfiye etmesine, kısa dönemde ise büyük işletmelerin küçük işletmelerin ölçeklerinden, esnek üretimlerinden yararlanma yoluna gitmesine yol açmaktadır (Gouverneur, 2007: 127). İkinci sonucu ise sermayenin gittikçe daha az sayıdaki ellerde toplanması olarak ortaya çıkmaktadır, başka bir ifade ile sermayenin merkezileşmesidir. Sermaye birikimi hızlandıkça, kâr oranlarındaki azalış, kapitalistler arasındaki rekabeti şiddetlendirmektedir. Kâr oranları azalırken sermayenin yoğunluğunun artması ve küçük sermayenin tasfiyesi, sermayenin merkezileşmesi olayını şiddetlendirmektedir. Sermaye birikimi kapitalist sistem için mündemiç ve zorunlu bir ilişki olmasına rağmen, zaman ve mekân unsurları göz önüne alındığında farklı toplumlarda farklı biçimlerde gerçekleşmektedir. Bu sürecin salt teknik bir süreç olmadığı ve bir toplumsal döngü olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Sistemin dinamik olarak yeniden üretimi aynı şekilde toplumsal ilişkilerin de dinamik olarak yeniden üretimi anlamına gelmektedir. Bunun temel dinamiğinin de bir sosyal ilişki olarak sermaye birikim süreci olduğu belirtilmektedir (Ercan ve Akaya, 2005: 221).

Türkiye'de 1960'lı ve 1970'li yıllardaki iç pazara dayalı sermaye birikim sürecinde, banka ve sanayi sermayesinin bütünleşmesinin devlet gözetimi altında hızlandırıldığı görülmektedir. Bu yıllarda içe dönük sermaye birikim modelinin kurulduğu bilinmektedir. Holdingleşme 1970'li yıllarda tekelci konumları belirginleşen sermaye grupları holdingleşmeye yönelmiş bulunmaktadırlar. Türkiye özellikle 1980 yılından sonra dışa açılım sürecini yaşamaya başlamış ve ekonomiye devlet müdahalesi azaltılarak piyasa özel sektöre bırakılmaya başlanmıştır. KOBİ'lerin öne çıkması esasen bu dönemden sonra yaşanmaya başlanıldığı belirtilmektedir. KOBİ'ler bu süreçte artık iç pazarla sınırlı olan üretimlerini dış pazarlara kaydırma fırsatı yakalamaktadırlar ve rekabet kavramının tam olarak ne anlama geldiğini de bu süreçte öğrenmiş bulunmaktadırlar. Çünkü iç pazarda belli başlı firmalar arasında var olan rekabet Türkiye'de firma birleşmeleri nedeniyle tekelci bir yapının ortaya çıkmasına neden olduğu gözlenmektedir. 1980–1995 döneminde bu türden bir yapı gözlendiği belirtilmektedir. Bu sürecin sermayenin birikim ve yoğunlaşma sürecinden merkezileşme sürecine geçiş olarak da değerlendirildiği ifade edilmektedir. 1995 yılından günümüze kadar yaşanan ekonomik krizler de KOBİ'lerin sermaye birikimine engel olunduğu söylenmektedir (Ercan, vd., 2008: 237).

Türkiye'de TUSİAD tarafından 1980–2007 yılları arasında yapılan bir araştırmaya göre Türk ekonomisinde sermaye birikim hızının düşük olduğu ifade edilmektedir. Bu yıllar arasında Türkiye'de sermaye stokunun yıllık %4,5 oranında artmış olduğu görülmektedir (TUSİAD, 2005: 44). Buna ilaveten günümüz dünyasında ve Türkiye'de uygulanan neoliberal politikaların sermayenin merkezileşmesini hızlandırdığı düşünüldüğünde bu durumun da Türk KOBİ'lerinin yeterli sermaye birikimini sağlamasına engel olduğu söylenebilir. Dolayısıyla sermaye biriktiremeyen işletmelerde teknoloji ve AR-GE gibi alanlara yatırım için para ayrılamamakta bu nedenle de dünya pazarında var olabilmek için rekabet yeteneklerini yeterince geliştirememektedirler.

Pazarların küreselleşmesi ile sermaye hareketlerindeki hızlı değişim sermayenin mobilizesini hızlandırmaktadır. Bu hızlanma sermaye sahiplerini sürekli karlı alanlara yatırım yapmaya yöneltmektedir. Kuşkusuz bu yaşanan süreç KOBİ'leri yakından ilgilendirmektedir. Çünkü kendini geliştiremeyen ar-ge ve teknolojiye yatırım yapamayan işletmeler mallarını dünya pazarlarında satamamakta ve iç pazara yönelik üretim yapmalarına neden olmaktadır. Ancak yurtdışından gelen ürünlerin iç piyasadaki fiyatları düşürerek bir süre sonra bu işletmelerin iç piyasada da üretimlerini negatif etkilemektedir. Buda sermayenin merkezileşmesini hızlandıran diğer bir faktör olarak KOBİ'lerin sermaye ve finansman sorunlarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Sermaye birikimi sağlayamayan KOBİ'ler dış pazardaki rekabetçi yapı nedeniyle maliyet avantajı elde edebilmek için ar-ge ve teknoloji yatırımlarına yönelmeleri gerekmektedir. Ancak bu tür yatırımlar uzun vadeli ve güçlü finansman desteği isteyen yatırımlardır. Türkiye'deki KOBİ'lerin çoğu bu türden yatırımları yapacak finansman gücüne sahip bulunmamaktadır. Bu nedenle Türkiye'deki KOBİ'lerin büyük bir kısmının dünya pazarında rekabet edebilmesi çok zor gözükmektedir. Bu durum Türkiye'de genellikle iç pazara üretim yapan ve yaygın durumda olan KOBİ'lerle dünya pazarında rekabet kabiliyetine sahip güçlü sermaye ve finansman yapısı bulunan az sayıda büyük işletmenin olduğu ikili bir yapı ortaya çıkmaktadır.

AB ülkelerinde ise KOBİ'lerin önemi 1973 petrol krizinden sonra önem kazanmıştır. Büyük işletmelere göre krizi daha kolay atlatan KOBİ'lere ilişkin teşvikler arttırılmıştır. AB-KOBİ politikası iki amaca hizmet etmektedir. KOBİ'ler için uygun ortamın yaratılması ve rekabet gücünün arttırılmasıdır (Sayın ve Fazlıoğlu, 1997: 3). Bu nedenle AB KOBİ'lere yönelik çok sayıda sermaye ve finansman desteği programları mevcuttur. AB fonlarından yararlanan KOBİ'ler dış pazarlarda daha kolay rekabet edebilmektedir. Çünkü gerekli finansman desteği olan KOBİ'ler ar-ge ve teknoloji yatırımında bulunabilmektedir. Bu sayede üretmiş oldukları malların kalitesini arttırmakta ve maliyetini düşürmektedir. Bu avantaj sayesinde malları küresel pazarda rekabet yeteneğine sahip olabilmektedir. Diğer taraftan küreselleşme tüm dünyada sermayenin merkezileşme sürecini hızlandırdığı gibi AB' de de hızlandırarak buradaki KOBİ'leri etkilemektedir. Ancak bu süreçte AB-KOBİ'leri yukarıda belirtilen destek ve teşvikler sayesinde sermaye ve finansman sorunlarını çözebilmektedirler.

Bir sonraki bölümde 1988–2005 döneminde Türk-KOBİ'lerinin Türkiye'deki sermaye birikim süreci boyunca AB-KOBİ'leriyle uyumluluğu analiz edilmektedir.

VERİ VE METODOLOJİ

Analizde 1988–2005 yılları arası sadece özel sektör bazında Türkiye ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerden on beş tanesi ele alınmıştır.[2] Temel amaç, AB'ni temsil ettiği düşünülen bu on beş ülkenin KOBİ'lerle ilgili oluşturulan değişkenleri ile Türkiye'nin aynı şekilde ele alınan değişkenleri arasında herhangi bir uzun dönemli ilişkinin bulunup bulunmadığının ortaya çıkartılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda değişkenlerin oluşturulması aşamasında AB ülke verilerinin yıllar bazında aritmetik ortalama değerleri kullanılmıştır.

Analizde girişimci başına düşen GSYİH (GBHTR ve GBHAB), girişimci sayısı (GSTR ve GSAB) ve girişimcilik oranı (GOTR ve GOAB) değişkenleri AB ve Türkiye için oluşturulmuştur. GSYİH verileri Dünya Bankası veritabanından, girişimcilik ile ilgili veriler ise EIM[3] veri tabanından derlenmiştir. Türkiye'deki işletmelerin %99'u AB'deki işletmelerin ortalama %86,1'i KOBİ olması[4] ve dolayısıyla hem AB hem de Türkiye'de KOBİ'lerin oransal olarak yaygın olmasından hareketle, KOBİ verileri yerine girişimcilik verileri kullanılmıştır.

KOBİ'ler açısından AB'ye uyum sürecindeki başarının aynı zamanda AB verileri ile Türkiye verileri arasındaki uyumluluğa da bağlı olduğu ifade edilebilir. Buradan hareketle, AB ile Türkiye KOBİ temel gösterge değişkenleri arasındaki uzun dönemli ilişkilerin ortaya çıkartılabilmesi için regresyon analizi yeterlidir. Ancak durağan olmayan değişkenler söz konusu ise, bu durumda ortak bütünleme analizi yapılarak değişkenler arasındaki uzun dönem katsayıları elde edilebilmektedir.

Genel bir ifade ile ortalamasıyla varyansı zaman içinde değişmeyen ve iki dönem arasındaki ortak varyansı bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olan olasılıklı süreç durağan bir süreci ifade eder (Gujarati, 2005: 713). Durağanlık etkin ve tutarlı tahminler için gereklidir (Kutlar, 2005: 307).

Temel amaç AB'deki KOBİ'leri temsil eden değişkenler ile Türkiye'deki KOBİ'leri temsil eden değişkenlerinin aralarındaki uzun dönemli ilişkinin ortaya çıkartılması olduğuna göre, bu değişkenlerin durağan olmamaları sebebiyle sıradan bir regresyon analizi yerine ortak bütünleme analizinin yapılması gerekmektedir. Bu analiz ilk olarak Engle ve Granger (1987) çalışmasında ortaya atılmıştır. Bu yöntem birim kök içeren değişkenlere ait regresyonlarda istatistiksel test yapmaya imkân vermektedir. Bu yaklaşıma göre, düzeyde durağan olmayan birinci farkı durağan olan zaman serileri düzey halleri ile modellenebilmekte ve böylece uzun dönem bilgi kaybı engellenmiş olmaktadır (Koşan, 2009: 55). İki değişkenli bir ortak bütünleme regresyon denklemi aşağıda 1 nolu eşitlikte gösterilmektedir.

$$Y_t = \beta X_t + \varepsilon_t \qquad (1)$$

Bu yöntem değişkenlerin ortak bütünlenen olmadığını ima eden sıfır hipotezi altında regresyon kalıntılarına[5] birim kök testi yapmakta, fakat Dickey Fuller (1979) kritik değerleri yerine Engle Granger (1987) kritik değerlerini kullanmaktadır. Bu yöntemin eleştirilen yönleri tüm değişkenler için bütünleme mertebesinin I(1) olmasını şart koşması ve tek bir ortak bütünleme vektörü bulabilmesidir.

Değişkenlerin ortak bütünlenen olup olmadıkları ortaya çıkartabilen pek çok yöntemin arasında en popüler olanlardan birisi Johansen (1988) ve Johansen ve Juselius (1990) tarafından geliştirilen Johansen eşbütünleşme yaklaşımıdır. Bu yöntem değişkenler arasında bir sistem çözümü öngörmekte fakat iki değişkenli bir analizde Engle Granger (1987)

[2] Ele alınan ülkeler Hollanda, İsveç, İspanya, Portekiz, Polonya, İtalya, İrlanda, Yunanistan, Almanya, Fransa, Finlandiya, Danimarka, Belçika, Avusturya, İngiltere'dir. Diğer AB ülkeleri için ilgili değişkenlerin verileri temin edilememiştir.

[3] EIM's Public Knowledge Web on SMEs and Entrepreneurship KOBİ ve girişimcilik üzerine hazırlanmış 200 üzerinde rapor sunan, anketler yaparak KOBİ'ler hakkında bilgi toplayan bir veri tabanıdır. (www.entrepreneurship-sme.eu)

[4] http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/european_business/special_sbs_topics/small_medium_sized_enterprises_SMEs

[5] Regresyon kalıntıları olan $Y_t - \hat{\beta} X_t = \hat{\varepsilon}_t$ aynı zamanda denge hatası olarak da ifade edilebilir.

yöntemine göre sağladığı ekstra bir bilgi yoktur. Bu çalışmada sade AB ve Türkiye değişkenleri arası uyumu gösterebilmek için basit regresyonlar ele alındığı için birden fazla ortak bütünleme vektörü söz konusu değildir.

Uzun dönem ilişkilerinin test edilmesi ve katsayıların ortaya çıkartılmasında ARDL (Autoregressive Distibuted Lag) yaklaşımı da son zamanlarda en popüler yaklaşımlardan biri olarak kullanılmaya başlanmıştır. ARDL yaklaşımı değişkenlerin bütünleşme dereceleri dikkate almaksızın değişkenler arasında ortak bütünleme ilişkisinin var olup olmadığını araştırmaktadır. Bu yaklaşım uygulamada sıklıkla karşılaşılan "*değişkenlerin aynı mertebeden durağanlığının sağlanamaması*" problemine bir çözüm olarak popülerliğini oldukça artırmıştır.[6] ARDL yaklaşımı Pesaran ve Shin (1995) ve Pesaran, vd. (2001) tarafından geliştirilmiş ve zaman serileri yazınında "*sınır testi yaklaşımı*" olarak da bilinmektedir. Δ, ilk fark işlemcisi olmak üzere, iki değişkenli ARDL modeli 2 nolu eşitlikte gösterildiği şekilde oluşturulur.

$$\Delta Y_t = a_0 + a_{1i}t + \sum_{i=1}^{p} a_{2i}\Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^{q} a_{3i}\Delta X_{t-i} + a_4 Y_{t-1} + a_5 X_{t-1} + u_t \qquad (2)$$

Sınır testinin uygulanabilmesi yukarıdaki modelde *p* ve *q* olarak gösterilen gecikme uzunluklarının belirlenmesine bağlıdır. Ortak bütünlemenin varlığı $H_0 : a_4 = a_5 = 0$ hipotezi için hesaplanan F istatistiğinin Pesaran vd. (2001)'deki tablo üst kritik değerinden büyük olmasına bağlıdır. Eğer hesaplanan F istatistiği Pesaran vd. (2001) alt kritik değerinden küçükse, seriler arasında ortak bütünleme ilişkisinin olmadığına karar verilir. Hesaplanan F istatistiği alt ve üst kritik değerler arasında ise kesin bir yorum yapılamamaktadır. Modeldeki gecikme sayısı belirlenirken AIC, SC, FPE ve HQ gibi bilgi kriterlerine göre en uygun ve otokorelasyonun olmadığı model tercih edilmektedir. Tercih edilen *p* ve *q* gecikme uzunlukları 3 nolu eşitlikte verilen ARDL(p,q) modelinin derecesini vermektedir.

$$Y_t = b_0 + \sum_{i=1}^{p} b_{1i} Y_{t-i} + \sum_{i=0}^{q} b_{2i} X_{t-i} + u_{2t} \qquad (3)$$

Bu regresyonun b_{2i} katsayıları kullanılarak Y ve X değişkeni arasındaki uzun dönem ilişkisini veren katsayı elde edilebilmektedir (Şimşek ve Kadılar, 2006: 106). Uzun dönem ilişkisinin varlığı söz konusu olduğu durumlarda aynen Engle Granger (1987) yönteminde olduğu gibi ARDL yaklaşımında da hata düzeltme mekanizmasının iktisadi ve/veya istatistikî kriterlere göre çalışıp çalışmadığı incelenebilmektedir?

AMPİRİK SONUÇLAR

Ele alınan değişkenlerin durağanlık mertebeleri aşağıdaki Tablo-1'de sunulmuştur. Değişkenlerin düzey durumda yığılım içerdiği fakat ilk farkları alındığında yığılımın sıfıra eşitlendiği görülmektedir. Bunun için Dickey Fuller (1979) birim kök analizinde değişkenlerin düzey durumlarında yığılım parametresi eklenmiş, ilk farklarının durağanlığının testinde ise yığılım eklenmemiştir. Düzey veriler için elde edilen tüm $|\tau|$ test istatistikleri MacKinnon tablo değerinin[7] mutlak değerinden küçüktür. Ancak ilk fark değişkenleri için tam tersi ifade edilebilir. Tablo–1 sonuçları tüm değişkenlerin birinci mertebeden durağan olduklarını göstermektedir.

[6] Bu çalışmada değişkenler aynı mertebeden olmasına rağmen ARDL yaklaşımına başvurulma sebebi veri sayısının azlığından dolayı içsel tutarlılığın test edilmesidir.

[7] Birim kökün varlığına işaret eden sıfır hipotezinin reddedilmesini sağlayan MacKinnon kritik değerleri 0,05 için sırasıyla τ=-1,9642 τ_c=-3,0659

Tablo–1. Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	Test Seviyesi	Test İstatistiği	Bütünleme Mertebesi	Değişken	Test Seviyesi	Test İstatistiği	Bütünleme Mertebesi
GBHTR	Düzey	τ_c=-1,80	I(1)	**GBHAB**	Düzey	τ_c=-0,13	I(1)
	İlk Fark	τ =-5,69			İlk Fark	τ=-2,75	
GSTR	Düzey	τ_c=-2,47	I(1)	**GSAB**	Düzey	τ_c=-0,47	I(1)
	İlk Fark	τ=-4,50			İlk Fark	τ=-2,75	
GOTR	Düzey	τ_c=-2,94	I(1)	**GOAB**	Düzey	τ_c=-1,44	I(1)
	İlk Fark	τ=-6,58			İlk Fark	τ=-4,03	

Uzun dönem için bilgi kaybının önlenmesi amacıyla durağan olmayan bu değişkenler için ortak bütünleme testleri Tablo-2'de sunulmuştur. Ortak bütünlenen regresyonlar için uzun dönem eğim katsayıları da aynı tabloda belirtilmiştir. İkili olarak belirtilmiş değişkenlerden ilki bağımlı değişkeni, ikincisi ise açıklayıcı değişkeni vermektedir.

Elde edilen bulgulara göre girişimci başına düşen GSYİH değişkenleri ve girişimcilik oranları ortak bütünlenen değişkenlerdir. DW-d istatistikleri de ortak bütünleme regresyonlarında ortak bütünleme olmadığını göstermektedir. Bu durum Türkiye ve AB girişimci başına düşen GSYİH değişkenlerinin ve yine Türkiye ve AB girişimcilik oranlarının uzun dönemli dengelerinin olduğunu göstermektedir.

Bu değişkenlerin uzun dönem katsayılarının istatistiksel olarak anlamlı olması bu değişkenler için sırasıyla 0,2773 ve -0,00636 katsayılarının yorumlanabilir olmasını sağlamaktadır.

Tablo–2. Ortak Bütünleme Test Eşitlikleri

Değişken	Ortak Bütünleme Test İstatistiği	Uz. Dön. Kat.	t test istatisği	DW-d istatistiği
GBHTR-GBHAB	-3,424138***	0,277308**	2,360395	1,568162
GBHAB-GBHTR	-2,571858	0,931381	2,360395	0,537720
GSTR - GSAB	-1,755584	1,870030	8,145720	0,685574
GSAB - GSTR	-0,810868	0,430856	8,145720	0,578845
GOTR - GOAB	-4,049327**	-0,006368***	-1,707123	1,813072
GOAB - GOTR	-2,439289	-2,419751	-1,707123	0,677593

*İlgili tablolara göre * %1 seviyesinde **%5 seviyesinde ***%10 seviyesinde Ortak Bütünleme vardır.*

*Ortak bütünleme analizi için n=25 Engle-Granger (1987) kritik değerleri * %1için -4,3 ** %5 için -3,59 *** %10 -3,22*

Girişimci başına düşen GSYİH değişkeni KOBİ başına düşen sermaye miktarı olarak değerlendirilecek olursa, sermaye birikim sürecinde ele alınan AB ülkeleri ile aynı yönde eğilimler gösterdiği ifade edilebilir. Türkiye'deki KOBİ'lerin ticaret yaptığı ülkelerin başında AB üyesi ülkeler gelmektedir. Bu nedenle bu paralellik, sermaye birikim sürecinde AB ile Türkiye'nin çok farklı bir yön izlemediğini ortaya çıkarmıştır. 1988–2005 yılları arasında dünya ekonomisinde yaşanan krizler ve değişimler bazında düşünülürse, KOBİ'lerin hem Türkiye'de hem de AB'de benzer evrelerden geçtiği, GSMH/KOBİ sayısı olarak hesaplanan bu oranların aynı eğilimde olmaları sermayenin izlediği

yolun aynı olduğu anlamına gelmektedir. Nitekim AB ve Türkiye'deki KOBİ'ler üzerine yapılan çalışmalarda bunu göstermektedir.

Tablo-2'de sunulan Engle Granger (1987) yöntemi sonuçları ile Tablo-3'de sunulan ARDL ortak bütünleme yaklaşımı sonuçlarının birbirleri ile büyük ölçüde örtüşmesi beklenmektedir. Bu beklenti katsayıların tutarlı (istikrarlı-robust) oldukları anlamına gelmektedir. Değişkenlerin AB ve Türkiye verileri için ARDL modelleri Tablo-3'de tanımlayıcı testlerle birlikte sunulmuştur.

Tablo–3. ARDL(p,q) Modeli Sonuçları

Değişken	ARDL(p,q)	F Kısıt	I(0)-I(1)	Uz. Dön. Kat.	LM	Değ. Var.
GBHTR-GBHAB	ARDL(4-4)	12,8260	5,15-6,16	0,6787	0,5302	2,3454
GBHAB-GBHTR	ARDL(3-2)	5,7455	4,13-5,0	-0,1194	3,7718	0,9235
GSTR - GSAB	ARDL(4-3)	1,5832	5,15-6,16	2,7049*	0,4023	0,0366
GSAB - GSTR	ARDL(1-2)	1,0660	5,15-6,16	0,1803	2,3920	0,0089
GOTR - GOAB	ARDL(3-4)	29,4934	5,15-6,16	-0,04987*	1,9751	0,8559
GOAB - GOTR	ARDL(2-2)	5,4024	4,13-5,0	-2,5893	0,2276	2,0511

I(0)-I(1) sütunu %1 önem seviyesinde Peseran, Shin,Smith(2001) CI(ii) veya CI(iii) tablo değerlerini vermektedir.

Tablo-2'de belirtildiği gibi, Tablo-3'de de ikili değişkenlerden ilki bağımlı, ikincisi ise açıklayıcı değişkeni vermektedir. Bu ARDL(p,q) denklemleri 2 nolu eşitlikte belirtildiği şekilde oluşturulmuştur. Kısıtlı regresyonlar için F testi sonuçları %1 önem seviyesinde Peseran, vd., (2001) CI(ii) veya CI(iii) tablo değerleri olarak verilmiş I(0-I(1) sütunu değerlerinden büyük olması değişkenlerin ortak bütünlenen oldukları anlamına gelmektedir. Bu durumu sağlayan dört ARDL test denklemi (GBHTR-GBHAB; GBHAB-GBHTR; GOTR – GOAB; GOAB - GOTR) vardır. Bu sonuçlar bu değişkenlerin ortak bütünlenen oldukları anlamına gelmekte ve bu durum Tablo-2'de belirtilen ortak bütünleme sonuçları ile belirli bir ölçüde örtüşmektedir. Modellerde otokorelasyon ve değişen varyans problemi yoktur. Bu denklemlerden elde edilen uzun dönem katsayıları ise GSTR-GSAB ve GOTR-GOAB regresyonları için istatistiksel olarak anlamlıdır. Katsayı büyüklük ve işaretleri Engle-Granger(1987) yöntemiyle elde edilen uzun dönem katsayıları ile büyük ölçüde örtüşmektedir.

AB'de KOBİ başına düşen GSYİH 'da meydana gelecek %1'lik artış diğer bir ifadeyle AB'nin pozitif yönde büyümesi dolaylı olarak AB'ye uyum sürecinde Türkiye'deki KOBİ başına düşen GSYİH'nin %0,277308 arttırması beklenmektedir. Bu durum AB KOBİ'lerinde yaşanacak sermaye artışının Türkiye'deki KOBİ'lerin sermaye yapısında pozitif yönlü bir artışa yol açacağına işaret etmektedir. Diğer yandan AB'de girişimcilik oranını arttıracak herhangi bir faktörün (örneğin; KOBİ'lere yönelik vergi teşviki) Türkiye'deki girişimcilik oranını azalttığı yönünde elde edilen (-0,006368) katsayı negatif değerli ve oldukça küçük olduğu için en iyimser bakış açısıyla Türkiye'deki girimcilik oranını değiştirmediği bulgusundan hareketle yukarıda bahsedilen AB-KOBİ'lerinde meydana gelen sermaye artışının dolayısıyla tam üyelik sürecinde bunun Türkiye'deki KOBİ sermayesini arttırıcı yönde etkisi girişimci oranını etkilemediği varsayımı altında mevcut KOBİ'lere yansıyacaktır. Bu süreç AB'ye tam uyum aşamasında olan Türkiye için tam uyumun gerçekleşmesi durumunda KOBİ'lerde meydana gelen sermaye artışının mevcut KOBİ'lere dağılacağını göstermektedir. Sonuç olarak tam uyumun gerçekleşmesi halinde Türkiye'de KOBİ alanında da sermayenin giderek daha da yoğunlaşacağına işaret etmektedir.

SONUÇ

Türkiye'de sermaye birikim sürecinde KOBİ alanında sermaye birikiminin yetersiz olmasının en önemli nedeni, sermayenin toplam döngüsünde sınırlı sayıdaki büyük işletme kontrolünün artması olmuştur.
Analiz sonucunda 1988–2005 döneminde KOBİ başına düşen sermaye miktarı açısından AB'nin ve Türkiye'nin birbirleriyle paralellik arzetmesi, her iki ekonomi deki KOBİ' lerin sermaye birikim süreci bakımından birbirleriyle

benzerlik gösterdiği anlamına gelebilir. Ele alınan değişkenlerin zaman serileri analiz sonuçları girişimcilik ile ilgili AB ve Türkiye temel göstergeleri arasında uzun dönemli ilişki varlığına göstermektedir. Tespit edilen bu ilişki KOBİ'lerin GSMH'dan aldıkları pay ve KOBİ sayılarını gösteren değişkenler için anlamlıdır. Ele alınan pay için uzun dönem katsayıları pozitif, KOBİ sayıları için ise negatif olarak bulunmuştur. İstatistiksel anlamlı olan bu katsayılar AB ve Türkiye verilerindeki uyumu ortaya koymakta, Türkiye'nin AB'ye entegre olması durumunda bu uyumun daha da kuvvetleneceği yönünde beklentileri arttırmaktadır. AB uyum sürecinde AB milli gelirinin artması durumunda Türkiye KOBİ'lerin GSMH içinde aldıkları payın artması beklenmekte fakat KOBİ sayısında azalma ya da iyimser bakış açısı ile anlamlı düzeyde artma beklenmemektedir. Bu durum KOBİ'lerde artan sermayenin KOBİ sayısında artış beklenmemesi sebebiyle mevcut KOBİ'lere dağılması ve böylece mevcut KOBİ'lerde sermaye yoğunlaşmasını kuvvetlendirerek sermaye yapıların da güçlenme beklentisini artırmaktadır.

KAYNAKÇA

AKKAYA, G.C. ve İÇERLİ, M.Y. (2001). "*KOBİ'lerin Finansal Problemlerinin Çözümünde Risk Sermayesi Finansman Modeli*", **Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Dergisi**, 3(3): 61-70.

ARSLAN, Ö. (2003). "*Küçük Ve Orta Ölçekli İşletmelerde Çalışma Sermayesi ve Bazı Finansal Yönetim Uygulamaları*", **C.Ü. İİBF Dergisi**, 4(1): 131-135.

BEDÜK, A., METE, O. ve USTA, S. (2005). "*Avrupa Birliği Sürecinde Türk KOBİ'lerinin Temel Sorunları: Karaman Gıda Sektörü Örneği*", **Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde KOBİ'ler: Türkiye ve Benzer Ülke Deneyimleri Sempozyumu Kitabı**. 19–22 Mayıs. 520–534. Bandırma.

DICKEY, D.A. ve FULLER, W.A. (1979). "*Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root*", **Journal of the American Statistical Association**, 74(366): 427-431.

DOĞAN, S. ve ŞENGÜL, E. (2005). "*Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Türkiye'deki KOBİ'lerin Finansman Sorunlarının Çözümünde Girişimcilik Teşvikleri ve Destek Programları*", **Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde KOBİ'ler: Türkiye ve Benzer Ülke Deneyimleri Sempozyumu Kitabı**. 19–22 Mayıs. 282–318. Bandırma.

ENGLE, R.F. ve GRANGER, D.W.J. (1987). "*Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing"*, **Econometrica***,* 55(2): 251-276.

ERCAN, F. ve AKAYA, Y. (2005). **Kapitalizm ve Türkiye**, İstanbul: Dipnot.

ERCAN, F., GÜLTEKİN-KARAKAŞ, D. ve TANYILMAZ, K. (2008). **Türkiye'de Sermaye Birikimi: Yapısal Donuşum ve Sektörel Tercihler Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85'inci Yılında Türkiye Ekonomisi**. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.

GOUVERNEUR, J. (2007). **Kapitalist Ekonominin Temelleri**, çev: F. Başkaya, Ankara: İmge Kitapevi.

GUJARATİ, N.D. (2005). **Temel Ekonometri**, çev: Ümit Şenesen, Gülay Günlük Şenesen, İstanbul: Literatür Yayıncılık.

JOHANSEN, S. (1988). "*Statistical Analysis of Cointegration Vectors"*, **Journal of Economic Dynamics and Control**, 12: 231-254.

JOHANSEN, S. ve JUSELIUS, K. (1990). "*Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration — with Applications to the Demand for Money*", **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**, 52(2), 169-210.

KARADAL, H. (2001). "*KOBİ'lerin Uluslar arası Pazarlara Açılmasını Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma*". I. Orta Anadolu Kongresi: "**KOBİ'lerin Finansman ve Pazarlama Sorunları**" Kitabı, Nevşehir: 18-21 Ekim, 189-200.

KOŞAN, N.İ. (2009). "**Türkiye'de Cari Açığı Etkileyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi**, Marmara Üniversitesi SBE Ekonometri Anabilimdalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

MARX, K. (1976). "**Kapital**" 1. Cilt (Çeviren: Alaattin Bilgi) İstanbul: Sol Yayınları.

PESARAN, H., ve SHIN, Y. (1995). "**An Autoregressive Distributed Lag Modelling Approach to Cointegration Analysis**", S. Strom, A. Holly ve A. Diamond (Eds.), **Centennial Volume of Ranger Frisch**, Cambridge University Press.

PESARAN, M.H., SHIN, Y. ve SMITH, R.J. (2001). "*Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships*", **Journal of Applied Econometrics**, 16(3): 289-326.

SAYIN, M. ve FAZLIOĞLU, M.A. (1997). "**Avrupa Birliğinde KOBİ Destekleme Programları ve Diğer Teşvik Araçları**", Ankara: KOSGEB Avrupa Bilgi Merkezi.

ŞİMŞEK, M. ve KADILAR, C. (2006). "*Fisher Etkisinin Türkiye Verileri ile Testi*", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 7(1): 99-111.

Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Verimlilik ve Büyüme (1972–2003) Uluslararası Karşılaştırma ve AB'ye Yakınsıma Süreci (2014), TUSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi No: 6. 2005.

Türkiye'deki Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler: Mevcut Durum ve Politikalar, OECD Yayınları. 2004.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

BÜTÇE AÇIKLARININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ: 1970–2005 TÜRKİYE ÖRNEĞİ*

Kemal YILDIRIM‡
Süleyman Emre ÖZCAN§

Özet: gündeme gelen sürdürülebilirlik olgusu günümüzde hala güncelliğini ve önemini korumaktadır. Bütçe politikaları açısından sürdürülebilirlik hükümetlerin şimdiki ve gelecekteki harcama yükümlülüklerini yönetme yeteneğidir. Sürdürülebilirlik kavramı, açık ve borçların aşırı boyutlarda olup olmadığını ortaya koymakta ve hükümetlerin acze düşme olasılığını göstermektedir. Sürekli olarak açık veren bir ekonomide, hükümetin açıklarını borçlanma yoluyla finanse etmeye çalışması, faiz ve borç yükünün hızla artmasına ve borçlanma politikasının çökmesine yol açacaktır. Sürdürülebilirliğin ölçülmesinde; muhasebe yaklaşımı, sürdürülebilirlik göstergeleri yaklaşımı ve bu çalışmaya temel teşkil edecek olan dönemler arası bütçe kısıtı yaklaşımı olmak üzere üç temel yaklaşım kullanılmaktadır. Bu çalışmada, 1970-2005 dönemi verileri ve eşbütünleşme analizi yardımıyla, Türkiye'nin söz konusu dönemdeki bütçe açıklarının sürdürülebilirliği incelenmiştir. Bulgular, ilgili dönemde sürdürülebilirliğin zayıf olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, dönemlerarası bütçe kısıtı, Ponzi Oyunu, eşbütünleşme.

SUSTAINABILITY OF BUGDET DEFICITS: 1970-2005 CASE Of TURKEY

Abstract: The term of *sustainability*, about what the economists started to talk from the beginning of 1990s, has became so important and been actual up to now. According to budget policies sustainability is an accomplishment of governments on the administration of their responsibility on public expenditures for today and future. Sustainability of debts points out if the government has power to cover the entire budget deficits and its own debts or the debts are much bigger then government can cover. In another words sustainability of debts help us to be able to measure the possibility of insolvency of governments. If a government is trying to cover its continuous budget deficits with run up debts, this policy will cause rapid increasing in borrowing costs and interest rates and finally this kind of borrowing policy will be failed. There are three methods to measure the sustainability of debts; accounting method, the indicators of sustainability and intertemporal budget constraint theory. In this paper we analyzed that sustainability of Turkish budget deficits with assist of 1970-2005 data and cointegration analysis. Evidences show that the sustainability is weak in the period.

Key Words: Sustainability, intertemporal budget constraint, Ponzi Game, cointegration.

GİRİŞ

Bütçe açıklarının sürdürülebilirliği, 80'li yılların başlarında birçok sanayileşmiş ülkeyi derinden etkileyen bütçe açıkları sorunundan beri, ekonomik tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Özellikle; ekonomik denkliğin, bütçe denkliğinin önüne geçtiği modern ekonomik anlayış ve Keynesyen talep yönlü politikalar, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde açık ve borç sorunlarının temellerini atmıştır. Keynes'le birlikte olağan bir gelir olarak görülen borçlanma, olası olumsuz etkileri dikkate alınmadan bütçe açıklarının finansmanında yoğun olarak kullanılmış ve bu süreç açık-borç dinamiğini bozmuştur. Kamu açıklarının çok hızlı bir şekilde artması ve borç stoklarındaki önlenemez yükselişler, geleneksel maliye politikalarının sorgulanmasına yol açarken, sürdürülebilirlik sorununu da gündemin üst sıralarına taşımıştır.

* Bu çalışma Prof.Dr. Kemal Yıldırım'ın danışmalığında Süleyman Emre Özcan'ın hazırlamış olduğu "Kamu Açıklarının Sürdürülebilirliği: 1970-2005 Türkiye Örneği" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

‡ Prof.Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.
§ Yrd.Doç.Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.

Sürdürülebilirlik, genel kabul görmüş ve açık bir tanıma sahip olmamakla birlikte; geleceğe yönelik tahminler içeren, borç ödeyebilme gücünü (solvency) ve kırılganlığı (vulnerability) içinde barındıran, kamu açık ve borçlarının boyutları hakkında bilgi verebilen bir kavramdır (Geithner, 2002:4).

Bütçe politikaları açısından sürdürülebilirlik, hükümetlerin şimdiki ve gelecekteki harcama yükümlülüklerini karşılayabilecek şekilde finansmanlarını yönetebilme yeteneğidir. Başka bir ifadeyle sürdürülebilirlik hükümetlerin bugünkü ve gelecekteki vergi yükümlüleri arasında bir adaletsizliğe yol açmadan, harcamalarını gerçekleştirebilmesi olarak ifade edilebilir (TCA, 2002:2).

Sürdürülebilirlik, kamu borçları açısından incelendiğinde, borçların milli gelir içerisindeki payının makul olarak kabul edilebildiği bir düzeyin korunması olarak tanımlanabilir. (Edwards, 2002:3). Yani, hükümetin mevcut politikalarını devam ettirmesi durumunda, borç/GSYİH oranının sınırsız bir şekilde yükseleceği anlaşılıyorsa, mevcut borçlara sürdürülemez borçlar denilmektedir (Tüsiad, 1996:49). Kamu borçlarının sürdürülebilir olması, aynı zamanda bütçe politikalarının da sürdürülebilir olduğunun bir göstergesidir.

Sürdürülebilirlik kavramı statik ve dinamik olmak üzere iki yönlü olarak incelenebilen bir kavramdır. Statik yönden ele alındığında, gelir ve harcamaların düzeyleri arasındaki ilişki incelenirken, dinamik yönden ele alındığında ise büyüme oranları ile bütçe kısıtının her iki yönü arasındaki ilişki incelenmektedir (Slack ve Bird, 2004:4).

Literatürde, kamu açık ve borçlarının sürdürülebilirliğini ölçebilmek için geliştirilmiş yaklaşımlar üç ana başlık altında toplanabilmektedir. Bunlar; muhasebe yaklaşımı, sürdürülebilirlik göstergeleri yaklaşımı ve dönemlerarası bütçe kısıtı yaklaşımıdır (Siriwardana, 1998:82-85). Ancak son yıllarda bütçe politikalarının sürdürülebilirliğinin ölçülmesinde, dönemlerarası yaklaşım ağırlık kazanmıştır. Bu çalışmanın da temelini, izleyen bölümde detaylı şekilde anlatılacak olan, dönemlerarası bütçe kısıtı yaklaşımı oluşturacaktır.

TEORİK ALTYAPI VE LİTERATÜR

Dönemlerarası bütçe kısıtı yaklaşımının temeli, Hamilton ve Flavin'in (1986) çalışmalarına dayanmaktadır. Hamilton ve Flavin'in literatüre kazandırdığı söz konusu yaklaşım, hala güncelliğini korumakta ve yapılan çalışmaların hemen hepsi bu altyapıyı temel almaktadır.

Dönemlerarası bütçe kısıtı yaklaşımında, kamunun mevcut borç stokunun uzun dönemdeki gelir fazlaları ile karışlanıp karşılanamayacağı incelenmektedir. Uzun dönemdeki faiz dışı fazlalarının bugünkü değeri, borç stokunun değerine eşit veya fazla olduğu durumlarda, kamu açık ve borçlarının sürdürülebilir olduğu söylenebilmektedir. Yani kamunun dönemlerarası bütçe kısıtının sağlanması, kamunun uzun vadede borçlarını ödeyebileceğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Dönemlerarası bütçe kısıtı oluşturulurken, öncelikle dış borçlarla ilgili şikâyetlerin olmadığı bir ekonomi varsayılır. t alt simgesi, ilgili dönemi ifade etmek üzere G_t, transfer ödemeleri dahil toplam harcamaları, T_t, toplam vergi gelirlerini, B_t, borç stokunu ve R^n_{t-1}, ilgili dönem ile bir önceki dönem arasındaki bir yıl vadeli borç senetlerinin nominal getirisini göstermek üzere, hükümetin bütçe kısıtı;

$$G_t = T_t + \left(B_t - B_{t-1} R^n_{t-1} \right) \text{olarak yazılabilir.}$$

Eşitliği reel olarak ifade edebilmek için, her iki tarafı fiyat düzeyine bölerek yeniden yazdığımızda, reel terimlerle ifade edilmiş bütçe kısıtı:

$$g_t = \tau_t + \left(b_t - b_{t-1} R^r_{t-1} \right) \text{şeklinde olacaktır.}$$

Buradan hareketle s_t, reel faiz dışı açığı göstermek üzere $(s_t = \tau_t - g_t)$, faiz dışı fazla tanımına göre bütçe kısıtı $b_t = b_{t-1} R^r_{t-1} - s_t$ olarak yeniden yazılabilir. Buna göre; bir sonraki dönemin borç stoku, cari dönemdeki faiz ödemeleri dâhil borç stoku ile faiz dışı fazla tarafından belirlenecektir. Reel faiz oranlarının sabit olduğu varsayımı

altında bütçe kısıtını $\Delta b_t = rb_{t-1} - s_t$ olarak yazdığımızda, borç stoku, faiz dışı fazlanın zaman içinde almış olduğu değerlere göre değişecektir.

Buna göre, eğer faiz dışı fazla sıfıra eşitse, borç stokunun büyüme oranı reel faiz oranına eşit olacaktır. Hükümetin faiz dışı açık vermesi durumunda ise borç stoku reel faiz oranından daha hızlı büyüyecektir. Aksine, hükümetin her dönem faiz dışı fazla vermesi durumunda, borç stokunun büyüme hızı faiz oranının büyüme hızından daha düşük olacak ve eğer faiz dışı fazla, faiz ödemelerinden daha fazla ise borç stoku zaman içinde azalacaktır.

Hükümetlerin karşı karşıya olduğu tek dönemli bütçe kısıtını dinamik hale getirebilmek için ileriye doğru özyinelemeli *(recursive)* yöntem ile ötelediğimizde:

$$b_{t-1} = \sum_{n=0}^{\infty} \frac{s_{t+n}}{\prod_{s=0}^{n} R_{t+s-1}^{r}} + \lim_{n\to\infty} \frac{b_{t+n}}{\prod_{s=0}^{n} R_{t+s-1}^{r}}$$ dönemlerarası bütçe kısıtın elde edebiliriz.

Dönemlerarası kısıta; mevcut bilgiye dayalı olarak kamunun beklentilerini $\left(E_t\right)$ de kattığımızda, dönemlerarası bütçe kısıtının sağlanabilmesi, ancak ve ancak, birbirine denk olan

$$E_t = \lim_{n\to\infty} \frac{b_{t+n}}{\prod_{s=0}^{n} R_{t+s-1}^{r}} = 0$$ "*transversalite*" koşulu ya da

$$b_{t-1} = E_t \sum_{n=0}^{\infty} \frac{s_{t+n}}{\prod_{s=0}^{n} R_{t+s-1}^{r}}$$ koşulunun gerçekleşmesine bağlı olacaktır.

Borçlular açısından Ponzi Oyununa düşmeme koşulu *(Ponzi Oyunu Yok, No Ponzi Game Condition)* ya da borç verenler açısından *transversalite* koşulu, uzun dönemde sürdürülebilirlik ile aynı anlama gelmektedir.

Transversalite koşulu, borcun faiz oranından daha fazla artmaması gereğini ifade ederken, Ponzi Oyununa düşmeme koşulu ise borç verenlerin, borçlunun borcunu ödemeden ölmesine izin vermemeleri şeklinde ifade edilebilir (Cuddington, 1997:9-19).

Transversalite koşulunun sağlanamaması durumunda dönemlerarası bütçe kısıtının sağındaki ikinci terim sıfıra eşit olmaz ve borçlar ekonomiden daha hızlı büyür. Aynı şekilde Ponzi Oyunu Yok koşulu yerine getirilemezse, harcamalar toplamının şimdiki değeri, gelirler toplamının şimdiki değerini aşacak ve bu durumda da borç verenlerin giderek artan miktarlarda sınırsız borç vermeleri gerekecektir (Önel ve Utkulu 2006:672).
Buna göre; gelecekteki faiz dışı fazlaların bugünkü değerleri toplamının, cari dönemdeki borcun piyasa değerine eşit olabilmesi, yani sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için *transversalite* veya *Ponzi Oyunu Yok* koşullarının sağlanması yeterli olacaktır. Bu iki koşuldan birinin sağlanması, diğerinin de sağlandığı anlamına gelmektedir.

Dönemlerarası bütçe kısıtı yaklaşımı altında açık ve borçların sürdürülebilirliği incelenirken, iki yaklaşım kullanılabilmektedir. İlk yaklaşım Hamilton ve Flavin'in (1986) geliştirdiği, devlet borcunun tek değişkenli zaman serisi özelliğine dayanan yaklaşımdır. Diğer yaklaşım ise, Hakkio ve Rush (1991) tarafından geliştirilen, bütçe gelir ve giderleri arasındaki uzun dönemli ilişkiye dayanan yaklaşımdır.

Hamilton ve Flavin (1986:808-819), hükümetlerin de hane halkı gibi bir borçlanma kısıtı altında olacağını düşünerek, reel faiz oranlarının sabit olduğu varsayımında ve r uzun dönem denge reel faiz oranını ε_t ise hata terimini ifade

etmek üzere, tek dönemli bütçe kısıtını $\Delta b_t = rb_{t-1} - s_t + \varepsilon_t$ olarak ifade etmiştir. n_t, kısa dönem faiz oranlarındaki beklenen değişimleri yansıtan regresyon bozucu terimi göstermek üzere dönemlerarası bütçe kısıtı ise

$$b_t = \sum_{j=1}^{\infty} (1+r)^{-j} s_{t+j} + \lim_{j\to\infty} (1+r)^{-j} b_{t+j} + n_t$$ olarak gösterilmektedir.

Buradan hareketle, Hamilton ve Flavin'e (1986) göre sürdürülebilirlik; sadece

$$E_t \lim_{j\to\infty} (1+r)^{-j} b_{t+j} = 0$$ veya $$b_t = E_t \sum_{j=1}^{\infty} (1+r)^{-j} s_{t+j}$$

koşullarının gerçekleşmesine bağlı olacaktır. $E_t \lim_{j\to\infty} (1+r)^{-(t+j)} b_{t+j} = A_0$ olarak tanımlandığında bütçe kısıtı,

$$b_t = A_0(1+r)^t + \sum_{j=1}^{\infty} (1+r)^{-j} s_{t+j} + n_t$$ sadece, $A_0 = 0$ koşulu sağlandığında sağlanabilecektir.

Buna göre $A_0 = 0$ koşulunun sağlanabilmesi için, s_t (reel faiz dışı fazla) serisi durağan iken, b_t (reel borç stoku) serisinin de durağan olması yeterli ve gerekli bir koşul olmaktadır (Hamilton ve Flavin 1986:815).

Hamilton ve Flavin (1986), geliştirdikleri yaklaşım ile ABD'nin 1960-1984 dönemi bütçe politikalarını yıllık veriler yardımıyla incelemiş ve sürdürülebilirliğin sağlandığına ilişkin bulgulara ulaşmışlardır.

Hamilton ve Flavin'in (1986) tarafından geliştirilen yöntem, Wilcox (1989) ve Trehan ve Walsh (1991) tarafından, bazı varsayımlarda değişiklikler yapılarak geliştirilmiştir.

Wilcox (1989:291-306), uygulanmakta olan mevcut politikanın devam ettirilmesi durumunda, borcun ıskonto edilmiş değerini sıfıra götüren politikayı sürdürülebilir politika olarak tanımlamıştır. Wilcox, sabit bir referans noktasından geriye doğru ıskonto edilmiş kamu borçlarının reel değerinden oluşan bir seri oluşturmuş ve yeni reel borç stoku serisinin durağanlığının, sürdürülebilirlik için gerekli ve yeterli koşul olduğunu saptamıştır. Wilcox, ABD'nin 1962-1984 dönemi verilerini kullanarak mali durum incelemesi yapmış ve 1984 yılında borç stokunun indirgenmiş değerinin 1974 yılındakinden %75 daha fazla olduğunu bulmuştur. Wilcox, beklenen faiz oranının stokastik olduğu varsayımı altında, gerçekleşen faiz oranlarını kullanarak elde edilen yeni reel borç stoku serisinin durağanlığını test etmiş ve serinin durağan olmadığını belirleyerek, Hamilton ve Flavin (1986)'in aksine mali politikanın sürdürülebilir olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Trehan ve Walsh (1991), ise sürdürülebilirlik için kamu borç stokunun birinci farkının durağan olmasının yeterli şart olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak durağanlığın reddedilmesi kesin olarak sürdürülemezliğe işaret etmeyecektir. Trehan ve Walsh, Hamilton ve Flavin'in (1986) kullandığı veriler ile ABD'nin bütçe politikalarını incelemiş ve aynı sonuçlara ulaşmıştır.

Kremers (1988), Hamilton ve Flavin'in (1986) yapmış oldukları çalışmada regresyon denkleminde yeterli sayıda fark gecikmesi kullanılmadığını belirterek, aynı dönem için analizi tekrarlamış ve ABD'nin bütçe açıklarının sürdürülemez olduğunu iddia etmiştir.

Aynı yöntemi takiben, Amerika bütçe açıklarının sürdürülebilirliğini; Feve ve Diğerleri (1998) ve Arestis ve Diğerleri (2002) incelemiştir. Her iki çalışma da sürdürülebilir politikaları göstermesine rağmen, Arestis ve Diğerleri (2004), yapısal kırılmaların da bulunduğuna dikkat çekmiştir.

Hamilton ve Flavin (1986) tarafından geliştirilen yöntemi takip eden çalışmaları; Smith ve Zin'in (1991) Kanada, Baglioni ve Cherubini'nin (1993) İtalya, Siriwardana'nın (1998) Sri Lanka, Makyrdakis ve Diğerlerinin (1999) Yunanistan, Buiter ve Patel'in (1990 ve 2005) Hindistan üzerine yaptıkları ve sürdürülemez bütçe açıklarına işaret

eden çalışmaları izlemektedir. Aynı yöntemi takiben, Issler ve Lima'nın (2000) Brezilya ve Koo'nun (2002) Kore üzerine yaptığı çalışmalarda ise sürdürülebilir bütçe politikalarına rastlanılmıştır.
Dönemlerarası bütçe kısıtına dayanan ikinci yaklaşım Hakkio ve Rush'ın (1991) geliştirdiği yaklaşımdır. Bu çalışma reel faiz oranının sabit bir ortalama etrafında durağan olduğu varsayımı altında, toplam bütçe gelirleri ve giderleri arasındaki uzun dönemli ilişkiye dayanmaktadır (1991:429-445).

Hakkio ve Rush (1991), G_t, faiz ödemelerini içermeyen bütçe harcamalarını, RR_t bütçe gelirlerini, B_t kamu borç stokunu ve r_t ise faiz oranını göstermek üzere, tek dönemli bütçe kısıtını;

$G_t + (1+r_t) B_{t-1} = RR_t + B_t$ olarak belirledikten sonra, özyinelemeli yöntem ile dönemlerarası kısıtı

$$B_0 = \sum_{t=1}^{\infty} \delta_t \left[RR_t - G_t \right] + \lim_{n\to\infty} \delta_n B_n$$ olarak ifade etmiştir.

Dönemlerarası bütçe kısıtında iskonto faktörü δ_t, $\delta_t = \prod_{s=1}^{t} \beta_s$ ve $\beta_s = (1/1+i_s)$ olarak tanımlanmıştır. Eşitlikte basitçe, hükümet borçlarının bugünkü değerinin, gelecekteki tüm birincil fazlalıkların şimdiki değeri ve beklenen hükümet borçlarının şimdiki değeri toplamına eşit olacağı ifade edilmektedir.

Dönemlerarası bütçe kısıtındaki en önemli öğe, $n \to \infty$ giderken, $\lim \delta_n B_n$ terimidir. Limit sıfıra gittiğinde $\lim_{n\to\infty} \delta_n B_n = 0$ *(transversalite koşulu),* bu durum hükümetin gelecekteki birincil fazlalarının değerinin, cari borçlarının değerine eşit olduğunu ve "*Ponzi Oyunu*"na gidilmediğinin bir göstergesi olacaktır. Buna göre limit teriminin sıfıra gittiği durumda mali politikanın sürdürülebilir olduğu söylenebilecektir.

Ancak yukarıda ifade edilen eşitlik mali sürdürülebilirliğin test edilebilmesi için uygun olmadığından, reel faiz oranının sabit bir ortalama etrafında durağan olduğu varsayımı altında tekrar yazılarak;

$$RG_t - RR_t = \sum_{s=0}^{\infty} \frac{\Delta RR_{t+s} - \Delta RG_{t+s} + r\Delta B_{t-1+s}}{(1+r)^{s-1}} + \lim_{s\to\infty} \frac{B_{t+s}}{(1+r)^{s+1}}$$

şekline dönüştürülebilir. Burada RG_t, $(RG_t = G_t + rB_{t-1})$ borç ödemelerini içeren toplam kamu harcamalarını göstermektedir. Ara işlemlerden sonra mali sürdürülebilirliğin ölçümünde kullanılabilecek hipotez

$$RG_t = \alpha + RR_t + \lim_{s\to\infty} \frac{B_{t+s}}{(1+r)^{s+1}} + \varepsilon_t$$

ile ifade edilebilecektir. Aynı zamanda transversalite koşulu sağlandığında, eşitlikteki limit terimi sıfıra gidecektir. Hipotezi ekonometrik olarak test edebilmek için yeniden yazdığımızda

$RR_t = a + bRG_t + \mu_t$, ifadesine ulaşılacaktır.

Buna göre dönemlerarası bütçe kısıtı sağlandığında RR ve RG serileri durağan değilse, seriler arasındaki eşbütünleşme vektörü $[1,-1]$ ile eşbütünleşik olmak zorundadır. Eğer eşbütünleşme yoksa açıkların sürdürülemeyeceği, eşbütünleşme varsa ve $b=1$ ise, açıkların sürdürülebileceğini söylemek mümkündür.

Hakkio ve Rush (1991) 1950 – 1988 dönemi çeyreklik veriler ile ABD'nin bütçe politikalarını incelemiş, eşbütünleşme ilişkisi bulunmasına rağmen $b < 1$ olduğu için açıklarının sürdürülemez olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Quintos (1995) ise, sürdürülebilirlik koşulunu yeniden ele alarak Hakkio ve Rush (1991)'ın çalışmasını geliştirmiştir. Quintos, Hakkio ve Rush (1991)'tan farklı olarak $0 < b \leq 1$ koşulunun sürdürülebilirlik için yeterli ve gerekli koşul olduğunu ifade ederken R_t ve G_t^r serileri arasındaki eşbütünleşmenin ise sadece yeterli bir koşul olduğunu ifade etmiştir (1995:409-417). Quintos buradan hareketle üç sonuca ulaşmıştır:

- R_t ve G_t^r serileri arasındaki eşbütünleşmenin varlığı ve $b = 1$ değeri sürdürülebilirlik için gerekli ve yeterli koşul olmasının yanında, aynı zamanda "güçlü sürdürülebilirlik" olarak adlandırılır.
- R_t ve G_t^r serilerinin eşbütünleşme vektörü $(1, -b)$ olduğu durumda $0 < b < 1$ değeri ise "zayıf sürdürülebilirlik" işaretidir.
- $b \leq 0$ durumu ise kamu açıklarının sürdürülemez olduğu durumu göstermektedir.

Sürdürülebilirliğe ilişkin analizin güçlü sürdürülebilirliği ifade etmesi durumunda kamunun mevcut politikalarında herhangi bir değişikliğe gitmesine gerek yoktur. Zayıf sürdürülebilirlik durumu ise kamunun acze düşmeyeceği, ancak borç patikasının (ekonominin büyüme hızından yavaş bir şekilde) patlamaya doğru gideceği ve faiz ödemelerindeki artışın kamuyu borç bulamayacak duruma getirebileceğine işaret eder. Kamunun gelirlerinden daha fazla harcamaya devam etmesi ve diğer yandan borçlarının servisinde daha yüksek faizlerle borçlanmaya devam etmesi, uzun süre devam ettirilebilecek bir politika olmayacağından, mevcut politikalarında değişikliğe gitmesi bir gereklilik olacaktır.

Quintos (1995), 1947-1992 dönemi ABD'nin bütçe politikalarının sürdürülebilirliğini incelemiş ve yapısal kırılmaları da modeline dahil ederken, Hansen (1992) parametre istikrar testlerinden faydalanmıştır. Yapılan testlerde, 80'lerin sonunda politikalarda bir kayma tespit etmiş ve bütçe politikaların, rejim değişikliklerinden önce güçlü rejim değişikliklerinden sonra ise zayıf sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Hakkio ve Rush (1991) ve Quintos (1995) tarafından geliştirilen yöntemi takiben, Tanner ve Liu (1994) ve Crowder (1997), ABD bütçe politikalarının sürdürülebilirliğini yeniden incelemiş ve 1982 yılına kadar sürdürülebilirliği destekleyen verilere ulaşmalarına rağmen, 1982 sonrasında durumun tersine döndüğünü saptamışlardır. Buna karşın; Ahmed ve Rogers (1995) ve Haug (1995) sürdürülebilir sonuçlar bulurken, Martin (2000) ise güçlü sürdürülebilirliği destekleyen sonuçlara ulaşmıştır.

Yine aynı yöntemi takip eden; De Haan ve Siermann (1993) Hollanda, Wu (1998) Tayland, Kirchgaessner ve Prohl (2006) İsviçre ve Kashalala (2006) Güney Afrika üzerine yaptıkları ülke çalışmalarında sürdürülebilir sonuçlara ulaşmışlardır. Fountas ve Wu (1996) Yunanistan, Olekalns ve Cashin (2000) Hindistan, Neaime (2004) Lübnan, Galli ve Padovano (2005) İtalya ve Marinheiro (2005) Portekiz, Araoz ve Diğerleri (2007) ise Arjantin ülke çalışmalarında mali politikaların sürdürülebilir olmadığını tespit etmişlerdir.

Türkiye özelinde yapılan testlere bakıldığında ise öncelikle Özatay (1997) göze çarpmaktadır. Buiter ve Patel'in (1992) çalışmasını takip eden Özatay, mali politikaların 1994 yılı öncesinde sürdürülebilir olmaktan çıktığını saptamıştır. Özmen ve Koğar (1998) ise ancak yapısal kırılmaların modele dahil edilmesinden sonra zayıf sürdürülebilirliğe işaret etmektedir. Akçay ve Diğerleri (2001); iskonto edilmiş borç/GSMH serisinin durağan olmadığını ve dolayısıyla borçların sürdürülemez olduğunu ifade ederken, eşbütünleşme yöntemini tercih eden Günaydın (2003) ve Kuştepeli ve Önel (2005) ve Qin ve Diğerleri (2005), zayıf anlamda sürdürülebilir bütçe politikalarına dikkat çekmiştir. Payne ve Diğerleri (2008), Kalyoncu (2005) ve Gürbüz ve Diğerlerinin (2007) çalışmaları da aynı sonucu destekler niteliktedir.
Panel birim kök ve panel eşbütünleşme analizi yardımıyla Türkiye ile birlikte Mısır, İsrail, Lübnan, Fas ve Tunus'u inceleyen Enrhart ve Llorca (2007) ise uzun dönemde tüm ülkeler için bütçe politikalarının sürdürülebilir olduğunu saptamıştır. Diğer yandan Llorca'nın, Redzepagic (2008) ile Avrupa Birliğine yeni üye olan ülkeler için yapmış olduğu çalışmada da panel birim kök ve panel eşbütünleşme analizi kullanılmıştır.

VERİ

Çalışmada 1970-2005 dönemi için yıllık veriler kullanılacaktır. Sonraki yıllara ait verilere ulaşılabilir olmasına rağmen; 2006 yılı itibariyle 5018 sayılı "Kamu Mali Yönetimi ve Mali Kontrol Kanunu" kapsamında bütçenin yapısının değiştirilmesi, verileri karşılaştırılabilir olmaktan çıkardığından dolayı analize katılmayacaktır.

Veriler; Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS) ve Hazine Müsteşarlığından elde edilmiştir. Analize, dış borçlanma dahil edilmediği için borç stokuna ilişkin veriler iç borç stokundan oluşmaktadır ve bu nedenle bütçe harcamalarına ilişkin veriler dış borçlanma faiz ödemelerini içermemektedir. Bütün veriler, GSYİH serisine oranlanmıştır. Buna göre; iç borç faiz ödemelerini içeren bütçe harcamalarının GSYİH'ya oranı G, bütçe gelirlerinin GSYİH'ya oranı R, bütçe dengesinin GSYİH'ya oranı BD ve iç borç stokunun GSYİH'ya oranı ise D ile ifade edilmiştir.

ANALİZ

Öncelikle E-Views 5.1 paket programı ile değişkenlerin durağanlıklarının saptanabilmesi için ADF ve PP testleri çalıştırılmıştır.

Tablo 1: Birim Kök Testleri

		ADF	**ADF**	**PP**	**PP**
		Sabitle	Trend ve Sabitle	Sabitle	Trend ve Sabitle
BD	Seviye	-1.90 (0)	-2.12 (0)	-1.98	-2.27
	Birinci Fark	-5.96 (0)	-5.90 (0)	-5.97	-5.92
D	Seviye	-0.74 (0)	-2.30 (0)	-0.54	-2.19
	Birinci Fark	-7.19 (0)	-7.29 (0)	-7.21	-8.00
R	Seviye	0.47 (0)	-1.44 (0)	0.50	-1.44
	Birinci Fark	- 3.00 (1)	-7.06 (0)	-6.31	-7.00
G	Seviye	-0.67 (0)	-1.67 (0)	-0.86	-1.78
	Birinci Fark	-4.45 (0)	-4.40 (0)	-4.44	-4.39

***Not**: Seviyede yalnızca sabitle: %5'te kritik t değeri -2.948404, Seviyede trend ve sabitle: %5'te kritik t değeri -3.544284, Birinci farkta yalnızca sabitle: %5'te kritik t değeri -2.951125, Birinci farkta trend ve sabitle: %5'te kritik t değeri -3.548490.*
ADF testlerinde parantez içindeki değerler uygun gecikme uzunluğunu SIC (Schwraz Bilgi Kriteri) kriterine göre vermektedir.

Tablodan izleneceği üzere; %5 anlamlılık düzeyinde, hem ADF, hem de PP test sonuçlarına göre seriler seviyede durağan olmamasına rağmen birinci farklarda durağandır. Borç stoku serisinin birinci farkının durağan olması, Trehan ve Walsh'a (1991) göre sürdürülebilirlik için yeterli şarttır. Buradan hareketle; söz konusu yönteme göre, incelenen dönemde açık ve borçların sürdürülebilir olduğu söylenebilmesine rağmen bu durum, Hamilton ve Flavin'den (1986) sonraki literatürü görmezden gelmek anlamına gelecektir.

Bu yüzden, çalışmanın devamında Quintos'un (1995) kullanmış olduğu yöntemi takiben bütçe gelirleri (R) ve faiz ödemeleri dahil bütçe harcamaları (G) arasındaki eşbütünleşme ilişkisi, Johansen Yöntemi ile test edilecektir.

Johansen yöntemi ile testin yapılabilmesi için, öncelikle aynı dereceden bütünleşik olan gelir ve harcama serileri için VAR modeli kapsamında uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi gereklidir. Buna göre, %5 anlamlılık düzeyinde en uygun gecikme uzunluğu, Schwarz Bilgi Kriterine göre bir yıl olarak tespit edilmiş, altı dönemlik gecikmeyi kapsayan Wald Testi *(Wald Lag Exclusion Test)* de sonuçları desteklemiştir.

Gecikme uzunluğu belirlendikten sonra yürütülen Johansen Eşbütünleşme testi sonuçları aşağıda Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Johansen Eşbütünleşme Testi: Gelirler ve Harcamalar

Kısıtlanmamış Eşbütünleşme Rank Testi (İZ TESTİ)				
Trend Varsayımı: Deterministik Trend Yok				
Seriler: R ve G				
Gecikme Aralığı (Birinci Farklarda) 1'e 1				
Eşbütünleşik Eşitlik sayısı	**Özgüldeğer**	**İz İstatistiği**	**0,05 Kritik Değer**	**Olasılık****
Hiç Yok*	0.304161	12.88410	12.32090	0.0402
En çok 1	0.016176	0.554464	4.129906	0.5187
İz Testi alfa=0,05de bir tane eşbütünleşme eşitliği olduğunu göstermektedir.				
Kısıtlanmamış Eşbütünleşme Rank Testi (MAKSİMUM ÖZGÜLDEĞER)				
Eşbütünleşik Eşitlik sayısı	**Özgüldeğer**	**Maksimum Özgüldeğer İstatistiği**	**0,05 Kritik Değer**	**Olasılık****
Hiç Yok *	0.304161	12.32964	11.22480	0.0318
En çok 1	0.016176	0.554464	4.129906	0.5187
Maksimum özgül değer testi alfa=0,05de bir tane eşbütünleşme eşitliği olduğunu göstermektedir				
Kısıtlanmamış Eşbütünleşme Katsayıları (b'*S11*b=I ile normalleştirilmiştir):				
R	G			
-27.04552	23.44311			
22.15213	-15.08496			
Kısıtlanmamış Ayarlama Katsayıları (alfa):				
D(R)	0.007284	0.001943		
D(G)	-0.004739	0.004583		
1 eşbütünleşme eşitliği :		Log likelihood	161.5077	

Not: * işareti, hipotezin alfa=0.05 de reddini gösterir.
** işareti MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p- değerleridir.

Eşbütünleşme testi, %5 anlamlılık düzeyinde, Maksimum Özgül Değer ve İz Testine göre, gelir ve harcamalar arasında en çok bir tane Eşbütünleşme vektörü olduğuna işaret etmektedir. Bu durum Hakkio ve Rush'a (1991) göre gerekli koşulu sağlamamasına rağmen, Quintos'un (1995) yöntemine göre yeter şartı sağlamaktadır. Buradan hareketle Quintos'un (1995) yöntemini takiben analizde bir sonraki aşama olan VECM yöntemine geçilmiştir.

Bu adımda eşbütünleşme ilişkisinin varlığından dolayı, gelir ve harcamalar arasındaki ekonometrik ilişki VECM yöntemi çerçevesinde yürütülecek, gelir ve harcamalar arasındaki eşbütünleşme katsayısı Wald Katsayı Testi ile analiz edilecektir.

VECM yöntemine göre model tahmin sonuçları aşağıda Tablo 3'de raporlanmıştır. Tablodaki katsayılar gelirlere göre normalleştirilmiş katsayılardır. Tablodan görülebileceği üzere t istatistiğinin -27.0976 olasılık değerinin ise 0.03199 olması, harcamalara ilişkin katsayının %5'de anlamlı olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 3: VECM Tahminleme Sonuçları

Eşbütünleşme Eşitliği	**CointEq1**	
R(-1)	1.000000	
G(-1)	-0.866802	
	(0.03199)	
	[-27.0976]	
Hata Düzeltme:	**D(R)**	**D(G)**
CointEq1	-0.196990	0.128168
	(0.09149)	(0.17845)
	[-2.15324]	[0.71822]
D(R(-1))	-0.402159	0.216642
	(0.19732)	(0.38490)
	[-2.03806]	[0.56285]
D(G(-1))	0.199033	0.214615
	(0.12277)	(0.23948)
	[1.62115]	[0.89616]
R^2	0.221889	0.052460
Ayarlanmış R^2	0.171688	-0.008672
Artık Kareler Toplamı	0.012060	0.045888
Standart Hata	0.019724	0.038474
F-İstatistiği	4.420027	0.858149
Log Likelihood	86.80748	64.09068
Akaike Bilgi Kriteri	-4.929852	-3.593570
Schwarz Bilgi Kriteri	-4.795173	-3.458891

Çalışmanın devamında, Quintos'un (1995) analizini takiben sürdürülebilirliğin güçlü ve zayıf olarak ayrılabilmesi için, β katsayısı Wald Katsayı Testi ile test edilecektir. Ancak, Wald Testinin yürütülebilmesi için öncelikle gelir ve harcamalar arasındaki ilişkinin En Küçük Kareler Yöntemi (EKK) ile analiz edilmesi gerekmektedir. Basit regresyon yöntemi ile yapılan tahmin sonuçları aşağıda Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4: EKK Yöntemi ile Gelir ve Harcama İlişkisi Tahmini

Bağımlı Değişken: R				
Yöntem: En Küçük Kareler				
Değişken	**Katsayı**	**Std. Hata**	**t istatistiği**	**p**
C(1)	0.076203	0.007222	10.55151	0.0000
G	**0.570798**	0.021915	26.04572	0.0000
R^2	0.953611	Bağımlı Değişkenin Ortalaması		0.250787
Ayarlanmış R^2	0.952206	Standart Sapma		0.072748
Regresyonun Standart Hatası	0.015904	Akaike Bilgi Kriteri		-5.389038
Artık Kareler Toplamı	0.008347	Schwarz Bilgi Kriteri		-5.300161
Log Likelihood	96.30817	Durbin-Watson İstatistiği		1.464301

Gelirlerin bağımlı değişken olarak alındığı basit regresyon sonuçlarına göre harcamalar bağımsız değişkeninin katsayısı 0.57 olarak tahmin edilmiştir. Harcamalara ilişkin olarak bulunan katsayının t istatistiği 26.04 değeri ile oldukça kuvvetli bir anlamlılık düzeyine işaret etmektedir.

EKK yöntemi ile elde edilen katsayının $0 < \beta \leq 1$ koşulunu sağlayıp sağlamadığını tespit etmek için uygulanacak olan Wald Katsayı Testinde, öncelikle bulunan katsayının bire eşit olup olmadığının test edilmesi bir gerekliliktir. Bulunan katsayının bire eşit olduğunu iddia eden hipotezin reddedilememesi durumunda harcamalar ve gelirler arasındaki ilişki ile iddia edilen açıkların sürdürülebilirliği, güçlü sürdürülebilirlik olarak yorumlanacaktır. Diğer yandan bulunan katsayının sıfıra eşit olup olmadığı hipotezi de kontrol amaçlı olarak kullanılacaktır.

Aşağıda Tablo 5'te, Wald Katsayı Testi sonucunda elde edilen F ve χ^2 istatistikleri ve bu değerlere karşılık gelen olasılık değerleri görülmektedir. Wald testi tek bir kısıt altında yapılmış olduğu için F ve χ^2 istatistikleri aynıdır.

Tablo 5: Wald Katsayı Testi Sonuçları

Wald Testi: C(2)=1			
Test İstatistiği	**Değer**	**Serbestlik Derecesi**	**p (olasılık)**
F İstatistiği	383.5592	(1, 33)	0.0000
χ^2	383.5592	1	0.0000
Wald Testi: C(2)=0			
Test İstatistiği	**Değer**	**Serbestlik Derecesi**	**p (olasılık)**
F İstatistiği	678.3795	(1, 33)	0.0000
χ^2	678.3795	1	0.0000

SONUÇ

Uzun dönem nedensellik katsayısının istatistiksel bakımdan anlamlılığının Wald Katsayı Testi ile sınanması sonrasında, β katsayısı ile ilgili önemli sonuçlar elde edilmiştir. β eğer 0 olarak kabul edilseydi, Türkiye için sürdürülebilirlikten bahsetmek istatistiksel olarak anlamsız hale gelirdi. Buna karşın β katsayısının 1'e eşitliği de istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Dolayısıyla güçlü bir sürdürülebilirlikten bahsetmek için de istatistiksel deliller yetersizdir. Bu durumda; kamu harcamaları ve gelirler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı, sürdürülebilir bir açık politikasını ifade etse de β katsayısının 0,5 gibi orta bir değerde bulunması sürdürülebilirliğin net bir şekilde zayıf olduğunu ortaya koymuştur. Bir başka deyişle katsayının sıfır ile bir arasında olması, hükümetin gelirlerinden daha fazla miktarda harcama yapma eğiliminde olduğuna ve sürdürülebilirliğin zayıf anlamda sağlanabildiğine işaret etmektedir. Bu değer aynı zamanda sürdürülebilirliğin Türkiye'deki şansı olarak da yorumlanabilir.

KAYNAKÇA

AHMED Shaghil, John H. ROGERS, "Government Budget Deficits and Trade Deficits: Are Present Value Constraints Satisfied in Long-Term Data?", Journal of Monetary Economics, Vol:36, 2, 1995. November 1995. pp 351-374

AKÇAY O. Cevdet, C. Emre ALPER ve Süleyman ÖZMUCUR, "Budget Deficit, Inflation and Debt Sustainability", Boğaziçi University Working Papers, No:12, 2001.

ARAOZ Florencia Maria, Ana Maria CERRO, Osvaldo MELONI and Tatiana Soria GENTA, "Testing The Sustainability of Argentina Fiscal Policy 1865-2002", XXII Journadas Anvales de Economia del Banco del Uruguay, 2007.

ARESTIS Philip, Andrea CIPOLLINI and Bassam FATTOUH, "Treshold Effects in the U.S. Budget Deficit", Levy Economics Institute, Economics Working Paper, Archive 358, 2002.

BAGLIONI Angelo, Umberto CHERUBINI, "Intertemporal Budget Constraint and Public Debt Sustainability: The Case of Italy", Applied Economics, Vol:25, Issue 2, February 1993. pp 275-283

BUITER Willem H, Urjit R. PATEL, "Debt, Deficits and İnflation: An Application to The Public Finances India", NBER Working Paper Series, Working Paper No:3287, March 1990.

BUITER Willem H and Urjit R. PATEL, "India's Public Finances: Excessive Budget Deficits, A Government-Abused Financial System and Fiscal Rules", Brookings Institution-NCAER India Policy Forum Second Conference 2005.

CUDDINGTON John T., "Analysing The Sustainability of Fiscal Deficits in Developing Countries", The World Bank Policy Research Working Paper, WPS 1784, 1997.

CROWDER William J., "The US Federal Intertemporal Budget Constraint: Restoring Equilibrium Through Increased Revenues or Decreased Spending?", Macroeconomics 9702002, EconWPA, February 1997.

DE HAAN Jacob and Clemens SİERMANN, "The Intertemporal Government Budget Constraint: An Application for The Netherlands" Public Finance, 48(2), 24-249, 1993.

EDWARDS Sebastian, "Debt Relief and Fiscal Sustainability", National Bureau of Economic Research, NBER Working Paper Series, Working Paper 8939, May 2002.

ENRHART Christophe and Matthieu LLORCA, "The Sustainability of Fiscal Policy: Evidence from a Panel of six South Mediterranean Countries", Applied Economic Letters, 1-7 ifirst, 2007.

FEVE Patrick, Pierre-Yves HENIN and Philippe JOLIVALDT, "Feedback Covariates Unit Root Tests An Application to The Sustainability of Fiscal Policy", CEPREMAP, Cepremap Working Paper Series, (Couverture Orange) Number 9810, 1998.

FOUNTAS Stilianos, Jyh-Lin WU, "Are The Greek Budget Deficits Too Large?", Applied Economic Letters, Volume:3, 1996. pp 487-490

GALLI Emma and Fabio PADOVANO, "Sustainability and Determinants of Italian Public Deficits Before and After Maastricht", CESifp Working Paper, No:1391, January 2005.

GEITHNER Timothy, "Assessing Sustainability", International Monetary Fund, Policy Development and Review Department, May 2002.

GÜNAYDIN Emek, Analysing The Sustainability of Fiscal Deficits in Turkey", Hazine Dergisi, Sayı 16, 2003. 1-14

GÜRBÜZ Yeşim, Thomas JOBERT and Ruhi TUNCER, "Public Debt in Turkey: Evaluation and Perspectives", Applied Economic Letters, 39, 2007. pp 343-359

HAKKIO Craig S., Mark RUSH, "Is The Budget Deficits 'Too Large?'", Economic Inquiry, 29, 3, July 1991. pp 429-445

HAMILTON James D, Marjorie A. FLAVIN, "On The Limitations of Government Borrowing: A Framework for Empiricial Testing", The American Economic Review, Vol 76, No 4, September 1986. pp 808-819

HAUG Alfred A., "Has Federal Budget Deficit Policy Changed in Recent Years?", Economic Inquiry, Volume:33, Issue 1, January 1995. pp 104-118

ISSLER Joao Victor and Luiz Renato LIMA, "Public Debt Sustainability and Endogenous Seignorage in Brazil: Time SeriesEvidence From 1947-1992", Journal of Development Economics, Volume:62, 2000. pp 131-147

KALYONCU Hüseyin, "Fiscal Policy Sustainability: Test of Intertemporal Borrowing Constraints", Applied Economic Letters, 12, 2005. pp 957-962

KASHALALA-Tsihiswaka Gauthier, "Is Fiscal Policy Sustainable in South Africa? An Application of The Econometric Approach", University of Pretoria Department of Economcs Working Paper Series, Working Paper:2006-14, June 2006.

KIRCHGAESSNER Gebhard and Silika PROHL, "Sustainability of Swiss Fiscal Policy", CESifo Working Paper, No:1689, March 2006.

KOO Chung Mo, "Fiscal Sustainability in The Wake of The Economic Crisis in Korea", Journal of Asian Economics, Volume:13, 2002. pp 659-669

KREMERS Jeroen J.M., "Long-Run Limits on The US Federal Debt", Economic Letters, Volume:28, İssue:3, January 1988. pp 259-262

KUŞTEPELİ Yeşim and Gülcan ÖNEL, "Fiscal Deficit Sustainability with a Structural Break: An Application to Turkey", Eastern Mediterranean University, Review of Social, Economic and Business Studies, October 2005.

LLORCA Matthieu and Srdjan REDZEPAGIC, "Debt Sustainability in The EU New Member States: Empiricial Evidence from a Panel of Eight Central and East European Countries", Post Communist Economies, Vol 20, No:2 June 2008.

MAKRYDAKIS Stelios, Elias TZAVALIS and Athanassios BALFOUSSIAS, "Policy Regime Changes and The Long-Run Sustainability of Fiscal Policy: An Applicaton to Greece", Economic Modelling, 16, 1999. pp 71-86

MARINHEIRO Carlos Fonseca, "Sustainability of Portuguese Fiscal Policy in Historical Perspective", CESifo Working Paper, No: 1399, February 2005.

MARTIN Gael M., "US Deficit Sustainability: A New Approach Based on Multiple Endogenous Breaks", Journal of Applied Econometrics, Vol:15, No:1, January-February 2000. pp 83-105

NEAIME Simon, "Sustainability of Budget Deficits and public Debt in Lebanon: A Stationary and Co-Integration Analysis", Review of Middle East Economics and Finance, Vol:2, No:1, April 2004. pp 43-61

OLEKALNS Nilss, Paul CASHIN, "An Examination of the Sustainability of Indian Fiscal Policy", The University of Melburne Departments of Economics – Working Paper Series, Number:748, 2000.

ÖNEL Gülcan, Utku UTKULU, "Modelling Long Run Sustainability of Turkish External Debt with Stuructural Changes" Economic Modelling, 23, March 2006. pp 669-682

ÖZATAY Fatih, "Sustainability of Fiscal Deficits, Monetary Policy, and Inflation Stabilization: The Case of Turkey", Journal of Policy Modelling, 19 (6), 1997. pp 661-681

ÖZMEN Erdal ve Çiğdem İzgi KOĞAR, "The Sustainability of Budget Deficits in Turkey with a Structural Shift", METU Studies in Development, Vol:25 (1), 1998. 107-127

PAYNE James E, Hassan MOHAMMED and Murat ÇAK, "Turkish Budget Deficit Sustainability and The Revenue Expenditure Nexus", Applied Economics, 40, 2008. pp 823-830

QIN Duo, Marie Anne CAGAS, Geoffrey DUCANES, Nedelyn Magtibay-RAMOS and Pilipinas F. QUİSİNG, "Empirical Assessment of Sustainability and Feasibility of Government Debt: The Philippines Case", University of London Queen Mary Economics Working Paper, No:527, March 2005.

QUINTOS Carmela E., "Sustainability of the Deficit Process with Stuructural Shifts", Journal of Businnes and Economic Statistics, 13, 4, October 1995. pp 409-417

SIRIWARDANA Mahinda K.M, "An Analysis of Fiscal Sustainability in Sri Lanka", Central Bank of Sri Lanka Staff Studies, Vol 27-28 1997,1998. pp 80-111 (http://www.centralbanklanka.org/saff_studies_vol_27-28d.PDF)

SLACK Enid, Ricahard M BIRD, "The Fiscal Sustainability of The Greater Toronto Area", International Tax Program, Institute for International Business, Joseph L. Rotman School of Management, University of Toronto, ITP Paper, 0405, February 2004.

SMITH Gregor W., Stanley E. ZIN, "Persistent Deficits and The Market Value of Government Debt", Journal of Applied Econometrics, Vol:6, 1991. pp 31-44

TANNER Evan, Peter LIU, "Is The Budget Deficit "Too Large?": Some Further Evidence", Economic Inquiry, Volume:32, Issue 3, July 1994. pp 511-518

TCA, Treasurer of Commonwealth of Australia, Intergenerational Report 2002-03, Budget Paper No.5, 2002. http://www.budget.gov.au/2002-03/bp5/html/index.html (05.05.2008)

TÜSİAD, "Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Kamu Borçları, Mali Disiplin Üzerine Gözlemler ve Öneriler", TÜSİAD – T 96 – 1 / 190, Ocak 1996.

TREHAN Bharat, Carl E. WALSH, "Testing Intertemporal Budget Constraints: Theory and Application to U.S Federal Budget and Current Account Deficits", Journal of Money, Credit and Banking, Vol:23 No:2 May 1991. pp 206-223

WILCOX David W., "The Sustainability of Government Deficits: Implications of Present Value Borrowing Constraint", Journal of Money and Banking, Vol 21, No 3, 1989. pp 291-306

WU Jyh-Lin, "Are Budget Deficits "Too Large?":The Evidence From Taiwan", Journal of Asian Economics, Volume:9, Issue 3, 1998. pp519-528

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

BÜYÜLÜ GERÇEKÇİLİK: LATİFE TEKİN'İN SEVGİLİ ARSIZ ÖLÜM VE ANGELA CARTER'IN BÜYÜLÜ OYUNCAKÇI DÜKKÂNI İSİMLİ ESERLERİNİN KARŞILAŞTIRMASI

Derya EMİR[1]
Hatice Elif DİLER[2]

Özet: Büyülü gerçekçilik, postmodern edebiyat kuramının merkezini oluşturan önemli akımlardan biridir. Çağdaş İngiliz edebiyatı yazarlarından Angela Carter'in *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı* (1967) isimli eseri ile çağdaş Türk edebiyatı yazarlarından Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* (1983) isimli eseri, büyülü gerçekçilik akımının ölçütleri ile yazılmışlardır. Bu çalışmanın amacı, söz konusu iki eseri büyülü gerçekçilik akımı ölçütleri açısından karşılaştırmak, iki eser arasındaki benzerlikleri, farklılıkları ve etki - etkileşimleri saptamaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Büyülü Gerçekçilik, Angela Carter, *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*, Latife Tekin, *Sevgili Arsız Ölüm*.

Abstract: Magical Realism is one of the literary movements which exists in the center of the postmodern literary theory. *The Magic Toyshop* (1967) by Angela Carter, one of the well-known authors of the contemporary English literature, and *Dear Shameless Death* (1983) by Latife Tekin, one of the famous authors of the contemporary Turkish literature, were written in terms of magical realism. The aim of this study is to compare these two novels in terms of criteria of magical realism and to determine the differences, similarities and interactions between them.

Key Words: Magical Realism, Angela Carter, *The Magic Toyshop*, Latife Tekin, *Dear Shameless Death*.

GİRİŞ

Karşılaştırmalı Edebiyat, günümüzde çalışmalarını, edebi kuram ve eleştiriyi kapsayacak şekilde, iki farklı edebi metnin farklılıkları, benzerlikleri (analoji) ile etki ve etkileşimlerinin saptanmasına yönelik olmak üzere üç temel esasa dayalı olarak sürdürmektedir. Bir Karşılaştırmalı Edebiyat denemesi olarak, bu çalışmanın amacı, biçim ve içerik açısından özgün birer edebi yapıt olan Angela Carter'in *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı* (1967) isimli eseri ile Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* (1983) isimli eserini büyülü gerçekçilik akımı ölçütleri açısından karşılaştırmaktır. Çalışmanın ilk bölümünde, çağdaş edebiyatta önemli bir edebi akım olup, çalışmaya temel teşkil edecek, büyülü gerçekçilik akımı, anlatım teknikleri ve bu akımın çalışmamızda kullanılacak temel özellikleri irdelenecek, ikinci bölümde ise saptanmış temel özellikler çerçevesinde söz konusu iki eser benzerlikler, farklılıklar, etki ve etkileşimler bazında karşılaştırılacaktır.

Çağdaş Türk edebiyatının önemli isimlerinden Latife Tekin, 1957 yılında Kayseri'nin Bünyan ilçesine bağlı Karacefenk köyünde doğmuştur. 1966 yılında, 9 yaşında iken ailesiyle beraber İstanbul'da çalışan babasının yanına taşınmıştır. İlk ve orta öğretimini İstanbul'da tamamlayan Tekin, 1974 yılında Beşiktaş Kız Lisesi'nden mezun olmuş, 1976–1977 yılları arasında İstanbul Telefon Başmüdürlüğü'nde memur olarak çalışmıştır. Latife Tekin'in ilk eseri, 1983 yılında yayımlanan *Sevgili Arsız Ölüm*'dür. Yazarın, köyden kente göçen bir ailenin dramını anlattığı ve bu bağlamda özöykümsel öğeler taşıyan *Sevgili Arsız Ölüm*, büyülü gerçekçilik akımının etkisi altında yazılmış, yayımlandığı andan itibaren hem edebiyat, hem sosyoloji alanlarında büyük yankı uyandırmıştır. Latife Tekin'in diğer eserleri sırasıyla, *Berci Kristin Çöp Masalları* (1984), *Gece Dersleri* (1986), *Buzdan Kılıçlar* (1989), *Aşk İşaretleri* (1995), *Ormanda Ölüm Yokmuş* (2001), *Unutma Bahçesi (*2004) ve *Muinar* (2008)'dır. Yazarın romanlarından başka, bir senaryo eseri, bir denemesi ve bir anı kitabı da bulunmaktadır.

[1] Okutman, Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü
[2] Öğr. Grv, Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü

Çağdaş İngiliz Edebiyatının önemli yazarlarından Angela Carter, 1941 yılında, İngiltere'nin Eastbourne şehrinde doğmuştur. Küçük yaşlarda anoreksi hastalığı ile mücadele eden yazar, gazetecilik hayatına Londra'da haftalık çıkan *Croydon Advertiser* adlı gazetede yazılar yazarak başlamıştır. Bristol üniversitesinde İngiliz Edebiyatı okuyan Carter, 1966 yılında ilk romanı *Shadow Dance'ı* yayımlamıştır. *The Magic Toyshop* (*Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*) isimli eseri, 1967 yılında yayımlanmış ve yazara Llewellyn Rhys Ödülü'nü kazandırmıştır. Son romanı *Wise Children*'la büyük beğeni toplayan yazar, Şubat 1992'de hayata gözlerini kapatmıştır. Carter, feminizm, büyülü gerçekçilik, fantastik ve bilim kurgu gibi pek çok türde eserler vermiştir. Başarılı bir makale yazarı olan Angela Carter'ın, toplam 9 adet romanı ve dört bölümden oluşmuş bir hikâye derlemesi bulunmaktadır.

BÜYÜLÜ GERÇEKÇİLİK

Büyülü gerçekçilik terimi, ilk olarak Alman sanat eleştirmeni ve tarihçisi Franz Roh tarafından, 1925 yılında yayımlanmış olan *Nach-expressionismus, magischer Realismus: Probleme der neuesten europaischer Malerei* (*Dışavurumculuk Sonrası, Büyülü Gerçekçilik: Yeni Avrupa Resim Sanatındaki Sorunlar*) isimli eserinde, dönemin Alman ressamlarının, konuları ve temaları hayal ürünü, fantastik ve rüyamsı niteliğe sahip çalışmalarını anlatmak amacıyla kullanılmıştır. Terim, edebiyatta ilk olarak, İtalyan yazar ve eleştirmen Massimo Bontempelli (1878–1960) tarafından kullanılmıştır (Turgut, 2003: 14). Büyülü gerçekçilik, en çok Latin Amerikalı yazarların eserlerinin sınıflandırıldığı bir akım olarak kendini göstermiştir. Arjantinli yazar Jorge Luis Borges'in (1899–1988) 1935 yılında yayımlanan *Historia universal de la infamia* (*Alçaklığın Evrensel Tarihi)* isimli eseri, ilk büyülü gerçekçilik çalışması olarak kabul edilmektedir (Cuddon, 1999: 488). Büyülü gerçekçilik akımının en tanınmış yazarı, 1967 yılında yayımlanmış olan *Cien años de soledad (Yüzyıllık Yalnızlık)* isimli yapıtı ile Kolombiyalı yazar Gabriel García Márquez'dir. Italo Calvino, John Fowles, Günter Grass, Janet Frame ve Salman Rushdie, büyülü gerçekçi bakış açısıyla eserler vermiş olan diğer önemli edebiyatçılardır (Cuddon, 1999: 488).

Büyülü gerçekçilik, "büyülü unsurların, resmedilen gerçeklik içinden organik olarak gelişmesini sağlayacak biçimde fantastik ve gerçekçiliği birbirine bağlayan" (Faris, 2005: 163) bir postmodern akımdır. Fantastik unsurlara postmodern eserlerde sıkça rastlandığından, büyülü gerçekçilik "postmodernizmin merkezi" (Faris, 2005: 173) olarak kabul edilebilir. Büyülü gerçekçilik, Zamora ve Faris'e göre (2005:5) ontolojik, politik, cinse ait veya coğrafi sınırları araştıran bir akımdır. Bu akım, diğer bir akım içinde bir arada kullanılamayacak farklı dünyaları, alanları ve sistemleri bir arada bulundurur ve bunların kaynaşmasını sağlar. Gerçekliği sorgulama hususunda gerçekçiliğin uzantısı olarak kabul edilse bile, büyülü gerçekçilik, akılcılığa ve edebi gerçekçiliğe zıt bir akımdır (Zamora ve Faris, 2005:6).

Büyülü gerçekçilik akımının en önemli özellikleri, fantastik ya da tuhaf unsurlarla, gerçekçi unsurların karıştırılması ya da yan yana kullanılması, kıvrımlı hatta labirentimsi anlatım tekniklerine ve temalara, ustalıklı zaman değişimlerine, rüyalara, yerel mitlere, cinlerle, perilerle dolu masalımsı hikâyelemeye yer verilmesi, dışavurumcu ve gerçeküstücü tanımlamaların ve esrarengiz bir bilgelikle korkunç, izah edilemez, şaşırtıcı ve hatta ani şok yaratacak unsurların kullanımıdır. (Cuddon, 1999: 488)

Tüm benzerliklerine rağmen, büyülü gerçekçilik, fantastik ve gerçeküstücü akımlardan farklı bir akım olarak değerlendirilir. Franz Roh (2005: 15-33), gerçeküstücülüğün (surrealism) tamamen imkânsız durumları temsil ettiğini belirtir. Roh'a göre, büyülü gerçekçilikte günlük hayat perili, masalımsı bir şekle sokulurken, ondan yalnızca birkaç yıl önce hüküm sürmüş olan gerçeküstücülük, var olanı tamamıyla yadsıyacak şekilde ortaya çıkar. Gerçeküstücüler, eserlerinde fantastik veya olağanüstü unsurları kullanmışlar, ancak bunu gerçekten tamamen uzaklaşarak gerçekleştirmişlerdir (García, 2004: 34). Ancak Latin Amerika büyülü gerçekçiliğinin söylencesel köklerini etkileyen akım gerçeküstücülük olmuştur (García, 2004: 33). García, büyülü gerçekçilik ve fantastik edebiyat arasında da fark bulunduğuna dikkat çeker. Hem fantastik edebiyatta hem de büyülü gerçekçilikte doğa ve doğaüstü bir arada kullanılmaktadır. Ancak büyülü gerçekçilikte, doğal olanın yanı başında kullanılan doğaüstü unsur okuyucuyu şaşırtmaz. Büyülü gerçekçilikte kullanılan doğaüstü unsurun doğal olanla bütünleşip kaynaşması şarttır. Fantastik edebiyatta ise, doğal olana aykırı, bambaşka bir dünya yaratıldığından, doğaüstü durum insanda şaşkınlık duygusu yaratır.

1949 yılında yayınlanan *El reino de este mundo* (*Bu Dünyanın Krallığı*) adlı eserin önsözünde Latin Amerikalı yazar Alejo Carpentier (1904–1980) 'lo real maravilloso' (olağanüstü gerçek) kavramını ilk kez kullanmıştır (Turgut, 2003: 14). José Donoso Yáñez büyülü gerçekçilik ve olağanüstü gerçekçilik arasında küçük bir fark olduğunu, aslında bu

ikisinin iç içe geçmiş kavramlar olarak düşünülmesi gerektiğini söyler. Donoso'ya göre, iki kavram arasındaki fark aşağıdaki gibidir:

> Harika gerçekçilik [olağanüstü gerçekçilik], güçlü Afrika ve yerli köklerine sahip olan Latin Amerika'nın belirli bölgelerindeki büyülü atmosferi yansıtırken, büyülü gerçekçilik barok, romantizm ya da gerçeküstücülük gibi uluslar arası sanatsal bir eğilimdir." (aktaran García, 2004: 36)

Yukarıdaki alıntı, sömürgecilik (colonial) ve sömürgecilik dönemi sonrası (postcolonial) söylemlerini akla getirmekte, dolayısıyla büyülü gerçekçilik tanımlarına bu söylemler kapsamında bakmayı gerektirmektedir. Nitekim *Post-Colonial Studies* (*Sömürgeleşme Sonrası Çalışmaları*) (2005) isimli kitabın yazarları (Ashcroft, Griffiths ve Tiffin) büyülü gerçekçilik teriminin Latin Amerika edebiyat eleştirisi tarihinde ilk olarak Jacques Stephen Alexis tarafından, sömürgecilik sonrası bağlamda 'Haitililerin büyülü gerçekçiliği' başlığı altında kullanıldığını belirmektedirler. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, toplumsal gerçekçilik akımı, radikal entelektüeller tarafından, toplumsal sorunları yorumlamada araç olarak önerilmiştir. Ancak Alexis, 1956'da yayımlanmış makalesinde, pek çok sömürgecilik sonrası toplumda, sanayileşmemiş köylü nüfuzun, kendine has, hayali ve büyülü yaşamını sürdürdüğünü söyler. Bu yaşam tarzının kökleri, söz konusu nüfusun efsanelere, masallara, batıl inançlara dayalı güçlü mitsel geleneklerinde yatmaktadır. Yerli halkın, yıllarca maruz kaldığı sömürgeci ve ırkçı eylemlere direnerek, kendi kimliğini oluşturmasında bu güçlü mitsel geleneğin etkisi büyüktür (aktaran Ascroft vd., 2005: 132). Dolayısıyla, Batı'nın gerçekçi romanının karşısında, özünde saklı kalmış yerli kültürün doğallığını yansıtan büyülü gerçekçilik akımı durmaktadır.

Ünlü eleştirmen Roland Walter, büyülü gerçekçiliğin ilk şartının, gerçek olanla, gerçekdışı, doğaüstü veya alışılmamış olanı birleştirip, gerçek olanı büyülü bir şekle sokmak olduğunu söyler (aktaran Turgut, 2003: 23). İkinci şart gerçek ve gerçeküstü unsurlar birleştirilirken uyumlu bir bütün oluşturulmasıdır. Bu uyumlu bütün, eserde hem anlatıcı hem de karakter bazında sağlanır. Anlatıcı ve karakterler, doğaüstü olanı doğalmış gibi algıladıkları için, doğaüstü olan okuyucuda da şok etkisi yaratmayacak, gerçekdışı olan okuyucu tarafından sorgulanmayacaktır (Turgut, 2003: 23). Üçüncü unsur ise, yazarın ketumluğu/ suskunluğudur (authorial reticence). Anlatıcı, sadece olayları ve karakterlerin eylemlerini anlatır. Olayı aktarırken, ona kendi yorumunu katmamalı ve açıklamalarda bulunmamalıdır. Aksi takdirde, okuyucu gerçekdışı olanı sorgulamaya başlayacak ve büyülü gerçekçiliğin diğer iki kuralı da ihlal edilmiş olacaktır (Turgut, 2003: 23).

Büyülü gerçekçilik, fantastik olanla gerçeği, tuhaf olanla mantıklı olanın alaşımını sağlamak zorundadır. Gerçeklik, büyülü gerçekçi bir eserde çoğu zaman dolaylı yollarla yansıtılmaktadır. Eser, gerçekliğin psikolojik, ruhsal veya ahlaki boyutlarını semboller yardımıyla aktarır. Faris (2005: 175), büyülü gerçekliğin postmodern kurgunun önemli akımlarından biri olmasını sağlayan özelliklerden birinin metafiziksel bir boyuta sahip olması olduğunu söyler. Eserlerde imgeler, semboller ve eğretilemelerle yaratılmış metafiziksel bir boyut mevcuttur. Eserdeki sembolizmi çözmek okuyucuya düşer. Büyülü gerçekçiliği postmodern kurgu kapsamında tutan diğer bir özellik ise, iki faklı dünyaya ait unsurları birleştirebilmek için başkalaşımlardan (metamorfoz) da sık sık faydalanmasıdır (Faris, 2005: 178). Dolayısıyla üslup açısından bakıldığında büyülü gerçekçilik, benzetme, mecaz, mübalağa, tekrarlar, sembolizm, ironi ve paradoks gibi pek çok söz sanatını kullanmaktadır.

Büyülü gerçekçilikte, kronolojik, düz çizgisel akıp giden zaman algısı yoktur. Jorge Luis Borges ve Franz Kafka'yı önemli büyülü gerçekçilik temsilcileri olarak kabul eden Angel Flores'e (2005: 115) göre, zaman "zamansız bir akışkanlık içinde var olur". Mitsel mekânların kullanımı ve geçmişe dönüş (flashback) ve geleceğe gidişler (flashforward) sayesinde oluşturulan çevrimsel bir zaman algısı mevcuttur. Murat Belge'nin, "*Marquez ve Romanda Yenilik*" isimli yazısında (2005: 59–64), büyülü gerçekçiliğin ustası Gabriel García Márquez'in, *Yüzyıllık Yalnızlık* isimli romanındaki "zaman algısı" ve "roman kişisi" hakkındaki yorumları, büyülü gerçekçi eserler için genel-geçer kabul edilebilir:

> Marquez'in bireyleri, klasik roman dünyasının bireyleri değil. Klasik romandan alışık olduğumuz "kişilik" tanımı da en geniş anlamıyla tarih. Onun için düşle gerçekliği, gerçekçilikle fantazyayı iç içe anlatıyor. İnsanlar yalnız fiziksel dünyalarıyla değil, düşleriyle de yaşıyorlar. Tarihi

> anlatmak için bireyleri karşımıza çıkarıyor. Ama bunlar da ondokuzuncu yüzyılın dünya tarihini özetleyen (world-historical) somut-evrenselleri değil. Boyutları çok değişik. Bu dünyada zamanın da ampirik zamansal kavramı ile ilgisi kalmamış. İsterse geri dönüyor, isterse yavaş, isterse hızlı akıyor. (Belge, 2009: 62)

Yukarıdaki alıntıdan anlaşılacağı gibi, büyülü gerçekçi eserlerde 'roman kişisi' kavramı da gerçekçi eserlere göre çok farklıdır. Ampirik gerçeklikle yazılmış romanlarda insanı politik- tarihi ve psikolojik boyutlarıyla tanıtmanın yazar açısından bir paradoks oluşturduğunu belirten Belge (2009: 63), psikolojik yönü incelemenin tarih incelemeyi, tarihsel yönü incelemenin ise psikolojik yönü gölgelediğini iddia etmektedir. Büyülü gerçekçi bir eserde, yazarın ketumluğu ilkesinin de katkısıyla roman kişilerinin fiziksel, ruhsal ve zihinsel özellikleri ön plana çıkmaz. Dolayısıyla, büyülü gerçekçilikte gerçekçi yazarların içine düştüğü ikilem kendiliğinden çözülmüş olur:

> Alışılmış, bireysel "roman kişisi"nin benzersiz bir "kişiliğin" psikolojisi değil onun verdiği, daha "ortaklaşa" bir insanı anlatıyor, özlemleri ve yüceltimleri, yıkıcı ve yaratıcı yanlarıyla, cinsel uyanışlarıyla. Bilinen anlamda bir tarih de değil anlattığı aynı zamanda. Düşlerle, yani insan öznelliğiyle iç içe geçerek dönüşmüş, değişmiş bir tarihi-zaman. Bu tarihi zaman görünüşte "döngüsel." (Belge, 2009: 63)

Yukarıdaki bilgilerden yola çıkarak, büyülü gerçekçilik akımının çalışmamıza temel teşkil edecek özelliklerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

a) Büyülü gerçekçilik, fantastik unsurlara bolca yer veren postmodern edebiyat kuramında merkez teşkil edecek akımlardandır. Köken itibariyle, Latin Amerika'da doğmuş ve en önemli örnekleri Latin Amerikalı yazarlar tarafından verilmiştir. Dünya ölçülerinde incelendiğinde, üçüncü dünya ülkelerinin, Batı kapitalizmi, eğitimi ve teknolojisi ile karşılaşması sonucunda, bu ülkelerde edebiyat alanında büyülü gerçekçilik akımı görülmeye başlamıştır. Sömürgecilik sonrası söylemle ilişkilendirildiğinde, fantezi ve gerçek olmak üzere iki farklı özelliği birleştirmesinden dolayı melezlik (hybridity) ve 'öteki' kavramlarına değinilmesi eserin önemli özelliklerini teşkil eder. Üçüncü dünya ülkelerindeki insanın bireysel, toplumsal, ekonomik sorunlarını işlemek için kullanılan, dolayısıyla politik kaygı taşıyan bir akım olmuştur.

b) Büyülü gerçekçilik, gerçek ve fantastik, alışılmış ve alışılmamış olanı bir arada kullanır. Fantastik veya alışılmamış olan, eserde büyülü bir hale dönüşür. Dolayısıyla, büyülü gerçekçilik, gerçek ve fantastiğin mükemmel oranda bileşimi olarak algılanmalıdır. Büyülü gerçekçi bir eser, doğal olan ile doğaüstü olanı okuyucuyu şaşırtmadan kaynaştırmalıdır.

c) Büyülü gerçekçi bir eserde doğaüstü, perilerle, cinlerle, hayaletlerle dolu masalların, destanların, efsanelerin ve halk hikâyelerinin yararlanılması sonucu mitsel bir geleneğin yansıması olarak ortaya çıkar. Bu mitsel yansımalar eserin fantastik kısmını oluşturur. Yani, esere doğaüstü unsuru katabilmek için yerel folklordan yararlanılır. Geleneksel sözlü edebiyatın kullandığı anlatım teknikleri kullanılabilir.

d) Büyülü gerçekçi bir eserde anlatıcı, okuyucunun tuhaf olandaki mantıksızlığı fark etmemesini sağlamak amacıyla, hiçbir açıklamada bulunmadan, bir uzaklık duygusu yaratarak olayları okuyucuya aktarır. Anlatıcının ketumluğu sayesinde uzaklık ve uzaklaşma duyguları yaratılırken, olaylar ve bu olayların akışı ön plana çıkmaktadır. Büyülü gerçekçilikte sıkça kullanılan ironi de anlatıcının yaratmış olduğu büyülü dünyadan kendisini uzak tutmasını sağlar.

e) Anlatıcının ketumluğu ve ironinin kullanılması, eserde karakterlerin sunumunu, yer ve zaman algılarını etkilemektedir. Büyülü gerçekçilikte karakterler daha çok gerçekleştirdikleri eylemlerle tanıtılmakta, karakterlerin ruhsal, psikolojik ve ahlaki özellikleri açıklanmamaktadır. Yer ve zaman, eserde belirsiz kalır. Mitsel mekânlar kullanılır. Düz çizgisel bir zaman algısı yoktur, daha çok çevrimsel zaman algısı hâkimdir. Bazen semboller ve çağrışımlar, bazen de halk hikâyeleri, masallar, efsaneler, destanlar ve düşler yardımıyla geçmiş, şimdi ve gelecek iç içe geçer. Üslup açısından bakıldığında büyülü gerçekçilik, benzetme, mecaz, mübalağa, tekrarlar, sembolizm, ironi ve paradoks gibi pek çok söz sanatını kullanmaktadır.

SEVGİLİ ARSIZ ÖLÜM VE BÜYÜLÜ OYUNCAKÇI DÜKKÂNI

1983 yılında yayımlanmış olan *Sevgili Arsız Ölüm*, Latife Tekin'in ilk eseridir. Köyden kente göç etmiş beş çocuklu bir ailenin yaşamını konu alan *Sevgili Arsız Ölüm*, iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Aktaş ailesinin, sonradan adı Akçalı olarak değiştirilen Alacüvek köyünde, kente göç etmeden önceki yaşamları anlatılmaktadır. Eser, roman karakterleri Huvat (baba), Atiye (anne) ve çocukları Nuğber, Halit, Seyit, Dirmit ve Mahmut vasıtasıyla Anadolu köy halkının gerek İslam gerekse İslam öncesi inançları harmanlayarak oluşturduğu, gelenek, görenek ve batılla örülü dünya algısını fantastik unsurları kullanarak ilk bölümde açımlamaktadır. İkinci bölümde ise ailenin kente göçtükten sonraki yaşamları, kente uyum süreçleri, çektikleri toplumsal ve ekonomik sıkıntılar anlatılmaktadır.

Büyülü Oyuncakçı Dükkânı, 1967 yılında Angela Carter tarafından yazılmıştır. Eserde, olaylar üç çocuklu varlıklı bir ailenin en büyük kızı olan, on beş yaşındaki Melanie'nin çevresinde gelişim göstermektedir. Anne ve babasını bir uçak kazasında kaybeden Melanie ve iki kardeşi (Jonathon ve Victoria) Londra'da yaşayan Philip Dayı ve ailesinin yanına taşınmak zorunda kalırlar. Bir oyuncakçı dükkânına sahip olan despot yaradılıştaki Philip Dayı'nın evinde gizemli ve gotik bir hava hâkimdir. Eser, bu gotik ve gizemli evde geçen olaylar üzerine yoğunlaşır.

Murat Belge (2009: 65-74), "Üçüncü Dünya Ülkeleri Edebiyatı Açısından Türk Romanına Bir Bakış" isimli yazısında, Fredric Jameson'ın "ulusal alegori" kavramını açıklamakta ve üçüncü-dünya ülkelerinin metinlerinin genel özelliğinin 'alegori' olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye'de roman türünün daha çok politik zemin üzerinde kurulduğunu, çünkü Batılılaşma hareketiyle birlikte "kolonyalist – emperyalist yaşantılar toplamını" (70), Türk romanının bir şekilde sentezlemeye çalıştığını söyler. Belge'ye (2009: 69) göre, Latife Tekin "kolonyalist bir yaşantının etkisinde" olmamakla beraber, yazdığı eserler "ulusal alegori" kategorisine girmektedir. Angela Carter'ın eserlerinde kolonyalist etki görülmemekte ve eserleri ulusal alegori niteliği taşımamaktadır. Ancak, Carter da edebiyatı politik bir olgu olarak algıladığından (Vlad, 2005: 118), eserlerinde büyülü gerçekçilik, fantezi, gotik ve bilimkurguyu kullanarak, "peri masallarının ve mitlerin içselleştirilmiş cinsel alt metinlerini feminizm ve erotizm açımlamalarıyla ortaya döker" (Gündoğan, http://www.tabut.net/index). Carter'ın sorgulamaya çalıştığı temalar, bireyin toplumsal ve cinsel kimlik arayışlarıdır.

Latife Tekin, *Sevgili Arsız Ölüm*'de Anadolu'nun içinde bulunduğu durumu, gelişmemiş, modernliği yakalayamamış köylerden modern kente göçü ve bu göçün sebep olduğu sorunları irdeler. Dirmit ve ailesi, kentte sefalet sınırlarını zorlayan yoksul bir yaşam sürerler. *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*'nda olay İngiltere'nin başkenti Londra'da geçmektedir. İngiltere, bir üçüncü dünya ülkesi olarak algılanamaz. Ancak, ülkedeki ekonomik şartlar, toplumsal sınıf farklılıkları, zengin ve fakir arasındaki uçurumlar, *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*'nında kendini göstermektedir. Dirmit ve ailesinin kentte içine düştüğü yoksulluğu, Melanie ve kardeşleri, dayılarının evinde tecrübe etmektedirler. Her iki eserde de bir göç olayı yaşanmaktadır ve bu 'göç', zorunlu olarak gerçekleşmektedir. Dirmit ve ailesi, gerek baba Huvat'ın kentte çalışması gerekse Dirmit'in adının 'Cinli Kız'a çıkması ve köyde baskı yaşamasından dolayı köyden kente göç ederken, Melanie ve iki kardeşi, anne ve babalarını kaybettiklerinden dolayı Londra'nın güneyinde yaşayan dayılarının yanına taşınmak zorunda kalırlar.

Büyülü Oyuncakçı Dükkanı'nın baş karakterlerinden Melanie çocukluğunu ailesi ve kardeşleri ile beraber naif ve huzurlu bir kırsal bölgede geçirmiştir. Vlad'a (2005: 119) göre, "romanın ismi okuyucuyu şu soruyu sormaya yönlendirir: Anne ve babasıyla birlikte yaşadığı küçük, huzurlu kırsal bölge mi daha büyülüdür yoksa kuklalar yapan kötü niyetli dayısının içinde oyunlar sergilediği Londra'daki uğursuz gotik evi mi?". Melanie, anne ve babasıyla yaşadığı sevgi dolu lüks ev aklına geldiğinde, tüm yaşadıklarının, hatta kendisinin ve kardeşlerinin de birer masal kahramanı olduğunu düşünür: "…ebeveynlerinin trajik ölümü yüzünden romantik bir hüzünle hatırlanan iyi ve güzel rüya çocukları olmuşlardı" (Carter, 2002: 112). Benzer şekilde, köyde adı 'cinli kız'a çıkan, köy ahalisi tarafından dışlanan Dirmit, yaşadığı tüm olumsuzluklara rağmen köyü bırakıp gitmek istemez. Kamyona bindiğinde, arkasından ağlayan tulumbanın sesini duymamak için kulaklarını kapatır. Dirmit için köy, cinleriyle, konuştuğu tüm canlı ve cansızları ile büyülü bir yerdir. Dirmit'in köy özlemi kentteyken de devam eder.

Aydınlanma ve olgunlaşma aşamalarından geçen iki genç kızın yaşamlarını anlattıkları için, inceleme konumuzu teşkil eden iki eserin, konu anlamında da benzerlikler taşıdıkları söylenebilir. Köyden kente göç temasının haricinde *Sevgili Arsız Ölüm*, "Dirmit'in aydınlanmasını ve ideolojik bakımdan aileden kopuşunu" (Moran, 2009: 79) işlemektedir. Seyit Battal Uğurlu (2008) görüşlerini aşağıdaki şekilde belirtmektedir:

> Orta Asya Türk inançlarına kadar uzanan kültürel bir olay, bir tür Deli Dumrul bilinci gözlenmektedir. Atiye, ailesi ve çevresi üzerinde Şamansı bir rol oynamaktadır. Bu rol eserin sonlarına doğru görülebileceği üzere, 'yükselme', gökle ilişki kurma, gelecekten haber verme gibi hallerinden de anlaşılacağı üzere, 'seçilmiş' konumuna gelen Dirmit'e, tevarüs etmiştir. (Uğurlu, 2008)

Büyülü Oyuncakçı Dükkânı ise, ataerkil toplumun dayatmış olduğu cinsiyet rollerinin oluşturulma şeklini sorgulamaktadır. Dolayısıyla, eserde Melanie karakterinin cinsel kimliğini keşfetme, benliğini ve öznelliğini bulma çabaları işlenmektedir.

Büyülü gerçekçilik akımının çalışmamıza temel teşkil eden ikinci ölçütü açısından incelendiğinde, *Sevgili Arsız Ölüm* ve *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*'nın doğal ve doğaüstü olanın alaşımını sağladıkları görülür. *Sevgili Arsız Ölüm*'de, gerçekçi ve fantastik unsurlar, insanı şaşırtmayacak şekilde birleştirilmekte, doğaüstü ve fantastik olan doğalmış gibi algılanmaktadır. *Sevgili Arsız Ölüm*, Türk romanında köklü değişimlerin gözlendiği 1980'li yıllarda, dönemin yenilikçi (avant-garde) arayışlarını yansıtan önemli eserlerden biri olarak kabul edilmektedir. Latife Tekin, eserin yayımlandığı yıl kendisi ile yapılan bir söyleşide, klasik gerçekçi roman anlayışının halkımızın dünya algısını ifade etmede yetersiz olduğunu, bu yüzden kendisinin bir yazar olarak, halk kültürümüzü temel alan bir biçim arayışı içine girdiğini belirtmiştir (Kalkan, 1983). Bu yeni biçim arayışları ve yenilikçi (avant- garde) Türk romanında belirgin hale gelen "gerçeklikten uzaklaşma ve fantastiğe yönelme" (Moran 2009: 74) olguları, eserde kendilerini büyülü gerçekçilik akımının etkin kullanımı ile açığa vurmaktadırlar. Belge, Tekin'in kullandığı fantastiği aşağıdaki şekilde tanımlamıştır:

> Tekin'in zaman zaman fantastikleşen tekniğini "fantezi" olarak göremiyorum. Fantezi bir "oyunu", çoğu zaman hatta bir "kaçış"ı akla getirir. Sevgili Arsız Ölüm'ün fantastiği ise toplumsal kökenleri belli, gerçekliğin bir düzeyinin ta içinin ürünü olan bir fantastik. Gerçekliğin belirli toplumsal koşullar içinde algılanmasını resmediyor roman: bir ideolojik üretimin sanatsal yeniden üretimi. (Belge, 2009: 241)

Sevgili Arsız Ölüm'e benzer şekilde, *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*'nda, Angela Carter, gerçekçi unsurları fantastik olanlarla en iyi biçimde birleştirmekte ve fantastik olanı okuyucuyu şaşırtmayacak biçimde sunmaktadır. Carter'ın kullandığı fantastik unsurlar, "olağanüstüyü ve imkânsızı içerse de günlük yaşamla, diğer bir deyişle gerçeklikle mutlaka bağlantısı olacak şekilde kurgulanmıştır" (Özüm, 2009: 40). İngiltere'nin saygın edebiyat ödüllerinden biri olan Man Booker Edebiyat Ödülü komitesi, Angela Carter'ı "kuralları yıkan, gelenekselliği bozan, sınırların farkını gösteren ve sınırlayan" (Kılıç, 2005: 1) postmodern yazarlar arasında göstermektedir. Kılıç'a göre, Carter fantastiği kullanarak eseri gelenekselliğin ötesine taşıyan bir metin haline getirmekte ve Rus Biçemciliği'nin "alışkanlığı kırma" (defamiliarization) unsurunu kullanmaktadır. Bu bağlamda eski ve bildik olan 'gerçekçilik' ile yeni ve değişik olan 'fantastik' aynı metinde birleştirilerek melez (hybrid) bir edebi metin ortaya çıkarmaktadır (Kılıç, 2005: 2). Bu durum, okuyucuda bilinen gerçekliği sanki ilk defa görüyormuş ve algılıyormuş etkisi yaratmakta ve dolayısıyla, Carter'ın kuralları yıkan ve alt üst eden yeni bir anlatım tarzı yakalamasını sağlamaktadır.

Büyülü gerçekçilik akımının çalışmamıza temel teşkil eden üçüncü ölçütü açısından incelendiğinde, *Sevgili Arsız Ölüm*'de fantastik yön, destansı unsurlarla sağlanmaktadır. Eser, hem cinlerin, falların, tılsımların, büyülerin, rüyaların kullanımı ile içerik bakımından hem de kullanılan dil, anlatım tarzı, zaman ve mekân kavramları ve olay örgüsü ile teknik açıdan halk hikâyelerimize ve destanlarımıza benzemektedir (Moran, 2009: 77–78). *Sevgili Arsız Ölüm*'ü klasik gerçekçilikten ayıran bu özelliği Uğurlu (2008), şu şekilde tanımlamaktadır:

> *Sevgili Arsız Ölüm* bir yandan Orta Asya Türk inanışlarına, Türk destanlarına, geleneksel Türk anlatılarına yaslanmasıyla gelenek içinde anlam kazanır ve bu geleneksel birikimin aktarılmasında Marquez model olarak seçilerek, klasik gerçekçi çizginin dışına çıkılır." (Uğurlu, 2008)

Sevgili Arsız Ölüm, Battal Gazi, Selçukname, Dede Korkut gibi Türk destanlarından etkiler taşımaktadır. Eser hem İslamiyet öncesi hem de İslamiyet dönemi inançları yansıtacak şekilde "Sarıkız" masalları (Tekin, 2005: 36-37), "Hızır Aleyhisselam" (8), "Aksakallı dede"ler (45), "Kepse" (11) ve "Kişner Oğlan" (52) gibi cinler, cinci (13 ve 25) ve üfürükçü (71) hocalar ile doludur. Kente göçtükten sonra ise, gerek Dirmit'in gerekse en küçük kardeş Mahmut'un hayal dünyaları, Vikingler (83), Bill Kit (132), Süpermen (133), Tarzan (133) ve Zoro (133) gibi Batılı tarzdaki kurgu kahramanlarca süslenir.

*Büyülü Oyuncakçı Dükkânı'*nda, fantastik ile gerçeğin alaşımının oluşturulması, bir takım efsane ve mitlerden yararlanılması ile sağlanmaktadır. Latife Tekin gibi, Márquez'den ilham alan Carter (Özüm, 2009: 37), *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı'*nda, Batı uygarlığına ve özellikle İngiliz mitlerine pek çok göndermeler yapmaktadır: "Mavi Sakal"(Carter, 2002: 98), "Tilki Bey" (99), "*la belle au bois dormante*" (Uyuyan Güzel) (63), "Saf Ivan" (79), "Walpurgisnacht" (79). Eserde Yunan mitolojisinin İlyada ve Odise destanları ile Britanya mitolojisinin Kral Arthur Efsanesi'ne göndermeler de mevcuttur: "Korbenik Şatosu" (44), "Tehlikeli Taht" (220), "Leda ve Kuğu", "Truva Atı" (199).

'Yazarın ketumluğu / suskunluğu' (authorial reticence) açısından incelendiğinde, iki eserin bazı farklılıklara sahip oldukları görülür. *Sevgili Arsız Ölüm*'de anlatıcı her şeyi bilen, gören ve olaylar hakkında yorumda bulunan bir anlatıcı değildir. Olaylar hakkındaki yorumunu hiçbir zaman okuyucuya aktarmaz: "Yine aynı gün ne konuştular, ne düşündülerse kadını ahıra kapattılar" (Tekin, 2005: 8), "Kimden duydu, nerde gördü, nasıl öğrendiyse, bir eline koca bir ağ aldı" (148). Bu özellik sayesinde, eserde "gerçeklikle gerçek olmayan iç içe ve biri diğerine daha gerçek olma konusunda baskın çıkamadan aynı dille konuşur" (Çur, 2005). Böylelikle batıl inanç ve cehalet, gerçeğin ve doğrunun önüne geçmemiş olacak, büyülü gerçekçi eserin, büyülü olanı ve gerçek olanı eşit oranda kaynaştırma özelliği de korunacaktır. Oysa *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*'ndaki anlatıcı, ünlem cümleleri ve retorik sorular kullanarak olaylar hakkında yorumda bulunmakta ve kişilerin psikolojik durumlarını açıklamaktadır:

> Artık belirsizlik içinde yaşayacaktı, tabi eğer buna yaşamak denebilirse, bütün hayatı boyunca burada kalacaktı, hayatın yükünü büyük sevinçler ya da korku verici acılar olmadan sırtında taşıyacaktı, çünkü büyük acıları ve sevinçleri taşıyamayacak kadar güçsüzdü. Oysa sadece on beş yaşındaydı. Bu ne kadar da korkunç bir durumdu. (Carter, 2002: 90)

Sevgili Arsız Ölüm ve *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*, 'yazarın ketumluğu/ suskunluğu' ölçütünü takiben, ironi kavramı açısından incelenecek olursa, ironinin her iki eserde de kullanılması açısından benzerlik, ancak uygulama tarzı açısından farklılıklar gösterdikleri görülür. *Sevgili Arsız Ölüm* doğal olanı ve doğaüstünün alaşımını sağlamaya çalışırken, fantastik ölçüsünün fazla kaçtığı yerlerde, ironi kavramını ve mizah duygusunu devreye sokmaktadır. Berna Moran (2009: 85), anlatıcının olaylara ve kişilere hem içeriden hem dışarıdan bakabilmesinden dolayı, fantastik unsurların bazen doğalmış gibi, bazen de alaya alınarak anlatıldığını söylemektedir.

Aşağıdaki alıntı, *Sevgili Arsız Ölüm*'de Atiye'nin beşinci çocuğuna hamile kaldıktan sonra istenmeyen gebeliği sona erdirme çabalarını anlatmaktadır:

> Dirmit'e gebeyken çektiği korkuyla bir başına kalınca, çocuğunu düşürmek için yollar aramaya başladı. Patlıcan kökü, tavuk teleği, süpürge çöpü demedi. Ellerini tüm gücüyle karnına bastırdı. Ağır ağır taşlar kaldırdı, ne ettiyse çocuğu dışarı alamadı. En son bir sabah elinde koca bir kalıp taş kara boyayla ambar odasına çekildi. Akşama kadar taş kara boyayı sivrilte sivrilte bitirdi. O kışın içinde de kapkara, sıçan yavrusu gibi bir oğlan dünyaya getirdi. Huvat, bir oğlu daha oldu diye öyle çok sevindi ki, müjdeyi alır almaz oyunun başından kalkıp Atiye'nin yanına, tandır odasına indi. Ama çocuğun yüzünü açmasıyla örtmesi, "Bu oğlana senin babanın adını koyalım, kız," deyip çıkıp gitmesi bir oldu. (Tekin, 2005: 14)

Bu alıntıda, Atiye'nin çocuğu düşürebilmek için batıl inançlarla dolu çeşitli yollara başvurduğu anlatılmaktadır. Çocuğun dünyaya gelişinden sonra Huvat'ın olaya yaklaşımı çok ince bir mizah ile aktarılmakta, dolayısıyla anlatıcı da kendini bu ironi ile olaydan uzaklaştırarak, Atiye'nin izlediği yolu tasvip etmediğini belirtmektedir. *Sevgili Arsız Ölüm'*deki ironi ve mizah gücüne, *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*'nda rastlanmaz. *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*'nda

Angela Carter, ironiyi dolaylı yoldan kullanır. Özüm'e göre (2009: 68), "yazarın tarzına hâkim olan ironiyi kavramak, doğaüstü güçlerin ancak insanın izin verdiği ölçüde etkili olabildiğini görmekle mümkün olur". Örneğin, "etrafına uyguladığı baskı ve şiddetle Philip Dayı ve yarattığı kuklaları, bir erkeğin ortaya çıkarabileceği özgün sanatın ironisidir" (Özüm, 2009: 67). Dolaylı yollarla ironiyi kullanan *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*, *Sevgili Arsız Ölüm'*den farklı olarak "gotiğe varan belirgin bir acayiplik (grotesk)" (Özüm, 2009: 61) barındırmaktadır. Bu durum, iki eser arasında, büyülü gerçekçilik akımının sunumu açısından en büyük farkı yaratır. *Sevgili Arsız Ölüm*, ustalıkla kullanılmış ironisi ve mizah gücüyle, *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı* ise fantastiğin bir parçası olarak taşıdığı gotik özellikleriyle kendini gösterir. *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*'nda, kepenkleri kapalı, kasvetli ve karanlık oyuncakçı dükkânı (Carter, 2002: 74), çekmecedeki kesilmiş el (140), Philip Dayı'nın Margaret Yenge'ye düğünde armağan ettiği "tasma" (66) gibi pek çok gotik anlatı bulunmaktadır.

Olay örgüsünde 'nedensellik bağının kurulması' açısından incelendiğinde, *Sevgili Arsız Ölüm* ve *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı* arasında 'yazarın ketumluğu', 'ironi' ve 'gotik' unsurların kullanımlarında olduğu gibi, farklılıklar olduğu görülür. Semih Gümüş (1991: 120), Gürsel Aytaç'tan alıntı yaparak, modern romanımızda gerçekçiliğin, sürükleyiciliğin ve olay zincirinin önemli olmadığından bahseder. Oysa *Sevgili Arsız Ölüm* roman kahramanlarının başından gelip geçen olayları birbiri ardına sıralayarak sürükleyiciliği sağlamaktadır. Oluş açısından, romanda anlatılan olayların arasında epeyce uzun zaman dilimleri bulunsa bile, zaman eserde çok hızlı akmaktadır. Seyit Battal Uğurlu (2008), eserin "tekdüze ilerleyen, dedikodu düzleminde tıkanıp kalmış" bir roman olmadığını ve Latife Tekin'in kendine özgü bir bakış geliştirerek, "dinamizmi yakalayabilmiş" olduğunu söyler. Olay örgüsüne bakıldığında, romanın birbiri ardı sıra akıp giden küçük olaylar dizesinden oluştuğu görülür. Tekin'in bu dizeyi kullanmasının nedeni olay örgüsünde "nedensellik bağını kurmayı reddetmesidir" (Moran, 2009: 77). Moran'a göre, romandaki olay örgüsü, Battal Gazi, Selçukname, Dede Korkut gibi destansı halk hikâyelerine benzemektedir.

> Bebeği ve anasını üst kata, tandır odasına çıkardılar. Kırmızı bir bez getirip lohusanın başına doladılar. Başucuna bir makas astılar. Aynı gün görülmedik bir törenle kızın adını koydular. Kocaman kara bir kazanda su kaynatıldı. Gelenler – köyün tüm kadınları ve çocukları gelmişti – beraberlerinde getirdikleri çeşit çeşit kuru çiçek ve bitki kökünü kaynar suya attılar. Sakatlar, taze gelinken kocası ölenler, döl tutmayanlar, çiçeklerini suya atar atmaz gittiler. Kalanlar, tas tas içip suyu bitirdikten sonra, sırasıyla tek tek bebeğin ağzına tükürdüler. Tüküren, kulağına eğilip, "Bana çekesin emi!" diye dileklerde bulunuyordu. O akşam Nuğber bebeğin – Huvat'ın anasının ismi verilmişti kıza – yüzü pancar gibi kızardı. Günlerce ateşler içinde yandı." (Tekin, 2005: 9)

Yukarıdaki alıntıda, Atiye'nin ilk çocuğu Nuğber'i, evin ahırında Hızır Aleyhisselam'ın yolladığı Akkadın'ın yardımıyla doğurmasından sonra gerçekleşen olaylar ve köyün geleneksel doğum merasimi anlatılmaktadır. Herkes çiçeğini suya atıp, sonrasında hazırlanan suyu içmek için orada beklerken, 'sakatların, taze gelinken kocası ölenlerin, döl tutmayanların' neden acele ayrılmaları gerektiği veya Nuğber bebeğin neden günlerce ateşler içinde yattığına bir sebep gösterilmemektedir. Örnekte görüldüğü gibi eserde cümleler birbirlerine bağlanırken aralarında herhangi bir nedensellik bağı kurulmamıştır, bir cümle diğerinin nedenini açıklar nitelikte değildir.

Büyülü Oyuncakçı Dükkânı ise, olay örgüsünde nedensellik bağını gözetmektedir. Eser, *Sevgili Arsız Ölüm*'den farklı olarak, birbiri ardı sıra akıp giden küçük olaylar dizesiyle oluşturulmamıştır. Anlatılan olaylar arasındaki neden-sonuç bağlantıları sağlanmıştır: "Victoria zaten geçen Noel'i hatırlamıyordu, bu yıl da Noel'i beklemesi söylenmemişti, o yüzden eksikliğini hissetmiyordu" (Carter, 2002: 190) veya "Kendisini kuğuyu yapmaya adamıştı. O yüzden yok edilmesi gerekiyordu" (209) gibi alıntılarda görüldüğü gibi, *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*'nda bir cümlede anlatılan olayın nedeni diğerinde açıklanmaktadır. Anlatıcı olaylara tarafsız bakmamakta, çoğu yerde kendi yorumunu eklemektedir. Öyleyse, eserde neden-sonuç ilişkilerinin verilmesi, 'yazarın ketumluğu' ilkesine sadık kalınmamasıyla ilişkilendirebilir.

Sevgili Arsız Ölüm ve *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı* arasında, yine 'yazarın ketumluğu' ilkesine sadık kalınmamasıyla ortaya çıkan diğer bir fark, eserlerin karakter sunumlarıdır. Dirmit ve annesi Atiye'ye sıklıkla yer verse bile, *Sevgili Arsız Ölüm*'ün herhangi bir başkahramanı ön plana çıkarmadığı görülür. Oysa *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı'*nda Melanie'nin bakış açısından okuyucuya aktarılan olaylar, Melanie başta olmak üzere, üç karakter etrafında

dönmektedir. Eserde Philip Dayı ve Finn karakterleri de, Melanie kadar önemli yere sahiptirler. Aytül Özüm, bu üç önemli karakterin eserde büyülü gerçekçilik açısından fonksiyonlarını aşağıdaki şekilde anlatır:

> "Romanda fantastik ve gerçeklik arasındaki mesafeyi daraltarak, büyülü gerçekçiliği okuyucuya hissettirerek yaşantı, rüya, hayal ve büyünün anlaşılmasını karmaşık hale getiren karakterler Philip Dayı, Melanie ve Finn'dir: bu anlamda üçü de romana eşit ölçüde zenginlik katarlar. Melanie'nin hayal gücü ve Philip Dayı'nın korkutucu ve tehditkâr baskısı, Finn'in ise parçası olduğu garipliklerle dolu ataerkil düzene başkaldırışı, fantastik ve gerçekliğin birlikteliğini çok açık bir şekilde örneklendirir." (Özüm, 2009: 54)

Sevgili Arsız Ölüm'de karakterler fiziksel, zihinsel veya psikolojik özellikleriyle tanımlanmazlar. Bu durum, karakterlerin değil, eylemlerinin ön plana çıkmasını sağlamaktadır. Uğurlu (2008), roman kişilerinin, karakter olarak ele alınamayacağını, çünkü romanda anlatılan insanların bireysel ve duygusal bir olgunluğa erişemediklerini belirtir. Roman kişileri, "üretici, yaratıcı, deneyim biriktiren değil de, içi şu ya da bu şekilde doldurulabilen, karikatürize edilmiş kalıp gibidir" (Uğurlu, 2008). Moran'a (2009: 87) göre, eserin anlattığı konu itibariyle trajediden, eğlenceli, kolay okunur bir esere dönüşmesini sağlayan iki unsur vardır: "psikolojiden arındırma yöntemi" ve "karikatürleştirme". Berna Moran'ın sözünü ettiği "psikolojiden arındırma yöntemi" ve "karikatürleştirme", *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı'*nda karakter sunumunda etkili değildir. Eser, psikanaliz incelemeye açıktır. Çünkü Melanie başta olmak üzere, karakterlerin çoğunun duygu ve düşünceleri açıklanmakta, psikolojik durumları hakkında bilgi verilip, yorum yapılmaktadır: "[…] hayatın yükünü büyük sevinçler ya da korku verici acılar olmadan sırtında taşıyacaktı, çünkü büyük acıları ve sevinçleri taşıyamayacak kadar güçsüzdü" (Carter, 2002: 90), "Aralarındaki gerilim öylesine kontrolsüz bir acımasızlıkla yok edilmişti ki Melanie kaskatı kesilip sırtüst düştü ve gözyaşlarını bastırmak için çabaladı" (179). Ayrıca eserde karakterlerin fiziksel özellikleri tanımlanmakta, hatta bazen kılık-kıyafetlerinden bile söz edilmektedir:

> "Fin'in yüzünde kararlı bir ifade vardı. Melanie onu ekoseli, yünlü gömlek ve eski püskü bir fitilli kadife pantolon giyen, hafif uzamış sakallı bir yabancı sanarak baktı. "Ne hoş kulakları var," diye düşündü, kulaklarını ilk kez fark ederek. Küçük ve zarif biçimli kulaklardı." (Carter, 2002: 200)

Zaman ve mekân açısından *Sevgili Arsız Ölüm* ve *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı* incelendiğinde, her ikisinde de düz, çizgisel bir zaman algısının bulunduğu gözlenir. Büyülü gerçekçilik akımının genel özelliklerinden olan çevrimsel zaman algısı her iki eserde de mevcut değildir. Olaylar genelde birbiri ardına akıp gitmekte, ani zaman ve yer değişimleri yaşanmamaktadır. Ancak, her iki eserde de zaman ve mekân kavramlarının belirsiz kaldığı görülür. *Sevgili Arsız Ölüm*'ün ilk bölümünde bahsi geçen zaman ifadeleri ya "üç güne kalmadan", "üç vakte kadar", "üç gün üç gece" "bir kuşluk vakti" gibi genel ifadeler ya da "orak biçmeye gidecekleri gün" (Tekin, 2005: 15), "köpek karı yağdıktan sonra" (16), "o gül zamanı" (26), "koç katımından sonra" (47) gibi zaman ifadeleridir. İkinci gruptaki zaman ifadelerinin, hayvancılık ve tarımla geçinen köy halkı için doğa ve doğa kanunlarının önemini vurguladığı söylenebilir. Eserin ilk bölümünde köylerden bazıları (Alacüvek, Sığgın, Ermeni köyü Gigi) isimleri ile anılmaktadır. Ancak isimleri belirtilen bu köylerin mekânsal özellikleri hakkında detaylı bilgi verilmemektedir. İkinci bölüme gelindiğinde ise zaman ve mekân daha da belirsiz hale gelir. İlk bölümde kullanılan zaman ifadeleri yerini daha çok "o kış" (69), "kış geçti, bahar geldi" (70) gibi daha çok mevsimlerle belirlenen zaman ifadelerine bırakır. Kentte aile, hayvan bakmak veya ekim-dikim yapmak zorunda değildir. Aktaş ailesinin göç ettiği, vapurla gidilen kentin ismi belli değildir. *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*'nda da zaman ve mekân kavramları belirsiz kalmaktadır. Romanda, Melanie'nin ailesinin bulunduğu yer ve zaman ile ilgili detaylı bilgi verilmez: "Şehir dışında, her birine ait bir yatak odası ve fazladan pek çok oda olan bir evde yaşıyorlardı" (Carter, 2002: 9) Olayların hangi yıl ve tarihte geçtiği, örneğin, anne ve babanın ne zaman uçak yolculuğuna çıktıkları, Melanie ve kardeşlerinin hangi tarihte Londra'ya taşındıklarına dair bilgi verilmemektedir. Zaman ifadeleri, *Sevgili Arsız Ölüm*'de olduğu gibi, "güneşli bir sabahtı" (29), "saat onbir buçukta" (29) ve "o sabah daha geç saatlerde" (93) gibi, genel ifadelerle sınırlı kalmaktadır.

Etki ve etkileşimler açısından *Sevgili Arsız Ölüm* ve *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı* incelendiğinde, iki eserde de benzer unsurlara rastlanır. Büyülü gerçekçilik akımının ölçütleriyle yazılan her iki eserin, bu akımın öncülerinden Gabriel García Márquez'den etkilendiği ilk etapta göze çarpmaktadır. Her iki eser de gerçeklik ve fantastik unsurların bir arada kullanılması açısından Márquez'den ilham almışlardır. *Sevgili Arsız Ölüm*'deki bu etkileşimin sebeplerinden

biri de, hem Márquez hem de Tekin'in üçüncü dünya insanının içinde bulunduğu durumu yansıtmalarıdır (Uğurlu, 2008). Üçüncü dünya insanının içinde bulunduğu durumu yansıtma bakımından olmasa bile, *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı* da, İngiltere'deki toplumsal ve ekonomik durumları sorgulaması açısından, benzer etkileşimi sağlamaktadır.

SONUÇ

Latife Tekin, çağdaş Türk edebiyatının, yenilikçi tarzda eserler veren önemli yazarlarından biridir. Latife Tekin, genellikle büyülü gerçekçi tarzda yazdığı eserlerinde, köy insanının yaşam algısını, köyden kente göçün yarattığı sorunları, varoşları, toplumda kadın sorunlarını irdelemeye çalışır. Edebiyatta hüküm süren postmodern durumun İngiltere'deki önemli temsilcilerinden biri de Angela Carter'dır. Carter, gotik, mitik, folklorik, fantastik, bilimkurgu, pornografik pek çok alttürü kombine ederek toplumsal ve cinsel kimlik arayışlarını ve sorunlarını irdeleyen eserler vermiştir.

Angela Carter'in *Büyülü Oyuncakçı Dükkanı* (1967) isimli eseri, yazarın 1966 yılında yayımlanmış olan *Shadow Dance (Gölge Dansı)* isimli ilk kitabından sonra yayımlanmış ikinci eseridir. *Sevgili Arsız Ölüm* ise, Latife Tekin'in 1983 yılında yayımlanan ilk eseridir. Her iki eser de, büyülü gerçekçilik akımının ölçütleri ile yazılmışlardır. Bu çalışmada söz konusu iki eser büyülü gerçekçilik akımının ölçütleri ile farklılıklar, benzerlikler, etki ve etkileşimler temelinde karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde büyülü gerçekçilik akımı incelenmiş ve çalışmamıza temel teşkil edecek özellikler maddeler halinde sıralanmıştır.

Büyülü gerçekçilik akımı, Amerika'da 1960'lı yıllarda isimlendirilmiş olan postmodern edebiyat kuramının merkezinde yer alan akımlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu akımın postmodernizmin merkezinde olmasını sağlayan özellik, metafiziksel bir boyuta sahip olmasıdır. Büyülü gerçekçilik akımı, Latin Amerika kökenlidir. Önemli temsilcilerinden birinin Gabriel García Márquez olduğu kabul edilen bu akım, günümüzde en çok üçüncü dünya ülkelerinin içinde bulunduğu durumu ve bu ülkelerin toplumsal ve ekonomik sorunlarını irdelemede yazarların tercih ettiği akımlardandır. Büyülü gerçekçilik akımının iki önemli özelliği olan melezlik (hybridity) ve 'öteki' kavramları sömürgecilik sonrası (Postcolonial) söylemlerde de sık sık yer almaktadır. Akım, fiziksel ve metafiziksel iki dünyayı birleştirir. Gerçek ve fantastik, alışılmış ve alışılmamış, doğal ve doğaüstü, büyülü gerçekçi bir eserde iç içe kullanılır. Büyülü gerçekçiliği, fantastik ve gerçeküstücülükten ayıran özelliği ise, birbirine aykırı iki boyutu okuyucuyu şaşırtmadan kaynaştırmasıdır. Büyülü gerçekçi bir eserde fantastik kısım, genellikle masallar, rüyalar, destanlar, mitler yardımıyla oluşturulur. Teknik açıdan, özellikle Latin Amerika tipi büyülü gerçekçilikte kullanılan iki önemli unsur, yazarın ketumluğu (authorial reticence) ve ironidir. Yazarın ketumluğu (authorial reticence) ve ironi, eserde fantastik ve gerçekçi unsurların kaynaştırılmasını ve okuyucunun doğaüstü olanın tuhaflığını yadırgamamasını sağlamak amacıyla devreye girer. Eserde karakterlerin sunumu, yer ve zaman algıları, anlatıcının ketumluğu ve ironinin kullanılması özellikleri ile klasik gerçekçi gelenekten ayrılır: karakterler psikolojiden arındırılır, zaman ve mekân belirsiz kalır. Düz çizgisel zaman algısı yitip gider. Geçmiş, şimdi ve gelecek iç içe geçer.

Büyülü gerçekçilik akımıyla ilgili saptanan bu ölçütlerle Angela Carter'in *Büyülü Oyuncakçı Dükkanı* (1967) isimli eseri ile Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* (1983) isimli eseri karşılaştırıldığında, aşağıdaki verilere ulaşılmıştır:

Sömürgecilik sonrası (postcolonial) söylemde, üçüncü dünya ülkelerinin sorunlarını yansıtması açısından *Sevgili Arsız Ölüm* ve *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı* ele alındığında, ne Latife Tekin ne de Angela Carter'da yaşadıkları ülke itibariyle kolonyalist-emperyalist yaşantıların etkisinden bahsetmek mümkündür. Ancak taşıdıkları politik kaygı açısından, her iki eser de bireyin kimlik arayışları ile toplumsal ve ekonomik sorunları irdelemektedirler. Her iki eserde de, bir göç olayı mevcuttur. Ancak *Sevgili Arsız Ölüm*'de bu göç, kötü şartlardan iyi şartlara doğru, *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı'nda* ise iyi şartlardan kötüye doğrudur. Ancak her iki göçün sonucu aynıdır: Yoksulluk, sefalet ve çekilen acılar. Göçten önce yaşanan mekân, özlemle anılan, dönülmek istenen 'büyülü' mekândır.

Hem *Sevgili Arsız Ölüm* hem de *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı,* büyülü gerçekçilikte, fantastik ve gerçekliği birleştirip, iki zıt kavramın alaşımını oluşturma şartını yerine getirmektedirler. İnceleme konumuzu oluşturmuş iki melez eserdeki fantastik unsurlar, okuyucuyu şaşırtmayacak biçimde sunulmuştur.

Her iki eserde de fantastik ve doğaüstü, folklorik unsurlardan yardım alarak oluşturulmuştur. Latife Tekin ve Angela Carter, iki ayrı ülkeden iki ayrı kadın yazar olduğundan, yararlandıkları folklorik kaynaklar farklıdır. Latife Tekin,

Sevgili Arsız Ölüm'de İslam öncesi ve İslam sonrası Türk inançlarına, gelenek ve göreneklerine yaslanır. Hem içerik hem de teknik bakımdan Battal Gazi, Selçukname, Dede Korkut gibi destanlardan yardım alır. Angela Carter'ın *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*'nda dayanağını oluşturmuş folklorik unsurlar Batı kökenlidir. Yunan mitolojisinin İlyada ve Odise destanları ile Britanya mitolojisinin Kral Arthur Efsanesi ağırlıklı olmak üzere, Batı kültürüne ait Uyuyan Güzel, Mavi Sakal, Saf Ivan gibi masallar da Carter'in kullandığı kaynaklar olmuştur.

Teknik açıdan bakıldığında, 'yazarın ketumluğu / suskunluğu' (authorial reticence) ölçütü konusunda, iki eser farklılık göstermektedir. *Sevgili Arsız Ölüm*'de anlatıcı ketumluğunu eserin başından sonuna dek sürdürürken, *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı* bu ölçütü ihlal eder. Bu durum karakterlerin sunumunu da etkilediğinden, iki eserin karakter sunumları birbirlerinden farklıdır. *Sevgili Arsız Ölüm*'de karakterler, Berna Moran'ın deyimiyle, psikolojiden arınmış ve karikatürleştirilmiştir. Ancak *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı'nda* karakterler duygu ve düşünceleri ile sunulurlar. Yine 'yazarın ketumluğu / suskunluğu' (authorial reticence) ölçütünün ihlali sonucunda, nedensellik bağının sağlanması hususunda iki eser farklılık göstermektedir. *Sevgili Arsız Ölüm* daha çok ironi kullanımı ve mizah gücü ile, *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı* ise gotik unsurların başarılı kullanımı ile dikkat çekmektedir.

Zaman ve mekân algıları açısından, her iki eserde de benzerlikler bulunmaktadır. Düz çizgisel bir zaman algısı her iki eserde de mevcuttur. Her iki eserde de yer isimleri verilmez, yer tasvirlerinden kaçınılır.

Sevgili Arsız Ölüm ve *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı,* etki ve etkileşimler açısından da benzer özelliklere sahiptirler. En önemli ilham kaynağı olarak kabul edilebilecek Gabriel García Márquez'den sonra, iki eserde de destanların, masalların, halk hikâyelerinin etkisi büyüktür.

Dolayısıyla, Angela Carter'in *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı* isimli eseri ile Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* isimli eseri, büyülü gerçekçilik akımı ölçütleri temel alınarak karşılaştırıldığında, iki eserin içerik açısından benzerlik, ancak kurgu ve anlatım teknikleri açısından farklılıklar gösterdikleri görülmektedir. *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı* gerek feminist yaklaşımın ağır basması gerekse yazarının bir üçüncü dünya ülkesi vatandaşı olmaması nedeniyle, Latin Amerika tarzı büyülü gerçekçilikten uzaklaşmakta, ancak Sevgili *Arsız Ölüm* Latin Amerika tarzı büyülü gerçekçiliğe daha yakın durmaktadır. Taşıdıkları mesaj açısından irdelendiğinde, hem *Sevgili Arsız Ölüm* hem de *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*, cinselliği, kadının toplumdaki yerini, kadın ve erkeğin cinsel ve sosyal kimlik arayışlarını sorgulamaları açısından feminist bir yaklaşım içindedirler. Politik eleştiride önemli bir akım olan büyülü gerçekçilik, incelenen eserlerin gerek bireysel sorunları işlemelerinde gerekse toplumlarının sosyoekonomik durumunu yansıtmalarında her iki esere de büyük katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

ASHCROFT, Bill, GRIFFITHS, G. ve TIFFIN, H. (2005). **Post-Colonial Studies**. New York: Routledge.

BELGE, M. (2009). **Edebiyat Üstüne Yazılar.** İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

CARTER, A. (2002) **Büyülü Oyuncakçı Dükkânı**. Çev: Behüm Kovulmaz. İstanbul: Everest Yayınları.

CUDDON, J. A. (1999) **The Penguen Dictionary of Literary Terms and Literary Theory**. England: Penguin Kitapları.

ÇUR, Arzu. (2005). "Sevgili Cinim, Arsız Perim, Hanimiş Ölüm?", **Kitap-lık Aylık Edebiyat Dergisi**, Şubat: 110-112.

FARIS, W.B. (2005). "Magical Realism in Spanish American Literature", **Magical Realism: Theory, History, Community**, L. P. Zamora and W. B. Faris (ed.), USA: Duke University Pres, 163-191.

FLORES, A. (2005). "Magical Realism in Spanish American Fiction", **Magical Realism: Theory, History, Community**, Lois Parkinson Zamora and Wendy B. Faris (ed.), USA: Duke University Pres, 109-119.

GARCÍA, A.T. (2004) **20. Yüzyıl Latin Amerika Öyküsü**. Anakara: Ürün Yayınları.

GÜMÜŞ, Semih. (1991)**Roman Kitabı**. İstanbul: Adam Yayınları.

GÜNDOĞAN, D. "Angela Carter Öykücülüğünde Eril Fantezinin Düşüşü" http://www.tabut.net/index (13.11.2009)

KALKAN, Ş. (1983). "İlk Romanı Sevgili Arsız Ölüm'le Dikkati Çeken Latife Tekin: Aslında Roman Yazmak İstemiyorum". (Söyleşi) **Cumhuriyet**, 1 Aralık: 5.

KILIÇ, M. Ö. (2005). "The Function of the Fantastic in the Works of Angela Carter and Jeannette Winterson" **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

MORAN, B. (2009). **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3: Sevgi Soysal'dan Bilge Karasu'ya**. İstanbul: İletişim Yayınları, 13. Baskı.

ÖZÜM, A. (2009) **Angela Carter ve Büyülü Gerçekçilik**. Ankara: Ürün Yayınları.

ROH, F. (2005). "Magic Realism: Post Expressionism", **Magical Realism: Theory, History, Community**, L. P. Zamora and W. B. Faris (ed.), USA: Duke University Pres, 15-33.

TEKİN, L. (2005). **Sevgili Arsız Ölüm.** İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

TURGUT, C. Ö. (2003). "Latife Tekin'in Yapıtlarında Büyülü Gerçekçilik." **Yayımlanmamış yüksek lisans tezi**. Ankara: Bilkent Üniversitesi.

UĞURLU, S. B. (2008). "Sevgili Arsız Ölüm Romanında Gerçeklik, Gelenek ve Yenilik." **Milli Eğitim**, 178:166-176.

VLAD, Eduard. (2005). **Authorship and Identity in Contemporary Fiction**. Constanta: Ovidius University Pres.

ZAMORA L. P. ve FARIS, W. B. Faris. (2005). "Introduction: Daiquiri Birds and Flaubertian Parrot(ie)s", **Magical Realism: Theory, History, Community**, L. P. Zamora and W. B. Faris (ed.), USA: Duke University Pres, 1-11.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

ÇEVRESEL SORUNLARA KARŞI BİR ÇÖZÜM ÖNERİSİ OLARAK SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİM DÜŞÜNCESİ*

Rıdvan KARALAR**
Hakan KİRACI***

Özet: Günümüzde sergilenen tüketim kalıplarının olası ekolojik etkilerinin altının çizildiği Brundtland Raporu'ndan beri, aşırı tüketim, sürdürülemez tüketim kalıpları, sürdürülebilir tüketim kavramı ve sürdürülebilir tüketim kalıplarını sergilemenin gerekliliği akademik ve politik alanda sıkça tartışılmaktadır. Ayrıca, gezegenimizi kurtarabilmek için var olan tüketim düzeyini düşürmenin ve tüketim davranışlarını daha sürdürülebilir bir biçime dönüştürmenin gerekliliğine değinilmektedir. Bu çalışmada, sürdürülebilir tüketim kavramı ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Çalışmada, ilk olarak literatürde yer alan pek çok sürdürülebilir tüketim tanımına yer verilmiş, daha sonra sürdürülebilir tüketimin kapsamı hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak da, sürdürülebilir tüketim düşüncesinin paydaşları ve sürdürülebilir tüketimin eksiklik ve zayıflıklarına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, ekoloji, sürdürülebilir gelişme, sürdürülebilir pazarlama, sürdürülebilir tüketim

SUSTAINABLE CONSUMPTION NOTION AS A SOLUTION TO ECOLOGICAL PROBLEMS

Abstract: Excessive consumption, unsustainable consumption pattern, sustainable consumption concept and requirement of exposing the sustainable consumption pattern are being discussed in academic and policy area since Brundtland Report which highlighted the environmental implications of contemporary consumption pattern. Besides, it was mentioned the reducing material consumption level and transforming the behavior to more sustainable consumption behavior in order to save the planet In this study, sustinable consumption concept was broadly explained. At first, it was given place to a lot of definitions of sustainable consumption, then scope of sustainable consumption notion was mentioned and finally, given place to stakeholders and deficiencies of sustainable consumption.

Keywords: Sustainability**,** ecology**,** sustainable development, sustainable marketing, sustainable consumption

GİRİŞ

İlk tohumları sanayileşme süreci ile atılarak kurulan bugünkü ekonomik sistemler, sınırsız ekonomik büyümeyi ve refah artışını amaçlamışlardır. Ayrıca, bu amaçları gerçekleştirme uğruna, dünyanın kaynaklarının kayıtsızca tüketilmesini ve yüksek miktarda atık üretilmesini sağlamışlardır. Bu sistemlerin öngördüğü ekonomik büyüme hevesi, özellikle 20.yüzyılın ikinci yarısında etkisini giderek hissettirerek pek çok ekolojik sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yaşanan bu süreçte nüfus artışı, küreselleşme ve bireylerin yaşam kalitelerinin yükselmesi de etkili olan ögeler arasında yer almıştır.

1970'lere kadar çevre konusuna yeterli düzeyde önem vermeyen insanoğlunun, ekolojik sorunların giderek şiddetlenmesiyle birlikte 1970'li yılların başından itibaren söz konusu sorunları fark etmeye başladığı görülmüştür. Bu dönemde yayınlanan kitaplar ve uluslararası düzeyde düzenlenen toplantılarla, var olan ekonomik sistem sorgulanmış, ekolojik sistemin işleyişini bozmayan yeni bir ekonomik sistemin geliştirilmesi gerektiği dile getirilmiştir. Söz gelimi, 1972 yılında İsveç'in başkenti Stockholm'de BM Çevre ve Kalkınma Konferansında "tek bir

*Bu çalışma, "Tüketicilerin Bireysel Değerlerinin Sürdürülebilir Tüketim Davranışıyla İlişkisi ve Sınıf Öğretmenleri Üzerinde Bir Araştırma" isimli doktora tezinden uyarlanmıştır.

** Prof.Dr. Yaşar Üniversitesi
*** Yrd.Doç.Dr. Dumlupınar Üniversitesi

dünyamız var" görüşü benimsenmiş, 1987 yılında hazırlanan Brundtland Raporunda ise sürdürülebilir gelişme düşüncesi tanımlanmıştır.

Sürdürülebilir gelişme, ekonomik gelişmenin sürdürülebilirlik sınırları içerisinde sağlanmasını öngören bir modeldir. Bir başka deyişle sürdürülebilir gelişme, ekonomik büyüme ile ekolojik dengeyi birlikte ele almakta, gelecek kuşakların gereksinimlerini gidermelerini tehlikeye atmadan bugünkü gereksinimlerin karşılanmasına özen göstermektedir. Sürdürülebilir gelişme düşüncesinin tanımına bakıldığında, gelecek kuşakların ve çevrenin bir paydaş olarak ele alındığı, alınacak kararların bu paydaşlar üzerinde olumsuz etkilerinin göz önünde tutulduğu görülmektedir.

Sürdürülebilir gelişme düşüncesinin yaşama geçirilmesinde, özellikle BM önderliğinde yapılan çalışmalar öne çıkmaktadır. BM Çevre ve Kalkınma Programı (UNDEP) ve Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunun (WCED) kurulması, 1987 yılında hazırlanan Brundtland Raporu, 1992 yılında düzenlenen Rio Zirvesi ve 2002 yılında düzenlenen Johannesburg Zirvesi bu çalışmalardan kimileridir.

Sürdürülebilir gelişme sürecinin başarıya ulaşabilmesi için, pazarlama ve tüketim eylemlerinin de aralarında yer aldığı pek çok eylemin gözden geçirilmesi ve bu eylemlerin sürdürülebilir gelişmeyle uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir.

Sürdürülebilir gelişme düşüncesinin tüketim alanına yansıması, "sürdürülebilir tüketim" düşüncesidir. Özellikle gelişmiş ülkelerde son yıllarda tüketim düzeyinin sürekli yükselmesi, doğal kaynakların tükenme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu ortaya çıkararak, tüketimin çevresel etkilerinin sorgulanmasını gerektirmiş ve var olan tüketim davranışlarının sürdürülebilir tüketim davranışlarına dönüştürülmesi sık sık dile getirilmiştir.

SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİM DÜŞÜNCESİNİ ORTAYA ÇIKARAN GELİŞMELER

İnsanoğlunun tüketim davranışlarının, doğrudan ya da dolaylı olarak CO_2 salınımı, biyolojik çeşitliliğin azaltılması, küresel ısınmaya neden olma, doğal kaynakları tüketme gibi çok sayıda çevresel etkileri olmaktadır. Söz konusu etkiler son yıllarda yoğun biçimde tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmaya başlanmasında, başta nüfus artışı ve hızlı bir ekonomik gelişmenin yaşanması olmak üzere çok sayıda etken rol oynamaktadır. Bu etkenlerden kimileri şunlardır:

- Küreselleşme ve yarattığı ölçek ekonomisi,
- Ürün fiyat düzeylerinin düşmesi,
- Kültürel değişimler (kentleşme, kadınların iş yaşamına girmesi vb.)
- Bireylerin yaşam kalitesinin yükselmesi,
- Çevresel sorunların günyüzüne çıkması.

Dünya ticaretinin 2020'li yıllarda günümüzdeki 12 trilyon dolar düzeyinden 32 trilyon dolara çıkarak daha fazla zenginlik ve refah yaratmasının yanı sıra bu ticaretin yol açtığı çevresel sorunların da giderek artış göstermesi beklenmektedir. Kuşkusuz bu artışa nüfusun yükselmesi de destek olacaktır. BM Ekonomi ve Sosyal İşler Dairesi'nin (DESA) 2006 istatistiklerine dayanarak yayımladığı raporda, önümüzdeki 43 yılda dünya nüfusunun 2,5 milyar artarak, 6,7 milyardan 9,2 milyara ulaşabileceği öngörülmektedir[1]. Hızlı nüfus artışının, oluşan tüketim düzeyi üzerinde önemli ölçüde etkileri olabileceği düşünülmekle beraber; bu etkinin sınırlı olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Söz gelimi, 1850-1970 yılları arasında dünya nüfusu üç kattan fazla artış göstermesine karşın, enerji tüketimi oniki kat artış göstermiştir (Sawin, 2004:26). 1965-1995 yılları arasında ise; dünya nüfusu yaklaşık % 70, kağıt tüketimi % 300'den fazla, deniz ürünleri tüketimi % 160 ve su tüketimi % 400'ün üzerinde artış göstermiştir (Princen vd., 2002:6-7). Bu bilgiler, nüfus artışının yükselen tüketim düzeyi üzerinde sınırlı etkisi olduğunu göstermektedir.
72,9 milyona ulaşan nüfusuyla dünyada 17. sırada yer alan ülkemizin nüfusunun, 2025'de 90,2 milyona, 2050 yılında nüfusu 100,8 milyona çıkması beklenmektedir. 2050 yılında, şu anda kendisinden daha fazla nüfusa sahip Japonya ve Almanya'yı geride bırakabileceği öngörülmektedir[2]. Ayrıca Türkiye'nin, 2004-2020 dönemindeki yıllık yüzde 1,2

[1] http://www.ntvmsnbc.com/news/402658.asp 08.06.2007.
[2] www.ntvmsnbc.com/news/392667.asp 08.06.2007.

oranındaki nüfus artış hızıyla, nüfusu en hızlı artan üç ülkeden (Hindistan ve İrlanda'nın yanında) biri haline geleceği ifade edilmektedir[3].

1950'den beri imzalanmış sekiz uluslararası ticaret anlaşması, dünya çapında ekonomik büyümenin en önemli etkenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Küreselleşme sonucu ortaya çıkan yaşam biçimindeki gelişmeler ve refah artışı, olumlu sonuçlar doğurabildiği gibi, olumsuzlukları da beraberlerinde getirmektedir. Küreselleşen dünyada yer alan başta çok uluslu işletmelerin sınır ötesi ucuz işçilikten yararlanmaları, üretimde kullandıkları hammadde ve malzemenin fiyat düzeyinin ve taşımacılık maliyetlerinin düşmesi, ürün fiyat düzeylerinin düşmesine bu da tüketim düzeyinin yükselmesine yol açmıştır. Söz gelimi, elektrikli ev aletleri ve elektronik cihazlar (TV, bilgisayar, DVD vb.) hemen her evde birden fazla sayıda bulunur duruma gelmiştir.

Sürdürülebilir tüketim olgusunun tartışılmaya başlanmasında kuşkusuz yaşanan çevresel sorunların önemli bir payı vardır. Çevre kirliliğinin artması, su ve gıda konusunda kıtlık belirtilerinin ortaya çıkması, küresel ısınma sorunun giderek hissedilmeye başlanması ve ozon tabakasındaki deliğin yol açtığı sorunlar sürdürülebilir tüketim davranışlarının gerekliliğini göstermektedir.

SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİM KAVRAMI

Sürdürülebilir tüketim kavramının tanımlanması, sürdürülebilir tüketim hareketinin yaygınlaşmasında oldukça önemli bir role sahiptir. Yazına bakıldığında, sürdürülebilir tüketime ilişkin çok sayıda tanıma rastlanmaktadır. Kimileri, sürdürülebilir tüketimi tanımlarken kimileri ise sürdürülebilir tüketim ve üretimi (STÜ) bir bütün olarak tanımlamaktadır. Bu kavramlara ilişkin yapılmış olan tanımlar, izleyen satırlarda verilmektedir.

Kısaca, sürdürülebilir tüketim, "öbür tüketim davranışlarına oranla çevresel etkileri oldukça az olan tüketim davranışı biçimidir" (Paavola, 2001:228).

Norveç Çevre Bakanlığı (1994) tarafından yapılan ve OECD (2002) raporunda yayınlanan tanımlamaya göre sürdürülebilir tüketim, gelecek kuşakların gereksinimlerini dikkate alarak, yaşam döngüsü bakışıyla doğal kaynakların, toksik maddelerin, atık salınımlarının ve çevreyi kirletici maddelerin kullanımını en aza indirgerken temel gereksinimleri karşılayan ve daha iyi bir yaşam kalitesi sunan malların ve hizmetlerin kullanımıdır (Seyfang, 2004:324). 1994 yılında Norveç Çevre Bakanlığı tarafından yapılan sürdürülebilir tüketim tanımına bakıldığında, sürdürülebilirliğin ekonomi, toplum ve çevre olmak üzere üç saç ayağı olduğunu göstermektedir[4]. Sosyallik unsuru nesiller içindeki ve arasındaki eşitlikçiliğin yanı sıra tüketicinin korunmasıyla ilgilidir.

2003 yılında, İngiltere hükümetinin DEFRA (Department for Environment, Food and Rural Affairs) biriminin, sürdürülebilir üretim ve tüketime ilişkin stratejilerin yer aldığı raporda sürdürülebilir tüketim; "şu anki ve gelecek kuşağın gereksinim ve isteklerini daha iyi bir yaşam kalitesine ulaştıracak biçimde karşılayan ve küresel eko-sistemin sınırlarına saygı gösterilerek yapılan ekonomik ve toplumsal gelişme" olarak tanımlamıştır (DEFRA, 2003:10).

Sürdürülebilir tüketim davranışı, sürdürülebilirliğe ilişkin üç temel amaç olan kaynak kullanımını, atıkları ve kirliliği azaltmaya hizmet eden davranışlar olarak tanımlanabilir (Williams ve Dair, 2007:162).

Sürdürülebilir tüketim, satın alma karar sürecinde sosyal ve çevresel kaygıları güden ve pazarı dönüştürebilecek etkiye sahip yeşil ve etik tüketiciler tarafından, öbürlerine göre daha verimli bir biçimde üretilmiş malların tüketilmesidir (Seyfang, 2005:294).

Sürdürülebilir tüketim, hem tüketicileri hem de politik karar organlarında yer alanları güçlü araçlarla ikna etmeye dayanan bir olgudur (Veenhoven, 2004:1-2).

Sürdürülebilir tüketim, endüstriyel üretimin neden olduğu ekolojik sorunlara bir çözüm oluşturma arayışında olan bir söylemdir (Dolan, 2002:170).

[3] www.ntvmsnbc.com/news/385593.asp 08.06.2007.
[4] http://reports.tr.eea.europa.eu/state_of_environment_report_2007_1/tr/TR-SCP-chapter-final-web.pdf 13.08.2008.

Sürdürülebilir tüketim, doğal kaynaklara aşırı yüklenmeden ve çevreyi yok etmeden, gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılama olanaklarını da göz önünde bulundurarak bugünkü gereksinimlerimizi karşılama biçimidir (Mortensen, 2006:142).

Sürdürülebilir tüketim, ekonomik sektörlerin her birine –özel, kamu, devlet –benzersiz biçimde meydan okumaktadır. Hanehalkı düzeyinde düşünüldüğünde, kısa erimde daha az satın alma, sonunda yaşam biçiminde önemli değişiklikler yapma anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, insanların şu anki davranışlarını değiştirmeye ya da onlardan vazgeçmeye istekli olup olmadığı sorusu akla gelmektedir (Kong ve Diğerleri, 2002:109)

İş ve endüstri sektörüne göre sürdürülebilir tüketim; arz zincirini "zenginleştirmek", daha çevre dostu ya da ekonomik ve etkili ürünler üretme ve tüketiciyi reklam, pazar ve ürün konularında bilgilendirmek anlamına gelmektedir (Kong ve Diğerleri, 2002:109). Ancak, bu adımları atmak için gerekli özendirmelerin neler olacağı ortaya konulmalıdır. Söz gelimi; devlet açısından sürdürülebilir tüketim, politik araçları kullanarak özel ve kamu sektörlerini sürdürülebilir üretim ve tüketime özendirme anlamına gelmektedir. Bu noktada, varolan sorunun problem ortak bir çözüm gerektirdiği ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden, sürdürülebilir tüketimin tüm paydaşları, günümüzün tüketim eğilimleri sorunuyla baş edebilecek, uygulanabilir stratejiler geliştirmede birlikte hareket etmelidir.

Sürdürülebilir tüketim, ürünler ve yaşam biçimleri olmak üzere birbiriyle ilişkili olan iki boyuta ilişkin tanımlanabilir (Hertwich, 2002:2). Ürün boyutuna göre sürdürülebilir tüketim; geliştirilen ürünlerin, daha az doğal kaynak ve enerji kullanılarak, daha az atık oluşturacak, büyük ölçüde geridönüşebilecek veya geridönüşmese de atıkları çevreye zararlı olmayacak, kullanımında en az doğal kaynak tüketimi gerektirecek, dayanıklı ve onarılabilecek biçimde üretilen ürünlerin tüketimidir. Sürdürülebilir yaşam biçimi ise, çevreyi öbür yaşam biçimlerine oranla daha az incitecek davranışları sergileyen ve toplumsal eşitsizliklere daha az bağlı olacak biçimde tüketim davranışlarının sergilenmesi sonucu oluşmaktadır (Hertwich, 2002,2).

Sürdürülebilir tüketim, gelişmiş ülkelerde en azından kullanılan doğal kaynakların azaltılması anlamına gelmektedir (Cooper, 2002:11). Daha az doğal kaynak ve enerji kullanımı ve daha az atık üretmek için, doğrusal ekonomiden döngüsel ekonomiye geçiş sağlanmalıdır.

STÜ, gelecek nesillerin yaşam standartlarından ödün vermeden, bugüne ait maddi yaşam standartları içinde yaşamayı öngörmekte; doğal kaynakların, çevresel sistem veya insan eylemleri ile korunmasına (veya yenilenemeyen kaynaklar için, yenilenebilir alternatiflerin bunların yerine konmasına yetecek ölçüde) olanak verecek ölçüde kullanımı ve aynı zamanda çevresel sistemlerin, kendi yaşama yeteneklerine zarar vermeden kabul edebileceği miktarda kirlenme veya atık üretimi anlamına gelmektedir (Peattie, 2001:131).

Tüketim ve üretimin salt azaltılması anlamına gelmeyen STÜ kavramı, yüksek verime sahip üretim teknoloji ve yöntemlerinin kullanımıyla, aynı miktarda üretim için daha az doğal kaynak ve enerji kullanımı ve daha az atık üretimi düşüncesine dayanmaktadır. Bu niteliği ile STÜ kavramı, sadece çevresel kaygılara değil, doğal kaynakların korunması, yoksullukla mücadele, endüstriyel verimlilik, ekonomik kalkınma, sağlık, eğitim ve yaşam kalitesi gibi pekçok farklı alana seslenen bir yaklaşımdır (Demirer, 2006:1).

Sürdürülebilir tüketim, bireylerin özel tüketim davranışlarında yapacakları politik ve çevreci tercihleri ile elde edecekleri ekolojik yurttaşlığın uygulanmasına ilişkin bir araçtır (Seyfang, 2005:292). Bu tanımdan anlaşılacağı gibi, tüketicilerin satın alma karar sürecinde ekolojik yurttaş gibi davranmalarıyla sürdürülebilir tüketime ulaşmak olasıdır.

Ekolojik yurttaşlık ise, günlük yaşantımızda yaptığımız davranışların (seçimlerin) öbürleri üzerindeki ekolojik etkilerini azaltmayı hesap eden ve nasıl yaşamamız gerektiğini sorgulayan bir kavramdır (Seyfang, 2005:291). Ekolojik yurttaşlık, ekolojik ayak izi düşüncesinden türetilmiştir. Ekolojik yurttaşlık, en az ekolojik ayak izi oluşturacak biçimde davranılması gerektiğini açıklamaktadır. Ekolojik yurttaşlık teriminin yanı sıra, Henderson ve Ikeda (2004) tarafından ilk kez öne sürülen ve Alexender (2004) tarafından geliştirilen "gezegen yurttaşlığı" kavramı gereği; sürdürülebilirlik amacına ulaşabilmek için, dünya üzerinde yaşayan her birey, içinde yaşadığı gezegendeki öbür bireylerle rekabet etmek yerine işbirliği yapmalıdır (Seyfang, 2006:394).

Sürdürülebilir tüketim, varolan tüketime alternatif olarak sunulmuş bir vizyondur. Bir başka deyişle, varolan tüketim davranışlarından sürdürülebilir tüketime doğru yaşanan her türlü iyileşme sürdürülebilir tüketim vizyonuna bizi biraz daha yakınlaştırmaktadır. Kimilerine göre ise, sürdürülebilir tüketim ütopiktir(Dobers ve Strannegard, 2005:333). Ütopik deyimi, "gerçekleştirilmesi imkânsız görünen tasarı ve düşünce" anlamında göz önüne alındığında; bu, sürdürülebilir tüketime hiçbir zaman ulaşılamayacağı şeklinde yorumlanabilmektedir.

Sürdürülebilir tüketime ilişkin varolan tanımlara bakıldığında; bunların tüketimin ne olduğunu değil ne olması gerektiğini açıkladığı görülmektedir. Ayrıca, yapılan tanımlardan da anlaşılacağı gibi; sürdürülebilir tüketim düşüncesi, gelecek kuşaklara daha iyi bir dünya bırakmayı amaçladığı için uzun erimli; ayrıca, tüm insanlığın katılımını gerektirdiği için de bütüncül bir yaklaşımdır. Üzerinde yaşadığımız dünyayı insan bedenine benzetirsek, bizler de bu bedenin farklı organlarında ya da dokularında yaşayan mikroorganizmalar olduğumuz söylenebilir. İnsan bedeninin herhangi bir organı, dokusu ya da hücresinde yaşanan işleyiş bozukluğu tüm sistemin işleyişini bozmakta ve sorun giderilemezse sonuç ölüm olmaktadır. Bu yüzden dünya üzerindeki tüm ülkelerin, işletmelerin ve halkların sürdürülebilir tüketim çabalarına girişmesi gerekmektedir. Bir başka deyişle; sürdürülebilir tüketim, yalnızca zenginlerin ilgilenim gösterdikleri gereksiz bir konu değil, aksine dünya üzerinde yaşayan tüm ulusların katılımının gerektiği zorunlu bir süreçtir (SCR,2006:4).

Sürdürülebilir tüketim düşüncesi, hala çok net bir biçimde tanımlanamasa da, son yıllarda ulusal ve uluslararası alanlarda sıkça tartışılmakta olan bir konudur. Sürdürülebilir tüketim kavramı, 1992 yılında Rio'da düzenlenen Dünya Zirvesinin sürdürülebilir gelişme eylem planı çerçevesinde yer alan Gündem 21 belgesinde yer alarak literatüre girmiştir.[5] Rio Zirvesi'nin sonucunda ise, "sürdürülebilir gelişmeyi sağlamak ve insan eylemlerinin ekolojik çevreye karşı olumsuz etkilerini en aza indirmek için tüketim kalıplarını değiştirmek, insanoğlunun en büyük mücadelelerinden biridir" denilmektedir.

Sürdürülebilir gelişme paradigması, hem sürdürülebilir tüketimi hem de sürdürülebilir üretimi içermektedir. Çoğu kez, sürdürülebilir üretim ve tüketim eylemleri, sürdürülebilir tüketim kavramı altında birleştirilmektedir (McLaren, 2007:2). Sürdürülebilir üretim alanında kaynakların etkin kullanımı ve temiz üretim vb. gibi başarılı uygulamalara rastlansa da, sürdürülebilir tüketim alanında henüz çok az başarı sağlanmış görünmektedir (Veenhoven, 2004:1).

Aslında, dünyada var olan tüketimle ilgili birbirine zıt iki temel sorun bulunmaktadır. Bunlar; aşırı tüketim ve yetersiz tüketimdir (Clark, 2007:492). Bu yüzden, sürdürülebilir tüketim kavramı "gelişmiş ve "gelişmekte-az gelişmiş" ülkeler için farklı anlama gelmektedir (Cohen, 2010:3). Örneğin, dünyanın en zengin çeyreği, tüm tüketimin % 86'sını; en zengin çeyreği ise % 1.3'ünü gerçekleştirmektedir. Bu şekilde dünyanın bir bölümü tüm kaynakları kayıtsızca tüketirken, bir başka bölümü ise temel gereksinimlerini bile karşılayamamaktadır. İşte sürdürülebilir tüketim, dünya üzerindeki bu eşitsizliği gidermeyi amaçlamaktadır. Söz gelimi, bir Amerikalı bir Çinli ya da Hintlinin 20 katı, bir Bangladeşlinin 70 katı kadar tüketim yapmaktadır. Benzer biçimde; dünya üzerinde yaşayan herkesin İngilizler kadar tüketiyor olması durumunda üç dünyaya gereksinim olacağı sık sık dile getirilmektedir (SCR, 2006:4) Ülkeler arasındaki bu eşitsizlik aynı zamanda ülke içinde de yaşanmaktadır. 1970'den günümüze değin, küresel tüketim harcamaları her yıl ortalama % 3 artış göstermiştir (Clark, 2007:492). Küresel ölçekte her yıl tüketim düzeyi artış göstermesine karşın, bu artış herkesi kapsamamaktadır. Örneğin, 1973-1998 yılları arasında bir Afrikalının tüketim harcaması % 20 dolayında azalmıştır (Clark, 2007:493). Peki, aşırı tüketim kadar yetersiz tüketim de çevresel etkileri açısından sakıncalı mıdır? Bu soruya verilecek yanıt "evet"tir. Güneydoğu Asya'daki fakir balıkçılar siyanürle balık avlayarak denizaltı ekosistemini tehdit etmektedir. Aynı şekilde, Afrika'daki Sahra Çölü'nün güneyindeki fakir çiftçiler, pirinç yetiştirecek alan yaratmak için bölgedeki ağaçları yakmaktadır. Bu eylem, bölgedeki erezyon olasılığını yükseltmekte ve çölleşmeye yol açmakta; uzun dönemde ise yoksulluğu ve yoksunluğu oluşturmaktadır.

Dünyada gelişmiş ülkelerde yaşayanlar, çok sayıda seçeneğin ve buna bağlı olarak her türlü konforun sunulduğu bir tüketim toplumunda yaşamaktadırlar. Günümüz ekonomisinin asıl sorunu, insanların üzerinde yaşadığı, tüm kaynaklarını tüketerek hızla kirliliğe sürüklediği doğal çevrenin nasıl korunabileceği ve gelecek nesillere aktarılabileceğidir. Bu savaşımda tüketim eylemlerinin gerek doğrudan gerekse dolaylı rolleri bulunmaktadır. Bireyler

[5] Küresel ekolojik çevrede sürekli artan bozulmanın başlıca nedeni, özellikle gelişmiş ülkelerde sürdürülemez üretim ve tüketim kalıplarının sergilenmesidir(BM, Gündem 21, Bölüm 4, 1992)

sergiledikleri tüketim davranışlarıyla, yaptıkları ürün tercihleriyle, doğal çevreye ister istemez zarar vermektedir. İşte sürdürülebilir tüketim düşüncesi, bu etkileri en az indirmeyi amaçlayan bir akımdır.

Günümüz tüketim toplumuna bakıldığında, tüketici egemenliğinin kutsal kabul edildiği ve tüketici seçiminin her zaman doğruymuş gibi varsayıldığı görülmektedir (Cooper, 2005:53). Bu bağlamda, tüketimin kısıtlanmasının savunulması, çoğunlukla kamu tartışmalarıyla sınırlı kalmıştır (Cooper, 2005:53). Reklam desteğiyle oluşturulan kültürel normlar, toplumsal etkiler; tüketicilerin eksik ve taraflı bilgilerinden yola çıkarak, tüketime ilişkin yanlış kararlar almalarına neden olmuştur. Bu yanılgı, gıda, su, barınak gibi temel ihtiyaçların karşılanmasının ötesinde bir tüketim tatminsizliğine yol açmıştır. Aslında tüketime yol açan bireyin genel gereksinimleri temel iki ögeden oluşmaktadır. Bunlar; işlevsel ve duygusal gereksinimlerdir (Casimir ve Dutilh, 2003:316). Bir başka deyişle, insanların bütün gereksinimlerinin hem işlevsel hem de duygusal yönü bulunmaktadır. İşlevsel ve duygusal gereksinimlerini gidererek, yalnızca bireysel yararı en yüksek düzeye getirmeyi değil, aynı zamanda toplumsal yararı da en yüksek düzeye getirecek bir tüketim anlayışını benimsemeleri gerekmektedir (Hansen ve Schrader, 1997:448). Bu bakış açısıyla; çevreci güdülerin insan refahını kısıtlayan bir etken olduğu düşünülse de, aslında var olan tüketim davranışları insan refahını tehdit etmektedir (Jackson ve Mark, 1999:439). Çünkü, yüksek düzeydeki tüketim, dünyanın geleceğine ilişkin tehdit niteliğindedir.

SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİMİN KAPSAMI

Sürdürülebilir tüketim kavramına ilişkin tanımlara değinildikten sonra, sürdürülebilir tüketim hareketinin kuramsal çerçevesinin çizilmesi gerekmektedir.

Sürdürülebilir tüketim hareketine ilişkin önerilecek başlıca iki çözüm vardır (Fuchs ve Lorek, 2005:262; Schaefer ve Crane, 2005:78; Mont ve Plepys, 2008:2):

- Tüketim davranışlarını (sürdürülebilir tüketime doğru) değiştirmek,
- Tüketim düzeyini azaltmak.

İlk çözüm, çevreye daha duyarlı tüketim davranışları sergilenmesini, bir başka deyişle var olan tüketim davranışlarının daha sürdürülebilir bir biçime kavuşturulması gerektiğini belirtmektedir. Örneğin; daha az kaynak kullanılarak üretilen, tüketim aşamasında enerji gereksinimi daha az olan ve neredeyse tamamı geri dönüştürülebilir malzemeden yapılan ürünlerin tüketilmesi bu çözüme yönelik eylemleri açıklamaktadır.

İkinci çözüm ise toplam tüketim düzeyini azaltmaktır. Tüketim düzeyini azaltmak ya da tüketim düzeyindeki yüksek artış oranını düşürmenin başlıca iki yolu vardır (Schaefer ve Crane, 2005:78): Nüfus artış oranının düşmesi ve özellikle zengin ulusların gönüllü olarak tüketim miktarlarında düşüşe gitmesi. Tüketim düzeyini azaltmak, başta ulusal ekonomilerin işleyişini olumsuz yönde etkileyebileceğinden bu yönde gösterilen çabaların oldukça kısıtlı kaldığı görülmektedir. Ayrıca nüfus artış oranlarının azaltılması da oldukça güçtür. Dünyanın taşıma kapasitesi ve ekolojik ayak izi kavramları bu çözüm yolu için türetilen kavramlardır. Dünyanın taşıma kapasitesi, ekosistemlerin dengede almalarına izin verecek maksimum birey sayısını belirtmektedir. Ekolojik ayak izi ise, bir insanın atıklarının yok edilmesi de içinde olmak üzere, tüm gereksinimlerini karşılamak için kullandığı biyolojik alanı ölçmekte kullanılan bir araçtır. Bu kavramlara bağlı olarak, eğer tüm dünya Batı Avrupa ülkeleri ve ABD yurttaşları gibi tüketse birkaç dünyaya daha gereksinimimizin olacağı sıkça vurgulanmaktadır. Bu yüzden, sürdürülebilir tüketim olgusunun başarıya ulaşabilmesi için, özellikle yüksek düzeyde tüketime dayalı gelişmiş ülkelerin çevresel sorumlu tüketim davranışına geçmesi ve tüketim düzeylerini azaltması gerekmektedir (Schaefer ve Crane, 2005:78).

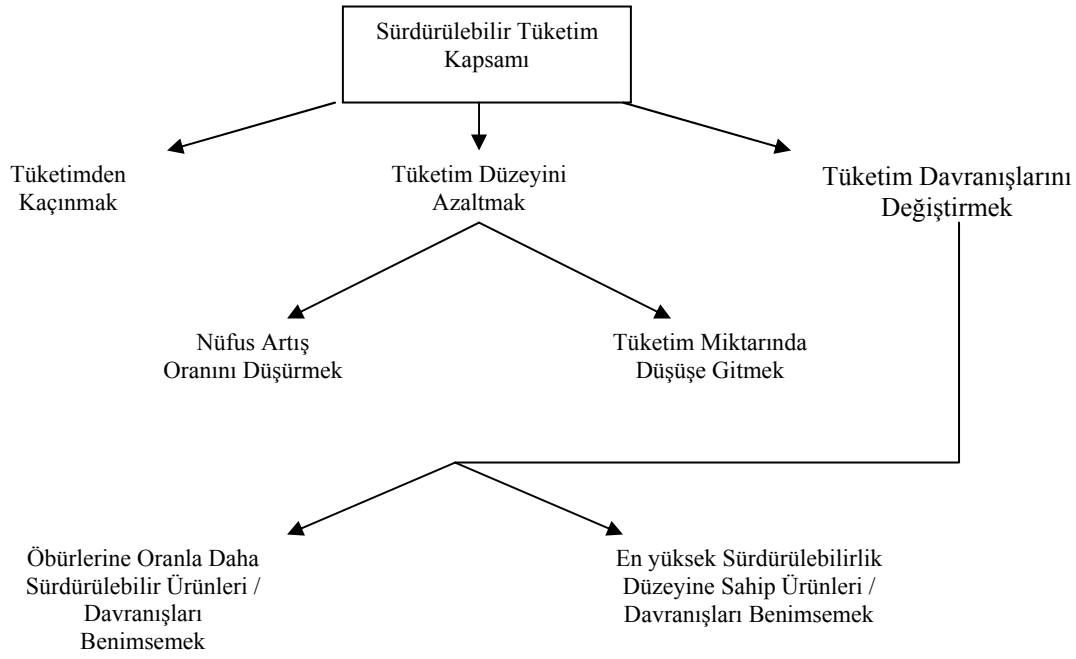
Sürdürülebilir tüketimin kapsamını ortaya koymaya yönelik yapılan başka bir çalışmada, sürdürülebilir bir bakış açısıyla insan gereksinimlerinin karşılanabilme yolları ortaya konmuştur. Buna göre, insan gereksinimleri şu dört şekilde karşılanabilmektedir (Hansen ve Schrader, 1997:459-460):

- Tüketimden kaçınarak
- Tüketimini niceliksel olarak azaltarak
- Öbürlerine oranla daha ekolojik olan ürünleri tüketerek
- Bir ürünün en az ekolojik etkisi olan çeşidini tüketerek

Tüketimden kaçınma, sürdürülebilirlik konusunda en hassas olan davranıştır. Yapılan çalışmalar, herhangi bir ürün satın almadan ya da kullanmadan, gereksinimleri tatmin etmenin, çevresel bağlamda en esaslı eylem olduğunu göstermektedir. Ancak bu davranış, tüketicinin elde edeceği yarardan yoksun kalması anlamına da gelmektedir. Ayrıca, gereksinimlerle sık sık karıştırılan ve gereksinimleri gideren objelere karşı olan "isteğin" yerine getirilmemesi sonucu tatminsizlik ortaya çıkmaktadır. Tüketimden kaçınma davranışına örnek vermek gerekirse; bir yerden bir yere gitme gereksinimini, otomobil kullanılmadan giderme yollarını gözden geçirme bu görüşe uyan bir davranıştır.

Tüketimi niceliksel olarak azaltma davranışı, tüketimden kaçınma davranışına göre daha az köklü değişiklikleri gerektirmektedir. Yine ulaşım gereksinimi ve otomobil kullanımı isteğinden örnek vermek gerekirse bu davranış, otomobille olabildiğince en yakın yerlere ve en az sıklıkta gitmek demektir.

Bir kimsenin gereksinimini gidermeye ilk iki çözüm uygun düşmüyorsa, o zaman bu gereksinimini öbürlerine oranla daha az ekolojik etkileri olan ürünleri tüketerek gerçekleştirmesi olasıdır. Bu davranış, sürdürülebilir ürünlere yönelinmesi anlamına gelmektedir. Burada da ulaşım gereksinimi örnek olarak verilirse; bu gereksinimin otomobil paylaşımı, toplu taşıma araçlarını tercih etme ve bisiklet kullanma vb. davranışlarla giderilmesidir. Örneğin, kent içi ulaşımda Japonların % 92'si, Batı Avrupalıların 10'u, Kanadalıların % 7'si ve Amerikalıların ise yalnızca % 2'sinin toplu taşıma araçlarını kullanmaktadırlar (Sawin, 2004:32).

Şekil.1 Sürdürülebilir Tüketim Düşüncesinin Kapsamı

Kaynak: Fuchs ve Lorek, 2005:262; Schaefer ve Crane, 2005:78; Mont ve Plepys, 2008:2; Hansen ve Schrader, 1997:459-460.

Sürdürülebilirlik bakış açısıyla, gereksinimleri gidermenin en son yolu bir ürünün en az ekolojik etkisi olan çeşidini tüketilmesidir. Eğer bir gereksinimin giderilmesinde tüketimin azaltılması veya öbürlerine oranla daha az ekolojik etkileri olan ürünleri tüketilmesi uygun düşmüyorsa, bu davranış yerine getirilerek söz konusu gereksinim karşılanabilmektedir. Daha önceki davranışlarda örnek olarak verilen ulaşım gereksinimi ve otomobil isteğine geri dönülecek olursa, kullanılan otomobilin yakıt sarfiyatı ve atık salınım değerleri göz önüne alınarak, söz gelimi melez (hybrid) modellerinin tercih edilmesi gerekmektedir.

Sürdürülebilir tüketim her ne kadar farklı şekillerde tanımlansa da, hangi eylemlerin sürdürülebilir tüketim kapsamına gireceği tartışılmaktadır. Bu tartışmaya yönelik olarak sürdürülebilir tüketim denildiğinde başlıca iki tür tüketimden söz edilmektedir. Bunlar, doğrudan doğal kaynak tüketimi (su, fosil yakıtlar ve enerji kaynakları) ve endüstriyel ürün tüketimidir. Ürün tüketimi, mal tüketiminin yanında hizmet tüketimini de kapsamaktadır. Başka bir sınıflandırmaya göre, sürdürülebilir tüketim üçe ayrılmaktadır (Veenhoven, 2004:3):

- Daha az tüketim,
- Çevreye dost tüketim,
- Geleneklere bağlı tüketim.

Daha az tüketim, varolan tüketim düzeyinin öncelikle önemli ölçüde düşürülmesi anlamına gelmektedir. Çevreye dost tüketim, çöpe atma yerine geridönüşüme yönlendirme eyleminde olduğu gibi varolan tüketim davranışlarının çevreye zarar vermeyen bir biçime dönüştürülmesini açıklamaktadır. Geleneklere bağlı tüketim ise, yerel mağazalardan satın alma eski moda ve geleneksel yollarla üretilmiş ürünlerin tercih edilmesi demektir. Geleneklere bağlı tüketime örnek olarak şunlar verilebilir:

- Büyükannelerin mutfağında yer almayan mikrodalga fırınların tercih edilmemesi
- Yerel satış noktalarını tercih etme
- Küçük ölçekli satış noktalarını tercih etme
- Hazır çorba satın alma yerine evde kendi çorbasını kendi hazırlama

Yine bir başka sınıflandırmaya göre ise; sürdürülebilir tüketim, zayıf ve güçlü olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Fuchs ve Lorek, 2005:262). Zayıf sürdürülebilirlik, yolculuk amacıyla kullanılan otomobilin benzerlerine oranla daha az yakıt tüketimi olması ve bü yüzden çevreye daha az zararlı olması iken, güçlü sürdürülebilir tüketim ise yolculuklarda otomobil yerine treni tercih etmek ya da otomobille daha yakın mesafelere ve daha az sıklıkta yolculuk yapmak olarak açıklanabilir. Gıda tüketiminden bir örnek vermek gerekirse, zayıf sürdürülebilir tüketim çevresel zararı azaltılmış gıdaların tüketilmesi iken, güçlü sürdürülebilir tüketim et tüketimini azaltmaktır. Bu örnekler, güçlü sürdürülebilir tüketimin var olan tüketim davranışlarımıza daha köklü değişiklikler getirerek ulaşılabileceğini göstermektedir. Politik alandaki tartışmalarda zayıf sürdürülebilir tüketime rastlanmakla beraber, güçlü sürdürülebilir tüketim üzerinde nerdeyse hiç durulmamaktadır.

Uzun vadede çevreyi koruma ve yoksulluğu ortadan kaldırma vb. konularda sağlanacak başarı, sürdürülebilir üretim ve tüketimin gerçekleştirilmesine bağlıdır (Barber, 2007:500). Geleceğimiz, bu hedefe ulaşılıp ulaşılamayacağına ve de ne şekilde ulaşılacağına bağlıdır.

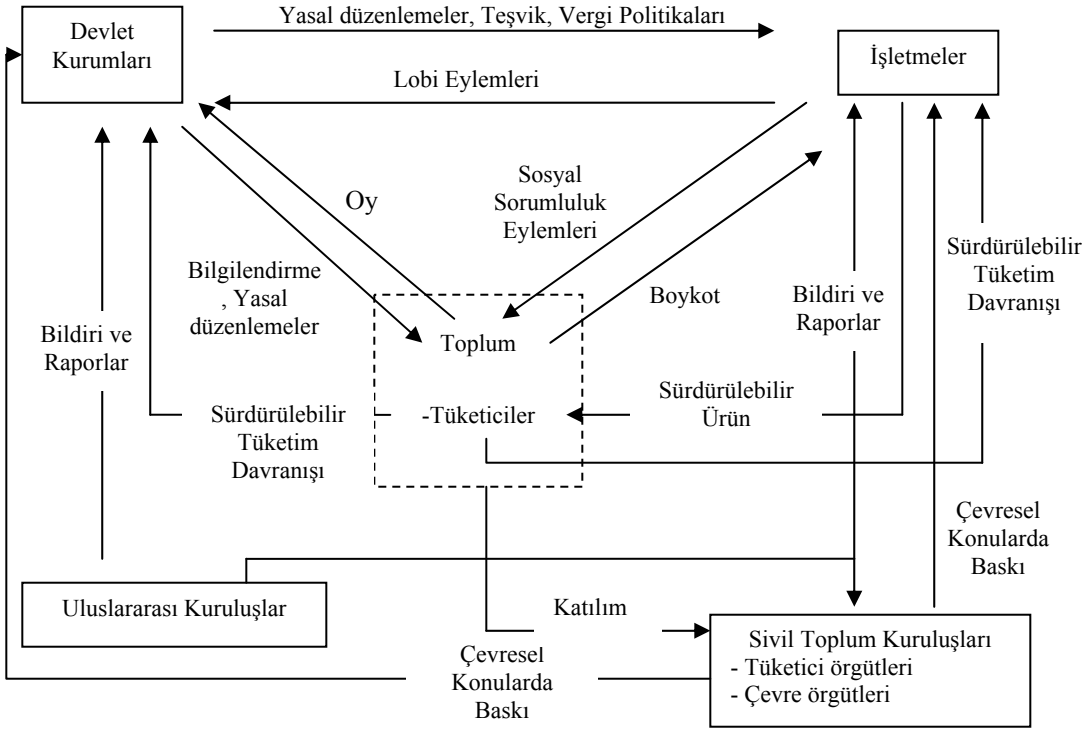
Buraya kadar değinilen çalışmalar doğrultusunda, sürdürülebilir tüketim düşüncesinin kapsamı şekil 1'de yer almaktadır.

SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİMİN PAYDAŞLARI

Sürdürülebilir tüketim hareketinin yaygınlaşması için, bu hareketi oluşturabilecek veya sürece destek olacak paydaşların eylemlerine gereksinim duyulmaktadır. Mont ve Plepys'e göre Sürdürülebilir tüketimin paydaşları şunlardır (Mont ve Plepys, 2008:4-5):

- İşletmeler,
- Hükümetler,
- Tüketiciler,
- Uluslararası kuruluşlar,
- Sivil toplum kuruluşları.

Sürdürülebilir tüketimin paydaşları ve bunlar arasındaki etkileşimler şekil 2'de yer almaktadır.

Şekil 2. Sürdürülebilir Tüketimin Başlıca Paydaşları
Kaynak: Michaelis, 2003:916'den uyarlanmıştır.

Bu paydaşlar içinde en etkin çalışmaları uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşlarının gerçekleştirdiği görülmektedir (Mont ve Plepys, 2008:4). Thogersen (2005)'e göre ise, sürdürülebilirliği sağlayan başlıca aktörler tüketiciler, işletmeler ve devlettir (Thogersen, 2005:144).

Şekil 2'de işletmeler başlığı altında üretici işletmelerin yanı sıra, tedarik zincirinde yer alan tüm işletmelerin bu sürecin içerisinde yer aldığı gözden kaçırılmamalıdır. Söz gelimi, dağıtım kanalında yer alan perakendecilerin hem var olan satışlarını sürdürme istekleri hem de sürdürülebilirliğe destek olma hevesleri çelişiyor gibi görünse de, bu iki isteği uyumlaştıran çözümlerin bulunması gerekmektedir (Knight, 2004:113). Çünkü, sürdürülebilirlik geniş kapsamlı bir olgudur ve tüm paydaşların eylemlerini bu amaca yönelik olarak düzenlemeleri gerekmektedir.

İşletmeler, sürdürülebilir işletme vizyonu oluşturma, sürdürülebilir üretim eylemlerine yönelme, yaşam döngüsü analizi yapma, çevresel etiketleme, genişletilmiş üretici sorumluluğunu üstlenme ve sürdürülebilir tasarım eylemleriyle sürdürülebilir tüketim sürecine destek olmaktadırlar.

Devlet, yasal düzenlemeler yapma, teşvik politikalarını gözden geçirme ve toplumu bilinçlendirmeye dayalı eğitim kampanyalarına ağırlık verme gibi eylemleriyle sürdürülebilir tüketim düşüncesinin başarıya ulaşmasına katkı sağlamaktadır.

Uluslar arası örgütler, sürdürülebilir tüketim düşüncesinin tüm dünyada yaygınlaşmasını sağlamak ve gelişmeleri izlemek üzere, AB ve BM gibi üst düzey kuruluşların önderliğinde düzenlenen toplantılar yoluyla; LOHAS, GAP ve Yeni Rüya Merkezi gibi girişimlerle ya da Çevresel Performans Endeksi çalışmalarıyla, sürdürülebilir tüketim düşüncesine destek olmaktadırlar.

Bireyler, sürdürülebilir tüketim davranışlarını sergileyen tüketiciler olarak sürdürülebilir tüketim düşüncesinin başarıya ulaşmasında oldukça önemli bir role sahiptir. Ancak, tek başlarına istenen sürdürülebilir tüketim davranışlarını sergilemede belli ölçüde yetersiz olduklarını, çünkü öbür paydaşların bunların davranışlarını belirli ölçüde şekillendirdiğini söylemek olasıdır. Benzer biçimde, bireyler de davranışlarıyla işletmeleri ve kamu yönetiminin davranışlarını etkileyebilmektedir.

Bireyler, tüketim davranışlarını sürdürülebilir bir biçime dönüştürerek sürdürülebilir tüketim düşüncesine katkı sağlamaktadırlar. Gelişmiş ülkelerdeki çevresel sorunların %30 ile %40'ının bireysel tüketim davranışlarından kaynaklandığı (Hirschl vd., 2003:873) düşünüldüğünde, bireysel tüketim davranışlarının çevre sorunları üzerinde ne denli etkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Toplumu oluşturan bireylerin tüketim davranışları, doğrudan doğal kaynakların (kömür, petrol, doğalgaz vb.) tüketilmesi veya ürünlerin tüketilmesi ile dolaylı olarak doğal kaynakların tüketilmesine ve ekolojik çevrenin bozulmasına neden olmaktadır (Munksgaard vd., 2002:171). Söz gelimi, enerji tüketiminin % 70-80'i kişisel tüketim davranışlarından veya ürünlerin kişisel tüketime yönlendirilmesi (tedarik-üretim-dağıtım) sürecinde harcanmaktadır (Moll vd., 2005:260). Bu yüzden, sürdürülebilir tüketimi açıklamada bireysel tüketim davranışları irdelenmektedir.

Sürdürülebilir tüketim davranışlarının en önemli paydaşlarından biri sivil toplum kuruluşlarıdır. Dünya üzerinde pek çok sivil toplum kuruluşu sürdürülebilir tüketim davranışlarının tüm dünyaya bir virüs gibi yayılması için yoğun çaba göstermektedir. Bunlara LOHAS (Lifestyles of Health and Sustainability-Sağlıklı ve Sürdürülebilir Yaşam Biçimleri), Küresel Eylem Planı (GAP-Global Action Plan) ve Yeni Rüya Merkezi (New Dream Center) örnek olarak verilebilir.

LOHAS grubuna katılan bireyler, daha sürdürülebilir tüketim davranışları sergileme konusunda güdülenmektedir. Bu girişimin Almanya'daki örneği utopia.de İnternet sitesinin kurulmasıyla yaratılmıştır. Bu sitenin ve dolayısıyla LOHAS sisteminin üyeleri; çatılara kurulacak güneş pilleri, cilt bakımı için doğal kozmetik ürünlerin kullanımı ve doğaya en az zarar vererek nasıl bir kayak tatili yapılabileceği üzerine aralarında tartışmaktadırlar (Rauner, 2008:5).

Küresel Eylem Planı (GAP-Global Action Plan), insanları daha sürdürülebilir biçimde yaşamaları için destek sunan bir plandır. Bu planın bir parçası olan Hanehalkı Eko-Takım (Household EcoTeam), tüketim davranışlarının çevresel etkilerinin azaltılması ve daha fazla para biriktirebilmeleri için bilgilendirmektedir[6]. Bu program, sürdürülebilir tüketim davranışının çevresel güdülerin yanında öbür güdülerin etkisiyle de ortaya çıkabileceğine ilişkin görüşü desteklemektedir.

Bir diğer örnek Yeni Rüya Merkezi (New Dream Center) oluşumudur. Görevini, "Amerikalı'ların yaşam kalitelerini arttırma ve toplumsal adaleti destekleyecek biçimde sorumlu tüketim davranışlarını sergilemelerine yardım etmek" olarak belirten Yeni Rüya Merkezi'nin bu görevini yerine getirmek için uyguladığı program ve kampanyalar şunlardır[7]:

- Şişelenmiş su tüketiminden vazgeçirme Kampanyası,
- Karbon Bilinçli Tüketici (C3-Carbon Conscious Consumer) programı,
- Bilinçli Tüketici Pazarı,
- Sorumlu Satınalma Ağı,
- Alternatif Armağan Bürosu,
- "Yeni Rüya Toplumu ve Yoksul Kimselere Tıbbi Yardım" kampanyası,
- Çocuklar ve Ticari Güdüler (Pazarlama ve çocuklar)
- Sadeleştirilmiş Tatiller
- Reklam Amaçlı E-Postalardan Bağımsızlığını İlan Etme
- Akıntıyı Tersine Çevirme: Gezegenimiz için Dokuz Eylem.

[6] http://www.globalactionplan.com/node/109 21.08.2008.
[7] http://www.newdream.org/about/campaigns.php 21.11.2008.

Yeni Rüya Merkezi'nin uygulamaya koyduğu programlardan "Akıntıyı Tersine Çevirme" programında gezegenimizin geleceğini düşünerek yapılması gereken dokuz eylem tanımlanmıştır. Bunlar[8]:

- Yürüyün, bisiklete binin, arabanızı paylaşın ama daha az araba kullanın,
- Daha az et yiyin,
- Çevreye daha dost olan deniz ürünlerini yiyin,
- Reklam amaçlı elektronik postaların etkisinden kurtulun,
- Enerji tasarruflu ampülleri kullanın,
- Yazın donmayı bırakın (klima kullanmayın),
- Kışın terlemeyi bırakın (ısıtıcının ayarını düşürün),
- Böcek ilacı kullanmayı bırakın,
- Evdeki su tüketiminizi azaltın.

SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİMİN EKSİKLİKLERİ

Sürdürülebilir gelişme paradigması, hem sürdürülebilir tüketimi hem de sürdürülebilir üretimi içermektedir. Çoğu kez, sürdürülebilir üretim ve tüketim eylemleri, sürdürülebilir tüketim kavramı altında birleştirilmektedir (McLaren, 2007:2). Sürdürülebilir üretim alanında kaynakların etkin kullanımı ve temiz üretim vb. gibi başarılı uygulamalara rastlansa da, sürdürülebilir tüketim alanında henüz çok az başarı sağlanmış görünmektedir (Veenhoven, 2004:1).
Sürdürülebilir tüketim düşüncesinin ülkemizdeki durumuna bakıldığında ise, sürdürülebilir tüketim çatısı altında yer alan çalışmaların çok sınırlı düzeyde bilindiği ve uygulandığı görülmektedir. Söz gelimi TÜBİTAK'ın Vizyon 2023 projesi kapsamında hazırladığı Enerji ve Çevre Teknolojileri stratejisi raporunda; temiz üretim teknolojileri, atık miktarının azaltılması, atıkların olabildiğince geri kazanımı ve atıkların en uygun ve ekonomik yollarla çevreye zarar vermeyecek şekilde giderilmesi konularına vurgu yapılmaktadır[9]. Bunun gibi girişimler olsa da, genelde yapılan çalışmaların temiz üretim ve enerji verimliliği alanlarına yönelik olduğu; sürdürülebilir tüketim konusunda kapsamlı bir çalışma yapılmadığı gözlenmektedir.
Günümüz tüketicileri, makro pazarlama kavrayışlarına sahip oldukları ve nesneleri doğanın ürünleri olarak gördükleri takdirde sürdürebilir tüketim düşüncesi sürecektir (Dolan, 2002:172). Ancak, sürdürülebilir tüketim düşüncesinin eksik noktalarının tamamlanması gerekmektedir. Bunlardan kimileri şöyledir:

- Sürdürülebilir üretimin kirliliği en aza indirgeme yönündeki açık hedefine karşın, uluslararası ve kuşaklar arası eşitlik ve en önemlisi bireysel yaşam biçimine ilişkin uygulamalarının netleştirilememesinden ötürü, sürdürülebilir tüketimin esas hedefi belirsiz kalmaktadır (Salzman, 2007:1255)
- Bu düşünceyi harekete geçirme sürecinde etkin bir biçimde yer alanlar da içinde olmak üzere, nüfusun sadece küçük bir bölümü kendisini resmen bu hareketin bir parçası olarak tanımlamaktadır (Barber, 2007:500).
- Sürdürülebilir tüketimin oldukça kesin varsayımları, akılcı birey ve onun gereksinim ve isteklerini merkez almakta ve bireyler arasındaki ilişkileri oluşturan tüketim uygulamalarının önemini ihmal etmektedir (Dolan, 2002:170).

Bu ve buna benzer eksik noktalar tamamlandığında, yüzyılın en önemli fakat bir o kadar az bilinen toplumsal hareketlerinden biri olan sürdürülebilir tüketim hareketi istenen yönde ilerleme sağlayacaktır. Bu ilerlemeyi sağlamanın yaşamsal önem taşıdığı göz önünde bulundurulmalıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kısaca sürdürülebilir tüketim, dünyanın kaynaklarının sürdürülebilirlik sınırları içerisinde kullanılmasını temel alan ve doğal yaşama verilen zararı en aza indiren yolları arayan tüketim biçimidir. Bu çalışmada açıklanmaya çalışılan sürdürülebilir tüketim ve sürdürülebilir tüketim davranışı, çamaşır yıkamada, çevreye daha az zarar veren deterjanların kullanılması ya da su tasarrufu sağlamak yerine su ve deterjanın kullanılmadığı daha radikal çözümlerin bulunmasına odaklı bir yaklaşımdır. Bu özelliğiyle, daha önce ortaya atılan çevreci tüketim davranışlarından ayrılmaktadır.

[8] http://www.newdream.org/ttt/index.php 21.08.2008
[9] http://vizyon2023.tubitak.gov.tr/stratejikteknoloji/enerji-cevre.pdf 20.10.2007

Sürdürülebilir tüketim denildiğinde, öncelikle doğal kaynak tüketiminde tasarruf yapmaya yönelik davranışlar akla gelmektedir. Örneğin:

- Petrol tüketiminde tasarruf yapmaya yönelik davranışlar (kısa mesafeli yolculukları kendi özel arabasıyla yapmak yerine, yürüme, bisiklete binme ya da toplu taşıma araçlarını kullanma, uzun seyahatlerde özel araç ya da uçak yerine trenleri tercih etme, kendi aracını kullanacaksa yakıt sarfiyatı az olan araçları tercih etme ve yolda düşük hızda aracı sürme)
- Doğalgaz tüketiminde tasarruf yapmaya yönelik davranışlar (oda sıcaklığını kışın 20 C'nin altında tutma, üşüdüğünde ısıtıcının ayarını yükseltmek yerine üzerine kazak ya da süeter giyme, gece yatarken ya da evden çıkarken ısı ayarını kısma, evi çok sık havalandırmama)
- Elektrik tüketiminde tasarruf yapmaya yönelik davranışlar (herhangi bir odadan çıkarken odanın ışıklarını kapama, enerji tasarruflu ampülleri ve ev aletlerini kullanma, çok kirli olmayan giysileri kısa programlarda yıkama, çamaşır ve bulaşık makinesini tam dolana tek çalıştırmama)
- Su tüketiminde tasarruf yapmaya yönelik davranışlar (küveti doldurma veya banyo yapma yerine kısa duşları tercih etme, çok sık duş almama, sıcak su çeşmesini açtığında su ısınana kadar akacak olan suyun boşa akmaması için onu başka amaçlarla kullanma, dişlerini fırçalarken, ellerini sabunlarken ya da traş olurken musluğu kapalı tutma, su tasarrufu sağlayan duş başlıkları ve muslukları kullanma)

Bireylerin doğrudan doğal kaynak tüketimleri göz önüne alınırken çoğu kez dolaylı kaynak kullanımının gözden kaçırıldığı görülmektedir. Oysa dolaylı kaynak kullanımı, en az doğrudan kaynak kullanımı kadar önemlidir. Örneğin, bilindiği gibi stand-by tüketimi, elektronik cihazların fişlerinin çekilmemesi ya da cihaz düğmesinden kapatılması yerine kumanda ile bekleme durumunda bırakılmasından kaynaklanmaktadır. Elektronik cihazların bekleme durumunda bırakılmasıyla aslında su, doğalgaz, kömür ya da petrol kaynakları da dolaylı olarak tüketilmektedir. Çünkü elektriğin üretilmesinde söz konusu kaynaklar kullanılmaktadır. Benzer biçimde toplu taşıma araçlarını tercih etmek yerine kendi arabasıyla kısa mesafeli yolculuklar yapan bir birey petrol kaynaklarını tüketmenin yanı sıra dolaylı olarak su kaynaklarını da tüketmektedir. Çünkü bir litre benzinin üretilmesi için 18 litre su harcanmaktadır. Bunun yanında, satın alınan her bir endüstriyel ürünle birey, aslında doğal kaynaklara ilişkin tüketim tercihi yapmaktadır. Çünkü üretimi, kullanımı ve kullanım sonucu oluşan atıklarıyla her bir endüstriyel ürünün enerji yüklüdür.

Tüketicilerin doğrudan kaynak tüketimlerinin yanında, bir ürün satın alma kararı sürecinde yapacakları tercihlerle sürdürülebilir tüketim davranışının ortaya çıkması söz konusudur. Organik, uzun ömürlü, geridönüşümlü, enerji tasarrrufu sağlayan, ekolojik etiketli, yerel üretilmiş ve ikinci el ürünler, tüketicilerin yapacakları tercihlere örnek olabilir. Bu tercihlerin yanında bireylerin belli ürünleri kullanmama, satın alma yerine kiralama, belli ürünleri paylaşma, belli ürünlerin kullanımını kısma, onarma-onartma, kullanım sonucu atıkları değerlendirme vb. gibi davranışlarıyla da sürdürülebilir tüketimi desteklemeleri mümkündür.

Organik tarımla üretilen organik ürünlerin tercih edilmesi, su kaynaklarının ve biyolojik çeşitliliğin korunmasını ve erezyonun önlenmesini sağlayarak bir bakıma küresel ısınmaya karşı bir eylem niteliğinde olacaktır. Tek kullanımlık ürünler yerine uzun ömürlü ürünlerin kullanımı, daha fazla ürün üretimini engelleyerek doğal kaynak kullanımını düşürecektir. Geri dönüşümlü ürünlerin tercih edilmesi, işletmeleri geridönüşümlü içerik oluşturmaya sevk ederek, makro ölçekte ülkenin enerji tüketimini düşürecektir. Bireylerin belli başlı ürünleri satın alma yerine hizmet satın alması kaynakların etkin kullanımını sağladığından kaynak tasarrufu sağlayacaktır. Örneğin araba satın almak yerine araç kiralama şirketlerinden araç kiralama hizmetinin satın alınması bu duruma örnek olarak verilebilir. Satın almasız bir başka çözüm de gereksinim duyulan ürünlerin belli bir topluluk tarafından paylaşılmasıdır. Örneğin bir apartman, bir sokak ya da bir köyün halı yıkama makinesi satın almak yerine bir tane alıp onu sırayla kullanmaları kaynak tasarrufu sağlamaktadır.

Bireylerin diş macunu, margarin, şampuan vb. gibi ürünlerin kullanımını kısarak kaynak tasarrufu yapmaları mümkündür. Bunun dışında; her geçen gün tüm reklam araçlarında "eskiyi getirin yeniyi götürün" sloganıyla insanları kullandıkları ürünleri yenilemeye davet eden dürtülere karşı durarak, bireyin kullandığı ürünü onarıp ya da onartıp kullanmaya devam etmesi de sürdürülebilir tüketimin diğer bir boyutudur. Böyle bir davranışın topluma yaygınlaşması, işletmelerin ürettikleri ürün miktarını etkileyecek, bu da işletmelerin kullandıkları her türlü kaynağın (hammadde, su, enerji vb.) azalmasıyla sonuçlanacaktır.

Sonuç olarak, sürdürülebilir tüketim –zor da olsa- bir bakıma geçmişteki yaşantılarımıza geri dönmeyi önermektedir. Bundan 30-40 yıl önce, günümüzde bir iki kişinin yaşadığı geniş evlerin yerine çok sayıda kişiyle, klimaya gereksinim duymayan ahşap ve küçük hacimli evlerde bir arada yaşayan bireylerin, alışverişte mağazaların ya da pazarcıların verdiği poşetler yerine kendi pazar çantalarını kullanmaları, lekeyi kolayca çıkaran kimyasal içerikli temizleyicilerin (yeterince yaygın olmaması yüzünden) yerine lekenin üzerini dakikalarca ovalamaları, kullanılmış peynir tenekelerini, okunmuş gazeteleri, cam kavanozları atmak yerine başka amaçlarla değerlendirmeleri, kova ve tasla yıkanmaları, alaturka WC'leri ve arap sabunlarını kullanmaları, birbirinin eski eşyalarını (giysi, mobilya vb.) kullanarak daha az endüstriyel ürün tüketimine odaklı mütevazi bir yaşam sürmeleri, günümüze göre olumsuz ekolojik etkileri oldukça az olan bir yaşam biçimidir. Geçmişle günümüz arasındaki tek fark, geçmişte zorunluluk olarak seçilen yaşam biçiminin, günümüzde isteğe bağlı olarak tercih edilmesinin sağlanmasıdır.

KAYNAKÇA

BARBER, J. (2007). "Mapping the Movement to Achieve Sustainable Production and Consumption in North America", Journal of Cleaner Production, No.15.

CASIMIR, G., DUTILH, C. (2003). "Sustainability: A Gender Studies Perspective", International Journal of Consumer Studies, Vol.27, No.4.

CLARK, G. (2007). "Evolution of the Global Sustainable Consumption and Production Policy and the United Nations Environment Programme's (UNEP) Supporting Activities", Journal of Cleaner Production, No.15.

COHEN, B. (2010). "A Guidance Framework for Mainstreaming Resource Efficiency and Sustainable Consumption and Production in a Developing Country Context", Environment, Development and Sustainability.

COOPER, T. (2005). "Slower Consumption", Journal of Industrial Ecology, Vol.9, No.1-2.

COOPER, T. (2002). "Durable Consumption: Reflections on Product Life Cycles and The Throwaway Society", Life-Cycle Approaches to Sustainable Consumption Workshop Proceedings Interim Report, International Institute for Applied Systems Analysis, Laxenburg, Austria.

DEMİRER, G.N. (2006). "Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim: Türkiye Yolun Neresinde?", AB Katılım Sürecinde Türkiye İçin Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim Yaklaşımları, REC Türkiye, İstanbul.

DOBERS, P., STRANNEGARD, L. (2005). "Design, Lifestyles and Sustainability. Aesthetic Consumption in a World of Abundance", Business Strategy and Environment, No.14.

DOLAN, P. (2002). "The Sustainability of Sustainable Consumption", Journal of Macromarketing, Vol.22, No.2.

FUCHS, D.A., LOREK, S. (2005). "Sustainable Consumption Governance: A History of Promises and Failures", Journal of Consumer Policy, No.28.

HANSEN, U., SCHRADER, U. (1997). "A Modern Model of Consumption for a Sustainable Society", Journal of Consumer Policy, Vol.20, No.4.

HERTWICH, E. (2002). "Life-Cycle Approaches to Sustainable Consumption", Workshop Proceedings Interim Report, International Institute for Applied Systems Analysis, Laxenburg, Austria.

HIRSCHL, B., KONRAD, W., SCHOLL, G. (2003). "New Concepts in Product Use for Sustainable Consumption", Journal of Cleaner Production, No.11.

JACKSON, T., MARKS, N. (1999). "Consumption, Sustainable Welfare and Human Needs – With Reference to UK Expenditure Patterns Between 1954 and 1994", Ecological Economics, No.28.

KNIGHT, A. (2004). "Sustainable Consumption: The Retailing Paradox", Consumer Policy Review, Vol.14, No.4.

KONG, N. vd. (2002). "Moving Business/Industry Towards Sustainable Consumption: The Role of NGOs", European Management Journal, Vol.20, No.2.

MCLAREN, S. J. (2007). "Defining a Role for Sustainable Consumption Initiatives In New Zealand ", 2nd International Conference on Sustainability Engineering and Science, Auckland, NZ.

http://www.nzsses.auckland.ac.nz/conference/2007/papers/McLAREN%20Sustainable%20Consumption%20Paper%20Submitted3.pdf (12.06.2007).

MICHAELIS, L. (2003). "The Role of Business in Sustainable Consumption", Journal of Cleaner Production, No.11.

MOLL, H.C. vd., (2005). "Pursuing More Sustainable Consumption by Analyzing Household Metabolism in European Countries and Cities", Journal of Industrial Ecology, Vol.9, No.1-2.

MONT, O., PLEPYS, A. (2008). "Sustainable Consumption Progress: Should We Be Proud or Alarmed?", Journal of Cleaner Production, Vol.16, No.4.

MORTENSEN, L. F. (2006). "Sustainable Household Consumption in Europe?", Consumer Policy Review, Vol.16, No.4.

MUNKSGAARD, J., WIER, M., vd., (2002). "Indicators for the Environmental Pressure of Consumption", Life-Cycle Approaches to Sustainable Consumption Workshop Proceedings Interim Report, International Institute for Applied Systems Analysis, Laxenburg, Austria.

PAAVOLA, J. (2001). "Towards Sustainable Consumption: Economics And Ethical Concerns For The Environment In Consumer Choices", Revıew Of Social Economy, Vol. 59, No. 2.

PEATTIE, K. (2001). "Towards Sustainability: The Third Age of Green Marketing", The Marketing Review, No.2.

PRINCEN, T., MANIATES, M., CONCA, K. (2002). Confronting Consumption, The MIT Press, Massachusetts.

RAUNER, M. (2008). "Vicdan Rahatlığıyla Tüketim –Lohasçılar Çevre Bilinciyle Yaşıyor", Deutschland Magazine, No.4.

SALZMAN, J. (2007). "Sustainable Consumption and the Law", Environmental Law, No.27.

SAWIN, J. L. (2004). "Enerji Seçimlerini Daha İyi Yapmak", Ed. Assadourian vd., (çev. Ayşe Başçı Sander), Dünyanın Durumu 2004, Worldwatch Enstitüsü-TEMA Vakfı, İstanbul.

SCHAEFER A., CRANE A. (2005). "Addressing Sustainability and Consumption", Journal of Macromarketing, Vol.25, No.1.

SEYFANG, G. (2004). "Consuming Values and Contested Cultures: A Critical Analysis of the UK Strategy for Sustainable Consumption and Production", Review of Social Economy, Vol.62, No.3.

SEYFANG, G. (2005). "Shopping for Sustainability: Can Sustainable Consumption Promote Ecological Citizenship?", Environmental Politics, Vol.14, No.2.

SEYFANG, G. (2006). "Ecological Citizenship and Sustainable Consumption: Examining Local Organic Food Network", Journal of Rural Studies, No.22.

THOGERSEN, J. (2005). "How May Consumer Policy Empower Consumers for Sustainable Lifestyles?", Journal of Consumer Policy, No.28.

VEENHOVEN, R. (2004). "Sustainable Consumption and Happiness, Driving Forces and Barriers to Sustainable Consumption", International Workshop, University of Leeds.

http://www2.eur.nl/fsw/research/veenhoven/Pub2000s/2004d-full.pdf (16.06.2007).

WILLIAMS, K., DAIR, C. (2007). "A Framework of Sustainable Behaviours that Can Be Enabled Through the Design of Neighbourhood-Scale Developments", Sustainable Development, No.15.

_____, (2003). Changing Patterns: UK Government Framework for Sustainable Consumption and Production, DEFRA, London.

_____, (2006). I Will If You Will, SCR (Sustainable Consumption Roundtable), England,.

www.sd-commission.org.uk/publications/downloads/I_Will_If_You_Will.pdf (20.07.2007).

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

BİR VAKIF ÜNİVERSİTESİNDEKİ ÖĞRENCİLERİN SINAV KAYGISI HAKKINDA ARAŞTIRMA

Evren AYRANCI*
Ercan ÖGE**

Özet: Bu makale, yükseköğretim öğrencilerinin önemli bir akademik faaliyet olan "sınavlara" yönelik kaygılarını konu etmektedir. Akademik stresi ve kaygıyı ele alan çalışmaların büyük bir kısmı öğrencilerin çeşitli özellikleri ile akademik stres veya kaygı arasındaki ilişkileri analiz etmektedir. Benzer bir şekilde bu makalenin amacı öğrencilerin cinsiyetleri, iş sahibi olmaları ve genel mutluluk düzeylerinin sınav kaygısı faktörleri üzerinde etki yaratıp yaratmadıklarını tespit etmektir. Türkiye'de yükseköğretim alanında sınav kaygısını ele alan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bu makale söz konusu çalışmalara yönelik bir katkıdır. Bu çalışmanın sonucuna göre sınav kaygısı iki faktöre dayanmaktadır ve öğrencilerin cinsiyeti her iki faktörü de istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkileyebilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Sınav; kaygı; stres; yükseköğretim; örgüt.

A RESEARCH ABOUT EXAMINATION ANXIETY OF THE STUDENTS IN A FOUNDATION UNIVERSITY

Abstract: This article subjects the anxiety of the higher education students towards an important academic event, the "examinations". Most of the studies considering academic stress and anxiety analyze the relationships between academic stress or anxiety and some properties of the students. Likewise, the purpose of this article is to identify whether students' genders, having jobs and general happiness levels form effects upon examination anxiety. There are some studies that consider the examination anxiety of the students in higher education context in Turkey. This article is a contribution to these studies. According to the result of this study, the examination anxiety depends on two facts and students' genders can influence both facts statistically significantly.

Keywords: Examination; anxiety; stress; higher education; organization.

GİRİŞ

Stres kelimesi, Latince "estrictia"dan gelmektedir. Stres, 17. yüzyılda felaket, bela, musibet, dert, keder, elem gibi anlamlarda kullanılırken, 18 ve 19. yüzyıllarda kavramın anlamı değişmiş ve güç, baskı, zorluk gibi anlamlarda kullanılmıştır (Güney, 2000: 428). Stres kavramı en genel anlamıyla ise şu şekilde tanımlanmaktadır: Stres, iç ve dış ortamdan kaynaklanan etkenlerin, kişi tarafından tehdit edici veya zararlı olarak değerlendirilmesi sonucunda, bedensel ve psikolojik boyutlarda ortaya çıkan aşırı uyarılma halidir (Aydın, 2006: 3).

Yapılan çalışmalara göre stres kaynakları genel olarak şu şekilde gruplanabilmektedir: Gündelik yaşamın yol açtığı sosyal ve psikolojik olaylar; fiziksel çevre; bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal açılardan gelişim süreci; toplumsal ve teknolojik değişimler; yaşamda karşılaşılan travmatik olaylar; iş / okul çevresine has olan olaylar (Aydın, 2006: 3). Diğer bir ayrıma göre ise stres; kişilerin engellenme, çatışma yaşama, baskı görme, değişim geçirme ve kendilerine özgü unsurlar olmak üzere beş çeşit kaynaktan doğabilmektedir (Rogers, 2007: 15).

Bir olayın stres yaratıcı olarak değerlendirilmesi, o olayın kendisinin nasıl olduğundan ziyade kişi tarafından nasıl algılandığına, yorumlandığına ve kişinin olaya yönelik olarak gösterdiği psikolojik savunması vasıtasıyla olayla ne kadar başa çıkabildiğine bağlıdır (Özgan ve Balkar, 2008: 341). Sözü geçen hususlar, kişilerin iç ve dış dünyalarının uyumunun ne kadar sağlıklı olduğu ile ilgilidir. Kişilerin iç ve dış dünyalarının uyumunun tam olmaması ve strese uzun süre maruz kalınması kişilerde "kaygı" yaratmaktadır.

* İstanbul Aydın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İngilizce İşletme Bölümü
** İstanbul Aydın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Türkçe İşletme Bölümü

Gelinen nokta itibariyle "kaygı" ve "stres" kavramlarının temel farklılığını açıklamak gerekir. Kaygı, stresin yarattığı bir ürün olarak değerlendirilmekte ve hoş olmayan, bireyi rahatsız eden ve olumsuz etkileyen bir "duygu durumu" olarak tanımlanmaktadır (Özgan ve Balkar, 2008: 339).

Üniversiteler ve yüksekokullar gibi yükseköğretim kurumlarında öğrencileri olumsuz yönde etkileyebilecek birçok neden mevcuttur. Bu olumsuz etkilenmenin önüne geçilmediği takdirde de öğrencilerin ruh sağlıklarının bozulması veya öğrencilerde stres oluşumu kaçınılmaz olmaktadır (Özgan ve Balkar, 2008: 343). Kaygı ise, belli bir akademik konuyla ilgili olan stresin bir sonucu olarak ortaya çıkabilir. Özellikle sınav kaygısı, eğitimin başarısı önündeki en ciddi engel haline gelebilmektedir (Cüceloğlu, 1997: 292).

Yükseköğretimde bulunan öğrencilerin önemli bir kısmı ergenlik süreci içerisindedir. Ergenlik sürecinin stres yaratabilme niteliği bulunurken, bir de yükseköğretimin sağladığı farklı çevre ve akademik beklentiler stres kaynağı olabilmektedir. Tüm bu hususlar sebebiyle "yükseköğretim öğrencilerinin stresi" önemli bir konu haline gelmektedir (Özgan ve Balkar, 2008: 349).

Dolayısıyla yükseköğretim yıllarında öğrencilerin yaşadıkları stresin genellikle yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu tespit doğrultusunda bir sonraki başlık altında yükseköğretim öğrencilerinin streslerini ve stresin bir sonucu olarak kaygılarını ele alan güncel tarihli çalışmalar, gruplanarak aktarılacaktır. Bu çalışmalarda da görüleceği üzere pek çok farklı stres faktörü bulunmaktadır ve sözü edilecek faktörler, farklı şekillerde kaygı oluşumuna yol açabilmektedir.

Hazırlanan bu makalede akademik nitelikli stres faktörlerinden sadece bir tanesi, sınavlar dikkate alınmaktadır. Öğrencilerin bir takım özelliklerinin sınavlardan duyulan kaygı üzerinde bir etki yaratıp yaratmadığı merak edilmektedir. Daha açık bir ifadeyle öğrencilerin mutluluk düzeylerinin, cinsiyetlerinin ve bir işte çalışıyor veya çalışmıyor olmalarının, sınav kaygısına yönelik faktörleri etkileyip etkilemedikleri merak konusudur.

Sınav kaygısı üzerine yapılan çok çeşitli araştırmalar bulunmaktadır ve söz konusu araştırmalarda kullanılan birtakım değerlendirme araçları (ölçekler, envanterler v.b.) literatürde yer edinmiştir. Bu durumda bilimsel devamlılık adına bu araçlardan faydalanmak mantıklı görünmektedir. Makalenin yazarları da bu yolu tercih etmiş ve ülkemizdeki pek çok psikolojik danışmanlık şirketleri ile eğitim kurumları tarafından tercih edilen 50 ifadelik bir sınav kaygısı ölçeğinin ifadelerini uygulamışlardır.

YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARINDAKİ ÖĞRENCİLERİN YAŞADIĞI STRES VE KAYGI

Yapılan çalışmalara göre yükseköğretim kurumlarında bulunan öğrenciler akademik gelişmeler, rol çatışmaları veya çevreden sosyal destek görememe gibi hususlar yüzünden stres yaşayabilmektedir (Ross v.d., 1999: 313). Yaşça büyük olan ve / veya evli öğrencilerde sosyal destek görememe sorunu veya rol çatışmaları önemli birer stres faktörü olmaktadır (Houseknecht ve Spanier, 1980; 379; Jose ve Alfons, 2007: 74; Barnett ve Baruch, 1985: 137). Diğer taraftan yaşı veya medeni hali ne olursa olsun, tüm öğrencilerin akademik performansları hakkında stres yaşadıkları görülmektedir (Finkelstein, v.d., 2007: 261). Akademik performansla (veya akademik görevlerle) ilgili olan stres, öğrencilerin akademik beklentileri ve amaçları ile ilgili bağlantılara sahiptir. Akademik beklenti ve amaçlar ne kadar yüksekse, diğer bir ifadeyle öğrenci ne kadar üstün sonuçlar almak istemekteyse, akademik stres de o kadar yüksek olabilmektedir (Carver ve Scheier, 1994: 271). Yükseköğretim kurumlarındaki öğrencilerin büyük bir kısmı mezun olduktan sonra hayata atılmayı amaçlamaktadırlar. Buna bağlı olarak öğrenciler akademik açıdan yaşadıkları küçük olumsuzlukların geleceklerini tehlikeye attığını düşünebilmektedirler. Söz konusu düşünce öğrencilerin çok çabuk bir şekilde stres yaşamaları sonucunu doğurabilmektedir (Struthers ve Perry, 1996: 173). Çoğu çalışma akademik stres ile akademik beklenti ve amaçlar arasında doğrudan ilişki kurarken, bazı çalışmalarda aradaki ilişkiyi etkileyen birtakım farklı faktörlerin bulunduğu da kabul edilmektedir. Söz konusu ilişkiyi etkileyen en önemli faktörün genellikle öğrencilerin stresle başa çıkma yöntemleri olduğu savunulmaktadır (Endler v.d., 1994: 663; Struthers v.d., 2000: 588).

Nispeten az sayıdaki çalışmada ise öğrencilerin dışa dönük olmaları ile mutlulukları ele alınmaktadır. Bu çalışmalarda dışa dönüklük ve mutluluk hususlarının öğrencilerin akademik stresle başa çıkmalarındaki en önde gelen faktörler olduğu ileri sürülmektedir (Lu, 1994: 86; Riggio v.d., 1993: 279).

Öğrencilerin akademik stresle başa çıkma yolları veya bu stresle başa çıkamamaları, bir takım sonuçları da beraberinde getirmektedir. Elde edilen sonuçlar, akademik başarılar veya başarısızlıklar şeklinde görülebileceği gibi kaygı da olabilir. Daha önce de ifade edildiği üzere kaygı, stresin bir sonucu olmaktadır ve kişiyi rahatsız eden bir duygu durumu olarak tanımlanmaktadır. Gelinen nokta itibariyle akademik stres ve buna bağlı olarak kaygıyı ele alan çalışmalardan bahsedilmesi doğru olacaktır. Söz konusu çalışmaların bir kısmında da görüleceği üzere kaygı, bir duygu durumu olmanın da ötesine geçip, bir takım fiziksel değişimler şeklinde kendisini gösterebilmektedir.

Çalışmaların bir kısmında, akademik stresin ve buna bağlı olarak duyulan kaygıların yükseköğretimin ilk başlarında daha çok yaşandığı ve zamanla azalma eğiliminde olduğu ortaya çıkmıştır (Gerdes ve Mallinckrodt, 1994: 287; Rickinson ve Rutherford, 1996: 221). Bazı çalışmalar ise yükseköğretim boyunca yoğun bir akademik stres yaşandığını ve akademik kaygıların öğrencilerin sağlıklarını tehdit edebildiğini savunmaktadır (Deckro v.d., 2002: 285; Kanters v.d., 2002: 266).

Akademik performansla ilgili stresi ve ortaya çıkan kaygıları irdeleyen çalışmaların çeşitli konuları dikkate aldıkları görülmektedir. Bir sonraki paragraftan itibaren söz konusu çalışmalardan örnekler verilmiştir. Çalışmaların mümkün olduğunca güncel tarihli olmalarına dikkat edilmiştir ve öncelikle yabancı ülkelerde, ardından da Türkiye'de yapılan çalışmalar aktarılmıştır.

Sosyal desteği konu edinen çalışmalara yönelik örnekler:

Brown (2008: 25–26) çalışmasında farklı ülkelerden gelen yüksek lisans öğrencilerini incelemiştir. Yaptığı çalışmada öğrencilerin özellikle kültür ve dil bakımlarından iletişim sorunları yaşadıkları ve iletişim sorunlarına bağlı olarak ders, ödev ve sınavlarda ciddi stres yaşadıkları ortaya çıkmıştır. İletişim sorunlarına bağlı olan stresin zamanla azaldığı ve yüksek lisans eğitiminin sonlarına doğru neredeyse ortadan kalktığı da bulunmuştur. Ancak farklı bir sosyal çevreye giren yabancı öğrencilerin sosyal destek görmemeleri durumunda, bu durumun da strese yol açtığı ortaya çıkmıştır. Gerek sosyal destek görememe, gerekse iletişim sorunlarının yol açtığı stresin ciddi derecede kaygı yaratabildiği ve duyulan kaygının mide bulantısı, kusma, uyku bozukluğu, ağlama ve hatta eğitimden çekilme şeklinde kendisini gösterdiği tespit edilmiştir.

Persaud'un (1993: 49–51) çalışmasında yükseköğretim kurumlarındaki öğrencilerin akademik gereksinimlerden ötürü stres yaşadıklarını ortaya koymuştur. Yaşanan stres yerli ve yabancı öğrencilerde yakın miktarlarda iken yabancı öğrencilerin stresi daha gözle görülür bir şekilde ifade ettikleri ortaya çıkmıştır. Yabancı öğrenciler yerli öğrencilerden daha çok kaygı duymakta ve bunu daha duygusal davranışlarla ifade etmektedir. Yabancı öğrencilerde hızla artan stres seviyesinin düşürülmesi için çevrenin sosyal destek göstermesi gerektiği düşünülmektedir.

Mac George v.d. (2005: 369–371), yükseköğretimde bulunan öğrencilerin akademik performans stresi yaşadıklarını ve bu stresin kaygı ile depresyona yol açtığını ortaya çıkaran bir çalışma yapmışlardır. Öğrencilerin gördükleri sosyal destek ise kaygı belirtileri olan fiziksel rahatsızlık ile huzursuzluk hislerinin hafiflemesini sağlamaktadır.

Türkiye'de ise dikkat çekici bir çalışmayı Durna (2006: 339–342) yapmıştır. Üniversite öğrencilerinin yoğun akademik stres yaşayabildiklerini ifade eden Durna, özellikle arkadaş çevresinin sosyal desteğinin akademik stresi yenmede önemli olduğu sonucuna varmıştır. Yakın arkadaş sayısı, arkadaşlarla iletişime geçebilme ve beraberce hareket edebilme olanaklarının varlığı gibi hususlar, akademik stresi azaltabilmektedir.

Balaban (2000: 7) ise sadece öğrencilerin değil öğretmenlerin de akademik ortamda yaşadıkları stresi konu edinmiştir. Öğrencilerde olduğu gibi öğretmenlerde de akademik stres olabilmekte ve ailenin, iş ortamındaki arkadaşların ve yöneticilerin destekleri sayesinde stresle daha kolay başa çıkılabilmektedir.

Sosyal desteği konu edinen çalışmalar ışığında, sosyal desteğin akademik stres ve kaygıyı azaltıcı etkilerinin bulunduğu ifade edilebilir. Daha önce de belirtildiği üzere stres ve kaygı kişide biriken aşırı uyarılma veya olumsuz duygu durumuydu. Söz konusu birikimin kişi tarafından başkalarıyla paylaşılmasının, birikimin şiddetini azaltıcı bir şekilde etki doğurduğu düşünülmektedir. Zira bu düşünceyi destekleyen ve doğrudan akademik stresle ilgili olmadığı halde kişilerin duygusal birikimlerini başkalarıyla paylaşmalarının, stres ve kaygının etkilerini azalttığını ifade eden çeşitli çalışmalar da bulunmaktadır (Lindrop, 1999: 971; Chen v.d., 2003: 303).

Akademik eğitim sürecinin farklı dönemlerini ele alan çalışmalara yönelik örnekler:

Young (2000: 416–417) yükseköğretim görmekte olan tüm öğrencilerin ilk akademik görevlerinde (ilk ödev, sınav veya sunumlarında) yüksek miktarda stres yaşadıklarını ifade etmektedir. Yaşanan stres tüm öğrencilerde yüksek seviyede olduğu halde stresin etkileri farklı öğrencilerde farklı şekilde görülmektedir. Kendilerine güveni daha yüksek olan öğrenciler ilk akademik görevlerinden aldıkları notları sorgularken öğretim üyelerinin kendilerine hak ettiklerinden daha az not verdiklerini düşünmektedirler. Bunun sonucu olarak söz konusu öğrencilerin daha sinirli oldukları tespit edilmiştir. Diğer taraftan kendilerine güveni daha düşük olan öğrenciler ilk defa aldıkları notlarını sorgularken öğretim üyelerinin objektif olduklarını düşünmektedirler. Alınan düşük bir not varsa, bu notun sorumlusunun sadece kendileri olduğunu ifade etmektedirler. Kendilerine yönelik güveni düşükte olsa yüksekte olsa, güveni aşırı uçlarda olan öğrencilerin aşırı derecede duygusal dalgalanmalar sergiledikleri ortaya çıkmaktadır.

Pancer v.d. (2000: 54–57) üniversite öğrencilerinin üniversiteye ilk girdikleri dönem ile birinci yıllarının sonunu incelemişlerdir. Yükseköğretimden daha çok beklentileri olan öğrencilerin daha az akademik performans stresi yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Beklentileri düşük olan öğrenciler ise sınavlar ve ödevler yüzünden daha çok stres yaşamaktadır. Sonuçta yaşanan stresin hayal kırıklıklarına yol açtığı ve öğrencilerin ailelerinden destek görmeleri gerektiği görülmüştür.

Johnson (2007: 53–55) üniversiteden mezun olmaya yaklaşmış olan öğrencilerin sosyal destek görmeleri ve hayatları ile ilgili amaç belirlemeleri durumunda akademik açıdan daha az kaygı yaşadıklarını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca kaygıyı azaltmak için hayat ile ilgili amaç belirlemenin, sosyal destek görmekten daha etkili olduğu sonucuna varmıştır.

Akademik eğitim sürecinin farklı dönemlerini ele alan çalışmalarda, öğrencilerin daha erken eğitim dönemlerinde daha fazla akademik stres yaşadıkları ortaya çıkmaktadır. Eğitim sürecinin sonlarına doğru ise akademik stresin azalmaya başladığı dikkat çekmektedir. Akademik stresin azalmasının önemli bir sebebi öğrencilerin çevrelerine uyum göstermeleri olabilir. Yeni bir çevreye giren bir kişi ilk başlarda çevreyle ilgili çok karmaşık beklentiler geliştirebilir. Söz konusu karmaşık beklentiler kişinin çevreye uyum sağlamasını olumsuz etkileyecektir (Tetlock v.d., 1993: 508). Ancak zamanla girdiği bu yeni çevrede yaşayan kişi, çevreyle ilgili beklentilerini daha gerçekçi bir hale getirecektir. Kişinin gerçekçi beklentilere sahip olması, kişinin gereksiz unsurlardan yaşayabileceği stres ve kaygının ortadan kalkması sonucunu doğurabilir ve bu yüzden kişinin yaşadığı stres ile kaygıda genel bir azalış görülebilir.

Rol çatışmalarını konu edinen çalışmalara yönelik örnekler:

Giancola v.d. (2009: 261–263) yükseköğretim görmekte olan ve çalışan öğrencileri değerlendirdikleri çalışmalarında bir stres modeli önermişlerdir. Öğrencilerin evde ve işte farklı rolleri üstlendiklerinden ötürü, bu rollerin hem birbirleriyle hem de öğrenci rolüyle çatıştığı ortaya çıkmıştır. Çatışmalar öğrencilerin akademik başarılarını azaltırken, özellikle akademik görevlerinde daha çok stres yaşamaları sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca stres yüzünden ortaya çıkan kaygı, hayattan duyulan tatminin azalması ve fiziksel rahatsızlıklar şeklinde kendisini göstermektedir.

Sandler (2002: 6) benzer şekilde yükseköğretimde bulunan öğrencilerin pek çok farklı roller yüzünden çatışmalar yaşadıklarını ve buna bağlı olarak öğrencilerin akademik ortamda stres yaşadıklarını ifade etmektedir. Akademik strese bağlı olarak görülen kaygı ise öğrencilerin aşırı heyecanlı ve dikkatsiz olmaları şekliyle ortaya çıkmakta ve özellikle öğrencilerin not ortalamalarını ve sınav sonuçlarını düşürmektedir.

Donaldson ve Graham (1999: 39) üniversitelerde bulunan öğrencilerin yaşadıkları stresin birkaç unsura dayandığını savunmaktadırlar: Farklı roller arasındaki çatışmalar, akademik beklentiler, kişisel beklentiler ve sosyal yapı. Araştırmacılar tüm bu unsurların beraberce strese yol açtığı ve stres altındaki öğrencilerin duymaya başladıkları kaygının zamanla depresyona zemin hazırladığını ifade etmişlerdir.

Balaban (2000: 6) öğretmenlerin de aynen öğrenciler gibi farklı rollere sahip olduklarını ifade etmektedir. Bu roller akademik işlerden, kişinin kendisinden olan beklentilerinden veya öğrencilerin, iş arkadaşlarının ve velilerin kişiden

olan beklentilerinden ortaya çıkabilmektedir. Rol çatışmaları ciddi şekilde stres yaratabilmekte ve öğretmenlerde de kaygıya yol açabilmektedir.

Konuyla ilgili çalışmalarda, rol çatışmalarının farklı unsurlara dayanabildiği ve akademik stresi desteklediği görülürken, benzer şekilde daha genel bir perspektiften bakıldığında da rol çatışmalarının stres ve kaygıya yol açtığı ifade edilmektedir (Ceylan ve Ulutürk, 2006: 55–58).

Cinsiyeti dikkate alan çalışmalara yönelik örnekler:

Chen v.d. (2009: 339–340) üniversite öğrencileri arasındaki stresi konu edindikleri çalışmalarında stresin sadece akademik ortamdan doğduğunu varsaymışlardır. Erkek öğrencilerin daha stresli oldukları ve stresle başa çıkma yollarına pek başvurmadıkları görülürken, genel olarak akademik stresin öğrencilerin psikolojik sağlığını tehdit ettiği ortaya çıkmıştır. Akademik stres tüm öğrencilerde davranış bozukluklarına kadar varabilen sonuçlar yaratma riskini doğurmaktadır ve söz konusu risk, erkek öğrenciler açısından daha büyüktür.

Misra ve McKean (2000: 49–51) kadın üniversite öğrencilerinin erkek öğrencilerden daha iyi zaman yönetimi yapabildikleri ancak buna rağmen daha fazla akademik performans stresi yaşadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Kadın öğrenciler daha çok kaygı duymakta ve kaygıyı duygusal açıdan daha hassas davranışlarla göstermektedirler. Ayrıca kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre duygularını daha açık bir şekilde ortaya koydukları görülmektedir. İlginç bir ayrıntı ise ara sınıflarda olan üniversite öğrencilerinin, ilk ve son sınıf öğrencilerine göre daha çok akademik stres yaşadıklarıdır.

Halamandaris ve Power (1999: 684) kadın üniversite öğrencilerinin erkek öğrencilerden daha az yalnızlık çektikleri, daha sosyal oldukları ve üniversite hayatına daha iyi adapte oldukları sonuçlarına ulaşmışlardır. Bu hususlar sebebiyle kadın öğrenciler akademik performans açısından daha az stres yaşamakta ve genel olarak daha başarılı olmaktadırlar.

Özgan ve Balkar (2008: 348–349) eğitim fakültesi öğrencilerini konu edindikleri çalışmalarında cinsiyet ile akademik stres ve kaygı arasında anlamlı ilişkilerin olduğunu bulmuşlardır. Kadın öğrenciler daha yüksek stres seviyesine sahiptir ve buna bağlı olarak akademik performansları hakkında daha çok kaygı duymaktadırlar. Kaygı ise kendisini oldukça değişken olan duygulanmalar şeklinde göstermektedir.

Türkiye'de yapılmış olan diğer çalışmalarda da benzer şekilde kadın öğrencilerin daha çok akademik stres yaşadıkları ve kaygı düzeylerinin oldukça yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Gerek Çakmak ve Hevedanlı (2005: 115), gerekse Bilgel v.d. (2007: 6) tarafından yapılan çalışmalar sonucunda kadın öğrencilerin kaygı, akademik stres ve depresyon düzeyleri erkek öğrencilere göre daha yüksek çıkmaktadır.

Akademik stresin zararlarını inceleyen çalışmalara örnekler:

Bunevicius v.d. (2008: 499–501) tıp ve sosyal bilimlerde eğitim görmekte olan üniversite öğrencilerini inceledikleri çalışmalarında kaygı ve depresyonu ölçmüşlerdir. Tüm öğrencilerde özellikle sınavlar yüzünden önemli ölçüde kaygı olduğu ortaya çıkarken, kaygının psikolojik ve fiziksel olarak öğrencilere zarar verdiği görülmüştür. Ayrıca kaygının öğrencilerin strese yönelik dirençlerini azalttığı ve gelecekte meydana gelebilecek akademik stres faktörlerinin daha büyük sorunlara yol açmasına olanak sağladığı sonucu ortaya çıkmıştır.

Sivonova v.d. (2004: 186–188) literatürün genelinden farklı bir çalışma yaparak üniversite öğrencilerinin yaşadıkları stresin biyolojik etkilerini ölçmüşlerdir. Öğrencilerin sınav zamanında ve sınav zamanının dışındaki zamanlarda değerlendirildiği çalışmada, sınav stresinin sınav kaygısına yol açtığı ve kaygı yüzünden öğrencilerin lenfosit ve yağ hücrelerinin zarar gördüğü ortaya çıkmıştır.

Akademik performansla ilgili olan stresi ve stresle başa çıkma şekillerini değerlendirmek için çeşitli ölçekleri kullanan çalışmalar bulunmaktadır (Carver v.d., 1989: 281–283; Carver ve Scheier, 1994: 193–194). Bazı çalışmalarda ise akademik performansla ilgili stresi ölçmek için genel kaygı düzeyi, boş zaman faaliyetlerinin özellikleri ve planlama becerileri gibi unsurlar değerlendirilebilmektedir (Andrews ve Wilding, 2004: 519–521).

METODOLOJİ

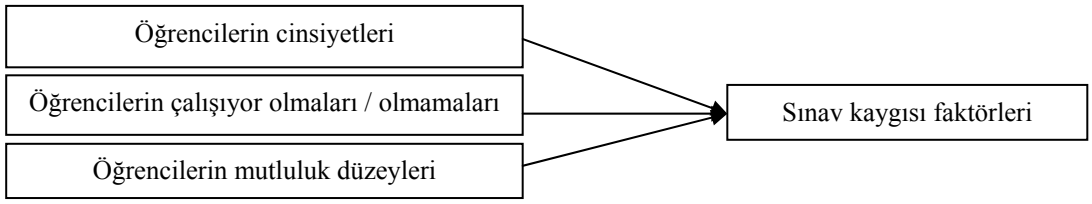
Araştırmanın Tasarımı ve Modeli

Şu ana kadar anlatılanlar ışığında öğrencilerin cinsiyetleri, farklı rolleri üstlenmeleri, sosyal destek görmeleri gibi hususların stres ve kaygı kavramları üzerinde belirleyici rol oynadıkları görülmektedir. Araştırma için de söz konusu hususlar dikkate alınmıştır. Öğrencilerin cinsiyetlerinin sınav kaygısında bir etki yaratması beklenmektedir. Öğrencilerin farklı rolleri konusunda ise sadece öğrencilerin bir işte çalışıp çalışmadıkları dikkate alınmaktadır. Katılımcı öğrencilerin tamamı ön lisans öğrencileridir ve evli veya ebeveyn olan öğrenci sayısının oldukça düşük olduğu varsayılmaktadır. Buna göre "eş" ve "ebeveyn" rollerinin araştırmada fazla öne çıkacağı beklenmemektedir. Diğer taraftan ön lisans öğretimi tam zamanlı olarak gerçekleşmektedir ve "öğrenci" rolüyle en çok çatışacak rolün özellikle zaman dikkate alındığında, "işgören" rolü olacağı düşünülmektedir.

Sosyal desteğe yönelik olarak doğrudan bir soru veya ifade bulunmamaktadır. Bunun yerine öğrencilerin ne kadar mutlu oldukları sorulmuştur. Buradaki beklenti, çevresi ile olumlu sosyal ilişkilere sahip olan (çevresiyle yeterli destek görebilecek şekilde ilişkilere sahip olan) öğrencilerin genel olarak daha mutlu olduklarıdır.

Tüm bu hususlar dikkate alındığında, araştırmanın amacı şu iki soruya cevap vermektir:

1. Öğrencilerin yaşadıkları sınav kaygısı hangi faktörlere dayanmaktadır?
2. Öğrencilerin cinsiyetleri, çalışıyor olmaları ve mutluluk düzeyleri sınav kaygısını oluşturan faktörlerde bir etki yaratabilmekte midir?

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Ölçüm Aracı ve Değişkenler

Literatür taraması sayesinde konuyla ilgili olarak önde gelen bir ölçüm aracının Spielberger (1980: 87) tarafından geliştirilen Sınav Kaygısı Envanteri olduğu ortaya çıkmıştır. Bu envanter sınavlarla ilgili olarak olumsuz duyguları, düşünceleri ve yaklaşımları değerlendirmekte; 8 maddelik bir faktörü ile *kuruntuyu*, 12 maddelik diğer bir faktörü ile de *duyuşsallığı* ölçmektedir (Spielberger, 1980: 88). Yerli literatür incelendiğinde ise söz konusu envanterin dilimize uyarlandığı görülmektedir (Öner, 1990: 3 ve 1996: 12).

Bu makalenin yazarları ilk başta bahsi geçen sınav kaygısı envanterini kullanmayı düşünmüşlerdir. Ancak bu envanterden daha gelişmiş olan ve daha fazla faktörü dikkate alan diğer bir sınav kaygısı ölçüm yönteminin kullanılması daha uygun görülmüştür.

Kullanılması kararlaştırılan sınav kaygısı ölçüm yöntemi[*] toplam 50 adet ifadeyi içermektedir ve bu 50 ifade toplam 7 adet faktöre dağılmaktadır: Başkalarının sizi nasıl gördüğü ile ilgili endişeler, kendinizi nasıl gördüğünüzle ilgili

[*] Söz konusu yöntem pek çok danışmanlık şirketi ve eğitim kurumu tarafından kullanılmaktadır. Birkaç örnek verilirse:

- B&B Psikolojik Danışmanlık (2005). Sınav Kaygısı Ölçeği. [Erişim Adresi]: < http://www.bbdanismanlik.com.tr/sayfa/sınavkaygısıölçeği.asp >, [Erişim Tarihi: 06.10.2010].

endişeler, gelecekle ilgili endişeler, yeterince hazırlanmamakla ilgili endişeler, bedensel tepkiler, zihinsel tepkiler, genel sınav kaygısı (B&B Psikolojik Danışmanlık, 2005). Söz konusu ölçüm yöntemine bakıldığında, her ifade için sadece "doğru" veya "yanlış" şeklinde iki uçlu (dikatomik) cevap olanaklarının bulunduğu görülmektedir (B&B Psikolojik Danışmanlık, 2005). Diğer taraftan araştırmanın cevabını aradığı bir soru, sınav kaygısının hangi faktörlere dayandığıdır. Bu yüzden yazarlar veriler üzerinde keşfedici faktör analizi yapmak ve eğer varsa, bahsi geçen 7 faktörün dışındaki faktörleri de ortaya çıkarmak istemektedirler. Faktör analizi için verilerin normal dağılım göstermeleri gerektiğinden ötürü, yazarlar sözü edilen ölçüm yöntemini bire bir uygulamamışlar ve bu yöntemin içerdiği 50 ifadeye yönelik cevapların 5'li Likert tipi ölçeğe dağıldığı bir anket formu oluşturmuşlardır. Anket formlarının yanı sıra öğrenci tanıma formları oluşturulmuş ve bu formlarda öğrencilerin çalışıyor olup olmadıkları, ne kadar mutlu oldukları ve cinsiyetleri sorulmuştur.

Sınav Kaygısı Kavramının İstatistiksel Yapısının Ortaya Çıkarılması

Anketler ve öğrenci tanıma formları 5–17 Nisan 2009 tarihleri arasında İstanbul Aydın Üniversitesi'nin meslek yüksekokulundaki insan kaynakları yönetimi, emlak ve emlak yönetimi, sağlık kurumları işletmeciliği ile bankacılık ve sigortacılık programlarında uygulanmıştır. Söz konusu programlardaki toplam öğrenci sayısı 898'dir. %10'luk hata payı ve %95'lik güven aralığı altında örneklem büyüklüğü 87 çıkmaktadır. Diğer taraftan anket formlarında eksik verilerin olabileceği düşüncesiyle toplam 105 kişilik bir örneklem ile çalışılmıştır.

Gelinen nokta itibariyle neden %10'luk hata payı yerine %5'lik hata payının kullanılmadığı düşünülebilir. Anket, her sınıfta sadece bir kez uygulanmıştır. Bunun sebebi ankete daha önce katılan öğrencilerin, daha sonra katılacak öğrencilere anket ifadelerini söylemelerini engellemektir zira ankete önce katılanlar, sonra katılanlara anket ifadelerini açıklarlarsa, bu durumda ankete sonra katılacak öğrencilerin etki altında kalabilecekleri düşünülmektedir. Dolayısıyla anket uygulaması sırasında sınıfta olan öğrenciler ankete katılmıştır ancak daha sonra sınıfa gelen veya devamsız olan öğrenciler ankete hiçbir şekilde dahil edilmemişlerdir. Buna bağlı olarak daha büyük bir hata payının dikkate alınması mantıklı görülmüştür.

105 katılımcı ve 50 anket ifadesi bulunmaktadır, dolayısı ile toplam 5250 adet veri elde edilmelidir. Ancak uygulama sonucunda 93 verinin eksik olduğu görülmüştür. Buna göre eksik verilerin oranı %1,78'dir. Mutluluk düzeyi, çalışıyor olma ve cinsiyet unsurlarında eksiklik bulunmamaktadır. Analizin başında, eksik verilerin doldurulması için eksik verilerin yerine ilgili değişkenlerin aritmetik ortalamaları yazılmıştır.

Sınav kaygısının istatistiksel yapısını, diğer bir ifadeyle sınav kaygısı kavramının hangi faktörlere dayandığını ortaya çıkarmak için keşfedici faktör analizi kullanılmıştır. Analizde çıkarım yöntemi olarak "temel bileşenler", dönüşüm yöntemi olarak ise "varimax" seçilmiştir.

Keşfedici faktör analizinin sonucunda 50 ifadeden geriye 29 tanesi kalmıştır. KMO değeri 0,817 iken Bartlett test sonucu anlamlıdır, dolayısıyla veriler faktörleştirmeye uygun verilerdir. 29 ifade toplam varyansın %58,13'ünü açıklamaktadır. Ortaya toplam altı adet faktör çıkmaktadır. Söz konusu faktörler ve bu faktörlerin ifadeleri, Tablo 1'de yer almaktadır.

- Ankara Ticaret Meslek, Anadolu Ticaret Meslek ve Adalet Meslek Lisesi (2010). Sınav Kaygısı Ölçeği. [Erişim Adresi]: <http://www.ankaraticaretlisesi.k12.tr/rehberlik/sinavkaygisiolcegi1.doc>, [Erişim Tarihi: 06.10.2010].
- Erzincan Lisesi (2010). Sınav Kaygısı Ölçeği. [Erişim Adresi]: <http://www.erzincanlisesi.k12.tr/rhb.bel/sinav%20kayg.%20olc..doc>, [Erişim Tarihi: 06.10.2010].
- Batman Rehberlik ve Araştırma Merkezi (2009). Sınav Kaygısı Ölçeği. [Erişim Adresi]: <http://www.batmanram.gov.tr/index.php?ind=downloads&op=download_file&ide=47&file=SnavKaygslei.doc>, [Erişim Tarihi: 06.10.2010].
- Çaycuma Anadolu Lisesi (2008). Sınav Kaygısı Ölçeği. [Erişim Adresi]: <http://caycumaanadolulisesi.k12.tr/readarticle.php?article_id=9>, [Erişim Tarihi: 06.10.2010].
- Şehitkamil Rehberlik ve Araştırma Merkezi (2009). Sınav Kaygısı Ölçeği. [Erişim Adresi]: <http://www.sehitkamilram.gov.tr/dosya/1341.doc>, [Erişim Tarihi: 07.10.2010].
  Ayrıca yöntemin bilgisayar formu örneği için bkz.: http://www.ebos.com.tr/Dosyalar/ Resimler/T-SKO-0503.pdf

Tablo 1. Sınav Kaygısı Kavramının Faktörleri

	Faktörler					
	Sınav Gerginliği	Zihinsel Karışıklık	Akademik Başarı Kaygısı	Sınav Kariyer İlişkisi	Sınav Alternatifi	Sınav Gelecek İlişkisi
Sınavdan önce daima gergin ve huzursuz olurum.	,803					
Önemli sınavlardan önce midem bulanır.	,723					
Gerçekten önemli bir sınava girerken çoğunlukla bedensel olarak panik halinde olurum.	,697					
Önemli sınavlardan önce zihnim adeta durur kalır.	,696					
Önemli bir sınava girecek olmam uykularımı bozar.	,691					
Önemli bir sınava hazırlanırken çok kere olumsuz düşüncelerle peşin bir yenilgiyi yaşarım.	,666					
Bir sınavdan önce ne kendime tam olarak güvenebilirim, ne de zihinsel olarak gevşeyebilirim.	,660					
Sınav sonuçlarını almadan önce kendimi çok endişeli ve huzursuz hissederim.	,657					
Bir sınav sırasında bedenimin belirli yerlerindeki kaslar kasılır.	,654					
Sınavlarla ilgili endişelerim çoğunlukla tam olarak hazırlanmamı engeller ve bu durum beni daha çok endişelendirir.	,564					
Sınav sırasında çevremdeki insanların gezinmesi ve bana bakmalarından sıkıntı duyarım	,561					
Bir sınavdan önce çoğunlukla içimden bağırmak gelir.	,514					
Bir sınavdan sonra çoğunlukla yapmış olduğumdan daha iyi yapabileceğimi düşünürüm.		,665				
Bir sınava ne kadar çok çalışırsam, o kadar çok karıştırıyorum.		,644				
Sınavlar sırasında bazen gerçekten bildiklerimi unutacak kadar heyecanlanıyorum.		,566				
Önemli problemlerimden biri, bir sınava tam olarak hazırlanıp hazırlanmadığımı anlamaktır.		,516				
Bir sınav sırasında, bazen zihnimin sınavla ilgili olmayan konulara kaydığını zannediyorum.		,504				
Kırık not aldığım zaman, tanıdığım bazı insanların benimle alay edeceğini biliyorum ve bu beni rahatsız ediyor.			,759			
Çevremdekiler (ailem, arkadaşlarım) başaracağım konusunda bana güveniyorlar.			-,721			
Başarısız olursam arkadaşlarımın gözünde değerimin düşeceğini biliyorum.			,608			

Tablo 1 devam

Bir sınavda başarılı olamazsam, zaman zaman zannettiğim kadar akıllı olamadığımı düşünürüm.			,506			
Sınavlarda başarılı olanlar çoğunlukla hayatta da iyi pozisyonlara gelirler.				,714		
Sınavdaki sonuçların hayat başarım ve güvenliğimle doğrudan ilişkili olduğunu düşünürüm.				,709		
Sınavlar insanın gerçekten ne kadar bildiğini gösterir.				,531		
Sınıf geçmek için sınava girmektense, ödev hazırlamayı tercih ederdim.					,798	
Testi değerlendirenlerin, bazı öğrencilerin sınavda çok heyecanlandıklarını bilmelerini ve bunu testi değerlendirirken hesaba katmalarını isterdim.					,633	
Eğer sınavlar olmasaydı dersleri daha iyi öğreneceğimden eminim.					,596	
Geleceğimin sınavlarda göstereceğim başarıya bağlı olduğunu bilmek beni üzüyor.						,766
Sınavların insanın gelecekteki amaçlarına ulaşması konusunda ölçü olmasına hayret ederim.						,756

Keşfedici faktör analizi sonucunda altı faktör ortaya çıktığı halde, bu faktörlerin güvenilirlik analizi yapıldığında dört faktörün nispeten düşük güvenilirlik değerlerine sahip olduğu görülmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Sınav Kaygısı Kavramı Faktörlerinin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Faktör	**Cronbach-Alpha Değeri**
Sınav Gerginliği	0,914
Zihinsel Karışıklık	0,699
Akademik Başarı Kaygısı	0,272
Sınav Kariyer İlişkisi	0,566
Sınav Alternatifi	0,558
Sınav Gelecek İlişkisi	0,544
İfadelerin Tamamı	**0,879**

Literatürde genel olarak 0,6'nın üzerindeki Cronbach-Alpha değerleri kabul görmektedir (Garson, 2008) ve bu anlayışla hareket edilerek 0,6'nın altında Cronbach-Alpha değeri olan faktörler analiz dışı bırakılmıştır. Buna göre istatistiksel açıdan sınav kaygısı iki faktörden oluşmaktadır: Sınav gerginliği ve zihinsel karışıklık. Bu iki faktörün tüm ifadelerinin Cronbach-Alpha değeri ise 0,918 çıkmaktadır.

Sınav kaygısı faktörleri ile cinsiyet, çalışıyor olma ve mutluluk düzeyi ilişkileri

Daha önce de ifade edildiği gibi cinsiyet, çalışıyor olma ve mutluluk düzeyi değişkenlerinin her birisinin sınav kaygısı faktörlerinde bir etki yaratıp yaratmadığı ele alınmaktadır. Diğer bir ifadeyle sınav kaygısını oluşturan faktörlerin söz konusu değişkenlerden etkilenip etkilenmediği incelenmektedir. İnceleme için "çok değişkenli genel doğrusal model (multivariate general linear model)" kullanılmıştır.

İlişkileri irdelemeden önce betimleyici istatistik çalışması yapılmış ve ardından da çok değişkenli genel doğrusal model uygulamasına geçilmiştir.

Betimleyici istatistiğe dayalı bulgular

Öğrencilerin ortalama mutluluk düzeyi 6,37 çıkmıştır. Buna göre öğrenciler "biraz mutlu"durlar. "Oldukça mutlu" olduklarını ifade eden öğrenci sayısı 28 iken, 20 öğrenci "mutlu" oldukları ifade etmişlerdir. Toplamda öğrencilerin dörtte üçlük kısmı farklı düzeylerde mutlu olduklarını belirtmişlerdir.

Öğrencilerin çok büyük bir kısmı (80 kişi) kadın öğrencidir. Erkek öğrencilerin sayısı sadece 25'tir. Bir işte çalışmayan öğrenci sayısı 72'dir. Buna göre öğrencilerin %68,6'sı işte çalışmamaktadır.

Keşfedici faktör analizi sonuçlarına göre ortaya iki adet faktör çıkmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere söz konusu iki faktörde yer alan ifadeler Likert tipi ölçekle ölçülmüştür. Bu ifadelere verilen puanların değerlendirmesi yapıldığında, diğer bir deyişle hangi ifadelerin daha yüksek ortalama puanlara sahip oldukları (öğrencilerin en çok hangi ifadelere katıldıkları) incelendiğinde, ortaya şu sonuçlar çıkmaktadır:

Sınav gerginliği faktörünün ifadeleri incelendiğinde öğrencilerin en çok katıldıkları ifadenin "sınav sırasında çevremdeki insanların gezinmesi ve bana bakmalarından sıkıntı duyarım" ifadesi olduğu görülmektedir. Ayrıca öğrenciler sınavlardan önce gergin ve huzursuz olurlarken, sınav sonuçlarını öğrenmeden önce de ciddi bir şekilde endişe ve huzursuzluk hissetmektedirler. Diğer taraftan öğrencilerin büyük bir kısmı sınav sırasında bedenlerinin kasılmadığını ifade etmektedirler. Faktörün diğer ifadeleri incelendiğinde ise öğrencilerin genellikle ifadelere pek katılmadıkları görülmektedir.

Zihinsel karışıklık faktöründe ise tam tersine öğrencilerin ifadelerin tamamına katılım gösterdikleri dikkat çekmektedir. Buna göre öğrenciler en çok bir sınavdan sonra, o sınavda yaptıklarından daha da iyisini yapabileceklerini düşünmektedirler. Ayrıca öğrenciler sınav sırasında zihinlerinin farklı konulara kaydığını ifade ederlerken, sınavlar sırasında bildiklerini de unutacak kadar heyecanlanmaktadırlar.

Sonuç çıkarıcı istatistiğe dayalı bulgular

Daha önce de belirtildiği üzere çok değişkenli genel doğrusal model kullanılmıştır. Modelin içeriğine geçmeden önce birtakım bilgilerin analiz edilmesi gerekmektedir. Tablo 3'te Box testinin sonuçları yer almaktadır. Box testinin özelliği, değişkenlerin kovaryans matrislerinin eşitliğini (diğer bir ifadeyle kovaryans matrislerinin homojenliğini) kontrol etmesidir ve analize devam edebilmek için Box test değerinin anlamlı olmaması gerekmektedir (Field, 2005: 134). Kısaca Box testi, çok değişkenli genel doğrusal modeli uygulayabilmek için yapılması gereken bir ön analizdir. Tablo 3'e göre Box test değeri anlamlı değildir (p=0,352; p>0,05).

Tablo 3. Box Testi Sonuçları

Box's Test of Equality of Covariance Matrices[a]	
Box's M	42,357
F	1,079
df1	30
df2	1,467E3
Sig.	,352
Tests the null hypothesis that the observed covariance matrices of the dependent variables are equal across groups.	
a. Dizayn: Sabit Terim + Mutluluk Derecesi + İşin Olup Olmaması + Cinsiyet	

Box testine benzer bir şekilde Levene testi de doğrusal model uygulamasından önce yapılması gereken bir ön analizdir. Tablo 4'e göre Levene test değeri, her iki bağımlı faktör açısından da %5'lik anlamlılık seviyesinde istatistiksel açıdan anlamlı değildir. Buna göre hata varyanslarının homojen olmaları söz konusudur. Diğer taraftan

hata varyanslarının homojen olmamaları durumunda, bağımlı değişkenlere dönüşüm yapılması gerekmektedir (Meyers v.d., 2006: 69). Varılan sonuca göre bağımlı değişkenler olan "sınav gerginliği" ile "zihinsel karışıklık" unsurları, genel doğrusal modele hiçbir istatistiksel müdahale yapılmaksızın katılabilir.

Tablo 4. Levene Testi Sonuçları

Levene's Test of Equality of Error Variances[a]				
	F	df1	df2	Sig.
Sınav Gerginliği	1,624	24	59	,067
Zihinsel Karışıklık	1,324	24	59	,190
Tests the null hypothesis that the error variance of the dependent variable is equal across groups.				
a. Dizayn: Sabit Terim + Mutluluk Derecesi + İşin Olup Olmaması + Cinsiyet				

Tablo 5'te modelin bütünü ele alındığı zaman üç bağımsız unsurun, sınav gerginliği ile zihinsel karışıklık üzerinde ne kadar etki yaratabildikleri ve bu etkilerin istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı görülmektedir. Tablo 5'e göre sadece cinsiyetin, sınav gerginliği ile zihinsel karışıklık üzerinde anlamlı bir etki yarattığı ortaya çıkmıştır (p=0,013; p<0,05).

Tablo 5. Genel Doğrusal Model Hakkındaki Sonuçlar

Multivariate Tests[c]						
Etki		Değer	F	Hipotez df	Hata df	Sig.
Sabit Terim	Pillai's Trace	,856	2,118E2[a]	2,000	71,000	,000
	Wilks' Lambda	,144	2,118E2[a]	2,000	71,000	,000
	Hotelling's Trace	5,965	2,118E2[a]	2,000	71,000	,000
	Roy's Largest Root	5,965	2,118E2[a]	2,000	71,000	,000
Mutluluk Derecesi	Pillai's Trace	,312	1,479	18,000	144,000	,106
	Wilks' Lambda	,708	1,489[a]	18,000	142,000	,102
	Hotelling's Trace	,385	1,498	18,000	140,000	,099
	Roy's Largest Root	,289	2,309[b]	9,000	72,000	,024
İşin olup olmaması	Pillai's Trace	,011	,382[a]	2,000	71,000	,684
	Wilks' Lambda	,989	,382[a]	2,000	71,000	,684
	Hotelling's Trace	,011	,382[a]	2,000	71,000	,684
	Roy's Largest Root	,011	,382[a]	2,000	71,000	,684
Cinsiyet	Pillai's Trace	,116	4,640[a]	2,000	71,000	,013
	Wilks' Lambda	,884	4,640[a]	2,000	71,000	,013
	Hotelling's Trace	,131	4,640[a]	2,000	71,000	,013
	Roy's Largest Root	,131	4,640[a]	2,000	71,000	,013
a. Tam istatistik						
b. The statistic is an upper bound on F that yields a lower bound on the significance level.						
c. Dizayn: Sabit Terim + Mutluluk Derecesi + İşin Olup Olmaması + Cinsiyet						

Son olarak üç bağımsız unsurun, sınav gerginliği ile zihinsel karışıklık üzerindeki etkileri ***ayrı ayrı*** incelenmiştir. İncelemeye yönelik sonuçlar Tablo 6'da bulunmaktadır.

Tablo 6'ya göre:

- Öğrencilerin cinsiyeti, sınav gerginliğini anlamlı olarak etkilemektedir ($p=0,004$; $p<0,05$).
- Öğrencilerin mutluluk derecesi de sınav gerginliğini anlamlı olarak etkilemektedir ($p=0,030$; $p<0,05$).
- Öğrencilerin bir işte çalışıyor olmalarının veya olmalarının hiçbir sınav kaygısı faktöründe anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.
- Bağımlı tek faktörün "sınav gerginliği" olduğu model, istatistiksel açıdan anlamlıdır ($p=0,003$; $p<0,05$). Ayrıca bu modeldeki bağımsız unsurlar, sınav gerginliğinin varyansının %31,2'sini açıklamaktadır (R Squared = 0,312).

Tablo 6. Cinsiyet, İşin Olup Olmaması ve Mutluluk Derecesi Unsurlarının Sınav Gerginliği ile Zihinsel Karışıklık Üzerindeki Etkileri

Tests of Between-Subjects Effects						
Kaynak	Bağımlı Değişken	Tip III Karelerin Toplamı	df	Ort. Kare	F	Sig.
Düzeltilmiş Model	Sınav Gerginliği	11,212[a]	11	1,019	2,964	,003
	Zihinsel Karışıklık	2,877[b]	11	,262	1,126	,354
Sabit Terim	Sınav Gerginliği	98,541	1	98,541	286,537	,000
	Zihinsel Karışıklık	93,038	1	93,038	400,552	,000
Mutluluk Derecesi	Sınav Gerginliği	6,887	9	,765	2,225	,030
	Zihinsel Karışıklık	2,242	9	,249	1,073	,393
İşin olup olmaması	Sınav Gerginliği	,042	1	,042	,121	,728
	Zihinsel Karışıklık	,037	1	,037	,159	,691
Cinsiyet	Sınav Gerginliği	3,078	1	3,078	8,950	,004
	Zihinsel Karışıklık	,449	1	,449	1,933	,169
Hata	Sınav Gerginliği	24,761	72	,344		
	Zihinsel Karışıklık	16,724	72	,232		
Toplam	Sınav Gerginliği	371,831	84			
	Zihinsel Karışıklık	323,952	84			
Düz. Toplam	Sınav Gerginliği	35,973	83			
	Zihinsel Karışıklık	19,601	83			
a. R Squared = ,312 (Adjusted R Squared = ,207)						
b. R Squared = ,147 (Adjusted R Squared = ,016)						

SONUÇ

Araştırmanın ulaştığı sonuca göre sınav kaygısı öğrencilerde farklı unsurların bir birleşimi olarak kendisini göstermektedir. Söz konusu unsurların bir tanesi sınav öncesinde, sırasında ve sonrasında huzursuzluk ile gerginliği ele alan ve mide bulantısı gibi fiziksel tepkileri de içeren *sınav gerginliği* olmaktadır. Diğer unsur ise öğrencilerin bildiklerini unutmalarını, karıştırmalarını ve zihinlerinin sınav konularının dışına kaymalarını içeren *zihinsel karışıklıktır*. Her iki unsuru, dolayısıyla sınav kaygısının bütününü etkileyen tek konu, öğrencilerin cinsiyetleri

olmuştur. Diğer bir ifadeyle öğrencilerin cinsiyetleri, sınav kaygılarını etkilemektedir sonucuna ulaşılmıştır. Ulaşılan bu sonuç özellikle Türkiye'deki benzer konulu çalışmalara da paraleldir.

Diğer taraftan sınav kaygısı unsurları bir bütün olarak değil de ayrı ayrı ele alındığında, zihinsel karışıklığın cinsiyet, işte çalışıyor olma veya olmama ile mutluluk derecesi tarafından etkilenmediği görülmüştür. Sınav gerginliği ise öğrencilerin ne kadar mutlu oldukları ile cinsiyetlerinden etkilenmektedir.

Görüldüğü üzere sınav kaygısı hem fiziksel, hem de zihinsel unsurlara dayanmaktadır. Bu makalede söz konusu unsurlar ortaya çıkarılmıştır ancak unsurların arasında olabilecek ilişkiler dikkate alınmamıştır. Gelecekteki çalışmalarda söz konusu unsurlar arasında olan ilişkiler konu edilebilir.

Gelecekteki çalışmaların ele alacağı diğer bir husus ise akademik kaygıyı veya stresi etkileyen sosyal, kültürel ve ekonomik çevre koşullarının detaylı bir şekilde dikkate alınması olabilir. Literatürde söz konusu koşulları ele alan çalışmalar mevcuttur ancak bu çalışmaların koşulları son derece dar bir kapsamda konu edindikleri ortaya çıkmaktadır. Örneğin öğrencilerin bir işte çalışıyor olmalarının akademik stres veya kaygılarını etkilemesi konu edilirken sadece işte çalışmanın değil, işte çalışmaya iten faktörlerin de akademik stres veya kaygıyla olabilecek ilişkileri dikkate alınabilir. Bu faktörlerin hem işte çalışmayı, hem de akademik stres ve kaygıları etkileyip etkilemediği incelenebilir. Kısaca çevre faktörlerinin hem mevcut durumlarının, hem de mevcut durumlarının ortaya çıkmasını sağlayan sebeplerin akademik stres ve kaygıyla olan ilişkileri irdelenebilir.

Gelecekteki çalışmalarda öğrencilerin demografik özellikleri ile çevre faktörlerinin doğrudan akademik stres veya kaygıyla olan ilişkilerinin yanı sıra, bu hususların stres veya kaygıyı oluşturan etmenlerle olan ilişkileri de araştırma konusu yapılabilir. Burada daha ilginç bir çalışma konusu ise bu ilişkilerin nasıl bir etkileşim gösterdiklerini incelemek olabilir.

Dikkat edilirse şu ana kadar demografik özelliklerin ve çevre faktörlerinin akademik stresi ve kaygıyı etkilediği varsayılarak yorum yapılmıştır. Diğer taraftan akademik stres ile kaygının, öğrencilerin içlerinde bulundukları koşulları nasıl etkilediğini ele almak, başlı başına ayrı bir yaklaşım demektir. Söz konusu yaklaşımı içeren çeşitli çalışmalar yapılabilir. Daha önce de görüldüğü üzere bazı çalışmalar, akademik stresin öğrencilerin sağlıklarını bozduğunu ortaya çıkarmıştır. Benzer nitelikli ancak daha geniş bir bakış açısına sahip olan çalışmalar yapılabilir. Örneğin akademik stres ve kaygının öğrencilerin psikolojilerini nasıl etkilediği incelenebilir. Eğer bir etki varsa, bu etki öğrencinin sosyal ortamına da yansıyabilir. Öğrencinin sosyal ortamına yansıyacak etki ise öğrencinin psikolojini etkileyecek yeni sonuçları doğurabilir. Şu halde akademik stres ve kaygının doğrudan veya dolaylı olarak birkaç adet farklı etkisi olabilir. Ayrıca bu etkiler kendi aralarında neden-sonuç ilişkisine de sahip olabilirler. Tüm bu etkilerin incelenmesi ayrı bir çalışma konusu olarak düşünülebilir.

Sonuç olarak akademik stres ile kaygıyı konu edinen çalışmalar bulunmaktadır ve konuyu oldukça farklı şekillerde ele almak da mümkün görünmektedir. Gelecekte, şu ana kadar önerilen hususları ele alan çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

ANDREWS, B. ve WILDING, J. (2004). The Relation of Depression and Anxiety to Life-stress and Achievement in Students. *British Journal of Psychology,* 95, 509–521.

ANKARA TİCARET MESLEK, ANADOLU TİCARET MESLEK VE ADALET MESLEK LİSESİ (2010). Sınav Kaygısı Ölçeği. [Erişim Adresi]: <http://www.ankaraticaretlisesi.k12.tr/rehberlik/sinavkaygisiolcegi1.doc>, [Erişim Tarihi: 06.10.2010].

AYDIN, K.B. (2006). *Stresle Başa Çıkma*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

BALABAN, J. (2000). Temel Eğitimde Öğretmenlerin Stres Kaynakları ve Başa Çıkma Teknikleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 7, 1–8.

BARNETT, R.C. ve BARUCH, G.K. (1985). Women's Involvement in Multiple Roles and Psychological Distress. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49, 135–145.

BATMAN REHBERLİK VE ARAŞTIRMA MERKEZİ (2009). Sınav Kaygısı Ölçeği. [Erişim Adresi]: <http://www.batmanram.gov.tr/ index.php?ind=downloads &op=download_file&ide=47&file=SnavKaygslei.doc>, [Erişim Tarihi: 06.10.2010].

B&B PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK. (2005). Sınav Kaygısı Ölçeği. [Erişim Adresi]: < http://www.bbdanismanlik.com.tr/sayfa/sınavkaygısıölçeği.asp >, [Erişim Tarihi: 06.10.2010].

BİLGEL, N., KABATAŞ, B., ATALAR, G. ve GÜNDÜZ, Y. (2007). Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinin Duygu Durum Araştırması. [Erişim Adresi]: <http://web.inonu.edu.tr/~eisemp8/bildiri-pdf/bilgel-kabatas-atalar-gunduz.pdf >, [Erişim Tarihi: 09.03.2009].

BROWN, L. (2008). The Incidence of Study-Related Stres in International Students in the Initial Stage of the International Sojourn. *Journal of Studies in International Education*, 12, 5–28.

BUNEVICIUS, A., KATKUTE, A ve BUNEVICIUS, R. (2008). Symptoms of Anxiety and Depression in Medical Students and in Humanities Students: Relationshıp with Big-Five Personality Dimensions and Vulnerability to Stress. *International Journal of Social Psychiatry,* 54, 494–501.

CARVER, C.S. ve SCHEIER, M.F. (1994). Situational Coping and Coping Dispositions in a Stressful Transaction. *Journal of Personality and Social Psychology,* 66, 184–195.

CARVER, C.S., SCHEIER, M.F. ve WEINTRAUB, J.K. (1989). Assessing Coping Strategies: A Theoretically Based Approach. *Journal of Personality and Social Psychology,* 56, 267–283.

CEYLAN, A. ve ULUTÜRK, Y.H. (2006). Rol Belirsizliği, Rol Çatışması, İş Tatmini ve Performans Arasındaki İlişkiler. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7, 48–58.

CHEN, W., YU, T., LIN, T., COOPER, Y. ve CARY, L. (2003). Determinants of Perceived Occupational Stress Among Chinese Offshore Oil Workers. *Work & Stress*, 17, 287–305.

CHEN, H., WONG, Y., RAN, M. ve GILSON, C. (2009). Stress among Shanghai University Students: The Need for Social Work Support. *Journal of Social Work,* 9, 323–344.

CÜCELOĞLU, D. (1997). *İnsan ve Davranışı.* Remzi Kitabevi, İstanbul.

ÇAKMAK, Ö. ve HEVEDANLI, M. (2005). Eğitim ve Fen-Edebiyat Fakülteleri Biyoloji Bölümü Öğrencilerinin Kaygı Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* 4, 115–127.

ÇAYCUMA ANADOLU LİSESİ (2008). Sınav Kaygısı Ölçeği. [Erişim Adresi]: <http://caycumaanadolulisesi.k12.tr/readarticle.php?article_id=9>, [Erişim Tarihi: 06.10.2010].

DECKRO, G.R., BALLINGER, K.M., HOYT, M. ve WILCHER, M. (2002). The Evaluation of a Mind/Body Intervention to Reduce Psychological Distress and Perceived Stress in College Students. *Journal of American College Health,* 50, 281–287.

DONALDSON, J.F. ve GRAHAM, S. (1999). A model of college outcomes for adults. *Adult Education Quarterly,* 50, 24–40.

DURNA, U. (2006). Üniversite Öğrencilerinin Stres Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20, 319–343.

ENDLER, N.S., KANTOR, L. ve PARKER, J.D.A. (1994). State-trait Coping, State-trait Anxiety and Academic Performance. *Personality and Individual Differences,* 16, 663–670.

ERZİNCAN LİSESİ (2010). Sınav Kaygısı Ölçeği. [Erişim Adresi]: <http://www.erzincanlisesi.k12.tr/rhb.bel/sinav%20kayg.%20olc..doc>, [Erişim Tarihi: 06.10.2010].

FIELD, A. (2005). *Discovering Statistics Using SPSS*. Sage Publications, California.

FINKELSTEIN, C., BROWNSTEIN, A., SCOTT, C. ve LAN, Y. (2007). Anxiety and Stress Reduction in Medical Education: An intervention. *Medical Education*, 41, 258–264.

GARSON, G.D. (2008). Scales and Standard Measures. [Erişim Adresi]: <http://faculty.chass.ncsu.edu/garson/PA765/standard.htm#internal>, [Erişim Tarihi: 11.04.2009].

GERDES, H. ve MALLINCKRODT, B. (1994). Emotional, Social, and Academic Adjustment of College Students: A Longitudinal Study of Retention. *Journal of Counseling and Development*, *72*, 281–288.

GIANCOLA, J.K., GRAWITCH, M.J. ve BORCHERT, D. (2009). Dealing With the Stress of College: A Model for Adult Students. *Adult Education Quarterly,* 59, 246–263.

GÜNEY, S. (2000). *Davranış Bilimleri*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

HALAMANDARIS, K.F. ve POWER, K.G. (1999). Individual Differences, Social Support and Coping with the Examination Stress: A Study of the Psychosocial and Academic Adjustment of First Year Home Students, *Personality and Individual Differences,* 26, 665–685.

HOUSEKNECHT, S.K. ve SPANIER, G.B. (1980). Marital Disruption and Higher Education among Women in the United States. *Sociological Quarterly*, 21, 375–389.

JOHNSON, B.A. (2007). Relationships Among Social Support, Life Purpose, and Stress in the Lives of Graduate Students. Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Florida.

JOSE, O. ve ALFONS, V. (2007). Do Demographics Affect Marital Satisfaction? *Journal of Sex and Marital Therapy*, 33, 73–85.

KANTERS, M.A., BRISTOL, D.G. ve ATTARIAN, A. (2002). The Effects of Outdoor Experiential Training on Perceptions of College Stress. *Journal of Experiential Education,* 25, 257–267.

LINDROP, E. (1999). A Comparative Study of Stress Between Pre- and Post-Project 2000 Students. *Journal of Advanced Nursing*, 29, 967–973.

LU, L., (1994). University Transition: Major and Minor Life Stressors, Personality Characteristics and Mental Health. *Psychological Medicine*, 24, 81–87.

MACGEORGE, E., SAMTER, W. ve GILLIHAN, S. (2005). Academic Stress, Supportive Communication and Health. *Communication Educatio,* 54, 365–372.

MEYERS, L.S., GARNST, G. ve GUARINO, A.J. (2006). *Applied Multivariate Research: Design and Interpretation.* Sage Publications, California.

MISRA, R. ve MCKEAN, M. (2000). College Students' Academic Stress and Its Relation to Their Anxiety, Time Management and Leisure Satisfaction. *American Journal of Health Studies,* 16, 41–51.

ÖNER, N. (1990). *Sınav Kaygısı Envanteri Elkitabı*. Yüksek Öğrenimde Rehberliği Tanıtma ve Rehber Yetiştirme Vakfı Yayını No: 1, İstanbul.

ÖNER, N. (1996). *Türkiye'de Kullanılan Psikolojik Testler*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

ÖZGAN, H. ve BALKAR, B. (2008). Eğitim Fakültesi Öğrencileri Tarafından Sınıfta Algılanan Stres Nedenleri ve Kişisel Değişkenlerin Strese Olan Etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* 7, 337–350.

PANCER, S.M., HUNSBERGER, B., PRATT, M.W. ve ALISAT, S. (2000). Cognitive Complexity of Expectations and Adjustment to University in the First Year. *Journal of Adolescent Research,* 15, 38–57.

PERSAUD, R. (1993). The Loneliness of the Long-distance Student. *Journal of International Education*, 4, 45–51.

RICKINSON, B. ve RUTHERFORD, D. (1996). Systematic Monitoring of the Adjustment to University of Undergraduates: A Strategy for Reducing Withdrawal Rates. *British Journal of Guidance and Counselling*, 24, 213–225.

RIGGIO, R.E., WATRING, K.P. ve THROCKMORTON, B. (1993). Social Skills, Social Support and Psychosocial Adjustment. *Personality and Individual Differences*, 15, 275–280.

ROGERS, A.K. (2007). *Stress Perceptions in Occupational Therapy Students: Traditional versus Distance Education*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, West Virginia University.

ROSS, S., NIEBLING, B. ve HECKERT, T. (1999). Sources of Stress among College Students. *College Student Journal*, 33, 312–317.

SANDLER, M.E. (2002). A structural examination of academic integration, perceived stress, academic performance and goal commitment from an elaborated model of adult student persistence. *American Educational Research Association, Working Paper*.

SIVONOVA M., ZITNANOVA, I.,. HLINCIKOVA, L., SKODACEK, I., TREBATICKA, J. ve DURACKOVA, Z. (2004). Oxidative Stress in University Students during Examinations. *Stres,* 7, 183–188.

SPIELBERGER, C.D. (1980). *Test Anxiety Inventory*. Consulting Psychology Press, Palo Alto, CA.

STRUTHERS, C.W. ve PERRY, R.P. (1996). Attributional Style, Attributional Retraining and Innoculation against Motivational Deficits. *Social Psychology of Education,* 1, 171–187.

STRUTHERS, C.W., RAYMOND, P. ve MENEC, V.H. (2000). An Examination of the Relationship among Academic Stress, Coping, Motivation and Performance in College. *Research in Higher Education,* 41, 581–592.

ŞEHİTKAMİL REHBERLİK VE ARAŞTIRMA MERKEZİ (2009). Sınav Kaygısı Ölçeği. [Erişim Adresi]: <http://www.sehitkamilram.gov.tr/dosya/1341.doc>, [Erişim Tarihi: 07.10.2010].

TETLOCK, P.E., PETERSON, R.S. ve BERRY, J.M. (1993). Flattering and Unflattering Personality Portraits of Integratively Simple and Complex Managers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64, 500–511.

YOUNG, P. (2000). I Might as Well Give Up: Self Esteem and Mature Students' Feelings about Feedback on Assignments. *Journal of Further and Higher Education,* 24, 409–418.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

FAALİYETE DAYALI MALİYETLEME UYGULAMASINI GELİŞTİRİCİ YAKLAŞIMLAR

Mehmet Sinan BOZOK*

Özet: Bu çalışmada geleneksel Faaliyete Dayalı Maliyetleme (FDM) nin yetersizlikleri ortaya konularak FDM uygulamasını geliştirici yaklaşımlar ele alınıp açıklanmıştır. Söz konusu geliştirici yaklaşımlar adı altında ele alınıp incelenen konular ise; Göreceli Karlara dayalı ve Zamana Dayalı FDM yaklaşımlarıdır. Çalışmamız görüş ve önerilerle neticelendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göreceli Karlara Dayalı Faaliyete Dayalı Maliyetleme

ADVANCED APPROACHES FOR ACTIVITY BASED COSTING APPLICATIONS

Abstract: In this study after showing the insufficiencies of traditional Activity Based Costing (ABC), advanced approaches for activity based costing applications was explained. Explained subjects under the name of advanced approaches are activity based costing with using relative profits and time driven activity based costing. Our study will be resulted with our opinions and suggestions.

Keywords: Activity Based Costing With Using Relative Profits

GİRİŞ

Dünyadaki globalleşme, iletişim ve üretim teknolojilerindeki gelişmelerin etkilerine bağlı olarak işletme yönetimindeki çağdaş gelişmelerin, maliyet ve yönetim muhasebecilerinden beklentilerini değiştirdiğini ve buna bağlı olarak da söz konusu kişilerin işletme organizasyonlarında daha sıkı ilişkiler içinde takım üyesi olarak çalışıp, yeni gelişmelerin paralelinde işletme yöneticilerinin gereksinim duyduğu bilgileri üretmesi gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Burada gözden kaçırılmaması gereken diğer bir önemli konu da, az sayıda mamul çeşidi ile çok sayıda yığın üretim yaparak çok yüksek karların elde edilmesi mümkün olan eski üretim sistemlerinin geçmişte kalmış olduğudur. Günümüz sermaye yoğunluklu esnek üretim sistemlerinde; küçük üretim partileri halinde, daha kaliteli ve daha fazla mamul çeşidini, daha kısa mamul üretim ve yaşam süreci içinde daha düşük maliyetle müşterilerine sunma zorunluluğu içinde olan işletmelerde; birim mamul maliyetini ne kadar sağlıklı hesaplayabilirsek, işletme yönetiminin maliyet muhasebesinden istediği bilgilerin doğruluğu da o derece artacaktır. Bu yaklaşım içinde stratejik konulara duyarlı hedef maliyetlerin belirlenmesi; üretim maliyetlerinin azaltılması sürecinin tasarım aşamasında başlatılması, üretim aşamasında da bu maliyet azaltma sürecinin ve ürün geliştirme faaliyetlerinin devam ettirilerek işletmenin değer yaratma sürecinin sürekli iyileştirilmesi mümkün olacaktır.

Bu çalışmada geleneksel FDM yaklaşımının yetersizlerinin neler olduğuna kısaca değinildikten sonra bu konudaki problemleri elimine etmek üzere yapılan iki önemli çalışma üzerinde açıklamalarda bulunulacaktır. Çalışmamız konu üzerindeki görüş ve önerilerimizle sonlanacaktır.

GELENEKSEL FDM UYGULAMASININ YETERSİZLİKLERİ

Üretilen mal ya da hizmetlerle direkt ilişkisi kurulamayan genel üretim maliyetlerinin toplam maliyet içindeki yüzdesinin arttığı günümüz üretim süreçlerinde ortaya çıkan dağıtım problemlerinin çözümü için 1980'li yıllarda Robert S. Kaplan tarafından Faaliyete Dayalı Maliyetleme (FDM) yaklaşımının geliştirildiği bilinmektedir. Ancak

* Doç. Dr. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi

zaman içinde geleneksel yönteme göre avantajları olan FDM yaklaşımının da bir takım olumsuzluklarının olduğunun anlaşılması üzerine bunların elimine edilmesi amacıyla bu dağıtım sistemini geliştirici ilave çalışmalar yapılmıştır.
Geleneksel FDM uygulamasında ortaya çıkan belli başlı problemler ise başlıca şu şekilde ana başlıklar altında toplanabilir (Kaplan ve Anderson, 2007: 8):

- Görüşme ve araştırma sürecinin zaman alıcı ve maliyetli olması
- FDM modelinde kullanılan verilerin sübjektif olması ve geçerliliği konusundaki güçlükler
- Verilerin depolanması, işlenmesi ve raporlanmasının pahalı olması
- Çoğu FDM modellerinin yerel kalması başka bir değişle bir bütün olarak tüm işletme düzeyinde karlılık olanaklarını entegre edecek görüşü sağlayamıyor olması.
- Değişen durumlar karşısında FDM modeli üzerinde kolaylıkla değişikliklerin yapılamıyor olması.
- Modern atıl kapasite konusundaki işletme yönetimini bilgilendirmeyi göz ardı etmesi de diğer önemli bir problemi oluşturmaktadır.

Zaman içinde geleneksel FDM ile ilgili yukarıdaki olumsuzlukların tespit edilmesi üzerine, bu problemleri ortadan kaldırmak üzere geliştirilen, Göreceli Karlara Dayalı ve Zamana Dayalı FDM yaklaşımları ele alınarak açıklanacaktır.

GÖRECELİ KARLARA DAYALI FDM YAKLAŞIMI

Göreceli kararlara dayalı FDM yaklaşımı Carsten Hamburg ça geliştirilen bir yaklaşım olup; temelinde ürün portföyü içindeki ürünleri potansiyel olarak optimal ve optimal olmayan şeklinde ayıran Veri Zarflama Analizi (VZA) ni kullanır. (Hamburg, 2004: 387-397). Veri Zarflama Analizi ise, benzer girdilerin kullanılarak çıktı ya da çıktılar ortaya koymakla sorumlu karar noktalarının göreceli etkinliklerini değerlemede kullanılan bir doğrusal programlama temelli bir yöntem olarak ifade edilebilir.(Ayrıntılı bilgi için bkz. Yolalan, 1993)

Geleneksel VZA'nın aynen burada kullanılmasından kaynaklanacak olumsuzlukları ortadan kaldırmak için Hamburg, önerdiği modelinde dağıtım anahtarı oranlarını optimizasyon prosedürüne dayalı olarak eklediği ek kısıtlara ilişkin modifikasyonlar yapmaktadır. Başka bir deyişle Hamburg, geleneksel FDM'ye alternatif olarak FDM ve VZA nın eksiklerinden kaçınabilecek bir yaklaşım içinde çoklu kriterli olarak bilinen optimalite kavramına dayalı bir model geliştirmiştir. Çalışmadaki potansiyel optimalite süreci, mutlak kar rakamlarından ziyade göreceli (relative) kar üzerine odaklanmaktadır. Bu nedenle yaklaşımın adı da göreceli karlara dayalı FDM adını almaktadır.

Çalışmada bu yaklaşımın geleneksel FDM den temel farklılıkları ana hatlarıyla şu şekilde belirtilmektedir:

Göreceli kararlara dayalı FDM yaklaşımında ortak maliyet dağıtım oranlarını belirlemeye gerek olmadan, her bir ürünün en iyi mümkün maliyet dağıtım oranları değerlemeye alındığından bu yaklaşımda ürün spesifik maliyet dağıtım oranları kullanılmaktadır.

Ürün spesifik maliyet dağıtım oranları yaklaşımı VZA ile benzer olmakla birlikte orjinal VZA temelinde olduğu gibi üretim olasılığı seti ya da skala getirileri konusunda herhangi bir varsayıma dayalı olmamaktadır.

Öte yandan ürün spesifik maliyet dağıtım oranlarının kullanımı geleneksel FDM deki genel üretim maliyetlerinin oranlanabilirliliği konusundaki ön yargılı varsayıma olan gerekliliği de ortadan kaldırmaktadır.

Aynı zamanda ortak maliyet dağıtım oranlarını belirleme detaylı faaliyet analizi yükünü güçleştirirken bu yaklaşım kullanıldığında ürün spesifik maliyet dağıtım oranları oluşturulan optimizasyon prosedürü ile hesaplanabildiğinden geleneksel FDM'ye göre daha az bilgi maliyetine ihtiyaç duyulmaktadır.
Nihai olarak bu yaklaşımla bir yetkilinin farklı maliyet dağıtım oranları arasındaki belirli ilişkileri ya da maliyet dağıtım oranlarını azaltma ya da arttırma olanağı elde edildiğinden analiz edilen ürünün göreceli karlarının belirsizlik düzeyi azaltılabilmektedir.

Söz konusu çalışmada oluşturulan amaç fonksiyonu bağlı olduğu kısıtlar altında tüm ürünler için ayrı ayrı çözüldüğünde her bir ürüne ait göreceli karların hesaplanması düşük bilgi maliyeti içinde elde edilebilmektedir.

Bu yaklaşım içinde -%100 ile +%100 arasında değişen göreceli kar değerlerine bakılarak ürünlerin sıralanması mümkündür. Şöyle ki +%100 ifadesi ile en yüksek göreceli karı işaret eden ürün bize ürün spesifik değerleme temelinde en yüksek mutlak karı içeren ürünü göstermektedir.

Ancak göreceli karların, programa eklenecek ilave kısıtlar ile oluşturulan modelin serbestlik derecesi daraltılarak uygun ürün spesifik maliyet dağıtım oranlarına ulaşma yolunda değişmesinin de mümkün olacağının daima göz önünden kaçırılmaması gerçeği açıktır. Negatif göreceli kar ise portföyündeki göreceli zayıf bir pozisyonu ifade ettiğinden, karar vericiye değiştirilmesi ya da elimine edilmesi gereken ürünü göstermektedir.

Geleneksel FDM tüm ürünler için ortak dağıtım anahtarı oranlarını kullandığından, her bir ürüne yüklenecek GİM tutarı yükleme birimi başına aynı kalırken, ürün spesifik maliyet oranı kullanıldığında sistem gereği bazı ürünlerde en düşük olası oran seçilip uygulanmaktadır.

Aynı zamanda en düşük olası oranın seçilip uygulandığı ürünler ise bize bu ürünün ilgili dağıtım anahtarını yoğun şekilde kullanıldığını ve söz konusu dağıtım anahtarının ürün açısından kritik önem taşıdığının işaretini de vermektedir. Öte yandan bu sitemde optimal spesifik ürün maliyet dağıtım oranlarına ulaşmak ya da dağıtım anahtarları arasındaki ilişkileri işletme yönetiminin beklentilerine uygun olarak düzenlemek amacıyla istenildiği kadar kısıtların eklenmesi de mümkün olmaktadır..

ZAMAN ESASLI FDM YAKLAŞIMI

Daha önce de belirtildiği gibi 1980'li yıllarda geliştirdiği FDM nin zaman içinde ortaya çıkan aksaklıklarını ortadan kaldırmak ve daha kolay uygulanabilir hale getirilmesini sağlamak üzere Prof. Dr. Kaplan'ın Zaman Esaslı Faaliyete dayalı maliyetleme yaklaşımını geliştirdiğini görüyoruz. Kaplan ve Anderson'un gerçekleştirdiği bu yaklaşımda, tüm faaliyetler için ayrı ayrı dağıtım anahtarı belirleme güçlüğünü aşmak üzere kullanılacak tüm faaliyetler için ortak ölçü olarak kullanılabilecek tek ölçüt olan zamanın kullanıldığını görüyoruz.

Zaman esaslı FDM yaklaşımının sağladığı avantajlar ise şu şekilde özetlenebilir. (Kaplan ve Anderson,2007: 14-15; Lambino,2007: 74):

- Dağıtım modelinin oluşturulması ve kaynak maliyetlerinin sipariş çeşitleri ve süreçlerde oluşacak değişikler konusunda güncelleştirilmesinin kolay, hızlı ve ucuz yapılabiliyor olması.

- Kurumsal kaynak planlaması ve müşteri ilişkileri yönetimi vb. analizlere yönelik veri desteği sağlıyor olması. Bunlara dayalı olarak daha dinamik ve daha az işgücü kullanarak belirli siparişler, süreçler, tedarikçiler ve müşteriler vb. konularda planlanan bütçeleme ve kontrole yönelik bilgiler sağlıyor olması.
- Süreçlerin etkenliği ve kapasite kullanımına ilişkin şeffaflık sağlamak atıl kapasitenin kolaylıkla belirlenip maliyetler üzerindeki etkisinin kolayca kayda alınmasına olanak sağlıyor olması özellikle faaliyete dayalı bütçeleme ile birlikte kullanılması halinde günümüz işletmelerinde daha da önem taşıyan sabit maliyetlerin kontrolü üzerinde yöneticilerin gücünü arttırıyor olması.
-
- Sistem içinde zaman değişkenlerinin kullanımı ile belirli bir faaliyetin maliyetini hesaplamada söz konusu faaliyetin değişik varyasyonları göz önüne alabilme olanağı elde edilebilmektedir. Örneğin paketleme faaliyetlerine ilişkin hesaplarda kullanılacak paketleme zamanı; özel işlem gerçekleştirip gerçekleştirilmemesi, hava yoluyla sevk edilecek olup olmaması vb. durumlarına göre oluşturulacak zaman denklemlerine göre oluşturulacak durumlara göre kolaylıkla hesaplanabilir hale gelmektedir.

SONUÇ

Üretim süreçleri maliyet yapısı rekabet, tüketici tercihlerindeki değişiklikler vb. koşullar altında, üretilen ürünlerle doğrudan direkt ilişki kurulamayan genel üretim maliyetlerinin üretilen ürünlere yüklemesinde yetersiz kalan geleneksel sistem yerine 1980'li yıllarda FDM geliştirilmiştir. Ancak belirli bir süre sonra FDM'nin uygulanmasıyla da ilgili olarak önemli olumsuzlukların olduğunun farkına varıldığından, bu sistemi geliştirici çalışmalar oluşmuştur.

Bunlardan biri olan "Göreceli Karara dayalı FDM Yaklaşımın" da probleme ilişkin potansiyel optimalite kavramına dayalı geliştirilen model kullanılarak dağıtım anahtar oranları basit bir optimizasyon prosedürü ile belirlenmektedir. Modelin temeli Veri zarflama Analizine (VZA) dayalı olmakla beraber modelin üzerinde yapılan modifikasyonlarla VZA dan kaynaklanabilecek olumsuzlukları da bertaraf edebilmektedir. Oluşturulan model mutlak kardan ziyade göreceli kar üzerine odaklanmakta ve bu şekilde stratejik kararlarda belirsizliğin düzeyini azaltıcı etki elde edilmektedir. Geleneksel sistemdeki gibi tüm ürünler için ortak dağıtım anahtarı yerine her bir ürün için en iyi mümkün maliyet dağıtım oranları belirlendiğinden oranlanabilirlik varsayımından kaynaklanan olumsuzluklar bertaraf edildiği gibi ortak maliyet dağıtım oranlarını belirlemede görülen detaylı faaliyet analizlerine de gerek kalmadığından daha az bilgi maliyetine olanak sağlamaktadır.

Çalışmamızda ele alarak açıkladığımız diğer yaklaşım ise "Zaman Esaslı FDM Yaklaşımı" olmuştur. Bu yaklaşımın temel hareket noktası ise zamanın ortak dağıtım anahtarı olarak alınmasıyla geleneksel genel üretim maliyeti dağıtımı yöntemine göre daha basit daha az maliyetli ve gerektiğinde değişen koşullara göre sistem üzerinde gerekli modifikasyonların da kolaylıkla yapılabiliyor olmasıdır. Üzerinde özellikle durulması gereken diğer önemli bir konu da bu yaklaşımın ilave herhangi bir çalışmaya gereksinim duymadan otomatikman atıl kapasiteye yönelik varlık tüketimlerini vermesi ve bunların üretim maliyetlerinden ayrı olarak kayıt ve kontrol altında olmasını sağlamasıdır.

Burada nihai olarak belirtilmesi gereken husus ise şu şekilde özetlenebilir. Öncelikle söz konusu iki yaklaşımın birbirlerinin alternatifi olarak görülmemesi gerektiği gerçekliğidir. Her iki yöntemin de kendilerine göre üstünlükleri vardır. Göreceli Karlara Dayalı yaklaşımın, işletmenin dağıtım problemine ilişkin matematiksel modeli oluşturup uygulayabilecek düzeyde yeterli büyüklüğü ve yetişmiş elemanı olan işletmeler açısından çoklu seçenekli optimum sağlama olanağı sağlama, Zaman Esaslı Yaklaşımın ise göreceli olarak modelin oluşturulması, uygulanması ve güncelleştirilmeleri açısından kullanıcılarına daha basitlik ve kolaylık sağlaması şeklinde önceliklere sahip olduğu ileri sürülebilir.

KAYNAKÇA

HAMBURG, C. (2004) "Using Relative Profits as an Alternative to activity – based costing" **Int. J. Production Economics,** February 2004, s.387-397

KAPLAN R. S. ve ANDERSON, S. R. (2007) "The Innovation of Time Driven Activity Based Costing", **Cost Management**, March/April, 2007 s. 5 – 15

LAMBİNO C. (2007) "Time Driven Activity – Based Costing" **Government Finance Reims** August 2007, s. 74 - 75

YOLALAN R. (1993), **İşletmeler Arası Göreceli Etkinlik Ölçümü**, Ankara,1993, MPM Ya.No.483.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

KAMU POLİTİKASI VE POLİTİKA ANALİZİ ÇALIŞMALARININ TEORİK ÇERÇEVESİ

Fatih DEMİR*

Özet: Kamu politikası ve politika analizi, Türkiye'de henüz nispeten genç bir alandır. Esasen zaten oldukça yakın olan siyaset bilimi ile kamu yönetimi disiplinleri arasındaki ortak zeminde kendine yer bulan kamu politikaları çalışmaları, politika analizi ile beraber ele alınmaktadır. Siyasa yapım süreci, gündem oluşturma, siyasa formülasyonu, siyasa tasarımı, siyasa uygulama ve siyasa değerlendirme gibi aşamalardan oluşmaktadır. Kamu politikalarının etkinliği tüm bu aşamalardan geçen siyasanın düzgün şekilde üretilmesine bağlıdır. Çalışmada kamu politikası ve politika analizi ile ilgili uluslararası literatürde mevcut olan teorik çerçeve ve tartışmalar ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler*:* kamu politikası, politika analizi, siyasa yapım süreci, siyasa uygulama

THEORETICAL FRAMEWORK OF PUBLIC POLICY AND POLICY ANALYSIS STUDIES

Abstract: Public policy and policy analysis is a relatively young field in Turkey. As a matter of fact, public policy studies have claimed a place on the common ground between political science and public administration, which are already close. Policy-making process consists of such phases as agenda-setting, policy formulation, policy design, policy implementation and policy evaluation. Effectiveness of a public policy depends on the proper production of the policy which goes through these phases. The study reveals the theoretical framework as well as debates about public policy and policy analysis in international literature.

Keywords*:* public policy, policy analysis, policy making process, policy implementation

GİRİŞ

Geleneksel siyaset bilimi öncelikli olarak hükümetin kurumsal yapısı ve felsefi yönden hükümetin gerekçelendirilmesi ile ilgilenir. Anayasal düzenlemeler, güçlerin ayrılığı, parlamento, devlet başkanı ve mahkemelerin yetkileri ve görevleri, hükümetler arası ilişkiler, yasama, yürütme ve yargının örgütlenmesi ve işleyişini ele alır. Pek çok siyaset bilimi ve kamu yönetimi çalışması, kamu politikalarının formülize edildiği kurumları tanımlamıştır. Ancak önemli kurumsal düzenlemeler arasındaki ilişkiler ve kamu politikasının içeriği büyük ölçüde değinilmemiş bir konudur. Siyaset biliminin "davranışsal" yönü, birey ve grup davranışının sosyolojik ve psikolojik yönleriyle, seçmen davranışı ve diğer siyasi faaliyetlerle, çıkar grupları ve siyasi partilerin işleyişiyle, ve yasama, yürütme ve yargı alanlarındaki çeşitli süreçler ve davranışlarla ilgilenmiştir, ve kamu politikasının belirlenmesinde kullanılan süreçleri tanımlamaya çalışmıştır; ne var ki, bir tarafta çeşitli süreçler ve davranışlar, diğer tarafta da kamu politikasının içeriği arasındaki bağlantıları doğrudan ele almamıştır (Dye, 1992:3). Kamu politikası ve politika analizi çalışmaları, hükümet faaliyetinin sebepleri ve sonuçlarını tanımlamaya çalışması ve sosyal, ekonomik ve siyasi güçlerin kamu politikalarının içeriğine yaptığı etkileri ele alması itibariyle, siyaset bilimi ve kamu yönetimi alanına yeni bir boyut katma iddiasındadır.

Siyasa müdahaleciliği biçimleri, toplumla ilgili liberal anlayışın zayıflamasıyla beraber ortaya çıkmaya başlamıştır. Devletin toplum hayatındaki rolünün artmasıyla beraber kamu politikalarının alanı da genişlemiştir. Sanayi devriminin olumsuz etkileri sonucunda sosyal sorunun ortaya çıkması, halkların sefaletini azaltmak ve yaşam koşullarını iyileştirmek için devletin sosyal yaşama müdahale etmesini gerektirmiştir.

Bu çalışma öncelikle politika analizi kavramının bir çerçevesini çizmeye çalışacaktır. Daha sonra kamu politikasının neden çalışılması gerektiğine değinilecektir. Kamu politikasının bilimsel bir çaba olması, problem çözmeye dönük

* Yrd.Doç.Dr., Celal Bayar Üniversitesi

olması ve siyasa tavsiyelerinde bulunabilmesi gibi özellikleri ele alınacaktır. Siyasa yapım sürecinin ele alındığı bölümde gündem oluşturmadan başlayarak siyasanın formülasyonu, tasarımı, uygulanması ve değerlendirilmesi ile ilgili görüşler tartışılacaktır.

1. Politika Analizi Nedir? Ne Değildir?

Politika analizi, politika yapım sürecinin daha iyi anlamak ve politika yapıcılar üzerinde etkili ekonomik ve sosyal problemler hakkında, güvenilir ve siyasalarla ilgili bilgi vermek amacıyla gerçekleştirilir. Politika analizi, politikada kimin ne aldığı ile ilgilenir. Daha da önemlisi, aldığı şeyi neden aldığı ve bunun nasıl bir fark yarattığı ile ilgilenir. Sadece hükümetlerin hangi politikaları izlediği ile değil, neden bu politikaları izledikleri ve bu politikaların sonuçlarının ne olduğu ile ilgili bir çalışmadır (Dye, 1992:xiii).

Siyasetle ilgilenen filozoflar, hükümetlerin izlediği politikalar, bu politikaları şekillendiren güçler, ve bu siyasaların toplum üzerindeki etkileri ile ilgilenmişlerdir. Ancak siyaset biliminin odaklandığı asıl nokta her zaman, siyasaların kendileri değil, hükümet kurumları ve yapıları ile siyasa yapımıyla ilişkili siyasi davranış ve süreçler olagelmiştir.

Kamu politikaları çok çeşitli alanlarla ve devamlı olarak ilgilenmektedir. Bu alanlar arasında savunma, enerji, çevre, dış işleri, eğitim, refah, emniyet, otoyollar, vergiler, iskan, sosyal güvenlik, sağlık, ekonomik fırsatlar, kentsel gelişim, enflasyon ve resesyon vs. sayılabilir. Bunların, bir mobil füze sistemine on milyonlarca dolar tahsis edilmesi gibi yaşamsal konulardan, koruma altındaki bir kuş türüne yaşama alanı bulunması gibi nispeten tali konulara kadar çok çeşitli örnekleri vardır. Bu alanlar, ülkede nelerin kamu hizmeti olarak görüldüğünden bağımsız değildir.

Dunn politika analizini "siyasa problemlerini çözmek için siyasi ortamlarda kullanılabilecek siyasalarla ilgili bilgilerin üretilmesi ve dönüştürülmesi için pek çok sorgu metodu ve argüman kullanan bir uygulamalı sosyal bilim disiplini" (Dunn, 1981:35) olarak tanımlamaktadır.

Politika analizi hem bir sanat hem de zanaat olarak görülebilir: sanattır çünkü toplumsal problemlerin tespit edilmesi ve tanımlanması, bu sorunların hafifletilmesi için kamu politikalarının hazırlanması, ve bu politikaların sonunda işlerin daha iyi mi yoksa daha kötü mü olacağının ortaya çıkarılması noktasında içebakış, yaratıcılık ve hayal gücünü gerektirir. Politika analizi, iktisat, siyaset bilimi, kamu yönetimi, sosyoloji, hukuk ve istatistik bilgisi gerektirmesi noktasında ise bir zanaattır; politika analizcilerinin birer İbn-i Haldun olmaları gerekmese de çok yönlü olmaları şarttır (Dye, 1992:17).

Siyasalar hakkında tavsiye verme, hükümetin kendisi kadar eskidir, ancak modern toplumun giderek daha karmaşık hale gelmesi karar vericilerin bilgiye olan ihtiyacını artırmıştır. Siyasa kararları günümüzde sofistike teknik bilgiler ile kompleks sosyal ve siyasi gerçeklikleri bir araya getirmektedir, ancak kamu politikasının tanımlanması sırasında çeşitli sorunlarla karşılaşılmaktadır. Bazı akademisyenler siyasanın sadece hükümetlerin yapmayı ya da yapmamayı tercih ettiği şeyler olduğunu düşünürken bazıları ise kamu politikasının spesifik özelliklerine odaklanan tanımlar ortaya koymuşlardır. Örneğin Lowi ve Ginsburg (1996:607), kamu politikasını "bir ödül ya da ceza olabilecek bir yaptırımla desteklenen, resmi olarak açıklanan bir niyet ifadesi" olarak görmektedir. Bir eylem ya da eylemsizlik biçimi olarak kamu politikası "kanun, kural, yönetmelik, bildiri, düzenleme ya da talimat" biçiminde olabilir.

Politika analizi, belirli politikaların avukatlığının yapılması **değildir**. Birtakım politikaların sebep ve sonuçlarının açıklanması, hükümetin ne gibi politikalar izlemesi gerektiğini söylemek suretiyle hükümete reçete sunmakla aynı şey değildir. Hükümetlerin neyi neden yaptığının, ve yaptıklarının ne gibi sonuçları olabileceğinin öğrenilmesi, hükümetlerin ne yapması gerektiğini söylemek ya da faaliyetlerinde değişiklik meydana getirmekten farklıdır. Politika avukatlığı, söylem, ikna, örgütleme ve siyasi aktivizm gibi beceriler gerektirir. Politika analizi ise akademisyenler ve öğrencileri kritik siyasa konularına sistematik sorgulama ile yaklaşmaya teşvik eder. Ancak belirli bir politikanın avukatlığını yapmak için politika analizi gerçekleştirmenin bir ön koşul olduğu da doğrudur; dolayısıyla politika analizi ile politika avukatlığı arasında bir bağlantı vardır.

Ancak disiplinde sorunlar da yok değildir. Genellikle doğrudan siyasa sürecine doğrudan etkisi olan problem yönelimli, "kullanılabilir bilgi" olarak tanımlanan bilgileri sağlayamamasından dolayı eleştirilmiştir. 1970'lerin sonlarında ve 1980'lerin başlarındaki çalışmalarda ampirik siyasa araştırmasının öngörülenden çok daha az kullanıldığı görülmüştür. Siyasa bulgularının kullanımıyla ilgili araştırmalar bu gibi bilgilere sahip idarecilerin ancak üçte biri kadarının bu bilgileri kullandıkları somut olayları gösterebildiklerini ortaya koymuşlardır. Siyasa analizcileri, bu kadar az getirisi olan bir egzersize neden bu kadar çok çaba gösterildiğini açıklaması konusunda baskı altında kalmışlardır.

2. Politika Analizinin Sorunları

Dye, politika analizinin bir ülkenin sorunlarına çözüm bulabilme kabiliyetini zayıflatan bazı etkenler tespit etmiştir. Ona göre bu etkenler aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Dye, 1992:15-17):

2.1 Hükümetin gücünün sınırlı olması

Hükümetlerin politikalarının bir toplumun yaşadığı sorunların tamamını düzeltebilmesi mümkün müdür? Hükümetler pek çok güçlü çevresel faktörle sınırlanmaktadır; bunlar arasında toplumun refahı, teknoloji, aile yaşam biçimleri, sınıf yapısı, çocuk büyütme uygulamaları, dini inanışlar vs. sayılabilir. Hükümetlerin bu faktörleri düzenlemesi ve kontrol etmesi kolay değildir. Örneğin, fırsat eşitliğini tam olarak sağlamak için çocukların sosyal ortamlarından, bu arada ailelerinden, çok küçük yaşta koparılmaları ve Platoncu bir yapı içinde devlet tarafından yetiştirilmeleri gerekir, çünkü fırsat eşitsizliğini yaratan faktörlerin büyük bölümü insanların içinde doğduğu sosyal çevreyle ilgilidir.

2.2 Problemin ne olduğu konusunda anlaşmazlık

Bazı durumlarda farklı ideolojik duruşlardan ötürü, problemin ne olduğu konusunda genel bir anlaşma yoktur; pek tabiidir ki böyle durumlarda siyasa analizinin çözüm üretmesi söz konusu olamaz.

2.3 Yorumlamada öznellik

Siyasa analizi oldukça öznel konularla ilgilenmektedir ve sonuçların yorumlanmasına dayanmalıdır. Profesyonel araştırmacılar sıklıkla aynı politikanın analizinin sonuçlarını birbirlerinden farklı yorumlarlar. Bu, sosyal bilimlerin değerlerden bağımsız olmamasının doğrudan bir sonucudur. Araştırma için konu seçimi bile toplumda neyin önemli ve dikkate değer olduğuna ilişkin değerlerden etkilenmektedir.

2.4 İnsan içeren araştırmaların tasarlanmasındaki sınırlılıklar

Sosyal bilim araştırmasının tasarımında öteden beri mevcut olan zorluklar, insanlar üzerinde bazı kontrollü deneylerin yapılmasını imkânsız kılmaktadır. Gerçek dünya durumlarına etkiyen tüm faktörleri kontrol edemeyeceğimiz için, bazı siyasaların başarılı veya başarısız olma nedenlerini tam olarak tespit edebilmemiz mümkün olmamaktadır.[1] Araştırmalarla ilgili bir başka problem ise bunların genellikle program yöneticileri tarafından yaptırılmasıdır; bu yöneticiler programın etkinliğini ve olumlu sonuçlarının varlığını ispatlamak için bir araç olarak kullanırlar.

2.5 İnsan davranışının karmaşıklığı

Toplumsal sorunlar karmaşık bir yapıya sahiptir; bu yüzden sosyal bilimciler önerilen siyasaların etkileri hakkında doğru tahminler yapamayabilirler. Sosyal bilimciler, siyasa yapıcılara güvenilir tavsiyelerde bulunacak düzeyde birey ve grup davranışı bilgisine sahip olamayabilirler. Toplumun karşı karşıya olduğu sorunların büyük kısmı çok sayıda değişkenden ileri gelmektedir, bu yüzden bu sorunlar için basit bir açıklama ya da çözüm geliştirmek imkânsızdır. Sosyal bilimcilerin yapabileceği şey, mevcut ve geçmiş kamu siyasalarının etkilerini ölçmek ve bu bilgileri siyasa yapıcılara ulaştırmaktır.

3. Kamu politikası neden çalışılmalıdır?

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında özgürlükle ilgili fikirlerin yaygınlaşmasıyla beraber, çok az kamu siyasasına ihtiyaç duyulduğu, çünkü toplumun kendini, bireylerin düşüncelerini özgürce ifade edebilmeleri temelinde düzenleme özelliğinin bulunduğu savunulmaktaydı. Burke, Hegel ve Marx gibi bu fikre karşı çıkan bazı düşünürler bunun böyle olamayacağını, soyut özgürlük düşüncesi varsayımı temelinde yeni bir tür kamusal müdahaleciliğin gerekeceğini savunmuşlardır. Yeni kentsel yapılaşma ve sanayiye dayalı yeni medeniyetin geniş çaplı etkileri, Avrupa ve Amerika'da nüfusun büyük bölümü için 19. yüzyılda hızla değişen yaşam ve çalışma koşulları, çeşitli endişelere neden olmuştur. Dolayısıyla, "sosyal problem" (ya da "emek problemi") olarak bilinen bu değişimler, meclisler, hükümet komisyonları, ve özel, reform düşüncesi taşıyan ve akademik toplulukların gündemlerinde kabul ettirmeye başlamıştır. Yeni bilgiler için araştırma çabaları, genellikle sanayileşmeyi savunan, ancak daha kapsamlı sosyal

[1] Örneğin, başarı düzeyinde bir etkisi olup olmayacağını görmek için, orta sınıftan beyaz çocukların birkaç yıl gettolardaki okullarda eğitim aldırılmaları söz konusu olamaz. Sosyal bilimciler bunun yerine eğitimle ilgili yoksunlukların doğal olarak ortaya çıktıkları durumları tespit etmeli ve bu yoksunluğun nedenleri öğrenmek için gereken gözlemleri yapmalıdırlar (Dye, 1992:16).

reformlardan da yana tavır koyan, modernleştirici siyasi ve sosyal grupların talepleriyle ivme kazanmıştır. Bu gruplar aşamalı olarak "sosyal problem"i ele almaya dönük siyasi eylemin, temelde yer alan sosyal sorunların kapsamlı, sistemli ve ampirik biçimde analiz edilmesine dayanması gerektiğini kabul etmişlerdir. Daha derinde bazı sosyal sorunların yattığına dair farkındalık, sanayileşme sürecinde sosyal bilimleri şekillendiren olgudur (Wagner, 2007:31).

Uluslararası literatürde, siyaset bilimcilerin özellikle (i) bilimsel anlayışı geliştirmek, (ii) problem çözmeyi kolaylaştırmak, ve (iii) siyasalar konusunda daha gerçekçi tavsiyelerde bulunabilmek için kamu politikası çalışmalarına daha fazla önem vermeleri gerektiği genel kabul görmektedir.

3.1 Bilimsel Anlayış

Kamu politikası çalışarak politika kararlarının sebep ve sonuçlarını öğrenmek ve toplumla ilgili bilgimizi artırmak mümkündür. Böyle bir bilimsel çaba kapsamında kamu politikası hem bağımlı değişken hem de bağımsız değişken olarak kullanılabilir. Bağımlı değişken olduğu durumlarda hangi sosyoekonomik güçlerin ve siyasi sistem özelliklerinin politikaların içeriğini şekillendirdiği sorgulanabilir. Bağımsız değişken olduğu durumlarda ise kamu politikalarının toplum ve siyasi sistem üzerinde ne gibi etkileri olduğu araştırılabilir. Her iki durumda da sosyoekonomik güçler, siyasi süreçler ve kamu politikası arasındaki bağlantının daha iyi anlaşılmasına hizmet edilmiş olacaktır.

3.2 Problem Çözme

Kamu politikası mesleki nedenlerle de çalışılabilir: kamu politikasının sebep ve sonuçlarının anlaşılması, pratikte karşılaşılan problemlere çözüm bulmak için sosyal bilimlerden elde edilen bilgilerin kullanılmasını sağlar. Toplumun karşı karşıya olduğu sorunların çözülmesi için gerçekler hakkında bilgi sahibi olmak şarttır. Ayrıca, eğer belli amaçlar söz konusu ise, bu amaçlara hangi politikaların en iyi hizmet edeceğinin bilinmesinde fayda vardır.

3.3 Siyasa Tavsiyeleri

Eğer sadece bilimsel ve mesleki mülahazalarla kamu politikası çalışılırsa, kamu politikası ve politika analizi alanının diğer siyaset bilimi ve kamu yönetimi alanlarından bir farkı olmayacaktır; halbuki kamu politikası ve politika analizi çalışan siyaset bilimciler, spesifik kamu politikalarının geliştirilmesine hizmet etmenin siyaset bilimcinin görevi olduğuna inanırlar. Bu bir ahlaki sorumluluktur; eğer hangi politikaların belli amaçlara hizmet edeceğine, ya da belli politikaların hangi amaçlara hizmet edeceğine dair analiz yapılmışsa bu durumun karar vericilerle paylaşılması ve onlara tavsiye şeklinde sunulması gerekir. Bu olmadan sadece kurumlar, süreçler ve davranışlara odaklanılması kuru, ilgisiz ve amoral[2] olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Oysa politika analizi toplumun karşılaştığı gerçek sorunlara çözüm önermeli, toplumun siyasi farkındalığını artırmalı ve kamu politikalarının daha kaliteli hale gelmesine hizmet etmelidir (Dye, 1992:4-5). Pek çok durumda politika analizi sonunda belirli bir politikaya dönük tavsiyelerde bulunulmaz, ancak siyasa yapıcılar ve karar vericilerin, bilimsel çalışmanın sonuçlarından yola çıkarak birtakım çıkarımlarda bulunmaları arzu edilir.

4. Siyasa Yapım Süreci

4.1 Easton'un Kara Kutusu

Uzun yıllar çalışmalar Easton'un kara kutu modelinden etkilenmiştir. Bu modele göre siyasi-idari sistem, siyasi girdiler (vatandaşların talepleri ve destekleri) ve siyasi çıktılar (kanunlar, programlar vs.) arasında bir kara kutu vazifesi görmektedir. Siyasi sistem içindeki süreçler halen analiz edilmiş değildir (Heinelt, 2007:109). Dye, siyasi sistem adı verilen "kara kutu"da neyin olup bittiğinin anlaşılmasının önemli olduğunu belirtmektedir. Sistem yaklaşımı, siyasi sistemlerin toplam özellikleri ile ilgilenirken, karşılaştırmalı sistemler analizi ekonomik kaynaklar, sistemlerin özellikleri, ve kamu politikası arasındaki bağlantılara odaklanmaktadır. Ancak siyasa yapım sürecini anlamak için siyasi sistemlerin içinde ne olup bittiğini de öğrenmek gereklidir. Kamu politikasının siyasi sistem içinde nasıl üretildiğini, kurumlar ve süreçlerin, çevrede üretilen talepleri ne şekilde ele aldıklarını, taraflar, çıkar grupları, seçmenler, yöneticiler, milletvekilleri ve diğer siyasi aktörlerin siyasa yapım sürecinde nasıl davrandıklarının bilinmesinde fayda vardır (Dye, 1992:328).

[2] Amoral terimi, "olumlu ya da olumsuz anlamda herhangi bir ahlaki mülahazası olmayan" anlamına gelir; olumsuz çağrışımları olan "ahlaksız" veya "gayri ahlaki" ise İngilizcede "immoral" sözcüğüyle ifade edilmektedir.

4.2 Gündem Oluşturma

Schattschneider, "alternatiflerin tanımlanması, en üstün siyasi güçtür" demektedir (Schattschneider 1960:66). Karar Verne eyleminin neyle ilgili olacağına kim karar vermektedir? Bu sorunun cevabı, gündemi kimin belirlediğini verir. Toplumun sorunlarının tanımlanması, alternatif çözümlerin önerilmesi, siyasa yapım sürecinin en önemli aşamalarından biridir. Bu aşamaya "gündem oluşturma" adı verilmektedir; bir toplumda problem olarak tanımlanmayan, ve kendileri için alternatifler önerilmeyen durumlar, hiçbir zaman siyasa konuları haline gelemezler. Böyle konular hiçbir zaman karar vericilerin "gündemi"ne gelemezler. Neyin siyasa konusu olacağına karar verme yetkisi, siyasa yapım süreci için çok önemlidir. Neyin problem olacağına karar vermek, çözümlerle ilgili kararları vermekten bile önemlidir (Dye, 1992:335). Siyasa konularının birdenbire ve kendiliğinden ortaya çıktıklarını iddia etmek doğru bir yaklaşım değildir. Pek çok örnekte bir konunun yaratılması, dramatize edilmesi, ona dikkat çekilmesi, ve hükümete bu konuyla ilgili bir şeyler yapması için baskı yapılması, önemli siyasi taktiklerdir. Bu gündeme belirleme taktikleri etkili bireyler, örgütlü çıkar grupları, siyasa planlama örgütleri, siyasi adaylar ve makam sahipleri, ve kitle iletişim örgütleri tarafından kullanılmaktadır.

Gündem oluşturma, problemler ve alternatif çözümlerin kamuoyu veya seçkinler nezdinde önem kazanıp kaybettiği bir süreçtir. Hillgartner ve Bosk'a göre (1988) gündemi oluşturmak için gruplar arasında sert bir rekabet yaşanmaktadır çünkü hiçbir toplum veya siyasi kurumun herhangi bir zaman diliminde ortaya çıkan problemlere tüm olası alternatif çözümleri ele alabilecek kapasitesi yoktur. Dolayısıyla gruplar kendi sorunlarının gündemde daha fazla yer tutmasını sağlayacak bir krizin ortaya çıkmasını beklerler ve böyle bir durum için hazırlık yaparlar (Birkland, 2007:63). Bir sorun gündeme geldiği zaman bile, gruplar soruna dönük kendi tanımlamalarının ön planda kalmasını ve sorunlara dönük kendi yaklaşımlarının en fazla hesaba katılan çözüm olmasını sağlamak için mücadele ederler. Schattschneider'in belirttiğine göre bunu yapmalarının sebebi, bir problemi en başarılı şekilde tanımlayan grubun, o probleme yönelik çözümleri de tanımlayan grup olacağı gerçeğidir; böylece siyasa tartışmasında bu grup hakim konumunu koruyacaktır.

Aynı zamanda gruplar bazı konuları gündem dışında tutmak için de mücadele ederler; bu engelleme eylemi, dikkat çekme girişimleri kadar önemlidir. Toplumdaki bazı durumların siyasa konuları haline gelmesini önlemek önemli bir siyasi taktiktir. "Karar vermeme"[3], etkili bireyler veya grupların, ya da siyasi sistemin kendisinin, toplumdaki hâkim değerler veya çıkarlara meydan okumaların ortaya çıkmalarını önlemek için işlemesi anlamına gelmektedir. Bachrach ve Baratz'a göre, karar vericinin değerleri ve çıkarlarına açık veya gizli bir meydan okumanın bastırılması veya bertaraf edilmesiyle sonuçlanan bir karardır. Karar vermeme, mevcut fayda ve ayrıcalık dağılımının değişmesine yönelik bir talebin henüz seslendirilmeden susturulması, ya da ilgili karar verme arenalarına ulaşmadan önce örtülmesi ya da ortadan kaldırılmasıdır; eğer tüm bu çabalara rağmen karar vericilere erişmişse, siyasa süreci içinde yok edilmesidir. Baskın seçkinler, kamuoyunun dikkati ve ilgisine mazhar olması durumunda bir konu hakkında bir şeyler yapılacağından ve çıkarlarının zarar göreceğinden korktukları için, açık veya gizli şekilde o konuyu bastırmaya çalışırlar (Bachrach ve Baratz, 1979:7).

4.3 Siyasa Formülasyonu

Geleneksel kamu politikası süreci modellerinde siyasa formülasyonu, siyasa üretiminin karar vermeden önceki aşamasıdır. Bir problemin ele alınması ve nihai siyasa kararının hazırlanmasında söz konusu olan olası çözümlerin sayısının azaltılması için bir dizi politika alternatifinin tespit edilmesi ve/veya oluşturulmasını içerir. Siyasa formülasyonu sırasında cevap aranan sorular genellikle şunlardır: "bu problemi ele almaya dönük plan nedir? Hedefler ve öncelikler nelerdir? Bu hedeflere ulaşmak için ne gibi opsiyonlar mevcuttur? Her bir opsiyonun faydası ve maliyeti nedir? Her bir alternatifle ilgili olarak ne gibi pozitif ve negatif dışsallıklar vardır? (Sidney, 2007:79) Bu yaklaşım, siyasa sürecine katılanların daha önceden bir problem tespit edip tanımladıklarını ve daha sonra siyasa gündemi aşamasına geçtiklerini varsaymaktadır. Dolayısıyla, bir dizi alternatifin formüle edilmesi, söz konusu probleme dönük çeşitli yaklaşımların tespit edilmesini ve daha sonra her bir yaklaşımı oluşturan spesifik siyasa gereçlerinin tasarlanmasını içermektedir. Her bir alternatif için yasama ve düzenleme çalışmalarının tasarlanması, her birinin kime ve nasıl etki edeceğinin hesaplanması, ve ne zaman etkilerini göstereceklerinin öngörülmesi, bu sürecin önemli unsurlarıdır.

[3] Bu kavram İngilizce literatürde "non-decision making" olarak geçmektedir.

Siyasa formülasyonu, aktörlerin[4] alternatifleri nasıl hazırladıklarını inceler, bu süreçte kullanılması için birtakım gereçleri ortaya koyar, ve bazı politika alternatiflerinin neden gündeme geldiklerini ya da gündemden düştüklerini açıklar. Bu bağlamda gündem oluşturulması, problemlerin tanımlanması, uygulama, siyasa koalisyonlarının kurulması gibi başka faaliyetlerle ilişkilidir. Ancak siyasa formülasyonunun özgün tarafı kamu politikalarının mikro-düzeyine odaklanmasıdır. Neden bazı siyasa gereçlerinin ve eğilimlerinin kullanıldığı, bu gereçleri kullanılırken problemler ve ilgili taraflar hakkında göz önünde bulundurulan varsayımlar ve bunların kaynakları da sürece dâhil edilir. Siyasa formülasyonu, ampirik ve normatifi bir araya getirir: bir taraftan eğilimleri düzenleyip ilişkileri açıklarken diğer taraftan da süreçler ve gereçlerin değerlendirilmesi noktasında normatif kriterler önerir ve bunların demokratik bir toplum üzerindeki etkilerini göz önünde bulundurur. (Sidney, 2007:80).

Siyasa formülasyonu sürecinin bir özelliği de, gündem oluşturmadan farklı olarak, halkın gözünün önünde cereyan etmemesidir. Siyasa formülasyonu, hükümet bürokrasileri içinde, çıkar gruplarının ofislerinde, meclis komite odalarında, özel komisyonların toplantılarında, think tank kuruluşlarının mekanlarında gerçekleşmektedir, ve detaylar genellikle ilgili kurumların çalışanları tarafından oluşturulmaktadır (Dye, 2002:40-41). Diğer bir deyişle, siyasa formülasyonunun uzmanların işi olduğu söylenebilir; bunlar Kingdon'un "gizli katılımcılar"[5] ya da Fischer'in "teknokrat veya bilgi seçkinleri" dediği[6] kişilerdir (Sidney, 2007:79).

4.4 Siyasa Tasarımı

Bürokrasinin 1970'lerdeki siyasa başarısızlıklarından sorumlu tutulmasının ardından, literatürde siyasa tasarımı ile ilgili çalışmalar görülmeye başlanmıştır. Siyasa tasarımı teorisi, siyasaların neden başarılı ya da başarısız olduklarını anlamak için sebep-sonuç zincirinin en başına kadar gidilmesi gerektiğini ileri sürerler, çünkü ilk baştaki siyasa formülasyonu süreçleri ve siyasa tasarımları, uygulamaların sonuçları üzerinde belirleyici etkiye sahiptir. Esasında, insan bilişi ve ilgisinin sınırlı olması, ayrıca sosyal dünya hakkındaki bilgilerimizin de kısıtlı olması, kaçınılmaz olarak siyasa yapıcıların problemin bazı yönlerine odaklanıp bazılarını göz ardı etmelerine ve olası çözümlerin sadece bazıları arasında karşılaştırma yapmalarına neden olmaktadır. Dolayısıyla siyasa formülasyonu hakkındaki araştırmalar, karar vericilerin eylemde bulundukları bağlamı anlamaya ve ilgi konusunda meydana gelen seçiciliği tespit etmeye çalışırlar.

Siyasa tasarımı çalışmaları, siyasa alternatiflerinin tasarlanması sürecinin iyileştirilmesini amaçlamaktadır. Siyasa alternatiflerinin araştırılması ve üretilmesi süreçlerinin iyileştirilmesi halinde daha etkin ve başarılı siyasaların ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Bu şekilde siyasa formülasyonunda rastlantısal unsurların en aza indirilmesi de hedeflenmektedir. Alexander'a göre (1982:289) "siyasa alternatiflerinin sistematik biçimde tasarlanması ile ilgili bilinçli bir çaba, kararlar ve onların sonuçları üzerinde şüphesiz bir iyileşme sağlayacaktır." Linder ve Peters de (1985) siyasa tasarımındaki rastlantısal unsurların azaltılması için alternatif çözümler üretilip karşılaştırılması için bir çerçeve sunmaktadır). Siyasaların yapılabilirliği hakkındaki düşünceler, baskın yargısal yorumlar, siyasadan etkilenecek kitle hakkındaki düşünceler gibi pek çok faktör siyasa alternatiflerinin oluşturulmasına etki etmektedir.

Bir siyasanın neden belirli bir şekilde tasarlandığını anlamak ve açıklamak için, o siyasanın seçilmesine yol açan sürecin incelenmesi gerekir. Bu bağlamda siyasa yapımı, spesifik bir bağlamda meydana gelen, özgün kurumlar ve fikirlerin bir sonucu olan bir eylem olarak görülebilir. Siyasa yapım sürecine dahil olan tüm kurumların, aktörlerin tercihlerini ve stratejilerini etkileyen kendi kuralları, normları ve prosedürleri vardır. Buna ek olarak siyasa yapımı belli bir zamanda gerçekleşir, ve o dönemin hâkim siyasi düşüncelerinden etkilenmesi kaçınılmazdır. Bunlar aktörlerin spesifik siyasa kararları aldıkları zamanki algıları ve tercihlerini etkilerler, dolayısıyla aktörlerin bazı çözümleri savunup bazılarına karşı çıkmasına neden olurlar (Sidney, 2007:84).

---

[4] Dye'a göre bürokrasi bu aktörlerden biridir. Diğerleri arasında çıkar grupları, komisyonlar, meclis üyeleri ve think-tank kuruluşları sayılmaktadır. Bkz. Dye, 1992:340-343.

[5] Kingdon, politika akımlarını açıkladığı çalışmasında (1995) genel olarak görünür katılımcıların, gizli katılımcılara göre gündemin belirlenmesinde daha etkin olduğunu ileri sürer; ancak devlet düzeyinde politikalara söz konusu olduğunda, teknik bilgilere sahip uzman kişiler olan gizli katılımcıların daha etkin olduklarını savunur (Kingdon, 1995).

[6] Fischer (2000), teknokratlar ve bilgiyi elinde tutan seçkinlerin demokrasiyi riske attıklarını ileri sürer. Ayrıca bkz. Fischer, F. (1990).

Pek çok akademisyen dikkatini kamu siyasası yapımının bu son aşamasına yoğunlaştırmakta ve siyasa yapımının çıkar grupları ve hükümet yetkilileri arasında cereyan eden bir pazarlık, rekabet, ikna ve karşılıklı taviz verme süreci olduğunu ileri sürmektedir. Bunların siyasa yapım sürecinin en son "yasama" aşamasında önemli faktörler olduğuna şüphe yoktur; ancak siyasa yapımı bunlardan daha önce, yukarıda görüldüğü gibi gündem oluşturma aşamasında başlamaktadır. Resmi yasama aşamasında artık siyasa uygulamanın detayları belirlenmektedir. Peki siyasa uygulamaya giden süreçte siyasa yapımını belirleyen aktörler kimlerdir? Siyasa yönelimleri ve hedefleri hangi aşamada, kimler tarafından geliştirilmektedir? Bu süreçte bürokrasinin rolü nedir? Seçmenlerin talepleri siyasa yapım sürecine nasıl ve hangi gereçlerle dahil edilmektedir?

4.5 Siyasa Uygulama

Goggin vd. (1990) üç jenerasyon uygulama araştırması tespit etmiştir. Uygulama araştırmaları 1970'lerde ABD'de, geniş çaplı reform programlarının etkinliği hakkındaki giderek artan endişelere karşı bir reaksiyon olarak ortaya çıkmıştır. 1960'ların sonlarına kadar, siyasi mandates açık ve seçik olduğu kabul edilmiş, ve idarecilerin politikaları karar vericilerin isteklerine uygun olarak uyguladıkları düşünülmüştür (Hill ve Hupe 2002:42). "Siyasanın eyleme dönüştürülmesi" süreci, siyasalar kendilerinden beklenenleri gerçekleştiremedikçe, daha fazla dikkat çekmiştir. İlk uygulama çalışmaları jenerasyonu 1970'lerin büyük bölümünde hakim olmuş ve kötümser bir tonla karakterize edilmiştir. Bu kötümserlik, uygulama hatalarının örneklerini ortaya koyan pek çok olay çalışmasının sonucu olarak daha da artmıştır. Derthick (1972), Pressman ve Wildavsky (1973) ve Bardach'ın (1977) çalışmaları bu alanda en çok bilinenlerdir. Pressman ve Wildavsky'nin (1973) çalışması, literatürde pek çok başka çalışmaya esin kaynağı olduğu için, uygulama araştırmalarının gelişmesinde çok önemli bir etkiye sahip olmuştur. Ancak ondan önce de bazı uygulama araştırmaları yapılmıştı; Hargrove (1975) siyasa süreciyle ilgili yapılan çalışmalarda eksik bir halka keşfettiğinden bahsetmiştir. Hill ve Hope (2002, 18-28) uygulama araştırmalarının 1970'lerden önce farklı başlıklar altında yürütüldüğünü belirtmiştir. Bununla beraber, ilk jenerasyon uygulama araştırmacılarının en önemli başarısı, bu konu hakkında daha geniş akademik çevrelerde ve kamuoyunda bir farkındalık yaratmış olmalarıdır.

Uygulama araştırmaları kamu yönetimi, örgütsel teori, ve siyaset bilimi çalışmalarının kesişim noktasındadır (Schofield ve Sausman, 2004:235). Siyasa uygulama konusunda literatürde başlıca üç görüş ön plana çıkmıştır. Pülzl ve Treib (2007) bunları yukarıdan aşağıya yaklaşım, aşağıdan yukarıya yaklaşım ve bu ikisini birleştirmeye çalışan melez yaklaşım olarak üçe ayırmaktadır.

4.5.1 Yukarıdan aşağıya yaklaşım

Uygulama sonuçlarının ilk başta ortaya konan siyasa kararlarının hedeflerine uygun olup olmadıklarına dair bir değerlendirmedir. Yukarıdan aşağıya yaklaşımı savunanlar siyasa uygulamanın merkezi hükümetin verdiği bir kararla başladığı görüşündedirler. Parsons (1995:463) bu çalışmaların sistem analizinden esinlenen siyasi sürecin "karakutu modeli"ne dayandıklarını ifade eder. Ona göre bu çalışmalar siyasalar ile gözlemlenen çıktılar arasında doğrudan bir sebep-sonuç ilişkisi olduğunu varsayarlar ve uygulayıcıların siyasa dağıtımı üzerindeki etkisini görmezden gelirler. Yukarıdan aşağıya yaklaşımı savunanlar, özünde siyasayı girdi, uygulamayı ise çıktı faktörü olarak değerlendiren bir kural koyucu yaklaşımı benimsemişlerdir. Merkezi siyasa yapıcıların kararlarına yaptıkları vurgudan dolayı, deLeon (2001:2) yukarıdan aşağıya yaklaşımcıları "yönetici seçkinler olgusu" olarak tanımlamaktadır. Pressman ve Wildavsky, Van Meter, Van Horn, Bardach, Sabatier ve Mazmanian, bu yaklaşımı savunan sosyal bilimciler arasındadır (Pülzl ve Treib, 2007).

Pressman ve Wildavsky kabul edilen siyasa hedefleri ve onların uygulamaları arasındaki doğrusal ilişkinin altını çizmiştir. Dolayısıyla uygulama siyasaların mümkün olduğunca doğru şekilde yürütülmesini sağlayacak yeterli bürokratik prosedürlerin oluşturulması anlamına gelmiştir. Bu amaca yönelik olarak, uygulayıcı kurumların ellerinde yeterli kaynakları olmalıdır ve uygulayıcıların eylemlerini denetlemek için de sorumlulukları açıkça belirtilmeli ve hiyerarşik kontrol sağlanmalıdır.

Mazmanian ve Sabatier etkili uygulama için altı kriter belirlemişlerdir:

- siyasa amaçları açık ve tutarlı olmalıdır,
- program geçerli bir sebep-sonuç teorisine dayanmalıdır,
- uygulama süreci yeterince yapılandırılmış olmalıdır,
- uygulamadan sorumlu yetkililer programın hedeflerini benimsemelidir,

- çıkar grupları ve yürütme ve yasama organları destek vermelidir, ve
- sosyoekonomik koşullarda herhangi bir zarar verici değişiklik olmamalıdır (Mazmanian ve Sabatier, 1983.20).

Bu görüşe göre, uygulama apolitik, idari bir süreçtir. Güç nihai olarak merkezi karar vericilerin elindedir; bu kişiler açık siyasa hedeflerini tanımlarlar ve bu hedefleri uygulamaya koyma sürecine hiyerarşik olarak rehberlik edecek konumdadırlar.

4.5.2 Aşağıdan yukarıya yaklaşım

1970'lerin sonları ve 1980'lerin başlarında yürütülen pek çok çalışma siyasi çıktıların ilk baştaki siyasa hedefleriyle yeterince ilgili olmadığını ve dolayısıyla varsaydıkları sebep-sonuç bağlantısının sorgulanabilir olduğunu göstermişlerdir. Bu yöndeki çalışmalar normalde gerçek siyasa dağıtımına müdahil olan aktörleri ve onların oluşturdukları ağları tespit ederek, analize aşağıdan başlarlar. Siyasaların merkezi düzeyde tanımlandığı ve uygulayıcıların bu hedeflere mümkün olduğunca bağlı kalmak zorunda oldukları görüşünü reddederler. Bunun yerine, siyasa dağıtımı sürecinde inisiyatif kullanabilme, faydalı bir faktör olarak görülür, çünkü yerel bürokratlar problemlere merkezi karar vericilerden daha yakın konumdadır. Hjern'e göre, araştırmacıların siyasa dağıtımının çok aktörlü ve örgütler arası karakterini kabul etmeleri çok önemlidir. Dolayısıyla, uygulama analizinin uygulamada işbirliği içindeki tüm ilgili kurumlardan aktörler ve onların oluşturdukları ağların tespit edilmesiyle başlaması gerektiği, daha sonra sorunları nasıl çözdüklerinin incelenmesi gereklidir (Hjern, 1982). Sabatier'e göre (1986), bu yaklaşım, siyasa yürütmenin gerçekleştiği ortam olan "uygulama yapıları"nın betimlenmesi için çok faydalı bir gereç sunmaktadır (Hjern ve Porter, 1981). Ancak Sabatier aynı zamanda yasal ve ekonomik faktörler ile bireysel davranış arasında bir sebep-sonuç hipotezinin olmamasını da eleştirmektedir.

Aşağıdan yukarıya yaklaşımı savunan bilim adamları, hiyerarşik rehberlik düşüncesini reddederler. Onlara göre kanun ve düzenlemelerin açık siyasa hedefleriyle formülize edilmeleri ve yukarıdan aşağıya giden bir süreçle uygulama sürecinin uygulanması mümkün değildir; bu model, uygulamada her zaman önemli ölçüde inisiyatif kullanımı olduğunu savunur.

4.5.3 Melez yaklaşım

Yukarıdan aşağıya yaklaşımı savunanlar normalde siyasi sistemin "üst" noktasında varılan bir siyasa kararıyla başlar ve uygulayıcılara doğru aşağıya inerler. Buna karşın, aşağıdan yukarıya yaklaşımı savunanlar, analizlerine siyasi-idari sistemin en altındaki somut siyasa dağıtımıyla ilgili aktörleri tespit etmekle başlarlar. Her iki grubun da kendi konumlarını abarttıkları ve dolayısıyla aslında oldukça kompleks bir yapıya sahip olan uygulama sürecini basit gösterdikleri doğrudur (Parsons 1995:471). Sabatier'in (1986) belirttiği gibi, yukarıdan aşağıya yaklaşımcılar merkezi siyasa yapıcıların kesin siyasa hedefleri ortaya koyma ve uygulama sürecini titizlikle yönetme kabiliyetlerini abartmışlardır. Bu perspektifi eleştiren aşağıdan yukarıcılar, bu defa yerel bürokratların ellerindeki inisiyatifi abartmışlar ve "aşağı"nın" yukarı" karşısındaki özerkliğine gereğinden fazla vurgu yapmışlardır.

Elmore (1985), Sabatier (1986) ve Goggin vd.nin (1990) sunduğu yeni modeller her iki tarafın çeşitli unsurlarını bir araya getirerek her iki yaklaşımın kavramsal zayıflıklarını bertaraf etmeye çalışmışlardır. Yukarıdan aşağıya yaklaşımın siyasaların etkin şekilde icra edilmesi ile ilgili endişelerini başlangıç noktası olarak alan bu akademisyenler, aşağıdan yukarıya perspektifin ve diğer teorilerin pek çok unsurunu kendi modellerine dahil etmişlerdir.

Yukarıdan aşağıya yaklaşımın önemli bir temsilcisi olan Wildavsky, Majone ile beraber (Majone ve Wildavsky, 1978), siyasa uygulama sürecini açıklamak için yeni bir çerçeve geliştirmiştir. Onların temel argümanı, uygulamanın evrimsel bir süreç olduğu ve bu süreç içinde programların sürekli olarak yeniden şekillenip tanımlandığıdır. Bu kavramsallaştırma merkezi siyasa yapıcıların tanımladığı siyasa girdileriyle başlatılmaktadır. Aynı zamanda girdilerin yürütme sırasında kaçınılmaz olarak değişeceğini de kabul etmektedir. Bu yaklaşımın merkezinde artırımsal[7] öğrenme süreçlerinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

[7] İngilizce literatürde "incremental" olarak ifade edilen bu terim, politika oluşturmada ufak adımlarla ilerlemeyi ifade eder.

Goggin vd. (1990), iki yaklaşım arasındaki uçurumu kapatmaya çalışmışlardır. Aynı yukarıdan aşağıya yaklaşımı savunanlar gibi, merkezi düzeyde tanımlanan siyasa kararlarının daha alt seviyedeki aktörler tarafından uygulandığı biçimindeki görüş açısını kabul etmişlerdir. Ancak uygulama süreciyle ilgili kavramsallaştırmaları, uygulayıcıların da önemli siyasi aktörler olduklarını kabul eder; ayrıca uygulayıcılar ile merkezi otoriteler arasındaki komplike müzakere süreçlerine de önem verir.

Scharpf (1978) da iki yaklaşımı uzlaştırmaya çalışan araştırmacılar arasındadır. Bir tarafta merkezi hükümetlerin siyasi yönlendirmesinin ağırlıklı olduğu düşüncesi ile, diğer tarafta siyasa hedeflerinin uygulamaya konmasının birbirinden çok farklı çıkarları ve stratejileri olan çok sayıda aktörün etkileşimine dayandığı görüşünü birleştirmeyi denemiştir. Uygulama çalışmalarına "siyasa ağları" kavramını getiren Scharpf, ayrı fakat karşılıklı olarak birbirine bağımlı aktörler arasında işbirliği ve eşgüdüme daha fazla ağırlık verilmesini önermiştir. Scharpf'ın siyasa ağları kavramına daha sonra siyasa değişimi çalışmalarında önemli bir yaklaşım olarak başvurulmuştur.

Lowi'nin 1972 tarihli makalesine[8] dayanarak geliştirilen başka bir argümana göre, uygulanacak siyasanın türüne önem verilmesi gerekmektedir. Bu düşünceyi savunan Ripley ve Franklin (1982), dağıtıcı, düzenleyici, ve yeniden dağıtıcı siyasaların birbirinden farklı özelliklere sahip olduklarını belirtirler. Her bir siyasa türü farklı paydaş gruplarını içerir; ayrıca uygulama aşamasında birbirinden farklı çatışmalar meydana gelir (Heinelt, 2007). Windhoff-Héritier de aynı görüşü savunur ve dağıtıcı ve yeniden dağıtıcı siyasaları birbirinden ayırır. Bir düzenleyici siyasa dağıtıcı veya yeniden dağıtıcı özellikler taşıyabilir; düzenleyici program, açıkça teşhis edilebilir kazanan ve kaybeden tarafların mevcut olmasına bağlı olarak iki kategoriden birine girebilir. Windhoff-Héritier dağıtıcı politikaların her türlü uygulama yapısı içinde tatbik edilebileceğini, ancak yeniden dağıtıcı siyasaların etkin şekilde yürütülmesi için hiyerarşik bir uygulama yapısına ihtiyaç duyduğunu ifade etmektedir (Windhoff-Héritier 1980:90'dan aktaran Pülzl ve Treib, 2007:103). Başka bir Alman araştırmacı olan Mayntz da siyasa türleri arasında ayrım yapmaktadır. Ona göre zorunluluklar ve kısıtlamalar, olumlu ve olumsuz teşvikler, usulle ilgili düzenlemeler ve hizmetlerin kamusal sunumu gibi farklı siyasa türleri vardır ve bu siyasa gereçleriyle ilintili birbirinden farklı uygulama sorunları mevcuttur (Pülzl ve Treib, 2007:96).

Yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya görüşleri savunan akademisyenler arasında uzun yıllar süren tartışmalardan sonra, her iki taraf da merkezi rehberlik ve yerel özerklik arasında bir süreç olduğu konusunda uzlaşmışlardır. Merkezi olarak tanımlanan siyasa amaçları ve hiyerarşik kontrol çabaları ne kadar hesaba katılıyorsa, sokak düzeyindeki bürokratların[9] tercihleri ve uygulama ağları içinde cereyan eden müzakereler de aynı düzeyde hesaba katılmalıdır (Pülzl ve Treib, 2007:100).

Siyasa uygulama çalışmalarının kamu yönetimi alanına yaptığı önemli bir katkı da şudur: uygulama araştırmaları modern bürokrasilerin karakteri hakkında kamu yönetimi ve örgütsel teoride devam eden tartışmalara önemli katkı yapmıştır. Aşağıdan yukarıya yaklaşımı savunanların sürekli ileri sürdükleri gibi, idari aktörler sıklıkla siyasetçiler tarafından sıkı şekilde kontrol edilmemektedir ve siyasaların gerçekte nasıl yürütüldüğü ile ilgili önemli düzeyde özerkliğe sahiptirler. Bu durum, modern kamu yönetimlerinin Weberci hiyerarşik ve teknokratik bürokrasi modeline benzediği ve siyasi liderlerin otoritesine tamamen tabi olduğu şeklindeki görüşe ciddi bir darbe indirmiştir. Günümüzde, kamu yönetimlerinin çok daha kompleks örgütsel yapılarının olduğu ve Weberci modelin varsaydığından çok daha az hiyerarşik şekilde düzenlendiği görüşü ön plana çıkmıştır. Ayrıca, uygulama analizleri, idari aktörlerin kendi siyasi hedeflerinin olduğunu ve sahip oldukları inisiyatifi çoğunlukla kendi üstlerindeki siyasi makamları işgal edenlerin tanımladıkları hedefler yerine kendi hedeflerini gerçekleştirmek için kullandıklarını göstermektedir. Bu anlamda Palumbo ve Calista (1990:14) uygulama araştırmalarının, siyaset-idare ikilemini sona erdirdiğini ileri sürmüşlerdir. Uygulama araştırmacılarının, kurumsal özellikler ve modern kamu yönetimlerinin siyasetteki rolü ile ilgili daha gerçekçi bir kavramlaştırmanın önünü açtıkları söylenebilir (Pülzl ve Treib, 2007:101).

[8] T.J.Lowi (1972), siyasa-politika arasında net bir ayrım yapmakta ve siyasaların politikaları belirlediğini savunmaktadır. Olay çalışmalarını kategorize etmek için bir çerçeve geliştirmeye çalışan Lowi, bir taraftan da siyasa yapımının neye dayandığını ortaya koymaya çalışmıştır. Siyasaların içeriği ve ele almaya çalıştıkları sorunların türüne odaklanan Lowi üzerine ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Heinelt, 2007.

[9] Sokak düzeyindeki bürokratlar kavramı, öğretmenler, memurlar, emniyet görevlileri gibi, günlük hayatta her zaman halkın içinde olan kamu görevlilerini içermektedir.

4.6 Siyasa Değerlendirme

Kamu siyasalarında değerlendirme, en geniş anlamıyla, analitik ve usule yönelik bir gereç olarak tanımlanabilir. Bu gereç iki amaca yönelik olarak kullanılmaktadır. Birincisi, analitik bir araç olarak değerlendirme araştırması, bir siyasanın hem süreç hem de sonuç olarak değerlendirilmesine ilişkin tüm bilgilerin elde edilmesi için bir siyasa programının araştırılmasını içerir. İkincisi, siyasa çevriminin bir aşaması olarak değerlendirme, bu bilgilerin siyasa yapım sürecine geri bildirimde bulunulmasını ifade eder (Wollmann, 2007:393).

Farklı siyasa değerlendiricileri ve farklı siyasi gruplar, kamu siyasalarını farklı şekillerde değerlendirecektir. Bir muhafazakâr, serbest rekabet ve özel mülkiyetin korunmasının ekonomik siyasaların merkezinde olması gerektiğini savunacaktır; buna karşın bir sosyalist ise toplumu ürettiklerinin adil şekilde dağıtılmasını öncelikli değer olarak kabul edecektir. Pek çok şeyde olduğu gibi siyasa değerlendirme sürecinde de normatif perspektifler, hem siyasanın hedeflerinin değerlendirilmesi hem de siyasanın istenen hedeflere ne kadar ulaştığının analiz edilmesi noktasında devreye girmektedir. Ancak normatif değerlendirmeler yeterli değildir; siyasanın etkisi ve sonuçları hakkında bir karara varmadan önce ampirik boyut da hesaba katılmalıdır. Belirli bir siyasanın içeriği, çıktıları ve etkilerinin ampirik analizini içermeyen bir siyasa değerlendirmesi eksiktir (Cochran vd., 1993:6).

Siyasa değerlendirme, siyasanın farklı aşamalarında gerçekleşebilir. Örneğin **ex-ante (uygulama öncesi) değerlendirme**, karar vermeden önce gelir, ve planlanan veya tanımlanan siyasalar ve eylemlerin etkileri ve sonuçlarını öngörmeyi ve önceden değerlendirmeyi amaçlar; böylece gelecek veya devam eden siyasa yapım sürecine bilgileri geribildirimde bulunabilir. Eğer alternatif siyasalar ve eylemler ile ilgili olursa, *ex-ante* değerlendirme alternatif siyasa tercihleri arasında analitik olarak daha saydam, daha öngörülebilir ve siyasi olarak daha tartışılabilir olanın seçilmesi için bir gereçtir.

Devam eden değerlendirme, siyasa programlarının ara dönem etkileri ve sonuçlarının tespit edilmesiyle ilgilenir ve siyasa çevrimi sürecinde uygulama ve gerçekleştirmenin devam edip etmediğini ölçer. Devam eden değerlendirmenin esas işlevi, ilgili bilgilerin, bu bilgilerin uygulama sürecinde ayarlama, düzeltme ve yeniden yönlendirme faaliyetlerinin gerçekleştirilebileceği, uygun yerlerde sisteme girmesini sağlamaktır. Bu şekildeki değerlendirmenin bir boyutu da *müdahaleci* olmasıdır: bu anlamda siyasa analizcilerinden, önceden belirlenen hedeflere ulaşılmasına engel olan eksiklikleri ve kusurları düzeltmek için sürece aktif olarak müdahale etmeleri beklenir (Wollmann, 2007:393).

Son olarak **uygulama sonrası değerlendirme**, bir hükümetin uygulamaya koyduğu siyasanın sonuçlarının, başta ortaya konan hedeflerle ne düzeyde örtüştüğünün belirlenmesini içerir. Siyasanın işe yarayıp yaramadığı, toplum üzerinde faydalı bir takım etkiler meydana getirip getirmediği, programın maliyeti ile yarattığı fayda arasındaki ilişkinin ne olduğu, bu program yerine daha az maliyetli ve daha etkili bir alternatif program uygulamanın mümkün olup olmadığı gibi sorulara cevap bulma çabasıdır. Bir siyasanın etkili olduğunun değerlendirilebilmesi için, ölçülebilir sonuçlar ortaya koyması gerekir.

Bir siyasa değerlendirilirken **istenen** ve **istenmeyen sonuçları** arasında ayrım yapmak gereklidir. İstenen sonuçlar, siyasanın açıklanan hedefleridir. Siyasa değerlendirmesi sürecinde, bu hedeflere ne düzeyde ulaşıldığı sorgulanır.[10]

Siyasa değerlendirme çalışmaları ayrıca **doğrudan siyasa etkileri** ile **dolaylı etkiler** arasında da ayrım yapmalıdır. Bir siyasanın, hedef kitle üzerindeki istenen ve istenmeyen sonuçları, o siyasanın doğrudan etkisidir. Kamu siyasasının üçüncü kişiler üzerinde dolaylı etkileri de vardır. Örneğin otoyolların genişletilmesini içeren bir siyasanın hedef kitlesi taşımacılık sektörü ve otomobil sürücüleridir. Ancak otoyolların geliştirilmesi durumunda demiryolu sektörü bundan olumsuz etkilenecektir; bu ise bir dolaylı etkidir.

Doğrudan ve **dolaylı maliyetler** de siyasa değerlendirmenin unsurlarıdır. Bir siyasanın doğrudan maliyeti, zaman, enerji, güç ve para cinsinden siyasa alanının kendisine yapılan harcamalardır. Dolaylı maliyetler ise siyasa tarafından

[10] Cochran vd. buna ABD'deki mortgage politikasını örnek vermektedir. Bu politikanın amacı ev sahipliğini yaygınlaştırmaktır; sonuçta ABD günümüzde evde evin sahiplerinin ikamet etmesi oranına bakıldığında dünyada birincidir. Bu, mortgage politikasının istenen bir sonucudur; istenmeyen sonucu ise bu yüzden orta ve üst-orta sınıfın kent dışındaki banliyölere taşınması ve kent merkezinin alt gelir seviyesine mensup insanların barındığı, suç oranlarının yüksek olduğu bir çöküntü alanı haline gelmesidir (Cochran vd., 1993:6).

etkilenen alanda tahakkuk eden maliyetlerdir – örneğin söz konusu siyasaya ayrılan kaynakların fırsat maliyeti buna örnektir.

Siyasa değerlendirmesi sırasında göz önünde bulundurulması gereken başka bir husus da siyasaları **kısa** ve **uzun vadeli etkileridir**. Bir siyasanın uzun vadeli etkileri tam olarak görülene kadar uzun yıllar geçebilir; o zamana kadar herhangi bir siyasanın tam anlamıyla değerlendirilmesi mümkün değildir. Örneğin teröre karşı küresel savaş kapsamında Afganistan'a yapılan askeri müdahalenin uzun vadeli etkileri tam olarak görülebilmiş değildir. Diğer taraftan, kısa vadeli hedefleri olan programlar, o programı uygulamak için bürokratik kurumlar oluşturulmasından ve artımcılık yaklaşımından dolayı, kısa vadeli hedeflerine ulaşılsa bile, daha sonra uzun vadeli hale gelebilmektedir.

Son olarak, siyasa değerlendirme süreci "**sembolik**" ve "**maddi**" etkileri içerir. Pek çok siyasanın maddi etkilerine ek olarak sembolik bazı etkileri vardır. Bunlar istenen ya da istenmeyen etkiler olabilir. Türkiye'nin Kıbrıs'a 1974 yılında yaptığı askeri müdahale, soydaşların korunması konusunda Türkiye'nin hassas olduğunu ve Doğu Akdeniz'deki varlığını ispatlaması gibi sembolik etkiler üretmiştir. Buna karşın KKTC maddi olarak Türkiye'ye bir getirir sağlamamış, hatta AB üyelik sürecini tıkayarak olumsuz bir etkiye sahip olmuştur (Cochran vd., 1993:7).

4.6.1 Hükümetin siyasa değerlendirme gereçleri

Sözlü ve yazılı raporlar: Programları yürütmekten sorumlu bürokratlar zaman zaman meclis üyelerine programların başarısı hakkında sözlü ya da yazılı rapor verirler. Bu raporlar genellikle yazılı yıllık raporlar şeklindedir. Ancak bu sözlü ve yazılı raporlar çok sağlıklı bilgi vermezler, çünkü çoğunlukla programın maliyetleri düşük gösterilir ve faydaları abartılır.

Yerinde ziyaretler: Zaman zaman üst düzey bürokratlar, uzman danışmanla ve/veya meclis üyeleri, programları yürütmekten sorumlu kurumlara ziyaretlerde bulunmaya ya da sahada inceleme yapmaya karar verebilirler. Bu ekipler programların nasıl yürütüldüğü, belirli ilkelere uygun hareket edilip edilmediği, yeterli kadronun olup olmadığı, ve bazen de hitap edilen kitlenin hizmetlerden memnun olup olmadığı hakkında veriler toplarlar.

Program ölçümleri: devlet kurumlarının kendi geliştirdikleri veriler genellikle siyasa çıktı ölçümlerini kapsamaktadır: bunlar, çeşitli refah programlarında hizmet alanların sayısı, iş gücü eğitim programlarına kaç kişinin katıldığı, mevcut hasta yatak sayısı, toplanan çöplerin tonajı, ve ilkokullara kaydolan öğrencilerin sayısı gibi verilerdir. Ne var ki bu ölçümler bu sayıların toplum üzerindeki etkisini tam olarak ölçme imkanı vermemektedir; örneğin, yoksulların yaşam koşullarının ne kadar iyileştiğini, işgücü eğitimine katılanların kalıcı işler bulma konusundaki başarılarını, kentlerin ne kadar temiz olduğunu, veya mezunların okuma, yazma gibi becerilerinin düzeyini anlamak için bu veriler yeterli değildir.

Profesyonel standartlarla karşılaştırmalar: bazı kamu hizmeti alanlarında profesyonel kuruluşlar mükemmellik standartları geliştirmişlerdir. Bu standartlar genellikle istenen çıktı seviyesi olarak ifade edilir.[11] Devlet kurumlarının ürettiği çıktılar, ideal çıktı düzeyiyle karşılaştırılabilir. Böyle bir egzersiz faydalı olabilmekle beraber, yine de devlet kurumlarının hedeflenen veya hedeflenmeyen gruplar üzerindeki etkilerine değil çıktılara odaklanmaktadır.

Vatandaş şikâyetlerinin değerlendirilmesi: program değerlendirmenin beşinci yöntemi vatandaş şikâyetlerinin analiz edilmesidir. Özellikle katılımcılığın ön planda tutulduğu günümüz kamu yönetimi anlayışına göre vatandaş girdilerinin önemi artmıştır. Vatandaş şikâyetleri ile ilgili veri toplamanın eksikliği, bunların sadece programa yönelik kamuoyunu test etmeleri ve katılımcıların yaşamları üzerindeki gerçek etkisini ölçememeleridir.

Yukarıdakilerden hareketle siyasa değerlendirmenin tek yönlü değil karmaşık bir konu olduğu söylenebilir. Genellikle hükümetler kamu siyasalarını değerlendirirken sayısal verilere ağırlık verirler; belli bir siyasa için bütçeden yapılan kişi başına harcama ile elde edilen getiri karşılaştırılarak maliyet-fayda analizi yapılır. Ancak siyasa değerlendirme, istatistiksel verilere ek olarak çok çeşitli becerileri, ayrıca derinlemesine bir içebakışı ve üst düzey bilgiyi gerektirmektedir. Bir kuşun kaç defa kanat çırptığı bilmemiz bir şey ifade etmez; sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için kuşun ne kadar uzağa gittiğini bilmek gereklidir (Dye, 1992:355).

[11] Örneğin bir öğretmene düşen öğrenci sayısı, her 1000 kişiye düşen yatak sayısı, her bir doktora düşen hasta sayısı, her bir sosyal bakım görevlisinin ilgilendiği vaka sayısı gibi.

SONUÇ

Vatandaşların devletten bekledikleri şeylerin listesi çok uzundur. İnsanlar hükümetin doğru kamu politikalarını seçip uygulamak suretiyle yoksulluğu ortadan kaldırabileceğini, etnik çatışmaları sona erdirebileceğini, huzuru tesis edebileceğini, suçları önleyebileceğini, sağlıklı kentleşmeyi sağlayabileceğini, enerji temin edebileceğini, havayı ve suyu temizleyebileceğini ve daha pek çok şeyi yapabileceğini düşünürler. Devletin her alanda eşit derecede etkin politikalar üretmesi, siyasaların oluşturulması sürecinde tutarlı ve verimli tekniklerin ve yöntemlerin uygulanmasına bağlıdır. Siyasa analizi, bu tutarlılık ve verimliliği en üst düzeye çıkarmayı hedeflemelidir.

İdeal olarak, yukarıda ele alınan siyasa tasarımı, formülasyonu, uygulaması ve değerlendirmesi aşamalarının incelenmesi, siyasi süreçlerin kamu politikasının içeriğini ne şekilde etkilediğini açıklamalıdır. Buradan hareketle siyasa yapıcıların, süreçlerde meydana gelen aksaklıkları tespit edip düzeltici ve önleyici faaliyetler geliştirmeleri mümkün olabilir.

Literatürde nispeten yeni bir alan olan kamu politikaları ve politika analizinin ne olduğunun anlaşılması için öncelikle kavramın açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda politika analizinin belirli politikaların avukatlığının yapılması olmadığının bilinmesi önemlidir. Politika analizi kısaca, hükümetlerin neyi neden yaptığının, ve yaptıklarının ne gibi sonuçlarının ortaya konmasıdır. Diğer taraftan politika analizinin sorunlarının bilinmesi de büyük önem arz etmektedir. Pek çok durumda hükümetin gücünün sınırsız olmaması, problem tanımı konusunda uzlaşmaya varılamaması, politika analizinin sonuçlarının öznel biçimde yorumlanması, alanın "insan" öğesini içermesi ve insan davranışlarının karmaşıklığı gibi nedenlerden ötürü politika analizinin etkisi beklendiğinden az olabilmektedir.

Politika analizi alanının neden çalışılması gerektiğinin bilinmesi de önemlidir. Bu alan, politika kararlarının sebep ve sonuçlarını öğrenmek ve toplumla ilgili bilgimizi artırmak gibi teorik bir ihtiyacı tatmin etmek için olduğu kadar, problem çözme süreçlerine katkıda bulunmak veya siyasa tavsiyeleri geliştirmek gibi pratik mülahazalar ile de çalışılabilir.

Politika analizinin belki de en önemli hususu, siyasa yapım sürecine ışık tutma boyutudur. Bu bağlamda gündem oluşturma, siyasa formülasyonu, siyasa tasarımı, siyasa uygulama ve siyasa değerlendirme gibi konular hakkında gerek teorik gerekse pratik bilgi dağarcığının geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

Bu çalışma sadece kamu politikası çalışmaları ile ilgili olarak uluslararası literatürde ele alınan konulara değinme çabasıdır. Burada amaç, Türk akademisi için yeni bir alan olan kamu siyasasının derli toplu bir teorik çerçevesini çizmektir. Türk siyaset bilimi ve kamu yönetimi için oldukça yeni sayılabilecek bir alan olan kamu politikası ve analizi hakkında kapsamlı ve detaylı literatür çalışmaları, karşılaştırmalı çalışmalar, ampirik çalışmalar ve örnek olay çalışmalarına ihtiyaç olduğu açıktır. Daha sonraki çalışmalar kamu politikalarının oluşturulması ile ilgili örnek olay incelemelerine odaklanabilir. Bu bağlamda bürokratik yapıların kamu siyasalarının oluşumuna nasıl etki ettikleri, örnek bürokratik kurum çalışmaları temelinde ele alınabilir. Ayrıca, hangi kamu politikası üretimi yöntemlerinin demokrasi ile daha iyi bağdaşabileceğini tespit etmeye dönük çalışmalar da demokrasi teorisine katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

ALEXANDER, E. R. (1982), "Design in the Decision-Making Process", **Policy Sciences,** 14: 279–292.

BACHRACH, P. ve BARATZ, M. S. (1979), **Power and Poverty,** New York: Oxford University Press.

BARDACH, E. (1977), **The Implementation Game. What Happens After a Bill Becomes a Law,** Cambridge: MIT Pres.

BIRKLAND, Thomas A. (2007), "Agenda Setting in Public Policy", Frank Fisher, Gerald J. Miller ve Mara S. Sidney (Ed.), **Handbook of Public Policy Analysis: Theory, Politics, and Methods,** Boca Raton, Londra ve New York: CRC Press, s.63-78.

COCHRAN, C. E., MAYER, L. C., CARR, T. R. ve CAYER, N. J. (1993), **American Public Policy: An Introduction,** New York: St. Martin's Press.

DE LEON, P. (2001), **A Democratic Approach to Policy Implementation.** Paper prepared for presentation at the Annual Meeting of the American Political Science Association, August 31, San Francisco.

DERTHICK, M. (1972), **New Towns in Town. Why a Federal Program Failed.** Washington, DC: Urban Institute.

DUNN W. N. (1981), **Public Policy Analysis,** Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N J.

DYE, T. (2002), **Understanding Public Policy,** Upper Saddle River: Prentice Hall.

ELMORE, R. F. (1985), Forward and Backward Mapping. In K. HANF and TOONEN, T.A.J. (eds), **Policy Implementation in Federal and Unitary Systems,** 33–70. Dordrecht: Martinus Nijhoff.

FISCHER, F. (1990), **Technocracy and the Politics of Expertise,** Newbury Park, CA: Sage.

FISCHER, F. (2000), **Citizens, Experts, and the Environment: The Politics of Local Knowledge,** Durham ve Londra, Duke University Press.

GOGGIN, M.L., BOWMAN, A.O.M., LESTER, J.P., O'TOOLE, L.J . Jr. (1990), **Implementation Theory and Practice. Toward a Third Generation,** New York: Harper Collins.

HARGROVE, E.C. (1975), **The Missing Link. The Study of the Implementation of Social Policy.** Washington, DC: Urban Institute.

HEINELT, H. (2007), "Do Policies Determine Politics?", Frank Fisher, Gerald J. Miller ve Mara S. Sidney (Ed.), **Handbook of Public Policy Analysis: Theory, Politics, and Methods,** Londra ve New York: CRC Press, Boca Raton, 109-119.

HILL, M. ve HUPE, P. (2002), **Implementing Public Policy. Governance in Theory and in Practice,** Londra: Sage.

HJERN, B. (1982), "*Implementation Research. The Link Gone Missing*" **Journal of Public Policy,** 2: 301–308.

HJERN, B. ve PORTER, D.O. (1981), *"Implementation Structures. A New Unit of Administrative Analysis",* **Organization Studies,** 2: 211–227.

KINGDON, J. W. (1995), **Agendas, Alternatives, and Public Policies**, New York: HarperCollins College Publishers.

LINDER, S. H. ve PETERS, B. G. (1985), *"From Social Theory to Policy Design"*, **Journal of Public Policy**, 4: 237-259.

LOWI, T. J. (1972), "Four Systems of Policy, Politics and Choice", Public Administration Review, 32, 298–310.

LOWI, T. J. ve GINSBURG, B. (1996), **American Government: Freedom and Power***,* New York: W.W. Norton & Company.

MAJONE, G., ve WİLDAVSKY, A. (1978), Implementation as Evolution. In H. Freeman (ed). **Policy Studies Review Annual,** 103–117. Beverly Hills: Sage.

MAZMANIAN, D. ve SABATİER, P. (1983), **Implementation and Public Policy.** Scott: Glenview.

PALUMBO, D.J. ve CALİSTA, D.J. (1990), Opening up the Black Box. Implementation and the Policy Process. In D.J. Palumbo and D.J. Calista (eds), **Implementation and the Policy Process. Opening up the Black Box,** 3–18. New York: Greenwood Press.

PARSONS, W. (1995), **Public Policy. An Introduction to the Theory and Practice of Policy Analysis.** Londra: Edward Elgar.

PRESSMAN, J. ve WİLDAVSKY, A. (1973), Implementation: How great expectations in Washington are dashed in Oakland; or why it's amazing that federal programs work at all. This being a saga of the Economic Development Administration as told by two sympathetic observers who seek to build morals on a foundation of ruined hopes. Berkeley: University of California Press.

PÜLZL, H. ve TREIB, O. (2007), "Implementing Public Policy", Frank Fisher, Gerald J. Miller ve Mara S. Sidney (eds.), **Handbook of Public Policy Analysis: Theory, Politics, and Methods,** Boca Raton, Londra ve New York: CRC Press, 89-107.

RIPLEY, R.B. ve FRANKLİN, G.A. (1982), **Bureaucracy and Policy Implementation.** Homewood: Dorsey Press.

SABATİER, P.A. (1986), *"Top-down and Bottom-up Approaches to Implementation Research. A Critical Analysis and Suggested Synthesis*", **Journal of Public Policy,** 6: 21–48.

SCHARPF, F.W. (1978), Interorganizational Policy Studies. Issues, Concepts and Perspectives. In K. I. Hanf and F.W. Scharpf (eds.), **Interorganizational Policy Making. Limits to Coordination and Central Control,** Londra: Sage, 345-370.

SCHATTSCHNEIDER, E. E. (1960), **The Semisovereign People,** New York: Holt, Rinehart & Winston.

SCHOFIELD, J. ve SAUSMAN, C. (2004), *"Symposium on Implementing Public Policy: Learning from Theory and Practice Introduction",* **Public Administration,** 82: 235–248.

SIDNEY, M. S. (2007), "Policy Formulation: Design and Tools", Frank Fisher, Gerald J. Miller ve Mara S. Sidney (Ed.), **Handbook of Public Policy Analysis: Theory, Politics, and Methods,** Boca Raton, Londra ve New York: CRC Press, 79-87.

WAGNER, P. (2007), "Public Policy, Social Science, and the State: An Historical Perspective", Frank Fisher, Gerald J. Miller ve Mara S. Sidney (Ed.), **Handbook of Public Policy Analysis: Theory, Politics, and Methods,** Boca Raton, Londra ve New York: CRC Press, 29-42.

WINDHOFF-HÉRITIER, A. (1980), **Politikimplementation. Ziel und Wirklichkeit politischer Entscheidungen,** Königstein/ Ts.: Anton Hain.

WOLLMANN, H. (2007), "Policy Evaluation and Evaluation Research", Frank Fisher, Gerald J. Miller ve Mara S. Sidney (Ed.), **Handbook of Public Policy Analysis: Theory, Politics, and Methods,** Boca Raton, Londra ve New York: CRC Press, 393-404.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

GİRİŞİMCİLİK BAĞLAMINDA EĞİTİMİN SİVİLLEŞMESİ ve GİRİŞİMCİLİK ÖRNEĞİ OLARAK STK'LAR

Musa ŞAHİN*

Özet: Bu çalışma, eğitsel ve toplumsal süreçlerle girişimcilik arasındaki ilişkiyi tartışmaktadır. Bireysel ve toplumsal girişim seviyesi ile eğitim arasında doğrusal bir ilişki vardır. Toplumda STK'lar girişimcilik oranında gelişebilir. Bunun yanı sıra STK'lar toplumda sivil girişimciliğin göstergesi ve demokrasinin teminatıdır. İnsanın doğasında var olan girişim yeteneği eğitsel ve sosyal süreçlerde ya açığa çıkarılır ya da köreltilir.

Anahtar Sözcükler: Girişimcilik, Eğitsel ve Toplumsal Süreçler, Eğitimin Sivilleşmesi, STK'lar

Abstract: This study discusses the relationship between education, social process and enterprise. There is a linear relationship between the level of personal, social enterprise and education. According to the level of enterprise in the society the non-govermental organizations may have a big progress. The non-governmental organizations are the indicators of civil enterprise in the society and guarantee of democracy. Enterprising ability, which exists in human nature, is either revealed or blunted during educational and social processes.

Key words: Enterprise, Education and Social Process, Civilization of Education,The Non-govermental Organizations

GİRİŞ

İnsanın zaman içindeki yürüyüşü ile kavramlar arasında yakın ilişki kurulabilir; hatta bir içiçelikten söz edilebilir. Kavramlar belki de zamanı anlamak ve kavramak için insanın zamana atfettiği bir kimlik, bir canlandırmadır. Zaman dediğimiz bu dış gerçeklik içinde insanın eylemlerini anlamlı kılma çabası da olabilir. Ya da insanın kendi eylemlerinin kader çizgisini oluşturmak ve somutlaştırmak için keşfettiği bir yöntem; zamandan yararlanma tarzı belki de. Kendi kaderini zaman üzerinde okuma ve sürdürebilir kılma çabası. Zamanla insanın ve toplumların gelişimi arasında bir paralellik arayışı.

Zaman metafizik bir gerçeklikse eylem de onun görünür ve ölçülebilir göstergesidir. Zaman insanın mekan üzerindeki yürüyüşünün somut göstergesidir. İnsanın mekan üzerindeki bu yürüyüşü belli niteliklerle birbirinden ayrılır. Bu farklılaşmalara zaman aralıkları diyebiliriz. İnsan her zaman aralığını 'Çağ' olarak tanımlanmıştır. Her çağın kendi kimliği vardır ve her çağ bu kimlikle diğerinden ayrılır. Her zaman aralığının kimliği belli kavramlarla tanımlanır. Örneğin: ortaçağ, feodalite ve din;yeni çağ, aydınlanma ve modernite;atom çağı, küreselleşme vb.

Sosyolojik zamana göre, her zaman aralığında ortaya çıkan toplum tiplerine evrensel anlamlar yüklenir ve bu toplum tipleri belli kavramlarla tanımlanırlar. İnsan eylemi zamana bağlı olarak dört önemli dönüşüm safhası geçirmiştir. Yahut bilimsel verilere göre şu ana kadar dört önemli sosyolojik zaman ve bu zaman aralıklarında dört temel sosyolojik dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşümler: Göçebe Toplum, Tarım toplumu, Sanayi Toplumu ve Bilgi Toplumu kavramlarıyla tanımlanmıştır.

Bilgi zamanının temel göstergelerinden biri de şimdilerde 'Girişimcilik' kavramıdır. Belki de içinde bulunduğumuz zamanın kurumsal göstergesi 'Girişim' olacaktır. Çünkü küreselleşme sürecinde girişimcilik, sivil toplum ile birlikte en çok tartışılan ve çağa anlamını veren bir kavram olma yönünde hızla öne çıkmaktadır. Entelektüel tartışmaların merkezine yerleşen bu kavramlar yakın gelecekte gelişmişlik düzeyinin temel belirleyicisi haline gelecektir.

* Yrd.Doç.Dr. Musa Şahin,Yalova Üniversitesi, İİBF

Sanayi toplumlarının temel göstergeleri; hammadde potansiyeli, enerji üretimi, sermaye birikimi, milli gelir vb. değerlerdi. Bilgi Toplumlarında ise gelişmişliğin merkezi değeri 'Girişimcilik' olacaktır. Son yirmi yılda 'girişimcilik eğitimi' ekseninde artan tartışmalar bunun göstergesi olarak tanımlanabilir**.(Gibb,2000,s.32)**
Bu çalışmamızda eğitimin sivilleşmesi ve sivil girişimcilikle bunun inşa edildiği toplumsal ve eğitimsel mekanizmalar arasındaki ilişkiyi açıklamak istiyoruz. Temel varsayımımız: girişimcilik kültürünün **'Toplumsal Mekanizmalar ve Eğitim Kademeleri'** aracılığıyla inşa edilmesidir. Bu mekanizmaların dayandığı temel referanslar girişimciliğin karakterini belirlemektedir. Bu karakter de bireysel ve toplumsal davranışı şekillendirmektedir. Toplumsal belirleyiciler merkezileştikçe girişim de merkezileşmekte, sivilleştikçe girişim de dönüşerek sosyalleşmektedir. Aile, okul ve toplum ekseninde sivil girişimcilik inşa edilmektedir.

Aile ve okul ekseninde eğitim sivilleştikçe bireysel ve toplumsal gönüllülük ve katılımcı yaşam biçimi; bunun sonucunda Politik Toplum yanında bir denge unsuru olarak Sivil Toplum gelişmektedir. Yani bir başka deyişle sivil toplum, eğitimin sivilleşmesinin ve sivil girişimciliğin bir ürünüdür. Eğitimi sivilleştirmeden yani bireysel ve kurumsal ilişkilerde karşılıklı var oluşa dayanan katılımcı ve paylaşımcı yaşam kalıplarını hayata indirgemeden sivil toplumu inşa etmek olası değildir. Bunun için eğitim-girişimcilik ve sivil toplum ilişkisinin irdelenmesi gerekmektedir. Eğitim girişim ilişkisi sivilleştikçe sivil toplum gelişecektir.

GİRİŞİMCİLİK KAVRAMI EKSENİNDE ANLAM TARTIŞMALARI

Girişimcilik; bireysel, örgütsel, bölgesel, toplumsal ve küresel boyutlu bir kavram olması nedeniyle çok yönlü tartışmaların içinde yer almaktadır. Kavram sosyolojik değer alanıyla da çok yönlü tartışma konusu olmaktadır. Şöyle ki; İktisatçılar, ekonomik açıdan, psikologlar bireysel davranış açısından, sosyologlar toplumsal açıdan, hukukçular, insan hakları açısından,siyaset bilimciler demokratikleşme açısından farklı anlamlar yüklemektedirler.

Girişimcilik kavramı popüler bir kimliğe evrildikçe anlam kargaşası ve belirsizliği de artmaktadır. Bilime ve topluma karşı kendini sorumlu hisseden herkes kavramla yakından ilgilenmektedir. Bu bağlamda sosyolojinin ve sosyologun da bu kavramla ilgilenmesi kaçınılmazdır.

Batı, kendi düşünce geleneğinde 'Girişimcilik' kavramına ilişkin bir diyalektik anlam kazandırmayı başarmıştır. Batı'da bu kavramın ölçülebilir iki anlamı vardır; ya da iki farklı ambalajda sunulmaktadır. Batı düşüncesinin en büyük erdemi olan diyalektik kendi kendini eleştirerek dönüştürmenin, zihinsel girişimciliğin bir ifadesidir. Bu zihinsel girişimcilik Batı'da iki boyutlu bir düşünce geleneği yaratmıştır ki bunlar birbirinin alternatifi değil bilakis tamamlayıcısı ve dönüştürücüsüdür. Kapitalist söylemde girişimcilik piyasa elemanlarına yön verme; Marksist söylemde ise üretici güçlere karşı çıkma yeteneğidir.(**Oğuz,2001,s.87)**

İktisadi açıdan birey ve istihdam ekseninde en nitelikli insan davranışlarının başında gelen girişimciliği Mises, davranış açısından ele alır ve her insanın doğal bir girişimci olduğunu ifade eder. O'na göre girişim, alış ve satış kararlarında oluşan iki boyutlu bir ekonomik davranıştır. Girişimcilik ise, şimdi ile gelecek ilişkisinde alternatifler arasından tercih yapmak ve uygun davranışı seçmektir**.(Krizner,2000,s.130)**

Hayek, piyasa aktörleri arasındaki ilişki ve etkileşimde belirleyici bir dizi; aynı zamanda üretim ve tüketim ilişkilerinde ortaya çıkan çok yönlü hareket ettirici bir işlem olarak tanımlar. O'na göre girişimcilik iktisadi hareketin kurumlaşması ve sivilleşmesidir. Bu kurumsal davranış piyasa sürecinin ana belirleyici yasasıdır.(**Kirzner,2000,s.131**)Buchanan ve Vanberg, girişimciliği fırsat yaratmak; Shackle ise, yaratıcı ve tahayyül edilen bir seçim sanatı olarak tanımlamaktadır**.(Oğuz,2001,s.85)**

Durukan ise kavrama farklı bir boyut kazandırmakta ve onu, meslek olarak tanımlamaktadır. Mesleki bir kimliği patron ya da sermaye sahibi olma anlamında değil ekonomik değer yaratmak için sarf edilen eylem olarak anlamlandırmaktadır**.(Durukan ve Müftüoğlu,2004,s.1)** Drucker'de bu yaklaşımı doğrulamakta ve bilgi örgütlerinin girişimci profesyoneller tarafından yönetildiğini belirtmektedir. CEO'lar girişimciliği bir meslek haline getiren piyasa aktörleridir. Bilgi toplumlarında sermaye ve girişimcilik farklılaşması ortaya çıkmıştır. Girişim yöneticileri ya da CEO'lar bugün ana belirleyiciler haline gelmişlerdir. CEO'lar firma içinde hareket ettikleri gibi firmadan bağısız olarak piyasa içinde bireysel olarak da hareket edebilmektedirler**.(Drucker,2003,s.84)**

Girişimcilik tartışmaları temelde bireyci bir nitelik taşımaktadır. Ancak bu nitelik iki boyutta ele alınmaktadır: Birincisi, sosyal psikolojik bir gerçekliği referans almakta ve girişimciliği bu sınırlar içinde değerlendirmektedir. İkincisi, iktisadi referansları esas almakta ve piyasa koşulları ile sınırlandırmaktadır. Elbette girişimcilik bireysel davranış kalıpları içinde ortaya çıkar ve iktisadi koşullar içinde değer kazanır. Ancak girişimcilik bunlarla sınırlandırılamaz. Çünkü bunlar bir sebepten çok sonuca vurgu yapmaktadırlar. Halbuki girişimcilik toplumsal süreçlerde ortaya çıkar. Bireysel olduğu kadar toplumsal değer alanına da sahiptir. Hiç bir olgu toplumsal koşullardan bağımsız düşünülemez.

GİRİŞİMCİLİK EĞİTİMİ

Bilgi Toplumunun temel karakteristiği olan iletişim aygıtlarının ilişki ve rolleri değiştirmesiyle zaman ve mekan kavramlarının anlamı ortadan kalktı. Bir başka deyişle sanayi toplumları koşullarında anlamlı olan değerler bugün anlamını yitirdi. Bu durum zaman mekan kavramlarının yeniden kurumlaşması gerekliliğini ortaya koydu. Bu değişim eğitim insan ve piyasa ilişkilerinin yeniden tanımlanma ve tartışılmasını gündeme getirdi. Bu nedenle yüzyılın son çeyreğinde eğitim-girişim eksenli tartışmalar ivme kazandı.

Dinamik bir durumu ve sürekli değişimi ifade eden girişimcilik teorik anlamda **bir eğitim konusu yapılmalı mı yoksa eğitimin doğal bir sonucu olarak mı düşünülmeli** sorusu temel bir ikilemi oluşturmaktadır. **(Gibb,2000,s.32)** Girişimcilik, yukarıda ortaya koyduğumuz kısa tartışma alanı içerisinde anlaşılacağı üzere iki temel boyuta sahip bulunmaktadır. Eğitim açısından bilinmeyen bir olgunun uygulama değeri olmayacağı gibi uygulanmayan bir olgunun da teorik değeri anlamlı olamaz. Girişimcilik, yaşama aktarmak ve kurumsal bir davranışa dönüştürmek için mutlaka deneye ve tecrübeye tabi tutulmalıdır.

Girişimciliğin hangi düzeyde eğitimin doğrudan konusu olması gerektiği de diğer bir önemli husustur. İlk Öğretim ve Orta Öğretim düzeyinde ağırlık pratik uygulamalar şeklinde olmalı, teoriye boğularak itici bir kavram haline getirilmemelidir. Ölçme ve değerlendirme konusu olarak değil, bireysel gelişim göstergesi olarak düşünülmelidir. Bu bağlamda sosyal dersler içerisinde teorik metinler çerçevesinde tartışma konusu yapılmalı, aynı zamanda öğrencilerin davranışa dönüştürmesine özen gösterilmelidir.

Girişimcilik, siyaset kurumu içerisinde önemli bir değer özelliğine sahiptir.**'Bireysel ve Toplumsal Teşebbüs Hürriyeti'** açısından demokratikleşmenin de ana göstergelerinden biridir. Hukuk dışı davranış kalıplarının ortadan kalkması, açık ve şeffaf bireysel ve toplumsal ilişki ve kimliklerin gelişmesi ve yerleşik bir durum oluşturması bakımından da önemlidir.

Girişimciliğin tersi, bireysel be toplumsal taleplerin üstünün örtülmesi anlamına gelir ki bu durum hem demokratikleşme hem de insan hakları açısından sınırlandırma anlamı taşır. Ayrıca ötekileştirmeyi meşru kılarak çoğunluğun azınlık üzerinde baskı mekanizmaları açmasına yol açar. Bir insan hakkı olarak düşünülürse girişimcilik 'Yurttaşlık, İnsan Hakları ve İnkılap Tarihi' dersleri içinde ek bir konu olarak analizi tercih edilmelidir.

GİRİŞİMCİLİĞİN EĞİTİM KADEMELERİ AÇISINDAN SOSYOLOJİK ANLAMI

Girişimcilik, bireyselleşme açısından bir gelişme ve ilerleme süreci içermektedir. Bu açıdan sürecin eğitim kademelerinde ortaya çıkan sosyolojik anlamının tartışılmasında yarar vardır.

İlköğretim

İlk Öğretim, öğrencinin kendini keşfetmesine imkan veren ve bunu kolaylaştırıp mümkün kılan eğitimin dolayısıyla toplumsallaşma sürecinin ilk evresidir. Bu süreçte çocuk kendini anlamak, anımak ve keşfetmekle; yetişkinler de ona yardım etmek ve destek vermekle yükümlüdür. Yardım ve desteğin türü ve niteliği önemlidir. Genellik taşıdığı gibi kişiden kişiye farklılıklar da içermektedir.

Tarım toplumlarında girişim, ataerkil sınırlarla belirlenmektedir. Bir başka deyişle çocuğa yardım ve destekten çok; çocuğun ebeveyne desteği önemlidir. Çocuk aile için bir destek unsuru olarak algılanmıştır. Bu algılama biçimi ailede

ve eğitim sürecinde tek yönlü kapalı ve kör bir ilişkiyi meşrulaştırmıştır. Böyle bir ilişkide çocuk hep ailenin mülkü olarak düşünülmüştür. Aidiyet ve tabiiyet kültürü egemen olmuştur.

Sanayi toplumlarında girişim, toplumsal ve ulusal aidiyet ve piyasa kalıpları içinde düşünülmüştür. Bu süreçte eğitim çocuk ilişkilerinde piyasa koşullarına uyum belirleyici ve yönlendirici olmuştur. Çocuk ulusa ve piyasa ait bir varlık olarak tasarlanmıştır. Ulusal ve endüstriyel koşullara bağlılık ve uyum temel beklenti haline gelmiş; bireysel yetenek ve gelişimin üstü 'kamusal alanla' örtülmüştür.

Fiziksel bağımlılıkla sosyal bağlılık çoğu zaman birbirine karıştırılır. Çocuk girişimcilik sürecini tamamlayana kadar çevresine özellikle ailesine bağlı olarak yaşar.(**Tezcan,1992,s.26)** Fiziksel bağımlılık ebeveynin ve yetişkinlerin yardım ve desteğine ihtiyaç duyma halidir. Bu durum zamanla kendini sosyal bağımlılığa terk eder ki bu durum girişimciliğin önündeki en büyük engeldir ve çoğu zaman bu yanılgı 'saygı' olarak tanımlanır. Sosyal bağlılık ise bireyin kendi bilinci ile toplum arasında istendik bir bağ kurması; aidiyet ve tabiiyet duygusu geliştirmesidir.

Bilgi Toplumu sürecinde girişim, çocuğun kendisi için var olma bilinci ve kişisel gelişim kalıpları içinde anlamlandırılmaktadır. Eğitimin sivilleşmesi açısından 'Girişimcilik' tartışmaların gündemine oturmaktadır. Bu bağlamda ilköğretim,'yetenek havuzu' olarak görülmeli; çocuğun karar verme ve uygulama becerisi kazanmasına zemin hazırlayacak şekilde tasarlanmalıdır. Aksi takdirde hem bireysel hem de toplumsal girişim yeteneğini müfredata kurban etme geleneği; ayrıca üstü örtülü bastırılmış kimlikler üretilme süreci sürgit devam eder.

Kırsal Toplum kalıplarından Bilgi Toplumu kalıplarına evrildikçe Sosyal Bağlılık düzeyi de artmaktadır. Çocuk sosyal çevreye aidiyetten topluma aidiyete dönüş yapmakta; bireyselleştikçe girişimcilik düzeyi de artmaktadır. Toplumumuzun kırsal yaşam kalıplarına bağlılığın sürdüğü yerleşim yerleri ve bölgelerinde fiziksel bağlılık varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Bu durum eğitimin dolayısıyla bireyin sivilleşmesini ve girişimci bir kimlik kazanmasını engellemektedir.

Orta öğretim

Orta öğretim çocuğun yeteneğinin belirlendiği toplumsallaşma evresinin ikinci ayağını oluşturmaktadır. Bu evrede çocuğa mesleki alanın alt yapısı kazandırılmalıdır. Bireysel yeteneğin kendini inşa edecek mesleki fırsat ve imkanlar sunulmalı; bu bağlamda teorik temeller atılarak uygulama çalışmalarıyla sınanmalı; yetenek gerek mesleki gerekse toplumsal ve bireysel davranışa; uygulamalı projelere ağırlık verilerek adeta her işletme bir eğitim uygulama alanına dönüştürülmelidir. Eğitim –piyasa işbirliğinde yeteneğin girişimci bir niteliğe ve verimliliğe evrilmesine zemin hazırlanmalıdır.

Orta Öğretim süresince yetenek, hem teorik hem de pratik bir sınanma sürecinden geçerek gerçek değerine ulaşma imkanı bulabilir. **Orta öğretimde yetenek izlenmeli; ölçme değerlendirmede performans izleme yöntemine** geçilmelidir. Piyasa doğruları ile örtüşmeyen sınavlar yerini gözlem, deney, araştırma, tartışma ve üretim yapma gibi rasyonel ölçütlere bırakmalıdır. Bu dönüşüm öğrenciyi hem ezbercilikten kurtaracak hem de öz güven mekanizmaları kazandırarak daha girişimci, piyasada kurumsal davranış üretebilen bireyler olarak yetişmesine zemin hazırlayacaktır.

Merkeziyetçi, tek yönlü bağımlı bir yapı ve işleyiş eğitimin sivilleşmesine engel olduğu gibi genç kuşakların girişimci kimliğini de törpülemektedir. Özellikle Lise birinci sınıfa kadar indirgenen ÖSS hazırlık stresi yeteneklerin ivme kazanmasından çok sınavın baskısı altında öğrencilerin ezilmesine yol açmaktadır. Sınava hazırlanmış; ama piyasa koşullarından uzak yığınlar hızla artmaktadır ve ülkenin yetenek havuzu boşa tüketilmektedir.

İstanbul Ticaret odasının 2005 yılı raporu bunu doğrulamaktadır. Rapora göre, kendi koşullarında uygun elemanı eğitimden transfer edemediği için girişimciler yatırımlardan çekilmektedirler. Kamu beklentileriyle sınırlı bir orta öğretim mekanizması var oldukça bu durum sürgit devam edecektir. Bu tekil beklenti piyasa koşullarının üstünü örtmekte, hem sivilleşme hem de bireysel girişimcilik ertelenmektedir.

Üniversite

Üniversite örgün eğitimin son kademesi, sosyalleşme ve bunun bir sonucu olarak girişimciliğin son aşamasıdır. Üniversitenin temel işlevi yeteneği teorik ve pratik olarak işlemek; ona topluma ve küresel gelişmelere uyum sağlayacak davranışlar kazandırmak; aynı zamanda bireysel ve toplumsal kaliteye dönüştürmektir.

Kademeler arası geçiş ve üniversite stratejisi girişimcilik adına beklentilerden uzaktır. Çünkü üniversitelerin piyasa ile ilişkileri ihale boyutundan öteye geçememektedir. Ekonomi eksenli ilişkiler eğitim nitelikli ilişkilere göre yeniden kurgulanmalıdır. Sınava endeksli kademeler arası geçişte, kademeler anlam kaybına uğramakta, adeta üniversite ÖSS ile özdeş hale gelmekte; öğrenciler üniversiteyi kazanılmış bir alan olarak görmekte,eğitim boyutu gözden kaçmaktadır.

Sınav eksenli sistem üniversitelerin yanlış algılanmasına yol açmakta, öğrencileri edilgen hale getirerek alıcı bireylere dönüştürmektedir. Bu durum **Üniversiteleri bir iş bulma kurumuna** indirgemektedir. Bunun sonucu olarak istihdam üreten bireyler yerini istihdam arayan bireylere bırakmaktadır. Bu gerçeklik ülkenin girişimcilik düzeyine ket vurmakta ve gelişmesini engellemektedir. Bu sorunu aşmak için kamusal alan tanımı politik kıriterlere göre değil 'sosyolojik kıriterler'e göre yapılmalıdır.

Toplumsal Dönüşüm açısından baktığımızda ülkemizde eğitim girişimcilik ilişkisi geçiş dönemi parametrelerine uygun bir nitelik taşımaktadır. Bir başka deyişle eğitim alanı tarım- sanayi toplumu kıriterlerinin baskısı altında bulunmaktadır. Bugün üniversiteler çok sitatik zihin haritası ve hareketi ile vizyon ve aksiyondan uzak sabit bir kurum kimliği kazanmış ve girişimciliğin kazanılmadığı eğitim alanlarına indirgenmişlerdir. **(Leonard, 2000, s.55)**

Üniversiteler kurumsal anlamda sınırlayıcı bir yöntemden yola çıktıkları için farklılıkların kendini ifade etmesine fırsat vermemekte, tek tipleştirerek toplumsal ve bireysel girişimciliğin üretilmesine öncülük edememektedir. Çünkü üniversiteler temel amaç olarak kendi kurallarına uymayı başat prensip olarak tercih etmektedirler. Yani kamusallaşmayı sivilleşmeye tercih etmek durumunda bırakılmaktadırlar. Bu durum sabitleşmeye ve kişiselleşmeye dönüşümle sonuçlanmakta ve toplumsal girişimciliğin üstü örtülmektedir. **(Leonard,2000,s.56)** Toplumsal beklentilere kamusal beklentiler baskın gelmektedir. Asıl olan ise kamu ve toplumsal beklentiler arasında denge sağlamaktır. Üniversite öğrencileri arasında yapılan anket sonuçlarına göre öğrencilerin ancak % 21.7'si kendi işini kurmayı düşünmektedir. İlginç olansa bu öğrencilerin tamamının meslek lisesi çıkışlı olmalarıdır. Öğrencilerin % 78.3'ü de başkasının işinde çalışmayı düşünmektedir. Araştırma sonuçları üniversitelerin girişimcilik niteliğinden uzak olduğunu göstertmektedir. (**Şahin veYıldırım,20005,s.131)**

TOPLUMSAL GİRİŞİM AYGITLARI VE EĞİTİMİN SİVİLLEŞMESİ

Girişim, bireysel ve toplumsal davranışın nihai seviyesini gösteren etkililik ve verimlilik düzeyi en yüksek eylemdir. Girişimcilik, bu eylemin süreklilik kazanması ve kurumlaşarak bir yaşam biçimine dönüşmesidir. Anlaşıldığı üzere bu eylem tipi, bireysel ve toplumsal kazanımın bir sonucudur. Bu değer, sosyalleşme sürecinin tamamlayıcı göstergesidir. Bu durum sosyolojide 'başarılı toplumsallaşma' olarak tanımlanmaktadır. Toplumsallaşmanın iktisadi anlamı bireyin piyasa koşulları içinde uygun davranışı seçebilme becerisi kazanması demektir. Sosyolojik anlamı ise, toplumsal mekanizmalara uygun davranış ve tavır alışları içselleştirme, aynı zamanda toplumun değişim taleplerine öncülük edebilme durumudur. Yani girişimcilik, sosyal süreçler içinde sosyal aktör ve mekanizmalarla etkileşime girerek kurumlar aracılığıyla üretilen bir değerdir. Bu değerin üretilmesinde toplumsal aygıtlarının rolünü tartışma konusu yapmak istiyoruz.

Aile

Bireyin kimlik ve kişiliğinin inşasında en belirleyici rol aileye aittir. Aile insanın sosyal varlık alanının merkezini oluşturmaktadır. İnsan bu alanda var olur; var oluşunun farkına varır ve varlığını sürdürür. Ontolojik varlık alanı olarak da tanımlayacağımız bu alan **bireyin can elmasını** oluşturur. Bu elmasın niteliği çocuğun kişiliğini ve kimliğini doğrudan belirler. Adeta aile çocuğun kaderinin tecelli alanıdır.

Ailenin etkisini iki ana noktada toplayabiliriz: Etkenlik ve Edilgenlik. Gıddens, çocuğun etken yani girişimci bir birey olarak yetişmesini **'temel güvenlik'** kavramıyla açıklar. Temel güvenlik çocuğun var olma, burada bulunma ve insanlarla doğru iletişime girme ve bunu sürdürme bilincidir. Çocuğun aile üyeleriyle kurduğu bu ilişki özgüveni besleyerek var olmayı anlamlı kılar ve etken hale getirir**.(Aslanoğlu, 1998 ,s.77)**

Öznenin inşasında özgüven ve ona bağlı motor hareketlerin gelişme evresi olan iki ve üç yaşlar bağımlılıktan bağımsızlığa geçişin belirleyici dönemidir. Bu döneme **'özerklik dönemi'** denir. Çocuk, ailede ebeveynle girdiği ilişkide ya bağımsız ya da bağımlı bir kimlik inşa etmekle yüz yüzedir.(**Yörükoğlu,2000,s.24)** Girişimcilik, bu bağlamda bağımsız davranma becerisidir. Girişimci birey kişiliğinin temelinde, özerklik döneminin doğru veya yanlış tutumları yatmaktadır. Girişimcilik özeklik döneminde başlayıp gençlik döneminde sona eren eğitim sürecini içermektedir.

Girişimcilik, ailedeki kültür, değer ve ilişki biçiminin dönüşümünün pozitif bir sonucudur. Karşılıklı var oluşa dayanan aile ilişkileri daha bağımsız bir karakter taşımaktadır. Aile içi ilişkiler toplumsal dönüşümlere bağlı olarak girişimcilik yönünde değişmektedir. Giddens, bunu **'mahremiyetin dönüşümü'** kavramı ile açıklamaktadır. Mahremiyetin dönüşümü ailenin yapısı ile yakından ilgilidir. Ailedeki yapı temel güvenlik ve özerklik yönünde dönüştükçe bireysel kimlik de edilgenlikten etkenliğe yani girişimci bir karaktere doğru gelişmektedir. Bu gelişme bağımlılıktan kurtulma ve başkalarıyla doğru ve ilkeli ilişkiler kurmayla sonuçlanmaktadır.(**Giddens,1994,ss.94-104)**

Aile tipi ile bireysel kişilik arasında doğru orantı vardır. İktidar ve güç ilişkilerinin yani otoritenin tek yönlü belirlenip işlediği sosyal yapılarda bireysel kimlik yara almakta, çekimser tembel ve hayata küskün kişilikler çoğalmaktadır. Bu durum zamanla bir yaşam biçimine dönüşmektedir. Özerk ve temel güvene dayalı aile ilişkilerinde çocukların girişimci bir kişilik kazandıklarını, tersinin pasif bir kişiliğe yol açtığını İbni Haldun daha 15.yüzyılda tespit etmiştir**.(Kozak,1999,s.170)** O,kişilik yapısını toplumsal yapı ile ilişkilendirerek tartışmaktadır.Karşılıklı etkileşimin söz konusu olduğunu belirtmektedir. (**Kozak,1999,s.166)**

Bireysel ve toplumsal girişimcilik, toplumsal mekanizmalar arasındaki ilişkinin bir göstergesi olarak düşünülmeli ve tartışılmalıdır. Bunun için de ailenin şekillendirici rolü dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda Cüceloğlu, çocuğun tüm gerçekliğinin ailede şekillendiğini tartışmakta ve girişimci kişiliği 'biz' kavramıyla açıklamaktadır. Bireyin ailede 'sen ve ben' durumundan 'biz' konumuna yükselerek girişimci bir bireye dönüştüğünü belirtmektedir. (**Cüceloğlu,1997 ,ss.32-45)**

Okul

Toplumsal dönüşüme bağlı olarak eğitim piyasa ilişkilerindeki başat faktör de değişmektedir. Tarım Toplumunda toprak, Endüstri Toplumunda sermaye, Bilgi Toplumunda ise bilgi eğitimin belirleyici faktörleridirler. Bir başka deyişle her dönemde eğitim birey ilişkisi ve toplumsal değişimlere bağlı olarak eğitim ve diğer toplumsal kurumlar arasında yapı ve işlev yeniden tanımlanmakta ve organize edilmektedir.(**Bozkurt,2000,s.243)** Bu bağlamda okul, her zaman aralığı için birey eğitim ilişkisinin merkezinde yer almaktadır.

Kurumsal anlamda ailede başlayan bireye özerk ve girişimci kimlik kazandırma eğitimi okulla yeni bir kurumsal alana taşınarak farklı bir boyut kazanmaktadır. Aile kurumsal anlamda sivilliği temsil ederken okul kamusal alanı temsil etmektedir. Okul sivilleşmenin kamu desteğiyle sürdürüldüğü bir alan olmaktan çok otoriter bir niteliğe bürünmektedir. Okul aile ile toplum arasında bir geçiş ve dönüştürücü role sahiptir. Okuldan beklenen temel rol ,ailede kazanılan özerkliğin toplumsal mekanizmalara taşınmasında aracılık etmesi,bu bağlamda bireye destek üretmesidir.Ancak bu işlev zaman zaman kamusal alanla sınırlandırılmakta,bireysel gelişme politik taleplere kurban edilmektedir. Sık sık değişen sistem uygulamaları bu durumu yeterince açıklamaktadır.

Toplumsal dönüşümlere bağlı olarak yenilenemeyen ve dönüştürülemeyen okul işlevi tartışma konusu olmakta ve okul giderek işlevinden uzaklaşmaktadır. Günümüzde okul, sivilliğin hissedildiği alan olmaktan çok kamu baskısının öne çıkarıldığı bir kuruma dönüştürülmektedir. Halbuki okulun temel işlevi, bireyi hayata yani yaşam koşullarına uyum sağlayacak şekilde hazırlamak ve destek üretmektir. Okul Türkiye'de merkeziyetçi bir karakter taşımaktadır. Merkezin yani kamusal alanın beklentilerini yerine getirmekle sınırlı bir role sahiptir. Tek tip bireyler yetiştirmeye eksenlidir.(**Bozkurt,2000,s.245)** Bu yaklaşım ise rekabete açık, girişimci bireyler yetiştirmek yerine kamu düzenine

bağımlı bireyler yetiştirmesine yol açmaktadır. Ailede başlayan fiziksel bağımlılık kamu bağımlılığına dönüşmektedir. Kamu bağımlılığı endüstri koşullarında kentsel alanda modern kabile ilişkilerine yol açmakta ve politik asabiyete bağlı kayırmacılık öne çıkartılarak girişimcilik politik taleplere kurban edilmektedir.

Sanayi Toplumu koşullarına göre tasarlanan okul bugün tartışmaların odağında yer almaktadır. Ancak bu tartışmalar işleve yönelik olarak aktörler, statü ve organizasyonla sınırlı bir ölçekte tutulmaktadır. Dahası müfredat ve zaman içerikli tartışmaya indirgenmektedir. Makro anlamda işlevler göz ardı edilmektedir. Örneğin; ulusal yetenek potansiyeli,yeteneğin yönlendirilmesi ve işlenmesi,okulun yapısı ,işlevi ,sosyal ve fiziksel tasarımı vb. Bugün sanayi toplumu kalıplarına göre tasarlanmış okul modeli,bilgi toplumunda beklenen hedeflere ulaşacak tasarımdan uzaktır.

Kamu kriterlerine göre tanımlanan ve tasarlanan okul modeli en çok tartışılan kurumların başında gelmektedir. Bu sebeple hemen hemen her yeni hükümet okulun yapısı ve organizasyonuna ilişkin düzenlemelere gitmektedir. Bu noktada Bilgi Toplumu kalıplarına göre yeni bir okul modeli üzerinde çalışmak gerektiğini vurgulamak gerekmektedir. Eğitimciler, mimarlar ve tasarımcılar fiziksel ve sosyal anlamda bir okul tipi üzerinde çalışabilirler. Okulların çoğu fiziksel tasarımlarıyla öğrencilerin taleplerini karşılamaktan uzaktır.

Öğreten Okuldan Öğrenen Bilgi Okuluna Geçiş
Öğreten Okul/Modern Okul

Öğreten Okul tipi Sanayi Toplumu kalıplarına göre tasarlanmış okul tipidir. Okulun çevre, aktörler ve organizasyonu kamu, dolayısıyla öğretmen merkezlidir. Öğretmen eğitim faaliyetinin belirleyici ve uygulayıcı aktörüdür. Okulun diğer başat aktörü öğrenci ile ilişki tek boyutlu ve çoğu zaman fiziksel yani güç ve otorite bağımlılığına göre işlemektedir. Karşılıklı etkileşimden ziyade otoriter ilişki esas alınmıştır. Gönüllü ve özerk katılımın dikkate alındığı bir ortam yerine zorunluluğun merkeze alındığı bir sosyal ve fiziksel ilişkiler egemendir**.(Tezcan,2002,s.4)**

Öğreten okul bireysel özelliklerden çok sınıflaştırma esasına dayanır ve her öğrenciyi eşit kabul eder. Yetenekten ziyade başarıyı ölçmeye çalışır. Teoriyle sınanan zihinsel yapılar, toplumsal mekanizmalarla uyum sağlayacak davranışa dönüşmede zafiyete düşmektedirler. Bu durumda okul toplumsallaştırma dolayısıyla girişimcilik görevini yerine getirmede zaafa düşmektedir. Öğreten okulda öğretmen sınıfın tek belirleyicisidir. Görevi kamu beklentilerini öğrencilere bir davranış olarak kazandırmak, yani müfredatı yetiştirmektir. Çoğu zaman müfredatı yetiştirmek öğrenciyi toplumun beklentilerine göre yetiştirmeye baskın gelmektedir. Bu da ezberci eğitimin sanayi kalıpları içinde yeniden üretilmesini meşrulaştırmaktadır. Bireyin standardize edildiği bu yapı gönüllülük yerine zorunluluğu öne çıkarmakta, girişimcilik yerini uyumluluğa bırakmaktadır. Öğrencinin öğretmene, kurallara uyumu esastır. Yeteneği, bireysel gelişmesi ikinci plandadır. Öğretmen merkezli ve teorik sınırlarla çevrili bir okul tipidir.

Eğitimin tüm yardımcı unsurları eleştiri, keşif, buluş ve araştırma yerine fiziksel, sosyal ve zihinsel bağımlılığı desteklemektedir. Bir başka deyişle öğrencinin katılımını sınırlayan mekanizmalarla işleyen bir okul modelidir.

Ailede temelleri atılan 'özerk kimliğin inşası' kamu mekanizmalarıyla sürdürülür. Bu mekanizmaların en önemlisi olan okul, öğreten işlevin öne çıktığı durumlarda kimliklerin bastırılarak, girişimci gücün törpülenmesine yol açmaktadır. Üniversite öğrencilerinin % kendi işini kurmak istemesi bunun bir göstergesidir.

Kısaca özetlemek gerekirse, modern okul, kamu düzenini meşrulaştırma aracı olarak tasarlanmıştır. Bu yüzden 'ortak yurttaşlık değerlerini gerçekleştirme' olgusu kamusal alanın gölgesinde kalmıştır. Bu da, uzun vadede girişimciliğin üstünü örterek gelişmesini engellemiştir. **(Köker, 2000, s.118)**

Öğrenen Okul/Bilgi Okulu

Toplumsal Kurumlar arasındaki yapı ve işlevin anlamı belli zaman aralıklarında yeniden tanımlanırlar. Özellikle bu ihtiyaç geçiş dönemlerinde daha açık olarak ortaya çıkar. Aydınlanma parametrelerine bağlı olarak tanımlanan kurumlar arası ilişkide bilhassa ulus devlet sürecinde kamusal alanla sivil alan arasında belirleyici ölçüt 'kamu yararını gözetme' ilkesi olmuştur. Bunun doğal bir sonucu olarak her kurum kamusal alana bağlılıkla tanımlanmıştır. Her türlü bireysel ve toplumsal davranış da buna göre değerlendirilmiştir.Eğitimin nihai beklentisi de kurumsal anlamda bu olmuştur. **(Çaha, 2005, s.128)**

Kamu yararına dayalı paradigmada toplum yararı saklı olsa da uygulamada toplum yararı çoğu zaman bastırılmıştır. Eğitim kurumunda bu gerçek, çocuğun kamu yararı adına kendi taleplerini ertelemesi biçiminde algılanmıştır. Bu algılama kamu merkezli bir eğitimi kurumlaştırmıştır. Kamu eksenli toplumsal politiğin küresel anlamda etkisini ve meşruiyetini kaybetmesiyle bu durum anlamını yitirmiş ve toplumu tatmin etmez noktaya gelinmiştir.

Küresel ideolojideki gelişmeler ulus devlet ya da kamu alanı ile sivil alanın sınırlarının yeniden çizilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu durum ülkemize yansımakta, kamu ve sivil alan tartışmaları bilimsel tartışmaların gündemine oturmaktadır. Bu tartışmalarda yapılmak istenen birini diğerine tercih etmek değil çağın koşullarına göre tavır alma başarısını göstererek aydınlanma ile başlayan modern yaşam koşullarını üretmeye devam etmektir. (Keyman, 2005, s.130) Sivil alan,kamusal alan ayrışması toplumun daha fazla sorumluluk alması ve kendi taleplerini demokratik mekanizmalar içinde kendisinin karşılaması ve toplumun gönüllü olarak kamu yararı üretmeye katılması demektir**.(Aksoy,2005,,s.148)**

Küresel ideolojideki değişim toplumsal yapı ve işlevin de yeniden organizasyonunu ve tanımını öngörmektedir. Artık bu gelişmeler gösteriyor ki modern toplum tasarımına uygun bir birey tipi yolun sonuna gelmiştir. Bugünün koşullarına uygun davranış üretebilecek birey tipine ihtiyaç vardır. O da, sivil ve öğrenen bireydir. Sivil birey,'özgürlük, eşitlik, gönüllülük ilkelerine dayanan yurttaşlık anlayışına; yurttaşlık değerlerini gerçekleştirme yönünde ortaklaşa eylemde bulunma yeteneğine sahip, girişimci insan olarak tanımlanmaktadır. **(Köker,2000,s.118)**

Değişen birey tipinin yetiştirilmesi için eğitimin kurumsal kimliği de yeniden tanımlanmak durumundadır. Bu bağlamda, okulun fiziksel ve sosyal tasarımı da yeniden kurgulanmalıdır. Okulun ana aktörleri arasındaki ilişki ve rol de sivilleştirilmelidir. Bir başka deyişle öğrenci ve yeteneğinin merkeze alındığı; yeteneğin işlendiği ve mutluluğunun kamu yararına dönüştüğü bir eğitim ve öğretim anlayışına geçilmelidir. Okul, öğrencilerin zorunlu olarak bulundukları bir kurum olmaktan çıkarak, gönüllü katılımın gerçekleştiği bir kuruma dönüşmelidir.

Gönüllülüğün merkeze alındığı bir okul ortamı, yeteneğin aktif ve merkezi güç olarak harekete geçtiği bir okul, çağın beklediği insan tipini yetiştirme başarısı gösterecektir. Kamudan bekleyen modern insanın yerine, kendisinden bekleyen ve kendisini harekete geçiren, sorumluluğu başkasında değil kendisinde gören insan tipine geçilebilir. Bilgi insanı bu değerlerle tanımlanabilir. Bilme ayrıcalığı sona ermiş, gönüllülük ve gerçekleştirme eylemi öne çıkmıştır.

Bu gelişmeler ışığında okulun nasıl sivilleşeceği sorusu da önem kazanmaktadır. Öncelikle öğrencinin daha üretken bir role dönüşmesiyle başlanabilir. Öğrenci merkezli eğitim ve öğretim eylemine geçişle başlanabilir. Bu anlamda Milli Eğitim Bakanlığının dönüşüm amaçlı çalışmalarını çağa uygun bir adım olarak algılıyoruz. Dahası, okullarda sivil alanı temsil eden 'aile birliği ve koruma dernekleri' finans, denetim konularında daha aktif; okulların fiziksel dönüşümlerinde yerel yönetim birimleri daha etken hale getirilebilir.

Kısaca belirtmek gerekirse; bilgi okulu, gönüllü katılım ilkesine dayanan bireysel ve toplumsal davranışı yaşama aktarabilen girişimci birey tipini yetiştiren; her şeyi bilen ve öngören değil birlikte öğrenen ve gelişen okul olmalıdır.

TOPLUM VE KÜRESELLEŞME

Toplumsal sorunlar toplumsal yapıdan bağımsız açıklanamazlar. Toplumsal yapının makro niteliği toplusal durumu anlamaya imkan verir. Toplumsal makro gerçekliğin niteliğini ortaya koyarken farklı kriterlere başvurulabilir. Siyasal kültür açısından bakarak toplumu yapısal anlamda Politik ve Sivil toplum; girişimcilik kültürü açısından Kamu ve Sivil girişimcilik olarak tanımlayabiliriz. Nereden bakarsak bakalım bunlar arasında beklenen nihai durum denge ve dönüşümdür. Bunlar birbirlerinin antitezi değil tamamlayıcısı ve dönüştürücüleridir.

Toplumun siyasal kültür açısından yapısal tanımı ve bunun doğal bir sonucu olarak politik ve sivil toplum arasındaki ilişkiye yönelik tartışmalar sosyolojinin en kadim konularından birini oluşturmaktadır ki 18.yüzyıldan buyana sürüp gelmektedir.(**Yıldırım,2005,s.61)** Aslında Politik ve Sivil Toplum ayırımı aydınlanma sürecinde merkezi bir paradigma özelliği kazansa da her toplumsal dönüşümde bu ayrım tartışma konusu olagelmiştir. Ancak bunun politik ve sivil bağlamda örgütleniş biçimi değişmiştir. Yeni ve farklı olan da budur.

Günümüzde toplumların politik ve sivillik ekseninde örgütleniş biçimi değişmekte ve giderek küresel gerçeklik alanında buluşmaktadırlar. Bu buluşma küresel ölçekte sivillik ekseninde toplumsal yapıları tartışmaya açmaktadır. Küresel gelişmelerin bir türevi olarak toplumun siyasal kültürü tartışmanın merkezine oturmakta bu da sivil toplum tartışmalarının ayrıcalık kazanarak öne çıkmasına yol açmaktadır.

Toplumların girişimcilik kültürü ile siyasal örgütlenmesi arasında doğrusal bir ilişki vardır. Sivil merkezli bir politik örgütlenmede toplumsal mekanizmalar girişimciliğin gelişmesini sağlarken tersi fiziksel ve sosyal bağımlılığı arttırmaktadır. Küreselleşme toplumların politik karakterlerini sivilleşme doğrultusunda değiştirmektedir. Bu evrilmede girişimcilik tartışmaları merkezi bir konum kazanmaktadır. Sivilleşen küre, toplumları da sivilleştirmekte, bu bağlamda küresel girişimcilik ivme kazanmaktadır. Küresel sivilleşme toplumsal örgütleniş biçimlerinde değişimi öngörerek yapısal dönüşümlere yol açmaktadır. Bu bağlamda Politik ve Sivil Toplum ilişkisi yeniden tanımlanmaktadır.

Politik Toplum ve Kamusal Girişimcilik

Politik toplum devlet merkezli toplumdur. Temel referansı mutlak güç sahibi olarak kendini tanımlamasıdır. Erken modernlik döneminden başlayarak sanayileşmeyi kapsayan süreçte inşa edilen politik toplum ulus devlet ekseninde toplam girişimciliği esas alır ve kendini yegane belirleyici olarak görür. Bu bağlamda girişimcilik merkezi koşulları benimsemek ve yaşama dönüştürmek olarak tanımlanır ve algılanır.

Erken sanayileşme dönemlerinde iktisadi söylemde merkantalist girişim olarak ifade edilen resmi politikalar toplumsal mekanizmaların üstünü örterek tekil bir kurumlaşmaya yol açar. Resmi ya da kamusal girişimcilik meşruiyet ve mutlakiyet kazanır. Halk egemenliği yerini devlet egemenliğine bırakır. Bunun bir yansıması olarak da girişimcilik eğitimi kamu düzenine uygun davranışlar kazanmakla sınırlandırılır. Bu durum Türk Kültüründeki baba devlet kültünün modernleşme koşullarında yeniden üretilmesi demektir. Bunun sonucunda istihdam arayan birey tipi eğitim aracılığıyla yaygınlaştırılır. Bu tip, sanayileşmenin başlangıç evrelerinde kamu arzı ve girişimi ile ödüllendirilirken günümüzde işsizliğe ve kendi kaderine terk edilerek cezalandırılmaktadır.

Skolastik dönem Avrupa'sında politik toplum tanrının mutlak gücü ekseninde örgütlenmişken Aydınlanma sonrasında bu güç devlete izafe edilerek yeni ve seküler bir kutsallık yaratılmıştır**.(Akal,2005,s.103)** Ulus devlet sürecinde kurumlaşan ve derinleşen bu güç kamusal girişimciliği merkezileştirmiş ve bireyler bağıl değerlere dönüşmüşlerdir. **(Yıldırım, 2005, 64)** Bu temel paradigmanın toplumsal davranışa yansıması aidiyet ve tabiiyet olarak tanımlanmıştır.

Politik Toplumda örgütlenme biçimi merkezden çevreye hiyerarşik bir düzleme dayanmaktadır. Sosyal ilişkiler merkez çevre ilişkileri tarzında tek boyutlu olarak işlev ve meşruiyet kazanmıştır. İlişkilerin meşruiyeti merkeze bağlılıkla açıklanmıştır. İlişkilerdeki merkeziyetçi yapı Bürokrasi ile kavramlaştırılmış, belirleyicilik ve ilk adım sürekli merkezin öncelik hakkı olarak kullanılmıştır.

Örgün ve yaygın eğitim kurumlarında bu temel yaklaşım egemen olmuştur. Bireyler uzmanlık hiyerarşisine göre tanımlanmış ve güç sürekli merkezi değer olarak algılanmış ve uygulanmıştır. Toplumsal yapı ikili bir karakter kazanarak tüm mikro yapıları bu düzlemde şekillendirmiştir. Merkezi gücü elinde tutanlar tek belirleyici haline gelmiştir. Evde baba,işyerinde patron ve yönetici,okulda müdür,sınıfta öğretmen merkezi aktörler olarak meşruiyet kazanmışlardır. Toplumsal yapının merkezileşmesi, girişimi de merkezin hakkı olarak öngörmüştür.

Girişim bir güç kullanma göstergesidir. Politik toplumda bu hak merkezi bir değer olarak algılanmıştır. Girişim devletle sınırlandırılmış; devlet aygıtını elinde tutanlar da bu hakkın kendileriyle sınırlı olduğunu varsaymışlardır. Her merkezi aktör bulunduğu merkezi konuma paralel olarak güç göstermeye yönelerek tek tip bağımlı bireylerin yaygınlaşmasına ve dolayısıyla girişimin merkezi sınırlar içinde hapsedilmesine yol açmıştır. Küresel gelişmeler, bilgi toplumu mekanizmalarıyla bu girişimcilik üzerindeki örtüyü kaldırmış, hem ulusal hem de uluslar arası ölçekte girişimciliğe yeni boyutlar kazandırmıştır.

Girişimciliğin niteliği ve rolüne ilişkin tartışmalar toplumsal yapıları da tartışma konusu yapmaktadır. Bu bağlamda politik ve sivil toplum tartışmaları küresel bir gerçekliğe dönüşmektedir.

Sivil Toplum ve Sivil Girişimcilik

Politik topluma eleştiri ekseninde ortaya çıkan sivil toplum, ulusaldan küresele doğru bir oluşum ve gelişim çizgisi izlemekte ve 20.yüzyılın birey ve toplumun sivilleşmesi ekseninde anahtar bir kavram kimliği kazanmaktadır**.(Keyman,2005,s.130)**
İnsanın aileden sonra keşfettiği en eski kurum olan devlete; başlangıcından bugüne pek çok değişken anlam ve roller yüklenmiştir. Yerleşik hayata geçişle başlayan kamusal alanın örgütlenme ihtiyacı pek çok evreler geçirerek bugüne gelmiştir. Aydınlanma ile girilen modernlik dalgasında kamusal örgütlenme bilinci ulus egemenliği ekseninde merkezileşince toplumlar yeni bir sorunla karşı karşıya kaldılar: demokratik koşullarda devletin mutlaklığının ortaya çıkması. Halkın egemenliğini referans alan demokrasinin kamu örgütü tarafından tekelleştirilmesi yeni denge arayışlarına; bu durum sivil girişimciliğin yeniden keşfine yol açar**.(Aytaç,2005,s.9)**

Huntington'ın demokratikleşmede üçüncü dalga olarak tanımladığı bu gelişmeler egemenliğin devlet ve toplum arasında paylaşılmasının önünü açarak sivil girişimciliğin gelişmesini, kamusal bir davranışa dönüşmesini sağlamıştır. İnsan hakları anlayışında da yeni anlam ve açılımlar getiren bu gelişmeler yönetimin yerelleşerek sivilleşmesine ve toplumun yönetime katılmasına imkan vermiştir. Bu durum hem yerel yönetimin hem de sivil girişimciliğin özerk bir kimlik kazanmasına yol açmıştır.

Geleneksel egemenlik paradigmasından sivil egemenlik yani paylaşılan egemenlik anlayışına geçiş, kamu ile sivil arasındaki ilişkinin de yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Bu bağlamda kamu girişimciliği yanında sivil girimciliğe de siyasal ve sosyal örgütlenme imkanı sağlanmıştır. Bu yapısal değişmeler yerel yönetim reformunun gerçekleşmesine ve sivil girişimciliğe katılma imkanı veren bir toplumsal dönüşüme evrilmektedir. **(Aytaç, 2005, ss.15-18)**

Küresel değişim dalgasının getirdiği bilgi temelli değişim yasaları, politik ve sivil toplum ayrışmasına; yeniden tanımlanmalarına, anayasal düzenlemelerin yeniden gerçekleşmesine, ilişkilerin yeniden yapılanmasına yol açmış; toplumsal yapı politik ve sivil olan arasındaki dengeyle temellendirilmiştir**.(Yıldırım,2005,s.61)** Bu gelişmeler sivil girişimciliğin siyasal ve yasal meşruiyet kazanmasını sağlamıştır.

SİVİL GİRİŞİMCİLİK ÖRNEĞİ OLARAK STK'LAR

STK'lar Sivil Girişimciliğin toplumsal göstergeleridir. Sivil girişimcilik ise, referansını yasalardan alan, yasalara, topluma ve kendi sivil vicdanına karşı sorumlu hisseden ve kabul eden,kamu vicdanı ile kendisini denetleyen bağımsız kurumsal ve örgütsel bir davranıştır. Sivil girişimciliğin temel referansları: sivil organizasyon, gönüllülük ve özerkliktir**. (Yıldırım, 2004, s.181)** Bu bağlamda sivil toplum, sivil girişimciliğin somut bir göstergesidir. Bir kent davranışı olan sivil girişimcilik toplumlara göre farklılık gösterir.

Batı'da sivil girişimcilik, devlet ve merkezi güçler karşısında toplumsal özerkliği ifade eder. 1500'lü yıllardan 1650'li yıllara kadar süren Avrupa'daki iç savaşlarda feodal güçlere karşı halkın kendini savunma mekanizması olarak geliştirdiği sivil girişimcilik, toplumsal bir davranışa dönüşüp kurumlaşarak 'sivil toplum' adı verilen devletin kurumları dışında kendi kendini yönlendiren bir toplumsal iradenin doğmasına yol açmıştır**.(Bolay,1997,s.7)**

Türkiye'de sivil girişimcilik ve onun bir sonucu olarak sivil toplumun kültürel kökleri çok eskidir. Ancak yapı ve işleyişi çok farklıdır. Sivil toplumun geleneksel boyutunu **'vakıf ve ahilik'** oluşturur. Bu kurumlar sivil girişimciliğin ve devlet dışı örgütlenmenin toplumsal mekanizmalarını oluştururlar. Bu mekanizmaların temel niteliği sosyal ve kültürel olmakla tanımlanabilir**.(Abay,2004;s.260)**

Türk modernleşme sürecinde sivil girişimcilik ve sivil toplumun modern boyutu nitelik değiştirerek siyasallaşma yönünde değişime uğrar ya da Batılı bir karakter kazanması beklenir**.(Bolay,1997,s.7)** Bu iki farklı durum aynı ortak noktada birleşir: Her iki toplumsal davranış da devlet merkezlidir. Türk kültüründe devlet ve millet ayrışmasının olmayışı böyle bir sivil karakterin nedeni olarak ifade edilebilir. Bunun yanında devlet ve sivil örgütlenmenin birbirinden bağımsız mekanizmalar şeklinde işlediğini de belirtmek gerekir. Bu örgütsel farklılaşmada karşılıklı var oluş esastır. Bu yönüyle Türk kültüründeki sivil girişimcilik modern toplumlardaki sivil toplum geleneği ile benzerlik taşır.

*T*oplumlar arasındaki kültür farkı kurumlar ya da toplumsal davranışlar arasındaki farkı da belirler. Bu bağlamda Batı'daki sivil girişimcilik ve onun bir sonucu olan STK'ların Türk toplumundaki STK'lardan farklı olması doğal bir durumu ifade eder. Ancak sivil girişim ve toplumu oluşturan temel değerler :**'farklılaşma, örgütlenme, gönüllülük, otonomileşme, baskı oluşturma'** aynıdır. Bu temel değerler sivil girişimciliğin ve toplumun ön koşulunu oluştururlar**.(Çaha,1997,ss.28-64)** Bu koşullar sivil toplum ve girişimciliğinin meşruiyet araçlarıdır. Sivil toplum bir sosyal davranış biçimidir ve toplumlara göre bireysel ve toplumsal yansımaları değişir. Bu bağlamda Türkiye'de STK'ların kimliği ve kamu girişimciliği ile ilişkisi Batı'dan farklıdır.

SONUÇ

Girişimcilik bir toplumsal davranış biçimidir. Ancak bu davranış ikili bir özellik taşır. Bu özellik toplumsal düzenlenişte kamusal ve sivil olarak ayrışır. Bu ayrışma örgütsel açıdan kaçınılmazdır. Bu bağlamda temel sorun ayrışma değil bu davranışın inşa edildiği toplumsal zihniyetin niteliğidir. Karşılıklı var oluş esasına dayanan bir sosyal örgütlenme kültürü sivil toplumun teminatıdır. Aslında sivil toplumla anlatılmak istenen ve varılmak istenen nihai durum da budur.

Girişimcilik bireysel ve toplumsal bir değerdir. Bu değer potansiyel olarak her bireyde vardır. Eğitsel ve sosyal süreçlerde açığa çıkar ve kurumlaşır. Ya da bu süreçlerde açığa çıkmadan üstü örtülerek tüketilir.

Girişim bir toplumun yapabilirlik durumudur. Yapabilirlik görece bir nitelik taşıdığından dolayı girişimcilik her farklı sosyal disiplinde farklı tanımlanmaktadır. Herkes kendi algı ve beklentilerine göre anlam vermektedir.

Girişimcilik bir davranış biçimi ve sosyal kurum olarak eğitim aracılığıyla bireylere aktarılabilir. Bu bağlamda bireylere hem girişimcilik eğitimi verilmeli hem de eğitim süreçlerinin yapı ve işleyişi girişimci davranış üretmelidir.

Girişimcilik bir sosyal sorumluluk alanı olarak bireysel toplumsal hakların ve ödevlerin kullanım aracıdır. Bu yüzden eğitim süreçlerinde hem teorik hem de pratik olarak yer almalıdır. Girişim, örgün eğitim süreçlerinde bireysel bir davranış biçimi olarak kazandırılmalıdır.

Toplumsal aidiyet bilinci ile bağımlılık birbirine karıştırılmamalıdır. İtaatkarlık ile girişimcilik farklı şeylerdir. Girişim, benlik saygısı ve yapabilirlik düzeyinin bir göstergesidir. İtaatkarlık, girişimciliğin bir sonucu olarak gerekli ve geçerlidir. Salt itaat,bir boyun eğme ve bükmedir.Bu durum,bireyin yapabilirlik yeteneğini köreltir.Kendine güvenen ve eyleme geçerek eylemini kurumlaştırabilenler girişimci bireylerdir.

Eğitimin sivilleşmesiyle girişimcilik düzeyi arasında doğrusal bir ilişki vardır. Öğrenci merkezli eğitim sivilleşmenin; sivilleşme girişimciliğin teminatıdır. Öğrencinin yapabilirlik durumu her kademede artan bir anlayışla düzenlenmelidir. Her kademe yükselişinde öğrencinin sosyal sorumluluğu da artmalıdır.

Aile, okul, arkadaş grubu ve öğretmenden oluşan yakın çevresiyle çocuğun karşılıklı etkileşiminden oluşan sosyal süreçler girişimciliğin hem niteliğini hem de düzeyini belirler. Bu süreçlerde ana etkileyici ailedir.Aile içi etkileşim süreçlerinde çocuk ya girişimci ya da geri çekilen bir birey olur.Aile çocuğa cesaret,özgüven kazandırarak ya özerk bir girişimci olmasını sağlar ya da bağımlı bir bireye dönüştürür.Bu noktada birlikte dayanışma ve işbirliğine bağlı olarak yaşama ile bağımlı yaşamayı birbirine karıştırmamak gerekir.

Aile ve okul öğrenci için vardır ve birer araçtır. Etkileşim süreçlerinde çocuk araçsallaştırılmamalıdır. Aile ve okul baskın bir güç haline getirilmemelidir. Bu tür süreçlerde kamu girişimciliği yaygınlaşır ve sivil girişimcilik gelişemez. Demokrasinin teminatı sivil girişimcilik; sivil girişimciliğin teminatı da demokrasidir. Sivil girişimciliğin somut göstergesi de politik örgütlenmede STK'lardır. STK'ların teminatı da eğitim ve sosyal süreçlerin sivilleşmesidir.

KAYNAKÇA

Abay, Ali Rıza, (2004), '17 Ağustos 1999 Doğu Marmara Depreminden Sonra Adapazarı'nın Yeniden Yapılanmasında STK'ların Rolü, I.Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi,4-6 Haziran, Çanakkale,ss.259-274

Akal, Cemal Bali, (2005),'Kutsal Canavar Devlet',Sivil Toplum,Sayı:10,ss-103-115,İstanbul

Aksoy, Murat, (2005),'Hiçbir STK'ın Siyasetten kaçma şansı Yoktur',Sivil Toplum,Nisan-Haziran,sayı.10,ss.145-148,İstanbul

Aslanoğlu,Rana A.,(1998) Kent,Kimlik ve Küreselleşme,Asa, Bursa

Aytaç, Ömer, (2005),'Modern Devletin Mutlakçı ve Araçsal Yüzleri',Sivil Toplum,Sayı:10,ss.7-20,İstanbul

Bolay, S.Hayri, (1997),**'Sivil Toplum ve Manası'**,Yeni Türkiye,Kasım-Aralık,Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı:18,Ankara

Bozkurt, Veysel, (2000),Enformasyon Toplumu ve Türkiye, Sistem yayıncılık, İstanbul

Cüceloğlu,Doğan,(1997),İçimizdeki Biz,Remzi Kitabevi,İstanbul

Çaha, Ömer, (1997),**'1980 Sonrası Türkiye'sinde Sivil Toplum Arayışları'**,Yeni Türkiye,Kasım-Aralık, Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı:18, Ankara

----------, (2005),**'Kamu** Yararına Statüsü İdeolojik Devletlerin Geliştirdiği Bir Lütuf Sistemidir',Sivil Toplum, Nisan-Haziran,Sayı10,ss.128-132,İstanbul

Drucker,Peter F.,(2003),Geleceğin Toplumunda Yönetim,Hayat Yayınları, İstanbul

Durukan,M.T.-Müftüoğlu,T.,(2004),Girişimcilik ve Kobiler,Gazi Kitabevi,Ankara

Gibb,Alan,(2000),Yarının Girişimcilerinin Eğitilmesi,Liberal Düşünce,Sayı 18,Bahar,ss.32-39,Ankara

Gıddens,Anthony,(2000),Sosyoloji,YayınaHazırlayan,H.Özel-C.Güzel,Ayraç Yayınları,Ankara

Keyman, E.Fuat,(2005),'Devlet ve Sivil Toplum Arasındaki Sınır İyi Çizilmelidir',Sivil Toplum, Sayı:10,ss-130-132,İstanbul

Krizner,İsrael,(2000),Girişimciliğin Keşfi ve Arz ve Talep Kanunu,Liberal Düşünce,Sayı 20,Güz,ss.130-132,Ankara

Kozak,İ.Erol,(1999),İnsan-Toplum-İktisat:İbn Haldun'dan Yola çıkılarak Çok Yönlü Bir tahlil Denemesi,Değişim Yayınları,Adapazarı

Köker, Levent,(2000),'Sivil Toplum Modern Devletle Belirgin Bir Karşıtlık Oluşturmaktadır',Sivil Toplum, Nisan-Haziran,Sayı:10,ss.117-119,İstanbul

M.D., Duhl, J.leonard, (2000),The Socıal Entrepreneurshıp of Change, Cogent Publıshıng, Putnam Valley,NY,

Oğuz,Fuat,(2001),Rekabet,Girişimcilik ve Keşif Süreci:Piyasa Süreci Teorisinin Ana Hatları,Liberal Düşünce,Yaz,Sayı:23,ss.83-93,Ankara

Tezcan, Mahmut,(1992), Eğitim Sosyolojisi, Zirve Ofset ,Ankara

----------,(2002),Postmodern ve Küresel Toplumda Eğitim,Anı,Ankara

Yıldırım, Ergün, (2005),'Apolitik Politikaların İnşacısı Olarak Sivil Toplum',Sivil Toplum, Sayı:10,ss.61-71,İstanbul

---------- (2004), 'Sivil Toplumun Araçsallaşması',I.Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi,4-6 Haziran, Çanakkale, ss.181-186

Yıldırım,E-Şahin M.,(2006), Küreselleşen Dünyada Üniversiteler,Şelale Yayıncılık İstanbul

Yörükoğlu, Atalay,(2000),Gençlik Çağı,Özgür Yayınları,İstanbul

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

İŞSİZLİK, KİŞİ BAŞINA MİLLİ GELİR (YOKSULLUK), SUÇ ORANI VE YEŞİL KART: 1993 – 2009 TÜRKİYE ÖRNEĞİ

M. Veysel KAYA[*]
İbrahim BOZKURT[**]

Özet: Türkiye'de 1993 yılından bugüne uzanan ve halen devam eden yeşil kart uygulaması, sosyal transferler içinde önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada sosyal transferlerin bir türü olan yeşil kart ile işsizlik oranı, kişi başına reel milli gelir ve suç oranı arasındaki korelasyon incelenmiştir. En Küçük Kareler Yöntemi tahmin sonuçlarına göre; işsizlik ve suç oranı ile yeşil kartlı sayısı arasında pozitif ve doğrusal bir ilişki tespit edilmiş, kişi başına reel milli gelir ile yeşil kartlı kişi sayısı arasında anlamlı bir ilişki kurulamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Kart, Yoksulluk, Suç Oranı.
JEL Sınıflaması: P36, H53, C32

UNEMPLOYMENT, PER CAPİTA INCOME (POVERTY), CRİME RATE AND GREEN CARD: THE CASE OF TURKEY BETWEEN THE YEARS 1993 – 2009

Abstract: The growing number of green card (free health care program for financially underprivileged) application in Turkey holds an important place in social transfers since 1993. This study analyses the correlation between unemployment rate, per capita income, crime rate and green card number. According to the estimates of the "The Smallest Squares Methods"; there is a positive and linear relation between the number of green cards granted and unemployment and crime rates; our study finds no meaningful correlation between per capita reel income and green card number.

Keywords: Green Card, Poverty, Crime Rate.
JEL Classification: P36, H53, C32

1. Konunun Önemi, Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Hatun, Etiler ve Gönüllü' ye (2003) göre; başta maddi olmak üzere, insanın yaşadığı zamana göre belirlenen asgari ihtiyaçların karşılanamaması olarak ifade edilen yoksulluk, ilk olarak açlığa, acıya ve dolayısıyla da sağlık sorunlarına yol açmaktadır. Yoksulluğun sağlıkla başlayan bu en önemli olumsuz etkisini; işsizlik[1] sayısında meydana gelen artışlar, oransal olarak okula giden çocuk sayısında meydana gelen azalışlar, kaçak yapılaşma sayılarının artması ve şiddete maruz kalan kadın ve çocuk sayısında meydana gelen artışlar gibi toplumun sosyo-ekonomik yapısına zarar verecek olaylar takip etmektedir (Kule ve Es, 2005).

Yoksulluğa yol açan etmenlere; nüfus artışı ve buna bağlı olarak gelişen gelirin adaletsiz dağılımı, teknolojik gelişim ve değişim hızına bağlı olarak üretim maliyetlerini düşürdüğünden dolayı tercih edilen sermaye-yoğun teknolojinin seçimi ile birlikte işsizliğin artması, uzun vadeli yatırım amacıyla ülkeye gelen yabancı sermayenin azlığı, ekonomik ve sosyal krizler ile finansman olanaklarının azlığı gibi nedenler örnek olarak gösterilebilir.

Bir ülke açısından hem nedenleri hem de sonuçları düşünüldüğünde, kesinlikle önlenmesi gereken yoksulluk sorunu, 2000 yılının Eylül ayında, Birleşmiş Milletler tarafından çözülmesi gereken en önemli sorun olarak belirlenmiştir (Bağdadioğlu ve Çakmak, 2003).

[*] Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Öğretim Görevlisi
[**] Çankırı Karatekin Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Öğretim Görevlisi
[1] Aslında işsizlik, yoksulluğun nedeni gibi düşünülebilir ve doğrudur da. Ancak bu durumun tersi de doğrudur. Şöyle ki yoksulluğun artması yatırım harcamalarını azaltarak işsizliğin daha da artmasına neden olmaktadır.

Bu noktada; ekonomik büyüme ve kalkınma, adil gelir dağılımı, ekonomik istikrar ve bütçe açıkları gibi unsurlar üzerindeki olumlu etkileri düşünüldüğünde, transfer harcamalarının, özellikle de yoksulluk sorunu üzerinde olumlu bir etkisi olduğu bilinen, sosyal transfer harcamalarının önemi daha da artmaktadır. 1992 yılında bu doğrultuda yürürlüğe giren, sosyal sigorta ve yardım programlarından ayrı bir şekilde yönetilmekte olan yeşil kart uygulaması, yoksulluğun en önemli sorununu teşkil eden sağlık sorunlarının çözümüne bir katkı sağlamak amacıyla yeşil kart sahiplerine sağlık hizmetlerinden ücretsiz olarak yararlanma imkânı sunmaktadır.

Türkiye; 1994, 2000, 2001 ve 2008 yıllarında ağır ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu ekonomik krizler, Türkiye'deki istihdamı ve gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemiştir. Sosyal transferlere olan ihtiyacın artması sonucunda da devlet, bu alanda yaptığı yatırımları arttırmak zorunda kalmıştır. Yeşil kart uygulaması da bu yönde yıllar itibariyle artan bir seyir izlemiştir.

Yeşil kart uygulamasının çıkış noktasına bakıldığında , "yoksulluk" kıstası göze çarpmaktadır. Uygulamada gerçekten de "yoksulluk" kıstasına uyulmakta mıdır? Bu tartışılabilir bir konudur. Şöyle ki sağlık yardımını yeşil kart yoluyla sağlayan birçok kişinin, aslında çalışmakta olduğu ancak hem yeşil kart avantajlarından mahrum kalmamak hem de çalıştığı kurumdan daha fazla para almak için sosyal güvenlik sistemine kayıt olmak istemediği bilinen bir gerçektir.

Dahası, yeşil kart uygulaması 1992 yılında ödeme gücü olmayan vatandaşların tedavi giderlerini karşılamak üzere uygulamaya konmasına karşın, özellikle Bağ-Kur sigortalısı olması gereken kimseler tarafından haksız yere kullanılmıştır. Nitekim 2002 yılı itibariyle hak etmediği halde yeşil kart sahibi olan 860.000 kişinin yeşil kartı iptal edilmiştir (Yereli ve Karadeniz, 2003:11). Buradan da anlaşılacağı üzere yeşil kart uygulamasında süistimallerin önüne geçilmesi gerçekten büyük bir sorun olarak devletin karşısında durmaktadır.

Uygulanmaya başlandığı günden bugüne en çok eleştirilen sosyal yardım türlerinden birisi sağlık hizmetini ücretsiz sağlayan yeşil kart uygulamasıdır. Genel olarak, özellikle çok yoksul olanların sisteme ve sistemin adaletine/adilliğine ilişkin çok ciddi kaygıları vardır (Bağdadioğlu, Başaran, Kalaycıoğlu ve Pınar, 2009).

İşte bu noktada bu çalışma; yeşil kart uygulamasının adil olup olmadığını, bu uygulamayı bazı ekonomik verilerle ilişkilendirerek test etmeye çalışmaktadır. Bu çalışma ile elde edilecek verilerin, ülke yöneticilerine ülkenin ekonomik ve sosyal yapısına ilişkin önemli bilgiler sağlaması beklenmektedir. Ayrıca ülkemizde bu konuda yeterli bir çalışmanın olmayışı da böyle bir araştırmanın yapılmasında önemli bir rol oynamıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde kısaca yeşil kart uygulamasına değinilmekte, üçüncü bölümde uygulamalar adı altında elde edilen veriler analize tabi tutulmakta ve çalışmanın son bölümünde ise sonuç ve yorumlara yer verilmektedir.

2. Yeşil Kart Uygulaması

Yeşil kart; sosyal güvenlik sistemi dışında kalan tüm vatandaşların, sağlık sorunlarıyla karşılaştıklarında gereken teşhis ve tedavi imkânlarına sahip olmasını sağlamak ve hiçbir sosyal güvenceye sahip olmayan nüfusu, sağlık güvencesine kavuşturmak amacıyla devlet tarafından ihtiyaç sahiplerine verilen hizmetin adıdır (Tarcan ve Şahin, 2007: 71).

Yasal çerçevede yeşil kart; 3816 sayılı kanun ile 3 Temmuz 1992 tarih ve 21273 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanunun amacı (Resmi Gazete, 1992-a): "*Hiçbir sosyal güvenlik kurumunun güvencesi altında olmayan ve sağlık giderlerini karşılayacak durumda bulunmayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının bu giderlerinin, Genel Sağlık Sigortasına geçilinceye kadar Devlet tarafından karşılanması ve bu hususta uyulacak usül ve esasların belirlenmesi*" olarak ifade edilmiştir.

Kanunun kapsamı ise; aile içindeki gelir payı 1475 sayılı iş kanununa göre belirlenen asgari ücretin vergi ve sosyal sigorta primi dışındaki miktarının 1/3'ünden az olan ve Türkiye'de ikamet eden Türk vatandaşlarının;
• Türkiye'de yataklı tedavi kurumlarında yatarak görecekleri tedavi hizmetlerini ve her türlü masraflarını,
• Tedavi hizmetlerini verecek kurum ve kuruluşlarını kapsamaktadır.

Ancak, herhangi bir sağlık güvencesi altında olanlara bağımlı olarak sağlık hizmetlerinden yararlanması gerekenler, silah altında bulunanlar ve sağlık güvencesi olan yüksek öğrenim öğrencileri bu kapsamın dışındadır.
Bazı görüşlere göre yeşil kart; sağlık harcamalarının sübvanse edilmesi yönünde önemli bir boşluğu doldururken, yoksulluk kavramının henüz insani bir bakış açısıyla ele alınmadığı ifade edilmiştir (Önder ve Şenses, 2005).

Buna rağmen yeşil kart Sosyal Transfer Sistemi içinde çok önemlidir. Şöyle ki birçok ülkenin programında bulunan sosyal transferler, bireylerin davranışlarındaki istenilmeyen etkileri minimize etme noktasında önemli bir konuma sahiptir (MacFarlen ve Oxley, 1996: 31). Avrupa'nın uyguladığı sosyal transfer sisteminin yoksulluk ve eşitsizlikler üzerine etkilerinin de ülkeler bazındaki yansımalarının olumlu olduğu gözlemlenmiştir (Witrakos ve Tsakloglou, 2001: 548). Sosyal Transferlerin bir türü olarak görülen yeşil kart sistemine bakılınca, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yoksul bireyler üzerindeki etkilerinin olumlu olması beklenmektedir. Bu anlamda yeşil kart, devletin yaptığı sosyal yardımların en önemli kalemini oluşturmaktadır; zira insan sağlığı, bireyin her türlü ihtiyacından önce gelmektedir.

Yeşil kartın tüm bu olumlu etkileri, şüphesiz ki yeşil kartın ihtiyacı olan kişilere verilmesi sayesinde anlam kazanacaktır. Adil olmayan bir yeşil kart uygulamasının, hem ülke kaynaklarının verimsiz bir şekilde kullanılmasına neden olduğundan dolayı ekonomik açıdan hem de toplumsal eşitsizliği daha da belirgin hale getirdiğinden dolayı da sosyal açıdan ülkeye zarar vereceği açıktır. Bu çalışmada; yeşil kartın adilliği, yeşil kart sahiplerine ilişkin sayısal veriler; kişi başına milli gelir, yoksulluk sınırı, işsizlik verileri ve suç oranı ile ilişkilendirilerek test edilecektir. Kişi başına milli gelirlerde meydana gelen artışların yeşil kartlı sayısını azaltması beklendiği gibi, işsizlik sayısında meydana gelen artışların da yeşil kartlı sayısını arttırması beklenir. Aynı zamanda suç oranlarının artması durumunda da yine yeşil kartlı sayısının artması beklenir. Çalışmada, bu varsayımların geçerliliği test edilecek, sonraki bölümde oluşturulan hipotezler kabul ya da ret edilerek değerlendirme yapılacaktır.

3. Uygulama

3.1. Literatür Özeti

Yeşil kart ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, daha öncede ifade edildiği gibi bu alanda zengin bir literatürün olmadığı görülmektedir. Cömertler ve Kar (2007), yaptıkları çalışmada yoksulluk ile ilgili verilere doğrudan il bazında ulaşılamaması neticesinde, yeşil kart verilerini yoksulluk göstergesi olarak kabul etmiş ve değerlendirmede bulunmuşlardır. Çalışmada, yoksulluk göstergesi olarak kabul edilen yeşil kartlı kişi sayısı ile suç oranı arasında negatif bir ilişki çıkmıştır. Buradan hareketle ilgili çalışmada, yeşil kartlı sayısının artmasının, suç oranını azaltacağı yönünde bir sonuca ulaşılmıştır. Çalışma yatay kesit analizi ile yapılmış olup, suç oranı bağımlı değişken, yeşil kartlı sayısı ise bağımsız değişken olarak kabul edilmiştir. Bahsettiğimiz bu çalışmanın dışında yeşil kart sisteminin esas alınarak yapıldığı herhangi bir ekonometrik analize rastlanmamıştır.

3.2 Araştırmanın Hipotezleri

Çalışmanın test edilecek hipotezleri şunlar olacaktır:

Hipotez 1: Suç oranı ile yeşil kartlı sayısı arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur.
Hipotez 2: İşsizlik sayısı verileri ile yeşil kartlı sayısı arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur.
Hipotez 3: Kişi başına milli gelir ile yeşil kartlı sayısı arasında negatif yönlü bir ilişki mevcuttur.

3.3 Araştırmanın Verileri ve Yöntemi

Bu çalışmada, Türkiye için yeşil kart sisteminin uygulamaya geçtiği 1993 yılı ile 2009 yılları arasındaki zaman serileri kullanılmıştır. Kişi başına milli gelir, suç oranı ve işsizlik verileri bağımsız, yeşil kart ise bağımlı değişkendir. Bu noktada kişi başına milli gelir, aynı zamanda yoksulluk göstergesi olarak da değerlendirilebilir.

Çalışmada bağımlı değişken olarak kullandığımız yeşil kartlı sayısı, T.C. Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nden elde edilmiştir. Bağımsız değişken olarak kullanılan işsizlik oranı ve yoksulluk göstergesi olarak

kabul edilen kişi başına milli gelir değerleri ile bir başka bağımsız değişken olan suç oranı ise World Bank Economic Development Indicator ve Europen Statistic Homepage'den elde edilmiştir.

Yeşil kartlı sayısı ile işsizlik, kişi başına milli gelir ve suç oranı arasındaki ilişkiyi tespit etmek için En Küçük Kareler Yöntemi (EKKY) kurulmuştur. Buradan hareketle doğrusal model aşağıdaki gibidir:

$$\text{Yeşil kart} = B0 + B1*\text{Suç} + B2*\text{İşsiz} + B3*\text{Gelir} + u$$

Bu denklemde yer alan "u" ifadesi hata terimini, "yeşil kart" değişkeni yeşil kartlı kişi sayısını, "suç" değişkeni suç oranını, "işsiz" değişkeni işsizlik verilerini ve "gelir" değişkeni ise kişi başına düşen milli geliri temsil etmektedir. B0, B1, B2 ve B3 ise, modelde tahmin edilmek istenen parametrelerdir.

Amaç olarak, yeşil kart uygulamasının adilliğini test etmek üzere oluşturulan yukarıdaki denklem doğrultusunda;

Birinci hipotezin kabul edilebilmesi için B1 katsayısı, "suç" değişkeninin "yeşil kart" değişkeni üzerinde istatistikî olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğunu ortaya koymalıdır. Bilindiği üzere istenilmeyen davranışlar arttıkça bu davranışları azaltmak için yapılması gereken şeylerden birisi de sosyal yardımları arttırmak olmalıdır.

İkinci hipotezin kabul edilmesi için ise B2 katsayısı, "işsiz" değişkeninin "yeşil kart" değişkeni üzerinde yine istatistikî olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğunu ortaya koymalıdır. Çünkü işsizliğin artması, nispeten yeşil kartlı olma hakkı kazanan kişi sayısının artması demektir.

Üçüncü hipotezin kabul edilmesi için de B3 katsayısı, "gelir" değişkeni ile "yeşil kart" değişkeni arasında istatistikî olarak anlamlı ancak negatif yönlü bir ilişki ortaya koymalıdır. Bunun gerekçesi ise gayet açıktır; toplum içerisindeki insanların geliri arttıkça toplumun refahı artar ve gelir dağılımının adilliğine bağlı olarak da yoksulluk azalır. İşte bu noktada beklenen sonuç sosyal yardımlar içerisindeki yeşil kartlı kişi sayısının da azalmasıdır.

Bu noktada çalışma hipotezlerine bağlı olarak yapılacak son yorum, yeşil kart uygulamasının adilliğine yönelik olacaktır. Şöyle ki eğer hipotezlerin tamamı kabul edilirse yeşil kart uygulamasında herhangi bir adaletsizliğin olmadığı söylenecektir.

3.4 Analiz ve Değerlendirme

Yukarıda oluşturduğumuz modele göre; issizlik, kişi başına milli gelir (yoksulluk) ve suç oranı ile yeşil kartlı kişi sayısı arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki olduğu ve bu değişkenlerden kişi başına milli gelir hariç diğer ikisinin yeşil kart değişkeni ile arasındaki ilişkinin de pozitif yönlü olduğu varsayımı vardır.

En Küçük Kareler Yöntemi ile yapılan bu çalışmanın tahmin sonuçlarının raporlanması aşağıdaki gibidir:

Tablo 1: *Regresyon Sonuçları*

Bağımlı Değişken : Yeşil		**Örneklem: 1993 -2009**	
Değişken	**Katsayı**	**Standart Sapma**	**Olasılık (p)**
C	B0: 15217696	19958681	0.4653
Suç	B1: 23.80702	10.58203	0.0510
İşsiz	B2: 142.9689	75.87915	0.0953
Milli Gelir	B3: -10182.81	7781.034	0.2231
R^2: 0.592891		**F(prob): 0.036988**	

Yapılan analiz sonucunda, öncelikle bağımsız değişkenlerin hep birlikte, bağımlı değişken üzerindeki etki derecesini gösteren çoklu belirlilik katsayısı (R^2) incelendiğinde; bu katsayının nispeten yüksek çıktığı (yaklaşık 0,60) görülmektedir. 0 ile 1 arasında herhangi bir değer alabilen R^2' nin sıfıra yakın çıkması, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücünün düşük; 1'e yakın çıkması ise yüksek olduğunu göstermektedir. Yaklaşık olarak 0,6 olarak bulunan bu katsayıyı şu şekilde yorumlayabiliriz: Modele dâhil edilen suç oranı, işsizlik ve yoksulluk göstergesi olarak kabul edilen milli gelir değişkenleri, yeşil kartlı kişi sayısı üzerine etki eden faktörlerin %60'ını açıklayabilmektedir. Diğer bir değişle yeşil kartlı kişi sayısını açıklamaya çalışan değişkenlerin açıklama gücü nispeten yüksektir. Bu noktada önemli husus, R^2' nin yüksek bulunmasının iyi olarak değerlendirilmesi gerektiği, ama eğer düşük olarak bulunursa bu sonuçtan modelin ille de kötü model olduğu anlamının çıkartılmasının yanlış olacağıdır (Gujarati, 2001).

Regresyon modelinin, bağımlı değişken olan yeşil kartlı sayısını iyi açıklayıp açıklamadığını gösteren bir diğer istatistiksel değerde F İstatistik değeridir. Genel olarak F İstatistik değeri, açıklanan değişkenliğin, açıklanamayan değişkenliğe bölünmesi ile bulunur. R^2 değerinde olduğu gibi, F istatistik değeri arttıkça modelin açıklayıcı özelliği artmaktadır. Buna göre tabloda gösterilen "F statistic" değerinin altındaki "p" değeri %5 den küçüktür. Buradan; modelin genel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu durum, modeldeki katsayıların topluca anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Yine tablo verileri incelendiğinde, "suç" değişkeni ile "yeşil kart" değişkeni arasında pozitif bir ilişkinin varlığını ortaya koyacak olan B1 katsayısına ilişkin bulgular, 1. hipotezin kabulüne yöneliktir. Şöyle ki B1 katsayısının (23.80702) pozitif olduğu ve bu sonucun da % 10 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu (p= 0.0510) görülmektedir. Buna göre suç oranı artıkça yeşil kartlı sayısının arttığı söylenebilir. Bu durum olması gereken bir durumu ifade etmektedir. Çünkü daha önce de dile getirildiği üzere, toplumda meydana gelen istenmeyen birtakım davranışları tamamen engellemenin veya en aza indirmenin yollarından birisi de sosyal yardımları arttırmaktır.

İşsizlik verileri ile yeşil kartlı kişi sayısı arasındaki ilişkinin doğrusallığını test etmek için kullanılan B2 katsayısına ilişkin bulgular da yine 2.hipotezin kabul edilmesine yöneliktir. Şöyle ki B2 katsayısının (142.9689) pozitif olduğu ve bu sonucun da % 10 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu (p=0.0953) görülmektedir. Bu sonuç da daha önce dile getirildiği gibi beklenen doğrultuda çıkmış ve 2.hipotez de kabul edilmiştir.

Son olarak, çalışmanın 3. hipotezi olan ve kişi başına düşen milli gelirlerde meydana gelen artışların yeşil kartlı kişi sayısında bir azalma meydana getirmesi gerektiğini iddia eden ifadelerin test edilmesi için regresyon modelinde yer alan B3 katsayısı, istatistikî açıdan anlamsız çıkmıştır. B3 katsayısı her ne kadar negatif çıksa da bu katsayıya ait "p" değeri 0,2231 olarak hesaplanmış olduğu için %10 anlamlılık seviyesinde anlamsız çıktığı görülmektedir. Sonuç olarak birinci ve ikinci hipotezlerin aksine çalışmanın 3. hipotezi reddedilmiştir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Tablo 2: *Regresyon Analizi ile Elde Edilen Hipotez Sonuçları.*

HİPOTEZLER		**SONUÇ**
Hipotez 1	Suç oranı ile yeşil kartlı sayısı arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur.	Kabul
Hipotez 2	İşsizlik sayısı verileri ile yeşil kartlı sayısı arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur.	Kabul
Hipotez 3	Kişi başına milli gelir ile yeşil kartlı sayısı arasında negatif yönlü bir ilişki mevcuttur.	Red

1993-2009 yılları arasındaki verilerin kullanılmasıyla yapılan regresyon sonuçlarına göre; yeşil kartlı sayısı ile işsizlik ve suç oranı arasında doğrusal bir ilişki tespit edilmiş, ancak yoksulluk göstergesi de saydığımız kişi başına milli gelir ile yeşil kartlı sayısı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Literatür kısmında da değindiğimiz üzere Cömertler ve Kar'ın (2007) yaptıkları çalışmada, yeşil kart ile suç oranı arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Ancak yapılan bu çalışmada, yeşil kart sayısı ile suç oranı arasındaki ilişki pozitif ve doğrusal olarak çıkmıştır. Bu durumun gerekçesi ise ilgili çalışmada yer alan bağımlı değişken, suç oranı iken bu çalışmadaki bağımlı değişkenin yeşil kartlı kişi sayısı olmasıdır. Bu nedenle istatistiki açıdan elde edilen veriler farklı olsa da her iki bulgu, aynı sonuca varmaktadır.

Suç oranının artışının önlenmesi çerçevesinde, devletin sosyal yönünün büyük önemi bulunmaktadır. Devlet; yaptığı sosyal atılımlarla suç kavramının önüne geçmelidir. Zira bu sosyal atılımların çok çeşitli yöntemleri vardır. İşsizliğin azaltılması yönünde uygulanacak olan politikalar, yapılan sosyal transferler, yoksulluğun azaltılması gibi birçok neden, suç oranının azaltılmasında önemli rol oynamaktadır. Yeşil kart sistemi de, devletin yaptığı sosyal yarımlardan biridir. Keza bu çalışmada, suç oranı ile yeşil kartlı kişi sayısı arasında pozitif bir ilişki çıkmış; yeşil kartın suç oranını azaltıcı yönde kullanıldığı sonucuna varılmıştır. Yeşil kart, sadece sağlık yönünden yoksul insanlara yapılan bir devlet yardımı olduğu için sadece sağlık harcamalarındaki olumsuz olayların önüne geçebilir. Örneğin eczanelerin, ilaç temin edebilmek üzere ihtiyaç sahibi kişiler tarafından soyulması veya tedavi sonrası hastanelere bırakılan senetlerin ödenmemesi gibi suçların azalabileceğini söyleyebiliriz. Ancak genel olarak incelendiğinde, yeşil kartın doğrudan suçu önleyici bir etkisinin olduğu sonucuna varılmamalıdır. Çünkü veriler bu yönde analiz edilmemiştir.

Yıllardır süregelen bir tartışma konusu olan ve yeşil kartının kesilmemesi için kayıt dışı çalışan ya da çalışabilir durumda olduğu halde çalışmayan kişilerin varlığıdır. Bu çalışmadaki bulgular, yeşil kart uygulamasında böyle bir adaletsizliğin söz konusu olup olmadığını ortaya koymasa da kayıt altında bulunan işsizlik verileri ile yeşil kartlı kişi sayısı arasındaki doğrusal ilişki, yeşil kart uygulamasında bu yönde bir adaletsizliğin mevcut olmadığını ortaya koymaktadır.

Kişi başına milli gelir değerlerini yoksulluk göstergesi olarak kabul ettiğimiz bu çalışmada; yoksulluk ve yeşil kart arasında ekonometrik anlamda herhangi bir sonuç elde edilememiştir. Hâlbuki uzun vadede, sosyal güvenlik harcamaları ile ekonomik gelişim arasında doğrusal bir eğilim mevcut olmalıdır (Lee ve Chang, 2006). Ekonomik gelişim sonucunda da yeşil kartlı kişi sayısında azalış görülmelidir. Bu çalışmada, 3. hipotezin reddedilmesi ise gelir dağılımdaki adaletsizliğin göstergesi olmaktadır. Böyle bir adaletsizliğin doğal sonucu ise yeşil kart sisteminde meydana gelen adaletsizlik olmaktadır.

Ayrıca, yeşil kart finansmanının Sağlık Bakanlığı'na bağlı olarak yürütülmesinden ve bu hizmetten faydalananların gelir ve servetlerinin tespiti için vergi idaresi, tapu idaresi, nüfus idaresi gibi kurumlarla ortak bir veri tabanı oluşturulamadığından dolayı da adaletsizlikler ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple, oldukça yüksek gelir ve servete sahip bireylerin yeşil kart ve sosyal yardımlaşma ve dayanışma uygulamalarından yararlandığı görülmektedir.

Sonuç olarak yeşil kart uygulamasının tüm olumlu yanları ve anayasamızda yer alan sosyal devlet ilkesinin de işlerliğinin korunması düşünüldüğünde, bu uygulamanın süistimallerin önüne geçerek ve gerçek hak sahiplerinin yararlanabileceği bir şekilde tekrar rehabilite edilerek sistemdeki yerini korumasında büyük yarar bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Acartürk, E. ve Bayri, O. (2005). Türkiye'de sosyal güvenlik adaleti: finansal bir analiz. http://www.sdu.edu.tr/sempozyum/2006/maliye/PDF/acarturk_bayri.pdf, 21.10.2010

Bağdadioğlu, N. ve Çakmak, O. (2003). Yoksulluk ve kapitalizm: Türkiye'de yoksulluk meselesinin çözümünde devlete düşen görevler. Deniz Feneri Tarafından Düzenlenen Yoksulluk Sempozyumu, 31 Mayıs-01 Haziran, İstanbul (2003).

Bağdadioğlu, N., Başaran, A., Kalaycıoğlu, S. ve Pınar, A. (2009). Kamu kolaylıkları yönetişiminde yoksulluğun dikkate alınması. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı. 06 Şubat 2011, http://www.undp.org.tr/publicationsDocuments/Kamu_Kolayliklari_Yonetisiminde_Yoksullugun_Dikkate_Alinmasi.pdf., 12.10.2010.

Cömertler, N. ve Kar, M. (2007). Türkiye'de suç oranının sosyo-ekonomik belirleyicileri: yatay kesit analizi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 62 (2), 2-18.

GUJARATİ, Damodar N. (2001). Temel ekonometri, Çeviren, Ümit Şenesen ve Göktürk Şenesen, 2. Baskı, Literatür Yayıncılık, İstanbul.

Hatun, Ş., Etiler, N. ve Gönüllü E. (2003). Yoksulluk ve çocuklar üzerine etkileri. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 46, 251-260. 02 Şubat 2011.

Heady, W. ve Panos, T. (2001). The distributional impact of social transfers in the european union: evidence from the echp. Fiscal Studies, 547-569.

Kule, H. ve Es, M. (2005). Türkiye' de kentsel yoksulluk: Kocaeli örneği. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 50, 259-300. 10 Şubat 2011.

Lee, C.C. ve Chang, C.P. (2006). Social security expenditure and GDP in OECD countries: a cointegrated panel analysis. International Economic Journal, Vol. 20, No. 3, 303–320, September 2006.

MacFarlen, M. ve Howard, O. (1996). Reforming social transfers. The OECD Observer, 28-31.

Önder, H. ve Şenses, F. (2005). Türkiye'de yoksulluk ve yoksulluk düşüncesi. İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar, Burak Ülman ve İsmet Akça (der.), Bağlam, İstanbul, 199-221.

Tarcan, M. ve Şahin, İ. (2001). Hastanelerde yeşil kart uygulamasında karşılaşılan sorunlar. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, Cilt5, 70-95.

Yereli, B.A. ve Karadeniz, O. (2003). Türkiye'de kayıt dışı istihdamın vergi kayıp ve kaçakları üzerindeki etkileri. 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Hacettepe Üniversitesi.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

KURUMSAL KAYNAK PLANLAMASI: YÖNETSEL KARAR VERME AÇISINDAN CP GROUP UYGULAMASI

Tansel ÇETİNOĞLU[*]
Niyazi KURNAZ[**]
Yılmaz ŞEN[***]

Özet: İleri bilgi teknolojileri, günümüz rekabet ve hız ortamında işletmelerin vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Yeni bilgi teknolojilerinin ortaya çıkması ise; çok hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Yakın geçmişte ortaya çıkan, ileri bilgi teknolojilerinden biri de Kurumsal Kaynak Planlaması (Enterprise Resource Planning (ERP)-KKP)'dır. Bu çalışma; ülkemizdeki işletmelerin Kurumsal Kaynak Planlaması sistemlerini, yönetsel karar verme sürecinde, hangi etkinlikte uyguladıkları, sistemden bekledikleri verimi alıp almadıkları incelenmiştir. Araştırma sonuçları, Kurumsal Kaynak Planlaması sistemlerinin, karar verme, planlama, bütçeleme, raporlama, analiz ve yönetim muhasebesi uygulamalarında pozitif etkileri olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: KKP, Karar Verme, Yönetsel Karar Verme, Yönetim Muhasebesi

Abstract: Advanced information technologies, and speed of today's competitive business environment has become an indispensable part. The emergence of new information technologies, are made very quickly. Emerged in the recent past, one of the advanced information technology ERP(Enterprise Resource Planning). ERP, This study, ERP systems, management decisions and management accounting practices, which are applied in activity, received from the system efficiency expect, is to examine. Research results, ERP projects, decision making, planning, budgeting, reporting, analysis and management accounting practices has shown positive effects.

Keywords: ERP, Decision Making, Managerial Decision Making, Cost Accounting

GİRİŞ

Küreselleşen dünyada ve yoğun rekabet ortamında işletmeler kaynaklarını etkin ve verimli kullanmak zorundadırlar. Bu nedenle mal ve hizmet üretimi için gereken işgücü, makine, malzeme gibi kaynakların verimli bir şekilde kullanılmasını sağlayan bilgisayar destekli bütünleşik yönetim sistemlerini tercih etmektedirler. ERP; bir işletmedeki muhasebe, finansman, üretim, satış ve pazarlama gibi tüm işletme fonksiyonlarını tek bir yazılım çatısı altında toplamaktadır. Böylece tüm işletme bölümlerinin ihtiyaç duyduğu bilgiler standartlaşmakta, bölümler arasındaki veri ve bilgi farklılıkları ortadan kaldırılmakta ve ortak bir bilgi havuzunda toplanmaktadır. Bunun sonucu olarak da bilginin gereksiz ve defalarca kaydı önlenmekte, zaman ve maliyet tasarrufu sağlanmakta ve tüm bölümlerce doğru ve güncel bilgiye hızla ulaşılabilmektedir. ERP esnek ve detaylı raporlama özelliğiyle her düzeydeki yöneticiye karar verme sürecinde kolaylık sağlamaktadır. Yöneticiler karar verme sürecinde amaçlarına uygun gereksinim duydukları bilgi ve kaynakları yönetim muhasebesinden elde ederler.

Yönetim muhasebesini rakamlardan oluşan tablolar sisteminden çıkartıp, yönetsel karar verme mekanizmasının bir fonksiyonu haline getirmek ve yönetimin gereksinim duyduğu bilgi ve kaynakları en kısa sürede ve amaca uygun hazırlayıp yönetime destek vermesini sağlamak mümkündür. Böylece işletme yönetiminde yönetim muhasebesinden yararlanarak doğru ve zamanında kararlar verip büyük başarılar sağlanabilir.

Çalışmamız da, ERP sisteminin yönetsel karar verme açısından değerlendirilmesi ve CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş'ne uygulanan anket yardımıyla, ERP'nin yönetsel karar verme kapsamında yönetim muhasebesi çalışmalarında kullanılması değerlendirilmiştir.

[*] Yrd.Doç.Dr. Dumlupınar Üniversitesi UBYO Muhasebe Bölümü
[**] Yrd.Doç.Dr. Dumlupınar Üniversitesi UBYO Muhasebe Bölümü
[***] Kamu Görevlisi

KURUMSAL KAYNAK PLANLAMASI KAVRAMI

"Enterprise Resource Planning" ifadesinin karşılığı olan ERP "İşletme Kaynakları Planlaması" olarak da kullanılmaktadır. Türkçe Literatürde E ile ilgili tanımlamalarda, uluslararası literatürde, uygulamalarda ve iş dünyasında da daha çok ERP (Enterprise Resource Planning) terimi kullanılmaktadır.

Literatürde ERP sistemleri ile ilgili birçok tanımlama yapılmıştır. Bunlardan bazıları şu şekildedir; ERP; tüm sektörlerin (telekomünikasyon, perakende, medya, sağlık, kamu vb.) tüm faaliyet birimlerini (satış sonrası servis, bakım, onarım, insan kaynakları vb.) kapsayan, şirketlerde süregelen tüm bilgi akışının uyumunu sağlayan ticari yazılımlar olarak tanımlanabilir. (Kecek,2009:241)

ERP sistemleri, bir şirket, kurum, firma veya organizasyonun boyutu ve büyüklüğü ne olursa olsun, farklı birim ve bölümlerindeki iş süreçlerini (muhasebe, finans, insan kaynakları, üretim, pazarlama, satın alma, lojistik, satış, envanter yönetimi, stok kontrol ve ambar yönetimi, müşteri ilişkileri yönetimi, proje yönetimi vb.) tek bir bilgi kazanım/işletme platformu ile kuruluşa özel ve tekil veri altyapısında bütünleştiren, tüm bölüm ve birimlerin bu bütünleşik platformdan; ilgili, en güncel, doğru ve tekil veriyi kullanarak sürece dahil etmesini ve bütünleşik veri altyapısının gerekli şekilde güncellenmesini sağlayan bir bilgi sistemidir.(Aktaş, 2009:25)

Bir başka tanıma göre ise; ERP bir işletmenin stratejik amaç ve hedefleri doğrultusunda müşteri taleplerini en uygun şekilde karşılayabilmek için farklı coğrafi bölgelerde bulunan tedarik, üretim, dağıtım ve mali kaynaklarının en etkin ve verimli bir şekilde planlanması, koordinasyonu ve kontrol edilmesi fonksiyonlarını bulunduran bir yazılım sistemidir. (Harwood,2003:18) Kısaca ERP, birçok yönden işletmenin bilgi ihtiyacını karşılayan, bilgisayar uygulama paketleridir. (Davenport,2000:2) ERP'nin amacı ise, bir kurumun tüm bölümlerini tek bir bilgisayar sistemi altında toplayarak değişik departmanların ortaklaşa veri paylaşımını sağlamaktır. ERP sistemi tek bir veri tabanı, tek bir uygulama ve bütünleşik bir arayüz sağlayarak, insan kaynaklarından muhasebeye, satış, üretim ve dağıtımına kadar her şeyin bütünleştiği bir yapı sağlar. (http://tr.wikipedia.org)

YÖNETİM MUHASEBESİNİN YÖNETSEL KARAR VERME SÜRECİNDEKİ ROLÜ

Karar vermek, bir amacın veya çok sayıda amaçların elde edilebilmesi için mevcut çok sayıda alternatif arasında şuurlu olarak yapılan bir seçimdir. (Yozgat,1994:99) Karar vermek, çeşitli alternatifler arasında optimum faaliyetlerin seçimidir, şeklinde ifade edilmektedir.(Ittner ve Diğerleri,1997:293) Genel olarak kararlar; stratejik kararlar, yönetsel kararlar, eylemsel (operasyonel) kararlar, programlı kararlar olmak üzere sınıflandırılabilir.(Hatiboğlu,1999:56) Yönetsel kararlar, ana hiyerarşi basamaklarında, genel müdür veya müdürler dışındaki orta veya yüksek kademedeki yöneticiler tarafından alınan kararlardır.(Kaya,1994:86) Yönetsel kararlarda yöneticiler aktif rol oynarlar. Yöneticiler kararları bizzat kendileri alır. Bu yüzden kararla ilgili sorumluluk yöneticiye aittir. Yönetici, kararı almakla kalmayıp en uygun bir haberleşme kanalıyla alınan karar çalışanlara iletmeli ve açıklamalıdır.(İmrek, 2004:245)

İşletmeyi yönetebilmek için birçok bilgiye ihtiyaç duyulur. Bu bilgiler yöneticinin elinde olmadan yönetici herhangi bir yorum yapamaz, sağlıklı bir karar alamaz ve planlama yapamaz. (Erdoğan,2003:63)İşletmede karar vermeye yardımcı olacak birçok bilgiyi muhasebe bölümü sağlar. Diğer bölümler de önemlidir ama tüm bölümlerin birleştiği bilgi ağı muhasebe bölümünden geçer. Bu anlamda muhasebe gerçekten önemlidir. Bu nedenle, muhasebe ve muhasebe bölümü işletme ve yönetici için çok önemli bir bölümdür. Muhasebedeki bilgilerin doğruluğu da bu anlamda yönetici için önem taşır. Zira buradan gelecek doğru bilgilere göre, doğru kararlar alması gerekir.

Yönetim Muhasebesi, işletmeyi maksimum etkililiğe ulaştırmada ve geleceğe yönelik planları formüle ve koordine etmede ve planların uygulanmasını ölçmede yönetime yardımcı olacak bilgileri vermek ve açıklamalar yapmak için muhasebe ve istatistik tekniklerinin uygulanmasıdır, diye tanımlanabilir. (Çetinoğlu,2001:48) İlgili bilgilerin ham veri olarak toplanmasından başlayıp sonuçta ihtiyaca uygun raporların düzenlenmesine kadar işletme yöneticilerini hedef alarak yürütülen tüm muhasebe çalışmaları yönetim muhasebesini oluşturur.

Yönetim muhasebesi, işletmenin stratejisinin ve uygulama planlarının hazırlanması, işletmenin yönetilmesinde kullanılan finansal bilgilerin tanımlaması, ölçülmesi, toplanması kısaca stratejik karar alma için ihtiyaç duyulan bilginin üretilmesinden ve işletmenin kaynaklarının en uygun şekilde kullanılmasından sorumludur. Yönetim muhasebesi söz konusu sorumluluklarını yerine getirirken performans ölçütlerinden yararlanır. (Çalışkan,2007:168)

Performans ölçümü/ölçütleri aracılığı ile çalışanların/yöneticilerin davranışları yönlendirilebildiğinden işletme faaliyetlerinin yöneticiler tarafından idare edildiği göz önüne alındığında değer yaratımında performans ölçümü ilişkisinin önemi daha net bir şekilde görülebilir. (Çalışkan,2007:168) Performans ölçümü/ölçütleri karar vermenin bir anlamda kalbini oluşturur.

Yönetim Muhasebesi, işletme yönetiminin karar verme, planlama, kontrol, düzenleştirme işlevlerinde önemli bir role sahiptir. Planlama, örgütleme, yürütme ve kontrol fonksiyonlarının ana öğesi ise karar vermektir. Yönetim Muhasebesi çalışmalarını Maliyet, Hacim ve Kar Analizleri, Bütçeleme, Maliyetlerin Kontrolü ve Raporlama olarak özetleyebiliriz. (Elmacı,2002:5)

İŞLETMELERDE YÖNETİM MUHASEBESİ ÇALIŞMALARINDA ERP SİSTEMİNİN KULLANIMI

Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler işletmelerdeki muhasebe fonksiyonu işlevini değiştirmiştir. Önceleri devletin zorunlu kıldığı defterlerin tutulması ve beyannamelerin verilmesi gibi işlemler için geliştirilen genel muhasebe programları; işletme içerisinde planlama, kontrol ve analiz için gerekli bilgilerin toplanması için yeterli olamamaktadır. Dolayısıyla bu tür işlemleri hızlı, güvenilir ve daha düşük maliyetle gerçekleştirmeyi sağlayan ERP projelerinin hayata geçirilmesi işletmeler için bir amaç haline gelmiştir.(Yereli,2007:69)

İşletmenin amaç ve politikalarının belirlenmesi süreci olan stratejik planlamadan, işletme faaliyetlerinin bu amaçlar doğrultusunda yürütülmesini sağlayan kontrol sürecine kadar yönetim muhasebesine önemli görevler düşmektedir. Planların sayısal ifadesi olan bütçelerin hazırlanması bir yönetim muhasebesi fonksiyonudur.(Gürsoy, 1999:13)

ERP sistemine ek iş akışı modülleri (planlama ve bütçeleme) gibi modüller eklenerek elde edilen yeni nesil ERP projeleri ile bu yapı rahatlıkla kurulup işletilebilmektedir. Bununla beraber sistem, yönetim muhasebesi gereksinimlerine de cevap vererek, uygulamada bazı kolaylıkları beraberinde getirmiştir.(Yereli,2007:70) Bu kolaylıklar şunlardır;(Yereli,2007:69)

* Yeni nesil ERP projeleri, yönetim muhasebesi için gerekli veri ve bilgi akışı ile bölümler arası uyumu sağlayarak işletmenin yönetim sistemini merkezi hale getirmektedir.

* Sistem, işletme bütçe uygulamalarını kolaylaştırmaktadır. Bölüm yöneticileri bu yazılım ile daha fazla finansal sorumluluk taşımaktadır. Her bir bölüm yöneticisi sistemden elde ettiği verilerden yola çıkarak kendi bütçesini oluşturabilmektedir.

* Farklı dönemli (uzun, orta ve kısa süreli) bütçeleri hazırlayan yeni nesil ERP sistemi, bütçeler arası koordinasyonu sağlayarak, gerçekleşen veriler ile planlananların karşılıklı kontrol ve analizine imkân vererek sorumluluk raporlarının hazırlanmasına yardımcı olmaktadır.

* Sistem kendi içerisinde modern yönetim ve maliyet muhasebesi uygulamalarına (Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Sistemi (A.B.C), Dengeli Ölçüm Kartı (Balanced Scorecard), Hedef Maliyetleme (Target Costing), Kıyaslama (Benchmarking) gibi işletme içerisinde kolaylıkla adaptasyonunu sağlamaktadır.(Yereli,2007:69)

ERP sistemleri genellikle iç koordinasyon maliyetleri ve dış iletişim maliyetlerini azaltarak işletme performansına katkı sağlamaktadır.

Tablo 1: ERP Sistemlerinin Maliyetlere Etkisi

Maliyet Türü	ERP Etkisi	İlgili Maliyet Kategorisi
İç Koordinasyon Maliyetleri Vekalet Maliyetleri • İzleme Maliyetleri • Bağlanma Maliyetleri Bilgi Maliyetleri • Bilgi İşleme Maliyetleri • Bilgi Eksikliği Maliyetleri	• Yönetsel izleme maliyetlerini azaltır. • Ürün ve bilgi hata maliyetlerini azaltır. • Yönetsel raporlama maliyetlerini azaltır. • Karar alma sürecinin kalitesini artırır. • Satışlarını artırır ve/veya maliyetlerini azaltır. • Karar alma sürecinin kalitesini artırır. • Yetersiz iletişimden kaynaklanan maliyetleri azaltır.	Genel Yönetim Giderlerini, Genel Üretim Giderlerini ve dolayısıyla Stok ve Satılan Mamul Maliyetini azaltır. Pazarlama Satış ve Dağıtım Giderlerini, Genel Yönetim Giderlerini, Genel Üretim Giderlerini ve dolayısıyla Stok ve Satılan Mamul Maliyetini azaltır.
Dış İletişim-İşlem Maliyetleri	• Bilgi arama maliyetlerini azaltır. • Stok taşıma maliyetlerini azaltır. • Stok bulundurma (elde tutma) maliyetlerini azaltır. • Satıcılarla iletişim maliyetlerini azaltır.	Genel Yönetim Giderlerini azaltır.

Kaynak: Volkan Demir, Oğuzhan Bahadır, a.g.e., s:70

Genellikle ERP sistemleri izleme faaliyetlerinin verimliliğini artırmakta ve çalışanların hatalarını azaltmaktadır. İşletmenin profesyonel yönetim kadrosunun izlenmesi için katlanılan maliyetlerin azalması ise genel yönetim giderlerinin azalması sonucunu doğuracaktır. ERP üretim denetçilerine olan ihtiyacı ortadan kaldırarak üretimde çalışanların izlenmesinin maliyetini azaltacağı ve bu şekilde genel üretim giderlerinde ve dolayısıyla stok ve satılan mamul maliyetinde azalışa neden olacaktır. (Özdemir,2003:141)

ERP, piyasa bilgisine ulaşmada ve bu bilgiyi işlemede maliyet etkinliği sağlayarak, işletmeler arası bilgi paylaşımını karşılıklı izleme imkânı yaratarak piyasa işlem maliyetlerini azaltmaktadır. ERP sistemleri güvenilir ve kolayca ulaşılabilir veri tabanı oluşturarak bilgi arama, stok taşıma, stok bulundurma, satıcılarla iletişim maliyetleri gibi maliyetleri azaltmaktadır.

İşletmelerde, karar süreci şimdiki zaman ile gelecek zaman arasında bir değişim sürecidir. Değişim süreci içinde yöneticiler, önceden saptanmış amaçlarına ulaşmada değişik ve sayısız sorunlarla karşılaşmaktadır ve bu sorunların varlığı, yöneticileri sorunlara çözüm bulmaya veya karar vermeye zorlamaktadır. İşletme amaçlarını gerçekleştirme isteği, yönetimde karar verme sorununun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. (Özdemir,2003:150)

Dolayısıyla firmalar faaliyetlerini sürdürürken global finans gerçekleri ile çok fazla karşılaşmaktadırlar. Finansal yapısı güçlü olan firmalar rekabette öne çıkarken, bölümlerin birbirinden kopuk olduğu, iş süreçleri dağınık, veri bütünlüğü olmayan, istediği finansal raporlara hemen ulaşamayan, kaynaklarını etkin kullanamayan, maliyetlerini kontrol edemeyen, hızlı karar alamayan firmalar bu rekabette geriye düşeceklerdir.

Bir firmanın muhasebe departmanı en yoğun olan, sürekli meşgul olan, hiç boş vakti olmayan, aradığınızda ya vergi dairesinde ya da noterde olan, günlerce rapor hazırlayan bir görüntü ortaya koymaktadır. Bundan dolayı firmalarda muhasebe ve finansal işlemlerin daha hızlı, daha doğru ve zamanında yapılabilmesi için bilgi teknolojilerinden etkin bir şekilde yararlanılması gerekmektedir. Bunun için sıradan bir muhasebe paket programından ziyade bütünleşik, entegre, esnek, uyarlanabilir, e-business çözümüne sahip, mobil uygulamaları olan sistematik bir ERP programı gereklidir. Bugün ülkemizde muhasebe standartlarını karşılamayan bir program yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla mali mevzuata uygun olmak, bir program için artı bir değer değil, bir zorunluluktur.

ERP sistemleri, artan işletme ihtiyaçlarını daha etkin ve verimli yollardan karşılamak için yönetime katkıda bulunurlar. Zamanında bilgi almak, karar verme sürecinde önemli rol oynar. Uygulamaların entegrasyonu, gerçek zamanlı bilginin oluşumu ve özellikle de karar vermek için kullanılan bilgi sadece iş süreçleri üzerinde değil aynı zamanda yönetim üzerinde de etkilidir. Bunun dışında gelişmiş karar verme süreci, departmanlar arası koordinasyon ve iletişimin gelişmiş olması ERP sisteminin etkin karar verme üzerindeki etkisini pekiştiren yararlarıdır. (Erkan,2008:49)

ERP sisteminin kullanılması ile yönetsel faaliyetler düzene girer. Tüm kararları almaya yardımcı olacak sistem ortak bir veri tabanıdır. Bu da kurumsal kaynak planlaması (ERP) dir.

İşletme içinde kurulacak ERP sisteminin rolü ana hatlarıyla şöyle sıralanabilir; üst yönetime stratejik üstünlük desteği sağlama, fonksiyonel yönetime yönetsel karar verme desteği sağlama ve alt kademe yönetime işletme faaliyetlerinde destek sağlamaktır. (Akın,2005:190)

ERP sistemi daha çok orta kademe yönetici tarafından kullanılır. Üst yönetim ERP'yi dolaylı olarak kullanır ve sonuca bakar. Örneğin; maliyet nedir, ne kadar kar edilmiş veya ne kadar satış ve üretim olmuş bunlara bakılır. Sağlıklı bir ERP sistemiyle doğru raporlama, bilgiye hızlı ulaşım ve müşteri memnuniyeti sağlanır. ERP'den alınan verilerle performans değerlendirmesi de yapılır.

ERP kullanımıyla birlikte yönetsel karar vermede kullanılan raporların kalitesi artar. Bunun yanında karar vermede kullanılan bilginin uyumu artar ve veri bankasının korunması kolaylaşır. Raporlamada zaman tasarrufu ERP'nin etkilerinden biridir ve bu sayede üst yönetim ve diğer kademeler arasında koordinasyon artar.

CP STANDART GIDA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.'DE UYGULAMA

Gerek işletmenin büyük ve tanınmış bir firma olması gerekse de kurumsal kaynak planlaması sistemini bünyesinde kurmuş olmasından dolayı bu işletme uygulama sahası olarak seçilmiştir.

Uygulamanın Amacı

Çalışma da; ERP sisteminin maliyeti, kurulumu, ERP kullanmaya yönelten sebepler, ERP sisteminin yönetsel kararlarda kullanımı, işletmelerin yönetim muhasebesi uygulamaları açısından, özellikle yönetim muhasebesinin bel kemiğini oluşturan planlama ve bütçeleme çalışmalarında kullanımı ve fayda/sakıncaları da ortaya konarak incelenmesidir.

Bu amaçla; CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş adıyla faaliyet gösteren, uluslararası teknolojisi ve kalitesiyle gerek yem sektörünün, gerekse piliç eti sektörünün gelişmesinde yıllardır önemli rol oynamakta olan ve ülke ekonomisine katkıda bulunan CP firmasında uygulama yapılmıştır.

Araştırmada kullanılan yöntem yarı biçimlendirilmiş yüz yüze görüşme ve sorgulama metodudur. Aynı zamanda araştırmada birincil kaynaklar ve işletme içi ikincil kaynaklar kullanılmıştır. Soru formu, beşli likert yöntemine göre oluşturulmuştur ve beş bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde; işletmenin genel özellikleri, ERP sistemine geçiş sürecinde kullandıkları yöntem, ERP sisteminin işletmeye olan maliyeti, ERP uygulamasını hangi tür yönetsel kararlarda kullandıkları, ERP sistemini "Yönetim Muhasebesi Uygulamaları"nda kullanıp kullanmadıklarına ilişkin genel bilgiler yer almaktadır.

İkinci bölümde; İşletmenin yönetim muhasebesi açısından yaşanılan sorunları ile ilgili sorular yer almaktadır.

Üçüncü bölümde; işletmenin yönetim muhasebesi açısından ERP sisteminden beklentilerine yönelik sorulara yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde; ERP uygulamalarının yönetim muhasebesi açısından işletmeye faydaları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Beşinci bölümde; ERP uygulamalarının yönetim muhasebesi açısından işletme için sakıncalarına ilişkin sorular yer almaktadır.

CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş için hazırlanmış olan soru formunun 1. bölümünde işletme ile ilgili genel bilgiler yer almaktadır. 2. bölümde ise 5'li likert **(1-Tamamen Katılıyorum, 2-Katılıyorum, 3-Kararsızım, 4-Katılmıyorum, 5-Tamamen Katılmıyorum)** yöntemine göre uygulanmış ve ekte sunulan sorular yer almaktadır.

Sorular büyük ölçüde araştırmanın hedefleri doğrultusunda ve sorgulama tekniklerine uygun, özgün şekilde belirlenmiş ve belli soruların hazırlanmasında ve tekniğin uygulanmasında bazı çalışmalar yol gösterici olmuştur.

Uygulama Yapılan İşletmenin Tanıtımı

Faaliyetlerine 1921 yılında Tayland'da başlayan CP Group, başlangıçta bir tarım-ticaret şirketi iken bugün, başta Çin olmak üzere, gelişmekte olan ülkelere ve Avrupa'ya odaklanan uluslararası bir tarım-sanayi ve teknoloji şirketi haline gelmiştir.

Halen, başta tarımsal sanayi olmak üzere; tohum-gübre, sanayi, deniz ürünleri, uluslararası ticaret, pazarlama - dağıtım, petrokimya, telekomünikasyon, otomotiv - sanayi ve emlakçılık gibi dokuz ayrı iş kolunda faaliyetlerini sürdüren CP Group yirmi ülkede faaliyette bulunan, yatırımlarında çalışan 100.000'i bulan ve 13 milyar $ ciroya ulaşan bir şirket haline gelmiştir.

Tarımsal sanayi de, yıllık 16 milyon ton yem üretimiyle dünyanın en büyük yem üreticisi olan CP Group haftalık 26 milyon etlik civciv üretimiyle de dünya da ikinci sırayı almaktadır.

Türkiye'yi tarımsal sanayi alanında etüt eden CP grubu, dinamik ekonomisinden dolayı uzmanlık alanı olan yem teknolojisi konusunda ülkemize katkı sağlayacağını düşünerek 1986 yılında İnegöl'de ilk yem fabrikasını kurarak "CP Standart Gıda San. ve Tic. A.Ş" olarak Türkiye'de faaliyetlerine başlamıştır.

Dünyanın birçok ülkesinde broiler civciv, kanatlı ve büyükbaş hayvan yemi, piliç eti ve ileri işlenmiş et ürünleri konusunda büyük ölçekli yatırımlarıyla uluslararası bir kuruluş olan CP grup, 50 milyon doları aşan yatırımlarıyla Türkiye'de 18 yıldır istikrarlı bir büyüme ile faaliyetlerini sürdürmektedir. Kurulu 6 adet yem fabrikasında uluslararası kalite standartlarında ürettiği kanatlı ve büyükbaş hayvan yemleriyle, veteriner ve ziraat mühendislerinden oluşan tecrübeli uzman teknik kadrosuyla yıllardır üreticilere en iyi hizmeti sunma şevkindedir.

Öte yandan, 1991 yılında başlamış olduğu piliç eti entegrasyon projesinde aynı başarıyı gösteren CP grup, bugün sahip olduğu damızlık çiftlikleri, kuluçkahaneler ve işlettiği 6 adet kesimhanede günde 200.000 adet piliç kesimini gerçekleştirmekte ve soğuk zincir içerisinde ülke genelinde tüketim noktalarına dağıtımını sağlamaktadır. Anne-baba damızlığı üreten büyükanne-baba damızlık tesislerine de Türkiye de sahip olan tek entegre piliç firması olan CP grup 2005 yılında 104.000 ton piliç eti üreterek sektörde lider konuma gelmiştir.

Uygulama Bulguları

ERP sistemi Dünyada ve Türkiye birçok şirket tarafından uygulanmaktadır. Bu şirketlerden biri olan CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş üzerinden ERP sistemi hakkında uygulamaya dönük bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmanın amacı; ERP sisteminin "İşletmelerde yönetsel karar verme boyutunda yönetim muhasebesi çalışmaları açısından değerlendirilmesi"dir.

Bu kapsamda soru formuna verilen cevaplara göre; İnegöl CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş'nin kullanmış olduğu ERP programı SAP'dir ve bu program 5 yıldır kullanılmaktadır. Bu yazılımın firmaya olan maliyeti 2.000.000 $'dır. ERP sisteminin kurulum maliyetinin bilinmesinin yanı sıra bu maliyet bileşenleri de önemlidir. Bu maliyetin % 35'i yazılım, % 30'u donanım, % 15'i danışmanlık, % 15'i eğitim ve % 5'i diğer giderlerden oluşmaktadır.

CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş'nin SAP yazılımından önce COBOL isimli yazılımı kullanmakta olduğu, ancak COBOL yazılımının yetersiz kalmasından dolayı buna ek olarak işletmenin kendi geliştirmiş olduğu yazılımları da kullandığı öğrenilmiştir.

CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş'nin SAP programına geçmesinin en önemli nedeni COBOL yazılımının online olmamasıdır. Yani COBOL yazılımında bulunan raporlara ve verilere Tayland'da bulunan merkez yönetim tarafından erişilememektedir. Raporlar aylık periyotlar halinde İstanbul'da bulunan Türkiye Genel Müdürlüğü'ne oradan da Tayland merkez yönetimine iletilmektedir. Dolayısıyla bu süreç merkez yönetimin ani kararlar almasını engellemektedir.

ERP yazılımı olan SAP programı online çalışması nedeniyle işletmenin İstanbul'da bulunan Türkiye Genel Müdürlüğü'ne ve oradan da Tayland merkez yönetime rapor göndermesine gerek kalmamaktadır. Tayland merkez yönetimi her an işletmenin bütün birimlerine ilişkin raporlara ve verilere ulaşabilmektedir.

En önemli ERP sistemi kurulum maliyeti unsurlarını yazılım ve donanım oluştururken, danışmanlık ve eğitim eşit paylara sahiptir.

Firma bu yazılımın uygulanması aşamasında Big Bang yöntemini kullanmıştır. Big Bang yöntemi, işletmenin tüm süregelen uygulamalarını terk edip, tüm işletmede ERP sistemine bir anda geçmektir. Bu yöntemin başarısızlığı durumunda eskiye dönüp hali hazırda çalışan sistemi tekrar çalıştırmak mümkün değildir. Ancak CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş bu başarıyı gerçekleştirmiştir.

ERP uygulamasının sonucu hiyerarşiye dayanan kararlar açısından tepe yönetim kararlarının uygulanmasında, uygulandıkları süre açısından ise uzun dönemli yönetim kararların uygulanmasında kullanılmaktadır.

Tepe yönetimi, işletmelerin organizasyon şemasında en tepede bulunan yönetim kurulu başkanı, icra kurulu başkanı, genel müdür ve genel müdür yardımcılarından oluşan, işletme politikasını belirleyen ve dolayısıyla stratejik kararları verebilen ellerinde çok büyük yetkiler bulunmuş kişilerden oluşan işletme organıdır. İşletmelerde bulunan tepe yönetimi, bilgi sistemlerinin uygulanmasıyla ilgilenmezler. Tepe yönetimi sadece sonuca bakar ve kendilerine iletilen raporları değerlendirirler. Tepe yönetimi kararları aynı zamanda stratejik kararlar olarak da bilinir. Tepe yönetimi kararları tepe yönetim tarafından geleceğe yönelik olarak verilen uzun vadeli kararlardır. Genellikle beş yılı aşkın uygulama süresini kapsayan nitelikteki kararlardır. Bunlar, işletmenin örgütlenmesi, uzun dönemli amaçlarının belirlenmesi, yatırımların seçimi, finansal olanaklar v.b. gibi konularla ilgili kararlardır. CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş ERP sistemini yönetim muhasebesi uygulamalarında tamamen kullanmaktadır.

Üretim İşlemleri ve Yönetim Muhasebesi Sistemi

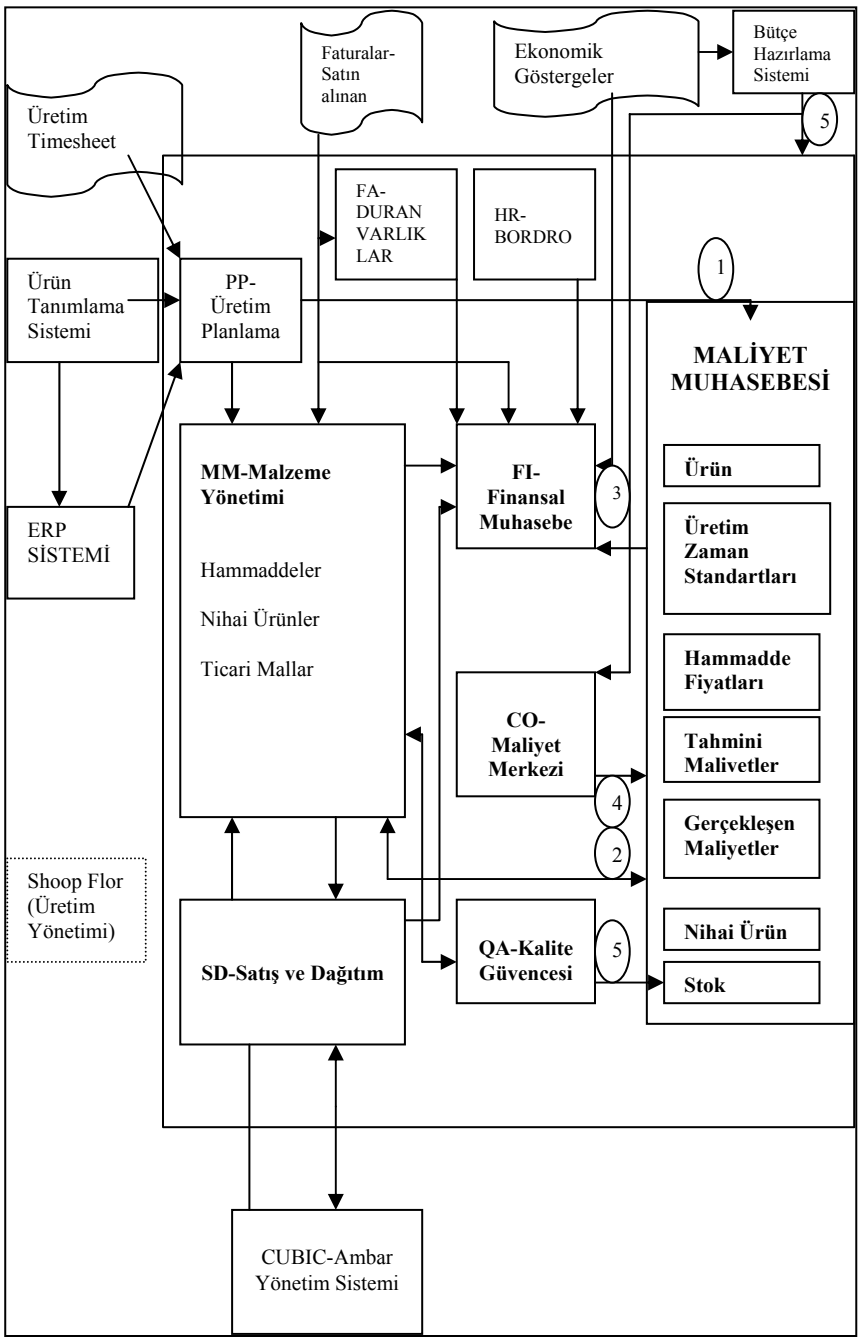
İşletme, sipariş üretiminden ziyade pazarlama ve satış planlama departmanlarından elde edilen veriler doğrultusunda üretim işlemlerini gerçekleştirmektedir. CP Standart Gıda San. ve Tic. A.Ş piliç eti entegrasyon projesinde sahip olduğu damızlık çiftlikleri, kuluçkahaneler ve işlettiği 6 adet kesimhanede gerçekleştirmiş olduğu üretime ilişkin evreler aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

CP şirketinde pilicin üretim öyküsü "ebeveyn" damızlık civcivlerin ithal edilerek uçakla Türkiye'ye getirilmesi ile başlamaktadır. Uzman veteriner hekimler kontrolünde beslenip, büyütülen bu civcivlerden 24 hafta sonra damızlık yumurtalar elde edilmeye başlanır. Bu damızlık yumurtalar, kuluçkahaneye sevk edilir, 21 günlük kuluçka süresi sonunda sağlıklı damızlık civcivler elde edilir. Bu damızlık civcivler özel olarak hazırlanmış damızlık çiftliklere sevk edilir. Damızlık civcivler yine uzman veteriner kontrolünde, yüksek oranda protein ve kalori barındıran (mısır, soya gibi doğal tahıllar ve vitamin, mineral içeren) yemlerle beslenir, sürekli sağlık kontrolleri yapılır ve 24 hafta sonra etlik piliç amaçlı kuluçkalık, yumurta vermeye başlar.

Bu yumurtalar, bir program dâhilinde kuluçkahaneye alınır ve kuluçka süresi sonunda etlik piliç olarak yetiştirilecek sağlıklı civcivler ortaya çıkar. Bu civcivler, daha sonra şirketin, sözleşme yaptığı üreticilere ait etlik piliç yetiştirme çiftliklerine yerleştirilir. Civcivler, 45 gün süresince bu çiftliklerde, şirketin gönderdiği, yem kanuna uygun olarak, mısır, soya, buğday vb. tahıllar, vitamin ve minerallerle bilimsel yöntemlerle hazırlanmış yemlerle beslenir. Bu süre içinde, yine şirketin veteriner hekimleri, çiftliğe yaptıkları periyodik ziyaretlerle, hayvanların, sağlık hijyen ve yaşam şartlarını denetler. 43 gün sonra 2.2 kg'a ulaşan piliçler şirkete ait kesimhanelere sevk edilir.

Kesimhaneye gelen piliçler önce robot askılara alınır ve otomatik kesim işlemleri başlar. İslami şartlara uygun bir şekilde şoklanarak bayıltılan piliçler, kesim ve kan akıtma bölümünden sonra tüylerinin alındığı özel bir makine içinden geçer, daha sonra iç organları çıkartılıp suyla yıkanır ve ardından buzlu su kazanlarına girerek karkas ısısı 4 derecenin altına düşer. Ağırlıklarına göre gruplandırılan piliçler, kasalara koyularak soğuk hava depolarına taşınır.

Şekil 1. CP Group Bütünleşik Yapı

Ürün Tanımlama Sistemlerinde tasarlanan planlar **Üretim Planlama Modülü (PP)** tarafından sisteme tanıtılmakta, ürün ve üretimle ilgili bilgiler ancak bu şekilde sistemde ilerleyebilmektedir. Üretim Planlama Modülü (PP) temel olarak malzeme planlamasına yönelik olarak çalışmaktadır. Ürünle ilgili bileşenler Ürün Tanımlama Sisteminden alındığından ürünün üretimi için gerekli olan hammadde hesaplamaları, Üretim Planlama Modülü (PP) tarafından

yapılmaktadır. Ayrıca üretim sahasında geçerli olan tüm ürün ağacı, zaman standardı gibi bilgiler de Maliyet Muhasebesi Sistemine Üretim Planlama Modülünden (PP) aktarılmaktadır (1 no'lu akış). Üretim Planlama Modülünde (PP) parasal bilgi bulunmamasına karşın Maliyet Muhasebesi Sistemine aktarılan bilgiler, hem standart hem de fiili maliyetlerin hesaplanmasında kullanılmaktadır.

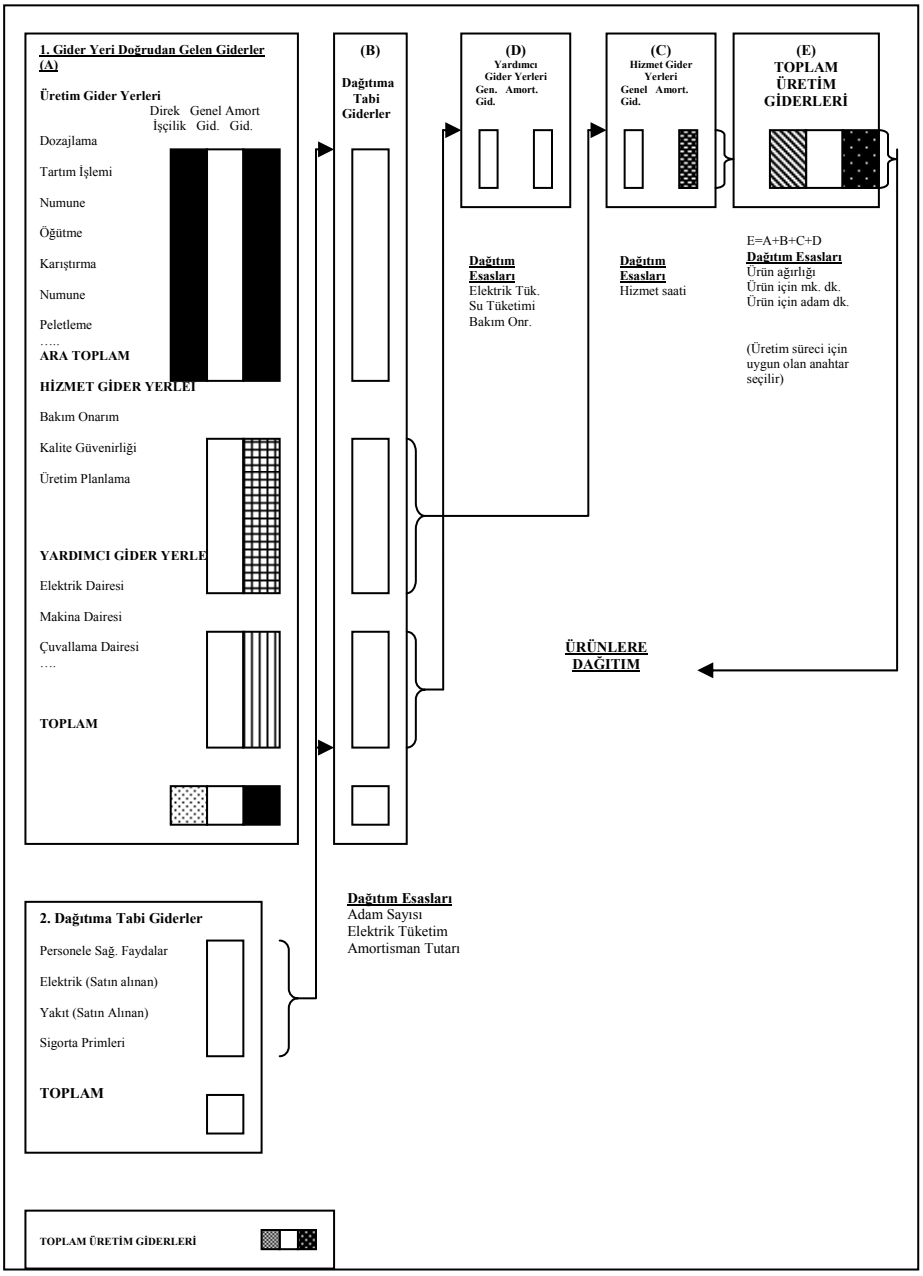
Malzeme Yönetim Modülü (MM), üretimle ilgili her türlü malzeme hareketini izlemektedir. Malzeme Yönetim Modülü (MM), Üretim Planlama Modülünden (PP) gelen bilgiler doğrultusunda malzeme satın alınması durumunda Finansal Muhasebe (FI) modülü ile nakit yönetimi çerçevesinde etkileşim kurmaktadır. Nakit yönetimi, örgüt şemasında Bütçe ve Finansman Müdürlüğü olarak gösterilmektedir. Aynı zamanda Malzeme Yönetimi (MM) ve **Finansal Muhasebe Modülleri (FI)** arasında malzeme ve ürün hareketlerinin muhasebeleştirilmesi açsından da bir etkileşim bulunmaktadır. Malzeme Yönetimi Modülünden (MM) Maliyet Muhasebesi Sistemine aylık ürün stok hareketleri (üretim, satış, dâhili kullanım, vs.) ve hammadde aylık ortalama fiili tüketim maliyetlerine ilişkin bilgiler aktarılmaktadır. Aynı zamanda maliyet muhasebesi sistemi ise üç ayda bir hesaplanan standart ürün maliyetlerini Malzeme Yönetimi Modülüne (MM) aktarmaktadır (2 no'lu akış). Malzeme Yönetimi Modülünde (MM) tüm hareketler malzemelerin maliyetlendirme modellerine göre fiili ya da standart maliyetlerle işlem görmektedir. Yarı mamul ve ürünler standart maliyetlerle tutarlandırılmaktadır. Yarı mamul ve mamul dışındaki malzeme hareketleri otomatik olarak fiili bilanço ve gelir tablosu hesaplarına işlenirken, yarı mamul ve ürün hareketleri 8'li hesaplara işlenmektedir. Yarı mamul ve ürünlere ilişkin fiili muhasebe kayıtları ay sonu kapanışlarında maliyet sisteminin verdiği aylık raporlara dayanılarak yapılmaktadır (3 no'lu akış).

Finansal Muhasebe Modülünden (FI) Maliyet Merkezi Muhasebesi Modülüne (CO) aylık olarak aktarılan masraf kayıtları masraf yeri ve masraf çeşidi bazında toplanmaktadır. Masraf çeşidi bazındaki bilgiler ikinci bir sınıflandırma işlemi sonucunda direkt işçilik, genel giderler, amortisman ve dağıtıma tabi giderler olarak toplanmaktadır. Amortismanın genel üretim giderlerinden ayrı olarak gösterilmesinin nedeni, genel üretim giderleri içindeki payının büyük olmasıdır. Bu ayrıntıda toplanan bilgiler maliyet muhasebesi sistemine aktarılmaktadır. Masraf çeşidi ayrıntısında bilgiler bütçe kontrolü amacıyla kullanılmaktadır. Bütçe kontrol raporu üzerinden masrafların yaratıldığı kaynak belgeye sistem, otomatik olarak ulaşabilmektedir (4 no'lu akış). Standart maliyet hesaplaması için kullanılacak olan bütçelenmiş masraflar Maliyet Merkezi Muhasebesi Modülüne (CO) bütçeleme süreci tamamlanıp onaylandıktan sonra yüklenmektedir (5 no'lu akış).

Sistemde yer alan son unsur Kalite Güvencesi Modülüdür (QA). Bu modülden aylık üretimin fire bilgileri Maliyet Muhasebesi Sistemine iletilmektedir (6 no'lu akış). Üretim işlemleri, üretim faaliyetiyle ilgili bilgileri sağlarken, üretim sırasında oluşan maliyet bilgileri ise maliyet muhasebesi sistemi tarafından oluşturulmaktadır. CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş, esas üretim gider yerleri, esas üretim gider yerlerine destek veren hizmet gider yerleri ve yardımcı gider yerleri çerçevesinde üretimini gerçekleştirmektedir. Ürünlerin fiili veya standart maliyetleri üç ana başlık altında hesaplanmaktadır. Bunlar; Direkt Madde, Masraflar, * Direkt İşçilik, * Genel Giderler,* Amortisman, Hurda,* Direkt Madde, * Masraf

Masraflar başlığı altında yer alan genel giderler, direkt işçilik ve amortisman dışındaki üretim giderlerini kapsamaktadır. Standart maliyetlerin hesaplanmasında direkt hammadde maliyetinin belirlenmesi için bütçelenen üretim dikkate alınarak hazırlanan malzeme ihtiyaç planlaması (MRP) raporuna dayanılarak aylık hammadde alım miktarları belirlenmektedir. Buradan hareketle ve dönem başı stokları da göz önünde bulundurularak aylık ortalama tüketim maliyeti hesaplanmaktadır. Üçer aylık tüketimlere dayalı olarak da üçer aylık ortalama tüketim maliyetleri hesaplanmaktadır. Hammadde fiyatları, geçmişte yaşanan yüksek enflasyon ortamına uygun tahmin yürütme zorunluluğundan dolayı, bütçe hesaplamasından sonra yıl içinde hareketli olarak çeyrek yıllar itibariyle güncellenmektedir (2-3. ve 4. çeyrekler, 3. ve 4. çeyrekler, 4. çeyrek) Şekil 3, maliyetlerin dağıtımını özet olarak göstermektedir.

Şekil 3: CP Grup Maliyet Dağılımı

Yönetim Muhasebesi Uygulamalarında Yaşanan Sorunlar

CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş Muhasebe Müdürü Yılmaz ÖZKAN'la görüşmemize göre işletmenin Yönetim Muhasebesi uygulamalarında yaşamış olduğu sorunlar şöyledir; İşletme içerisinde esnek bir planlama sistemi kurulamamakta ve planlama için gerekli işgücü ve çalışma sürelerinde aşırı artış bulunmaktadır. Bütçe verileri işletme organizasyon yapısı içerisinde yukarıdan aşağıya, aşağıdan yukarıya zamanında ve doğru olarak

iletilebildiğinden, stratejik planlarda alınan verilerin bütçelere aylık ve yıllık olarak aktarılmasında sorunlar yaşanmamaktadır. İşletme içerisindeki her bölüm kendi bütçesini hazırlayamadığından ve bölümler arası bütçe entegrasyonu sağlanamadığından, gerçekleşen ve planlanan verilerin karşılaştırılıp kontrol ve analiz fonksiyonlarını yerine getiren sorumluluk raporlarının sorumluluk merkezleri bazında hazırlanması mümkün olmamaktadır.

İşletmenin Yönetim Muhasebesi Uygulamaları Açısından Kurumsal Kaynak Planlaması Kullanımından Beklentileri

Yönetim Muhasebesi uygulamaları açısından ERP kullanımından beklentiler şunlardır: Tepe yönetim, işletmenin örgütlenmesi, uzun dönemli amaçlarının belirlenmesi, yatırımların seçimi, finansal olanaklar v.b. gibi geleceğe yönelik olarak verilen uzun vadeli kararlarında kendilerine iletilen raporları değerlendirir. Bu nedenle ihtiyaç duyduğu doğru bilgiye kolay ve zamanında ulaşabilmelidir Bütçeleme işlemlerinde % 100 doğru sonuca ulaşılabilmesi için önemli olan bölümlerin kendi bütçelerini hazırlamalarıdır. Bu İşletmede ise, her bölüm kendi bütçesini hazırlayamamakta ve bölümler arası bütçe entegrasyonu sağlanamamaktadır. Hazırlanan bütçelerin fiili olarak doğruyu yansıtması, bütçelerin aylık ve yıllık olarak aktarılmasında sapmaların azalmasına hatta hiç yaşanmamasına neden olacaktır. İşte bu durumda yılsonu envanter sayım işlemlerinde envanter raporları ile fiili durum eşit olacak ve arada sayım ve tesellüm noksanları ve fazlası görülmeyecektir. Bu nedenlerle ERP kullanımında bütçeleme sistemi ve sorumluluk raporlarının oluşturulması gibi yönetim muhasebesi uygulamalarını kolaylaştırması beklenmektedir.

Bölüm performansı hazırlanan bütçelerin ne derece gerçekleştiğine bağlıdır. Bütçeleme işlemlerinde bölümlerin kendi bütçelerinin fiili olarak doğruyu yansıtmış olması bölüm performansının yüksek olduğunun da bir göstergesi olacaktır. Her bölümün performansının net olarak ölçülmesi durumunda toplamda işletme bazında genel performans ölçümü de gerçekleşecektir. ERP kullanımı bölüm performanslarının ölçümünde kullanılan bütçelerin oluşturulmasında ne kadar kolaylık sağlarsa hazırlanan raporun kalitesinin yükselmesini ve etkin bir maliyet kontrolünün sağlanmasını beraberinde getirecektir. Bu nedenlerle yönetim muhasebesi uygulamaları açısından ERP kullanımından bölüm performansını ölçerek öncelikle bölümsel daha sonra da işletme bazında performansı en yüksek düzeye çıkarması, hazırlanan rapor kalitesini yükseltmesi ve buna bağlı olarak etkin bir maliyet kontrolü sağlaması beklenmektedir.

Kurumsal Kaynak Planlaması Kullanımının Yönetim Muhasebesi Açısından İşletmeye Faydaları

İşletmede yönetim muhasebesi uygulamalarında, işletme içerisindeki her bölüm kendi bütçesini hazırlayamadığından bölümler arası bütçe entegrasyonunun sağlanamaması sorunu yaşanmakta, gerçekleşen ve planlanan verilerin karşılaştırılıp kontrol ve analiz fonksiyonlarını yerine getiren sorumluluk raporlarının sorumluluk merkezleri bazında hazırlanması mümkün olmamakta iken ERP sistemi yönetim muhasebesi açısından her bir bölüm yöneticisinin sisteme girerek kendi bütçesini hazırlama olanağı doğurmuş olması ile birlikte sorumluluk merkezleri itibariyle sorumluluk raporlarının tam zamanında ve gerçekçi hazırlanmasına yardımcı olmaktadır. Raporların tam zamanında ve gerçekçi hazırlanması, yöneticilerin ihtiyaç duyduğu doğru bilgiye zamanında ulaşmasıyla işletme içerisinde esnek bir planlama sisteminin kurulmasına yardımcı olmaktadır. Sorumluluk raporlarından yola çıkarak gerçekleşen ve planlanan verilerin karşılıklı kontrolü ve analizi için yönetim muhasebecilerine yardımcı olmaktadır.

Bütçeleme işlemlerinde önemli olan stratejik planlarla uyumlu güncellenebilen bir bütçeleme yapılabilmesidir. Stratejik planlarla uyumlu güncellenebilen bir bütçeleme oluşturmak aşırı işgücünü gerektirir. ERP sistemi stratejik planlarla uyumlu güncellenebilen bütçeleme oluşturmakla yönetim muhasebesinin planlama, bütçeleme, kontrol ve analiz fonksiyonlarına destek vererek aşırı işgücünü ortadan kaldırmaktadır. ERP kullanımı sağlamış olduğu avantajlarla gider çeşitlerinin, yerlerinin ve kar merkezlerinin ayrı ayrı tespit edilmesini sağlamakla, gider dağıtımı hem ürün maliyetleri hem de karlılık analizleri çerçevesinde oluşturulmaktadır.

ERP sistemi hazırlanan rapor kalitesini yükseltmekte ve etkin bir maliyet kontrolüne yardımcı olmaktadır. ERP sisteminden elde edilen veriler güvenilir ve sağlam olması nedeniyle sistemde bölümler bazında oluşturulmuş bütçelerin entegrasyonu sağlanarak, tüm bölüm verileri ile aynı anda mali tabloların oluşturulması sağlanmıştır.

ERP sistemi müşteriye sunulan hizmet kalitesinin ve işletme verimliliğinin artmasına yardımcı olarak işletmenin rekabet gücünü artırıcı etki sağlamaktadır. Tüm bu sayılanlar birlikte değerlendirildiğinde ERP sistemi yönetsel kararlarda zaman kaybının ve hata oranının azalmasına yardımcı olmakta, ancak kağıt işlemlerinin azalması, gereksiz veri ve prosedürlerin azalmasına yardımcı olmamaktadır.

Kurumsal Kaynak Planlaması Kullanımının Yönetim Muhasebesi Açısından İşletme İçin Sakıncaları

ERP'nin kullanımı karmaşık olmamasına karşın, işletme içerisinde ERP sistemi ile ilgili yeterli eğitimli personel olmaması sisteme adaptasyon sorunlarını yaşatır. CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş firmasına ERP sisteminin maliyeti 2.000.000 $ olmuştur. Bu nedenle ERP sistemlerinin yönetim muhasebesi açısından işletmeye neden olduğu dezavantaj kurulum ve işletilmesi oldukça maliyetli bir sistem olmasıdır. ERP sisteminin kurulumundan sonra sistemin uygulamaya geçmesi uzun zaman almakta, bu uzun süre zarfında danışmanlık hizmetlerinden zamanında ve yeterli miktarda fayda sağlanamaması ise sistemin bir diğer dezavantajıdır. CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş ERP sistemi içerisinde herhangi bir sorunun giderilmesinde oldukça zorluk yaşamış olduğu görülmektedir.

ERP sisteminin işletme içerisinde uygulamaya geçmesinde en önemli faktör personelin destek vermesidir. Ancak personel içerisinde yeni sisteme adaptasyon sorunları yaşayacağını tahmin ederek bu sisteme karşı çıkanlar da mutlaka olacaktır. ERP sisteminin kurulumu ve işletilmesi aşamalarında, işletme içerisinde ekip organizasyon sorunları yaşanmasına CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş firmasında rastlanmadığı görülmektedir. ERP sisteminin sakıncaları olarak görülen, ERP sisteminin gereksiz bir yatırım olması, kullanıcılarda hata yapma korkusunun sistemin başarısını etkilemesi, ERP sisteminin iş üzerinde yönetici kontrolünün azalmasına neden olması, kullanımının çok karmaşık olması sakıncalarına CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş firmasında rastlanmamıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

ERP, firmanın bütün departman ve fonksiyonlarını tek bir sistem içinde birleştirmeye çalışmaktadır. İhtiyaç ve beklentileri birbirinden farklı olan çok sayıda bölümün aynı bilgisayar sistemi içinde bir araya getirilmesi ve aynı bilgi tabanını paylaşması güç ancak oldukça faydalıdır. Üretim yapan firmalar, stoklardan maliyetlere kadar firmanın tüm işlerini koordine etmek, bir merkezden yönetmek amacıyla ERP sistemlerini kullanmayı düşünmektedirler.

ERP sistemlerinin, dünya çapında kanıtlanmış başarı şartlarına bakıldığında, ERP sisteminin firma bazında karar sürecinden uygulama sürecine kadar üst yönetimin desteğinin en önemli unsur olduğu görülür. İşletmeler öncelikle firmalarının bu değişim sürecine hazır olup olmadığına karar vermelidir. Bu karar ve değişim sürecinde en büyük destek üst yönetim tarafından verilmelidir.

İşletme, yönetim bilgi sistemlerinin sağladığı bilgiler çerçevesinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Yönetim bilgi sistemleri, işletme faaliyetleri hakkındaki bilgileri yöneticilerin ihtiyaç duyduğu anda yöneticilere sağlamaktadır. Yönetim bilgi sistemleri bu amacını birçok alt sistemi aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Yönetim bilgi sistemlerinden en temel olanları, işletmenin en temel faaliyetlerine ilişkin bilgi üreten pazarlama bilgi sistemi, muhasebe bilgi sistemi, üretim bilgi sistemi ve insan kaynakları bilgi sistemidir.

Bilgi akışının bütünleşmesi ile kastedilen iş süreçlerinin ve dolayısıyla iş süreçlerinde oluşturulan bilgilerin bütünleştirilmesidir. Ancak ERP sistemlerinin kurulması işletmenin örgüt yapısında ve işletmenin iş yapış biçiminde değişmelere yol açabilecektir. Bu değişimin en kısa sürede aşılarak yeni sistemin kullanılmaya başlanması, süreçlerden ve süreçlerden sağlanacak bilgilerin verimliliğini arttıracaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümü olan uygulama bölümünde kullandığı araçlar açısından bilgi yönetimi uygulamalarını içeren ERP sistemini bünyesine kuran dünya çapında etlik piliç ve yem üreticisi olan işletmedeki ERP sistemi uygulamalarının yönetsel karar verme ve yönetim muhasebesi uygulamalarını nasıl etkilediği incelenmiştir.

CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş.'de Kurulan ERP sistemiyle birlikte ortaya çıkan değişim yalnızca bölümler arası ve bölümler içi bilgi akışlarının yeniden düzenlenmesi, iş ve bilgi tekrarlarının ortadan kaldırılması yönünde gerçekleşmiştir. CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş. işletmesinin beklentileri, yöneticilerin doğru bilgiye kolay ve zamanında ulaşmak, hazırlanan rapor kalitesini yükseltmek, bölüm performansını ölçerek öncelikle bölümsel daha sonra da işletme bazında performansı en yükseğe çıkarmak, maliyet tasarrufu sağlamak, bütçeleme ve sorumluluk raporlarının oluşturulması gibi yönetim muhasebesi uygulamalarını kolaylaştırmaktır. Planlanan rakamların bütçelere yansıtılması, bölümsel ve bölümler arası bütçe entegrasyonunun sağlanamaması, dönem sonunda gerçekleşen ve planlanan verilerin karşılıklı analizinin ve kontrolünün yapılmasını güçleştirmektedir. Dolayısıyla sorumluluk raporlarının yanlış bilgi vermesine neden olmaktadır.

Beklenti, avantaj karşılaştırması yaptığımızda işletmelerin ERP sistemini kullanmak suretiyle; stratejik karar verme ve yönetim muhasebesi uygulamaları ile ilgili problemlerini çözülebilecekleri bir gerçektir. Yönetim muhasebecileri ise, artık bu sistem ile kayıt ve raporlama gibi rutin görevlerinin yerine analiz fonksiyonuna daha fazla zaman ayırmış

olacaklardır. CP işletmesinde ERP öncesinde planlama için gerekli işgücü ve çalışma sürelerinde aşırı artış bulunmadığı belirtilmiştir. ERP kullanımından sonra ise ERP sisteminin yönetim muhasebesinin planlama, bütçeleme, kontrol ve analiz fonksiyonlarına destek vererek aşırı iş gücünü ortadan kaldırdığı gözlemlenmiştir.

Sistemin faydalarının yanında bazı sakıncalarının da olduğu göz ardı edilmemesi gereken konulardan biridir. Bu sakıncalardan en önemlisi sistemin kurulum ve işletilmesi oldukça maliyetli bir sistem olmasıdır. Arkasından kurulumundan sonra sistemin uygulamaya geçmesi uzun zaman almakta, bu uzun süre zarfında danışmanlık hizmetlerinden zamanında ve yeterli miktarda fayda sağlanamamaktadır.

ERP sistemleri oldukça maliyetli yatırımlardır. Gerek sistemin kurulması gerekse de sistemin yürütülmesine ve bakımına ilişkin eğitim programları maliyeti arttıran unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu sistemlere yapılacak olan yatırım kararlarında fayda maliyet analizi yapılması hayati derecede önem taşımaktadır. ERP sistemlerine ilişkin literatürde yer alan başarılar kadar başarısızlıklarında yeri küçümsenmeyecek ölçüde çoktur. Yüz binlerce dolarlardan başlayıp milyon dolarlara varan ERP sistemlerinin maliyeti, bir başarısızlık durumunda işletmenin mali yapısını büyük ölçüde sarsacaktır. Bu yüzden üst yönetimin, her şeyden önce sistemin işletmeye sağlayacağı katkının sistemin maliyetinin üzerinde olması gerektiğini göz önüne alması gerekmektedir.

ERP sistemlerinin satın alınmasından ve uygulanmaya başlamasından sonra artık işletmelerdeki iş süreçleri yeniden yapılandırılmalıdır. Bu süreçlerin yapılandırılmasında işletmelerdeki personel eğitilmeli ve her departman ERP sistemlerini ne şekilde kullanacaklarını öğrenmelidir. ERP sisteminin entegre bir sistem olması nedeniyle işletmelerdeki her çalışan kendine ait olan iş süreçlerini ne kadar düzgün ve verimli olarak oluşturursa sistemin getirisi de doğru orantılı olarak oluşur.

İşletme içerisinde ERP sistemi ile ilgili yeterli eğitimli personel olmadığından, sisteme adaptasyon sorunları yaşandığı ve sistem içerisinde herhangi bir sorun olduğunda giderilmesinin oldukça zor olduğu gözlemlenmiştir. Bu aksaklığın giderilmesi için yapılabilecek en önemli çalışmanın sistem hakkında personele yeterli eğitimin verilmesidir. Personelin eğitim almış olması durumunda ERP sistemi içerisinde herhangi bir sorunla karşılaşılması halinde çözüm üretimini kendisi gerçekleştirerek bu sorunu ortadan kaldırmış olacaktır. Bu da zaman kaybını ortadan kaldıracaktır.

Yazılım firmalarının yanında ERP sistemini işletmelerinde uygulamak isteyen işletmelere de bazı sorumluluklar düşmektedir. Bunların en önemlisi eğitim bazlıdır. Çalışmada; sistem ile ilgili maliyet unsurlarının analizi yapıldığında son sırada eğitim faaliyeti görülmektedir. Bununla beraber, ERP sistemiyle ilgili olarak işletme içinde de bu konuda yeterli eğitimli personelin olmayışından yakınılmaktadır. Bu durumda işletmelerin sistemi kendilerine adapte edebilmeleri için danışman firmalardan da yardım alarak kendi içlerinde eğitim programları oluşturmaları gerekmektedir. İkinci önemli unsur da ERP'nin bir değişim mühendisliği çalışmasını da beraberinde getirdiği unutulmamalıdır. Dolayısıyla yazılım, işimize uygun gibi gözükse bile, çok ciddi bir proje ve ekip çalışmasına gereksinim vardır. Eğer işletme bu yatırımı göğüsleyebiliyor ise başarıya ulaşır. Aslında bu gereksinimlerin hepsi sistemin maliyetini yükseltmektedir. Bu yüzden ERP sistemini kurmaya karar veren işletmelerin yatırımın geri dönüşünü iyi hesaplamaları gerekmektedir. Eğer işletme bu yatırım ile maksimum verim elde edecek ise maliyetlerine katlanmalıdır.

ERP, ülkemizde yeni yeni gündeme gelen, henüz daha gereken önemin tam olarak verilemediği bir yöntemdir. Son altmış yılda insanlığın kaydetmiş olduğu teknolojik gelişim ve bunun yarattığı değişim bundan önceki tüm zamanlarda kaydedilenden daha fazladır. Bu dönem içerisinde de gelişim giderek hızlanmakta ve yenilikler giderek daha kısa sürede hayatımıza katılmaktadır. Hayatta kalmak, gelişmek ve büyümek isteyen işletmelerin de mevcut bu gelişmelere uyum sağlaması gerekmektedir. İşletmelerin belirlenen hedeflere ulaşması mevcut kaynaklarını en verimli şekilde kullanmaları, teknolojik yenilikleri izleyip amaçlar doğrultusunda sistemlerine dâhil etmeleri ile mümkündür.

1900 ve 2000'li yıllarda bilişim teknolojisindeki gelişmeler bilgisayar yazılımlarının giderek artmasına neden olmuştur. Fakat bu ilerlemelere rağmen bazı işletmeler, Excel tabanlı verimliliği ve etkinliği olmayan çalışmalar yapmaya devam etmektedir. Bu nedenle modern yönetim muhasebesi, bütçeleme ve planlama çalışmalarından yeterince yararlanamadılar. Bugün artık ERP konuşulurken sadece planlama fonksiyonundan bahsedilmemektedir. ERP artık bir kurumun yaptığı işin bütününü yansıtan bir kavram olarak kullanılmaktadır. Diğer bir deyişle ERP, bir kurumun tüm bileşenlerinin bir bütün olarak görülmesine imkân vermektedir. ERP sistemleri bir yandan işletmenin stratejik amaçlarına hizmet ederken, bir yandan da değişen koşullara daha hızlı uyum sağlama imkânı vermektedir. Özellikle bütçeleme sistemi her işletme için farklı bir yapı gösterdiğinden ERP uygulamalarının kullanımı zorunlu hale gelmiştir.

ERP sistemleri, karar destek sistemleri aracılığıyla kayıtlı veriler kullanarak bir takım simülasyonlar gerçekleştirir ve istenen verileri elde eder bu sayede işletmenin yönetsel karar verme sürecine katılır.

KAYNAKÇA

Aktaş Rafet, (2009), Bütünleşik Sistemler ve Muhasebe Etkileşimi, Detay Yayıncılık, Ankara

Barutçugil İsmet, (2002), Bilgi Yönetimi, Kariyer Yayıncılık, İstanbul

Can Halil, Tecer Meral, (2005), "*İşletme Yönetimi"*, Türkiye ve O.D.AMME İD. Ens.Yayınları,No:169

Çetinoğlu,Tansel (2001), *"Muhasebe Bilgilerinin Stratejik Karar Alma Fonksiyonunda Kullanılması ve Ege Seramik Sanayi ve Ticaret A.Ş.'de Bir Uygulama",* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya

Davenport, T.H., (2000), Mission Critical: Realizing The Promise of Enterprise Systems, Harvard Business School Press, Boston MA

Erdoğan Murat, (2003), Yöneticilerin Karar Verme Aracı Olarak Bilgisayar Tabanlı Finansal Muhasebe, Beta Yayınları, İstanbul

Eren Erol, (2008), Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, Beta Basım Yayım, İstanbul

Gök Mehmet Şahin, (2005), *"ERP Sistemlerinin Firma Performansı Üzerine Etkileri Bir Saha Araştırması,"* V. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul

Güleryüz Özlem, (2007), *"Kurumsal Kaynak Planlaması (ERP) ve İşletmelerin Yönetsel Kararlarına Etkileri",* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir

Gürsoy Tuncer Cudi, (1999), Yönetim ve Maliyet Muhasebesi,, 2. Baskı

Hacırüstemoğlu Rüstem, Şakrak Münir, (2002), Maliyet Muhasebesinde Güncel Yaklaşımlar, Türkmen Kitabevi, İstanbul

Harwood Stephen (2003), ERP Kurumsal Kaynak Planlaması / Newnes, Bileşim Yayınları

Hatiboğlu Zeyyat, (1999), "*İşletmelerde Yönetim, Organizasyon ve Personel Davranışı"*, Temel Araştırma A.Ş. Yayınları, No: 9, İstanbul

Ittner D. Larcker Christopher ve David F., (1997), "*Quality Strategy, Strategic Control Systems And Organizational Performance*",Accounting Organization And Strategy

İmrek Kemal, (2004), Yöneticiler İçin Karar Verme Teknikleri, Beta Basım Yayım, İstanbul

Kaya İsmail, (1994), Pazarlama Bilgi Sistemleri, İstanbul Üniversitesi, İstanbul

Keçek Gülnur, Esra Yıldırım, (2009), "*Kurumsal Kaynak Planlaması (ERP) ve İşletme Açısından Önemi*", Dumlupınar Üniversitesi Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**,** Cilt:8, Sayı:29, Kütahya

Koçel Tamer, (2001), İşletme Yöneticiliği, Beta Yayınları, İstanbul

Aslan Mehmet Kasım, Satış ve Pazarlama Yöneticisi IAS Türkiye, *ERP Sistemlerinde Yeni Nesil Muhasebe*, http://www.ias.com.tr/enterprise/articles/20080111-accounting-erp.html (20.11.2009)

Tutar Hasan, (2007), İşletme Yönetimi, Seçkin Yayıncılık, Ankara

Üreten Sevinç, (2002), Üretim/İşlemler Yönetimi Stratejik Kararlar ve Karar Modelleri*,* Gazi Kitabevi, Ankara

Yereli Ayşe N., (2007), *"Yeni Nesil Kurumsal Kaynak Planlaması Sistemi'nin Yönetim Muhasebesi Açısından Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma",* Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları, Yönetim Ve Ekonomi Dergisi, sayı:2, Manisa

Yozgat Uğur, (1994), Yönetimde Karar Verme Teknikleri, Beta Yayınları, İstanbul

http://www.odevarsivi.com/dosya.asp?islem=gor&dosya_no=147125 (09.12.2009)

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

MALİ KRİZLER VE SON MALİ KRİZİN (2008) REEL SEKTÖRE ETKİLERİ

C. Erdem HEPAKTAN*
Serkan ÇINAR*

Özet: Türkiye 1989 yılında, IMF'nin önerdiği finansal serbestlik politikasını benimsemiştir. Türkiye'nin 1990 yılından sonra Dünya'daki, konjonktür sonucu hızlı şekilde artan sermaye hareketleriyle etkileşimi artmıştır. Bu gelişme sonucunda, diğer gelişmekte olan ülkelerdekine benzer şekilde, Türkiye'de aşırı bir spekülatif sermaye girişi yaşanmıştır. Bu aşırı spekülatif sermaye girişleri nedeniyle, Türkiye'nin kendi iç koşullarından bağımsız olarak, ekonomik dengeler olumsuz etkilenmiştir. Böylece, Türkiye mali krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Günümüzde de bu sürece benzer bir ekonomik konjonktür oluşmuştur. 2002-2007 arasında Dünya'da bollaşan likiditenin Türkiye'ye gelen yabancı sermayeyi de arttırması sonucunda, ülkemizdeki ekonomik göstergelerde olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Fakat küresel mali krizin ortaya çıkmasıyla ABD ve Avrupa'dan gelen talebin azalması, likiditenin büyük oranlarda çekilmesi, cari açığın finansmanının zorlaşması, buna bağlı olarak TL'nin değer kaybetmesi ve bankaların kaynak bulamamaları nedeniyle hem birbirlerine hem de kişilere verdikleri kredileri daraltmaları ve güvensizliğin oluşması Türkiye'nin krizden olumsuz şekilde etkilenmesi sonucunu doğurmuştur. Çalışmada, önceki yıllarda Türkiye'de yaşanan finansal krizler kısaca değerlendirilerek, dış kaynaklı oluşan ve yurtiçi ekonomik gelişmeler sonucunda ağırlaşan son küresel mali krizin Türkiye'de yarattığı ve yaratacağı etkiler değerlendirilmektedir. Kukla değişken kullanılarak oluşturulan ekonometrik model de, çalışmada ulaşılan sonuçları desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Küresel Mali Kriz, Sermaye Akımı, Türkiye Ekonomisi, Reel Sektör

FINANCIAL CRISIS AND THE EFFECTS OF THE LAST FINANCIAL CRISIS (2008) ON THE REEL SECTOR

Abstract: In 1989 Turkey accepted the policy of financial liberty which was proposed by IMF and after 1990 because of the business cycles in the World its interaction with capital movement increased. As a result of this event similar to the other developing countries an excessive speculative capital import came into existence. Because of this excessive speculative capital import independent from its own domestic conditions, economic balance of Turkey was influenced negatively and faced with financial crisis. Recently there has been an economic business cycle similar to this process. Between the years 2002-2007 as over liquidity in the World increased the foreign capital which is coming to our country, positive developments happened in our economic indicators. But decreasing demants from USA and Europe due to the global financial crisis, decreasing of the liquidty, difficulty of funding the current deficit, depreciation of Turkish Lira mistrust and decreasing credits of the banks to each other and to people because of not finding sources has caused Turkey to be negatively influenced by the financial crisis.In this study financial crisis of the former years which influenced Turkey will be examined. Moreover the existing and the probable effects of the latest financial crisis in Turkey which came into existence from foreign markets and which became harder because of domestic events will be evaulated. Finally econometric model will be searched with using dichatomous variable.

Key words: Global Financial Crisis, Capital Inflow, Economy of Turkey, Reel Sector

MALİ KRİZLERİN OLUŞUMU

Yaşamakta olduğumuz ve küreselleşme olarak adlandırılan olgu, parasal ilişkilerin ön plana çıktığı bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Para ve parasal hareketler, toplumsal ilişkileri tüm boyutlarıyla etkisi altına almış, nerdeyse kutsallaştırılmış bir "piyasalar" söylemiyle gündelik hayatımıza kadar sızmıştır. "Piyasalar" salt paranın mantığına

* Yrd. Doç. Dr. , Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü
* Araş. Gör., Celal Bayar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Uluslararası Ticaret Bölümü

tabi oldukça, parayı kontrol eden gruplar da toplumsal yapılar üzerinde belirleyici olmaya başlamışlardır. Para, Dünya tarihinde hiç olmadığı kadar üretimden kopmakta, karmaşık spekülasyonlar yoluyla kontrolsüz olarak büyümekte; değer karşılığı olmayan bu büyümeyi idare etme çabaları, dünya halklarına iktisadi, toplumsal ve siyasi krizler olarak geri dönmektedir. Küresel düzeyde paranın ve paranın toplumlar üzerinde kurduğu etkinin dilini oluşturan neoliberal politikalar ve bu politikaları savunan iktisatçılar, piyasa anarşisinin çılgın despotluğunun, sadece mali krizlerle değil, aynı zamanda derin toplumsal bunalımlarla da sonuçlandığını unutmaktadırlar (Bağımsız Sosyal Bilimciler Basın Duyurusu, 2008: 24).

Çok sayıda ülkenin mali krizlerle karşı karşıya kalması, az gelişmiş ülkeler açısından son yıllara damgasını vuran en temel olgulardan birisidir. Başta Latin Amerika ülkeleri olmak üzere az gelişmiş ülkelerin daha önceki dönemlerde de kısa dönem krizlerle karşılaştığı dikkate alındığında, bunun yeni bir olgu olmadığı söylenebilir. Ancak son dönemde yaşanan krizleri, dış ödemeler dengesi sorunları ve enflasyon gibi olguların önem kazandığı önceki krizlerden ayıran kimi temel farklılıklar bulunmaktadır (Koyuncu ve Şenses, 2007: 74). Bunlar arasında son dönemdeki krizlerin sermaye hareketlerinin serbestleşmesi yönünde atılan adımlar sonucunda hızlanan uluslararası sermaye hareketlerinin ortaya çıkardığı istikrarsızlıkla ilişkili olması ve etkilerinin finans piyasalarından reel sektöre ve sosyoekonomik göstergelere ve krizin çıktığı ülkeden diğer ülkelere sıçrayarak uluslararası finans sistemini temelden sarsabilen boyutlara ulaşması ön plana çıkmaktadır (Naude, 2009: 19).

Günümüzde devletler ekonomik açıdan hızla birbirlerine bağımlı bir hale gelmektedir. Küreselleşme olarak adlandırılan bu gelişme, bütününde olumlu bir durum olarak değerlendirilmektedir. Ekonomik küreselleşme kavramı, yeni bir kavram olmamasına rağmen iletişimin hızla gelişmesi, uluslararası taşımacılığın ucuz ve kaliteli olması ve çok uluslu şirketlerin faaliyetlerinin yoğunlaşması sonucu etkinlik kazanmıştır. Uluslararası ticaret konusunda ve sermayenin dolaşımında engellerin kalkması, uluslararası işbirliğin, dünya çapında kaynak kullanımının artması sonucu bir yandan ülkelerin uluslararası ticarete katılımı hızla artarken diğer yandan sınır ötesi finans piyasalarında yatırımlar yoğunlaşmıştır. Küreselleşme, yirminci yüzyıla damgasını vuran bir süreç olmaktadır. Küreselleşme olgusu, finans piyasalarda da etkisini göstermektedir. Sermaye, ülkeler arasında rahatça dolaşabilmekte, özellikle yüksek getiri potansiyeli olan piyasalara yoğun sermaye girişleri olmaktadır (Aren, 2000: 74). Bu durum Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin gelişmişlik düzeyini yakalamalarına yardımcı olmakla birlikte sözü geçen ülkelerde yeni sorunların ortaya çıkmasına da neden olmuştur.

Günümüzde küreselleşmenin en yoğun olarak görüldüğü alan, sermaye ve finans piyasalarıdır. Küreselleşme ile birlikte uluslararası finans piyasalarını ayıran sınırların kalkması ve uluslararası sermaye akımlarının ileri boyutlara ulaşmasına neden olmuştur. Günümüzde mal, hizmet ve finansal piyasalardaki gelişmeler, ülkelerin Dünya'yı global bir pazar olarak görmelerini zorunlu kılmıştır. Bu global süreci iyi değerlendiren ülkeler, ekonomik ve sosyal bakımından hayat standartlarını arttırma şansına kavuşabilmektedir. Teknolojideki hızlı değişim, bilginin daha akışkan duruma gelmesi ve sermayenin üretkenliğini arttırma çabası, Dünya'daki küreselleşmenin maddi temellerini oluşturmaktadır. Bu gelişmeler ülkelere ekonomik, sosyal, kültürel bakımından bir takım fırsatlar sunarken aynı zamanda beraberinde bir takım olumsuzluklar da meydana getirmektedir. Bu olumsuzlukların başında, finansal piyasalardaki belirsizliklerin artması ile birlikte ülkelerarası ve ülke içi gelir dağılımının daha da kötüleşmesi gelmektedir. 1980'li yıllarda ve 1990'ların başında, finansal ve reel sektörlerin üzerinde müdahaleci politikalar uygulayan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, ekonomik krizlerin ve dar boğazların derinleşmeye başlaması ile çıkış yolları ve alternatif stratejiler aramaya başlanması sonucunda iletişim teknolojisindeki gelişmelerin etkisiyle finansal piyasaların birbiriyle entegrasyonu hız kazanmış, sermaye hareketlerinin akıcılığı ve hacmi büyük boyutlara ulaşmıştır.

MALİ KRİZ KAVRAMI

Kriz sözcüğü, Yunanca ve Latince köklerden gelmektedir. Yunanca da "Krinein" kökünden gelen krisis sözcüğünün anlamı, karar vermedir. Fakat bu sözcük zamanla tehlike ve istikrarsızlık anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Kriz kavramı, insanlar ve ülkeler açısından yeni bir kavram olmamakla beraber, uluslararası sermayenin globalleşmesinin hız kazandığı 1980'lerden itibaren sık sık söylenmeye başlanmıştır. Buna bağlı olarak, ekonomi ve finans yapısındaki dönüşümler, kaynak yetersizliği ve piyasa ekonomisi kültürünün tam yerleşmiş olmaması, devleti meydana gelecek finansal krizlere karşı çok önemli bir hale getirmektedir. Günümüzde kriz, düzgün olmayan ve ani olarak meydana gelen, reform gerektiren istikrarsız bir durum olarak algılanmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin, finans

piyasasında, rekabetin acımasız koşullarında geri kalmaları sonucunda finans krizler meydana gelmektedir (Amin, 2004: 111). Piyasa ekonomilerinde, ekonomik faaliyet hacminin, sürekli bir biçimde ve belirli bir seviyeyi koruyarak gelişmediği, tam aksine devamlı dalgalanmalar gösterdiği bilinmektedir. Bu dalgalanmaların, ekonomik, siyasi ve psiko-sosyal sebeplerden meydana gelmektedir. Finansal krizler, yapısı itibariyle genellikle kısa dönem finansal krizler olarak da adlandırılmaktadır.

Latin Amerika ülkeleri olmak üzere az gelişmiş ülkelerin daha önceki dönemlerde de kısa dönem krizlerle karşılaştığı dikkate alındığında, bunun yeni bir olgu olmadığı söylenebilir. Ancak son dönemde yaşanan krizleri, dış ödemeler dengesi sorunları ve enflasyon gibi olguların önem kazandığı önceki krizlerden ayıran kimi temel farklılıklar bulunmaktadır. Bu temel farklılıklar arasında, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi yönünde atılan adımlar sonucunda hızlanan uluslararası sermaye hareketlerinin ortaya çıkardığı istikrarsızlıklar ön plana çıkmaktadır (Naude, 2009: 19). Bu temel farklılıkların etkilerinin finans piyasalarından reel sektöre, sosyoekonomik göstergelere ve krizin çıktığı ülkeden diğer ülkelere sıçrayarak uluslararası finans sistemini temelden sarsabilen boyutlara ulaşması söz konusu olmaktadır. Bu dönemde yaşanan kısa dönem krizler, büyük önem kazanmıştır. Bunlara örnek olarak verilebilecek bazı şunlardır: 1994 Meksika Krizi, 1997 Güney Doğu Asya Krizi, 1998 Rusya Krizi, 1998 Brezilya Krizi ve 2002 Arjantin Krizi. 1990'lardan sonraki dönemde Türkiye'de 1994 Krizi, Kasım 2000, Şubat 2001 ve 2007-2008 Krizi gibi ciddi krizler ortaya çıkmıştır.

Kısa dönem finansal krizler, birçok durumda yabancı kısa vadeli fonların ülkeyi hızla terketmeye başlaması sonucunda döviz kurunda, faiz oranlarında ve enflasyon oranında ani sıçramalarla finans piyasalarında başlamakta ve kısa sürede üretim ve yatırım düzeyinde azalması gibi sonuçlar doğurmaktadır. Ayrıca, bir ülkedeki kriz, başta bu ülkenin yakın ekonomik ilişkiler içinde olduğu ülkeler olmak üzere diğer ülkeleri de etkilemektedir. Bu ülkelerin bu etkilere karşı geliştirdikleri savunma mekanizmaları da krizin ilk başladığı ülkede ihracat daralması, uluslararası finans piyasalarında artan tedirginlik gibi yollarla mevcut olumsuzlukları daha da artırıcı yönde etkili olmaktadır. Krizin etkileri, daha sonra işgücü piyasalarına, sağlık, eğitim, sosyal yardım kalemlerindeki kısıntılar yoluyla bütçe harcamalarının miktar ve bileşimine, daha sonra da, yoksulluk ve gelir dağılımına ilişkin göstergelere doğru yaygınlaşmaktadır.

MALİ KRİZLERİN EKONOMİYE ETKİLERİ

Finansal krizler, finansal piyasaların etkin bir şekilde fonksiyon görememesi ile sonuçlanırlar. Bu da ekonomik faaliyet hacminde şiddetli daralmalara yol açar. Finansal krizlere neden olan dört önemli faktör;

- Finansal sektör bilançolarındaki bozulma,
- Faiz oranlarındaki artışlar,
- Belirsizlikteki artışlar,
- Varlık fiyatlarındaki değişmeler nedeniyle finansal olmayan şirket bilançolarının (nonfinancial balance sheets) bozulmasıdır (Mishkin, 1996: 29).

Ekonomide, yukarıdaki faktörlerin oluşmasıyla mali krizler oluşmakta ve makroekonomik değişkenlerde bozulmalar gözlenmektedir.

Bir ekonomide üçüz açık olarak tanımlanan; kamu açıklarının, cari işlemler açığının ve tasarruf açığının artması, ekonomideki yapısal dengenin bozulmasının temel nedenleridir. Genişletici para ve maliye politikaları, bu açıkları ortaya çıkarmaktadır. Döviz kurunun aşırı değerlenmesi ya da faiz oranlarının aşırı artması ise, bu açıkların bir sonucudur. Kamu ve tasarruf açıklarının artması faiz oranlarını artırmakta, bu da sonuç olarak döviz talebini ve fiyatını yüksek oranda arttırarak finansal krizin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Küreselleşen ekonomilerde dengelerin yalnızca yurt içinde değil, aynı zamanda uluslararası düzeyde de kurulması gerekmektedir. Piyasalarda oluşan fiyatlar arasında bağımsız değişkenler bulunmaktadır. Ekonomi kuramı, globalleşen ekonomilerde bu dengenin oluşmasında en önemli değişken olarak, faiz paritesini kabul etmektedir. Küreselleşme sürecine bağlı olarak, yükselen faiz oranları tasarrufları yeterli ölçülerde teşvik edemediği gibi, maliyet artışlarına neden olarak enflasyon oranını da yükseltmektedir. Mali serbestleşme sonucunda yükselen faiz oranları, bu durumda istikrarsızlık yaratıcı bir faktör haline gelmektedir. Bununla birlikte, bir ekonomide beklenen enflasyon oranı ne kadar yüksek ise, nominal faiz de o ölçüde yüksek olmaktadır. İstikrar arayışının olduğu dönemlerde yüksek enflasyon ile mücadele, ekonomik programı olumsuz etkilemektedir.

Krizin başlangıç aşamasında yükselmeye devam eden faiz oranları, işletmelerin finansman maliyetlerini yükseltir, kredi olanaklarını daraltır, karlılığını azaltır. Dolayısıyla, artan faiz maliyeti, krizi arttırır. Tüketim mallarında fiyat artışının yanı sıra mallara olan talep de azalır, işletmeler darboğaza girerken işten çıkarmalar başlar, işsizlik ekonominin önemli bir sorunu olmaya devam eder (Eichengreen ve Mussa, 1998: 52).

Finansal krizler, ödemeler dengesi üzerinde cari açıkların artması yönünde bir etki yaratmaktadır. Sermaye girişindeki artış, cari açığın artmasına olanak vermektedir. Ödemeler dengesinin giderek bozulması sonucunda, döviz kurlarının sürekli dalgalanması ve ulusal paranın gittikçe değer kaybetmesi, finansal piyasaların bozulmasına neden olmaktadır.

Kriz döneminin en belirgin etkilerinden birisi de, tüketimdeki daralmadır. Ekonominin genişleme gösterdiği ve faiz oranlarının düşük olduğu evrede, ucuzlayan kredili mal talepleri nedeniyle, özellikle dayanıklı tüketim mallarında tüketim harcamaları artmaktadır. Kriz döneminde hızla yükselen faizler ise, önce kredili malları pahalılaştırması sebebiyle tüketim harcamalarını azaltmakta, ardından önceden alınan krediler ödenemez duruma geldiği için, artan fiyatlar, işsizlik ve daralan ekonomideki azalan talepler tüketimi azaltmaktadır. Ürettiklerini satamaz hale gelen işletmeler, kur farkları sebebiyle zaten artmış olan ithal girdi maliyetlerinin yüksekliği ve borçlanma maliyetlerinin de etkisiyle üretimi kısarlar hatta durdurabilirler, bunun sonucunda da işten çıkartmalar, ücretsiz izinler, mevcut kapasiteyi azaltma gibi sonuçlar meydana gelmektedir (Delice, 2003: 63)

Uluslararası sermaye hareketleri, makro ekonomik politikalara, bankacılık sistemine ve beklenmedik politik ve ekonomik gelişmelere karşı duyarlıdır. Sermaye girişi karşısında değer kazanmış yerli para, uluslararası sermayenin bu duyarlılığına bağlı olarak çıkışı sonucunda, değer kaybına uğramakta ve finansal krizler yaşanmaktadır. Bir diğer ifadeyle; portföy yatırımları ile döviz kurları ve menkul kıymet fiyatları arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Nitekim, istikrarsız bu iki piyasa, portföy yatırımları ile birbirine bağlanmakta ve karşılıklı etkileşim sonucunda finansal krizler doğurduğu gibi, aşırı dalgalanmalar döviz rezervlerine bağlı olarak da ödemeler dengesi krizlerine yol açmaktadır.

Krizden çok kısa bir süre önce artmaya başlayan faiz oranları ve özellikle de kısa dönemli faiz oranları belirsizlik ile risk yükünü almış olan menkul kıymet borsalarından fonların kaçışına neden olmaktadır. Bu durumda işlem hacmi oldukça daralan borsanın yanı sıra tasarruflar kısa dönemli faizlere yönelmektedir. Yükselmiş faiz ortamından ne kadar yara aldığı ve kriz ekonomisine ne kadar dayanacağı belli olmayan şirket hisse senetlerine karşı, etkili miktarda talep azalışı olmaktadır. Bu dönemde zaten şirketlerin gelecekteki kar beklentileri de belirsizlik altında olduğundan, krizin ardından gelen 3-6 aylık dönemde ise faiz ortamı gerilese de hisse senedi fiyatlarındaki değişkenlik yüksek olmaktadır (Kibritçioğlu, 2002,: 51).

Finansal kriz, kişilerin tasarruf arzularını kırmaktadır. Çünkü paranın değeri düşmeye devam ettiğinden yapılacak tasarrufların her geçen zamanla reel değeri azalacaktır. O bakımından tasarruf yerine, arsa, bina, altın, dayanıklı tüketim malları veya döviz tercih edilmektedir. Bir ülkede iç tasarruflar, gönüllü ve zorunlu tasarruflardan oluşur. Finansal kriz, yapısı gereği zorunlu bir tasarruftur. Fiyatlar arttığında kişiler aynı gelirleriyle daha az mal alabileceklerdir. Dolayısıyla sabit gelirlerin satın alma gücü azalacaktır.

TÜRKİYE'DE YAŞANAN KRİZLER

Türkiye'de 1978, 1988-89, 1994 ve 2001 yıllarında önemli sayılabilecek krizler görülmüştür. Ayrıca Asya ve Rusya krizi de Türkiye'yi önemli ölçüde etkilemiştir. 1978 yılında yaşanan, daha doğrusu 1980 öncesi Türkiye'de yaşanan krizler, daha çok Türkiye'de mal ve emek piyasalarının gelişmediği, döviz piyasası ile para piyasalarının mevcut olmadığı ortamlarda doğmuş olan krizlerdi. Bu yapılarıyla da finansal liberalleşmeye bağlı veya küresel kaynaklı olmaktan uzaktılar. Bu nedenle 1980 sonrası ülkemizde karşılaşılan küresel kaynaklı finansal krizler üzerinde durmak, konumuz açısından daha uygun olacaktır.

Türkiye'de yaşanan krizlerle yeni gelişmekte olan diğer ülkelerin deneyimleri arasında oldukça büyük bir paralellik vardır. Türkiye'de mali liberalleşmenin tamamlanmasından sonraki dönemde mali krizler sık aralıklarla ortaya çıkmaya başlamıştır.

24 Ocak 1980 İktisadi İstikrar Kararlarıyla yeni bir döneme girilmiştir. Dış ticaret liberalleşmiş ve Türk ekonomisi dışa açılmıştır. Daha sonra, kambiyo rejimi serbestleştirilmeye başlanmış ve 1989 yılında çıkarılan 32 sayılı karar ile bu alanda oldukça ileri bir aşamaya ulaşılmıştır. Sözü edilen karar ile kambiyo rejiminde ve mali piyasalarda liberalleşmenin gerçekleştirilmesinden sonra Türkiye, 22.03.1990 tarihinde IMF'ye başvurarak Fon Sözleşmesi'ndeki VIII. Madde statüsüne geçtiğini bildirmiş ve böylece de TL'nin konvertibl bir para olarak tescil edilmesini istemiştir. Kısacası, Türkiye'de para ve sermaye piyasalarının serbestleştirilmesine yönelik süreç, 1989–1990 döneminde tamamlanmış oluyordu.

Türkiye'de 1989 sonrası dönemdeki sermaye girişleri, kamu bütçesi ve dış ticaret bilançosu açıklarının finansmanına hizmet etmiş, bunun sürdürülmesi de yüksek reel faiz oranının sürekli korunmasını gerektirmiştir. Bu durum gerçekte ekonominin "yumuşak karnı"nı oluşturmuştur. Ekonomide özel kesime yönelik finansman olanaklarının önemli ölçüde kısıtlanması pahasına, bu politika uygulamaları sürdürülmüştür. Geleceğe ait beklentilerin olumsuza dönüşmesi ve bir devalüasyon olasılığı karşısında ise yabancı fonlar kitleler halinde ülkeyi terk etmeye başlayınca, mali panik baş göstermiş ve ekonomi bir krize girmiştir. Mali alandaki krizlerin reel ekonomiye yansıması ile birlikte ülkede üretim düşmüş, yatırımlar azalmış ve işsizlik artmıştır.

1994 Krizi

Türkiye'de küresel özellikler taşıyan ilk mali kriz 1994 yılında yaşanmıştır. Öyle ki, Türkiye'nin 1994'te aslında bir Güneydoğu Asya krizi yaşadığı belirtilmektedir. Bu kriz sadece finansal yapıdan kaynaklanmamış, krize öncülük eden gelişmelerde reel sektördeki aksaklıkların da önemli rolleri olmuştur. Kriz 1993 sonlarında başlayıp 1994'te etkili olmuştur. İçeride zaten üst üste iki yıldır sürmekte olan temel dengesizliklerin üzerine Avrupa para piyasasındaki kargaşanın da eklenmesi krizin etkilerini arttırmıştır.

1994 Krizi'nin nedenlerini, mali ve yapısal nedenler olarak ikiye ayırabiliriz. Krizin mali nedenleri, uygulanan kur politikası ve aynı zamanda yapay ve geçici yöntemlerle faiz oranlarını da düşürülmeye çalışılmıştır. 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesiyle yurtdışından sermaye girişlerinin artması, Türk Lirası'nın değerlenmesine neden olmuştur. Döviz kurunu değerli tutma politikası, döviz kurlarının enflasyonun altında seyretmesi sonucunu doğurmuş, dış açık daha da artarken faiz-döviz kuru makası da giderek açılmış, bu da dış dengesizliğin oluşmasına neden olmuştur.

1980'lerin ikinci yarısından itibaren artan kamu açıkları faizler üzerinde baskı yaratan diğer bir önemli etken olmuştur. Oluşan talep baskısı, toplam talebin ve reel büyüme hızının artmasına neden olmuştur. Bu dönemde, büyüme hızındaki istikrarsızlığın getirdiği belirsizlik ortamı ise, iç dengesizlikler yaratırken, artan talep dış dengenin de bozulmasına neden olmuştur (Bahçeci, 2007: 81).

Krizin yapısal nedenleri olarak, iç borçlanma politikasında yapılan düzenlemeler mali piyasalar tarafından kabul görmemesi sonucunda hükümet borçlanamaz duruma düşmüş, kamu kesimi borçlanma gereğindeki artış giderek iç borç yönetimi sorunu haline gelmiştir (TÜSİAD, 1996: 154).

Kriz öncesi dönemdeki mali ve yapısal nedenler sonucunda, uluslararası rating kuruluşlarının Türkiye'nin notunu düşürmesi ve bu aşamada yanlış iç borçlanma politikası sonucu krizin, piyasalarda yaratılan belirsizlik ortamının bir güven bunalımına dönüşmüştür. Cari açık, 1 milyar dolardan 6.4 milyar dolara yükselmiştir. Dış borç stoku, 12 milyar dolar artış göstermiştir. Kısa vadeli borçlar, 18.5 milyar dolara yükselerek tarihi bir rekor kırmıştır. Dolayısıyla, 1994 yılı, tam bir felaket yılı olmuştur. Toplam net sermaye çıkışı, 4.2 milyar dolara ulaşmıştır. Faiz hadleri, Hazine bonolarında % 400'ü aşarken TEFE % 121, TÜFE % 106'ya yani üç haneli rakamlara yükselmiştir. GSMH'da % 6'ya varan daralma olurken, işsizlik % 20 düzeyinde gerçekleşmiştir. Ayrıca, krizde yarım milyon kişi işinden çıkartılmıştır (Makoto ve Costas, 1999: 55).

Türkiye'de 1989 yılında başlayan döviz kuru artışının enflasyon oranının altında tutulması yoluyla enflasyonu düşürme politikası (TL'nin aşırı değerlenmesi), sermaye hareketlerinin serbestleşmesine ilişkin 32 sayılı kararnamenin yürürlüğe girmesi ile hız kazanmıştır. Ancak 1992 yılından itibaren TL'nin aşırı değerlendirilmesi politikasından geçici olarak vazgeçilerek, sıcak paranın ülkeye girişinin devamı için faiz oranları yükseltilmiştir. Ancak 1993 yılı ortalarından itibaren faiz oranlarını düşürme girişimi, 1994 yılı Ocak ayında yaşanan döviz krizinin başlıca sebebi olmuştur. Yani ülke iç tasarruf yetersizliğinin aşırı değerlendirilmiş TL politikası yoluyla kapatılmaya

çalışılması, ithalatı arttırarak yüksek dış ticaret açıklarına neden olmuştur. Bu gelişmeler karşısında 26 Ocak 1994 gecesi gelen %13.6'lık devalüasyon ile 14 yıl aradan sonra ilk kez bir gecede bu kadar yüksek bir devalüasyon yapılmış, daha sonra ise 5 Nisan 1994 İstikrar Tedbirleri çerçevesinde 1$=32.053TL. olmuştur. Kısacası %30 oranında bir devalüasyon, iç piyasadaki daralan talep ile birlikte ihracatı teşvik etmiş, ancak istenilen düzeyde bir gelişme yaratamamıştır.

Kasım 2000 Krizi

Türkiye yaşadığı yüksek enflasyonu çözümlemek için bir ekonomik istikrar programı hazırlayarak mali destek için IMF'ye başvurmuş ve Aralık 1999'da IMF ile üç yıllık bir istikrar programı üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Söz konusu programın amacı, "2002'ye kadar enflasyonu tek haneli sayılara indirmek, sürdürülebilir bir kamu mali pozisyonu sağlamak, ekonomideki kronik yapısal etkinsizliklerin önüne geçmek ve sürdürülebilir kalkınma düzeyini yükseltmek" biçiminde özetlenmiştir. Üzerinde anlaşmaya varılan program, aslında klâsik bir IMF istikrar programı niteliğinde olmuştur. Şöyle ki bu program, kamu harcamalarının kısılmasını, vergilerin artırılmasını, özelleştirmeye ve yapısal reformlara hız verilmesi gibi önlemleri içermekteydi (Kibritçioğlu, 2002,: 57).

IMF ile varılan destekleme anlaşmasının dikkat çekici bir özelliği de, döviz kuru politikası ile ilgilidir. Bu da temelde, "para kurulu" (currency board) kapsamında bir sabit kur sistemi uygulamasını öngörmekteydi. Şöyle ki, TL, 1 dolar ve 0.77 eurodan oluşan bir para sepetine bağlanmakta ve döviz kurunun bu sepete alacağı değer, hedef alınan yıllık enflasyon oranı olan % 20 ile sınırlandırılmaktaydı. Para kurulu düzenlemeleri Arjantin'de ve diğer Latin Amerika ülkelerinde denenmiş, başarılı sonuçlar vermemiştir. Para kurulu düzenlemesi kapsamında TC Merkez Bankası para arzını yalnızca ülkeye giren döviz karşılığı olarak arttırabilmiş, yani iç kredilere dayanarak Merkez Bankası'nın emisyonda bulunabilme olanağı kaldırılmıştır.

Yapılan destekleme anlaşması kapsamında IMF, Türkiye'ye 4 milyar dolar tutarında bir stand-by kredisi, Dünya Bankası da ekonomik reform paketi için 750 milyon dolarlık bir kredi vermeyi onaylamıştı.

Şubat 2001 Krizi

1999 yılında IMF ile dövizde çapa modeline geçilmesi konusunda anlaşma yapan Merkez Bankası, Temmuz 1998 ve Aralık 1999 yıllarında da istikrar programı hazırlamış ancak reel kur değişmelerindeki istikrar, 2000 Kasım ayı ve 2001 yılı Şubat aylarında sarsılmıştır. Özellikle 2001 yılı Şubat ayında Dalgalı Kur Sistemine geçerek %50 civarında bir devalüasyon yapan hükümet, 2000 yılında 9,7 milyar dolar olan cari açıkla 26,6 milyar olan dış ticaret açığına bir çözüm getirmeyi de hedeflemiştir.

Programın uygulandığı ilk aylarda, bir ölçüde başarı sağlanmıştır. Faiz oranları hızla düşmüş, üretim ve yurtiçi talep artmaya başlamış, enflasyon yavaşlamıştır. Ancak fiyat artışlarının yine de Program'da öngörülen oranın üzerinde seyretmesi, yurtiçi talebin hızla genişlemesi, enerji fiyatlarındaki artışlar ve TL'nin aşırı-değerlenmesi, Program'da öngörülenin üzerinde dış ödeme açıklarına yol açmıştır. Nitekim görüleceği gibi, TL'nin aşırı değerlenmesini yansıtan kur endeksi, 1999'da 106'dan 2000 yılının birinci dört ayında 109.5'e çıkmış, sonraki dört aylık dönemde biraz düşmüşse de, dönemin son çeyreğinde 110.5 olmuştur. Bu da özellikle ithalatı aşırı biçimde arttırarak, yıllık dış ticaret açığını 26.7 milyar dolar gibi rekor bir düzeye yükseltmiştir (Kibritçioğlu, 2002,: 68).

Bütün bu gelişmeler ise, kur rejiminin sürdürülebilirliği ve cari işlemler açığının finansmanı konusunda iç ve dış çevrelerde önemli kuşkulara yol açmıştır. Özellikle kamu kuruluşlarıyla ilgili reform çalışmalarının ve özelleştirmenin yavaş yürütülmesi, Türkiye gibi para kurulu uygulayan Arjantin'deki olumsuz gelişmeler, ülkedeki siyasal belirsizlikler ve uluslararası sermayenin yeni gelişen piyasalara duyduğu kuşkular nedeniyle, 2000 yılının ikinci yarısından itibaren Türkiye'ye giren yabancı mali sermaye önemli ölçüde azalmıştır.

Para kurulu uygulamasına dayalı olarak likidite yaratmanın dış sermaye girişlerine bağlanmış olması nedeniyle, dış sermaye girişlerinin azalması likidite artış hızını da yavaşlatmıştır. Likidite pozisyonunun sıkılaşması ise, kısa süreli faizlerin yükselmesine neden olmuştur. Faiz artışları ise, bankacılık sektöründe büyük ölçüde olumsuz etkilere yol açmıştır. Faiz artışları, yabancı yatırımcılar açısından uygulanan programın sürdürülebilirliğine karşı endişeler doğurmuştur. 2000 yılı Eylül ayının ikinci yarısında, kısa süreli faizlerdeki artışlar, bono ve tahvil fiyatlarında şiddetli düşüşlere yol açmıştır. Yabancı yatırımcıların fonlarını dışarıya çıkartmaya başlaması ile, Merkez Bankası birkaç gün

içinde 6 milyar dolayında döviz satışı gerçekleştirmiş ve döviz rezervlerinde önemli azalmalar olmuştur. Böylece Kasım ayı ortalarında, ekonomideki panik havası, krize dönüşmüştür.

Krizin derinleşmesini önlemek üzere bir dizi önlem ve kararlar alınmıştır: Yapısal reformlar adı verilen; sosyal güvenlik kuruluşlarının açıklarının giderilmesi, kamuda hantallığın önlenmesi, KİT'lerde verimliliğin arttırılması ve özelleştirmenin hızlandırılması kararı, bunlardan bazılarıdır. Mevcut destekleme anlaşması kapsamında yapılan bu düzenlemeler sonucunda IMF'den 7.5 milyar dolar tutarında yeni ve ek bir destek sağlanmıştır.

Kasım krizinden sonra alınan önlemlerin ve IMF ile varılan anlaşmanın sonucunda, mali piyasalarda kısmen bir istikrar sağlanmıştır. Merkez Bankası'nın rezervleri artmıştır. Faizler bir miktar düşmüş, ama yine de kriz öncesinden yüksek düzeylerde gerçekleşmiştir. Bu da gecelik borçlanma yapmak zorunda olan bankaların mali yapılarını daha da bozmuştur. Bu arada Şubatta Devlet'in üst kademelerinde yaşanan bir anlaşmazlık, Programa olan güveni tamamen sarsmış ve yeniden TL'den aşırı bir kaçış başlamıştır. Öyle ki, 19 Şubat tarihinde yalnız bir günde dövize olan talep 7.6 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu koşullar altında IMF ile varılan destekleme anlaşmasının en önemli yönünü oluşturan sabit kur uygulaması ve para kurulu düzenlemesine son verilerek, TL 22Şubat'ta yabancı paralar karşısında dalgalanmaya bırakılmıştır.

Dalgalı kur sistemine geçiş sonucu, Merkez Bankası'nın piyasanın ihtiyaçlarını karşılamaya başlaması ile ödemeler sistemi yeniden işlemeye başlamış, faizlerde de nispi bir düşüş sağlanmıştır.

Kasım 2000 ve Şubat 2001'deki krizler, bankacılık sektöründeki sorunları arttırmıştır. Bankalar, Kasım krizindeki faiz artışından çok olumsuz etkilenmişler, Şubat krizinde de hem faizlerden, hem de TL'nin değer kaybınadan büyük kayıplara uğramışlardır. Bu da acil önlemler alınarak bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılmasını ve özellikle bankaların sermaye yapılarının güçlendirilmesini zorunlu duruma getirmiştir.

Ekonomide yaşanan krizler, ortaya çıkan faiz artışları, enflasyon, devalüasyon ve kur dalgalanmaları, ekonominin reel kesimlerinde çok olumsuz etkiler doğurmuştur. Yüksek faizlerden reel ekonomiye kaynak aktarımı neredeyse durmuş, ekonomide yatırım ortamı kaybolmuştur. İç talepteki daralmalar ve döviz üzerinden borçlanan firmaların TL olarak borçlarındaki artışlar, birçok yurtiçi firmayı iflâsın eşiğine getirmiştir. Nitekim, 2001 yılı içinde Türkiye'nin GSMH'sı % 9.5 oranında mutlak bir daralma göstermiştir. Ekonomide benzer gelişmelerin yaşandığı 1994 Krizi sırasında da, GSMH'nın % 6.1 gibi yüksek bir oranda düşmüştür.

Şubat 2001 Krizinden sonra enflasyonu düşürmeye ve istikrarı sağlamaya yönelik olarak Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı adlı yeni bir program hazırlanmış ve IMF ile yeniden anlaşmaya gidilmiştir. IMF İcra Direktörleri Kurulu, 15 Mayıs 2005'de Türkiye'nin üç yıllık stand-by anlaşmasını 8 milyarlık yeni bir kredi ile destekleme kararı almış; böylece de toplam kredi 19 milyar dolara çıkarılmıştır.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nda (2000) bankacılık sektörünün yeniden yapılanması, sağlam bir kamu maliyesi oluşturulması ve mevcut ekonomik yapının dönüştürülmesi için yasal değişiklikler büyük önem taşımıştır.

Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması ile ilgili olarak Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilen bankaların sermaye yapıları güçlendirilmiş, devlet bankalarının görev zararları piyasa faizini taşıyan devlet tahvilleriyle ödenmiştir. Özel bankaların da sermaye yeterlilik oranları yeniden sağlanıncaya kadar temettü ödemeleri ertelenmiş, sermaye artırımına gitmeleri zorunluluğu getirilmiştir. Bankalar Kanununda Avrupa Birliği standartlarına uyum sağlamak için değişiklikler yapılmıştır. (Boratav, vd., 2001: 17)

Mali alanda da kamu borçlarının dönüşümünün sağlanmasına ağırlık verilmiştir. Kamu açıklarının kapatılması için faiz dışı fazlanın GSMH'nın %6,5'ine çıkarılması amaçlanmıştır. Yeni dönemde ayrıca Merkez Bankası'nın asıl görevinin enflasyonu aşağı çekmek olmasına ağırlık verilerek, Merkez Bankası'nın özerkliğini arttırıcı önlemler alınmıştır.

Ama yeni ekonomik programın en önemli özelliklerinden birisi, uygulanan kur sistemiyle ilgili olduğudur. Yeni sistem, değişken kur uygulamasına dayanmaktadır. Benimsenen ana ilkeye göre de, önemli bir dalgalanma olmadıkça Merkez Bankası piyasaya müdahale etmekten kaçınacaktır. Önceki mali krizin büyük ölçüde kurların para sepeti gibi

sabit bir pariteye bağlanmış olmasından kaynaklandığı düşünülürse, bu değişikliğin önemi daha iyi anlaşılmaktadır. (Boratav, vd., 2001: 21)

Fakat ilginç olan nokta, böylesine birbiriyle çelişkili iki programın IMF tarafından önerilmiş ve onaylanmış olmasıdır. Diğer bir deyişle, sabit kur uygulamasının krizle sonuçlanması üzerine, yine IMF ile anlaşmaya varılarak yeni programda bunun tam tersi olan bir kur rejimine geçilmiştir.

Aslında Türkiye, IMF'nin sabit kur, yüksek vergileme ve tedbirsiz mali politika uygulamalarını ödüllendiren geleneksel hatalı politikalarının son mağdurlarından birisidir. Bu hatalı politikaların son kurbanları arasında Meksika(1994), Güney Doğu Asya ülkeleri (1997–1998), Rusya (1998) ve Brezilya (1999) da yer almaktadır. IMF her birinde para istikrarını sağlamak için sabit bir kur sisteminin destekçisi olmuş, nihai çöküntüyü görememiştir.

Özetle, öteki yeni gelişen ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de mali piyasaların liberalleştirilmesi ve dış dünya ile bütünleştirilmesinden, dış tasarrufların iç tasarruflara eklenerek kalkınmayı hızlandırıcı etkiler doğurması beklenebilirdi. Oysa mali liberalleşme, gerçekte makro dengesizlikleri arttırmış ve iktisat politikası seçeneklerini daha da sınırlandırmıştır. Finansal küreselleşmenin tamamlandığı 1989-1990 yıllarından itibaren giderek büyüyen kamu finansman açıkları, dış sermaye girişleri ve iç tasarrufların büyük bölümünün kullanılması ile sürdürülebilmiştir. Kalkınma sürecinde büyük önem taşıyan bankacılık sektörü, reel kesime yeterince kaynak sağlayamazken, aldığı riskler ve kaynak sorunları nedeniyle makro istikrarı tehdit eder bir duruma gelmiştir. Bu politikalar ise sonuçta ülkeyi 1994 Nisan, 2000 Kasım, 2001 Şubat krizlerine götürmüştür.

2007–2008 Küresel Mali Krizi ve Türkiye Ekonomisine Etkileri

2007-2008 krizi, günümüze kadar yaşanmış olan krizlerden, "başlangıcından itibaren küresel olma" özelliği ile ayrılmaktadır. Bu kriz, yalnızca bağımsız devletlerin mevcut küresel mimari içindeki ekonomik koordinasyonuna duyulan ihtiyacı ön plana taşımakla kalmamakta, aynı zamanda yeni küresel mekanizmaların ortaya konulmasına yönelik tartışmalara da neden olmaktadır. Ama bunlardan daha önemlisi, eğer gerekli tedbirler biran önce alınmazsa, Türkiye'nin, 2008'in ardından 2009 yılını da büyüme açısından kaybetme riski söz konusu olacaktır.

Konumuz açısından baktığımızda krizin en önemli nedeni, uluslararası para piyasalarındaki uygulamalardır. Dünyada sermayenin akışkanlığı ve hızı çok artmıştır. Sermayenin üretmek yerine parasal oyunlarla kar etme imkanları artmıştır. Gerçek üretime dayanmayan kârlar yükselmiştir.

Piyasa ekonomisinin, verimlilik, büyüme ve refah yaratma açısından yararlı bir araç olduğu ancak bütün toplumu yönetmesinin sorunlara yol açtığı görülmüştür. Bu kriz, bir ölçüde de, piyasa ekonomisinin ve piyasa anlayışının uç noktaya gelmesinden kaynaklanmaktadır. Krizin sonuçları, piyasayla devlet arasında bir dengenin kurulması gerektiğini göstermektedir. Ayrıca kriz, ülkelerin ne kadar birbirine bağlı olduğunu göstermiştir. Amerikan emlak piyasasında başlayan bir kriz, hemen Avrupa'ya sıçramış ve Avrupa'dan bütün dünyaya da sıçramıştır. Bu süreçte, bankalara müdahalelerin uluslararası düzeyde olması zorunluluğu oluşmuştur (Koyuncu ve Şenses, 2007: 75). Bankalara müdahale, her ne kadar devletler düzeyinde yapıldıysa da, belli bir koordinasyon içinde yapılmak zorunda kalınmıştır. Reel ekonominin sorunlarını gözeten birtakım maliye politikalarının daha iyi ve etkili biçimde bu reel yavaşlamayı önlemesi, dolayısıyla mutlaka uluslararası bir dayanışma ve eşgüdüm içinde politikalar üretilmesi gerekiyordu.

Küresel ekonominin içine sürüklendiği 2007-2008 krizi, kapitalizmin kaçınılmaz krizlerini finansallaşma ile aşma çabasının doğrudan bir ürünüdür. Günümüzde kapitalizm ve uluslararasılaşmış sermayenin genişleyen yeniden üretimi, finansal spekülasyonun sanal rantlarına bağımlı duruma gelmiştir. Mevcut krizin aşılması için öne sürülen yeni düzenlemeler veya denetleyici kurumların oluşturulması gibi girişimler, finans dünyasının kârlılığını engelleyeceğinden, küresel kapitalizmin bugünkü mantığına aykırıdır. Küresel kriz sonucunda serbest piyasanın dengeli ve istikrarlı bir ekonomi yaratacağı ve her türlü devlet müdahalesinin kaynak israfına yol açacağını ileri süren neo-liberal iktisat dogmalarının geçersizliği açıkça ortaya çıkmıştır (Bağımsız Sosyal Bilimciler Basın Duyurusu, 2008: 14).

Dünyanın en büyük ekonomisi olan ABD'den başlayan ve daha sonraki süreçte Avrupa'ya da yansıyan küresel krizin temelinde mortgage piyasasına ilişkin sorunlar yer almaktadır. Mortgage kredilerinin yapısının bozulması, faiz

yapısının uyumsuzlaşması, konut fiyatlarındaki balon artışlar, menkul kıymetlerin fonlanmasında yaşanan sıkışıklık, kredi türev piyasalarının genişlemesi ve kredi derecelendirme sürecindeki sorunlar, küresel mali krizin temel nedenlerini oluşturmaktadır (Taylor, 2008: 16)

Kriz her ne kadar başlangıçta bir mortgage krizi olarak ortaya çıksa da, takip eden süreçte bir likidite krizine dönüşmüştür. ABD'de 2007 yılında, finans ve sigorta, gayrimenkul, inşaat ve madencilik sektörleri başta olmak üzere toplam dört sektörün büyüme hızının yavaşlamasıyla, genel ekonominin büyüme hızı da yavaşlamıştır. Ekonomik büyümenin yavaşlamasına neden olan reel sektör, mortgage krizinden olumsuz etkilenmiş ve faiz oranlarındaki değişim kredi piyasasında daraltıcı etki yaparak, kredi piyasasında 2006 yılında % 13.2 oranında artış sağlanırken, 2007 yılında bu oran % 4.8 olarak gerçekleşmiştir. Yatırımcıların risk almadan kazanç elde etme isteği maliyeti düşük, kolay kredi imkanlarına bağlı olarak tüketicilerin aşırı borçlanmasına ve kontrolsüz kredi genişlemesine neden olarak sistemin kırılganlığını artırmıştır. ABD'de subprime borçlularının ödeme güçlüğüne düşmesi ile tetiklenen kriz, bu kırılganlıklarla birlikte büyümüştür. Uluslararası finans krizinin başlangıcı olarak kabul edilen Ağustos 2007 tarihinden bu yana ABD'de batan banka sayısı 13'e ulaşmıştır. Banka iflasları 2008 yılında hızlanmış ve sadece bu yıl 11 banka iflas etmiştir (Türkiye Kalkınma Bankası, 2008: 114).

Küresel kriz döneminde Türkiye açısından olumlu süreç, mortgage krizini yurtiçinde oluşturacak yapının Türkiye'de kurulmaması ve bu sayede mortgage krizinden az etkilenmemizdir (ABD'de konut kredilerinin GSMH'ya oranı %70'lerin üzerindeyken, Türkiye'de bu oran %3.6 düzeyindedir). Fakat tüm Dünya'da kısılan talebin etkisi kaçınılmaz olmaktadır. Kriz Avrupa'ya sıçradığında, daha ciddi şekilde de etkisi olmuştur. 2002-2007 arasında Dünya'da bollaşan likiditenin Türkiye'ye gelen yabancı sermayeyi de arttırması sonucunda, Türkiye'deki ekonomik göstergelerde olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Fakat küresel mali krizin ortaya çıkmasıyla ABD ve Avrupa'dan gelen talebin azalması, likiditenin büyük oranlarda çekilmesi, cari açığın fonlanmasının zorlaşması, buna bağlı olarak TL'nin değer kaybetmesi ve bankaların kaynak bulamamaları nedeniyle hem birbirlerine hem de kişilere verdikleri kredileri daraltmaları ve güvensizliğin oluşması, Türkiye'nin krizden olumsuz şekilde etkilenmesi sonucunu doğurmuştur (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2008:27).

Küresel mali krizin Türkiye'ye ilk etkileri, ekonomideki yavaşlama, iç talepteki daralma ve yabancı kaynak girişindeki azalma olarak görülmeye başlanmıştır. Yurtiçi talepte, kapasite kullanım endekslerinde düşüşler görülmüştür. Yabancı kaynak girişi ise, doğrudan yabancı kaynak girişinde 2007 Ocak-Kasım dönemiyle karşılaştırıldığında 2008'in aynı döneminde %15,9'luk bir daralma görülmüş ve bu daralmanın daha da hızlanarak devam edeceği tahmin edilmektedir. Sıcak para (kısa vadeli yabancı finansal sermaye) açısından 2007 sonu itibariyle ise, 107 milyar doları aşmış olan stok büyüklük, 2008 Kasım itibariyle hızlı şekilde eriyerek 45 milyar dolar seviyesine düşmüştür (HAK-İŞ Raporu, 2009: 22).

Kriz Türkiye'yi dört kanaldan etkilemiştir. İlki ve en önemlisi kredi kanalıdır. Türkiye'de hem bankalar hem de şirketler, dışarıdaki bugün bilançosu hasarlı hale gelen bankalardan kredi kullanmışlardır. Bu kanalın kapanması sonucunda, daralacak olan kredi hacmi, şirketleri ve bankaları bilanço küçültmeye zorlayacaktır.

İkinci kanal, portföy yatırımı kanalıdır. Hedge fonları ve özel yatırım fonları (private equity), Türkiye'ye finansman akımında önem taşımaktadır. Önümüzdeki dönemde, buradan aktarılacak fonların azalacak olması Türkiye'ye döviz arzını önemli ölçüde azaltacak, döviz likiditesi açısından sorunlara yol açacak ve Türk lirasının değer kaybı sürecini hızlandırabilecektir.

Üçüncü kanal, dış-ticaret kanalıdır. Mali piyasalardaki krizin reel sektöre de yansıması sonucu, tüm Dünya'da büyüme hızı öngörüleri aşağı doğru güncellenmiştir. Türkiye'nin ihracat hacmi küresel ticaret hacmindeki bu daralmadan kaçınılmaz olarak etkilenecektir.

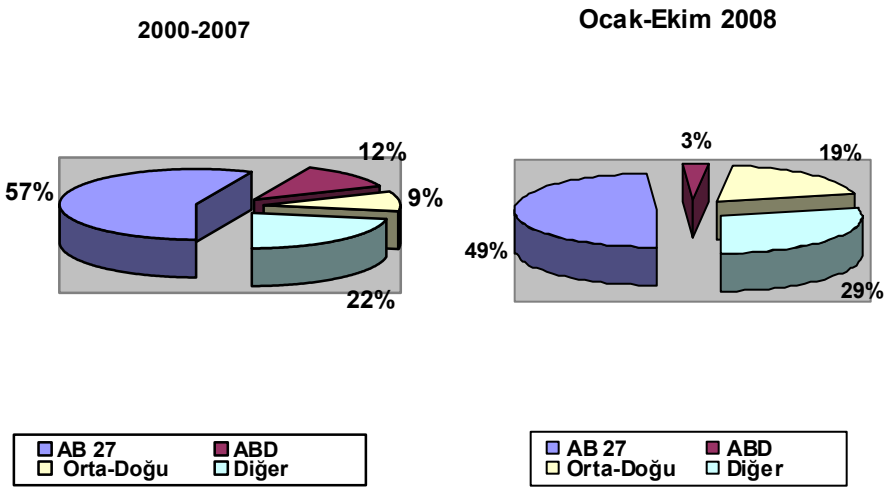
Dördüncü ve son kanal ise, artan risk algılamasının ve azalan güvenin tüketici ve yatırımcı davranışlarını olumsuz etkilemesidir. Bu belirsizlik ortamından en hızlı olumsuz etkilenecek kalem, özel yatırım harcamalarıdır. Aynı ortamın hane halkı psikolojisinde ve dolayısıyla bekleyişlerinde neden olacağı bozulma ile özellikle dayanıklı tüketimin hızla daralması kaçınılmaz olacaktır (TEPAV, 2008: 65).

ABD konut piyasasından hareketle çıkmış olan ve büyük bir hızla Avrupa'ya yayılan küresel finansal krizin Türkiye'ye en önemli yansımasının, reel sektör üzerinden olmuştur.

Türkiye yüksek cari açık ve finansman ihtiyacı nedeniyle küresel finans piyasalarındaki dalgalanmalardan en fazla etkilenebilecek ülkeler arasında yer almaktadır. Uluslararası sermayenin risk alma isteğindeki zayıflama nedeniyle, Türkiye'ye olan yabancı sermaye girişi azalacak ve bunun sonucu olarak son yıllarda büyük oranda dış kaynağa bağlı bir gelişim gösteren büyüme hızı yavaşlayacaktır. Durgunluk nedeniyle başta Avrupa pazarından olmak üzere ihraç ürünlerimize olan talep azalacaktır. Yabancı portföy yatırımlarının Türkiye'den çıkması ve "daha güvenilir liman" olarak dövizi tercih etmeleri neticesinde, döviz kurunda anlık ve ani yükselmeler söz konusu olabilecektir.

Dünya genelinde ekonomik durgunluğun artması neticesinde düşen gelir düzeyi, talep seviyesini de olumsuz etkileyecektir. Talep düzeyindeki azalmalar, Türkiye'nin ihracatçı olduğu sektörlerin (başta otomotiv olmak üzere, tekstil, giyim eşyası, radyo, televizyon ve haberleşme cihazları, ana metal sanayi) üretiminde azalmalara ve bu sektörlerdeki kapasite kullanım oranlarının düşmesine neden olacağı gibi, aynı zamanda istihdamda da azalmalara neden olabilecektir (Türkiye Kalkınma Bankası, 2008: 12).

Grafik 1: Türkiye'nin İhracatının Bölgesel Dağılımı (%)

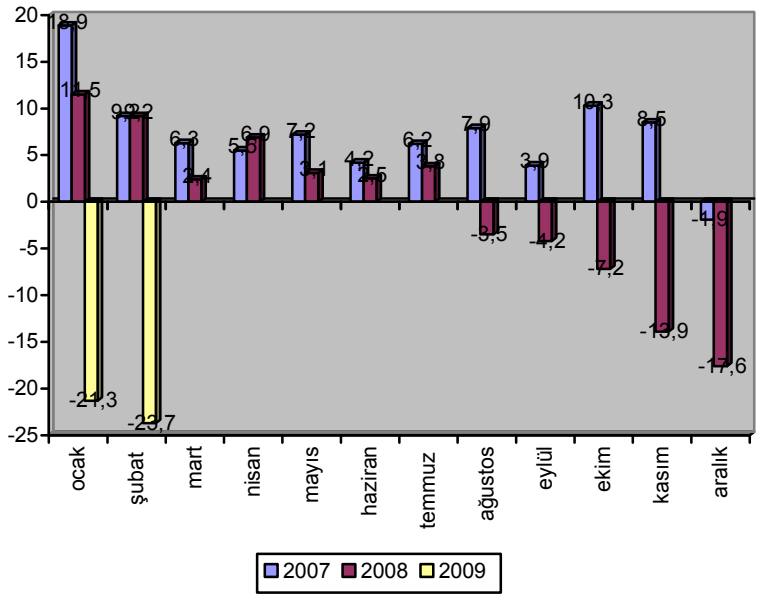

Kaynak: TÜİK

ABD ekonomisinde gerçekleşecek durgunluk veya daralmanın Türkiye'nin ABD'ye ihracatını daraltıcı etkisi olmuştur. Ancak, 2000-2007 dönemi dikkate alındığında; ABD'ye olan ihracatın toplam ihracatın % 3'ünü oluşturduğu görülmektedir. Bu nedenle resesyon neticesinde ABD pazarından dolayı ihracatta yaşanacak olan daralmanın boyutu büyük olmayacaktır (Taylor, 2008: 11)

ABD'deki daralmanın yanı sıra Avrupa ülkelerinde yaşanacak olan büyük oranlı bir gelir daralmasının Türkiye ihracatını çok daha yoğun bir şekilde etkileyeceği düşünülmektedir. 2000-2007 döneminde ortalama olarak ihracatımızın % 57'si Avrupa ülkelerine yapılmaktadır. Bu ülkelere yapılan ihracatın hemen hemen tamamı başta giyim, gıda ve içecek olmak üzere tüketim mallarından oluştuğundan, talebin gelir esnekliği önem taşımaktadır. Bu ülkelerin talebinde meydana gelecek değişme, malların fiyatından ziyade ihracat yapılan ülkelerin gelirlerine karşı daha duyarlıdır. Dolayısıyla döviz kurlarında meydana gelecek bir artıştan çok, bu ülkelerin gelirlerinin daralması talebin gelir esnekliğinden dolayı Türkiye ihracatını azaltıcı yönde etki yapacaktır.

Grafik 2: Aylık Sanayi Üretim Değişimi (%)

Kaynak: TÜİK

Türkiye'nin sanayi üretimi, 2008 yılı Ağustos ayından beri, artan oranda daralmaktadır. 2009 yılı Ocak ayında, 2008 yılının Ocak ayına göre, sanayi üretim endeksi daralması %23,7'lik bir rekora ulaşmıştır. İhracatın azalmaya devam etmesi, öncü sektörlerdeki üretim gerilemesi, fabrika tatillerinin sürmesi ve kapasite kullanım oranının gerilemesi (kapasite kullanım oranı Şubat 2009'da 2008'in aynı ayına göre %15,5 azalarak %63,8 olarak gerçekleşmiştir) dikkate alındığında, bu yüksek oranlı sanayi üretimi daralmasının süreceği düşünülmektedir. GSYİH içinde sanayi üretiminin yaklaşık %30'luk paya sahip olması bu daralmanın, ekonomik büyümede gerçekleşen azalmanın artarak devam edeceğini göstermektedir.

GSYİH içinde sanayi üretiminin yüksek bir paya sahip olması, sanayi üretimindeki daralmanın ekonomimizde ciddi problemler yaratacağını göstermektedir. Yukarıda yapılan açıklamaları, kukla değişken kullanarak kurduğumuz modelle de inceleyebiliriz. Kurduğumuz modelde, sanayi üretimi değişimi üzerindeki etkileri açıklamak için, aylık ortalama efektif USD ve kukla değişken (krizin ortaya çıktığı ağustos 2007'ye kadar 0 ve daha sonraki aylar için 1 alınarak) kullanılarak, krizin ortaya çıkmasından sonraki sanayi üretimi değişimi araştırılmıştır. Değişkenlere ilişkin birim kök testlerinden Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi uygulanmıştır. ADF testine göre, %1 anlamlılık düzeyinde sanayi üretimi ve efektif döviz kuru 1. farklarda durağandır.

Tablo 1: ADF Testi Sonuçları

Sanayi Üretimi Değişimi ADF Testi Sonuçları

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-6.847514	0.0001
Test critical values:	1% level	-4.416345	
	5% level	-3.622033	
	10% level	-3.248592	

Tablo 2: ADF Testi Sonuçları

Ortalama Efektif USD ADF Testi Sonuçları

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-4.477169	0.0084
Test critical values:	1% level	-4.394309	
	5% level	-3.612199	
	10% level	-3.243079	

Tablo 3: Regresyon Analizi Sonuçları

Dependent Variable: SNUR(-1)
Sample (adjusted): 2007M02 2009M02

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
USD(-1)	-49.64799	9.500066	-5.226068	0.0000
DUMMY	-11.41930	2.721434	-4.196060	0.0004
C	75.32277	13.03656	5.777811	0.0000

Durağan serilerle yaptığımız regresyon analizinin sonuçları yukarıda verilmiştir. Sonuçlara göre, tüm değişkenler %1 anlamlılık düzeyinde, istatistiki olarak anlamlı ve tutarlıdır. Bu sonuçlara göre döviz kurundaki 1 birimlik artış, sanayi üretiminde 49 birimlik bir azalmaya neden olmaktadır. Krizin etkilerini açıklamak için kullandığımız kukla değişkeni (dummy) yorumlarsak; krizin ortaya çıktığı aylardaki sanayi üretimi kriz olmayan aylardaki sanayi üretimine göre 11 birim daha azdır. Bu sonuç bize, krizin sanayi üretimi yani reel kesim üzerindeki yukarıda açıkladığımız olumsuz etkilerini göstermektedir.

SONUÇ

Uluslararası likiditenin artışta olduğu ve Dünya'daki gelişmelerin olumlu seyrettiği dönemlerde dünyadaki diğer ülkelerde de benzer şekilde oluştuğu üzere Türkiye ekonomisinde de aşırı bir olumlu bir hava görülmektedir. TL değerlenmekte, borsa çıkmakta, yurtiçi ve dış talep artış göstermektedir. Bu olumlu havayla birlikte yüksek reel faizlerle uluslararası sermaye Türkiye'ye çekilmekte, iç ve dış talep sonucu üretim artmakta ve ülkemizin dış ticaret yapısı nedeniyle cari işlemler açığında artış görülmektedir. Fakat uygulanan bu ekonomik politikaların, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirecek yurtiçi tasarruf ve yatırım artışı sağlamadığı görülen bir gerçektir. Bunun sonucunda ise, büyüme oranlarında devamlı bir artış yakalayamamaktayız. Ülkemizde arzu edilen ekonomik büyüme oranlarının yakaladığı yılların ardından daima ekonomik daralma yılları görülmektedir.

Son küresel mali kriz sonucunda, hem ihracat hem de yurtiçi talebin ciddi şekilde azalması reel sektörün geleceği açısından ciddi tehditler oluşturmaktadır. Yurtdışı kaynaklı olarak mali kesimde oluşan bir krizin yurtiçi ekonomik kırılganlıklarla birleşmesi sonucunda reel kesime yansımasına örnek olarak verilebilecek yukarıdaki gelişmeler, Türkiye'nin reel sektörünü vuran bir kriz ortamında olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu gelişmeler ışığında, ekonomimizin 2008 yılında bir ekonomik yavaşlamayla karşılaşacağı hatta düşük oranlı bir daralma yaşayacağı görülmektedir. Bununla birlikte, 2009 yılında ekonomimizin ciddi şekilde daralacağı tahmin edilmektedir. Bu öngörümüz yukarıda yaptığımız modelle de desteklenmektedir. IMF'in yaptığı son tahmine göre, krizin nedeni olarak görülen toksik varlıkların (finans kurumlarındaki batık varlıklar) büyüklüğünün 4 Trilyon dolara çıkabileceği açıklanmıştır. Çalışmanın yazıldığı şu günlerde krizden çıkışın habercisi olacak olan ABD'deki konut fiyatlarında bir

artış görülmemektedir. Buna bağlı olarak da, uluslararası finans piyasalarında 2007 öncesindeki ucuz kredi, bol döviz ve mali genişlemenin daha uzun bir süre tekrar ortaya çıkamayacağı görülmektedir.

Son olarak uluslararası konjonktürün olumluya döndüğü dönemlerde, ekonomik kalkınmayı sağlayacak ekonomi politikaları uygulamaya konulmalı ve konjonktürün tersine döndüğü günümüzdeki gibi dönemleri en az kayıpla atlatmaya çalışmak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Aykut KİBRİTÇİOĞLU, (2002). **Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler 1969-2001**, Yeni Türkiye Dergisi, Ocak 2002.

Ayşe Sema BAHÇECİ**,** (1997). **Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi**, Ankara: DPT, EMSAGM, Temmuz.

Bağımsız Sosyal Bilimciler, (2008). **2008 Kavşağında Türkiye: Siyaset, İktisat ve Toplum**, Yordam Kitap Basım ve Yayın, İstanbul

Bağımsız Sosyal Bilimciler Basın Duyurusu, (2008). **Küresel Kriz Kapitalizmin Ta Kendisidir**, Ankara.

Barry EİCHENGREEN and Michael MUSSA, (1998). **Capital Account Liberalization and the IMF**, Finance&Development, Volume 35, Number 4.

Cem SAATÇİ, (2004). **Devalüasyon ve Etkileri**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü Çalışma Notları.

David A. DİCKEY and Wayne A. FULLER (1979). **Disturbition of The Estimatorsfor Autoregressive Time Series With a Unit Root**, Journal of American Statistical Association, 74.

F. S. MISHKIN, (1996). "**Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective**", Annual World Bank Conference on Development Economics, The World Bank, 29-62.

Güven DELİCE, (2003). **Finansal Krizler: Teorik Ve Tarihsel Bir Perspektif**, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 20.

Korkut BORATAV, vd., (2001). **Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler**, Mülkiye Dergisi, Cilt: XXC, Sayı: 229, Ankara.

Murat KOYUNCU ve Fikret ŞENSES**,** (2007). **Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri**, Economic Reserarch Center, Middle East Techical University, Working Paper in Economics 04/13, Ankara

Itoh Makoto and Lapavitsas Costas, (1999). **Political Economy of Money and Finance**, MacMillan.

HAK-İŞ Raporu, (2009). **Küresel Krizin Ülkemize Olası Etkilerini Azaltmak İçin Alınması Gereken Önlemler**, Ekonomik ve Sosyal Konsey Toplantısına Sunulan, Ankara.

John B. TAYLOR, (2008). **The Financial Crisis and the Policy Responses: An Empirical Analysis of What Went Wrong**, Stanford University Researh Project, Volume: 89, No:1

Vim NAUDE, (2009). **The Financial Crisis of 2008 and the Developing Countries**, United Nations University UNU-WİDER, Discussion Paper No: 2009/1.

Samir AMİN, (2004). '**Kapitalizmin Yeni Aşaması** (ya da bunak gençleştirme çabası)' Çeviren: Aydın Ördek.

Sadun AREN, (2000). **100 Soruda Para ve Para Politikası**, Gerçek yayınevi, İstanbul.

Şevki ÖZBİLEN, (2001). **Türkiye'de İktisadi Krizin Temel Nedenleri ve Bir Mali Sistem Reform Önerisi**, Yeni Türkiye Dergisi, Kriz özel Sayısı I.

TEPAV, (2008). **2007–08 Küresel Finansal Kriz ve Türkiye: Etkiler ve Öneriler**, Küresel Kriz Çalışma Grubu, Politika Notu.

Türkiye Kalkınma Bankası, (2008). "**Küresel Mali Kriz ve Reel Sektöre Muhtemel Etkileri**", Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Hazırlayanlar: Oktay Küçükkiremitçi, Ömür Genç, Mustafa Şimşek, Mehmet Emin Karaca, Bayram Ali Eşiyok, Ankara.

TÜSİAD, (1996). **Türkiye' de Kamu Harcamaları ve Kamu Borçlanması Mali Disiplin Gereği Üzerine Gözlem ve Öneriler**, TÜSİAD Raporları, İstanbul.

www.tuik.gov.tr – 08.04.2010

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

KÜÇÜK SANAYİ SİTELERİNDE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK OLGUSU: BİLECİK KÜÇÜK SANAYİ SİTESİ ÖRNEĞİ

Muzaffer AYDEMİR[1]
Murat ATEŞ[2]

Özet: Bu çalışmada Bilecik Küçük Sanayi Sitesi'nde faaliyet gösteren işletme sahiplerinin birbirleriyle, çalışanlarıyla, müşterileriyle ve diğer paydaşlarıyla ilişkileri "Ahilik" ve "Kurumsal Sosyal Sorumluluk" bağlamında incelenmiştir. Elde edilen bulgular işletmelerin yeterli sayıda çırak, kalfa ve usta yetiştiremediklerini; mesleki konularla ilgili olarak biraraya gelerek birlikte hareket edemediklerini ve kentin sağlık, eğitim ve kültür gibi ihtiyaçlarına yeterince destek olamadıklarını göstermektedir.Bu eksikliklere karşın, sitede faaliyet gösteren işletme sahiplerinin müşterilere sorumluluk bilinciyle hizmet verdikleri, insani konularda kendi aralarında yapıcı ilişkiler geliştirdikleri, işyerlerini "besmele" ile açtıkları, "çalışmayı ibadet olarak gördükleri," "ekmek teknesi" olarak gördükleri işyerlerinde "helal kazanç elde etmeyi" önemsedikleri anlaşılmaktadır. Sonuç olarak, Bilecik Küçük Sanayi Sitesi'ndeki işletme sahiplerinin (her ne kadar bazı konularda sorunlar yaşıyorlarsa da), sosyal sorumluluk konusunda iyi oldukları, Ahilik geleneğini belli ölçüde sürdürdükleri anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Küçük Sanayi Siteleri, Sosyal Sorumluluk ve Ahilik.

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY PHENOMENON IN SMALL INDUSTRIAL AREAS: BİLECİK SMALL INDUSTRIAL AREA CASE

Abstract: In this study, the relationships of small business owners among themselves and with their employees, customers and other key stakeholders in Bilecik Small Industrial Area are analyzed in terms of corporate social responsibility and Ahilik. Findings of the study show that small business owners can not train enough apprentices, qualified workmen, and masters; they can not come together and act accordingly related to the occupational issues; and they can not adequately support Bilecik's medical, educational, and cultural problems.On the other hand, small business owners operates their businesses in a socially responsible manner and respect their customers, and neighboring small business owners. In addition, they open their stores in the morning with "besmele," they consider "work" as a "worship," and they see their businesses as "places where they earn their bread", and they struggle to earn "honest earnings."Finally, it is understood from the research that small business owners in Bilecik Small Industrial Area are very good at corporate social responsibility issues (although there are some minor problems) and they try to keep Ahilik alive, as much as they can.

Key Words : Small Industrial Araes, Corporate Social Responsibility, and Ahilik.

GİRİŞ

Son yıllarda ülkemizde girişimciliğin teşvik edilmesi, küçük ve orta ölçekli işletmelerin geliştirilerek verimliliklerinin artırılması önemli bir gündem maddesi haline gelmiş bulunmaktadır. Kuşkusuz söz konusu amacın gerçekleştirilebilmesi, devletin desteğinin yanı sıra, işletme sahiplerinin kendi aralarında ve paydaşlarıyla kurdukları ilişkilerin kalitesine de bağlı bulunmaktadır.

Bu düşünceden hareketle bu çalışmada küçük sanayi sitelerindeki işletme sahiplerinin birbirleriyle, çalışanlarıyla, müşterileriyle ve diğer kilit paydaşlarıyla kurup sürdürdükleri ilişkiler "kurumsal sosyal sorumluluk" ve "Ahilik" bağlamında ele alınıp incelenmiştir.

Çalışma, "literatür taraması," "araştırma yöntemi" ve "bulgular" kısımlarından oluşmakta, sonuç ve yorumlarla sona ermektedir.

[1] Doç. Dr. ,Yıldız Teknik Üniversitesi, İİBF, İşletme Böl., Yönetim ve Organizasyon ABD.
[2] Uzm. ,Bilecik Bayındırlık ve İskan Müdürlüğü.

LİTERATÜR TARAMASI

Bu kısımda, küçük sanayi siteleri, Ahilik ve kurumsal sosyal sorumluluk kavramları kısaca açıklanmakta ve araştırma için kuramsal alt yapı oluşturulmaktadır.

Küçük Sanayi Siteleri

Küçük sanayi siteleri, tamirat ve imalatla uğraşan küçük işletmelerin yer aldığı, altyapı hizmetleri ile idare binası, çırak okulu, satış dükkânı gibi sosyal kurumlarla donatılmış işyeri toplulukları olarak tanımlanabilir. 2010 yılı sonu itibariyle ülkemizde toplam **441** adet küçük sanayi sitesi bulunmakta ve bu sitelerdeki **92.623** işyerinde yaklaşık **463.000** kişi istihdam edilmektedir (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2011).

Küçük sanayi siteleri, çarpık sanayinin önlenmesi ve sanayi yapılaşmalarının disipline edilmesi amacıyla, planlı kalkınma döneminde (1960'lı yıllarda) yaygınlaşmaya başlamıştır. Küçük sanayi siteleri temelde iki işleve sahip bulunmaktadır (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2011): Plansız ve denetimsiz bir şekilde yapılaşmış işyerlerini biraraya toplayarak çevre sağlığına ve planlı kentleşmeye katkı yapmak; benzer ve/veya tamamlayıcı iş kollarında üretim yapan işletmelerin aynı site içinde toplanarak birlikte daha verimli çalışmalarını sağlamak.

Küçük işletmelerin sanayi sitelerinde biraraya toplanmaları, bir taraftan işletmeler arası ilişkilerin geliştirilmesine, diğer taraftan da ölçek ekonomisinin getirilerinden yararlanılmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca, su, kanalizasyon, yol, elektrik ağının bir tek arazi parçası üzerinde birarada geliştirilmesi de işletmelerin maliyet etkin çalışmalarına olanak sağlamaktadır (Aslan, 2007).

Her ne kadar küçük sanayi siteleri "isim" olarak yeni ise de, "anlayış" olarak oldukça eskidir. Örneğin, 13. yüzyılda Anadolu'da yaygınlaşmaya başlayan Ahilik geleneğinde her mesleğin kendi adıyla anılan ve "Bedesten", "Arasta" veya "Uzun Çarşı" adı verilen toplanma yerleri vardı (Ekinci, 1989). Bazı kaynaklar Ahi Evran'ın Kayseri'de Ahilere mahsus büyük bir sanayi sitesi kurmuş olduğunu da ileri sürmektedirler (Bayram, 2001).

Ahilik

Ahilik, 13. yüzyılda "Ahi Evran" tarafından Anadolu'da kurulan (Demirtaş, 1998), toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda gelişimini sağlayan (Çiftlikli, 2002) ve çalışma hayatını iyi insan meziyetlerini esas alarak düzenleyen sosyo-ekonomik bir modeldir (Yalkın, 1993).

Ahilik, yaklaşık 500 yıl Anadolu'da etkili olmuş ve günümüzdeki sosyal güvenlik kuruluşlarına, esnaf ve sanatkar teşekküllerine, kooperatifçiliğe, sendikacılığa, belediyeciliğe ve bütün bunların da ötesinde iş ahlakına ilham kaynağı olmuş önemli bir kurumdur (Öztürk, 2002; Çağatay, 1990; Demirpolat ve Akça, 2004).

Ahilik, İslam inancıyla Türk örf ve adetlerini kaynaştıran bir düşünce sistemine dayandığından, merkezinde "insan" vardır (Ekinci, 1989). Buradan hareketle de, zengin ile yoksul, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, millet ile devlet, kısaca toplumun bütün kesimleri arasında iyi ilişkiler kurulmasına ve her kesimin huzur içinde yaşamasına odaklanmıştır (Poyraz, 1993; Gülvahaboğlu, 1991; Ekinci, 1989).

Ahilikte, kaliteli ve standart üretime ulaşmak için işinin ehli ustalar yetiştirilmesi hedeflenmiş (Dönek, 2000), esnaf çevresi ve ustalar, Ahi olacak çıraklara davranışlarıyla örnek olmuşlardır (Yılmaz, 1995). Çıraklar da, ustalarına itaat ederek onlardan mesleğin inceliklerini ve iş hayatı için gerekli olan bilgileri öğrenmişlerdir.

Ahilik kendine özgü örgütlenmesi ve ahlaka dayalı işleyişi ile bir taraftan ekonomik hayata katkı yaparken, diğer taraftan da sürdürülebilir bir sosyal yapı oluşturmaya çalışmıştır. Ahilerin mesleklerini icra ederken uymaları gereken kuralların yer aldığı "fütüvvetnameler" (Ülgener, 1981; Gülvahaboğlu, 1991) incelendiğinde bazı ahlak ilkelerinin öne çıktığı görülmektedir. Bunları aşağıdaki şekilde sıralamak olanaklıdır: Doğruluk, ihtiyaç sahibini gözetme, olgun insan olma, kaliteli üretim yapma, sosyal sorumluluk, yardımlaşma ve dayanışma, çalışmaya, alın terine, uzmanlığa ve bilgiye saygı, müşteriyi vesile-i nimet olarak görme ve standartlara uyma (Dönek, 2000; Gürata, 1975; Ekinci, 1989).

Günümüzün kavramlarıyla bakıldığında aslında Ahiliğin temel işlevleri itibariyle "Kurumsal Sosyal Sorumluluk" kavramı şemsiyesi altında toplanabilecek özelliklere sahip olduğu görülmektedir (Aydemir ve Barutçu, 2010). Diğer deyişle, Ahilik çalışanlara, müşterilere, ortaklara (sahiplere), tedarikçilere, rakiplere, topluma, devlete ve doğal çevreye karşı sorumlulukları önemsemektedir.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Kurumsal sosyal sorumluluk kısaca, bir örgütün hem kendi, hem de tüm paydaşlarının yararına olacak şekilde hareket etme yükümlülüğü olarak tanımlanabilir (Schermerhorn, 1996). Paydaşlar, bir örgütün faaliyetlerini etkileyen ve/veya örgütün faaliyetlerinden etkilenen toplumsal kesimler olarak tanımlanabilir (Freeman, 1984).

Kendilerini sosyal olarak sorumlu hisseden işletmeler, topluma olan olumlu etkilerini çoğaltmaya, olumsuz etkilerini ise, azaltmaya çalışırlar. İşletmeler bir taraftan toplumun gereksinim duyduğu ürün ve hizmetleri (işletmenin devamlılığına olanak tanıyacak bir fiyattan) üretip sunmak, diğer taraftan da çalışanlarının, tedarikçilerinin, ortaklarının ve diğer tüm toplumsal kesimlerin beklentilerini dengeli bir şekilde karşılamak zorundadırlar (Ferrell ve Fraedrich, 1994).

Günümüzde, kalite ve maliyet kadar, sosyal sorumluluklara ve etik davranışa uygun faaliyet göstermek de rekabetin önemli bir koşulu haline gelmiş bulunmaktadır (Aydemir, 1999).

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE BULGULAR

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu araştırmanın temel amacı Bilecik Küçük Sanayi Sitesi'nde faaliyet gösteren işletme sahiplerinin birbirleriyle, çalışanlarıyla, müşterileriyle ve diğer paydaşlarıyla kurup sürdürdükleri ilişkilerin "Ahilik" ve "Kurumsal Sosyal Sorumluluk" bağlamında incelenmesidir.

Araştırmanın evrenini, Bilecik Küçük Sanayi Sitesi'nde faaliyet gösteren 187 işletmenin sahibi oluşturmaktadır. Kendilerine yapılan görüşme teklifini kabul eden 100 işletme sahibi ise, bu araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Geri kalan işletme sahipleri işlerinin yoğunluğu gibi nedenlerle görüşme teklifini kabul etmemişlerdir.

Araştırma yöntemi olarak survey, veri toplama aracı olarak ise, anket tercih edilmiştir. 31'i 5'li Likert ölçekli, 8'i demografik ve birisi de açık uçlu olmak üzere toplam 40 sorudan oluşan anket araştırmacılar tarafından geliştirilmiş ve işletme sahipleriyle yüzyüze görüşülerek doldurulmuştur.

Araştırmada nesnellik sağlanması amacıyla işletme sahiplerin kendi kendilerini değil, diğer işletme sahiplerini değerlendirmeleri istenmiştir. Diğer bir deyişle görüşülen kişilere; "Sanayi sitesindeki işletme sahiplerini 5 üzerinden değerlendirecek olursanız, aşağıdaki davranışlar (31 soru) açısından onlara ortalama kaç puan verirdiniz?" şeklinde temel bir soru sorulmuş ve sorulara verilen cevaplar, "1 = Çok Kötü", "2 = Kötü", "3 = Orta", "4 = İyi" ve "5 = Çok İyi" şeklinde kodlanmıştır. 31 soruluk anketin güvenirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) 0,915 olarak bulunmuştur.

Anket sorularının yanı sıra, (işyerinin düzeni ve temizliği, işletme sahibinin dış görünüşü ve konuşma tarzı gibi) belli başlı konularda da gözlemler yapılmıştır. Ayrıca, görüşme sırasında işletme sahiplerine sitedeki en önemli sorunun ne olduğuna ilişkin açık uçlu bir soru yöneltilmiştir. İşletme sahiplerinin sorulara vermiş oldukları yanıtlar, gözlemlerden elde edilen bulgularla birlikte analiz edilmiş ve sonuçlar aşağıdaki şekilde rapor edilmiştir.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma Örneklemine İlişkin Demografik Bulgular

Araştırma örnekleminde yer alan deneklerin %99'u erkek; %78'i evli ve %48'i ilköğretim okulu mezunudur. Sitede yer alan işletmelerin %98'i mikro ölçeklidir. İşletmeler ağırlıklı olarak oto tamir (%41) ve yedek parça (%13) alanında faaliyet göstermektedirler (Bknz. Tablo 1).

Tablo 1. Örnekleme İlişkin Demografik Bilgiler.

Demografik Değişkenler	Sıklık	Yüzde (%)	Toplam
Cinsiyet			100%
- Kadın	1	1	
- Erkek	99	99	
Yaş			100%
- 16-20 yaş arası	3	3	
- 21-25 yaş arası	7	7	
- 26-30 yaş arası	14	14	
- 31-35 yaş arası	18	18	
- 36-40 yaş arası	16	16	
- 41-45 yaş arası	19	19	
- 45 yaş ve yukarısı	23	23	
Medeni Hal			100%
- Bekar	21	21	
- Evli	78	78	
- Diğer	1	1	
Eğitim			100%
- İlköğretim	48	48	
- Lise ve Dengi	28	28	
- MYO	9	9	
- Üniversite	15	15	
Görüşülen Kişinin Görevi			100%
- Sahip / Patron	53	53	
- Usta	30	30	
- Kalfa	12	12	
- Çırak	1	1	
- Diğer	4	4	
Deneyim			100%
- 1-2 yıl	7	7	
- 3-4 yıl	5	5	
- 5-6 yıl	8	8	
- 7-8 yıl	11	11	
- 9-10 yıl	18	18	
- 10 +	51	51	
İşletmenin Faaliyet Alanı			100%
- Oto tamir	41	41	
- Yedek parça	13	13	
- Demir doğrama	9	9	
- Mobilya	11	11	
- Cam	2	2	
- Diğer	24	24	
İşletmede Çalışan Personel Sayısı			100%
- 1-5 kişi			
- 6-10 kişi	86	86	
- 11-15 kişi	12	12	
	2	2	

İşletme Sahiplerinin Çalışanlarıyla İlişkileri

Tablo 2'de de açıkça görüldüğü gibi, işletme sahiplerinin yeni çırak, kalfa ve usta yetiştirme konusunda kötü durumda oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca, işletme sahiplerinin çalışanlarına yönelik sorumlulukları konusunda da ortanın biraz üzerinde bir performansa sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 2. İşletme Sahiplerinin Çalışanlarıyla İlişkileri.

Soru No	Sorular	Ort.	Std. Sapma
S1	Yeni çırak, kalfa ve usta yetiştirme	1,7500	,83333
S2	Çalışanlara sağlıklı ve güvenli bir çalışma ortamı sunma	3,1600	1,21206
S3	Çalışanlara "alın terinin" karşılığını verme	3,6500	1,34371
S4	Sigortalı işçi çalıştırma	3,6300	1,27648

İşletme sahiplerinin çalışanlara yönelik sorumluluklarını ne ölçüde yerine getirdiklerine ayrıntılı bir şekilde bakılacak olursa:

Deneklerin %46'sı işletme sahiplerini *"Yeni çırak, kalfa ve usta yetiştirme"* konusunda "çok kötü," %37'si "kötü" olarak değerlendirirken, %13'ü "orta" ve %4'ü de "iyi" olarak değerlendirmiştir. Yapılan görüşmelerde; zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılması ve ailelerin çocuklarını daha prestijli mesleklere yönlendirmesi dolayısıyla işletme sahiplerinin yetiştirmek için çırak bulamadığı görülmüştür.

Deneklerin %35'i işletme sahiplerini *"Çalışanlara sağlıklı ve güvenli bir çalışma ortamı sunma"* konusunda "iyi" olarak değerlendirirken, %11'i "çok iyi", %27'si "orta", %13'ü "kötü" ve %14'ü ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir. Yapılan gözlemlerde işletmelerin çalışanlarına sağlık ve güvenli bir ortam sundukları görülmüştür.

Deneklerin %36'sı işletme sahiplerini *"Çalışanlara 'alın terinin' karşılığını verme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %24'ü "iyi", %20'si "orta", %9'u "kötü" ve %11'ü ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir.

Deneklerin %34'ü işletme sahiplerini *"Sigortalı işçi çalıştırma"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %23'ü "iyi", %22'si "orta", %14'ü "kötü" ve %7'si ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir.

İşletme Sahiplerinin Müşterilerle İlişkileri

Tablo 3 incelendiğinde deneklerin işletme sahiplerini müşterilerle ilişkilerinde "iyi" olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Bu kısımda "işletme sahiplerinin müşterilere verdiği sözü tutma ve işleri zamanında teslim etme" konularında biraz problemli oldukları görülmektedir.

Tablo 3. İşletme Sahiplerinin Müşterileriyle İlişkileri.

Soru No	Sorular	Ort.	Std. Sapma
S5	Müşterilere kaliteli mal ve hizmet sunma	4,1200	,93506
S6	Müşterilere ürün ve hizmetler hakkında doğru bilgi verme	4,4000	,77850
S7	Müşterilerden "adil" fiyat talep etme	4,2200	,95959
S8	Müşterilere verdikleri sözleri tutma ve işlerini zamanında teslim etme	3,6200	1,04234
S9	Yaptıkları işin arkasında durma	4,1200	,92420

İşletme sahiplerinin müşterilere karşı sorumluluklarını ne ölçüde yerine getirdiklerine ayrıntılı bir şekilde bakılacak olursa:

Deneklerin %40'ı işletme sahiplerini *"Müşterilere kaliteli mal ve hizmet sunma"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %41'i "iyi", %11'i "orta", %7'si "kötü" ve %1'i ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir.

Deneklerin %57'si işletme sahiplerini *"Müşterilere ürün ve hizmetler hakkında doğru bilgi verme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %27'si "iyi", %15'i "orta", %1'i se "kötü" olarak değerlendirmiştir.

Deneklerin %54'ü işletme sahiplerini *"Müşterilerden "adil" fiyat talep etme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %19'u "iyi", %22'si "orta", %5'i ise "kötü" olarak değerlendirmiştir. Yapılan görüşmelerde bazı işletme sahiplerinin pazarlık yaparak fiyatı aşağıdaki çekmeye çalışan müşterilerle baş edebilmek amacıyla fiyatı bilerek yüksek tuttuğu görülmüştür.

Deneklerin %23'ü işletme sahiplerini *"Müşterilere verdikleri sözleri tutma ve işlerini zamanında teslim etme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %32'si "iyi", %32'si "orta", %10'u "kötü" ve %3'ü ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir. Yapılan görüşmelerde özellikle mobilya ve demir doğrama işlerinde yoğunluktan dolayı gecikmelerin meydana geldiği, bazı işlerde ise yedek parça temininde zorluk yaşanması durumunda sıkıntılar yaşandığı anlaşılmıştır.

Deneklerin %41'i işletme sahiplerini *"Yaptıkları işin arkasında durma"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %37'si "iyi", %16'sı "orta", %5'i "kötü" ve %1'i ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir.

İşletme Sahiplerinin Komşu İşletmelerin Sahipleriyle İlişkileri

Sitedeki işletme sahiplerinin meslektaşlarıyla çarşı ile ilgili sorunlar bağlamında biraraya gelme, birlikte hareket etme ve komşu işletme sahiplerine gerektiğinde borç para verme konularında kötü durumda olduğu görülmektedir (Bknz. Tablo 4).

Tablo 4. İşletme Sahiplerinin Komşu İşletmelerin Sahipleriyle İlişkileri.

Soru No	Sorular	Ort.	Std. Sapma
S10	Komşu esnaflara yaptırdıkları işlerin ve satın aldıkları ürünlerin (yedek parça vb.) parasını zamanında ödeme	3,5600	1,21705
S11	Diğer esnaflara verdikleri sözleri tutma	3,9400	,91916
S12	Diğer esnaflara müşteri gönderme	4,2200	1,14221
S13	Diğer esnaflara selam verme, onların selamını alma; hal-hatır sorma	4,5300	,99955
S14	Komşu esnafların arkasından iyi konuşma, onların işlerini ve ustalıklarını takdir etme	3,6000	1,18065
S15	Sanayi sitesi ile ilgili konularda biraraya gelme / birlikte hareket etme	2,3100	1,39765
S16	Komşu esnafların düğün, nişan, yemek davetlerine katılma	4,0700	1,09411
S17	Hasta veya kaza yapan esnafa geçmiş olsuna gitme; cenazesine katılma vb.	4,1300	1,02154
S18	Komşu esnaflara ödünç alet – edevat vb. verip alma	3,8400	1,26107
S19	Komşu esnaflara gerektiğinde borç para verme	2,7600	1,44334

İşletme sahiplerinin komşu işletmelerin sahipleriyle ilişkilerine ayrıntılı bir şekilde bakılacak olursa:

Deneklerin %24'ü işletme sahiplerini *"Komşu esnaflara yaptırdıkları işlerin ve satın aldıkları ürünlerin (yedek parça vb.) parasını zamanında ödeme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %35'i "iyi", %24'ü "orta", %7'si "kötü" ve %10'i ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir. Yapılan görüşmelerde ekonomik sıkıntıların zaman zaman ödemelerde aksamalara neden olduğu, bazen müşteriler tarafından ödemelerin zamanında yapılmadığı ve bu nedenle de iş yaptırılan esnafa olan ödemenin geciktiği belirtilmiştir.

Deneklerin %31'i işletme sahiplerini *"Diğer esnaflara verdikleri sözleri tutma"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %39'u "iyi", %24'ü "orta", %5'i "kötü" ve %1'i ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir.

Deneklerin %60'ı işletme sahiplerini *"Diğer esnaflara müşteri gönderme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %16'sı "iyi", %4'ü "orta", %6'sı "kötü" ve %4'ü ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir.

Deneklerin %76'sı işletme sahiplerini *"Diğer esnaflara selam verme, onların selamını alma; hal-hatır sorma"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %12'si "iyi", %4'ü "orta", %5'i "kötü" ve %3'ü ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir.

Deneklerin %26'sı işletme sahiplerini *"Komşu esnafların arkasından iyi konuşma, onların işlerini ve ustalıklarını takdir etme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %33'ü "iyi", %22'si "orta", %13'ü "kötü" ve %6'sı ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir.

Deneklerin %11'i işletme sahiplerini *"Sanayi sitesi ile ilgili konularda biraraya gelme / birlikte hareket etme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %14'ü "iyi", %9'u "orta", %27'si "kötü" ve %39'u ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir.

Deneklerin %47'si işletme sahiplerini *"Komşu esnafların düğün, nişan, yemek davetlerine katılma"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %26'sı "iyi", %17'si "orta", %7'si "kötü" ve %3'ü ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir.

Deneklerin %49'u işletme sahiplerini *"Hasta veya kaza yapan esnafa geçmiş olsuna gitme; cenazesine katılma vb."* konusunda performansını "çok iyi" olarak değerlendirirken, %24'ü "iyi", %19'u "orta", %7'si "kötü" ve %1'i ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir.

Deneklerin %41'i işletme sahiplerini *"Komşu esnaflara ödünç alet – edevat vb. verip alma"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %26'sı "iyi", %16'sı "orta", %10'u "kötü" ve %7'si ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir. Yapılan görüşmelerde olumsuz değerlendirmelerde bulunanların daha önceki dönemlerde takım çantası vb.. malzemelerini verip geri alamayanlar oldukları görülmüştür.

Deneklerin %18'i işletme sahiplerini *"Komşu esnaflara gerektiğinde borç para verme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %13'ü "iyi", %23'ü "orta", %19'u "kötü" ve %27'si ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir. Yapılan görüşmelerde artık komşudan borç para istemek yerine kredi kartı ile alışveriş yapıldığı ve nakit ihtiyaçlarının bu kartlar ile sağlandığı belirtilmiştir.

İşletme Sahiplerinin Genel Görünümleri ve Davranışları

İşletme sahiplerinin işyerlerini besmele ile açma, işyerini ekmek teknesi olarak görme, helal rızık peşinde koşma ve çalışmayı ibadet olarak görme anlayışlarının çok güçlü olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, giyim-kuşamlarına, saç ve sakal traşlarına özen gösterme ve kendi aralarında ve müşterilerile küfürsüz ve düzgün konuşma açısından esnafların ortalama bir konuma sahip oldukları görülmektedir (Bknz. Tablo 5).

Anket dolayısıyla ziyaret edilen işyerlerinde işletme sahiplerinin ve temsilcilerinin tamamının kendilerine verilen selamı aldıkları, işyerine gelenleri güler yüzle karşıladıkları görülmüştür. Ayrıca birkaç işyeri dışında genel olarak işyerlerinin temiz, düzenli, iyi aydınlatılmış ve havalandırılmış olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 5. İşletme Sahiplerinin Genel Görünümü ve Davranışları.

Soru No	Sorular	Ort.	Std. Sapma
S20	Giyim-kuşamlarına, saç ve sakal traşlarına özen gösterme	2,7400	1,29193
S21	Kendi aralarında, çalışanlarla ve müşterilerle küfürsüz ve düzgün konuşma	3,0000	1,42134
S22	İşyerini "ekmek teknesi" olarak görme	4,4900	1,01995
S23	İşyerini "besmele" ile açma	4,3800	,76251
S24	"Helal rızık" kazanmaya özen gösterme	4,3500	,89188
S25	Çalışmayı ibadet olarak görme	4,0000	1,11916

Tablo 5'teki sorular teker teker incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır:

Deneklerin %10'u işletme sahiplerini *"Giyim-kuşamlarına, saç ve sakal traşlarına özen gösterme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %21'i "iyi", %24'ü "orta", %23'ü "kötü" ve %22'si ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir. Yapılan gözlemlerde genelde işletme sahiplerinin kılık kıyafetine dikkat ettiği ve bir çoğunun traşının iyi olduğu görülmüştür. Bazı işletme sahiplerinin ise, sakal bıraktığı gözlemlenmiştir.

Deneklerin %18'i işletme sahiplerini *"Kendi aralarında, çalışanlarla ve müşterilerle küfürsüz ve düzgün konuşma"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %25'i "iyi", %17'si "orta", %19'u "kötü" ve %21'i ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir. Yapılan gözlemlerde anket ve gözlem yapılan süre boyunca hiç küfürlü konuşmayla karşılaşılmamıştır.

Deneklerin %75'i işletme sahiplerini *"İşyerini 'ekmek teknesi' olarak görme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %9'u "iyi", %9'u "orta", %4'ü "kötü" ve %3 ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir.

Deneklerin %51'i işletme sahiplerini *"İşyerini 'besmele' ile açma"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %39'u "iyi", %8'i "orta", %1'i "kötü" ve %1 ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir. Yapılan görüşmelerde alkol tüketimini alışkanlık haline getiren işletme sahiplerinin bu bağlamda değerlendirilmediği görülmüştür.

Deneklerin %56'sı işletme sahiplerini *"'Helal rızık' kazanmaya özen gösterme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %28'i "iyi", %13'ü "orta", %1'i "kötü" ve %2'si ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir.

Deneklerin %47'si işletme sahiplerini *"Çalışmayı 'ibadet' olarak görme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %16'sı "iyi", %32'si "orta" ve %5'i ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir. Çok kötü cevaplarının verilme sebebi, yine alkol kullanan esnafın bu kapsama dahil edilmek istenmemesi ile ilgilidir.

İşletme Sahiplerinin Mesleki Gelişme ve Çevre Konusundaki Düşünceleri

İşletme sahiplerinin özellikle fakirlere, öğrencilere vs. maddi yardımlar yapma ve kentin eğitim, sağlık ve kültür gibi ihtiyaçlarına destek verme konusunda kötü durumda olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, atık yağ, talaş vb. çöpleri yok etmede dikkatli oldukları görülmektedir (Bknz. Tablo 6).

Tablo 6. İşletme Sahiplerinin Mesleki Gelişme ve Çevre Konusundaki Düşünceleri.

Soru No	Sorular	Ort.	Std. Sapma
S26	Kendilerini mesleklerinde geliştirme ve yenilikleri takip etme	3,3700	1,25251
S27	Mesleğin saygınlığını koruma ve geliştirme	3,7100	1,22512
S28	Vergilerini, harçlarını, aidatlarını vb. zamanında ve dürüst bir şekilde ödeme	3,6400	1,23517
S29	Fakirlere, öğrencilere burs vb. yardımlar yapma	1,9200	1,16930
S30	Kentin sağlık, eğitim ve kültür gibi ihtiyaçlarına maddi ve manevi destek verme	1,7600	1,05524
S31	Atık yağ, talaş vb. çöplerini dikkatlice yok etme ve siteyi temiz tutma	4,2400	1,21539

İşletme sahiplerinin mesleki gelişme ve çevre konusundaki görüşlerine ayrıntılı olarak bakmak gerekirse:

Deneklerin %25'i işletme sahiplerini *"Kendilerini mesleklerinde geliştirme ve yenilikleri takip etme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %22'si "iyi", %24'ü "orta" ve %23'ü "kötü" ve %6'sı ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir. Yapılan görüşmelerde ekonomik nedenlerden dolayı esnafların bazı yenilikleri takip edemediği, mesleki seminer ve kurslara gidemediği belirlenmiştir.

Deneklerin %35'i işletme sahiplerini *"Mesleğin saygınlığını koruma ve geliştirme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %28'i "iyi", %12'si "orta" ve %23'ü "kötü" ve %2'si ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir.

Deneklerin %35'i işletme sahiplerini *"Vergilerini, harçlarını, aidatlarını vb. zamanında ve dürüst bir şekilde ödeme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %18'i "iyi", %28'i "orta" ve %14'ü "kötü" ve %5'i ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir. Yapılan görüşmelerde vergi affı beklentilerinin normal ödemelerini yapanları rahatsız ettiği, ekonomik imkanlar elverdiği sürece ödemelerin zamanında yapılmasına gayret gösterildiği belirtilmişitir.

Deneklerin %5'i işletme sahiplerini *"Fakirlere, öğrencilere burs vb. yardımlar yapma"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %5'i "iyi", %19'u "orta" ve %19'u "kötü" ve %52'si ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir. Yapılan görüşmelerde işletme sahiplerinin maddi sıkıntıları nedeniyle bu tür faaliyetlere katılamadığı belirtilmiştir.

Deneklerin %11'i işletme sahiplerini *"Kentin sağlık, eğitim ve kültür gibi ihtiyaçların maddi ve manevi destek verme"* konusunda "iyi" olarak değerlendirirken, %13'ü "orta" ve %17'si "kötü" ve %59'u ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir. Yapılan görüşmelerde işletme sahiplerinin maddi sıkıntıları nedeniyle bu tür faaliyetlere katılamadığı belirtilmiştir.

Deneklerin %61'i işletme sahiplerini *"Atık yağ, talaş vb. çöplerini dikkatlice yok etme ve siteyi temiz tutma"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %21'i "iyi", %7'si "orta" ve %3'ü "kötü" ve %8'i ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir. Yapılan görüşmelerde atıkların imha ekipleri tarafından hem de ücret verilerek toplatıldığı belirtilmiştir.

Bilecik Küçük Sanayi Sitesinin Sorunları

Deneklere yöneltilen, "Sizce işletme sahipleri arasındaki ilişkiler açısından, "Bilecik Küçük Sanayi Sitesi'ndeki en önemli ve öncelikli sorun nedir?" sorusuna verilen cevaplar Tablo 7'de özetlenmiştir.

Tablo 7: Sanayi Sitesinin Öncelikli Sorunları.

Sorunlar	**Kişi Sayısı**	**Yüzde**
İlişkiler arasında zayıflık, kopukluk ve diyalog eksikliği	45	45,0
Çekememezlik	16	16,0
Güven eksikliği var	8	8,0
Saygı yok	8	8,0
Yeterince biraraya gelinmemesi	6	6,0
Sorun yok	5	5,0
Yönetim sorunların çözümünde çaba göstermiyor	3	3,0
Menfaat ön planda dürüstlük yok	3	3,0
Dedikodu	3	3,0
Herkesin maddi sıkıntılarının olması	3	3,0
Toplam	**100**	**%100**

İşletme sahiplerinin birbirleriyle mesleki konulardaki ilişkilerinin yeterince iyi olmadığı görülmektedir. Burada işletme sahiplerinin kendi işletmelerinin çıkarları kadar, toplamda sitenin başarısıyla da ilgilenmeleri gerektiği konusunda bilinçlenmelerine ihtiyaç olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMALAR

Günümüzde işletmelerin sadece ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal bazı amaçlara da hizmet etmeleri gerektiği görüşü giderek önem kazanmaktadır. Bu çalışmada Bilecik Küçük Sanayi Sitesi'nde faaliyet gösteren işletmelerin sahiplerinin çalışanlarına, müşterilerilerine, sitedeki komşu ve rakip işletmelere, kente ve çevreye yönelik sosyal sorumluluk anlayışları ve uygulamaları inceleme konusu yapılmıştır.

Elde edilen araştırma bulguları değerlendirildiğinde işletme sahiplerinin çalışanlarına sağlıklı ve güvenli bir işyeri sunma, onlara alın terinin karşılığını verme ve sosyal güvence sağlama gibi konularda ortalamanın üzerinde bir performansa sahip oldukları görülmektedir. Bununla birlikte, çoğunlukla el becerisine ve ustalığa dayalı işlerin görüldüğü sanayi sitesinde yeni çırak, kalfa ve usta yetiştirmede ciddi sıkıntıların olduğu anlaşılmaktadır. Bunda mevcut çırak, kalfa ve ustaların almış olduğu ücretlerin düşüklüğü, 8 yıllık kesintisiz eğitim ve ailelerin çocuklarını daha prestijli mesleklerde görmek istemeleri gibi nedenlerin etkili olduğu söylenebilir.

İşletme sahiplerinin müşterilere kaliteli mal ve hizmet sunma, müşterilere ürün ve hizmetlerle ilgili doğru bilgi sunma, müşterilerden makul bir ücret talep etme ve yaptıkları işin arkasında durma gibi konularda iyi bir performans sergiledikleri görülmektedir. Bununla birlikte, işletme sahiplerinin müşterilere verdikleri sözleri tutma ve işlerini zamanında teslim etme konusunda ortalamanın biraz üzerinde bir performansa sahip oldukları görülmektedir.

İşletme sahiplerinin komşu esnafların düğün, nişan, yemek vb. davetlerine katılma, hastaları ziyaret etme, selam verip alma, hal-hatır sorma, onlara verdikleri sözleri tutma, müşteri gönderme, alet-edevatları ödünç verme, alma gibi konularda oldukça iyi durumda oldukları görülmektedir. Bununla birlikte, işletme sahiplerinin özellikle ihtiyaç duyan esnaflara borç para verme, onlara yaptırdıkları işlerin parasını zamanında ödeme, sanayi sitesi ile ilgili sorunları birlikte çözme, diğer işletme sahiplerinin arkasından işleri ve ustalıkları hakkında olumlu şeyler söyleme gibi konularda ortalamaya yakın ve/veya ortalamanın biraz üstünde oldukları görülmektedir.

İşletme sahiplerinin işyerlerini besmele ile açma, çalışmayı ibadet, işyerini ise ekmek teknesi olarak görme ve helal rızık peşinde koşma anlayışlarının çok güçlü olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, giyim-kuşamlarına, saç ve sakal traşlarına özen gösterme ve kendi aralarında ve müşterilerle küfürsüz ve düzgün konuşma açısından işletme sahiplerinin ortalama bir performansa sahip oldukları görülmektedir.

İşletme sahiplerinin özellikle atık yağ, talaş vb. çöpleri yok etmede dikkatli davrandıkları, buna karşın özellikle fakirlere, öğrencilere vb. maddi yardımlar yapma ve kentin eğitim, sağlık ve kültür gibi ihtiyaçlarına destek verme konusunda kötü durumda oldukları görülmektedir. Ayrıca, işletme sahiplerinin kendilerini mesleklerinde geliştirme ve yenilikleri takip etme konusunda yeterince iyi olmadıkları görülmektedir. Söz konusu eksikliklerin işletme sahiplerinin ekonomik sıkıntılarından kaynaklandığı tahmin edilmektedir.

Yukarıdaki veriler Ahilik geleneği ve kültürü bağlamında değerlendirildiğinde, esnafın büyük ölçüde bu kültürü yaşatmaya veya ayakta tutmaya çalıştığı söylenebilir. Bununla birlikte, işletme sahiplerinin ekonomik sıkıntılar ile boğuşmaktan sosyal ilişkilere yeterince zaman ayıramadıkları, komşularıyla ve meslektaşlarıyla birlik olmanın gücünden yeterince yararlanamadıkları görülmektedir.

Bu bulguların ışığında, Bilecik Küçük Sanayi Sitesi'nde faaliyet gösteren işletmelerin sahiplerine, site yönetimine, esnaf ve sanatkarlar odası gibi kuruluşlara aşağıdaki öneriler yapılabilir:

Yeni çırak, kalfa ve usta yetiştirmenin önündeki engeller dikkatli bir şekilde incelenerek giderilmesi için acilen önlemler geliştirilmelidir. Örneğin, çırak, kalfa ve usta bulunmakta zorlanılan meslekler daha iyi ücret sistemleriyle teşvik edilmelidir. Ayrıca, bu alanlarda çalışan insanların sigorta primleri ve gelir vergileri devlet tarafından ödenerek işyeri sahipleri desteklenebilir.

Müşterilerin siparişlerinin zamanında teslim edilmesi için iyi bir planlama ve zaman yönetimi gerçekleştirilmelidir. Müşterilere teslim tarihleri daha gerçekçi bir şekilde belirtilmelidir.

Zaman zaman toplantılar ve farklı organizasyonlar yapılmalı ve sitedeki işletme sahipleri arasındaki ilişkiler geliştirilmeli, daha gelişmiş sanayi siteleri ziyaret edilerek siteyle ilgili gerekli iyileştirmeler yapılmalıdır.

Tek tek sitedeki işyerlerinin geliştirilmesi kadar, sitenin bir bütün olarak da geliştirilmesine özen gösterilmelidir. Bu bağlamda, sitede olmayan ve fakat ihtiyaç duyulan alanlarda yeni işyerlerinin açılması teşvik edilmelidir. Böylece site bir cazibe merkezine dönüştürülmeli ve müşterilerin Eskişehir ve Bursa gibi çevre illere gitmesinin önüne geçilmelidir.

İşletme sahipleri mesleki gelişimlerine ve alanlarındaki yenilikleri izlemeye özen göstermelidirler. Bu bağlamda üniversitelerden, KOSGEB gibi kuruluşlardan destek istenebilir.

Sitede güvenlik görevlileri istihdam edilmeli ve siteye kamera sistemi kurulmalıdır. Ayrıca, site içerisinde ATM, PTT şubesi, berber dükkanı, sağlık ocağı, eczane, ambulans ve market gibi yerlerin açılmasında da yarar bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

AKÇA, G. (2004). *"Ahilik Geleneği ve Günümüz Fethiye Esnafı",* **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 14. Sayı, Güz, s.209-219.

ASLAN, E. (2007). "Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri Ve Küçük Sanayi Sitelerinde İhtiyaç Duyulan Meslekler İle Yeterince Karşılanamayan Meslekler Ve Bu Konuda İşkur'un Rolü", (Uzmanlık Tezi), **T.C. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı**, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.

AYDEMİR, M. (1999). *"Sosyal Sorumluluk (SA 8000) Standardı",* **DEÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 3, Ekim/Kasım/Aralık, s.1.

Aydemir, M. ve Barutçu, S. (2010). *"Ahilik Modern Türk ve Akraba Toplulukları İçin Bir Model Olabilir Mi?",* **2. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi**, 30 Mayıs - 6 Haziran, Prizren, Kosova, s.1757-1772.

BAYRAM, M. (2001). *"Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi",* **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 10. Sayı, Güz, s.1-11.

ÇAĞATAY, N. (1993). *"Ahiliğin Ortaçağ Anadolu Toplumuna Etkileri"*, **I. Uluslar arası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 13-15 Ekim, s.33-43.

ÇALIŞKAN, K. (2010). *"21. Yüzyılın kurumu: Ahilik",* http://www.ntv.com.tr/news/76143.asp?cp1=1. 2008, 15.03.2010.

ÇİFTLİKLİ, M. (2002). *"Çağını Yakalayan Organizasyon: Ahilik",* http://www.osmanli.org.tr/osav/osav.asp?lang=1&bolum=4&id=323. 25 Ekim.

DEMİRPOLAT, A. ve AKÇA, G. (2004). *"Ahilik ve Türk Sosyo-Kültürel Hayatına Katkıları",* **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 15. Sayı, Güz, s.355-376.

DEMİRTAŞ, D. (1998). *"Ahililik Haftası Biterken",* http://arsiv.zaman.com.tr/1998/10/19/kultur/6.html, 19.10.1998.

DÖNEK, E. (2000). **AHİLİK Ahlakla Kalitenin Buluştuğu Bir Esnaf Teşkilatlanma Modeli**, Kayseri Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği Yayını, Aralık 2000.

EKİNCİ, Y. (1989). **Ahilik**, 2. Baskı, Ankara.

FERRELL, O. C. ve FRAEDRICH, J. (1994). **Business Ethics, Ethical Decision Making and Cases**, Second Edition, Houghton Mifflin Company.

FREEMAN, R. E. (1984). **Strategic Management: A Stakeholder Approach**, Pitman Press, Boston.

GÜLVAHABOĞLU, A. (1991). **Sosyal Güvenlik Öncüsü Ahi Evran Veli ve Ahilik**, Memleket Yayınları, Ankara.

GÜRATA, M. (1975). **Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar**, TİSA Matbaacılık Sanayii, Ankara, s.74-75.

ÖZTÜRK, N. (2002). *"Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi",* **DPÜ, SBE Dergisi**, 7, 43-56.

POYRAZ, O. (1993). "*Ahi Örgütleri"*, **I. Uluslar arası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 13-15 Ekim, s139-144.

SCHERMERHORN, J. R. (1996). **Management**, Fifth Edition, John Wiley & Sons, Inc.

SANAYİ VE TİCARET BAKANLIĞI (2011). *"Küçük Sanayi Siteleri Hizmetleri,"* http://www.sanayi.gov.tr/ServiceDetails.aspx?dataID=188&catID=307&lng=tr, 17.05.2011.

ÜLGENER, S. F. (1981). **Zihniyet ve Din**, Der Yayınları.

YALKIN, S. (1993). *"Esnaf-Sanatkar Kesiminin Tarihinde Ahiliğin Önemi",* **I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 13-15 Ekim, s.177-181.

YILMAZ, A. (1995). ***"Ahilikte Din ve Ahlak Eğitimi,"*** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) **T.C. DEÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı**, s.12.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

MÜLKİYET KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ SÜRECİNDE ORTAÇAĞ VE REFORM HAREKETİ

Ramazan KILIÇ*
Mine DEMİRÇELİK**

Özet: Mülkiyet kavramı, ekonomik kavramların en önemlilerinden birisi olup, mülkiyet ilişkileri, üretim ilişkileri ve toplumsal olayların temelinde yatan bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Kavramın ortaya çıkışı, ilkel topluluklara kadar uzanmakta olup, meydana gelen önemli sosyal, ekonomik, dini ve siyasi gelişmelerle birlikte anlam ve içerik bakımından önemli değişikliklere uğramıştır. Toplumun sınıflara ayrılmasının, sınıflar arasındaki çatışmaların en temel noktası olan mülkiyet kavramının ne olduğunun anlaşılması, ekonomik ve toplumsal çözümlemeler yapmak için oldukça önemlidir. Bu bağlamda çalışma kapsamı içerisinde, Batı'da Kilisenin egemenliği altında bin yıldan fazla süren Ortaçağ'da mülkiyet ilişkileri ve Reform'la birlikte gelen dinde yenileşme çabalarıyla birlikte mülkiyet kavramına ilişkin bakış açılarındaki değişmeler ele alınmıştır. Ortaçağ düzenine hâkim olan feodal toprak düzeni, Kilisenin rolü, Skolastik düşüncenin en önemli ve etkili temsilcisi olan St. Thomas Aquinas, Reform hareketinin önemli temsilcileri olan Martin Luther ve John Calvin'in mülkiyet hakkındaki görüşleri bu anlamda ele alınmış ve incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Feodalizm, Martin Luther, John Calvin

HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF PROPERTY IN THE MIDDLE AGES AND THE REFORM MOVEMENT

Abstract: The concept of property, is the most important economic concepts, property relations, production relations and the underlying social phenomena is emerging as a problem. The emergence of the concept, reaching up to primitive communities is important in the social, economic, religious, and political developments, has undergone significant changes with respect to the meaning and content. Separation of the classes of society, the basic point of conflict between the classes is to be understood the concept of property, economic and social analysis is very important to do. In this context, within the scope of the study, which lasted more than a thousand years under the rule of the church in the West in the Middle Ages religion that came with the reform of property relations and the efforts of Reform'la with changes in angles of view on the concept of ownership is considered. Territorial organization of the medieval feudal order of the judge, the role of the church, St. Scholastic thought, which represents the most important and influential. Thomas Aquinas, Martin Luther and John Calvin are important representatives of the Reform movement views on property in this sense have been studied and analyzed.

Key words: Feudalism, Martin Luther, John Calvin

GİRİŞ

Mülkiyet kavramı, ekonominin en önemli kavramlarından biri olmakla beraber, aynı zamanda toplumsal bir olgu ve hukuki bir olay olup, çeşitli teorilerin ve akımların da temel dayanağı olmuştur. Tarihsel gelişim süreci incelendiğinde, toplumsal, dini ve ekonomik değişim ve dönüşümlerin, mülkiyet kavramından bağımsız olmadığı, hatta birbirleriyle neden-sonuç ilişkisi bağlamında devamlı etkileşim içerisinde oldukları görülür. Bu bağlamda, yaklaşık bin yıl boyunca Batı'ya hâkim olan, din ve Kilise baskısı altında yaşanan Ortaçağ sürecinden, reformla birlikte gelişen yenileşme ve değişme çabalarında mülkiyet kavramının rolü önemlidir.

* Doç.Dr. Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, Öğretim Üyesi
*İktisat Bilim Uzmanı

ORTAÇAĞ'DA MÜLKİYET

Ortaçağ Avrupa'sında, ekonomik ilişkileri ve mülkiyet düzeninde beliren değişikliği etkileyen en önemli iki olay, Batı Roma İmparatorluğunun yıkılışı ve bu yıkılışın nedeni olan Cermen istilâsı sayılabilir. Böylece eşit olmayan gelişme seviyesindeki medeniyetlerin karşılaşması ve birleşmesi imkânı doğmuştur. Hiç şüphesiz Roma dünyası tek bir birim değildi. Roma medeniyeti çeşitli mahalli gelenekleri içine almış olup bu gelenekler türlü sosyal sınıflar arasında birbirine benzemeyen hayat şekillerinin belirmesinde rol oynamıştır (Güriz, 1969: 71). Bu düzen Ortaçağ Düzeni olarak tanımlanmaktadır.

Ortaçağ düzeni, Roma İmparatorluğunun yıkılışıyla oluşan otoritelerin kendi alanlarında hakim olduğu, Kilise tarafından tanımlanmış (uhrevi ve dünyevi) tüm alanlarda, nüfuzunu rakipsizce gerçekleştirdiği ve Kilisenin kutsadığı imparatorun diğer otoritelerce tanındığı bir düzendir. Roma İmparatorluğu dağıldıkça güç kazanan Hıristiyan Kilisesi, ruhani ve maddi otoritesini genişletmiştir (Heaton, 1995, s. 59). Bu düzen, papa, imparator ve lokal güçlerin karşılıklı bağımlılığına dayanır (Çetin, 2002, s. 80). Ortaçağda Avrupa'ya damgasını vuran iki temel yapı vardır. Bunlardan biri sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkileri toprakla örtüştüren ve Ortaçağda Avrupa'da yaşam tarzını belirleyen feodalitedir. Diğeri ise dini ve kurumsal faaliyetleriyle Avrupa toplumunu kendine bağlı ve bağımlı hale sokmuş olan Kilisedir (Çetin, 2002: 81).

Ortaçağ boyunca, Batı Avrupa Yönetimleri başta egemenliği sınırlı bir kral ve ülke yönetimini ellerinde bulunduran feodal beyleri ile Kilise arasında paylaşılmıştı. Kralın gücü oldukça sınırlı bulunmaktaydı. Malikane bünyesinde ise; feodal beylerin, topraklarında çalışanlar üzerindeki otoriteleri sınırsızdı. Bu toprakları işleyen serflerin (kölelerin) yer değiştirmeleri, başka malikaneden birisiyle evlenmeleri v.s. feodal beyin iznine bağlıydı. Öte yandan Ortaçağ boyunca geniş topraklara ve taşınmaz mallara sahip olan Kilisenin güçlenmiş otoritesinin, Batı Avrupa toplum yönetimindeki yeri oldukça önemliydi (Aydemir ve Güneş, 2006: 138).

Ortaçağ anlayışında hiyerarşi fikri de önemli bir yere sahip bulunuyordu. Feodal sistem, toprak mülkiyetinde hiyerarşi fikrine dayanıyordu. Senyör, vasal, serf, serbest köylü hiyerarşik ilişki içinde toprakla ilgilenme durumunda idi (Güriz, 1993: 195).

Feodal Toprak Mülkiyeti

Ortaçağın V. yüzyıldan IX. yüzyıla kadar uzanan ilk döneminde, kendine ait bir toplum tipi ve değerler ölçeği olan bir üretim tarzına bağlı, yeni bir tarihsel sistem ortaya çıkmıştır. Bu da feodal sistemdir (Ülgen, 2010: 3).

Çökmekte olan Roma İmparatorluğu'nun son yılları ve bu imparatorluğun barbarların istilasına uğrayışı bir miktar üretim güçlerinin tahribine yol açmış; tarım azalmış; sanayi, parasızlık yüzünden çürüme haline gelmişti, ticaret yavaş yavaş yok olmuş ya da şiddetle yasaklanmış, şehir ve köy nüfusu azalmıştı. Bu şartlardan ve bu şartların belirlediği askeri örgütlenme tarzından Cermen askeri yasasının etkisi altında feodal mülkiyet gelişmiştir. Tıpkı kabile mülkiyeti ya da komünal mülkiyet gibi bu da bir komün üzerine kuruludur; ama doğrudan doğruya üretimde bulunan sınıf eski komünde olduğu gibi köleler değil serfleşmiş küçük köylülerdir (Hançerlioğlu, 1972: 80-81).

Feodal toplumun genel özelliklerini ise şu şekilde sıralamak mümkündür: (Ülgen, 2010: 5)

1.İlkel bir üretim tarzı,
2.Hiyerarşik bir toplumsal tabakalar düzeni,
3.Bir kültür veya dünya görüşü veya değerler kümesidir.

Feodal düzen, Ortaçağ'ın sosyal, siyasal, ekonomik ve hukuki düzenini belirleyen sistemi ifade etmesi bakımından oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Fakat bu zenginliğe rağmen onun, öncelikle bir üretim tarzı olduğunu ve 10. yüzyılda istikrar kazandığını belirtmek gerekir. Bu üretim tarzının esası ise, bağımlı dolaysız üreticiler (serfler)

tarafından üretilen artı değere, toprak sahibi sınıf (senyörler) tarafından emek-rant, ürün-rant ya da para-rant olarak el konulmasıdır (Bulut, 2006: 17). Feodal toplumda üretim sisteminin temelini, feodal beyin üretim araçlarındaki özel mülkiyeti ve onun artık öldürme yetkisinin olmadığı fakat özgürce alıp satabildiği serfler üzerindeki yarı mülkiyeti oluşturur. Fakat köleci toplumdan farklı olarak serflerin sınırlı bir mülkiyet hakları vardır. Kendi iş araçlarına sahiptirler ve feodal beye hizmet ettikten sonra ürettiklerinin geri kalanını kendileri alırlar. Bu durum serflerin yaptıkları işe ilgi duymalarını sağlamış ve üretimde artışa neden olmuştur (Etgü, 2008: 120).

Feodal yapıdaki tarımsal bir işletmenin toprakları üçe ayrılmaktadır:

1.Doğrudan senyörün hesabına işlenen tarlalara Latince'de "demense" adı verilmektedir. Efendiye ait anlamına gelmektedir.

2. Serf tarlalarına ise Latince'de "terra mansinoria veya mansus sevi" adı verilmektedir.

3. Tarımsal işletme, "Communia" veya "marca communis" yani orman, çayır, mera gibi alanları da kapsamaktadır. Ayrıca sistemin nasıl işlediğini belirten işlenmemiş toprak anlamındaki "terra inculta" da bulunmaktadır (Kılıçbay, 2005: 73).

Başka bir deyişle feodal üretim tarzında temel toplumsal sınıfları, toprak üzerinde babadan oğla geçen bir mülkiyet hakkı olan feodal beyler ya da senyörlerle, üretimi gerçekleştiren ve toprağa bağlı köylüler veya serfler oluştururlardı. Artık değerin (karın) üreticiden alınması sürecinde topraktaki özel mülkiyet ve onun ardında serfliğin hukuksal konumu önem kazanmıştır. Güçlü bir merkezi devletin olmayışı yalnız siyasi alanda değil, vergi toplama, yargılama gibi alanlarda da egemenliğin feodallerin eline geçmesini sağlamıştır (Pamuk, 1998: 20-21). Zamanla serf-Senyör (Kont, Viskont) bağımlılığı ve onun sağladığı kazançlar, miras yoluyla geçmeye başladı. Bundan böyle bu haklara fief adı verilmeye başlanmıştır. Senyör, mülkiyet, adaleti yerine getirmek ve vergi almak gibi hakları da elinde bulundurmaktaydı. Tarihçi Guizot'un formülüne göre feodalite, "Hükümranlıkla mülkiyetin birbirine karışması" dır (Challaye, 1969: 56).

Serfler, doğa koşullarına bağımlı bir tarım toplumunda yaşayıp oldukça ileri teknolojik (ilkel) düzeyde toprağı ekip biçmeliydiler ki, yetişen ürünle hem kendi yaşamlarını devam ettirebilmeli hem de ürünün belli bir kısmını senyöre verebilsinler. Savaşmak nasıl ki senyörlerin işi ise, tüm toplumun ihtiyaçları için üretim yapmak da serflerin işiydi. Bu yüzden serflerin gerçekten de çok çalışmaları gerekiyordu. (Özyüksel, 1997: 44).

Feodal düzen, kendisini var eden toplumsal koşulları yaratan Batı Roma İmparatorluğu'nda köleci düzenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle evrensel değil de, Batı toplumlarına özgü olarak kabul edilmektedir. Kölelerin özgürlüğüne değil, başka biçim ve yönleriyle yeni bir egemenliğin altına girmelerine dayalıdır. Mülkiyet hukukunun köleci düzene göre daha gelişkin yeni bir evresini oluşturmaktadır. Sınıfsal temelini, üretim araçları mülkiyetini tam olarak elinde bulunduran toprak derebeyleri ile çok sınırlı mülkiyet hakkına sahip köylü sınıfları oluşturmaktadır (Ülgen, 2010: 3-4).

Ortaçağ düzeninin sosyal organizasyonu olan feodalite, "bütün ilişkilerin ve çatışmaların çerçevesini ve her şeyin meşruiyet kaynağını oluşturan, tek, bütün ve bölünmez bir Hıristiyan ülkesinin varlığı; iktidarın, hiyerarşik olarak birçok yönetim birimleri arasında dağılımı ve parsellenmesi; kralın dünyevi sahada "evrensel nüfuz" iddiası; papalığın uhrevi sahada "evrensel nüfuz" iddiası; kral ve Kilise arasında Hıristiyan dünyası ve toplumu üzerinde üstünlük mücadelesi" olarak karakterize edilebilir (Çetin, 2002: 81).

Toprak mülkiyetinin feodal örgütlenmesinin kasabalarda lonca mülkiyeti biçiminde, zanaatların feodal örgütlenmesi biçiminde bir karşılığı vardır. Burada mülkiyet, birey olarak her kişinin emeği üstündeki mülkiyetten ibarettir. Böylece feodal dönemde başlıca mülkiyet biçimi, bir yanda serf emeğinin zincirle bağlı bulunduğu toprak mülkiyeti,

öte yanda gündelikçilerin emeğine hükmeden küçük sermayeli bireysel emektir. Her ikisinin de örgütlenmesini belirleyen, üretimin sınırlı şartları, toprağın küçük ölçüde ve ilkel olarak işlenmesi ve sanayinin zanaat tipi şeklinde olmuştur. Feodalizmin altın çağında pek az iş bölümü vardır. Her toprağın kendi içinde, şehirle köy çelişkisi barınmaktadır. Daha geniş bölgelerin feodal krallıklar olarak gruplaşmaları, toprağın sahibi soylular için olduğu kadar kasabalar için de zorunluluktur (Hançerlioğlu, 1972: 81).

Feodal sistemin temel unsurlarından birisi olan manor, senyörün malikanesini ve buna dahil tarım topraklarını ifade etmektedir. Senyörün himayesine muhtaç bulunan kiracılar, kendilerine sağlanan himaye karşılığında, toprak gelirinin belli kısmını, kendilerini himaye eden senyöre vermek borcu altında bulunmaktaydılar. Bundan başka, senyöre ait olan topraklar üzerinde karşılıksız çalışmak mecburiyeti toprak kiracılarına ve topraksızlara yüklenmiştir (Güriz, 1969: 73).

Senyörlük, her şeyden önce "toprak sahibi olmak" demektir; ancak bu toprak, üzerinde doğrudan bağımlı üreticilerin yaşadığı bir toprak olarak nitelendirilir. Serfler, sadece senyörün doğrudan kendi işlediği alandan elde ettiği ürünün miktarını arttırmakla kalmıyor, aynı zamanda senyörün tarlalarının işlenmeden kalacağı bir emek gücü deposu oluşturuyorlardı (Bloch, 1995: 205).

Ancak unutmamak gerekir ki, bu ekonomik realitenin yanında Roma hukukunun mutlak mülkiyet kavramı da değişmiş, yumuşamış bulunuyordu. Malikin bazı ödevleri olduğundan söz ediliyordu. Özel mülkiyet, mutlak ve bölünmeyen bir hak olmaktan çıkmıştı. Yani Roma hukukunun malike mutlak haklar sağlayan mülkiyet anlayışı değişmişti. Mülkiyet hakkı parçalanmış hiyerarşik özellik taşıyan hakların ve ödevlerin konusu durumuna gelmişti. Ayrıca feodal mülkiyet düzeni, mülkiyet konusu olan varlıkların birikmesinde de önemli bir etken olmuştur (Güriz, 1969: 74).

Kilise ve Mülkiyet Yaklaşımı

Ortaçağ ekonomik düzeni karşısında Kilisenin durumu üzerinde de durmakta fayda vardır. Ortaçağ ekonomisi geniş ölçüde tarıma dayanmakta olup, insanların büyük çoğunluğu geçimini tarımsal üretim sayesinde sağlamaktaydılar. Tarıma dayalı bir ekonomik sistem ise, bu kolda çalışanların büyük çoğunluğunu serf haline getirmiştir. Tarım topraklarından elde edilen gelirin büyük bir kısmına Kilise sahipti. Bu nedenle Kilise, uygulanan sistemin haklılığını veya haksızlığını tartışılmasını istememekteydi. Çünkü mevcut mülkiyet sisteminin tartışılması, Kilisenin büyük gelir kaynağını tehlikeye düşürebilirdi. Ancak Ortaçağda hiç olmazsa teorik olarak ahlâki bir amaca yönelmeyen bütün ekonomik faaliyetlere şüpheli bir gözle bakılıyordu. Maddi zenginliklerin ikinci derecede de olsa gerekliliği kabul ediliyor ve bunlar olmaksızın insanların kendilerini besleyemeyecekleri ve birbirlerine yardım edemeyecekleri belirtiliyordu. (Güriz, 1969: 77).

Çok sayıda ve genellikle geniş alan kapsayan toprak sahipliklerinin pek çoğu Kilise senyörüydü. Piskoposlar, manastır rahiplerinin ve bütün manastırların senyörüydüler. Ayrıca Kilise, dinsel ideolojik gerekçelerle bütün feodal sistemi destekliyordu. Tanrı gerçekten hepsinin senyörüydü. İnsanı ilk başta ilk günah esarete atmıştır. Serfler de kesinlikle insanın bu köleliğinin bedenleşmiş haliydi. Kilise, dünyevi senyörlerin müttefiki ayrıca bütün feodal sistem kemerinin kilit taşı olarak kabul ediliyordu (Ülgen, 2010: 8).

Kilise, elinde bulunan toprakların gittikçe artmasıyla birlikte, toprak baronlarının en büyüğü haline dönüşmüştür. Böylece Kilise, feodal düzen içinde mutlaka hesaba katılması gereken bir sınıf haline gelmiş ve bu da K

ilisenin biçimsel otoritesinin genişletilmesi gibi bir arzunun doğmasına yol açmıştır (Ben ve Amıttay, 1983: 94).

Kilise bütün Hıristiyan dünyasına yayılmış bir örgüttür. Herhangi bir otoriteden daha güçlü, daha yaygın, daha eski ve daha sürekli olmuştur. Ortaçağ dinsel değerlere göre şekillenmiş bir çağ idi ve Kilisenin muazzam bir maddi ve manevi gücü vardı. Hıristiyanlığın amaçları doğrultusunda toplumun her alanına el atıp eğitimden vergiye her türlü

toplumsal ilişkilere müdahale etmiştir. Kilise bu çağlarda dünyevi iktidarın yani kralın papaya bağlı olmasını, onun emir ve direktifleri altında hüküm vermesini savunmuştur. Dünya krallığının Tanrı krallığına boyun eğmesi gerektiğini söylemişlerdir. Papa bu yüzden tek egemenlik merkezi olarak kabul ediliyor ve krala bağımlı bir konumda olması asla düşünülemiyordu (Çetin, 2002: 82).

St. Thomas Aquinas'ın Mülkiyete Bakışı

Hıristiyanlık, ortaya çıkmasıyla birlikte sosyo-ekonomik yapıyı derinden etkilemiş ve Kilise, toplum üzerinde etkili bir kurum olmuştur. Günümüzde dinine bağlı Hıristiyanlar dahil herkes, Hıristiyanlığın Ortaçağdaki uygulamalarının büyük bir bölümünün gereksiz ve dinsel yaşamı engelleyen inançlar olduğu sonucuna varmışlarıdır. Bu dönemde dini inançların etkisi altında faiz, adil fiyat, adil ücret gibi kavramlar yoğun olarak tartışılmıştır. Bu dönemde dinsel ve felsefi düşünce olarak "Skolastik" düşünce doğmuştur. Skolastik düşünce, bilgi ve inancın uzlaştırılması olarak tanımlanmaktadır. Skolastik düşüncenin en ünlü ve en etkili kişisi St. Aquino'lu Thomas'tır (Kılıç, 2006: 29). Bir Hıristiyan teolog olan Thomas Aquinas, nihayetinde resmi Kilise öğretisi haline gelen Aristotelesçi ve Hıristiyanlığa ait fikirlerin bir sentezini yazmıştır. Bu sentez, Hıristiyan inancına yeni bir zemin sağlamış ve dünyevi hükümetler için bağımsız bir otoriteye izin verecek şekilde, Hıristiyanlığın siyasal düşüncesinin yeniden tanımlanmasını önermiştir (Tannenbaum ve Schultz, 2005: 125).

St. Thomas, özel mülkiyetin, bu kurumu geçici ve belirsiz olarak kabul eden düşünürlerin aksine, yozlaşmış insan ilişkilerinin bir ürünü olmadığını, mülkiyetin tüm çeşitlerinin Tanrı'ya ait olması nedeniyle, tam aksine insan ve nesne arasındaki ilişkileri düzenlediğini savunmuştur. St. Thomas'a göre, var olan tüm mülkiyet biçimleri, toplumsal düzenin korunabilmesini sağlamak için muhafaza edilmelidir (Ben ve Amıttay, 1983: 100).

Aquino'lu Thomas'a göre; ticaret adil olması şartıyla meşru olarak kabul edilebilirdi. Servet edinmek meşru kabul edilmekle birlikte insanların servet hırsına kapılmamaları ve serveti sosyal hizmetler amacıyla harcamaları öğütlenmiştir (Kılıç, 2006: 30).

St. Thomas Aquinas, mülkiyetin insanlar arasında dağılımının yani özel mülkiyet kurumunun, insanın günahkâr tabiatı sonucu olduğu yolunda Hıristiyan düşünürlerin kendisinden önce belirttikleri görüşü reddetmeye teşebbüs etmemiştir. Bu yüzden, onu yorumlayanlar, özel mülkiyetin günah sonucu olduğu fikrini, benimsediğini söylemektedirler (Güriz, 1969: 45).

St. Thomas özel mülkiyet kurumunun doğruluğunu ve yararlılığını açıklarken sistemine Aristo'nun hangi ölçüde etkili olduğu, daha iyi anlaşılmaktadır. Özel mülkiyetin haklılığını şu kanıtlarla göstermeye çalışmaktadır: (Güriz, 1969: 46).

1. İnsan, sadece kendine ait olanı üretme hususunda, herkese ve çoğunluğa ait olanı üretmeye oranla daha isteklidir. Çok sayıda hizmetçinin bulunduğu evlerde görüldüğü gibi, insanlar çalışmaktan kaçarlar ve toplum için üretimi başkalarına bırakmaya uğraşırlar.

2. Her insan kendine ait şeyleri üretirse hayat daha düzenli ve kolay hale gelir. İnsanların ortak üretme ve bölüşme durumunda olmaları karışıklığa neden olur.

3. Her insan, kendine ait olandan hoşnut olursa toplumda daha barışçı bir düzen kurulabilir. Mallar insanlar arasında dağıtılmadığı zaman sık sık çatışmalar görülebilir.

Özel mülkiyetin bu savunması, daha sonraki yüzyıllar boyunca, özel mülkiyet kurumu taraftarlarının temel dayanaklarından biri olduğu gibi, bu kuruma karşı çıkanların da ağır saldırılarının hedefi olmaktan kurtulamamıştır.

Thomas, din ile dünyayı uzlaştırma çabası içinde, birçok çelişmelere düşmüştür. Örneğin, bütün insanların eşitliğini savunduğu halde ki Hıristiyanlık açısından bunu savunmak zorundadır, köleliği zorunlu ve yararlı bulur. Mal edinmeyi uygun görür, ama sınırlamaya kalkar, mülkiyet, kişilerin sosyal durumunu koruyacak kadar olmalıdır, der. Burada, kurulu düzenin korunması pahasına, ayrıca, Hıristiyanlıkla da çelişmeye düşmektedir. Bilindiği gibi, Hıristiyanlık mal edinmeye karşıdır. Thomas'ın ekonomik düşünceye getirdiği bir yenilik, narh statüsüdür; bir şeyi gerçek değerinden pahalıya satmayı ya da ucuza satmayı (damping) yasaklamıştır (Hançerlioğlu, 2002: 307).

Thomas'ın mülkiyet hakkındaki doktrini tarihte çok büyük sonuçlar meydana getirmiştir. Thomas'ın tezinde temelde insanların eşit oldukları ve katı ahlak kuralları bulunmaktadır. Ancak Thomas sonradan Ferdi mülkiyetin önemi ve servet farklılıklarının meşruluğunu kabul eder. (Challaye, 1969: 64).

REFORM HAREKETİ VE MÜLKİYET

Reform Düşüncesine Genel Bakış

Reform kavramı, Avrupa'da 16. yüzyılda Hıristiyanlık dininde meydana gelen yeni yorum ve düzenlemelere verilen addır. Rönesans'tan farklı olarak dini anlamda kişinin kendini yeniden kavraması Kilisenin hakimiyetinden kurtuluşunu öngörmüştür. Reform hareketleri öncelikle Almanya'da başlamış, daha sonra da Fransa, İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinde etkili olmuştur (Kılıç, 2006: 39).

Yeni biçimleniş anlamındaki Reformasyon, yeniden doğuş anlamındaki Rönesans çığırı içinde yer alan dinsel bir akımdır. Alman papazı Martin Luther'in 1517 yılında Wittenberg Kilisesi'nin kapısına astığı, Katolik Kilisesine karşı ünlü protestosu yüzünden Protestanlık adını alan bu akım, gerçekte genel düşünceyi dile getiriyordu. Katolik Kilisesi, Rönesans'ın getirdiği yeni hayat görüşüne uymayacak kadar donmuş, bozulmuş ve köhneleşmişti. Fransa'da Calvin ve İsviçre'de Zwingli'nin geliştirdikleri Protestanlık, sonradan Calvinizm aracılığıyla İngiltere'ye geçerek Anglikanizm'i doğurmuştur (Hançerlioğlu, 2002: 169).

Reform hareketlerinin temel dayanak noktası şu idi: bireylerin doğrudan Tanrıyla ilişki kurabileceğini, bunun için Kiliseye ve onun dinsel ve törensel kurallarına gerek olmadığını, insanların İncili kendilerinin okuyup yorumlayacağını, Tanrı'yla kulu arasına hiçbir şeyin giremeyeceğini savunmaktır (Çetin, 2002: 86).

Reformasyon, Avrupa'nın her tarafına derinlemesine girmemiştir. Doğrudan etkileri İskandinavya, Hollanda, Almanya'nın büyük bölümü, Fransa ve İsviçre'nin bir kısmı, Büyük Britanya ve İrlanda'nın kuzey kısmıyla sınırlıdır. Aşağı yukarı Avrupa nüfusunun dörtte birini barındıran bu bölgelerdeki dinsel alt üst oluş derin olmuştur. İlk olarak mülkiyet ve gelirde büyük bir paylaşım meydana gelmiştir. İngiltere'de manastırlar ilga edilmiştir. Bunlara ait bina, toprak ve menkuller krallığın eline geçmiştir. Krallık ta bunların bir kısmını vermiş veya satmış, geri kalanları da kral mülkine eklenmiştir. Fakat krallık kendine gelir sağlayabilmek için bunları da tedricen satmak zorunda kalmıştır. Sıradan Kiliselerin mallarının çoğuyla birlikte dinsel loncaların malları ve zanaat loncalarının dinsel amaç için bulundurdukları mallar, krallık ve kent yönetimlerince müsadere edilmiştir. Hesaplandığına göre, İngiliz milli servetinin üçte biri böylece el değiştirmiştir (Heaton, 1995: 198).

XIV. yüzyıldan itibaren loncalar arasında gittikçe büyüyen bir farklılık belirmeye başlamıştı. Bazı esnaf loncası üyeleri diğerlerinden daha fazla sermayeye sahip bulunuyorlar bir veya iki kişi yerine beş veya altı kişi çalıştırıyorlardı. Bir süre sonra bazı loncaların, ancak belli bir sermayeye sahip olanları lonca teşkilâtına kabul etmeye başladıkları görüldü. Bazı loncalar ise tekelleşmek ve müşteriyi mümkün olduğu kadar çok sömürmek yolunu tuttular. Diğer taraftan lonca mensuplarının çoğunluğu, meydana gelen değişme yüzünden fakirleşmeye başladılar ve kendi geleneksel sanatları yanında diğer işleri yaparak hayatlarını sürdürme zorunluluğu ile karşı karşıya kaldılar. Lonca sistemindeki bu değişme, özellikle kalfaların durumunun gittikçe kötüleşmesinde rol oynadı. Çiftçinin durumunun da XVI. yüzyılın başlarında süratle kötüleştiği görülmektedir. Bunların büyük kısmı, toprağa çeşitli mükellefiyetlerle bağlı bulunuyorlar ve yüklendikleri ödevlerin gittikçe fazlalaştığını görüyorlardı. XVI. yüzyıl ekonomik hayatının

doğurduğu şartlar Ortaçağ sınıf yapısını temelinden sarsıyor, sermayenin, pazarın, rekabetin rolü gittikçe büyüyordu. Bu rolün XVI. yüzyılda, daha sonraki döneme göre daha az önemli olduğu doğru olmakla beraber, modern kapitalizmin bütün unsurları ortaya çıkmış bulunuyordu (Güriz, 1969: 80).

Ekonomik hayatta meydana gelen hareket ve dalgalanma orta çağın sınıf yapısı üzerinde önemli tesirler meydana getirmiş, yoksul sınıflar daha yoksul hale sokmuştu, orta sınıfın az gelirli zümresinin durumunu sarsmış, küçük aristokrasiyi buhran içine atmış, Kilisenin iktisadi kuvvetine karşı olan muhalefeti arttırmış ve yeni fikirlerin ortaya çıkmasına ve gelişmesine elverişli bir ortam hazırlamış bulunuyordu (Güriz, 1969: 81).

Reform hareketi , başta Luther ve Calvin gibi Hıristiyan din ve düşünce adamlarının baş kaldırmaları ve mevcut yönetimin Hıristiyanlığın temel öğretileriyle ters düşen bir tutum içinde bulunduklarını açıkça söylemleri ile başlamıştır. Reform hareketi, Kilise yönetiminin toplum hayatındaki engelleyici ve baskıcı gücünün yıkılmasına yol açmıştır. Reform hareketi, Kilisenin politik gücünü azaltmış ve Kilise topraklarının dağıtılmasına neden olmuştur. Kilisenin elindeki mülkler ve mallar

yer yer imalathanelere ve fabrikalara dönüştürülmüş, bu da iktisadi değişme sürecinin hızlanmasına ortam hazırlamıştır (Aydemir, Güneş, 2006: 143).

Reform hareketinin sonucu olarak Avrupa'da her yönüyle tarihsel bir değişim süreci başlamıştır. Bu süreç modern devlete gidişi hızlandırmıştır. Reform hareketi Rönesans'la birlikte Ortaçağa damgasını vuran Kilise tutuculuğu ve dinsel felsefeden kurtulmayı sağlayan "özgürlük hareketi" olarak ortaya çıkmaktadır (Çetin, 2002: 85).

Kilise bu hareketlerle yerel olarak tüm Avrupa'da güç yitirirken evrensel örgüt yapısı bozularak ulusal Kiliseler kurulmuştur. Ulusal Kiliseler de kralın iktidarına güçsüzlüklerinden dolayı boyun eğdiler. Din ve ulusal bilinç birbirini geliştirdi. Reform ulusal ayrımları güçlendirdi. Avrupa'nın din birliği ilkesi parçalandı. Kilise ticareti, çalışmayı, zenginliği kutsayan bir boyut kazandı. Protestan dini anlayış liberalizmin hem ekonomik hem siyasal alt yapısını oluşturdu. Böylece burjuva sınıfı önündeki din engelini de ortadan kaldırmış oluyordu (Çetin, 2002: 86).

Martin Luther ve Özel Mülkiyet

Martin Luther, Kilise öğretilerini bilen ve Hıristiyanlık inançlarına bağlı bir kişidir. Luther, Kilisenin düşünce ve iktisadi alandaki sınırlayıcı kurallarının tutarsızlığını ortaya koymuş, Ortaçağda Eflatun-Aristo felsefesiyle sentezleştirilmiş ve Hıristiyanlık öğretilerinin oluşturduğu statik düşünce çerçevesinin aşılmasını sağlamıştır. Düşünür, Almanya'da ticari faaliyetlerin yoğunlaştığı bir dönemde yaşamış ve bu faaliyetleri sınırlayan Ortaçağ iktisadi yaklaşımlarının tutarsızlığını fark etmiştir (Aydemir-Güneş, 2006: 143-144). Roma'ya yaptığı bir yolculuk sırasında orada bulunan din adamlarının yanlış tutum ve davranışları Luther'i derinden etkilemiştir. Daha sonra Wittenberg Üniversitesi'nde göreve başlayan Luther, burada çalışmalarını kutsal kitap ve dini metinler üzerinde yoğunlaştırmıştır. Bu çalışmalarının bir sonucu olarak da 1517 yılında "95 tez" hareketinin öncüsü olmuştur. Luther, 95 maddeden oluşan duyurularını Wittenberg Katedrali'nin duvarına asarak görüşlerini açıklamıştır. Alman Prenslerinin de Luther'in görüşlerin desteklemeleri nedeniyle bu görüşler giderek yayılmış ve Reform hareketi giderek gelişmiştir (Kılıç, 2006: 40). Luther'in isteği ne ayrımcılık ne de yeni bir tarikat kurmaktı, tek istediği evrensel Kiliseye bir çeki düzen vermektir (Stauffer, 1993: 30).

O'na göre hükümet iktisadi faaliyetlerin düzenlenmesinde aktif rol almamalı, milli çıkarları bireysel çıkarlardan üstün tutmalıdır. Bununla beraber Luther, Ortaçağın hiyerarşik toplum yapısını savunmuş ve serflerin senyöre itaat etmeleri gerektiğine inanmıştır. Luther, feodalizmin kurumlarına sadık kalmakla birlikte, kişinin çalışıp kazanması gerektiğini ve kazancıyla özel mülk sahibi olmanın yararlılığını ortaya koymuştu. Ona göre dindar kişi çok çalışıp kazanmalıydı (Aydemir ve Güneş, 2006: 143-144).

Luther mülkiyetin tabii hukuk gereğince ortak olduğu görüşünü kabul etmemekte ve bu görüşe karşı teolojik bir kanıta başvurmaktadır. Ona göre, tabii hukuk ve on emir birbirinin aynıdır. On emir arasında yer alan "hırsızlık yapmayacaksın" ilkesi özel mülkiyetin temeli sayılmalıdır. Hırsızlığın yasaklanması özel mülkiyetin din tarafından meşru ve muteber sayıldığının açık ifadesidir (Güriz, 1969: 82).

İnsanlar arasındaki eşitsizliğin Tanrısal düzenin gereği olduğunu ileri süren Luther'in düşünceleri, toplumun var olan düzenine uygun düştüğü için hiç yadırganmamış ve kolaylıkla benimsenmiştir (Hançerlioğlu, 2002: 169).

Luther'in mülkiyet konusundaki fikirlerinin en ilginç tarafı, ilk Kudüs Kilisesinin uygulamasına da etkide bulunan, ortak mülkiyet anlayışını reddetmesinde belirmektedir. Luther'e göre, Tanrının dünyayı ve onun ürünlerini bütün insanlara verdiği yolundaki esasları tekrarlamak için herhangi bir sebep yoktur. İncil'de de mülkiyetin ortak olduğunu belirten herhangi bir beyan bulunmamaktadır, ilk Hıristiyanların bazıları kendi istekleriyle mallarını birleştirmişlerdir. Fakat başkalarına ait malları ortak yapmak yolunda herhangi bir çaba harcamamışlardır (Güriz, 1969: 82).

Luther'in siyasal önemi, O'nun, hem Kilise hem de devlet iktidarına sınırlamalar getirmesi kadar, Kilise ile devlet otoritesi arasında yer alan bireylerle yüz yüze ilişkiyi yeniden düşünmüş olmasında yatar. Bu sınırlara vurgu yaparak Luther, daha sonraki anayasacılık, hoşgörü ve Kiliseyle devletin rollerinin ayrılması fikirleri için örnekler sunmuştur (Heaton, 1995: 179).

John Calvin'e Göre Özel Mülkiyet

Batıda ilk olarak dini anlamda Reformasyon sürecini başlatan kişi Martin Luther'dir. John Calvin batıda başlayan Reformasyon sürecinin ikinci önemli kişisidir (Kılıç, 2006: 34). İlk kapitalist düşünür olarak kabul edilen Calvin de bu çağda (Reformasyon çağı) ortaya çıkmıştır. Calvin ilk kez, kapitalist bir anlayışı kurumsal olarak savunmakla önem kazanmaktadır. Ayrıca, Calvin'de ilk kez insan emeğinin ekonomik bir değer olarak belirmeye başladığını görülmüştür. Emek, tanrısal bir buyruktur. Calvin, yepyeni görüşler getirmiştir: Uluslar arası ticaret yararlıdır, genel yoksulluğu azaltır. Üretim için faizle kredi alınabilir ve bu durum dinsel yasalara aykırı değildir (Hançerlioğlu, 2002: 308).

Calvin çalışarak kazanmanın üzerinde durmuş, artan kazancın sermaye mallarına dönüştürülmesi gerektiğini etraflıca anlatmıştır. Calvin'in bu yaklaşımının daha sonra M. Weber ve Tawney tarafından Kapitalizmin doğuşuna ortam hazırladığı ileri sürülecektir. Onlara göre Calvinist ve Protestanlık akımı sanayileşme sürecini hızlandırmıştır. Calvin, iktisadi faaliyetlerde bulunup çok kazanmanın inananlar için kötümsenecek bir iş olmadığını savunmakla, Kilisenin dünya işlerini önemsemeyen tutumunun tutarsızlığını ortaya koymuştur. Calvin yukarıda değinildiği gibi faizin de belli bir oranda alınıp verileceğini ileri sürmüş ve bu konuda Kilise öğretilerine karşı çıkmıştır (Aydemir, Güneş, 2006: 144).

Calvin, mülkiyet sorununu iki ayrı dönem bakımından ele alıp incelenmiştir. İlkel dönemde insanların mutlu olduğunu, malların serbest şekilde el değiştirdiğini, insanların ya hibe veya hakkaniyete uygun bir değişme yoluyla ihtiyaç duydukları malları sağladıklarını ve bu sistemin bütün insanlara bolluk içinde yaşama şansını verdiğini kabul etmiştir. Bu ilkel dönemin sona ermesi, ona göre, insanın ilk günahı işlemesi yüzünden olmuş ve kişisel mülkiyet hakkının uygulandığı yeni bir hayat dönemi başlamıştır. Calvin, tabii hukukun değerini yitirdiği ve kutsal kitap esaslarının uygulandığı yeni dönemde mülkiyet sorunu üzerinde dururken, mülkiyetin Tanrı'ya ait olduğu yolundaki teolojik kanıttan hareket etmektedir. Ancak ona göre, Tanrı kendisine ait olan mülkiyet hakkını, duyduğu sevgi dolayısıyla insana bağışlamıştır. Ferdi mülkiyet hakkına sahip olan insanın mülkiyeti yalnızca kendi menfaati için kullanmasını Calvin doğru bulmamaktadır. Malik olan kişiye, yalnızca manevî yönden Tanrıya karşı değil, maddi yönden de içinde bulunduğu topluma karşı bazı sorumluluklar yüklenmiştir (Güriz, 1969: 89-90).

Calvin, mülkiyet hakkını bu şekilde sınırlamaya teşebbüs ettiği gibi, onun şarta bağlı bir hak niteliğini taşıdığını da belirtmektedir. Mülkiyet toplum yararına kullanılması gereken bir Tanrı hibesi olduğuna göre; Calvin mülkiyeti

yalnızca kendi bencil amaçlarına göre kullananların ve halkı ezmek için mülkiyetin verdiği kuvvetten yararlananların, bu haklarından ilâhi şiddet yoluyla mahrum edileceklerine de inanmaktadır. Calvin ayrıca, mülkiyetin şarta bağlı özelliğinden söz ederken, mülkiyet hakkının malike çalışma borcunu da yüklediğini belirtmekte, malikin mülk sahibi olduğu için tembelliğe, israfa sapmamasının, aksine mülk konusu olan şeyi değerlendirmek maksadıyla çalışmasının gerektiğini açıklamaktadır. Calvin'e göre "Tanrının kendisine verdiği malları işlemeyen, Tanrı önünde suçludur. İnsanlar tabiatı işlemek için yaratılmışlardır" (Güriz, 1969: 90). Böylece, dünyevi işler, dinsel bir içerik kazanmıştır. Kişinin düzenli bir şekilde yürüttüğü mesleki etkinlikler ve başarılar Tanrı'nın rızasını kazanmak için yeterlidir. Dünyevi servet, çalışkanlık, mesleki başarı Tanrı tarafından verilmiş bir lütuf olarak kabul edilmiştir (Akalın, 2007: 84).

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Feodal sistem, Ortaçağ'ın ilk döneminde, kendine özgü bir toplum tipi ve üretim tarzı olarak ortaya çıkmıştır. Bu sistemin sınıfsal temeli, üretim araçları mülkiyetini tam olarak elinde bulunduran toprak derebeyleri ile çok sınırlı mülkiyet hakkına sahip olan köylüler tarafından oluşturulmaktaydı. Kilise, tarım topraklarının büyük kısmını elinde bulundurmakta olup, bu toprakların gittikçe artmasıyla birlikte, toprak sahiplerinin en büyüğü haline gelerek Ortaçağ zihniyetinin en önemli kurumu haline gelmiştir. Kilisenin bu büyük gelir kaynağının tehlikeye düşmemesi için mevcut mülkiyet sistemi tartışılamıyor ve değiştirilemiyordu. Teorik olarak ahlaki olmayan bütün ekonomik faaliyetlere şüphe ile yaklaşılan bu ortamda bilim ve dini uzlaştırmaya çalışan Skolastik düşünce doğmuştur. Bu düşüncenin en önemli ismi olan St. Thomas Aquinas, Hıristiyanlığın siyasal ve ekonomik düşüncesinin yeniden tanımlanmasına katkıda bulunmuştur. Kilisenin artan gelirlerinin, orta sınıfı ve küçük aristokrasiyi bunalım içine sokması ve artan yoksulluk, yeni fikirlerin doğması için ortam hazırlamıştır. Bunun sonucunda, Martin Luther ve John Calvin önderliğinde Reformasyon hareketi başlamıştır. Bu hareketle birlikte Kilisenin özellikle ekonomik alanda yarattığı baskıdan kurtulmak önemli bir amaç haline gelmiştir. Reform hareketi, Avrupa'da tarihsel bir gelişim sürecinin başlangıcı olmuş, Kilise tutuculuğu, yerini özgürlük hareketine bırakmıştır. Kilisenin politik gücü azalmış, Kilisenin elinde bulunan topraklar ve mülkler dağıtılmış, bu mal ve mülklerin fabrikalara ve imalathanelere dönüşmesi, iktisadi dönüşümü hızlandırmıştır. Kilisenin evrensel gücünün bozulup, ticareti, mülkiyet hakkını ve zenginliği kutsayan ulusal Kiliseler halinde parçalanması ve Protestanlık dininin yaygınlaşması, özel mülkiyet hakkını serbestleştiren liberalizmin de siyasal ve ekonomik altyapısını oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

AKALIN, Kürşat Haldun, (2007), "Rasyonelleşme Süreci İçinde Batı'da Meslek Ahlakının Oluşumu", **Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 12, ss. 72-95.

AYDEMİR, Cahit ve GÜNEŞ, Hüseyin Haşimi, (2006), "Merkantilizm'in Ortaya Çıkışı", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: V, Sayı: 15, ss. 136-158.

BEN, Jacob, Amıttay, (1983), **Siyasal Düşünceler Tarihi, Çağlar Boyunca Siyasal Düşüncenin Değişimi**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay-Levent Köker, Savaş Yayınları, Ankara.

BLOCH, Marc, (1995), **Feodal Toplum**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, İkinci Baskı, Ankara.

BULUT, Nihat, (2006), "Mülkiyet Konusundaki Temel Yaklaşımlar ve Türk Anayasasında Mülkiyet", **Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: X, Sayı: 3-4, Erzincan, ss.15-26.

CHALLAYE, Felicien, (1969), **Mülkiyetin Tarihi**, Çev. Aytuğ Turgut, Remzi Kitabevi, İkinci Baskı, İstanbul.

ÇETİN, Halis, (2002), "Liberalizmin Tarihsel Kökenleri", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadİ İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: III, Sayı:1, ss. 79-96.

ETGÜ, Mehmet Akif, (2008), "Marksist Mülkiyet Yaklaşımı", **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt No: 12, Sayı: 2-3, ss. 113-133.

GÜRİZ, Adnan, (1969), **Teorik Açıdan Mülkiyet Sorunu**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 253, Ankara.

GÜRİZ, Adnan, (1993), "Kapitalizm ve Hukuk", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt No: 10, ss. 191-222.

HANÇERLİOĞLU, Orhan, (1972), **Ekonomi Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul HANÇERLİOĞLU, Orhan, (2002), **Düşünce Tarihi**, Remzi Kitabevi, Dokuzuncu Basım, İstanbul.

HEATON, Herbert, (1995), **Avrupa İktisat Tarihi İlkçağdan Sanayi Devrimine**, Çev.Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

KILIÇ, Ramazan, (2006), **İktisadi Düşünce**; **İktisadi Düşüncenin Gelişimi, İktisadi Düşünce Okulları, İktisadi Düşünürler**, Siyasal Kitabevi, Ankara.

KILIÇBAY, M. A. (2005), **Ortaçağın orta malı olmadığına dair**, Doğu-Batı Dergisi, No: 33, ss. 69-79, Ankara.

ÖZYÜKSEL Murat, (1997), **Feodalite ve Osmanlı Toplumu**, Der Yayınları, İstanbul.

PAMUK, Şevket, (1988), **100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

STAUFFER, Richard, (1993), **Reform**, Çev. Cem Muhtaroğlu, İletişim Yayınları, İstanbul.

TANNENBAUM, Donald ve David, SCHULTZ, (2005), **Siyasi düşünce Tarihi, Filozoflar ve Fikirleri**, Çev. Fatih Demirci, Adres Yayınları, Ankara.

ÜLGEN, Pınar, (2010), "Ortaçağ Avrupa'sında Feodal Sisteme Genel Bir Bakış", **Mardin Artuklu Üniversitesi Mukaddime Dergisi**, Sayı: 1, ss. 1-18.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

OTEL İŞLETMELERİNDE ETİKSEL İKLİM ALGILAMALARI İLE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ: KAPADOKYA ÖRNEĞİ[1]

Adem ÖĞÜT[**]
Metin KAPLAN[***]

Özet: Bu çalışmanın amacı, Kapadokya bölgesindeki 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde çalışan işgörenlerin etiksel iklim algılamaları ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkileri analiz etmek, ayrıca etiksel iklim algılamalarının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Korelasyon analizi sonuçlarına göre başkalarının iyiliğini isteme, kanun ve kod ve kurallar iklim tipleri ile duygusal ve normatif bağlılık arasında pozitif yönlü, buna karşın araçsallık iklim tipi ile duygusal bağlılık arasında negatif yönlü ilişki olduğu belirlenmiştir. Ancak bağımsızlık iklim tipi ile örgütsel bağlılığın alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Regresyon analizi sonuçlarına göre etiksel iklimin alt boyutlarından başkalarının iyiliğini isteme ve kuralların duygusal bağlılığı pozitif etkilediği, buna karşın araçsallık boyutunun ise duygusal bağlılık üzerinde negatif etkiye sahip olduğu görülmüştür. Etiksel iklim algılamalarının normatif ve devam bağlılığı üzerinde etkili olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Etiksel iklim, örgütsel bağlılık, otel işletmeleri, örgütsel davranış.

THE RELATIONSHIP BETWEEN PERCEPTIONS OF ETHICAL CLIMATE TYPES AND ORGANIZATIONAL COMMITMENT IN HOTEL BUSINESSES: THE CASE OF CAPPADOCIA

Abstract: The aim of the study is to determine the effect of ethical climate perceptions of the staff employed in four and five star hotels in Cappadocia on their organizational commitment. According to correlation analysis; It is determined that positive relationship between caring, law and codes, and rule types and affective and normative commitment. On the other hand, negative relationship between instrumentalism and affective commitment is revealed. No significant relationship between independence and subdimensions of organizational commitment is found out. Regression analysis results show that caring and rules have positive effect on affective commitment while instrumentalism has negative effect on affective commitment. It is found out that perceptions of ethical climate has no significant effect on normative and continuance commitment.

Keywords: Ethical climate, organizational commitment, hotel businesses, organizational behavior.

GİRİŞ

Örgütlerin sahip olduğu beşeri ve fiziki faktörler içerisinde insan unsuru, diğer faktörleri şekillendirme, onlar arasında çeşitli kombinasyonlar oluşturma yoluyla rakiplere göre farklılıklar yaratmaya çalışma ve örgütü hedeflerine yürütme noktasında üstlendiği işlevler nedeniyle özellikli bir önem taşımaktadır. Sanayi endüstrisinde bu işlevi yerine getiren lokomotif güç üst yönetim iken, hizmet endüstrisinde tüm çalışanlar farklı düzeylerde de olsa bu lokomotif güç içerisinde yer almaktadırlar. Çünkü temel değerin müşteri ve personel arasındaki etkileşimlerle üretilmesi, eş zamanlı üretim ve tüketimin söz konusu olması, üretim sürecine müşterilerin katılması ve hizmetin çoğu zaman insan performansına bağlı olması gibi özellikleri nedeniyle hizmet sektöründe müşteri tatmini geniş ölçüde çalışanların performanslarına göre şekillenmektedir.

[1]Bu çalışma "The Relationship between Perceptions of Ethical Climate Types and Affective Commitment: The Case of Turkish Hotel Employees" başlığı altında (6th International Strategic Management Conference, St. Petersburg, July 8-10, 2010) sunulan özet bildirinin geliştirilmiş ve normatif ve devam bağlılığı boyutlarıyla zenginleştirilmiş versiyonudur.

[**] Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi, İ.İ.B.F.
[***] Yrd. Doç. Dr. Nevşehir Üniversitesi, İ.İ.B.F.

Hızla değişen çevresel koşullar içerisinde birbirinden farklı birçok çekirdek, destekleyici ve kolaylaştırıcı hizmeti eş zamanlı olarak koordine ederek, çok farklı bir müşteri profiline sunmak durumunda olan otel işletmeleri, faaliyetlerini başarılı bir şekilde yürütebilmek için insan kaynaklarını etkin bir şekilde planlamak ve yönetmek zorundadırlar. Buradan hareketle otel işletmelerinin varlıklarını devam ettirebilmelerinin ve büyüyebilmelerinin gerisinde yatan temel gücün insan kaynakları olduğu söylenebilir. Bu gerçek, işletmeler arasındaki yarışın gelişme ve farklılık yaratma potansiyeline sahip olan nitelikli işgörenleri kendi işletmelerine çekme ve elde tutma perspektifinde yaşanacağını göstermektedir.

Fiziksel unsurların rakipler tarafından kısa sürede kolaylıkla taklit edilebildiği günümüz iş dünyasında, sürdürülebilir rekabet üstünlüğünün elde edilebilmesi işletmelerin sahip oldukları beşeri unsurları etkin kullanabilmelerine bağlıdır. Bu noktada, 'örgütün amaç ve değerlerini kabul etme ve bunlara gönülden inanma; örgüt için her şeyini ortaya koymaya gönüllü olma ve örgütün bir üyesi olarak kalma noktasında son derece güçlü bir irade ortaya koyma' şeklinde tanımlanabilen örgütsel bağlılığın oluşturulabilmesi özellikli bir önem arz etmektedir. Çıktıların geniş ölçüde insan performansına bağlı olduğu otel işletmeleri açısından ise, bahsedilen bu durum daha yaşamsal bir niteliğe bürünmektedir.

Örgütsel bağlılığın oluşturulabilmesi bireysel ve örgütsel anlamda bir takım öncüllerin varlığına bağlı bulunmaktadır. Çalışma kapsamında bu öncüllerden; yeni istihdam edilecek personelin adaptasyonu, mevcut çalışanların etkinlik ve verimliliklerini artırma ve çalışanlarla örgüt arasında arzu edilen bütünleşme gibi örgütsel devamlılığın sürdürülebilmesi noktasında olmazsa olmazlardan olan, etiksel iklim algılamaları üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla çalışmanın temel değişkenlerini algılanan etiksel iklim ve örgütsel bağlılık oluşturmaktadır.

Bu çerçevede çalışmanın yararlı sonuçlar ortaya koyacağı düşünülmektedir. *İlk olarak,* bu çalışmada kavramlar bir bütün halinde irdelenip, aktarılmaya çalışılmakta ve kavramların birbirleriyle olan ilişkisi Kapadokya örneğinde gerçekleştirilen uygulamalı bir çalışma ile ortaya konulmaktadır. Bu anlamda çalışmanın literatürdeki eksikliğe bir nebze de olsa katkıda bulunacağı ve bu açıdan *önem* arz edeceği söylenebilir. *Son olarak,* araştırmanın uygulama kısmı Kapadokya bölgesinde faaliyet göstermekte olan 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde çalışan işgörenler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Hizmet kalitesi, doğrudan insan performansına bağlı olan bir unsurdur. Araştırma sonuçları, ilgili otellerde çalışmakta olan işgörenlerin çalışmakta oldukları işletmeye yönelik etiksel iklim algılamalarını ortaya koymakta ve bu algılamaların örgütsel bağlılıkla olan ilişkisini vurgulamaktadır. Bu sonuçlar, yöneticiler açısından mevcut durumun görülmesine ve konuyla ilgili stratejilerin geliştirilmesine yönelik yol gösterici bilgiler ihtiva etmektedir. Otel yöneticilerinin, gerekli çalışmaları yaparak çalışanların etiksel iklim algılamalarını olumlu yönde geliştirmesi ve bu algılamalar sonucunda örgütsel bağlılığı sağlayabilmeleri hizmet kalitesini yükseltecektir. Araştırma sonuçlarının bu anlamda bir yol haritası çiziyor olması, çalışmaya *farklı bir önem* katmaktadır. Bu değerlendirmeler ışığında çalışmanın *amacı*; etiksel iklim ile örgütsel bağlılık kavramları arasındaki ilişkiyi analiz etmek, ayrıca etiksel iklim algılamalarının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini ortaya koymaktır.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Örgütsel Bağlılık

Örgütsel bağlılık; örgütte kalma istekliliğinin yanı sıra (Ferris ve Aranya, 1983: 87), bireyin belirli bir örgütteki katılımı ve o örgütle özdeşleşmesinin derecesidir (Becker, 1992: 233). Değişim bakış açısıyla örgütsel bağlılık; hem örgüt için hem de örgütten gelen desteğin ifadesidir (Mize vd., 2000: 103). Örgütsel bağlılık kavramı şu üç unsuru içermektedir (Maxwell ve Steele, 2003: 362); -Örgütsel amaçların ve değerlerin kabulü ve bu amaçlara güçlü bir inanma, -Örgütsel amaçlara ulaşmaya yönelik çaba sarfetme istekliliği ve -Örgütsel üyeliği sürdürmek için güçlü bir arzu duyma. İbicioğlu (2000: 14-15) bu unsurlara, örgüt kimliği ile kimliklenme ve içselleştirmeyi de dahil etmiştir. Literatürde örgütsel bağlılık konusunda farklı sınıflandırmalar mevcut olmasına karşın, bu araştırmada Meyer ve Allen (1997: 11-13)'in duygusal, normatif ve devam bağlılığı sınıflandırması esas alınmıştır.

Duygusal bağlılık, örgüt üyesi olmanın vermiş olduğu hazzın yanında, örgütle özdeşleşme ve kişinin örgüte karşı hissettiği duygusal bağdır (Bergaman, 2006: 646). Diğer bir ifadeyle duygusal bağlılık, işgörenlerin kurumlarına kalben bağlanmaları, kurumları ile özdeşleşmeleri, kurumsal hedef ve amaçları gönülden benimsemek ve kurumlarıyla gurur duymaları anlamına gelmektedir (Bulut vd., 2009: 121). ***Normatif bağlılık***, kişisel bir yükümlülük

duygusudur ya da organizasyonda kalma sorumluluğunu yansıtmaktadır (Asa ve Dalkılıç, 2008: 853). Normatif bağlılık, bireyin kendini doğal üyesi olduğu örgüte borçlu hissetmesinden doğan bağlılıktır. Çalıştığı örgütten aldığı eğitimler veya kurduğu iyi ilişkiler, çalışanın üyesi olduğu örgüte karşı kendisini borçlu hissetmesi ve örgüte de minnet duyduğu için çalışmaya devam etmesidir (Yıldırım ve Demirel, 2009: 585). ***Devam bağlılığı*** ise, bireyin örgüte olan yatırımlarıyla alakalı söz konusu hakların (fayda, menfaat, çıkar) maliyeti sebebiyle, örgütte kalmaya duyduğu gereksinimin derecesidir (Bergaman, 2006: 646). Duygusal bağlılık bir *isteği*, normatif bağlılık bir *yükümlülüğü,* devam bağlılığı da bir *ihtiyacı* içermektedir (Yozgat ve Şişman, 2007: 747).

Örgütsel bağlılığın oluşturulması birtakım öncüllere bağlıdır. Araştırma kapsamında bağımsız değişken olarak bu öncüllerden etiksel iklim ele alınmıştır.

Etiksel İklim

Etiksel iklim, tipik olarak etiksel içeriğe sahip örgütsel politikalar, uygulamalar ve prosedürlerin genel algılamaları olarak tanımlanır (Martin ve Cullen, 2006: 177). İşgörenlerin örgütlerindeki etiksel iklim algılamları, örgütsel politikalar, prosedürler ve ödül sistemleri tarafından etkilenir ve işgörenlerin olayları ve alternatifleri değerlendirmesine (Barnett ve Schubert, 2002: 280-281) ve örgütteki kabul edilebilir ve kabul edilemeyen davranışları belirlemelerine yardımcı olur (Bartels vd., 1998: 800). Üst düzey yönetim, örgütün etiksel ikliminin biçimlenmesinde ve daimi hale gelmesinde kritik rol oynar. Eğer örgüt, etiksel kodları, politikaları ve direktifleri faaliyete geçirmezse ve bunları desteklemezse, etiksel olmayan bir iklim ortaya çıkabilir (Schwepker Jr., 2001: 40).

Etiksel iklim, etik sorunlarla nasıl başa çıkılacağı ve etik açıdan doğru davranışın ne olduğu konusunda ortak algılamalar olarak tanımlanmaktadır (Victor ve Cullen, 1988: 101). Bir örgütün etiksel iklimi, örgüt içerisindeki uygun davranış ve örgüt standartları ile alakalı yaygın tutumları ifade eder (Kelley ve Dorsch, 1991: 56) ve sosyo-ahlaki faktörleri kapsayan bütünsel bir yapı olarak tanımlanır (Ruppel ve Harrington, 2000: 314).

Bir örgütün etiksel iklimi, örgütün değerlerini ve beklenilen davranışları yansıtır (Schwepker Jr. ve Hartline, 2005: 380) ve örgüt üyelerinin etiksel davranışlarını etkilemek amacıyla sergilenir (Weeks vd., 2004: 200). Etiksel iklim, bireysel davranışlar ve bir bütün olarak örgütün tamamında önemli bir etkiye sahiptir. Etiksel iklim açık ve olumlu olduğunda, işgörenler etiksel bir ikilem ile karşılaştıklarında kendilerinden beklenen davranışın ne olduğunu bilirler.

Etiksel iklim, karar verme süreçlerinin yapısı olan etiksel mantık biçimini ifade eder (Victor ve Cullen, 1988: 110). Etiksel iklim makro düzeyde bir yapı olmasına rağmen, etiksel iklim algısı, mikro düzeyde etiksel karar vermeyle alakalıdır. Algılanan etiksel iklim, örgüt üyelerinin şu soruları cevaplandırmasına yardımcı olur: "Hangi meseleler etiksel içeriğe sahiptir?", "Uygun karar alma kriterleri nelerdir?", "Örgütsel bakış açısında doğru alternatif nedir?" ve "Ne yapmam gerekir?" (Weeks vd., 2004: 201). Bu çerçevede algılanan etiksel iklim, etiksel olarak alakalı meseleleri anlamak, değerlendirmek ve çözümlemek için kullanılacak kriterleri belirlemede bireylere yardımcı olur (Barnet ve Vaicys, 2000: 351-352).

Victor ve Cullen (1988)'in etiksel karar verme çerçevesi, teorik olarak etiksel iklimi tanımlar ve iki temel boyuta dayanır (Weber ve Seger, 2002: 72). Bu boyutlar Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1. Kavramsal Etik İklim Tipleri

		Analiz Odakları		
		Kişisel	**Örgütsel**	**Evrensel**
Etiksel Kriterler	**Egoizim**	KİŞİSEL ÇIKAR* ***Araçsallık*****	ÖRGÜT ÇIKARI ***Araçsallık***	VERİMLİLİK
	İyilik severlik	ARKADAŞLIK ***Başkalarının iyiliğini isteme***	TAKIM ÇIKARI ***Başkalarının iyiliğini isteme***	SOSYAL SORUMLULUK
	İlkelilik	KİŞİSEL AHLAK KURALLARI ***Bağımsızlık***	ÖRGÜTSEL KURALLAR VE PROSEDÜRLER ***Kurallar***	KANUNLAR VE MESLEKİ KODLAR ***Kanun ve Kodlar***

* Tipiksel Karar Verme Kriteri
** Victor ve Cullen'in uygulamalı etiksel iklim boyutları italik olarak belirtilmiştir.
Kaynak: Victor ve Cullen, 1988: 104; Malloy ve Agarwal, 2003: 226.

Tablo 1'de görüldüğü üzere; ***birinci boyut***, örgüt içinde karar almada kullanılan *etiksel kriterleri* temsil eder ve egoizm, iyilikseverlik ve ilkelilikten oluşur (Kim ve Miller, 2008: 942). Bu üç temel etiksel iklim çeşidinin yanı sıra Victor ve Cullen'in tipolojisi, örgütlerde bulunan ilave temel iklim çeşitlerini ayırt etmede ***ikinci boyut*** olan üç analiz odağına sahiptir. *Analiz odakları*; kişisel, örgütsel ve evrensel referans gruplarını içerir (Agarwal ve Malloy, 1999: 4).

Analiz odağı, genel kaynakların ve/veya etiksel analizlerin muhakemesinin sınırlarını belirlemesine rağmen, etiksel kriterler ve analiz odakları arasındaki ilişki her bir iklim için bir şekilde farklılık göstermektedir. Victor ve Cullen (1988), her biri spesifik odaklara sahip olan **dokuz teorik etik iklim çeşidini** açıklamak amacıyla, etiksel kriterler ve analiz odakları boyutlarını kullanmışlardır (Suar ve Khuntia, 2004: 12). Bu dokuz teorik etiksel iklimler; kişisel çıkar, örgüt çıkarı, verimlilik, arkadaşlık, takım çıkarı, sosyal sorumluluk, kişisel ahlak, örgüt kuralları ve işlemsel süreçler ve kanunlar ve mesleki kodlardır (Elçi ve Alpkan, 2009: 298-299). Ancak Victor ve Cullen (1988), faktör analizi sonucunda örgüt içinde var olan etiksel çalışma ikliminin **beş boyutunu uygulamalı** olarak belirlemişlerdir. Bu beş boyut; başkalarının iyiliğini isteme, kanun ve kodlar, kurallar, araçsallık ve bağımsızlık olup (Victor ve Cullen, 1988: 112), etiksel kriterlerden (egoizm, yardımseverlik ve ilkelilik) ve analiz odaklarından (kişisel, örgütsel ve evrensel) elde edilmiştir (Kelley ve Dorsch, 1991: 56).

Araştırmanın uygulama kısmında bu beş boyutlu sınıflandırma esas alınmış olup, bu boyutlar aşağıda açıklanmıştır.

- **Başkalarının İyiliğini İsteme (Caring):** Başkalarının iyiliğini isteme iklimi, faydacı bir temele dayalıdır (Deshpande vd., 2000: 212) ve bu iklimde bireyler başkalarının iyi oluşu ile ilişkili içten bir ilgiye sahiptirler (Tsai ve Huang, 2008: 567). Ayrıca çalışanlar, diğer çalışanlara, şirkete ve dış çevreye yönelik nezaket göstergelerine bağlı olup (Kelley ve Dorsch, 1991: 56), örgüt içinde ve örgüt dışında diğerlerinin iyiliği ile ilgilenirler (Shapira-Lishcinsky ve Rosenblatt, 2009: 719). Başkalarını dikkate almanın, örgütsel startejiler, politikalar ve uygulamalar tarafından da desteklendiği algılanmaktadır. Araştırmalar, bu iklim türünün çalışanlar tarafından en çok tercih edildiğini göstermektedir (Martin ve Cullen, 2006: 179). Kişisel ve örgütsel seviyede iyilikseverlik etik kriteri tarafından biçimlendirilir.

- **Kanun ve Kodlar (Law and Codes):** Çalışanların başka bir otoritenin veya mesleklerinin kodlarına ve talimatlarına uymalarını gerektirir. Çalışanlar yasa gibi dışsal sistemlerin himayesine bağlı kalarak karar vermelidirler (Erben ve Güneşer, 2008: 959). Kanun ve kodlarla yönlendirilen örgütler, karar vermede dışsal standart ve ilkeleri esas alır (Suar ve Khuntia, 2004: 12). Kanun ve kodlar, ilkelilik etiksel kriteri ve evrensel odak seviyesiyle ilişkilendirilir ve bir bütün olarak dış çevre tarafından belirlenen kabul edilmiş davranış kurallarıyla ilgilidir.

- **Kurallar (Rules):** Bu boyut şirket tarafından belirlenen kabul edilmiş kurallarla ilişkilendirilir. Örgütsel kararlar, yerel kurallar bütünü veya standartlara göre verilir (Tsai ve Huang, 2008: 567). Çalışanların, örgütün zorunluluklarına ve kurallarına tam olarak uymaları beklenir (Deshpande vd., 2000: 212; Erben ve Güneşer, 2008: 959). Kurallar boyutu, ilkelilik etiksel kriter ve örgütsel odak seviyesi üzerine yoğunlaşır.

- **Araçsallık (Instrumentalism):** Temel olarak kişisel çıkarların en üst seviyeye çıkarılmasına bağlıdır (Deshpande vd., 2000: 212). Çalışanlar, kararların kişisel menfaat sağladığına inanırlar (Tsai ve Huang, 2008: 567). Örgüt üyelerinin kendi çıkarları ile ilgilendiği anlamına gelir (Wimbush vd., 1997: 68). Araçsallık iklimini algılayan bireyler, kendi örgütsel birimlerini, etiksel karar almaları egoistik bakış açısı ile destekleyen beklentiler ve normlar olarak görürler. Araştırmalar, araçsallık ikliminin en az tercih edilen iklim olduğuna işaret etmektedir (Martin ve Cullen, 2006: 178). Bu boyut, egoizm kriterini ve kişisel ve örgütsel odak seviyelerini içerir.

- **Bağımsızlık (Independence):** İnsanlar, iyi düzenlenmiş ilkelere bağlı olarak kendi kişisel ahlaki inançlarına göre hareket ederler (Kelley ve Dorsch, 1991: 56). Bağımsızlık ikliminde karar alma kriterlerini, ahlaki yargının bireysel standardı belirler (Suar ve Khuntia, 2004: 12). Bağımsızlık boyutu, ilkelilik etiksel kriteri ve kişisel odak seviyesini kapsar.

Çalışanlar, örgütlerinin etik davranışlara ve etik davranışları ödüllendirmeye ne kadar fazla ilgi gösterdiklerini algılarlarsa (Suar ve Khuntia, 2004: 12), örgütsel bağlılıkları üzerindeki olumlu etkisi de, o kadar fazla olacaktır.

YAZIN TARAMASI VE ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ

Etiksel iklim algılamaları ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkileri inceleyen araştırmalarda; başkalarının iyiliğini isteme, kanun ve kod, kurallar ve bağımsızlık boyutları ile duygusal ve normatif bağlılık arasında pozitif yönlü, devam bağlılığı ile negatif yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşılırken, araçsallık boyutu ile duygusal ve normatif bağlılık arasında negatif yönlü devam bağlılığı ile pozitif yönlü ilişki olduğunu belirten araştırmalara da rastlanmaktadır. Bu konuda yapılan araştırmaların bazıları aşağıda açıklanmıştır.

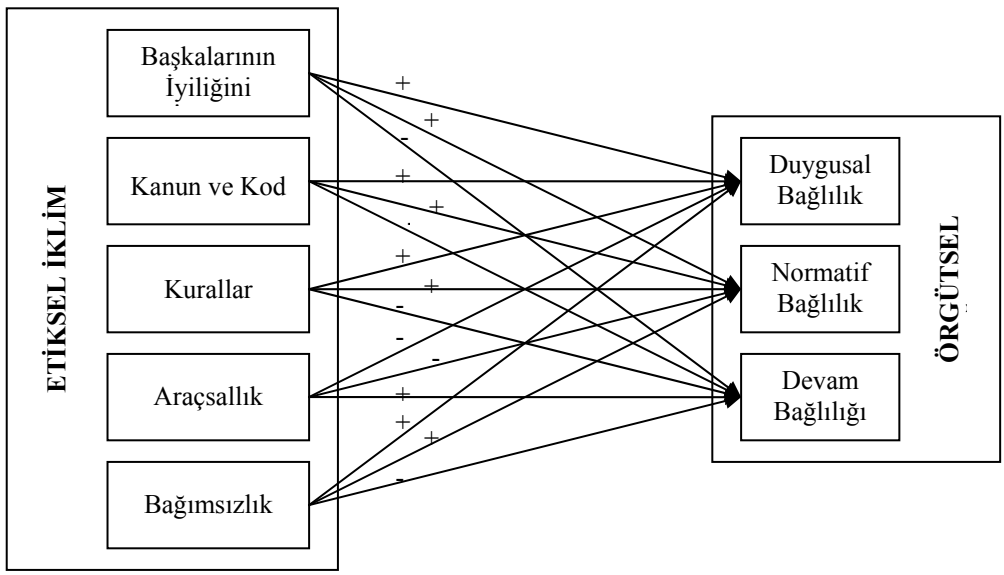
Kelley ve Dorsch (1991), satın alma yöneticileri üzerinde yaptıkları araştırmada; başkalarının iyiliğini isteme ve kurallar etiksel iklim boyutları ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki, araçsallık ile örgütsel bağlılık arasında ise negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Buna karşın, kanun ve kodlar ve bağımsızlık etiksel iklim boyutları ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki bulamamışlardır. Diğer yandan Mize vd., (2000), yöneticiler üzerinde yaptıkları araştırmada; etiksel davranış algılamaları ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde Schwepker Jr. (2001), Amerika Birleşik Devletleri'nde satış elemanları üzerinde yaptığı araştırmada; etiksel iklimi tek bir boyutta inceleyerek, etiksel iklim algılamaları ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca Barnett ve Schubert (2002), stok departmanı çalışanları üzerinde, etiksel iklim algılamaları ile örgütün çalışanların iyiliğine bağlılığı ve işgörenlerin örgüte bağlılığından oluşan psikolojik sözleşme ilişkisi arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla yaptıkları araştırmada; egoizm-kişisel çıkar iklimi algılamaları ile psikolojik sözleşme arasında negatif yönlü, iyiliksever ve ilkelilik-kanun ve kodlar etiksel iklim algılamaları ile psikolojik sözleşme arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Valentine vd., (2002), Amerika Birleşik Devletleri'nde genç çalışanlar üzerinde yaptıkları araştırmada; kurumsal etiksel değer algılamaları ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Cullen vd., (2003), egoizm, yardımseverlik ve ilkelilik etiksel iklimleri ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkilere yönelik geliştirdikleri hipotezleri test etmek amacıyla, biri telefon şirketlerindeki yöneticiler diğeri ise muhasebe işletmelerindeki işgörenler olmak üzere yaptıkları iki farklı araştırmada; egozim iklimi ile örgütsel bağlılık arasında negatif yönlü ilişki olduğu her iki araştırmada da desteklenmiştir. Benzer şekilde, yardımsever iklim algılamaları ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü ilişki olduğu da her iki çalışmada desteklenmiştir. Profesyonel çalışanlar için ilkelilik iklimi ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmelerine karşın, profesyonel olmayan çalışanlar için bu ilişkinin desteklenmediğini ortaya koymuşlardır. Suar ve Khuntia (2004), özel ve kamu sektöründeki orta kademe yöneticiler üzerinde yaptıkları araştırmada; başkalarının iyiliğini isteme ve profesyonel iklimlerin yöneticilerin manipule davranışlarını azaltığını, bireysel merkezli iklimin ise tutarlı bir şekilde aldatma, örgütsel normların ihlali ve etiksel olmayan manipulasyon uygulamalarını artırdığını ortaya koymuşlardır. Ayrıca, başkalarının iyiliğini isteme ve profesyonel iklim, yönetici performansını ve duygusal bağlılığı artırmada olumlu iken, bireysel merkezli iklim ise örgüte olan devam bağlılığı için olumsuz sonuca neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Weeks vd., (2004), Amerika

Birleşik Devletleri'nde satış sürecine katılan çalışanlar üzerinde yaptıkları araştırmada; etiksel iklim algılamaları ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Schminke vd., (2005), yöneticiler üzerinde yaptıkları araştırmada; başkalarının iyiliğini isteme (caring), kanun ve kod (law and code) ve kurallar (rules) etiksel iklim algılamaları ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki tespit etmişlerdir. Buna karşın, araçsallık (instrumental) etiksel iklim algılamaları ile örgütsel bağlılık arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca, bağımsızlık (independence) etiksel iklim algılaması ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki tespit edememişlerdir. Mulki vd., (2006), Amerika Birleşik Devletleri'nde eczacılık sektöründe çalışan satış personeli üzerinde yaptıkları araştırmada; etiksel iklim algılamaları ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu ve etiksel iklim algılamalarının satış personellerinin örgütsel bağlılıkları üzerinde belirleyici olduğunu tespit etmişlerdir. Erben ve Güneşer (2008), İstanbul'da bankacılık, sigortacılık, sağlık ve eğitim sektörlerinde çalışanlar üzerinde yaptıkları araştırmada; etiksel iklim algılamaları ile duygusal bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kim ve Miller (2008), Kore'de turizm sektöründe (beş yıldızlı otel, restourant ve seyehat acentaları) çalışanlar üzerinde yaptıkları araştırmada; başkalarının iyiliğini düşünme ile kanun ve kod etiksel iklim algılamalarının örgütsel bağlılığı pozitif olarak etkilediğini ortaya koyarken, kişisel iklim algılamasının örgütsel bağlılığı negatif yönlü etkilediğini tespit etmişlerdir. Tsai ve Huang (2008), Tayvan'da hemşireler üzerinde yaptıkları araştırmada; araçsallık iklim algılaması ile devam bağlılığı arasında pozitif yönlü, duygusal bağlılık ve toplam örgütsel bağlılık arasında negatif yönlü ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Başkalarının iyiliğini isteme ve kurallar iklim algılamaları ile normatif bağlılık arasında pozitif yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Buna karşın, kanun ve kod iklim türü, en çok oylanan iklim türü olmasına rağmen örgütsel bağlılık üzerinde etkili olmadığını ortaya koymuşlardır. Shafer (2009), Çin'deki ulusal ve uluslararası alanda faaliyet gösteren resmi muhasebe firmalarında çalışan denetçiler üzerinde yaptığı araştırmada; egoistik/bireysel iklim algılamaları ile duygusal bağlılık arasında anlamlı ve negatif yönlü, iyilikseverlik/evrensel ve ilkelilik/evrensel iklim tipleri ile duygusal bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Buna karşın egoistik/örgütsel iklim algılaması ile duygusal bağlılık arasında anlamlı bir ilişki tespit edememiştir.

Yukarıda belirtilen araştırma sonuçlarından hareketle, otel işletmelerinde çalışan işgörenlerin etiksel iklim algılamaları ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkiyi analiz etmek amacıyla aşağıdaki model ve hipotezler kurulmuştur.

Araştırmanın modeli ve hipotezler şu şekildedir:

Şekil 1. Araştırma Modeli

H_1: Algılanan etiksel iklimin başkalarının iyiliğini isteme boyutu ile duygusal bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.
H_2: Algılanan etiksel iklimin başkalarının iyiliğini isteme boyutu ile normatif bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.
H_3: Algılanan etiksel iklimin başkalarının iyiliğini isteme boyutu ile devam bağlılığı arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.
H_4: Algılanan etiksel iklimin kanun ve kod boyutu ile duygusal bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.
H_5: Algılanan etiksel iklimin kanun ve kod boyutu ile normatif bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.
H_6: Algılanan etiksel iklimin kanun ve kod boyutu ile devam bağlılığı arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.
H_7: Algılanan etiksel iklimin kurallar boyutu ile duygusal bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.
H_8: Algılanan etiksel iklimin kurallar boyutu ile normatif bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.
H_9: Algılanan etiksel iklimin kurallar boyutu ile devam bağlılığı arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.
H_{10}: Algılanan etiksel iklimin araçsallık boyutu ile duygusal bağlılık arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.
H_{11}: Algılanan etiksel iklimin araçsallık boyutu ile normatif bağlılık arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.
H_{12}: Algılanan etiksel iklimin araçsallık boyutu ile devam bağlılığı arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.
H_{13}: Algılanan etiksel iklimin bağımsızlık boyutu ile duygusal bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.
H_{14}: Algılanan etiksel iklimin bağımsızlık boyutu ile normatif bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.
H_{15}: Algılanan etiksel iklimin bağımsızlık boyutu ile devam bağlılığı arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Örneklem

Araştırmanın örneklemini Kapadokya bölgesindeki turizm işletme belgeli 4 yıldızlı (15 adet) ve 5 yıldızlı (5 adet) otellerde çalışan personel oluşturmaktadır. Anketin uygulanmasında hakkında bilgi edinilmek istenilen topluluğu oluşturan bütün birimlerin gözlenmesi (Serper ve Aytaç, 2000: 1) şeklinde tanımlanan, "**tam sayım yöntemi**" esas alınmıştır. Örneklem çerçevesini belirlemek için söz konusu otellerin üst düzey yöneticileri ile bireysel görüşmeler yapılmış ve toplam çalışan personel sayısı 967 olarak tespit edilmiştir.
Bu bağlamda örneklem çerçevesindeki tüm birimlere anket formu ulaştırılmıştır. Geri dönen anket sayısı 418'dir. Ancak bu anketlerden 5 tanesi eksik bilgi içerdiğinden değerlendirmeye dahil edilmemiştir. Değerlendirilen anket sayısı 413'tür. Anketlerin geri dönüş oranı %43.0'dır. Bu oran, bu tür araştırmalar için bilimsel olarak kabul edilebilir bir orandır (Pierce ve Henry, 1996).

Veri Toplama ve Analiz Teknikleri

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket kullanılmıştır. Katılımcıların etiksel iklim algılamalarını ölçmek amacıyla Victor ve Cullen (1988) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Bu ölçek; başkalarının iyiliğini isteme (7 ifade), kanun ve kodlar (4 ifade), kurallar (4 ifade), araçsallık (7 ifade) ve bağımsızlık (4 ifade) olmak üzere beş boyut ve toplam 5'li likert tipi 26 ifadeden oluşmaktadır (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4= Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum).

Araştırmada örgütsel bağlılık düzeyini ölçmek amacıyla, Meyer ve Allen (1997) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Örgütsel bağlılık ölçeği; duygusal bağlılık (6 ifade), normatif bağlılık (6 ifade) ve devam bağlılığı (8 ifade) olmak üzere üç boyut ve toplam 20 ifadeden oluşmaktadır. 5'li likert tipi ölçek kullanılmıştır (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4= Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum).

Araştırmanın amacı doğrultusunda geliştirilen hipotezleri test etmek için, korelasyon ve regresyon analizlerinden yararlanılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Örneklemin Özellikleri

Araştırma kapsamında değerlendirilen çalışanların demografik özellikleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Anketi Cevaplayan Çalışanların Demografik Özellikleri

Özellikler	f	%	Özellikler	f	%
Cinsiyet			**Medeni Durum**		
Erkek	300	72,6	Evli	247	59,8
Kadın	113	27,4	Bekar	166	40,2
Yaş			**Eğitim Düzeyi**		
25 yaş ve aşağısı	126	30,5	İlköğretim	91	22,0
26-35 yaş arası	195	47,2	Lise ve dengi okul	221	53,5
36-45 yaş arası	76	18,4	Önlisans	63	15,3
46-55 yaş arası	16	3,9	Lisans	35	8,5
			Lisansüstü	3	0,7
Turizm Meslek Eğitimi Alma Durumu			**Söz Konusu Otelde Çalışma Süresi**		
Evet	205	49,6	1 yıldan az	104	25,2
Hayır	208	50,4	1-3 yıl arası	150	36,3
			4-6 yıl arası	74	17,9
Çalışanın Oteldeki Pozisyonu			7-9 yıl arası	33	8,0
Departman müdürü			10 yıl ve üzeri	52	12,6
Şef	20	4,8			
İşgören	60	14,5			
	333	80,7			

n= 413

Tablo 2'deki çalışanların demografik özellikleri ile ilgili araştırma sonuçları incelendiğinde; katılımcıların %72,6'sının erkek, %27,4'ünün kadın olduğu görülmektedir. Medeni durum açısından bakıldığında ise %59,8'inin evli, %40,2'sinin ise bekar olduğu anlaşılmaktadır. Araştırma kapsamına giren çalışanların %30,5'inin 25 yaş ve aşağısı, %47,2'sinin 26-35 yaş arası, %18,4'ünün 36-45 yaş arası ve %3,9'unun ise 46-55 yaş arası gruplarda yer aldıkları araştırma sonuçlarından anlaşılmaktadır. Anketi cevaplayan çalışanların %22'sinin ilköğretim, %53,5'inin lise ve dengi okul, %15,3'ünün önlisans, %8,5'inin lisans ve %0,7'sinin lisans üstü düzeyde eğitime sahip oldukları tespit edilmiştir. Söz konusu çalışanların %49,6'sının turizm meslek eğitimine sahip oldukları, buna karşın %50,4'ünün ise turizm meslek eğitimine sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Çalışanların işteki deneyimleri incelendiğinde ise, %25,2'sinin 1 yıldan az, %36,3'ünün 1-3 yıl arası, %17,9'unun 4-6 yıl arası, %8,0'inin 7-9 yıl arası ve %12,6'sının 10 yıl ve daha fazla deneyime sahip olduğu görülmektedir. Araştırmaya konu olan çalışanların işletmelerindeki pozisyonları ile ilgili araştırma sonuçları incelendiğinde %80,7'sinin işgören, %14,5'inin şef ve %4,8'inin departman müdürü olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca katılımcıların %62,5'inin 4 yıldızlı, %37,5'inin ise 5 yıldızlı otelde görev yaptıkları tespit edilmiştir.

Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi Sonuçları

Etiksel iklimin alt boyutları ile örgütsel bağlılık ve alt boyutlarının ortalamaları, standart sapmaları, değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları ve Cronbach Alpha değerleri Tablo 3'de verilmiştir. İlgili tablo incelendiğinde, araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik katsayılarının yüksek ve tatmin edici düzeyde ($\alpha > 0,70$) olduğu gözlenmiştir.

Beklenildiği gibi, etiksel iklimin alt boyutlarından başkalarının iyiliğini isteme ile örgütsel bağlılığın alt boyutları olan duygusal bağlılık ($r=0,465$; $p<0,01$) ve normatif bağlılık ($r=0,155$; $p<0,01$) arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre H_1 ve H_2 hipotezleri desteklenmiştir. Buna karşın başkalarının iyiliğini isteme ile

devam bağlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir (r=-0,054; p>0,05). Bu sonuca göre H_3 red edilmiştir.

Benzer şekilde etiksel iklimin alt boyutlarından kanun ve kod ile duygusal bağlılık (r=0,211; p<0,01) ve normatif bağlılık (r=0,127; p<0,05) arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede H_4 ve H_5 kabul edilmiştir. Kanun ve kod etiksel iklim algılamaları ile devam bağlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir (r=-0,093; p>0,05). Dolayısıyla H_6 red edilmiştir.

Kurallar etiksel iklim boyutu ile duygusal bağlılık (r=0,379; p<0,01) ve normatif bağlılık (r=0,141; p<0,01) arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre H_7 ve H_8 desteklenmiştir. Ancak kurallar ile devam bağlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir (r=-0,021; p>0,05). Buna göre H_9 desteklenmemiştir.

Etiksel iklimin diğer boyutlarından farklı olarak araçsallık boyutu ile örgütsel bağlılığın boyutlarından sadece duygusal bağlılık arasında (r=-0,190; p<0,01) negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre H_{10} kabul edilmiştir. Buna karşın araçsallık ile normatif bağlılık (r=-0,011; p>0,05) ve devam bağlılığı (r=0,048; p>0,05) arasında anlamlı bir ilişki olmadığından, H_{11} ve H_{12} red edilmiştir.

Tablo3. Tanımlayıcı İstatistikler, Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar ve Cronbach Alpha Değerleri

	Ort.	Std. Sap.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Başkalarının iyiliğini isteme	3,58	0,73	*(0,84)*								
2. Kanun ve Kod	3,70	0,96	,306**	*(0,86)*							
3. Kurallar	3,70	1,05	,351**	,289**	*(0,89)*						
4. Araçsallık	3,17	0,68	-,002	-,013	-,080	*(0,75)*					
5. Bağımsızlık	3,16	0,78	,164**	-,061	,105	,300**	*(0,74)*				
6. Duygusal Bağlılık	3,54	0,88	,465**	,211**	,379**	-,190**	,029	*(0,88)*			
7. Normatif Bağlılık	3,24	0,80	,155**	,127*	,141**	-,011	,074	,291**	*(0,78)*		
8. Devam Bağlılığı	2,79	0,85	-,054	-,093	,021	,048	,031	,049	,082	*(0,86)*	
9. Örgütsel Bağlılık (Toplam)	3,15	0,55	,257**	,099*	,256**	-,066	,066	,637**	,627**	,678**	*(0,82)*

**Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır. (2-tailed)
* Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır. (2-tailed)

Beklenilenin aksine, etiksel iklimin bağımsızlık boyutu ile duygusal bağlılık (r=0,029; p>0,05), normatif bağlılık (r=0,074; p>0,05) ve devam bağlılığı (r=0,031; p>0,05) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda H_{13}, H_{14} ve H_{15} red edilmiştir.

Etiksel İklimin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisine Yönelik Regresyon Analizi Sonuçları

Etiksel iklim algılamalarının örgütsel bağlılığın alt boyutu olan duygusal bağlılık üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 4'de özetlenmiştir.

Tablo 4. Etiksel İklimin Alt Boyutları Açısından Duygusal Bağlılığa İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	β	Standart Hata	t Değeri	Sig.	Tolerans	VIF
Başkalarının İyiliğini İsteme	0,377*	0,055	8,166*	0,000	0,808	1,237
Kanun ve Kod	0,029	0,041	0,636	0,525	0,852	1,174
Kurallar	0,225*	0,038	4,925*	0,000	0,825	1,211
Araçsallık	-0,170*	0,056	-3,865*	0,000	0,895	1,117
Bağımsızlık	-0,003	0,050	-0,061	0,952	0,860	1,116
F			34,652			
Düzeltilmiş R^2			0,290			
R^2			0,299			
Std. Error of the Estimate			0,74048			
Anlamlılık Düzeyi			0,000			

Bağımlı Değişken**: Duygusal Bağlılık**
* p<0,01

Etiksel iklimin alt boyutlarının duygusal bağlılık üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla regresyon analizi uygulanmıştır. Başkalarının iyiliğini isteme, kanun ve kod, kurallar, araçsallık ve bağımsızlık şeklinde sıralanan etiksel iklimin alt boyutları bağımsız değişken olarak girildiğinde, başkalarının iyiliğini isteme (β= 0,377) ve kurallar (β= 0,225) boyutlarının duygusal bağlılığı pozitif yönlü etkilediği, buna karşın araçsallık (β= -0,170) boyutunun duygusal bağlılığı negatif yönlü etkilediği tespit edilmiştir (Düzeltilmiş R^2= 0,290). Tablo 4'e göre regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu ifade edilebilir (Düzeltilmiş R^2= 0,290; $F_{(5,407)}$= 34,652; p<0,01). Bu çerçevede duygusal bağlılıktaki değişimin %29'unun bağımsız değişkenler tarafından açıklandığı söylenebilir. Bu bağımsız değişkenler arasında başkalarının iyiliğini isteme boyutunun (β= 0,377) duygusal bağlılıktaki değişimde en yüksek düzeyde etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde kurallar boyutunun da duygusal bağlılık açısından belirleyici olduğu görülmektedir (β= 0,225; p= 0,00). Benzer şekilde araçsallık boyutunun duygusal bağlılığın belirleyicilerinden biri olduğu analiz sonuçlarından anlaşılmaktadır (β= -0,170; p= 0,00). Ancak bu etkinin yönü negatiftir.

Kaliteli bir regresyon modeli oluşturmak için, bir regresyon modelinde çoklu bağımlılık (multicollinearity) analiz edilmelidir. Bunun için tolerans ve varyans etkileme faktörüne (VIF) bakılır (Akman vd., 2008: 108). Düşük tolerans ve yüksek VIF değerleri bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı olduğunu gösterir (Kalaycı, 2009: 268). Tablo 4 incelendiğinde duygusal bağlılık bağımlı değişkeni ile ilgili regresyon modelinde çoklu bağlantı sorunu olmadığı görülmektedir. Zira tüm toleranslar 0,1'den büyük (Özgener ve İraz, 2006: 1362) ve varyans etkileme faktörleri (VIF) 5'ten küçüktür (Bozic, 2007: 117).

Etiksel iklim algılamalarının örgütsel bağlılığın alt boyutu olan normatif bağlılık üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 5'de özetlenmiştir.

Tablo 5. Etiksel İklimin Alt Boyutları Açısından Normatif Bağlılığa İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	β	Standart Hata	t Değeri	Sig.	Tolerans	VIF
Başkalarının İyiliğini İsteme	0,094	0,059	1,738	0,083	0,808	1,237
Kanun ve Kod	0,079	0,044	1,503	0,134	0,852	1,174
Kurallar	0,077	0,041	1,442	0,150	0,825	1,211
Araçsallık	-0,026	0,060	-0,429	0,668	0,895	1,117
Bağımsızlık	0,063	0,054	1,184	0,237	0,860	1,162
F			3,416			
Düzeltilmiş R^2			0,028			
R^2			0,040			
Std. Error of the Estimate			0,78676			
Anlamlılık Düzeyi			0,005			

Bağımlı Değişken**: Normatif Bağlılık**
**p<0,05; * p<0,01

Etiksel iklimin alt boyutlarının normatif bağlılık üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla regresyon analizi uygulanmıştır. Tablo 5'de görüldüğü üzere, etiksel iklimin alt boyutlarının normatif bağlılık üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı (p>0,05) anlaşılmaktadır.

Etiksel iklim algılamalarının örgütsel bağlılığın alt boyutu olan devam bağlılığı üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Etiksel İklimin Alt Boyutları Açısından Devam Bağlılığına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	β	Standart Hata	t Değeri	Sig.	Tolerans	VIF
Başkalarının İyiliğini İsteme	-0,051	0,063	-0,934	0,351	0,808	1,237
Kanun ve Kod	-0,096	0,047	-1,805	0,072	0,852	1,174
Kurallar	0,069	0,044	1,277	0,202	0,825	1,211
Araçsallık	0,048	0,065	0,923	0,356	0,895	1,117
Bağımsızlık	0,012	0,058	0,231	0,817	0,860	1,162
F			1,311			
Düzeltilmiş R^2			0,004			
R^2			0,016			
Std. Error of the Estimate			0,84790			
Anlamlılık Düzeyi			0,258			

Bağımlı Değişken**: Devam Bağlılığı**
**p<0,05; * p<0,01

Tablo 6 incelendiğinde; bir bütün olarak modelin anlamlı olmadığı (p= 0,258>0,05) ve etiksel iklimin alt boyutlarından hiçbirinin devam bağlılığı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda devam bağlılığındaki değişimde etiksel iklimin boyutlarının etkili olmadığı ifade edilebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Kapadokya bölgesindeki 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde çalışanların etiksel iklim algılamaları ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki anket yöntemi ile oluşturulan veri setinden hareketle analiz edilmiştir.

Değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonucunda; etiksel iklimin alt boyutlarından başkalarının iyiliğini isteme ile örgütsel bağlılığın alt boyutları olan duygusal bağlılık ve normatif bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular literatürdeki Kelley ve Dorsch (1991), Cullen vd., (2003), Suar ve Khuntia (2004), Schminke vd., (2005), Tsai ve Huang (2008), Shafer (2009) araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Bu bağlamda otel işletmelerinde başkalarının iyiliğini isteme iklim algılaması arttıkça çalışanların duygusal ve normatif bağlılıklarının da artacağı ifade edilebilir. Bu boyuta ilişkin diğer bir sonuç ise başkalarının iyiliğini isteme ile devam bağlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığıdır.

Benzer şekilde etiksel iklimin alt boyutlarından kanun ve kod ile duygusal bağlılık ve normatif bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu tespit Schminke vd.,(2005)'nin yapmış oldukları araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Buradan hareketle kanun ve kod iklim algılamaları arttıkça duygusal ve normatif bağlılığın da artacağı söylenebilir. Kanun ve kod etiksel iklim algılamaları ile devam bağlılığı arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Kurallar etiksel iklim boyutu ile duygusal bağlılık ve normatif bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu Cullen vd., (2003), Schminke vd., (2005) ve Tsai ve Huang (2008) tarafından yapılan araştırma sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir. Buradan hareketle otel yöneticilerinin ve çalışanların duygusal ve normatif bağlılıklarını arttırabilmek için otel işletmelerinde kurallar iklim algılamalarını arttırıcı yönde uygulamalara ağırlık vermelerinin faydalı olabileceği söylenebilir. Buna karşın kurallar ile devam bağlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür.

Etiksel iklimin diğer boyutlarından farklı olarak araçsallık boyutu ile örgütsel bağlılığın boyutlarından sadece duygusal bağlılık arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ulaşılan bu sonuç Kelley ve Dorsch (1991), Cullen vd., (2003), Suar ve Khuntia (2004), Schminke vd., (2005), Tsai ve Huang (2008) ve Shafer (2009) tarafından gerçekleştirilen çalışma bulgularıyla örtüşmektedir. Bu bağlamda çalışanların kişisel çıkarlarının önplanda tutulmasını vurgulayan araçsallık iklim algılamasının azaltılması, personelin çalıştıkları otel işletmelerine karşı duygusal bağlılıklarını artırabilecektir. Buna karşın araçsallık ile normatif bağlılık ve devam bağlılığı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür.

Etiksel iklimin bağımsızlık boyutu ile duygusal bağlılık, normatif bağlılık ve devam bağlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Bu tespit Kelley ve Dorsch (1991) ve Schminke vd., (2005) tarafından gerçekleştirilen araştırma bulguları ile desteklenmektedir.

Etiksel iklim algılamalarının örgütsel bağlılığın alt boyutları üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçlarında; başkalarının iyiliğini isteme ve kurallar boyutlarının duygusal bağlılığı pozitif yönlü etkilediği, buna karşın araçsallık boyutunun duygusal bağlılığı negatif yönlü etkilediği tespit edilmiştir. Bu bulgular Mulki vd., (2006) ve Kim ve Miller (2008)'in yapmış oldukları çalışmaların bulgularıyla tutarlılık arz etmektedir. Bunun yanında kanun ve kod ile bağımsızlık iklim tiplerinin duygusal bağlılık üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Başkalarının iyiliğini isteme iklim boyutunun duygusal bağlılık üzerindeki pozitif etkisi Türk kültürünün toplumsalcı ve paylaşımcı özellikleri ile açıklanabilir. Genel anlamda; Türk insanı Douglas McGregor'un "X" ve "Y" teorisi açısından değerlendirildiğinde ağırlıklı olarak "X" teorisinin özelliklerini taşıyan davranışlar sergilediği gözlenmektedir. Bu gerçekten hareketle kurallar iklim tipinin çalışanların duygusal bağlılıkları üzerinde pozitif yönlü etkiye sahip olması beklenen bir sonuç olarak yorumlanabilir. Yukarıda ifade edildiği gibi Türk kültürü her ne kadar toplumsalcı ve paylaşımcı bir yapıya sahip olsa da, bir örgüt içerisindeki genel iklim yapısı egoizmi temel alan araçsallık üzerine kurgulanmışsa, çalışanlar buna bir tepki olarak örgüte yönelik duygusal bağlılıklarını azaltma eğilimi içerisine girebilirler.

Bunun yanında kanun ve kod ile bağımsızlık iklim tiplerinin duygusal bağlılık üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Turizmin yapısal özellikleri nedeniyle sektörde çalışan bireylerin çoğunluğunu mevsimsel ve part-time

olarak çalışan işgörenler oluşturmaktadır. Genellikle mesleğe dönük bir eğitim almayan ve geçici olarak istihdam edilen bu kişilerin turizmle ilgili yasal düzenlemelerden ve etiksel kodlardan haberdar olmaması ve bu konuda çoğu zaman örgüt tarafından bir eğitime tabi tutulmamaları yaşanmakta olan bir gerçektir. Bu çerçevede böylesi bir sonucun ortaya çıkmış olması olağan bir durum olarak algılanabilir. Türkiye'deki yönetim anlayışında merkezileşme eğiliminin ağır basması ve dolayısıyla alt kademelerde çalışan işgörenlere inisiyatif tanınmaması, bağımsızlık iklim tipinin duygusal bağlılık üzerinde etkili olmaması sonucunu doğurmuş olabilir.

Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre etiksel iklimin normatif ve devam bağlılığı üzerinde etkili olmadığı görülmektedir. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında normatif ve devam bağlılığı üzerinde etiksel iklim dışındaki diğer faktörlere yönelik algılamaların belirleyici olması etkili olmuş olabilir.

Araştırma sonuçları çerçevesinde otel işletmelerinde çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerini artırmak için etiksel iklim algılamaları ile ilgili bazı öneriler ortaya konabilir. Bunlar;

- Örgütleri etiksel kodlar oluşturmaya yönlendirmek anlamında kamu yönetimi tarafından gerekli düzenlemeler yapılmalı ve etkin bir kontrol mekanizması kurulmalıdır.
- Mesleki kodların oluşturulması, standartların belirlenmesi ve uygulamaların denetlenmesi gibi işlevleri üstlenecek geniş kapsamlı ve katılımlı bir etiksel kurul oluşturulmalıdır.
- Etiksel iklimin oluşturulması ve örgütsel bağlılığın sergilenmesi süreçlerinde üst yönetimin ve diğer çalışanların rolü yadsınamaz düzeydedir. Bu anlamda örgütler tarafından etkin insan kaynakları politika ve uygulamaları geliştirilmelidir.
- Etik davranışların tüm çalışanlarca benimsenmesi sürecinde üst yönetim söylem ve davranışlarıyla rol modeli olmalıdır.
- Örgütsel bağlılığın oluşturulmasında kritik bir role sahip olan etiksel politikalar oluşturulmalıdır.
- Çalışanların örgütsel politikaları, kuralları, normları ve prosedürleri öğrenmeleri amacıyla örgütsel sosyalizasyon süreci etkin bir şekilde kullanılmalıdır.
- Yönetim tarafından belirlenen etiksel kodlar ve örgütsel değerlerin tüm çalışanlara aktarılması amacıyla gerekli eğitim programları düzenlenmelidir.

Bu hususlar dikkate alınmadığı takdirde personel devir hızı yükselecek, hizmet kalitesi düşecek, müşteri tatmini olumsuz yönde etkilenecek, rekabette dezavantajlı duruma düşecek ve tüm bu olumsuz gelişmeler nihayetinde işletmelerin yaşamsal aktivitelerinin sonlanmasına yol açabilecektir.

Bütün alan araştırmalarında olduğu gibi bu araştırmanın da bazı kısıtları bulunmaktadır. Bu çalışmanın temel kısıtlayıcısı, alan araştırmasının Kapadokya'daki 4 ve 5 yıldızlı otel işletmeleriyle sınırlı tutulmuş olmasıdır. Dolayısıyla, yapılacak olan değerlendirmeler sadece Kapadokya ölçeğinde geçerlidir. Bir bütün olarak turizm sektöründe konuya yönelik bakış açısını görebilmek için farklı boyutlarda ve yiyecek-içecek, ulaştırma ve eğlence gibi turizmin diğer dallarında çalışmalara ihtiyaç olduğu unutulmamalıdır. Ancak, bölgesel ve sektörel ölçekte yapılacak olan bu tip çalışmaların bir araya getirilmesiyle genel bir çerçeve ortaya konulabilecektir.

Gelecekte bu tür çalışmaların farklı turizm destinasyonlarında, turizmin farklı sektörlerinde, farklı kültürlerde ve farklı gelişmişlik düzeyine sahip olan ülkelerde ele alınarak yapılmasında fayda bulunmaktadır. Ayrıca etiksel iklim algılamaları dışındaki örgütsel bağlılığı etkileyen diğer öncüller ya da örgütsel bağlılığın sonuçları araştırma konusu olarak ele alınabilir.

KAYNAKÇA

Agarwal, J. and Malloy, D. C. (1999). "*Ethical work climate dimensions in a not-for-profit organization: An empirical study*", **Journal of Business Ethics,** 20: 1-14.

Akman, G., Özkan, C. ve Eriş, H. (2008). "*Strateji odaklılık ve firma stratejilerinin firma performansına etkisinin analizi*", **İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi,** 7 (13): 93-115.

Asa, Y. ve Dalkılıç, N. (2008). "*Örgütsel bağlılıkta üç bileşen ve yan unsurlar teorisine yönelik kütahya kamu sektörü araştırması*", **16. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı.** 16-18 Mayıs. Antalya: İstanbul Kültür Üniversitesi: 852-857.

Barnett, T. and Schubert, E. (2002). "*Perceptions of the ethical work climate and covenantal relationships*", **Journal of Business Ethics**, 36: 279-290.

Barnett, T. and Vaicys, C. (2000). "*The moderating effect of individuals' perceptions of ethical work climate on ethical judgments and behavioral intentions*", **Journal of Business Ethics**, 27: 351-362.

Bartels, L. K., Harrick, E., Martell, K. and Strickland, D. (1998). "*The relationship between ethical climate and ethical problems within human resource management*", **Journal of Business Ethics**, 17: 799-804.

Becker, T. E. (1992). "*Foci and bases of commitment: Are they distinctions worth making?*", **Academy of Management Journal**, 35 (1): 232-244.

Bergman, M. E. (2006). "*The relationship between affective and normative commitment: review and research agenda*", **Journal of Organizational Behavior**, 27: 645-663.

Bozic, L. (2007). "*The effects of market orientation on product innovation*", **Croatian Economic Survey**, 9: 107-124.

Bulut, Ç., Çulha, O., Tütüncüoğlu, M. ve Aksoy, E. (2009). "*İçsel ve dışsal ödüllerin duygusal bağlılık üzerindeki etkisi: İzmir ili ve çevresindeki kobilerde bir araştırma*", **17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı,** 21-23 Mayıs. Eskişekir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi: 120-127.

Cullen, J. B., Parboteeah, K. P. and Victor, B. (2003). "*The effects of ethical climates on organizational commitment: A two-study analysis*", **Journal of Business Ethics**, 46: 127-141.

Deshpande, S. P., George, E. and Joseph, J. (2000). "*Ethical climates and managerial succes in Russian organizations*", **Journal of Business Ethics**, 23: 211-217.

Elçi, M. and Alpkan, L. (2009). "*The impact of perceived organizational ethical climate on work satisfaction"*, **Journal of Business Ethics**, 84: 297-311.

Erben, G. S. ve Güneşer, A. B. (2008). "*The relationship between paternalistic leadership and organizational commitment: Investigating the role of climate regarding ethics*", **Journal of Business Ethics**, 82: 955-968.

Ferris, K. R. and Aranya, N. (1983). "*A comparison of two organizational commitment scales*", **Personel Psychology**, 36: 87-98.

İbicioğlu, H. (2000). "*Örgütsel bağlılıkta paradigmatik uyumun yeri*", **D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, 15 (1), 13-22.

Kalaycı, Şeref (2009). **SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri.** (4. Baskı). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Kelley, S. W. and Dorsch, M. J. (1991). "*Ethical climate, organizational commitment and indeptedness among purchasing executives*", **Journal of Personel Selling and Sales Management**, 11 (4): 55-66.

Kim, N. Y. and Miller, G. (2008). "*Perceptions of the ethical climate in the Korean tourism industry*", **Journal of Business Ethics**, 82: 941-954.

Malloy, D. C. and Agarwal, J. (2003). "*Factors influencing ethical climate in a nonprofit organisation: An empirical investigation*", **International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing**, 8 (3): 224-250.

Martin, K. D. and Cullen, J. B. (2006). "*Continuities and extensions of ethical climate theory: A meta-analytic review*", **Journal of Business Ethics**, 69, 175-194.

Maxwell, G. and Steele, G. (2003). "*Organizational commitment: a study of managers in hotels*", **International Journal of Contemporary Hospitality Management**, 15 (7), 362-369.

Meyer, J. P. and Allen, N. J. (1997). **Commitment in the Workplace Theory Research and Application,** California: Sage Publications.

Mize, K. J., Stanforth, N. and Johnson, C. (2000). "*Perception of retail supervisor's ethical behavior and front-line managers' organizational commitment*", **Clothing and Textiles Research Journal**, 18 (2): 100-110.

Mulki, J. P., Jaramillo, F. and Locander, W. B. (2006). "*Effects of ethical climate and supervisory trust on salesperson's job attitudes and intentions to quit*", **Journal of Personall Selling & Sales Management**, XXVI (1): 19-26.

Özgener, Ş. ve İraz, R. (2006). "*Customer relationship management in small-medium enterprises: The case of Turkish tourism industry*", **Tourism Management**, 27: 1356-1363.

Pierce, M. A. and Henry, J. W. (1996), "*Computer ethics: The role of personal, informal, and formal codes*", **Journal of Business Ethics**, 15: 425-437.

Ruppel, C. P. and Harrington, S. J. (2000). "*The relationship of communication, ethical work climate, and trust to commitment and innovation*", **Journal of Business Ethics**, 25: 313-328.

Schminke, M., Ambrose, M. L. and Neubaum, D. O. (2005). "*The effect of leader moral development on ethical climate and employee attitudes*", **Organizational Behavior and Human Decision Processes**, 97: 135-151.

Schwepker Jr, C. H. (2001). "*Ethical climate's relationship to job satisfaction, organizational commitment, and turnover intention in the saleforce*", **Journal of Business Research**, 54: 39-52.

Schwepker Jr, C. H. and Hartline, M. D. (2005). "*Managing the ethical climate of customer-contact service employees*", **Journal of Service Research**, 7 (4): 377-397.

Serper, Ö. ve Aytaç, M. (2000). **Örnekleme.** (2. Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi.

Shafer, W. E. (2009). "*Ethical climate, organizational-professional conflict and organizational commitment A study of Chinese auditors*", **Accounting, Ayduting & Accountability Journal**, 22 (7): 1087-1110.

Shapira-Lishchinsky, O. and Rosenblatt, Z. (2009). "*Perceptions of organizational ethics as predictors of work absence: A test of alternative absence measures*", **Journal of Business Ethics**, 88: 717-734.

Suar, D. and Khuntia, R. (2004). "*Does ethical climate influence unethical practices and work behavior*", **Journal of Human Values**, 10 (1): 11-21.

Tsai, M.-T. and Huang, C.-C. (2008). "*The relationship among ethical climate types, facets of job satisfaction, and the three components of organizational commitment: A study of nurses in Taiwan*", **Journal of Business Ethics**, 80: 565-581.

Valentine, S., Godkin, L. and Lucero, M. (2002). "Ethical context, organizational commitment, and person-organization fit", **Journal of Business Ethics**, 41: 349-360.

Victor, B. and Cullen, J. B. (1988). "The organizational bases of ethical climates", **Administrative Science Quarterly**, 33: 101-125.

Weber, J. and Seger, J. E. (2002). "*Influences upon organizational ethical subclimates: A replication study of a single firm at two points in time*", **Journal of Business Ethics**, 41: 69-84.

Weeks, W. A., Loe, T. W., Chonko, L. B. and Wakefield, K. (2004). "*The effects of perceived ethical climate on the search for sales force excellence*", **Journal of Personel Selling and Sales Management**, XXIV (3): 199-214.

Wimbush, J. C., Shepard, J. M. and Markham, S. E. (1997). "*An empirical examination of the multi-dimensionality of ethical climate in organizations*", **Journal of Business Ethics,** 16: 67-77.

Yıldırım, M. H. ve Demirel, Y. (2009). "*Örgütsel güven ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin incelenmesi: otomotiv yan sanayi çalışanlarına yönelik bir araştırma*", **17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı**. 21-23 Mayıs. Eskişekir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi: 585-589.

Yozgat, U. ve Şişman, A. F. (2007). "*Yeniden yapılanma süreci ve bunun çalışanların iş tatmini ve örgüte bağlılıkları üzerindeki etkisi (bir kamu kurumunda araştırma)*", **15. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı**. 25-27 Mayıs. Sakarya: Sakarya Üniversitesi: 745-752.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

OKUDUĞUNU ANLAMA BECERİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNDE ÇOKTAN SEÇMELİ TESTLERLE AÇIK UÇLU YAZILI YOKLAMALARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Mehmet TEMİZKAN[1]
M. Eyyup SALLABAŞ[2]

Özet: Bu araştırma, ilköğretim öğrencilerinin okuduğunu anlama becerisinin değerlendirilmesinde çoktan seçmeli testlerle açık uçlu yazılı yoklamaları karşılaştırmak amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Ankara ili merkez ilköğretim okullarından yansız atama yoluyla (random yöntemi) seçilen 183 ilköğretim 8. sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Veriler, okuduğunu anlama düzeyi ölçekleri ile alınmış; bu ölçeklerin çoktan seçmeli sorulardan oluşan birinci bölümünün geçerliliğini sağlamak amacıyla madde analizine, açık uçlu sınav sorularından oluşan ikinci bölümünün geçerliliğini sağlamak amacıyla da uzman görüşüne başvurulmuştur. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, öğrenciler okuduğunu anlama düzeyi açısından çoktan seçmeli sorularda açık uçlu sorulardan daha başarılı olmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Ölçme, Değerlendirme, Okuma, Anlama, Test.

Abstract: This research has been done to compare multiple choice tests and open ended questions while evaluating reading comprehension skills of primary school students. 183 primary school students on 8th grade who have been chosen from central primary schools in Ankara with unbiased assignment (random method) compose working group of this research. Data has been gotten with scales on reading comprehension level; item analysis has been applied to provide validity of the first part of this data which has been composed of multiple choice questions and expert opinion has been applied to provide validity of the second part which has been composed of open ended questions. According to the results of this research, students have been more successful on multiple choice questions than on open ended questions in terms of reading comprehension level.

Key Words: Measurement, Evaluation, Reading, Comprehension, Test.

GİRİŞ

Eğitim ve öğretim programları hazırlanırken uygulayıcıların bazı sorulara cevap bulmaları gerekmektedir. Bunlardan "Ne öğreteceğiz?" sorusu programın içeriğini, "Nasıl öğreteceğiz?" sorusu programın uygulanmasında yer verilecek yöntem ve teknikleri, "Niçin öğreteceğiz?" sorusu programın amaçlarını ve "Ne kadar öğrettik?" sorusu da programda ölçme ve değerlendirmenin yerini vurgulamaktadır. Eğitim öğretim sürecinde öngörülen amaçlara hangi ölçüde ulaşıldığının; dersin, ünitenin ve konunun amaçlarında belirtilmiş olan davranışların ne kadar gerçekleştirildiğinin ölçülmesi ve sonuçların değerlendirilmesi önemli bir unsurdur. Ölçme ve değerlendirme işlemleri sonucunda eğitim öğretim sürecinin tam ve istenen nitelikte işleyen yönleri ortaya çıkacağı gibi aksayan yönleri de belirlenir. Programın aksayan yönlerinin yeniden gözden geçirilmesi, sonraki çalışmaların olumlu netice alacak şekilde düzenlenmesi de ölçme ve değerlendirme işlemlerinden alınan sonuçlara göre yürütülür. Ölçme ve değerlendirme yoluyla elde edilen bilgiler sadece öğrenenin kazanımlarını yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda öğretimin verimliliği hakkında da bilgi verir. Böylece öğretimin aksayan ve eksik yönlerini tespit etme olanağı elde edilir. Eğitimin aksayan ve eksik yönlerinin belirlenmesi ise geleceğe yönelik hedeflerin belirlenmesi, öğretimin geliştirilmesi için düzenlemelerin yapılabilmesi ve önlemlerin alınabilmesi açısından önemlidir (Tekin, 1991). Bu açıdan bakıldığında ölçme ve değerlendirmenin, eğitim öğretim sürecinin tamamlayıcı ve vazgeçilmez bir unsuru olduğu görülür. Bu işlemler sırasında öğretmene düşen görev, öğrencinin başarısını belirtecek davranışları iyi seçmesi, ölçme araçlarını geliştirmesi, uygulaması, sonuçları iyi yorumlamasıdır (Küçükahmet, 2006: 204).

[1] Yrd. Doç. Dr. Mustafa Kemal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, temizkan.mehmet@hotmail.com
[2] Dr. Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, sallabas@gmail.com

Ölçme ve Değerlendirme

Eğitim ve öğretim, amaçlı bir süreçtir. Bu nedenle de ölçme ve değerlendirme etkinlikleri bu sürecin vazgeçilmez bir parçası durumundadır. Ölçme ve değerlendirme işlemleri, eğitim öğretim sürecinin amaçlarına ne derecede ulaşıldığını ortaya çıkarması açısından önem taşımaktadır. Eğitimde; eğitim programının sağlam olup olmadığını anlama, öğretimde başvurulan metotların etkililik derecesini saptama, öğrencileri başarılı olabilecekleri düşünülen alanlara yönlendirme, öğrenme güçlüklerini tespit etme, öğrenci başarısını saptama ve ölçme ve değerlendirme öğesinin iyi işleyip işlemediğini görme gibi amaçlarla yapılan değerlendirmelerin hepsi ölçme sonuçlarına dayanır (Baykul 2000: 90).

Ölçme, bir niteliğin gözlenip gözlem sonucunun sayılarla veya başka sembollerle gösterilmesidir (Turgut, 1983: 12; Tekin, 2003: 31; Binbaşıoğlu, 1983: 1; Arıcı, 1972: 12; Küçükahmet, 2006: 205). Bu tanıma göre ölçmenin üç basamağı bulunmaktadır. Canlıların, olayların veya eşyanın ölçülecek niteliklerini diğer niteliklerinden ayırt edebilmek ölçmenin birinci basamağıdır. Ölçme işlemi açısından bu basamakta yapılacak iş, ölçülecek ampirik sistemi ölçme değişkeniyle ve ölçme boyutuyla tanımlamaktır. Ölçmenin ikinci basamağı, ölçme sonuçlarının sayı veya sembollerle gösterilmesidir. Ölçme işlemi açısından bu basamakta yapılacak iş, ölçülecek değişkene ve ölçmenin amacına uygun bir sembol veya sayılar kümesi seçmektir. Ölçmenin üçüncü basamağı, gözlenen değişkenin belli değerlerine belli sayılar verilmesidir. Bu basamakta yapılacak iş, gözlenen değişkenin hangi değerine hangi sayının verileceğini gösteren kuralı saptamaktır (Turgut, 1983: 12).

Değerlendirme, ölçümlerden bir anlam çıkarmak ve ölçülen nesneler hakkında bir değer yargısına ulaşmaktır (Tekin, 2003: 39; Çalışkaner, 1977: 25; Binbaşıoğlu, 1983: 10; Cemiloğlu, 2001: 185; Küçükahmet, 2006: 210). İlköğretim Kurumları Yönetmeliğine (2003: 12) göre öğrencilerin, edindikleri bilgi, beceri, görüş, tutum ve davranışlarda oluşan kazanımlara ne ölçüde ulaştıklarını ölçmek için değerlendirme yapılır (Madde 32/h).

Değerlendirme, eğitim ve öğretim sürecinde amaçlara ne kadar yaklaşıldığının bir ölçüsünü verir. Eğiticiye eğitim sürecinde bulunduğu yeri göstermeye yarar. Değerlendirme, kendisi de dâhil olmak üzere, eğitim sistemindeki ögelerin iyi işleyip işlemediğini, varsa işlemeyen yönlerini ortaya koyar. Öğrencileri daha iyi yetiştirmeye yardımcı olur. Öğrencilerin gelişim düzeyini, ihtiyaçlarını, bunlara uygun öğrenme etkinliklerini belirleme ve öğrenme ortamını düzenleme açısından da yol göstericidir (Baykul, 2000: 89; Kavcar vd. 1999: 103; Özbay, 2007: 156).

Eğitim Hedeflerinin Sınıflandırılması ve Okuduğunu Anlama

Ölçme ve değerlendirme işlemlerini yerine getirebilmek için öncelikle ölçülecek olan özelliğin bir "davranış" şeklinde ifade edilmesi gerekmektedir. Buradan yola çıkarak öğretim hedeflerinin herkesçe aynı biçimde anlaşılmasına yarayacak açıklıkta ifade edilmesinde ve gözlenebilir öğrenci davranışlarına dönüştürülmesinde yararlı olacağı düşüncesiyle bazı eğitimciler, eğitim hedeflerini sınıflandırma girişiminde bulunmuşlardır. Bu sınıflama işlemi doğrultusunda eğitim-öğretim sürecindeki ölçme ve değerlendirme çalışmalarının genel olarak üç boyutta gerçekleştiği görülmektedir. Bunlar bilişsel (cognitive domain), duyuşsal (affective domain) ve devinişsel (psiko-motor-psychomotor domain) alanları kapsamaktadır. Bunlardan bilişsel ve duyuşsal alandaki eğitim hedeflerinin ayrıntılı bir sınıflaması Bloom tarafından yapılmıştır. Bloom'un sınıflandırmadığı devinişsel (psikomotor) alan ise Kibler (1970: 66-75) tarafından tamamlanmıştır.

Bilişsel alan, anlama, kavrama, tahminde bulunma, çıkarımlar yapma, değerlendirme gibi zihinsel öğrenmelerin; duyuşsal alan ise sevgi, korku, ilgi, tutum gibi duygusal yönlerin baskın olduğu alandır. Yurt sevgisi, insan sevgisi, bayrağa saygı, büyüklere saygı, öğrenmeye karşı ilgi, gelişme isteği, yardımseverlik, konukseverlik vb. esas itibariyle duyuşsal özelliklerdir (Özçelik, 1981: 91). Devinişsel alan zihin ve kas koordinasyonunu gerektiren becerilerin baskın olduğu alandır.

"Okulların öğretim programlarındaki öğrenme-öğretme etkinliklerinin büyük bir kısmı, öğrencilerin belli bilişsel yeterlikleri kazanmalarıyla ilgilidir. Eğitimle gerçekleştirilmek istenen bilişsel özellikler bilgi, kavrama, uygulama, analiz, sentez, değerlendirme basamakları şeklinde sınıflandırılmaktadır (Özçelik, 1981: 73). Bu aşamalar şu şekilde tablolaştırılabilir:

Bilişsel Alan Hedeflerinin Sınıflandırılması

Bilgi Basamağı	Belli iletişim ögelerini (olgu, kavram, alışı, yönelim, sınıflama, ölçüt, yöntem, ilke, kuram vb.) görünce tanıma ve sorulunca hatırlamayı kapsar.
Kavrama Basamağı	Bir iletişimin içeriğini (muhtevasını) farklı biçimlerde dile getirme, özetleme, açıklama ve bu içerikte belirlenen yönelimleri kestirme becerilerini kapsar.
Uygulama Basamağı	Kavranmış olan ilke, teknik vb. karşılaşılan yeni durumları anlama ve problemleri çözmede kullanabilme becerisini kapsar.
Analiz Basamağı	Bir bütünün ögelerini, ilişkilerini, örgütlenme (bir araya getirilerek bütünleştirilme) ilkelerini belirleme becerisini kapsar.
Sentez Basamağı	Özgün (orijinal) bir iletiyi, işlem takımını ya da ilişkiler bütününü oluşturma becerisini kapsar.
Değerlendirme Basamağı	Kişinin düşünme, herhangi bir konuyu savunma veya reddetme becerilerini kapsar.

Türkçe dersinin içeriğinde yer alan dinlediğini ve okuduğunu anlamaya yönelik etkinlikler çoğunlukla bilişsel alanla ilgilidir. Okuduğunu ve dinlediğini anlama becerisinin kazandırılması, ana dili öğretiminin en önemli amaçlarından biridir. Anlama bireyin yazılı ve basılı işaretlerin temsil ettiği manayı kavramasıyla mümkün olmaktadır. Bu etkinlik, bir dizi zihinsel işlemi gerektirir (Luma, 2002: 9). Güneş'e göre anlama (2004: 60) metnin anlamını bulma, onlar üzerinde düşünme, sebeplerini araştırma, sonuçlar çıkarma ve değerlendirme biçimidir. Bu tanıma göre anlama; inceleme, seçim yapma, bir karara varma, çevirme, yorumlama, öteleme, analiz–sentez yapma ve değerlendirme gibi zihin faaliyetlerini içine almaktadır. Anlama sürecinde bütün bu zihin faaliyetleri önceki bilgilerle birleşmekte ve okunan metin, okuyucunun deneyimleri ışığında incelenmektedir. Alperen (1999: 148)'e göre bir metni anlama, metinde geçen anlamı bilinmeyen kelimelerin anlamlarının bilinir hâle gelmesi, metinle ilgili olarak kim, ne, ne zaman, nerede, nasıl, niçin gibi sorulara cevap verilmesi, ana fikrin ve yardımcı fikirlerin bulunması, okunan yazıdaki olayların sebep ve sonuçlarının fark edilmesi, okunan yazıdan bir sonuç çıkarılması ve nihayet okunan metnin yorumlanması ve anlatılması gibi kazanımları gerektirir. Moffet ve Wagler (1976: 127-129) okuduğunu anlayabilmenin başlıca şartlarını dikkati yoğunlaştırma, yeniden yapılandırma, zihinde canlandırma, çıkarımlarda bulunma, anlama nüfuz etme olarak belirlemektedir.

Okuduğunu anlama becerisinin mahiyeti kadar ölçülmesi ve değerlendirilmesi de çok önemli bir konudur. Eğitimde başarının ölçülmesi dolaylı yoldan yapılır. Başarı doğrudan ölçülemeyeceği için bireyin tepkide bulunabileceği koşullar yaratılır. Bunun için öğrencilerin, bilgi, beceri ve tutumlarına yönelik uyarıcılar (ölçme araçları) hazırlanır ve bu uyarıcılara tepkide bulunmaları istenir (Kaynak 2000: 11-12). Eğitim öğretim durumlarının ölçülmesi ve değerlendirilmesinde kullanılan doğru yanlış testleri, eşleştirmeli maddeler, çoktan seçmeli testler, klasik yazılı yoklamalar, çok sorulu kısa cevaplı testler aynı zamanda okuduğunu anlamanın ölçülmesinde de kullanılmaktadır. Bununla birlikte okuduğunu anlama becerisinin ölçülmesi ve değerlendirilmesinde okullarımızda en yaygın olarak kullanılan araçlar klasik türdeki yazılı yoklamalar ve çoktan seçmeli testlerdir.

Yazılı Yoklamalar

Yazılı yoklamalar, öğrencilere bir veya birkaç sorunun yöneltildiği ve cevabın belli bir düzen içinde yazılı olarak beklendiği sınavlardır. Yazılı yoklamalarda esas durum, öğrencinin kendisine yöneltilen sorunun cevabını düşünmesi, belli bir plana göre düzenlemesi ve yazılı olarak ifade etmesidir. Bir yazılı yoklama sorusu, cevaplayıcıyı, hakkında yazacağı konuyu seçmede ve cevabın ifadesinde serbest bırakır. Öğrenci, konuya yaklaşım biçiminde, cevabında kullanacağı olgusal bilgilerin seçiminde ve onları örgütleyip bütünleştirmede, cevabında kapsanan noktaların her birine vereceği önem derecesini belirlemede özgürdür. Bu nedenle yazılı yoklamalar, kişinin özgür ve yaratıcı düşünme gücünü, yazılı anlatım becerisini, belli konulardaki görüşünü, ilgisini ve tutumunu ölçmede çok kullanışlıdır (Tekin, 1991: 110).

Yazılı yoklama sorularının hazırlanması, uygulanması ve puanlanması sırasında bazı güçlüklerle karşılaşılabilir. Örneğin yazılı yoklamalarda cevapların yazılı olarak verilmesi zorunluluğu, aslında ölçülmek istenmeyen özelliklerin de cevaba (dolayısıyla puanlamaya) yansıması olasılığını doğurur. Anlatımın duru, güzel ve çekici olup olmaması; yazının okunaklı, düzgün ve güzel olup olmaması; yazma sürati, kompozisyon yeteneği vs. verilen cevabın görünümünü ve o cevaba verilen puanı değiştirebilen etkenlerdir (Tekin 2003: 111; Binbaşıoğlu, 1983: 18). Yazılı yoklamalarda, cevaplama zamanının çoğu, soruların cevabını düşünüp bulmaya ve cevapları yazmaya harcanır. Bu durum soru sayısını azaltır. Az sayıda soru ile ölçülmek istenen konuları örnekleyebilmek olanaksızdır. Sorulan soruların (örneklem) ilgili alanda sorulabilecek bütün soruları (evren) temsil edememesi, yazılı yoklamaların kapsam geçerliğini düşürür (Tekin, 2003: 112; Binbaşıoğlu, 1983: 18). Yazılı yoklama sorularına verilmiş olan herhangi bir cevap, doğru - yanlış kategorilerinden sadece birine konulamayabilir. Bu nedenle cevapların doğruluk derecesinin belirlenmesi öğretmene kalan bir iştir (Tekin 2003: 113; Yılmaz, 2002: 86).

Çoktan Seçmeli Testler

Çoktan seçmeli testlerde bir soru kökü ve sorunun doğru cevabının da içinde bulunduğu birkaç cevap seçeneği bulunmaktadır. Bu tür sorularda öğrenciden beklenen, kendisine yöneltilen soruyu okuması, cevabı düşünüp bulması ve bulduğu cevabı verilenler arasından seçerek işaretlemesidir (Özçelik, 1989: 26). Bu tip test, test türleri içinde en çok kullanılanıdır.

Hazırlık aşamasında özel bilgi ve beceri gerektiren çoktan seçmeli testlerin cevaplandırılması, öğrencinin çok az zamanını alır. Bu nedenle, belli bir süre içinde uygulanacak bir testte çok sayıda soru sorulabilir. Testte çok sayıda soru bulunması da testin güvenirlik ve geçerliğini artırır. Çoktan seçmeli maddelerde, cevapları kesinlikle doğru, kesinlikle yanlış diye ayırmak mümkündür. Bu da puanlamanın doğru ve nesnel olmasını sağlar. Puanlamada öğrencinin önceki başarısı, giyinişi, hal ve gidişi, yazı güzelliği, iyi kompozisyon yazma gibi, ölçülen özellik ya da özelliklerin dışındaki etkenlerin etkisi olmaz (Tekin, 2003: 149). Bununla birlikte çoktan seçmeli madde türü, kişinin bildiklerini örgütleyerek sunma ve cevaplarını dil bilgisi kurallarına göre açıkça ifade etme gücünü ölçmede kullanılamaz. Ayrıca bu testlerde, bir maddenin yokladığı bilgiye sahip olmayan cevaplayıcının tahminle doğru cevabı bulma olasılığı vardır. Bir maddedeki seçeneklerin sayısı çok ve niteliği iyi olursa salt tahminle cevabı bulma olasılığı, şans başarısı düşer. Şans başarısı, testin geçerlik ve güvenirliğini düşürücü yönde etki eder (Tekin 2003: 149-150).

Eğitim sisteminde ana dili dersleri ve diğer dersler açısından bakıldığında okumanın önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü okul dönemi öğrenmeleri büyük ölçüde okumaya dayanır. Okullarda verilen derslerin büyük çoğunluğunun okumayı gerektirdiği göz önüne alınırsa iyi okuyamayan ve okuduğunu kavrayamayan bir öğrencinin başarılı olması mümkün değildir. Okuma ve okuduğunu anlama becerisinin geliştirilmesi ile birlikte ilköğretim düzeyinde öğrencilerin düşünen, anlayan, eleştiren, tartışan, ön bilgileriyle okudukları arasında ilişkiler kuran ve yeni anlamlara ulaşan okuyucular olmaları amaçlanmaktadır (Çiftçi, 2007: 4). Bu amaçlara ulaşmak üzere yapılan ölçme ve değerlendirme etkinlikleri de çeşitlilik göstermektedir. Bu araştırmanın amacı eğitimde sıklıkla başvurulan çoktan seçmeli testlerle açık uçlu yazılı sınavlar arasında okuduğunu anlama becerisinin değerlendirilmesi açısından bir fark olup olmadığını tespit etmektir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Okuduğunu anlama becerisinin değerlendirilmesinde çoktan seçmeli testlerle açık uçlu yazılı yoklamaların karşılaştırılmasını amaçlayan bu araştırma genel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Tarama modelleri geçmişte veya halen var olan bir durumu betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne kendi koşulları içinde olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Bilinmek istenen şey vardır ve oradadır. Önemli olan onu uygun bir biçimde gözleyip belirleyebilmektir (Karasar, 2000: 77). Bu doğrultuda gerçekleştirilen araştırmada çoktan seçmeli testlerle açık uçlu yazılı sınavlar arasında bilgilendirici metinler bağlamında okuduğunu anlama düzeyinin değerlendirilmesi açısından bir fark olup olmadığı konusu betimlenmeye çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Ankara ili merkez ilköğretim okullarından yansız atama yoluyla (random yöntemi) seçilen 183 öğrenci oluşturmaktadır. Bu öğrenciler ilköğretim 8. sınıfta eğitim öğretim görmektedirler. Araştırmaya örneklem olarak seçilen gruplar ve gruplardaki öğrenci sayıları aşağıdaki gibidir:

Gruplar	Öğrenci Sayısı	Gruplar	Öğrenci Sayısı
1. Grup	30	4. Grup	23
2. Grup	34	5. Grup	34
3. Grup	29	6. Grup	33

Veri Toplama Araçları

Araştırmada "Bilgilendirici Metinleri Okuduğunu Anlama Düzeyi Ölçeği 1" ve "Bilgilendirici Metinleri Okuduğunu Anlama Düzeyi Ölçeği 2" olmak üzere iki ayrı ölçme aracı geliştirilmiştir. Bunlardan "Bilgilendirici Metinleri Okuduğunu Anlama Düzeyi Ölçeği 1" gruplar arasında okuduğunu anlama düzeyi açısından anlamlı bir fark olup olmadığını belirleyebilmek; "Bilgilendirici Metinleri Okuduğunu Anlama Düzeyi Ölçeği 2" ise çoktan seçmeli testlerle açık uçlu yazılı sınavlar arasında okuduğunu anlama becerisinin değerlendirilmesi açısından bir fark olup olmadığını belirleyebilmek amacıyla kullanılmıştır. Bu ölçekler bilgilendirici metinlerin unsurları gözetilerek hazırlanan 12 sorudan oluşmaktadır. Ölçeklerde yer alan soruların madde başlıkları şu şekildedir:

Soru	Madde başlıkları	Soru	Madde başlıkları
1	Metnin Konusunun Tespit Edilmesi	7	Metinde Yakın Anlama Gelen Cümlelerin Tespit Edilmesi
2	Metnin Ana Düşüncesinin Tespit Edilmesi	8	Metindeki Neden Sonuç İlişkilerinin Tespit Edilmesi
3	Metnin Yardımcı Düşüncelerinin Tespit Edilmesi	9	Metindeki Şart İfadelerinin Tespit Edilmesi
4	Yazarın Metni Yazma Amacının Tespit Edilmesi	10	Metindeki Tanımlamaların Tespit Edilmesi
5	Yazarın Konuya Yönelik Bakış Açısının Tespit Edilmesi	11	Metindeki Karşılaştırmaların Tespit Edilmesi
6	Metne Başlık Önerilmesi	12	Metindeki Eşleştirmelerin Tespit Edilmesi

Araştırmada kullanılan birinci ölçek, (Bilgilendirici Metinleri Okuduğunu Anlama Düzeyi Ölçeği 1) Nurullah Ataç'ın "Dayanışma" isimli deneme türündeki metnine yönelik hazırlanan çoktan seçmeli sorulardan oluşmaktadır. Bu soruların geçerliliğini sağlamak amacıyla madde analizine başvurulmuştur. Ölçekteki sorulara ilişkin madde analizi sonuçları aşağıdaki gibidir:

Soru	Madde Ayırıcılık İndeksi	Soru	Madde Ayırıcılık İndeksi	Soru	Madde Ayırıcılık İndeksi	Soru	Madde Ayırıcılık İndeksi
1	,63	4	,50	7	,73	10	,53
2	,52	5	,50	8	,62	11	,61
3	,59	6	,73	9	,69	12	,64

Araştırmada kullanılan ikinci ölçek, (Bilgilendirici Metinleri Okuduğunu Anlama Düzeyi Ölçeği 2) Selâhattin Batu'nun "Güzel Huy ve İnsan" isimli deneme türündeki metni esas alınarak hazırlanmıştır ve kendi içinde iki bölümden oluşmaktadır. Bunlardan birincisi çoktan seçmeli test soruları kullanılarak; diğeri ise açık uçlu yazılı soruları kullanılarak geliştirilmiştir. Bu ölçeklerdeki soru sayıları ve soruların madde başlıkları yukarıdaki tabloda belirtildiği şekildedir. Bu ölçeğin çoktan seçmeli sorulardan oluşan birinci bölümünün geçerliliğini sağlamak amacıyla madde analizine; açık uçlu sınav sorularından oluşan ikinci bölümünün geçerliliğini sağlamak amacıyla da uzman görüşüne başvurulmuştur. Çoktan seçmeli sorulardan oluşan birinci bölüme ilişkin madde analizi sonuçları aşağıdaki gibidir:

Soru	Madde Ayırıcılık İndeksi	Soru	Madde Ayırıcılık İndeksi	Soru	Madde Ayırıcılık İndeksi	Soru	Madde Ayırıcılık İndeksi
1	,73	4	,70	7	,53	10	,83
2	,62	5	,55	8	,57	11	,61
3	,69	6	,58	9	72	12	,56

Bilgilendirici Metinleri Okuduğunu Anlama Düzeyi Ölçeği 2'nin açık uçlu yazılı sorularından oluşan ikinci bölümündeki maddelerin geçerliği için uzman görüşüne başvurulmuştur. Madde başlıklarının uygunluğu konusunda uzmanlardan (en uygun=5; hiç uygun değil=1) arasında bir puanlama yapmaları istenmiştir. Toplam 5 uzmanın vermiş oldukları puanların ortalamaları aşağıdaki gibidir:

Soru	Uzman Görüşü	Soru	Uzman Görüşü	Soru	Uzman Görüşü	Soru	Uzman Görüşü
1	5,0	4	4,3	7	5,0	10	5,0
2	5,0	5	5,0	8	5,0	11	5,0
3	5,0	6	5,0	9	4,8	12	4,0

Veri toplama aracı olarak geliştirilen ölçeklerin geçerliliklerinin sağlanmasından sonra uygulamalara geçilmiştir.

İşlemler

Çalışma grubunun belirlenmesinden sonra ilk işlem olarak gruplar arasında okuduğunu anlama düzeyi açısından bir fark olup olmadığı incelenmiştir. Bu amaçla gruplar arasında varyans analizi (One Way ANOVA) yapılmıştır. Varyans analizinden elde edilen bulgulara göre gruplar arasında okuduğunu anlama düzeyi açısından anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Bu bulgudan hareketle 6 gruptan oluşan öğrenciler 2 grup oluşturacak şekilde birleştirilmiştir. Elde edilen gruplardan birincisinde 93; ikincisinde ise 90 öğrenci bulunmaktadır.

Araştırmanın ikinci aşamasında aralarında okuduğunu anlama düzeyi açısından anlamlı bir fark bulunmayan iki gruba Bilgilendirici Metinleri Okuduğunu Anlama Düzeyi Ölçeği 2 uygulanmıştır. Bu gruplardan birincisi, ölçeğin çoktan seçmeli test biçimini; ikincisi ise açık uçlu yazılı sınav biçimini almışlardır. Bu işlemin tamamlanmasından sonra ölçek aracılığıyla elde edilen verilerin analiz edilmesine geçilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analiz edilmesinde SPSS 11.5 istatistik paket programından yararlanılmıştır. Okuduğunu anlama düzeyinin belirlenebilmesi için çoktan seçmeli test uygulanan grubun sorulara verdikleri yanıtlarla, açık uçlu yazılı soruları uygulanan grubun sorulara verdikleri yanıtlar yüzde (%) ve frekans (f) işlemleri kullanılarak analiz edilmiş ve karşılaştırılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bu aşamada Bilgilendirici Metinleri Okuduğunu Anlama Düzeyi Ölçeği 2'de yer alan madde başlıklarının her birine ilişkin bulguların ayrı tablolarda verilmesi yoluna gidilmiştir.

1. Metnin Konusunun Tespit Edilmesi Maddesine İlişkin Bulgular

Metnin konusunun tespit edilmesi maddesine ilişkin çoktan seçmeli ve açık uçlu yazılı sınavlardan elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 1. Metnin Konusunun Tespit Edilmesi Maddesine Yönelik Çoktan Seçmeli ve Açık Uçlu Sorulara Verilen Yanıtların Frekans ve Yüzde Değerleri

	Çoktan Seçmeli Sorular				Açık Uçlu Sorular			
Metnin Konusunun Tespit Edilmesi	Doğru		Yanlış		Doğru		Yanlış	
	f	%	f	%	f	%	f	%
	71	76,3	22	23,7	32	37,6	58	62,4

Tablo 1'e göre "Metnin Konusunun Tespit Edilmesi" maddesine yönelik çoktan seçmeli sorunun % 76,3'ü doğru olarak yanıtlanmıştır. Buna karşın aynı maddeye yönelik açık uçlu soruya % 37,6 oranında doğru yanıt verilmiştir. Diğer taraftan "konu" maddesine yönelik çoktan seçmeli soru öğrencilerin % 23,7'si tarafından yanlış yanıtlanırken; aynı maddeye yönelik soru % 62,4 oranında öğrenci tarafından yanlış olarak yanıtlanmıştır.

2. Metnin Ana Düşüncesinin Tespit Edilmesi Maddesine İlişkin Bulgular

Metnin ana düşüncesinin tespit edilmesi maddesine ilişkin çoktan seçmeli ve açık uçlu yazılı sınavlardan elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 2. Metnin Ana Düşüncesinin Tespit Edilmesi Maddesine Yönelik Çoktan Seçmeli ve Açık Uçlu Sorulara Verilen Yanıtların Frekans ve Yüzde Değerleri

	Çoktan Seçmeli Sorular				Açık Uçlu Sorular			
Metnin Ana Düşüncesinin Tespit Edilmesi	Doğru		Yanlış		Doğru		Yanlış	
	f	%	f	%	f	%	f	%
	68	73,1	25	26,9	8	11,8	82	88,2

Tablo 2'ye göre "Metnin Ana Düşüncesinin Tespit Edilmesi" maddesine yönelik çoktan seçmeli sorunun % 73,1'i doğru olarak yanıtlanmıştır. Buna karşın aynı maddeye yönelik açık uçlu soruya % 11,8 oranında doğru yanıt verilmiştir. Diğer taraftan "konu" maddesine yönelik çoktan seçmeli soru öğrencilerin % 26,9'u tarafından yanlış yanıtlanırken; aynı maddeye yönelik soru % 88,2 oranında öğrenci tarafından yanlış olarak yanıtlanmıştır.

3. Metnin Yardımcı Düşüncelerinin Tespit Edilmesi Maddesine İlişkin Bulgular

Metnin yardımcı düşüncelerinin tespit edilmesi maddesine ilişkin çoktan seçmeli ve açık uçlu yazılı sınavlardan elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 3. Metnin Yardımcı Düşüncelerinin Tespit Edilmesi Maddesine Yönelik Çoktan Seçmeli ve Açık Uçlu Sorulara Verilen Yanıtların Frekans ve Yüzde Değerleri

	Çoktan Seçmeli Sorular				Açık Uçlu Sorular			
Metnin Yardımcı Düşüncelerinin Tespit Edilmesi	Doğru		Yanlış		Doğru		Yanlış	
	f	%	f	%	f	%	f	%
	43	46,2	50	53,8	25	26,9	65	69,9

Tablo 3'e göre "Metnin Yardımcı Düşüncelerinin Tespit Edilmesi" maddesine yönelik çoktan seçmeli sorunun % 46,2'si doğru olarak yanıtlanmıştır. Buna karşın aynı maddeye yönelik açık uçlu soruya % 26,9 oranında doğru yanıt verilmiştir. Diğer taraftan "konu" maddesine yönelik çoktan seçmeli soru öğrencilerin % 53,8'i tarafından yanlış yanıtlanırken; aynı maddeye yönelik soru % 69,9 oranında öğrenci tarafından yanlış olarak yanıtlanmıştır.

4. Yazarın Metni Yazma Amacının Tespit Edilmesi Maddesine İlişkin Bulgular

Yazarın metni yazma amacının tespit edilmesi maddesine ilişkin çoktan seçmeli ve açık uçlu yazılı sınavlardan elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 4. Yazarın Metni Yazma Amacının Tespit Edilmesi Maddesine Yönelik Çoktan Seçmeli ve Açık Uçlu Sorulara Verilen Yanıtların Frekans ve Yüzde Değerleri

	Çoktan Seçmeli Sorular				Açık Uçlu Sorular			
	Doğru		Yanlış		Doğru		Yanlış	
Yazarın Metni Yazma Amacının Tespit Edilmesi	f	%	f	%	F	%	f	%
	69	74,2	24	25,8	19	20,4	71	76,3

Tablo 4'e göre "Yazarın Metni Yazma Amacının Tespit Edilmesi" maddesine yönelik çoktan seçmeli sorunun % 74,2'si doğru olarak yanıtlanmıştır. Buna karşın aynı maddeye yönelik açık uçlu soruya % 20,4 oranında doğru yanıt verilmiştir. Diğer taraftan "konu" maddesine yönelik çoktan seçmeli soru öğrencilerin % 25,8'i tarafından yanlış yanıtlanırken; aynı maddeye yönelik soru % 76,3 oranında öğrenci tarafından yanlış olarak yanıtlanmıştır.

5. Yazarın Konuya Yönelik Bakış Açısının Tespit Edilmesi Maddesine İlişkin Bulgular

Yazarın konuya yönelik bakış açısının tespit edilmesi maddesine ilişkin çoktan seçmeli ve açık uçlu yazılı sınavlardan elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 5. Yazarın Konuya Yönelik Bakış Açısının Tespit Edilmesi Maddesine Yönelik Çoktan Seçmeli ve Açık Uçlu Sorulara Verilen Yanıtların Frekans ve Yüzde Değerleri

	Çoktan Seçmeli Sorular				Açık Uçlu Sorular			
	Doğru		Yanlış		Doğru		Yanlış	
Yazarın Konuya Yönelik Bakış Açısının Tespit Edilmesi	f	%	f	%	f	%	f	%
	59	63,4	34	36,6	4	4,3	86	92,5

Tablo 5'e göre "Yazarın Konuya Yönelik Bakış Açısının Tespit Edilmesi" maddesine yönelik çoktan seçmeli sorunun % 63,4'ü doğru olarak yanıtlanmıştır. Buna karşın aynı maddeye yönelik açık uçlu soruya % 4,3 oranında doğru yanıt verilmiştir. Diğer taraftan "konu" maddesine yönelik çoktan seçmeli soru öğrencilerin % 36,6'sı tarafından yanlış yanıtlanırken; aynı maddeye yönelik soru % 92,5 oranında öğrenci tarafından yanlış olarak yanıtlanmıştır.

6. Metne Başlık Önerilmesi Maddesine İlişkin Bulgular

Metne başlık önerilmesi maddesine ilişkin çoktan seçmeli ve açık uçlu yazılı sınavlardan elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 6. Metne Başlık Önerilmesi Maddesine Yönelik Çoktan Seçmeli ve Açık Uçlu Sorulara Verilen Yanıtların Frekans ve Yüzde Değerleri

	Çoktan Seçmeli Sorular				Açık Uçlu Sorular			
	Doğru		Yanlış		Doğru		Yanlış	
Metne Başlık Önerilmesi	F	%	f	%	f	%	f	%
	68	73,1	25	26,9	48	51,6	42	45,2

Tablo 6'ya göre "Metne Başlık Önerilmesi" maddesine yönelik çoktan seçmeli sorunun % 73,1'i doğru olarak yanıtlanmıştır. Buna karşın aynı maddeye yönelik açık uçlu soruya % 51,6 oranında doğru yanıt verilmiştir. Diğer taraftan "konu" maddesine yönelik çoktan seçmeli soru öğrencilerin % 26,9'u tarafından yanlış yanıtlanırken; aynı maddeye yönelik soru % 45,2 oranında öğrenci tarafından yanlış olarak yanıtlanmıştır.

7. Metinde Yakın Anlama Gelen Cümlelerin Tespit Edilmesi Maddesine İlişkin Bulgular

Metinde yakın anlama gelen cümlelerin tespit edilmesi maddesine ilişkin çoktan seçmeli ve açık uçlu yazılı sınavlardan elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 7. Metinde Yakın Anlama Gelen Cümlelerin Tespit Edilmesi Maddesine Yönelik Çoktan Seçmeli ve Açık Uçlu Sorulara Verilen Yanıtların Frekans ve Yüzde Değerleri

Metinde Yakın Anlama Gelen Cümlelerin Tespit Edilmesi	Çoktan Seçmeli Sorular				Açık Uçlu Sorular			
	Doğru		Yanlış		Doğru		Yanlış	
	f	%	f	%	f	%	f	%
	67	72,0	26	28,0	21	22,6	69	74,2

Tablo 7'ye göre "Metinde Yakın Anlama Gelen Cümlelerin Tespit Edilmesi" maddesine yönelik çoktan seçmeli sorunun % 72,0'si doğru olarak yanıtlanmıştır. Buna karşın aynı maddeye yönelik açık uçlu soruya % 22,6 oranında doğru yanıt verilmiştir. Diğer taraftan "konu" maddesine yönelik çoktan seçmeli soru öğrencilerin % 28,0'i tarafından yanlış yanıtlanırken; aynı maddeye yönelik soru % 74,2 oranında öğrenci tarafından yanlış olarak yanıtlanmıştır.

8. Metindeki Neden Sonuç İlişkilerinin Tespit Edilmesi Maddesine İlişkin Bulgular

Metindeki neden sonuç ilişkilerinin tespit edilmesi maddesine ilişkin çoktan seçmeli ve açık uçlu yazılı sınavlardan elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 8. Metindeki Neden Sonuç İlişkilerinin Tespit Edilmesi Maddesine Yönelik Çoktan Seçmeli ve Açık Uçlu Sorulara Verilen Yanıtların Frekans ve Yüzde Değerleri

Metindeki Neden Sonuç İlişkilerinin Tespit Edilmesi	Çoktan Seçmeli Sorular				Açık Uçlu Sorular			
	Doğru		Yanlış		Doğru		Yanlış	
	f	%	f	%	f	%	f	%
	65	69,9	28	30,1	32	34,4	58	62,4

Tablo 8'e göre "Metindeki Neden Sonuç İlişkilerinin Tespit Edilmesi" maddesine yönelik çoktan seçmeli sorunun % 69,9'u doğru olarak yanıtlanmıştır. Buna karşın aynı maddeye yönelik açık uçlu soruya % 34,4 oranında doğru yanıt verilmiştir. Diğer taraftan "konu" maddesine yönelik çoktan seçmeli soru öğrencilerin % 30,1'i tarafından yanlış yanıtlanırken; aynı maddeye yönelik soru % 62,4 oranında öğrenci tarafından yanlış olarak yanıtlanmıştır.

9. Metindeki Şart İfadelerinin Tespit Edilmesi Maddesine İlişkin Bulgular

Metindeki şart ifadelerinin tespit edilmesi maddesine ilişkin çoktan seçmeli ve açık uçlu yazılı sınavlardan elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 9. Metindeki Şart İfadelerinin Tespit Edilmesi Maddesine Yönelik Çoktan Seçmeli ve Açık Uçlu Sorulara Verilen Yanıtların Frekans ve Yüzde Değerleri

Metindeki Şart İfadelerinin Tespit Edilmesi	Çoktan Seçmeli Sorular				Açık Uçlu Sorular			
	Doğru		Yanlış		Doğru		Yanlış	
	f	%	f	%	f	%	f	%
	76	81,7	17	18,3	48	51,6	42	45,2

Tablo 9'a göre "Metindeki Şart İfadelerinin Tespit Edilmesi" maddesine yönelik çoktan seçmeli sorunun % 81,7'si doğru olarak yanıtlanmıştır. Buna karşın aynı maddeye yönelik açık uçlu soruya % 51,6 oranında doğru yanıt verilmiştir. Diğer taraftan "konu" maddesine yönelik çoktan seçmeli soru öğrencilerin % 18,3'ü tarafından yanlış yanıtlanırken; aynı maddeye yönelik soru % 45,2 oranında öğrenci tarafından yanlış olarak yanıtlanmıştır.

10. Metindeki Tanımlamaların Tespit Edilmesi Maddesine İlişkin Bulgular

Metindeki tanımlamaların tespit edilmesi maddesine ilişkin çoktan seçmeli ve açık uçlu yazılı sınavlardan elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 10. Metindeki Tanımlamaların Tespit Edilmesi Maddesine Yönelik Çoktan Seçmeli ve Açık Uçlu Sorulara Verilen Yanıtların Frekans ve Yüzde Değerleri

	Çoktan Seçmeli Sorular				Açık Uçlu Sorular			
	Doğru		Yanlış		Doğru		Yanlış	
Metindeki Tanımlamaların Tespit Edilmesi	f	%	f	%	f	%	f	%
	73	78,5	20	21,5	15	16,1	75	80,6

Tablo 10'a göre "Metindeki Tanımlamaların Tespit Edilmesi" maddesine yönelik çoktan seçmeli sorunun % 78,5'i doğru olarak yanıtlanmıştır. Buna karşın aynı maddeye yönelik açık uçlu soruya % 16,1 oranında doğru yanıt verilmiştir. Diğer taraftan "konu" maddesine yönelik çoktan seçmeli soru öğrencilerin % 21,5'i tarafından yanlış yanıtlanırken; aynı maddeye yönelik soru %80,6 oranında öğrenci tarafından yanlış olarak yanıtlanmıştır.

11. Metindeki Karşılaştırmaların Tespit Edilmesi Maddesine İlişkin Bulgular

Metindeki karşılaştırmaların tespit edilmesi maddesine ilişkin çoktan seçmeli ve açık uçlu yazılı sınavlardan elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 11. Metindeki Karşılaştırmaların Tespit Edilmesi Maddesine Yönelik Çoktan Seçmeli ve Açık Uçlu Sorulara Verilen Yanıtların Frekans ve Yüzde Değerleri

	Çoktan Seçmeli Sorular				Açık Uçlu Sorular			
	Doğru		Yanlış		Doğru		Yanlış	
Metindeki Karşılaştırmaların Tespit Edilmesi	f	%	f	%	f	%	f	%
	56	60,2	37	39,8	22	23,7	68	73,1

Tablo 11'e göre "Metindeki Karşılaştırmaların Tespit Edilmesi" maddesine yönelik çoktan seçmeli sorunun % 60,2'si doğru olarak yanıtlanmıştır. Buna karşın aynı maddeye yönelik açık uçlu soruya % 23,7 oranında doğru yanıt verilmiştir. Diğer taraftan "konu" maddesine yönelik çoktan seçmeli soru öğrencilerin % 39,8'i tarafından yanlış yanıtlanırken; aynı maddeye yönelik soru % 73,1 oranında öğrenci tarafından yanlış olarak yanıtlanmıştır.

12. Metindeki Eşleştirmelerin Tespit Edilmesi Maddesine İlişkin Bulgular

Metindeki eşleştirmelerin tespit edilmesi maddesine ilişkin çoktan seçmeli ve açık uçlu yazılı sınavlardan elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 12. Metindeki Eşleştirmelerin Tespit Edilmesi Maddesine Yönelik Çoktan Seçmeli ve Açık Uçlu Sorulara Verilen Yanıtların Frekans ve Yüzde Değerleri

	Çoktan Seçmeli Sorular				Açık Uçlu Sorular			
	Doğru		Yanlış		Doğru		Yanlış	
Metindeki Eşleştirmelerin Tespit Edilmesi	F	%	f	%	f	%	f	%
	52	55,9	41	44,1	22	23,7	68	73,1

Tablo 12'ye göre "Metindeki Eşleştirmelerin Tespit Edilmesi" maddesine yönelik çoktan seçmeli sorunun % 55,9'u doğru olarak yanıtlanmıştır. Buna karşın aynı maddeye yönelik açık uçlu soruya % 23,7 oranında doğru yanıt verilmiştir. Diğer taraftan "konu" maddesine yönelik çoktan seçmeli soru öğrencilerin % 44,1'i tarafından yanlış yanıtlanırken; aynı maddeye yönelik soru % 73,1 oranında öğrenci tarafından yanlış olarak yanıtlanmıştır.

TARTIŞMA VE YORUM

Araştırmada elde edilen bulgulara göre öğrenciler okuduğunu anlama düzeyi açısından çoktan seçmeli sorularda açık uçlu sorulardan daha başarılı olmuşlardır. Örneğin öğrenciler kendilerine verilen metnin konusunu çoktan seçmeli test sınavı sonuçlarına göre % 76,3; metnin ana düşüncesini % 73,1; yazarın metni yazma amacını % 74,2; metindeki neden sonuç ilişkilerini % 69,9; metindeki tanımlamaları % 78,5 oranında doğru olarak tespit etmişlerdir. Diğer taraftan öğrenciler kendilerine konusunu açık uçlu sınav sorularına göre % 37,6; metnin ana düşüncesini % 11,8; yazarın metni yazma amacını 20,4; metindeki neden sonuç ilişkilerini % 34,4; metindeki tanımlamaları % 16,1 oranında doğru olarak tespit etmişlerdir. Buna göre öğrencilerin okuduğunu anlama becerilerinin ölçülmesi açısından çoktan seçmeli testlerin lehine oldukça büyük bir fark bulunmaktadır. Bunun temel sebebi açık uçlu yazılı sınavlarda öğrencinin metni dikkatlice okuyup anladıktan sonra yazılı olarak ifade etmesi gerektiğinden kaynaklanmaktadır. Çoktan seçmeli testlerde böyle bir durum söz konusu değildir. Öğrenci soru kökünü okuduktan sonra verilen cevaplar içinden kendine en uygun olanı seçmek durumundadır. Oysa Türkçe öğretiminin temel amacı, insanların meramlarını eksiksiz, başkalarının yanlış anlamayacağı kadar açık ve doğru anlatmasını sağlamaktır. Eğitim sürecinde bu amacın gerçekleşip gerçekleşmediğini tespit edip değerlendirmek büyük bir önem taşımaktadır (Özbay, 1997: 15).

Ölçme açısından cevaplandırılması gereken ilk soru, ölçülecek olanın ne ya da neler olduğu sorusudur. Bir programın etkililiği ya da öğrencilerin başarıları hakkında karar vermede öğrenci davranışlarında oluşturulmak istenen değişikliklerin gerçekten oluşup oluşmadığına bakmak gerekir (Tekin, 1991: 179). Bu bağlamda Türkçe dersinde ölçme ve değerlendirme diğer derslere göre daha zordur ve "çok yönlü veya karma" bir ölçme ve değerlendirmeyi gerektirmektedir (Küçük, 2002). Kantemir (1976: 128) 600 öğretmen üzerinde yaptığı araştırmada öğrencileri değerlendirmek üzere % 64.83 oranında çok sorulu kısa cevaplı testlerin; % 24 oranında açık uçlu yazılı sınavların; % 2.67 oranında ise çoktan seçmeli testlerin kullanıldığını tespit etmiştir. Buna göre öğretmenler öğrencileri değerlendirirken test tekniğini çok fazla tercih etmemektedirler. Çakan (2004: 107) araştırmasında ilköğretimde ve ortaöğretimde görevli öğretmenlerin en çok kullandıkları sınav türü hakkında bazı bulgular elde etmiştir. Buna göre ilköğretim kademesindeki öğretmenler % 56.2 oranla çoktan seçmeli sınavları; % 48.8 oranında açık uçlu yazılı sınavları kullanırken; ortaöğretim öğretmenleri % 69.7 oranında açık uçlu yazılı sınavları; %30.8 oranında kısa cevaplı testleri kullanmaktadır. İlköğretim öğretmenlerinin ortaöğretim öğretmenlerinden daha fazla çoktan seçmeli madde kullanması ilginçtir. Çünkü ilköğretimde öğrencilerin sözel becerilerinin, kendini yazılı olarak ifade etme becerilerinin ve yaratıcılık güçlerinin gelişmesi açısından yazılı yoklamaların çoktan seçmelilerden daha sık kullanılması beklenen bir durumdur. Fakat ortaöğretim öğretmenlerinin büyük bir çoğunluğu yazılı yoklamayı tercih ederken ilköğretim öğretmenleri çoktan seçmeli testleri kullanmayı tercih etmektedirler.

Türkçe öğretimi uygulamalarında, öğretimsel etkinliklerin istenilen amaçlara ulaşıp ulaşmadığını tespit için ölçme ve değerlendirmenin doğru yapılması gerekmektedir (Üstüner ve Şengül, 2004). Bu amaçla birkaç yöntemin birlikte kullanılması uygun olacaktır (Özbay, 2007: 157). Çoklu değerlendirme araçları kullanmak, her öğrenciye ne bildiğini gösterme konusunda bir fırsat tanır. Öğretmenin de birkaç aracı birlikte kullanarak öğrencinin neler öğrendiğini ve uygulayabildiğini bilmesi, bu konuda kendine daha fazla güven duymasını sağlayabilir. Tartışma, yazılar, performans ödevleri ve sunular öğrenci hakkında bilgi edinmenin yollarındandır. Bunlardan hiçbiri tek başına yeterli değildir. Bazı öğrenciler tartışma sırasında sessiz kalırken yazmada başarılı olabilirler (Levstik ve Barton, akt. Özbay, 2007: 157). Bütün bunların çok iyi tespit edilmesi, dil becerilerinin geliştirilmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

Çoktan seçmeli testler eğitimin hemen her kademesinde kullanıldığı gibi Türkçe derslerinde de kullanılmaktadır. Test türü imtihanlar Türkçe öğretiminde kısmen kullanılabilir. Mesela okuduğunu anlama becerisinin veya diğer becerilerin bilgi seviyesinde ölçülmesinde testlerden faydalanmak mümkündür. Ancak doğrudan doğruya becerinin ölçülmesinde kullanılması hem öğrencilerin yaratıcılık güçlerini ortaya koymalarını hem de bu güçlerini geliştirmelerini engeller (Özbay, 1997: 16; Aşılıoğlu, 1993: 251; Poyrazoğlu, 1993: 243; Yalçın, 1993: 230). Çünkü test türü imtihanlarda kişi, sadece kendine verilen seçeneklerden birisini işaretlemek veya eksik bir cümleyi tamamlamak mecburiyetindedir. Bu sebeple öğrencilerin dinlediklerini, düşündüklerini, tasarladıklarını, okuduklarını, incelediklerini söz ya da yazı ile doğru ve amaca uygun olarak anlatabilmesine fırsat verilmemektedir. Binbaşıoğlu da (1983: 46) çoktan seçmeli testlerin bireyin yaratma gücünü geliştirmediği gibi düşünceleri bireşim yapma (kompoze etme) yeteneğini de ölçemediğini ifade etmektedir.

Çoktan seçmeli sınavların bir eksikliği de değerlendirme aşamasında ortaya çıkmaktadır. Bu sınavlardaki sorularda sadece bir tek doğru cevap vardır ve doğru cevap için tam puan verilirken, yanlış cevap için puan verilmez. Diğer bir ifade ile kısmî bilgiyi değerlendirme imkânı yoktur. Ayrıca öğrencinin öğretmenin düşündüğü doğru sebep yüzünden mi yoksa yanlış bir çıkarımdan dolayı mı doğru cevabı verdiği ya da doğru cevabı tahminle mi işaretlediğini anlamak mümkün değildir. Yani çoktan seçmeli testlerde aynı puanı alan iki öğrencinin aynı bilgi seviyesine olduğu ileri sürülemez çünkü aynı puanı almanın çok fazla yolu vardır. Örneğin 10 sorudan oluşan bir testte 10 üzerinden 5 almanın 252 yolu vardır (Johnstone, 1988, akt. Bahar, 2001: 26).

Çoktan seçmeli testlerde kullanılan dil ve anlatım özellikleri öğrencilerin cevaplarını etkilemektedir (Cassels ve Johnstone, 1983). Seçeneklerdeki bir tek kelimenin onun eş anlamlısı ile değiştirilmesinin öğrencilerin cevabını önemli ölçüde etkilediği, olumsuz olarak verilen cümle veya kelimelerin başarıyı düşürdüğü, seçeneklerdeki cevabın doğruluğunu pekiştirmek amacı ile kullanılan zarf ve niteleyici kelimelerin performansı etkilediği görülmüştür (Friel, 1981, akt. Bahar, 2001: 28).

Öğrencinin bildiklerini belli bir düzen içerisinde ve dil kurallarına göre açıkça ifade etme becerisini ölçmede yetersiz kalan çoktan seçmeli sınavların yerine başka ölçme araçları kullanılabilir. Özellikle öğrenciden duygu ve düşüncelerini açık ve anlaşılır bir biçimde anlatması isteniyorsa diğer ölçme araçlarından mutlaka yararlanılmalıdır. Açık uçlu yazılı sınav soruları bu amaçla kullanılabilir. Özellikle analiz, sentez, değerlendirme gibi yüksek düzeyde mantıksal işlemleri gerektiren basamaklarda çoktan seçmeli ve diğer objektif test maddeleri kullanılabiliyorsa da yazılı yoklamalar, bu tür yüksek düzeyde mantıksal işlemleri ölçmek için daha uygundur.

Yazılı yoklamaların puanlanmasındaki güçlük, bu tip sınavların en büyük zaaflarından birisidir. Bu problemi ortadan kaldırmak için çeşitli metotlar önerilmiştir. Bu metotlardan biri (Sorting Method), yazılı yoklama kâğıtlarını okuyarak, iyi, orta, zayıf gibi birkaç düzeyde gruplara ayırmayı gerektirir. Bir başka metot ise (Point-Score Method), yazılı yoklama kâğıtlarını değerlendirmede önceden puanlayıcı tarafından hazırlanan puanlama anahtarının kullanılmasıdır (Marshall and Hales, 1971: 60-62). Puanlama yapılırken her sorunun cevabı önceden tasarlanmalı, yanıt anahtarı ve puanlama cetveli hazırlanmalıdır (Kan, 2005: 208).

Yazılı yoklamaların çok önemli avantajları göz önüne alınacak olursa, bu tür sınavların geçerlik ve güvenirliklerinin artırılarak daha kullanışlı hâle getirilmesi büyük önem taşır. Öğrencinin el yazısı yazma becerisini, düşünme ve ifade yeteneğini körelttiği gibi görüşlerin de yer aldığı test tekniğinin yanında klasik yazılı sınavlarının Türkçe dersinin ölçme, değerlendirilmesinde önemli bir yeri vardır (Ercilasun, 1998).

Açık uçlu yazılı yoklamaların Türkçe derslerinde kullanılması gerektiği ifade edilmekle birlikte bu sınavların kullanılmasında dikkat edilmesi gereken bazı noktalar bulunmaktadır. Öncelikle yazılı yoklamada Türkçe öğretmeninin öğrencilerinin teorik bilgi seviyelerini mi yoksa uygulamaya dayalı kompozisyon bilgilerini mi ölçeceğini kararlaştırması gerekir. Eğer her ikisini de ölçmek amacı gütmüyorsa teorik bilgileri ölçerken yazının güzelliği, kâğıdın düzeni gibi biçime ilişkin unsurları puanlamada kıstas olarak kullanmamalıdır. Çünkü yazı ve ifade tarzı, kazandırılması düşünülen hedeflere ulaşmada bir araç durumundadır. Ancak bu sınav öğrencilerin kompozisyon becerilerini ölçmek, onların belli bir konuda sentez yapıp yapamadığını ölçmek amacıyla yapılıyor ise amaca hizmet ediyor demektir (Kılıç, 1999: 120).

Diğer taraftan açık uçlu yazılı sınavların öğrencinin değerlendirilmesi noktasında birtakım eksikliklerinin bulunduğu da bir gerçektir. Örneğin insan unsurunun sonucuna en fazla etki edebildiği sınav türü yazılı sınavlardır. Bilgi, beceri, hazır bulunuşluk düzeyi ve ruhsal açıdan yeterli olmayan bir Türkçe öğretmeninin güvenirliği ve geçerliği olan bir sınav yapması mümkün değildir. Yazılı sınavlarda cevapların sınırlı olmaması, verilen cevapların doğruluğu konusunda kesin ölçütlerin bulunmaması, soruların güçlük derecelerinin tam olarak ölçülememesi gibi sebepler de ölçme değerlendirmelerde büyük sıkıntılar doğurmaktadır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen daha kolay hazırlanması, öğrencinin dili kullanım becerisini, ifade kabiliyetini, imla kurallarını ve noktalama işaretlerini kullanabilme becerisini ölçebilmesi gibi sebeplerle yazılı sınavlar Türkçe öğretmenleri tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır (Kılıç, 1999: 119-120).

Açık uçlu yazılı sınavların değerlendirilme açısından eksikliklerini gidermek amacıyla bazı çözümler üretilebilir. Cevapların puanlanmasında ayrıntılı bir puanlama/cevap anahtarı kullanmak bu çözüm yollarından birisidir.

Puanlama anahtarında, cevapta bulunması gerekli öğelere, öğeler arasındaki ilişkilere, cevabın bütünlük ve örgütlenmesine yer verilebilir (Tekin, 2003: 118). Ayrıca, puanlama anahtarı, öğrencinin kâğıdında yer alabilecek orijinal ve yaratıcı düşüncelere/cevaplara da puan verebilmelidir (Turgut, 1986, akt. Yılmaz, 2002: 89). Yazının güzelliği, anlatım gücü, sayfa düzeni gibi hususlar, ölçülmesi amaçlanan davranışlar arasında yer almıyorsa bunları olumlu ya da olumsuz yönde puana yansıtmamak gerekir. Bu hususlar, yazılı yoklamayla birlikte ölçülmek isteniyorsa, sorulardan ayrı olarak puanlanmalıdır. Dezavantajları giderildiğinde yazılı yoklamaların eğitim kalitesine katkı sağlayacağı kuşkusuzdur.

KAYNAKÇA

AKSAN, D. (1988). "Ortaöğretimde Türk Dili Öğretimini Geliştirme Yolları", **Türk Dilinin Öğretimi Toplantısı**, 1-3 Ekim 1986. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.

ARICI, H. (1972). **İstatistik Yöntemler ve Uygulama**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi.

AŞILIOĞLU, B. (1993). Ortaokullarda Türkçe Öğretimi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

BAYKUL, Y. (2000). **Eğitimde ve Psikolojide Ölçme: Klasik Test Teorisi ve Uygulaması.** Ankara: ÖSYM Yay.

BİNBAŞIOĞLU, C. (1983). **Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme.** Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi.

BLOOM, B. S. (1995). **İnsan Nitelikleri ve Okulda Öğrenme.** çev. Durmuş A. Özçelik. İstanbul.

CEMİLOĞLU, M. (2001). **İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi**. Bursa: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

ÇAKAN, M. (2004). "Öğretmenlerin Ölçme ve Değerlendirme Uygulamaları ve Yeterlik Düzeyleri: İlk ve Orta Öğretim", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi.** 37: 99-114.

ÇALIŞKANER, A. (1977). **Ölçme ve Değerlendirme**. Ankara: Yaykur Yayınları.

DEMİREL, Ö. (1999). **İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi.** İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

ERCİLASUN, A. B. (1998). Test Türkçeyi Bozuyor. (Mülakat). Hürriyet Gazetesi, 9 Ocak 1998.

ERİŞEN, S. (1983). "Türkçe Eğitimi Üzerine Değiniler: Türkçe Eğitimi ve Sorunları", **Öğretmen Dünyası**. 4: 44.

KANTEMİR, E. (1976). **Türkiye'de Liselerde Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi. Alan Araştırması**. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

KAVCAR, C ve diğ. (1999). **Türkçe ve Sınıf Öğretmenleri İçin Türkçe Öğretimi**. Ankara: Engin Yayınları.

KAVCAR, C. (1984). "Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi, Okullarımızda Edebiyat, Kompozisyon Eğitimi ve Sorunları." Öğretmen Dünyası. 52: 5.

KAYNAK, S. (2000). Ortaöğretimdeki Branş Öğretmenlerinin Öğrenci Başarısını Ölçme ve Değerlendirme İle İlgili Görüşlerinin Değerlendirilmesi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi.

KILIÇ, M. (1999). "Türkçe Öğretiminde Ölçme ve Değerlendirme Problemleri", **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Dr. Himmet Biray Özel Sayısı**. 117-121.

KÜÇÜK, S. (2002). "Örgün Eğitim İkinci Kademe Türkçe Öğretiminde Ölçme ve Değerlendirme Çalışmalarında Karşılaşılan Güçlükler", **Millî Eğitim Dergisi**. S. 153-154.

KÜÇÜKAHMET, L. (2006). **Öğretimde Planlama ve Değerlendirme.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

MARSHALL, J. C. ve HALES, L. W. (1971). **Classroom Test Construction**. California: Addison. Wessley Publishing Company.

MARSHALL, J. C. ve HALES, L. W. (1972). **Essential Of Testing Massachussets.** California: Addison Wessley Publishing Company.

MEB İlköğretim Kurumları Yönetmeliği, 2003, Ankara: MEB Yay.

MEB İlköğretim Okulu Türkçe-Yazı Programı, 2002, İstanbul: MEB Yay.

ÖZBAY, M. (1997). "Tets Türü İmtihanların Türkçe Öğretimindeki Yeri", **Bilge**. 11: 13-16.

ÖZBAY, M. (2007). **Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri II**. Ankara: Öncü Basımevi.

ÖZÇELİK, D. A. (1998). **Ölçme ve Değerlendirme.** Ankara: ÖSYM Yayınları.

ÖZÇELİK, D. A. (1981). **Okullarda Ölçme ve Değerlendirme**. Ankara: ÜSYM Eğitim Yayınları.

POYRAZOĞLU, O. N. (1993). "Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Güçlükler ve Çözüm Önerileri", **İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi ve Sorunları.** Ankara: TED Yayınları.

SEZER A. ve diğ. (1991). **Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi.** Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

SÖNMEZ, V. (1986). "Türk Dili ve Edebiyatı Öğretiminde Ölçme ve Değerlendirme". **Ortaöğretim Kurumlarında Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi ve Sorunları**. Ankara: Türk Eğitim Derneği.

TEKİN, H. (1991). **Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme.** Ankara: Yargı Yayınları.

TEKİN, H. (2003). **Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme.** Ankara: Yargı Yayınları.

TEKİNDAL, S. (2003). "Sınıfta Soru Sormanın Öğretimi". **Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi.** Ankara: Pegema Yayıncılık.

TURGUT, M. F. (1983). **Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Metotları**. Ankara: Saydam Matbaacılık.

ÜSTÜNER, A. ve ŞENGÜL, M. (2004). "Çoktan Seçmeli Test Tekniğinin Türkçe Öğretimine Olumsuz Etkileri", **Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, 14: 197-208.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

OSMANLI'DAN CUMHURİYETE MAHALLE YÖNETİMİ

Musa ŞAHİN*
Esra IŞIK**

Özet: Bu araştırmada, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e mahalle yönetimindeki değişim incelenmiştir. Özellikle mahalle yönetim ve organizasyonu Türk modernleşme sürecindeki yasal düzenlemeler ekseninde analiz edilmiştir. Yasal değişimlere paralel olarak mahalle yöneticileri ve değişen rolleri açıklanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Mahalle, Mahalle Yönetimi,Değişim,

Abstract: In this study,the change of street management from Otoman State to Turkhis Republic period is investigated.Especially,the street management and organisation are analysised from the point of view period of legislations within Turkhis Modernization.The change of street managers and their roles are explained paralel with legislative changes.

Key Words:The Street,The Street Management,The Change

GİRİŞ

Bilgi Toplumu yasalarının doğal bir sonucu olarak zaman, mekan kavramlarının içi boşalmış; sosyal ve fiziksel mesafe kavramı ters yüz olmuştur. Modernite uygarlığın üretici ve itici gücü olarak yerküreye egemen olma iddiasını da genel bir sosyolojik gerçekliğe dönüştürmeyi temel strateji haline getirmiştir. Böyle bir zorunlu mantıktan yola çıkış Batı dışı toplumları yeni bir kolonileştirme anlayışıyla yüz yüze getirmiştir. Bilimsel verilerle desteklenen hatta bilimin doğal bir sonucu olarak öngörülen bu durum dünyayı yeni bir bölünmenin eşiğine getirmiştir. Ancak bu farklılaşmanın daha öncekilerden farkı bilim ve entelektüel düzeyle sınırlandırılmış olmasıdır.

Dünyanın tek tipleştirilmesi yeni bir kolonileştirme kaygısı olarak öne çıkmaktadır. Bu kaygı kendi anti tezini oluşturarak yeni karşı koyuş mekanizmalarına dönüşmektedir. Bu mekanizma diyalektik bir zihni temel oluşturmuş ve bu durumu meşrulaştırmıştır. Küreselleşme ve yerelleşme kavramları böyle bir var oluşu hem beslemekte hem de buna karşı bir mekanizmayı da oluşturmaktadır. İşte bu noktada yerel bilincin sosyolojik inşası önem kazanmaktadır. İlginç olanı yerel bilincin küresel mekanizmalarca beslenmesidir.
Küresel karşı koyuş yerel bir duruş yaratırken aynı zamanda küresel mekanizmalarla doğru ve sürdürülebilir bir ilişkiyi de inşa etmektedir. Şöyle ki; küresel tek tipleştirme iddiaları küreselleşmeyi anlama duyarlılığı yaratmakta, bunun bir yansıması olarak yerellikler canlı tutularak küresel kesişme noktası oluşmaktadır. Bu nokta 'Küresel Kamusal Alan' olarak inşa edilmektedir.

Küresel alanın küresel barış yaratacak şekilde inşası demokrasi kültürünün yaygınlaşması, bireysel ve toplumsal yaşama dönüşmesiyle; yerel mekanizmaların demokratikleşmesi ile de doğrudan ilintilidir. Bir başka deyişle, Küreselleşmenin panzehiri daha çok demokratikleşmedir.Bu da ancak yerel yönetimlere sivil toplum kuruluşları aracılığıyla halkın katılımından geçmektedir.Farklı kimliklerin kendi sosyolojik gerçekliklerini koruyarak ortak bir yaşamın parametrelerini özellikle de yönetsel kültürü oluşturmaları açısından Osmanlı Yönetim kültürünün birikiminden bugün de yararlanmayı gerektiren derin bir tecrübe vardır.
Bu makalede bu derin tecrübenin oluşumunu, modernlik karşısındaki dönüşümlerini Kuruluş , Yükseliş;Modernleşme ve Cumhuriyet olmak üzere üç dönüşüm evresinde inceleyeceğiz.**Temel yaklaşımımız şudur**:Dış dünyadaki değişimler toplumların yapısal gerçekliğini değişime zorlar.Bu baskı en çok mikro ölçekte kentlerde ve kent topluluklarında kendini gösterir.Kent toplulukları bu değişime kendilerini içinden geçtikleri zaman aralığının küresel sosyolojik koşullarında kendi kimliklerini yeniden üreterek karşılık verirler.Küreselleşme karşısında yerelleşmenin

* Yrd.Doç.Dr. Yalova Üniversitesi İİBF
** Arş.Gör. Dumlupınar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

öne çıkarak merkezi bir kavram haline gelmesinin ana nedeni budur.Bir başka deyişle küresel olanla yerel olan arasında diyalektik bir ilişki söz konusudur.Küresel olandan yararlanmanın en meşru yolu onu yerelleştirmektir.Küre-Yerelleşme de yerel yönetimlerin yeniden ve sürekli örgütlenmesi demektir.Küreselleşmenin bir teklife dönüşmesi için daha çok yerelleşme;modernitenin tek tipleştirmesine karşı da temel çözüm daha çok demokratikleşme ve sivilleşmedir.
Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde mahalle yönetiminin merkeziyetçi karakteri değişmemiş; sadece kurumsal anlayışın merkezi değerleri değişmiştir. Osmanlı'da mahalle örgütlenmesinde din, merkezi bir kriterken modernleşme sürecinde bu kriter tedrici olarak Cumhuriyet'te yerini demokratik kriterlere bırakmıştır. Mahalle-Yerel Yönetim ilişkisi toplumun demokratikleşme ve sivilleşmesinin ana göstergesidir. Bu bağlamda mahalle yönetimi demokratikleşen bir süreç izlemiş; mahalle oluşumunda din meşruiyet aygıtı olma özelliğini korumuştur. Bu meşruiyetin merkezinde de cami olgusu yer almaktadır.

Ulaştığı kaynaklarla sınırlı ve anlamlı olan bu çalışma; 'Tarihselci Yaklaşımdan yola çıkarak sosyolojik mirasın değişen dış dünya yani Küreselleşme koşulları karşında en küçük yönetsel birim olan mahalle bağlamında'dünden bugüne' yansımalarını analiz etmeye çalışmaktadır. Bize göre yerel yönetimlerin artı ve eksileri;değişimin yönü ve yüzleri en küçük yerel yönetim birimi olan mahalle yönetiminde saklıdır. Yerel Yönetimlerin başarısının nedenlerini bu birimlerde aramak gerekir. Mahalle yönetimi ve yaşamı bireyin yerel ve küresel mekanizmalara uyumu ve mutluluğu açısından önemlidir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e mahalle örgütlenmesi sosyal ve fiziksel anlamda değişen bir yol izlemiştir. Osmanlı'da din,meslek ve topluluk kimliği mahallenin ayırdedici özellikleriyken modernleşme ile birlikte bu özellikler değişen dış dünya koşullarına bağlı olarak mahalle yönetiminde yerini yeni özelliklere bırakmıştır.

Osmanlı'da mahalle çoğulcu ve farklı kimliklerin kendini ifadesine ve korunmasına imkan verecek şekilde tasarlanmıştır. Mekan birlikteliğe açık; ama karışıma,kimlik kargaşasına kapalıdır.Farklı kimlikler sınıf ve statü farkı gözetilmeksizin mahalle adı ile kurumlaşmışlardır. (Ortaylı,2007,s.305) Bir bakıma mahalle farklı kimlikler ve birliktelikler kurumudur. Bu bağlamda üç farklı mahalle tipinden söz edebiliriz: Müslüman mahallesi, Azınlık mahallesi ve Birlikte Yaşanan mahalle. Mahalle örgütlenmesinde din ve etnik köken belirleyici olmaktadır. Bu tarz bir örgütlenmenin ana amacı kimliklerin korunması ve birlikte yaşama bilincinin sağlanması ve sürdürülmesidir. Mahalle aynı zamanda yerel bir kontrol mekanizmasıdır.

Kısacası; komün yönetiminden modern yerel yönetimlere değişen süreçlerde mahalle yönetimi, merkeze bağlı bir yönetim birimi olma özelliğini korumuştur.Ancak kontrol araçları değişmiştir.

1.YEREL YÖNETİM OLGUSU

Geçmişte demokratikleşme; günümüzde ise küreselleşme ve yerelleşme tartışmaları yerel yönetimlerin önem kazanmasında başat rol oynamaktadır. Yönetim kültürünün kökleri yerel yönetimlere dayanmaktadır.(Görmez,s.12) Yerel Yönetim Kültürünün Tarım Uygarlığı ile oluştuğu bilinen bir gerçektir.Ancak bunun hangi mekanizmalar aracılığıyla gerçekleştiği ise tartışma konusudur.İlk yerleşme birimin kent ve ilk yönetimin yerel yönetim olduğu noktasında sosyologlar hem fikirdir.Yerel yönetim kavramı küreleşme sürecinde merkezi bir kavram haline gelmiştir.

Yerel yönetimler bazen bir geleneğin, bazen coğrafi bir zorunluluğun bazen de siyasal bir amacın sonucunda veya başka sosyolojik bir nedenle kurulabilirler, hatta kendiliğinden de ortaya çıkabilirler. Her ne sebeple ortaya çıkmış olursa olsun yerel yönetimlerin işlevleri değişiklik gösterir. Yerel yönetimler sanayi toplumlarında kalkınmanın temel aracı olarak kabul edilirken, Bilgi Toplumunda demokrasinin kurumsal aracı olarak görülmektedirler. Bugün sosyolojide en merkezi tartışmalara konu olan yerel yönetimlerin sağlıklı işledikleri sürece faydalı birer yapı oldukları su götürmez bir gerçektir. Her şeyden önce yerel yönetimler; halkın yönetime katılımını arttırır, halkı yönetimin idare sisteminden haberdar eder, halkın politik arenaya yabancılaşmasını engeller, merkezi idarenin yükünü hafifletir, çatışmaları azaltırlar. İşte tüm bu işlevleri yerine getiren yerel yönetimler, özetle demokratikleşmenin vazgeçilmez yapı taşlarıdır.

Günümüzde demokratikleşme beklentilerinin odağında yer alan yerel yönetimler 1982 Anayasasında üç birim halinde ele alınmaktadır. Bu birimler, "il özel idaresi", "belediye yönetimleri" ve " köy" yönetimleridir. Yerel yönetimler de **Belediye ve Mahalle** yönetimi şeklinde yapılandırılmıştır. Osmanlıdan günümüze yerel yönetim merkezi bağımlılık

özelliğini korumaktadır. Bu bağımlılık demokratik beklentileri tetiklemekte, aynı zamanda yerel yönetimlerin önemini arttırmaktadır.

Günümüzde yerel yönetimlerin önem kazanmasında iki temel öğenin etkin olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi, yerel yönetimlerin demokratik yapının etkili bir aktörü ve vazgeçilmez koşulu olduğu yönündeki düşüncedir. İkincisi ise , yerel yönetimlerin halka doğrudan ve ucuz hizmetleri sunabilen ve halkın katılımına imkan veren yönetsel birimler olarak görülmesidir. (Coşkun-Uzun;s.37) Ancak yerel yönetimler ne yazık ki bu beklentilere gereği kadar cevap verebilecek konumda değildir. Yerel yönetimlerin bu beklentileri karşılayamayacak durumda olması şüphesiz ki demokrasinin de sağlıklı işleyebilmesi açısından oldukça sıkıntılı bir durumdur. Derin bir tarihi geçmişe sahip olan yerel yönetimlerin bugün ulaştıkları gelişmişlik ne yazık ki umut edilen seviyede değildir. Tanzimat'la birlikte Modernleşme sürecine giren ülkemizin yönetim yapısı içinde yerini alan bu kurumlar, 150 yıla yaklaşan bir uygulamadan sonra, hala doğdukları noktalardan bile geri düzeyde bulunmaktadır. (Eryılmaz,s.14)

Yerel yönetimlerin örgütlenmesindeki merkeziyetçi tutum temel bir sorun olmaya devam etmektedir. Halktan yönetime değil de yönetimden halka doğru işleyen karar mekanizması ve kısıtlanan yerel yönetimler siyasi çarkın tutarlı, verimli bir biçimde işlemesini engellemektedir. Yerel Yönetimlerin mali ve idari açıdan yeterince özerkleşememesinin, siyasilerin de önemle üzerinde durduğu bir konu olması ilk başta şaşırtıcı gibi görünse de;bu tuhaf yaklaşımın mantıklı bir açıklaması vardır. Önemine rağmen bu sağlıksız yapının gelişmesini sağlamak adına yapılması gerekenlerin yapılmaması veya yeterince yapılamaması ikilemin çıkış noktasıdır. Bu tutum, yöneticilerin zorunlu bir demokratik unsuru görmezden gelip yeterince değerlendirememesinden başka bir şey değildir. Yerel yönetimlerin demokratikleşmesinde hemfikir olan yöneticilerin bunu geliştirme konusundaki yaklaşımları yukarıda açıklamaya çalıştığımız ikilemi merkezi bir sorun haline getirmiştir. Devletle yerel yönetimler arasındaki yönetimsel ilişkilerin geniş ölçüde siyasal bir nitelik taşıdığını belirtmeye gerek yoktur. Siyasal gelişmeye koşut olarak, özellikle çok partili ve çoğulcu ülkelerde yönetimsel ilişkiler, siyasal yaşam yönünden önemli sonuçlar doğururlar. Nitekim, ülkemizde de, yönetimsel gözetim ve deneyimin, yerel birimleri merkezi yönetime bağımlı durumda tutmak amacıyla kullanıldığı; dolayısıyla siyasal bir içerik kazanmış olduğu ileri sürülebilir.(Keleş,s.217) Yerel yönetimlerin merkezi yönetimle bağımlılık ilişkisi belediye mahalle ilişkisine de aynen yansımaktadır.Osmanlı'da bu ilişki merkezi otoritenin rolüyle tanımlanırken günümüzde demokratik mekanizmalarla tanımlanmaktadır.

2. MAHALLENİN SOSYOLOJİK ANLAMI

Mahalle, "bir yere inmek, konmak, yerleşmek" anlamına gelen Arapça hall (halel ve hulul) kökünden türetilmiş bir mekan ismidir.Türkçe'de kelimeye kaynaklık eden **mahal** sözcüğü; yer,yöre,mevzi anlamıma gelmektedir.(Türkçe Sözlük,s.1484) Mahalle ise, devamlı veya geçici olarak ikamet etmek için kurulan küçük yerleşim birimlerini ifade eder.Mahalle bir yer ismi olarak bir kentin veya kasabanın en küçük fiziksel parçasını;sosyal olarak bir yerde oturan ve aralarında örgütsel ilişkiler bulunan bir topluluğu ifade eder.
Kentsel açıdan en küçük yönetsel birim olarak kabul edilen mahallenin tanımını yaparken, mahallenin içinde barındırdığı kurumlardan veya sosyal ilişkiler ağından yola çıkmak mümkündür. Örneğin tanımı, kurumsal unsurları göz önüne alarak yapacak olursak ; içinde camisi,ilkokulu, çeşmesi, hamamı, külliyesi, bakkalı, kahvehanesi, oyun sahaları(parkları) olan en küçük yerleşim birimidir. Bu açıdan baktığımızda mahalle,bir kentin en küçük fiziksel yerleşim tasarımıdır.Bu tasarım toplumdan topluma değişiklikler gösterir.Sosyal açıdan ise ,mahalle,asabiyet ve komşuluk ilişkilerine dayalı birincil ilişkiler alanıdır.

Geleneksel kentlerde mahalle,yer kimliğinin oluşum ve gösterge alanıdır.İnsanlar yaşadıkları mahallenin kültürünü içselleştirerek bireysel kimlik kazanır ve bu kimlik kentsel yaşamda ayırdedici bir özellik taşır. Osmanlı kentlerinde her birey yaşadığı mahallenin kimliği ile anılır.Osmanlı'da mahalle içe açık,dışa kapalı yerleşim ve yaşam alanıdır.Bu bağlamda her birey yaşadığı mahallenin kimliğinin somut bir taşıyıcısıdır.Mahalleler homojen bireylerden oluşur;yabancılaşmaya ve yabancılara kapalı ,koruyucu bir yapıya sahiptir.
Sanayileşme sürecinde yer kimliği ve mikro aidiyet bilinci aşınmış;sanayi kentlerinde sadece yaşıyor olmak ve bulunmak önem kazanmıştır.Mahalleler geleneksel kimlikleri kaybetmiş,heterojen mekanlara dönüşmüşlerdir.Herkese ve her şeye açık kontrolsüz mekanlara dönüşen mahalleler koruyucu ve güven verici özelliklerini kaybetmişlerdir.

Günümüz mahallelerini tanımlarken yapısal özelliklerini içeren tanım uygun olsa da, sosyal ilişkiler üzerinden yapılan tanımlama mahalle tanımından git gide uzaklaşmaktadır. Çünkü artık yüz yüze ilişkiler yerini daha uzak ve

gereksinimlerle örülmüş ilişki ağına terk etmektedir. Osmanlı'dan devralınan mahalle kültürü ne yazık ki günümüz koşullarında sürdürülememiştir. Mahalle bir yaşam biçiminden bir barınma biçimine dönüşmüştür. Hatta bu işlevinden de hızla uzaklaşarak konaklama birimlerine evrilmiştir.

3. OSMANLI'DA MAHALLE YÖNETİMİNİN GELİŞİM SÜREÇLERİ

3.1 TARİHSEL BİRİKİM

Hiç şüphesiz yerel yönetimlerin önemli unsurlarından biri olan mahalle yönetimi Osmanlı'dan öncede var olan bir yapısal formdur. Bu formun analizleri gerek ulusal gerekse Batılı araştırmacılar tarafından sürdürülmektedir. Bu çalışmalarda görülen o ki;mahalle sürekli değişen bir sosyal ve fiziksel gerçekliktir.Buna bağlı olarak da mahallenin örgütlenmesinde merkezi unsurlar sürekli yer değiştirmektedir. Mahallenin tarihsel geçmişi bir yandan milli geleneğe öte yandan da Medine Kent modeline kadar uzanmaktadır. Din mekansal örgütlenmede en temel belirleyici öğedir.(Erkan,s.76)

Emevi ve Abbasi dönemlerinde mahalleler,"reis" ve "şeyh" adı verilen kimseler tarafından yönetilirdi. Reisler valiler tarafından görevlendirilir, şeyhleri ise hükümet tayin etmiyorsa da onları tanırdı. Yönetim, bu kişiler sayesinde mahallede bulunan kabileyi denetim altına alarak kontrol eder, kabileleri birbirine karşı dengede tutardı."(Yel-Küçükaşçı,s.325)

Selçuklular'da mahalleler, "iğdiş" adı verilen ve her mahallenin kendi iğdişini seçtiği mahalle başlarınca yönetilirdi.Seçilen İğdişler Kadı tarafından onaylanırdı.İğdiş'in görevleri: halkı, kadı ve hükümet nazarında temsil etmek, halktan "salma" ve "peşkeş" toplamak, fermanları halka duyurmaktı.(Akdağ,ss19-20) Osmanlı,kendinden önceki Asr-ı Saadet,Emevi ve Abbasi geleneği ile milli geleneği bütünleştirerek bu birikimi daha da geliştirmiş ve kendi mahalle kimliğini üretmiştir.

Osmanlı döneminde halkı, birlik, beraberlik gibi duygular içerisinde yaşatan önemli bir sosyal gerçeklik alanı olmanın yanında, kurumsal açıdan da şehirleşmede yerleşme, yönetim ve kontrol düzeni oluşturan mahalleler, merkezi sistemin ana parçasını oluşturmuşlardır. Türkiye'de yerel yönetimin çekirdeğini oluşturan Köy ve Mahalle Muhtarlığı sistemi Türk yönetim hayatına Tanzimat'tan önce girmiştir.

Emeviler, Abbasiler ve Selçuklulardan günümüze kadar uzanan mahalle gerçeği, Osmanlı Devletinde de önemle üzerinde durulan bir yaşam alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı kent yönetiminde mahalle; mektebi, medresesi, mescidi, meydanı, çeşmesi, kahvehanesi, pazarı ,şifahanesi,aşevi ve hamamı ile sosyal bir bütündür.Bu bütünlük hem fiziksel hem de sosyal mekanizmalarla sağlanmaktadır. Kasaba ve şehirler, kendine has özellikleri taşıyan mahallelerden oluşur. (Eryılmaz,s.200) Mahalle,sosyal ve fiziksel anlamda bir müslümanın ya da gayr-i müslimin gündelik yaşamının bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanmıştır**.**

Osmanlı mahallelerinin kendine has özelliklerinden biri de köyler ile benzer özellikler taşıyor olmasıdır. Osmanlı'da mahalle ve köyün en önemli benzerliği, cemaat tipi kapalı bir topluluk oluşturmalarıdır. Her ikisinde de aynı dilden ve dinden insanlar toplanmıştır. Yönetim açısından bu özdeşlik en önemli öğedir. Köyler ve mahalleler kayıtlarda, isimlerinden başka sakinlerinin diniyle de belirlenmiştir**.**

Osmanlı mahallesinde göze çarpan bir diğer özellik ise, mahallenin sınıf ve statü farkı gözetilmeksizin biçimlendirilmiş olmasıdır. Osmanlı mahallesinin sınıf ve statü ayrımı gözetilmeksizin gerçekleştirilen yerleşim planı, sosyal ilişkilerin daha sağlam ve kalıcı olmasına neden olmuştur. Bir paşanın konağının karşısında, basit bir evkaf katibinin aşıboyalı küçük evi, İlmiye sınıfından bir efendinin kaşanesinin yanı başında mahalle suyolcusunun kulübesi bulunur. Mahalle halkı birbirleriyle her gün karşılaşır, etiket farklılıklarına rağmen iletişim içinde olurlardı. (Ortaylı,2000,ss.106-107) Bu açıdan mahalle,farklı statülerin bütünleşme;aynı zamanda farklı din ve dillerin birlikte yaşam alanıdır.

Osmanlı Devleti'nde mahalle, hem devlet içinde hem de kendi içinde önemli bir yapıdır. Camisi, külliyesi, mektebi, kahvehanesi ile mahallede oluşturulan sosyal sistem bir anlamda Osmanlı Devleti'nin mikro yansıması; sosyal gerçeklik olmanın ötesinde, birlik, beraberlik, dayanışma gibi değerlerin yaşatıldığı bir yaşam alanıdır. Günümüze kadar gelen bu sosyal olgu Tanzimat'la birtakım dönüşümlere uğrasa da toplumsal yapı içindeki varlığını korumuştur. Osmanlı'da mahalle olgusunu incelerken bu noktayı da göz önünde bulundurmak doğru olacaktır. Bu yüzden mahalle yönetimini üç ayrı bölümde irdeleyebiliriz. Osmanlı'da mahalle yönetimi ilk zamanlarda cemaat olgusunun ön planda olduğu bir yapı arz ediyordu. İmamların mahalle yönetiminden sorumlu olduğu bu dönemi takip eden Tanzimat öncesi 2. Mahmut'un reformları ile yeni bir şekle kavuştu. Kadı-imam yönetim tarzının ortadan kalkması bu dönemin en göze çarpan yanıdır. Akabinde Tanzimat, mahalle yönetimini de etkilemiş ve Cumhuriyet Döneminde mahalle önemli değişikliklerin gerçekleşmesinde rol oynamıştır.

3.2. KURULUŞ ve YÜKSELİŞ DÖNEMİNDE MAHALLE YÖNETİMİ

Osmanlı Mahalle Kimliği Beylikten Devlete giden süreçte ikili bir yol izleyerek farklılaşmıştır. Bu farklılaşmada temel belirleyici dindir. Din, ikili hatta üçlü mahalle tipi oluşturmuştur. Bu farklılaşma mahalle ve kent bazında farklı mekanları doğurmuştur. Müslümanların yaşadığı mahallelerle azınlıkların yaşadığı mahalleler olgusu ortaya çıkmıştır.Kuruluş döneminde ortaya çıkan bu farklılaşma Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir. Müslüman-Türk mahallesinin yönetiminden 'İmamlar';azınlık mahallelerinin yönetiminden 'Kocabaşılar' sorumluydu. Mahalleli arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesi, mahallenin huzurunu bozanların mahalleden uzaklaştırılması, mahallede asayişin sağlanması, gibi görevleri yerine getiren imam, aynı zamanda mahalledeki doğum, ölüm, evlilik, boşanma gibi olayların kayıtlarını tutardı.

Azınlık mahallesindeki benzer görevleri Kocabaşılar ve Papazlar yerine getirirdi. Kocabaşılar ve papazlar, Fatih devrinden beri, kendi cemaatleri üzerinde, imamınkine benzer yetki ve görevlere sahiptiler. Osmanlı Devleti, gayrimüslim tebaanın dini ve idari işlerine karışmamıştır. Her cemaat, dini ve idari işlerini, kendi teşkilatları vasıtasıyla yürütmekteydi.
(Eryılmaz , s.201)

Mahalle yönetiminden sorumlu olan imamların en önemli görevlerinden biri de vergileri toplamaktır. İmam, Mahalle halkından toplanması gereken vergiyi belirleyip toplar ve bunları kayıt ederdi. İmamın gücü bu göreve bağlıdır.Ancak,her zaman bu görevlerini hakkaniyetle yerine getirdiklerini söylemek zordur. (Ortaylı,2000,s.107) Ayrıca Ortaylı, bu kayıtların özellikle de papazlar tarafından tutulan Vaftiz Defterlerinin Osmanlı tarihi arşivlerinin en zengin kaynağını oluşturduklarının altını çizmektedir.

Osmanlı'da dışarıdan birinin mahalleye gelip yerleşmesi de sanıldığı kadar kolay olmamaktaydı. Mahalleye yeni birinin gelip yerleşmesi imamın iznine tabiiydi. Bu kişiye ya mahalle eşrafından birinin ya da imamın kefil olması gerekirdi. Böylece mahalleli birbirine dolayısıyla da imam bir anlamda mahallenin hepsine kefil olurdu. Bu zincirleme kefillik, mahalle içindeki birlikteliğin ve sosyal dayanışmanın bir göstergesi olarak algılanabilir.
Osmanlı mahalle örgütlenmesinde var olan bu dayanışma; bir yandan devlete olan sadakat çerçevesinde toplumsal bütünlüğün çekirdeğini teşkil ederken, öte yandan da sosyal ayrışmayı ve sınıfsal farklılıkları önlemekteydi. **Padişah Beratı** ile atanan İmamlar mahalle yönetiminden kadıya karşı birinci dereceden sorumludurlar. İmamlar, muhtarlık kurumu kuruluncaya kadar mahalle örgütündeki bu önemli rolü sürdürmüşlerdir. (Ulusoy- Akdemir,s.125)

Mahalle yönetiminde "yiğitbaşı" veya "kethüda" imamın yardımcısıydı. Yine mahalledeki önemli kurumların başında gelen " avarız akçası vakfı", mahalledeki sosyal dayanışmayı pekiştiren bir diğer unsurdur. Bu vakıf, hayır sever vatandaşların taşınmaz veya nakit yardımları ile varlığını devam ettiren, ihtiyacı olan mahalleliye ve mahallelinin ortak ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir kaynak oluştururdu. Cami, mescit, mektep, çeşme, su yolu gibi yapıların yapımı ve onarımı, ısıtma ve aydınlatılmasının sağlanması; imam, müezzin ve muallim gibi görevlilerin ücretlerinin ödenmesi ve giderek sürekli alınır hale gelen avarız vergisinin karşılanması gibi amaçlarla kullanılan bu vakfa ait nakit paradan, ihtiyaç sahiplerine, borç verilerek bir ölçüde sosyal yardımlaşma da sağlamaktadır. Bu vakfın mütevellisi,yöneticileri, hem mahallede yaşamakta hem de mahalle yöneticileri arasında yer almaktadır. (Atasoy,s.16)

Diğer bir ifade ile, Mahalleden sorumlu bir başka kişi de mahalle mütevellisiydi. Bunlar mahalle vakıflarının yönetim ve denetiminden sorumluydular. Mahalle vakıfları, mahalledeki kişilerin mahallelerine vakfettikleri,bağışladıkları, gayr-i menkullerle veya paralarla varlıklarını sürdürüyorlardı. Bu vakıflar belli bir gelir kaynağı oluşturuyorlardı. Mesela; ev,dükkan ve tarlalardan gelen kiralar mahalle vakfının gelir kaynağını oluşturuyordu. Bu vakıfların gelirleri de **Mahalle Bütçesini** oluşturmaktadır.Bu bütçeden, mahalleye düşen ortak verginin bir kısmı; mahalle imamının barındırılması , fakirlerinin bakımı vb. mahallenin ihtiyaçlarına harcanıyordu.(Tamdoğan,www.os-ar.com)

Mahalle ve imamın denetiminden sorumlu olan Kadı, Osmanlı Devletinde önemli bir mevkiye sahiptir. Kadılık kurumu önemini 2.Mahmut döneminde yitirmiş, 2.Mahmut'un gerçekleştirdiği reformlar, kadılık kurumunun hiyerarşisinin yıkılmasına yol açmıştır.

3.3.MODERNLEŞME SÜRECİNDE MAHALLE YÖNETİMİ

Osmanlı kent yapısında İslam dininin etkileri açıkça görülmektedir. Osmanlı'da Devletin kuruluş ve yükseliş dönemi kent dokusunun yapısal tasarımında din ana belirleyici kurum olarak öne çıkmaktadır.Kent merkezi gündelik yaşamın beklentilerini karşılayacak kurumlarla şekillenmektedir.Bu yapının itici gücü dindir.Barınma ihtiyacı ise çevre unsuru olarak tasarlanmıştır.Mahalleler kenttin çevresine yerleştirilmiştir. Köylerden ve başka yerlerden gelen göçmenler, aileleri ile birlikte kent çevresinde yeni mahalleler oluştururdu.Genel olarak ibadethanelerin çevresinde şekillenen bu yerleşim alanlarının başında karizmatik dini bir lider bulunurdu. Merkezi dini yapı mahalle sakinlerinin inançlarına göre değişmektedir. Müslüman mahallesinde merkezi yapı cami,azınlık mahallesinde ise sinagog veya kilisedir.

Osmanlı mahalle yönetiminde değişim ve dönüşüm , 1856 Islahat fermanı ve Tanzimat'la başlar.1856 Islahat fermanı ile İstanbul'da kısa süreli de olsa belediyecilik deneyimi yaşanır. Tanzimat Döneminde ise Batı ile olan ilişkilerin gelişmesine paralel olarak ekonomik dönüşümlerle beraber kentsel yapılar da değişmeye başlar. Aşağıda daha ayrıntılı değineceğimiz bu dönüşümleri,II. Mahmut Dönemi, Tanzimat Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi olarak ele alacağız. Böylece tarihsel süreç içerisinde bu değişimi daha net kavramak mümkün olacaktır.

Osmanlı Devleti 18.yüzyılın sonları 19.yüzyılın başlarında Aydınlama Hareketinin bir yansıması olarak yerel yönetimin yapısal organizasyonunda yeniden yapılanma çalışmalarına girişti. Bu değişim ve dönüşüm çabalarının altında Batıyı yakalama, Batı üstünlüğüne karşı onun kazanımları ile mücadele etme isteği yatıyordu. Batı kentlerinde görev alan aydınların da oradaki kentsel mekanlara hayranlıkları bu kentlerin model alınmasında etkili oldu.

3.3.1. II. MAHMUT DÖNEMİNDE MAHALLE

2.Mahmut dönemine kadar önemli bir kurum olan kadılık kurumu, O'un muhtarlık teşkilatını kurması ile, yerel yönetimde eski önemini yitirmiş ve buna paralel olarak da mahalle yönetiminde bir takım değişiklikler ortaya çıkmıştır. Mahallelerdeki bu değişiklikler yoğun olmamakla birlikte, kadının görev ve yetkilerini sınırlandırmış, mahalle yöneticileri imam ve kocabaşları da etkilemiştir. Bu farklılıklara geçmeden önce muhtarlık teşkilatının kuruluşuna bakmak konuyu kavramamız açısından faydalı olacaktır.
Muhtarlık teşkilatı ilk olarak İstanbul'da kurulmuş, taşrada ise bu uygulamadan ilk olarak nasibini alan vilayet, Kastamonu olmuştur. Muhtarlık teşkilatına ihtiyaç duyulmasının nedeni Yeniçerilerin, 2. Mahmut tarafından ortadan kaldırılması ile ortaya çıkan boşluğu telafi etmektir. 2. Mahmut Yeniçerileri ortadan kaldırınca o zamana kadar yeniçeriler tarafından sağlanan 'güvenlik ve beledi kolluk hizmetleri'nin yerine getirilmesi için yeni bir düzenlemeye gidilmesi gerekiyordu.

1826 yılına kadar " İstanbul'un genel ve beledi kolluk hizmetleri, Yeniçeri Ocağı'na bağlı kuvvetler tarafından yürütülmekteydi. Ayrıca, mali ve mülki görevlerin daha iyi yerine getirilmesi için de yeni bir düzenlemeye ihtiyaç vardı.

1827 nüfus sayımında erkek nüfusun sayımı ve yazımı yapılmıştır. Ortaya çıkan sonuçlar o dönemde, yepyeni bir sorunun varlığına işaret ediyordu. Nüfus artışına bağlı olarak işsizlik ve serseriliğin artması Osmanlı Devleti'nde yeni önlemlerin alınmasını zorunlu kılmış; şehre giriş ve çıkışların kontrol altına alınması için "mürür tezkerelerinin" daha sıkı kontrol edilmesi ihtiyacı doğmuştur. Ancak bu işle görevli olan imamlar bu tezkereleri kontrol etmekte başarısız olunca her mahalleye muhtarlar tayin edilmiştir.

İstanbul'da mahallelere tayin edilen muhtarlar "evvel(birinci)" ve "sani(ikinci)" olmak üzere iki tanedir. İkincisi mahalle muhtarının yardımcısıdır. Reaya mahallelerinde ise, kocabaşılar ve papazlar, önceden olduğu gibi görevlerini yürütmeye devam etmişlerdir.(Eryılmaz,s.202)

İstanbul'daki bu yeni uygulamanın taşradaki öncü vilayeti ise Kastamonu sancağı olmuştur. "Kastamonu sancağı Taşköprü kazası halkı, kazanın Ayanı olan Hacı Ömer'in zulüm ve yolsuzluklarından bizar olur ve sancak mütesellimi Dergah-ı Ali Kapucu Başlarından Dede Mustafa Ağa'ya, Hacı Ömer'i şikayet ederler. Mütesellim ,tahkikat için Ayanı çağırdığında, davete cevap vermeyip isyan eder. Dede Mustafa Ağa isyanı bastırır; ayan Hacı Ömer'i tutuklar. Fakat yerine yeni Ayan seçmez ve İstanbul mahallelerinde uygulanmaya başlanan, yeni muhtarlık usulünü Kastamonu'da da uygulamaya başlar. Bu işlem Padişah ve devlet ricalince de uygun görülür ve sistemin bütün eyaletlerde uygulanması için her yere fermanlar yazılır."(Ortaylı,2000,ss.108-109)

Bu uygulama ile birlikte mahallelerde vergilerin toplanması, güvenlik hizmetleri, mahalleye yeni gelip yerleşmek isteyenleri tespit etmek ve onlar hakkında gerekli araştırmayı yapmak, hesap defterleri tutmak, veraset işleri ile ilgilenmek, mahalle halkı haksızlığa uğradığında onlar adına gerekli yerlere başvurmak, kısacası mahalle halkının güven içerisinde yaşayabilmesi muhtarların sorumluluğuna girmiş oluyordu. Mahalle halkının hükümetle ilişkilerinde aracı kurum olan muhtarlar, mahalle halkına kefil oluyordu. Mahalle imamı da muhtara kefil olduktan sonra bir anlamda mahallede yapılan her şeyden tüm mahalleli sorumlu hale gelmiş bulunuyordu.

"Mahalle ve köy muhtarları, 1831 nüfus sayımından sonra Sancaklarda kurulan Defter Nazırlarına, Defter Nazırları da, yine bu tarihlerde İstanbul'da ihdas edilmiş bulunan Ceride Nezaretine bağlı idi. Ancak, muhtarların denetimi, defter nazırları değil, sancağın başında bulunan mütesellimler tarafından yürütülüyordu. Mahalleli muhtarından memnun değilse, imamları ve ileri gelenleri vasıtasıyla mütesellime şikayette bulunma imkanına sahipti.(Eryılmaz,s.205)

Daha evvel de belirttiğimiz gibi mahallenin idaresinde artık söz sahibi muhtar-ı evvel ve onun yardımcısı olan 'Muhtar-ı Sani'dir. Muhtara usul gereği padişahın uygun görmesi halinde darphanede hazırlanan mühürler gönderilir ve muhtarlar mahalledeki işlerinde bu mühürleri kullanırlardı.
Osmanlı'da mahalle örgütlenmesinde bahsetmemiz gereken bir diğer önemli noktada Tanzimat ile mahalle yönetiminde yaşanan dönüşümlerdir.

3.3.2. TANZİMAT DÖNEMİNDE MAHALLE

Tanzimat,mahalle yönetiminde birtakım değişikliklerin yaşandığı bir dönem olarak ele alınabilir. Bu açıdan mahalle yönetiminden bahsederken, Tanzimat Dönemini de ele almak yerinde olacaktır.

"Türk siyasi tarihinde Tanzimat, modernleşmenin başlangıcı olarak görülmektedir. Bu dönemde her konuda yaşanan batılılaşma hareketi yerel yönetimler alanında da kendini hissettirmiştir."(Vural,s.186)
2. Mahmut dönemindeki düzenlemelerin akabinde devlet, Tanzimat'tan hemen sonra da bir takım düzenlemelere gitmiştir. Halkla olan ilişkilerin iyileştirilmesine yönelik kanunlar yürürlüğe konmuş, danışma meclisleri kurulmuş, rüşvet, yolsuzluk güvenlik gibi konularda tedbirler alınmıştır. 1858'de de memurların görevlerini belirleyen "Vali, Mutasarrıf ve Kaymakamların vazifelerini içeren talimat" yayımlanmış; bu talimatla birlikte ülke; eyalet, liva veya sancak, kaza ve köylere ayrılmıştır.

Yine o dönemdeki diğer önemli bir düzenleme 1864'te gerçekleştirilmiştir. 1864'te çıkartılan Vilayet Nizamnamesi ile valilerin en basit işleri bile merkeze danışmaları engellenmeye çalışılmıştır. Bu nizamname ile kasaba ve şehirlerdeki en az elli hanelik yerleşme birimi mahalle olarak kabul edilmiş ve her mahalle bir karye(köy) hükmünde kabul edilmiştir. Yine her köy ve mahallede iki muhtar seçilmesi kararlaştırılmış, yirmi haneden az yerlerde ise tek muhtarın bulunmasına; yine muhtarların yanında en az üç, en çok on iki kişiden oluşan ihtiyar meclisleri bulundurulmasına karar verilmiştir. 18 yaşını doldurmuş ve yılda en az elli kuruş vergi veren erkeklere muhtar ve ihtiyar meclisi üyelerini seçme hakkı verilmiştir. Bu nizamnameye göre: "Muhtarlar, köylerde asayiş ve vergi tahsil işlerinde, hükümet icra organı olarak vazife görecekler; su yolu, çeşme, mektep ve cami gibi binaların onarımı ve bakımı hizmetlerini yürüteceklerdi. Ayrıca bekçi ve korucu gibi köy zabıtası işlerinde çalışanların yönetimi de muhtarlara verilmiştir.

İhtiyar meclislerinin görevleri de, ait oldukları cemaatının vergi hisselerinin usulü üzere dağıtımına nezaret etmek; köylerin temizliğine ve ziraatın gelişmesine ilişkin konuları müzakere etmek; kanunun tayin ettiği derecede hukuken çözümlenebilecek davalara bakmaktır."(md.56-59; aktaran Eryılmaz,s.208)

4. CUMHURİYET DÖNEMİNDE MAHALLE YÖNETİMİ

Cumhuriyet'in ilanı ile köy ve mahalle yönetiminde yeni düzenlemelere gidilmiş, bir takım yenilikler gerçekleştirilmiştir. Atatürk köylüye büyük önem vermiş, onların sorunlarını çözmek için köy idaresine ve mahalle yönetimine yeni bir biçim vermeye çalışmıştır. Bu amaçla 18 Mart 1924 tarihinde "Köy kanunu " kabul edilmiştir. " Mahalle Muhtarlıkları, 1913 tarihli 'İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu Muvakkatı(geçici)' ile hukuken kaldırılmış;ancak hükümetin izniyle faaliyetlerini 1934 yılına kadar sürdürmüşlerdir.01.01.1934 tarihinde çıkarılan 2295 sayılı kanunla, belediye teşkilatı olan yerlerde, mahalle muhtarlıkları ve ihtiyar meclislerinin faaliyetlerine de fiilen son verilmiştir."(Eryılmaz,s.212)

Bu kanunla halk ile hükümet arasında kopukluk meydana gelmiş, daha da önemlisi belediyeler kendilerine devredilen görevleri yerine getirememek durumunda kalmışlardır. 10 Nisan 1944 tarih ve 4541 sayılı "Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun" ile içişleri bakanlığı bu sorunların önüne geçmek için mahalle teşkilatını yeniden kurmuştur. Bugün hala yürürlükte olan bu kanun birtakım değişikliklere uğramıştır. Yasal değişikliklere karşın mahalle yönetiminin merkezle ilişkisi değişmemiştir.(Palabıyık-Atak,2002,s.333)

Cumhuriyet Döneminde de mahalle yönetsel birim olarak son derece önemsenmiş ve mahallede yaşayan halkın gereksinimlerinin karşılanması, onların güvenliklerinin sağlanması, hükümetle aralarındaki iletişimin sağlıklı işleyebilmesi için düzenlemeler yapılmıştır. Bu özelliği ile mahalle merkezi yönetimin bir parçası olmayı sürdürmektedir.(Keleş,2000 s.251)

Mahalle en küçük yönetsel birim olarak Osmanlı Devletinde devletin bekası için önemle üzerinde durulan bir yerleşim yeri olmasının ötesinde, insanların birliktelik duygularının tatmini ve yardımlaşma gibi sosyal dayanışmanın devamı adına üzerinde durulması gereken bir değerdir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e yansıyan belki de en önemli mirastır mahalle olgusu. Aynı camide, kilisede, sinagogda ibadet etmek, aynı çeşmeden su içmek, aynı esnaftan alışveriş yapmak, acılara beraber ağlamak, sevinçleri beraber paylaşmak, sorunlara beraber sahip çıkmak ve çözmek adına beraber mücadele etmek insanların yalnızlık duygularını gidermesinde ve hayata sıkı sıkıya sarılmasında çok etkilidir. Buradan hareketle makalemizin en başından beri altını çizdiğimiz mahalle olgusunun devamını sağlamak her geçen gün daha da önem kazanmaktadır.

SONUÇ

*En küçük yerleşim birimi olan mahallenin yönetim yapısı ve işleyişi küresel koşullara bağlı olarak değişmekte ve gelişmektedir.
*Mahallede yönetim din kurumu eksenli işlevini siyaset kurumu eksenli işleve bırakmıştır.
*Mahalle yönetiminde demokratik işleyişe geçilmiş; ancak merkeziyetçi yapı ve anlayış devam etmektedir.
*Mahallenin yönetiminde sorumluluk imamdan muhtarlara geçmiştir.
*Mahalle yöneticisi atama ile değil seçimle belirlenmektedir.
*Mahalle yönetiminde etniklik ve azınlık farkları belirleyici olma özelliğini yitirmiştir.
*Mahalle yönetiminde cinsiyet farkı kalkmış ve kadınlar da yönetici olma hakkı kazanmıştır.
*Sosyal sınıflaşmaya ve çoğulculuğa açık bir demokratik yönetim anlayışına geçilmiştir.
*Sınıf ve statü farklılıkları mahallenin sosyal ve fiziksel yapısını biçimlendirmektedir.
*Mahallenin her türlü alt yapı hizmetleri yerel yönetime; dini ve milli eğitim hizmetleri merkezi yönetime bırakılmıştır.
*Mahalledeki geleneksel dayanışma aygıtları yerini STK'lara bırakmıştır.
*Caminin mahallenin biçimlenmesinde ve meşruiyet kazanmasındaki belirleyici rolü devam etmektedir.
*İmamların mahalledeki merkezi rolü ikincil bir role dönüşmüştür.

KAYNAKÇA

AKDAĞ Mustafa, (1995),Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, 1. cilt, Cem Yayınları, İstanbul

ATASOY Veysel, (1992), Türkiye'de Mahalli İdarelerin Yapısı ve Yeniden Düzenlenmesi, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul

COŞKUN Bayram, UZUN Turgay,(1998),"Cumhuriyet'in 75. Yılında Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Niteliği ve Sorunları" Yeni Türkiye, Eylül-Aralık, yıl 4, sayı 23-24

ERKAN Rüstem, (2002) , Kentleşme ve Sosyal Değişme, Bilim adamı Yay., Ankara

ERYILMAZ Bilal, (1997),Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanması, Bileşik Yay., İstanbul

EVREN Burçak, (1996), "Mahalle Kahvehaneleri", Yeni Türkiye Dergisi, Mart-Nisan, Yıl 2, Sayı 8

GÖRMEZ Kemal, Yerel Demokrasi ve Türkiye, Vadi Yayınları, 2. Baskı, Ankara

KELEŞ Ruşen, YAVUZ Fehmi, (1998),Yerel Yönetimler, Turhan Kitapevi,2 Baskı,Ankara

KELEŞ Ruşen,(2000),Yerinden Yönetim ve Siyaset,Cem yayınevi,İstanbul

ORTAYLI İlber,(2000),Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880) Türk Tarih Kurumu yayınları, VII. Dizi , Sayı 178, Ankara, (2000), Türkiye İdare Tarihine Giriş, 2.Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, (2007), Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi,Cedit Neşriyat, Ankara

PALABIYIK Hamit-ATAK Şermin, (2002),Türkiye'de Mahalle Yönetimi,Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye'de Yerel Yönetimler,Alfa Yayınları,İstanbul

ULUSOY Ahmet, AKDEMİR Tekin,(2002), Mahalli İdarelerin Maliyesi, 2. Baskı Seçkin Yayınları, Ankara

TAMDOĞAN Işık, (2005)," Osmanlı Döneminden Günümüz Türkiye'sine "Bizim Mahalle", www.os-ar.com, 23.11.2005

Türkçe Sözlük,(1998),Türk Dil Kurumu,C.2,9.Baskı,Ankara

VURAL,Tarık,(2004)'Osmanlı İmparatorluğunda Yerel Yönetimler',Türk idare Dergisi,Eylül,S.444,Ankara

YEL Ali Murat, KÜÇÜKAŞÇI Mustafa Sabri,(2003), Mahalle Maddesi, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 27, Ankara

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE YOZLAŞMA İLİŞKİSİ: BİR KESİT VERİ ANALİZİ

Taner GÜNEY[1]
İbrahim BAKIRTAŞ[2]

Özet: Bu çalışmanın amacı, 43 ülke verisinin yardımıyla, yozlaşma ile çevresel sürdürülebilirlik arasındaki ilişkiyi karşılaştırmalı olarak analiz etmektir. EKK yöntemiyle yapılan tahminlemeye göre yozlaşma ile çevresel sürdürülebilirlik arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır. Araştırmada ayrıca Çevresel Kuznets Eğrisinin geçerli olup olmadığı da sınanmıştır. Buna göre, gelir ile çevresel sürdürülebilirlik arasındaki ters U şeklinde ilişki, yozlaşma değişkeni modele dahil edildiğinde anlamlılığını yitirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yozlaşma, çevresel sürdürülebilirlik, gelir, sosyo-kültürel farklılıklar, eğitim

Abstract: The aim of this study, using data for 43 countries, a comparative analysis is the relationship between corruption and environmental sustainability. According to estimations made by the method of OLS, there is negative and significant relationship between corruption and environmental sustainability. The study also tested the Environmental Kuznets Curve is valid or not. Accordingly, the inverted U-shaped relationship between income and environmental sustainability, corruption variable loses its significance when included in the model.

Keywords: Corruption, Environmental Sustainability, Income, Socio-Cultural Differences, Education

GİRİŞ

2010'ların başında altı milyarı aşan dünya nüfusunun, 2030 yılına gelindiğinde 11 milyarı geçmesi beklenmektedir (Shrivastava, 1995). Bu demografik baskının beraberinde ekonomik aktivitelerde de bir artışa neden olması olağandır. Ekonomik aktivitelerin artışına bağlı olarak artacak olan kaynak talebi küresel anlamda çevresel stresin de artmasına neden olacaktır. Dolayısıyla, çevresel sürdürebilirlik sorunu küreselleşme ve uluslararası ticaretin şekillenmesinde de önemli bir uyarıcıdır (Faber, 1992). Örneğin bazı uzmanlara göre, endüstrileşmiş toplumlara ait çok uluslu şirketler artan dünya nüfusu nedeniyle yükselişe geçen talebi karşılamak ve üretimin maliyetini gelişmekte olan ülkelere ihraç etmek için serbest ticareti bir araç olarak kullanmaktadır (Daly, 1993). Dünyanın tükenecek olan fosil yakıtları ve yenilenebilir enerji kaynaklarının niteliği bilindiğine göre şirketlerin temel faaliyetleri veri alındığında çevresel sürdürülebilirlik çok hassas bir konu olmaktadır (Park vd., 2007). Bu görüşü destekleyen ve çevresel görüş açısından oldukça popüler olan "kirlilik sığınağı hipotezi"ne göre açık piyasalar, ticaret liberalleşmesi, artan doğrudan yabancı yatırımlar ve çok uluslu şirketler gelişmekte olan ülkelere düşük teknolojilerin götürülmesini cesaretlendirerek kirlenmiş endüstrilerin artmasına neden olmaktır. Böylece çevresel standartlar için adeta bir düşüş yarışı başlamıştır (Xing ve Kolstad, 2002). Bu görüşe karşı çıkan "kirlenme halesi hipotezi"ne göre ise ticaret liberalleşmesi veya doğrudan yabancı yatırımı cesaretlendiren çok uluslu şirketler verimli teknolojilerin ihraç edilmesini ve yönetim anlayışının yeniden kurulmasını sağladıkları için dünya genelindeki çevresel standartların yükselmesine yardımcı olmaktadır (Gentry, 1998). Her iki hipotezin ortak noktası, ekonomik faaliyetler ile çevresel sürdürülebilirliğin yakın ilişkili olmasıdır. Bu değişkenler arası ilişkiyi Grossman ve Krueger (1995), ekonomik büyümenin çevre açısından zararlı olup olmadığı temelinde incelemiştir. Araştırma bulgularına göre ekonomik büyüme ile çevre sağlığı arasında ters U şeklinde bir ilişki vardır. Yani kirlilik ve radyo aktif kirlenme, kişi başına gelirin düşük olduğu ülkelerde ekonomik büyümenin en üst seviyesinde en kötü düzeyine ulaşmaktadır. Buna literatürde genellikle Çevresel Kuznets Eğrisi (ÇKE) denmektedir. Ancak yapılan çalışmalar ÇKE'nin her ülke için geçerli olmadığını ortaya koymaktadır (Stern ve Common, 2001). Sosyo-kültürel faktörlerin de ülkelerin çevresel sürdürülebilirliği üzerinde etkili olabileceği görüşünden hareketle Park vd. (2007) 43 ülke verisini kullanarak ÇKE'nin geçerli olup olmadığını test etmiştir. Araştırmanın modelinde sosyo-ekonomik değişkenlerden eğitim ve kişi başına gelire yer verilirken, kültür

[1] Öğr. Görv. Dumlupınar Üniversitesi, Emet MYO, Kütahya
[2] Doç. Dr. Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Kütahya

değişken olarak riskten kaçınma, bireyselcilik, erkek egemenliği ve güç dağılımı kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre riskten kaçınma, bireyselcilik, erkek egemenliği ve güç dağılımı gibi kültürel değişkenler modele dahil edildiğinde ÇKE'nin temel öngörüsü zayıflamaktadır. Diğer bir deyişle kültürel faktörler ekonomik büyüme ile çevre sağlığı arasındaki ters U ilişkisini zayıflatmaktadır.

Bu çalışmanın amacı da Park vd. (2007)'nin kullandığı modeli temel alarak, ülkelerin sosyo-kültürel değerleri ile birlikte yozlaşma düzeyinin de modele dahil edildiği durumda, yozlaşmanın çevresel sürdürülebilirliği nasıl etkilediğini ve modelde ÇKE'nin geçerli olup olmadığını tespit etmektir.

ÇEVRE ve YOZLAŞMA

Literatür

Literatürde yer alan az sayıda çalışma, genelde, çevresel standartlar ile yozlaşma düzeyi arasındaki ilişkinin negatif yönlü olduğu düşüncesini desteklemektedir. Mukherjee ve Chakraborty (2010) çevresel sürdürülebilirlik değerlerinin sosyo-ekonomik ve sosyo-politik faktörlerden etkilenip etkilenmediğini araştırmıştır. Araştırmanın analiz bulgularına göre demokrasi, insani gelişmişlik, kişi başına milli gelir ve yozlaşma gibi değişkenlerle çevresel sürdürülebilirlik değerleri arasında yakın bir ilişki vardır. Demokrasi, insani gelişmişlik ve yozlaşma ile çevresel sürdürülebilirlik değerleri arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Welsch (2004) de yaptığı çalışmada yozlaşmanın kişi başına gelir düzeyini düşürebileceğini, düşük kişi başına gelirin ise çevresel kirlenmenin artmasına neden olabileceğini ileri sürmüştür. Benzer yöndeki çalışmalar Damania vd. (2003) ve Lopez ve Mitra (2000) tarafından da yapılmıştır.

Yozlaşmanın sosyal ve ekonomik maliyetleri açısından bakıldığında Dillon vd. (2006), rüşvet ve zayıf hukuksal düzenlemelerin çevresel sürdürülebilirlik düzeyinin düşmesine ve bireylerin çevre için çalışma isteklerinin azalmasına yol açtığını ifade etmektedir. Winbourne (2002) ise yozlaşmanın yaban hayatı ve benzer doğal kaynakların kullanımındaki kaçakçılığı artırarak, bu kaynakların tükenmesine ve yok olmasına neden olabileceğini belirtmektedir. Pellegrini ve Gerlagh (2006) kurumsal yapının gelişmesi ve yozlaşma düzeyinin azalmasına bağlı olarak ekonomik büyümenin artacağını, artan gelir nedeniyle daha katı çevresel politikalar üretileceğini savunmaktadır. Kotlobay (2002) Rusya'daki kamu kurumlarında çalışan memurların rüşvet almasıyla çevresel kirlenme arasında pozitif bir ilişkinin varlığına dikkat çekmektedir. Araştırmada 1999 yılında orman kaçakçılığı ile ilgili 6383 dava soruşturmasından sadece 3113 tanesi mahkemeye sunulmuş, bunların içinde de sadece 907 dava cezalandırma ile sonuçlanmıştır. Benzer nitelikte bir araştırma Carter (1997) tarafından gerçekleştirilmiştir. Carter New York'ta faaliyet gösteren atık endüstrisi için yapılan düzenlemeler ile ilgili sektörün suç ilişkisini incelemiştir. Araştırma bulgularına göre düzenlemelerin caydırıcılığı arttıkça, suç ve rüşvet oranı azalmakta ve endüstri faaliyetleri rekabetçi bir yapıya kavuşmaktadır. Ranjan ve Bakshi (2006) ise yozlaşma, dış ticaret ve çevresel sürdürülebilirlik ilişkisini incelemiştir. Çalışmaya göre, yozlaşmış yöneticilerin bulunduğu ve doğal kaynak girdilerini yoğun olarak kullanan işletmeler, yozlaşma sayesinde rakiplerine karşı rekabet avantajı sağlarken, doğal kaynakların verimsiz ve aşırı kullanılmasına neden olduğu için çevre sağlığına zarar vermektedir.
Robbins (2000), literatürdeki genel kanının aksine yozlaşmanın çevresel sürdürülebilirlik açısından zararlı olmayabileceğini savunmaktadır. Bu görüş Morse (2006) tarafından yapılan bir çalışma ile de desteklenmektedir. Morse (2006) araştırmasında çevresel sürdürülebilirlik değerleri ile yozlaşma algılama verilerini kullanmaktadır. Araştırmanın analiz bulgularına göre yozlaşma ve çevresel sürdürülebilirlik kişi başına gelir ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye sahiptir. Yozlaşma düzeyi arttığında çevresel sürdürülebilirlik ve kişi başına gelir düzeyi azalmaktadır. Kişi başına gelirin etkisi çıkarıldıktan sonra yozlaşma çevresel sürdürülebilirliğin alt göstergeleri olan baskı, devlet, etki ve sorumluluk düzeyini azaltmak- tadır. Çalışmaya göre çevresel sürdürülebilirliğin çoğu alt göstergesi ise yozlaşma ile ilişkili değildir.

Çevresel Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilir kalkınma çok çeşitli biçimlerde tanımlanabilir. The World Commission on Environment and Development, diğer adıyla, Bruntland Komisyonu, sürdürülebilir kalkınmayı gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayabileceği bir üretim düzeyinden uzaklaşmadan bugünkü ihtiyaçları karşılayabilme yeteneği olarak tanımlamaktadır (World Commission, 1987:89). Bu tanımlamaya göre sürdürülebilir kalkınma ekonomik büyüme,

sosyal eşitlik ve çevresel eşitlik ile yakından ilgilidir. Çünkü komisyona göre ekonomik büyüme, çevresel bozulma ve yoksulluk açısından çözülmesi gereken büyük sorunlara yol açan bir süreçtir (Grossman ve Kruger, 1993).

Brezilya'nın başkenti Rio De Janerio'da 1992 yılında yapılan Çevre ve Kalkınma Zirvesi'nde, çevresel sürdürülebilirliğin objektif politikalar yardımıyla korunması ve geliştirilmesi için gerekli çalışmaların başlatılması yönünde kararı alınmıştır. Bu konudaki iddialı çalışmalardan biri Çevresel Sürdürülebilirlik İndeksi (ÇSİ)'nin hazırlanmasıdır. Bu indeks World Economic Forum, Yale Üniversitesi ve Columbia Üniversitesi tarafından birlikte hazırlanmaktadır. İndeks 67 alt değişken verinin kullanılması ile hesaplanan 22 göstergeden oluşur. Bu 22 gösterge ise çevresel sistemin kalitesi, bu sistemin stres seviyesi, insan nüfusunun çevresel bozulmaya karşı hassasiyeti, çevresel strese karşı sosyal ve kurumsal kapasitenin ölçüsü ve global temizlikçilik olmak üzere 5 değişkenden oluşan bir temel yapının değerlerini ifade etmektedir (Global Leaders, 2001:9).

Yozlaşma

Yozlaşma için literatürde kullanılan en yaygın tanım "*özel çıkarlar için kamu gücünün kötüye kullanılmasıdır*" (Tanzi, 1998). Yozlaşma zimmet, zarar verme, lehine kullanma, hediye verme, rüşvet, para çalma ve adam kayırma gibi çok geniş çapta yasal olmayan davranışı içerir. Yozlaşma, münferit veya örgütlü, bürokratik veya politik, yüksek veya önemsiz, aktif veya pasif olarak gerçekleştirilebilir. Bu çeşitlilikte ortak nokta yozlaşmanın insana, topluma, devlete, dünyaya zarar veren bir hastalık olmasıdır (Kayrak, 2008). Bu hastalığın boyutunu Ajans Press Online, her yıl 2 trilyon dolardan fazla olarak açıklamıştır (Er, 2008). Yozlaşma üzerine yapılmış çalışmalar incelendiğinde, araştırmacıların çeşitli yozlaşma türü tanımladıkları görülmektedir. Ancak, çoğunlukla yozlaşma ekonomik ve politik olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Ekonomik yozlaşma, maddi çıkar elde etmek için kamu gücünün veya kamu otoritesinin, kamu yararına olmayacak şekilde kullanılması nedeniyle ekonomik yapının bozulması veya işlevini tamamen kaybetmesini ifade eder. Ekonomik yozlaşma rüşvet, zimmet, haraç, kara para aklama ve rant sağlama gibi hukuka aykırı eylemlerin varlığını gerektirmektedir (Shahabuddin, 2007). Politik yozlaşma seçmenler, baskı ve çıkar grupları, politikacılar ve bürokratlar gibi siyasal karar alma mekanizmaları içinde yer alan aktörlerin özel çıkar sağlama amacıyla hukuki, ahlaki, dini ve kültürel normları ihlal eden eylemlerde bulunmasıdır. Politik yozlaşmanın da ekonomik yozlaşma gibi kendisine has türlere sahiptir. Bunlar arasında kayırmacılık, oy ticareti ve oy satın alma ve lobicilik olarak ifade edilebilir (Finnie vd., 2006). Yozlaşma, uluslararası kuruluşlar ve bazı araştırmacılar tarafından ölçülmektedir. Bunlar Transperancy International tarafından hazırlanan Yozlaşma Algılama İndeksi (CPI) ve Rüşvet Ödeyenler İndeksi (BPI), International Country Risk Guide tarafından hazırlanan Yozlaşma Kontrol İndeksi (CCI), Business International tarafından hazırlanan İşletme Uluslararası Yozlaşma İndeksi (BICI) ve Political Risk Services tarafından hazırlanan Politik Risk Servisi Yozlaşma İndeksi (PRSCI)'dir.

Kültürel Değişkenler

Hofstede (1983) kültürel değişkenleri dört grupta toplamaktadır. Bunlar risk dağılımı, bireyselcilik, güç dağılımı ve erkek egemenliğidir. Hofstede bu değişkenlerin özelliklerini ve boyutlarını şu şekilde belirtmektedir: *risk dağılımı* toplumdaki bir bireyin doğal ve beşeri güçlerden kaynaklanan risklere karşı kendini tehlikede hissetme derecesidir. Yüksek dereceler toplumun bu riskleri azaltmak için çok çaba sarf ettiğini ifade ederken düşük dereceler bu riskler karşısında toplumun bireyi savunmasız bıraktığını ifade eder. *Bireyselcilik* değişkeni toplumun ortak çıkarlarını paylaşmayan bir bireyin toplum tarafından kabul görme derecesidir. Böyle bir bireyin toplum tarafından kabul edildiği ülkeler yüksek bireyselcilik derecesine sahiptir ve düşünce özgürlüğü açısından gelişmiştir. Diğer bir deyişle, bu tür ülkeler kolektif çalışma kültürünün geliştiği yerlerdir. *Güç dağılımı* değişkeni gücün adil veya adil olmayan bir şekilde toplumda nasıl dağıldığını ve adil olmayan güç dağılımının nasıl algılandığını ölçmektedir. Yüksek güç dağılımı özelliği taşıyan ülkelerde güç belli bir grupta daha çok yoğunlaşmıştır. Bu tür ülkelerde güçsüzler bunu hayatı bir gerçeği olarak kabul etme eğilimindedir ve bu nedenle otoriteye boyun eğmektedir. *Erkek egemenliği* değişkeni ise toplumsal gerçekliklerin bir tek kişinin ürünü gibi görüldüğü ve bireysel davranışların insan cinsiyetine göre şekillendiği durumu ifade eder. Erkek egemenliğinin yaygın olduğu ülkelerde bireyler diğer bir bireyin yaşam tarzına saygı duymazken, feminen toplumlarda bireyler diğer bir bireyin yaşam tarzına ve tercihlerine değer vermektedir.

Veri ve Yöntem

Yozlaşma özel tüketime sunulacak malların üretiminde kullanılacak kamu kaynaklarının dağılımını etkileyerek, bu malların tüketiminden elde edilecek faydanın tüm topluma eşit şekilde dağılmasını engellemektedir (Damania vd., 2003). Benzer şekilde yozlaşmaya bağlı olarak nedeniyle zayıflamış bir devlet yönetimi doğal kaynakların kullanımı için hazırlanan politikaların kötüleşmesine, kamu idarecilerinin yozlaşmasına ve uygulamaların yetersiz kalmasına da neden olabilir. Böylece çevresel sürdürülebilirlik açısından büyük problemler ortaya çıkabilir. Yozlaşma bu nedenle ülkelerdeki çevresel sürdürülebilirliğin önündeki engellerden biridir (Doig ve McIvor, 1999). Bu nedensellik bağı temelinde şekillenen hipotez şöyledir:

H1*: Yozlaşma düzeyinin yükselmesi sonucu çevresel sürdürülebilirlik düzeyinin gerilemesi beklenmektedir.*

Park vd. (2007)'in çalışmasında çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisi incelenen kültürel değişkenler olan risk dağılımı, bireyselcilik, güç dağılımı ve erkek egemenliği kontrol değişken olarak kullanılacaktır. Park vd. (2007)'in çalışmasında, sosyo-ekonomik açıdan önemli birer gösterge olması nedeniyle kişi başına gelir ve eğitim değişkenleri kullanılmıştır. Bu çalışmada da gelir değişkeni için kişi başına GSMH, eğitim değişkeni için 20-24 yaş arası yüksekokul ve üniversiteye devam eden nüfus miktarı kullanılacaktır.

Çalışma hipotezinin test edilmesinde 43 ülke[3] verisi kullanılmaktadır. Yoz
laşma skorları için Transperancy International tarafından hazırlanan Yozlaşma Algılama İndeksi (2001) tercih edilmiştir. Çünkü CPI'nın diğer indekslere oranla daha daha uzun bir döneme, daha periyodik ve daha fazla ülkeyi kapsamasıdır. Bu indeksin kullanılmasının bir diğer nedeni olarak, literatürde yer alan araştırmalarda CPI'nın sıklıkla kullanılmasıdır (Vinod, 1999:6). CPI'nın yaptığı araştırmada her ülkeyle ilgili olarak en az dört ayrı anket yapılmaktadır. Birden fazla anket yapılmasıyla, anket sonuçlarındaki varyans farklılıkları da ortaya konulmakta, tüm anketlerin sonuçları tek bir endeks haline dönüştürülmektedir. CPI 0 ile 10 arasında skorlar almaktadır. CPI'da skorlar 10'a yaklaştıkça yozlaşma düzeyi azalmakta, 0'a yaklaştıkça yozlaşma düzeyi artmaktadır. ÇSİ (2001) verileri WEF'nin yayınladığı Global Leaders for Tomorrow Environmental Task Force'tan derlenmiştir. ÇSİ 0 ile 100 arasında değerler almaktadır. Değer 100'e yaklaştıkça çevresel sürdürülebilirlik düzeyi yükselmekte, 0'a yaklaştıkça çevresel sürdürülebilirlik düzeyi düşmektedir. Kültürel değişkenlerin verileri Hofstede (1983)'in çalışmasından derlenmiştir. Eğitim ve kişi başına GSMH verileri Dünya Bankası'ndan derlenmiştir. Bu çalışmada yürütülen analizler kesit veriler kullanılarak Sıradan En Küçük Kareler (EKK) yöntemi ile tahminlenmiştir.

Tanımlayıcı İstatistikler

Tablo 1 ülkelerin gelir ve bölge düzeylerine göre tanımlayıcı istatistikleri verilmiştir. Tabloya göre tüm yüksek gelirli ülkelerin yozlaşma verilerinin ortalaması, düşük gelirli ülkelerin yozlaşma verileri ortalamasından yaklaşık iki kat fazladır. Benzer bir durum kültürel değişkenlerden biri olan bireyselcilik değişkeni için geçerlidir. Yüksek gelirli ülkelerdeki ortalama bireyselcilik değeri, düşük gelirli ülkelerdeki bireyselcilik değerinin yaklaşık üç katıdır. Kültürel değişkenlerden bir diğeri olan güç dağılımı değişkeni de iki grup ülke arasında anlamlı bir farka sahiptir. Yüksek gelirli ülkelerdeki güç dağılımı verilerinin ortalaması, düşük gelirli ülkelerdeki güç dağılımı verileri ortalamasından yaklaşık iki kat daha düşüktür. Bu üç değişkenin ortak özelliği ülkelerin gelir seviyeleridir. Düşük gelirli ülkelere göre yüksek gelirli ülkelerde yozlaşma düzeyi daha düşük, güç dağılımı ve bireyselcilik kültürü daha fazla gelişmiştir. Güç dağılımı ve bireyselcilik arasında ise negatif ilişki vardır.

[3] Bu ülkeler: Almanya, Arjantin, Avustralya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Brezilya, Danimarka, Ekvador, El Salvador, Endonezya, Finlandiya, Fransa, Filipinler, Guatemala, Hindistan, Hollanda, İrlanda, İsrail, İspanya, İsviçre, İsveç, İtalya, Japonya, Kanada, Kolombiya, Kosta Rika, Malezya, Meksika, Norveç, Pakistan, Panama, Peru, Portekiz, Singapur, Şili, Tayland, Türkiye, USA, Uruguay, Venezuela, Yunanistan, Yeni Zelanda.

Tablo 1: Verilerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Ülkeler	Değişkenler	x	Std. Sapma	Minimum	Maksimum
Tüm Ülkeler	ÇSİ	57,96	11,43	35,7	80,5
	YOZ	5,88	2,47	1,9	9,9
	RİSK	67,51	24,37	8,0	112,0
	BİREY	45,70	26,76	6,0	91,0
	GÜÇ	55,28	23,36	11,0	104,0
	ERKEK	49,00	19,40	5,0	95,0
	GELİR	14,72	12,93	0,4	43,60
	EĞİTİM	38,65	20,71	4,0	90,0
Yüksek Gelirli Ülkeler	ÇSİ	66,52	9,66	44,1	80,5
	YOZ	8,05	1,12	5,5	9,9
	RİSK	57,84	20,86	23,0	94,0
	BİREY	72,00	12,03	46,0	91,0
	GÜÇ	35,84	15,30	11,0	68,0
	ERKEK	50,53	25,51	5,0	95,0
	GELİR	26,39	8,30	14,8	43,6
	EĞİTİM	55,58	15,43	34,0	90,0
Düşük Gelirli Ülkeler	ÇSİ	51,19	7,57	35,7	64,6
	YOZ	4,15	1,77	1,9	9,2
	RİSK	75,17	24,61	8,0	112
	BİREY	24,88	13,07	6,0	51
	GÜÇ	70,67	15,96	35,0	104
	ERKEK	47,79	13,22	21,0	73
	GELİR	5,49	7,08	0,4	33,93
	EĞİTİM	25,25	13,13	4,0	53
Bölge 1 Ülkeleri: Avrupa ve Kuzey Amerika	ÇSİ	65,02	10,05	44,1	80,5
	YOZ	7,66	1,41	4,2	9,9
	RİSK	63,63	25,56	23,0	112,0
	BİREY	66,63	16,40	27,0	91,0
	GÜÇ	39,42	17,03	11,0	68,0
	ERKEK	46,11	23,21	5,0	79,0
	GELİR	24,47	9,04	10,9	43,6
	EĞİTİM	53,05	14,43	34,0	90,0
Bölge 2 Ülkeleri: Diğer Bölgeler	ÇSİ	52,38	9,28	35,7	71,3
	YOZ	4,47	2,21	1,9	9,4
	RİSK	70,58	23,47	8,0	101,0
	BİREY	29,13	21,18	6,0	90,0
	GÜÇ	67,83	19,95	22,0	104,0
	ERKEK	51,29	15,92	21,0	95,0
	GELİR	7,01	10,05	0,4	38,1
	EĞİTİM	27,25	17,69	4,0	80,0

Not: ÇSİ: Çevresel Sürdürülebilirlik İndeksi; YOZ: Yozlaşma Algılama İndeksi; RİSK: Riskten Kaçınma İndeksi; BİREY: Bireyselcilik-Kolektiflik İndeksi; GÜÇ: Güç Dağılımı İndeksi; ERKEK: Maskülen-Feminen İndeksi; GELİR: Kişi Başına GSMH; EĞİTİM: Yüksek Öğrenimdeki Nüfus Yüzdesi.

ANALİZ VE BULGULAR

Bu kısımda ilk önce Pearson korelasyon sınaması yapılacak ardından çoklu regresyon yöntemiyle elde edilen bulgular sunulacaktır. Pearson korelasyon katsayısı sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur. ÇSİ üzerindeki etkileri araştırılan bağımsız değişkenlerin kendi aralarındaki 21 korelas- yon katsayısından 13 tanesi %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Yedi değişkenin ÇSİ ile ilgili korelasyon katsayıları incelendiğinde kültürel değişkenlerden RİSK ve ERKEK dışındaki değişkenler istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu değişkenlerden RİSK değişkeninin işareti beklendiği gibi pozitif değil negatif işarete sahiptir. ERKEK değişkeni ise beklenen işareti almasına rağmen %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 2: Pearson Korelasyon Katsayıları

	ÇSİ	YOZ	RİSK	BİREY	GÜÇ	ERKEK	GELİR	EĞİTİM
ÇSİ	1							
YOZ	,765* ,000	1						
RİSK	-,218 ,080	-,431* ,002	1					
BİREY	,650* ,000	,759* ,000	-,395* ,004	1				
GÜÇ	-,692* ,000	-,719* ,000	,245 ,057	-,687* ,000	1			
ERKEK	-,216 ,082	-,189 ,112	,080 ,305	,035 ,411	,107 ,248	1		
GELİR	,646* ,000	,825* ,000	-,361* ,009	,715* ,000	-,616* ,000	,007 ,483	1	
EĞİTİM	,719* ,000	,770* ,000	-,226 ,072	,784* ,000	-,618* ,000	-,029 ,427	,653* ,000	1

*: %1 Anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı katsayı

Daha önce belirtilen hipotezin test edilmesi ve modele yozlaşma değişkeni eklendiğinde kişi başına gelir ile ÇKE arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılabilmesi için, Park vd. (2007)'in takip ettiği yönteme bağlı kalınarak, çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 3'te verilmiştir. Modelde değişen varyans sorununun var olup olmadığına ilişkin ayrıca Breusch-Pagan-Godfrey (BPG) sınaması yapılmıştır. Bu sınamanın tercih edilmesinin nedeni örneklem büyüklüğünün 30'dan büyük olması ve uygulama kolaylığıdır (Gujarati, 2006). BPG sınamasına göre %5 anlamlılık düzeyinde hesaplanan değer 0,3660'tır. Ki-kare tablo değeri ise 11,070'tir. Bu verilere göre sabit varyans varsayımı reddedilmez.

Tablo 3: Çoklu Regresyon Sonuçları

Değişkenler	Model A	Model B	Model C	Model D	Model E
YOZ	1.424 (1.26)	2.023*** (1.84)	2.751* (2.73)	2.154*** (1.76)	3.323* (2.77)
RİSK	0.036 (0.69)	0.050 (0.94)	0.073 (1.39)	0.059 (1.09)	0.091 (1.61)
BİREY	-0.004 (-0.06)	0.037 (0.47)	0.097 (1.39)	0.041 (0.48)	0.136 (1.64)
GÜÇ	-0.122*** (-1.69)			-0.117 (-1.64)	
ERKEK	-0.075 (-1.21)	-0.080 (-1.26)	-0.073 (-1.13)	-0.061 (-0.99)	-0.062 (-0.95)
GELİR	0.072 (0.45)	0.069 (0.42)	0.043 (0.26)	-0.797 (-1.26)	-0.500 (-0.78)
GELİR*GELİR				0.017 (1.42)	0.011 (0.87)
EĞİTİM	0.163 (1.64)	0.155 (1.53		0.209** (2.03)	
C	50.410* (4.92)	37.831* (5.21)	35.287* (4.90)	45.709* (4.30)	32.229* (4.02)
R	**0,677**	**0,651**	**0,628**	**0,696**	**0,636**
Adj. R	**0,613**	**0,593**	**0,578**	**0,624**	**0,575**
F ist.	**10,51***	**11,20***	**12,52**	**9,73***	**10,49***

*: %1 Anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı katsayı
**: %5 Anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı katsayı
***: %10 Anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı katsayı
Not: Parantez içinde t istatistik değerleri verilmiştir. Katsayılar standardize edilmemiş değerlerdir.

H1'in test edilmesi için beş model oluşturulmuştur. Model sonuçlarına göre; standardize edilmemiş değerlerin raporlandığı Model A'da GÜÇ değişkeni istatistiksel olarak anlamlıdır ve negatif işarete sahiptir. Anlamlı olan bu değişkenin modelden çıkarılması ile Model B oluşturulmuştur. GÜÇ değişkeninin çıkarılmasından sonra YOZ değişkeni istatistiksel olarak anlamlılığa kavuşmuştur ve işareti beklendiği gibi pozitiftir. Kültürel değişkenler ile EĞİTİM ve GELİR değişkeni istatistiksel olarak anlamlı değildir. GÜÇ değişkeni ile EĞİTİM değişkeninin çıkarılması ile oluşturulan Model C'de ülkelerdeki eğitim düzeyi ve otoriter rejim baskılarından kaynaklanabilecek etkiler modelden çıkarılmak istenmiştir. Bu durumda YOZ pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Kültürel değişkenler ise istatistiksel olarak anlamlılığa sahip değildir. Gelir ile ÇKE arasındaki ilişkinin doğrusal olmayabileceği varsayımından hareketle Model A'ya, gelir değişkeninin karesi alınarak, yeni bir değişken olarak eklenmiş ve Model D oluşturulmuştur. Model D'de YOZ ve EĞİTİM değişkenleri istatistiksel olarak anlamlıdır ve işaretleri beklendiği gibi pozitiftir. Ancak iki GELİR değişkeni de istatistiki olarak anlamlı değildir. GÜÇ değişkeni ise negatif işarete sahip olmasına rağmen anlamlı değildir. Model E'de, önceki modellerde anlamlı olan GÜÇ ve EĞİTİM değişkeni dışlanarak, gelir ve ÇKE arasındaki ilişki sınanmıştır. YOZ değişkeni pozitif işarete ve istatistiksel olarak anlamlığı sahipken gelir değişkenleri ile kültürel değişkenler anlamlı değildir. Buna göre gelir ile ÇKE arasında herhangi bir ilişki yoktur. Park vd. (2007) çalışmasında gelir ile ÇKE arasındaki ilişkinin varlığı Model B ve C'de tespit edilmiştir. Görülmektedir ki; modellere YOZ değişkeni ilave edildiğinde gelir ile ÇKE arasındaki ilişki anlamlılığını yitirmektedir.

SONUÇ

Çevresel sürdürülebilirlik ekonomik büyüme ve kalkınma ile çok yakından ilişkili olan bir kavramdır. Bu yönde yapılan bilimsel çalışmalarda gelir ile çevresel sürdürülebilirlik arasında ters U biçiminde bir ilişki olabileceği iddia edilmektedir ve Çevresel Kuznets Eğrisi olarak tanımlanmıştır. Ülkelerdeki kültürel farklılıkların çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisini araştıran Park vd. (2007), güç dağılımı ve erkek egemenliği gibi kültürel değişkenlerin çevresel sürdürülebilirliği etkilediğini, Çevresel Kuznets Eğrisinin ise geçerli olduğunu tespit etmiştir. Bu çalışmada Park vd. (2007)'nin oluşturduğu model kullanılarak yozlaşmanın çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisi incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre kültürel değişkenlerden olan güç dağılımı modelden çıkarıldığında, yozlaşma çevresel sürdürülebilirlik üzerinde negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir. Buna göre ülkelerdeki yozlaşma düzeyi yükseldiğinde çevresel sürdürülebilirlik düzeyi düşmektedir. Diğer yandan yozlaşma değişkeninin modelde yer alması ile gelir ve çevresel sürdürülebilirlik arasındaki ilişki anlamlılığını yitirmektedir. Diğer bir ifade ile Çevresel Kuznets Eğrisi geçerliliğini yitirmektedir. Sonuç olarak, yozlaşma ile çevresel sürdürülebilirlik arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

KAYNAKÇA

CARTER, T. S. (1997), "The failure of environmental regualiton in New York: the role of co-optation, corruption, and a co-operative enforcement approach", **Crime Law and Social Change,** 26 (1): 27-52.

DAMANIA, R., P., G., FREDRIKSSON ve A., J., LIST (2003), " Trade Liberalization , corruption, and environmental polcy formulation: theory and evidenve", **Journal of Environmental Economics and Management**, 46 (3): 490-512.

DALY, H. E. (1993), "The Perils of Free Trade", **Scientific American**, 269: 50-57.

DILLON, J., E., KARMA, A., FEIGHERY ve R., GARRET (2006), "Corruption & The Environment" **http://www.transperancy.org.ru/ doc/Columbia_Universty_Workshop_May2006_0I000_184.pdf** (Erişim: 30.04.2011).

DOIG, A. ve S., McIVOR (1999) "Corruption and its control in the developmental context: an analysis and selective review of the literature", **Third World Quarterly**, 20(3): 657-676.

ER, Mevliyar (2008), "Corruption from the Islamic Perspective: Some Recommendations for the MENA Region", **International Journal and Middle Eastern Finance and Mangement**, 1(1): 31-51.

FABER, D. (1992), "The Ecological Crisis of Latin America: A Theoretical Introduction", **Latin Amerikan Perspectives**, 19 (1): 3-16.

FINNIE, Bruce W., Linda K., GIBSON, David E., MCNABB (2006), "Economic Development: Corruption, Complexity, Wealth, and aTriad of Strains", **Humanomics**, 22(4): 185-204.

GENTRY, B. (1998), **Private Capital Flows and the Environment: Lessons from Latin America**, Edward Elgar Pres, UK.

GLOBAL LEADERS (2001), **Pilot Environmental Sustainability Index**, World Economic Forum 2001, Davos, İsviçre.

GROSSMAN, G. M. and A. B. KRUEGER (1995), "Economic Growth and the Environment", **Quarterly Journal of Economics**, 112: 353-377.

GROSSMAN, G. M. and A. B. KRUEGER (1993), "Environmental Impacts of a North American Free Trade Agreement", (Editör: P. M. GARBER), **The Mexico-U.S. Free Trade Agreement**, MIT Pres, Cambridge, ss: 13-56.

GUJARATI, Damodar N. (2006), **Temel Ekonometri**, Şenesen, Ümit, Gülay Günlük, Şenesen (Çev), Literatür Yayıncılık, İstanbul.

HOFSTEDE, G. H. (1983), "National Cultures in Four Dimensions", **International Studies of Management and Organization**, 13: 46-74.

KAYRAK, Musa (2008), "Evolving Challenges for Supreme Audit Institutions in Struggling with Corruption", **Journol of Financial Crime**, 15(1): 60-70.

KOTLOBAY, A. (2002), "Illegal Logging in the Southern Part of the Russian Far East: Problem Analysis and Proposed Solution – A case study on experiences of Log Tracking and Chain of Custody Practices in Forestry and Forest Products in Russia", WWF, Moscow, Russia. **http://archive.panda.org/forests4life/downloads/Case_study_for_Russi a.rtf** (Erişim: 02.05.2011).

LOPEZ, R. ve S., MITRA (2000), " Corruption, pollution, and the Kuznets environment curve", **Journal of Environmental Economics and Management**, 40(2): 137-150.

MORSE, S. (2006), "Is corruption bad for environmental sustainability? A cross-national analysis", **Ecology and Society**, 11(1): 1-22.

MUKHERJEE, S. ve D., CHAKRABORTY (2010), "Is Environmental Sustainability Influenced by Socioeconomic and Sociopolitical Factors? Cross-Country Empirical Evidence", **Sustainable Development**, 1002: 502-512.

PARK, H., Russell, CLIFFORD ve Junsoo, LEE (2007), "National Culture and Environmental Sustainability: A Cross-National Analysis", **Journal of Economics and Finance**, 31(1): 104-121.

PELLEGRINI, L. ve R., GERLAGH (2006), "Corruption, Democracy, and Environmental Policy: An Empirical Contribution to the Debate", **The Journal of Environment & Development**, 15(3): 332-354.

RANJAN, P. ve B., BAKSHI (2006), "Corruption, Environmental Resources, and Intarnational Trade", **Topics in Economic Analysis & Policy**, 6(1): 1-28.

ROBBINS, P. (2000), "The rotten institution: corruption in natural resource management", **Political Geography**, 19(4): 423-443.

SHAHABUDDIN, Syed (2007), "Corruption and Its Economic and Business Implications", **The Business Review**, 8(1): 305-314.

SHRIVASTAVA, P. (1995), "Ecocentric Management for a Risk Society", **Academy of Management Review**, 20(1): 118-137.

STERN, D. I. ve M. S. COMMON (2001), "Is There an Environmental Kuznets Curve for Sulfur?", **Journal of Environmental Economics and Management**, 41: 162-178.

TANZI, Vito (1998), "Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope, and Cures", **IMF Staff Papers**, 45(4): 559-594.

VINOD, H. D. (1999), "Statistical Analysis of Corruption Data and Using The Internet to Reduce Corruption", **9. Uluslararası Anti-Yozlaşma Konferansı**, 10-15 Ekim, Durhan, Güney Africa, ss. 1-13.

WELSCH, H. (2004), "Corruption, Growth, and the Environment: A Cross-Country Analysis", **Environmental and Development Economics**, 9(5): 663-693.

WINBOURNE, S. (2002), "Corruption and Environment", Management Systems International (MSI) and USAID: Washington, **http://pdf.dec.org/pdf_docs/PNACT876.pdf** (Erişim: 02.05.2011)

WORLD COMMISSION on ENVIRONMENT and DEVELOPMENT (1987), **Our Common Future**, Oxford Universty Pres, Oxfrod.

XING, Y. ve C., KOLSTAD (2002), "Do Lax Environmental Regulations Attract Foreign Investment?", **Environmental and Resource Economics**, 21: 1-22.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

TANZİMATTAN CUMHURİYETE TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİMLERİN YASAL VE YAPISAL DÖNÜŞÜMÜ

Feyzullah ÜNAL*

Özet: Bu çalışmanın amacı, Türk yerel yönetimlerinin ortaya çıkışında önemli olan etmenleri ortaya koyarak, mevcut yapısal durumun daha iyi analiz edilmesini sağlamak, yapılacak yeni yasal düzenlemelere tarihi gerçeklerin ışığında bakabilmektir. Bu amaçla, bu çalışmada, modern anlamda Türk yerel yönetimlerinin ortaya çıkışı tarihi süreç içerisinde ele alınmaktadır. Öncelikle, Tanzimat öncesi Osmanlı Devletinde yerel hizmetlerin nasıl ve hangi görevliler ya da merciler tarafından yürütüldüğü ele alınarak incelenmektedir. Türk yerel yönetimlerinin ortaya çıkış nedenleri, Tanzimat döneminin koşulları içerisinde ele alınmakta ve batıda yerel yönetimlerin ortaya çıkış nedenleri ile karşılaştırılmaktadır. Böylece, Türk yerel yönetimlerinin batılı yerel yönetimlerden farkı ve merkezi yönetim karşısında yerel yönetimlerin yasal ve yapısal konumu ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yerel yönetimler, Tanzimat, İl Özel yönetimleri, Belediyeler, Köyler, Özerklik, Yerel hizmet

THE LEGAL AND STRUCTURAL TRANSFORMATION OF LOCAL GOVERNMENT IN TURKEY FROM TANZIMAT TO THE REPUBLIC

Abstract: The aim of this study is to provide the analysis the existing and to focus on the new legal regulations under the light of historical realities by displaying the prominent factors in emerging the Turkish local governments. For this reason, in this study, the emergence of Turkish local governments will be under the historical process. Firstly, pre- Tanzimat period in Ottoman State, how the local sevices and by which actors had been performed will be analyzed. The reasons of the emergence of Turkish local governments has been treated under the conditions of Tanzimat period and compared with the reasons of West. Thus, the difference of Turkish local government with western ones the legal and structural place of local governments against the central government has been determined.

Key Words: Local Governments, Tanzimat, Cıty Private Governments, Municipalities, Villages, Autonomy, Local Services.

GİRİŞ

Yerel yönetimlerin Türkiye tarihinde Batıda olduğu gibi zengin bir geleneğe ve geçmişe sahip olduğunu ileri sürmek güçtür. Şehirlerin veya kırsal toplulukların yönetsel-mali konularda özerk bir şekilde hareket etmeleri ve yönetim organlarını yerel topluluğun oluşturması gibi bir olgu, birçok ülkenin tarihinde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğunda da yakın zamanlarda başlamıştır(Ortaylı, 1995:553). Türkiye'de modern anlamda yerel yönetimlerin ortaya çıkışı Tanzimat dönemine rastlamaktadır.

Modern anlamda yerel yönetimlerin sahip oldukları en önemli özellikleri mali ve yönetsel özerklikleri yanında hukuki bir kişiliğe sahip olmalarıdır(Dursun, 1998:94). Yerel yönetim deyimi ile genel olarak, belli edilmiş sınırları olan bölgesel birimle, hukuki bir kişilik, kurumsal bir yapı, genel ve özel statülerle konulmuş yetki, görevler ve bir derecede mali ve diğer otonomi anlatılmak istenir(Hill, 1974:23). Yerel yönetimler bir kurum olarak ancak geniş bir alanda ve toplumun bütün kurumları üzerinde kontrol fonksiyonunu yürüten bir merkezi yönetimin varlığı karşısında söz konusu olmaktadır. Diğer bir ifadeyle devletin güçlenen erkine rağmen, tarihin akışıyla birlikte bir bölgenin veya şehrin mali-yönetsel alanda özerklik elde edip bunu güçlendirmesiyle yerel yönetim denen hukuki varlık ortaya çıkmıştır. Modern anlamdaki yerel yönetimler, merkezi yönetimle birlikte ve ona rağmen varlık bulmuşlardır(Ortaylı, 1982:137-138). Bu gün de Dünyada bir çok ülke yerel yönetimleri, yerel özerkliği artırma yolunda köklü değişimlere gitmektedir(Bennett, 2000:430).

* Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

Batı demokrasilerinde 12. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar uzanan tarihi gelişmenin bir ürünü olan yerel yönetimler, merkezi hükümet karşısında bir bölgenin ya da bir kentin mali-yönetsel alanda özerklik elde edip güçlenmesiyle ortaya çıkmıştır. Batı yönetim ve siyasi tarihi, siyasi otoritenin birliğini ve bütünlüğünü değil, parçalanmışlığını ve çeşitli yerel otorite ve güç odaklarının ortaya çıkışını yansıtmaktadır. Batıda yerel yönetimler, bölgesel muhalefet ya da genel olarak "muhalefet" kavramıyla yakından ilişkili kurumlar olarak ortaya çıkmışken, Türk idari ve siyasi tarihinde, siyasi-idari otoritenin birliğini, bütünlüğünü korumak ve güçlendirmek yönünde hakim bir görüş ve uygulama nedeniyle "muhalefete" pek hoşgörü ile bakılmamıştır. Dolayısıyla Osmanlı siyasi kültürü, devlet yönetiminde "muhalefet" kurumunu meşrulaştırmamıştır ve Tanzimat'a kadar da Batı tipi yerel yönetimlere gerek duyulmamıştır(Eryılmaz, 2000:171). Ancak, Tanzimat'tan önce batı tipi yerel yönetimlerin bulunmayışı yerel hizmetlerin yürütülmediği anlamına gelmemektedir. Osmanlı idari sistemi yerel hizmetleri yürüten kendine özgü kurumlara sahipti.

TANZİMAT'TAN ÖNCE ŞEHİR YÖNETİMİ VE YEREL HİZMETLER

Geleneksel Osmanlı şehir yönetiminin temel niteliği bunun merkezi otoritenin iktidar alanına giren bir kamusal iş olması ve merkezden atanan görevliler tarafından yürütülmesidir. Şehrin önde gelen yöneticileri olan muhtesip, vali, kadı gibi görevliler merkezi otorite tarafından atanmakta ve merkez adına iş yapmakta idiler(Dursun, 1998:96). Bu görevliler içinde kadının şehir yönetiminde önemli bir yeri vardı.

Kadı

Osmanlı devlet sisteminde her kadı belli bir kaza veya sancak bölgesine tayin edilir ve her iki halde de kendisine ait olan görevleri bu bölge dahilindeki şehir, kasaba, nahiye ve köylerde yerine getirmekle mükellefti. Şer'i hukukun uygulayıcısı olan kadının yargı görevi yanında, şehrin yönetimi, asayişi, esnaf loncalarının denetimi, üretimin pazar yerlerinin kontrolü, narh ve fiyat kontrolü, vakıfların denetimi, okul ve camilerin yönetiminin denetimi, imar nizamı, diğer yandan temizlik ve alt yapısal tesislerin denetimi gibi geniş alanda görevli idi. Kadı kaza dahilindeki her nahiyenin başına kendi adına görevlerini ifa etmekle görevli bir naib tayin ederdi. Davalara bakmak, gerektiğinde keşfe çıkmak naiblerin başlıca görevleri idi. Kadıların görev bölgesi içinde naiblerden sonra en önemli yardımcısı mahalle biriminin başındaki imamlardı. İmam mahallenin yöneticisi ve temsilcisi olarak kadı tarafından onun arzıyla tayin edilir ve kontrol edilirdi(Ortaylı, 1976:97-99). Toplumsal dayanışmanın en iyi şekilde gerçekleştiği mahalle yönetimi Osmanlı şehir yönetiminde önemli görevler üstlenmiştir. Günümüzde mahalle yönetimi fonksiyonlarını önemli ölçüde yitirmiş durumdadır.

Osmanlı şehir yönetiminde, adli, mülki ve beledi fonksiyonlar birbirinden ayrılmamıştı. Bu fonksiyonları yürüten kadının, naib ve imam dışında subaşı ve muhtesip gibi yardımcıları bulunmaktaydı. Subaşı, şehrin güvenliğinden kadıya karşı sorumlu emniyet amiriydi. Muhtesip ise kadının belediye hizmetlerinden sorumlu yardımcısıydı. Muhtesibin görevi, bazı temel tüketim maddelerine narh koymak, bunu denetlemek, çarşı ve pazar işlerine nezaret etmek, tartı ve ölçü aletlerini kontrol etmek, gıda maddelerinin üretildiği ve satıldığı dükkan ve işletmeleri denetlemek gibi bugünkü belediye zabıtasının yerine getirdiği işlerdi(Eryılmaz, 2000:172-173). Kadıya şehir yönetiminde yardımcı olan bu görevliler birer devlet memuruydu ve maaşları halktan alınan vergi ve ceza gelirlerinden karşılanmaktaydı.

Osmanlı'da klasik kolluk teşkilatı olan Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra Kadı kolluk görevini yerine getirecek güçten ve örgütten yoksun kaldı. Kadılar gerek başkentte gerekse taşrada yardımcı olarak yeniçeri örgütünden yararlanmaktaydı. Şehir yönetiminde etkin bir denetim sağlamak ve gelirlerin toplanmasını temin etmek için İstanbul'da İhtisap Nazırlığı, eyaletlerde ise ihtisab Müdürlüklerinin kurulması(1826) ile kadı yargı organı ve vakıf denetçisi durumuna düştü. 1836 yılında Evkaf Nazırlığının kurulmasından sonra ise kadı vakıflar gibi altyapısal tesisler üzerindeki yönetim ve denetim fonksiyonunu da kaybetmiş ve tamamıyla bir yargı organı haline çevrilmiştir((Ortaylı, 1973:17). Kadı Tanzimat'tan sonra Nizami Mahkemelerin kurulması ile de sadece şer'i yargıçlar haline gelmiştir.

Vakıf ve Loncalar

Osmanlı'da şehir hizmetlerinin yürütülmesinde, kadılık kurumunun yanında vakıfların da önemli bir rolü bulunmaktaydı. Osmanlı toplumunda okul, kütüphane, hastane, sebil,aşevi,misafirhane,yurt ve sosyal yardım gibi hizmetler geleneksel olarak öteden beri vakıflar tarafından yürütülmekteydi ve belediye hizmetleri tümüyle vakıf esasına dayanmaktaydı(Eryılmaz, 1997:37). Vakıflar, modern anlamda belediyelerin kurulmasından sonrada bazı yerel hizmetleri günümüze dek yürütmeye devam etmişlerdir.

Osmanlı'da şehir hizmetlerinin yürütülmesinde bir diğer kurum ise lonca teşkilatıydı. Loncalar, hiyerarşik bir yapıda örgütlenmiş esnaf birlikleri olup bir bakıma günümüz yerel sivil toplum örgütleriydiler. Loncalar, üyelerin mesleki etkinliklerini denetlemek ve üyeleri arasındaki anlaşmazlıkları çözümlemek yanında merkezi yönetimle halk arasında aracılık rolü oynamışlar, hükümet emirlerini halka aktarmışlar, bunlara uyulup uyulmadığını izlemişler ve merkezi yönetimin taşra temsilcilerine yardımcı olmuşlardır(Dursun, 1998:97).

Osmanlı şehir yönetimi, başta kadılık kurumu olmak üzere esnaf kuruluşları ve vakıflar tarafından ortak şekilde yürütülmekteydi. Ayrı bir bütçesi, organları ve görevlileri olan yerel yönetimler batılaşma döneminin başlangıcı olarak kabul edilen Tanzimattan sonra Türk yönetim sistemine girmiştir(Eryılmaz, 1997:37). Yerel yönetimlerin yürüttüğü hizmetler, Tanzimat öncesinde genellikle kadı, vakıf ve loncalar tarafından yerine getirilmiştir.

TANZİMAT'TAN SONRA YEREL YÖNETİMLER

Tanzimat döneminde genel olarak kentlerin büyüdükleri, dış dünyaya açılımın gerçekleştirildiği, mali merkeziyetçiliğin yerleştirilmesi ihtiyacı, azınlık unsurlarının idari ve siyasi katılımının sağlanması, dış baskıların yoğunlaşması gibi nedenlerle yerel yönetimlerin kurulması gündeme gelmiştir(Dursun, 1998:101). Ancak, bu dönemde ortaya çıkan yerel yönetimler merkezi yönetimin insiyatifi ile oluştuğundan merkeziyetçi bir eğilime sahip olmuşlar, bu durum günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Türk Siyasi tarihinde 19.yüzyıl Osmanlı devletinin devamı için idari, mali, askeri ve sosyal alanlarda reformların kaçınılmaz bir ihtiyaç olduğu dönemi ifade etmektedir. Öncelikle askeri alanda başlatılan yenilik hareketleri, idarenin yeniden düzenlenmesi ve modernleştirilmesi amacıyla öncelikle mali alandaki yenilikler takip etmiştir. Osmanlı devletinin çöküşünün en önemli sebeplerinden biri mali sistemdeki bozukluktu ve vergilerin toplanması, tespiti ve yönetiminde ciddi sıkıntılar yaşanmaktaydı. Bu sorunlara iltizam usulünün bir çözüm olmaması nedeniyle kaldırılmasından sonra vilayetlere gönderilen Muhassıllara burada yardımcı olmak üzere Muhassıllık Meclisi oluşturuldu. Memleketin durumuna göre verginin tespit, tevzi ve peşin tahsilini yapacak gerekli masrafları bu meblağdan düşerek hazineye gönderecek Muhassıllık Meclisleri, yerel yönetim kurullarının sınırlı bir anlamda ilk örneği sayılmaktadır(Ortaylı, 1985:34). Bu meclisler daha sonraki tarihlerde kurulan yönetim meclislerine öncülük yapmıştır.

Belediyeler

Osmanlı Devletinde yerel yönetim birimi olarak bugünkü anlamda ilk belediye yönetiminin kurulması girişimleri Tanzimat'ı izleyen yıllarda ve özellikle 1854-1856 Kırım Savaşı sırasında Batı ülkeleri ile artan temas sonunda ortaya çıkmış, Fransız komün idarelerinden örnek alınarak 1855 yılında İstanbul'da ilk kez belediye kuruluşu denemesine girilmiştir(Aytaç, 1998:22). Kurulan belediyenin(şehremaneti) karar ve yürütme organları; şehremini ve şehir meclisinden oluşmaktaydı. İhtisab Nezaretini ortadan kaldıran şehremanetinin şehrin zorunlu ihtiyaç maddelerinin sağlanmasına dikkat etmek, narh koymak ve uygulatmak, yol ve kaldırım yaptırıp onarmak, temizlik işleri ve esnafın kontrolü gibi görevleri bulunmaktaydı(Ortaylı, 2000:134). İlk modern belediye yönetiminin kurulması, Kırım Savaşı sırasında Osmanlı Devletine müttefik etkisiyle olmuştur. Çünkü o dönemde İstanbul'da yüz binin üzerinde yabancı yaşamaktaydı ve Avrupalı devletler, bu uyrukların modern, bakımlı, temiz bir şehirde yaşamalarını istemekteydiler(Türe, 2000:38). Dolayısıyla Şehremaneti, o dönem için önemli sayılabilecek, batılı ülkelerdeki komünlerin üstlendikleri benzer görevleri yapmak üzere oluşturulmuştu.

Şehremanetinin başında merkezi hükümet tarafından tayin edilen şehremini bulunmaktaydı. Şehreminin görevleri ve bunları yerine getiriş biçimi bakımından İhtisab Nazırından pek farkı yoktu. Şehreminin yanında merkezi hükümetin seçimi ve Padişahın tayini ile görevlendirilen üyelerden kurulu bir Şehremaneti Meclisi vardı. Meclisin üyeleri esnaf ve ileri gelen bazı memurlardı. Şehremaneti gerek mali yetersizlikler, gerekse personel eksikliği gibi sorunlarla modern belediyecilik için iyi bir başlangıç olmamıştır(Ortaylı, 1979:296).

Şehremaneti ile başarısız deneme sürerken, Osmanlı hükümeti özellikle ecnebilerin yaşadığı ve modern liman kentinin karşılaştığı sorunların yoğunlaştığı bir bölgede(Galata ve Beyoğlu) modern beledi hizmetlerin görülmesi amacıyla Altıncı Daire-i Belediye'yi Paris örneğini izleyerek kurdu. Ayrıcalıklı bir bütçeye sahip olan Altıncı Daire-i Belediye ayrıcalıklı durumundan ileri gelen başarılarını Cumhuriyet dönemine kadar sürdürdü(Ortaylı, 1979:297). Bu başarılı örneğe bakarak kurulan yeni belediye daireleri beklenen başarıları gösterememiştir.

Tanzimat'la birlikte yoğunlaşan yönetimin yeniden yapılandırılması çalışmaları ve Altıncı Daire-i Belediye'nin nisbi başarısı belediye teşkilatının başkentte ve taşrada yaygınlaştırılmasına öncülük etmiştir(Al, 1998:109). Belediye örgütünün tüm İstanbul'a yaygınlaştırılması 1869'da çıkarılan Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi ile olmuş ve İstanbul Şehreminliği Örgütü iki düzeyli federatif bir yapı niteliğine bürünmüştü. Alt düzeyde, Altıncı Daire modeline benzer şekilde, çeşitli semtlerin yerel yönetimlerinden sorumlu 14 daire bulunmaktaydı. Üst düzeyde ise, Şehremini ve Şehremaneti Meclisinin yanında Şehremininin başkanlığında, 14 belediye dairesinin başkanlarından ve her biri meclis üyeleri arasından seçilip gönderilen üyelerden oluşan Cemiyet-i Umumiye yer alıyordu(Keleş, 2000:126).

İstanbul dışında(taşra'da) modern belediye örgütlenmesine 1864 Vilayet Nizamnamesi ile başlandığı görülmektedir. 1870 Tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ile de teyit edilen nizamname ile Vilayet, Sancak ve Kaza merkezlerinde birer belediye teşkilatı kurulacaktı. Belediyenin atanma ile göreve gelen Belediye Reisi ve seçimli üyelerden kurulu belediye meclisi bulunacaktı. Ancak bu belediyeler birçok kazada kurulamamıştır(Ortaylı, 1978:19).

1876 Anayasa'sı gerek İstanbul'da, gerekse taşra'da kurulacak belediyelerin seçimle işbaşına gelecek meclisler tarafından yönetilmesini, kuruluş ve görevlerinin ve meclis üyelerinin seçim usulünün kanunla belirtilmesini öngördü.1876'da hazırlanan Vilayet Belediye Kanunu her şehir ve kasabada birer belediye örgütü kurulmasını öngörmekteydi. Bu kanuna göre taşrada kurulacak her belediyenin başkan, belediye meclisi, Cemiyet-i Belediye olmak üzere üç organı bulunacaktı.Belediye meclisi halk tarafından seçilmiş üyelerden oluşacak, belediye başkanı belediye meclisi üyeleri arasından hükümetçe atanacak, Cemiyet-i Belediye ise Mahalli İdare Meclisi ile Belediye Meclisinin birleşmesinden meydana gelecekti(Aytaç, 1998:24).

1877 tarihli Dersaadet Belediye Kanunu Vilayet Belediye Kanunu'na ek olarak İstanbul'un giderek büyüyen dev sorunlarına çözüm bulabilmek amacıyla çıkarılmıştır(Seyitdanlıoğlu, 1999:158). Osmanlı Parlamentosunun ilk kabul ettiği yasa olan Dersaadet Belediye Kanunu İstanbul'da eski belediye yapısını büyük ölçüde korudu. Eskiden olduğu gibi belediye yönetimi, Şehreminliği ve belediye daireleri olmak üzere iki bölümden oluşmaktaydı. 1912 yılında çıkarılan "Dersaadet Teşkilat-ı Belediyesi Hakkında Kanun-u Muvakkat" ile belediye daireleri kaldırılarak yerlerine belediye şubeleri oluşturuldu. Şehremaneti yerine de belediye encümeni oluşturularak bu yapı 1930 tarihli Belediye Kanunu kabulüne kadar varlığını sürdürdü(Eryılmaz, 2000:177).

Osmanlı belediyeciliği, bir özerklik ve yerel yönetim sistemine geçiş olmaktan çok, şehrin bayındırlığı ve hizmetlerin yürütülmesine yönelik bir kurumlaşma olarak düşünülmüş ve uygulanmıştır. Merkeziyetçi devlet felsefesi ve geleneğinin hakim olduğu bir ortamda sadece düzenli kent hizmetlerinin yürütülmesi için hizmet kuruluşu olarak kurulan belediyeler, yerel komünal özelliklere sahip olamamışlardır(Görmez, 1997:197). Bu durumun günümüzde de çok fazla değişikliğe uğramadan devam etmekte olduğu söylenebilir.

İl Özel Yönetimleri

Yerel Yönetim birimlerinden bir diğeri olan İl Özel Yönetimleri 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra geliştirilmeye başlamıştır. 1864 yılında Vilayet nizamnamesi ile, "eyalet" teşkilatının yerini "vilayet" teşkilatı almıştır. Bu yeni düzenleme ile illerde, genel yönetimin yanında bir de "il özel yönetimi"nin bulunması öngörüldü. Her Sancak'tan seçilip gönderilecek dörder üyeden oluşan meclis-i Umumi(bugünkü İl Genel Meclisi)nin başkanlığı, merkezi yönetimce atanan valiye bırakılıyordu(Keleş ve Yavuz, 1989:39). Valiler, meclisin toplandığı tarihi bir ay öncesinden

sancak yöneticilerine bildiriyor, meclise katılacakların belirlenmesini istiyorlardı. Yılda bir defa uygun mevsimde toplanan meclisler kırk gün süreyle gündemdeki konuları görüşüp, örneklerini hazırlayarak hükümete sunuyordu. Bu meclislerin görüşme yaptıkları konularda karar verip, uygulatma yetkileri bulunmuyordu. Üyeler görüş ve düşüncelerini açıklamakta, çoğunlukla alınan kararları kayıtlara geçirip gereğini hükümete sunmaktaydılar(Çadırcı, 1993:9-10).
1870 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi İl Özel Yönetimlerinin moment yapısını korumuş, bunun yanısıra, Meclis-i Umumi'nin(İl Genel Meclisi)görev alanını genişletmiştir. 1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu Muvakkat ise, 1913'ten itibaren İl Özel Yönetimlerini düzenlemiştir. 1913 tarihli (İllerin Genel İdaresine İlişkin Geçici Kanun'un) ilk 74 maddesi, illerin genel yönetimini düzenlemiş, 74. maddesinden sonra gelen maddeleri ise il özel yönetimlerini düzenlemiştir. Bu geçici Yasanın yerini almak için hazırlanan ve 1987'de yürürlüğe giren 3360 Sayılı Yasa bazı yeni hükümler getirmiş, kimi maddelerde değişiklik yapılmışsa da, geçici yasanın temel hükümlerine dokunmamıştır. İl özel yönetimleri ile ilgili esaslı ve köklü değişiklikler 5302 sayılı İl Özel Yönetimi Kanunu ile gerçekleştirilmiştir.

Köyler

İl özel yönetimleri ve belediyeler, Türk yönetim hayatına Tanzimat'tan sonraki reform hareketleri içinde Fransız yönetim sisteminden alındığı halde, köy yönetimleri, Türk toplumunun siyasi, sosyal ve idari gereksinmelerinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Köy yönetimleri, Türk yerel yönetimleri içerisinde Tanzimat'tan önce ortaya çıkan ilk yerel yönetim birimleridir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren geleneksel olarak topluca yaşama bilincinin sonucunda ortaya çıkmış ve zamanla kurumsallaşmış en alt düzeyde bir yerel yönetim kuruluşu olarak, günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Osmanlı taşra teşkilatının en alt kademede yer alan yerleşim birimi olan köylerin, hiçbir özerkliği olmadığı gibi, bu birimlerin vergi defterlerindeki mükellefiyet kayıtlarından başka idari bir birim olarak da düşünülmediği görülmektedir(Ortaylı, 1985:92). Dolayısıyla, merkezi yönetim için, kırsal yerleşimlerde güvenliğin sağlanması ve vergilerin düzenli toplanması öncelikli hedefler olmuştur.

Köylerde muhtarlık kurumunun kurulması, Tanzimat'tan önce ve 1829'dan itibaren gerçekleşmiştir. Köylerin yönetiminden sorumlu olan imamların yetersiz kalmaları, güvenlik ve vergi konularında düzensizliğin giderilmesi, köylerden kentlere göçün önlenmesi gibi sebeplerle muhtarlığa geçiş yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin idari reform çalışmalarına girdiği dönemde(1858), mülki idari bölümlenme yeniden düzenlenmiş, mülki idare bölümleri, eyalet, liva, kaza ve kariye(köy)'lerden oluşturulmuştur. Böylece, köy ilk defa bir idari birim olarak düzenlenmiştir(Kavruk, 2004:55-57).

Köy yönetimleri, 1864 Vilayet nizamnamesi ile birlikte bir yerel yönetim birimi olarak düzenlenmiş, görev ve yetkileri, organları gibi hususlarda ayrıntılı bir düzenlemeye kavuşturulmuştur. Merkezi idarenin taşra teşkilatı, 1871 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayat Nizamnamesi'yle yeniden düzenlenmiştir. Bu nizamnameye göre, vilayetler livalara, livalar kazalara, kazalar nahiyelere ve nahiyeler de köylere ayrılmıştır. Böylece köylerin ilk kademe mercii kaza yerine nahiyeler olmuştur. Muhtarlar ile ihtiyar meclislerinin yetki ve görevleri genişletilmiştir. 1864 ve 1874 tarihli nizamnamelerde, köy muhtarları ve ihtiyar meclisleri için belirtilen görev ve yetkiler, büyük ölçüde mahalle muhtar ve ihtiyar heyetleri içinde geçerli olmuştur(Eryılmaz, 1992: 221-223). Köy ve mahalle muhtarlıklarının sahip olduğu bu görev ve yetkiler, 1913 tarihine kadar devam etmiştir.

1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu Muvakkatı, kendinden önceki 1864 tarihli Vilayet ve 1871 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamelerini yürürlükten kaldırmıştır(Eryılmaz, 1997:210). Böylece köy yönetimleri bu gün de yürürlükte bulunan 1924 tarih ve 442 sayılı Köy Kanunu yürürlüğe girinceye kadar yasal dayanaktan yoksun olarak hükümetin izniyle faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

SONUÇ

Türk yerel yönetimlerinin, ortaya çıkışları ve tarihi süreç içerisinde geçirdikleri evreler dikkate alındığında batıda olduğu gibi, merkezi yönetimlerle bir güç mücadelesi içine girerek ortaya çıkmadıkları anlaşılmaktadır. Batıda yerel yönetimlerin varlıklarının merkezi yönetimler kadar eski oldukları, hatta bazı ülkelerde merkezi yönetimlerden daha

önce kuruldukları görülmektedir. Dolayısıyla batılı ülkelerde yerel yönetimler, merkezi hükümetlerin oluşturdukları ve merkezi hükümetlerin birer lütfu olarak ortaya çıkmış yönetim birimleri olmadıkları anlaşılmaktadır.

Batılı anlamda Türk yerel yönetimlerinin ortaya çıkması ve faaliyetlerini yürütmesi, çok eski tarihlere dayanmamaktadır. 19. Yüzyıldan itibaren dönemin koşulları içerisinde tamamıyla batılı ülkeler, özellikle Fransa örnek alınarak oluşturulmuşlardır. Merkezi yönetimin zayıflaması ve yerel hizmetleri sunmada zorlanması, vergileri toplamada yaşadığı zorluklar yanında batılı ülkelere olan borçlarını ödemekte yaşadığı sıkıntılar gibi sebepler, Osmanlı devletini ve onun ileri gelen Tanzimat idarecilerini, merkezi hükümetin yanında ona yardımcı olacak yerel birimlerin oluşturulmasına sıcak bakmaya ve bu amaçla girişimlerde bulunmaya teşvik etmiştir.

Osmanlı devleti, batılı anlamda yerel yönetimleri oluşturarak yerel demokrasiyi güçlendirmek, halkın yönetime katılmasının kanallarını genişletmek, yerel özerkliği geliştirmek gibi amaçlarla yerel yönetimleri oluşturmak amacını taşımamıştır. Tam aksine merkezi yönetimin uzantısı olarak gördüğü yerel yönetimleri, sıkı bir vesayet denetimi altına alarak kontrol etmiş, varlıklarını kendisinin bir lütfu olarak görmüştür. Bu anlayışla yapılan yasal ve yapısal düzenlemeler, yapılan bir çok reform girişimlerine rağmen günümüze kadar etkisini sürdürmüştür. Son dönemde de yerel yönetimlerin güçlendirilmesi yönünde yapılan çalışmaların önündeki en büyük engellerden birisinin, yerel yönetim algımızda çok fazla değişmeyen "yerel yönetimlerin merkezi yönetimin bir uzantısı olduğu" düşüncesinin olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Al, Hamza.(1998). "Kadı'dan Şehremini'ne Belediyelerin Kuruluşu: Altıncı Daire-i Belediyye", Davut Dursun, Hazma Al (ed.), *Türkiye'de Yönetim Geleneği,* İlke Yayınları, No:24, İstanbul, ss.105-114

Aytaç, Fethi.(1998). *Açıklamalı Belediye Kanunu,* 6.Bası, Seçkin Yayınevi, Ankara 1998,

Dursun, Davut.(1998). "Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Doğuşu ve Siyasi/İdari Gelişme", Davut Dursun, Hazma Al (ed.), *Türkiye'de Yönetim Geleneği,* İlke Yayınları, No:24, İstanbul, ss.93-104

Eryılmaz, Bilal.(1992). *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yayınları, İstanbul,

Eryılmaz, Bilal.(1997). *Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanması*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul,

Eryılmaz, Bilal.(2000). *Kamu Yönetimi,* Erkan Matbaacılık, İstanbul,

Görmez, Kemal.(1997). *Yerel Demokrasi ve Türkiye*, Vadi Yayınları, Ankara,

Hill, Dilys, M., (1974). *Democratic Theory and Local Government*, London .

Kavruk, Hikmet.(2004). *Köy ve Mahalle: Yerleşim ve Yönetim Birimi*, Odak Yayınevi, Ankara,

Keleş, Ruşen ve Yavuz, Fehmi(1989). *Yerel Yönetimler*, Genişletilmiş 2.Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara,

Keleş, Ruşen.(2000). *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, Cem Yayınevi, Genişletilmiş 4. Basım, İstanbul,

Ortaylı, İlber.(1978). "İmparatorluk Döneminde Mahalli İdarelerin ve Belediyeciliğin Evrimi" Ergün TÜRKCAN(ed.) *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi (Birinci Kitap)*, Türk İdareciler Derneği Yayını, Ankara,

Ortaylı, İlber.(1979). *Türkiye İdare Tarihi,* TODAİE Yayını, No:180, Doğan Basımevi, Ankara,

Ortaylı, İlber.(1985). *Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, Hil Yayınları, İstanbul,

Ortaylı, İlber.(2000). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri(1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,

Makaleler

Bennett, Hadyn.(2000). "Employee Commitment: The Key to Absence Management in Local Goverment", *Leadership&Organization Development Journal*, 23/8, ss.430-441

Çadırcı, Musa.(1993). "Osmanlı Döneminde Yerel Meclisler", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 5, ss.3-12

Ortaylı, İlber.(1973). "Türk Belediyesinin Denetim Yetkisinin Tarihi Gelişimi ve Günümüzdeki Durumu" , *Amme İdare Dergisi,* Cilt 6, Sayı 4, ss.14-24

Ortaylı, İlber.(1976). "Osmanlı Kadı'sının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 9, Sayı:1, ss.95-107

Ortaylı, İlber.(1982). "Osmanlı İmparatorluğunda İdari Modernleşme ve Mahalli İdare Alanındaki Gelişmeler", *İdare Hukuku ve İlimler Dergisi (İHİD)* , Sarıca'ya Armağan,Yıl:3 Sayı:1-3, ss.137-148

Ortaylı, İlber.(1995). "Devraldığımız Miras", *Yeni Türkiye*, Yönetimde Yeniden Yapılanma Özel Sayısı, Yıl:1, Sayı:4, ss.552-558

Seyitdanlıoğlu, Mehmet.(1999). " "Yerel Yönetim Metinleri XlX": Dersaadet Belediye Kanunu ve Getirdikleri", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı:4, ss.157-171

Türe, Fatih.(2000). "Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Kökeni: Osmanlı İmparatorluğu'nda Yerel Yönetimler", *Yerel Gündem*, Yıl:2, Sayı:5, ss.34-41

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

TÜRK ATASÖZLERİ VE DEYİMLERİNDE GİRİŞİMCİLİK OLGUSU (SOSYO-EKONOMİK AÇIDAN BİR BAKIŞ)

Saban ESEN[1]
Ensar YILMAZ[2]

Özet: Bu çalışmanın amacı, Türk atasözleri ve deyimlerinde girişimcilik kavramına yaklaşımı ortaya koymaktır.Girişimcilik kavramı hem ekonomik hem de sosyolojik açıdan önemlidir. Ekonomik açıdan toplumların en değerli kaynaklarından biri girişimci bireylere sahip olmak iken, sosyolojik açıdan ise girişimciliğe hazır bir alt yapının mevcudiyeti son derece önemlidir. Bu alt yapının en önemli unsurlarından birisi uzun yıllar toplumda paylaşılan ortak değerler, yani atasözleri ve deyimlerdir.Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda atasözlerinde girişimcilikle ilgili, olumlu, olumsuz veya yansız (tarafsız) kavramlar taranmıştır. Çalışma neticesinde, girişimciliğe olumlu vurgu yapan atasözlerinin daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Girişimci, Atasözleri ve Deyimler, Kültür, Toplumsal Zihniyet

AN ENTREPRENEURSHIP CONCEPT AT TURKISH PROVERBS AND IDIOMS (A VIEW OF SOCIO-ECONOMIC PERSPECTIVE)

Abstract: The aim of this study, Turkish proverbs and statements reveals that entrepreneurial approach to the concept.The concept of entrepreneurship is important to both economic and sociological perspective. While Communities economically enterprising individuals to have one of the most valuable resources, sociological perspective, entrepreneurship is a ready availability of infrastructure is extremely important. One of the most important elements of this infrastructure in society for many years shared the proverbs and phrases of common values .In the study, qualitative research methods, content analysis technique was used. In this context, proverbs related to entrepreneurship, positive, negative or neutral (neutral) concepts were screened. As a result of the study, positive emphasis on entrepreneurship has been found to be more proverbs.

Key Words: Entrepreneurship, Entrepreneur, Proverbs and Idioms, Culture, Social Mentality

GİRİŞ

Ekonomik hayat, sadece dış verilerin bir araya gelişinden ibaret bir olgu değildir kuşkusuz. Ülgener'in de belirttiği gibi "Bütün bu rakmalar yığınının, sayısal verilerin altında kendine özgü tavır ve davranışarıyla bir insan gerçeği yatmaktadır. Eknomik yapıyı yalnız dış görünüşü ile para, sermaye akımı, ya da o akımların gövdeleştiği kuruluşlar değil, aynı zamanda ve belki daha önemli ölçüde insanın davranış biçimi, tercihleri ve bütün bunların toplam ifadesi olan yaşayış normları da yapmaktadır" (Ülgener, 1991: 12).

Günümüz ekonomik anlayışında üretim faktörlerinin en önemlilerinden biri olan ve iktisadi hayatta önemi gittikçe artan girişimcilik olgusunun da, ekonomik yapının bir veçhesini oluşturması açısından içinde var olduğu toplumun sosyo-kültürel ortamından etkilenmediği düşünülemez.

Girişimci mal ve hizmet üretimini gerçekleştirebilmek için riski üstlenerek doğal kaynak, sermaye, emek gibi üretim faktörlerini bir araya getirip faaliyete geçiren kişi olarak tanımlanabilmektedir (Tekin, 2004: 3).
Muhakkak ki girşimciliğin evrensel nitelikleri vardır. Her toplum için geçerli olan bu tür evrensel niteliklerin başlıcalarını riske girebilme, sabır ve çalışkanlık, hırs, yeniliklere açık olma olarak belirleyebiliriz. Ama diğer yandan

[1] Yrd.Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü
[2] Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, SBKY Bölümü

toplumsal bir olay olan girişimcilik olgusuna girişimcinin içinde yaşadığı toplumun değer yargıları, yaşam felsefesi, dini, kütürü, zihniyet yapısı gibi etmenler de damgasını vurur (Müftüoğlu, 2004: 83).

Girişimcilik açısından Batı'yla ülkemiz arasında yapılan karşılaştırmalarda "Bir lokma bir hırka" anlayışının Türk toplumunda yaygın bir anlayış olduğu, kapitalist Batı uygarlığının yarattığı değerler sisteminin ve üzerinde yükseldiği zihniyet dünyasının, Doğu toplumlarının ve özelde de Türk toplumunun değerler sistemi ve zihniyet dünyasıyla uyuşmadığı hatta çatıştığı, bu nedenle Batı'daki gibi girşimciliği besleyen bir zihniyet dünyasına sahip olmadığımız için Batılı girişimciler gibi bir girişimci gücüne sahip olamadığımız ve olamayacağımız ifade edilmektedir. Böylesi genelgeçer bir değerlendirmeye rağmen girişimcilik Türkiye'de giderek artmakta ve Batılı girişimcilerle yarışabilecek düzeye gelmektedir.

Bu çalışmada giderek yükselen bir grafik çizen girişimcilik olgusunun kendi kültürel kaynaklarından, kendi toplumsal zihniyet dünyasından ne derece beslenebileceğinin imkânları araştırılmıştır. Atasözleri ve deyimlerin bir toplumun zihniyet dünyasını ve kültürel kodlarını yansıtan alanlardan biri olabileceğini varsayılmıştır. Bu varsayımdan sonra, 10730 Türk atasözleri ve deyimlerinden girişimcilikle ilgili olanlar ayrılarak bunlar; "Girşimcliği teşvik edenler", "Girişimciliği engelleyenler" ve "Girişimcilik olgusuna olumlu veya olumsuz katkısı olmayanlar/yönsüz" olarak tasnif edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre sonuç ve öneriler oluşturulmuştur.

GİRİŞİMCİLİĞİN TANIMI VE TOPLUMSAL ZİHNİYETLE İLİŞKİSİ

Girişim, mal ve hizmet üretimi için kurulan işletme, firma, şirket olarak tanımlanır. Teşebbüsün amacı mal veya hizmet üreterek kâr elde etmektir. Teşebbüsü kuran kimseye ise müteşebbis veya girişimci denir (Seyidoğlu, 1992: 860).

Girişimci (Entrepreneur), iktisat teorisinde emek, sermaye ve doğal kaynaklar yanında dördüncü üretim faktörü olarak görülmektedir. Daha önceleri, girişimci çoğunlukla işletme sermayesinin de sahibi olduğu için girişim faktörü, sermayenin içinde kabul edilmiş, ayrı bir faktör olarak ele alınmamıştı. Ancak günümüzde girişim faktörünün de diğer üretim faktörleri kadar ayrı bir öneme sahip olduğu görüşü egemendir. Girişimci, firmanın sermayesine finansman kaynağı temin eder, girdileri satın alıp belirli teknoloji veya üretim yöntemleriyle birleştirerek üretimi organize eder, taleple ilgili bekleyişlerine göre üretim hacmini belirler, tüm riskleri üstlenir. Kısaca söylemek istersek girşimci, piyasa fiyatlarını değerlendirerek, yeni bir mal, üretim süreci veya organizasyon ortaya koyar (Seyidoğlu, 1992: 308).

Kavramların iktisat literatürüne girişi 19. ve 20. yüzyıllarda başlar. Kavramı ekonomiye Fransız ekonomist Cantillon kazandırmıştır. J. Babtiste Say ile de bu kavram bugün kullandığımız anlamına kavuşmuştur. Say'e göre girişimci kavramı, bütün üretim faktörlerini bir araya getirerek kıymetli olduğu sanılan bir malı üreten ve elde edeceği kâr için riski göze alan kişidir. Say'ın girişimci tanımı, risk üstlenme ile yöneticilik kabileyitinin her ikisine birden sahip olma esasına dayanmaktadır (Aytaç-İlhan, 2007: 103).

Girişimci, sürekli olarak piyasaları gözleyip talep boşlukları yakalayan, yeni talepler yaratan, talepteki değişmeleri zamanında farkederek gerekli uyumu sağlayan, kaynakları toplayıp yatırımları gerçekleştiren, rekabetten kaçmayan, tam tersine rekabeti varlığının temel şartlarından biri olarak kabul eden, riske girmekten ve sorumluluk üstlenmekten çekinmeyen, atak ve yaratıcı kişiler olarak değerlendirilmektedir (Müftüoğlu, 2004: 3)

Her ne kadar yukarıda girişimcilik, genellikle ya yeni firma kurucusu olarak ya da piyasalara yenilikleri süren bireyler olarak tanımlanıyor ise de bu iki yaklaşımın mikro teori içinde kabul görmesinin mümkün olmadığını, bunun nedeninin ise, girişimcilikle ilgili farklı formal tanımların mevcudiyetine bağlayanlar da bulunmaktadır (Oğuz, 2003:147). Oğuz'a göre, her girişimci birbirinden faklıdır. Bu nedenle girişimciliğin bir bütün olarak ifade edilebilmesi veya tek bir tanıma indirgenmesi mümkün değildir. Ancak bu çalışmanın amacı girişimcilik kavramını farklı açılardan incelemek değildir. Bu yönüyle bu çalışmada girişimcilik yukarıda ifadesini bulan genel kabul görmüş tanımıyla kabul edilmiştir.

Sosyolojik açıdan bakıldığında girişimcilikle sosyal yapı ya da sosyal etkenler arasındaki ilişkinin belirleyeciliği önem arz etmektedir. "Sosyal etkenler, pek çok davranış için motivasyonel bir etkide bulunurlar. Weber'den bu yana,

pek çok sosyal bilimci, başta din olmak olmak üzere, siyasal koşullar, eğitim, yaş, cinsiyet, aile kökeni vb., etkenlerin iktisadi davranışın oluşmasına, girişken aktivitelerin artmasına olanak tanıdığı noktasına vurguda bulunurlar" (Aytaç-İlhan, 2007: 105).

Sosyo-kültürel koşullar girişimciliği destekleyip teşvik edici bir rol oynayabileceği gibi girişimcilik ediminin gelişmesine karşı direnç oluşturan bireysel ve toplumsal kalıplar da üretebilirler. Nitekim geniş anlamıyla ele alındığında insan yaşamına ilişkin her şeyin kültürel (Dollot, 1991: 29) olduğu söylenebilir. "Kültür, ait olduğu toplumun tüm ilişki ve etkileşim süreçlerine, kurumsal yapılarına sirayet ederek, üyelerinin tüm vaziyet alışlarını, çalışma ve üretim biçimlerini, yönetim ve örgütlenme tarzlarını güçlü bir şekilde etkiler. Hatta, denilebilir ki birey ve toplum üzerindeki en büyük etkinin kaynağı kültürdür. Geleneklerden aile içerisinde alınan eğitime, ahlaki kurallar, davranış biçimleri, yaşam tarzları ve sosyal çevreye kadar birçok ögede kültürün izleri görülür. Ön kabullerimiz ve tercihlerimiz büyük ölçüde, içerisinde yaşadığımız toplumsal kültürün eseridir. Kültürler aynı zamanda yaptırım sistemleri olduğundan spesifik tutum/ davranış kalıpları üretirler. Girişimci güdüler ve davranış kalıpları da bu ortamda vücut bulur. Başarı, risk üstlenme, cesaret, birikim yapma, vs. gibi girişimci niteliklere ilişkin ilk telkinler ve uyarımlar kültür tarafından sunulur" (Aytaç-İlhan, 2007: 107). Güngör'ün de belirttiği gibi "Kültür, bir cemiyetin kendi problemlerini çözmenin bir tarzı olarak benimsenmiş olup kullandığı her türlü davranış sistemleri ve maddî vasıtaların bir terkibidir" denilebilir (Güngör, 1995: 31).

Sosyolojide kültür terimi bir grubun (az ya da çok geniş) üyelerinin ortak edinimlerinin bütününü ifade eder (Mucchielli, 1991: 8-9). Bir kültüre ait olguların bütünü düşünülürse, hepsini birbirine bağlayan bir yönlendirici ilkenin olduğu farkedilir. Bu ortak örüntü, bu kültürün "genel yönelimi"dir (Mucchielli, 1991: 13). İşte burada "zihniyet olgusu" bir grubun veya toplumun kültürel kimliğinin temel bileşkesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Mucchielli, 1991: 22). Her ne kadar hayatın içindeki somut olgular zihinsel alanı solduran bir etki yapsa da bir toplumun tutumlarının ve davranışlarının kaynağında o toplumun zihniyet dünyasının etkisinin varlığı inkar edilemez.

Zihniyet, kendisinden türeyen tutumlar, davranışlar ve söylemler aracılığıyla grup kimliğini dolaysız biçimde ifade edebilir (Mucchielli, 1991: 22), bu durumda zihniyet, bir grup insanın veya toplumun ortak psişik refarans örüntüsüdür (Mucchielli, 1991: 23) ve içselleştirilmiş kültür nosyonu ile kesişir (Mucchielli, 1991: 16).

Bir toplumun kültürünün nesilden nesile aktarılmasında çok önemli bir rol oynayan atasözleri, bir milletin değer yargılarını anlatan özlü sözlerdir. Yüzyıllar boyu edinilen yaşam deneyimlerini içeren atasözleri, o toplumun düşünce, özlem, eleştiri, gözlem ve yargılarını dile getirir (Çotuksöken, 1983: 9).

Atasözleri bir toplumun yaşam felsefesini, bir diğer deyişle, dünya görüşünü anlatan kesin yargı niteliğindeki sözler olduğu içindir ki atasözlerini incelediğimiz zaman; o toplumun yaşamı nasıl gördüğünü, hangi toplumsal kural ve ilkelere uyulması gerektiğini rahatlıkla anlayabiliriz. Bu bakımdan atasözleri bir milletin karakterini, yani toplumsal niteliklerini belirleyen en temelli ögeler durumundadır (Çotuksöken, 1983: 9).

Deyimler ise, tıpkı atasözleri gibi az veya çok yaygın; ekseriya birkaç kelime, bazen tam veya noksan bir cümle ile meramı anlatmaya yarayan; teşbih, istiare, mecaz, kinaye unsurlarıyla bir şeyi, bir hadiseyi tasvir ve ifade için kullanılırlar (MEB,1992: VII). Deyimlerin esas karakteri bir hal ifade etmektir. Bunlarda atasözlerinde olduğu gibi hüküm unsuru bulunmaz. Çoğunda da kelimelerin gerçek manalarından başka manalar taşıdığı görülür. Örneğin, "Deli fişek", "Ana kuzusu", "Canlı cenaze" gibi. Bununla birlikte deyimlerin de bir toplumun zihniyet dünyasını temsil etme kabiliyetine sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Toplumsal çevre içinde kendini kültürel formlarla ifade eden atasözleri ve deyimler kişiye bazı yargılar, inançlar, kanaatler, tutumlar, davranışlar kazandırırken; bazı yargı, inanç, kanaat, tutum ve davranışlar konusunda da engelleyici bir rol oynar. Bu bağlamda girişimcilik olgusunun da Türk toplumunun zihniyet dünyasını yansıtma özelliğine sahip olduğu varsayılan Türk atasözleri ve deyimlerinde nasıl ve ne oranda yer aldığı ve bu olguyu teşvik eden veya engelleyen unsurlarının neler olduğuna veya olabileceğine bakmak gerekir.

YÖNTEM

Bu çalışmada giriş bölümünde de ifade edildiği üzere, girişimcilik kavramına Türk kültürünün ve zihniyet dünyasının bir göstergesi olan Türk atasözleri ve deyimlerinde nasıl bir yaklaşım (olumlu-olumsuz veya yönsüz) gösterildiğinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Bu çalışmada yöntem olarak, sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan nitel araştırma türlerinden biri olan "içerik analizi" kullanılmıştır.

Atasözleri ve deyimler, bir sosyolog ve bir işletme bilimci iki akademisyen tarafından incelenmiştir. Bu anlamda sadece girişimcilik kavramı taranmamış, girişimcilikle yakın ilgisi olan; iş kurma, para kazanma, zenginlik, miskinlik, çalışmak, tembellik, hazıra konmak, kadercilik, ticaret, kısmet, kanaat, mal, para, rakip, sermaye, tamah, zarar gibi kavramların girişimcilikle ilgili olanları da değerlendirme kapsamına alınmıştır.

Çalışmanın evrenini Türk atasözleri oluşturmaktadır. Çalışmada, Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan (1992) Türk Atasözleri ve Deyimleri I-II, adlı araştırma- inceleme eseri temel kaynak olarak kullanılmıştır.
Bu çalışmada, 10730 atasözü incelenmiştir. Ancak; atasözlerinin tümü bundan ibaret değildir. Atasözleri hazırlanırken;

- İçinde kaba, çirkin, ayıp kelimeler bulunan "müstehcen" sözler,
- Türk'ü ve Türklüğü, küçük düşürecek mahiyetteki sözler,
- İnsanı hayata, cemiyete, devlete küstüren, yaşama şevkini kırıcı, bedbinlik aşağılayıcı mahiyetteki sözler ile
- Kadını hor ve hakir gören, hırsızlığı, ahlaksızlığı, dalkavukluğu adeta teşvik eden sözler, (ki, bunların toplamı 200 kadardır) atasözleri örneklem kapsamına alınmadığı, çalışmayı yapan komisyon tarafından belirtilmiştir. Bu manada 10730 adet atasözü ve deyim yukarıda ifade edilen 200 atasözü ve deyim çıkarıldıktan sonra kalan rakamdır.

Çalışmanın Sınırlılıkları
Çalışmanın sınırlılıklarından biri, genel olarak sosyal bilimlerdeki araştırma yöntemlerinden kaynaklanan ve nicel araştırmalara göre nitel araştırmaların sübjektif değerlendirmelere daha yatkın olmasından kaynaklanan sübjektif değerlendirmelere yer vermesi gösterilebilir. Bu çalışmada her ne kadar bu hataya düşmemek için dikkat gösterildi ise de değerlendirmelerde sübjektif davranılması ihtimali bir sınırlılık olarak belirtilebilir.
İkinci olarak, atasözleri ve deyimlerin incelenmesinde, yukarıda ifade edilen tek kaynağın temel kaynak olarak kullanılması çalışmanın bir diğer sınırlılığını oluşturmaktadır.

Araştırma Bulguları
10730 atasözü ve deyim incelenmesinde toplam 341 atasözü veya deyimin girişimcilik kavramıyla olumu-olumsuz veya tarafsız/yönsüz olarak ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bunun sonucu olarak, 171 atasözü veya deyimin girişimcilik kavramıyla ilişkisi olumlu, 127 atasözü veya deyimin girişimcilik kavramıyla ilişkisi olumsuz ve 43 atasözü veya deyimin ise yönsüz (nötr) olduğu kanaatine varılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tabl 1'de sunulmuştur.

Tablo: 1 Girişimcilikle İlgili Atasözleri ve Deyimler

Algının Türü	**Adet**	**Yüzde Oranı**
Girişimcilikle İlgili Olumlu Algılar	171	50,15
Girişimcilikle İlgili Olumsuz Algılar	127	37,24
Girişimcilikle Yansız/Nötr Algılar	43	12,61
Toplam	**341**	**100**

GİRİŞİMCİLİK OLGUSUNU TEŞVİK EDEN ATASÖZLERİ VE DEYİMLER

Kimi toplumsal inanç sistemleri ve geleneksel değerler başarı güdüsü ve girişken çabaları teşvik edebilmektedir. Protestan ahlakının Batı'da girişimci bireyin oluşmasına olan katkısını bu bağlamda değerlendirenler olmuştur. Weber'in Protestanlıkta, maddiyata, üretime, sermayeye ve çalışmaya yapılan vurguların fazla olduğunu söylediği, yine Protestanlıkta kişileri tembellik, faaliyetsizlik ve miskinlikten kurtarmaya yönelik telkinlerin bulunduğunu, kişiyi iyi bir mümin olmak adına üretmeye, çalışmaya yönelten güdüler olduğunun altını çizdiği belirtilmektedir (Aytaç-İlhan, 2007: 108). Bu izah, Protestanlığın ortaya çıkışından itibaren sanki aynı özelliklere sahip olduğunu ve Protestanlığın başından beri genelde kapitalist ekonomik anlayışı geliştirdiği, özelde de girişimciliği teşvik ettiği gibi bir anlamın oluşmasına ve yerleşmesine neden olmaktadır.

Oysa Weber'in de çalışmasında belirttiği gibi; eski Protestanlık, bugün en aşırı dindarların bile artık daha fazla onsuz olamayı istemeyeceği çağdaş yaşamın bütün safhalarına karşı düşmanca duruyordu (Weber, 1997: 40). Yine eskiden İngiliz, Hollandalı, Amerikalı Püritenler "dünya zevkleri"nin karşısında olma özellikleriyle tanınmışlardı (Weber, 1997:36).

Dolayısıyla Protestanlık çıkışından itibaren kapitalizmi teşvik eden, geliştiren özellikler göstermiyordu, bu daha sonra, zamanla değişen yorumların yaygınlaşmasıyla oluşan bir olguydu. Bu değişen yorumlara göre, artık kazanmak insanın yaşamının amacıdır, yoksa maddi yaşam gereksinimlerini karşılayacak araç değildir (Weber, 1997: 47).

Yine Weber bu yeni Protestan anlayışa göre zenginlik, kaygısız ve zevk içinde yaşayabilmek amacıyla peşinden koşuluyorsa, ancak o zaman kötüdür. Ama mesleki görevin yerine getirilmesi açısından zenginliğe ahlaki olarak yalnız izin verilmekle kalınmaz, ayrıca buyurulur, emredilir, diyordu (Weber, 1997: 143).

Ülgener'in yapmış olduğu çalışmada girişimciliğin Batı'da bugünkü halini almasına karşın bizde aynı şekilde olmaması şöyle açıklanmaktadır: "Geriye bakarak artık rahatlıkla söyleyebiliyoruz ki, kazanma gayreti, kabına sığmayan macera hevesi pre-kapitalist dünyanın hiçbir zaman yabancısı olmamıştır. Bütün mesele, doku altında birikmiş bu ihtirasın (insan yaradılışının nerdeyse o değişmez diyebileceğimiz temel özelliğinin) zamanla nereye doğru yol almış olacağını kestirebilmekten ibarettir. Batı ile ayrılış noktasını da burada aramak gerekecektir: Biri temelde normal ve mutat kazanç imkânlarını kaybederek sonunda ister istemez loş ve sapa yollara yönelirken, öbürü kapitalist organizasyon ve hukuk formlarının kuruluşu ile birlikte dar ve eğri yollardan düzlüğe çıkmanın yönünü ve yöntemini bulmuş oluyordu" (Ülgener, 1991: 195).

Ülgener'in yapmış olduğu çalışmada da ortaya koyduğu gibi bizim toplumumuz için de "Ortaçağdan beri sakin, kanaatkâr zihniyet diye bir şey yoktur. Bilakis -diğer şartları da yerinde olsa- iktisadî bir gelişme ve serpilmeyi için için ateşlemeye yetecek kadar kazanç hevesi içtimaî hayatın dokusu altında fazlasıyla mevcuttur. Fakat netice: Yerini bulamayarak dışarıya taşmış, savrulmuş ve boşalmış bir enerji!" (Ülgener, 1991: 171).

"Nasibini rastgele vasıtalar peşinde arayan bu savruk hırs, tekrar edelim ki, 15, 16'ncı asırların Garp dünyasına da yabancı değildir; fakat kazanç insiyakı orada 18'inci asırdan beri yavaş yavaş normal yatağına girer, kuytu ve karanlık izbelerinden açık ve aydınlık caddelere çıkarken, Şarkın 18'inci asrı hâlâ sarmaşık ve dolaşık kazanç yollarının loşluğu ve izbeliği altındadır!.." (Ülgener, 1991: 171). Ülgener'e göre Batıyla bizim aramızdaki temel fark, farklı zihinsel dünyalara sahip olmamızdan değil, kullandığımız yöntemdeki farklılıktan kaynaklanmaktaydı. Daha doğrusu bizim bir yöntem, yani kurallar ve kurumlar oluşturamamızdan kaynaklanıyordu.

Yine Norman Barry'nin de belirttiği gibi "Hristiyan iktisat ahlakı diğer dini doktrinlerin iktisadından pek farklı değildi. Örneğin İslam da piyasadaki alışverişe çok az sayıda yasak getirmişti ve esasen ilk dönem Müslüman yazarları oldukça ileri bir anti-etatist, devletçilik karşıtı bir ekonomi geliştirmeğe yardım etmişlerdi" (Barry, 44). Bir anlamda pazar ekonomisini teşvik eden bir yaklaşımdır söz konusu olan. Bu durum atasözlerimiz içinde de "Hayırlı adam pazar yapar, hayırsız adam pazar bozar," ya da "Helalzade pazar yapar, haramzade pazar bozar," olarak da yer alır (MKGM, 1992: 12-13).

Yapılan araştırmada da görüldüğü gibi Türk toplumunun zihniyet dünyasında girişimcilik olgusunu teşvik eden unsurlar, yaygın kanaatin aksine, bir hayli yüksektir. Girişimcilikle ilgili 171 adet atasözü ve deyimin (%50,15) olumlu yönde olduğu tesbit edilmiştir.
Atasözleri ve deyimlerde girişimcilikle ilgili olumlu algılar şu ana başlıklarda toplanabilir.

- Çalışmak iyidir.
- Zenginlik/para iyidir.
- Fırsatları değerlendirmek gerekir.
- Kar da zarar da olabilir.
- Hazıra dağ dayanmaz.
- Hareket berekettir.
- Tembellik iyi değildir.
- İşleyen demir pas tutmaz.(Sürekli çalışmak iyidir)
- Çalışan karşılığını alır.
- İş bilmek iyidir.

Dolayısıyla Türk toplumunun kültürel yapısı ve zihniyet dünyasında ne kazanma isteğinden uzak bireylerin varlığından ne de pazar ekonomisini engelleyici bir anlayıştan söz etmek mümkündür.

GİRİŞİMCİLİK OLGUSUNA KARŞI DİRENÇ OLUŞTURAN ATASÖZLERİ VE DEYİMLER

Bir zihniyetin temsil edilebildiği değerler sistemi kendi içinde az çok tutarlıdır, az çok katıdır, az ya da çok önemli marjinal değer bölgeleri olan belirli sayıda değerden oluşur. Dolayısıyla bu sistemin kendine mahsus bir direnci vardır. Eğer bütün değerler kendi aralarında sağlamca örgütlenmiş oldukları için bir blok halinde ortaya çıkarlarsa, değişmeye karşı direnç büyük çapta olur (Mucchielli, 1991: 85).

Türk toplumunun eskilerden beri getirdiği ideal ahlak anlayışında insanın (İnsan-ı Kamil'in) umumi bir tarifini vermek gerekirse ; "madde dünyasıyla devamlı temasların doğuracağı her türlü ihtiras taşkınlığından, hatta gelecek kaygısından uzak, iç alemine çekilmiş, telaşsız ve rızkından emin bir insan" (Ülgener, 1991: 73) portresi çizilebilir. Bu ideal olandır. Bir anlamda Weberyen açıdan bakacak olursak kavramsal düzeyde inşaa edilmiş bir "ideal tip"tir. Gerçekliği ölçmek için kullanacağımız bir araç anlamındadır. Yoksa gerçek hayatta bütün toplum tek tek bu tipe yaklaşmaya çalışan kişlerden oluşmamaktadır.

İnsanteki açısından bakıldığında karşılaştığımız bu durum toplumsal açıdan da şöyle değerlendirilmektedir. "Türk toplumunun bu çerçevede daha çok kolektivist ya da kamucu bir toplum görüntüsü verdiği ileri sürülmüştür. Araştırmacılar yakın dönemdeki değişimleri dışarıda tutacak olursak, Türk toplumunun genelde, cemaat bağlılığı yüksek, bireyciliğin gelişmediği, kişisel insiyatif ve girişimci değer ve faaliyetlerin zayıf olduğu bir sosyal doku özelliği gösterdiğini söylerler"(Aytaç-İlhan, 2007: 114).

Yine aynı anlayışa göre " 'kanaatkâr', 'kaderci', 'bir hırka bir lokma' anlayışına sahip kültürel yapılar için, para biriktirme, çok çalışma, ihtiyaçtan fazla üretme, kazancı kutsama, fırsat kollama, rekabet, vb, kavramlar bir anlam ifade etmez. Bu toplumlarda sözü geçen fiillere ilişkin olumlama, meşruiyet, teşvik ve yönlendirme azdır. Buna karşın, aksi eğilimlere prim veren kültürler kazancı, biriktirmeyi, üretimi, rekabeti, başarıyı, hırsı vs. olumlayıp yüceltiğini söylerler" (Aytaç-İlhan, 2007: 110).

Bu yaklaşıma göre kolektivist, kamucu ya da cemaatçi toplumlarda girişimcilik olgusunun ortaya çıkmasında sosyo-kültürel bir zemin yoktur. Batılı toplumlar bu özelliklerin tam tersi bir sosyo-kültürel zemine (bireycilik, kazanma hırsı gibi) sahip olduklarından girişimcilik olgusu buralarda gelişmiş ve ekonomik açıdan çok önemli bir rol oynamıştır, denilmek istenmektedir.

Bu yaklaşım iki açıdan eleştirilebilir. Birincisi, artık galat-ı meşhur haline gelmiş olan Batı kültürünün ortaya çıkışından, yani başından itibaren bireyci bir kültür üzerinde yükseldiği tezidir. Oysa tarihinde kamucu, kollektivist ve/veya cemaatçi bir yapılanmanın zirvesi sayılabilecek bir "ortaçağ" ve "feodalite" geçimişine sahip Batı için bu tez sorgulanmaksızın "a priori" olarak hâlâ kabul görmektedir. Yine bu konuyla ilgili olarak Barry'nin de belirttiği gibi "Batı dünyası içinde bile, esas olarak anonim bireylerden oluşan gayri şahsi bir dünyada alışveriş yapmaya ilişkin

bildik Anglo-Amerikan modeli, Kıta Avrupası'nın piyasa sistemlerine de tam olarak uymamaktadır. Kıta Avrupa'sında 'cemaatçi, komünal' gelenekler ve uygulamalar bireysel tatminleri gayet etkili biçimde kısıtlamaktadır" (Barry, 42).

İkinci eleştiri noktası ise, Türk toplumunun, kültürel referanslarından hareketle belli dönemlerde gösterdiği özelliklerin bir "fotoğrafının çekilerek" bu özelliğinin bütün zamanlar için geçerli olduğunu ileri sürmek ve bunu yaparken zihniyet dünyasına ait diğer unsurların üzerini örtmektir.

Aslında bu yüzlerce yıldır tekrarlana tekrarlana gelen "Batı iyidir, uygarlığın temsilcisidir, bizim de onun gibi olmamız lazım, ama bunu engelleyen kültürel kodlamalardan, toplumsal zihniyet referanslarımızdan kurtulmamız lazım," anlayışına bilimsel gerekçe üretme gayretleridir.

Oysa yenilikler karşısında toplumların mevcut toplumsal yapılarını korumak ve dayanışma ruhuyla haraket etmek gibi yeniliklere karşı şüpheyle yaklaşmaları, toplumsal ontolojik sorunsallarına karşı ürettikleri genel geçer bir sosyolojik refleks olarak değerlendirilebilir. Bu sadece Türk toplumuna özgü bir durum da değildir.

Bütün bunlarla beraber girişimcilik olgusu karşısında Türk toplumunun zihniyet dünyasından kaynaklanan direnç merkezleri olmadığını söylemek de meselenin bir yanını görmemezlikten gelmek olur. Hiçbir toplumun bir sosyal değişim olgusu karşısında tümüyle karşı ya da pür destekleyici tavır takınmadığı gerçeğini göz ardı etmeksizin Gürdoğan'ın "Türkiye'de hâlâ devletin herhangi bir kurumunda bir iş bulanlar, toplumun çoğunluğu tarafından kendi işlerini kurmaya çalışanlardan daha çok saygı görürler. Türk toplumunun yönetim geleneğinde, toplumdan daha çok devlete öncelik verilir. Toplumun bütün kesimleri, devletin topluma hizmet etmesini değil, toplumun devlete hizmet etmesi anlayışını benimserler. Bunun için, Anadolu insanında girişimcilik ve risk alma kültürü, globalleşen dünyanın gerektiridiği hız ve yoğunlukta gelişmemiştir" (Gürdoğan, 2008: 12) tespitlerini de ifade etmek gerekir.
Atasözleri ve deyimlerde girişimcilikle ilgili olumsuz algılar şu başlıklarla özetlenebilir.

- Aza kanaat etmek gerekir.
- Fazla çalışmak iyi değildir.
- Kadere razı olmak gerekir.
- Az iyidir.
- Çok mala haram karışır.
- Herkesin kısmeti kendisinedir.
- Haline şükretmek gerekir.
- Çok hırs iyi değildir.
- Takdir ne ise o olur.
- İnsanın gözü doymaz.
- Herkesin rızkı bellidir.
- Fazla mal insanı düşman sahibi yapar

GİRİŞİMCİLİK OLGUSU VE YANSIZ/NÖTR ATASÖZLERİ VE DEYİMLER

Çalışmanın sınırlılıklarında da ifade edildiği üzere, incelenen bazı atasözleri ve deyimlere çok farklı anlamlar yüklemek olasıdır. Araştırmacılar, girişimcilikle ilgileri kesin olarak olumlu veya olumsuz olarak değerlendirilemeyen bu tip atasözleri ve deyimleri yansız/nötr olarak algılamışlardır. Bu kavramlar 43 adet olarak tesbit edilmiş ve girişimcilikle ilgili kavramların %12,61'ini oluşturmaktadır.

SONUÇ

Sonuç olarak, toplumların zihniyet yapısının bir yansıması olarak atasözleri ve deyimlerinde birbirlerine zıt, birbirleriyle çelişen ifadelerin görülmesi toplumların zihniyet dünyasının tutarsızlığına bir işaret olarak değil, toplumların konjonktürel koşullara göre üretebileceği, toplumsal ontolojik alanlarını geniş tutma kabiliyetlerinin bir işareti olarak görmek gerekir.

Dönemin egemen ekonomik anlayışına (zamanın ruhuna) göre tarihsel sürekliliği olan toplumlar kendi kültürel referanslarından çıkardıkları ilkelerle yeni ekonomik tavırlar oluşturabilmektedirler. Bunun en güzel örneklerinden biri 19. yüzyılın sonlarına kadar Türk toplumunda ticaretin kerih görülmesi ve bu eylemden uzak durulmasına karşın 20. yüzyılın başlarından itibaren ticaretle daha çok ilgilenmeye başladıklarında bin dört yüz yıl önceye ait "Rızkın onda dokuzu ticarettedir," hadisini hatırlayarak bu anlayışı yaygınlaştırmasıdır. Günümüzde küçük büyük birçok ticarethanede bu hadisin duvarlara asıldığı görülmektedir.

Savaş, ekonomik bunalım, yoksulluk gibi dönemlerde toplumlar kendi zihniyet dünyalarından daha çok kanaat kültürüne ait unsurları ön plana çıkarırken; barış, bereket dönemlerinde daha çok çalışma, kazanma, zenginlik gibi unsurları ön plana çıkarmaktadır. Dolayısıyla atasözleri arasında aynı konuda biribirine tamamen zıt atasözleri ve deyimlerin bulunması toplumlar için çelişik bir zihniyet dünyasını değil, o toplumun zenginliğini yansıtmaktadır.
Bir toplum belli bir ekonomik anlayışa, eknomik modele veya ekonomik ilişkiler bütününe tümüyle, baştan aşağı karşı bir zihniyet dünyasına sahip olursa o ekonomik ilişkilerin egemen olduğu bir zaman diliminde varlığını koruması da mümkün olamaz. Sonuçta tarih sahnesinden silinip gider. Oysa Türk toplumunun, şu an için bilinen yaklaşık iki bin yıllık bir geçmişe sahip olması "zamanın ruhuna" uygun toplumsal refleksler üretebilecek kadar esnek bir kültür ve zihniyet dünyasına sahip olduğunu göstermektedir.

Akın'ın (2003:29-519) Türkiye'de girişimcilik üzerine Mustafa Suphi ve Prens Sebahattin'in görüşlerini derlediği çalışmasında, özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında genel görünüşün bir "memurlar cumhuriyeti" olduğundan bahsedilmektedir. Yine bu noktada üzerinde durulması gereken bir konu da Osmanlı-Türk insanınca ticaretin hor görülmesi ve ülke içi ve ülke dışındaki ticari faaliyetlerin gayrimüslimlerin eline geçmesine gönüllü olarak izin verilmesi yönündeki yaygın kanaattir. Sayar'ın (1986:118), R. Mantran'dan aktardığı şu bölüm dikkat çekicidir: *".. Türk, düşmanının ayağına, hatta barış halinde olduğu düşmanının ayağına mal satmaya gidecek kadar alçalmaz. Osmanlı zihniyeti içinde kafir onun ülkesinde ticaret yapabilmek için yalvarmakta ve Türk yüceliği ona bu işi yapabilmek için izin vermektedir."*

Zihniyet yapısını bu açıdan değerlendirdiğimizde, İslam dininde övülen ve hatta, *"Kazancın (Rızkın) onda dokuzu ticarettedir"* hadisinin neden Osmanlı'da beklenen karşılığı bulamadığını da bu mantalitede aramak gerekmektedir. Fakat bugün artık girişimcilik giderek önem kazanmaktadır. Geliştirilmesi için;

1- Uygun siyasi ve ekonomik ortam oluşması/oluşturulması için yasal düzenlemelere gidilmesi,
2- Üniversitelerde ders olarak okutulması,
3- İş adamlığının itibarının artırılması ve korunması önerilebilir.

Bununla birlikte Türk toplumunun zihniyet dünyasında da -uzun yıllar varlığını devam ettirmiş toplumlar gibi- farklı koşullara intibak edebilme özelliği verebilecek kullanılmaya hazır büyük bir birikimin olduğu atasözlerinden ve deyimlerden de görülmektedir. Buna rağmen bu birikimin yeterince kullanıldığını, toplumsallaştırıldığını söylemek zordur. Bu konuda gerek kamuya ait kurum ve kuruluşlar gerek özel sektör, senenin belirli tarihlerinde müşterileri veya mensupları için hazırlatmış oldukları takvim, ajanda gibi promosyon ürünlerinde girişimciliği teşvik eden atasözlerine ve deyimlere yer vererek bunları yaygınlaştırabilir, girişimciliğin geliştirilmesine küçük de olsa bir katkı sağlanabilir. Girişimcilik ekonomide başarılı olmuş bireylerin tek tek ele alınmasıyla değil girişimcilik zihniyetinin ve/veya kültürünün toplumda ne kadar yaygınlaşmış ve kabul görmüş saygın bir anlayış olmasıyla ölçülmesi, değerlendirilmesi gereken bir olgu olarak karşımızda durmaktadır.

KAYNAKÇA

AKSOY, Ömer Asım (1984). **Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü 3 Dizin ve Kaynakça**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AKIN, H. Bahadır (2003), "*Türkiyede Girişimcilik ve Memurluk Üzerine Mustafa Suphi ve Prens Sabahattin'den Mülhem Bir Analiz"* , **Piyasa Dergisi**, 2 (6-7), 29-52.

AYTAÇ, Ömer ve Süleyman İLHAN (2007), "*Girişimcilik ve Girişimci Kültür: Sosyolojik Bir Perspektif*" , **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 18, 100-120.

BARRY, Norman (Tarih yok), **Birey Cemaat Piyasa**, Ankara: Liberte Yayınları.

ÇOTUKSÖKEN, Yusuf (1983), **Atasözlerimiz**, İstanbul : Anadolu Sanat Yayınları.

DOLLOT, Louis (1991), **Kitle Kültürü ve Bireysel Kültür** (Çev., Özlem Nudralı), Eskişehir : İletişim Yayınları.

GÜNGÖR, Erol (1995), **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, Ötüken Yayınları, (11. Basım),

GÜRDOĞAN, Nazif (2008), **Girişimcilik ve Girişim Kültür**, İstanbul: İGİAD Yayınları.

MEB (1992), **Türk Atasözleri ve Deyimleri Cilt I-II**, (Haz: Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü) Araştırma İnceleme Dizisi, No:2174 - 2175

MUCCHIELLI, Alex (1991), **Zihniyetler** (Çev., Ahmet Kotil), İstanbul: İletişim Yayınları.

MÜFTÜOĞLU, Tamer (2004), **Girişimcilik**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 955.

OĞUZ, Fuat (2003), "*Schumpeter'den Baumol'a Girişimcilik Anlayışı Üzerine",* **Piyasa Dergisi,** 2(6-7),147-154.

SAYAR, Ahmet Güner (1986), **Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması**, İstanbul: Der Yayınları.

SEYİDOĞLU, Halil (1992), **Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük,** Güzem Yayınları.

TEKİN, Mahmut (2004), **Girişimcilik ve Küçük İşletme Yöneticiliği,** Konya.

ÜLGENER, Sabri F. (1991), **İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası,** İstanbul: Der Yayınları.

WEBER, Max (1997), **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu** (Çev., Zeynep Arıoba), İstanbul: Hil Yayınları.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

TÜRKİYE'DE YABANCI BANKALARIN VARLIĞININ YATIRIM VE GSMH ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN ANALİZİ*

Cüneyt KOYUNCU**
Duygu ŞAHAN***

Özet: Gelişmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de bankacılık sektörü finansal sektörün en önemli bileşenidir. Yakın zamanda ekonomik konjonktürdeki iyileşmeler ve bankacılık sektöründe sağlanan olumlu gelişmeler Türk bankacılık sektörünün cazibesini artırmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak, sektör içindeki yabancı banka varlıkları ciddi bir yükselme eğilimi göstermiştir. Sektöre yabancı sermaye girişinin hızla artması, yabancı bankaların ülke ekonomisini ve ulusal bankacılık sektörünü nasıl etkileyeceği sorusunu gündeme getirmiştir. Bu nedenle çalışmada yabancı banka girişlerinin yatırımlar ve GSMH üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. 1981-2007 yıl aralığında Türk bankacılık sektörü toplam varlıkları içindeki yabancı banka varlık payı ve sektörün toplam kredileri içinde yabancı banka kredilerinin yatırımlar ve GSMH üzerindeki etkisi regresyon analizi yardımıyla incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda yabancı bankaların yatırımlar ve GSMH üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Bankalar, Türk Bankacılık Sektörü, Türkiye'de Yabancı Sermayeli Bankalar, Yatırımlar, GSMH, Regresyon Analizi

Abstract: As in other developing countries, in Turkey the banking sector constitutes the most important component of the financial sector. Recent positive improvements in the economic conjuncture and banking sector have increased the attractiveness of the Turkish banking sector. In parallel to these developments, the assets of foreign banks within the sector have shown a significant upward movement. The rapid increase in the entry of foreign capital to the sector has raised the question of how foreign banks will affect the national economy and the domestic banking sector. Therefore, in this study, the effect of the entries of foreign banks on investments and GNP has been assessed. In the period of 1981-2007, effect of the share of foreign bank assets in Turkish banking sector's total assets and the share of foreign bank loans in the sector's total loans on investment and GNP have been analyzed by means of the regression analyses. Based on the results of the analyses, it is found that foreign banks have positive impacts on investments and GNP.

Keywords: Foreign Bank, Turkish Banking Sector, Foreign- Owned Banks in Turkey, Investments, GNP, Regression Analysis.

GİRİŞ

Günümüz dünyasında finansal liberalizasyon süreciyle birlikte ekonomilerin birbiriyle olan bağımlılığı artmış, sosyoekonomik ve teknolojik gelişmeler beraberinde finans sektörü için büyük değişimler getirmiş ve dünya bankacılık sistemi yeniden şekillenmiştir. Bu değişimler özellikle gelişmiş ülke bankalarını, daha fazla pazar payı ve daha fazla kar elde etmek amacıyla gelişmekte olan ülkelerin bankacılık sektörüne yönlendirmiştir.

Yabancı bankaların Türk bankacılık sektöründe faaliyetleri yeni bir olgu olmamasına rağmen, Türk bankacılık sistemindeki payları oldukça sınırlı kalmıştır. Gelişmekte olan diğer ülkeler gibi, ülkemizde de 1980 sonrasında liberal politikaların uygulanmaya başlanması ile birlikte sermaye akımlarını kontrol etmeye yönelik kısıtlamalar terk edilmiş ve böylelikle yurtiçi finans sektörünün kapıları dış dünyaya açılmıştır. Bu doğrultuda Türk ekonomisinde bankacılığın artan önemi ve yabancı sermayeye sağlanan teşviklerle birlikte 1980 sonrasında Türk bankacılık sistemine yabancı bankaların girişi hızlanmıştır.

* Bu çalışma Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Para ve Banka Yüksek Lisans programı öğrencisi Duygu Şahan'ın tezinden türetilmiştir.

** Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Kütahya. Email: ckoyuncu@dumlupinar.edu.tr
*** Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Para ve Banka Yüksek Lisans programı öğrencisi.

Türk bankacılık sektöründe yabancı bankaların varlık payının dolayısıyla pazarladıkları kredi miktarının son dönemde artış göstermesi, yabancı banka girişlerinin Türkiye'nin makroekonomik büyüklükleri üzerindeki etkisinin araştırılmasını gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede çalışmanın temel amacı, Türk bankacılık sektöründe payı hızla artan yabancı bankaların yatırım ve Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) gibi iki ana makroekonomik büyüklük üzerinde etkisinin olup olmadığını ampirik olarak ortaya koymaktır. Bu amaca yönelik oluşturulan araştırma hipotezimiz: yabancı banka varlık paylarındaki artışların yatırımları ve GSMH'yı arttırdığı şeklindedir. Yabancı banka girişlerindeki artış, yatırımların ve tüketimin daha rekabetçi fiyatlarla ve uygun koşullarda finanse edilmesine imkan sağlayarak yatırımları ve GSMH'yı arttıracaktır. GSMH'deki artış hem yatırımlar üzerinden gelen endirekt etkiyle hem de tüketimden gelen direkt etkiyle ortaya çıkacaktır.

Araştırma hipotezimizi test etme amacıyla, Türkiye'ye ilişkin 1981-2007 yıllarına ait yıllık verilerin standardize edilmiş değerleri çoklu regresyon modellerinde kullanılmıştır. Söz konusu modeller En Küçük Kareler Yöntemi (EKKY) ile tahmin edilmiştir. Yapılan tahminler sonucunda Türkiye'deki yabancı banka varlık paylarındaki artışların yatırım ve GSMH'yı istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde arttırdığı görülmüştür.

Çalışmanın izleyen bölümleri şöyledir: Türkiye'de yabancı sermayeli bankaların tarihsel gelişimi ikinci bölümde, yabancı bankaların ülkemize giriş nedenleri üçüncü bölümde, yabancı sermayeli bankaların Türk bankacılık sektöründeki payı dördüncü bölümde, literatür beşinci bölümde, veri ve yöntem altıncı bölümde, analiz ve bulgular yedinci bölümde, sonuç ve değerlendirme sekizinci bölümde incelenmektedir.

TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYELİ BANKALARIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Yabancı sermayeli bankalar Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden itibaren ülkemizde varlıklarını sürdürmektedirler. Osmanlı İmparatorluğu, iç borçlanma kaynaklarının fon ihtiyacına cevap verememesi nedeniyle Avrupa piyasalarından borçlanmak zorunda kalmıştır. Dış borçlanma ihtiyacının artması Osmanlı Devleti'nde yabancı bankaların kurulmasını ve şube açılımını hızlandırmıştır (Anbar, 2009: 19).

Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte her alanda olduğu gibi bankacılık sektöründe de köklü yapısal değişimler yaşanmıştır (Özer, 2008: 44). Türkiye'de bankacılığın başlangıcı olarak kabul edilen, 1847 yılında kurulan Osmanlı Bankası ile bankacılığın ilk aşamalarında rol alan yabancı bankalar, Cumhuriyetin kurulmasından itibaren izlenen korumacı ekonomi politikaları nedeniyle, sayısal etkinliklerini giderek yitirmiş ve yerlerini ulusal bankalara bırakmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde kurulan veya şube açarak faaliyette bulunan 38 tane yabancı bankadan yalnızca 13 tanesi Cumhuriyet dönemine geçebilmiştir (Akgüç, 1992: 11).

Türkiye 1930'lu yılların başından itibaren yeni bir gelişme stratejisi dönemine girmiş ve devletçiliğe doğru bir dönüş olmuştur (Bozoklu, 2003: 42). Bu dönemden sonra 1980'li yıllara kadar dışa kapalı ve korumacı politikalar yabancı banka girişini önemli ölçüde azaltmıştır.

Türkiye'de 1980 yılı sonrası yabancı sermaye yasasında yapılan iyileştirmeler, gümrüklerin indirilmesi ve bu bağlamda uygulanan liberal politikalar yabancı sermaye girişini büyük oranda özendirici nitelikte olmuştur (Bozoklu, 2003: 42). Reform sürecindeki bu olumlu gelişmeler bankacılık sektörüne de yansımış ve bankaların daha rekabetçi bir ortamda çalışmalarına imkan tanımıştır (Apak ve Tavşancı, 2007: 33).

1980 sonrası uygulanan ekonomi politikalarının yabancı ülkeler tarafından desteklenmesi ve çokuluslu şirketlerin faaliyetlerini artırmaları, ülkemizin Ortadoğu pazarlarına yakın olması ve son olarak da dış potansiyelinin yüksekliği yabancı sermayeli bankaların Türkiye'de şube açma faaliyetlerini artırmıştır (Çakar, 2003: 44).

Sektörün dışa açılma süreci 1981 yılında Türkiye'de şube açan Citibank ile başlamıştır, yine aynı yılda ilk olarak 1921 yılında Türkiye'de şube açan ancak çeşitli nedenlerle 1933 yılında şube faaliyetini sona erdiren American Express I.B.C. yeniden şube faaliyetine başlamıştır (Tekebaş, 2005: 17).

Türkiye'de de 2000 ve 2001 krizin ardından ortaya çıkan vahim tablo, bankacılık sektöründe etkin bir denetim sürecinin başlatılıp sistemin yeniden yapılandırılması gerektiğini göstermiştir (Tekebaş, 2005: 18). Bu bağlamda bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması ve Bankacılık Düzenleme Denetleme Kurumu'nun (BDDK) denetimi ile hızlı artan istikrar ortamı Türk bankacılık sektörünü yabancılar için çekici bir hale getirmiştir (Ata, 2009: 111). Bankacılık sektöründe yeniden yapılandırmanın ardından birçok Türk bankasının hissesi yabancı bankalar için cazip hale gelmiş ve satın alınmıştır.

YABANCI BANKALARIN TÜRKİYE'YE GİRİŞ NEDENLERİ

Ulusal bankacılık sektöründe yabancı banka payının artmasının en temel nedeni finansal hizmetlerin küreselleşmesi ve artan arbitraj imkanı, ikincisi yabancı sermayeyi sınırlandıran politikaların yumuşatılması veya kaldırılması, üçüncüsü ise yaşanan bankacılık krizlerinin gelişmekte olan ülke piyasalarına giriş maliyetlerini düşürmesidir.

Türkiye'de 1980 yılı öncesinde yaşanan döviz sıkıntısı ve borç yükü gibi ekonomik sorunlar bir çıkış yolu aranmasını zorunlu kılmış ve IMF İstikrar Programı'nın uygulanması konusu gündeme taşınmıştır. Bu bağlamda enflasyonu önleme ilk amaç olarak belirlenirken dış pazarlara açılmaya dayanan piyasa ekonomisi politikası izlenmiştir (Saraç, 2002: 14).

1980 yılı ve sonrasında kambiyo mevzuatının serbestleşmesi, ekonominin serbest piyasa koşullarına uyumunu sağlama çabası, gelişmekte olan, istikrar kazanmaya başlayan ve piyasaya yabancı girişini kolaylaştırmaya çalışan Türkiye'de yabancı sermayenin artmasını sağlamıştır (Çakar, 2003: 40). Buna paralel olarak yabancı sermaye hareketlerine getirilen katı kuralların kaldırılması ve bankacılık sektörüne girişi kolaylaştıran düzenlemelerin yapılması neticesinde Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı banka sayısında önemli artış kaydedilmiştir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 4).

Yabancı sermayeyi artırmak amacıyla yapılan tüm bu düzenlemelerden sonra Türkiye yabancı sermayeli bankalar açısından karlı bir pazar haline gelmiştir. Yatırımcı yabancı bankalar ulusal pazarlarındaki doygunluk ve artan rekabet baskısı nedeniyle yeni pazar arayışına girmişlerdir (Akçaoğlu, 2008).

Türkiye'de ekonomik gelişmeleri gösteren parametrelerin olumlu yönde sinyaller vermesi, dış ticaretin artması, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında meydana gelen artışlar Türk bankacılık sektörünü yabancı bankalar için cazip bir konuma getirmiştir (Kaynarcalı, 1992: 62).

Ayrıca Türkiye'nin Avrupa Birliği(AB) müzakerelerine katılımı, makroekonomik göstergelerdeki iyileşme, kurumsal yönetimde sağlanan iyileştirmeler, bankacılık sektörü özelinde düzenleme ve denetleme çerçevesinin iyileşmesi, ülke ekonomisinin büyüklüğü ve sahip olduğu potansiyel yabancı bankaların ilgisini çeken diğer faktörlerdendir (Tatari, 2005: 1).

Yabancı bankaları ülkemize yönlendiren diğer bir faktör ise politik istikrardır. Banka sermayedarları yabancı bir ülkede yatırım kararı alırken karın yüksek olmasını beklemelerinin yanı sıra ülkenin yönetim şekline, etnik çatışmalara, askeri darbelere, ülkeye uygulanan ambargo vs. gibi politik faktörlere de dikkat etmektedir. 1980 yılından itibaren politik istikrarı da yakalayan Türkiye de yabancı sermayeli bankaların faaliyetleri artış göstermiştir (Kaynarcalı, 1992: 66-67).

Yabancı sermayeli bankaların Türk bankacılık sektörüne olan ilgisinin nedenlerini maddeler halinde özetlemek gerekirse;

- Tüm dünyada daralan kar marjları,
- Penetrasyon oranlarının Avrupa ülkelerine kıyasla düşük olması ve yükselme beklentisi,
- Yabancı sermayeli bankaların kendi ulusal pazarlarındaki rekabet (Konukçu, 2008: 52)
- Makroekonomik ortamdaki iyileşme ve istikrar,
- Mevcut ve potansiyel büyüme,
- AB ile bütünleşme süreci,
- İleriye yönelik olumlu beklentiler,
- Sektörde gerçekleştirilen reformlar sayesinde sağlanan iyileşmeler,
- Düzenleyici ve denetleyici ortamda sağlanan gelişmeler (Ak, 2007: 6).
-
-

YABANCI SERMAYELİ BANKALARIN TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDEKİ PAYI

Bu kısımda sermaye sahipliğine göre bankaların Türk bankacılık sektöründeki aktif payları, kredi payları ve mevduat payları incelenmektedir. Sermaye sahipliğine göre bankaların Türk bankacılık sektöründeki aktif payını gösteren tablo aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 1: Sermaye Sahipliğine Göre Bankaların Türk Bankacılık Sektöründeki Aktif Payları (%)

	1995	1998	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Kamu Sermayeli Bankalar	37,7	34,9	34,2	32,0	31,9	33,3	34,9	31,4	29,6	29,2	29,4
Özel Sermayeli Bankalar	52,0	53,3	47,4	56,8	56,2	57,0	57,4	59,7	54,8	52,8	52,4
Yabancı Bankalar	2,9	4,4	5,4	3,1	3,1	2,83	3,4	5,2	12,2	15,0	14,8

Kaynak: Araştırmacı tarafından Türkiye Bankalar Birliği(TBB) üç aylık raporları baz alınarak oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, yabancı sermayeli bankaların sektör içindeki varlık payı 1995 yılında 2,9 iken 2008 yılına gelindiğinde bu oran 14,8'e yükselmiştir. Sektördeki toplam aktiflerin içindeki yabancı payı kriz döneminde azalma göstermiş ancak sonraki yıllarda genel olarak artış trendine girmiştir. Kamusal sermayeli bankaların sektör içindeki payının ise, 1995'ten 2008 yılına gelindiğinde azaldığı görülmektedir. Özel sermayeli bankalar da yabancı sermayeli bankalar gibi artış eğiliminde olmalarına rağmen son 3 yılda varlık paylarında bir azalma görülmektedir. Bu durum, özel sermayeli bankalar grubunda değerlendirilen bazı bankaların yabancı sermayeli banka statüsüne geçmiş olmaları ile açıklanabilir.

Sermaye sahipliğine göre bankaların Türk bankacılık sektörü içindeki kredi paylarını gösteren tablo aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 2: Sermaye Sahipliğine Göre Bankaların Türk Bankacılık Sektöründeki Kredi Payları (%)

	1995	1998	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Kamu Sermayeli Bankalar	39,2	29,1	27,0	21,6	16,6	18,2	20,9	20,6	21,6	22,5	23,8
Özel Sermayeli Bankalar	47,9	57,6	54,5	59,1	65,3	67,1	67,4	67,5	58,6	54,6	54,5
Yabancı Bankalar	1,9	2,9	2,8	3,6	4,0	4,0	4,6	6,8	15,3	18,8	17,6

Kaynak: Araştırmacı tarafından TBB üç aylık raporları baz alınarak oluşturulmuştur.

Yabancı sermayeli bankaların toplam aktif paylarında gözlemlenen yükselme trendi kredilerde de kendini göstermiş, yabancı sermayeli bankaların pazarlamış oldukları kredinin sektördeki payı her geçen yıl istikrarlı olarak artma eğilimi göstermektedir. 1995 yılında yabancı sermayeli bankaların kullandırdıkları kredinin sektör içindeki payı 1,9 olurken bu oran 2008 yılında 17,6'ya yükselmiştir. 2006 yılından itibaren özel sermayeli bankaların kredi payının önemli oranda azaldığı görülmektedir. Yine bu durum, özel bankalardaki kredi oranının yabancı bankalara kaymasıyla açıklanabilir. Kamusal sermayeli bankalarda ise, çok çarpıcı değişiklikler görülmemektedir.

Son olarak da sermaye sahipliğine göre bankaların Türk bankacılık sektöründeki mevduat payı incelenecektir. 1995-2008 yıl aralığında sektördeki mevduat dağılımını gösteren tablo aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 3: Sermaye Sahipliğine Göre Bankaların Türk Bankacılık Sektöründeki Mevduat Payları (%)

	1995	**1998**	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**
Kamu Sermayeli Bankalar	43,3	40,7	40,3	32,5	34,3	37,5	41,8	37,7	35,7	35,8	35,6
Özel Sermayeli Bankalar	54,0	52,4	43,5	61,2	58,5	57,3	55,0	57,4	52,3	49,7	51,1
Yabancı Bankalar	2,7	2,7	3,2	2,1	2,4	2,2	3,1	4,8	12,0	14,4	13,3

Kaynak: Araştırmacı tarafından TBB üç aylık raporları baz alınarak oluşturulmuştur.

Türk bankacılık sisteminde aktif ve kredilerin kesimler arasındaki dağılımı incelendiğinde gözlenen durum mevduatların dağılımında da geçerliliğini korumaktadır. 1995 yılında bankacılık sektöründeki toplam mevduatın %43,3'ü kamusal sermayeli bankalar, %54'ü özel sermayeli bankalar, %2,7'si ise yabancı bankalar tarafından paylaşılmaktaydı. 2008 yılında ise, bu oranlar değişmiş, yabancı bankalar mevduatlardan çok daha fazla pay almaya başlamışlarıdır. Yabancı sermayeleri bankaların sahip oldukları mevduatın sektördeki payı 1995 yılında %2,7 iken bu oran 2008 yılına gelindiğinde % 13,3'e yükselmiştir. Kamusal sermayeli bankaların mevduat payları yıllar itibariyle artıp azalmasına rağmen çok büyük değişim görülmemektedir. Özel sermayeli bankaların mevduat payları incelendiğinde ise, 1995 yılında %54 olan söz konusu oran 2001 yılında %61,2'ye kadar yükselmesine karşın 2007 yılında %49,7'ye kadar gerilemiştir.

LİTERATÜR

Yabancı bankaların farklı ülkelere giriş nedenleri ve bankacılık sistemleri üzerindeki etkilerini ölçmeye yönelik çok sayıda uluslararası çalışma bulunmaktadır. Literatürde yabancı bankaların Türk bankacılık sistemine etkilerini inceleyen bir takım çalışmalar olmasına rağmen, yabancı bankaların makroekonomik etkilerini inceleyen bilimsel çalışmalar yeterince bulunmamaktadır.

Claessens ve Glaessner (1998), Asya ülkelerinde yabancı sermaye katılımının ulusal sektöre etkilerini incelemişlerdir.Yerli bankalar ile yabancı bankaların vergi ödemesi, karlılık, maliyet, net faiz oranı açısından karşılaştırıldığı çalışmada 1989-1995 yıl aralığı 80 ülke, 7900 banka üzerinde araştırma yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda yabancı bankaların net faiz marjını düşürdüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Crystal, Dages ve Goldberg (2002), Latin Amerika ülkeleri için yapmış oldukları çalışmada, Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika, Peru, Kolombiya ve Venezüella'nın bankacılık sektöründe faaliyet gösteren yerli ve yabancı bankaların 1995-2000 yılları arasındaki performansları CAMEL yöntemi yardımıyla incelenmiştir. Latin Amerika finansal krizinin ardından bankacılık sektöründe yabancı bankaların elinde bulundurdukları varlık miktarının artmasının mevcut bankacılık sisteminin dayanıklılığını arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Çakar (2003), tarafından yapılan çalışmada, Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı sermayeli banka girişlerinin bankacılık sektörünün net faiz marjı üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Türk bankacılık sektörü toplam aktifleri içerisindeki yabancı banka aktif payının, bağımsız değişkenlerden birisi olarak kullanıldığı modelde 1996-2001 yılları arasındaki dönemi kapsayan yıllar için Türk bankacılık sistemine ait çeyreklik veriler kullanılmıştır. Çoklu regresyon analizi yardımıyla yapılan analiz sonuçlarına göre; yabancı bankaların varlık payı ile sektörün faiz marjı arasında beklenenin aksine pozitif yönlü ilişki olduğu bulunmuştur. Söz konusu dönemde yabancı bankaların sektör payının düşük olması, sektörde rekabet etkisi yaratmadığı için faiz oranlarının azalmadığı bu durumun temel nedeni olarak gösterilmiştir.

Bayraktar ve Wang (2004), tarafından yapılan çalışmada yabancı bankaların sektöre katılımının ulusal bankaların performansını nasıl etkilediği ve finansal serbestleşme süreci ile ilişkisi, gelişmiş ve gelişmekte olan 30 ülkenin 1995-2002 dönemine ilişkin panel verileri kullanılarak regresyon analizi yardımıyla araştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, sektöre yabancı banka girişinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında ciddi farklar gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, yabancı bankaların ortalama gelir düzeyi ve ekonomik büyüme arasında bir ilişkisinin olmadığı, ancak finansal liberalizasyon süreci bankaların performansını artırdığı görülmüştür.

Peria ve Mody (2004), yabancı banka girişlerinin bir ekonomiye olan etkilerini araştırdıkları çalışmalarını Arjantin, Şili, Kolombiya, Meksika ve Peru'nun 1995-2000 yıllarına ait makroekonomik değişkenlerini kullanarak yapmışlardır. Yaptıkları regresyon analizi sonucunda yabancı sermayeli bankaların pazarladıkları kredi miktarının sektör payı arttıkça, nominal faiz oranlarının düştüğü sonucuna ulaşmışlardır.

Berger, Hasan ve Klapper (2004), yapmış oldukları çalışmalarında finans sektörünün ekonomik büyüme ile olan ilişkisini gelişmiş ve gelişmekte olan 49 ülkenin, 1993-2000 yıllarını kapsayan panel verilerini kullanarak incelemişlerdir. Panel regresyon analizi yardımıyla yaptıkları analiz sonucunda yabancı sermayeli bankaların özellikle gelişmekte olan ülkelerde pazarladıkları kredi miktarı arttıkça ekonomik büyümenin arttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Yayla vd., (2005), tarafından yapılan çalışmada bankacılık sektöründeki yabacı katılımın olası etkilerini ölçmek amacıyla, 2000-2004 banka verileri aracılığı ile rasyo analizi ve veri zarflama analizi yapılmıştır. Veri zarflama analizinin kullanıldığı çalışmada, etkinlik ölçümü üretici yaklaşımı ve aracılık yaklaşımı ele alınmıştır. Çalışmada faaliyet gösteren mevduat bankaları kullanılmıştır. Yapılan hesaplamada, yabancı bankalar Türk bankalarına göre etkin iken, üretim yaklaşımına göre yapılan tahminlemelere göre Türk bankaları daha etkindir.

Cull ve Peria (2007)'a göre yabancı sermayeli bankaların varlık payının artmasının gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkisini incelemişlerdir. 1995-2002 döneminde, gelişmekte olan 100 ülkenin verilerini panel regresyon analiziyle tahminlenmektedir. Analiz sonuçlarına göre, gelişmekte olan ülkelere yabancı banka girişlerinin artması, ülke bankacılık sektörünün kredi pozisyonunu güçlendirmektedir.

Ünver (2007), ise Türkiye'de yabancı sermayeli bankaların makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisini incelemiştir. 1990-2005 döneminde yıllık veriler kullanılarak regresyon ve logit analizleri yardımıyla yapılan çalışmada bağımlı değişken olarak, ekonomik büyüme, ekonomik kriz, nominal faiz oranı, banka hücumları ve döviz kurları bağımsız değişken olarak ise, Türk bankacılık sektörü toplam varlıkları içinde yabancı bankaların kredilerinin payı, Türk bankacılık sektörü toplam varlıkları içinde yabancı bankaların varlıklarının payı, Türk bankacılık sektörünün toplam kredileri içinde yabancı banka kredilerinin payı ve Türk bankacılık sektörünün toplam mevduatları içindeki yabancı banka mevduatlarının payı kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda yabancı sermayeli bankalar ile, ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü ilişkiler bulunurken, ekonomik kriz, nominal faiz oranları ve banka hücumları arasında negatif yönlü ilişki bulunmuştur. Son olarak da, yabancı banka girişleri ile döviz kuru arasında anlamlı bir ilişkiye ulaşılamamıştır.

Bumin (2007), tarafından yapılan çalışmada, yabancı yatırımları Türk bankacılık sektöründe yatırım yapmaya yönlendiren ve yabancı banka payının artmasını sağlayan nedenler araştırılmıştır. Çalışmada yabancı bankaların hisselerine ortak ya da mevduat kabul eden ticari bankalar araştırmaya dahil edilmiştir.

Modelin bağımlı değişkeni Ocak 2003- Haziran 2006 dönemleri arasında aylık olarak yabancı bankaların aktiflerinin bankacılık sistemi toplam aktifleri içersindeki payı, bağımsız değişken olarak ise, ekonomik entegrasyon, kar olanakları ve makroekonomik göstergeler kullanılmıştır. Çalışmanın sonunda Türk bankacılık sisteminin sunduğu kar olanaklarının yabancı bankaların payının artması üzerine etkisi olduğu, kredi hacmi , tüketici bankacılığı karlılığı ve enflasyon oranı değişkenlerinin artan yabancı payını açıklamada önemli oldukları tespit edilmiştir.

Çelik ve Ürünveren (2009), yapmış oldukları çalışmalarında, yabancı banka girişlerinin Türk bankacılık sektöründe rekabet düzeyini ne derece etkilediği, Panzar ve Rosse 1987 modeliyle araştırılmıştır. 2002-2007 dönem arasındaki rekabet etkisinin araştırıldığı çalışmada yıllık çapraz kesit verileri kullanılmıştır. Çalışmada 33 ticari bankaya ait veri kullanılmıştır. Yapılan analizden sonra, yabancı banka girişlerinin artmasının rekabeti de artıracağı sonucuna ulaşılmıştır.

Ata (2009), yaptığı çalışmada Türk bankacılık sektöründe yer alan yerli ve yabancı bankalar performanslarına göre karşılaştırılmış ve sektöre yabancı banka girişinin bankaların performans üzerindeki etkisini analiz etmiştir.Analizde Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 14 yerli ve 14 yabancı toplam 28 ticari bankanın bilanço ve gelir tablolarından elde edilmiş olan karlılık, verimlilik, likidite ve risk ölçümüne yönelik rasyolar kullanılmıştır. Söz konusu oranlar yardımıyla 2002-2007 döneminde her bir yıl için lojistik regresyon modeli parametreleri tahmin edilmiştir. Gerçekleştirilen analiz sonucunda Türkiye'de faaliyet gösteren yerli bankaların yabancı bankalara oranla daha yüksek ortalama maliyet etkisine ve ortalama karlılık etkisine sahip olduğu görülmüştür. Ancak, yabancı bankalar yerli bankalara oranla daha yüksek faiz dışı gider/toplam aktif oranı ile çalışmakta, aktif karlılığı ve faaliyet karı oranları bakımından daha belirgin hale gelmektedir. Yabancı sermayeli bankaların uluslararası pazarlardan daha kolay ve ucuza fon temin edebilme olanaklarının olması, söz konusu bankaların yerli bankalara göre daha güçlü finansal yapıları ve düşük likidite riski ile faaliyetlerini sürdürdüklerini göstermektedir.

Çalışmanın ilgili bölümlerinde ayrıntılı olarak anlatıldığı gibi bankacılık sektöründe yabancı sermaye payının hesaplanmasında çeşitli yöntemler kullanılmakta olup, yapılan ampirik çalışmalarda bu payı tanımlamak amacıyla farklı oranlar ve değişkenlerin kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu çalışmaların bazılarında "yabancı banka sayısı/toplam banka sayısı" ya da "yabancı banka aktifleri/toplam bankacılık sektörü aktifleri" sektördeki yabancı banka payının hesaplanmasında kullanılmaktadır. Ancak bu oranların hesaplanmasında temel problem hangi bankanın yabancı banka olarak değerlendirileceğidir. TBB sermayesi %50 ve üzerinde olan yabancı payı olan bankaları yabancı banka statüsünde değerlendirmektedir.

VERİ VE YÖNTEM

Türk bankacılık sisteminde yabancı sermayeli banka paylarının yatırım ve GSMH üzerinde etkisi olup olmadığı çoklu regresyon analizi yardımıyla 1981–2007 periyotları için yıllık veriler kullanılarak saptanmaya çalışılacaktır. Sistemdeki yabancı sermayeli banka payını temsil etmek amacıyla yabancı bankaların toplam varlıklarının Türk bankacılık sektörü toplam varlıkları içerisindeki payı (YBVP) ve Türk bankacılık sektörü toplam kredileri içerisindeki yabancı bankaların vermiş oldukları kredi payından(YBKP) oluşan iki değişken yaratılmıştır. Diğer bir deyişle yabancı banka payları iki farklı değişkenle modellerde temsil edilecektir.

Bu bağlamda EKKY(En Küçük Kareler Yöntemi) yöntemi yardımıyla standardize edilmiş değişkenler kullanılarak tahmin edilecek olan modellerimiz şöyledir:

Model1A: $GSMHC_t=\beta_1 YBVP_t+\beta_2 IHR_GSYIH_t+ \beta_3 GSYIHBH_t+u_t$

Model1B: $GSMHC_t=\beta_1 YBKP_t+\beta_2 IHR_GSYIH_t+ \beta_3 GSYIHBH_t+u_t$

Model2A: $SSY_t=\beta_1 YBVP_t+ \beta_2 IHR_GSYIH_t+ \beta_3 FO_t+u_t$

Model2B: $SSY_t=\beta_1 YBKP_t+\beta_2 IHR_GSYIH_t + \beta_3 FO_t+u_t$

Yukarıda ifade edilen modellere ilişkin kodlamalarda "A" harfi YBVP'nın, "B" harfi ise YBKP'nın kullanıldığını belirtmektedir.

Modellerde kullanılan kısaltmalar ise aşağıda sunulmaktadır.

YBVP: Yabancı Banka Varlık Payı

YBKP: Yabancı Banka Kredi Payı

SSY: Sabit Sermaye Yatırımları

GSYIHBH: Ekonomik Büyüme

IHR_GSYIH: İhracatın GSYIH içindeki payı

GSMHC: Gayri Safi Milli Hasıla

FO: Faiz Oranı

Model1A'nın temel bağımsız değişkeni YBVP, Model1B'nin temel bağımsız değişkeni ise YBKP değişkeni olurken, IHR_GSMH ve GSYIHBH serileri ise her iki modele de kontrol değişkenler olarak dahil edilmektedir.

Yabancı sermayeli bankaların toplam varlıklarının Türk bankacılık sektörü toplam varlıkları içerisindeki payının artması, milli gelirin artmasını sağlayacaktır. Bu nedenle YBVP değişkeninin GSMHC değişkenini pozitif yönde etkilemesi beklenmektedir. Aynı şekilde, Türk bankacılık sektörü toplam kredileri içerisinde yabancı bankaların pazarladıkları kredilerin payı arttıkça GSMH'da artacağından, YBKP değişkeninin GSMHC değişkeni pozitif yönde etkilemesi beklenmektedir. İhracatın artması milli geliri artıracağından, IHR_GSYIH bağımsız değişkeninin artmasının GSMHC bağımlı değişkenini pozitif yönde etkilemesi beklenirken, GSMHBH'nın artması ile GSMHC değişkeninin de artacağı beklenmektedir.

Model2A ve Model2B için bağımlı değişken SSY, bağımsız değişkenler ise, YBVP, YBKP, IHR_GSYIH ve FO'dır. Yabancı sermayeli bankaların varlık payının artması yatırımların artmasını sağlayacaktır. Bu nedenle YBVP değişkeninin artmasının SSY değişkenini pozitif yönde etkilemesi beklenmektedir. Aynı şekilde Türk bankacılık sektörü toplam kredileri içerisinde yabancı bankaların pazarladıkları kredilerin payının artması yatırımları arttıracağından YBKP değişkeninin SSY değişkenini pozitif yönde etkilemesi beklenmektedir. İhracatın artması ise, kapasite artırımını sağlar, dolayısıyla yatırımlar artar. Bu nedenle, IHR_GSYIH'nın SSY'nı pozitif etkilemesi beklenmektedir. Faiz oranlarının düşmesi, yatırım harcamalarının artmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla FO değişkeninin azalmasının SSY'nı artıracağı beklentisi bulunmaktadır.

Modellerde yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenler için Türkiye'nin 1981-2007 periyotları arasındaki yıllık verileri kullanılmaktadır. YBVP ve YBKP'na ilişkin veriler TBB internet sitesinde yer alan Bankalarımız Kitabından alınmış iken, GSMHC'ye (cari fiyatlarla Milyar T.L. cinsinden) Türkiye İstatistik Kurumu'nun internet sitesinde yer alan veritabanından ulaşılmıştır. Kredi tanımlamasında homojenliği sağlamak amacıyla ise, ihtisas kredileri ve ihtisas dışı kredilerin toplamı kullanılmıştır.

IHR_GSYIH, GSYIHBH, SSY(cari fiyatlarla $ cinsinden) ve FO dataları Dünya Bankası'nın WDI (World Development Indicators) veri setinden derlenmiştir.

ANALİZ VE BULGULAR

Türkiye'de yabancı sermayeli bankaların yatırım ve GSMH üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla yukarıda oluşturulan modellere ilişkin elde edilen analiz sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: Analiz Sonuçları

	Model1A	Model1B	Model2A	Model2B
YBVP	**0,487**		**0,650**	
Std. Hata	*0,106*		*0,100*	
t-istatistik	*4,598*		*6,500*	
P-degeri	*0,0001*		*0,0000*	
YBKP		**0,611**		**0,715**
Std. Hata		*0,121*		*0,087*
t-istatistik		*5,054*		*8,205*
P-degeri		*0,0000*		*0,0000*
IHR_GSYIH	**0,505**	**0,419**	**0,404**	**0,324**
Std. Hata	*0,216*	*0,178*	*0,140*	*0,145*
t-istatistik	*2,331*	*2,355*	*2,889*	*2,232*
P-degeri	*0,0285*	*0,0270*	*0,0081*	*0,0325*
GSYIHBH	**0,202**	**0,184**		
Std. Hata	*0,150*	*0,128*		
t-istatistik	*1,347*	*1,140*		
P-degeri	*0,1905*	*0,1642*		
FO			**-0,107**	**-0,0049**
Std. Hata			*0,155*	*0,148*
t-istatistik			*-0,695*	*-0,033*
P-degeri			*0,4936*	*0,9737*
R-Kare	0,647	0,754	0,786	0,774

Model 1A'ya ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçlarında; YBVP ve IHR_GSYIH değişkenleri ile bağımlı değişken olan GSMHC arasında pozitif yönlü istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Fakat GSYIHBH değişkeni için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Tablodan da görüldüğü gibi modelin katsayıları teorik beklentilerimize uygun olarak pozitif işaret almaktadır.

İstatistiksel olarak katsayıların anlamlılığı incelendiğinde ise, YBVP katsayısının %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı, IHR_GSYIH katsayısının %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu görülürken, GSYIHBH değişkeninin ise %10 anlamlılık düzeyinde anlamsız olduğu görülmektedir. Yani söz konusu bağımsız değişkenlerden YBVP ve IHR_GSYIH değişkenleri GSMHC'yi pozitif yönde etkileyip açıklayan önemli değişkenler iken GSYIHBH'nın GSMHC üzerinde açıklama gücü olmadığı görülmektedir.

Modelin açıklama gücünü gösteren R-Kare değeri incelendiğinde ise, 0,647 olarak çıktığı görülmektedir. Bu durum, bağımlı değişkende meydana gelen toplam değişimin %64,7'lik kısmının modelde kullanılan bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını gösterir iken geriye kalan %35,3'lük kısmını ise modelde yer almayan değişkenler tarafından açıklandığı görülmektedir.

Model 1B'ye ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçlarında; YBKP ve IHR_GSYIH değişkenleri ile bağımlı değişken olan GSMHC arasında pozitif yönlü istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Fakat GSYIHBH değişkeni için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Tablodan da görüldüğü gibi modelin katsayıları teorik beklentilerimize uygun olarak pozitif işaret almaktadır.

İstatistiksel olarak katsayıların anlamlılığı incelendiğinde ise, YBKP katsayısının %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı, IHR_GSYIH katsayısının %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu görülürken, GSYIHBH değişkeninin ise %10 anlamlılık düzeyinde anlamsız olduğu görülmektedir. Yani söz konusu bağımsız değişkenlerden YBKP ve IHR_GSYIH değişkenleri GSMHC'yi pozitif yönde etkileyip açıklayan önemli değişkenler iken GSYIHBH'nın GSMHC üzerinde açıklama gücü olmadığı görülmektedir.

Modelin açıklama gücünü gösteren R-Kare değeri incelendiğinde ise, 0,754 olarak çıktığı görülmektedir. Bu durum, bağımlı değişkende meydana gelen toplam değişimin %75,4'lük kısmının modelde kullanılan bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını gösterir iken geriye kalan %26,6'lık kısmını ise modelde yer almayan değişkenler tarafından açıklandığı görülmektedir.

Model 2A'nın analiz sonuçları incelendiğinde YBVP ve IHR_GSYIH ile SSY arasında pozitif yönlü, istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Fakat FO değişkeni için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Tablodan da görüldüğü gibi, modelin katsayıları teorik beklentilerimize uygun işaretleri almaktadır.

İstatistiksel olarak katsayıların anlamlılığı incelendiğinde ise, YBVP ve IHR_GSYIH katsayılarının %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu görülürken, FO değişkeninin ise %10 anlamlılık düzeyinde anlamsız olduğu görülmektedir. Yani söz konusu bağımsız değişkenlerden YBVP ve IHR_GSYIH bağımlı değişken olarak ifade edilen SYY'nı pozitif yönde etkileyip açıklayan önemli değişkenler iken, FO'nın SSY üzerinde açıklama gücü olmadığı görülmektedir.

Modelin açıklama gücünü gösteren R-Kare incelendiğinde ise, 0,786 olarak çıktığı görülmektedir. Bu durum, bağımlı değişkende meydana gelen toplam değişimin %78,6'lık kısmının modelde kullanılan bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını gösterir iken geriye kalan % 21,4'lük kısmının ise modelde yer almayan değişkenler tarafından açıklandığı görülmektedir.

Model 2B'nin analiz sonuçları incelendiğinde YBKP ve IHR_GSYIH ile SSY arasında pozitif yönlü istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Fakat FO değişkeni için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Tablodan da görüldüğü gibi, modelin katsayıları teorik beklentilerimize uygun işaretleri almaktadır.

İstatistiksel olarak katsayıların anlamlılığı incelendiğinde ise, YBKP katsayısının %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı, IHR_GSYIH katsayısının %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu görülürken, FO değişkeninin ise %10 anlamlılık düzeyinde anlamsız olduğu görülmektedir. Yani söz konusu bağımsız değişkenlerden YBKP ve IHR_GSYIH değişkenleri SSY'nı pozitif yönde etkileyip açıklayan önemli değişkenler iken FO'nın SSY üzerinde açıklama gücü olmadığı görülmektedir.

Modelin açıklama gücünü gösteren R-Kare incelendiğinde ise, 0,774 olarak çıktığı görülmektedir. Bu durum, SSY'da meydana gelen toplam değişimin %77,4'lük kısmının YBKP, IHR_GSYIH ve FO tarafından açıklandığını gösterir iken geriye kalan %22,6'lık kısmının ise modelde yer almayan değişkenler tarafından açıklandığı görülmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye'de varlıkları 19. yüzyıla kadar dayanan ve Osmanlı İmparatorluğu'na kaynak sağlamak amacıyla kurulan yabancı bankalar, izlenen dışa kapalı ve korumacı politikalar nedeniyle 1980'lere kadar Türk bankacılık sektöründe sınırlı olarak faaliyet göstermişlerdir. 21. yüzyıla gelindiğinde, gelişmekte olan ülkelerin büyük bir bölümü dışa kapalı yapılarını terk ederek, mal piyasalarında serbestleşmeyi tercih etmişlerdir. Bu tercih ülkeden ülkeye yayılarak, bir müddet sonra finans kesimini etkisi altına almıştır.

Türk finans sistemi de 1980 sonrası süreçte, 24 Ocak 1980 kararlarıyla, tüm dünyayı etkisi altına alan finansal liberalizasyon sürecine dâhil olmuştur. Bu bağlamda diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de yabancı bankaların payı artış göstermiştir. Bu durumun önemli nedenlerinden birisi gelişmiş ülke bankalarının yeni ve karlı pazar arayışlarıdır.

2000 Kasım ve 2001 Şubat tarihlerinde Türkiye ekonomisinde yaşanan krizler bankacılık sektörünü olumsuz yönde etkilemiş ve bankalar bilançolarında önemli zararlar kaydetmiştir. Yaşanan krizlerin sonrasında sektörün daha sağlıklı, olası şoklar karşısında daha dirençli ve bunun kalıcı olması için uygulamaya konulan "Bankacılık Yeniden Yapılandırma Programı" çerçevesinde finans piyasalarının hızlı bir şekilde toparlanması ve makroekonomik göstergelerde sağlanan olumlu gelişmeler Türk bankacılık sektörünün cazibesini artırmıştır.

Türk bankacılık sisteminde varlıkları ve pazarladıkları kredileri hızla artan yabancı bankaların yatırımlar ve GSMH üzerindeki etkileri 1981-2007 yıl aralığında çoklu regresyon modelleri yardımıyla analiz edilmiştir.

Türk bankacılık sektörü toplam varlıkları içerisinde yabancı banka varlıklarının ve Türk bankacılık sektörü toplam kredileri içerisinde yabancı banka kredilerinin artması, yatırımları ve GSMH'yi istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde pozitif yönde etkilemektedir. Dolayısıyla, yabancı banka girişlerindeki artış, yatırımların ve tüketimin daha rekabetçi fiyatlarla ve uygun koşullarda finanse edilmesine imkan sağlayarak yatırımları ve GSMH'yı arttırmaktadır. GSMH'deki artış hem yatırımlar üzerinden gelen endirekt etkiyle hem de tüketimden gelen direkt etkiyle ortaya çıkacaktır.

Sonuç olarak, Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren yabancı bankaların ülke ekonomisine önemli katkıları olduğunu ve sektördeki paylarının artmasının ülke ekonomisi için faydalı olacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

AK, R. (2007). "Yabancı Banka Girişinin Türk Ekonomisine Etkileri", **Mevzuat Dergisi,** 119: 1–16.

AKÇAOĞLU, E. (2008). "**Bankacılıkta Yabancı Sermaye**", http://www. eminakcaoglu, com / 2008/07/bankaclıkta-yabancı-sermaye.html (20.01.2010).

AKGÜÇ, Ö. (1992). **100 Soruda Türkiye'de Bankacılık**. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

ANBAR, A. (2009). "Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'yla Olan Finansal Entegrasyonu: 1800:1914", **Maliye ve Finans Yazıları**, 84: 17–37.

APAK, S. ve TAVŞANCI, A. (2007). "Bankacılık Kredileri ve Yabancı Sermaye Yatırımlarının Politik Riske Göre Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği", **Muhasebe ve Finansman Dergisi,** 3: 31–43.

ATA, A. (2009). "Banka Yabancılaşmasının Türkiye'deki yerli ve Yabancı Bankalar Açısından Karşılaştırılması", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 23(4): 109–124.

BAYRAKTAR, N. and WANG, Y. (2004). "Foreign Bank Entry, Performance Of Domestic Banks and The Sequence Of Financial Liberalization", **World Bank Policy Research Working Paper,** 2: 1–40.

BERGER, N. A., HASAN, I. and KLAPPER, F. L. (2004). "Further Evidence On The Link Between Finance and Growth: An International Analysis Of Community Banking and Economic Performance", **Journal Of Financial Services Research**, 8: 1–51.

BOZOKLU, D. (2003). "Atatürk Döneminde Bankacılık Sistemine ve Gelişimine Genel Bir Bakış", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** XIX (55): 1–21.

BUMİN, M. (2007). **Yeniden Yapılandırma Sonrası Türk Bankacılık Sektörüne Yabancı Banka Girişi.** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

CLAESSENS, S. and GLAESSNER, T. (1998). "Internationalization Of Financial Services In Asia", **World Bank Policy ResearchWorking Paper,** 1911: 1–58.

CRYSTAL, S. J., DAGES, B. G. and GOLDBERG, S. L. (2002). "Has Foreign Bank Entry Led To Sounder Banks In Latin America?", **Current Issues In Economics and Finance,** 8 (1) : 1–6.

CULL, R. and PERİA, M. S. (2007). "Foreign Bank Participation and Crises in Developing Countries", **World Bank Policy Research Working Paper**, 4128: 1–43.

ÇAKAR, V. (2003). **Yabancı Sermayeli Banka Girişleri ve Ulusal Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkileri.** Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Bankacılık ve Finansal Kurumlar Genel Müdürlüğü, TCMB, Ankara.

ÇELİK, T. ve ÜRÜNVEREN, Ç. (2009). "Yabancı Banka Girişlerinin Türk Bankacılık Sektörüne Rekabet Etkisi: 2002-2007", **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2 (2): 42–59.

GÜLOĞLU, B. ve ALTUNOĞLU, A.E. (2002). "Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** 27: 1–29.

KAYNARCALI, A. (1992). **Gelişmeleri, Özellikleri ve Katkılarıyla Yabancı Bankacılık ve Türk Bankacılık Sistemi İçindeki Yabancı Bankalar.** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

KONUKÇU, M. (2008). **Türkiye'de Yabancı Sermayeli Bankalar ve HSBC Örneği.** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.

ÖZER, S. (2008). **Yabancı Bankaların Tercih Edilmesindeki Faktörlerin Analizi.** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

PERİA, M. S. and MODY, A. (2004). "How Foreign Participation and Market Concentration Impact Bank Spreads: Evidence From Latin America", **Journal Of Money Credit and Banking**, 36 (3): 1–32.

SARAÇ, G. (2002). **Bankacılık Krizlerinin Belirleyici Faktörleri, Uluslararası Deneyimler ve Türkiye Değerlendirmesi.** Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Ankara.

TATARİ, B. (2005). "Yabancıların Bankacılık Sektörüne İlgisi", **İzmir Ticaret Odası**. İzmir, http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/B942DEAC-917E-4200-81F5-2D065/74DF75/4914/YabBanka1.pdf (20.10.2009).

TEKEBAŞ, O.G. (2005). "Türkiye'de Finansal Entegrasyon Süreci ve Bankacılıkta Yabancı Sermaye", **Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Stratejik Raporu,** 12: 12–43.

ÜNVER, M. (2007). **Türkiye'den Seçilmiş Makroekonomik Göstergelere Yabancı Banka Girişlerinin Olası Etkileri: 1990-2005.** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

YAYLA, M., KAYA, T. Y. ve EKMEN, İ. (2005). "Bankacılık Sektörüne Yabancı Girişi: Küresel Gelişmeler ve Türkiye", **Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ARD Çalışma Raporları,** 2005/6: 1–41.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRESEL DUYARLILIKLARI İLE ÇEVRESEL DAVRANIŞLARININ YAPISAL EŞİTLİK MODELİYLE ARAŞTIRILMASI

Veysel YILMAZ*
Zeki YILDIZ**
Talha ARSLAN***

Özet: Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin çevresel duyarlılıkları ve tutumlarının çevresel davranışlarına etkisi bir model yardımıyla araştırılmıştır. Verilerin analizinde, gizil değişkenler arasındaki karmaşık nedensel ilişkileri bir model ile betimleyen Yapısal Eşitlik Modelleri(YEM) kullanılmıştır. Geliştirilen modelde çevresel duyarlılığın çevresel tutumdaki değişimin %54' ünü, çevresel tutumların ise çevresel davranıştaki değişimin %28' ini açıkladığı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çevresel Duyarlılık, Çevresel Tutum ve Davranış, Yapısal Eşitlik Modelleri(YEM)

Abstract: In this study, the effect of environmental sensitivities and attitudes of the university students on the environmental behavior was searched with the help of a developed model. Structural Equation Model, that describes the complicated causative relations between the latent variables with a model, was used in the analysis of the data. In the developed model we found that environmental sensitivity explains 54% of the variation in the environmental attitude and environmental attitudes explain 28% of the variation in the environmental behavior.

Keywords: Environmental Sensitivity, Attitude and Behavior, Structural Equation Modeling (SEM)

GİRİŞ

Araştırmacılar, farklı etkenleri dikkate alarak birçok çevresel davranış ve çevresel tutum modelleri geliştirmektedir. Çevresel duyarlılık, çevresel tutum ve çevresel davranış etkileşiminin kabulü, çevreye yönelik davranışların bir model çerçevesinde ele alınarak bir sistematiğe oturtma çabalarını da beraberinde getirmiştir. Literatür incelendiğinde çevresel tutum ve davranışla ilgili farklı modeller görülmektedir. Modellerdeki farklılıkların araştırmacıların konuya bakış açılarından kaynaklandığı söylenebilir. Bazı araştırmacılar çevresel davranışı açıklayan değişken olarak çevresel tutumu kullanmıştır (Chan, 1999; Kaiser, Wölfing ve Fuhrer, 1999; Fraj ve Martinez, 2007; Steg ve Vlek, 2009). Ekolojik ürün satın alma davranışının (EPB) açıklayıcısı olarak çevresel davranış ve çevresel tutumu kullanan araştırmacılar da literatürde mevcuttur (Mstafa, 2007; Tilikidou ve Delistavrou, 2008;Yılmaz, Çelik ve Yağızer, 2009).

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin çevresel duyarlılıklarının ve çevresel tutumlarının çevresel davranışlarına etkisi bir model aracılığıyla araştırılmıştır. Bu amaçla, çevresel davranışı açıklayan değişken olarak öğrencilerin çevresel duyarlılıkları ve çevresel tutumları kullanılmıştır.

LİTERATÜR TARAMASI

Kaiser ve Shimoda (1999), ekolojik davranışları açıklayıcı değişken olarak ekolojik duyarlılıkların kullanılabileceğini ifade etmişler ve önerdikleri YEM ile bireylerin çevreye zarar verdikleri hareketlerden dolayı duydukları suçluluk hissinin çevresel duyarlılıklarındaki değişimin %44'ünü, bireylerdeki çevresel duyarlılığın ise çevresel davranışlarındaki değişimin %55' ini açıkladığını belirtmişlerdir. Kaiser, Wölfing ve Fuhrer (1999), çevresel

* Doç. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü
** Doç. Dr. ,Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü
*** Arş. Gör. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü

tutumların, ekolojik davranışın açıklayıcı değişkeni olarak kullanılabileceğini ifade etmişler, kurdukları YEM'de çevresel bilgi ve çevresel değerlerin ekolojik davranışa olan ilgideki değişimin %40'ını açıkladığını ve ekolojik davranışa olan ilginin de genel ekolojik davranıştaki değişimin %75'ini açıklayabildiğini bulmuşlardır. Kaiser ve Wilson (2000), genel ekolojik davranış modelinin farklı kültürlerdeki geçerliliğini araştırmışlar, modelin İsviçre'deki ve California'daki bireylerin ekolojik davranışlarının ölçülmesinde de kullanılabileceğini ve ölçeğin her iki kültürde de geçerliliğinin olduğunu saptamışlardır.

Tilikidou ve Delistavrou (2006), Yunanistanlı tüketicilerin ekolojik davranışları ile çevresel duyarsızlıkları arasında negatif korelasyon olduğunu, ayrıca yüksek eğitimli kadınların diğerlerine oranla daha çok ekolojik aktivitelere katıldığı bulgularına ulaşmışlarıdır. Fraj ve Martinez (2007), çevresel tutumların ekolojik davranışın açıklayıcısı olduğunu önerdikleri bir yapısal eşitlik modelinde göstermişlerdir. Nakıboğlu (2007), orta yaş üzeri, evli ve yüksek öğretim mezunu olan bireylerin bulunduğu gruptakilerin çevreye duyarlı bir ürüne, diğerlerine oranla daha fazla ödeme yapmayı uygun gördüklerini ve çevreci satın alma davranışı gösterdiklerini saptamıştır.

Yılmaz, Çelik ve Yağızer (2009) çevresel duyarlılığın çevresel davranışı direkt olarak etkilemediğini, ancak çevresel tutum geliştirenlerin çevresel davranış sergileyerek ekolojik ürün satın alma davranışı gösterdiklerini belirlemişlerdir. Öğrenciler üzerinde çevresel sorun ve tutumlara yönelik çalışma yapan Ek vd. (2009), üniversite öğrencilerinin %85,3'ünün çevre sorunlarına duyarlı olduklarını ancak %86,5'inin ise çevre ile ilgili herhangi bir derneğe üyeliğinin bulunmadığını saptamıştır. Dono, Webb ve Richardson (2009), üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada çevresel tutumlar ve çevresel davranışlar arasında anlamlı ilişkinin olduğunu bulmuştur. Steg ve Vlek (2009), bireylerin çevresel davranışları açıklanmak istendiğinde bununla ilgili olan çevresel tutumlarının öncelikli olarak incelenmesi gerektiğini belirtmiş ve çevresel tutumlarının değiştirildiğinde bunun davranışa da yansıyabileceğini söylemişlerdir.

YÖNTEM

Yapısal Eşitlik Modeli

Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin çevresel duyarlılıklarının, çevresel tutum ve davranışlarına etkisi araştırılmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için, nedensel ilişkileri bir model yardımıyla ortaya koyan ve bulunan modeli çeşitli uyum ölçütlerine göre uygunluğu hakkında bilgi veren yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır. Yapısal eşitlik modelleri (YEM) gözlenen ve gözlenemeyen (gizil-latent) değişkenler arasındaki nedensel ilişkilerin sınanmasında kullanılan kapsamlı bir istatistiksel tekniktir. Teknik olarak YEM, doğrusal yapı eşitlik setindeki bilinmeyen parametrelerin tahmin edilmesinde kullanılır (Yılmaz, 2004: 79). Yapısal eşitlik modelleri biyoloji, ekonomi, pazarlama ve tıbbi araştırmaları kapsayan birçok bilim dalında kullanılmaktadır (Raykov ve Marcoulides, 2006: 1).

Modelin Uygunluğunun Değerlendirilmesi

Yapısal Eşitlik Modelinde kullanılan birden fazla model uyum iyiliği test istatistikleri bulunmaktadır. Literatür tarandığında YEM' de en çok kullanılan test istatistikleri; benzerlik oranı ki-kare istatistiği *(χ^2)*, ortalama hata karekök yaklaşımı test istatistiği *(RMSEA)*, uyum iyiliği testi test istatistiği *(GFI)* ve düzeltilmiş uyum iyiliği test istatistiği *(AGFI)*dir. *{χ^2 /s.d.}* değerinin 3'ten küçük olması kabul edilebilir uyumun olduğunu göstermektedir. *RMSEA* değerinin 0,05'ten küçük olması mükemmel uyumu, 0,05< *RMSEA* <0,1 arası mükemmele yakın değere, *RMSEA* > 0,1 değeri ise kötü uyuma karşılık gelmektedir. *GFI* istatistiği Regresyon Analizinde kullanılan belirlilik katsayısı *(R^2)* istatistiğine benzer bir şekilde kullanılmaktadır. *AGFI* istatistiği ise yine Regresyon Analizinde kullanılan düzeltilmiş belirlilik katsayısına benzer bir şekilde kullanılmaktadır. *AGFI* ve *GFI* istatistikleri 0 ile 1 arasında değerler almaktadır ve genellikle 1'e yakın değerler alması modelin iyi uyum gösterdiği anlamına gelmektedir (Raykov ve Marcoulides, 2006: 43). Ayrıca test istatistiklerinden Mardia-Based Kappa değerinin 0' a yakın olması ve Relative Multivariate Kurtosis değerinin 1' e yakın olması, modelin normallik varsayımını sağladığını göstermektedir.

Ölçme Aracı

Çalışmada kullanılan ölçme aracı, Kaiser ve Wilson (2000), Fraj ve Martinez (2007), Tilikidou ve Delistavrou (2008), Yılmaz, Çelik ve Yağızer (2009) çalışmalarından yararlanılarak hazırlanmıştır. Ölçme aracında, tutum ve davranış ifadeleri 5'li likert ölçeği ile ölçülmüştür. Ölçme aracında çeşitli tutum ve davranışları içeren 41 ifade bulunmaktadır. Ölçme aracının güvenilirliği Cronbach Alpha katsayısı yardımıyla belirlenmiştir. Modelde yer alan

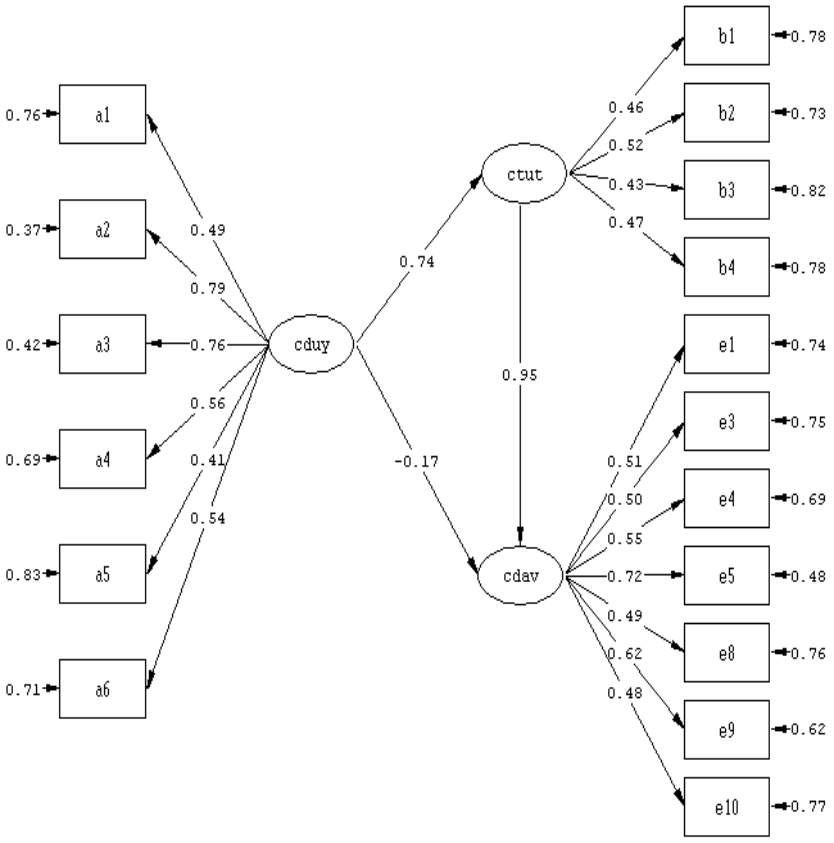
faktörlere ilişkin güvenilirlik ölçütü olan Cronbach Alfa (α) değerleri Tablo2' de verilmiştir. Cronbach Alfa (α) değerlerinin 0,50 ile 0,60 arasında olması"güvenilire yakın" ve 0,60 ile 0,80 arasında olması ise "oldukça güvenilir" olduğunu göstermektedir. Tablo 2' den görüleceği gibi hesaplanan Cronbach Alfa(α) değerlerinden iki tanesi (çevresel duyarlılık "cduy" ve çevresel davranış "cdav") 0,60 ile 0,80 arasında, bir tanesi (çevresel tutum "ctut") ise 0,50 ile 0,60 arasında bulunmaktadır.

Örneklem

Örneklem hacminin belirlenmesinde "Kabul edilebilir hata düzeyini esas alan yöntem" kullanılmıştır. Anakitledeki çevresel duyarlılık, tutum ve davranışlara ilişkin oranlar bilinmediği için p ve q değerleri 0,5 alınmış ve mümkün en büyük örneklem hacmine ulaşılmıştır. Anketin uygulanacağı birim sayısı, $n= \{z^2pq\}/ d^2$ formülü yardımıyla hesaplanan denklemde; 0,05 anlamlılık düzeyinde z=1,96; d(duyarlılık)=0,05 ve p ve q değerleri 0,5 olmak üzere örneklem hacmi 384 olarak hesaplanmıştır. 2009 yılı Mayıs ayında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi yerleşkesi içerisinde rassal olarak seçilen 400 öğrenci ile yüz yüze görüşülerek anket uygulanmıştır. Ana kitledeki cinsiyet oranları dikkate alınarak 180 erkek ve 220 kadın örnekleme girmiş ancak kadınların 34 kadın, 63 erkek öğrencinin anketleri tam doldurmadığı belirlenmiştir.

Araştırma Modeli ve Hipotezler

Çalışmada kullanılan modelde (Şekil1) öğrencilerin çevresel davranışlarının açıklayıcısı olarak çevresel duyarlılıkları ve çevresel tutumları kullanılmıştır. Bu çalışma model ve hipotezler bakımından Kaiser ve Shimoda (1999), Kaiser, Wölfing ve Fuhrer (1999), Kaiser ve Wilson (2000) çalışmalarının Türkiye uyarlaması olarak görülebilir.

Şekil1. Öğrenicilerin Çevresel Davranış Modeli(ÖÇDM)

Bu çalışmada, H_1, H_2 ve H_3 olarak tanımlanan üç hipotez incelenmektedir. Şekil1 dikkate alındığında "cduy"→"ctutu" arasındaki ilişkinin H_1, "cduy"→"cdav" arasındaki ilişkinin H_2 ve "ctutu"→"cdav" arasındaki ilişkinin ise H_3 hipotezini temsil ettiği görülmektedir. Çevre sorunlarıyla karşılaşan bireyden, kendisini etkileyen sorun karşısında bir tepki göstermesi beklenmektedir. Beklenilen bu tepki çevre sorunlarına gösterilen duyarlılık kavramını tanımlar. Kaiser ve Shimoda (1999) bireylerin çevreye duyarlılıkları arttıkça buna paralel olarak da çevresel tutumlarının artacağını belirtmişlerdir. Çalışmada çevresel duyarlılık ve çevresel tutum arasındaki ilişkiyi araştırmak için H_1 geliştirilmiştir.

Çevresel tutumlar ile çevresel davranış arasındaki ilişki Kaiser ve Shimoda (1999) tarafından araştırılmıştır. Ayrıca bu çalışmada çevresel duyarlılık ile çevresel davranış arasındaki ilişkiyi sınamak için H_2 test edilmiştir. Kişilerin tüm davranışlarında çevresel faydayı sürekli olarak gözetmeleri çevresel davranış sergilediklerini göstermektedir. Çevresel tutum ve davranış arasındaki ilişkinin varlığını ortaya koyabilmek için H_3 ileri sürülmüştür.

Tablo1. Araştırma Hipotezleri

	Hipotezler
H_1	Çevresel duyarlılık arttıkça çevresel tutum artar.
H_2	Çevresel duyarlılık arttıkça çevresel davranış artar.
H_3	Çevresel tutum arttıkça çevresel davranış artar.

BULGULAR

Betimleyici Bulgular

Araştırmaya katılanların %38,6'sı erkeklerden ve %61,4'ü ise kadınlardan oluşmaktadır. Çalışmada kullanılan ölçekte analiz sonucunda bulunan faktörlerin içinde yer alan değişkenler ve bunlara ilişkin ortalamalar Tablo 2'de yer almaktadır. Faktörler içinde yer alan ifadeler incelendiğinde, "cduy" faktörü içinde "Doğaya zararlı olup olmadığına bakmadan fabrikaların üretimde bulunması beni korkutuyor." ifadesi en yüksek ortalamaya (4,37) sahiptir. "ctut" faktörü içinde "İki ürün arasında seçim yapmak gerekirse, insanlara ve çevreye en az zarar ürün satın alınmalıdır." ifadesi en yüksek ortalamaya (3,98) sahiptir. "cdav" faktörü içinde "Doğal dengeyi bozmadığı için ekolojik ürünleri tercih ediyorum." ifadesi en yüksek ortalamaya (3,52) sahiptir. Faktörlere ilişkin ortalamalara bakıldığında en yüksek ortalamaya "cduy" (4,17) faktörünün sahip olduğu bunu sırasıyla "ctut" (3,52) ve "cdav" (2,62) izlediği görülmektedir.

"Doğaya zararlı olup olmadığına bakmadan fabrikaların üretimde bulunması beni korkutuyor." ifadesine tamamen katıldığını belirtenlerin %26,8' i erkeklerden ve %66,1' i ise kadınlardan oluşurken, araştırmaya katılanların tamamı dikkate alındığında %55,4' ünün bu ifadeye tamamen katıldığı görülmüştür. "Hayvanların kürkleri için avlanmaları beni çileden çıkarıyor." ifadesine tamamen katıldığını belirtenlerin %31,1'i erkeklerde ve %68,9'u ise kadınlardan oluşurken, araştırmaya katılanların tamamı dikkate alındığında %40,3' ünün bu ifadeye tamamen katıldığı görülmüştür. Çevresel duyarlılık faktörü dikkate alındığında çevre konusunda kadınların erkeklerden daha hassas ve ilgili oldukları görülmektedir.

Tablo2. Faktörlerin İçinde Yer Alan İfadeler ve Ortalamaları

Faktörler / Cronbach Alfa(α) / ifadeler	$\bar{x}$	$\bar{x}_{Erkek}$	$\bar{x}_{Kadın}$	$t_{cinsiyet}$
Çevresel Duyarlılık(cduy)/ Cronbach Alfa(α)= 0,75				
a1.Dünyanın efendisi olarak insan, istediği gibi doğal kaynakları dağıtma hakkına sahiptir fikri beni kızdırıyor.	4,21	4,06	4,31	
a2. Doğaya zararlı olup olmadığına bakmadan fabrikaların üretimde bulunması beni korkutuyor.	4,37	4,03	4,58	-3,97
a3. Gelecek nesillere temiz bir dünya bırakamamak düşüncesi beni endişelendiriyor.	4,35	4,05	4,53	p<0,001
a4. Hayvanları kürkleri için avlamaları beni çileden çıkarıyor**.**	4,02	3,76	4,29	
a5. Geri dönüşümün sonucunda elde edilen katkı topluma yarar sağlar.	4,08	3,84	4,23	
***a6.**Çevre kirliği sorununun abartıldığını düşünüyorum.	3,99	3,79	4,12	
Çevresel Tutum(ctut) / Cronbach Alfa(α)= 0,53				
b1.Çevreye yararı olacaksa, çevreye dost yoldan üretilen, işlenen ve paketlenen ürünlere daha fazla ödeme yapılabilir.	3,53	3,26	3,70	
b2.İki ürün arasında seçim yapmak gerekirse, insanlara ve çevreye en az zarar veren ürün satın alınmalıdır.	3,98	3,80	4,09	-4,07
b3. Kapları ve kutuları başka amaçlar için kullanabilecek ürünler tercih edilmelidir.	3,73	3,56	3,83	p<0,001
b4.Çevreyi koruma adına yapılan tepkisel eylemler çevreye fayda sağlar.	2,83	2,68	2,92	
Çevresel Davranış(cdav) / Cronbach Alfa(α)= 0,74				
e1. Arkadaş sohbetlerinde çevre sorunlarını tartışıyorum.	2,76	2,62	2,84	
e3.Çöpleri ayırarak atarım.	3,20	2,94	3,37	
e4.Çevreye zarar veren firmaların ürünlerini satın almıyorum	2,90	2,74	3,01	
e5. Aile bireylerimi ve arkadaşlarımı çevreye zarar veren ürünleri almamaları için ikna etmeye çalışırım.	3,10	2,85	3,25	
e8.Çevreyi korumak adına yaşam tarzımı değiştirdim.	2,47	2,37	2,53	-2,63
e9. Doğal dengeyi bozmadığı için ekolojik ürünleri tercih ediyorum.	3,52	3,27	3,68	p=0,009
e10. Benzeri ürünlere göre pahalı da olsa ekolojik ürünleri satın alıyorum.	2,98	2,65	3,18	
(*) lı ifadeler ters çevrilmiştir.				

Cinsiyet değişkeni dikkate alındığında "a2", "a4", "a5", "a6", "b2" ve "e3" ifadelerine verilen yanıt ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Bu ifadelere ilişkin *t* istatistikleri sırasıyla -5,21(p<0,001), -3,30(p<0,001), 2,98(p<0,01), 2,64(p<0,01), -2,41(p<0,05) ve -3,26(p<0,001) olarak hesaplanmıştır.

"Geri dönüşüm sonucunda elde edilen katkı topluma yarar sağlar." ifadesine tamamen katıldığını belirtenlerin %30,7' si erkeklerden ve %69,3' ü ise kadınlardan oluşurken araştırmaya katılanların tamamı dikkate alındığında %41,9' unun bu ifadeye tamamen katıldığı görülmüştür. "Çevre kirliliği sorununun abartıldığını düşünmüyorum." ifadesine tamamen katıldığını belirtenlerin %30,4' ü erkeklerden ve %69,6' sı ise kadınlardan oluşurken araştırmaya katılanların tamamı dikkate alındığında %38' inin bu ifadeye tamamen katıldığı görülmüştür. "İki ürün arasında seçim yapmak gerekirse insanlara ve çevreye en az zarar veren ürün satın alınmalıdır." ifadesine tamamen katıldığını belirtenlerin %27,9' u erkeklerden ve %72,1' i ise kadınlardan oluşurken araştırmaya katılanların tamamı dikkate alındığında %34,3' ünün bu ifadeye tamamen katıldığı görülmüştür. Çevresel duyarlılıkla paralel olarak çevresel tutumlarda da kadınların ortalamaları erkeklerin ortalamalarından yüksek çıkmıştır.

"Çöpleri ayırarak atarım." ifadesine her zaman yanıtını verenlerin %32,4' ü erkeklerden ve %67,6' sı ise kadınlardan oluşurken araştırmaya katılanların tamamı dikkate alındığında %11,2' sinin bu ifadeye her zaman yanıtını verdiği görülmüştür. Çevreyi korumada etkin bir rol oynayan geri dönüşüme katılım derecesinin kadınların erkeklere oranla daha yüksek olması çevresel duyarlılıktaki farklılığın yansıması olarak düşünülebilir.

Genel olarak çalışma incelendiğinde çevresel tutum ve davranış konularında kadınların erkeklerden daha duyarlı ve bilinçli oldukları söylenebilir. Ayrıca erkek ve kadınlar arasında çevresel duyarlılık, tutum ve davranış açısından

anlamlı bir farklılık olduğu Tablo2'deki *t* istatistiklerinden görülmektedir("cduy" için *t*=-3,97; "ctut" için *t*=-4,07 ve "cdav" için *t*=-2,63).

YEM Bulguları

Verilerin analizinde LISREL 8.74 programı kullanılmıştır. Modelin uyum ölçütleri; χ^2 = 487,77; *s.d.*=291; χ^2 / s.d =1,68; *RMSEA*=0,047; *NFI*=0,92; *NNFI*=0,97; *PNFI*=0,83; *CFI*=0,97; *IFI*= 0,97; *RFI*=0,91; *RMR*=0,068; *GFI*=0,89; *AGFI*=0,87 olarak hesaplanmıştır. Uyum ölçütleri incelendiğinde modelin kabul edilebilir sınırlar içinde kaldığı söylenebilir. (Model uyum ölçütleri için bakınız; Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller (2003); Byrne (1998); Hayduk (1987); Jöreskog ve Sorbom (2001)). Modele ilişkin normallik varsayımını sınayan test istatistiklerinden; Mardia-Based Kappa değeri 0,18 olarak ve Relative Multivariate Kurtosis değeri ise 1,18 olarak hesaplanmış ve normallik varsayımının sağlandığı görülmüştür.

"Öğrencilerin Çevresel Davranışları Modeline (ÖÇDM)" ilişkin R^2 değeri 0,28 olarak bulunmuştur. Yapısal eşitlikler, hipotezlere ilişkin sonuçlar ve standartlaştırılmış parametre tahmin değerleri Tablo4' te verilmiştir. Tablo 4'e bakarak; "çevresel duyarlılık (cduy)" faktöründeki bir birimlik artışın "çevresel tutum (ctut)" da 0,74 birimlik ve "çevresel tutum (ctut)" faktöründeki bir birimlik artışın "çevresel davranış (cdav)" de 0,95 birimlik artışa sebep olduğu söylenebilir. Ayrıca "cduy" → "cdav" ilişkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmadığından H_2 doğrulanamamıştır. "cdav" a ilişkin yapısal eşitlik modeline ait R^2 değeri 0,28'tir. Bu R^2 değeri ele alınan faktörün "cdav" daki değişimin %28' ini açıkladığını ve değişimin %72'sinin ise modelde yer almayan faktörlerle açıklanabileceğini göstermektedir.

Tablo4. Std. parametre tahmin değerleri, *t* değerleri ve hipotezler

Hipotezler	**Faktörler arası ilişkiler**	**Standartlaştırılmış parametre tahmin değerleri**	***t* değerleri**	**Sonuçlar**
H_1	(cduy)→(ctut)	0.74	6.42	Doğrulandı
H_2	(cduy)→(cdav)	-0.17	-0.90	*Doğrulanamadı*
H_3	(ctut)→(cdav)	0.95	3.56	Doğrulandı
		Yapısal eşitlikler;		
	ctut = 0.74*cduy		(R^2=0.54)	
	cdav = -0,17*cduy+ 0.95*ctut		(R^2=0.70)	
		İndirgenmiş Yapısal Eşitlik		
	ctut = 0.74*cduy		(R^2=0.54)	
	cdav = 0.95*ctut		(R^2=0.28)	

Üniversite öğrencilerinin çevresel duyarlılıklarının ve çevresel tutumlarının artmasının, çevresel davranışlarının üzerinde arttırıcı etki gösterdiği söylenebilir. Tablo4 dikkate alındığında "cduy" daki bir birimlik artışın "ctut" da 0,74 birimlik artışa ve "ctut" daki bir birimlik artışın ise "cdav" da 0,95 birimlik artışa sebep olabileceği söylenebilir. Ayrıca Tablo5'de faktörlere ilişkin korelasyon matrisi verilmiştir.

Tablo5. Faktörlere ilişkin korelasyon matrisi

	cduy	ctut	cdav
cduy	1.00		
ctut	0.83	1.00	
cdav	0.74	0.53	1.00

Çevresel duyarlılık çevresel tutumdaki değişimin %54' ünü açıklarken, çevresel tutumlar çevresel davranıştaki değişimin %28' ini açıklamaktadır.

SONUÇ

Yapılan çalışma sonucunda çevresel davranışın açıklayıcısı olarak çevresel tutumların kullanılabileceği (cduy→ctut) ortaya çıkmıştır. Bu bulgu literatürde faklı kültürlerde yapılan çalışmalarda (Kaiser & Shimoda, 1999; Dono, Webb ve Richardson, 2009) elde edilen bulgularla örtüşmektedir. Çalışmanın üniversite öğrencileri üzerinde uygulandığı dikkate alındığında, Kaiser & Wilson (2000) California'daki öğrenciler üzerinde yaptıkları çalışmanın sonuçlarıyla da benzerlik gösterdiği görülmektedir. Ayrıca çalışmadaki bulgulardan biri olan çevresel tutum ve çevresel davranış arasındaki anlamlı ilişki (EA→EB) Dono, Webb ve Richardson (2009) çalışmasındaki bulgularla paralellik göstermektedir. Yılmaz, Çelik ve Yağızer (2009) yaptıkları çalışma sonucunda çevresel duyarlılık ile çevresel davranış arasında direkt bir ilişkinin olmadığını göstermişlerdir. Bu çalışmada kullanılan modelde de çevresel duyarlılık ile çevresel davranışı arasında (cduy→cdav) istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin bulunamaması Yılmaz, Çelik ve Yağızer (2009) çalışmalarındaki bulguları doğrular niteliktedir.

Bolaane (2006) ve Sidique, Lupi ve Joshi (2010) yaptıkları çalışmada eğitim durumunun geri dönüşüme katılımı etkilediğini söylerken, bu çalışmada ek olarak cinsiyetin de geri dönüşümle ilgili davranışları sergilemede anlamlı bir etkisinin olduğu saptanmıştır. Bu sonuç "Çöpleri ayırarak atarım." ifadesine ilişkin oranlar incelendiğinde görülmektedir. Yapılan bu çalışma bulguları kadınların erkeklere oranla daha fazla çevresel duyarlılık ve tutumlara sahip olduğunu göstererek, Tilikidou ve Delistavrou (2006)' nun yüksek eğitimli kadınların ekolojik aktivitelere katılımının diğerlerine oranla daha çok olduğu görüşünü desteklemektedir.

Üniversite öğrencilerinin gelecekte aktif tüketici olacağı söylenebilir. Tüketim biçimlerinin şekillenmesinde eğitimin etkisi büyüktür. Şimdi öğrenci olan bireylere eğitim hayatları sürecinde çevre ile ilgili dersler vererek, aktif tüketici olacakları ileriki zamanlarda çevreye daha duyarlı bireyler olması sağlanabilir. Steg ve Vlek (2009) çevresel tutumların değiştirildiğinde bunun davranışa da yansıyabileceğini söylemişlerdir. Eğitimin başlangıç noktasının aile olduğu kabul edildiğinde, gelecekte aile kuracak olan üniversite öğrencilerinin eğitim hayatlarında aldıkları çevre derslerinin etkisi çocuklarının çevreye karşı tutumlarını ve davranışlarını etkileyecektir. Bu etkileşim döngüsü, gelecekte çevreye daha duyarlı ve ekolojik ürün tüketen bireylerin yetişmesine ve toplumda yer almasına katkı sağlayabilir. Üniversitede çevresel duyarlılıkla ilgili derslerin okutulması ve öğrencilerin çevreci aktivitelere yönlendirilmesi gelecek nesillerin çevreci bireyler olarak yetişmesini sağlayabilir.

Genel olarak çalışma sonucunda elde edilen bulgulara bakıldığında kadınların, erkeklere oranla daha çevreci oldukları söylenebilir. Öğrencileri çevresel davranışlarında kültürel faklılığın etkilerinin olup olmadığının anlaşılabilmesi için bu çalışmanın farklı ülkelerde de uygulanması ve kültürler arası karşılaştırmaların yapılması literatür açısından faydalı olacaktır. Kullanılan model Türkiye uyarlaması niteliğinde olduğundan, daha büyük hacimli örneklemlerde ve farklı kültürlerde geçerliliğinin sınanmasına ihtiyaç vardır.

Bu çalışma Eskişehir Osmangazi Üniversitesi öğrencilerine uygulandığından çalışmadaki çıkarsamalar bu üniversiteye benzer özelliklere sahip öğrencilerin öğrenim gördüğü üniversitelere de genellenebilir.

KAYNAKLAR

BOLAANE, B. (2006). "*Constraints to Promoting People Centred Approaches in Recycling*" **Habitat International** 30: 731–740.

BYRNE, M. B. (1998) **Structural Equation Modeling with LISREL, PRELIS and SIMPLIS: Basic Concepts, Applications, and Programming**. New Jersey: Lawrence Erlbaum.

CHAN, R. Y. (1999). "*Environmental Attitudes and Behavior of Consumers in China*" **Journal of International Consumer Marketing** 11(4): 25-52.

DONO, J., Webb, J., & Richardson, B. (2009). "*The Relationship Between Environmental Activism, Pro-Environmental Bahaviour and Social Identity*" **Journal of Environmental Psychology** (Article in Press): 1-9.

EK, H. N., Kılıç, N., Öğdüm, P., Düzgün, G., & Şeker, S. (2009). Attitudes and Sensitivities of First and Final Year Students, Receiving Education at Different Academical Branches of Adnan Menderes University, Aimed at Environmental Problems. Kastamonu Journal of Education 17(1): 125-136.

FRAJ, E., & Martinez, E. (2007). "*Ecological Consumer Behaviour: An Emprical Analysis*" **International Journal of Consumer Studies** 31: 26-33.

HAYDUK, L. A. (1987). **Structural equation modeling with LISREL: Essentials and Advances**. Baltimore: John Hopkins.

JÖRESKOG, K. & Sorbom, D. (2001). **LISREL 8: User's Reference Guide**. Chicago: Scientific Software International Inc.

KAISER, F. G., & Shimoda, T. A. (1999). "*Responsibility As A Predictor Of Ecological Behaviour"* **Journal of Environmental Psychology** 19: 243-253.

KAISER, F. G., & Wilson, M. (2000). "*Assessing People's General Ecological Behavior: A Cross-Cultural Measure"* **Journal of Applied Social Psychology** 30(5): 952-978.

KAISER, F. G., Wölfing, S., & Fuhrer, U. (1999). "*Environmental Attitude and Ecological Behaviour*" **Journal of Environmental Psychology** 19: 1-19.

MOSTAFA, M. M. (2007). "*A Hierarchical Analysis of the Green Consciousness of the Egyptian Consumer*" **Psychology & Marketing** 24(5): 445-473.

NAKIBOĞLU, B. (2007). "*Tüketimin Çevreci Boyutu: Çevreci Tutum Ve Davranışlara Göre Pazar Bölümlemesi*" **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** 16(2): 423-438.

RAYKOV, T., & Marcoulides, G. A. (2006). **A First Course In Structural Equation Modeling**. London: Lawrence Erlbaum Associates.

SCHERMELLEH-ENGEL, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). "*Evaluating the Fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-of-Fit Measures*" **Methods of Psychological Research Online** 8(2): 23-74.

SIDIQUE, S. F., Lupi, F., & Joshi, S. V. (2010). "*The Effects of Behavior and Attitudes on Drop-Off Recycling Activities"* **Resources, Conservation and Recycling** 54: 163–170.

STEG, L., & Vlek, C. (2009). "*Encouraging Pro-Environmental Behaviour: An İntegrative Review and Research Agenda*" **Journal of Environmental Psychology** 29: 309-317.

TILIKIDOU, I., & Delistavrou, A. (2006). "*Consumers' Ecological Activities and Their Correlates"* July11,2009,http://www.ctw-congress.de/ifsam/download/track_9/pap00169.pdf

TILIKIDOU, I., & Delistavrou, A. (2008). "*Types And Influential Factors of Consumers' Non-Purchasing Ecological Behaviors*" **Business Strategy and the Environment** 18: 61-76.

YILMAZ, V. (2004). "*Lisrel İle Yapısal Eşitlik Modelleri: Tüketici Şikayetlerine Uygulanması*" **Anadolu Üniversitesi. Sosyal Bilimler Dergisi** 4(1): 77-90.

YILMAZ, V., Çelik, H. E., & Yağızer, C. (2009). "*Çevresel Duyarlılık ve Çevresel Davranışın Ekolojik Ürün Satın Alma Davranışına Etkilerinin Yapısal Eşitlik Modeliyle Araştırılması"* **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** 9(2): 1-14.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

VAKIF ÜNİVERSİTESİ TERCİHİNİN ANALİTİK HİYERARŞİ SÜRECİ İLE BELİRLENMESİ

Nihan ÖZGÜVEN[1]

Özet: Günümüzde, devlet üniversitelerinin sayısının artmasıyla beraber vakıf üniversitelerinin de sayısı artmıştır. Bunun sonucu olarak üniversite tercihi yapacak kişilere çok fazla seçenek sunulmaktadır. Vakıf üniversiteleri fiyat, fiziki ortam, akademik kadro gibi pek çok özellik bakımından farklılaşmaktadır. Genel olarak, üniversite tercihi yapacak bir kişinin üniversitede aradığı özellikler farklıdır. Bu bağlamda, çok fazla üniversite seçeneği içinde kişi tercih yapmakta zorlanmaktadır. Çalışmanın amacı, analitik hiyerarşi süreci ile vakıf üniversitesi tercih edecek bir kişinin vakıf üniversitesi tercih sıralamasının belirlenmesidir. Bu kapsamda, İzmir ili sınırları içinde faaliyet gösteren vakıf üniversiteleri çalışma kapsamına alınmıştır. Belirlenen kriterler kapsamında tercih sıralaması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vakıf Üniversiteleri, Üniversite Tercihleri, Analitik Hiyerarşi Süreci

DETERMINING THE FOUNDATION OF UNIVERSITY PREFERENCES WITH ANALYTIC HIERARCHY PROCESS

Abstract: Today, the number of private universities has increased with the increasing number of state universities. As a result, the university will profile people who are too many choices. Foundation universities price, physical environment, differ in many features, such as academic staff. In general, the university will make the profile features of a person different from looking at the university. In this context, a lot of people in the university option for choice, being forced. The aim of the study, the analytical hierarchy process in a person's private universities and private universities will prefer to determine the order of preference. In this context, private universities operating in the province of Izmir, were studied. Made under the order of preference specified criteria.

Key Words: Private Universities, The University Preferences, Analytical Hierarchy Process

GİRİŞ

İnsanoğlu, hayatı boyunca birçok karar almak zorunda kalmakta, bu kararları verirken tercih yapma güçlüğü çekmektedir. Üniversite tercihi insan hayatı içinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü hayatına, geleceğine yön verecek adımı üniversitesini tercih ederek atmaktadır. Üniversiteye girecek bir kişi hayatı boyunca nasıl bir işle uğraşacağını ve geleceğini belirleyecektir. Seçtiği üniversite ve bölüm ona ve ailesine kazanç getirecektir. Bu nedenler ile, üniversiteye girecek öğrenci için en doğru kararın verilmesi oldukça önemli bir konu olmaktadır.

Üniversite seçiminde özellikle vakıf üniversitelerinin tercih edilmesinde, objektif kriterlerin yanında çok sayıda subjektif kriterlerin de dikkate alınması gerektiğinden, çok kriterli karar verme yöntemleri olan AHP'nin kullanılması daha uygun olacağı söylenebilmektedir. Bazı kararlarda tek bir kritere göre karar vermek mümkün iken, bazı kararlarda birden çok kritere dayalı olarak karar vermek gerekmektedir. Üniversite tercihi de bu kararlardan birisidir. Çok fazla kriterin etkisiyle verilecek bir karardır.

Bu çalışmada, vakıf üniversitesi seçimi sorununa Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) ile çözüm önerisi sunulmuştur. Önerilen AHP'de objektif bir takım kriterlerin yanı sıra tüketiciye ilişkin subjektif kriterler de dikkate alınmıştır. Bu nedenle, objektif ve subjektif kriterler dikkate alarak üniversite seçim yapılabilmesi için AHP kullanılmıştır.

VAKIF ÜNİVERSİTELERİ

Öğrenci sayısının fazla olması, bunun sonucu olarak öğrencilerin birçoğunun iyi puan almasına rağmen vakıf üniversitelerine yerleşememeleri sadece öğrenciler için değil, aynı zamanda ülke ekonomisi içinde olumsuz bir

[1] Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü nihan.ozguven@deu.edu.tr

durumdur. Çünkü, üniversite mezunu kişi sayısının nüfusa oranı yüksek olursa, ülkenin kalkınması o derece yükselecektir.

Yeni açılan üniversiteler ile beraber birçok kişinin üniversiteli olması sağlanmaktadır. Yeni açılan üniversiteler, bölgeler arası eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için gelişmesi istenen bölgelere açılmaya çalışılsa bile, üniversitelerin özellikle büyük şehirlerde toplanma eğilimi henüz daha kırılmamıştır. Sadece devlet üniversiteleri değil vakıf üniversiteleri de daha çok büyük şehirlerde açılmaya başlamıştır.

Türkiye'de bugün itibarıyla 94 devlet, 45 vakıf üniversitesi olmak üzere toplam 139 üniversite bulunmaktadır. Üniversitelerin üçte birinden fazlası üç büyük ilde toplanmaktadır. Türkiye'de en fazla üniversite İstanbul'da bulunmaktadır. İzmir'de üç devlet, dört vakıf olmak üzere yedi üniversite bulunmaktadır. İzmir'deki devlet üniversiteleri; Dokuz Eylül Üniversitesi, Ege Üniversitesi ve İzmir Yüksek Teknolojisi Enstitüsüdür. Vakıf Üniversiteleri ise; İzmir Ekonomi Üniversitesi, Yaşar Üniversitesi, Gediz Üniversitesi ve İzmir Üniversitesidir.

ANALİTİK HİYERARŞİ YÖNTEMİ İLE TÜKETİCİ TERCİHİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Analitik hiyerarşi yöntemi birçok akademik çalışmada tercih edilen bir yöntemdir. Çalışmalarda hem niceliksel hem de niteliksel değerlendirme kriterlerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın bu kısmında analitik hiyerarşi yönteminin uygulama alanına ilişkin çalışmalara yer verilmiştir.

Özden (2008) çalışmasında, ilkokul seçimi ile ilgili sekiz kriter belirlemiş, bu kriterleri, sınıf mevcudu, ders programının içeriği, mesafe, okulun fiziki yapısı, disiplin, psikolojik rehberlik, kültürel etkinlikler ve maliyet olarak belirlemiştir. Üç farklı okulu bu kriterler doğrultusunda analitik hiyarerşi yöntemi ile değerlendirmiştir.

Güngör, İşler (2005) ise, otomobil seçimi sorununa Analitik Hiyerarşi yöntemi ile bir çözüm önerisi sunmuştur. Önerilen yöntemde objektif kriterlerin yanı sıra tüketiciye ilişkin bulanık sübjektif değerler de dikkate alınmıştır. Ayrıca, otomobil satın almak isteyen bir tüketici için uygulama yapılmıştır. Uygulama sonuçlarından tüketicinin çok memnun kaldığı gözlenmiştir.

Dündar, Ecer (2008) öğrencilerin GSM operatörü tercihini analitik hiyerarşi yöntemi ile belirlemeye yönelik çalışmasında, analitik hiyerarsi süreci yönteminin önem düzeyi ölçeğiyle karar kriterlerinin ve her bir karar kriterine göre GSM operatörlerinin ikili karsılaştırmalarını yapmışlardır. Bu değerlendirmelere göre karar kriterlerinin önem ağırlık puanları hesaplanarak GSM operatörlerinin her bir karar kriterine ve kriterlerin tamamına göre tercih sıralaması belirlenmiştir.

Murat, Çelik (2007) analitik hiyerarşi yöntemi ile otel işletmelerinde hizmet kalitesinin belirlenmesine yönelik çalışmasında, Bartın İli'nde faaliyet gösteren turizm işletme belgeli üç yıldızlı oteller hizmet kalitesi açısından incelenmiştir. Çok kriterli bir karar verme yaklaşımı olan analitik hiyerarşi yöntemi ile oteller karşılaştırmalı olarak değerlendirilerek en iyi otel alternatifi tespit edilmiştir.

Akdeniz, Turgutlu (2007) ise, ulusal bir perakendeci zincirin tedarikçi performans seçim ve değerlendirme sistemi analitik hiyerarşi yöntemiyle tasarlanmıştır. Firma yöneticileriyle, perakende sektörüne özgü performans kriterleri ve bu kriterlerin önem dereceleri belirlenmiştir. Belirlenen kriterlere, Analitik hiyerarşi yöntemi uygulanarak tedarikçi değerlendirme ve puanlaması yapılmıştır. Yapılan puanlamalar sonucunda tedarikçi değerlendirmede kullanılabilecek optimum kriterler ve ele alınan tedarikçilere ilişkin değerlendirme tablosu ortaya konmuştur.

Manap (2006) çalışmasında, turistlerin kendilerine en uygun turizm merkezini seçmelerine yönelik bir çözüm önerisini analitik hiyerarşi yöntemi ile sunmuştur. Önerilen yaklaşımda objektif ve sübjektif kriterler birlikte değerlendirilmiştir.

ANALİTİK HİYERARŞİ SÜRECİ

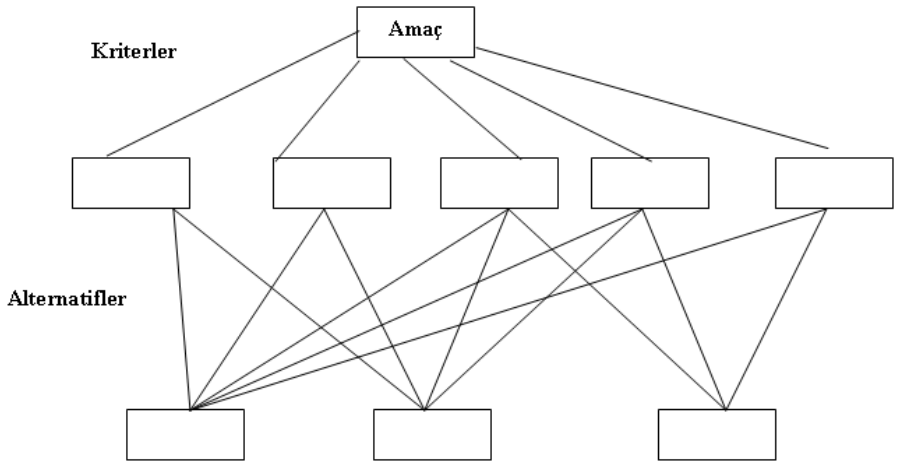
Analitik hiyerarşi süreci (AHP) ilk olarak 1968 yılında Myers ve Alpert tarafından ortaya atılmış, daha sonra 1977 yılında Thomas L. Saaty tarafından bir model olarak geliştirilmiş, çok geniş alanda, çok kriterli karar verme

problemlerinin çözümünde kullanılan metodlardan birisidir. Bu yöntemin ana avantajı, çok yönlü kriterlerin kolaylıkla yönetilmesidir. Bununla birlikte, AHP'nin anlaşılması daha kolay olup gereksiz matematiksel işlemler içermemektedir (Başlıgil, 2005: 25). AHP, temel olarak belli kriter ve/veya alternatiflerin ikili olarak karşılaştırılmasından elde edilen öncelik değerlerine dayalı bir ölçüm teorisidir (Yılmaz, 1999: 95-122).

AHP'de karar vericinin temel amacı doğrultusunda, kriterlerin ve ona ait olan alt kriterlerin belirlenip, hiyerarşik yapının oluşturulması ile ilk adım oluşmaktadır. Bu bağlamda, AHP'de ilk önce amaç belirlenir ve bu amaç doğrultusunda her bir kriter ortaya konulmaktadır. Daha sonra her bir kriter için alternatifler belirlenmekte ve karar için hiyerarşik bir yapı oluşturulmaktadır (Scholl, 2005: 763).

Bir karar verme probleminin AHP ile çözümlenebilmesi için gerçekleştirilmesi gereken aşamalar aşağıda tanımlanmıştır. Her bir aşama ile ilgili açıklamalarda bulunulmuştur:

1. Aşama-*Problemin Tanımlanması:* Bu aşama, karar hiyerarşisinin kurulması anlamına gelmektedir. İlk adım olarak amaç belirlenir, daha sonra amaca uygun olarak ortaya konulan kriterlere bağlı olarak alt kriterler belirlenir, böylece mevcut problem tanımlanıp, karar vericinin ulaşmak istediği amaç belirlenmiş olmaktadır. Bu aşama, karar verme probleminin daha kolay kavranmasını ve değerlendirilmesini sağlayacak hiyerarşik bir düzende ayrıştırmadır. Hiyerarşinin kurulmasında problemin karmaşıklığı, kademe sayısı ve dataylandırılma düzeyi önemli rol oynamaktadır (Kuruüzüm, 2001: 86). Amaç, kriterler ve alternatifler yapısındaki bir problemi şematik olarak şekil 1'deki gibi yapılandırmak mümkündür (Saaty, 1994: 45);

Şekil 1: Üç seviyeli bir hiyerarşi
Kaynak: Saaty, 1994; s. 45

Şekil 1'de görüldüğü gibi karar verme problemi ile ilgili ana bir amaç belirlenmekte, bu ana amaca ulaşacak belli kriterler belirlenmekte ve kriterler doğrultusunda alternatifler değerlendirilmektedir.

2. Aşama-*Kriterlerin İkili Karşılaştırılmasının Yapılması:* Hiyerarşik yapı içinde yer alan kriterlerin ikili olarak birbirleriyle karşılaştırılmasını içermektedir.

Farklı kriterler tablo 1'de gösterildiği gibi ikili karşılaştırmalar yapılarak bir matris oluşturulmaktadır. Matristeki w_i/w_j amaca ulaşmak için i kriterinin j kriterinden ne kadar daha önemli olduğunu ifade etmektedir. Bu matrisin köşegeni üzerindeki matris bileşenleri 1 değerini almaktadır (i=j) (Vargas, 1990: 4).

Tablo 1: Kriterler için İkili Karşılaştırmalar Matrisi Oluşturulması

	Kriter 1	**Kriter 2…..**	**Kriter j**
Kriter 1	w_1/w_1	w_1/w_2	w_1/w_j
Kriter 2…..	W_2/w_1	W_2/w_2	W_2/w_j
Kriter j	W_i/w_1	W_i/w_2	W_i/w_j

Kaynak: Vargas L. G., 1990; s.4

Tablo 1'de görüldüğü gibi belli kriterler dahilinde ikili karşılaştırma matrisi oluşturulmaktadır. Hesaplanan bu ölçek doğrultusunda örneğin elde edilen değer 9 ise, i. Kriterin j. Kritere göre çok kuvvetli düzeyde önemli olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde j. Kriter de i. Kritere göre 1/9 düzeyinde önemli olmaktadır (Güngör, İşler, 2005: 24).

$$A=\begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots\dots\dots & a_{2n} \\ \vdots & & & \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots\dots\dots & a_{nn} \end{pmatrix}$$

İkili karşılaştırmaların önem derecelerini gösteren A matrisi, tüm değerleri pozitif ve köşegendeki değerleri 1 olan bir matristir. İkili karşılaştırmalar tam tutarlı ise $a_{ij}*a_{jk}= (w_i/w_j)$. $(wj/w_k=a_{ik}$ i,j,k=1,2,…..n eşitliği sağlanır.

İkili karşılaştırmalarda Saaty (1994) tarafından önerilen önem skalasına göre değerlendirme yapılmaktadır. Önem Skalası aşağıda tablo 2'de gösterilmektedir;

Tablo 2: Önem Skalası

Önem Derecesi	**Tanım**	**Açıklama**
1	Eşit Önem	i ve j kriterleri eşit öneme sahip olup, iki faaliyette amaca eşit düzeyde katkı sağlamaktadır
3	Biri diğerine göre orta derecede önemli	i kriteri, j'den önemli olup, tecrübe ve yargı faaliyeti diğerine orta derecede tercih edilmektedir.
5	Kuvvetli düzeyde önem	i kriteri, j 'den oldukça daha önemli olup, tecrübe ve yargı faaliyeti diğerine kuvvetli bir şekilde tercih edilmektedir.
7	Çok kuvvetli düzeyde önem	i kriteri j'den çok daha önemli olup, bu kriter güçlü bir şekilde tercih ediliyor ve baskınlığı uygulamada rahatlıkla görülmektedir.
9	Aşırı düzeyde önem	İ kriteri j'den kesinlikle daha önemli olup, bu faaliyetin diğerine tercih edilmesine ilişkin kanıtlar büyük güvenliğe sahip olmaktadır.
2,4,6,8	Ortalama değerler	Karar vericinin kesin bir yargıya varamadığı zamanlarda kullanılabilecek ara değer olup, uzlaşma gerektiğinde kullanılmak üzere iki ardışık yargı arasına düşen değerdir.

3. Aşama: *Ağırlıkların Hesaplanması:* İkili karşılaştırma sonucu elde edilen karşılaştırma matrisleri normalleştirilerek, her matris için bir önem vektörü hesaplanmaktadır. Normalleştirme işlemi, ikili karşılaştırma matrisindeki kolonlara ait sayıların, ilgili kolon toplamına bölünmesi ile elde edilmektedir. Normalleştirme işlemi tamamlanan her bir satırın ortalaması alınarak, ilgili kriter için ağırlıklar (önem vektörleri) elde edilmektedir (Saaty, 1994: 55).

4. Aşama: *Tutarlılık Kontrolü:* İkili karşılaştırma tutarlılığını ölçmek için Saaty tarafından "Tutarlılık Oranı" kavramı ortaya konulmuştur. Bu oranın hesaplanmasında, elde edilen değer için üst limit 0.10 olarak belirlenmiştir. Eğer tutarlılık oranı 0.10'dan daha büyük bir değer çıkarsa, bu ikili karşılaştırmaların doğru olarak yapılamadığı anlamına

gelmekte ve karşılaştırma matrisini tekrar düzenlemek gerekmektedir (Saaty, 1994: 65). Tutarlılık analizinde amaç sadece "A, B'den daha önemli, B'de C'den daha önemli ise A C'den de önemlidir" şeklinde bir tutarlılık değil, bu önem düzeylerinin sayısal olarak kat kat daha önemli olduğunu yani oransal bir takım değerlere ulaşarak tutarlılığı sağlamaktır. Tutarlılık oranı aşağıdaki gibi formüle edilmektedir (Saaty, Özdemir, 2003: 240-242);

$$\text{Tutarlılık Oranı: } \frac{\text{Tutarlılık Göstergesi}}{\text{Rassallık Göstergesi}}$$

Rassallık göstergesi değerleri tablo 3'de gösterilmiştir. Rassallık göstergesi en çok 15 boyutlu matrisler için hesaplanmaktadır.

Tablo 3: Rassallık Göstergeleri

N	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Rassallık Göstergesi	0	0	0,58	0,9	1,12	1,24	1,32	1,41	1,45	1,49	1,51	1,48	1,56	1,57	1,59

5. Aşama: *Öncelik Değerlerinin Hesaplanması:* Kriterler bazında elde edilen ağırlıklara göre alternatiflerin öncelik değerleri hesaplanmaktadır. En büyük öncelik değerine sahip olan alternatif, AHP sonucunda tercih edilmesi önerilen alternatif olmaktadır.

UYGULAMA (VAKIF ÜNİVERSİTESİ TERCİH SIRALAMASININ BELİRLENMESİ)

Her geçen gün özellikle vakıf üniversitelerinin sayısının artması, tercih yapma problemini de beraberinde getirmektedir. Çalışmada, İzmir'de yaşayan üniversite sınavına girmiş ve vakıf üniversitelerinin iktisadi ve idari bilimler fakültesi işletme bölümünü tercih edecek bir kişinin en uygun olan vakıf üniversitesini seçebilmesi için belirlenen kriterler kapsamında, bir takım aşamaları dikkate alarak işlem yapması önerilmektedir.

Araştırmanın Amacı

İzmir'de faaliyet gösteren vakıf üniversitesi tercih edecek öğrencilerin üniversite tercih sorununa analitik hiyerarşi yöntemi ile çözüm önerisi sunmaktır.

Araştırmanın Kapsamı

Çalışma, İzmir ili ile sınırlandırılmış olup, İzmir İlinde faaliyet gösteren vakıf üniversiteleri çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Buna göre, çalışmanın kapsamını, Üniversite 1, Üniversite 2, Üniversite 3 ve Üniversite 4 oluşturmaktadır.

Araştırmanın Modeli ve Tasarımı

İzmir'de faaliyet gösteren vakıf üniversiteleri belirlendikten sonra, AHP uygulamasına geçilmektedir. AHP uygulamasının ilk aşaması olan karar hiyerarşisi oluşturulmaktadır. Karar hiyerarşisi oluşumunda bir takım kriterler belirlenmiştir. Bu kriterler; Ücretler, akademik kadro, ders sayısı, faaliyet gösterdiği yıl sayısı, kontenjanlar, taban puanlar, kültürel etkinlikler, fiziki yapı ve kampüs alanıdır. Kültürel etkinlikler, fiziki yapı ve kampüs alanı ile ilgili kriterleri bu konuda uzman olan bir kişiye 1-9 aralığında puanlar verdirilerek elde edilmiştir. Ücretler, akademik kadro, ders sayısı, faaliyet gösterdiği yıl sayısı, kontenjanlar ve taban puanlar ise ikili karşılaştırma yapılmaksızın gerçek değerler kullanılarak öz vektörler hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışmada, öğrenciyi en çok etkileyen ilk temel değişken ücretlerdir. Tablo 4'de internet aracılığıyla ele alınan vakıf üniversitelerinin 2010 yılı ücretleri ele alınmıştır. Ücretler yüksek olduğundan ücretin tersi alınmaktadır. Bulunan

değerin satır içindeki oranı hesaplanırken değer satır toplamına bölünmekte, bu değerin de tersi alınarak normalize işlemi gerçekleştirilmektedir.

Tablo 4: İzmir'deki Vakıf Üniversitelerinin Ücretleri

Üniversiteler	Ücretler	Gerçek Ücretin Tersi	Ters Ücretin Normalize Hali
Üniversite 1	12000	0.08	0.26
Üniversite 2	15000	0.06	0.19
Üniversite 3	12000	0.08	0.26
Üniversite 4	10900	0.09	**0.29**
Toplam		0.31	1

Vakıf üniversitesi ücretlerinin gerçek değerlerinin yüksek olması nedeniyle bu değerlerin (1/ücret) tersleri alınmakta, daha sonra gerçek ücretlerin tersi sütununun toplamı tek tek her bir vakıf üniversitesinin gerçek ücretinin tersine bölünmekte (0.31/gerçek ücretin tersi) ve her satır için elde edilen değerin tersi alınmaktadır. Ücret kriteri açısından en avantajlı üniversite Üniversite 4 tür.

Tablo 5: İzmir'deki Vakıf Üniversitelerinin Akademik Kadro Sayıları

Üniversiteler	Akademik Kadro Sayıları	Normalize Hali
Üniversite 1	17	**0.59**
Üniversite 2	5	0.17
Üniversite 3	4	0.14
Üniversite 4	3	0.10
Toplam	29	1

Akademik kadro sayısında ikili karşılaştırma yapılmaksızın gerçek değerler kullanılarak öz vektör hesaplanmıştır. Her bir üniversitenin akademik kadro sayısı sütun toplamına bölünerek normalize değerler elde edilmiştir. Akademik kadro sayısının fazla olması o üniversiteyi avantajlı yapacağı için değerlerin tersinin alınmasına gerek yoktur. Akademik kadro kriteri açısından en fazla sayıya sahip üniversite avantajlı olacağından tablo'da yer alan değerler içinde en yüksek değere sahip üniversite Üniversite 1 dir.

Tablo 6: İzmir'deki Vakıf Üniversitelerinin Ders Sayıları

Üniversiteler	Ders Sayıları	Normalize Hali
Üniversite 1	54	0.24
Üniversite 2	55	0.25
Üniversite 3	55	0.25
Üniversite 4	59	**0.26**
Toplam	223	1

Akademik kadro sayısının yanı sıra ders sayıları da üniversite tercihinde önemlidir. Ders sayıları açısından en avantajlı üniversite Üniversite 4tür. Tablo 7'de Vakıf üniversiteleri faaliyet gösterdiği yıl sayısı itibarıyla karşılaştırılmıştır. Üniversite 1 ve Üniversite 2 2001, Üniversite 3 2008, Üniversite 4 ise 2007 yılında kurulmuştur. Çalışmada üniversitelerin kuruluş yıllarını ele almak yerine, kaç yıldır faaliyet gösterdiğini dikkate almanın daha uygun olacağı düşünülmüştür.

Tablo 7: İzmir'deki Vakıf Üniversitelerinin Faaliyet Gösterdiği Yıl Sayısı

Üniversiteler	Faaliyet Gösterdiği Yıl Sayısı	Normalize Hali
Üniversite 1	9	**0.39**
Üniversite 2	9	**0.39**
Üniversite 3	2	0.09
Üniversite 4	3	0.13
Toplam	23	1

Vakıf üniversitelerini tercih edecek kişi, üniversitenin faaliyet süresinin uzun olması üniversitenin deneyimli, köklü olduğunun bir göstergesi olmaktadır. Bu durum, üniversite tercihini etkilemektedir.

Tablo 8: İzmir'deki Vakıf Üniversitelerinin Öğrenci Kontenjanları

Üniversiteler	Öğrenci Kontenjanları	Normalize Hali
Üniversite 1	90	**0.34**
Üniversite 2	46	0.18
Üniversite 3	55	0.21
Üniversite 4	70	0.27
Toplam	261	1

Vakıf üniversitesinde kontenjan sayısının fazla olması öğrencinin puan açısından daha rahat bir şekilde üniversiteye girebilmesini sağlamaktadır. Öğrenci kontenjanları açısından en avantajlı üniversite Üniversite 1 dir.

Tablo 9: İzmir'deki Vakıf Üniversitelerinin Taban Puanları

Üniversiteler	Taban Puanları	Normalize Hali
Üniversite 1	241	0.25
Üniversite 2	237	**0.24**
Üniversite 3	228	**0.24**
Üniversite 4	261	0.27
Toplam	967	1

Vakıf üniversitelerinin taban puanları gerçek değerler üzerinden normalize edilmiştir. Taban puanın düşük olması kişi için avantajlıdır. Tablo 9'a göre en avantajlı üniversite Üniversite 3 ve Üniversite 2 dir. Kültürel Etkinlikler, Binaların fiziki yapısı ve Kampus alanı kriterleri uzman kişinin üniversiteler için 1-6 aralığında verdiği puanlardan elde edilmiştir. Bu puanlar üniversite tercihine olumlu etki kattığından tersleri alınmadan işlem gerçekleştirilmiştir.

Tablo 10: Kültürel Etkinlik Kriteri

Üniversiteler	Kültürel Etkinlik	Göreli Öncelik
Üniversite 1	6	**0.37**
Üniversite 2	5	0.31
Üniversite 3	2	0.13
Üniversite 4	3	0.19
Toplam	16	1

Kültürel Etkinlik kriteri açısından Üniversite1 en avantajlı üniversitedir.

Tablo 11: Binaların Fiziki Yapısı Kriteri

Üniversiteler	**Fiziki Yapısı**	**Göreli Öncelik**
Üniversite 1	5	0.28
Üniversite 2	6	**0.33**
Üniversite 3	3	0.17
Üniversite 4	4	0.22
Toplam	18	1

Binaların fiziki yapısı açısından Üniversite 2 en avantajlı üniversitedir. Üniversite 2'nin yeni yapılan Kampus alanına bağlı olarak binaları diğer üniversitelere göre daha yenidir.

Tablo 12: Kampüs Alanı Kriteri

Üniversiteler	**Kampüs Alanı**	**Göreli Öncelik**
Üniversite 1	4	0.34
Üniversite 2	6	**0.50**
Üniversite 3	1	0.08
Üniversite 4	1	0.08
Toplam	12	1

Kampüs alanı kriteri açısından değerlendirildiğinde ise Üniversite 2 en avantajlı kampüs alanıdır. Kampüs alanının yeni yapılmış olması ve Kampüs alanı içinde hijyene önem verilip, kampüs sınırları içinde sigara tüketiminin yasak olması önemlidir.

Kültürel etkinlikler, binaların fiziki yapısı ve kampus alanı uzman kişilerin görüşleri doğrultusunda sıralanmış ve yukarıdaki Tablo 10, 11 ve 12 elde edilmiştir.

Tablo 13: Kriterlerin İkili Karşılaştırılması

	Ücret	Akademik Kadro	Ders Sayısı	Kontenjan	Faaliyet Gösterdiği Yıl Sayısı	En düşük Puan	Kültürel Etkinlikler	Fiziki Yapısı	Kampus Alanı
Ücret	1	1.29	1.5	1.13	1.8	1.8	3	1.8	1.8
Akademik Kadro	0.78	1	1.17	1.17	1.4	1.4	2.33	1.4	1.4
Ders Sayısı	0.67	0.86	1	0.86	1.2	1.2	2	1.2	1.2
Kontenjan	0.89	1.14	1.33	1	1.33	1.33	2.67	1.6	1.6
Faaliyet Gösterdiği Yıl Sayısı	0.56	0.71	0.83	0.71	1	1	1.67	1	1
En düşük Puan	0.56	0.71	0.83	0.71	1	1	1.67	1	1
Kültürel Etkinlikler	0.33	0.43	0.5	0.43	0.6	0.6	1	0.6	0.6
Fiziki Yapısı	0.56	0.71	0.83	0.71	1	1	1.67	1	1
Kampus Alanı	0.56	0.71	0.83	0.71	1	1	1.67	1	1
TOPLAM	**5.91**	**7.56**	**8.82**	**7.43**	**10.33**	**10.33**	**17.68**	**10.6**	**10.6**

Tablo 13'de kriterlerin ikili karşılaştırılmasında görüldüğü gibi karar vericinin vakıf üniversitesi seçiminde en etkili kriter ücret, ikinci sırada kontenjan, üçüncü sırada akademik kadro yer almakta olup, bu sıralamayı ders kredi sayısı, üniversitenin faaliyet gösterdiği yıl sayısı, en düşük puan, binaların fiziki yapısı, kampus alanı ve üniversitenin yürüttüğü kültürel etkinlik izlemektedir.

Her bir kriter için uzman kişi tarafından belirlenen önem derecelerini Tablo 13'de yer alan sütun toplamlarına bölerek değerler normalize edilmiş olmakta ve Tablo 14 elde edilmektedir.

Tablo 14: Kriterlerin Normalize Edilmiş Değerleri

Kriterler	**Normalize Edilmiş Değerler**
Ücret	1.52
Akademik Kadro	0.93
Kredi Sayısı	0.68
Kontenjan	1.10
Faaliyet Yılı	0.48
Puan	0.48
Kültürel Etkinlik	0.17
Fiziki Yapısı	0.47
Kampus Alanı	0.47

Tablo 14'de her bir kriter için önem derecelerine göre değerler normalize edilmiştir. Kriterlerin normalize edilen değerleri ile üniversitelerin her birine verilen göreli öncelik değerleri çarpılarak vakıf üniversitelerinin her birinin göreli öncelik değerleri elde edilmiştir. Bu değerler Tablo 15'de gösterilmiştir.

Tablo 15: Final Tablosu

	Ücret (1.52)	**Akademik Kadro (0.93)**	**Ders Sayısı (0.68)**	**Kontenjan (1.10)**	**Faaliyet Gösterdiği Yıl Sayısı (0.48)**	**En düşük Puan**	**Kültürel Etkinlikler (0.17)**	**Fiziki Yapısı**	**Kampus Alanı (0.47)**	**Göreli Öncelik**
Üniversite 1	0.26	0.59	0.24	0.34	0.39	0.25	0.37	0.28	0.34	2.1426
Üniversite 2	0.19	0.17	0.25	0.18	0.39	0.24	0.31	0.33	0.50	1.5601
Üniversite 3	0.26	0.14	0.25	0.21	0.09	0.24	0.13	0.17	0.08	1.2244
Üniversite 4	0.29	0.10	0.26	0.27	0.13	0.27	0.19	0.22	0.08	1.3729

Tablo 15'de her bir vakıf üniversitesi için göreli öncelikler elde edilmiştir. Bu önceliklere göre, birinci göreli önceliğe sahip (2.1426) vakıf üniversitesi Üniversite 1 olduğundan karar verici bu üniversiteyi seçmelidir. Üniversite 1'i Üniversite 2 ve Üniversite 4 takip etmektedir.

SONUÇ

Üniversite seçimi insan hayatının önemli bir kararıdır. Çünkü hayata yön veren, gelecekte kişiye nasıl hitap edileceğinin belirlendiği stratejik karar alanıdır. Bu yüzden, üniversite sınavına hazırlanan kişiler sınav hazırlığının yanı sıra, üniversite tercih sürecinin kaygısını da taşımaktadır.

Ülke nüfusunda üniversite mezunu kişi sayısının fazla olması ülke kalkınmasına da olumlu katkı sağlamaktadır. Üniversite mezunu kişiler ülkenin refah düzeyini, gelişmişliğini, kültürünü yakından etkilemektedir. Günümüzde çok çeşitli vakıf üniversitesi alternatifi bulunmaktadır. Bu çeşitlilik içinde kişinin kafası karışmakta ve karar vermekte zorlanmaktadır. Her bir bireyin vakıf üniversitelerinden beklentileri farklıdır.

Çalışmada, AHP'nin teorik alt yapısının ve çözüm aşamaları ayrıntılı olarak açıklanmış, İzmir'de vakıf üniversitesi tercihi yapacak bir bireye kendileri açısından en iyi özelliğe sahip üniversitenin seçilmesine yönelik bir uygulama yapılmıştır. Çalışmada, vakıf üniversitesi tercihinde etkili olan kriterler belirlenmiştir. Bu kriterlerin sayısı arttırılabilmekte ve kişiden kişiye değişebilmektedir. Ancak genel olarak dokuz kriter çalışmaya dahil edilmiştir. Bu kriterler; ücret, akademik kadro, ders sayısı, kontenjan, faaliyet gösterdiği yıl sayısı, en düşük puan, kültürel etkinlikler, binaların fiziki yapısı ve kampus alanı olarak sıralanmıştır. Çalışmada, İzmir ili sınırları içinde faaliyet gösteren dört vakıf üniversitesi değerlendirilmiştir. Bu vakıf üniversiteleri; Üniversite 1 , Üniversite 2, Üniversite 3 ve Üniversite 4 tür.

AHP uygulamasında kriterlerin bazılarında gerçek değerlerden yola çıkılmış, bazılarında ise gerçek değerlerin olmaması nedeniyle uzman görüşü kapsamında verilen önem derecelerine göre göreli öncelik değerleri hesaplanmıştır. Buna göre, vakıf üniversitesi tercihinde en etkili kriterin, ücret, ikinci sırada kontenjan, üçüncü sırada akademik kadro olduğu, bu sıralamayı ders kredi sayısı, üniversitenin faaliyet yılı, puan, binaların fiziki yapısı, kampus alanı ve üniversitenin yürüttüğü kültürel etkinliklerin izlediği sonucuna ulaşılmıştır.

İzmir'de faaliyet gösteren vakıf üniversitelerinin için göreli öncelik değerlerine göre, birinci göreli önceliğe sahip (2.1426) vakıf üniversitesi Üniversite 1 olduğundan karar verici bu üniversiteyi seçmesinin belirlenen kriterler kapsamında doğru bir karar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Üniversite 1'i Üniversite 2 ve Üniversite 4 takip etmektedir. En son tercihin ise Üniversite 3 olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak, vakıf üniversitesi tercihi birçok açıdan değerlendirilebilecek bir karardır. Birçok faktör bu tercihi etkileyebileceği için çok yönlü düşünmek gerekmektedir. Çalışmada yer alan kriterler, zamanla değiştirilebilecek ve tercih yapacak kişiye göre değişebilecek kriterlerdir.

KAYNAKÇA

AKDENİZ A. H., TURGUTLU T. (2007), Türkiye'de Perakende Sektöründe Analitik Hiyerarsik Süreç Yaklasımıyla Tedarikçi Performans Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 9, S.1, s. 1-17

BAŞLIGİL H. (2005) The Fuzzy Analytic Hiyerarchy Process For Software Selection Problems, **Yıldız Teknik Üniversitesi Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi**, C.3, İstanbul

DÜNDAR S., ECER F., (2008) Öğrencilerin GSM Operatörü Tercihinin Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemiyle Belirlenmesi, **Yönetim ve Ekonomi, Celal Bayar Üniversitesi İİBF**, C.15, S.1,s.1-11

GÜNGÖR İ., İŞLER BÜYÜKER D., (2005) Analitik Hiyerarşi Yaklaşımı ile Otomobil Seçimi, **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.1, S.2, Zonguldak

KURUÜZÜM A., (2001) Analitik Hiyerarşi Yöntemi ve İşletmecilik Alanındaki Uygulamaları, **Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.1, S.1, Antalya

MANAP G., (2006) Analitik Hiyerarşi Yaklaşımı ile Turizm Merkezi Seçimi, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, S.2, s. 157-170

MURAT G., ÇELİK N., (2007) Analitik Hiyerarşi Yöntemi ile Otel İşletmelerinde Hizmet Kalitesini Değerlendirme: Bartın Örneği, **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, C.3, S.6, s.1-20

ÖZDEN Ü. H., (2008) Analitik Hiyerarşi Yöntemi ile İlkokul Seçimi, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, C.24, S.1, İstanbul

SAATY T. L., ÖZDEMİR M. S., (2003) Why the Magic Number Seven Plus or Minus Two, Mathematical and Computer Modelling, 38

SAATY, Thomas, L. (1994), "How to Make a Decision: The Analytic Hierarchy Prosess", *Interface***,** November-December, p.19-43

SCHOLL Armin, (2005) Solving Multiattribute Design Problems with Analytic Hierarchy Process and Conjoint Analysis: An Empirical Comparison, **European Journal of Operational Research**, 164

VARGAS L. G., (1990) An Overview of the Analytic Hiyerarchy Process and Its Applications, **European Journal of Operational Research**, 48

YILMAZ, E., (1999) Analitik Hiyerarşi Süreci Kullanılarak Çok Kriterli Karar Verme Problemlerinin Çözümü, **DOA Dergisi**, Doğu Akdeniz Ormancılık Enstitüsü Yayınları, No.5, s. 95-122

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

TÜRKİYE'DE NÜFUS HAREKETLİLİĞİ VE KÜTAHYA ÖRNEĞİ

Yavuz BOZKURT*

Özet: Sosyal, siyasal, ekonomik vb. nedenlerden dolayı sürekli değişim gösteren nüfus, kentlerin en önemli gelişmişlik göstergelerinden biri olmakla birlikte hareketli bir olgudur. İnsanlar değişen yaşam koşullarına ayak uydurabilmek için yaşadıkları bölgeyi terk edip yeni bölgelere yerleşmekte ve bu durum nüfus hareketliliğine yol açmaktadır. Özellikle 1950'li yıllardan sonra Türkiye'de dikkat çekici bir şekilde nüfus hareketliliği yaşanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, Türkiye'de yaşanan nüfus hareketleri ele alınırken özelde Kütahya ilindeki nüfus hareketliliğinin sebeplerinin belirlenmesine çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nüfus hareketliliği, iç göç, dış göç, Kütahya nüfusu

Abstract: Because of social, political, economical, and etc. reasons, constantly varying population, as well as being one of the most significant signs of development, is a dynamic phenomenon. In order to keep up with the varying life standards human beings emigrate and settle down in new places and this causes mobility of population. Particularly after 1950s, mobility of population has been faced in Turkey. Within this concept, in this study it is tried to determine the reasons of mobility of population in Kutahya city in particular while mobility of population throughout Turkey is dealt.

Keywords: Mobility of population, internal migration, external migration, population of Kutahya

Giriş

Günümüzde dünya nüfusu önemli sorunlarla karşı karşıyadır. Göçler, yoksulluk, çevre sorunları, kötü ve plansız şehirleşme, dünyanın birçok bölgesindeki anlaşmazlık ve savaşlar, üreme çağına gelen genç nüfusun giderek artması ve insanların daha uzun yaşamaları sonucu yaşlı nüfusun artması karşısında bu nüfusun ihtiyaç duyduğu sağlık ve diğer gereksinimlerin giderilmesinin zorlaşması gibi problemler bugün dünya nüfusu üzerinde baskı yaratan önemli sorunlardandır (Tuncer, 2004: 8).

Geçmiş yıllarda insanlar güçlü şekilde bir topluluğa aidiyet duygusu taşırlarken bu duygu bir köye ya da kasabaya bağlı olma şeklinde kendini gösterirdi. Ancak, göç ve daha büyük hareketlilik yaratan bir takım faktörler bu duygunun yönünü ve gücünü değiştirmiştir (Milbourne, 2007: 381).

Son yıllarda modernizasyonun bir parçası olarak coğrafi hareketlilik, kentleşme süreci ile bağlantılı bir hale gelmiş ve modern toplumlara özgü yaşanılan yerde derin köklerin olması ya da bir yerde yerleşik olma düşüncesi artık yerini yavaş yavaş farklı bir görüşe bırakmıştır. Özellikle kırsal kesimde yaşayanlar salgın hastalıklar, ekonomik sebepler, savaşlar ve diğer sebeplerden dolayı bireysel ya da ailecek sıklıkla yer değiştirir hale gelmişlerdir (Manfredini, 2003: 317).

Tarımsal yenilikler, üretim sektöründeki gelişmeler, ekonomik dönüşüm ve savaşlar gibi birçok nedenden hangisinin nüfus hareketliliği ve değişimi üzerinde direkt etkisinin olduğu konusunda büyük tartışmalar olmasına rağmen nüfus gelişimi ve yerleşme arasında kurulacak bir modelde en etkili faktör bölgesel işgücü hareketliliğidir (Otterstrom, 2001: 393-394).

Toplumsal değişimin bir sebebi ve sonucu olarak insan göçü, bölgelerin demografik ve sosyo-ekonomik durumunun altında yatan en önemli faktörlerden biri olduğundan bölgelerin değişim sürecini analiz etmeye çalışanlar, bu konuda bölgelerarası göçün hayati öneme sahip olduğunu görmektedir. Bundan dolayıdır ki siyasilerde bölgesel kalkınma,

* Yrd.Doç.Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi Bölümü.

toplumsal refah ve siyasi temsil gibi karışık sosyo-ekonomik konularda göçün rolüne olan farkındalık her geçen gün artmaktadır (Anjomani, 2002: 239).

1. Göç-Nüfus Hareketliliği

Kent ve kır arasında bir yerleşme biriminden diğerine yerleşmek amacıyla gerçekleştirilen nüfus hareketliliği şeklinde nitelendirilen göç, kır-kent gibi yerleşme birimleri arasında cereyan eden, temelde bir yer değiştirme hareketidir (Es ve Ateş, 2004: 211). Göç kır-kent arasında yerleşmek amaçlı bir yer değiştirme hareketi olarak nitelendirildiğinden aynı kentin ya da kırsalın içerisindeki yer değiştirmeler göç sınıfına dâhil edilmemektedir. Aynı şekilde seyahat gibi kısa süreli yer değiştirmelerde nüfus açısından hareketlilik yaratsa da göç olarak nitelendirilmemektedir.

Temelde bir yer değiştirme eylemi gibi düşünülen göç olayını bu eylemle sınırlamak mümkün değildir. Başka bir ifade ile göç, her ne kadar birey ya da toplulukların yer değişimi olarak nitelendirilse de göçlerin nüfus, ekonomi, çevre şartlarındaki bozulmalar, siyasi problemler ve savaşlar gibi sosyal ve ekonomik sonuçları vardır. Bireyler, göç kararını verirken tıpkı fayda-maliyet analizinde olduğu gibi değerlendirme yapmaktadırlar. İtici faktörler olarak tanımlanan bulundukları yerin olumsuz özellikleri ile çekici faktörler olarak nitelendirilen gideceği yerin olumlu özellikleri karşılaştırılmaktadır. Göç ile beklenen fayda, bulunduğu yerde kalmanın getireceği maliyetinin üzerinde ise birey göç kararını vermektedir (Pazarlıoğlu, 2007: 122) .

İnsanların fiziksel çevresindeki istemli veya zorunlu, geçici veya kalıcı bir değişim hareketi olan göç, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik bazı değişikliklere yol açabileceği gibi aynı zamanda bu tür değişiklerden de kaynak alabilir (Aker ve diğerleri, 2002: 98). Daha iyi yaşam koşulları için kişilerin isteğine bağlı olarak yapılan istemli göçler, göç edilen bölgeler açısından istihdam ve barınma gibi sorunları beraberinde getirirken genellikle devletlerin ekonomik, sosyal veya siyasal bazı yaptırımları nedeniyle insanların yaşadıkları yeri terk etmek zorunda kaldığı zorunlu göçlerde ise istemli göçlerdeki sorunlara insan hakları gibi sorunlar da eklenmektedir.

Göç ya da bir başka ifadeyle nüfus/işgücü hareketliliği aynı zamanda önemli bir ekonomik olgudur. Göç, yüksek işsizlik ve düşük gelirlerin söz konusu olduğu bir bölgeden, yüksek ücretlerin ve daha iyi iş imkânlarının olduğu bölgelere doğru taşınmadır (Fidrmuc, 2004: 230-231). Bu anlamda göçler, bölgeler arasında yaşanan ekonomik dengesizliklerin giderilmesinde de önemli rol oynamaktadır.

Göç, türleri açısından ele alındığında; göçün oluşmasında rol oynayan faktörlere göre serbest irade ile gerçekleşen göç-otoriter bir baskı ile gerçekleşen göç, süresine göre mevsimlik göç-daimi göç ve yerleşme birimlerine göre kırdan kente-kentten kente-kentten kıra-kırdan kıra şeklinde dörtlü bir sınıflandırmaya gitmek mümkündür (Gönüllü, 1996: 96). Bu ayrımlarla birlikte göç olgusuna yönelik, ülke sınırları içerisindeki nüfus hareketliliği olarak iç göç ve iki ülke arasında gerçekleşen nüfus hareketliliği olarak dış göç şeklinde çok genel bir ayrım yapılmaktadır.

1.1. İç Göç

İç göç, bir ülke veya bölge içinde yaşayan kişi veya kişilerin belirli bir zaman dilimi içinde, çalışmak ve/veya yerleşmek amacıyla yaptıkları kalıcı yer değişiklikleridir. Zaman açısından alt ve üst dilimlerinin ne olacağı ya da olup olmayacağı konusu önemlidir. Bu konuda göç üzerinde çalışan sosyal bilimciler arasında bir görüş birliği olmamasına rağmen bazılarına göre bu süre 1 yıl veya 1 yıldan fazla olmalıdır (Öztürk ve Altuntepe, 2008: 1589).

Kentler ticaret ve sanayinin yoğun yaşandığı, farklı iş kollarının hayat bulduğu, sosyal ve sanatsal faaliyetlerin gerçekleştiği kırsala göre büyük yerleşim birimleridir. Kentlerin bu özelliği ve yaşam kalitesi bakımından üstünlüğü, kırsal nüfus bakımından sürekli cazibe merkezi olmasını sağlarken kırsal kesim, kentlerde gelişen ekonomik faaliyetler için girdi deposu olmuştur (Özdemir, 2004: 102-103). Bu bağlamda daha kaliteli bir yaşam beklentisi içerisinde olan kırsal nüfus ve onların sahip olduğu kırsal birikimler, ülke sınırları içerisinde sürekli hareket ederken bu hareketliliğin yönü genelde kentlere doğru olmuştur.

Köylerde yaşayan nüfusun çoğunun yoksul olması, tarımsal üretimdeki verim düşüklüğü, ekilen toprakların çok parçalı olması, makineli tarımın artması, tarımda insan gücüne olan ihtiyacın azalması, köylerdeki alt yapı ve sosyal hizmetlerin kentlere göre daha az olması ve tarım dışı alanlarda yeterli istihdam imkânlarının bulunmaması nedeniyle köylerden kentlere doğru hızlı ve yoğun bir iç göç olmaktadır (Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar, 2009:

15). Kırsal alanda iş gücünün çoğunlukla tarıma dayalı olması, kent ile kırsal arasında gelirin dengesiz dağılımına sebep olmaktadır. Köylerde görülen tarıma dayalı ekonomik hayatın yerine şehirlerde son derece farklılaşmış iş bölümü ve ihtisaslaşmayı zorunlu kılan ekonomik düzen, kırsaldaki nüfusu kentlere çekmektedir.

İç göçü açıklamaya çalışan ekonomik yaklaşımın temelinde, insan kaynaklarının etkinliğine yönelik yatırımların artırılması konusuna yeterince önem verilmemesi yatmaktadır. Göç kararlarında genellikle ücret, nakliye ve vergiler gibi unsurların etkili olacağı düşünülse de asıl önemli unsur, göç edilen yerin gelecekte insanlara sunacağı gelir ve iş imkânları gibi fırsatların, bugün içinde bulunulan durumdan çok daha fazla getirisinin olacağına dair verilecek karardır. Verilecek bu kararla birlikte göç edilecek bölgede yaşayan akraba ve arkadaşlar ile kurulacak sosyal ve kültürel ilişkiler ve onlardan iş imkânları ile ilgili elde edilecek bilgilerde göç kararlarını etkilemektedir (Grenier, 2008: 738-739).

Kırsaldan kente göç temelde ekonomik gelişmenin bir parçası olmakla birlikte insan kaynaklarının tarım sektöründen niteliksiz işgücüne ihtiyaç duyulan ya da kentin sanayisinde yüksek nitelik gerektirmeyen sektörlere doğru hareketlenmesidir. Kırsaldan kente göç bir taraftan kaynakların sektörel dağılımındaki verimliliği artırırken diğer taraftan gelişmekte olan ülkelerde kentlerdeki işsizlik probleminin büyümesine de neden olmaktadır (Liu, 2008: 521) ki Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin kentlerinde bu problemin yoğun bir biçimde yaşandığını söylemek mümkündür.

1.2. Dış Göç

Uzun süre kalmak ve çalışmak ya da yerleşmek amacıyla bir ülke sınırlarını her iki yönden aşarak yapılan nüfus hareketlerine dış göç adı verilmektedir (Gönüllü,1996: 95). Ülke sınırlarından başka bir ülkenin sınırlarına geçilmesi durumunu ifade eden dış göçe, doğal afetler, savaşlar, etnik nedenler, sınırların değişmesi, uluslararası anlaşmalarla sağlanan nüfus değişimi ve ekonomik nedenlerle çalışmaya gidilmesi gibi faktörler sebep olmaktadır.

Özellikle dış göçün sebepleri üzerine yapılan araştırmalar, göç edenlerin kendi ülkelerinden bir başka ülkeye gitme ve çalışma nedenlerini push-pull (itme-çekme) teorisi ile açıklamaktadır. "Push", bulunulan ülkeden ayrılmaya sebep olan işsizlik, düşük ücret, ücret sistemindeki adaletsizlik, politik dengesizlik, kötü çalışma koşulları, yükselme fırsatı azlığı, kurumsallaşamama, daha iyi şehir yaşantısı özlemi, daha iyi kariyer beklentisi, gençlere fırsat verilmemesi ve sürekli çalışma koşullarının yetersizliği gibi faktörleri, "pull" ise ev sahibi ülkedeki daha iyi ekonomik durum, yüksek ücret, daha iyi yaşam koşulları, politik istikrar, şehir merkezlerinin cazibesi ve daha iyi çalışma koşulları gibi faktörleri ifade etmektedir (Yüce Dural, 2010: 98).
Ülkelerin katı göç politikaları uygulamalarına rağmen 1970-2000 yılları arasında gelişmiş ülkelere uluslararası göç rakamları ikiye katlamıştır. Küreselleşmenin önemli bir parçası olan dış göç olgusunu açıklamaya yardımcı olan birkaç faktör vardır. Bunlardan ilki demografik bir faktör olup yoksul ülkelerden göç edenlerin, orta yaş ve daha üzeri yaşlardan ziyade genç yaştaki insanlar olduğudur. İkincisi ise sanayileşme ile ilgili bir faktör olan ve kırsalda yaşayanların uluslararası göç girişiminde daha isteksiz olduğu varsayımıdır (Berthelemy ve diğerleri, 2009: 1589-1590).

Türkiye'de özellikle kırsal kesimde toprağa bağlı olarak yaşayan kimseler kentlere göç ederken göç edenlerin küçük bir kısmı fabrikalarda, büyük kısmı ise marjinal işlerde çalışmaya başlamıştır. Kırsal kesimlerden kentlere göç daha sonraları işsizlik ve gelir dağılımındaki adaletsizlikler yüzünden ülkeden Batı Avrupa'nın sanayileşmiş ülkelerine yığınlar halinde gerçekleşmiştir (Ersel, 2002: 55-61).

Türkiye'deki göç istatistiklerinin azlığı ve yurt dışına göç eden nüfus ile ilgili direk bilginin olmamasına rağmen Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'ndan elde edilen verilere göre 2008 yılı içerisinde geçici olarak yurt dışına göç eden insan sayısının 57000 olduğu ve bu rakamın son iki yıl içerisinde 75-8000'lerden buraya gerilediği ifade edilmektedir (International Migration Outlook, 2010: 246). İfade edilen rakamlardan da anlaşılacağı üzere Türkiye'de 1960'lı yıllarda başlayan ve büyük bir ivme ile devam eden dış göçün, son yıllarda yavaşladığı görülmektedir.

2. Türkiye'de Nüfus Hareketliliği

Türkiye'de geçen yüzyılın ikinci yarısında başlayıp zaman içinde değişen hızlarla devam eden ve genelde kırsal yerleşim yerlerinden kentsel yerleşim yerlerine ve doğu bölgelerinden batı bölgelerine doğru, temelde ekonomik nedenli olarak nitelenebilecek bir nüfus hareketi yaşanmıştır. Bu göç hareketine son yirmi yıl içinde özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nden güvenlik ve terör nedeniyle ve bölgede uygulanan büyük ölçekli kalkınma projelerinin sonucu olan nüfus hareketliliği de eklenmiştir (Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması, 2006: 5).

Türkiye'de nüfus hareketliliği ile ilgili iki yönlü bir süreç yaşanmaktadır. Bir yandan topraksızlık, geçim darlığı, nüfus artışı, bölgenin karakteristiğine göre kan davası, ağa zulmü, kentlere olan istek gibi çeşitli nedenler öte yandan sanayileşme ve kentleşme gibi önemli iki sosyo-ekonomik gelişme sonucu erozyona uğrayan kırsal alanların boşalması ve yeni kent merkezlerinin doğması bu süreçleri açıklayıcı niteliktedir (Türkdoğan, 2006: 456).

Literatürde demografik, ekonomik, toplumsal ve siyasal yönleri ile birçok tanımı yapılan ve en temel anlamıyla kırdan kente göç hareketi olarak tanımlanan kentleşmenin dolayısıyla nüfus hareketliliğinin Türkiye'deki miladı 1950'li yıllara dayanmaktadır. Kentleşmeyi etkileyen birçok faktör vardır. Kentleşme itici, iletici ve çekici güçlerin etkisinde oluşan ve değişen bir nüfus hareketidir. İtici etmenler, genellikle nüfusu köyden ve tarımdan köy dışına iten etmenlerdir. İletici etmenler, köyden kopan nüfusu şehirlere, büyük merkezlere taşıyan ulaşım araçlarındaki ve imkânlarındaki gelişmelerdir. Çekici güçler ise, kırsal kesimden ayrılan ya da ayrılmaya karar verenleri kentlere doğru çeken ekonomik ve toplumsal etmenlerdir (Keleş, 2008: 69-70). Türkiye'de kırsal kesimdeki nüfusun kentlere göçü üzerinde yukarıda sayılan etmenlerin değişik ölçüde payları olduğu konusunda otoriteler hemfikir iken bu etmenlerden hangisinin ne oranda etkili olduğu konusunda bir görüş birliğinden bahsetmek söz konusu değildir.

Türkiye'de köyden göç edenleri göçe sürükleyen "itici" faktörleri şu şekilde sıralamak mümkündür (Hemmasi ve Prorok, 2002: 400-401):

- Artan nüfusun yarattığı baskı ile özellikle kırsal alanlardaki değerlendirilebilir tarımsal toprakların sınırlı kalması karşısında bu toprakların küçük parçalara bölünmesi sonucu artan işsizlik ve düşen yaşam kalitesi,
- 1950'li yıllardan itibaren traktör gibi tarımsal makinelerin Türkiye'ye girişi ile işgücüne olan ihtiyacın azalması,
- Nakliye ve pazarlama giderleri ile pestisit ve kimyasal gübrelerin kullanımından kaynaklanan maliyetlerin artması,
- Özellikle doğu ve güneydoğu bölgelerinin kırsal alanlarında yaşayan insanların politik kargaşalardan etkilenmesi,
- Yerel çatışmalar, deprem ve sel gibi doğal afetler sonucu yaşadıkları mekânları tahrip olanların yer değiştirmesi,
- Askerlik hizmetini yapan genç nüfusun gittiği yerlerde modern değerleri ve farklı yerleşme/iş çevrelerini görmesi ve oralarda evlilikler yapması,
- Meyve, sebze ve pamuk gibi ürünlerin hasat zamanında yerel, bölgesel ve mevsimsel olarak yer değişmelerin yaşanması.

Kentin "çekici" faktörlerini açıklamak ise basit bir ekonomik baskının çok ötesinde olduğundan kırsalın "itici" faktörlerini açıklamaya göre çok daha zordur. Kentlerdeki bir takım seçkin grupların varlığı, gerçek fırsatları yakalamaya ilişkin değişen umutlar, toplumsal modernizasyon, küreselleşmenin etkisi, çeşitli düzeydeki karar vericilerin göçü etkilemesi, kamu ve özel sektörün sunduğu iş imkânları Türkiye'deki kentlerin "çekici" faktörlerindendir (Hemmasi ve Prorok, 2002: 401).

Az gelişmiş ülkelerdeki ekonomik gelişme ve göçe ilişkin literatür incelendiğinde; ekonomide geleneksel sektör ile modern sektörü ifade eden kırsal tarım ve kentsel sanayi arasında modern sektöre doğru gelir ve istihdam fırsatı farklılığından dolayı göçün yaşandığı görülmektedir (Çelik, 2007: 92). Bu bağlamda Türkiye'de ekonomik açıdan gelişmiş bölgelerin batıda, gelişmemiş bölgelerin ise doğuda olduğu gerçeği ile göçlerin doğu-batı ekseninde seyir etmesi kaçınılmaz olmuştur.

Türkiye'deki nüfus hareketliliği büyük kentlere doğru yönelirken bu kentlerin nüfusu hızlı bir yükseliş göstermiştir. Bu hızlı nüfus artışı ve plansızlık karşısında barınma ve istihdam gibi temel gereksinimlerini karşılamadan kentlere göç eden insanlar, kentlerde var olan sosyo-ekonomik sorunları daha da ağırlaştırmışlardır (Mutluer, 2003b: 1). Bununla birlikte Türkiye'de iç göçün tipik bir özelliği olarak kente göç edenlerin belli bölgelerde toplanarak kendi kültürel özelliklerini yaşatmaya çalışması ise göçün bir yer değiştirme hareketinin dışında toplumsal yapıda sosyal, ekonomik ve kültürel değişmelere neden olan bir nüfus hareketi haline gelmesine sebep olmuştur (Bayhan, 1997: 178).

Küreselleşme olgusuyla birlikte dünyanın birçok bölgesinde yoğunlaşan ucuz işgücü talebi fırsattan öte çaresizliğin göstergesidir. İnsanlar fırsatların varlığından ya da niteliğinden haberdar olmadan göçe yönelmektedir. İç göçlerin oluşmasında daha yüksek gelir, kentin kırsal kesime göre daha iyi ve rahat yerleşme olanağı sunması gibi faktörler etkili olurken (Çağlayan, 2006: 77) Türkiye'de de daha iyi bir yaşam için yaşadığı bölgeyi terk edenlerin çoğu kez kentte bulmayı ümit ettikleri fırsatların varlığı ve niteliğinden ziyade zorunluluktan göç ettiklerini söylemek mümkündür.

Kırsaldan göç, nüfus hareketini kentlere doğru kaydırırken kırsal alanların nüfusunda her geçen gün azalma meydana gelmektedir. Türkiye'de kırsal nüfus oranı gelişmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi nispeten yüksek olmakla beraber, bu oran giderek azalmaktadır. 1927 yılında yapılan nüfus sayımı sonucuna göre, Türkiye'nin toplam nüfusunun % 24.22'si kentsel, % 75.78'i ise kırsal alanlarda yaşamaktaydı. Ancak yıllar itibari ile nüfustaki değişim, kentsel alan lehinde bir eğilim göstermiştir. Toplam nüfus içerisinde kentsel nüfus oranı 1950 yılında % 25.04, 1970'te % 38.45, 1990'da % 59.01, 2000'de % 64.90'a (Genel Nüfus Sayımları, 1927-2000) ve 2009 yılında il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı % 75.50'ye kadar yükselmiştir (Haber Bülteni, 2010).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra nüfus dağılımında önemli rol oynayan dış göç hareketleri Türkiye'de 1960'lı yıllara dayanmaktadır. Bu yıllardan itibaren Batı Avrupa'ya işgücü ihraç eden bir ülke haline gelen Türkiye'den Federal Almanya, Avusturya, Hollanda, Belçika, Fransa'ya, 1968 yılında Avustralya'ya ve 1975 yılında Libya'ya işçi gönderimi anlaşmaları ile önemli sayıda insan dışarıya göç etmiştir (Akan ve Arslan, 2008: 22). Yurtdışından göç akımları ise daha çok Balkan ülkelerinden olmuştur.

1960'lı yılların sonları ile 1970'li yılların başlarında Türkiye'de yoğun bir şekilde yaşanan yurtdışına işgücü göçü, Batı Avrupa ülkelerinin işgücü ithalini durdurmaları nedeniyle 1980 yılına kadar olan dönemde önemli ölçüde yavaşlamıştır. Bu dönemden sonra ise işgücü göçünde yeniden bir hareketlilik başlamıştır. Özellikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri gibi farklı ülkelerdeki Türk müteahhitlik hizmetlerinin artması sonucu bu ülkelere olan işgücü göçü artış göstermiştir (Apak ve diğerleri, 2002: 187-188).

3. Kütahya'da Nüfus Hareketliliği

1429 yılında Germiyanoğlu II. Yakup'un ölümü ve vasiyeti ile Osmanlı topraklarına katılan Kütahya 08.10.1923 tarihinde il olmuştur (www.kutahya.gov.tr, 2010). İl oluşu cumhuriyetin kabul edildiği tarihlere rastlayan Kütahya'nın nüfusu, 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımı sonuçlarına göre 303.641 olup bu rakam o tarihteki toplam Türkiye nüfusunun (13.648.270) yaklaşık olarak % 2,22'sine tekabül etmektedir.

Türkiye'deki ilk nüfus sayımı sonuçlarına göre nüfusunun Türkiye nüfusuna oranı % 2,22 olan Kütahya nüfusunun, daha sonraki yıllarda yapılan nüfus sayımlarında ortaya çıkan sonuçlar dikkate alındığında Türkiye nüfusuna oranı, Tablo 1'de görüleceği üzere sürekli bir şekilde düşüş göstermiştir.

Kütahya nüfusu ile Türkiye nüfusu arasındaki ilişki incelendiğinde 1927-2009 yılları arasında Kütahya nüfusunun 303.641'den 571.804'e, Türkiye nüfusunun ise 13.648.270'den 72.561.312'ye yükseldiği, buna karşılık Kütahya ile Türkiye nüfusu arasındaki oransal ilişkinin, 1927 yılında % 2,22 iken bu oranın 2009 nüfus sayımı sonucunda % 0,78'e düştüğü görülmektedir. İlk nüfus sayımından bugüne nüfusu artan ancak, Türkiye nüfusu ile oransal olarak karşılaştırıldığında sürekli bir düşüş yaşayan Kütahya nüfusunda bu zaman aralığında görülen iki keskin düşüş dikkat çekmektedir. Bu keskin düşüşlerin yaşandığı zaman aralıkları 1950-1955 ve 2000-2007 yılları arasını kapsamaktadır.

Tablo 1. 1927-2009 Yılları Arası Kütahya ve Türkiye Nüfus Sayımı Sonuçları

Nüfus Sayımı	Köy Nüfusu	Kent Nüfusu	Toplam Nüfus	Türkiye Nüfusu	Türkiye Nüfusuna Oranı (%)
1927	251.191	52.450	303.641	13.648.270	2,22
1935	292.377	55.305	347.682	16.158.018	2,15
1940	303.896	55.994	359.890	17.820.950	2,02
1945	235.713	58.912	384.625	18.790.174	2,05
1950	360.328	62.487	**422.815**	20.947.188	2,02
1955	275.692	55.286	**330.978**	24.064.763	1,38
1960	294.781	72.972	367.753	27.754.820	1,33
1965	310.997	87.084	398.081	31.391.421	1,27
1970	329.758	110.209	439.967	35.605.176	1,24
1975	333.802	136.621	470.423	40.347.719	1,17
1980	335.058	162.031	497.089	44.736.957	1,11
1985	343.885	199.499	543.384	50.664.458	1,07
1990	336.021	241.999	578.020	56.473.035	1,02
1997	334.469	308.648	643.117	62.865.574	1,02
2000	338.034	318.869	**656.903**	67.803.927	0,96
2007	233.655	350.255	**583.910**	70.586.256	0,83
2008	218.811	347.073	565.884	71.517.100	0,79
2009	213.079	358.725	571.804	72.561.312	0,78

Kaynak*: http://www.kutahyanufus.gov.tr/sunumlar.aspx,* (22.10.2010); Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Veri Tabanı, Nüfus Sayım Sonuçları, *http://tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=39&ust_id=11,* (23.10.2010).

Cumhuriyet sonrası nüfus hareketleri incelendiğinde, Kütahya nüfusundaki ilk keskin düşüşün 1950-1955 yılları arasını kapsadığı görülmektedir. Bu dönemde Kütahya nüfusundaki ciddi azalışın sebebi ise o döneme kadar Kütahya'ya bağlı olan Uşak'ın, Kütahya'dan ayrılarak il statüsü kazanmasıdır. Osmanlı devrinde Kütahya Sancağı'na bağlı bir kaza olan Uşak, 1924 yılında yapılan idari düzenlemede yine Kütahya vilayetinin bir kazası olarak kalmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni idari yapısı içinde Banaz, Sivaslı, Karahallı ve Ulubey Nahiyeleri, Uşak kazasına bağlanmıştır. 9 Temmuz 1953 tarihinde 6129 Sayılı kanunla vilayet haline getirilen Uşak'ın (www.usak.gov.tr, 2010) bu nahiyelerle birlikte Kütahya'dan ayrılması sonucunda ise Kütahya nüfusunda önemli bir düşüş yaşanmıştır.

Kütahya nüfusunda yaşanan ikinci keskin düşüş ise 2000-2007 yılları arasına rastlamaktadır. Bu dönemde Kütahya nüfusunda yaşanan değişikliğe sebep olan en önemli olaylar ise 2007 yılında hayata geçirilen Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi uygulaması ve sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı Kütahya'nın verdiği göç rakamlarının aldığı göç rakamlarına göre daha yüksek seviyede olmasıdır.

2007 yılı içerisinde Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS), ülke sınırları içerisinde ikamet eden Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ile yabancı uyruklu kişilerin ikamet adres bilgileri, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları için T.C. kimlik numarası kullanılarak MERNİS veri tabanındaki nüfus kütükleri ile eşleştirilerek yerleşim yerlerine göre nüfusun büyüklüğü ve nüfusun nitelikleri yıllık olarak üretilerek kullanıcılara sunulmuştur. ADNKS'de ülke sınırları içinde ikamet eden Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ve yabancı uyruklu kişilerin tamamı kapsanmaktadır. Kurumsal yerlerde (kışla, cezaevi, huzurevi, üniversite öğrenci yurtları vb.) kalanlar ikamet adreslerinde değil kurumsal yerlerin bulunduğu yerleşim yerinin nüfusuna dâhil edilmiştir (www. tuikapp.tuik.gov.tr, 2010).

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi uygulamasına geçiş, il sınırları içerisinde çok sayıda asker ve öğrencinin ikametgâh ettiği Kütahya'da, nüfus hareketliliği açısından önem arz etmektedir. Kışla ve öğrenci yurtları gibi kurumsal yerlerde kalanların ikamet adreslerinde değil de kurumsal yerlerin bulunduğu yerleşim yerinin nüfusuna dâhil edilmiş olması ve birçok insanın nüfusa kayıtlı olmayışı gibi bu siteme geçiş esnasında yaşanan olumsuzluklar, Kütahya'daki nüfus hareketliliğinin nedenlerindendir.

Ekonomik, toplumsal ve siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye ya da bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme ve yerleşmesi olarak ifade edilen göç olgusu, diğer yerleşim bölgelerinde olduğu gibi Kütahya'da da önemli nüfus hareketliliklerine yol açmaktadır. Frig Bölgesi'nde yer alan Kütahya, aynı bölgede bulunan Eskişehir, Afyonkarahisar, Uşak ve Bilecik illeri ile birlikte göçten etkilenirken bu göç hareketliliği bölgedeki illerde kozmopolit bir yapı ortaya çıkarmıştır. Bölge illerinde yaşanan göç hareketlerinin ortak özelliği ise göç edenlerin çoğunluğunun komşu illerden olmasıdır (Bölge Vizyon, 2010).

2008 yılında yapılan bir çalışmada nüfusu 565.884 olan Kütahya'da, bu rakamın 497.719'unun Kütahya nüfusuna kayıtlı olduğu, 68 bin kişinin ise başka illerden göç ettiği ve bu rakamın toplam Kütahya nüfusunun yaklaşık % 12'sini oluşturduğu görülmektedir. Kütahya'nın hangi illerden göç aldığına bakıldığında, 9209 kişi ile en çok Afyonkarahisarlıların ardından 6343 kişi ile Eskişehirlilerin, 3734 kişi ile Balıkesirlilerin, 3427 kişi ile Bursalıların, 3075 kişi ile Manisalıların, 2530 kişi ile Konyalıların, 2237 kişi ile Bileciklilerin ve 2144 kişi ile Uşaklıların geldiği görülmektedir. Yine aynı çalışmada Kütahya'nın hangi illere göç verdiğine bakıldığında ise 15.744 kişi ile en çok Uşak ilinin, ardından 11.413 kişi ile Eskişehir, 3.811 kişi ile Bilecik ve 2.264 kişi ile Afyonkarahisar illerinin geldiği görülmektedir (Bölge Vizyon, 2010).

İnsanları göçe zorlayan birçok faktör olmasına rağmen yapılan araştırmalar göçün en önemli nedeninin sosyo-ekonomik faktörler olduğunu göstermektedir. Yapılan araştırmalarda Türkiye'de iç göçler üzerinde yöresel bazdaki gelir dengesizliğinin önemli rol oynadığı, bu rolün de göç veren illerin düşük gelir düzeyinden ziyade göç alan illerin yüksek gelir düzeyinden kaynaklandığı vurgulanmıştır (Gürbüz, 2007: 4). Bu bağlamda son yıllarda nüfusunda düşüş görülen Kütahya'nın komşu illere göç vermesindeki en önemli sebep, Kütahya'dan göç alan komşu illerin gelir düzeyinin yüksekliğidir. Tablo 2'de görüleceği üzere, Kütahya'ya komşu illerdeki sanayi kuruluşlarının illere göre dağılımı incelendiğinde, Kütahya'nın sahip olduğu sanayi kuruluşları açısından uzun zamandan günümüze bölgedeki iller arasında her zaman son sıralarda olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Ege Bölgesinde sanayi kuruluşlarının illere göre dağılımı (% olarak)

İller	**1964**	**1981**	**1989**	**1996**
İZMİR	52.0	60.3	61.0	52.3
MANİSA	10.4	11.4	14.0	10.5
DENİZLİ	5.2	8.8	7.6	19.9
AFYON	4.1	3.5	5.7	5.3
AYDIN	14.5	7.3	5.0	4.8
KÜTAHYA	4.8	2.6	3.0	2.2
UŞAK	6.6	4.1	2.6	4.0
MUĞLA	2.4	2.0	1.1	1.0
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: MUTLUER, Mustafa (2003a), "Türkiye'de Yeni Gelişen Sanayi Odakları: Denizli-Gaziantep-Çorum", **Ege Coğrafya Dergisi,** Sayı: 12, İzmir, s. 17.

Türkiye'deki iç göç olgusu genel olarak değerlendirildiğinde kırsal alandaki fazla işgücünün öncelikle kentlere yönelmesi bir süre sonra belli bir doyma noktasına ulaşmasına neden olmuştur. 1980'den sonraki döneme ait veriler ise göçün kentten kente öncelik taşıdığını, kırdan kente göçün hızının azaldığını göstermektedir. Kentler arası göç çoğunlukla nitelikli işgücünün göçüdür (Bal, 2008: 114).

Tablo 3. 2009 Yılı İtibariyle Ege Bölgesindeki En Büyük 254 İşletmenin Üretimden Satışının İllere Göre Dağılımı

İller	Firma Sayısı	Üretimden Satış (Milyon TL)	Pay (%)
İZMİR	195	27.815	72,7
MANİSA	17	7.060	18,4
DENİZLİ	19	2.156	5,6
AYDIN	11	583	1,5
UŞAK	8	358	0,9
KÜTAHYA	3	258	0,7
AFYON	1	38	0,1
TOPLAM	254	38.268	100

Kaynak: YORGANCILAR, Ender (2010), "2009 Yılı Üretimden Satışlarına Göre Ege Bölgesinin Büyük Sanayi Kuruluşları Değerlendirmesi", **Ege Bölgesi Sanayi Odası,** *http://www.ebso.org.tr/b2b/haber/resimler/100buyuksunum.pdf* , (22.10.2010).

Kütahya ilinde ağırlıklı olarak tarıma dayalı bir ekonomik yapı bulunmakla birlikte sanayi sektörünün büyük bölümünü de bugün bir kısmı özelleştirilmiş olan Kamu İktisadi Teşebbüsleri oluşturmaktadır. Bu işletmeler; Garp Linyit İşletmeleri, Seyitömer Linyit İşletmeleri, ETİ Holding Bor İşletmeleri, Tunçbilek ve Seyitömer Termik Santrali olarak sayılabilir. Bunun yanında il hudutları içerisinde çok çeşitli madenlerin bulunması nedeniyle madencilik sektörü ve seramik, porselen, çini üreten işletmelerde önemli miktarda iş imkanı oluşturmaktadır. Bununla birlikte sanayi yatırımlarında Kütahya'da özel sektör yatırımları işsizliğe çözüm olarak yeterince gelişim gösterememiştir. (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2005: 270-271). Tablo 3'de görüleceği üzere, Ege Bölgesi'ndeki en büyük 254 işletme içerisinde Kütahya'da faaliyet gösteren sadece üç tane işletme mevcuttur. Bu rakam ilde yeterince sanayi yatırımının olmadığını göstermesi açısından önemlidir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

İlk nüfus sayımının yapıldığı günden bugüne Türkiye'deki nüfus istatistikleri incelendiğinde, 1927-2009 tarihleri arasında Kütahya nüfusunun 1,88 buna karşılık Türkiye nüfusunun 5,32 kat arttığı, yine Türkiye nüfusu ile oranlandığında, 1927'de % 2,22 olan oranın 2009 yılında % 0,78'lere düştüğü görülmektedir. Bu rakamlar, Kütahya nüfusunun arttığı ancak, artış hızının Türkiye'deki toplam nüfus artış hızının çok gerisinde kaldığı anlamına gelmektedir.

Cumhuriyet tarihinden günümüze iki kez önemli düşüşün görüldüğü Kütahya nüfusunda yaşanan bu değişimle birlikte alınan göç-verilen göç ve doğum-ölüm oranlarında da seyrin kentin nüfusu lehine olduğunu söylemek mümkün değildir. Kentte, gerek doğum ile ölüm oranlarında doğumların lehine gerekse alınan göç ile verilen göç oranlarında alınan göçün lehine önemli bir fark söz konusu değildir. Bunun aksine özellikle ekonomisi daha iyi olan komşu illere ve yakın sayılabilecek büyük illere doğru yıllardır değişen oranlarda bir göçün varlığından bahsetmek gerçekçi olacaktır.

Uzun yıllardan beri bölgedeki illerle kıyaslandığında ekonomik göstergeler açısından bölgenin zayıf illeri arasında yer alan Kütahya, ekonomik olarak kendisinden daha güçlü olan komşu illere (Eskişehir, Uşak, Afyon, Denizli) göç vermektedir. Aynı zamanda bu illerden göçte alan Kütahya'nın verdiği göç rakamları ile aldığı göç rakamları karşılaştırıldığında verilen göç rakamlarının daha fazla oluşu, Kütahya nüfusunda önemli bir artışın olmamasındaki önemli etkenlerden biri olarak görülmektedir.

1960'lı yıllardan günümüze kadar Kütahya'daki ve diğer bölge illerindeki sanayi kuruluşlarının sayılarını gösteren tablolarda görüleceği üzere sanayi kuruluşlarının azlığı özellikle nitelikli işgücünün neden göçe yöneldiğini göstermesi açısından önemlidir. Yeterli koşullarda çalışma imkânı bulamayan nüfus, doğal olarak daha iyi çalışma koşulları bulabilmek için göç etmektedir. Ayrıca son yıllarda büyük bir kısmı özelleştirilen Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nden ayrılmak durumunda kalanların bir kısmı, aileleri ile birlikte yeni bir iş bulma umuduyla kentten ayrılmak zorunda kalmıştır.

Son dönemde kentte II. Organize Sanayi Bölgesi'nin teşkili gibi ekonomik çabaların söz konusu oluşu ve eski KİT'lerin özelleştirme sürecinin ardından faaliyetlerine devam etmesi işsizlik, geçim sıkıntısı ve daha iyi iş koşulları aramak için kenti terk eden nüfusu tekrar geri getirecek gibi görünse de yakın kentlerin cazibesi, gelecekte de Kütahya nüfusunun artışını olumsuz yönde etkileyecektir.

KAYNAKÇA

AKAN, Yusuf – İbrahim, ARSLAN (2008), **Göç Ekonomisi Türkiye Üzerine Bir Uygulama,** Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

AKER, Tamer – Bilgin, AYATA – Melih, ÖZEREN – Behice, BORAN – Ayşenur BAY (2002), "Zorunlu İç Göç: Ruhsal ve Toplumsal Sonuçları", **Anadolu Psikiyatri Dergisi,** Sayı: 3.

ANJOMANI, Ardeshir (2002), "Regional Growth and Interstate Migration", **Socio-Economic Planning Sciences,** Volume: 36, Issue: 4.

APAK, Sudi – Adil, OĞUZHAN – Ayhan, AYTAÇ (2002), "Yurtdışına İşçi Göçü ve Türkiye Ekonomisine Etkileri", **Kentleşme Göç ve Yoksulluk,** Ed: Ahmet Alpay Dikmen, Türk Sosyal Bilimler Derneği, 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, İmaj Yayıncılık, Ankara.

BAL, Hüseyin (2008), **Kent Sosyolojisi,** Fakülte Kitabevi, 4. Baskı, Isparta.

BAYHAN, Vehbi (1997), "Türkiye'de İç Göçler ve Anomik Kentleşme", **II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Toplum ve Göç (20-22 Kasım 1996),** T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü ve Sosyoloji Derneği Yayını, No: 5, Ankara.

BERTHELEMY, Jean Claude – Monica, BEURAN – Mathilde, MAUREL (2009), "Aid and Migration: Substitutes or Complements?", **World Development,** Volume: 37, Issue: 10.

"Bölgede Göç Potansiyeli", **Bölge Vizyon Aylık İş ve Yaşam Dergisi,** Şubat 2010, *http://www.bolgevizyon.com.tr/haber_detay.asp?haber=1101*, (24.09.2010).

ÇAĞLAYAN, Savaş (2006), "Göç Kuramları Göç ve Göçmen İlişkisi", **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE),** Güz 2006, Sayı: 17.

ÇELİK, Fatih (2007), "Türkiye'de İç Göçler: 1980-2000", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** Sayı: 22, Yıl: 2007/1.

ERSEL, Birsen (2002), "Türkiye'den Yurt Dışına İşçi Göçü Akımı ve Ortaya Çıkardığı Sosyal Politika Sorunları", **Kentleşme Göç ve Yoksulluk,** Ed: Ahmet Alpay Dikmen, Türk Sosyal Bilimler Derneği, 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, İmaj Yayıncılık, Ankara.

ES, Muharrem - Mustafa, ATEŞ (2004), "Kent Yönetimi, Kentlileşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı:48, İÜİF Yayını, İstanbul.

FIDRMUC, Jan (2004), "Migration and Regional Adjustment to Asymmetric Shocks in Transition Economies", **Journal of Comparative Economics**, Volume: 32, Issue: 2.

GÖNÜLLÜ, Müzeyyen (1996), "Dış Göç", **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,** Sayı: 1.

GRENIER, Gilles (2008), "The Internal Migration of the Immigrant and Native-Born Populations in Canada between 1976 and 1996", **The Journal of Socio-Economics,** Volume: 37, Issue: 2.

GÜRBÜZ, Mehmet (2007), "Yüreğir'e Göç Eden Nüfusun Sosyo-Ekonomik Özellikleri ve Şehirleşme Sürecindeki Değişimi", **Coğrafya Dergisi,** İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Sayı: 15, İstanbul.

Haber Bülteni Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Nüfus Sayımı Sonuçları 2009 (2010), T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, Sayı: 15, 25 Ocak 2010.

HEMMASI, Mohammad – V. Carolyn, PROROK (2002), "Women's Migration and Quality of Life in Turkey", **Geoforum,** Volume: 33, Issue: 3.

International Migration Outlook (2010), OECD publishing, SOPEMI 2010, *www.oecd.org/publishing* (21.10.2010).

KELEŞ, Ruşen (2008), **Kentleşme Politikası,** İmge Yayınları, 10. Baskı, Ankara.

Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar (2009), T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Kentleşme Şurası 2009 Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu Raporu (7), Ankara.

Kütahya İl Çevre Durum Raporu (2005), T.C. Kütahya Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Kütahya.

LIU, Zhiqiang (2008), "Human Capital Externalities and Rural–Urban Migration: Evidence from Rural China, **China Economic Review,** Volume: 19, Issue: 3.

MANFREDINI, Matteo (2003), "Families in Motion: The Role and Characteristics of Household Migration in a 19th-Century Rural Italian Parish", **History of the Family,** Volume: 8, Issue: 2.

MILBOURNE, Paul (2007), "Re-populating Rural Studies: Migrations, Movements and Mobilities", **Journal of Rural Studies,** Volume: 23, Issue: 3.

MUTLUER, Mustafa (2003a), "Türkiye'de Yeni Gelişen Sanayi Odakları: Denizli-Gaziantep-Çorum", **Ege Coğrafya Dergisi,** Sayı: 12, İzmir.

MUTLUER, Mustafa (2003b), **Uluslararası Göçler ve Türkiye,** Çantay Kitabevi, İstanbul.

OTTERSTROM, M. Samuel (2001), "Trends in National and Regional Population Concentration in the United States from 1790 to 1990: From the Frontier to the Urban Transformation", **The Social Science Journal,** Volume: 38, Issue: 3.

ÖZDEMİR, Kerim (2004), "Türkiye'de Kırsal Sanayinin Kentlere Olan Göçler Üzerine Etkisi", **Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu KEAS 2003,** Devlet Planlama Teşkilatı-Pamukkale Üniversitesi, Cilt: II, Denizli.

ÖZTÜRK, Mustafa - Nihat, ALTUNTEPE (2008), "Türkiye'de Kentsel Alanlara Göç Edenlerin Kent ve Çalışma Hayatına Uyum Durumları: Bir Alan Araştırması", **Journal of Yasar University,** Volume: 3, No: 11.

PAZARLIOĞLU, M. Vedat (2007), "İzmir Örneğinde İç Göçün Ekonomik Analizi", **Yönetim ve Ekonomi,** Celal Bayar Üniversitesi İİBF, Cilt: 14, Sayı: 1.

TUNCER, Uğur (2004), "Daha Sağlıklı Bir Dünya Nüfusu İçin Hep Birlikte Çalışmalıyız", **İnsanca,** Sayı: 8, Temmuz 2004, İstanbul.

TÜRKDOĞAN, Orhan (2006), **Türkiye'de Köy Sosyolojisi,** IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Birinci Baskı, İstanbul.

Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması (2006), Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Haziran 2006, Ankara.

YORGANCILAR, Ender (2010), "2009 Yılı Üretimden Satışlarına Göre Ege Bölgesinin Büyük Sanayi Kuruluşları Değerlendirmesi", **Ege Bölgesi Sanayi Odası,** *http://www.ebso.org.tr/b2b/haber/resimler/100buyuksunum.pdf* , (22.10.2010).

YÜCE DURAL, Betül (2010), "Geçiş Ekonomilerinden Avrupa Birliği'nin Eski Üyelerine Göç Sorunu", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Nisan 2010, No: 26, Cilt: 1.

İnternet Kaynakları

http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/aciklama.zul, (23.09.2010).

http://www.kutahya.gov.tr/tarih.asp#kronolojik, (07.10.2010).

http://www.usak.govtr/yeni/index.php?option=com_content&task=view&id=52&Itemid=147, (09.10.2010).

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

YÖNETİCİLERDE BENLİK ALGILAMALARININ BELİRLENMESİ: SANAYİ ÖRGÜTLERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Zeki ÇAKMAK*
Hakan KARA**

ÖZET: Bu araştırmada yöneticilerin, kendi niteliklerini başkalarının nitelikleriyle kıyaslandığında kendilerini çeşitli boyutlarda nasıl gördüğüne ilişkin benlik algılarını belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 15 ilde faaliyet gösteren 198 sanayi örgütlerinde çalışan 232 yönetici üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Deneklerden veri elde etmek için Sosyal Karşılaştırma Ölçeği kullanılmıştır. Bunun yanı sıra araştırmada deneklerin bazı özelliklerini belirlemek için araştırmacılar tarafından hazırlanan bir bireysel bilgi formu da kullanılmıştır. Sosyal Karşılaştırma Ölçeği'nden elde edilen verilere göre yöneticilerin, olumsuz ya da olumlu benlik algılamaları belirlenerek yöneticilerin olumsuz, kararsız ya da olumlu gruplardan birisine sınıflandırılmışlardır. Bu sınıflamanın ne derece doğru olduğu ve grupların ayrımında hangi değişkenlerin etkili olduğu aşamalı ve aşamalı olmayan Ayırma Analizleri ile incelenerek sonuçlar tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Sosyal Karşılaştırma Ölçeği, Ayırma Analizi, benlik algısı, yönetici, olumsuz-olumlu benlik algıları

DETERMINATION OF SELF-PERCEPTION OF MANAGERS: A RESEARCH IN INDUSTRIAL ORGANIZATIONS

ABSTRACT: It was aimed in this study to determine self-perception of managers; how they see themselves in various aspects comparing their qualifications with those of others. In this respect, a research was carried out on 232 managers in 198 industrial organizations in 15 cities. In order to collect data from the subjects, Social Comparison Scale was used. Besides, in order to determine some features of the subjects, a Personal Information Form prepared by the researchers was also used. According to data obtained from Social Comparison Scale, managers were classified to one of the groups negative unstable or positive determining the unstable negative or positive self-perceptions of them. The results were discussed to what extent the classification is correct and which variables are effective in differentiation of these groups, by examining with progressive and non-progressive Discriminant Analysis.

Key Words: Social Comparison Scale, Discriminant Analysis, self-perception, manager, negative and positive self-perceptions

GİRİŞ

Kişiliğin öznel yanını ifade eden benlik son yıllarda üzerinde çok çalışılan konuların başında gelmektedir. Benlik, insanın kendi kişiliğine ilişkin kanıların toplamı, insanın kendini tanıma ve değerlendirme biçimidir. Benlik, bireyin kendisi ile algılamalarının, bireysel atıflarının, geçmiş yaşantılarının, gelecekle ilgili hedeflerinin, sosyal rollerinin onun zihninde temsil edilişi ve zihinde "ben" olarak odaklaşmasıdır (Sayıner ve diğ., 2007:254). Benliğin ne olduğu ve önemi Batı düşünce tarzında geliştiği için, bireyci toplumların benlik özellikleri ortaya konmuştur. Bireyci, orta sınıf kültüründe, benlik, bireyin gereksinmelerini, yeteneklerini, güdülerini ve haklarını içeren içsel -bireye ait- özelliklerden oluşan bir varlık olarak görülmüştür. Her birey, bu özelliklere sahiptir ve bunları değişik sosyal ortamlarda düşünce ve davranışlarını yönlendirmede kullanır (Kağıtçıbaşı, 1999:360).

* Doç.,Dr., Dumlupınar Üniversitesi Kütahya İ.İ.B.F.
** Yrd.Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi Kütahya M.Y.O.

Benlik algısı yüksek bireylerin öz saygıları, öz güvenleri ve ben algılamaları güçlüdür. Bireylerarası ilişki ve etkileşim kurmada başarılıdırlar. Kendilerini üretme ve gerçekleştirme yetenekleri gelişmiştir. Sosyal süreçleri daha iyi kullanır, yeni durumlara ve süreçlere uyum yetenekleri yüksektir. Sosyal ilişki ve çevre edinme konusunda daha başarılıdırlar. Benlik algısı yüksek olan bireyler göreli olarak daha uyumlu, olay ve olguları daha temkinli karşılama yetenekleri vardır. Baskın kişilik özellikleri onların sosyal süreçleri daha iyi kullanmasına ve bireysel olarak öne çıkmalarına katkı sağlar. Sinik ya da ezik olmamaları, yüksek benlik saygıları yeteneklerini güçlendirir. Bireylerin özellikle erken yaşlarında ya da ileri yaşlardaki kendilerine uygulanan baskıya bağlı olarak kendilik algıları olumsuz yönde etkilenmektedir ((Tutar ve diğ., 2009:490-491).

Yöneticiler sadece kendileri hakkında değil; sürekli olarak örgütün bütünü ya da bir bölümü, diğer işgörenler ve çevresel ilişkiler vb. konularda sürekli karar verici konumda bulunduklarından kendi benlik algılamalarının yüksek düzeyde olması beklenmektedir. Benlik, yöneticinin kendisini diğer insanlara göre değerlendirmesinde geliştirdiği en önemli araçlardandır. Her bir yönetici için farklı şekilde gelişen benliğin farklı özellikleri, örgüt içi ve dışı ilişkilerde, alınan ya da alınması gereken kararlar için farklı yansımaları da bulunabilmektedir. Gelişen benlik, yöneticinin kendisi hakkındaki düşüncelerinin diğerlerine göre bir algı olarak şekillendiğinde, kararlara ve ilişkilere yön vermesinde önemli bir yeri bulunmaktadır.

ÇALIŞMADA KULLANILAN KAVRAMLAR

Benlik

Benlik kavramı, bireyin kendisi hakkındaki düşüncelerini belirleyen temel öğedir. Bireyin kimliği, kendilik değeri, fiziksel ve düşünsel yetenekleri, sınırları, inançları, değer yargıları, amaçları, istekleri vb. gibi kendisi hakkındaki algıların tamamıdır. Benlik, bireysel bütünlüğün merkezidir ve bireyin kendisini her yönüyle tanıması ve kabul etmesi için benliğinin farkına varması gerekir. Benlik, bireyselleşmenin son noktasıdır ve bireylerin benlik algıları, kendisini tanımlama biçimi olan benliğe göre şekillenmektedir. Diğer bir deyişle benlik bireyin kendisinin farkında olması ve bireyin bilinçli bir şekilde kendi varoluşunu gerçekleştirme, kendisi olmanın durumudur. Benlik algısının şekli, bireyin benliğini oluşturur ve zaman içerisinde bireyin farkındalık durumu hakkında düşüncelerini yansıtır. Dolayısıyla bireyin kendisini nasıl birisi olarak gördüğünü belirler. Bu durum ise bireyin benliği hakkındaki düşüncesi bilinçlilik durumunun göstergesidir (Tutar ve diğ. 2009:492).

Başarılı bir birey için gerekli olan tamamlanmış bir benlik algısı bireyin kendisini, kendisi için anlamasını ve açıklamasını olanaklı kılacak olan içsel değerlendirmeleri yapmasını diğer bir deyişle "Ben kimim?" sorusuna anlaşılır ve içsel dayanakları olan yanıtlar verebilmesini olanaklı kılacak bir dizi eylemi de zorunlu kılmaktadır. Bu bireylerin benlik algısı sistemleri bireylerin kendilerine sordukları ve sürekli yinelenen "Ben kimim?" sorusuna verdikleri yanıtlardan oluşmaktadır. Buna karşılık bazı bireyler bir benlik algısı sistemi oluşturmak yerine kendilerine dışarıdan belirlenmiş modelleri referans olarak alırlar. Bu bireyler kendilerini ait oldukları topluluklar, aileleri, toplumsal değerler, başkaları tarafından belirlenmiş değer sistemleri ve toplum içindeki rolleri ile açıklamak eğilimindedirler. Bu bireyler için toplumsal varoluşları onların tanımladığı kimliklerden öte bir anlam taşımamaktadır (Bayat, 2003:5-6).

Yazınbilimde, benlik kavramı üzerinde ortak görüşlerin bulunduğu ve bu çerçevede tanımlandığı görülmektedir. Bir tanım benliği insanın kim ve nasıl olduğu hakkındaki algılamalarının bir organizasyonu olarak tanımlamıştır (Özkalp, 2000:24). Benzer bir tanım ise benliği, bireyin kendi kişiliğine ilişkin algılarının bütünü, bireyin kendisini tanıma ve değerlendirme şekli olduğunu belirtmektedir. Benlik kişiliğin öznel bir yanıdır ve insanın iç varlığını oluşturduğundan kişilik gibi anlaşılması güç ve karmaşık bir kavramdır (Güney, 2006:210). Diğer bir tanım ise, benlik kavramını ikiye ayırarak tanımlamıştır. Bunlardan ilki bireyin kendisi için düşünceleri, bir diğeri ise ideal benlik, diğer bir deyişle bireyin olmak istediği benliktir (Üstün ve Akman, 2002:229).

Jung'a göre bilinçaltının tüm yönlerini dengeleyen ben, bireyselliğin tüm yapısına birlik ve düzenlilik kazandırmaktadır. Bireyin tümünü temsil eden benlik, tam bir bütünleşmeye ulaşmayı amaçlamaktadır. Öte yandan Jung ben'i kendini gerçekleştirmeyi ya da kendini kavramaya yönelik bir dürtü ya da gereksinime benzetmiş ve kendini gerçekleştirme ile kişiliğin tüm yönlerinin bir uyum ve bütünlük ya da olgunluk içinde olduğunu kastetmiştir (Kara, 2009:72). Roger'a göre, bireyin kendisiyle ilgili düşünceleri, algılamaları ve inançları benliğini ve bilincini oluşturmaktadır. Yine Roger, benliğini tam olarak ortaya koyan bireyi kendini gerçekleştirmiş olan birey olarak değil,

kendini gerçekleştirmekte olan birey olarak görmüştür. Diğer bir deyişle, benliğin gelişimi sürekli bir ilerleme ve süreklilik gösterme durumundadır. Yine Roger, benliğini geliştiren bireylerin özelliklerini yaşantılarının açık, her anlarının dolu dolu yaşama eğilimi, başkalarının düşünceleri ya da mantığı yerine kendi içgüdüleriyle davranabilmesi yeteneği, davranış ve düşüncelerde özgürlük duygusu ve yüksek düzeyde yaratıcılık olarak belirtmiştir (Kara, 2009:76). Roger ayrıca, bireyin kendisi ile ilgili düşünceleri etkileyen iki faktörden birisinin bireyin kendisine bakış açısı bir diğerinin ise çevre olduğunu da belirtmiştir (Üstün ve Akman, 2002:229).

Benlik kavramını tanımlayan olduğu gibi benlik üzerinde çalışan bazı düşünürler de benliğin farklı temel yönlerinin olduğunu belirtmiştir. Bu alanda görüşleri olan James benliğin üç temel yönünün olduğunu belirtmiştir. James'e göre bunlar maddi, sosyal, ruhsal yönlerdir. İnsanın kendi bedeni, elbiseleri, ailesi, evi vb. maddi benliğini oluşturmaktadır. Başkalarının birey hakkındaki düşünceleri sosyal benliğin oluşmasında etkilidir. İnsanın düşünme, algılama gibi ruhsal faaliyetleri de ruhsal benliği oluşturmaktadır (Kara, 2009:597). Baldwin de, benliği alter ve ego şeklinde iki karşıt kutba ayırmıştır. Alter, gerçek ya da hayali olsun diğer insanlar hakkındaki düşüncelerimizi, ego ise kendi kendimizi algılama tarzımıza göstermektedir. Öte yandan Mead ise, benliğin, birey ile çevresi arasındaki etkileşim içinde oluştuğunu vurgulamıştır. Mead'a göre birey, ait olduğu gruplar ve topluluk tarafından paylaşılarak geliştirilir. Sosyal süreç, herkes tarafından aynı şekilde algılanmadığından bireyler arasında önemli farklılıklar görülür. Mead bu farklılaşmaları, ben ve ego ayrımıyla nitelendirmiştir. Mead'a göre ben, benliğin psikolojik kısmıdır ve bireyin yaratıcı yanlarını belirtir; ego ise benliğin sosyolojik yanıdır ve sosyal rollerin içselleştirilmesini ifade etmektedir (www.guncelle.com, 21.10.2010). Bu konuda başka bir çalışma ise sosyal, bilişsel, aktif, psikolojik, yansıtıcı, akademik, ideal ve gerçek, geçmiş ve gelecek benlik şeklindeki sınıflamasıyla benliğin çok boyutlu olduğunu belirtmiştir (Kapıkıran, 2004:14). Ayrıca, kültürlerarası psikoloji yazınbiliminde temel olarak ayrışık ve ilişkili iki benlik türünden bahsedildiği de görülmektedir. Ayrışık benlik, başkalarından ayrışmış bir varlık olarak bireyci benliği; ilişkili benlik ise Batı dışındaki toplulukçu kültürlerde görülen iç içe geçmiş, sosyal bağlamdan koparılmayan benliği vurgulamaktadır (Kağıtçıbaşı, 1999:361).

Bireysel davranışların farklı kültürel ortamların birer ürünü olarak değerlendirdiğimizde, benliği gelişmiş bireylerin karşısında benliği gelişmemiş bireylerin de bulunması son derece normaldir. Gelişmiş benliğe sahip olan bir birey ile benliği gelişmemiş bir bireyin davranışları da farklı olabilecektir. Her iki tür arasındaki farklıkları ve sonuçlarını şöylece belirtmek yerinde olacaktır (Bayat, 2003:7-8): Gerçekçi bir benlik algısına sahip bireylerin gelecekten beklentileri gerçekçi ve ulaşılabilir hedeflerden oluşmaktadır. Bu bireyler strese karşı daha dirençlidirler ve yaşam içerisindeki stres durumları ile başa çıkmada daha başarılı olmaktadırlar. Yine bu benlik algısına sahip olan bireyler çalışma yaşamlarında işlerine kendi görüşleri ile yaklaşmakta, işleri konusundaki bakışları işleri ile ilgili durumları iyi anlamak, kavramak ve başarılı olmak olarak belirmektedir. Bu bireyler algı ve kanaatlerine güvenmekte, yaşam ve çalışma yaşamı içerisindeki durumlarının bireysel çabaları tarafından belirleneceğine inanmaktadırlar. Yine bu bireylerin davranışlarına yaşama karşı tutumları yol gösterir, tepkilerine ve kararlarına güvenirler, farklı düşünce ve yeniliklere açıktırlar ve bu konudaki eğilimlerini kendi kararları belirler. Öte yandan; gelişmemiş bir benliğe sahip olan bireylerde ise şu özellikler gözükebilmektedir: Başkalarına ve kendilerine güvenmezler, yeni yaşantı ve düşüncelere endişe ile yaklaşırlar, kendileri ile yüzleşmekten kaçınırlar, sürekli ve nedensiz olarak bir başkalarını kızdırmamak duygusunu yaşarlar. Dikkat çekmekten kaçınırlar ve sosyal ilişkiler kurmada başarısızdırlar. Bu bireyler dostça ilişkiler kuramazlar, çünkü çevre onlar için güvenilmezdir. Kendi kararları yoktur, sürekli diğerleri tarafından kullanılmış ve risksiz kararlar alırlar.

Sosyal Karşılaştırma ve Ölçeği

Sosyal karşılaştırma sosyal etkileşimin, dolayısıyla kendilik şemalarının oluşmasının ve sürdürülmesinin kaçınılmaz bir yönüdür. Bireyin kendisiyle ilişkili belirsizlikleri azaltma, kendi yeteneklerine yönelik kararları verebilmek için bilgi edinmesi, belirsizliğe bağlı kaygı ve stresle başa çıkabilmesi, kendini geliştirebilmesi için sürekli sosyal karşılaştırma yaptığı, Festinger'le birlikte sosyal psikolojinin önemli bir konusu durumuna gelmiştir. (Savaşır ve Şahin, 1997:13).

Festinger, sosyal ilişkilerde, sosyal karşılaştırmanın anahtar değişken olduğunu vurgulamış ve ilk kapsamlı Sosyal Karşılaştırma Teorisi'ni geliştirmiştir. Sosyal karşılaştırma insanların kendi niteliklerini başkalarının nitelikleriyle karşılaştırmaları ile ilgili bilişsel yargıları anlamına gelmektedir. Karşılaştırmalarda önemli olan öz değerlendirmelerdir. Bunlar nesnel durumdan çok bireyin kendisini başkalarındaki belirli bir nitelik konusunda nasıl değerlendirdiğine bağlıdır. Bireyler kendilerini, söz konusu nitelik yönünden benzer olanlarla karşılaştırmayı tercih ederler (Öksüz ve Malhan, 2004).

İnsanlar, kendileri hakkında düşüncelerini pekiştirmek, benlik algılarını geliştirmek ya/ya da farkına varmak için, kendilerini diğer insanlarla karşılaştırırlar. Bu karşılaştırma süreci bilinçli ya da bilinçsiz olsun sonucunda insanlar kendileri hakkında bir düşünceye sahip olurlar. Ancak bu karşılaştırma süreci bireylerde farklı düzeylerde karşılaştırılan diğer insanın özelliğine göre farklı bir etkiye de sahip olabilir.

Sosyal karşılaştırmalar depresyonla ortaya çıkan diğer bilişsel ve duygusal sonuçlar doğurabilir. Bazı yönler bakımından kendini, kendisinden daha üstün olan diğer insanlarla karşılaştıran bireyin ruh halinde ve moralinde olumsuz etkiler ortaya çıkabilir. Oysa kendini, kendisine göre daha aşağı düzeyde insanlarla karşılaştıran bireyin ruhsal durumu gelişir ve morali düzelir. Sosyal karşılaştırmalar bireylerin güdüleme, iyimserlik, umut gibi duygularını da etkileyebilir (Erözkan, 2004:4)

Sosyal Karşılaştırma Ölçeği, ruhsal sorun belirtileri yüksek olan kişilerin, kendilerini başka insanlarla karşılaştırırken önemli kişilik boyutlarında olumsuz değerlendirme yaptıkları hipotezi ile hazırlanmıştır. Gilbert, Allan ve Trent tarafından 5 madde halinde biçimlendirilen ölçek, Şahin ve arkadaşlarının (Savaşır ve Şahin, 1997:110) yapmış olduğu bir çalışma sonucu bazı maddelerin eklenmesi ile 18 maddelik bir ölçek haline getirilmiştir. Zıt kutuplar arasında 1-6 arası puanlanan bir ölçektir. Yüksek puanlar olumlu benlik şemasına, düşük puanlar ise olumsuz benlik şemasına işaret eder. Ölçeğin orijinalinden elde edilen Cronbach alfa katsayısı a= .87 olarak belirtilmektedir (Şahin ve diğ., 2002:127). Ergen ve yetişkinlerde uygulanabilmesi, zaman sınırının olmaması, bireyin kendi kendine yanıtlayabileceği ve uygulanmasının kolay olması Sosyal Karşılaştırma Ölçeği'nin genel özellikleri arasında bulunmaktadır. Yukarı kısımda belirtildiği gibi 18 maddelik ve zıt kutuplardan oluşan Sosyal Karşılaştırma Ölçeği'nin maddelerinde, 1 sol taraftaki boyuta en yakın olmayı, 6 ise sağ taraftaki boyuta en yakın olmayı ifade etmektedir (Savaşır ve Şahin, 1997:114). Sosyal Karşılaştırma Ölçeği aşağıda bulunan tabloda verilmiştir.

Tablo -1- Sosyal Karşılaştırma Ölçeği

Sol							**Sağ**
Yetersiz	1	2	3	4	5	6	Yeterli/Üstün
Beceriksiz	1	2	3	4	5	6	Becerikli
Başarısız	1	2	3	4	5	6	Başarılı
Sevilmeyen biri	1	2	3	4	5	6	Sevilen biri
İçe dönük	1	2	3	4	5	6	Dışa dönük
Yalnız	1	2	3	4	5	6	Yalnız değil
Dışta bırakılmış	1	2	3	4	5	6	Kabul edilmiş
Sabırsız	1	2	3	4	5	6	Sabırlı
Hoşgörüsüz	1	2	3	4	5	6	Hoşgörülü
Söyleneni yapan	1	2	3	4	5	6	İnisiyatif sahibi
Korkak	1	2	3	4	5	6	Cesur
Kendine güvensiz	1	2	3	4	5	6	Kendine güvenli
Çekingen	1	2	3	4	5	6	Atılgan
Dağınık	1	2	3	4	5	6	Düzenli
Pasif	1	2	3	4	5	6	Aktif
Kararsız	1	2	3	4	5	6	Kararlı
Antipatik	1	2	3	4	5	6	Sempatik
Boyun eğici	1	2	3	4	5	6	Hakkını arayıcı

Ayırma Analizi

Bilimsel araştırmaların temel amaçlarından birisi de karmaşık durumları daha makul bir duruma indirgeyerek sınıflandırmaktır (Yeomans, 1979:1). Sınıflandırma, bir bireyin çeşitli özellikleri bakımından ölçüm yapılması ve yapılan bu ölçümlere dayanarak bireyin sayısı önceden bilinen gruplardan birisine en az hata ile sınıflandırılmak istenmesiyle ortaya çıkmaktadır. Ayırma Analizi, analiz öncesi belirlenen iki ya da daha fazla sayıdaki grupların bireyleri arasındaki farklılıkları maksimum yapan değişkenlerin doğrusal bileşiminden meydana gelen bir ya da daha çok ayırma fonksiyonunun belirlenmesidir. Ayırma Analizi'nin iki temel kullanılma amacı vardır. Bunlardan biricisi, ayırma fonksiyonlarını belirleyerek gruplar arası farklılıkları incelemek ve grupların ayrımında katkısı daha çok olan değişkenlerin belirlenmesidir. İkincisi ise, n adet gözlemin (bireyin), p adet özellik (değişken) bakımından analiz öncesi belirlenen k adet gruptan birisine en az hata ile ayırma fonksiyonları yardımıyla sınıflandırılmasıdır (Çakmak,

1992: 8-11). Ayırma Analizi'nin uygulanabilmesi için, grup sayısının ve her bir gruptaki birey sayısının en az iki adet olması gerekir. Ayrıca, değişken sayısının tüm gruplardaki birey sayısından en fazla iki eksik olmalıdır (Çakmak, 1992: 16).

Analizdeki tüm bireylerin, analiz öncesi belirlenen her bir gruba ait olma olasılıkları (grup üyeliği olasılıkları) belirlenerek sınıflandırma sonuçları "sınıflandırma matrisi" halinde özetlenmiş ve doğru sınıflandırma yüzdeleri bulunmuştur. Ayrıca, bağımsız değişkenlerin grupları ayırmada ne derece etkili oldukları Wilks Lambda istatistiği ile test edilmiştir. Wilks Lambda istatistiği 0 ile 1 arasında değişmekte olup sıfıra yakın değerlerin analizde kullanılan değişkenlerin etkili olduğunu göstermektedir. Önemli değişkenlerin belirlenmesi diğer bir deyişle, ayırma fonksiyonları ile değişkenler arasındaki korelasyonlara göre yapılır. Fonksiyon ile en yüksek korelasyona sahip değişken en önemli değişkendir (Çakmak ve Keçek, 2006:1014-1015).

Bir veri setini Ayırma Analizini uygulamak için gereksiz değişkenlerin ya da analize etkisi çok az olan değişkenleri ayıklamak, diğer bir deyişle önemli değişkenleri belirlemek için Aşamalı Ayırma Analizi tekniğinden yararlanılır. Bu teknikte "ileriye doğru seçim" ya da "geriye doğru eliminasyon" yöntemlerinden birisi kullanılarak önemli değişkenler analize dahil edilirler (Özdamar, 2002:403-404)

SANAYİ İŞLETMELERİNDE ARAŞTIRMA

Araştırmanın Planlanması ve Kapsamı

Araştırmanın kapsamı olabildiğince büyük tutulması için tamamen tesadüfi yöntem ile seçilen Dumlupınar Üniversitesi Kütahya MYO Sosyal Programlarda okuyan öğrencilerin geldikleri illeri kapsayacak şekilde planlanmıştır. Araştırma bu plan çerçevesinde 15 ilde (Ankara, Bilecik, Bursa, Gaziantep, İzmir, Kocaeli, Manisa, Yalova, Bartın, Eskişehir, Hatay, İstanbul, Kırklareli, Kütahya ve Sakarya) faaliyet gösteren 198 sanayi örgütünde çalışan toplam 232 yöneticiye ulaşılmıştır. Araştırma kapsamına giren 198 sanayi örgütü kağıt, demir ve metal, gübre, mobilya ve ağaç ürünleri, motor ve otomotiv parçaları, tekstil, maden, elektrik ve elektronik, gıda, cam vb. sektörlerde faaliyet göstermektedir.

Araştırmanın Kısıtları

Araştırma ve ulaşılan sonuçların geçerliliği araştırma yapılan iller, örgütler ve uygulamaya katılan yöneticiler ile kısıtlıdır. Benlik algılarını ölçerken ortaya konulan sonuçların da geçerliliği kullanılan ölçeğin geçerlilik düzeyi ile sınırlı kalması araştırmanın bir başka kısıtını oluşturmuştur. Öte yandan insanlar çevrelerden etkilenip ve çevreyi de etkilemelerinden dolayı sürekli bir değişkenlik ve algılama içerisinde bulunabilirler. Bundan dolayı belirlenen benlik algıları, yöneticilerin o anda kendilerini değerlendirmelerinin bir sonucudur. Bu yargının da etkileşim ve zaman açısından araştırmanın diğer bir kısıtını oluşturduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın Uygulanması

Sosyal Karşılaştırma Ölçeği ve araştırmacılar tarafından oluşturulan bireysel bilgi formundan oluşturulan anket, uygulanmak üzere öğrencilere dağıtılmıştır. Araştırmaya gönüllü katılmak isteyen öğrencilere Sosyal Karşılaştırma Ölçeği, anketin tamamı ve bir öngörü olarak uygulama aşamasında karşılaşacakları sorunlar hakkında açıklayıcı bilgilendirme toplantısı yapılmıştır. Geriye dönen anketler içerisinde, uygulanmanın yapıldığı örgütün kaşesini taşıyan 15 il, 198 örgüt ve 232 anket formu araştırma kapsamında değerlendirilmiştir.

ARAŞTIRMADAN ELDE EDİLEN SONUÇLAR

Bireysel Bilgi Formunun Sonuçları

Hazırlanan bireysel bilgi formu içerisinde yer alan ve bağımsız değişken olarak değerlendirilen cinsiyet, yaş, yöneticilik orunu, sahip oldukları unvan ve yöneticilik süresi soruları araştırmaya katılan yöneticiler tarafından aşağıda belirtildiği gibi yanıtlanmıştır.

Cinsiyet: Anketi yanıtlayan 232 yöneticinin; 37 adeti %15.9'lik dilim ile bayanlardan oluşurken, 195 adetini ise %84.1'lik dilim ile erkeklerden oluşmuştur.

Yaş: Anketi yanıtlayanların yaşlarının dağılımları ise 20-29 arası yaş grubuna girenler 64 kişi ile %27.6'lık dilimi; 30-39 arası yaş grubuna girenler 81 adet ile %34.9'luk dilimi, 40-49 arası yaş grubuna girenler 55 adet ile %23.7'lik dilimi ve 50 ve üstü yaş grubuna girenler ise 32 adet ile %13.8'lik dilimi oluşturmuştur.

Yöneticilik orunu: Anket formunda yöneticinin alt, orta ve üst yönetim orunlardan hangisinde bulunduğu işaretlenmesi istenmiştir. Böylelikle ankete katılan 232 yöneticinin 45 adeti %19.4 dilim ile alt orun yönetim basamaklarında; 97 adeti %41.8'lik dilim ile orta orun yönetim basamaklarında; 90 adeti ise %38.8'lik dilim ile üst orun yönetim basamaklarında bulunduklarını belirtmişlerdir.

Ünvan: Bulundukları yönetim orunlarında hangi unvan ile çalıştıkları sorusunun yanıtları ise Tablo 2'de sayıları ve yüzdelik dilimleri ile birlikte gösterilmiştir.

Tablo -2-Ankete Katılan Yöneticilerin Ünvanlarına Göre Dağılımları

Ünvanlar	N	%	Ünvanlar	N	%	∑N
Genel Müdür	35	15.1	Genel Md.Yrd.	18	7.8	53
Bölge Müdürü	4	1.7	Bölge Md.Yrd.	----	----	4
Müdür	56	24.1	Müdür Yrd.	12	5.2	68
Bölüm Başkanı	15	6.5	Bölüm Bşk.Yrd.	1	.4	16
Şef	44	19	Şef Yrd.	18	7.8	62
Girişimci Yönetici	29	12.5				29
TOPLAM	**183**			**49**		**232**

Yöneticilik süresi: Anketi yanıtlayan yöneticilerin bulundukları yönetim orununa göre yöneticilik süreleri ise 0-1 yıl arasında çalışanlar 9 adet ile %3.9'luk dilimi, 1-4 yıl arası çalışanlar 70 adet ile %30.2'lik dilimi, 5-9 yıl arası çalışanlar 53 adet ile %22.8'lik dilimi, 10-14 yıl arası çalışanlar 34 adeti ile %14.7'lik dilimi ve 15 yıl ve üstü çalışanlar ise 66 adet ile %28.4'lük dilimi oluşturmuştur.

Sosyal Karşılaştırma Ölçeği'nin Sonuçları ve Değerlendirilmesi

Yöneticilerin benlik algılamalarını belirlemek için araştırmada kullanılan Sosyal Karşılaştırma Ölçeği'nin yukarıdaki kısımda cronbach alfa katsayısı *a*= .87 olduğu belirtilmişti. Yapılan araştırma için ise cronbach alfa katsayısı *a*= .93 olarak bulunmuştur. Elde olunan bu sonuca göre, yapılan bu araştırmanın güvenirliliğinin yüksek derecede olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle, hesaplanan *a*= .93 değeri bu konuda benimsenen yaklaşım uyarınca yüksek derecede ölçek olmaya yakın bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır (Özdamar, 2004: 663).

Anket formunun ikinci kısmında yer alan 18 maddelik Sosyal Karşılaştırma Ölçeği'ne göre verilen yanıtların frekans dağılımları alınmış ve Tablo 3'de gösterilmiştir. İlk 3 basamağa (1,2 ve 3) verilen yanıtlar olumsuz yanıtlar; ikinci 3 basamağa (4,5 ve 6) verilen yanıtlar ise olumlu yanıtları içerecek şekilde değerlendirilmiştir.

Olumsuz Benlik Algılamaları

Araştırmaya katılan yöneticiler yukarıda belirtilen analize yönelik olarak en çok yanıtlanan ve yüzdeye sahip olan; **sabırsız**, **içe dönük** ve **dağınık** olma sonuçlarını kendilerinde var olan birer olumsuz benlik olarak değerlendirdikleri söylenebilir. Bu ilk üç olumsuz algıdan sonra en çok yanıtlanan ve yüzdeye sahip olan diğer olumsuz benlik algılamaları ise sırasıyla şöyledir; **antipatik**, **söyleneni yapan**, **yalnız**, **çekingen**, **hoşgörüsüz**, **sevilmeyen biri**, **boyun eğici**, **dışta bırakılmış**, **kararsız**, **başarısız**, **beceriksiz**, **korkak**, **pasif**, **yetersiz** ve **kendine güvensiz**liktir.

Ancak Tablo 3'deki diğer yanıtlar incelendiğinde yukarıda sıralaması yapılan bu benlik algılarının olumlu değerlendirme içinde bulunan benlik algılarına göre son derece düşük katılıma ve yüzdeye sahip olduğunun da belirtilmesinde de yarar görülmektedir.

Olumlu Benlik Algılamaları

Kendine güvenli, yeterli/üstün ve **kararlı** olma yanıtlar içerisinde en yüksek yanıtlanan ve yüzdeye sahip olan olumlu benlik algılarıdır. Diğer bir deyişle; yöneticiler kendilerini **kendine güvenli, yeterli/üstün** ve **kararlı** birer yönetici olarak algılamakta ve değerlendirmektedir. Bu üç olumlu algıdan sonra en çok yanıtlanan ve yüzdeye sahip olan olumlu benlik algılamaları ise sırasıyla şöyledir**; becerikli, aktif, cesur, başarılı, kabul edilmiş, hakkını**

arayıcı, sevilen biri, hoşgörülü, atılgan, yalnız değil, inisiyatif sahibi, sempatik, düzenli, dışa dönük ve **sabırlı** olmadır.

Yukarıda sıralanan olumlu-olumsuz benlik algıları ve Tablo 3'de bulunan diğer yanıtlar ve yüzdeler dikkate alındığında; araştırmaya yöneticilerin kıyaslama yaptıkları diğer insanlara göre, benlik algılarının son derece yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo -3-Araştırmaya Katılan Yöneticilerin Benlik Algıları

	N	%		N	%
Yetersiz	14	6.0	**Yeterli/Üstün**	218	94.0
Beceriksiz	15	6.5	**Becerikli**	217	93.5
Başarısız	16	6.9	**Başarılı**	216	93.1
Sevilmeyen biri	19	8.2	**Sevilen biri**	213	91.8
İçe dönük	40	17.2	**Dışa dönük**	192	82.8
Yalnız	23	9.9	**Yalnız değil**	209	90.1
Dışta bırakılmış	18	7.8	**Kabul edilmiş**	214	92.2
Sabırsız	48	20.7	**Sabırlı**	184	79.3
Hoşgörüsüz	20	8.6	**Hoşgörülü**	212	91.4
Söyleneni yapan	24	10.3	**İnisiyatif sahibi**	208	89.7
Korkak	15	6.5	**Cesur**	217	93.5
Kendine güvensiz	13	5.6	**Kendine güvenli**	219	94.4
Çekingen	22	9.5	**Atılgan**	210	90.5
Dağınık	31	13.4	**Düzenli**	201	87.6
Pasif	15	6.5	**Aktif**	217	93.5
Kararsız	17	7.3	**Kararlı**	215	93.7
Antipatik	26	11.2	**Sempatik**	206	88.8
Boyun eğici	18	7.8	**Hakkını arayıcı**	214	92.2

Benlik Algılamalarının Ayırma Analizi İle Test Edilmesi

Bu araştırmada, Sosyal Karşılaştırma Ölçeği esas alınarak analiz öncesi oluşturulan grupların farklılıklarını incelemek ve analizindeki önemli değişkenleri ve ayırma fonksiyonlarını belirleyerek, bireylerin ait olması gereken grupları sınıflandırmak için aşamalı ve aşamalı olmayan Ayırma Analizleri SPSS 11.0 paket programı aracılığıyla kullanılmıştır. Böylece analiz öncesi belirlenen yöneticilerin benlik algılama sonuçlarının ne derece doğru olduğu sınıflandırma matrisi elde edilerek test edilmiştir.

Bu analizler öncesinde araştırmaya katılan her yöneticinin 18 soruya (değişkene) verdikleri puan değerlerinin ortalamaları alınmış, araştırmaya katılan 232 yönetici aşağıdaki tablolarda belirtilen sayısal sınırlara göre gruplara atanarak analiz öncesi gruplar oluşturulmuştur.

Tablo -4- Benlik Algısı Grupları (2 grup)

Grup	Benlik Algısı	Sayısal Sınırlar	Birey Sayısı	Yüzde
1	Olumsuz	1.00 – 3.49	11	4.74.
2	Olumlu	3.50 – 6.00	221	95.26

Tablo -5- Benlik Algısı Grupları (3 grup)

Grup	Benlik Algısı	Sayısal Sınırlar	Birey Sayısı	Yüzde
1	Olumsuz	1.00 – 2.67	8	3.45
2	Kararsız	2.68 – 4.34	17	7.33
3	Olumlu	4.35 – 6.00	207	89.22

Yukarıdaki tablolar incelendiğinde iki grup için yöneticilerin 11'i kendilerini olumsuz benlik algısı grubunda 221'i ise olumlu benlik algısı grubunda gördüğü anlaşılacaktır. Üç grup söz konusu olduğunda ise yöneticilerin 8'inin olumsuz, 17'sinin kararsız ve 207'sinin de kendilerini olumlu benlik algısı grubunda gördükleri ortaya çıkmaktadır.

Sosyal Karşılaştırma Ölçeği'ne göre, iki gruba (olumsuz-olumlu) atanan yöneticilerin aşamalı ve aşamalı olmayan Ayırma Analizi'ne göre tekrar sınıflandırılmasıyla aşağıdaki (Tablo -5) sınıflandırma matrisi elde edilmiştir.

Tablo -6- Sınıflandırma Sonuçları

(Aşamalı ve Aşamalı Olmayan Ayırma Analizleri)

	Gruplar	Tahmin Edilen Grup		Toplam
		Olumsuz	Olumlu	
Orijinal Grup	Olumsuz	11	0	11
	Olumlu	1	220	221
Toplam		**12**	**220**	**232**

Doğru sınıflandırma oranı: %99.6

Tablo -6- da bulunan sınıflandırma matrisi incelendiğinde, analiz öncesinde sadece bir adet yöneticinin yanlış sınıflandırıldığı, diğer bir deyişle "olumsuz" grupta olması gerekirken "olumlu" grupta sınıflandırıldığı görülecektir. Böylece, Ayırma Analizi sonunda "olumsuz" gruba 12, "olumlu" gruba ise 220 yönetici sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma sonunda %99.6 doğru sınıflandırma oranı elde edilmiştir. Gruplar arası farklılıkların bir ölçüsü olan Wilks Lambda istatistik değerleri aşamalı ve aşamalı olmayan Ayırma Analizi için sırasıyla 0.357 ve 0.342 olarak edilmiş ve her iki değerde 0.000 anlam seviyesinde önemli bulunmuşlardır. Böylece grupların birbirinden farklı olduğu anlaşılmıştır.

Gruplar arası farklılıkları açıklamada ve sınıflandırmada kullanılan ayırma fonksiyonu üzerinde etkili olan değişkenler; ayrım katkı gücüne göre sırasıyla; aşamalı ayırma analizi için: D1 (Yetersiz-Yeterli/Üstün), D12 (Kendine güvensiz-Kendine Güvenli), D16 (Kararsız-Kararlı), D9 (Hoşgörüsüz-Hoşgörülü) ve D7 (Dışta bırakılmış-kabul edilmiş) değişkenleri; aşamalı olmayan Ayırma Analizi için ise D12 (Kendine güvensiz-Kendine Güvenli), D1 (Yetersiz-Yeterli/Üstün), D16 (Kararsız-Kararlı), D9 (Hoşgörüsüz-Hoşgörülü) ve D7 (Dışta bırakılmış-kabul edilmiş) değişkenleri olmuştur.
Analize katkısı en fazla olan değişkenler D1 (Yetersiz-Yeterli/Üstün), D12 (Kendine güvensiz-Kendine Güvenli), D16 (Kararsız-Kararlı), D9 (Hoşgörüsüz-Hoşgörülü) ve D7 (Dışta bırakılmış-kabul edilmiş) değişkenlerdir.
Sosyal Karşılaştırma Ölçeği'ne göre üç gruba (olumsuz-kararsız-olumlu) atanan bireylerin aşamalı ve aşamalı olmayan Ayırma Analizleri ile tekrar sınıflandırılmasıyla aşağıdaki (Tablo -7 ve 8) sınıflandırma matrisleri elde edilmiştir.

Tablo -7- Sınıflandırma Sonuçları (Aşamalı Ayırma Analizi)

	Gruplar	Tahmin Edilen Grup			Toplam
		Olumsuz	Kararsız	Olumlu	
Orijinal Grup	Olumsuz	8	0	0	8
	Kararsız	0	17	0	17
	Olumlu	0	14	193	207
Toplam		**8**	**31**	**193**	**232**

Doğru sınıflandırma oranı: %94

Tablo -8- Sınıflandırma Sonuçları (Aşamalı Olmayan Ayırma Analizi)

	Gruplar	Tahmin Edilen Grup			Toplam
		Olumsuz	Kararsız	Olumlu	
Orijinal Grup	Olumsuz	8	0	0	8
	Kararsız	0	17	0	17
	Olumlu	0	9	198	207
Toplam		**8**	**26**	**198**	**232**

Doğru sınıflandırma oranı: %99.1

Araştırma kapsamındaki bireylerin aşamalı ayırma analizi ile tekrar sınıflandırılması sonucunda (Tablo -7) 14 yöneticinin yanlış sınıflandırıldığı (analiz öncesi "kararsız" grupta olması gerekirken "olumlu" grupta sınıflandırılmış) ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyiş ile, orijinal gruplardaki yöneticilerin %94'ü doğru sınıflandırılmıştır. Doğru sınıflandırma oranı doğru sınıflandırılan yönetici sayısının toplam birey sayısına bölünmesiyle elde edilmektedir. Gruplar arası farklılıkların bir ölçüsü olan Wilks Lambda istatistiği 0.226 olarak elde edilmiş ve 0.000 anlam seviyesinde önemli bulunmuş olup değişkenlerin ve toplam varyansın %96.3 açıklayan ilk ayırma fonksiyonunun gruplar arası farklılıkları ve dolayısıyla sınıflandırmada etkili olmuştur. Bu fonksiyon üzerinde dolayısıyla sınıflandırma üzerinde etkili olan değişkenler sırasıyla: D7 (Dışta bırakılmış-Kabul edilmiş), D15 (Pasif-Aktif), D12 (Kendine güvensiz-Kendine güvenli), D9 (Hoşgörüsüz-Hoşgörülü), D1 (Yetersiz-Yeterli/Üstün), D10 (Söyleneni yapan-İnisiyatif sahibi), D18 (Boyun eğici-Hakkını arayıcı) ve D14 (Dağınık-Düzenli) olmuştur.

Aşamalı olmayan Ayırma Analizi ile tekrar sınıflandırma yapıldığında (Tablo -8), 9 yönetici dışındakilerin doğru sınıflandırıldığı, diğer bir deyişle orijinal gruptaki yöneticilerin %96.1'nin doğru sınıflandırıldığı ortaya çıkmıştır. Wilks Lambda istatistiği 0.206 olarak elde edilmiş ve 0.000 anlam seviyesinde önemli bulunmuş olup grupların birbirinden farklı olduğunun göstergesidir. Toplam varyansın %94.8'ini açıklayan ilk ayırma fonksiyonu gruplar arası farklılıkları ve dolayısıyla ayırma sınıflandırmada etkili olan değişkenler ise sırasıyla: D7 (Dışta bırakılmış-Kabul edilmiş), D15 (Pasif-Aktif), D12 (Kendine güvensiz-Kendine güvenli), D16 (Kararsız-Kararlı), D9 (Hoşgörüsüz-Hoşgörülü), D18 (Boyun eğici-Hakkını arayıcı), D10 (Söyleneni yapan-İnisiyatif sahibi) ve D1 (Yetersiz-Yeterli/Üstün) olmuşlardır.

Üç gruplu durum için analize katkısı en fazla olan değişkenler sırasıyla: D7 (Dışta bırakılmış-Kabul edilmiş), D15 (Pasif-Aktif), D12 (Kendine güvensiz-Kendine güvenli), D9 (Hoşgörüsüz-Hoşgörülü), D18 (Boyun eğici-Hakkını arayıcı), D10 (Söyleneni yapan-İnisiyatif sahibi), D1 (Yetersiz-Yeterli/Üstün), D16 (Kararsız-Kararlı) ve D14 (Dağınık-Düzenli) olmuştur.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Yöneticilerin benlik algılarına yönelik olarak yapılan bu araştırma verilerin elde edildiği kütle ile sınırlı kalmıştır. Bu sınırlılık içinde araştırmaya katılanlar yöneticilerin benlik algıları belirlenmeye çalışılmıştır. Elde olunan verilere göre yöneticilerin benlik algıları olumsuz benlik algılamaları ve olumlu benlik algılamaları olarak iki farklı sınıflama ile belirlenerek ayrımlaştırılmıştır. Yapılan sınıflandırma kapsamı içerisinde olumsuz benlik algılamaları sınıflamasında sabırsız, içe dönük ve dağınıklık yer alırken; olumlu benlik algılaması sınıflamasına ise kendine güvenli, yeterli/üstün ve kararlı olma yer almıştır.

Ayırma Analizi ile elde edilen bu sonuçlar ve açıklamalara göre Sosyal Karşılaştırma Ölçeği ile bireylerin gruplara sınıflandırılmasında, iki gruplu durum için en az %99, üç gruplu durum için ise en az %94 doğru sınıflandırma yapılmış olduğunu da söyleyebiliriz.

Elde olunan sonuçlar yöneticilerin kendilerini başkalarına göre niteliklerini kıyaslamasının sonucunda kendilerini nasıl algıladıkları göstermektedir. Olumlu benlik algılamalarına sahip yöneticilerin gerek örgüt amaçları doğrultusunda gerekse de çevresel ilişkilerinde daha uyumlu olabileceği söylenebilir. Ayrıca yöneticilerde olumlu benlik algılamaları sınıflamasına girecek özellikler arttıkça, buyruğu altında bulunanlara örnek olabilecek davranışlar sergileyebileceği, örgüt içi ve dışında oluşabilecek çatışma ortamlarını çözme konusundaki yeteneklerinin gelişebileceği, kararlarının daha sağlıklı olabileceği, dolayısıyla örgütsel ve bireysel amaçlarına varma ve benzeri konularda başarılarının artacağı söylenebilir. Öte yandan başarılarının birer yansıması olarak kendisini gerçekleştirme gereksiniminin sonucunda, özsaygısının da artabileceği ileri sürülebilir.

Araştırma, yöneticilerin yetiştikleri ailelerinin, eğitim ve toplumsal çevrenin sosyo-ekonomik düzeylerine, medeni durumlarına, yetiştikleri kültürün özellikleri üzerine genişletmek olanaklıdır. Ayrıca bu araştırma yöneticiliğe yeni başlayan ve zaman içerisinde bulundukları orunlardaki değişmeye göre yinelenerek, benlik algılamalarında nasıl bir farklılığın oluştuğunun nedenlerine göre belirlenmesinde de kullanılabilinir.

KAYNAKÇA

BAYAT, Bülent; "Bireylerin Benlik Algısı (Benlik Tasarımları) Sistemi ve Bu Sistemin Davranışlar Üzerindeki Rolü", **Kamu-İş**, C.:7, S.:2, 2003. http://www.kamu-is.org.tr/pdf/7219.pdf. 20.01.2010.

ÇAKMAK, Zeki; **Çoklu Ayırma ve Sınıflandırma Analizi, Eğitimde Öğrencilerin Meslek Seçimine Uygulanması**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:168, Eskişehir, 1992.

ÇAKMAK, Zeki, KEÇEK, Gülnur; "The Comparision and Classification of European Union and Candidate in Terms of Education Indicators with The Process European Union" **The Changes and Transformaitons in The Socio-Economic and Political Structure of Turkey Within the EU Negotiations**, 16-18 March, Kütahya, 2006.

ERÖZKAN, Atılgan; "Lise Öğrencilerinin Sosyal Karşılaştırma ve Depresyon Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi", **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.:13, Muğla, 2004.

GÜNEY, Salih; **Davranış Bilimleri**, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Eylül, 2006.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem; **Yeni İnsan ve İnsanlar**, Evrim Yayınevi, İstanbul, 1999.

KAPIKIRAN ACUN, Necla; "İdeal ve Gerçek Benlik Kavramı Ölçeğinin Güvenirliliği ve Geçerliliği", **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S.:16, Denizli, 2004.

KARA, Hakan; **Yönetim Biliminin Düşünce İzleri**, Üç Mart Baskı Merkezi, Kütahya, 2009.

ÖKSÜZ, Ergün, MALHAM, Simten; "Sosyal Karşılaştırma Ölçeğinin Güvenirlilik ve Geçerlilik Analizi", **VI. Ulusal Aile Hekimliği Kongresi**, Bursa, 4-7 Mayıs 2004.

ÖZDAMAR, Kazım; **Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi 2**, Kaan Kitapevi, Eskişehir, 2002.

ÖZDAMAR, Kazım; **Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi 2**, Kaan Kitapevi, Eskişehir, 2004.

ÖZKALP, Enver; **Sosyolojiye Giriş**, Anadolu Üniversitesi Eğitim, sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı yayın No:140, Eskişehir, 2000.

SAVAŞIR, Işık; ŞAHİN H., Nesrin; **Bilişsel Davranışçı Terapilerde Değerlendirme: Sık Kullanılan Ölçekler**, Türk Psikologlar Derneği Yayınları No:9, Ankara, 1997.

SAYINER Banu; SAVAŞAN, Esra; SÖZEN, Didem; KÖKNEL, Özcan; "Yükseköğretim Gençliğinin Benlik Algısının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi: İstanbul Ticaret Üniversitesi Örneği", **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Y.:6, S.:11, Bahar, İstanbul, 2007.

ŞAHİN H, Nesrin; BATIGÜN DURAK, Ayşegül; UĞURTAŞ, Sinem; "Kısa Semptom Envanteri (KSE): Ergenler İçin Kullanımının Geçerlik, Güvenilirlik ve Faktör Yapısı", **Türk Psikiyatri Dergisi**, C.:13, S.:2, 2002.

TUTAR, Hasan; ALTINÖZ, Mehmet; ÇAKIROĞLU, Demet; "İşgörenlerin Kendilik Algılarının Bireysel Özellikler Bakımından Değerlendirilmesi", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:21, Konya, 2009.

ÜSTÜN, Elif; AKMAN, Berrin; "Korunmaya Muhtaç Çocukların Benlik Algısının İncelenmesi", **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S.:23, Ankara, 2002.

YEOMANS, K.A.; "Multivariate Classification. Data Reduction Using Component and Cluster Analaysis", **The University of Aston Management Centre**, **Working Paper**, No:145, July 1979.

www.guncelle.com/felsefe/487191-benlik-psikoloji.html, 21.10.2010.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

BÜTÇE AÇIKLARININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ: 1970–2005 TÜRKİYE ÖRNEĞİ*

Kemal YILDIRIM‡
Süleyman Emre ÖZCAN§

Özet: gündeme gelen sürdürülebilirlik olgusu günümüzde hala güncelliğini ve önemini korumaktadır. Bütçe politikaları açısından sürdürülebilirlik hükümetlerin şimdiki ve gelecekteki harcama yükümlülüklerini yönetme yeteneğidir. Sürdürülebilirlik kavramı, açık ve borçların aşırı boyutlarda olup olmadığını ortaya koymakta ve hükümetlerin acze düşme olasılığını göstermektedir. Sürekli olarak açık veren bir ekonomide, hükümetin açıklarını borçlanma yoluyla finanse etmeye çalışması, faiz ve borç yükünün hızla artmasına ve borçlanma politikasının çökmesine yol açacaktır. Sürdürülebilirliğin ölçülmesinde; muhasebe yaklaşımı, sürdürülebilirlik göstergeleri yaklaşımı ve bu çalışmaya temel teşkil edecek olan dönemler arası bütçe kısıtı yaklaşımı olmak üzere üç temel yaklaşım kullanılmaktadır. Bu çalışmada, 1970-2005 dönemi verileri ve eşbütünleşme analizi yardımıyla, Türkiye'nin söz konusu dönemdeki bütçe açıklarının sürdürülebilirliği incelenmiştir. Bulgular, ilgili dönemde sürdürülebilirliğin zayıf olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, dönemlerarası bütçe kısıtı, Ponzi Oyunu, eşbütünleşme.

SUSTAINABILITY OF BUGDET DEFICITS: 1970-2005 CASE Of TURKEY

Abstract: The term of *sustainability*, about what the economists started to talk from the beginning of 1990s, has became so important and been actual up to now. According to budget policies sustainability is an accomplishment of governments on the administration of their responsibility on public expenditures for today and future. Sustainability of debts points out if the government has power to cover the entire budget deficits and its own debts or the debts are much bigger then government can cover. In another words sustainability of debts help us to be able to measure the possibility of insolvency of governments. If a government is trying to cover its continuous budget deficits with run up debts, this policy will cause rapid increasing in borrowing costs and interest rates and finally this kind of borrowing policy will be failed. There are three methods to measure the sustainability of debts; accounting method, the indicators of sustainability and intertemporal budget constraint theory. In this paper we analyzed that sustainability of Turkish budget deficits with assist of 1970-2005 data and cointegration analysis. Evidences show that the sustainability is weak in the period.

Key Words: Sustainability, intertemporal budget constraint, Ponzi Game, cointegration.

GİRİŞ

Bütçe açıklarının sürdürülebilirliği, 80'li yılların başlarında birçok sanayileşmiş ülkeyi derinden etkileyen bütçe açıkları sorunundan beri, ekonomik tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Özellikle; ekonomik denkliğin, bütçe denkliğinin önüne geçtiği modern ekonomik anlayış ve Keynesyen talep yönlü politikalar, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde açık ve borç sorunlarının temellerini atmıştır. Keynes'le birlikte olağan bir gelir olarak görülen borçlanma, olası olumsuz etkileri dikkate alınmadan bütçe açıklarının finansmanında yoğun olarak kullanılmış ve bu süreç açık-borç dinamiğini bozmuştur. Kamu açıklarının çok hızlı bir şekilde artması ve borç stoklarındaki önlenemez yükselişler, geleneksel maliye politikalarının sorgulanmasına yol açarken, sürdürülebilirlik sorununu da gündemin üst sıralarına taşımıştır.

* Bu çalışma Prof.Dr. Kemal Yıldırım'ın danışmalığında Süleyman Emre Özcan'ın hazırlamış olduğu "Kamu Açıklarının Sürdürülebilirliği: 1970-2005 Türkiye Örneği" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

‡ Prof.Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.
§ Yrd.Doç.Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.

Sürdürülebilirlik, genel kabul görmüş ve açık bir tanıma sahip olmamakla birlikte; geleceğe yönelik tahminler içeren, borç ödeyebilme gücünü (solvency) ve kırılganlığı (vulnerability) içinde barındıran, kamu açık ve borçlarının boyutları hakkında bilgi verebilen bir kavramdır (Geithner, 2002:4).

Bütçe politikaları açısından sürdürülebilirlik, hükümetlerin şimdiki ve gelecekteki harcama yükümlülüklerini karşılayabilecek şekilde finansmanlarını yönetebilme yeteneğidir. Başka bir ifadeyle sürdürülebilirlik hükümetlerin bugünkü ve gelecekteki vergi yükümlüleri arasında bir adaletsizliğe yol açmadan, harcamalarını gerçekleştirebilmesi olarak ifade edilebilir (TCA, 2002:2).

Sürdürülebilirlik, kamu borçları açısından incelendiğinde, borçların milli gelir içerisindeki payının makul olarak kabul edilebildiği bir düzeyin korunması olarak tanımlanabilir. (Edwards, 2002:3). Yani, hükümetin mevcut politikalarını devam ettirmesi durumunda, borç/GSYİH oranının sınırsız bir şekilde yükseleceği anlaşılıyorsa, mevcut borçlara sürdürülemez borçlar denilmektedir (Tüsiad, 1996:49). Kamu borçlarının sürdürülebilir olması, aynı zamanda bütçe politikalarının da sürdürülebilir olduğunun bir göstergesidir.

Sürdürülebilirlik kavramı statik ve dinamik olmak üzere iki yönlü olarak incelenebilen bir kavramdır. Statik yönden ele alındığında, gelir ve harcamaların düzeyleri arasındaki ilişki incelenirken, dinamik yönden ele alındığında ise büyüme oranları ile bütçe kısıtının her iki yönü arasındaki ilişki incelenmektedir (Slack ve Bird, 2004:4).

Literatürde, kamu açık ve borçlarının sürdürülebilirliğini ölçebilmek için geliştirilmiş yaklaşımlar üç ana başlık altında toplanabilmektedir. Bunlar; muhasebe yaklaşımı, sürdürülebilirlik göstergeleri yaklaşımı ve dönemlerarası bütçe kısıtı yaklaşımıdır (Siriwardana, 1998:82-85). Ancak son yıllarda bütçe politikalarının sürdürülebilirliğinin ölçülmesinde, dönemlerarası yaklaşım ağırlık kazanmıştır. Bu çalışmanın da temelini, izleyen bölümde detaylı şekilde anlatılacak olan, dönemlerarası bütçe kısıtı yaklaşımı oluşturacaktır.

TEORİK ALTYAPI VE LİTERATÜR

Dönemlerarası bütçe kısıtı yaklaşımının temeli, Hamilton ve Flavin'in (1986) çalışmalarına dayanmaktadır. Hamilton ve Flavin'in literatüre kazandırdığı söz konusu yaklaşım, hala güncelliğini korumakta ve yapılan çalışmaların hemen hepsi bu altyapıyı temel almaktadır.

Dönemlerarası bütçe kısıtı yaklaşımında, kamunun mevcut borç stokunun uzun dönemdeki gelir fazlaları ile karışlanıp karşılanamayacağı incelenmektedir. Uzun dönemdeki faiz dışı fazlalarının bugünkü değeri, borç stokunun değerine eşit veya fazla olduğu durumlarda, kamu açık ve borçlarının sürdürülebilir olduğu söylenebilmektedir. Yani kamunun dönemlerarası bütçe kısıtının sağlanması, kamunun uzun vadede borçlarını ödeyebileceğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Dönemlerarası bütçe kısıtı oluşturulurken, öncelikle dış borçlarla ilgili şikâyetlerin olmadığı bir ekonomi varsayılır. t alt simgesi, ilgili dönemi ifade etmek üzere G_t, transfer ödemeleri dahil toplam harcamaları, T_t, toplam vergi gelirlerini, B_t, borç stokunu ve R^n_{t-1}, ilgili dönem ile bir önceki dönem arasındaki bir yıl vadeli borç senetlerinin nominal getirisini göstermek üzere, hükümetin bütçe kısıtı;

$$G_t = T_t + \left(B_t - B_{t-1} R^n_{t-1} \right) \text{olarak yazılabilir.}$$

Eşitliği reel olarak ifade edebilmek için, her iki tarafı fiyat düzeyine bölerek yeniden yazdığımızda, reel terimlerle ifade edilmiş bütçe kısıtı:

$$g_t = \tau_t + \left(b_t - b_{t-1} R^r_{t-1} \right) \text{şeklinde olacaktır.}$$

Buradan hareketle s_t, reel faiz dışı açığı göstermek üzere $(s_t = \tau_t - g_t)$, faiz dışı fazla tanımına göre bütçe kısıtı $b_t = b_{t-1} R^r_{t-1} - s_t$ olarak yeniden yazılabilir. Buna göre; bir sonraki dönemin borç stoku, cari dönemdeki faiz ödemeleri dâhil borç stoku ile faiz dışı fazla tarafından belirlenecektir. Reel faiz oranlarının sabit olduğu varsayımı

altında bütçe kısıtını $\Delta b_t = rb_{t-1} - s_t$ olarak yazdığımızda, borç stoku, faiz dışı fazlanın zaman içinde almış olduğu değerlere göre değişecektir.

Buna göre, eğer faiz dışı fazla sıfıra eşitse, borç stokunun büyüme oranı reel faiz oranına eşit olacaktır. Hükümetin faiz dışı açık vermesi durumunda ise borç stoku reel faiz oranından daha hızlı büyüyecektir. Aksine, hükümetin her dönem faiz dışı fazla vermesi durumunda, borç stokunun büyüme hızı faiz oranının büyüme hızından daha düşük olacak ve eğer faiz dışı fazla, faiz ödemelerinden daha fazla ise borç stoku zaman içinde azalacaktır.

Hükümetlerin karşı karşıya olduğu tek dönemli bütçe kısıtını dinamik hale getirebilmek için ileriye doğru özyinelemeli *(recursive)* yöntem ile ötelediğimizde:

$$b_{t-1} = \sum_{n=0}^{\infty} \frac{s_{t+n}}{\prod_{s=0}^{n} R_{t+s-1}^{r}} + \lim_{n\to\infty} \frac{b_{t+n}}{\prod_{s=0}^{n} R_{t+s-1}^{r}}$$ dönemlerarası bütçe kısıtın elde edebiliriz.

Dönemlerarası kısıta; mevcut bilgiye dayalı olarak kamunun beklentilerini $\left(E_t\right)$ de kattığımızda, dönemlerarası bütçe kısıtının sağlanabilmesi, ancak ve ancak, birbirine denk olan

$$E_t = \lim_{n\to\infty} \frac{b_{t+n}}{\prod_{s=0}^{n} R_{t+s-1}^{r}} = 0$$ "*transversalite*" koşulu ya da

$$b_{t-1} = E_t \sum_{n=0}^{\infty} \frac{s_{t+n}}{\prod_{s=0}^{n} R_{t+s-1}^{r}}$$ koşulunun gerçekleşmesine bağlı olacaktır.

Borçlular açısından Ponzi Oyununa düşmeme koşulu *(Ponzi Oyunu Yok, No Ponzi Game Condition)* ya da borç verenler açısından *transversalite* koşulu, uzun dönemde sürdürülebilirlik ile aynı anlama gelmektedir.

Transversalite koşulu, borcun faiz oranından daha fazla artmaması gereğini ifade ederken, Ponzi Oyununa düşmeme koşulu ise borç verenlerin, borçlunun borcunu ödemeden ölmesine izin vermemeleri şeklinde ifade edilebilir (Cuddington, 1997:9-19).

Transversalite koşulunun sağlanamaması durumunda dönemlerarası bütçe kısıtının sağındaki ikinci terim sıfıra eşit olmaz ve borçlar ekonomiden daha hızlı büyür. Aynı şekilde Ponzi Oyunu Yok koşulu yerine getirilemezse, harcamalar toplamının şimdiki değeri, gelirler toplamının şimdiki değerini aşacak ve bu durumda da borç verenlerin giderek artan miktarlarda sınırsız borç vermeleri gerekecektir (Önel ve Utkulu 2006:672).
Buna göre; gelecekteki faiz dışı fazlaların bugünkü değerleri toplamının, cari dönemdeki borcun piyasa değerine eşit olabilmesi, yani sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için *transversalite* veya *Ponzi Oyunu Yok* koşullarının sağlanması yeterli olacaktır. Bu iki koşuldan birinin sağlanması, diğerinin de sağlandığı anlamına gelmektedir.

Dönemlerarası bütçe kısıtı yaklaşımı altında açık ve borçların sürdürülebilirliği incelenirken, iki yaklaşım kullanılabilmektedir. İlk yaklaşım Hamilton ve Flavin'in (1986) geliştirdiği, devlet borcunun tek değişkenli zaman serisi özelliğine dayanan yaklaşımdır. Diğer yaklaşım ise, Hakkio ve Rush (1991) tarafından geliştirilen, bütçe gelir ve giderleri arasındaki uzun dönemli ilişkiye dayanan yaklaşımdır.

Hamilton ve Flavin (1986:808-819), hükümetlerin de hane halkı gibi bir borçlanma kısıtı altında olacağını düşünerek, reel faiz oranlarının sabit olduğu varsayımında ve r uzun dönem denge reel faiz oranını ε_t ise hata terimini ifade

etmek üzere, tek dönemli bütçe kısıtını $\Delta b_t = rb_{t-1} - s_t + \varepsilon_t$ olarak ifade etmiştir. n_t, kısa dönem faiz oranlarındaki beklenen değişimleri yansıtan regresyon bozucu terimi göstermek üzere dönemlerarası bütçe kısıtı ise

$$b_t = \sum_{j=1}^{\infty} (1+r)^{-j} s_{t+j} + \lim_{j\to\infty} (1+r)^{-j} b_{t+j} + n_t$$ olarak gösterilmektedir.

Buradan hareketle, Hamilton ve Flavin'e (1986) göre sürdürülebilirlik; sadece

$$E_t \lim_{j\to\infty} (1+r)^{-j} b_{t+j} = 0$$ veya $$b_t = E_t \sum_{j=1}^{\infty} (1+r)^{-j} s_{t+j}$$

koşullarının gerçekleşmesine bağlı olacaktır. $E_t \lim_{j\to\infty} (1+r)^{-(t+j)} b_{t+j} = A_0$ olarak tanımlandığında bütçe kısıtı,

$$b_t = A_0(1+r)^t + \sum_{j=1}^{\infty} (1+r)^{-j} s_{t+j} + n_t$$ sadece, $A_0 = 0$ koşulu sağlandığında sağlanabilecektir.

Buna göre $A_0 = 0$ koşulunun sağlanabilmesi için, s_t (reel faiz dışı fazla) serisi durağan iken, b_t (reel borç stoku) serisinin de durağan olması yeterli ve gerekli bir koşul olmaktadır (Hamilton ve Flavin 1986:815).

Hamilton ve Flavin (1986), geliştirdikleri yaklaşım ile ABD'nin 1960-1984 dönemi bütçe politikalarını yıllık veriler yardımıyla incelemiş ve sürdürülebilirliğin sağlandığına ilişkin bulgulara ulaşmışlardır.

Hamilton ve Flavin'in (1986) tarafından geliştirilen yöntem, Wilcox (1989) ve Trehan ve Walsh (1991) tarafından, bazı varsayımlarda değişiklikler yapılarak geliştirilmiştir.

Wilcox (1989:291-306), uygulanmakta olan mevcut politikanın devam ettirilmesi durumunda, borcun ıskonto edilmiş değerini sıfıra götüren politikayı sürdürülebilir politika olarak tanımlamıştır. Wilcox, sabit bir referans noktasından geriye doğru ıskonto edilmiş kamu borçlarının reel değerinden oluşan bir seri oluşturmuş ve yeni reel borç stoku serisinin durağanlığının, sürdürülebilirlik için gerekli ve yeterli koşul olduğunu saptamıştır. Wilcox, ABD'nin 1962-1984 dönemi verilerini kullanarak mali durum incelemesi yapmış ve 1984 yılında borç stokunun indirgenmiş değerinin 1974 yılındakinden %75 daha fazla olduğunu bulmuştur. Wilcox, beklenen faiz oranının stokastik olduğu varsayımı altında, gerçekleşen faiz oranlarını kullanarak elde edilen yeni reel borç stoku serisinin durağanlığını test etmiş ve serinin durağan olmadığını belirleyerek, Hamilton ve Flavin (1986)'in aksine mali politikanın sürdürülebilir olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Trehan ve Walsh (1991), ise sürdürülebilirlik için kamu borç stokunun birinci farkının durağan olmasının yeterli şart olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak durağanlığın reddedilmesi kesin olarak sürdürülemezliğe işaret etmeyecektir. Trehan ve Walsh, Hamilton ve Flavin'in (1986) kullandığı veriler ile ABD'nin bütçe politikalarını incelemiş ve aynı sonuçlara ulaşmıştır.

Kremers (1988), Hamilton ve Flavin'in (1986) yapmış oldukları çalışmada regresyon denkleminde yeterli sayıda fark gecikmesi kullanılmadığını belirterek, aynı dönem için analizi tekrarlamış ve ABD'nin bütçe açıklarının sürdürülemez olduğunu iddia etmiştir.

Aynı yöntemi takiben, Amerika bütçe açıklarının sürdürülebilirliğini; Feve ve Diğerleri (1998) ve Arestis ve Diğerleri (2002) incelemiştir. Her iki çalışma da sürdürülebilir politikaları göstermesine rağmen, Arestis ve Diğerleri (2004), yapısal kırılmaların da bulunduğuna dikkat çekmiştir.

Hamilton ve Flavin (1986) tarafından geliştirilen yöntemi takip eden çalışmaları; Smith ve Zin'in (1991) Kanada, Baglioni ve Cherubini'nin (1993) İtalya, Siriwardana'nın (1998) Sri Lanka, Makyrdakis ve Diğerlerinin (1999) Yunanistan, Buiter ve Patel'in (1990 ve 2005) Hindistan üzerine yaptıkları ve sürdürülemez bütçe açıklarına işaret

eden çalışmaları izlemektedir. Aynı yöntemi takiben, Issler ve Lima'nın (2000) Brezilya ve Koo'nun (2002) Kore üzerine yaptığı çalışmalarda ise sürdürülebilir bütçe politikalarına rastlanılmıştır.
Dönemlerarası bütçe kısıtına dayanan ikinci yaklaşım Hakkio ve Rush'ın (1991) geliştirdiği yaklaşımdır. Bu çalışma reel faiz oranının sabit bir ortalama etrafında durağan olduğu varsayımı altında, toplam bütçe gelirleri ve giderleri arasındaki uzun dönemli ilişkiye dayanmaktadır (1991:429-445).

Hakkio ve Rush (1991), G_t, faiz ödemelerini içermeyen bütçe harcamalarını, RR_t bütçe gelirlerini, B_t kamu borç stokunu ve r_t ise faiz oranını göstermek üzere, tek dönemli bütçe kısıtını;

$G_t + (1+r_t) B_{t-1} = RR_t + B_t$ olarak belirledikten sonra, özyinelemeli yöntem ile dönemlerarası kısıtı

$$B_0 = \sum_{t=1}^{\infty} \delta_t \left[RR_t - G_t \right] + \lim_{n\to\infty} \delta_n B_n$$ olarak ifade etmiştir.

Dönemlerarası bütçe kısıtında iskonto faktörü δ_t, $\delta_t = \prod_{s=1}^{t} \beta_s$ ve $\beta_s = (1/1+i_s)$ olarak tanımlanmıştır. Eşitlikte basitçe, hükümet borçlarının bugünkü değerinin, gelecekteki tüm birincil fazlalıkların şimdiki değeri ve beklenen hükümet borçlarının şimdiki değeri toplamına eşit olacağı ifade edilmektedir.

Dönemlerarası bütçe kısıtındaki en önemli öğe, $n \to \infty$ giderken, $\lim \delta_n B_n$ terimidir. Limit sıfıra gittiğinde $\lim_{n\to\infty} \delta_n B_n = 0$ *(transversalite koşulu),* bu durum hükümetin gelecekteki birincil fazlalarının değerinin, cari borçlarının değerine eşit olduğunu ve "*Ponzi Oyunu*"na gidilmediğinin bir göstergesi olacaktır. Buna göre limit teriminin sıfıra gittiği durumda mali politikanın sürdürülebilir olduğu söylenebilecektir.

Ancak yukarıda ifade edilen eşitlik mali sürdürülebilirliğin test edilebilmesi için uygun olmadığından, reel faiz oranının sabit bir ortalama etrafında durağan olduğu varsayımı altında tekrar yazılarak;

$$RG_t - RR_t = \sum_{s=0}^{\infty} \frac{\Delta RR_{t+s} - \Delta RG_{t+s} + r\Delta B_{t-1+s}}{(1+r)^{s-1}} + \lim_{s\to\infty} \frac{B_{t+s}}{(1+r)^{s+1}}$$

şekline dönüştürülebilir. Burada RG_t, $(RG_t = G_t + rB_{t-1})$ borç ödemelerini içeren toplam kamu harcamalarını göstermektedir. Ara işlemlerden sonra mali sürdürülebilirliğin ölçümünde kullanılabilecek hipotez

$$RG_t = \alpha + RR_t + \lim_{s\to\infty} \frac{B_{t+s}}{(1+r)^{s+1}} + \varepsilon_t$$

ile ifade edilebilecektir. Aynı zamanda transversalite koşulu sağlandığında, eşitlikteki limit terimi sıfıra gidecektir. Hipotezi ekonometrik olarak test edebilmek için yeniden yazdığımızda

$RR_t = a + bRG_t + \mu_t$, ifadesine ulaşılacaktır.

Buna göre dönemlerarası bütçe kısıtı sağlandığında RR ve RG serileri durağan değilse, seriler arasındaki eşbütünleşme vektörü $[1,-1]$ ile eşbütünleşik olmak zorundadır. Eğer eşbütünleşme yoksa açıkların sürdürülemeyeceği, eşbütünleşme varsa ve $b=1$ ise, açıkların sürdürülebileceğini söylemek mümkündür.

Hakkio ve Rush (1991) 1950 – 1988 dönemi çeyreklik veriler ile ABD'nin bütçe politikalarını incelemiş, eşbütünleşme ilişkisi bulunmasına rağmen $b < 1$ olduğu için açıklarının sürdürülemez olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Quintos (1995) ise, sürdürülebilirlik koşulunu yeniden ele alarak Hakkio ve Rush (1991)'ın çalışmasını geliştirmiştir. Quintos, Hakkio ve Rush (1991)'tan farklı olarak $0 < b \leq 1$ koşulunun sürdürülebilirlik için yeterli ve gerekli koşul olduğunu ifade ederken R_t ve G_t^r serileri arasındaki eşbütünleşmenin ise sadece yeterli bir koşul olduğunu ifade etmiştir (1995:409-417). Quintos buradan hareketle üç sonuca ulaşmıştır:

- R_t ve G_t^r serileri arasındaki eşbütünleşmenin varlığı ve $b = 1$ değeri sürdürülebilirlik için gerekli ve yeterli koşul olmasının yanında, aynı zamanda "güçlü sürdürülebilirlik" olarak adlandırılır.
- R_t ve G_t^r serilerinin eşbütünleşme vektörü $(1, -b)$ olduğu durumda $0 < b < 1$ değeri ise "zayıf sürdürülebilirlik" işaretidir.
- $b \leq 0$ durumu ise kamu açıklarının sürdürülemez olduğu durumu göstermektedir.

Sürdürülebilirliğe ilişkin analizin güçlü sürdürülebilirliği ifade etmesi durumunda kamunun mevcut politikalarında herhangi bir değişikliğe gitmesine gerek yoktur. Zayıf sürdürülebilirlik durumu ise kamunun acze düşmeyeceği, ancak borç patikasının (ekonominin büyüme hızından yavaş bir şekilde) patlamaya doğru gideceği ve faiz ödemelerindeki artışın kamuyu borç bulamayacak duruma getirebileceğine işaret eder. Kamunun gelirlerinden daha fazla harcamaya devam etmesi ve diğer yandan borçlarının servisinde daha yüksek faizlerle borçlanmaya devam etmesi, uzun süre devam ettirilebilecek bir politika olmayacağından, mevcut politikalarında değişikliğe gitmesi bir gereklilik olacaktır.

Quintos (1995), 1947-1992 dönemi ABD'nin bütçe politikalarının sürdürülebilirliğini incelemiş ve yapısal kırılmaları da modeline dahil ederken, Hansen (1992) parametre istikrar testlerinden faydalanmıştır. Yapılan testlerde, 80'lerin sonunda politikalarda bir kayma tespit etmiş ve bütçe politikaların, rejim değişikliklerinden önce güçlü rejim değişikliklerinden sonra ise zayıf sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Hakkio ve Rush (1991) ve Quintos (1995) tarafından geliştirilen yöntemi takiben, Tanner ve Liu (1994) ve Crowder (1997), ABD bütçe politikalarının sürdürülebilirliğini yeniden incelemiş ve 1982 yılına kadar sürdürülebilirliği destekleyen verilere ulaşmalarına rağmen, 1982 sonrasında durumun tersine döndüğünü saptamışlardır. Buna karşın; Ahmed ve Rogers (1995) ve Haug (1995) sürdürülebilir sonuçlar bulurken, Martin (2000) ise güçlü sürdürülebilirliği destekleyen sonuçlara ulaşmıştır.

Yine aynı yöntemi takip eden; De Haan ve Siermann (1993) Hollanda, Wu (1998) Tayland, Kirchgaessner ve Prohl (2006) İsviçre ve Kashalala (2006) Güney Afrika üzerine yaptıkları ülke çalışmalarında sürdürülebilir sonuçlara ulaşmışlardır. Fountas ve Wu (1996) Yunanistan, Olekalns ve Cashin (2000) Hindistan, Neaime (2004) Lübnan, Galli ve Padovano (2005) İtalya ve Marinheiro (2005) Portekiz, Araoz ve Diğerleri (2007) ise Arjantin ülke çalışmalarında mali politikaların sürdürülebilir olmadığını tespit etmişlerdir.

Türkiye özelinde yapılan testlere bakıldığında ise öncelikle Özatay (1997) göze çarpmaktadır. Buiter ve Patel'in (1992) çalışmasını takip eden Özatay, mali politikaların 1994 yılı öncesinde sürdürülebilir olmaktan çıktığını saptamıştır. Özmen ve Koğar (1998) ise ancak yapısal kırılmaların modele dahil edilmesinden sonra zayıf sürdürülebilirliğe işaret etmektedir. Akçay ve Diğerleri (2001); iskonto edilmiş borç/GSMH serisinin durağan olmadığını ve dolayısıyla borçların sürdürülemez olduğunu ifade ederken, eşbütünleşme yöntemini tercih eden Günaydın (2003) ve Kuştepeli ve Önel (2005) ve Qin ve Diğerleri (2005), zayıf anlamda sürdürülebilir bütçe politikalarına dikkat çekmiştir. Payne ve Diğerleri (2008), Kalyoncu (2005) ve Gürbüz ve Diğerlerinin (2007) çalışmaları da aynı sonucu destekler niteliktedir.
Panel birim kök ve panel eşbütünleşme analizi yardımıyla Türkiye ile birlikte Mısır, İsrail, Lübnan, Fas ve Tunus'u inceleyen Enrhart ve Llorca (2007) ise uzun dönemde tüm ülkeler için bütçe politikalarının sürdürülebilir olduğunu saptamıştır. Diğer yandan Llorca'nın, Redzepagic (2008) ile Avrupa Birliğine yeni üye olan ülkeler için yapmış olduğu çalışmada da panel birim kök ve panel eşbütünleşme analizi kullanılmıştır.

VERİ

Çalışmada 1970-2005 dönemi için yıllık veriler kullanılacaktır. Sonraki yıllara ait verilere ulaşılabilir olmasına rağmen; 2006 yılı itibariyle 5018 sayılı "Kamu Mali Yönetimi ve Mali Kontrol Kanunu" kapsamında bütçenin yapısının değiştirilmesi, verileri karşılaştırılabilir olmaktan çıkardığından dolayı analize katılmayacaktır.

Veriler; Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS) ve Hazine Müsteşarlığından elde edilmiştir. Analize, dış borçlanma dahil edilmediği için borç stokuna ilişkin veriler iç borç stokundan oluşmaktadır ve bu nedenle bütçe harcamalarına ilişkin veriler dış borçlanma faiz ödemelerini içermemektedir. Bütün veriler, GSYİH serisine oranlanmıştır. Buna göre; iç borç faiz ödemelerini içeren bütçe harcamalarının GSYİH'ya oranı G, bütçe gelirlerinin GSYİH'ya oranı R, bütçe dengesinin GSYİH'ya oranı BD ve iç borç stokunun GSYİH'ya oranı ise D ile ifade edilmiştir.

ANALİZ

Öncelikle E-Views 5.1 paket programı ile değişkenlerin durağanlıklarının saptanabilmesi için ADF ve PP testleri çalıştırılmıştır.

Tablo 1: Birim Kök Testleri

		ADF	**ADF**	**PP**	**PP**
		Sabitle	Trend ve Sabitle	Sabitle	Trend ve Sabitle
BD	Seviye	-1.90 (0)	-2.12 (0)	-1.98	-2.27
	Birinci Fark	-5.96 (0)	-5.90 (0)	-5.97	-5.92
D	Seviye	-0.74 (0)	-2.30 (0)	-0.54	-2.19
	Birinci Fark	-7.19 (0)	-7.29 (0)	-7.21	-8.00
R	Seviye	0.47 (0)	-1.44 (0)	0.50	-1.44
	Birinci Fark	- 3.00 (1)	-7.06 (0)	-6.31	-7.00
G	Seviye	-0.67 (0)	-1.67 (0)	-0.86	-1.78
	Birinci Fark	-4.45 (0)	-4.40 (0)	-4.44	-4.39

***Not**: Seviyede yalnızca sabitle: %5'te kritik t değeri -2.948404, Seviyede trend ve sabitle: %5'te kritik t değeri -3.544284, Birinci farkta yalnızca sabitle: %5'te kritik t değeri -2.951125, Birinci farkta trend ve sabitle: %5'te kritik t değeri -3.548490.*
ADF testlerinde parantez içindeki değerler uygun gecikme uzunluğunu SIC (Schwraz Bilgi Kriteri) kriterine göre vermektedir.

Tablodan izleneceği üzere; %5 anlamlılık düzeyinde, hem ADF, hem de PP test sonuçlarına göre seriler seviyede durağan olmamasına rağmen birinci farklarda durağandır. Borç stoku serisinin birinci farkının durağan olması, Trehan ve Walsh'a (1991) göre sürdürülebilirlik için yeterli şarttır. Buradan hareketle; söz konusu yönteme göre, incelenen dönemde açık ve borçların sürdürülebilir olduğu söylenebilmesine rağmen bu durum, Hamilton ve Flavin'den (1986) sonraki literatürü görmezden gelmek anlamına gelecektir.

Bu yüzden, çalışmanın devamında Quintos'un (1995) kullanmış olduğu yöntemi takiben bütçe gelirleri (R) ve faiz ödemeleri dahil bütçe harcamaları (G) arasındaki eşbütünleşme ilişkisi, Johansen Yöntemi ile test edilecektir.

Johansen yöntemi ile testin yapılabilmesi için, öncelikle aynı dereceden bütünleşik olan gelir ve harcama serileri için VAR modeli kapsamında uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi gereklidir. Buna göre, %5 anlamlılık düzeyinde en uygun gecikme uzunluğu, Schwarz Bilgi Kriterine göre bir yıl olarak tespit edilmiş, altı dönemlik gecikmeyi kapsayan Wald Testi *(Wald Lag Exclusion Test)* de sonuçları desteklemiştir.

Gecikme uzunluğu belirlendikten sonra yürütülen Johansen Eşbütünleşme testi sonuçları aşağıda Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Johansen Eşbütünleşme Testi: Gelirler ve Harcamalar

Kısıtlanmamış Eşbütünleşme Rank Testi (İZ TESTİ)				
Trend Varsayımı: Deterministik Trend Yok				
Seriler: R ve G				
Gecikme Aralığı (Birinci Farklarda) 1'e 1				
Eşbütünleşik Eşitlik sayısı	**Özgüldeğer**	**İz İstatistiği**	**0,05 Kritik Değer**	**Olasılık****
Hiç Yok*	0.304161	12.88410	12.32090	0.0402
En çok 1	0.016176	0.554464	4.129906	0.5187
İz Testi alfa=0,05de bir tane eşbütünleşme eşitliği olduğunu göstermektedir.				
Kısıtlanmamış Eşbütünleşme Rank Testi (MAKSİMUM ÖZGÜLDEĞER)				
Eşbütünleşik Eşitlik sayısı	**Özgüldeğer**	**Maksimum Özgüldeğer İstatistiği**	**0,05 Kritik Değer**	**Olasılık****
Hiç Yok *	0.304161	12.32964	11.22480	0.0318
En çok 1	0.016176	0.554464	4.129906	0.5187
Maksimum özgül değer testi alfa=0,05de bir tane eşbütünleşme eşitliği olduğunu göstermektedir				
Kısıtlanmamış Eşbütünleşme Katsayıları (b'*S11*b=I ile normalleştirilmiştir):				
R	G			
-27.04552	23.44311			
22.15213	-15.08496			
Kısıtlanmamış Ayarlama Katsayıları (alfa):				
D(R)	0.007284	0.001943		
D(G)	-0.004739	0.004583		
1 eşbütünleşme eşitliği :		Log likelihood	161.5077	

Not: * işareti, hipotezin alfa=0.05 de reddini gösterir.
** işareti MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p- değerleridir.

Eşbütünleşme testi, %5 anlamlılık düzeyinde, Maksimum Özgül Değer ve İz Testine göre, gelir ve harcamalar arasında en çok bir tane Eşbütünleşme vektörü olduğuna işaret etmektedir. Bu durum Hakkio ve Rush'a (1991) göre gerekli koşulu sağlamamasına rağmen, Quintos'un (1995) yöntemine göre yeter şartı sağlamaktadır. Buradan hareketle Quintos'un (1995) yöntemini takiben analizde bir sonraki aşama olan VECM yöntemine geçilmiştir.

Bu adımda eşbütünleşme ilişkisinin varlığından dolayı, gelir ve harcamalar arasındaki ekonometrik ilişki VECM yöntemi çerçevesinde yürütülecek, gelir ve harcamalar arasındaki eşbütünleşme katsayısı Wald Katsayı Testi ile analiz edilecektir.

VECM yöntemine göre model tahmin sonuçları aşağıda Tablo 3'de raporlanmıştır. Tablodaki katsayılar gelirlere göre normalleştirilmiş katsayılardır. Tablodan görülebileceği üzere t istatistiğinin -27.0976 olasılık değerinin ise 0.03199 olması, harcamalara ilişkin katsayının %5'de anlamlı olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 3: VECM Tahminleme Sonuçları

Eşbütünleşme Eşitliği	**CointEq1**	
R(-1)	1.000000	
G(-1)	-0.866802	
	(0.03199)	
	[-27.0976]	
Hata Düzeltme:	**D(R)**	**D(G)**
CointEq1	-0.196990	0.128168
	(0.09149)	(0.17845)
	[-2.15324]	[0.71822]
D(R(-1))	-0.402159	0.216642
	(0.19732)	(0.38490)
	[-2.03806]	[0.56285]
D(G(-1))	0.199033	0.214615
	(0.12277)	(0.23948)
	[1.62115]	[0.89616]
R^2	0.221889	0.052460
Ayarlanmış R^2	0.171688	-0.008672
Artık Kareler Toplamı	0.012060	0.045888
Standart Hata	0.019724	0.038474
F-İstatistiği	4.420027	0.858149
Log Likelihood	86.80748	64.09068
Akaike Bilgi Kriteri	-4.929852	-3.593570
Schwarz Bilgi Kriteri	-4.795173	-3.458891

Çalışmanın devamında, Quintos'un (1995) analizini takiben sürdürülebilirliğin güçlü ve zayıf olarak ayrılabilmesi için, β katsayısı Wald Katsayı Testi ile test edilecektir. Ancak, Wald Testinin yürütülebilmesi için öncelikle gelir ve harcamalar arasındaki ilişkinin En Küçük Kareler Yöntemi (EKK) ile analiz edilmesi gerekmektedir. Basit regresyon yöntemi ile yapılan tahmin sonuçları aşağıda Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4: EKK Yöntemi ile Gelir ve Harcama İlişkisi Tahmini

Bağımlı Değişken: R				
Yöntem: En Küçük Kareler				
Değişken	**Katsayı**	**Std. Hata**	**t istatistiği**	**p**
C(1)	0.076203	0.007222	10.55151	0.0000
G	**0.570798**	0.021915	26.04572	0.0000
R^2	0.953611	Bağımlı Değişkenin Ortalaması		0.250787
Ayarlanmış R^2	0.952206	Standart Sapma		0.072748
Regresyonun Standart Hatası	0.015904	Akaike Bilgi Kriteri		-5.389038
Artık Kareler Toplamı	0.008347	Schwarz Bilgi Kriteri		-5.300161
Log Likelihood	96.30817	Durbin-Watson İstatistiği		1.464301

Gelirlerin bağımlı değişken olarak alındığı basit regresyon sonuçlarına göre harcamalar bağımsız değişkeninin katsayısı 0.57 olarak tahmin edilmiştir. Harcamalara ilişkin olarak bulunan katsayının t istatistiği 26.04 değeri ile oldukça kuvvetli bir anlamlılık düzeyine işaret etmektedir.

EKK yöntemi ile elde edilen katsayının $0 < \beta \leq 1$ koşulunu sağlayıp sağlamadığını tespit etmek için uygulanacak olan Wald Katsayı Testinde, öncelikle bulunan katsayının bire eşit olup olmadığının test edilmesi bir gerekliliktir. Bulunan katsayının bire eşit olduğunu iddia eden hipotezin reddedilememesi durumunda harcamalar ve gelirler arasındaki ilişki ile iddia edilen açıkların sürdürülebilirliği, güçlü sürdürülebilirlik olarak yorumlanacaktır. Diğer yandan bulunan katsayının sıfıra eşit olup olmadığı hipotezi de kontrol amaçlı olarak kullanılacaktır.

Aşağıda Tablo 5'te, Wald Katsayı Testi sonucunda elde edilen F ve χ^2 istatistikleri ve bu değerlere karşılık gelen olasılık değerleri görülmektedir. Wald testi tek bir kısıt altında yapılmış olduğu için F ve χ^2 istatistikleri aynıdır.

Tablo 5: Wald Katsayı Testi Sonuçları

Wald Testi: C(2)=1			
Test İstatistiği	**Değer**	**Serbestlik Derecesi**	**p (olasılık)**
F İstatistiği	383.5592	(1, 33)	0.0000
χ^2	383.5592	1	0.0000
Wald Testi: C(2)=0			
Test İstatistiği	**Değer**	**Serbestlik Derecesi**	**p (olasılık)**
F İstatistiği	678.3795	(1, 33)	0.0000
χ^2	678.3795	1	0.0000

SONUÇ

Uzun dönem nedensellik katsayısının istatistiksel bakımdan anlamlılığının Wald Katsayı Testi ile sınanması sonrasında, β katsayısı ile ilgili önemli sonuçlar elde edilmiştir. β eğer 0 olarak kabul edilseydi, Türkiye için sürdürülebilirlikten bahsetmek istatistiksel olarak anlamsız hale gelirdi. Buna karşın β katsayısının 1'e eşitliği de istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Dolayısıyla güçlü bir sürdürülebilirlikten bahsetmek için de istatistiksel deliller yetersizdir. Bu durumda; kamu harcamaları ve gelirler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı, sürdürülebilir bir açık politikasını ifade etse de β katsayısının 0,5 gibi orta bir değerde bulunması sürdürülebilirliğin net bir şekilde zayıf olduğunu ortaya koymuştur. Bir başka deyişle katsayının sıfır ile bir arasında olması, hükümetin gelirlerinden daha fazla miktarda harcama yapma eğiliminde olduğuna ve sürdürülebilirliğin zayıf anlamda sağlanabildiğine işaret etmektedir. Bu değer aynı zamanda sürdürülebilirliğin Türkiye'deki şansı olarak da yorumlanabilir.

KAYNAKÇA

AHMED Shaghil, John H. ROGERS, "Government Budget Deficits and Trade Deficits: Are Present Value Constraints Satisfied in Long-Term Data?", Journal of Monetary Economics, Vol:36, 2, 1995. November 1995. pp 351-374

AKÇAY O. Cevdet, C. Emre ALPER ve Süleyman ÖZMUCUR, "Budget Deficit, Inflation and Debt Sustainability", Boğaziçi University Working Papers, No:12, 2001.

ARAOZ Florencia Maria, Ana Maria CERRO, Osvaldo MELONI and Tatiana Soria GENTA, "Testing The Sustainability of Argentina Fiscal Policy 1865-2002", XXII Journadas Anvales de Economia del Banco del Uruguay, 2007.

ARESTIS Philip, Andrea CIPOLLINI and Bassam FATTOUH, "Treshold Effects in the U.S. Budget Deficit", Levy Economics Institute, Economics Working Paper, Archive 358, 2002.

BAGLIONI Angelo, Umberto CHERUBINI, "Intertemporal Budget Constraint and Public Debt Sustainability: The Case of Italy", Applied Economics, Vol:25, Issue 2, February 1993. pp 275-283

BUITER Willem H, Urjit R. PATEL, "Debt, Deficits and İnflation: An Application to The Public Finances India", NBER Working Paper Series, Working Paper No:3287, March 1990.

BUITER Willem H and Urjit R. PATEL, "India's Public Finances: Excessive Budget Deficits, A Government-Abused Financial System and Fiscal Rules", Brookings Institution-NCAER India Policy Forum Second Conference 2005.

CUDDINGTON John T., "Analysing The Sustainability of Fiscal Deficits in Developing Countries", The World Bank Policy Research Working Paper, WPS 1784, 1997.

CROWDER William J., "The US Federal Intertemporal Budget Constraint: Restoring Equilibrium Through Increased Revenues or Decreased Spending?", Macroeconomics 9702002, EconWPA, February 1997.

DE HAAN Jacob and Clemens SİERMANN, "The Intertemporal Government Budget Constraint: An Application for The Netherlands" Public Finance, 48(2), 24-249, 1993.

EDWARDS Sebastian, "Debt Relief and Fiscal Sustainability", National Bureau of Economic Research, NBER Working Paper Series, Working Paper 8939, May 2002.

ENRHART Christophe and Matthieu LLORCA, "The Sustainability of Fiscal Policy: Evidence from a Panel of six South Mediterranean Countries", Applied Economic Letters, 1-7 ifirst, 2007.

FEVE Patrick, Pierre-Yves HENIN and Philippe JOLIVALDT, "Feedback Covariates Unit Root Tests An Application to The Sustainability of Fiscal Policy", CEPREMAP, Cepremap Working Paper Series, (Couverture Orange) Number 9810, 1998.

FOUNTAS Stilianos, Jyh-Lin WU, "Are The Greek Budget Deficits Too Large?", Applied Economic Letters, Volume:3, 1996. pp 487-490

GALLI Emma and Fabio PADOVANO, "Sustainability and Determinants of Italian Public Deficits Before and After Maastricht", CESifp Working Paper, No:1391, January 2005.

GEITHNER Timothy, "Assessing Sustainability", International Monetary Fund, Policy Development and Review Department, May 2002.

GÜNAYDIN Emek, Analysing The Sustainability of Fiscal Deficits in Turkey", Hazine Dergisi, Sayı 16, 2003. 1-14

GÜRBÜZ Yeşim, Thomas JOBERT and Ruhi TUNCER, "Public Debt in Turkey: Evaluation and Perspectives", Applied Economic Letters, 39, 2007. pp 343-359

HAKKIO Craig S., Mark RUSH, "Is The Budget Deficits 'Too Large?'", Economic Inquiry, 29, 3, July 1991. pp 429-445

HAMILTON James D, Marjorie A. FLAVIN, "On The Limitations of Government Borrowing: A Framework for Empiricial Testing", The American Economic Review, Vol 76, No 4, September 1986. pp 808-819

HAUG Alfred A., "Has Federal Budget Deficit Policy Changed in Recent Years?", Economic Inquiry, Volume:33, Issue 1, January 1995. pp 104-118

ISSLER Joao Victor and Luiz Renato LIMA, "Public Debt Sustainability and Endogenous Seignorage in Brazil: Time SeriesEvidence From 1947-1992", Journal of Development Economics, Volume:62, 2000. pp 131-147

KALYONCU Hüseyin, "Fiscal Policy Sustainability: Test of Intertemporal Borrowing Constraints", Applied Economic Letters, 12, 2005. pp 957-962

KASHALALA-Tsihiswaka Gauthier, "Is Fiscal Policy Sustainable in South Africa? An Application of The Econometric Approach", University of Pretoria Department of Economcs Working Paper Series, Working Paper:2006-14, June 2006.

KIRCHGAESSNER Gebhard and Silika PROHL, "Sustainability of Swiss Fiscal Policy", CESifo Working Paper, No:1689, March 2006.

KOO Chung Mo, "Fiscal Sustainability in The Wake of The Economic Crisis in Korea", Journal of Asian Economics, Volume:13, 2002. pp 659-669

KREMERS Jeroen J.M., "Long-Run Limits on The US Federal Debt", Economic Letters, Volume:28, İssue:3, January 1988. pp 259-262

KUŞTEPELİ Yeşim and Gülcan ÖNEL, "Fiscal Deficit Sustainability with a Structural Break: An Application to Turkey", Eastern Mediterranean University, Review of Social, Economic and Business Studies, October 2005.

LLORCA Matthieu and Srdjan REDZEPAGIC, "Debt Sustainability in The EU New Member States: Empiricial Evidence from a Panel of Eight Central and East European Countries", Post Communist Economies, Vol 20, No:2 June 2008.

MAKRYDAKIS Stelios, Elias TZAVALIS and Athanassios BALFOUSSIAS, "Policy Regime Changes and The Long-Run Sustainability of Fiscal Policy: An Applicaton to Greece", Economic Modelling, 16, 1999. pp 71-86

MARINHEIRO Carlos Fonseca, "Sustainability of Portuguese Fiscal Policy in Historical Perspective", CESifo Working Paper, No: 1399, February 2005.

MARTIN Gael M., "US Deficit Sustainability: A New Approach Based on Multiple Endogenous Breaks", Journal of Applied Econometrics, Vol:15, No:1, January-February 2000. pp 83-105

NEAIME Simon, "Sustainability of Budget Deficits and public Debt in Lebanon: A Stationary and Co-Integration Analysis", Review of Middle East Economics and Finance, Vol:2, No:1, April 2004. pp 43-61

OLEKALNS Nilss, Paul CASHIN, "An Examination of the Sustainability of Indian Fiscal Policy", The University of Melburne Departments of Economics – Working Paper Series, Number:748, 2000.

ÖNEL Gülcan, Utku UTKULU, "Modelling Long Run Sustainability of Turkish External Debt with Stuructural Changes" Economic Modelling, 23, March 2006. pp 669-682

ÖZATAY Fatih, "Sustainability of Fiscal Deficits, Monetary Policy, and Inflation Stabilization: The Case of Turkey", Journal of Policy Modelling, 19 (6), 1997. pp 661-681

ÖZMEN Erdal ve Çiğdem İzgi KOĞAR, "The Sustainability of Budget Deficits in Turkey with a Structural Shift", METU Studies in Development, Vol:25 (1), 1998. 107-127

PAYNE James E, Hassan MOHAMMED and Murat ÇAK, "Turkish Budget Deficit Sustainability and The Revenue Expenditure Nexus", Applied Economics, 40, 2008. pp 823-830

QIN Duo, Marie Anne CAGAS, Geoffrey DUCANES, Nedelyn Magtibay-RAMOS and Pilipinas F. QUİSİNG, "Empirical Assessment of Sustainability and Feasibility of Government Debt: The Philippines Case", University of London Queen Mary Economics Working Paper, No:527, March 2005.

QUINTOS Carmela E., "Sustainability of the Deficit Process with Stuructural Shifts", Journal of Businnes and Economic Statistics, 13, 4, October 1995. pp 409-417

SIRIWARDANA Mahinda K.M, "An Analysis of Fiscal Sustainability in Sri Lanka", Central Bank of Sri Lanka Staff Studies, Vol 27-28 1997,1998. pp 80-111 (http://www.centralbanklanka.org/saff_studies_vol_27-28d.PDF)

SLACK Enid, Ricahard M BIRD, "The Fiscal Sustainability of The Greater Toronto Area", International Tax Program, Institute for International Business, Joseph L. Rotman School of Management, University of Toronto, ITP Paper, 0405, February 2004.

SMITH Gregor W., Stanley E. ZIN, "Persistent Deficits and The Market Value of Government Debt", Journal of Applied Econometrics, Vol:6, 1991. pp 31-44

TANNER Evan, Peter LIU, "Is The Budget Deficit "Too Large?": Some Further Evidence", Economic Inquiry, Volume:32, Issue 3, July 1994. pp 511-518

TCA, Treasurer of Commonwealth of Australia, Intergenerational Report 2002-03, Budget Paper No.5, 2002. http://www.budget.gov.au/2002-03/bp5/html/index.html (05.05.2008)

TÜSİAD, "Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Kamu Borçları, Mali Disiplin Üzerine Gözlemler ve Öneriler", TÜSİAD – T 96 – 1 / 190, Ocak 1996.

TREHAN Bharat, Carl E. WALSH, "Testing Intertemporal Budget Constraints: Theory and Application to U.S Federal Budget and Current Account Deficits", Journal of Money, Credit and Banking, Vol:23 No:2 May 1991. pp 206-223

WILCOX David W., "The Sustainability of Government Deficits: Implications of Present Value Borrowing Constraint", Journal of Money and Banking, Vol 21, No 3, 1989. pp 291-306

WU Jyh-Lin, "Are Budget Deficits "Too Large?":The Evidence From Taiwan", Journal of Asian Economics, Volume:9, Issue 3, 1998. pp519-528

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

BÜYÜLÜ GERÇEKÇİLİK: LATİFE TEKİN'İN SEVGİLİ ARSIZ ÖLÜM VE ANGELA CARTER'IN BÜYÜLÜ OYUNCAKÇI DÜKKÂNI İSİMLİ ESERLERİNİN KARŞILAŞTIRMASI

Derya EMİR[1]
Hatice Elif DİLER[2]

Özet: Büyülü gerçekçilik, postmodern edebiyat kuramının merkezini oluşturan önemli akımlardan biridir. Çağdaş İngiliz edebiyatı yazarlarından Angela Carter'in *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı* (1967) isimli eseri ile çağdaş Türk edebiyatı yazarlarından Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* (1983) isimli eseri, büyülü gerçekçilik akımının ölçütleri ile yazılmışlardır. Bu çalışmanın amacı, söz konusu iki eseri büyülü gerçekçilik akımı ölçütleri açısından karşılaştırmak, iki eser arasındaki benzerlikleri, farklılıkları ve etki - etkileşimleri saptamaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Büyülü Gerçekçilik, Angela Carter, *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*, Latife Tekin, *Sevgili Arsız Ölüm*.

Abstract: Magical Realism is one of the literary movements which exists in the center of the postmodern literary theory. *The Magic Toyshop* (1967) by Angela Carter, one of the well-known authors of the contemporary English literature, and *Dear Shameless Death* (1983) by Latife Tekin, one of the famous authors of the contemporary Turkish literature, were written in terms of magical realism. The aim of this study is to compare these two novels in terms of criteria of magical realism and to determine the differences, similarities and interactions between them.

Key Words: Magical Realism, Angela Carter, *The Magic Toyshop*, Latife Tekin, *Dear Shameless Death*.

GİRİŞ

Karşılaştırmalı Edebiyat, günümüzde çalışmalarını, edebi kuram ve eleştiriyi kapsayacak şekilde, iki farklı edebi metnin farklılıkları, benzerlikleri (analoji) ile etki ve etkileşimlerinin saptanmasına yönelik olmak üzere üç temel esasa dayalı olarak sürdürmektedir. Bir Karşılaştırmalı Edebiyat denemesi olarak, bu çalışmanın amacı, biçim ve içerik açısından özgün birer edebi yapıt olan Angela Carter'in *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı* (1967) isimli eseri ile Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* (1983) isimli eserini büyülü gerçekçilik akımı ölçütleri açısından karşılaştırmaktır. Çalışmanın ilk bölümünde, çağdaş edebiyatta önemli bir edebi akım olup, çalışmaya temel teşkil edecek, büyülü gerçekçilik akımı, anlatım teknikleri ve bu akımın çalışmamızda kullanılacak temel özellikleri irdelenecek, ikinci bölümde ise saptanmış temel özellikler çerçevesinde söz konusu iki eser benzerlikler, farklılıklar, etki ve etkileşimler bazında karşılaştırılacaktır.

Çağdaş Türk edebiyatının önemli isimlerinden Latife Tekin, 1957 yılında Kayseri'nin Bünyan ilçesine bağlı Karacefenk köyünde doğmuştur. 1966 yılında, 9 yaşında iken ailesiyle beraber İstanbul'da çalışan babasının yanına taşınmıştır. İlk ve orta öğretimini İstanbul'da tamamlayan Tekin, 1974 yılında Beşiktaş Kız Lisesi'nden mezun olmuş, 1976–1977 yılları arasında İstanbul Telefon Başmüdürlüğü'nde memur olarak çalışmıştır. Latife Tekin'in ilk eseri, 1983 yılında yayımlanan *Sevgili Arsız Ölüm*'dür. Yazarın, köyden kente göçen bir ailenin dramını anlattığı ve bu bağlamda özöykümsel öğeler taşıyan *Sevgili Arsız Ölüm*, büyülü gerçekçilik akımının etkisi altında yazılmış, yayımlandığı andan itibaren hem edebiyat, hem sosyoloji alanlarında büyük yankı uyandırmıştır. Latife Tekin'in diğer eserleri sırasıyla, *Berci Kristin Çöp Masalları* (1984), *Gece Dersleri* (1986), *Buzdan Kılıçlar* (1989), *Aşk İşaretleri* (1995), *Ormanda Ölüm Yokmuş* (2001), *Unutma Bahçesi (*2004) ve *Muinar* (2008)'dır. Yazarın romanlarından başka, bir senaryo eseri, bir denemesi ve bir anı kitabı da bulunmaktadır.

[1] Okutman, Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü
[2] Öğr. Grv, Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü

Çağdaş İngiliz Edebiyatının önemli yazarlarından Angela Carter, 1941 yılında, İngiltere'nin Eastbourne şehrinde doğmuştur. Küçük yaşlarda anoreksi hastalığı ile mücadele eden yazar, gazetecilik hayatına Londra'da haftalık çıkan *Croydon Advertiser* adlı gazetede yazılar yazarak başlamıştır. Bristol üniversitesinde İngiliz Edebiyatı okuyan Carter, 1966 yılında ilk romanı *Shadow Dance'ı* yayımlamıştır. *The Magic Toyshop* (*Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*) isimli eseri, 1967 yılında yayımlanmış ve yazara Llewellyn Rhys Ödülü'nü kazandırmıştır. Son romanı *Wise Children*'la büyük beğeni toplayan yazar, Şubat 1992'de hayata gözlerini kapatmıştır. Carter, feminizm, büyülü gerçekçilik, fantastik ve bilim kurgu gibi pek çok türde eserler vermiştir. Başarılı bir makale yazarı olan Angela Carter'ın, toplam 9 adet romanı ve dört bölümden oluşmuş bir hikâye derlemesi bulunmaktadır.

BÜYÜLÜ GERÇEKÇİLİK

Büyülü gerçekçilik terimi, ilk olarak Alman sanat eleştirmeni ve tarihçisi Franz Roh tarafından, 1925 yılında yayımlanmış olan *Nach-expressionismus, magischer Realismus: Probleme der neuesten europaischer Malerei* (*Dışavurumculuk Sonrası, Büyülü Gerçekçilik: Yeni Avrupa Resim Sanatındaki Sorunlar*) isimli eserinde, dönemin Alman ressamlarının, konuları ve temaları hayal ürünü, fantastik ve rüyamsı niteliğe sahip çalışmalarını anlatmak amacıyla kullanılmıştır. Terim, edebiyatta ilk olarak, İtalyan yazar ve eleştirmen Massimo Bontempelli (1878–1960) tarafından kullanılmıştır (Turgut, 2003: 14). Büyülü gerçekçilik, en çok Latin Amerikalı yazarların eserlerinin sınıflandırıldığı bir akım olarak kendini göstermiştir. Arjantinli yazar Jorge Luis Borges'in (1899–1988) 1935 yılında yayımlanan *Historia universal de la infamia* (*Alçaklığın Evrensel Tarihi)* isimli eseri, ilk büyülü gerçekçilik çalışması olarak kabul edilmektedir (Cuddon, 1999: 488). Büyülü gerçekçilik akımının en tanınmış yazarı, 1967 yılında yayımlanmış olan *Cien años de soledad (Yüzyıllık Yalnızlık)* isimli yapıtı ile Kolombiyalı yazar Gabriel García Márquez'dir. Italo Calvino, John Fowles, Günter Grass, Janet Frame ve Salman Rushdie, büyülü gerçekçi bakış açısıyla eserler vermiş olan diğer önemli edebiyatçılardır (Cuddon, 1999: 488).

Büyülü gerçekçilik, "büyülü unsurların, resmedilen gerçeklik içinden organik olarak gelişmesini sağlayacak biçimde fantastik ve gerçekçiliği birbirine bağlayan" (Faris, 2005: 163) bir postmodern akımdır. Fantastik unsurlara postmodern eserlerde sıkça rastlandığından, büyülü gerçekçilik "postmodernizmin merkezi" (Faris, 2005: 173) olarak kabul edilebilir. Büyülü gerçekçilik, Zamora ve Faris'e göre (2005:5) ontolojik, politik, cinse ait veya coğrafi sınırları araştıran bir akımdır. Bu akım, diğer bir akım içinde bir arada kullanılamayacak farklı dünyaları, alanları ve sistemleri bir arada bulundurur ve bunların kaynaşmasını sağlar. Gerçekliği sorgulama hususunda gerçekçiliğin uzantısı olarak kabul edilse bile, büyülü gerçekçilik, akılcılığa ve edebi gerçekçiliğe zıt bir akımdır (Zamora ve Faris, 2005:6).

Büyülü gerçekçilik akımının en önemli özellikleri, fantastik ya da tuhaf unsurlarla, gerçekçi unsurların karıştırılması ya da yan yana kullanılması, kıvrımlı hatta labirentimsi anlatım tekniklerine ve temalara, ustalıklı zaman değişimlerine, rüyalara, yerel mitlere, cinlerle, perilerle dolu masalımsı hikâyelemeye yer verilmesi, dışavurumcu ve gerçeküstücü tanımlamaların ve esrarengiz bir bilgelikle korkunç, izah edilemez, şaşırtıcı ve hatta ani şok yaratacak unsurların kullanımıdır. (Cuddon, 1999: 488)

Tüm benzerliklerine rağmen, büyülü gerçekçilik, fantastik ve gerçeküstücü akımlardan farklı bir akım olarak değerlendirilir. Franz Roh (2005: 15-33), gerçeküstücülüğün (surrealism) tamamen imkânsız durumları temsil ettiğini belirtir. Roh'a göre, büyülü gerçekçilikte günlük hayat perili, masalımsı bir şekle sokulurken, ondan yalnızca birkaç yıl önce hüküm sürmüş olan gerçeküstücülük, var olanı tamamıyla yadsıyacak şekilde ortaya çıkar. Gerçeküstücüler, eserlerinde fantastik veya olağanüstü unsurları kullanmışlar, ancak bunu gerçekten tamamen uzaklaşarak gerçekleştirmişlerdir (García, 2004: 34). Ancak Latin Amerika büyülü gerçekçiliğinin söylencesel köklerini etkileyen akım gerçeküstücülük olmuştur (García, 2004: 33). García, büyülü gerçekçilik ve fantastik edebiyat arasında da fark bulunduğuna dikkat çeker. Hem fantastik edebiyatta hem de büyülü gerçekçilikte doğa ve doğaüstü bir arada kullanılmaktadır. Ancak büyülü gerçekçilikte, doğal olanın yanı başında kullanılan doğaüstü unsur okuyucuyu şaşırtmaz. Büyülü gerçekçilikte kullanılan doğaüstü unsurun doğal olanla bütünleşip kaynaşması şarttır. Fantastik edebiyatta ise, doğal olana aykırı, bambaşka bir dünya yaratıldığından, doğaüstü durum insanda şaşkınlık duygusu yaratır.

1949 yılında yayınlanan *El reino de este mundo* (*Bu Dünyanın Krallığı*) adlı eserin önsözünde Latin Amerikalı yazar Alejo Carpentier (1904–1980) 'lo real maravilloso' (olağanüstü gerçek) kavramını ilk kez kullanmıştır (Turgut, 2003: 14). José Donoso Yáñez büyülü gerçekçilik ve olağanüstü gerçekçilik arasında küçük bir fark olduğunu, aslında bu

ikisinin iç içe geçmiş kavramlar olarak düşünülmesi gerektiğini söyler. Donoso'ya göre, iki kavram arasındaki fark aşağıdaki gibidir:

> Harika gerçekçilik [olağanüstü gerçekçilik], güçlü Afrika ve yerli köklerine sahip olan Latin Amerika'nın belirli bölgelerindeki büyülü atmosferi yansıtırken, büyülü gerçekçilik barok, romantizm ya da gerçeküstücülük gibi uluslar arası sanatsal bir eğilimdir." (aktaran García, 2004: 36)

Yukarıdaki alıntı, sömürgecilik (colonial) ve sömürgecilik dönemi sonrası (postcolonial) söylemlerini akla getirmekte, dolayısıyla büyülü gerçekçilik tanımlarına bu söylemler kapsamında bakmayı gerektirmektedir. Nitekim *Post-Colonial Studies* (*Sömürgeleşme Sonrası Çalışmaları*) (2005) isimli kitabın yazarları (Ashcroft, Griffiths ve Tiffin) büyülü gerçekçilik teriminin Latin Amerika edebiyat eleştirisi tarihinde ilk olarak Jacques Stephen Alexis tarafından, sömürgecilik sonrası bağlamda 'Haitililerin büyülü gerçekçiliği' başlığı altında kullanıldığını belirmektedirler. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, toplumsal gerçekçilik akımı, radikal entelektüeller tarafından, toplumsal sorunları yorumlamada araç olarak önerilmiştir. Ancak Alexis, 1956'da yayımlanmış makalesinde, pek çok sömürgecilik sonrası toplumda, sanayileşmemiş köylü nüfuzun, kendine has, hayali ve büyülü yaşamını sürdürdüğünü söyler. Bu yaşam tarzının kökleri, söz konusu nüfusun efsanelere, masallara, batıl inançlara dayalı güçlü mitsel geleneklerinde yatmaktadır. Yerli halkın, yıllarca maruz kaldığı sömürgeci ve ırkçı eylemlere direnerek, kendi kimliğini oluşturmasında bu güçlü mitsel geleneğin etkisi büyüktür (aktaran Ascroft vd., 2005: 132). Dolayısıyla, Batı'nın gerçekçi romanının karşısında, özünde saklı kalmış yerli kültürün doğallığını yansıtan büyülü gerçekçilik akımı durmaktadır.

Ünlü eleştirmen Roland Walter, büyülü gerçekçiliğin ilk şartının, gerçek olanla, gerçekdışı, doğaüstü veya alışılmamış olanı birleştirip, gerçek olanı büyülü bir şekle sokmak olduğunu söyler (aktaran Turgut, 2003: 23). İkinci şart gerçek ve gerçeküstü unsurlar birleştirilirken uyumlu bir bütün oluşturulmasıdır. Bu uyumlu bütün, eserde hem anlatıcı hem de karakter bazında sağlanır. Anlatıcı ve karakterler, doğaüstü olanı doğalmış gibi algıladıkları için, doğaüstü olan okuyucuda da şok etkisi yaratmayacak, gerçekdışı olan okuyucu tarafından sorgulanmayacaktır (Turgut, 2003: 23). Üçüncü unsur ise, yazarın ketumluğu/ suskunluğudur (authorial reticence). Anlatıcı, sadece olayları ve karakterlerin eylemlerini anlatır. Olayı aktarırken, ona kendi yorumunu katmamalı ve açıklamalarda bulunmamalıdır. Aksi takdirde, okuyucu gerçekdışı olanı sorgulamaya başlayacak ve büyülü gerçekçiliğin diğer iki kuralı da ihlal edilmiş olacaktır (Turgut, 2003: 23).

Büyülü gerçekçilik, fantastik olanla gerçeği, tuhaf olanla mantıklı olanın alaşımını sağlamak zorundadır. Gerçeklik, büyülü gerçekçi bir eserde çoğu zaman dolaylı yollarla yansıtılmaktadır. Eser, gerçekliğin psikolojik, ruhsal veya ahlaki boyutlarını semboller yardımıyla aktarır. Faris (2005: 175), büyülü gerçekliğin postmodern kurgunun önemli akımlarından biri olmasını sağlayan özelliklerden birinin metafiziksel bir boyuta sahip olması olduğunu söyler. Eserlerde imgeler, semboller ve eğretilemelerle yaratılmış metafiziksel bir boyut mevcuttur. Eserdeki sembolizmi çözmek okuyucuya düşer. Büyülü gerçekçiliği postmodern kurgu kapsamında tutan diğer bir özellik ise, iki faklı dünyaya ait unsurları birleştirebilmek için başkalaşımlardan (metamorfoz) da sık sık faydalanmasıdır (Faris, 2005: 178). Dolayısıyla üslup açısından bakıldığında büyülü gerçekçilik, benzetme, mecaz, mübalağa, tekrarlar, sembolizm, ironi ve paradoks gibi pek çok söz sanatını kullanmaktadır.

Büyülü gerçekçilikte, kronolojik, düz çizgisel akıp giden zaman algısı yoktur. Jorge Luis Borges ve Franz Kafka'yı önemli büyülü gerçekçilik temsilcileri olarak kabul eden Angel Flores'e (2005: 115) göre, zaman "zamansız bir akışkanlık içinde var olur". Mitsel mekânların kullanımı ve geçmişe dönüş (flashback) ve geleceğe gidişler (flashforward) sayesinde oluşturulan çevrimsel bir zaman algısı mevcuttur. Murat Belge'nin, "*Marquez ve Romanda Yenilik*" isimli yazısında (2005: 59–64), büyülü gerçekçiliğin ustası Gabriel García Márquez'in, *Yüzyıllık Yalnızlık* isimli romanındaki "zaman algısı" ve "roman kişisi" hakkındaki yorumları, büyülü gerçekçi eserler için genel-geçer kabul edilebilir:

> Marquez'in bireyleri, klasik roman dünyasının bireyleri değil. Klasik romandan alışık olduğumuz "kişilik" tanımı da en geniş anlamıyla tarih. Onun için düşle gerçekliği, gerçekçilikle fantazyayı iç içe anlatıyor. İnsanlar yalnız fiziksel dünyalarıyla değil, düşleriyle de yaşıyorlar. Tarihi

> anlatmak için bireyleri karşımıza çıkarıyor. Ama bunlar da ondokuzuncu yüzyılın dünya tarihini özetleyen (world-historical) somut-evrenselleri değil. Boyutları çok değişik. Bu dünyada zamanın da ampirik zamansal kavramı ile ilgisi kalmamış. İsterse geri dönüyor, isterse yavaş, isterse hızlı akıyor. (Belge, 2009: 62)

Yukarıdaki alıntıdan anlaşılacağı gibi, büyülü gerçekçi eserlerde 'roman kişisi' kavramı da gerçekçi eserlere göre çok farklıdır. Ampirik gerçeklikle yazılmış romanlarda insanı politik- tarihi ve psikolojik boyutlarıyla tanıtmanın yazar açısından bir paradoks oluşturduğunu belirten Belge (2009: 63), psikolojik yönü incelemenin tarih incelemeyi, tarihsel yönü incelemenin ise psikolojik yönü gölgelediğini iddia etmektedir. Büyülü gerçekçi bir eserde, yazarın ketumluğu ilkesinin de katkısıyla roman kişilerinin fiziksel, ruhsal ve zihinsel özellikleri ön plana çıkmaz. Dolayısıyla, büyülü gerçekçilikte gerçekçi yazarların içine düştüğü ikilem kendiliğinden çözülmüş olur:

> Alışılmış, bireysel "roman kişisi"nin benzersiz bir "kişiliğin" psikolojisi değil onun verdiği, daha "ortaklaşa" bir insanı anlatıyor, özlemleri ve yüceltimleri, yıkıcı ve yaratıcı yanlarıyla, cinsel uyanışlarıyla. Bilinen anlamda bir tarih de değil anlattığı aynı zamanda. Düşlerle, yani insan öznelliğiyle iç içe geçerek dönüşmüş, değişmiş bir tarihi-zaman. Bu tarihi zaman görünüşte "döngüsel." (Belge, 2009: 63)

Yukarıdaki bilgilerden yola çıkarak, büyülü gerçekçilik akımının çalışmamıza temel teşkil edecek özelliklerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

a) Büyülü gerçekçilik, fantastik unsurlara bolca yer veren postmodern edebiyat kuramında merkez teşkil edecek akımlardandır. Köken itibariyle, Latin Amerika'da doğmuş ve en önemli örnekleri Latin Amerikalı yazarlar tarafından verilmiştir. Dünya ölçülerinde incelendiğinde, üçüncü dünya ülkelerinin, Batı kapitalizmi, eğitimi ve teknolojisi ile karşılaşması sonucunda, bu ülkelerde edebiyat alanında büyülü gerçekçilik akımı görülmeye başlamıştır. Sömürgecilik sonrası söylemle ilişkilendirildiğinde, fantezi ve gerçek olmak üzere iki farklı özelliği birleştirmesinden dolayı melezlik (hybridity) ve 'öteki' kavramlarına değinilmesi eserin önemli özelliklerini teşkil eder. Üçüncü dünya ülkelerindeki insanın bireysel, toplumsal, ekonomik sorunlarını işlemek için kullanılan, dolayısıyla politik kaygı taşıyan bir akım olmuştur.

b) Büyülü gerçekçilik, gerçek ve fantastik, alışılmış ve alışılmamış olanı bir arada kullanır. Fantastik veya alışılmamış olan, eserde büyülü bir hale dönüşür. Dolayısıyla, büyülü gerçekçilik, gerçek ve fantastiğin mükemmel oranda bileşimi olarak algılanmalıdır. Büyülü gerçekçi bir eser, doğal olan ile doğaüstü olanı okuyucuyu şaşırtmadan kaynaştırmalıdır.

c) Büyülü gerçekçi bir eserde doğaüstü, perilerle, cinlerle, hayaletlerle dolu masalların, destanların, efsanelerin ve halk hikâyelerinin yararlanılması sonucu mitsel bir geleneğin yansıması olarak ortaya çıkar. Bu mitsel yansımalar eserin fantastik kısmını oluşturur. Yani, esere doğaüstü unsuru katabilmek için yerel folklordan yararlanılır. Geleneksel sözlü edebiyatın kullandığı anlatım teknikleri kullanılabilir.

d) Büyülü gerçekçi bir eserde anlatıcı, okuyucunun tuhaf olandaki mantıksızlığı fark etmemesini sağlamak amacıyla, hiçbir açıklamada bulunmadan, bir uzaklık duygusu yaratarak olayları okuyucuya aktarır. Anlatıcının ketumluğu sayesinde uzaklık ve uzaklaşma duyguları yaratılırken, olaylar ve bu olayların akışı ön plana çıkmaktadır. Büyülü gerçekçilikte sıkça kullanılan ironi de anlatıcının yaratmış olduğu büyülü dünyadan kendisini uzak tutmasını sağlar.

e) Anlatıcının ketumluğu ve ironinin kullanılması, eserde karakterlerin sunumunu, yer ve zaman algılarını etkilemektedir. Büyülü gerçekçilikte karakterler daha çok gerçekleştirdikleri eylemlerle tanıtılmakta, karakterlerin ruhsal, psikolojik ve ahlaki özellikleri açıklanmamaktadır. Yer ve zaman, eserde belirsiz kalır. Mitsel mekânlar kullanılır. Düz çizgisel bir zaman algısı yoktur, daha çok çevrimsel zaman algısı hâkimdir. Bazen semboller ve çağrışımlar, bazen de halk hikâyeleri, masallar, efsaneler, destanlar ve düşler yardımıyla geçmiş, şimdi ve gelecek iç içe geçer. Üslup açısından bakıldığında büyülü gerçekçilik, benzetme, mecaz, mübalağa, tekrarlar, sembolizm, ironi ve paradoks gibi pek çok söz sanatını kullanmaktadır.

SEVGİLİ ARSIZ ÖLÜM VE BÜYÜLÜ OYUNCAKÇI DÜKKÂNI

1983 yılında yayımlanmış olan *Sevgili Arsız Ölüm*, Latife Tekin'in ilk eseridir. Köyden kente göç etmiş beş çocuklu bir ailenin yaşamını konu alan *Sevgili Arsız Ölüm*, iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Aktaş ailesinin, sonradan adı Akçalı olarak değiştirilen Alacüvek köyünde, kente göç etmeden önceki yaşamları anlatılmaktadır. Eser, roman karakterleri Huvat (baba), Atiye (anne) ve çocukları Nuğber, Halit, Seyit, Dirmit ve Mahmut vasıtasıyla Anadolu köy halkının gerek İslam gerekse İslam öncesi inançları harmanlayarak oluşturduğu, gelenek, görenek ve batılla örülü dünya algısını fantastik unsurları kullanarak ilk bölümde açımlamaktadır. İkinci bölümde ise ailenin kente göçtükten sonraki yaşamları, kente uyum süreçleri, çektikleri toplumsal ve ekonomik sıkıntılar anlatılmaktadır.

Büyülü Oyuncakçı Dükkânı, 1967 yılında Angela Carter tarafından yazılmıştır. Eserde, olaylar üç çocuklu varlıklı bir ailenin en büyük kızı olan, on beş yaşındaki Melanie'nin çevresinde gelişim göstermektedir. Anne ve babasını bir uçak kazasında kaybeden Melanie ve iki kardeşi (Jonathon ve Victoria) Londra'da yaşayan Philip Dayı ve ailesinin yanına taşınmak zorunda kalırlar. Bir oyuncakçı dükkânına sahip olan despot yaradılıştaki Philip Dayı'nın evinde gizemli ve gotik bir hava hâkimdir. Eser, bu gotik ve gizemli evde geçen olaylar üzerine yoğunlaşır.

Murat Belge (2009: 65-74), "Üçüncü Dünya Ülkeleri Edebiyatı Açısından Türk Romanına Bir Bakış" isimli yazısında, Fredric Jameson'ın "ulusal alegori" kavramını açıklamakta ve üçüncü-dünya ülkelerinin metinlerinin genel özelliğinin 'alegori' olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye'de roman türünün daha çok politik zemin üzerinde kurulduğunu, çünkü Batılılaşma hareketiyle birlikte "kolonyalist – emperyalist yaşantılar toplamını" (70), Türk romanının bir şekilde sentezlemeye çalıştığını söyler. Belge'ye (2009: 69) göre, Latife Tekin "kolonyalist bir yaşantının etkisinde" olmamakla beraber, yazdığı eserler "ulusal alegori" kategorisine girmektedir. Angela Carter'ın eserlerinde kolonyalist etki görülmemekte ve eserleri ulusal alegori niteliği taşımamaktadır. Ancak, Carter da edebiyatı politik bir olgu olarak algıladığından (Vlad, 2005: 118), eserlerinde büyülü gerçekçilik, fantezi, gotik ve bilimkurguyu kullanarak, "peri masallarının ve mitlerin içselleştirilmiş cinsel alt metinlerini feminizm ve erotizm açımlamalarıyla ortaya döker" (Gündoğan, http://www.tabut.net/index). Carter'ın sorgulamaya çalıştığı temalar, bireyin toplumsal ve cinsel kimlik arayışlarıdır.

Latife Tekin, *Sevgili Arsız Ölüm*'de Anadolu'nun içinde bulunduğu durumu, gelişmemiş, modernliği yakalayamamış köylerden modern kente göçü ve bu göçün sebep olduğu sorunları irdeler. Dirmit ve ailesi, kentte sefalet sınırlarını zorlayan yoksul bir yaşam sürerler. *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*'nda olay İngiltere'nin başkenti Londra'da geçmektedir. İngiltere, bir üçüncü dünya ülkesi olarak algılanamaz. Ancak, ülkedeki ekonomik şartlar, toplumsal sınıf farklılıkları, zengin ve fakir arasındaki uçurumlar, *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*'nında kendini göstermektedir. Dirmit ve ailesinin kentte içine düştüğü yoksulluğu, Melanie ve kardeşleri, dayılarının evinde tecrübe etmektedirler. Her iki eserde de bir göç olayı yaşanmaktadır ve bu 'göç', zorunlu olarak gerçekleşmektedir. Dirmit ve ailesi, gerek baba Huvat'ın kentte çalışması gerekse Dirmit'in adının 'Cinli Kız'a çıkması ve köyde baskı yaşamasından dolayı köyden kente göç ederken, Melanie ve iki kardeşi, anne ve babalarını kaybettiklerinden dolayı Londra'nın güneyinde yaşayan dayılarının yanına taşınmak zorunda kalırlar.

Büyülü Oyuncakçı Dükkanı'nın baş karakterlerinden Melanie çocukluğunu ailesi ve kardeşleri ile beraber naif ve huzurlu bir kırsal bölgede geçirmiştir. Vlad'a (2005: 119) göre, "romanın ismi okuyucuyu şu soruyu sormaya yönlendirir: Anne ve babasıyla birlikte yaşadığı küçük, huzurlu kırsal bölge mi daha büyülüdür yoksa kuklalar yapan kötü niyetli dayısının içinde oyunlar sergilediği Londra'daki uğursuz gotik evi mi?". Melanie, anne ve babasıyla yaşadığı sevgi dolu lüks ev aklına geldiğinde, tüm yaşadıklarının, hatta kendisinin ve kardeşlerinin de birer masal kahramanı olduğunu düşünür: "…ebeveynlerinin trajik ölümü yüzünden romantik bir hüzünle hatırlanan iyi ve güzel rüya çocukları olmuşlardı" (Carter, 2002: 112). Benzer şekilde, köyde adı 'cinli kız'a çıkan, köy ahalisi tarafından dışlanan Dirmit, yaşadığı tüm olumsuzluklara rağmen köyü bırakıp gitmek istemez. Kamyona bindiğinde, arkasından ağlayan tulumbanın sesini duymamak için kulaklarını kapatır. Dirmit için köy, cinleriyle, konuştuğu tüm canlı ve cansızları ile büyülü bir yerdir. Dirmit'in köy özlemi kentteyken de devam eder.

Aydınlanma ve olgunlaşma aşamalarından geçen iki genç kızın yaşamlarını anlattıkları için, inceleme konumuzu teşkil eden iki eserin, konu anlamında da benzerlikler taşıdıkları söylenebilir. Köyden kente göç temasının haricinde *Sevgili Arsız Ölüm*, "Dirmit'in aydınlanmasını ve ideolojik bakımdan aileden kopuşunu" (Moran, 2009: 79) işlemektedir. Seyit Battal Uğurlu (2008) görüşlerini aşağıdaki şekilde belirtmektedir:

> Orta Asya Türk inançlarına kadar uzanan kültürel bir olay, bir tür Deli Dumrul bilinci gözlenmektedir. Atiye, ailesi ve çevresi üzerinde Şamansı bir rol oynamaktadır. Bu rol eserin sonlarına doğru görülebileceği üzere, 'yükselme', gökle ilişki kurma, gelecekten haber verme gibi hallerinden de anlaşılacağı üzere, 'seçilmiş' konumuna gelen Dirmit'e, tevarüs etmiştir. (Uğurlu, 2008)

Büyülü Oyuncakçı Dükkânı ise, ataerkil toplumun dayatmış olduğu cinsiyet rollerinin oluşturulma şeklini sorgulamaktadır. Dolayısıyla, eserde Melanie karakterinin cinsel kimliğini keşfetme, benliğini ve öznelliğini bulma çabaları işlenmektedir.

Büyülü gerçekçilik akımının çalışmamıza temel teşkil eden ikinci ölçütü açısından incelendiğinde, *Sevgili Arsız Ölüm* ve *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*'nın doğal ve doğaüstü olanın alaşımını sağladıkları görülür. *Sevgili Arsız Ölüm*'de, gerçekçi ve fantastik unsurlar, insanı şaşırtmayacak şekilde birleştirilmekte, doğaüstü ve fantastik olan doğalmış gibi algılanmaktadır. *Sevgili Arsız Ölüm*, Türk romanında köklü değişimlerin gözlendiği 1980'li yıllarda, dönemin yenilikçi (avant-garde) arayışlarını yansıtan önemli eserlerden biri olarak kabul edilmektedir. Latife Tekin, eserin yayımlandığı yıl kendisi ile yapılan bir söyleşide, klasik gerçekçi roman anlayışının halkımızın dünya algısını ifade etmede yetersiz olduğunu, bu yüzden kendisinin bir yazar olarak, halk kültürümüzü temel alan bir biçim arayışı içine girdiğini belirtmiştir (Kalkan, 1983). Bu yeni biçim arayışları ve yenilikçi (avant- garde) Türk romanında belirgin hale gelen "gerçeklikten uzaklaşma ve fantastiğe yönelme" (Moran 2009: 74) olguları, eserde kendilerini büyülü gerçekçilik akımının etkin kullanımı ile açığa vurmaktadırlar. Belge, Tekin'in kullandığı fantastiği aşağıdaki şekilde tanımlamıştır:

> Tekin'in zaman zaman fantastikleşen tekniğini "fantezi" olarak göremiyorum. Fantezi bir "oyunu", çoğu zaman hatta bir "kaçış"ı akla getirir. Sevgili Arsız Ölüm'ün fantastiği ise toplumsal kökenleri belli, gerçekliğin bir düzeyinin ta içinin ürünü olan bir fantastik. Gerçekliğin belirli toplumsal koşullar içinde algılanmasını resmediyor roman: bir ideolojik üretimin sanatsal yeniden üretimi. (Belge, 2009: 241)

Sevgili Arsız Ölüm'e benzer şekilde, *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*'nda, Angela Carter, gerçekçi unsurları fantastik olanlarla en iyi biçimde birleştirmekte ve fantastik olanı okuyucuyu şaşırtmayacak biçimde sunmaktadır. Carter'ın kullandığı fantastik unsurlar, "olağanüstüyü ve imkânsızı içerse de günlük yaşamla, diğer bir deyişle gerçeklikle mutlaka bağlantısı olacak şekilde kurgulanmıştır" (Özüm, 2009: 40). İngiltere'nin saygın edebiyat ödüllerinden biri olan Man Booker Edebiyat Ödülü komitesi, Angela Carter'ı "kuralları yıkan, gelenekselliği bozan, sınırların farkını gösteren ve sınırlayan" (Kılıç, 2005: 1) postmodern yazarlar arasında göstermektedir. Kılıç'a göre, Carter fantastiği kullanarak eseri gelenekselliğin ötesine taşıyan bir metin haline getirmekte ve Rus Biçemciliği'nin "alışkanlığı kırma" (defamiliarization) unsurunu kullanmaktadır. Bu bağlamda eski ve bildik olan 'gerçekçilik' ile yeni ve değişik olan 'fantastik' aynı metinde birleştirilerek melez (hybrid) bir edebi metin ortaya çıkarmaktadır (Kılıç, 2005: 2). Bu durum, okuyucuda bilinen gerçekliği sanki ilk defa görüyormuş ve algılıyormuş etkisi yaratmakta ve dolayısıyla, Carter'ın kuralları yıkan ve alt üst eden yeni bir anlatım tarzı yakalamasını sağlamaktadır.

Büyülü gerçekçilik akımının çalışmamıza temel teşkil eden üçüncü ölçütü açısından incelendiğinde, *Sevgili Arsız Ölüm*'de fantastik yön, destansı unsurlarla sağlanmaktadır. Eser, hem cinlerin, falların, tılsımların, büyülerin, rüyaların kullanımı ile içerik bakımından hem de kullanılan dil, anlatım tarzı, zaman ve mekân kavramları ve olay örgüsü ile teknik açıdan halk hikâyelerimize ve destanlarımıza benzemektedir (Moran, 2009: 77–78). *Sevgili Arsız Ölüm*'ü klasik gerçekçilikten ayıran bu özelliği Uğurlu (2008), şu şekilde tanımlamaktadır:

> *Sevgili Arsız Ölüm* bir yandan Orta Asya Türk inanışlarına, Türk destanlarına, geleneksel Türk anlatılarına yaslanmasıyla gelenek içinde anlam kazanır ve bu geleneksel birikimin aktarılmasında Marquez model olarak seçilerek, klasik gerçekçi çizginin dışına çıkılır." (Uğurlu, 2008)

Sevgili Arsız Ölüm, Battal Gazi, Selçukname, Dede Korkut gibi Türk destanlarından etkiler taşımaktadır. Eser hem İslamiyet öncesi hem de İslamiyet dönemi inançları yansıtacak şekilde "Sarıkız" masalları (Tekin, 2005: 36-37), "Hızır Aleyhisselam" (8), "Aksakallı dede"ler (45), "Kepse" (11) ve "Kişner Oğlan" (52) gibi cinler, cinci (13 ve 25) ve üfürükçü (71) hocalar ile doludur. Kente göçtükten sonra ise, gerek Dirmit'in gerekse en küçük kardeş Mahmut'un hayal dünyaları, Vikingler (83), Bill Kit (132), Süpermen (133), Tarzan (133) ve Zoro (133) gibi Batılı tarzdaki kurgu kahramanlarca süslenir.

*Büyülü Oyuncakçı Dükkânı'*nda, fantastik ile gerçeğin alaşımının oluşturulması, bir takım efsane ve mitlerden yararlanılması ile sağlanmaktadır. Latife Tekin gibi, Márquez'den ilham alan Carter (Özüm, 2009: 37), *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı'*nda, Batı uygarlığına ve özellikle İngiliz mitlerine pek çok göndermeler yapmaktadır: "Mavi Sakal"(Carter, 2002: 98), "Tilki Bey" (99), "*la belle au bois dormante*" (Uyuyan Güzel) (63), "Saf Ivan" (79), "Walpurgisnacht" (79). Eserde Yunan mitolojisinin İlyada ve Odise destanları ile Britanya mitolojisinin Kral Arthur Efsanesi'ne göndermeler de mevcuttur: "Korbenik Şatosu" (44), "Tehlikeli Taht" (220), "Leda ve Kuğu", "Truva Atı" (199).

'Yazarın ketumluğu / suskunluğu' (authorial reticence) açısından incelendiğinde, iki eserin bazı farklılıklara sahip oldukları görülür. *Sevgili Arsız Ölüm*'de anlatıcı her şeyi bilen, gören ve olaylar hakkında yorumda bulunan bir anlatıcı değildir. Olaylar hakkındaki yorumunu hiçbir zaman okuyucuya aktarmaz: "Yine aynı gün ne konuştular, ne düşündülerse kadını ahıra kapattılar" (Tekin, 2005: 8), "Kimden duydu, nerde gördü, nasıl öğrendiyse, bir eline koca bir ağ aldı" (148). Bu özellik sayesinde, eserde "gerçeklikle gerçek olmayan iç içe ve biri diğerine daha gerçek olma konusunda baskın çıkamadan aynı dille konuşur" (Çur, 2005). Böylelikle batıl inanç ve cehalet, gerçeğin ve doğrunun önüne geçmemiş olacak, büyülü gerçekçi eserin, büyülü olanı ve gerçek olanı eşit oranda kaynaştırma özelliği de korunacaktır. Oysa *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*'ndaki anlatıcı, ünlem cümleleri ve retorik sorular kullanarak olaylar hakkında yorumda bulunmakta ve kişilerin psikolojik durumlarını açıklamaktadır:

> Artık belirsizlik içinde yaşayacaktı, tabi eğer buna yaşamak denebilirse, bütün hayatı boyunca burada kalacaktı, hayatın yükünü büyük sevinçler ya da korku verici acılar olmadan sırtında taşıyacaktı, çünkü büyük acıları ve sevinçleri taşıyamayacak kadar güçsüzdü. Oysa sadece on beş yaşındaydı. Bu ne kadar da korkunç bir durumdu. (Carter, 2002: 90)

Sevgili Arsız Ölüm ve *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*, 'yazarın ketumluğu/ suskunluğu' ölçütünü takiben, ironi kavramı açısından incelenecek olursa, ironinin her iki eserde de kullanılması açısından benzerlik, ancak uygulama tarzı açısından farklılıklar gösterdikleri görülür. *Sevgili Arsız Ölüm* doğal olanı ve doğaüstünün alaşımını sağlamaya çalışırken, fantastik ölçüsünün fazla kaçtığı yerlerde, ironi kavramını ve mizah duygusunu devreye sokmaktadır. Berna Moran (2009: 85), anlatıcının olaylara ve kişilere hem içeriden hem dışarıdan bakabilmesinden dolayı, fantastik unsurların bazen doğalmış gibi, bazen de alaya alınarak anlatıldığını söylemektedir.

Aşağıdaki alıntı, *Sevgili Arsız Ölüm*'de Atiye'nin beşinci çocuğuna hamile kaldıktan sonra istenmeyen gebeliği sona erdirme çabalarını anlatmaktadır:

> Dirmit'e gebeyken çektiği korkuyla bir başına kalınca, çocuğunu düşürmek için yollar aramaya başladı. Patlıcan kökü, tavuk teleği, süpürge çöpü demedi. Ellerini tüm gücüyle karnına bastırdı. Ağır ağır taşlar kaldırdı, ne ettiyse çocuğu dışarı alamadı. En son bir sabah elinde koca bir kalıp taş kara boyayla ambar odasına çekildi. Akşama kadar taş kara boyayı sivrilte sivrilte bitirdi. O kışın içinde de kapkara, sıçan yavrusu gibi bir oğlan dünyaya getirdi. Huvat, bir oğlu daha oldu diye öyle çok sevindi ki, müjdeyi alır almaz oyunun başından kalkıp Atiye'nin yanına, tandır odasına indi. Ama çocuğun yüzünü açmasıyla örtmesi, "Bu oğlana senin babanın adını koyalım, kız," deyip çıkıp gitmesi bir oldu. (Tekin, 2005: 14)

Bu alıntıda, Atiye'nin çocuğu düşürebilmek için batıl inançlarla dolu çeşitli yollara başvurduğu anlatılmaktadır. Çocuğun dünyaya gelişinden sonra Huvat'ın olaya yaklaşımı çok ince bir mizah ile aktarılmakta, dolayısıyla anlatıcı da kendini bu ironi ile olaydan uzaklaştırarak, Atiye'nin izlediği yolu tasvip etmediğini belirtmektedir. *Sevgili Arsız Ölüm'*deki ironi ve mizah gücüne, *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*'nda rastlanmaz. *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*'nda

Angela Carter, ironiyi dolaylı yoldan kullanır. Özüm'e göre (2009: 68), "yazarın tarzına hâkim olan ironiyi kavramak, doğaüstü güçlerin ancak insanın izin verdiği ölçüde etkili olabildiğini görmekle mümkün olur". Örneğin, "etrafına uyguladığı baskı ve şiddetle Philip Dayı ve yarattığı kuklaları, bir erkeğin ortaya çıkarabileceği özgün sanatın ironisidir" (Özüm, 2009: 67). Dolaylı yollarla ironiyi kullanan *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*, *Sevgili Arsız Ölüm'*den farklı olarak "gotiğe varan belirgin bir acayiplik (grotesk)" (Özüm, 2009: 61) barındırmaktadır. Bu durum, iki eser arasında, büyülü gerçekçilik akımının sunumu açısından en büyük farkı yaratır. *Sevgili Arsız Ölüm*, ustalıkla kullanılmış ironisi ve mizah gücüyle, *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı* ise fantastiğin bir parçası olarak taşıdığı gotik özellikleriyle kendini gösterir. *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*'nda, kepenkleri kapalı, kasvetli ve karanlık oyuncakçı dükkânı (Carter, 2002: 74), çekmecedeki kesilmiş el (140), Philip Dayı'nın Margaret Yenge'ye düğünde armağan ettiği "tasma" (66) gibi pek çok gotik anlatı bulunmaktadır.

Olay örgüsünde 'nedensellik bağının kurulması' açısından incelendiğinde, *Sevgili Arsız Ölüm* ve *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı* arasında 'yazarın ketumluğu', 'ironi' ve 'gotik' unsurların kullanımlarında olduğu gibi, farklılıklar olduğu görülür. Semih Gümüş (1991: 120), Gürsel Aytaç'tan alıntı yaparak, modern romanımızda gerçekçiliğin, sürükleyiciliğin ve olay zincirinin önemli olmadığından bahseder. Oysa *Sevgili Arsız Ölüm* roman kahramanlarının başından gelip geçen olayları birbiri ardına sıralayarak sürükleyiciliği sağlamaktadır. Oluş açısından, romanda anlatılan olayların arasında epeyce uzun zaman dilimleri bulunsa bile, zaman eserde çok hızlı akmaktadır. Seyit Battal Uğurlu (2008), eserin "tekdüze ilerleyen, dedikodu düzleminde tıkanıp kalmış" bir roman olmadığını ve Latife Tekin'in kendine özgü bir bakış geliştirerek, "dinamizmi yakalayabilmiş" olduğunu söyler. Olay örgüsüne bakıldığında, romanın birbiri ardı sıra akıp giden küçük olaylar dizesinden oluştuğu görülür. Tekin'in bu dizeyi kullanmasının nedeni olay örgüsünde "nedensellik bağını kurmayı reddetmesidir" (Moran, 2009: 77). Moran'a göre, romandaki olay örgüsü, Battal Gazi, Selçukname, Dede Korkut gibi destansı halk hikâyelerine benzemektedir.

> Bebeği ve anasını üst kata, tandır odasına çıkardılar. Kırmızı bir bez getirip lohusanın başına doladılar. Başucuna bir makas astılar. Aynı gün görülmedik bir törenle kızın adını koydular. Kocaman kara bir kazanda su kaynatıldı. Gelenler – köyün tüm kadınları ve çocukları gelmişti – beraberlerinde getirdikleri çeşit çeşit kuru çiçek ve bitki kökünü kaynar suya attılar. Sakatlar, taze gelinken kocası ölenler, döl tutmayanlar, çiçeklerini suya atar atmaz gittiler. Kalanlar, tas tas içip suyu bitirdikten sonra, sırasıyla tek tek bebeğin ağzına tükürdüler. Tüküren, kulağına eğilip, "Bana çekesin emi!" diye dileklerde bulunuyordu. O akşam Nuğber bebeğin – Huvat'ın anasının ismi verilmişti kıza – yüzü pancar gibi kızardı. Günlerce ateşler içinde yandı." (Tekin, 2005: 9)

Yukarıdaki alıntıda, Atiye'nin ilk çocuğu Nuğber'i, evin ahırında Hızır Aleyhisselam'ın yolladığı Akkadın'ın yardımıyla doğurmasından sonra gerçekleşen olaylar ve köyün geleneksel doğum merasimi anlatılmaktadır. Herkes çiçeğini suya atıp, sonrasında hazırlanan suyu içmek için orada beklerken, 'sakatların, taze gelinken kocası ölenlerin, döl tutmayanların' neden acele ayrılmaları gerektiği veya Nuğber bebeğin neden günlerce ateşler içinde yattığına bir sebep gösterilmemektedir. Örnekte görüldüğü gibi eserde cümleler birbirlerine bağlanırken aralarında herhangi bir nedensellik bağı kurulmamıştır, bir cümle diğerinin nedenini açıklar nitelikte değildir.

Büyülü Oyuncakçı Dükkânı ise, olay örgüsünde nedensellik bağını gözetmektedir. Eser, *Sevgili Arsız Ölüm*'den farklı olarak, birbiri ardı sıra akıp giden küçük olaylar dizesiyle oluşturulmamıştır. Anlatılan olaylar arasındaki neden-sonuç bağlantıları sağlanmıştır: "Victoria zaten geçen Noel'i hatırlamıyordu, bu yıl da Noel'i beklemesi söylenmemişti, o yüzden eksikliğini hissetmiyordu" (Carter, 2002: 190) veya "Kendisini kuğuyu yapmaya adamıştı. O yüzden yok edilmesi gerekiyordu" (209) gibi alıntılarda görüldüğü gibi, *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*'nda bir cümlede anlatılan olayın nedeni diğerinde açıklanmaktadır. Anlatıcı olaylara tarafsız bakmamakta, çoğu yerde kendi yorumunu eklemektedir. Öyleyse, eserde neden-sonuç ilişkilerinin verilmesi, 'yazarın ketumluğu' ilkesine sadık kalınmamasıyla ilişkilendirebilir.

Sevgili Arsız Ölüm ve *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı* arasında, yine 'yazarın ketumluğu' ilkesine sadık kalınmamasıyla ortaya çıkan diğer bir fark, eserlerin karakter sunumlarıdır. Dirmit ve annesi Atiye'ye sıklıkla yer verse bile, *Sevgili Arsız Ölüm*'ün herhangi bir başkahramanı ön plana çıkarmadığı görülür. Oysa *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı'*nda Melanie'nin bakış açısından okuyucuya aktarılan olaylar, Melanie başta olmak üzere, üç karakter etrafında

dönmektedir. Eserde Philip Dayı ve Finn karakterleri de, Melanie kadar önemli yere sahiptirler. Aytül Özüm, bu üç önemli karakterin eserde büyülü gerçekçilik açısından fonksiyonlarını aşağıdaki şekilde anlatır:

> "Romanda fantastik ve gerçeklik arasındaki mesafeyi daraltarak, büyülü gerçekçiliği okuyucuya hissettirerek yaşantı, rüya, hayal ve büyünün anlaşılmasını karmaşık hale getiren karakterler Philip Dayı, Melanie ve Finn'dir: bu anlamda üçü de romana eşit ölçüde zenginlik katarlar. Melanie'nin hayal gücü ve Philip Dayı'nın korkutucu ve tehditkâr baskısı, Finn'in ise parçası olduğu garipliklerle dolu ataerkil düzene başkaldırışı, fantastik ve gerçekliğin birlikteliğini çok açık bir şekilde örneklendirir." (Özüm, 2009: 54)

Sevgili Arsız Ölüm'de karakterler fiziksel, zihinsel veya psikolojik özellikleriyle tanımlanmazlar. Bu durum, karakterlerin değil, eylemlerinin ön plana çıkmasını sağlamaktadır. Uğurlu (2008), roman kişilerinin, karakter olarak ele alınamayacağını, çünkü romanda anlatılan insanların bireysel ve duygusal bir olgunluğa erişemediklerini belirtir. Roman kişileri, "üretici, yaratıcı, deneyim biriktiren değil de, içi şu ya da bu şekilde doldurulabilen, karikatürize edilmiş kalıp gibidir" (Uğurlu, 2008). Moran'a (2009: 87) göre, eserin anlattığı konu itibariyle trajediden, eğlenceli, kolay okunur bir esere dönüşmesini sağlayan iki unsur vardır: "psikolojiden arındırma yöntemi" ve "karikatürleştirme". Berna Moran'ın sözünü ettiği "psikolojiden arındırma yöntemi" ve "karikatürleştirme", *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı'*nda karakter sunumunda etkili değildir. Eser, psikanaliz incelemeye açıktır. Çünkü Melanie başta olmak üzere, karakterlerin çoğunun duygu ve düşünceleri açıklanmakta, psikolojik durumları hakkında bilgi verilip, yorum yapılmaktadır: "[…] hayatın yükünü büyük sevinçler ya da korku verici acılar olmadan sırtında taşıyacaktı, çünkü büyük acıları ve sevinçleri taşıyamayacak kadar güçsüzdü" (Carter, 2002: 90), "Aralarındaki gerilim öylesine kontrolsüz bir acımasızlıkla yok edilmişti ki Melanie kaskatı kesilip sırtüst düştü ve gözyaşlarını bastırmak için çabaladı" (179). Ayrıca eserde karakterlerin fiziksel özellikleri tanımlanmakta, hatta bazen kılık-kıyafetlerinden bile söz edilmektedir:

> "Fin'in yüzünde kararlı bir ifade vardı. Melanie onu ekoseli, yünlü gömlek ve eski püskü bir fitilli kadife pantolon giyen, hafif uzamış sakallı bir yabancı sanarak baktı. "Ne hoş kulakları var," diye düşündü, kulaklarını ilk kez fark ederek. Küçük ve zarif biçimli kulaklardı." (Carter, 2002: 200)

Zaman ve mekân açısından *Sevgili Arsız Ölüm* ve *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı* incelendiğinde, her ikisinde de düz, çizgisel bir zaman algısının bulunduğu gözlenir. Büyülü gerçekçilik akımının genel özelliklerinden olan çevrimsel zaman algısı her iki eserde de mevcut değildir. Olaylar genelde birbiri ardına akıp gitmekte, ani zaman ve yer değişimleri yaşanmamaktadır. Ancak, her iki eserde de zaman ve mekân kavramlarının belirsiz kaldığı görülür. *Sevgili Arsız Ölüm*'ün ilk bölümünde bahsi geçen zaman ifadeleri ya "üç güne kalmadan", "üç vakte kadar", "üç gün üç gece" "bir kuşluk vakti" gibi genel ifadeler ya da "orak biçmeye gidecekleri gün" (Tekin, 2005: 15), "köpek karı yağdıktan sonra" (16), "o gül zamanı" (26), "koç katımından sonra" (47) gibi zaman ifadeleridir. İkinci gruptaki zaman ifadelerinin, hayvancılık ve tarımla geçinen köy halkı için doğa ve doğa kanunlarının önemini vurguladığı söylenebilir. Eserin ilk bölümünde köylerden bazıları (Alacüvek, Sığgın, Ermeni köyü Gigi) isimleri ile anılmaktadır. Ancak isimleri belirtilen bu köylerin mekânsal özellikleri hakkında detaylı bilgi verilmemektedir. İkinci bölüme gelindiğinde ise zaman ve mekân daha da belirsiz hale gelir. İlk bölümde kullanılan zaman ifadeleri yerini daha çok "o kış" (69), "kış geçti, bahar geldi" (70) gibi daha çok mevsimlerle belirlenen zaman ifadelerine bırakır. Kentte aile, hayvan bakmak veya ekim-dikim yapmak zorunda değildir. Aktaş ailesinin göç ettiği, vapurla gidilen kentin ismi belli değildir. *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*'nda da zaman ve mekân kavramları belirsiz kalmaktadır. Romanda, Melanie'nin ailesinin bulunduğu yer ve zaman ile ilgili detaylı bilgi verilmez: "Şehir dışında, her birine ait bir yatak odası ve fazladan pek çok oda olan bir evde yaşıyorlardı" (Carter, 2002: 9) Olayların hangi yıl ve tarihte geçtiği, örneğin, anne ve babanın ne zaman uçak yolculuğuna çıktıkları, Melanie ve kardeşlerinin hangi tarihte Londra'ya taşındıklarına dair bilgi verilmemektedir. Zaman ifadeleri, *Sevgili Arsız Ölüm*'de olduğu gibi, "güneşli bir sabahtı" (29), "saat onbir buçukta" (29) ve "o sabah daha geç saatlerde" (93) gibi, genel ifadelerle sınırlı kalmaktadır.

Etki ve etkileşimler açısından *Sevgili Arsız Ölüm* ve *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı* incelendiğinde, iki eserde de benzer unsurlara rastlanır. Büyülü gerçekçilik akımının ölçütleriyle yazılan her iki eserin, bu akımın öncülerinden Gabriel García Márquez'den etkilendiği ilk etapta göze çarpmaktadır. Her iki eser de gerçeklik ve fantastik unsurların bir arada kullanılması açısından Márquez'den ilham almışlardır. *Sevgili Arsız Ölüm*'deki bu etkileşimin sebeplerinden

biri de, hem Márquez hem de Tekin'in üçüncü dünya insanının içinde bulunduğu durumu yansıtmalarıdır (Uğurlu, 2008). Üçüncü dünya insanının içinde bulunduğu durumu yansıtma bakımından olmasa bile, *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı* da, İngiltere'deki toplumsal ve ekonomik durumları sorgulaması açısından, benzer etkileşimi sağlamaktadır.

SONUÇ

Latife Tekin, çağdaş Türk edebiyatının, yenilikçi tarzda eserler veren önemli yazarlarından biridir. Latife Tekin, genellikle büyülü gerçekçi tarzda yazdığı eserlerinde, köy insanının yaşam algısını, köyden kente göçün yarattığı sorunları, varoşları, toplumda kadın sorunlarını irdelemeye çalışır. Edebiyatta hüküm süren postmodern durumun İngiltere'deki önemli temsilcilerinden biri de Angela Carter'dır. Carter, gotik, mitik, folklorik, fantastik, bilimkurgu, pornografik pek çok alttürü kombine ederek toplumsal ve cinsel kimlik arayışlarını ve sorunlarını irdeleyen eserler vermiştir.

Angela Carter'in *Büyülü Oyuncakçı Dükkanı* (1967) isimli eseri, yazarın 1966 yılında yayımlanmış olan *Shadow Dance (Gölge Dansı)* isimli ilk kitabından sonra yayımlanmış ikinci eseridir. *Sevgili Arsız Ölüm* ise, Latife Tekin'in 1983 yılında yayımlanan ilk eseridir. Her iki eser de, büyülü gerçekçilik akımının ölçütleri ile yazılmışlardır. Bu çalışmada söz konusu iki eser büyülü gerçekçilik akımının ölçütleri ile farklılıklar, benzerlikler, etki ve etkileşimler temelinde karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde büyülü gerçekçilik akımı incelenmiş ve çalışmamıza temel teşkil edecek özellikler maddeler halinde sıralanmıştır.

Büyülü gerçekçilik akımı, Amerika'da 1960'lı yıllarda isimlendirilmiş olan postmodern edebiyat kuramının merkezinde yer alan akımlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu akımın postmodernizmin merkezinde olmasını sağlayan özellik, metafiziksel bir boyuta sahip olmasıdır. Büyülü gerçekçilik akımı, Latin Amerika kökenlidir. Önemli temsilcilerinden birinin Gabriel García Márquez olduğu kabul edilen bu akım, günümüzde en çok üçüncü dünya ülkelerinin içinde bulunduğu durumu ve bu ülkelerin toplumsal ve ekonomik sorunlarını irdelemede yazarların tercih ettiği akımlardandır. Büyülü gerçekçilik akımının iki önemli özelliği olan melezlik (hybridity) ve 'öteki' kavramları sömürgecilik sonrası (Postcolonial) söylemlerde de sık sık yer almaktadır. Akım, fiziksel ve metafiziksel iki dünyayı birleştirir. Gerçek ve fantastik, alışılmış ve alışılmamış, doğal ve doğaüstü, büyülü gerçekçi bir eserde iç içe kullanılır. Büyülü gerçekçiliği, fantastik ve gerçeküstücülükten ayıran özelliği ise, birbirine aykırı iki boyutu okuyucuyu şaşırtmadan kaynaştırmasıdır. Büyülü gerçekçi bir eserde fantastik kısım, genellikle masallar, rüyalar, destanlar, mitler yardımıyla oluşturulur. Teknik açıdan, özellikle Latin Amerika tipi büyülü gerçekçilikte kullanılan iki önemli unsur, yazarın ketumluğu (authorial reticence) ve ironidir. Yazarın ketumluğu (authorial reticence) ve ironi, eserde fantastik ve gerçekçi unsurların kaynaştırılmasını ve okuyucunun doğaüstü olanın tuhaflığını yadırgamamasını sağlamak amacıyla devreye girer. Eserde karakterlerin sunumu, yer ve zaman algıları, anlatıcının ketumluğu ve ironinin kullanılması özellikleri ile klasik gerçekçi gelenekten ayrılır: karakterler psikolojiden arındırılır, zaman ve mekân belirsiz kalır. Düz çizgisel zaman algısı yitip gider. Geçmiş, şimdi ve gelecek iç içe geçer.

Büyülü gerçekçilik akımıyla ilgili saptanan bu ölçütlerle Angela Carter'in *Büyülü Oyuncakçı Dükkanı* (1967) isimli eseri ile Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* (1983) isimli eseri karşılaştırıldığında, aşağıdaki verilere ulaşılmıştır:

Sömürgecilik sonrası (postcolonial) söylemde, üçüncü dünya ülkelerinin sorunlarını yansıtması açısından *Sevgili Arsız Ölüm* ve *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı* ele alındığında, ne Latife Tekin ne de Angela Carter'da yaşadıkları ülke itibariyle kolonyalist-emperyalist yaşantıların etkisinden bahsetmek mümkündür. Ancak taşıdıkları politik kaygı açısından, her iki eser de bireyin kimlik arayışları ile toplumsal ve ekonomik sorunları irdelemektedirler. Her iki eserde de, bir göç olayı mevcuttur. Ancak *Sevgili Arsız Ölüm*'de bu göç, kötü şartlardan iyi şartlara doğru, *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı'nda* ise iyi şartlardan kötüye doğrudur. Ancak her iki göçün sonucu aynıdır: Yoksulluk, sefalet ve çekilen acılar. Göçten önce yaşanan mekân, özlemle anılan, dönülmek istenen 'büyülü' mekândır.

Hem *Sevgili Arsız Ölüm* hem de *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı,* büyülü gerçekçilikte, fantastik ve gerçekliği birleştirip, iki zıt kavramın alaşımını oluşturma şartını yerine getirmektedirler. İnceleme konumuzu oluşturmuş iki melez eserdeki fantastik unsurlar, okuyucuyu şaşırtmayacak biçimde sunulmuştur.

Her iki eserde de fantastik ve doğaüstü, folklorik unsurlardan yardım alarak oluşturulmuştur. Latife Tekin ve Angela Carter, iki ayrı ülkeden iki ayrı kadın yazar olduğundan, yararlandıkları folklorik kaynaklar farklıdır. Latife Tekin,

Sevgili Arsız Ölüm'de İslam öncesi ve İslam sonrası Türk inançlarına, gelenek ve göreneklerine yaslanır. Hem içerik hem de teknik bakımdan Battal Gazi, Selçukname, Dede Korkut gibi destanlardan yardım alır. Angela Carter'ın *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*'nda dayanağını oluşturmuş folklorik unsurlar Batı kökenlidir. Yunan mitolojisinin İlyada ve Odise destanları ile Britanya mitolojisinin Kral Arthur Efsanesi ağırlıklı olmak üzere, Batı kültürüne ait Uyuyan Güzel, Mavi Sakal, Saf Ivan gibi masallar da Carter'in kullandığı kaynaklar olmuştur.

Teknik açıdan bakıldığında, 'yazarın ketumluğu / suskunluğu' (authorial reticence) ölçütü konusunda, iki eser farklılık göstermektedir. *Sevgili Arsız Ölüm*'de anlatıcı ketumluğunu eserin başından sonuna dek sürdürürken, *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı* bu ölçütü ihlal eder. Bu durum karakterlerin sunumunu da etkilediğinden, iki eserin karakter sunumları birbirlerinden farklıdır. *Sevgili Arsız Ölüm*'de karakterler, Berna Moran'ın deyimiyle, psikolojiden arınmış ve karikatürleştirilmiştir. Ancak *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı'nda* karakterler duygu ve düşünceleri ile sunulurlar. Yine 'yazarın ketumluğu / suskunluğu' (authorial reticence) ölçütünün ihlali sonucunda, nedensellik bağının sağlanması hususunda iki eser farklılık göstermektedir. *Sevgili Arsız Ölüm* daha çok ironi kullanımı ve mizah gücü ile, *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı* ise gotik unsurların başarılı kullanımı ile dikkat çekmektedir.

Zaman ve mekân algıları açısından, her iki eserde de benzerlikler bulunmaktadır. Düz çizgisel bir zaman algısı her iki eserde de mevcuttur. Her iki eserde de yer isimleri verilmez, yer tasvirlerinden kaçınılır.

Sevgili Arsız Ölüm ve *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı,* etki ve etkileşimler açısından da benzer özelliklere sahiptirler. En önemli ilham kaynağı olarak kabul edilebilecek Gabriel García Márquez'den sonra, iki eserde de destanların, masalların, halk hikâyelerinin etkisi büyüktür.

Dolayısıyla, Angela Carter'in *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı* isimli eseri ile Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* isimli eseri, büyülü gerçekçilik akımı ölçütleri temel alınarak karşılaştırıldığında, iki eserin içerik açısından benzerlik, ancak kurgu ve anlatım teknikleri açısından farklılıklar gösterdikleri görülmektedir. *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı* gerek feminist yaklaşımın ağır basması gerekse yazarının bir üçüncü dünya ülkesi vatandaşı olmaması nedeniyle, Latin Amerika tarzı büyülü gerçekçilikten uzaklaşmakta, ancak Sevgili *Arsız Ölüm* Latin Amerika tarzı büyülü gerçekçiliğe daha yakın durmaktadır. Taşıdıkları mesaj açısından irdelendiğinde, hem *Sevgili Arsız Ölüm* hem de *Büyülü Oyuncakçı Dükkânı*, cinselliği, kadının toplumdaki yerini, kadın ve erkeğin cinsel ve sosyal kimlik arayışlarını sorgulamaları açısından feminist bir yaklaşım içindedirler. Politik eleştiride önemli bir akım olan büyülü gerçekçilik, incelenen eserlerin gerek bireysel sorunları işlemelerinde gerekse toplumlarının sosyoekonomik durumunu yansıtmalarında her iki esere de büyük katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

ASHCROFT, Bill, GRIFFITHS, G. ve TIFFIN, H. (2005). **Post-Colonial Studies**. New York: Routledge.

BELGE, M. (2009). **Edebiyat Üstüne Yazılar.** İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

CARTER, A. (2002) **Büyülü Oyuncakçı Dükkânı**. Çev: Behüm Kovulmaz. İstanbul: Everest Yayınları.

CUDDON, J. A. (1999) **The Penguen Dictionary of Literary Terms and Literary Theory**. England: Penguin Kitapları.

ÇUR, Arzu. (2005). "Sevgili Cinim, Arsız Perim, Hanimiş Ölüm?", **Kitap-lık Aylık Edebiyat Dergisi**, Şubat: 110-112.

FARIS, W.B. (2005). "Magical Realism in Spanish American Literature", **Magical Realism: Theory, History, Community**, L. P. Zamora and W. B. Faris (ed.), USA: Duke University Pres, 163-191.

FLORES, A. (2005). "Magical Realism in Spanish American Fiction", **Magical Realism: Theory, History, Community**, Lois Parkinson Zamora and Wendy B. Faris (ed.), USA: Duke University Pres, 109-119.

GARCÍA, A.T. (2004) **20. Yüzyıl Latin Amerika Öyküsü**. Anakara: Ürün Yayınları.

GÜMÜŞ, Semih. (1991)**Roman Kitabı**. İstanbul: Adam Yayınları.

GÜNDOĞAN, D. "Angela Carter Öykücülüğünde Eril Fantezinin Düşüşü" http://www.tabut.net/index (13.11.2009)

KALKAN, Ş. (1983). "İlk Romanı Sevgili Arsız Ölüm'le Dikkati Çeken Latife Tekin: Aslında Roman Yazmak İstemiyorum". (Söyleşi) **Cumhuriyet**, 1 Aralık: 5.

KILIÇ, M. Ö. (2005). "The Function of the Fantastic in the Works of Angela Carter and Jeannette Winterson" **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

MORAN, B. (2009). **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3: Sevgi Soysal'dan Bilge Karasu'ya**. İstanbul: İletişim Yayınları, 13. Baskı.

ÖZÜM, A. (2009) **Angela Carter ve Büyülü Gerçekçilik**. Ankara: Ürün Yayınları.

ROH, F. (2005). "Magic Realism: Post Expressionism", **Magical Realism: Theory, History, Community**, L. P. Zamora and W. B. Faris (ed.), USA: Duke University Pres, 15-33.

TEKİN, L. (2005). **Sevgili Arsız Ölüm.** İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

TURGUT, C. Ö. (2003). "Latife Tekin'in Yapıtlarında Büyülü Gerçekçilik." **Yayımlanmamış yüksek lisans tezi**. Ankara: Bilkent Üniversitesi.

UĞURLU, S. B. (2008). "Sevgili Arsız Ölüm Romanında Gerçeklik, Gelenek ve Yenilik." **Milli Eğitim**, 178:166-176.

VLAD, Eduard. (2005). **Authorship and Identity in Contemporary Fiction**. Constanta: Ovidius University Pres.

ZAMORA L. P. ve FARIS, W. B. Faris. (2005). "Introduction: Daiquiri Birds and Flaubertian Parrot(ie)s", **Magical Realism: Theory, History, Community**, L. P. Zamora and W. B. Faris (ed.), USA: Duke University Pres, 1-11.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

ÇEVRESEL SORUNLARA KARŞI BİR ÇÖZÜM ÖNERİSİ OLARAK SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİM DÜŞÜNCESİ*

Rıdvan KARALAR**
Hakan KİRACI***

Özet: Günümüzde sergilenen tüketim kalıplarının olası ekolojik etkilerinin altının çizildiği Brundtland Raporu'ndan beri, aşırı tüketim, sürdürülemez tüketim kalıpları, sürdürülebilir tüketim kavramı ve sürdürülebilir tüketim kalıplarını sergilemenin gerekliliği akademik ve politik alanda sıkça tartışılmaktadır. Ayrıca, gezegenimizi kurtarabilmek için var olan tüketim düzeyini düşürmenin ve tüketim davranışlarını daha sürdürülebilir bir biçime dönüştürmenin gerekliliğine değinilmektedir. Bu çalışmada, sürdürülebilir tüketim kavramı ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Çalışmada, ilk olarak literatürde yer alan pek çok sürdürülebilir tüketim tanımına yer verilmiş, daha sonra sürdürülebilir tüketimin kapsamı hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak da, sürdürülebilir tüketim düşüncesinin paydaşları ve sürdürülebilir tüketimin eksiklik ve zayıflıklarına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, ekoloji, sürdürülebilir gelişme, sürdürülebilir pazarlama, sürdürülebilir tüketim

SUSTAINABLE CONSUMPTION NOTION AS A SOLUTION TO ECOLOGICAL PROBLEMS

Abstract: Excessive consumption, unsustainable consumption pattern, sustainable consumption concept and requirement of exposing the sustainable consumption pattern are being discussed in academic and policy area since Brundtland Report which highlighted the environmental implications of contemporary consumption pattern. Besides, it was mentioned the reducing material consumption level and transforming the behavior to more sustainable consumption behavior in order to save the planet In this study, sustinable consumption concept was broadly explained. At first, it was given place to a lot of definitions of sustainable consumption, then scope of sustainable consumption notion was mentioned and finally, given place to stakeholders and deficiencies of sustainable consumption.

Keywords: Sustainability**,** ecology**,** sustainable development, sustainable marketing, sustainable consumption

GİRİŞ

İlk tohumları sanayileşme süreci ile atılarak kurulan bugünkü ekonomik sistemler, sınırsız ekonomik büyümeyi ve refah artışını amaçlamışlardır. Ayrıca, bu amaçları gerçekleştirme uğruna, dünyanın kaynaklarının kayıtsızca tüketilmesini ve yüksek miktarda atık üretilmesini sağlamışlardır. Bu sistemlerin öngördüğü ekonomik büyüme hevesi, özellikle 20.yüzyılın ikinci yarısında etkisini giderek hissettirerek pek çok ekolojik sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yaşanan bu süreçte nüfus artışı, küreselleşme ve bireylerin yaşam kalitelerinin yükselmesi de etkili olan ögeler arasında yer almıştır.

1970'lere kadar çevre konusuna yeterli düzeyde önem vermeyen insanoğlunun, ekolojik sorunların giderek şiddetlenmesiyle birlikte 1970'li yılların başından itibaren söz konusu sorunları fark etmeye başladığı görülmüştür. Bu dönemde yayınlanan kitaplar ve uluslararası düzeyde düzenlenen toplantılarla, var olan ekonomik sistem sorgulanmış, ekolojik sistemin işleyişini bozmayan yeni bir ekonomik sistemin geliştirilmesi gerektiği dile getirilmiştir. Söz gelimi, 1972 yılında İsveç'in başkenti Stockholm'de BM Çevre ve Kalkınma Konferansında "tek bir

*Bu çalışma, "Tüketicilerin Bireysel Değerlerinin Sürdürülebilir Tüketim Davranışıyla İlişkisi ve Sınıf Öğretmenleri Üzerinde Bir Araştırma" isimli doktora tezinden uyarlanmıştır.

** Prof.Dr. Yaşar Üniversitesi
*** Yrd.Doç.Dr. Dumlupınar Üniversitesi

dünyamız var" görüşü benimsenmiş, 1987 yılında hazırlanan Brundtland Raporunda ise sürdürülebilir gelişme düşüncesi tanımlanmıştır.

Sürdürülebilir gelişme, ekonomik gelişmenin sürdürülebilirlik sınırları içerisinde sağlanmasını öngören bir modeldir. Bir başka deyişle sürdürülebilir gelişme, ekonomik büyüme ile ekolojik dengeyi birlikte ele almakta, gelecek kuşakların gereksinimlerini gidermelerini tehlikeye atmadan bugünkü gereksinimlerin karşılanmasına özen göstermektedir. Sürdürülebilir gelişme düşüncesinin tanımına bakıldığında, gelecek kuşakların ve çevrenin bir paydaş olarak ele alındığı, alınacak kararların bu paydaşlar üzerinde olumsuz etkilerinin göz önünde tutulduğu görülmektedir.

Sürdürülebilir gelişme düşüncesinin yaşama geçirilmesinde, özellikle BM önderliğinde yapılan çalışmalar öne çıkmaktadır. BM Çevre ve Kalkınma Programı (UNDEP) ve Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunun (WCED) kurulması, 1987 yılında hazırlanan Brundtland Raporu, 1992 yılında düzenlenen Rio Zirvesi ve 2002 yılında düzenlenen Johannesburg Zirvesi bu çalışmalardan kimileridir.

Sürdürülebilir gelişme sürecinin başarıya ulaşabilmesi için, pazarlama ve tüketim eylemlerinin de aralarında yer aldığı pek çok eylemin gözden geçirilmesi ve bu eylemlerin sürdürülebilir gelişmeyle uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir.

Sürdürülebilir gelişme düşüncesinin tüketim alanına yansıması, "sürdürülebilir tüketim" düşüncesidir. Özellikle gelişmiş ülkelerde son yıllarda tüketim düzeyinin sürekli yükselmesi, doğal kaynakların tükenme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu ortaya çıkararak, tüketimin çevresel etkilerinin sorgulanmasını gerektirmiş ve var olan tüketim davranışlarının sürdürülebilir tüketim davranışlarına dönüştürülmesi sık sık dile getirilmiştir.

SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİM DÜŞÜNCESİNİ ORTAYA ÇIKARAN GELİŞMELER

İnsanoğlunun tüketim davranışlarının, doğrudan ya da dolaylı olarak CO_2 salınımı, biyolojik çeşitliliğin azaltılması, küresel ısınmaya neden olma, doğal kaynakları tüketme gibi çok sayıda çevresel etkileri olmaktadır. Söz konusu etkiler son yıllarda yoğun biçimde tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmaya başlanmasında, başta nüfus artışı ve hızlı bir ekonomik gelişmenin yaşanması olmak üzere çok sayıda etken rol oynamaktadır. Bu etkenlerden kimileri şunlardır:

- Küreselleşme ve yarattığı ölçek ekonomisi,
- Ürün fiyat düzeylerinin düşmesi,
- Kültürel değişimler (kentleşme, kadınların iş yaşamına girmesi vb.)
- Bireylerin yaşam kalitesinin yükselmesi,
- Çevresel sorunların günyüzüne çıkması.

Dünya ticaretinin 2020'li yıllarda günümüzdeki 12 trilyon dolar düzeyinden 32 trilyon dolara çıkarak daha fazla zenginlik ve refah yaratmasının yanı sıra bu ticaretin yol açtığı çevresel sorunların da giderek artış göstermesi beklenmektedir. Kuşkusuz bu artışa nüfusun yükselmesi de destek olacaktır. BM Ekonomi ve Sosyal İşler Dairesi'nin (DESA) 2006 istatistiklerine dayanarak yayımladığı raporda, önümüzdeki 43 yılda dünya nüfusunun 2,5 milyar artarak, 6,7 milyardan 9,2 milyara ulaşabileceği öngörülmektedir[1]. Hızlı nüfus artışının, oluşan tüketim düzeyi üzerinde önemli ölçüde etkileri olabileceği düşünülmekle beraber; bu etkinin sınırlı olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Söz gelimi, 1850-1970 yılları arasında dünya nüfusu üç kattan fazla artış göstermesine karşın, enerji tüketimi oniki kat artış göstermiştir (Sawin, 2004:26). 1965-1995 yılları arasında ise; dünya nüfusu yaklaşık % 70, kağıt tüketimi % 300'den fazla, deniz ürünleri tüketimi % 160 ve su tüketimi % 400'ün üzerinde artış göstermiştir (Princen vd., 2002:6-7). Bu bilgiler, nüfus artışının yükselen tüketim düzeyi üzerinde sınırlı etkisi olduğunu göstermektedir.
72,9 milyona ulaşan nüfusuyla dünyada 17. sırada yer alan ülkemizin nüfusunun, 2025'de 90,2 milyona, 2050 yılında nüfusu 100,8 milyona çıkması beklenmektedir. 2050 yılında, şu anda kendisinden daha fazla nüfusa sahip Japonya ve Almanya'yı geride bırakabileceği öngörülmektedir[2]. Ayrıca Türkiye'nin, 2004-2020 dönemindeki yıllık yüzde 1,2

[1] http://www.ntvmsnbc.com/news/402658.asp 08.06.2007.
[2] www.ntvmsnbc.com/news/392667.asp 08.06.2007.

oranındaki nüfus artış hızıyla, nüfusu en hızlı artan üç ülkeden (Hindistan ve İrlanda'nın yanında) biri haline geleceği ifade edilmektedir[3].

1950'den beri imzalanmış sekiz uluslararası ticaret anlaşması, dünya çapında ekonomik büyümenin en önemli etkenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Küreselleşme sonucu ortaya çıkan yaşam biçimindeki gelişmeler ve refah artışı, olumlu sonuçlar doğurabildiği gibi, olumsuzlukları da beraberlerinde getirmektedir. Küreselleşen dünyada yer alan başta çok uluslu işletmelerin sınır ötesi ucuz işçilikten yararlanmaları, üretimde kullandıkları hammadde ve malzemenin fiyat düzeyinin ve taşımacılık maliyetlerinin düşmesi, ürün fiyat düzeylerinin düşmesine bu da tüketim düzeyinin yükselmesine yol açmıştır. Söz gelimi, elektrikli ev aletleri ve elektronik cihazlar (TV, bilgisayar, DVD vb.) hemen her evde birden fazla sayıda bulunur duruma gelmiştir.

Sürdürülebilir tüketim olgusunun tartışılmaya başlanmasında kuşkusuz yaşanan çevresel sorunların önemli bir payı vardır. Çevre kirliliğinin artması, su ve gıda konusunda kıtlık belirtilerinin ortaya çıkması, küresel ısınma sorunun giderek hissedilmeye başlanması ve ozon tabakasındaki deliğin yol açtığı sorunlar sürdürülebilir tüketim davranışlarının gerekliliğini göstermektedir.

SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİM KAVRAMI

Sürdürülebilir tüketim kavramının tanımlanması, sürdürülebilir tüketim hareketinin yaygınlaşmasında oldukça önemli bir role sahiptir. Yazına bakıldığında, sürdürülebilir tüketime ilişkin çok sayıda tanıma rastlanmaktadır. Kimileri, sürdürülebilir tüketimi tanımlarken kimileri ise sürdürülebilir tüketim ve üretimi (STÜ) bir bütün olarak tanımlamaktadır. Bu kavramlara ilişkin yapılmış olan tanımlar, izleyen satırlarda verilmektedir.

Kısaca, sürdürülebilir tüketim, "öbür tüketim davranışlarına oranla çevresel etkileri oldukça az olan tüketim davranışı biçimidir" (Paavola, 2001:228).

Norveç Çevre Bakanlığı (1994) tarafından yapılan ve OECD (2002) raporunda yayınlanan tanımlamaya göre sürdürülebilir tüketim, gelecek kuşakların gereksinimlerini dikkate alarak, yaşam döngüsü bakışıyla doğal kaynakların, toksik maddelerin, atık salınımlarının ve çevreyi kirletici maddelerin kullanımını en aza indirgerken temel gereksinimleri karşılayan ve daha iyi bir yaşam kalitesi sunan malların ve hizmetlerin kullanımıdır (Seyfang, 2004:324). 1994 yılında Norveç Çevre Bakanlığı tarafından yapılan sürdürülebilir tüketim tanımına bakıldığında, sürdürülebilirliğin ekonomi, toplum ve çevre olmak üzere üç saç ayağı olduğunu göstermektedir[4]. Sosyallik unsuru nesiller içindeki ve arasındaki eşitlikçiliğin yanı sıra tüketicinin korunmasıyla ilgilidir.

2003 yılında, İngiltere hükümetinin DEFRA (Department for Environment, Food and Rural Affairs) biriminin, sürdürülebilir üretim ve tüketime ilişkin stratejilerin yer aldığı raporda sürdürülebilir tüketim; "şu anki ve gelecek kuşağın gereksinim ve isteklerini daha iyi bir yaşam kalitesine ulaştıracak biçimde karşılayan ve küresel eko-sistemin sınırlarına saygı gösterilerek yapılan ekonomik ve toplumsal gelişme" olarak tanımlamıştır (DEFRA, 2003:10).

Sürdürülebilir tüketim davranışı, sürdürülebilirliğe ilişkin üç temel amaç olan kaynak kullanımını, atıkları ve kirliliği azaltmaya hizmet eden davranışlar olarak tanımlanabilir (Williams ve Dair, 2007:162).

Sürdürülebilir tüketim, satın alma karar sürecinde sosyal ve çevresel kaygıları güden ve pazarı dönüştürebilecek etkiye sahip yeşil ve etik tüketiciler tarafından, öbürlerine göre daha verimli bir biçimde üretilmiş malların tüketilmesidir (Seyfang, 2005:294).

Sürdürülebilir tüketim, hem tüketicileri hem de politik karar organlarında yer alanları güçlü araçlarla ikna etmeye dayanan bir olgudur (Veenhoven, 2004:1-2).

Sürdürülebilir tüketim, endüstriyel üretimin neden olduğu ekolojik sorunlara bir çözüm oluşturma arayışında olan bir söylemdir (Dolan, 2002:170).

[3] www.ntvmsnbc.com/news/385593.asp 08.06.2007.
[4] http://reports.tr.eea.europa.eu/state_of_environment_report_2007_1/tr/TR-SCP-chapter-final-web.pdf 13.08.2008.

Sürdürülebilir tüketim, doğal kaynaklara aşırı yüklenmeden ve çevreyi yok etmeden, gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılama olanaklarını da göz önünde bulundurarak bugünkü gereksinimlerimizi karşılama biçimidir (Mortensen, 2006:142).

Sürdürülebilir tüketim, ekonomik sektörlerin her birine –özel, kamu, devlet –benzersiz biçimde meydan okumaktadır. Hanehalkı düzeyinde düşünüldüğünde, kısa erimde daha az satın alma, sonunda yaşam biçiminde önemli değişiklikler yapma anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, insanların şu anki davranışlarını değiştirmeye ya da onlardan vazgeçmeye istekli olup olmadığı sorusu akla gelmektedir (Kong ve Diğerleri, 2002:109)

İş ve endüstri sektörüne göre sürdürülebilir tüketim; arz zincirini "zenginleştirmek", daha çevre dostu ya da ekonomik ve etkili ürünler üretme ve tüketiciyi reklam, pazar ve ürün konularında bilgilendirmek anlamına gelmektedir (Kong ve Diğerleri, 2002:109). Ancak, bu adımları atmak için gerekli özendirmelerin neler olacağı ortaya konulmalıdır. Söz gelimi; devlet açısından sürdürülebilir tüketim, politik araçları kullanarak özel ve kamu sektörlerini sürdürülebilir üretim ve tüketime özendirme anlamına gelmektedir. Bu noktada, varolan sorunun problem ortak bir çözüm gerektirdiği ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden, sürdürülebilir tüketimin tüm paydaşları, günümüzün tüketim eğilimleri sorunuyla baş edebilecek, uygulanabilir stratejiler geliştirmede birlikte hareket etmelidir.

Sürdürülebilir tüketim, ürünler ve yaşam biçimleri olmak üzere birbiriyle ilişkili olan iki boyuta ilişkin tanımlanabilir (Hertwich, 2002:2). Ürün boyutuna göre sürdürülebilir tüketim; geliştirilen ürünlerin, daha az doğal kaynak ve enerji kullanılarak, daha az atık oluşturacak, büyük ölçüde geridönüşebilecek veya geridönüşmese de atıkları çevreye zararlı olmayacak, kullanımında en az doğal kaynak tüketimi gerektirecek, dayanıklı ve onarılabilecek biçimde üretilen ürünlerin tüketimidir. Sürdürülebilir yaşam biçimi ise, çevreyi öbür yaşam biçimlerine oranla daha az incitecek davranışları sergileyen ve toplumsal eşitsizliklere daha az bağlı olacak biçimde tüketim davranışlarının sergilenmesi sonucu oluşmaktadır (Hertwich, 2002,2).

Sürdürülebilir tüketim, gelişmiş ülkelerde en azından kullanılan doğal kaynakların azaltılması anlamına gelmektedir (Cooper, 2002:11). Daha az doğal kaynak ve enerji kullanımı ve daha az atık üretmek için, doğrusal ekonomiden döngüsel ekonomiye geçiş sağlanmalıdır.

STÜ, gelecek nesillerin yaşam standartlarından ödün vermeden, bugüne ait maddi yaşam standartları içinde yaşamayı öngörmekte; doğal kaynakların, çevresel sistem veya insan eylemleri ile korunmasına (veya yenilenemeyen kaynaklar için, yenilenebilir alternatiflerin bunların yerine konmasına yetecek ölçüde) olanak verecek ölçüde kullanımı ve aynı zamanda çevresel sistemlerin, kendi yaşama yeteneklerine zarar vermeden kabul edebileceği miktarda kirlenme veya atık üretimi anlamına gelmektedir (Peattie, 2001:131).

Tüketim ve üretimin salt azaltılması anlamına gelmeyen STÜ kavramı, yüksek verime sahip üretim teknoloji ve yöntemlerinin kullanımıyla, aynı miktarda üretim için daha az doğal kaynak ve enerji kullanımı ve daha az atık üretimi düşüncesine dayanmaktadır. Bu niteliği ile STÜ kavramı, sadece çevresel kaygılara değil, doğal kaynakların korunması, yoksullukla mücadele, endüstriyel verimlilik, ekonomik kalkınma, sağlık, eğitim ve yaşam kalitesi gibi pekçok farklı alana seslenen bir yaklaşımdır (Demirer, 2006:1).

Sürdürülebilir tüketim, bireylerin özel tüketim davranışlarında yapacakları politik ve çevreci tercihleri ile elde edecekleri ekolojik yurttaşlığın uygulanmasına ilişkin bir araçtır (Seyfang, 2005:292). Bu tanımdan anlaşılacağı gibi, tüketicilerin satın alma karar sürecinde ekolojik yurttaş gibi davranmalarıyla sürdürülebilir tüketime ulaşmak olasıdır.

Ekolojik yurttaşlık ise, günlük yaşantımızda yaptığımız davranışların (seçimlerin) öbürleri üzerindeki ekolojik etkilerini azaltmayı hesap eden ve nasıl yaşamamız gerektiğini sorgulayan bir kavramdır (Seyfang, 2005:291). Ekolojik yurttaşlık, ekolojik ayak izi düşüncesinden türetilmiştir. Ekolojik yurttaşlık, en az ekolojik ayak izi oluşturacak biçimde davranılması gerektiğini açıklamaktadır. Ekolojik yurttaşlık teriminin yanı sıra, Henderson ve Ikeda (2004) tarafından ilk kez öne sürülen ve Alexender (2004) tarafından geliştirilen "gezegen yurttaşlığı" kavramı gereği; sürdürülebilirlik amacına ulaşabilmek için, dünya üzerinde yaşayan her birey, içinde yaşadığı gezegendeki öbür bireylerle rekabet etmek yerine işbirliği yapmalıdır (Seyfang, 2006:394).

Sürdürülebilir tüketim, varolan tüketime alternatif olarak sunulmuş bir vizyondur. Bir başka deyişle, varolan tüketim davranışlarından sürdürülebilir tüketime doğru yaşanan her türlü iyileşme sürdürülebilir tüketim vizyonuna bizi biraz daha yakınlaştırmaktadır. Kimilerine göre ise, sürdürülebilir tüketim ütopiktir(Dobers ve Strannegard, 2005:333). Ütopik deyimi, "gerçekleştirilmesi imkânsız görünen tasarı ve düşünce" anlamında göz önüne alındığında; bu, sürdürülebilir tüketime hiçbir zaman ulaşılamayacağı şeklinde yorumlanabilmektedir.

Sürdürülebilir tüketime ilişkin varolan tanımlara bakıldığında; bunların tüketimin ne olduğunu değil ne olması gerektiğini açıkladığı görülmektedir. Ayrıca, yapılan tanımlardan da anlaşılacağı gibi; sürdürülebilir tüketim düşüncesi, gelecek kuşaklara daha iyi bir dünya bırakmayı amaçladığı için uzun erimli; ayrıca, tüm insanlığın katılımını gerektirdiği için de bütüncül bir yaklaşımdır. Üzerinde yaşadığımız dünyayı insan bedenine benzetirsek, bizler de bu bedenin farklı organlarında ya da dokularında yaşayan mikroorganizmalar olduğumuz söylenebilir. İnsan bedeninin herhangi bir organı, dokusu ya da hücresinde yaşanan işleyiş bozukluğu tüm sistemin işleyişini bozmakta ve sorun giderilemezse sonuç ölüm olmaktadır. Bu yüzden dünya üzerindeki tüm ülkelerin, işletmelerin ve halkların sürdürülebilir tüketim çabalarına girişmesi gerekmektedir. Bir başka deyişle; sürdürülebilir tüketim, yalnızca zenginlerin ilgilenim gösterdikleri gereksiz bir konu değil, aksine dünya üzerinde yaşayan tüm ulusların katılımının gerektiği zorunlu bir süreçtir (SCR,2006:4).

Sürdürülebilir tüketim düşüncesi, hala çok net bir biçimde tanımlanamasa da, son yıllarda ulusal ve uluslararası alanlarda sıkça tartışılmakta olan bir konudur. Sürdürülebilir tüketim kavramı, 1992 yılında Rio'da düzenlenen Dünya Zirvesinin sürdürülebilir gelişme eylem planı çerçevesinde yer alan Gündem 21 belgesinde yer alarak literatüre girmiştir.[5] Rio Zirvesi'nin sonucunda ise, "sürdürülebilir gelişmeyi sağlamak ve insan eylemlerinin ekolojik çevreye karşı olumsuz etkilerini en aza indirmek için tüketim kalıplarını değiştirmek, insanoğlunun en büyük mücadelelerinden biridir" denilmektedir.

Sürdürülebilir gelişme paradigması, hem sürdürülebilir tüketimi hem de sürdürülebilir üretimi içermektedir. Çoğu kez, sürdürülebilir üretim ve tüketim eylemleri, sürdürülebilir tüketim kavramı altında birleştirilmektedir (McLaren, 2007:2). Sürdürülebilir üretim alanında kaynakların etkin kullanımı ve temiz üretim vb. gibi başarılı uygulamalara rastlansa da, sürdürülebilir tüketim alanında henüz çok az başarı sağlanmış görünmektedir (Veenhoven, 2004:1).

Aslında, dünyada var olan tüketimle ilgili birbirine zıt iki temel sorun bulunmaktadır. Bunlar; aşırı tüketim ve yetersiz tüketimdir (Clark, 2007:492). Bu yüzden, sürdürülebilir tüketim kavramı "gelişmiş ve "gelişmekte-az gelişmiş" ülkeler için farklı anlama gelmektedir (Cohen, 2010:3). Örneğin, dünyanın en zengin çeyreği, tüm tüketimin % 86'sını; en zengin çeyreği ise % 1.3'ünü gerçekleştirmektedir. Bu şekilde dünyanın bir bölümü tüm kaynakları kayıtsızca tüketirken, bir başka bölümü ise temel gereksinimlerini bile karşılayamamaktadır. İşte sürdürülebilir tüketim, dünya üzerindeki bu eşitsizliği gidermeyi amaçlamaktadır. Söz gelimi, bir Amerikalı bir Çinli ya da Hintlinin 20 katı, bir Bangladeşlinin 70 katı kadar tüketim yapmaktadır. Benzer biçimde; dünya üzerinde yaşayan herkesin İngilizler kadar tüketiyor olması durumunda üç dünyaya gereksinim olacağı sık sık dile getirilmektedir (SCR, 2006:4) Ülkeler arasındaki bu eşitsizlik aynı zamanda ülke içinde de yaşanmaktadır. 1970'den günümüze değin, küresel tüketim harcamaları her yıl ortalama % 3 artış göstermiştir (Clark, 2007:492). Küresel ölçekte her yıl tüketim düzeyi artış göstermesine karşın, bu artış herkesi kapsamamaktadır. Örneğin, 1973-1998 yılları arasında bir Afrikalının tüketim harcaması % 20 dolayında azalmıştır (Clark, 2007:493). Peki, aşırı tüketim kadar yetersiz tüketim de çevresel etkileri açısından sakıncalı mıdır? Bu soruya verilecek yanıt "evet"tir. Güneydoğu Asya'daki fakir balıkçılar siyanürle balık avlayarak denizaltı ekosistemini tehdit etmektedir. Aynı şekilde, Afrika'daki Sahra Çölü'nün güneyindeki fakir çiftçiler, pirinç yetiştirecek alan yaratmak için bölgedeki ağaçları yakmaktadır. Bu eylem, bölgedeki erezyon olasılığını yükseltmekte ve çölleşmeye yol açmakta; uzun dönemde ise yoksulluğu ve yoksunluğu oluşturmaktadır.

Dünyada gelişmiş ülkelerde yaşayanlar, çok sayıda seçeneğin ve buna bağlı olarak her türlü konforun sunulduğu bir tüketim toplumunda yaşamaktadırlar. Günümüz ekonomisinin asıl sorunu, insanların üzerinde yaşadığı, tüm kaynaklarını tüketerek hızla kirliliğe sürüklediği doğal çevrenin nasıl korunabileceği ve gelecek nesillere aktarılabileceğidir. Bu savaşımda tüketim eylemlerinin gerek doğrudan gerekse dolaylı rolleri bulunmaktadır. Bireyler

[5] Küresel ekolojik çevrede sürekli artan bozulmanın başlıca nedeni, özellikle gelişmiş ülkelerde sürdürülemez üretim ve tüketim kalıplarının sergilenmesidir(BM, Gündem 21, Bölüm 4, 1992)

sergiledikleri tüketim davranışlarıyla, yaptıkları ürün tercihleriyle, doğal çevreye ister istemez zarar vermektedir. İşte sürdürülebilir tüketim düşüncesi, bu etkileri en az indirmeyi amaçlayan bir akımdır.

Günümüz tüketim toplumuna bakıldığında, tüketici egemenliğinin kutsal kabul edildiği ve tüketici seçiminin her zaman doğruymuş gibi varsayıldığı görülmektedir (Cooper, 2005:53). Bu bağlamda, tüketimin kısıtlanmasının savunulması, çoğunlukla kamu tartışmalarıyla sınırlı kalmıştır (Cooper, 2005:53). Reklam desteğiyle oluşturulan kültürel normlar, toplumsal etkiler; tüketicilerin eksik ve taraflı bilgilerinden yola çıkarak, tüketime ilişkin yanlış kararlar almalarına neden olmuştur. Bu yanılgı, gıda, su, barınak gibi temel ihtiyaçların karşılanmasının ötesinde bir tüketim tatminsizliğine yol açmıştır. Aslında tüketime yol açan bireyin genel gereksinimleri temel iki ögeden oluşmaktadır. Bunlar; işlevsel ve duygusal gereksinimlerdir (Casimir ve Dutilh, 2003:316). Bir başka deyişle, insanların bütün gereksinimlerinin hem işlevsel hem de duygusal yönü bulunmaktadır. İşlevsel ve duygusal gereksinimlerini gidererek, yalnızca bireysel yararı en yüksek düzeye getirmeyi değil, aynı zamanda toplumsal yararı da en yüksek düzeye getirecek bir tüketim anlayışını benimsemeleri gerekmektedir (Hansen ve Schrader, 1997:448). Bu bakış açısıyla; çevreci güdülerin insan refahını kısıtlayan bir etken olduğu düşünülse de, aslında var olan tüketim davranışları insan refahını tehdit etmektedir (Jackson ve Mark, 1999:439). Çünkü, yüksek düzeydeki tüketim, dünyanın geleceğine ilişkin tehdit niteliğindedir.

SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİMİN KAPSAMI

Sürdürülebilir tüketim kavramına ilişkin tanımlara değinildikten sonra, sürdürülebilir tüketim hareketinin kuramsal çerçevesinin çizilmesi gerekmektedir.

Sürdürülebilir tüketim hareketine ilişkin önerilecek başlıca iki çözüm vardır (Fuchs ve Lorek, 2005:262; Schaefer ve Crane, 2005:78; Mont ve Plepys, 2008:2):

- Tüketim davranışlarını (sürdürülebilir tüketime doğru) değiştirmek,
- Tüketim düzeyini azaltmak.

İlk çözüm, çevreye daha duyarlı tüketim davranışları sergilenmesini, bir başka deyişle var olan tüketim davranışlarının daha sürdürülebilir bir biçime kavuşturulması gerektiğini belirtmektedir. Örneğin; daha az kaynak kullanılarak üretilen, tüketim aşamasında enerji gereksinimi daha az olan ve neredeyse tamamı geri dönüştürülebilir malzemeden yapılan ürünlerin tüketilmesi bu çözüme yönelik eylemleri açıklamaktadır.

İkinci çözüm ise toplam tüketim düzeyini azaltmaktır. Tüketim düzeyini azaltmak ya da tüketim düzeyindeki yüksek artış oranını düşürmenin başlıca iki yolu vardır (Schaefer ve Crane, 2005:78): Nüfus artış oranının düşmesi ve özellikle zengin ulusların gönüllü olarak tüketim miktarlarında düşüşe gitmesi. Tüketim düzeyini azaltmak, başta ulusal ekonomilerin işleyişini olumsuz yönde etkileyebileceğinden bu yönde gösterilen çabaların oldukça kısıtlı kaldığı görülmektedir. Ayrıca nüfus artış oranlarının azaltılması da oldukça güçtür. Dünyanın taşıma kapasitesi ve ekolojik ayak izi kavramları bu çözüm yolu için türetilen kavramlardır. Dünyanın taşıma kapasitesi, ekosistemlerin dengede almalarına izin verecek maksimum birey sayısını belirtmektedir. Ekolojik ayak izi ise, bir insanın atıklarının yok edilmesi de içinde olmak üzere, tüm gereksinimlerini karşılamak için kullandığı biyolojik alanı ölçmekte kullanılan bir araçtır. Bu kavramlara bağlı olarak, eğer tüm dünya Batı Avrupa ülkeleri ve ABD yurttaşları gibi tüketse birkaç dünyaya daha gereksinimimizin olacağı sıkça vurgulanmaktadır. Bu yüzden, sürdürülebilir tüketim olgusunun başarıya ulaşabilmesi için, özellikle yüksek düzeyde tüketime dayalı gelişmiş ülkelerin çevresel sorumlu tüketim davranışına geçmesi ve tüketim düzeylerini azaltması gerekmektedir (Schaefer ve Crane, 2005:78).

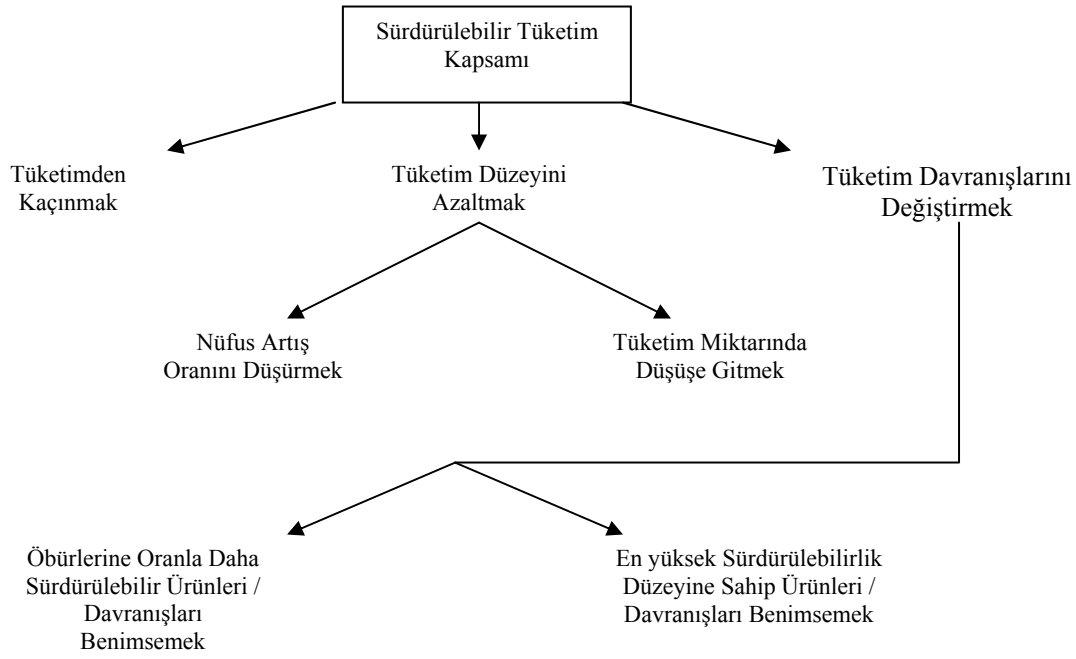
Sürdürülebilir tüketimin kapsamını ortaya koymaya yönelik yapılan başka bir çalışmada, sürdürülebilir bir bakış açısıyla insan gereksinimlerinin karşılanabilme yolları ortaya konmuştur. Buna göre, insan gereksinimleri şu dört şekilde karşılanabilmektedir (Hansen ve Schrader, 1997:459-460):

- Tüketimden kaçınarak
- Tüketimini niceliksel olarak azaltarak
- Öbürlerine oranla daha ekolojik olan ürünleri tüketerek
- Bir ürünün en az ekolojik etkisi olan çeşidini tüketerek

Tüketimden kaçınma, sürdürülebilirlik konusunda en hassas olan davranıştır. Yapılan çalışmalar, herhangi bir ürün satın almadan ya da kullanmadan, gereksinimleri tatmin etmenin, çevresel bağlamda en esaslı eylem olduğunu göstermektedir. Ancak bu davranış, tüketicinin elde edeceği yarardan yoksun kalması anlamına da gelmektedir. Ayrıca, gereksinimlerle sık sık karıştırılan ve gereksinimleri gideren objelere karşı olan "isteğin" yerine getirilmemesi sonucu tatminsizlik ortaya çıkmaktadır. Tüketimden kaçınma davranışına örnek vermek gerekirse; bir yerden bir yere gitme gereksinimini, otomobil kullanılmadan giderme yollarını gözden geçirme bu görüşe uyan bir davranıştır.

Tüketimi niceliksel olarak azaltma davranışı, tüketimden kaçınma davranışına göre daha az köklü değişiklikleri gerektirmektedir. Yine ulaşım gereksinimi ve otomobil kullanımı isteğinden örnek vermek gerekirse bu davranış, otomobille olabildiğince en yakın yerlere ve en az sıklıkta gitmek demektir.

Bir kimsenin gereksinimini gidermeye ilk iki çözüm uygun düşmüyorsa, o zaman bu gereksinimini öbürlerine oranla daha az ekolojik etkileri olan ürünleri tüketerek gerçekleştirmesi olasıdır. Bu davranış, sürdürülebilir ürünlere yönelinmesi anlamına gelmektedir. Burada da ulaşım gereksinimi örnek olarak verilirse; bu gereksinimin otomobil paylaşımı, toplu taşıma araçlarını tercih etme ve bisiklet kullanma vb. davranışlarla giderilmesidir. Örneğin, kent içi ulaşımda Japonların % 92'si, Batı Avrupalıların 10'u, Kanadalıların % 7'si ve Amerikalıların ise yalnızca % 2'sinin toplu taşıma araçlarını kullanmaktadırlar (Sawin, 2004:32).

Şekil.1 Sürdürülebilir Tüketim Düşüncesinin Kapsamı

Kaynak: Fuchs ve Lorek, 2005:262; Schaefer ve Crane, 2005:78; Mont ve Plepys, 2008:2; Hansen ve Schrader, 1997:459-460.

Sürdürülebilirlik bakış açısıyla, gereksinimleri gidermenin en son yolu bir ürünün en az ekolojik etkisi olan çeşidini tüketilmesidir. Eğer bir gereksinimin giderilmesinde tüketimin azaltılması veya öbürlerine oranla daha az ekolojik etkileri olan ürünleri tüketilmesi uygun düşmüyorsa, bu davranış yerine getirilerek söz konusu gereksinim karşılanabilmektedir. Daha önceki davranışlarda örnek olarak verilen ulaşım gereksinimi ve otomobil isteğine geri dönülecek olursa, kullanılan otomobilin yakıt sarfiyatı ve atık salınım değerleri göz önüne alınarak, söz gelimi melez (hybrid) modellerinin tercih edilmesi gerekmektedir.

Sürdürülebilir tüketim her ne kadar farklı şekillerde tanımlansa da, hangi eylemlerin sürdürülebilir tüketim kapsamına gireceği tartışılmaktadır. Bu tartışmaya yönelik olarak sürdürülebilir tüketim denildiğinde başlıca iki tür tüketimden söz edilmektedir. Bunlar, doğrudan doğal kaynak tüketimi (su, fosil yakıtlar ve enerji kaynakları) ve endüstriyel ürün tüketimidir. Ürün tüketimi, mal tüketiminin yanında hizmet tüketimini de kapsamaktadır. Başka bir sınıflandırmaya göre, sürdürülebilir tüketim üçe ayrılmaktadır (Veenhoven, 2004:3):

- Daha az tüketim,
- Çevreye dost tüketim,
- Geleneklere bağlı tüketim.

Daha az tüketim, varolan tüketim düzeyinin öncelikle önemli ölçüde düşürülmesi anlamına gelmektedir. Çevreye dost tüketim, çöpe atma yerine geridönüşüme yönlendirme eyleminde olduğu gibi varolan tüketim davranışlarının çevreye zarar vermeyen bir biçime dönüştürülmesini açıklamaktadır. Geleneklere bağlı tüketim ise, yerel mağazalardan satın alma eski moda ve geleneksel yollarla üretilmiş ürünlerin tercih edilmesi demektir. Geleneklere bağlı tüketime örnek olarak şunlar verilebilir:

- Büyükannelerin mutfağında yer almayan mikrodalga fırınların tercih edilmemesi
- Yerel satış noktalarını tercih etme
- Küçük ölçekli satış noktalarını tercih etme
- Hazır çorba satın alma yerine evde kendi çorbasını kendi hazırlama

Yine bir başka sınıflandırmaya göre ise; sürdürülebilir tüketim, zayıf ve güçlü olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Fuchs ve Lorek, 2005:262). Zayıf sürdürülebilirlik, yolculuk amacıyla kullanılan otomobilin benzerlerine oranla daha az yakıt tüketimi olması ve bü yüzden çevreye daha az zararlı olması iken, güçlü sürdürülebilir tüketim ise yolculuklarda otomobil yerine treni tercih etmek ya da otomobille daha yakın mesafelere ve daha az sıklıkta yolculuk yapmak olarak açıklanabilir. Gıda tüketiminden bir örnek vermek gerekirse, zayıf sürdürülebilir tüketim çevresel zararı azaltılmış gıdaların tüketilmesi iken, güçlü sürdürülebilir tüketim et tüketimini azaltmaktır. Bu örnekler, güçlü sürdürülebilir tüketimin var olan tüketim davranışlarımıza daha köklü değişiklikler getirerek ulaşılabileceğini göstermektedir. Politik alandaki tartışmalarda zayıf sürdürülebilir tüketime rastlanmakla beraber, güçlü sürdürülebilir tüketim üzerinde nerdeyse hiç durulmamaktadır.

Uzun vadede çevreyi koruma ve yoksulluğu ortadan kaldırma vb. konularda sağlanacak başarı, sürdürülebilir üretim ve tüketimin gerçekleştirilmesine bağlıdır (Barber, 2007:500). Geleceğimiz, bu hedefe ulaşılıp ulaşılamayacağına ve de ne şekilde ulaşılacağına bağlıdır.

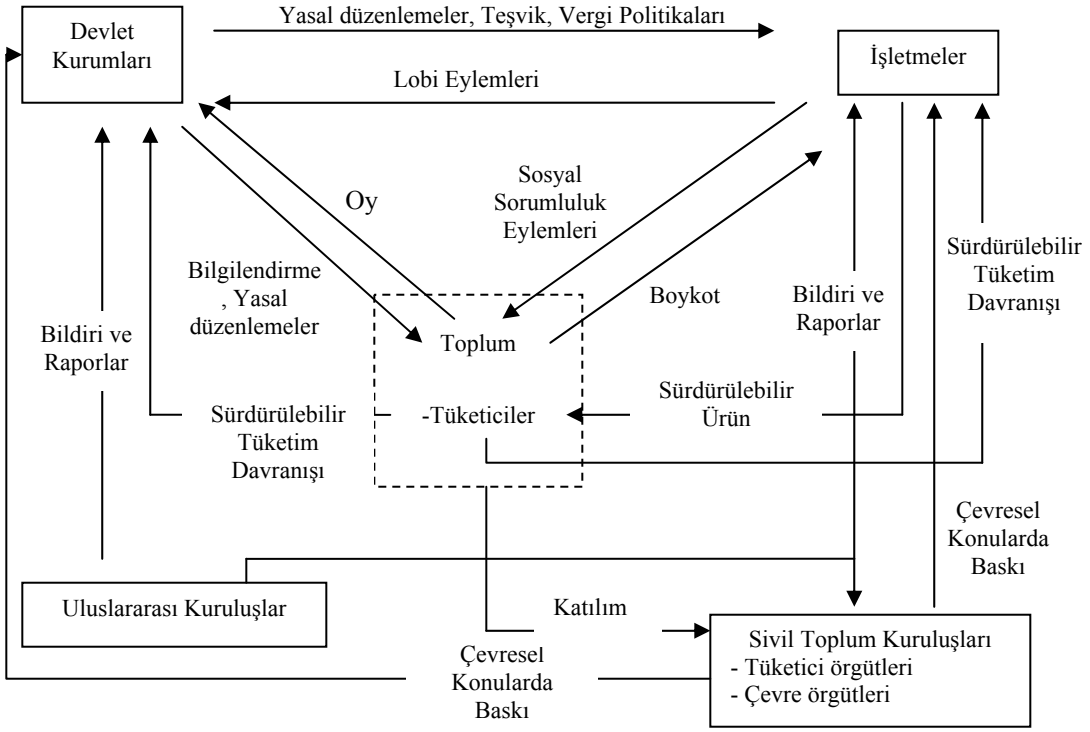
Buraya kadar değinilen çalışmalar doğrultusunda, sürdürülebilir tüketim düşüncesinin kapsamı şekil 1'de yer almaktadır.

SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİMİN PAYDAŞLARI

Sürdürülebilir tüketim hareketinin yaygınlaşması için, bu hareketi oluşturabilecek veya sürece destek olacak paydaşların eylemlerine gereksinim duyulmaktadır. Mont ve Plepys'e göre Sürdürülebilir tüketimin paydaşları şunlardır (Mont ve Plepys, 2008:4-5):

- İşletmeler,
- Hükümetler,
- Tüketiciler,
- Uluslararası kuruluşlar,
- Sivil toplum kuruluşları.

Sürdürülebilir tüketimin paydaşları ve bunlar arasındaki etkileşimler şekil 2'de yer almaktadır.

Şekil 2. Sürdürülebilir Tüketimin Başlıca Paydaşları
Kaynak: Michaelis, 2003:916'den uyarlanmıştır.

Bu paydaşlar içinde en etkin çalışmaları uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşlarının gerçekleştirdiği görülmektedir (Mont ve Plepys, 2008:4). Thogersen (2005)'e göre ise, sürdürülebilirliği sağlayan başlıca aktörler tüketiciler, işletmeler ve devlettir (Thogersen, 2005:144).

Şekil 2'de işletmeler başlığı altında üretici işletmelerin yanı sıra, tedarik zincirinde yer alan tüm işletmelerin bu sürecin içerisinde yer aldığı gözden kaçırılmamalıdır. Söz gelimi, dağıtım kanalında yer alan perakendecilerin hem var olan satışlarını sürdürme istekleri hem de sürdürülebilirliğe destek olma hevesleri çelişiyor gibi görünse de, bu iki isteği uyumlaştıran çözümlerin bulunması gerekmektedir (Knight, 2004:113). Çünkü, sürdürülebilirlik geniş kapsamlı bir olgudur ve tüm paydaşların eylemlerini bu amaca yönelik olarak düzenlemeleri gerekmektedir.

İşletmeler, sürdürülebilir işletme vizyonu oluşturma, sürdürülebilir üretim eylemlerine yönelme, yaşam döngüsü analizi yapma, çevresel etiketleme, genişletilmiş üretici sorumluluğunu üstlenme ve sürdürülebilir tasarım eylemleriyle sürdürülebilir tüketim sürecine destek olmaktadırlar.

Devlet, yasal düzenlemeler yapma, teşvik politikalarını gözden geçirme ve toplumu bilinçlendirmeye dayalı eğitim kampanyalarına ağırlık verme gibi eylemleriyle sürdürülebilir tüketim düşüncesinin başarıya ulaşmasına katkı sağlamaktadır.

Uluslar arası örgütler, sürdürülebilir tüketim düşüncesinin tüm dünyada yaygınlaşmasını sağlamak ve gelişmeleri izlemek üzere, AB ve BM gibi üst düzey kuruluşların önderliğinde düzenlenen toplantılar yoluyla; LOHAS, GAP ve Yeni Rüya Merkezi gibi girişimlerle ya da Çevresel Performans Endeksi çalışmalarıyla, sürdürülebilir tüketim düşüncesine destek olmaktadırlar.

Bireyler, sürdürülebilir tüketim davranışlarını sergileyen tüketiciler olarak sürdürülebilir tüketim düşüncesinin başarıya ulaşmasında oldukça önemli bir role sahiptir. Ancak, tek başlarına istenen sürdürülebilir tüketim davranışlarını sergilemede belli ölçüde yetersiz olduklarını, çünkü öbür paydaşların bunların davranışlarını belirli ölçüde şekillendirdiğini söylemek olasıdır. Benzer biçimde, bireyler de davranışlarıyla işletmeleri ve kamu yönetiminin davranışlarını etkileyebilmektedir.

Bireyler, tüketim davranışlarını sürdürülebilir bir biçime dönüştürerek sürdürülebilir tüketim düşüncesine katkı sağlamaktadırlar. Gelişmiş ülkelerdeki çevresel sorunların %30 ile %40'ının bireysel tüketim davranışlarından kaynaklandığı (Hirschl vd., 2003:873) düşünüldüğünde, bireysel tüketim davranışlarının çevre sorunları üzerinde ne denli etkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Toplumu oluşturan bireylerin tüketim davranışları, doğrudan doğal kaynakların (kömür, petrol, doğalgaz vb.) tüketilmesi veya ürünlerin tüketilmesi ile dolaylı olarak doğal kaynakların tüketilmesine ve ekolojik çevrenin bozulmasına neden olmaktadır (Munksgaard vd., 2002:171). Söz gelimi, enerji tüketiminin % 70-80'i kişisel tüketim davranışlarından veya ürünlerin kişisel tüketime yönlendirilmesi (tedarik-üretim-dağıtım) sürecinde harcanmaktadır (Moll vd., 2005:260). Bu yüzden, sürdürülebilir tüketimi açıklamada bireysel tüketim davranışları irdelenmektedir.

Sürdürülebilir tüketim davranışlarının en önemli paydaşlarından biri sivil toplum kuruluşlarıdır. Dünya üzerinde pek çok sivil toplum kuruluşu sürdürülebilir tüketim davranışlarının tüm dünyaya bir virüs gibi yayılması için yoğun çaba göstermektedir. Bunlara LOHAS (Lifestyles of Health and Sustainability-Sağlıklı ve Sürdürülebilir Yaşam Biçimleri), Küresel Eylem Planı (GAP-Global Action Plan) ve Yeni Rüya Merkezi (New Dream Center) örnek olarak verilebilir.

LOHAS grubuna katılan bireyler, daha sürdürülebilir tüketim davranışları sergileme konusunda güdülenmektedir. Bu girişimin Almanya'daki örneği utopia.de İnternet sitesinin kurulmasıyla yaratılmıştır. Bu sitenin ve dolayısıyla LOHAS sisteminin üyeleri; çatılara kurulacak güneş pilleri, cilt bakımı için doğal kozmetik ürünlerin kullanımı ve doğaya en az zarar vererek nasıl bir kayak tatili yapılabileceği üzerine aralarında tartışmaktadırlar (Rauner, 2008:5).

Küresel Eylem Planı (GAP-Global Action Plan), insanları daha sürdürülebilir biçimde yaşamaları için destek sunan bir plandır. Bu planın bir parçası olan Hanehalkı Eko-Takım (Household EcoTeam), tüketim davranışlarının çevresel etkilerinin azaltılması ve daha fazla para biriktirebilmeleri için bilgilendirmektedir[6]. Bu program, sürdürülebilir tüketim davranışının çevresel güdülerin yanında öbür güdülerin etkisiyle de ortaya çıkabileceğine ilişkin görüşü desteklemektedir.

Bir diğer örnek Yeni Rüya Merkezi (New Dream Center) oluşumudur. Görevini, "Amerikalı'ların yaşam kalitelerini arttırma ve toplumsal adaleti destekleyecek biçimde sorumlu tüketim davranışlarını sergilemelerine yardım etmek" olarak belirten Yeni Rüya Merkezi'nin bu görevini yerine getirmek için uyguladığı program ve kampanyalar şunlardır[7]:

- Şişelenmiş su tüketiminden vazgeçirme Kampanyası,
- Karbon Bilinçli Tüketici (C3-Carbon Conscious Consumer) programı,
- Bilinçli Tüketici Pazarı,
- Sorumlu Satınalma Ağı,
- Alternatif Armağan Bürosu,
- "Yeni Rüya Toplumu ve Yoksul Kimselere Tıbbi Yardım" kampanyası,
- Çocuklar ve Ticari Güdüler (Pazarlama ve çocuklar)
- Sadeleştirilmiş Tatiller
- Reklam Amaçlı E-Postalardan Bağımsızlığını İlan Etme
- Akıntıyı Tersine Çevirme: Gezegenimiz için Dokuz Eylem.

[6] http://www.globalactionplan.com/node/109 21.08.2008.
[7] http://www.newdream.org/about/campaigns.php 21.11.2008.

Yeni Rüya Merkezi'nin uygulamaya koyduğu programlardan "Akıntıyı Tersine Çevirme" programında gezegenimizin geleceğini düşünerek yapılması gereken dokuz eylem tanımlanmıştır. Bunlar[8]:

- Yürüyün, bisiklete binin, arabanızı paylaşın ama daha az araba kullanın,
- Daha az et yiyin,
- Çevreye daha dost olan deniz ürünlerini yiyin,
- Reklam amaçlı elektronik postaların etkisinden kurtulun,
- Enerji tasarruflu ampülleri kullanın,
- Yazın donmayı bırakın (klima kullanmayın),
- Kışın terlemeyi bırakın (ısıtıcının ayarını düşürün),
- Böcek ilacı kullanmayı bırakın,
- Evdeki su tüketiminizi azaltın.

SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİMİN EKSİKLİKLERİ

Sürdürülebilir gelişme paradigması, hem sürdürülebilir tüketimi hem de sürdürülebilir üretimi içermektedir. Çoğu kez, sürdürülebilir üretim ve tüketim eylemleri, sürdürülebilir tüketim kavramı altında birleştirilmektedir (McLaren, 2007:2). Sürdürülebilir üretim alanında kaynakların etkin kullanımı ve temiz üretim vb. gibi başarılı uygulamalara rastlansa da, sürdürülebilir tüketim alanında henüz çok az başarı sağlanmış görünmektedir (Veenhoven, 2004:1).
Sürdürülebilir tüketim düşüncesinin ülkemizdeki durumuna bakıldığında ise, sürdürülebilir tüketim çatısı altında yer alan çalışmaların çok sınırlı düzeyde bilindiği ve uygulandığı görülmektedir. Söz gelimi TÜBİTAK'ın Vizyon 2023 projesi kapsamında hazırladığı Enerji ve Çevre Teknolojileri stratejisi raporunda; temiz üretim teknolojileri, atık miktarının azaltılması, atıkların olabildiğince geri kazanımı ve atıkların en uygun ve ekonomik yollarla çevreye zarar vermeyecek şekilde giderilmesi konularına vurgu yapılmaktadır[9]. Bunun gibi girişimler olsa da, genelde yapılan çalışmaların temiz üretim ve enerji verimliliği alanlarına yönelik olduğu; sürdürülebilir tüketim konusunda kapsamlı bir çalışma yapılmadığı gözlenmektedir.
Günümüz tüketicileri, makro pazarlama kavrayışlarına sahip oldukları ve nesneleri doğanın ürünleri olarak gördükleri takdirde sürdürebilir tüketim düşüncesi sürecektir (Dolan, 2002:172). Ancak, sürdürülebilir tüketim düşüncesinin eksik noktalarının tamamlanması gerekmektedir. Bunlardan kimileri şöyledir:

- Sürdürülebilir üretimin kirliliği en aza indirgeme yönündeki açık hedefine karşın, uluslararası ve kuşaklar arası eşitlik ve en önemlisi bireysel yaşam biçimine ilişkin uygulamalarının netleştirilememesinden ötürü, sürdürülebilir tüketimin esas hedefi belirsiz kalmaktadır (Salzman, 2007:1255)
- Bu düşünceyi harekete geçirme sürecinde etkin bir biçimde yer alanlar da içinde olmak üzere, nüfusun sadece küçük bir bölümü kendisini resmen bu hareketin bir parçası olarak tanımlamaktadır (Barber, 2007:500).
- Sürdürülebilir tüketimin oldukça kesin varsayımları, akılcı birey ve onun gereksinim ve isteklerini merkez almakta ve bireyler arasındaki ilişkileri oluşturan tüketim uygulamalarının önemini ihmal etmektedir (Dolan, 2002:170).

Bu ve buna benzer eksik noktalar tamamlandığında, yüzyılın en önemli fakat bir o kadar az bilinen toplumsal hareketlerinden biri olan sürdürülebilir tüketim hareketi istenen yönde ilerleme sağlayacaktır. Bu ilerlemeyi sağlamanın yaşamsal önem taşıdığı göz önünde bulundurulmalıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kısaca sürdürülebilir tüketim, dünyanın kaynaklarının sürdürülebilirlik sınırları içerisinde kullanılmasını temel alan ve doğal yaşama verilen zararı en aza indiren yolları arayan tüketim biçimidir. Bu çalışmada açıklanmaya çalışılan sürdürülebilir tüketim ve sürdürülebilir tüketim davranışı, çamaşır yıkamada, çevreye daha az zarar veren deterjanların kullanılması ya da su tasarrufu sağlamak yerine su ve deterjanın kullanılmadığı daha radikal çözümlerin bulunmasına odaklı bir yaklaşımdır. Bu özelliğiyle, daha önce ortaya atılan çevreci tüketim davranışlarından ayrılmaktadır.

[8] http://www.newdream.org/ttt/index.php 21.08.2008
[9] http://vizyon2023.tubitak.gov.tr/stratejikteknoloji/enerji-cevre.pdf 20.10.2007

Sürdürülebilir tüketim denildiğinde, öncelikle doğal kaynak tüketiminde tasarruf yapmaya yönelik davranışlar akla gelmektedir. Örneğin:

- Petrol tüketiminde tasarruf yapmaya yönelik davranışlar (kısa mesafeli yolculukları kendi özel arabasıyla yapmak yerine, yürüme, bisiklete binme ya da toplu taşıma araçlarını kullanma, uzun seyahatlerde özel araç ya da uçak yerine trenleri tercih etme, kendi aracını kullanacaksa yakıt sarfiyatı az olan araçları tercih etme ve yolda düşük hızda aracı sürme)
- Doğalgaz tüketiminde tasarruf yapmaya yönelik davranışlar (oda sıcaklığını kışın 20 C'nin altında tutma, üşüdüğünde ısıtıcının ayarını yükseltmek yerine üzerine kazak ya da süeter giyme, gece yatarken ya da evden çıkarken ısı ayarını kısma, evi çok sık havalandırmama)
- Elektrik tüketiminde tasarruf yapmaya yönelik davranışlar (herhangi bir odadan çıkarken odanın ışıklarını kapama, enerji tasarruflu ampülleri ve ev aletlerini kullanma, çok kirli olmayan giysileri kısa programlarda yıkama, çamaşır ve bulaşık makinesini tam dolana tek çalıştırmama)
- Su tüketiminde tasarruf yapmaya yönelik davranışlar (küveti doldurma veya banyo yapma yerine kısa duşları tercih etme, çok sık duş almama, sıcak su çeşmesini açtığında su ısınana kadar akacak olan suyun boşa akmaması için onu başka amaçlarla kullanma, dişlerini fırçalarken, ellerini sabunlarken ya da traş olurken musluğu kapalı tutma, su tasarrufu sağlayan duş başlıkları ve muslukları kullanma)

Bireylerin doğrudan doğal kaynak tüketimleri göz önüne alınırken çoğu kez dolaylı kaynak kullanımının gözden kaçırıldığı görülmektedir. Oysa dolaylı kaynak kullanımı, en az doğrudan kaynak kullanımı kadar önemlidir. Örneğin, bilindiği gibi stand-by tüketimi, elektronik cihazların fişlerinin çekilmemesi ya da cihaz düğmesinden kapatılması yerine kumanda ile bekleme durumunda bırakılmasından kaynaklanmaktadır. Elektronik cihazların bekleme durumunda bırakılmasıyla aslında su, doğalgaz, kömür ya da petrol kaynakları da dolaylı olarak tüketilmektedir. Çünkü elektriğin üretilmesinde söz konusu kaynaklar kullanılmaktadır. Benzer biçimde toplu taşıma araçlarını tercih etmek yerine kendi arabasıyla kısa mesafeli yolculuklar yapan bir birey petrol kaynaklarını tüketmenin yanı sıra dolaylı olarak su kaynaklarını da tüketmektedir. Çünkü bir litre benzinin üretilmesi için 18 litre su harcanmaktadır. Bunun yanında, satın alınan her bir endüstriyel ürünle birey, aslında doğal kaynaklara ilişkin tüketim tercihi yapmaktadır. Çünkü üretimi, kullanımı ve kullanım sonucu oluşan atıklarıyla her bir endüstriyel ürünün enerji yüklüdür.

Tüketicilerin doğrudan kaynak tüketimlerinin yanında, bir ürün satın alma kararı sürecinde yapacakları tercihlerle sürdürülebilir tüketim davranışının ortaya çıkması söz konusudur. Organik, uzun ömürlü, geridönüşümlü, enerji tasarrrufu sağlayan, ekolojik etiketli, yerel üretilmiş ve ikinci el ürünler, tüketicilerin yapacakları tercihlere örnek olabilir. Bu tercihlerin yanında bireylerin belli ürünleri kullanmama, satın alma yerine kiralama, belli ürünleri paylaşma, belli ürünlerin kullanımını kısma, onarma-onartma, kullanım sonucu atıkları değerlendirme vb. gibi davranışlarıyla da sürdürülebilir tüketimi desteklemeleri mümkündür.

Organik tarımla üretilen organik ürünlerin tercih edilmesi, su kaynaklarının ve biyolojik çeşitliliğin korunmasını ve erezyonun önlenmesini sağlayarak bir bakıma küresel ısınmaya karşı bir eylem niteliğinde olacaktır. Tek kullanımlık ürünler yerine uzun ömürlü ürünlerin kullanımı, daha fazla ürün üretimini engelleyerek doğal kaynak kullanımını düşürecektir. Geri dönüşümlü ürünlerin tercih edilmesi, işletmeleri geridönüşümlü içerik oluşturmaya sevk ederek, makro ölçekte ülkenin enerji tüketimini düşürecektir. Bireylerin belli başlı ürünleri satın alma yerine hizmet satın alması kaynakların etkin kullanımını sağladığından kaynak tasarrufu sağlayacaktır. Örneğin araba satın almak yerine araç kiralama şirketlerinden araç kiralama hizmetinin satın alınması bu duruma örnek olarak verilebilir. Satın almasız bir başka çözüm de gereksinim duyulan ürünlerin belli bir topluluk tarafından paylaşılmasıdır. Örneğin bir apartman, bir sokak ya da bir köyün halı yıkama makinesi satın almak yerine bir tane alıp onu sırayla kullanmaları kaynak tasarrufu sağlamaktadır.

Bireylerin diş macunu, margarin, şampuan vb. gibi ürünlerin kullanımını kısarak kaynak tasarrufu yapmaları mümkündür. Bunun dışında; her geçen gün tüm reklam araçlarında "eskiyi getirin yeniyi götürün" sloganıyla insanları kullandıkları ürünleri yenilemeye davet eden dürtülere karşı durarak, bireyin kullandığı ürünü onarıp ya da onartıp kullanmaya devam etmesi de sürdürülebilir tüketimin diğer bir boyutudur. Böyle bir davranışın topluma yaygınlaşması, işletmelerin ürettikleri ürün miktarını etkileyecek, bu da işletmelerin kullandıkları her türlü kaynağın (hammadde, su, enerji vb.) azalmasıyla sonuçlanacaktır.

Sonuç olarak, sürdürülebilir tüketim –zor da olsa- bir bakıma geçmişteki yaşantılarımıza geri dönmeyi önermektedir. Bundan 30-40 yıl önce, günümüzde bir iki kişinin yaşadığı geniş evlerin yerine çok sayıda kişiyle, klimaya gereksinim duymayan ahşap ve küçük hacimli evlerde bir arada yaşayan bireylerin, alışverişte mağazaların ya da pazarcıların verdiği poşetler yerine kendi pazar çantalarını kullanmaları, lekeyi kolayca çıkaran kimyasal içerikli temizleyicilerin (yeterince yaygın olmaması yüzünden) yerine lekenin üzerini dakikalarca ovalamaları, kullanılmış peynir tenekelerini, okunmuş gazeteleri, cam kavanozları atmak yerine başka amaçlarla değerlendirmeleri, kova ve tasla yıkanmaları, alaturka WC'leri ve arap sabunlarını kullanmaları, birbirinin eski eşyalarını (giysi, mobilya vb.) kullanarak daha az endüstriyel ürün tüketimine odaklı mütevazi bir yaşam sürmeleri, günümüze göre olumsuz ekolojik etkileri oldukça az olan bir yaşam biçimidir. Geçmişle günümüz arasındaki tek fark, geçmişte zorunluluk olarak seçilen yaşam biçiminin, günümüzde isteğe bağlı olarak tercih edilmesinin sağlanmasıdır.

KAYNAKÇA

BARBER, J. (2007). "Mapping the Movement to Achieve Sustainable Production and Consumption in North America", Journal of Cleaner Production, No.15.

CASIMIR, G., DUTILH, C. (2003). "Sustainability: A Gender Studies Perspective", International Journal of Consumer Studies, Vol.27, No.4.

CLARK, G. (2007). "Evolution of the Global Sustainable Consumption and Production Policy and the United Nations Environment Programme's (UNEP) Supporting Activities", Journal of Cleaner Production, No.15.

COHEN, B. (2010). "A Guidance Framework for Mainstreaming Resource Efficiency and Sustainable Consumption and Production in a Developing Country Context", Environment, Development and Sustainability.

COOPER, T. (2005). "Slower Consumption", Journal of Industrial Ecology, Vol.9, No.1-2.

COOPER, T. (2002). "Durable Consumption: Reflections on Product Life Cycles and The Throwaway Society", Life-Cycle Approaches to Sustainable Consumption Workshop Proceedings Interim Report, International Institute for Applied Systems Analysis, Laxenburg, Austria.

DEMİRER, G.N. (2006). "Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim: Türkiye Yolun Neresinde?", AB Katılım Sürecinde Türkiye İçin Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim Yaklaşımları, REC Türkiye, İstanbul.

DOBERS, P., STRANNEGARD, L. (2005). "Design, Lifestyles and Sustainability. Aesthetic Consumption in a World of Abundance", Business Strategy and Environment, No.14.

DOLAN, P. (2002). "The Sustainability of Sustainable Consumption", Journal of Macromarketing, Vol.22, No.2.

FUCHS, D.A., LOREK, S. (2005). "Sustainable Consumption Governance: A History of Promises and Failures", Journal of Consumer Policy, No.28.

HANSEN, U., SCHRADER, U. (1997). "A Modern Model of Consumption for a Sustainable Society", Journal of Consumer Policy, Vol.20, No.4.

HERTWICH, E. (2002). "Life-Cycle Approaches to Sustainable Consumption", Workshop Proceedings Interim Report, International Institute for Applied Systems Analysis, Laxenburg, Austria.

HIRSCHL, B., KONRAD, W., SCHOLL, G. (2003). "New Concepts in Product Use for Sustainable Consumption", Journal of Cleaner Production, No.11.

JACKSON, T., MARKS, N. (1999). "Consumption, Sustainable Welfare and Human Needs – With Reference to UK Expenditure Patterns Between 1954 and 1994", Ecological Economics, No.28.

KNIGHT, A. (2004). "Sustainable Consumption: The Retailing Paradox", Consumer Policy Review, Vol.14, No.4.

KONG, N. vd. (2002). "Moving Business/Industry Towards Sustainable Consumption: The Role of NGOs", European Management Journal, Vol.20, No.2.

MCLAREN, S. J. (2007). "Defining a Role for Sustainable Consumption Initiatives In New Zealand ", 2nd International Conference on Sustainability Engineering and Science, Auckland, NZ.

http://www.nzsses.auckland.ac.nz/conference/2007/papers/McLAREN%20Sustainable%20Consumption%20Paper%20Submitted3.pdf (12.06.2007).

MICHAELIS, L. (2003). "The Role of Business in Sustainable Consumption", Journal of Cleaner Production, No.11.

MOLL, H.C. vd., (2005). "Pursuing More Sustainable Consumption by Analyzing Household Metabolism in European Countries and Cities", Journal of Industrial Ecology, Vol.9, No.1-2.

MONT, O., PLEPYS, A. (2008). "Sustainable Consumption Progress: Should We Be Proud or Alarmed?", Journal of Cleaner Production, Vol.16, No.4.

MORTENSEN, L. F. (2006). "Sustainable Household Consumption in Europe?", Consumer Policy Review, Vol.16, No.4.

MUNKSGAARD, J., WIER, M., vd., (2002). "Indicators for the Environmental Pressure of Consumption", Life-Cycle Approaches to Sustainable Consumption Workshop Proceedings Interim Report, International Institute for Applied Systems Analysis, Laxenburg, Austria.

PAAVOLA, J. (2001). "Towards Sustainable Consumption: Economics And Ethical Concerns For The Environment In Consumer Choices", Revıew Of Social Economy, Vol. 59, No. 2.

PEATTIE, K. (2001). "Towards Sustainability: The Third Age of Green Marketing", The Marketing Review, No.2.

PRINCEN, T., MANIATES, M., CONCA, K. (2002). Confronting Consumption, The MIT Press, Massachusetts.

RAUNER, M. (2008). "Vicdan Rahatlığıyla Tüketim –Lohasçılar Çevre Bilinciyle Yaşıyor", Deutschland Magazine, No.4.

SALZMAN, J. (2007). "Sustainable Consumption and the Law", Environmental Law, No.27.

SAWIN, J. L. (2004). "Enerji Seçimlerini Daha İyi Yapmak", Ed. Assadourian vd., (çev. Ayşe Başçı Sander), Dünyanın Durumu 2004, Worldwatch Enstitüsü-TEMA Vakfı, İstanbul.

SCHAEFER A., CRANE A. (2005). "Addressing Sustainability and Consumption", Journal of Macromarketing, Vol.25, No.1.

SEYFANG, G. (2004). "Consuming Values and Contested Cultures: A Critical Analysis of the UK Strategy for Sustainable Consumption and Production", Review of Social Economy, Vol.62, No.3.

SEYFANG, G. (2005). "Shopping for Sustainability: Can Sustainable Consumption Promote Ecological Citizenship?", Environmental Politics, Vol.14, No.2.

SEYFANG, G. (2006). "Ecological Citizenship and Sustainable Consumption: Examining Local Organic Food Network", Journal of Rural Studies, No.22.

THOGERSEN, J. (2005). "How May Consumer Policy Empower Consumers for Sustainable Lifestyles?", Journal of Consumer Policy, No.28.

VEENHOVEN, R. (2004). "Sustainable Consumption and Happiness, Driving Forces and Barriers to Sustainable Consumption", International Workshop, University of Leeds.

http://www2.eur.nl/fsw/research/veenhoven/Pub2000s/2004d-full.pdf (16.06.2007).

WILLIAMS, K., DAIR, C. (2007). "A Framework of Sustainable Behaviours that Can Be Enabled Through the Design of Neighbourhood-Scale Developments", Sustainable Development, No.15.

_____, (2003). Changing Patterns: UK Government Framework for Sustainable Consumption and Production, DEFRA, London.

_____, (2006). I Will If You Will, SCR (Sustainable Consumption Roundtable), England,.

www.sd-commission.org.uk/publications/downloads/I_Will_If_You_Will.pdf (20.07.2007).

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

BİR VAKIF ÜNİVERSİTESİNDEKİ ÖĞRENCİLERİN SINAV KAYGISI HAKKINDA ARAŞTIRMA

Evren AYRANCI*
Ercan ÖGE**

Özet: Bu makale, yükseköğretim öğrencilerinin önemli bir akademik faaliyet olan "sınavlara" yönelik kaygılarını konu etmektedir. Akademik stresi ve kaygıyı ele alan çalışmaların büyük bir kısmı öğrencilerin çeşitli özellikleri ile akademik stres veya kaygı arasındaki ilişkileri analiz etmektedir. Benzer bir şekilde bu makalenin amacı öğrencilerin cinsiyetleri, iş sahibi olmaları ve genel mutluluk düzeylerinin sınav kaygısı faktörleri üzerinde etki yaratıp yaratmadıklarını tespit etmektir. Türkiye'de yükseköğretim alanında sınav kaygısını ele alan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bu makale söz konusu çalışmalara yönelik bir katkıdır. Bu çalışmanın sonucuna göre sınav kaygısı iki faktöre dayanmaktadır ve öğrencilerin cinsiyeti her iki faktörü de istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkileyebilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Sınav; kaygı; stres; yükseköğretim; örgüt.

A RESEARCH ABOUT EXAMINATION ANXIETY OF THE STUDENTS IN A FOUNDATION UNIVERSITY

Abstract: This article subjects the anxiety of the higher education students towards an important academic event, the "examinations". Most of the studies considering academic stress and anxiety analyze the relationships between academic stress or anxiety and some properties of the students. Likewise, the purpose of this article is to identify whether students' genders, having jobs and general happiness levels form effects upon examination anxiety. There are some studies that consider the examination anxiety of the students in higher education context in Turkey. This article is a contribution to these studies. According to the result of this study, the examination anxiety depends on two facts and students' genders can influence both facts statistically significantly.

Keywords: Examination; anxiety; stress; higher education; organization.

GİRİŞ

Stres kelimesi, Latince "estrictia"dan gelmektedir. Stres, 17. yüzyılda felaket, bela, musibet, dert, keder, elem gibi anlamlarda kullanılırken, 18 ve 19. yüzyıllarda kavramın anlamı değişmiş ve güç, baskı, zorluk gibi anlamlarda kullanılmıştır (Güney, 2000: 428). Stres kavramı en genel anlamıyla ise şu şekilde tanımlanmaktadır: Stres, iç ve dış ortamdan kaynaklanan etkenlerin, kişi tarafından tehdit edici veya zararlı olarak değerlendirilmesi sonucunda, bedensel ve psikolojik boyutlarda ortaya çıkan aşırı uyarılma halidir (Aydın, 2006: 3).

Yapılan çalışmalara göre stres kaynakları genel olarak şu şekilde gruplanabilmektedir: Gündelik yaşamın yol açtığı sosyal ve psikolojik olaylar; fiziksel çevre; bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal açılardan gelişim süreci; toplumsal ve teknolojik değişimler; yaşamda karşılaşılan travmatik olaylar; iş / okul çevresine has olan olaylar (Aydın, 2006: 3). Diğer bir ayrıma göre ise stres; kişilerin engellenme, çatışma yaşama, baskı görme, değişim geçirme ve kendilerine özgü unsurlar olmak üzere beş çeşit kaynaktan doğabilmektedir (Rogers, 2007: 15).

Bir olayın stres yaratıcı olarak değerlendirilmesi, o olayın kendisinin nasıl olduğundan ziyade kişi tarafından nasıl algılandığına, yorumlandığına ve kişinin olaya yönelik olarak gösterdiği psikolojik savunması vasıtasıyla olayla ne kadar başa çıkabildiğine bağlıdır (Özgan ve Balkar, 2008: 341). Sözü geçen hususlar, kişilerin iç ve dış dünyalarının uyumunun ne kadar sağlıklı olduğu ile ilgilidir. Kişilerin iç ve dış dünyalarının uyumunun tam olmaması ve strese uzun süre maruz kalınması kişilerde "kaygı" yaratmaktadır.

* İstanbul Aydın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İngilizce İşletme Bölümü
** İstanbul Aydın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Türkçe İşletme Bölümü

Gelinen nokta itibariyle "kaygı" ve "stres" kavramlarının temel farklılığını açıklamak gerekir. Kaygı, stresin yarattığı bir ürün olarak değerlendirilmekte ve hoş olmayan, bireyi rahatsız eden ve olumsuz etkileyen bir "duygu durumu" olarak tanımlanmaktadır (Özgan ve Balkar, 2008: 339).

Üniversiteler ve yüksekokullar gibi yükseköğretim kurumlarında öğrencileri olumsuz yönde etkileyebilecek birçok neden mevcuttur. Bu olumsuz etkilenmenin önüne geçilmediği takdirde de öğrencilerin ruh sağlıklarının bozulması veya öğrencilerde stres oluşumu kaçınılmaz olmaktadır (Özgan ve Balkar, 2008: 343). Kaygı ise, belli bir akademik konuyla ilgili olan stresin bir sonucu olarak ortaya çıkabilir. Özellikle sınav kaygısı, eğitimin başarısı önündeki en ciddi engel haline gelebilmektedir (Cüceloğlu, 1997: 292).

Yükseköğretimde bulunan öğrencilerin önemli bir kısmı ergenlik süreci içerisindedir. Ergenlik sürecinin stres yaratabilme niteliği bulunurken, bir de yükseköğretimin sağladığı farklı çevre ve akademik beklentiler stres kaynağı olabilmektedir. Tüm bu hususlar sebebiyle "yükseköğretim öğrencilerinin stresi" önemli bir konu haline gelmektedir (Özgan ve Balkar, 2008: 349).

Dolayısıyla yükseköğretim yıllarında öğrencilerin yaşadıkları stresin genellikle yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu tespit doğrultusunda bir sonraki başlık altında yükseköğretim öğrencilerinin streslerini ve stresin bir sonucu olarak kaygılarını ele alan güncel tarihli çalışmalar, gruplanarak aktarılacaktır. Bu çalışmalarda da görüleceği üzere pek çok farklı stres faktörü bulunmaktadır ve sözü edilecek faktörler, farklı şekillerde kaygı oluşumuna yol açabilmektedir.

Hazırlanan bu makalede akademik nitelikli stres faktörlerinden sadece bir tanesi, sınavlar dikkate alınmaktadır. Öğrencilerin bir takım özelliklerinin sınavlardan duyulan kaygı üzerinde bir etki yaratıp yaratmadığı merak edilmektedir. Daha açık bir ifadeyle öğrencilerin mutluluk düzeylerinin, cinsiyetlerinin ve bir işte çalışıyor veya çalışmıyor olmalarının, sınav kaygısına yönelik faktörleri etkileyip etkilemedikleri merak konusudur.

Sınav kaygısı üzerine yapılan çok çeşitli araştırmalar bulunmaktadır ve söz konusu araştırmalarda kullanılan birtakım değerlendirme araçları (ölçekler, envanterler v.b.) literatürde yer edinmiştir. Bu durumda bilimsel devamlılık adına bu araçlardan faydalanmak mantıklı görünmektedir. Makalenin yazarları da bu yolu tercih etmiş ve ülkemizdeki pek çok psikolojik danışmanlık şirketleri ile eğitim kurumları tarafından tercih edilen 50 ifadelik bir sınav kaygısı ölçeğinin ifadelerini uygulamışlardır.

YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARINDAKİ ÖĞRENCİLERİN YAŞADIĞI STRES VE KAYGI

Yapılan çalışmalara göre yükseköğretim kurumlarında bulunan öğrenciler akademik gelişmeler, rol çatışmaları veya çevreden sosyal destek görememe gibi hususlar yüzünden stres yaşayabilmektedir (Ross v.d., 1999: 313). Yaşça büyük olan ve / veya evli öğrencilerde sosyal destek görememe sorunu veya rol çatışmaları önemli birer stres faktörü olmaktadır (Houseknecht ve Spanier, 1980; 379; Jose ve Alfons, 2007: 74; Barnett ve Baruch, 1985: 137). Diğer taraftan yaşı veya medeni hali ne olursa olsun, tüm öğrencilerin akademik performansları hakkında stres yaşadıkları görülmektedir (Finkelstein, v.d., 2007: 261). Akademik performansla (veya akademik görevlerle) ilgili olan stres, öğrencilerin akademik beklentileri ve amaçları ile ilgili bağlantılara sahiptir. Akademik beklenti ve amaçlar ne kadar yüksekse, diğer bir ifadeyle öğrenci ne kadar üstün sonuçlar almak istemekteyse, akademik stres de o kadar yüksek olabilmektedir (Carver ve Scheier, 1994: 271). Yükseköğretim kurumlarındaki öğrencilerin büyük bir kısmı mezun olduktan sonra hayata atılmayı amaçlamaktadırlar. Buna bağlı olarak öğrenciler akademik açıdan yaşadıkları küçük olumsuzlukların geleceklerini tehlikeye attığını düşünebilmektedirler. Söz konusu düşünce öğrencilerin çok çabuk bir şekilde stres yaşamaları sonucunu doğurabilmektedir (Struthers ve Perry, 1996: 173). Çoğu çalışma akademik stres ile akademik beklenti ve amaçlar arasında doğrudan ilişki kurarken, bazı çalışmalarda aradaki ilişkiyi etkileyen birtakım farklı faktörlerin bulunduğu da kabul edilmektedir. Söz konusu ilişkiyi etkileyen en önemli faktörün genellikle öğrencilerin stresle başa çıkma yöntemleri olduğu savunulmaktadır (Endler v.d., 1994: 663; Struthers v.d., 2000: 588).

Nispeten az sayıdaki çalışmada ise öğrencilerin dışa dönük olmaları ile mutlulukları ele alınmaktadır. Bu çalışmalarda dışa dönüklük ve mutluluk hususlarının öğrencilerin akademik stresle başa çıkmalarındaki en önde gelen faktörler olduğu ileri sürülmektedir (Lu, 1994: 86; Riggio v.d., 1993: 279).

Öğrencilerin akademik stresle başa çıkma yolları veya bu stresle başa çıkamamaları, bir takım sonuçları da beraberinde getirmektedir. Elde edilen sonuçlar, akademik başarılar veya başarısızlıklar şeklinde görülebileceği gibi kaygı da olabilir. Daha önce de ifade edildiği üzere kaygı, stresin bir sonucu olmaktadır ve kişiyi rahatsız eden bir duygu durumu olarak tanımlanmaktadır. Gelinen nokta itibariyle akademik stres ve buna bağlı olarak kaygıyı ele alan çalışmalardan bahsedilmesi doğru olacaktır. Söz konusu çalışmaların bir kısmında da görüleceği üzere kaygı, bir duygu durumu olmanın da ötesine geçip, bir takım fiziksel değişimler şeklinde kendisini gösterebilmektedir.

Çalışmaların bir kısmında, akademik stresin ve buna bağlı olarak duyulan kaygıların yükseköğretimin ilk başlarında daha çok yaşandığı ve zamanla azalma eğiliminde olduğu ortaya çıkmıştır (Gerdes ve Mallinckrodt, 1994: 287; Rickinson ve Rutherford, 1996: 221). Bazı çalışmalar ise yükseköğretim boyunca yoğun bir akademik stres yaşandığını ve akademik kaygıların öğrencilerin sağlıklarını tehdit edebildiğini savunmaktadır (Deckro v.d., 2002: 285; Kanters v.d., 2002: 266).

Akademik performansla ilgili stresi ve ortaya çıkan kaygıları irdeleyen çalışmaların çeşitli konuları dikkate aldıkları görülmektedir. Bir sonraki paragraftan itibaren söz konusu çalışmalardan örnekler verilmiştir. Çalışmaların mümkün olduğunca güncel tarihli olmalarına dikkat edilmiştir ve öncelikle yabancı ülkelerde, ardından da Türkiye'de yapılan çalışmalar aktarılmıştır.

Sosyal desteği konu edinen çalışmalara yönelik örnekler:

Brown (2008: 25–26) çalışmasında farklı ülkelerden gelen yüksek lisans öğrencilerini incelemiştir. Yaptığı çalışmada öğrencilerin özellikle kültür ve dil bakımlarından iletişim sorunları yaşadıkları ve iletişim sorunlarına bağlı olarak ders, ödev ve sınavlarda ciddi stres yaşadıkları ortaya çıkmıştır. İletişim sorunlarına bağlı olan stresin zamanla azaldığı ve yüksek lisans eğitiminin sonlarına doğru neredeyse ortadan kalktığı da bulunmuştur. Ancak farklı bir sosyal çevreye giren yabancı öğrencilerin sosyal destek görmemeleri durumunda, bu durumun da strese yol açtığı ortaya çıkmıştır. Gerek sosyal destek görememe, gerekse iletişim sorunlarının yol açtığı stresin ciddi derecede kaygı yaratabildiği ve duyulan kaygının mide bulantısı, kusma, uyku bozukluğu, ağlama ve hatta eğitimden çekilme şeklinde kendisini gösterdiği tespit edilmiştir.

Persaud'un (1993: 49–51) çalışmasında yükseköğretim kurumlarındaki öğrencilerin akademik gereksinimlerden ötürü stres yaşadıklarını ortaya koymuştur. Yaşanan stres yerli ve yabancı öğrencilerde yakın miktarlarda iken yabancı öğrencilerin stresi daha gözle görülür bir şekilde ifade ettikleri ortaya çıkmıştır. Yabancı öğrenciler yerli öğrencilerden daha çok kaygı duymakta ve bunu daha duygusal davranışlarla ifade etmektedir. Yabancı öğrencilerde hızla artan stres seviyesinin düşürülmesi için çevrenin sosyal destek göstermesi gerektiği düşünülmektedir.

Mac George v.d. (2005: 369–371), yükseköğretimde bulunan öğrencilerin akademik performans stresi yaşadıklarını ve bu stresin kaygı ile depresyona yol açtığını ortaya çıkaran bir çalışma yapmışlardır. Öğrencilerin gördükleri sosyal destek ise kaygı belirtileri olan fiziksel rahatsızlık ile huzursuzluk hislerinin hafiflemesini sağlamaktadır.

Türkiye'de ise dikkat çekici bir çalışmayı Durna (2006: 339–342) yapmıştır. Üniversite öğrencilerinin yoğun akademik stres yaşayabildiklerini ifade eden Durna, özellikle arkadaş çevresinin sosyal desteğinin akademik stresi yenmede önemli olduğu sonucuna varmıştır. Yakın arkadaş sayısı, arkadaşlarla iletişime geçebilme ve beraberce hareket edebilme olanaklarının varlığı gibi hususlar, akademik stresi azaltabilmektedir.

Balaban (2000: 7) ise sadece öğrencilerin değil öğretmenlerin de akademik ortamda yaşadıkları stresi konu edinmiştir. Öğrencilerde olduğu gibi öğretmenlerde de akademik stres olabilmekte ve ailenin, iş ortamındaki arkadaşların ve yöneticilerin destekleri sayesinde stresle daha kolay başa çıkılabilmektedir.

Sosyal desteği konu edinen çalışmalar ışığında, sosyal desteğin akademik stres ve kaygıyı azaltıcı etkilerinin bulunduğu ifade edilebilir. Daha önce de belirtildiği üzere stres ve kaygı kişide biriken aşırı uyarılma veya olumsuz duygu durumuydu. Söz konusu birikimin kişi tarafından başkalarıyla paylaşılmasının, birikimin şiddetini azaltıcı bir şekilde etki doğurduğu düşünülmektedir. Zira bu düşünceyi destekleyen ve doğrudan akademik stresle ilgili olmadığı halde kişilerin duygusal birikimlerini başkalarıyla paylaşmalarının, stres ve kaygının etkilerini azalttığını ifade eden çeşitli çalışmalar da bulunmaktadır (Lindrop, 1999: 971; Chen v.d., 2003: 303).

Akademik eğitim sürecinin farklı dönemlerini ele alan çalışmalara yönelik örnekler:

Young (2000: 416–417) yükseköğretim görmekte olan tüm öğrencilerin ilk akademik görevlerinde (ilk ödev, sınav veya sunumlarında) yüksek miktarda stres yaşadıklarını ifade etmektedir. Yaşanan stres tüm öğrencilerde yüksek seviyede olduğu halde stresin etkileri farklı öğrencilerde farklı şekilde görülmektedir. Kendilerine güveni daha yüksek olan öğrenciler ilk akademik görevlerinden aldıkları notları sorgularken öğretim üyelerinin kendilerine hak ettiklerinden daha az not verdiklerini düşünmektedirler. Bunun sonucu olarak söz konusu öğrencilerin daha sinirli oldukları tespit edilmiştir. Diğer taraftan kendilerine güveni daha düşük olan öğrenciler ilk defa aldıkları notlarını sorgularken öğretim üyelerinin objektif olduklarını düşünmektedirler. Alınan düşük bir not varsa, bu notun sorumlusunun sadece kendileri olduğunu ifade etmektedirler. Kendilerine yönelik güveni düşükte olsa yüksekte olsa, güveni aşırı uçlarda olan öğrencilerin aşırı derecede duygusal dalgalanmalar sergiledikleri ortaya çıkmaktadır.

Pancer v.d. (2000: 54–57) üniversite öğrencilerinin üniversiteye ilk girdikleri dönem ile birinci yıllarının sonunu incelemişlerdir. Yükseköğretimden daha çok beklentileri olan öğrencilerin daha az akademik performans stresi yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Beklentileri düşük olan öğrenciler ise sınavlar ve ödevler yüzünden daha çok stres yaşamaktadır. Sonuçta yaşanan stresin hayal kırıklıklarına yol açtığı ve öğrencilerin ailelerinden destek görmeleri gerektiği görülmüştür.

Johnson (2007: 53–55) üniversiteden mezun olmaya yaklaşmış olan öğrencilerin sosyal destek görmeleri ve hayatları ile ilgili amaç belirlemeleri durumunda akademik açıdan daha az kaygı yaşadıklarını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca kaygıyı azaltmak için hayat ile ilgili amaç belirlemenin, sosyal destek görmekten daha etkili olduğu sonucuna varmıştır.

Akademik eğitim sürecinin farklı dönemlerini ele alan çalışmalarda, öğrencilerin daha erken eğitim dönemlerinde daha fazla akademik stres yaşadıkları ortaya çıkmaktadır. Eğitim sürecinin sonlarına doğru ise akademik stresin azalmaya başladığı dikkat çekmektedir. Akademik stresin azalmasının önemli bir sebebi öğrencilerin çevrelerine uyum göstermeleri olabilir. Yeni bir çevreye giren bir kişi ilk başlarda çevreyle ilgili çok karmaşık beklentiler geliştirebilir. Söz konusu karmaşık beklentiler kişinin çevreye uyum sağlamasını olumsuz etkileyecektir (Tetlock v.d., 1993: 508). Ancak zamanla girdiği bu yeni çevrede yaşayan kişi, çevreyle ilgili beklentilerini daha gerçekçi bir hale getirecektir. Kişinin gerçekçi beklentilere sahip olması, kişinin gereksiz unsurlardan yaşayabileceği stres ve kaygının ortadan kalkması sonucunu doğurabilir ve bu yüzden kişinin yaşadığı stres ile kaygıda genel bir azalış görülebilir.

Rol çatışmalarını konu edinen çalışmalara yönelik örnekler:

Giancola v.d. (2009: 261–263) yükseköğretim görmekte olan ve çalışan öğrencileri değerlendirdikleri çalışmalarında bir stres modeli önermişlerdir. Öğrencilerin evde ve işte farklı rolleri üstlendiklerinden ötürü, bu rollerin hem birbirleriyle hem de öğrenci rolüyle çatıştığı ortaya çıkmıştır. Çatışmalar öğrencilerin akademik başarılarını azaltırken, özellikle akademik görevlerinde daha çok stres yaşamaları sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca stres yüzünden ortaya çıkan kaygı, hayattan duyulan tatminin azalması ve fiziksel rahatsızlıklar şeklinde kendisini göstermektedir.

Sandler (2002: 6) benzer şekilde yükseköğretimde bulunan öğrencilerin pek çok farklı roller yüzünden çatışmalar yaşadıklarını ve buna bağlı olarak öğrencilerin akademik ortamda stres yaşadıklarını ifade etmektedir. Akademik strese bağlı olarak görülen kaygı ise öğrencilerin aşırı heyecanlı ve dikkatsiz olmaları şekliyle ortaya çıkmakta ve özellikle öğrencilerin not ortalamalarını ve sınav sonuçlarını düşürmektedir.

Donaldson ve Graham (1999: 39) üniversitelerde bulunan öğrencilerin yaşadıkları stresin birkaç unsura dayandığını savunmaktadırlar: Farklı roller arasındaki çatışmalar, akademik beklentiler, kişisel beklentiler ve sosyal yapı. Araştırmacılar tüm bu unsurların beraberce strese yol açtığı ve stres altındaki öğrencilerin duymaya başladıkları kaygının zamanla depresyona zemin hazırladığını ifade etmişlerdir.

Balaban (2000: 6) öğretmenlerin de aynen öğrenciler gibi farklı rollere sahip olduklarını ifade etmektedir. Bu roller akademik işlerden, kişinin kendisinden olan beklentilerinden veya öğrencilerin, iş arkadaşlarının ve velilerin kişiden

olan beklentilerinden ortaya çıkabilmektedir. Rol çatışmaları ciddi şekilde stres yaratabilmekte ve öğretmenlerde de kaygıya yol açabilmektedir.

Konuyla ilgili çalışmalarda, rol çatışmalarının farklı unsurlara dayanabildiği ve akademik stresi desteklediği görülürken, benzer şekilde daha genel bir perspektiften bakıldığında da rol çatışmalarının stres ve kaygıya yol açtığı ifade edilmektedir (Ceylan ve Ulutürk, 2006: 55–58).

Cinsiyeti dikkate alan çalışmalara yönelik örnekler:

Chen v.d. (2009: 339–340) üniversite öğrencileri arasındaki stresi konu edindikleri çalışmalarında stresin sadece akademik ortamdan doğduğunu varsaymışlardır. Erkek öğrencilerin daha stresli oldukları ve stresle başa çıkma yollarına pek başvurmadıkları görülürken, genel olarak akademik stresin öğrencilerin psikolojik sağlığını tehdit ettiği ortaya çıkmıştır. Akademik stres tüm öğrencilerde davranış bozukluklarına kadar varabilen sonuçlar yaratma riskini doğurmaktadır ve söz konusu risk, erkek öğrenciler açısından daha büyüktür.

Misra ve McKean (2000: 49–51) kadın üniversite öğrencilerinin erkek öğrencilerden daha iyi zaman yönetimi yapabildikleri ancak buna rağmen daha fazla akademik performans stresi yaşadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Kadın öğrenciler daha çok kaygı duymakta ve kaygıyı duygusal açıdan daha hassas davranışlarla göstermektedirler. Ayrıca kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre duygularını daha açık bir şekilde ortaya koydukları görülmektedir. İlginç bir ayrıntı ise ara sınıflarda olan üniversite öğrencilerinin, ilk ve son sınıf öğrencilerine göre daha çok akademik stres yaşadıklarıdır.

Halamandaris ve Power (1999: 684) kadın üniversite öğrencilerinin erkek öğrencilerden daha az yalnızlık çektikleri, daha sosyal oldukları ve üniversite hayatına daha iyi adapte oldukları sonuçlarına ulaşmışlardır. Bu hususlar sebebiyle kadın öğrenciler akademik performans açısından daha az stres yaşamakta ve genel olarak daha başarılı olmaktadırlar.

Özgan ve Balkar (2008: 348–349) eğitim fakültesi öğrencilerini konu edindikleri çalışmalarında cinsiyet ile akademik stres ve kaygı arasında anlamlı ilişkilerin olduğunu bulmuşlardır. Kadın öğrenciler daha yüksek stres seviyesine sahiptir ve buna bağlı olarak akademik performansları hakkında daha çok kaygı duymaktadırlar. Kaygı ise kendisini oldukça değişken olan duygulanmalar şeklinde göstermektedir.

Türkiye'de yapılmış olan diğer çalışmalarda da benzer şekilde kadın öğrencilerin daha çok akademik stres yaşadıkları ve kaygı düzeylerinin oldukça yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Gerek Çakmak ve Hevedanlı (2005: 115), gerekse Bilgel v.d. (2007: 6) tarafından yapılan çalışmalar sonucunda kadın öğrencilerin kaygı, akademik stres ve depresyon düzeyleri erkek öğrencilere göre daha yüksek çıkmaktadır.

Akademik stresin zararlarını inceleyen çalışmalara örnekler:

Bunevicius v.d. (2008: 499–501) tıp ve sosyal bilimlerde eğitim görmekte olan üniversite öğrencilerini inceledikleri çalışmalarında kaygı ve depresyonu ölçmüşlerdir. Tüm öğrencilerde özellikle sınavlar yüzünden önemli ölçüde kaygı olduğu ortaya çıkarken, kaygının psikolojik ve fiziksel olarak öğrencilere zarar verdiği görülmüştür. Ayrıca kaygının öğrencilerin strese yönelik dirençlerini azalttığı ve gelecekte meydana gelebilecek akademik stres faktörlerinin daha büyük sorunlara yol açmasına olanak sağladığı sonucu ortaya çıkmıştır.

Sivonova v.d. (2004: 186–188) literatürün genelinden farklı bir çalışma yaparak üniversite öğrencilerinin yaşadıkları stresin biyolojik etkilerini ölçmüşlerdir. Öğrencilerin sınav zamanında ve sınav zamanının dışındaki zamanlarda değerlendirildiği çalışmada, sınav stresinin sınav kaygısına yol açtığı ve kaygı yüzünden öğrencilerin lenfosit ve yağ hücrelerinin zarar gördüğü ortaya çıkmıştır.

Akademik performansla ilgili olan stresi ve stresle başa çıkma şekillerini değerlendirmek için çeşitli ölçekleri kullanan çalışmalar bulunmaktadır (Carver v.d., 1989: 281–283; Carver ve Scheier, 1994: 193–194). Bazı çalışmalarda ise akademik performansla ilgili stresi ölçmek için genel kaygı düzeyi, boş zaman faaliyetlerinin özellikleri ve planlama becerileri gibi unsurlar değerlendirilebilmektedir (Andrews ve Wilding, 2004: 519–521).

METODOLOJİ

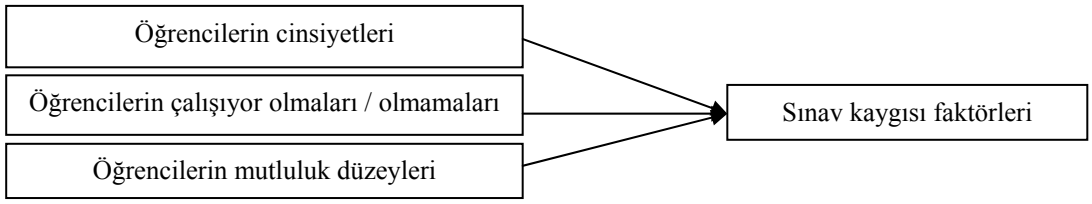
Araştırmanın Tasarımı ve Modeli

Şu ana kadar anlatılanlar ışığında öğrencilerin cinsiyetleri, farklı rolleri üstlenmeleri, sosyal destek görmeleri gibi hususların stres ve kaygı kavramları üzerinde belirleyici rol oynadıkları görülmektedir. Araştırma için de söz konusu hususlar dikkate alınmıştır. Öğrencilerin cinsiyetlerinin sınav kaygısında bir etki yaratması beklenmektedir. Öğrencilerin farklı rolleri konusunda ise sadece öğrencilerin bir işte çalışıp çalışmadıkları dikkate alınmaktadır. Katılımcı öğrencilerin tamamı ön lisans öğrencileridir ve evli veya ebeveyn olan öğrenci sayısının oldukça düşük olduğu varsayılmaktadır. Buna göre "eş" ve "ebeveyn" rollerinin araştırmada fazla öne çıkacağı beklenmemektedir. Diğer taraftan ön lisans öğretimi tam zamanlı olarak gerçekleşmektedir ve "öğrenci" rolüyle en çok çatışacak rolün özellikle zaman dikkate alındığında, "işgören" rolü olacağı düşünülmektedir.

Sosyal desteğe yönelik olarak doğrudan bir soru veya ifade bulunmamaktadır. Bunun yerine öğrencilerin ne kadar mutlu oldukları sorulmuştur. Buradaki beklenti, çevresi ile olumlu sosyal ilişkilere sahip olan (çevresiyle yeterli destek görebilecek şekilde ilişkilere sahip olan) öğrencilerin genel olarak daha mutlu olduklarıdır.

Tüm bu hususlar dikkate alındığında, araştırmanın amacı şu iki soruya cevap vermektir:

1. Öğrencilerin yaşadıkları sınav kaygısı hangi faktörlere dayanmaktadır?
2. Öğrencilerin cinsiyetleri, çalışıyor olmaları ve mutluluk düzeyleri sınav kaygısını oluşturan faktörlerde bir etki yaratabilmekte midir?

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Ölçüm Aracı ve Değişkenler

Literatür taraması sayesinde konuyla ilgili olarak önde gelen bir ölçüm aracının Spielberger (1980: 87) tarafından geliştirilen Sınav Kaygısı Envanteri olduğu ortaya çıkmıştır. Bu envanter sınavlarla ilgili olarak olumsuz duyguları, düşünceleri ve yaklaşımları değerlendirmekte; 8 maddelik bir faktörü ile *kuruntuyu*, 12 maddelik diğer bir faktörü ile de *duyuşsallığı* ölçmektedir (Spielberger, 1980: 88). Yerli literatür incelendiğinde ise söz konusu envanterin dilimize uyarlandığı görülmektedir (Öner, 1990: 3 ve 1996: 12).

Bu makalenin yazarları ilk başta bahsi geçen sınav kaygısı envanterini kullanmayı düşünmüşlerdir. Ancak bu envanterden daha gelişmiş olan ve daha fazla faktörü dikkate alan diğer bir sınav kaygısı ölçüm yönteminin kullanılması daha uygun görülmüştür.

Kullanılması kararlaştırılan sınav kaygısı ölçüm yöntemi[*] toplam 50 adet ifadeyi içermektedir ve bu 50 ifade toplam 7 adet faktöre dağılmaktadır: Başkalarının sizi nasıl gördüğü ile ilgili endişeler, kendinizi nasıl gördüğünüzle ilgili

[*] Söz konusu yöntem pek çok danışmanlık şirketi ve eğitim kurumu tarafından kullanılmaktadır. Birkaç örnek verilirse:

- B&B Psikolojik Danışmanlık (2005). Sınav Kaygısı Ölçeği. [Erişim Adresi]: < http://www.bbdanismanlik.com.tr/sayfa/sınavkaygısıölçeği.asp >, [Erişim Tarihi: 06.10.2010].

endişeler, gelecekle ilgili endişeler, yeterince hazırlanmamakla ilgili endişeler, bedensel tepkiler, zihinsel tepkiler, genel sınav kaygısı (B&B Psikolojik Danışmanlık, 2005). Söz konusu ölçüm yöntemine bakıldığında, her ifade için sadece "doğru" veya "yanlış" şeklinde iki uçlu (dikatomik) cevap olanaklarının bulunduğu görülmektedir (B&B Psikolojik Danışmanlık, 2005). Diğer taraftan araştırmanın cevabını aradığı bir soru, sınav kaygısının hangi faktörlere dayandığıdır. Bu yüzden yazarlar veriler üzerinde keşfedici faktör analizi yapmak ve eğer varsa, bahsi geçen 7 faktörün dışındaki faktörleri de ortaya çıkarmak istemektedirler. Faktör analizi için verilerin normal dağılım göstermeleri gerektiğinden ötürü, yazarlar sözü edilen ölçüm yöntemini bire bir uygulamamışlar ve bu yöntemin içerdiği 50 ifadeye yönelik cevapların 5'li Likert tipi ölçeğe dağıldığı bir anket formu oluşturmuşlardır. Anket formlarının yanı sıra öğrenci tanıma formları oluşturulmuş ve bu formlarda öğrencilerin çalışıyor olup olmadıkları, ne kadar mutlu oldukları ve cinsiyetleri sorulmuştur.

Sınav Kaygısı Kavramının İstatistiksel Yapısının Ortaya Çıkarılması

Anketler ve öğrenci tanıma formları 5–17 Nisan 2009 tarihleri arasında İstanbul Aydın Üniversitesi'nin meslek yüksekokulundaki insan kaynakları yönetimi, emlak ve emlak yönetimi, sağlık kurumları işletmeciliği ile bankacılık ve sigortacılık programlarında uygulanmıştır. Söz konusu programlardaki toplam öğrenci sayısı 898'dir. %10'luk hata payı ve %95'lik güven aralığı altında örneklem büyüklüğü 87 çıkmaktadır. Diğer taraftan anket formlarında eksik verilerin olabileceği düşüncesiyle toplam 105 kişilik bir örneklem ile çalışılmıştır.

Gelinen nokta itibariyle neden %10'luk hata payı yerine %5'lik hata payının kullanılmadığı düşünülebilir. Anket, her sınıfta sadece bir kez uygulanmıştır. Bunun sebebi ankete daha önce katılan öğrencilerin, daha sonra katılacak öğrencilere anket ifadelerini söylemelerini engellemektir zira ankete önce katılanlar, sonra katılanlara anket ifadelerini açıklarlarsa, bu durumda ankete sonra katılacak öğrencilerin etki altında kalabilecekleri düşünülmektedir. Dolayısıyla anket uygulaması sırasında sınıfta olan öğrenciler ankete katılmıştır ancak daha sonra sınıfa gelen veya devamsız olan öğrenciler ankete hiçbir şekilde dahil edilmemişlerdir. Buna bağlı olarak daha büyük bir hata payının dikkate alınması mantıklı görülmüştür.

105 katılımcı ve 50 anket ifadesi bulunmaktadır, dolayısı ile toplam 5250 adet veri elde edilmelidir. Ancak uygulama sonucunda 93 verinin eksik olduğu görülmüştür. Buna göre eksik verilerin oranı %1,78'dir. Mutluluk düzeyi, çalışıyor olma ve cinsiyet unsurlarında eksiklik bulunmamaktadır. Analizin başında, eksik verilerin doldurulması için eksik verilerin yerine ilgili değişkenlerin aritmetik ortalamaları yazılmıştır.

Sınav kaygısının istatistiksel yapısını, diğer bir ifadeyle sınav kaygısı kavramının hangi faktörlere dayandığını ortaya çıkarmak için keşfedici faktör analizi kullanılmıştır. Analizde çıkarım yöntemi olarak "temel bileşenler", dönüşüm yöntemi olarak ise "varimax" seçilmiştir.

Keşfedici faktör analizinin sonucunda 50 ifadeden geriye 29 tanesi kalmıştır. KMO değeri 0,817 iken Bartlett test sonucu anlamlıdır, dolayısıyla veriler faktörleştirmeye uygun verilerdir. 29 ifade toplam varyansın %58,13'ünü açıklamaktadır. Ortaya toplam altı adet faktör çıkmaktadır. Söz konusu faktörler ve bu faktörlerin ifadeleri, Tablo 1'de yer almaktadır.

- Ankara Ticaret Meslek, Anadolu Ticaret Meslek ve Adalet Meslek Lisesi (2010). Sınav Kaygısı Ölçeği. [Erişim Adresi]: <http://www.ankaraticaretlisesi.k12.tr/rehberlik/sinavkaygisiolcegi1.doc>, [Erişim Tarihi: 06.10.2010].
- Erzincan Lisesi (2010). Sınav Kaygısı Ölçeği. [Erişim Adresi]: <http://www.erzincanlisesi.k12.tr/rhb.bel/sinav%20kayg.%20olc..doc>, [Erişim Tarihi: 06.10.2010].
- Batman Rehberlik ve Araştırma Merkezi (2009). Sınav Kaygısı Ölçeği. [Erişim Adresi]: <http://www.batmanram.gov.tr/index.php?ind=downloads&op=download_file&ide=47&file=SnavKaygslei.doc>, [Erişim Tarihi: 06.10.2010].
- Çaycuma Anadolu Lisesi (2008). Sınav Kaygısı Ölçeği. [Erişim Adresi]: <http://caycumaanadolulisesi.k12.tr/readarticle.php?article_id=9>, [Erişim Tarihi: 06.10.2010].
- Şehitkamil Rehberlik ve Araştırma Merkezi (2009). Sınav Kaygısı Ölçeği. [Erişim Adresi]: <http://www.sehitkamilram.gov.tr/dosya/1341.doc>, [Erişim Tarihi: 07.10.2010].
  Ayrıca yöntemin bilgisayar formu örneği için bkz.: http://www.ebos.com.tr/Dosyalar/ Resimler/T-SKO-0503.pdf

Tablo 1. Sınav Kaygısı Kavramının Faktörleri

	Faktörler					
	Sınav Gerginliği	Zihinsel Karışıklık	Akademik Başarı Kaygısı	Sınav Kariyer İlişkisi	Sınav Alternatifi	Sınav Gelecek İlişkisi
Sınavdan önce daima gergin ve huzursuz olurum.	,803					
Önemli sınavlardan önce midem bulanır.	,723					
Gerçekten önemli bir sınava girerken çoğunlukla bedensel olarak panik halinde olurum.	,697					
Önemli sınavlardan önce zihnim adeta durur kalır.	,696					
Önemli bir sınava girecek olmam uykularımı bozar.	,691					
Önemli bir sınava hazırlanırken çok kere olumsuz düşüncelerle peşin bir yenilgiyi yaşarım.	,666					
Bir sınavdan önce ne kendime tam olarak güvenebilirim, ne de zihinsel olarak gevşeyebilirim.	,660					
Sınav sonuçlarını almadan önce kendimi çok endişeli ve huzursuz hissederim.	,657					
Bir sınav sırasında bedenimin belirli yerlerindeki kaslar kasılır.	,654					
Sınavlarla ilgili endişelerim çoğunlukla tam olarak hazırlanmamı engeller ve bu durum beni daha çok endişelendirir.	,564					
Sınav sırasında çevremdeki insanların gezinmesi ve bana bakmalarından sıkıntı duyarım	,561					
Bir sınavdan önce çoğunlukla içimden bağırmak gelir.	,514					
Bir sınavdan sonra çoğunlukla yapmış olduğumdan daha iyi yapabileceğimi düşünürüm.		,665				
Bir sınava ne kadar çok çalışırsam, o kadar çok karıştırıyorum.		,644				
Sınavlar sırasında bazen gerçekten bildiklerimi unutacak kadar heyecanlanıyorum.		,566				
Önemli problemlerimden biri, bir sınava tam olarak hazırlanıp hazırlanmadığımı anlamaktır.		,516				
Bir sınav sırasında, bazen zihnimin sınavla ilgili olmayan konulara kaydığını zannediyorum.		,504				
Kırık not aldığım zaman, tanıdığım bazı insanların benimle alay edeceğini biliyorum ve bu beni rahatsız ediyor.			,759			
Çevremdekiler (ailem, arkadaşlarım) başaracağım konusunda bana güveniyorlar.			-,721			
Başarısız olursam arkadaşlarımın gözünde değerimin düşeceğini biliyorum.			,608			

Tablo 1 devam

Bir sınavda başarılı olamazsam, zaman zaman zannettiğim kadar akıllı olamadığımı düşünürüm.			,506			
Sınavlarda başarılı olanlar çoğunlukla hayatta da iyi pozisyonlara gelirler.				,714		
Sınavdaki sonuçların hayat başarım ve güvenliğimle doğrudan ilişkili olduğunu düşünürüm.				,709		
Sınavlar insanın gerçekten ne kadar bildiğini gösterir.				,531		
Sınıf geçmek için sınava girmektense, ödev hazırlamayı tercih ederdim.					,798	
Testi değerlendirenlerin, bazı öğrencilerin sınavda çok heyecanlandıklarını bilmelerini ve bunu testi değerlendirirken hesaba katmalarını isterdim.					,633	
Eğer sınavlar olmasaydı dersleri daha iyi öğreneceğimden eminim.					,596	
Geleceğimin sınavlarda göstereceğim başarıya bağlı olduğunu bilmek beni üzüyor.						,766
Sınavların insanın gelecekteki amaçlarına ulaşması konusunda ölçü olmasına hayret ederim.						,756

Keşfedici faktör analizi sonucunda altı faktör ortaya çıktığı halde, bu faktörlerin güvenilirlik analizi yapıldığında dört faktörün nispeten düşük güvenilirlik değerlerine sahip olduğu görülmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Sınav Kaygısı Kavramı Faktörlerinin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Faktör	**Cronbach-Alpha Değeri**
Sınav Gerginliği	0,914
Zihinsel Karışıklık	0,699
Akademik Başarı Kaygısı	0,272
Sınav Kariyer İlişkisi	0,566
Sınav Alternatifi	0,558
Sınav Gelecek İlişkisi	0,544
İfadelerin Tamamı	**0,879**

Literatürde genel olarak 0,6'nın üzerindeki Cronbach-Alpha değerleri kabul görmektedir (Garson, 2008) ve bu anlayışla hareket edilerek 0,6'nın altında Cronbach-Alpha değeri olan faktörler analiz dışı bırakılmıştır. Buna göre istatistiksel açıdan sınav kaygısı iki faktörden oluşmaktadır: Sınav gerginliği ve zihinsel karışıklık. Bu iki faktörün tüm ifadelerinin Cronbach-Alpha değeri ise 0,918 çıkmaktadır.

Sınav kaygısı faktörleri ile cinsiyet, çalışıyor olma ve mutluluk düzeyi ilişkileri

Daha önce de ifade edildiği gibi cinsiyet, çalışıyor olma ve mutluluk düzeyi değişkenlerinin her birisinin sınav kaygısı faktörlerinde bir etki yaratıp yaratmadığı ele alınmaktadır. Diğer bir ifadeyle sınav kaygısını oluşturan faktörlerin söz konusu değişkenlerden etkilenip etkilenmediği incelenmektedir. İnceleme için "çok değişkenli genel doğrusal model (multivariate general linear model)" kullanılmıştır.

İlişkileri irdelemeden önce betimleyici istatistik çalışması yapılmış ve ardından da çok değişkenli genel doğrusal model uygulamasına geçilmiştir.

Betimleyici istatistiğe dayalı bulgular

Öğrencilerin ortalama mutluluk düzeyi 6,37 çıkmıştır. Buna göre öğrenciler "biraz mutlu"durlar. "Oldukça mutlu" olduklarını ifade eden öğrenci sayısı 28 iken, 20 öğrenci "mutlu" oldukları ifade etmişlerdir. Toplamda öğrencilerin dörtte üçlük kısmı farklı düzeylerde mutlu olduklarını belirtmişlerdir.

Öğrencilerin çok büyük bir kısmı (80 kişi) kadın öğrencidir. Erkek öğrencilerin sayısı sadece 25'tir. Bir işte çalışmayan öğrenci sayısı 72'dir. Buna göre öğrencilerin %68,6'sı işte çalışmamaktadır.

Keşfedici faktör analizi sonuçlarına göre ortaya iki adet faktör çıkmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere söz konusu iki faktörde yer alan ifadeler Likert tipi ölçekle ölçülmüştür. Bu ifadelere verilen puanların değerlendirmesi yapıldığında, diğer bir deyişle hangi ifadelerin daha yüksek ortalama puanlara sahip oldukları (öğrencilerin en çok hangi ifadelere katıldıkları) incelendiğinde, ortaya şu sonuçlar çıkmaktadır:

Sınav gerginliği faktörünün ifadeleri incelendiğinde öğrencilerin en çok katıldıkları ifadenin "sınav sırasında çevremdeki insanların gezinmesi ve bana bakmalarından sıkıntı duyarım" ifadesi olduğu görülmektedir. Ayrıca öğrenciler sınavlardan önce gergin ve huzursuz olurlarken, sınav sonuçlarını öğrenmeden önce de ciddi bir şekilde endişe ve huzursuzluk hissetmektedirler. Diğer taraftan öğrencilerin büyük bir kısmı sınav sırasında bedenlerinin kasılmadığını ifade etmektedirler. Faktörün diğer ifadeleri incelendiğinde ise öğrencilerin genellikle ifadelere pek katılmadıkları görülmektedir.

Zihinsel karışıklık faktöründe ise tam tersine öğrencilerin ifadelerin tamamına katılım gösterdikleri dikkat çekmektedir. Buna göre öğrenciler en çok bir sınavdan sonra, o sınavda yaptıklarından daha da iyisini yapabileceklerini düşünmektedirler. Ayrıca öğrenciler sınav sırasında zihinlerinin farklı konulara kaydığını ifade ederlerken, sınavlar sırasında bildiklerini de unutacak kadar heyecanlanmaktadırlar.

Sonuç çıkarıcı istatistiğe dayalı bulgular

Daha önce de belirtildiği üzere çok değişkenli genel doğrusal model kullanılmıştır. Modelin içeriğine geçmeden önce birtakım bilgilerin analiz edilmesi gerekmektedir. Tablo 3'te Box testinin sonuçları yer almaktadır. Box testinin özelliği, değişkenlerin kovaryans matrislerinin eşitliğini (diğer bir ifadeyle kovaryans matrislerinin homojenliğini) kontrol etmesidir ve analize devam edebilmek için Box test değerinin anlamlı olmaması gerekmektedir (Field, 2005: 134). Kısaca Box testi, çok değişkenli genel doğrusal modeli uygulayabilmek için yapılması gereken bir ön analizdir. Tablo 3'e göre Box test değeri anlamlı değildir (p=0,352; p>0,05).

Tablo 3. Box Testi Sonuçları

Box's Test of Equality of Covariance Matrices[a]	
Box's M	42,357
F	1,079
df1	30
df2	1,467E3
Sig.	,352
Tests the null hypothesis that the observed covariance matrices of the dependent variables are equal across groups.	
a. Dizayn: Sabit Terim + Mutluluk Derecesi + İşin Olup Olmaması + Cinsiyet	

Box testine benzer bir şekilde Levene testi de doğrusal model uygulamasından önce yapılması gereken bir ön analizdir. Tablo 4'e göre Levene test değeri, her iki bağımlı faktör açısından da %5'lik anlamlılık seviyesinde istatistiksel açıdan anlamlı değildir. Buna göre hata varyanslarının homojen olmaları söz konusudur. Diğer taraftan

hata varyanslarının homojen olmamaları durumunda, bağımlı değişkenlere dönüşüm yapılması gerekmektedir (Meyers v.d., 2006: 69). Varılan sonuca göre bağımlı değişkenler olan "sınav gerginliği" ile "zihinsel karışıklık" unsurları, genel doğrusal modele hiçbir istatistiksel müdahale yapılmaksızın katılabilir.

Tablo 4. Levene Testi Sonuçları

Levene's Test of Equality of Error Variances[a]				
	F	df1	df2	Sig.
Sınav Gerginliği	1,624	24	59	,067
Zihinsel Karışıklık	1,324	24	59	,190
Tests the null hypothesis that the error variance of the dependent variable is equal across groups.				
a. Dizayn: Sabit Terim + Mutluluk Derecesi + İşin Olup Olmaması + Cinsiyet				

Tablo 5'te modelin bütünü ele alındığı zaman üç bağımsız unsurun, sınav gerginliği ile zihinsel karışıklık üzerinde ne kadar etki yaratabildikleri ve bu etkilerin istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı görülmektedir. Tablo 5'e göre sadece cinsiyetin, sınav gerginliği ile zihinsel karışıklık üzerinde anlamlı bir etki yarattığı ortaya çıkmıştır (p=0,013; p<0,05).

Tablo 5. Genel Doğrusal Model Hakkındaki Sonuçlar

Multivariate Tests[c]						
Etki		Değer	F	Hipotez df	Hata df	Sig.
Sabit Terim	Pillai's Trace	,856	2,118E2[a]	2,000	71,000	,000
	Wilks' Lambda	,144	2,118E2[a]	2,000	71,000	,000
	Hotelling's Trace	5,965	2,118E2[a]	2,000	71,000	,000
	Roy's Largest Root	5,965	2,118E2[a]	2,000	71,000	,000
Mutluluk Derecesi	Pillai's Trace	,312	1,479	18,000	144,000	,106
	Wilks' Lambda	,708	1,489[a]	18,000	142,000	,102
	Hotelling's Trace	,385	1,498	18,000	140,000	,099
	Roy's Largest Root	,289	2,309[b]	9,000	72,000	,024
İşin olup olmaması	Pillai's Trace	,011	,382[a]	2,000	71,000	,684
	Wilks' Lambda	,989	,382[a]	2,000	71,000	,684
	Hotelling's Trace	,011	,382[a]	2,000	71,000	,684
	Roy's Largest Root	,011	,382[a]	2,000	71,000	,684
Cinsiyet	Pillai's Trace	,116	4,640[a]	2,000	71,000	,013
	Wilks' Lambda	,884	4,640[a]	2,000	71,000	,013
	Hotelling's Trace	,131	4,640[a]	2,000	71,000	,013
	Roy's Largest Root	,131	4,640[a]	2,000	71,000	,013
a. Tam istatistik						
b. The statistic is an upper bound on F that yields a lower bound on the significance level.						
c. Dizayn: Sabit Terim + Mutluluk Derecesi + İşin Olup Olmaması + Cinsiyet						

Son olarak üç bağımsız unsurun, sınav gerginliği ile zihinsel karışıklık üzerindeki etkileri ***ayrı ayrı*** incelenmiştir. İncelemeye yönelik sonuçlar Tablo 6'da bulunmaktadır.

Tablo 6'ya göre:

- Öğrencilerin cinsiyeti, sınav gerginliğini anlamlı olarak etkilemektedir ($p=0,004$; $p<0,05$).
- Öğrencilerin mutluluk derecesi de sınav gerginliğini anlamlı olarak etkilemektedir ($p=0,030$; $p<0,05$).
- Öğrencilerin bir işte çalışıyor olmalarının veya olmalarının hiçbir sınav kaygısı faktöründe anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.
- Bağımlı tek faktörün "sınav gerginliği" olduğu model, istatistiksel açıdan anlamlıdır ($p=0,003$; $p<0,05$). Ayrıca bu modeldeki bağımsız unsurlar, sınav gerginliğinin varyansının %31,2'sini açıklamaktadır (R Squared = 0,312).

Tablo 6. Cinsiyet, İşin Olup Olmaması ve Mutluluk Derecesi Unsurlarının Sınav Gerginliği ile Zihinsel Karışıklık Üzerindeki Etkileri

Tests of Between-Subjects Effects						
Kaynak	Bağımlı Değişken	Tip III Karelerin Toplamı	df	Ort. Kare	F	Sig.
Düzeltilmiş Model	Sınav Gerginliği	11,212[a]	11	1,019	2,964	,003
	Zihinsel Karışıklık	2,877[b]	11	,262	1,126	,354
Sabit Terim	Sınav Gerginliği	98,541	1	98,541	286,537	,000
	Zihinsel Karışıklık	93,038	1	93,038	400,552	,000
Mutluluk Derecesi	Sınav Gerginliği	6,887	9	,765	2,225	,030
	Zihinsel Karışıklık	2,242	9	,249	1,073	,393
İşin olup olmaması	Sınav Gerginliği	,042	1	,042	,121	,728
	Zihinsel Karışıklık	,037	1	,037	,159	,691
Cinsiyet	Sınav Gerginliği	3,078	1	3,078	8,950	,004
	Zihinsel Karışıklık	,449	1	,449	1,933	,169
Hata	Sınav Gerginliği	24,761	72	,344		
	Zihinsel Karışıklık	16,724	72	,232		
Toplam	Sınav Gerginliği	371,831	84			
	Zihinsel Karışıklık	323,952	84			
Düz. Toplam	Sınav Gerginliği	35,973	83			
	Zihinsel Karışıklık	19,601	83			
a. R Squared = ,312 (Adjusted R Squared = ,207)						
b. R Squared = ,147 (Adjusted R Squared = ,016)						

SONUÇ

Araştırmanın ulaştığı sonuca göre sınav kaygısı öğrencilerde farklı unsurların bir birleşimi olarak kendisini göstermektedir. Söz konusu unsurların bir tanesi sınav öncesinde, sırasında ve sonrasında huzursuzluk ile gerginliği ele alan ve mide bulantısı gibi fiziksel tepkileri de içeren *sınav gerginliği* olmaktadır. Diğer unsur ise öğrencilerin bildiklerini unutmalarını, karıştırmalarını ve zihinlerinin sınav konularının dışına kaymalarını içeren *zihinsel karışıklıktır*. Her iki unsuru, dolayısıyla sınav kaygısının bütününü etkileyen tek konu, öğrencilerin cinsiyetleri

olmuştur. Diğer bir ifadeyle öğrencilerin cinsiyetleri, sınav kaygılarını etkilemektedir sonucuna ulaşılmıştır. Ulaşılan bu sonuç özellikle Türkiye'deki benzer konulu çalışmalara da paraleldir.

Diğer taraftan sınav kaygısı unsurları bir bütün olarak değil de ayrı ayrı ele alındığında, zihinsel karışıklığın cinsiyet, işte çalışıyor olma veya olmama ile mutluluk derecesi tarafından etkilenmediği görülmüştür. Sınav gerginliği ise öğrencilerin ne kadar mutlu oldukları ile cinsiyetlerinden etkilenmektedir.

Görüldüğü üzere sınav kaygısı hem fiziksel, hem de zihinsel unsurlara dayanmaktadır. Bu makalede söz konusu unsurlar ortaya çıkarılmıştır ancak unsurların arasında olabilecek ilişkiler dikkate alınmamıştır. Gelecekteki çalışmalarda söz konusu unsurlar arasında olan ilişkiler konu edilebilir.

Gelecekteki çalışmaların ele alacağı diğer bir husus ise akademik kaygıyı veya stresi etkileyen sosyal, kültürel ve ekonomik çevre koşullarının detaylı bir şekilde dikkate alınması olabilir. Literatürde söz konusu koşulları ele alan çalışmalar mevcuttur ancak bu çalışmaların koşulları son derece dar bir kapsamda konu edindikleri ortaya çıkmaktadır. Örneğin öğrencilerin bir işte çalışıyor olmalarının akademik stres veya kaygılarını etkilemesi konu edilirken sadece işte çalışmanın değil, işte çalışmaya iten faktörlerin de akademik stres veya kaygıyla olabilecek ilişkileri dikkate alınabilir. Bu faktörlerin hem işte çalışmayı, hem de akademik stres ve kaygıları etkileyip etkilemediği incelenebilir. Kısaca çevre faktörlerinin hem mevcut durumlarının, hem de mevcut durumlarının ortaya çıkmasını sağlayan sebeplerin akademik stres ve kaygıyla olan ilişkileri irdelenebilir.

Gelecekteki çalışmalarda öğrencilerin demografik özellikleri ile çevre faktörlerinin doğrudan akademik stres veya kaygıyla olan ilişkilerinin yanı sıra, bu hususların stres veya kaygıyı oluşturan etmenlerle olan ilişkileri de araştırma konusu yapılabilir. Burada daha ilginç bir çalışma konusu ise bu ilişkilerin nasıl bir etkileşim gösterdiklerini incelemek olabilir.

Dikkat edilirse şu ana kadar demografik özelliklerin ve çevre faktörlerinin akademik stresi ve kaygıyı etkilediği varsayılarak yorum yapılmıştır. Diğer taraftan akademik stres ile kaygının, öğrencilerin içlerinde bulundukları koşulları nasıl etkilediğini ele almak, başlı başına ayrı bir yaklaşım demektir. Söz konusu yaklaşımı içeren çeşitli çalışmalar yapılabilir. Daha önce de görüldüğü üzere bazı çalışmalar, akademik stresin öğrencilerin sağlıklarını bozduğunu ortaya çıkarmıştır. Benzer nitelikli ancak daha geniş bir bakış açısına sahip olan çalışmalar yapılabilir. Örneğin akademik stres ve kaygının öğrencilerin psikolojilerini nasıl etkilediği incelenebilir. Eğer bir etki varsa, bu etki öğrencinin sosyal ortamına da yansıyabilir. Öğrencinin sosyal ortamına yansıyacak etki ise öğrencinin psikolojini etkileyecek yeni sonuçları doğurabilir. Şu halde akademik stres ve kaygının doğrudan veya dolaylı olarak birkaç adet farklı etkisi olabilir. Ayrıca bu etkiler kendi aralarında neden-sonuç ilişkisine de sahip olabilirler. Tüm bu etkilerin incelenmesi ayrı bir çalışma konusu olarak düşünülebilir.

Sonuç olarak akademik stres ile kaygıyı konu edinen çalışmalar bulunmaktadır ve konuyu oldukça farklı şekillerde ele almak da mümkün görünmektedir. Gelecekte, şu ana kadar önerilen hususları ele alan çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

ANDREWS, B. ve WILDING, J. (2004). The Relation of Depression and Anxiety to Life-stress and Achievement in Students. *British Journal of Psychology,* 95, 509–521.

ANKARA TİCARET MESLEK, ANADOLU TİCARET MESLEK VE ADALET MESLEK LİSESİ (2010). Sınav Kaygısı Ölçeği. [Erişim Adresi]: <http://www.ankaraticaretlisesi.k12.tr/rehberlik/sinavkaygisiolcegi1.doc>, [Erişim Tarihi: 06.10.2010].

AYDIN, K.B. (2006). *Stresle Başa Çıkma*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

BALABAN, J. (2000). Temel Eğitimde Öğretmenlerin Stres Kaynakları ve Başa Çıkma Teknikleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 7, 1–8.

BARNETT, R.C. ve BARUCH, G.K. (1985). Women's Involvement in Multiple Roles and Psychological Distress. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49, 135–145.

BATMAN REHBERLİK VE ARAŞTIRMA MERKEZİ (2009). Sınav Kaygısı Ölçeği. [Erişim Adresi]: <http://www.batmanram.gov.tr/ index.php?ind=downloads &op=download_file&ide=47&file=SnavKaygslei.doc>, [Erişim Tarihi: 06.10.2010].

B&B PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK. (2005). Sınav Kaygısı Ölçeği. [Erişim Adresi]: < http://www.bbdanismanlik.com.tr/sayfa/sınavkaygısıölçeği.asp >, [Erişim Tarihi: 06.10.2010].

BİLGEL, N., KABATAŞ, B., ATALAR, G. ve GÜNDÜZ, Y. (2007). Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinin Duygu Durum Araştırması. [Erişim Adresi]: <http://web.inonu.edu.tr/~eisemp8/bildiri-pdf/bilgel-kabatas-atalar-gunduz.pdf >, [Erişim Tarihi: 09.03.2009].

BROWN, L. (2008). The Incidence of Study-Related Stres in International Students in the Initial Stage of the International Sojourn. *Journal of Studies in International Education*, 12, 5–28.

BUNEVICIUS, A., KATKUTE, A ve BUNEVICIUS, R. (2008). Symptoms of Anxiety and Depression in Medical Students and in Humanities Students: Relationshıp with Big-Five Personality Dimensions and Vulnerability to Stress. *International Journal of Social Psychiatry,* 54, 494–501.

CARVER, C.S. ve SCHEIER, M.F. (1994). Situational Coping and Coping Dispositions in a Stressful Transaction. *Journal of Personality and Social Psychology,* 66, 184–195.

CARVER, C.S., SCHEIER, M.F. ve WEINTRAUB, J.K. (1989). Assessing Coping Strategies: A Theoretically Based Approach. *Journal of Personality and Social Psychology,* 56, 267–283.

CEYLAN, A. ve ULUTÜRK, Y.H. (2006). Rol Belirsizliği, Rol Çatışması, İş Tatmini ve Performans Arasındaki İlişkiler. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7, 48–58.

CHEN, W., YU, T., LIN, T., COOPER, Y. ve CARY, L. (2003). Determinants of Perceived Occupational Stress Among Chinese Offshore Oil Workers. *Work & Stress*, 17, 287–305.

CHEN, H., WONG, Y., RAN, M. ve GILSON, C. (2009). Stress among Shanghai University Students: The Need for Social Work Support. *Journal of Social Work,* 9, 323–344.

CÜCELOĞLU, D. (1997). *İnsan ve Davranışı.* Remzi Kitabevi, İstanbul.

ÇAKMAK, Ö. ve HEVEDANLI, M. (2005). Eğitim ve Fen-Edebiyat Fakülteleri Biyoloji Bölümü Öğrencilerinin Kaygı Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* 4, 115–127.

ÇAYCUMA ANADOLU LİSESİ (2008). Sınav Kaygısı Ölçeği. [Erişim Adresi]: <http://caycumaanadolulisesi.k12.tr/readarticle.php?article_id=9>, [Erişim Tarihi: 06.10.2010].

DECKRO, G.R., BALLINGER, K.M., HOYT, M. ve WILCHER, M. (2002). The Evaluation of a Mind/Body Intervention to Reduce Psychological Distress and Perceived Stress in College Students. *Journal of American College Health,* 50, 281–287.

DONALDSON, J.F. ve GRAHAM, S. (1999). A model of college outcomes for adults. *Adult Education Quarterly,* 50, 24–40.

DURNA, U. (2006). Üniversite Öğrencilerinin Stres Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20, 319–343.

ENDLER, N.S., KANTOR, L. ve PARKER, J.D.A. (1994). State-trait Coping, State-trait Anxiety and Academic Performance. *Personality and Individual Differences,* 16, 663–670.

ERZİNCAN LİSESİ (2010). Sınav Kaygısı Ölçeği. [Erişim Adresi]: <http://www.erzincanlisesi.k12.tr/rhb.bel/sinav%20kayg.%20olc..doc>, [Erişim Tarihi: 06.10.2010].

FIELD, A. (2005). *Discovering Statistics Using SPSS*. Sage Publications, California.

FINKELSTEIN, C., BROWNSTEIN, A., SCOTT, C. ve LAN, Y. (2007). Anxiety and Stress Reduction in Medical Education: An intervention. *Medical Education*, 41, 258–264.

GARSON, G.D. (2008). Scales and Standard Measures. [Erişim Adresi]: <http://faculty.chass.ncsu.edu/garson/PA765/standard.htm#internal>, [Erişim Tarihi: 11.04.2009].

GERDES, H. ve MALLINCKRODT, B. (1994). Emotional, Social, and Academic Adjustment of College Students: A Longitudinal Study of Retention. *Journal of Counseling and Development*, *72*, 281–288.

GIANCOLA, J.K., GRAWITCH, M.J. ve BORCHERT, D. (2009). Dealing With the Stress of College: A Model for Adult Students. *Adult Education Quarterly,* 59, 246–263.

GÜNEY, S. (2000). *Davranış Bilimleri*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

HALAMANDARIS, K.F. ve POWER, K.G. (1999). Individual Differences, Social Support and Coping with the Examination Stress: A Study of the Psychosocial and Academic Adjustment of First Year Home Students, *Personality and Individual Differences,* 26, 665–685.

HOUSEKNECHT, S.K. ve SPANIER, G.B. (1980). Marital Disruption and Higher Education among Women in the United States. *Sociological Quarterly*, 21, 375–389.

JOHNSON, B.A. (2007). Relationships Among Social Support, Life Purpose, and Stress in the Lives of Graduate Students. Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Florida.

JOSE, O. ve ALFONS, V. (2007). Do Demographics Affect Marital Satisfaction? *Journal of Sex and Marital Therapy*, 33, 73–85.

KANTERS, M.A., BRISTOL, D.G. ve ATTARIAN, A. (2002). The Effects of Outdoor Experiential Training on Perceptions of College Stress. *Journal of Experiential Education,* 25, 257–267.

LINDROP, E. (1999). A Comparative Study of Stress Between Pre- and Post-Project 2000 Students. *Journal of Advanced Nursing*, 29, 967–973.

LU, L., (1994). University Transition: Major and Minor Life Stressors, Personality Characteristics and Mental Health. *Psychological Medicine*, 24, 81–87.

MACGEORGE, E., SAMTER, W. ve GILLIHAN, S. (2005). Academic Stress, Supportive Communication and Health. *Communication Educatio,* 54, 365–372.

MEYERS, L.S., GARNST, G. ve GUARINO, A.J. (2006). *Applied Multivariate Research: Design and Interpretation.* Sage Publications, California.

MISRA, R. ve MCKEAN, M. (2000). College Students' Academic Stress and Its Relation to Their Anxiety, Time Management and Leisure Satisfaction. *American Journal of Health Studies,* 16, 41–51.

ÖNER, N. (1990). *Sınav Kaygısı Envanteri Elkitabı*. Yüksek Öğrenimde Rehberliği Tanıtma ve Rehber Yetiştirme Vakfı Yayını No: 1, İstanbul.

ÖNER, N. (1996). *Türkiye'de Kullanılan Psikolojik Testler*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

ÖZGAN, H. ve BALKAR, B. (2008). Eğitim Fakültesi Öğrencileri Tarafından Sınıfta Algılanan Stres Nedenleri ve Kişisel Değişkenlerin Strese Olan Etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* 7, 337–350.

PANCER, S.M., HUNSBERGER, B., PRATT, M.W. ve ALISAT, S. (2000). Cognitive Complexity of Expectations and Adjustment to University in the First Year. *Journal of Adolescent Research,* 15, 38–57.

PERSAUD, R. (1993). The Loneliness of the Long-distance Student. *Journal of International Education*, 4, 45–51.

RICKINSON, B. ve RUTHERFORD, D. (1996). Systematic Monitoring of the Adjustment to University of Undergraduates: A Strategy for Reducing Withdrawal Rates. *British Journal of Guidance and Counselling*, 24, 213–225.

RIGGIO, R.E., WATRING, K.P. ve THROCKMORTON, B. (1993). Social Skills, Social Support and Psychosocial Adjustment. *Personality and Individual Differences*, 15, 275–280.

ROGERS, A.K. (2007). *Stress Perceptions in Occupational Therapy Students: Traditional versus Distance Education*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, West Virginia University.

ROSS, S., NIEBLING, B. ve HECKERT, T. (1999). Sources of Stress among College Students. *College Student Journal*, 33, 312–317.

SANDLER, M.E. (2002). A structural examination of academic integration, perceived stress, academic performance and goal commitment from an elaborated model of adult student persistence. *American Educational Research Association, Working Paper*.

SIVONOVA M., ZITNANOVA, I.,. HLINCIKOVA, L., SKODACEK, I., TREBATICKA, J. ve DURACKOVA, Z. (2004). Oxidative Stress in University Students during Examinations. *Stres,* 7, 183–188.

SPIELBERGER, C.D. (1980). *Test Anxiety Inventory*. Consulting Psychology Press, Palo Alto, CA.

STRUTHERS, C.W. ve PERRY, R.P. (1996). Attributional Style, Attributional Retraining and Innoculation against Motivational Deficits. *Social Psychology of Education,* 1, 171–187.

STRUTHERS, C.W., RAYMOND, P. ve MENEC, V.H. (2000). An Examination of the Relationship among Academic Stress, Coping, Motivation and Performance in College. *Research in Higher Education,* 41, 581–592.

ŞEHİTKAMİL REHBERLİK VE ARAŞTIRMA MERKEZİ (2009). Sınav Kaygısı Ölçeği. [Erişim Adresi]: <http://www.sehitkamilram.gov.tr/dosya/1341.doc>, [Erişim Tarihi: 07.10.2010].

TETLOCK, P.E., PETERSON, R.S. ve BERRY, J.M. (1993). Flattering and Unflattering Personality Portraits of Integratively Simple and Complex Managers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64, 500–511.

YOUNG, P. (2000). I Might as Well Give Up: Self Esteem and Mature Students' Feelings about Feedback on Assignments. *Journal of Further and Higher Education,* 24, 409–418.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

FAALİYETE DAYALI MALİYETLEME UYGULAMASINI GELİŞTİRİCİ YAKLAŞIMLAR

Mehmet Sinan BOZOK*

Özet: Bu çalışmada geleneksel Faaliyete Dayalı Maliyetleme (FDM) nin yetersizlikleri ortaya konularak FDM uygulamasını geliştirici yaklaşımlar ele alınıp açıklanmıştır. Söz konusu geliştirici yaklaşımlar adı altında ele alınıp incelenen konular ise; Göreceli Karlara dayalı ve Zamana Dayalı FDM yaklaşımlarıdır. Çalışmamız görüş ve önerilerle neticelendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göreceli Karlara Dayalı Faaliyete Dayalı Maliyetleme

ADVANCED APPROACHES FOR ACTIVITY BASED COSTING APPLICATIONS

Abstract: In this study after showing the insufficiencies of traditional Activity Based Costing (ABC), advanced approaches for activity based costing applications was explained. Explained subjects under the name of advanced approaches are activity based costing with using relative profits and time driven activity based costing. Our study will be resulted with our opinions and suggestions.

Keywords: Activity Based Costing With Using Relative Profits

GİRİŞ

Dünyadaki globalleşme, iletişim ve üretim teknolojilerindeki gelişmelerin etkilerine bağlı olarak işletme yönetimindeki çağdaş gelişmelerin, maliyet ve yönetim muhasebecilerinden beklentilerini değiştirdiğini ve buna bağlı olarak da söz konusu kişilerin işletme organizasyonlarında daha sıkı ilişkiler içinde takım üyesi olarak çalışıp, yeni gelişmelerin paralelinde işletme yöneticilerinin gereksinim duyduğu bilgileri üretmesi gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Burada gözden kaçırılmaması gereken diğer bir önemli konu da, az sayıda mamul çeşidi ile çok sayıda yığın üretim yaparak çok yüksek karların elde edilmesi mümkün olan eski üretim sistemlerinin geçmişte kalmış olduğudur. Günümüz sermaye yoğunluklu esnek üretim sistemlerinde; küçük üretim partileri halinde, daha kaliteli ve daha fazla mamul çeşidini, daha kısa mamul üretim ve yaşam süreci içinde daha düşük maliyetle müşterilerine sunma zorunluluğu içinde olan işletmelerde; birim mamul maliyetini ne kadar sağlıklı hesaplayabilirsek, işletme yönetiminin maliyet muhasebesinden istediği bilgilerin doğruluğu da o derece artacaktır. Bu yaklaşım içinde stratejik konulara duyarlı hedef maliyetlerin belirlenmesi; üretim maliyetlerinin azaltılması sürecinin tasarım aşamasında başlatılması, üretim aşamasında da bu maliyet azaltma sürecinin ve ürün geliştirme faaliyetlerinin devam ettirilerek işletmenin değer yaratma sürecinin sürekli iyileştirilmesi mümkün olacaktır.

Bu çalışmada geleneksel FDM yaklaşımının yetersizlerinin neler olduğuna kısaca değinildikten sonra bu konudaki problemleri elimine etmek üzere yapılan iki önemli çalışma üzerinde açıklamalarda bulunulacaktır. Çalışmamız konu üzerindeki görüş ve önerilerimizle sonlanacaktır.

GELENEKSEL FDM UYGULAMASININ YETERSİZLİKLERİ

Üretilen mal ya da hizmetlerle direkt ilişkisi kurulamayan genel üretim maliyetlerinin toplam maliyet içindeki yüzdesinin arttığı günümüz üretim süreçlerinde ortaya çıkan dağıtım problemlerinin çözümü için 1980'li yıllarda Robert S. Kaplan tarafından Faaliyete Dayalı Maliyetleme (FDM) yaklaşımının geliştirildiği bilinmektedir. Ancak

* Doç. Dr. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi

zaman içinde geleneksel yönteme göre avantajları olan FDM yaklaşımının da bir takım olumsuzluklarının olduğunun anlaşılması üzerine bunların elimine edilmesi amacıyla bu dağıtım sistemini geliştirici ilave çalışmalar yapılmıştır.
Geleneksel FDM uygulamasında ortaya çıkan belli başlı problemler ise başlıca şu şekilde ana başlıklar altında toplanabilir (Kaplan ve Anderson, 2007: 8):

- Görüşme ve araştırma sürecinin zaman alıcı ve maliyetli olması
- FDM modelinde kullanılan verilerin sübjektif olması ve geçerliliği konusundaki güçlükler
- Verilerin depolanması, işlenmesi ve raporlanmasının pahalı olması
- Çoğu FDM modellerinin yerel kalması başka bir değişle bir bütün olarak tüm işletme düzeyinde karlılık olanaklarını entegre edecek görüşü sağlayamıyor olması.
- Değişen durumlar karşısında FDM modeli üzerinde kolaylıkla değişikliklerin yapılamıyor olması.
- Modern atıl kapasite konusundaki işletme yönetimini bilgilendirmeyi göz ardı etmesi de diğer önemli bir problemi oluşturmaktadır.

Zaman içinde geleneksel FDM ile ilgili yukarıdaki olumsuzlukların tespit edilmesi üzerine, bu problemleri ortadan kaldırmak üzere geliştirilen, Göreceli Karlara Dayalı ve Zamana Dayalı FDM yaklaşımları ele alınarak açıklanacaktır.

GÖRECELİ KARLARA DAYALI FDM YAKLAŞIMI

Göreceli kararlara dayalı FDM yaklaşımı Carsten Hamburg ça geliştirilen bir yaklaşım olup; temelinde ürün portföyü içindeki ürünleri potansiyel olarak optimal ve optimal olmayan şeklinde ayıran Veri Zarflama Analizi (VZA) ni kullanır. (Hamburg, 2004: 387-397). Veri Zarflama Analizi ise, benzer girdilerin kullanılarak çıktı ya da çıktılar ortaya koymakla sorumlu karar noktalarının göreceli etkinliklerini değerlemede kullanılan bir doğrusal programlama temelli bir yöntem olarak ifade edilebilir.(Ayrıntılı bilgi için bkz. Yolalan, 1993)

Geleneksel VZA'nın aynen burada kullanılmasından kaynaklanacak olumsuzlukları ortadan kaldırmak için Hamburg, önerdiği modelinde dağıtım anahtarı oranlarını optimizasyon prosedürüne dayalı olarak eklediği ek kısıtlara ilişkin modifikasyonlar yapmaktadır. Başka bir deyişle Hamburg, geleneksel FDM'ye alternatif olarak FDM ve VZA nın eksiklerinden kaçınabilecek bir yaklaşım içinde çoklu kriterli olarak bilinen optimalite kavramına dayalı bir model geliştirmiştir. Çalışmadaki potansiyel optimalite süreci, mutlak kar rakamlarından ziyade göreceli (relative) kar üzerine odaklanmaktadır. Bu nedenle yaklaşımın adı da göreceli karlara dayalı FDM adını almaktadır.

Çalışmada bu yaklaşımın geleneksel FDM den temel farklılıkları ana hatlarıyla şu şekilde belirtilmektedir:

Göreceli kararlara dayalı FDM yaklaşımında ortak maliyet dağıtım oranlarını belirlemeye gerek olmadan, her bir ürünün en iyi mümkün maliyet dağıtım oranları değerlemeye alındığından bu yaklaşımda ürün spesifik maliyet dağıtım oranları kullanılmaktadır.

Ürün spesifik maliyet dağıtım oranları yaklaşımı VZA ile benzer olmakla birlikte orjinal VZA temelinde olduğu gibi üretim olasılığı seti ya da skala getirileri konusunda herhangi bir varsayıma dayalı olmamaktadır.

Öte yandan ürün spesifik maliyet dağıtım oranlarının kullanımı geleneksel FDM deki genel üretim maliyetlerinin oranlanabilirliliği konusundaki ön yargılı varsayıma olan gerekliliği de ortadan kaldırmaktadır.

Aynı zamanda ortak maliyet dağıtım oranlarını belirleme detaylı faaliyet analizi yükünü güçleştirirken bu yaklaşım kullanıldığında ürün spesifik maliyet dağıtım oranları oluşturulan optimizasyon prosedürü ile hesaplanabildiğinden geleneksel FDM'ye göre daha az bilgi maliyetine ihtiyaç duyulmaktadır.
Nihai olarak bu yaklaşımla bir yetkilinin farklı maliyet dağıtım oranları arasındaki belirli ilişkileri ya da maliyet dağıtım oranlarını azaltma ya da arttırma olanağı elde edildiğinden analiz edilen ürünün göreceli karlarının belirsizlik düzeyi azaltılabilmektedir.

Söz konusu çalışmada oluşturulan amaç fonksiyonu bağlı olduğu kısıtlar altında tüm ürünler için ayrı ayrı çözüldüğünde her bir ürüne ait göreceli karların hesaplanması düşük bilgi maliyeti içinde elde edilebilmektedir.

Bu yaklaşım içinde -%100 ile +%100 arasında değişen göreceli kar değerlerine bakılarak ürünlerin sıralanması mümkündür. Şöyle ki +%100 ifadesi ile en yüksek göreceli karı işaret eden ürün bize ürün spesifik değerleme temelinde en yüksek mutlak karı içeren ürünü göstermektedir.

Ancak göreceli karların, programa eklenecek ilave kısıtlar ile oluşturulan modelin serbestlik derecesi daraltılarak uygun ürün spesifik maliyet dağıtım oranlarına ulaşma yolunda değişmesinin de mümkün olacağının daima göz önünden kaçırılmaması gerçeği açıktır. Negatif göreceli kar ise portföyündeki göreceli zayıf bir pozisyonu ifade ettiğinden, karar vericiye değiştirilmesi ya da elimine edilmesi gereken ürünü göstermektedir.

Geleneksel FDM tüm ürünler için ortak dağıtım anahtarı oranlarını kullandığından, her bir ürüne yüklenecek GİM tutarı yükleme birimi başına aynı kalırken, ürün spesifik maliyet oranı kullanıldığında sistem gereği bazı ürünlerde en düşük olası oran seçilip uygulanmaktadır.

Aynı zamanda en düşük olası oranın seçilip uygulandığı ürünler ise bize bu ürünün ilgili dağıtım anahtarını yoğun şekilde kullanıldığını ve söz konusu dağıtım anahtarının ürün açısından kritik önem taşıdığının işaretini de vermektedir. Öte yandan bu sitemde optimal spesifik ürün maliyet dağıtım oranlarına ulaşmak ya da dağıtım anahtarları arasındaki ilişkileri işletme yönetiminin beklentilerine uygun olarak düzenlemek amacıyla istenildiği kadar kısıtların eklenmesi de mümkün olmaktadır..

ZAMAN ESASLI FDM YAKLAŞIMI

Daha önce de belirtildiği gibi 1980'li yıllarda geliştirdiği FDM nin zaman içinde ortaya çıkan aksaklıklarını ortadan kaldırmak ve daha kolay uygulanabilir hale getirilmesini sağlamak üzere Prof. Dr. Kaplan'ın Zaman Esaslı Faaliyete dayalı maliyetleme yaklaşımını geliştirdiğini görüyoruz. Kaplan ve Anderson'un gerçekleştirdiği bu yaklaşımda, tüm faaliyetler için ayrı ayrı dağıtım anahtarı belirleme güçlüğünü aşmak üzere kullanılacak tüm faaliyetler için ortak ölçü olarak kullanılabilecek tek ölçüt olan zamanın kullanıldığını görüyoruz.

Zaman esaslı FDM yaklaşımının sağladığı avantajlar ise şu şekilde özetlenebilir. (Kaplan ve Anderson,2007: 14-15; Lambino,2007: 74):

- Dağıtım modelinin oluşturulması ve kaynak maliyetlerinin sipariş çeşitleri ve süreçlerde oluşacak değişikler konusunda güncelleştirilmesinin kolay, hızlı ve ucuz yapılabiliyor olması.

- Kurumsal kaynak planlaması ve müşteri ilişkileri yönetimi vb. analizlere yönelik veri desteği sağlıyor olması. Bunlara dayalı olarak daha dinamik ve daha az işgücü kullanarak belirli siparişler, süreçler, tedarikçiler ve müşteriler vb. konularda planlanan bütçeleme ve kontrole yönelik bilgiler sağlıyor olması.
- Süreçlerin etkenliği ve kapasite kullanımına ilişkin şeffaflık sağlamak atıl kapasitenin kolaylıkla belirlenip maliyetler üzerindeki etkisinin kolayca kayda alınmasına olanak sağlıyor olması özellikle faaliyete dayalı bütçeleme ile birlikte kullanılması halinde günümüz işletmelerinde daha da önem taşıyan sabit maliyetlerin kontrolü üzerinde yöneticilerin gücünü arttırıyor olması.
-
- Sistem içinde zaman değişkenlerinin kullanımı ile belirli bir faaliyetin maliyetini hesaplamada söz konusu faaliyetin değişik varyasyonları göz önüne alabilme olanağı elde edilebilmektedir. Örneğin paketleme faaliyetlerine ilişkin hesaplarda kullanılacak paketleme zamanı; özel işlem gerçekleştirip gerçekleştirilmemesi, hava yoluyla sevk edilecek olup olmaması vb. durumlarına göre oluşturulacak zaman denklemlerine göre oluşturulacak durumlara göre kolaylıkla hesaplanabilir hale gelmektedir.

SONUÇ

Üretim süreçleri maliyet yapısı rekabet, tüketici tercihlerindeki değişiklikler vb. koşullar altında, üretilen ürünlerle doğrudan direkt ilişki kurulamayan genel üretim maliyetlerinin üretilen ürünlere yüklemesinde yetersiz kalan geleneksel sistem yerine 1980'li yıllarda FDM geliştirilmiştir. Ancak belirli bir süre sonra FDM'nin uygulanmasıyla da ilgili olarak önemli olumsuzlukların olduğunun farkına varıldığından, bu sistemi geliştirici çalışmalar oluşmuştur.

Bunlardan biri olan "Göreceli Karara dayalı FDM Yaklaşımın" da probleme ilişkin potansiyel optimalite kavramına dayalı geliştirilen model kullanılarak dağıtım anahtar oranları basit bir optimizasyon prosedürü ile belirlenmektedir. Modelin temeli Veri zarflama Analizine (VZA) dayalı olmakla beraber modelin üzerinde yapılan modifikasyonlarla VZA dan kaynaklanabilecek olumsuzlukları da bertaraf edebilmektedir. Oluşturulan model mutlak kardan ziyade göreceli kar üzerine odaklanmakta ve bu şekilde stratejik kararlarda belirsizliğin düzeyini azaltıcı etki elde edilmektedir. Geleneksel sistemdeki gibi tüm ürünler için ortak dağıtım anahtarı yerine her bir ürün için en iyi mümkün maliyet dağıtım oranları belirlendiğinden oranlanabilirlik varsayımından kaynaklanan olumsuzluklar bertaraf edildiği gibi ortak maliyet dağıtım oranlarını belirlemede görülen detaylı faaliyet analizlerine de gerek kalmadığından daha az bilgi maliyetine olanak sağlamaktadır.

Çalışmamızda ele alarak açıkladığımız diğer yaklaşım ise "Zaman Esaslı FDM Yaklaşımı" olmuştur. Bu yaklaşımın temel hareket noktası ise zamanın ortak dağıtım anahtarı olarak alınmasıyla geleneksel genel üretim maliyeti dağıtımı yöntemine göre daha basit daha az maliyetli ve gerektiğinde değişen koşullara göre sistem üzerinde gerekli modifikasyonların da kolaylıkla yapılabiliyor olmasıdır. Üzerinde özellikle durulması gereken diğer önemli bir konu da bu yaklaşımın ilave herhangi bir çalışmaya gereksinim duymadan otomatikman atıl kapasiteye yönelik varlık tüketimlerini vermesi ve bunların üretim maliyetlerinden ayrı olarak kayıt ve kontrol altında olmasını sağlamasıdır.

Burada nihai olarak belirtilmesi gereken husus ise şu şekilde özetlenebilir. Öncelikle söz konusu iki yaklaşımın birbirlerinin alternatifi olarak görülmemesi gerektiği gerçekliğidir. Her iki yöntemin de kendilerine göre üstünlükleri vardır. Göreceli Karlara Dayalı yaklaşımın, işletmenin dağıtım problemine ilişkin matematiksel modeli oluşturup uygulayabilecek düzeyde yeterli büyüklüğü ve yetişmiş elemanı olan işletmeler açısından çoklu seçenekli optimum sağlama olanağı sağlama, Zaman Esaslı Yaklaşımın ise göreceli olarak modelin oluşturulması, uygulanması ve güncelleştirilmeleri açısından kullanıcılarına daha basitlik ve kolaylık sağlaması şeklinde önceliklere sahip olduğu ileri sürülebilir.

KAYNAKÇA

HAMBURG, C. (2004) "Using Relative Profits as an Alternative to activity – based costing" **Int. J. Production Economics,** February 2004, s.387-397

KAPLAN R. S. ve ANDERSON, S. R. (2007) "The Innovation of Time Driven Activity Based Costing", **Cost Management**, March/April, 2007 s. 5 – 15

LAMBİNO C. (2007) "Time Driven Activity – Based Costing" **Government Finance Reims** August 2007, s. 74 - 75

YOLALAN R. (1993), **İşletmeler Arası Göreceli Etkinlik Ölçümü**, Ankara,1993, MPM Ya.No.483.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

KAMU POLİTİKASI VE POLİTİKA ANALİZİ ÇALIŞMALARININ TEORİK ÇERÇEVESİ

Fatih DEMİR*

Özet: Kamu politikası ve politika analizi, Türkiye'de henüz nispeten genç bir alandır. Esasen zaten oldukça yakın olan siyaset bilimi ile kamu yönetimi disiplinleri arasındaki ortak zeminde kendine yer bulan kamu politikaları çalışmaları, politika analizi ile beraber ele alınmaktadır. Siyasa yapım süreci, gündem oluşturma, siyasa formülasyonu, siyasa tasarımı, siyasa uygulama ve siyasa değerlendirme gibi aşamalardan oluşmaktadır. Kamu politikalarının etkinliği tüm bu aşamalardan geçen siyasanın düzgün şekilde üretilmesine bağlıdır. Çalışmada kamu politikası ve politika analizi ile ilgili uluslararası literatürde mevcut olan teorik çerçeve ve tartışmalar ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler*:* kamu politikası, politika analizi, siyasa yapım süreci, siyasa uygulama

THEORETICAL FRAMEWORK OF PUBLIC POLICY AND POLICY ANALYSIS STUDIES

Abstract: Public policy and policy analysis is a relatively young field in Turkey. As a matter of fact, public policy studies have claimed a place on the common ground between political science and public administration, which are already close. Policy-making process consists of such phases as agenda-setting, policy formulation, policy design, policy implementation and policy evaluation. Effectiveness of a public policy depends on the proper production of the policy which goes through these phases. The study reveals the theoretical framework as well as debates about public policy and policy analysis in international literature.

Keywords*:* public policy, policy analysis, policy making process, policy implementation

GİRİŞ

Geleneksel siyaset bilimi öncelikli olarak hükümetin kurumsal yapısı ve felsefi yönden hükümetin gerekçelendirilmesi ile ilgilenir. Anayasal düzenlemeler, güçlerin ayrılığı, parlamento, devlet başkanı ve mahkemelerin yetkileri ve görevleri, hükümetler arası ilişkiler, yasama, yürütme ve yargının örgütlenmesi ve işleyişini ele alır. Pek çok siyaset bilimi ve kamu yönetimi çalışması, kamu politikalarının formülize edildiği kurumları tanımlamıştır. Ancak önemli kurumsal düzenlemeler arasındaki ilişkiler ve kamu politikasının içeriği büyük ölçüde değinilmemiş bir konudur. Siyaset biliminin "davranışsal" yönü, birey ve grup davranışının sosyolojik ve psikolojik yönleriyle, seçmen davranışı ve diğer siyasi faaliyetlerle, çıkar grupları ve siyasi partilerin işleyişiyle, ve yasama, yürütme ve yargı alanlarındaki çeşitli süreçler ve davranışlarla ilgilenmiştir, ve kamu politikasının belirlenmesinde kullanılan süreçleri tanımlamaya çalışmıştır; ne var ki, bir tarafta çeşitli süreçler ve davranışlar, diğer tarafta da kamu politikasının içeriği arasındaki bağlantıları doğrudan ele almamıştır (Dye, 1992:3). Kamu politikası ve politika analizi çalışmaları, hükümet faaliyetinin sebepleri ve sonuçlarını tanımlamaya çalışması ve sosyal, ekonomik ve siyasi güçlerin kamu politikalarının içeriğine yaptığı etkileri ele alması itibariyle, siyaset bilimi ve kamu yönetimi alanına yeni bir boyut katma iddiasındadır.

Siyasa müdahaleciliği biçimleri, toplumla ilgili liberal anlayışın zayıflamasıyla beraber ortaya çıkmaya başlamıştır. Devletin toplum hayatındaki rolünün artmasıyla beraber kamu politikalarının alanı da genişlemiştir. Sanayi devriminin olumsuz etkileri sonucunda sosyal sorunun ortaya çıkması, halkların sefaletini azaltmak ve yaşam koşullarını iyileştirmek için devletin sosyal yaşama müdahale etmesini gerektirmiştir.

Bu çalışma öncelikle politika analizi kavramının bir çerçevesini çizmeye çalışacaktır. Daha sonra kamu politikasının neden çalışılması gerektiğine değinilecektir. Kamu politikasının bilimsel bir çaba olması, problem çözmeye dönük

* Yrd.Doç.Dr., Celal Bayar Üniversitesi

olması ve siyasa tavsiyelerinde bulunabilmesi gibi özellikleri ele alınacaktır. Siyasa yapım sürecinin ele alındığı bölümde gündem oluşturmadan başlayarak siyasanın formülasyonu, tasarımı, uygulanması ve değerlendirilmesi ile ilgili görüşler tartışılacaktır.

1. Politika Analizi Nedir? Ne Değildir?

Politika analizi, politika yapım sürecinin daha iyi anlamak ve politika yapıcılar üzerinde etkili ekonomik ve sosyal problemler hakkında, güvenilir ve siyasalarla ilgili bilgi vermek amacıyla gerçekleştirilir. Politika analizi, politikada kimin ne aldığı ile ilgilenir. Daha da önemlisi, aldığı şeyi neden aldığı ve bunun nasıl bir fark yarattığı ile ilgilenir. Sadece hükümetlerin hangi politikaları izlediği ile değil, neden bu politikaları izledikleri ve bu politikaların sonuçlarının ne olduğu ile ilgili bir çalışmadır (Dye, 1992:xiii).

Siyasetle ilgilenen filozoflar, hükümetlerin izlediği politikalar, bu politikaları şekillendiren güçler, ve bu siyasaların toplum üzerindeki etkileri ile ilgilenmişlerdir. Ancak siyaset biliminin odaklandığı asıl nokta her zaman, siyasaların kendileri değil, hükümet kurumları ve yapıları ile siyasa yapımıyla ilişkili siyasi davranış ve süreçler olagelmiştir.

Kamu politikaları çok çeşitli alanlarla ve devamlı olarak ilgilenmektedir. Bu alanlar arasında savunma, enerji, çevre, dış işleri, eğitim, refah, emniyet, otoyollar, vergiler, iskan, sosyal güvenlik, sağlık, ekonomik fırsatlar, kentsel gelişim, enflasyon ve resesyon vs. sayılabilir. Bunların, bir mobil füze sistemine on milyonlarca dolar tahsis edilmesi gibi yaşamsal konulardan, koruma altındaki bir kuş türüne yaşama alanı bulunması gibi nispeten tali konulara kadar çok çeşitli örnekleri vardır. Bu alanlar, ülkede nelerin kamu hizmeti olarak görüldüğünden bağımsız değildir.

Dunn politika analizini "siyasa problemlerini çözmek için siyasi ortamlarda kullanılabilecek siyasalarla ilgili bilgilerin üretilmesi ve dönüştürülmesi için pek çok sorgu metodu ve argüman kullanan bir uygulamalı sosyal bilim disiplini" (Dunn, 1981:35) olarak tanımlamaktadır.

Politika analizi hem bir sanat hem de zanaat olarak görülebilir: sanattır çünkü toplumsal problemlerin tespit edilmesi ve tanımlanması, bu sorunların hafifletilmesi için kamu politikalarının hazırlanması, ve bu politikaların sonunda işlerin daha iyi mi yoksa daha kötü mü olacağının ortaya çıkarılması noktasında içebakış, yaratıcılık ve hayal gücünü gerektirir. Politika analizi, iktisat, siyaset bilimi, kamu yönetimi, sosyoloji, hukuk ve istatistik bilgisi gerektirmesi noktasında ise bir zanaattır; politika analizcilerinin birer İbn-i Haldun olmaları gerekmese de çok yönlü olmaları şarttır (Dye, 1992:17).

Siyasalar hakkında tavsiye verme, hükümetin kendisi kadar eskidir, ancak modern toplumun giderek daha karmaşık hale gelmesi karar vericilerin bilgiye olan ihtiyacını artırmıştır. Siyasa kararları günümüzde sofistike teknik bilgiler ile kompleks sosyal ve siyasi gerçeklikleri bir araya getirmektedir, ancak kamu politikasının tanımlanması sırasında çeşitli sorunlarla karşılaşılmaktadır. Bazı akademisyenler siyasanın sadece hükümetlerin yapmayı ya da yapmamayı tercih ettiği şeyler olduğunu düşünürken bazıları ise kamu politikasının spesifik özelliklerine odaklanan tanımlar ortaya koymuşlardır. Örneğin Lowi ve Ginsburg (1996:607), kamu politikasını "bir ödül ya da ceza olabilecek bir yaptırımla desteklenen, resmi olarak açıklanan bir niyet ifadesi" olarak görmektedir. Bir eylem ya da eylemsizlik biçimi olarak kamu politikası "kanun, kural, yönetmelik, bildiri, düzenleme ya da talimat" biçiminde olabilir.

Politika analizi, belirli politikaların avukatlığının yapılması **değildir**. Birtakım politikaların sebep ve sonuçlarının açıklanması, hükümetin ne gibi politikalar izlemesi gerektiğini söylemek suretiyle hükümete reçete sunmakla aynı şey değildir. Hükümetlerin neyi neden yaptığının, ve yaptıklarının ne gibi sonuçları olabileceğinin öğrenilmesi, hükümetlerin ne yapması gerektiğini söylemek ya da faaliyetlerinde değişiklik meydana getirmekten farklıdır. Politika avukatlığı, söylem, ikna, örgütleme ve siyasi aktivizm gibi beceriler gerektirir. Politika analizi ise akademisyenler ve öğrencileri kritik siyasa konularına sistematik sorgulama ile yaklaşmaya teşvik eder. Ancak belirli bir politikanın avukatlığını yapmak için politika analizi gerçekleştirmenin bir ön koşul olduğu da doğrudur; dolayısıyla politika analizi ile politika avukatlığı arasında bir bağlantı vardır.

Ancak disiplinde sorunlar da yok değildir. Genellikle doğrudan siyasa sürecine doğrudan etkisi olan problem yönelimli, "kullanılabilir bilgi" olarak tanımlanan bilgileri sağlayamamasından dolayı eleştirilmiştir. 1970'lerin sonlarında ve 1980'lerin başlarındaki çalışmalarda ampirik siyasa araştırmasının öngörülenden çok daha az kullanıldığı görülmüştür. Siyasa bulgularının kullanımıyla ilgili araştırmalar bu gibi bilgilere sahip idarecilerin ancak üçte biri kadarının bu bilgileri kullandıkları somut olayları gösterebildiklerini ortaya koymuşlardır. Siyasa analizcileri, bu kadar az getirisi olan bir egzersize neden bu kadar çok çaba gösterildiğini açıklaması konusunda baskı altında kalmışlardır.

2. Politika Analizinin Sorunları

Dye, politika analizinin bir ülkenin sorunlarına çözüm bulabilme kabiliyetini zayıflatan bazı etkenler tespit etmiştir. Ona göre bu etkenler aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Dye, 1992:15-17):

2.1 Hükümetin gücünün sınırlı olması

Hükümetlerin politikalarının bir toplumun yaşadığı sorunların tamamını düzeltebilmesi mümkün müdür? Hükümetler pek çok güçlü çevresel faktörle sınırlanmaktadır; bunlar arasında toplumun refahı, teknoloji, aile yaşam biçimleri, sınıf yapısı, çocuk büyütme uygulamaları, dini inanışlar vs. sayılabilir. Hükümetlerin bu faktörleri düzenlemesi ve kontrol etmesi kolay değildir. Örneğin, fırsat eşitliğini tam olarak sağlamak için çocukların sosyal ortamlarından, bu arada ailelerinden, çok küçük yaşta koparılmaları ve Platoncu bir yapı içinde devlet tarafından yetiştirilmeleri gerekir, çünkü fırsat eşitsizliğini yaratan faktörlerin büyük bölümü insanların içinde doğduğu sosyal çevreyle ilgilidir.

2.2 Problemin ne olduğu konusunda anlaşmazlık

Bazı durumlarda farklı ideolojik duruşlardan ötürü, problemin ne olduğu konusunda genel bir anlaşma yoktur; pek tabiidir ki böyle durumlarda siyasa analizinin çözüm üretmesi söz konusu olamaz.

2.3 Yorumlamada öznellik

Siyasa analizi oldukça öznel konularla ilgilenmektedir ve sonuçların yorumlanmasına dayanmalıdır. Profesyonel araştırmacılar sıklıkla aynı politikanın analizinin sonuçlarını birbirlerinden farklı yorumlarlar. Bu, sosyal bilimlerin değerlerden bağımsız olmamasının doğrudan bir sonucudur. Araştırma için konu seçimi bile toplumda neyin önemli ve dikkate değer olduğuna ilişkin değerlerden etkilenmektedir.

2.4 İnsan içeren araştırmaların tasarlanmasındaki sınırlılıklar

Sosyal bilim araştırmasının tasarımında öteden beri mevcut olan zorluklar, insanlar üzerinde bazı kontrollü deneylerin yapılmasını imkânsız kılmaktadır. Gerçek dünya durumlarına etkiyen tüm faktörleri kontrol edemeyeceğimiz için, bazı siyasaların başarılı veya başarısız olma nedenlerini tam olarak tespit edebilmemiz mümkün olmamaktadır.[1] Araştırmalarla ilgili bir başka problem ise bunların genellikle program yöneticileri tarafından yaptırılmasıdır; bu yöneticiler programın etkinliğini ve olumlu sonuçlarının varlığını ispatlamak için bir araç olarak kullanırlar.

2.5 İnsan davranışının karmaşıklığı

Toplumsal sorunlar karmaşık bir yapıya sahiptir; bu yüzden sosyal bilimciler önerilen siyasaların etkileri hakkında doğru tahminler yapamayabilirler. Sosyal bilimciler, siyasa yapıcılara güvenilir tavsiyelerde bulunacak düzeyde birey ve grup davranışı bilgisine sahip olamayabilirler. Toplumun karşı karşıya olduğu sorunların büyük kısmı çok sayıda değişkenden ileri gelmektedir, bu yüzden bu sorunlar için basit bir açıklama ya da çözüm geliştirmek imkânsızdır. Sosyal bilimcilerin yapabileceği şey, mevcut ve geçmiş kamu siyasalarının etkilerini ölçmek ve bu bilgileri siyasa yapıcılara ulaştırmaktır.

3. Kamu politikası neden çalışılmalıdır?

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında özgürlükle ilgili fikirlerin yaygınlaşmasıyla beraber, çok az kamu siyasasına ihtiyaç duyulduğu, çünkü toplumun kendini, bireylerin düşüncelerini özgürce ifade edebilmeleri temelinde düzenleme özelliğinin bulunduğu savunulmaktaydı. Burke, Hegel ve Marx gibi bu fikre karşı çıkan bazı düşünürler bunun böyle olamayacağını, soyut özgürlük düşüncesi varsayımı temelinde yeni bir tür kamusal müdahaleciliğin gerekeceğini savunmuşlardır. Yeni kentsel yapılaşma ve sanayiye dayalı yeni medeniyetin geniş çaplı etkileri, Avrupa ve Amerika'da nüfusun büyük bölümü için 19. yüzyılda hızla değişen yaşam ve çalışma koşulları, çeşitli endişelere neden olmuştur. Dolayısıyla, "sosyal problem" (ya da "emek problemi") olarak bilinen bu değişimler, meclisler, hükümet komisyonları, ve özel, reform düşüncesi taşıyan ve akademik toplulukların gündemlerinde kabul ettirmeye başlamıştır. Yeni bilgiler için araştırma çabaları, genellikle sanayileşmeyi savunan, ancak daha kapsamlı sosyal

[1] Örneğin, başarı düzeyinde bir etkisi olup olmayacağını görmek için, orta sınıftan beyaz çocukların birkaç yıl gettolardaki okullarda eğitim aldırılmaları söz konusu olamaz. Sosyal bilimciler bunun yerine eğitimle ilgili yoksunlukların doğal olarak ortaya çıktıkları durumları tespit etmeli ve bu yoksunluğun nedenleri öğrenmek için gereken gözlemleri yapmalıdırlar (Dye, 1992:16).

reformlardan da yana tavır koyan, modernleştirici siyasi ve sosyal grupların talepleriyle ivme kazanmıştır. Bu gruplar aşamalı olarak "sosyal problem"i ele almaya dönük siyasi eylemin, temelde yer alan sosyal sorunların kapsamlı, sistemli ve ampirik biçimde analiz edilmesine dayanması gerektiğini kabul etmişlerdir. Daha derinde bazı sosyal sorunların yattığına dair farkındalık, sanayileşme sürecinde sosyal bilimleri şekillendiren olgudur (Wagner, 2007:31).

Uluslararası literatürde, siyaset bilimcilerin özellikle (i) bilimsel anlayışı geliştirmek, (ii) problem çözmeyi kolaylaştırmak, ve (iii) siyasalar konusunda daha gerçekçi tavsiyelerde bulunabilmek için kamu politikası çalışmalarına daha fazla önem vermeleri gerektiği genel kabul görmektedir.

3.1 Bilimsel Anlayış

Kamu politikası çalışarak politika kararlarının sebep ve sonuçlarını öğrenmek ve toplumla ilgili bilgimizi artırmak mümkündür. Böyle bir bilimsel çaba kapsamında kamu politikası hem bağımlı değişken hem de bağımsız değişken olarak kullanılabilir. Bağımlı değişken olduğu durumlarda hangi sosyoekonomik güçlerin ve siyasi sistem özelliklerinin politikaların içeriğini şekillendirdiği sorgulanabilir. Bağımsız değişken olduğu durumlarda ise kamu politikalarının toplum ve siyasi sistem üzerinde ne gibi etkileri olduğu araştırılabilir. Her iki durumda da sosyoekonomik güçler, siyasi süreçler ve kamu politikası arasındaki bağlantının daha iyi anlaşılmasına hizmet edilmiş olacaktır.

3.2 Problem Çözme

Kamu politikası mesleki nedenlerle de çalışılabilir: kamu politikasının sebep ve sonuçlarının anlaşılması, pratikte karşılaşılan problemlere çözüm bulmak için sosyal bilimlerden elde edilen bilgilerin kullanılmasını sağlar. Toplumun karşı karşıya olduğu sorunların çözülmesi için gerçekler hakkında bilgi sahibi olmak şarttır. Ayrıca, eğer belli amaçlar söz konusu ise, bu amaçlara hangi politikaların en iyi hizmet edeceğinin bilinmesinde fayda vardır.

3.3 Siyasa Tavsiyeleri

Eğer sadece bilimsel ve mesleki mülahazalarla kamu politikası çalışılırsa, kamu politikası ve politika analizi alanının diğer siyaset bilimi ve kamu yönetimi alanlarından bir farkı olmayacaktır; halbuki kamu politikası ve politika analizi çalışan siyaset bilimciler, spesifik kamu politikalarının geliştirilmesine hizmet etmenin siyaset bilimcinin görevi olduğuna inanırlar. Bu bir ahlaki sorumluluktur; eğer hangi politikaların belli amaçlara hizmet edeceğine, ya da belli politikaların hangi amaçlara hizmet edeceğine dair analiz yapılmışsa bu durumun karar vericilerle paylaşılması ve onlara tavsiye şeklinde sunulması gerekir. Bu olmadan sadece kurumlar, süreçler ve davranışlara odaklanılması kuru, ilgisiz ve amoral[2] olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Oysa politika analizi toplumun karşılaştığı gerçek sorunlara çözüm önermeli, toplumun siyasi farkındalığını artırmalı ve kamu politikalarının daha kaliteli hale gelmesine hizmet etmelidir (Dye, 1992:4-5). Pek çok durumda politika analizi sonunda belirli bir politikaya dönük tavsiyelerde bulunulmaz, ancak siyasa yapıcılar ve karar vericilerin, bilimsel çalışmanın sonuçlarından yola çıkarak birtakım çıkarımlarda bulunmaları arzu edilir.

4. Siyasa Yapım Süreci

4.1 Easton'un Kara Kutusu

Uzun yıllar çalışmalar Easton'un kara kutu modelinden etkilenmiştir. Bu modele göre siyasi-idari sistem, siyasi girdiler (vatandaşların talepleri ve destekleri) ve siyasi çıktılar (kanunlar, programlar vs.) arasında bir kara kutu vazifesi görmektedir. Siyasi sistem içindeki süreçler halen analiz edilmiş değildir (Heinelt, 2007:109). Dye, siyasi sistem adı verilen "kara kutu"da neyin olup bittiğinin anlaşılmasının önemli olduğunu belirtmektedir. Sistem yaklaşımı, siyasi sistemlerin toplam özellikleri ile ilgilenirken, karşılaştırmalı sistemler analizi ekonomik kaynaklar, sistemlerin özellikleri, ve kamu politikası arasındaki bağlantılara odaklanmaktadır. Ancak siyasa yapım sürecini anlamak için siyasi sistemlerin içinde ne olup bittiğini de öğrenmek gereklidir. Kamu politikasının siyasi sistem içinde nasıl üretildiğini, kurumlar ve süreçlerin, çevrede üretilen talepleri ne şekilde ele aldıklarını, taraflar, çıkar grupları, seçmenler, yöneticiler, milletvekilleri ve diğer siyasi aktörlerin siyasa yapım sürecinde nasıl davrandıklarının bilinmesinde fayda vardır (Dye, 1992:328).

[2] Amoral terimi, "olumlu ya da olumsuz anlamda herhangi bir ahlaki mülahazası olmayan" anlamına gelir; olumsuz çağrışımları olan "ahlaksız" veya "gayri ahlaki" ise İngilizcede "immoral" sözcüğüyle ifade edilmektedir.

4.2 Gündem Oluşturma

Schattschneider, "alternatiflerin tanımlanması, en üstün siyasi güçtür" demektedir (Schattschneider 1960:66). Karar Verne eyleminin neyle ilgili olacağına kim karar vermektedir? Bu sorunun cevabı, gündemi kimin belirlediğini verir. Toplumun sorunlarının tanımlanması, alternatif çözümlerin önerilmesi, siyasa yapım sürecinin en önemli aşamalarından biridir. Bu aşamaya "gündem oluşturma" adı verilmektedir; bir toplumda problem olarak tanımlanmayan, ve kendileri için alternatifler önerilmeyen durumlar, hiçbir zaman siyasa konuları haline gelemezler. Böyle konular hiçbir zaman karar vericilerin "gündemi"ne gelemezler. Neyin siyasa konusu olacağına karar verme yetkisi, siyasa yapım süreci için çok önemlidir. Neyin problem olacağına karar vermek, çözümlerle ilgili kararları vermekten bile önemlidir (Dye, 1992:335). Siyasa konularının birdenbire ve kendiliğinden ortaya çıktıklarını iddia etmek doğru bir yaklaşım değildir. Pek çok örnekte bir konunun yaratılması, dramatize edilmesi, ona dikkat çekilmesi, ve hükümete bu konuyla ilgili bir şeyler yapması için baskı yapılması, önemli siyasi taktiklerdir. Bu gündeme belirleme taktikleri etkili bireyler, örgütlü çıkar grupları, siyasa planlama örgütleri, siyasi adaylar ve makam sahipleri, ve kitle iletişim örgütleri tarafından kullanılmaktadır.

Gündem oluşturma, problemler ve alternatif çözümlerin kamuoyu veya seçkinler nezdinde önem kazanıp kaybettiği bir süreçtir. Hillgartner ve Bosk'a göre (1988) gündemi oluşturmak için gruplar arasında sert bir rekabet yaşanmaktadır çünkü hiçbir toplum veya siyasi kurumun herhangi bir zaman diliminde ortaya çıkan problemlere tüm olası alternatif çözümleri ele alabilecek kapasitesi yoktur. Dolayısıyla gruplar kendi sorunlarının gündemde daha fazla yer tutmasını sağlayacak bir krizin ortaya çıkmasını beklerler ve böyle bir durum için hazırlık yaparlar (Birkland, 2007:63). Bir sorun gündeme geldiği zaman bile, gruplar soruna dönük kendi tanımlamalarının ön planda kalmasını ve sorunlara dönük kendi yaklaşımlarının en fazla hesaba katılan çözüm olmasını sağlamak için mücadele ederler. Schattschneider'in belirttiğine göre bunu yapmalarının sebebi, bir problemi en başarılı şekilde tanımlayan grubun, o probleme yönelik çözümleri de tanımlayan grup olacağı gerçeğidir; böylece siyasa tartışmasında bu grup hakim konumunu koruyacaktır.

Aynı zamanda gruplar bazı konuları gündem dışında tutmak için de mücadele ederler; bu engelleme eylemi, dikkat çekme girişimleri kadar önemlidir. Toplumdaki bazı durumların siyasa konuları haline gelmesini önlemek önemli bir siyasi taktiktir. "Karar vermeme"[3], etkili bireyler veya grupların, ya da siyasi sistemin kendisinin, toplumdaki hâkim değerler veya çıkarlara meydan okumaların ortaya çıkmalarını önlemek için işlemesi anlamına gelmektedir. Bachrach ve Baratz'a göre, karar vericinin değerleri ve çıkarlarına açık veya gizli bir meydan okumanın bastırılması veya bertaraf edilmesiyle sonuçlanan bir karardır. Karar vermeme, mevcut fayda ve ayrıcalık dağılımının değişmesine yönelik bir talebin henüz seslendirilmeden susturulması, ya da ilgili karar verme arenalarına ulaşmadan önce örtülmesi ya da ortadan kaldırılmasıdır; eğer tüm bu çabalara rağmen karar vericilere erişmişse, siyasa süreci içinde yok edilmesidir. Baskın seçkinler, kamuoyunun dikkati ve ilgisine mazhar olması durumunda bir konu hakkında bir şeyler yapılacağından ve çıkarlarının zarar göreceğinden korktukları için, açık veya gizli şekilde o konuyu bastırmaya çalışırlar (Bachrach ve Baratz, 1979:7).

4.3 Siyasa Formülasyonu

Geleneksel kamu politikası süreci modellerinde siyasa formülasyonu, siyasa üretiminin karar vermeden önceki aşamasıdır. Bir problemin ele alınması ve nihai siyasa kararının hazırlanmasında söz konusu olan olası çözümlerin sayısının azaltılması için bir dizi politika alternatifinin tespit edilmesi ve/veya oluşturulmasını içerir. Siyasa formülasyonu sırasında cevap aranan sorular genellikle şunlardır: "bu problemi ele almaya dönük plan nedir? Hedefler ve öncelikler nelerdir? Bu hedeflere ulaşmak için ne gibi opsiyonlar mevcuttur? Her bir opsiyonun faydası ve maliyeti nedir? Her bir alternatifle ilgili olarak ne gibi pozitif ve negatif dışsallıklar vardır? (Sidney, 2007:79) Bu yaklaşım, siyasa sürecine katılanların daha önceden bir problem tespit edip tanımladıklarını ve daha sonra siyasa gündemi aşamasına geçtiklerini varsaymaktadır. Dolayısıyla, bir dizi alternatifin formüle edilmesi, söz konusu probleme dönük çeşitli yaklaşımların tespit edilmesini ve daha sonra her bir yaklaşımı oluşturan spesifik siyasa gereçlerinin tasarlanmasını içermektedir. Her bir alternatif için yasama ve düzenleme çalışmalarının tasarlanması, her birinin kime ve nasıl etki edeceğinin hesaplanması, ve ne zaman etkilerini göstereceklerinin öngörülmesi, bu sürecin önemli unsurlarıdır.

[3] Bu kavram İngilizce literatürde "non-decision making" olarak geçmektedir.

Siyasa formülasyonu, aktörlerin[4] alternatifleri nasıl hazırladıklarını inceler, bu süreçte kullanılması için birtakım gereçleri ortaya koyar, ve bazı politika alternatiflerinin neden gündeme geldiklerini ya da gündemden düştüklerini açıklar. Bu bağlamda gündem oluşturulması, problemlerin tanımlanması, uygulama, siyasa koalisyonlarının kurulması gibi başka faaliyetlerle ilişkilidir. Ancak siyasa formülasyonunun özgün tarafı kamu politikalarının mikro-düzeyine odaklanmasıdır. Neden bazı siyasa gereçlerinin ve eğilimlerinin kullanıldığı, bu gereçleri kullanılırken problemler ve ilgili taraflar hakkında göz önünde bulundurulan varsayımlar ve bunların kaynakları da sürece dâhil edilir. Siyasa formülasyonu, ampirik ve normatifi bir araya getirir: bir taraftan eğilimleri düzenleyip ilişkileri açıklarken diğer taraftan da süreçler ve gereçlerin değerlendirilmesi noktasında normatif kriterler önerir ve bunların demokratik bir toplum üzerindeki etkilerini göz önünde bulundurur. (Sidney, 2007:80).

Siyasa formülasyonu sürecinin bir özelliği de, gündem oluşturmadan farklı olarak, halkın gözünün önünde cereyan etmemesidir. Siyasa formülasyonu, hükümet bürokrasileri içinde, çıkar gruplarının ofislerinde, meclis komite odalarında, özel komisyonların toplantılarında, think tank kuruluşlarının mekanlarında gerçekleşmektedir, ve detaylar genellikle ilgili kurumların çalışanları tarafından oluşturulmaktadır (Dye, 2002:40-41). Diğer bir deyişle, siyasa formülasyonunun uzmanların işi olduğu söylenebilir; bunlar Kingdon'un "gizli katılımcılar"[5] ya da Fischer'in "teknokrat veya bilgi seçkinleri" dediği[6] kişilerdir (Sidney, 2007:79).

4.4 Siyasa Tasarımı

Bürokrasinin 1970'lerdeki siyasa başarısızlıklarından sorumlu tutulmasının ardından, literatürde siyasa tasarımı ile ilgili çalışmalar görülmeye başlanmıştır. Siyasa tasarımı teorisi, siyasaların neden başarılı ya da başarısız olduklarını anlamak için sebep-sonuç zincirinin en başına kadar gidilmesi gerektiğini ileri sürerler, çünkü ilk baştaki siyasa formülasyonu süreçleri ve siyasa tasarımları, uygulamaların sonuçları üzerinde belirleyici etkiye sahiptir. Esasında, insan bilişi ve ilgisinin sınırlı olması, ayrıca sosyal dünya hakkındaki bilgilerimizin de kısıtlı olması, kaçınılmaz olarak siyasa yapıcıların problemin bazı yönlerine odaklanıp bazılarını göz ardı etmelerine ve olası çözümlerin sadece bazıları arasında karşılaştırma yapmalarına neden olmaktadır. Dolayısıyla siyasa formülasyonu hakkındaki araştırmalar, karar vericilerin eylemde bulundukları bağlamı anlamaya ve ilgi konusunda meydana gelen seçiciliği tespit etmeye çalışırlar.

Siyasa tasarımı çalışmaları, siyasa alternatiflerinin tasarlanması sürecinin iyileştirilmesini amaçlamaktadır. Siyasa alternatiflerinin araştırılması ve üretilmesi süreçlerinin iyileştirilmesi halinde daha etkin ve başarılı siyasaların ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Bu şekilde siyasa formülasyonunda rastlantısal unsurların en aza indirilmesi de hedeflenmektedir. Alexander'a göre (1982:289) "siyasa alternatiflerinin sistematik biçimde tasarlanması ile ilgili bilinçli bir çaba, kararlar ve onların sonuçları üzerinde şüphesiz bir iyileşme sağlayacaktır." Linder ve Peters de (1985) siyasa tasarımındaki rastlantısal unsurların azaltılması için alternatif çözümler üretilip karşılaştırılması için bir çerçeve sunmaktadır). Siyasaların yapılabilirliği hakkındaki düşünceler, baskın yargısal yorumlar, siyasadan etkilenecek kitle hakkındaki düşünceler gibi pek çok faktör siyasa alternatiflerinin oluşturulmasına etki etmektedir.

Bir siyasanın neden belirli bir şekilde tasarlandığını anlamak ve açıklamak için, o siyasanın seçilmesine yol açan sürecin incelenmesi gerekir. Bu bağlamda siyasa yapımı, spesifik bir bağlamda meydana gelen, özgün kurumlar ve fikirlerin bir sonucu olan bir eylem olarak görülebilir. Siyasa yapım sürecine dahil olan tüm kurumların, aktörlerin tercihlerini ve stratejilerini etkileyen kendi kuralları, normları ve prosedürleri vardır. Buna ek olarak siyasa yapımı belli bir zamanda gerçekleşir, ve o dönemin hâkim siyasi düşüncelerinden etkilenmesi kaçınılmazdır. Bunlar aktörlerin spesifik siyasa kararları aldıkları zamanki algıları ve tercihlerini etkilerler, dolayısıyla aktörlerin bazı çözümleri savunup bazılarına karşı çıkmasına neden olurlar (Sidney, 2007:84).

---

[4] Dye'a göre bürokrasi bu aktörlerden biridir. Diğerleri arasında çıkar grupları, komisyonlar, meclis üyeleri ve think-tank kuruluşları sayılmaktadır. Bkz. Dye, 1992:340-343.

[5] Kingdon, politika akımlarını açıkladığı çalışmasında (1995) genel olarak görünür katılımcıların, gizli katılımcılara göre gündemin belirlenmesinde daha etkin olduğunu ileri sürer; ancak devlet düzeyinde politikalara söz konusu olduğunda, teknik bilgilere sahip uzman kişiler olan gizli katılımcıların daha etkin olduklarını savunur (Kingdon, 1995).

[6] Fischer (2000), teknokratlar ve bilgiyi elinde tutan seçkinlerin demokrasiyi riske attıklarını ileri sürer. Ayrıca bkz. Fischer, F. (1990).

Pek çok akademisyen dikkatini kamu siyasası yapımının bu son aşamasına yoğunlaştırmakta ve siyasa yapımının çıkar grupları ve hükümet yetkilileri arasında cereyan eden bir pazarlık, rekabet, ikna ve karşılıklı taviz verme süreci olduğunu ileri sürmektedir. Bunların siyasa yapım sürecinin en son "yasama" aşamasında önemli faktörler olduğuna şüphe yoktur; ancak siyasa yapımı bunlardan daha önce, yukarıda görüldüğü gibi gündem oluşturma aşamasında başlamaktadır. Resmi yasama aşamasında artık siyasa uygulamanın detayları belirlenmektedir. Peki siyasa uygulamaya giden süreçte siyasa yapımını belirleyen aktörler kimlerdir? Siyasa yönelimleri ve hedefleri hangi aşamada, kimler tarafından geliştirilmektedir? Bu süreçte bürokrasinin rolü nedir? Seçmenlerin talepleri siyasa yapım sürecine nasıl ve hangi gereçlerle dahil edilmektedir?

4.5 Siyasa Uygulama

Goggin vd. (1990) üç jenerasyon uygulama araştırması tespit etmiştir. Uygulama araştırmaları 1970'lerde ABD'de, geniş çaplı reform programlarının etkinliği hakkındaki giderek artan endişelere karşı bir reaksiyon olarak ortaya çıkmıştır. 1960'ların sonlarına kadar, siyasi mandates açık ve seçik olduğu kabul edilmiş, ve idarecilerin politikaları karar vericilerin isteklerine uygun olarak uyguladıkları düşünülmüştür (Hill ve Hupe 2002:42). "Siyasanın eyleme dönüştürülmesi" süreci, siyasalar kendilerinden beklenenleri gerçekleştiremedikçe, daha fazla dikkat çekmiştir. İlk uygulama çalışmaları jenerasyonu 1970'lerin büyük bölümünde hakim olmuş ve kötümser bir tonla karakterize edilmiştir. Bu kötümserlik, uygulama hatalarının örneklerini ortaya koyan pek çok olay çalışmasının sonucu olarak daha da artmıştır. Derthick (1972), Pressman ve Wildavsky (1973) ve Bardach'ın (1977) çalışmaları bu alanda en çok bilinenlerdir. Pressman ve Wildavsky'nin (1973) çalışması, literatürde pek çok başka çalışmaya esin kaynağı olduğu için, uygulama araştırmalarının gelişmesinde çok önemli bir etkiye sahip olmuştur. Ancak ondan önce de bazı uygulama araştırmaları yapılmıştı; Hargrove (1975) siyasa süreciyle ilgili yapılan çalışmalarda eksik bir halka keşfettiğinden bahsetmiştir. Hill ve Hope (2002, 18-28) uygulama araştırmalarının 1970'lerden önce farklı başlıklar altında yürütüldüğünü belirtmiştir. Bununla beraber, ilk jenerasyon uygulama araştırmacılarının en önemli başarısı, bu konu hakkında daha geniş akademik çevrelerde ve kamuoyunda bir farkındalık yaratmış olmalarıdır.

Uygulama araştırmaları kamu yönetimi, örgütsel teori, ve siyaset bilimi çalışmalarının kesişim noktasındadır (Schofield ve Sausman, 2004:235). Siyasa uygulama konusunda literatürde başlıca üç görüş ön plana çıkmıştır. Pülzl ve Treib (2007) bunları yukarıdan aşağıya yaklaşım, aşağıdan yukarıya yaklaşım ve bu ikisini birleştirmeye çalışan melez yaklaşım olarak üçe ayırmaktadır.

4.5.1 Yukarıdan aşağıya yaklaşım

Uygulama sonuçlarının ilk başta ortaya konan siyasa kararlarının hedeflerine uygun olup olmadıklarına dair bir değerlendirmedir. Yukarıdan aşağıya yaklaşımı savunanlar siyasa uygulamanın merkezi hükümetin verdiği bir kararla başladığı görüşündedirler. Parsons (1995:463) bu çalışmaların sistem analizinden esinlenen siyasi sürecin "karakutu modeli"ne dayandıklarını ifade eder. Ona göre bu çalışmalar siyasalar ile gözlemlenen çıktılar arasında doğrudan bir sebep-sonuç ilişkisi olduğunu varsayarlar ve uygulayıcıların siyasa dağıtımı üzerindeki etkisini görmezden gelirler. Yukarıdan aşağıya yaklaşımı savunanlar, özünde siyasayı girdi, uygulamayı ise çıktı faktörü olarak değerlendiren bir kural koyucu yaklaşımı benimsemişlerdir. Merkezi siyasa yapıcıların kararlarına yaptıkları vurgudan dolayı, deLeon (2001:2) yukarıdan aşağıya yaklaşımcıları "yönetici seçkinler olgusu" olarak tanımlamaktadır. Pressman ve Wildavsky, Van Meter, Van Horn, Bardach, Sabatier ve Mazmanian, bu yaklaşımı savunan sosyal bilimciler arasındadır (Pülzl ve Treib, 2007).

Pressman ve Wildavsky kabul edilen siyasa hedefleri ve onların uygulamaları arasındaki doğrusal ilişkinin altını çizmiştir. Dolayısıyla uygulama siyasaların mümkün olduğunca doğru şekilde yürütülmesini sağlayacak yeterli bürokratik prosedürlerin oluşturulması anlamına gelmiştir. Bu amaca yönelik olarak, uygulayıcı kurumların ellerinde yeterli kaynakları olmalıdır ve uygulayıcıların eylemlerini denetlemek için de sorumlulukları açıkça belirtilmeli ve hiyerarşik kontrol sağlanmalıdır.

Mazmanian ve Sabatier etkili uygulama için altı kriter belirlemişlerdir:

- siyasa amaçları açık ve tutarlı olmalıdır,
- program geçerli bir sebep-sonuç teorisine dayanmalıdır,
- uygulama süreci yeterince yapılandırılmış olmalıdır,
- uygulamadan sorumlu yetkililer programın hedeflerini benimsemelidir,

- çıkar grupları ve yürütme ve yasama organları destek vermelidir, ve
- sosyoekonomik koşullarda herhangi bir zarar verici değişiklik olmamalıdır (Mazmanian ve Sabatier, 1983.20).

Bu görüşe göre, uygulama apolitik, idari bir süreçtir. Güç nihai olarak merkezi karar vericilerin elindedir; bu kişiler açık siyasa hedeflerini tanımlarlar ve bu hedefleri uygulamaya koyma sürecine hiyerarşik olarak rehberlik edecek konumdadırlar.

4.5.2 Aşağıdan yukarıya yaklaşım

1970'lerin sonları ve 1980'lerin başlarında yürütülen pek çok çalışma siyasi çıktıların ilk baştaki siyasa hedefleriyle yeterince ilgili olmadığını ve dolayısıyla varsaydıkları sebep-sonuç bağlantısının sorgulanabilir olduğunu göstermişlerdir. Bu yöndeki çalışmalar normalde gerçek siyasa dağıtımına müdahil olan aktörleri ve onların oluşturdukları ağları tespit ederek, analize aşağıdan başlarlar. Siyasaların merkezi düzeyde tanımlandığı ve uygulayıcıların bu hedeflere mümkün olduğunca bağlı kalmak zorunda oldukları görüşünü reddederler. Bunun yerine, siyasa dağıtımı sürecinde inisiyatif kullanabilme, faydalı bir faktör olarak görülür, çünkü yerel bürokratlar problemlere merkezi karar vericilerden daha yakın konumdadır. Hjern'e göre, araştırmacıların siyasa dağıtımının çok aktörlü ve örgütler arası karakterini kabul etmeleri çok önemlidir. Dolayısıyla, uygulama analizinin uygulamada işbirliği içindeki tüm ilgili kurumlardan aktörler ve onların oluşturdukları ağların tespit edilmesiyle başlaması gerektiği, daha sonra sorunları nasıl çözdüklerinin incelenmesi gereklidir (Hjern, 1982). Sabatier'e göre (1986), bu yaklaşım, siyasa yürütmenin gerçekleştiği ortam olan "uygulama yapıları"nın betimlenmesi için çok faydalı bir gereç sunmaktadır (Hjern ve Porter, 1981). Ancak Sabatier aynı zamanda yasal ve ekonomik faktörler ile bireysel davranış arasında bir sebep-sonuç hipotezinin olmamasını da eleştirmektedir.

Aşağıdan yukarıya yaklaşımı savunan bilim adamları, hiyerarşik rehberlik düşüncesini reddederler. Onlara göre kanun ve düzenlemelerin açık siyasa hedefleriyle formülize edilmeleri ve yukarıdan aşağıya giden bir süreçle uygulama sürecinin uygulanması mümkün değildir; bu model, uygulamada her zaman önemli ölçüde inisiyatif kullanımı olduğunu savunur.

4.5.3 Melez yaklaşım

Yukarıdan aşağıya yaklaşımı savunanlar normalde siyasi sistemin "üst" noktasında varılan bir siyasa kararıyla başlar ve uygulayıcılara doğru aşağıya inerler. Buna karşın, aşağıdan yukarıya yaklaşımı savunanlar, analizlerine siyasi-idari sistemin en altındaki somut siyasa dağıtımıyla ilgili aktörleri tespit etmekle başlarlar. Her iki grubun da kendi konumlarını abarttıkları ve dolayısıyla aslında oldukça kompleks bir yapıya sahip olan uygulama sürecini basit gösterdikleri doğrudur (Parsons 1995:471). Sabatier'in (1986) belirttiği gibi, yukarıdan aşağıya yaklaşımcılar merkezi siyasa yapıcıların kesin siyasa hedefleri ortaya koyma ve uygulama sürecini titizlikle yönetme kabiliyetlerini abartmışlardır. Bu perspektifi eleştiren aşağıdan yukarıcılar, bu defa yerel bürokratların ellerindeki inisiyatifi abartmışlar ve "aşağı"nın" yukarı" karşısındaki özerkliğine gereğinden fazla vurgu yapmışlardır.

Elmore (1985), Sabatier (1986) ve Goggin vd.nin (1990) sunduğu yeni modeller her iki tarafın çeşitli unsurlarını bir araya getirerek her iki yaklaşımın kavramsal zayıflıklarını bertaraf etmeye çalışmışlardır. Yukarıdan aşağıya yaklaşımın siyasaların etkin şekilde icra edilmesi ile ilgili endişelerini başlangıç noktası olarak alan bu akademisyenler, aşağıdan yukarıya perspektifin ve diğer teorilerin pek çok unsurunu kendi modellerine dahil etmişlerdir.

Yukarıdan aşağıya yaklaşımın önemli bir temsilcisi olan Wildavsky, Majone ile beraber (Majone ve Wildavsky, 1978), siyasa uygulama sürecini açıklamak için yeni bir çerçeve geliştirmiştir. Onların temel argümanı, uygulamanın evrimsel bir süreç olduğu ve bu süreç içinde programların sürekli olarak yeniden şekillenip tanımlandığıdır. Bu kavramsallaştırma merkezi siyasa yapıcıların tanımladığı siyasa girdileriyle başlatılmaktadır. Aynı zamanda girdilerin yürütme sırasında kaçınılmaz olarak değişeceğini de kabul etmektedir. Bu yaklaşımın merkezinde artırımsal[7] öğrenme süreçlerinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

[7] İngilizce literatürde "incremental" olarak ifade edilen bu terim, politika oluşturmada ufak adımlarla ilerlemeyi ifade eder.

Goggin vd. (1990), iki yaklaşım arasındaki uçurumu kapatmaya çalışmışlardır. Aynı yukarıdan aşağıya yaklaşımı savunanlar gibi, merkezi düzeyde tanımlanan siyasa kararlarının daha alt seviyedeki aktörler tarafından uygulandığı biçimindeki görüş açısını kabul etmişlerdir. Ancak uygulama süreciyle ilgili kavramsallaştırmaları, uygulayıcıların da önemli siyasi aktörler olduklarını kabul eder; ayrıca uygulayıcılar ile merkezi otoriteler arasındaki komplike müzakere süreçlerine de önem verir.

Scharpf (1978) da iki yaklaşımı uzlaştırmaya çalışan araştırmacılar arasındadır. Bir tarafta merkezi hükümetlerin siyasi yönlendirmesinin ağırlıklı olduğu düşüncesi ile, diğer tarafta siyasa hedeflerinin uygulamaya konmasının birbirinden çok farklı çıkarları ve stratejileri olan çok sayıda aktörün etkileşimine dayandığı görüşünü birleştirmeyi denemiştir. Uygulama çalışmalarına "siyasa ağları" kavramını getiren Scharpf, ayrı fakat karşılıklı olarak birbirine bağımlı aktörler arasında işbirliği ve eşgüdüme daha fazla ağırlık verilmesini önermiştir. Scharpf'ın siyasa ağları kavramına daha sonra siyasa değişimi çalışmalarında önemli bir yaklaşım olarak başvurulmuştur.

Lowi'nin 1972 tarihli makalesine[8] dayanarak geliştirilen başka bir argümana göre, uygulanacak siyasanın türüne önem verilmesi gerekmektedir. Bu düşünceyi savunan Ripley ve Franklin (1982), dağıtıcı, düzenleyici, ve yeniden dağıtıcı siyasaların birbirinden farklı özelliklere sahip olduklarını belirtirler. Her bir siyasa türü farklı paydaş gruplarını içerir; ayrıca uygulama aşamasında birbirinden farklı çatışmalar meydana gelir (Heinelt, 2007). Windhoff-Héritier de aynı görüşü savunur ve dağıtıcı ve yeniden dağıtıcı siyasaları birbirinden ayırır. Bir düzenleyici siyasa dağıtıcı veya yeniden dağıtıcı özellikler taşıyabilir; düzenleyici program, açıkça teşhis edilebilir kazanan ve kaybeden tarafların mevcut olmasına bağlı olarak iki kategoriden birine girebilir. Windhoff-Héritier dağıtıcı politikaların her türlü uygulama yapısı içinde tatbik edilebileceğini, ancak yeniden dağıtıcı siyasaların etkin şekilde yürütülmesi için hiyerarşik bir uygulama yapısına ihtiyaç duyduğunu ifade etmektedir (Windhoff-Héritier 1980:90'dan aktaran Pülzl ve Treib, 2007:103). Başka bir Alman araştırmacı olan Mayntz da siyasa türleri arasında ayrım yapmaktadır. Ona göre zorunluluklar ve kısıtlamalar, olumlu ve olumsuz teşvikler, usulle ilgili düzenlemeler ve hizmetlerin kamusal sunumu gibi farklı siyasa türleri vardır ve bu siyasa gereçleriyle ilintili birbirinden farklı uygulama sorunları mevcuttur (Pülzl ve Treib, 2007:96).

Yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya görüşleri savunan akademisyenler arasında uzun yıllar süren tartışmalardan sonra, her iki taraf da merkezi rehberlik ve yerel özerklik arasında bir süreç olduğu konusunda uzlaşmışlardır. Merkezi olarak tanımlanan siyasa amaçları ve hiyerarşik kontrol çabaları ne kadar hesaba katılıyorsa, sokak düzeyindeki bürokratların[9] tercihleri ve uygulama ağları içinde cereyan eden müzakereler de aynı düzeyde hesaba katılmalıdır (Pülzl ve Treib, 2007:100).

Siyasa uygulama çalışmalarının kamu yönetimi alanına yaptığı önemli bir katkı da şudur: uygulama araştırmaları modern bürokrasilerin karakteri hakkında kamu yönetimi ve örgütsel teoride devam eden tartışmalara önemli katkı yapmıştır. Aşağıdan yukarıya yaklaşımı savunanların sürekli ileri sürdükleri gibi, idari aktörler sıklıkla siyasetçiler tarafından sıkı şekilde kontrol edilmemektedir ve siyasaların gerçekte nasıl yürütüldüğü ile ilgili önemli düzeyde özerkliğe sahiptirler. Bu durum, modern kamu yönetimlerinin Weberci hiyerarşik ve teknokratik bürokrasi modeline benzediği ve siyasi liderlerin otoritesine tamamen tabi olduğu şeklindeki görüşe ciddi bir darbe indirmiştir. Günümüzde, kamu yönetimlerinin çok daha kompleks örgütsel yapılarının olduğu ve Weberci modelin varsaydığından çok daha az hiyerarşik şekilde düzenlendiği görüşü ön plana çıkmıştır. Ayrıca, uygulama analizleri, idari aktörlerin kendi siyasi hedeflerinin olduğunu ve sahip oldukları inisiyatifi çoğunlukla kendi üstlerindeki siyasi makamları işgal edenlerin tanımladıkları hedefler yerine kendi hedeflerini gerçekleştirmek için kullandıklarını göstermektedir. Bu anlamda Palumbo ve Calista (1990:14) uygulama araştırmalarının, siyaset-idare ikilemini sona erdirdiğini ileri sürmüşlerdir. Uygulama araştırmacılarının, kurumsal özellikler ve modern kamu yönetimlerinin siyasetteki rolü ile ilgili daha gerçekçi bir kavramlaştırmanın önünü açtıkları söylenebilir (Pülzl ve Treib, 2007:101).

[8] T.J.Lowi (1972), siyasa-politika arasında net bir ayrım yapmakta ve siyasaların politikaları belirlediğini savunmaktadır. Olay çalışmalarını kategorize etmek için bir çerçeve geliştirmeye çalışan Lowi, bir taraftan da siyasa yapımının neye dayandığını ortaya koymaya çalışmıştır. Siyasaların içeriği ve ele almaya çalıştıkları sorunların türüne odaklanan Lowi üzerine ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Heinelt, 2007.

[9] Sokak düzeyindeki bürokratlar kavramı, öğretmenler, memurlar, emniyet görevlileri gibi, günlük hayatta her zaman halkın içinde olan kamu görevlilerini içermektedir.

4.6 Siyasa Değerlendirme

Kamu siyasalarında değerlendirme, en geniş anlamıyla, analitik ve usule yönelik bir gereç olarak tanımlanabilir. Bu gereç iki amaca yönelik olarak kullanılmaktadır. Birincisi, analitik bir araç olarak değerlendirme araştırması, bir siyasanın hem süreç hem de sonuç olarak değerlendirilmesine ilişkin tüm bilgilerin elde edilmesi için bir siyasa programının araştırılmasını içerir. İkincisi, siyasa çevriminin bir aşaması olarak değerlendirme, bu bilgilerin siyasa yapım sürecine geri bildirimde bulunulmasını ifade eder (Wollmann, 2007:393).

Farklı siyasa değerlendiricileri ve farklı siyasi gruplar, kamu siyasalarını farklı şekillerde değerlendirecektir. Bir muhafazakâr, serbest rekabet ve özel mülkiyetin korunmasının ekonomik siyasaların merkezinde olması gerektiğini savunacaktır; buna karşın bir sosyalist ise toplumu ürettiklerinin adil şekilde dağıtılmasını öncelikli değer olarak kabul edecektir. Pek çok şeyde olduğu gibi siyasa değerlendirme sürecinde de normatif perspektifler, hem siyasanın hedeflerinin değerlendirilmesi hem de siyasanın istenen hedeflere ne kadar ulaştığının analiz edilmesi noktasında devreye girmektedir. Ancak normatif değerlendirmeler yeterli değildir; siyasanın etkisi ve sonuçları hakkında bir karara varmadan önce ampirik boyut da hesaba katılmalıdır. Belirli bir siyasanın içeriği, çıktıları ve etkilerinin ampirik analizini içermeyen bir siyasa değerlendirmesi eksiktir (Cochran vd., 1993:6).

Siyasa değerlendirme, siyasanın farklı aşamalarında gerçekleşebilir. Örneğin **ex-ante (uygulama öncesi) değerlendirme**, karar vermeden önce gelir, ve planlanan veya tanımlanan siyasalar ve eylemlerin etkileri ve sonuçlarını öngörmeyi ve önceden değerlendirmeyi amaçlar; böylece gelecek veya devam eden siyasa yapım sürecine bilgileri geribildirimde bulunabilir. Eğer alternatif siyasalar ve eylemler ile ilgili olursa, *ex-ante* değerlendirme alternatif siyasa tercihleri arasında analitik olarak daha saydam, daha öngörülebilir ve siyasi olarak daha tartışılabilir olanın seçilmesi için bir gereçtir.

Devam eden değerlendirme, siyasa programlarının ara dönem etkileri ve sonuçlarının tespit edilmesiyle ilgilenir ve siyasa çevrimi sürecinde uygulama ve gerçekleştirmenin devam edip etmediğini ölçer. Devam eden değerlendirmenin esas işlevi, ilgili bilgilerin, bu bilgilerin uygulama sürecinde ayarlama, düzeltme ve yeniden yönlendirme faaliyetlerinin gerçekleştirilebileceği, uygun yerlerde sisteme girmesini sağlamaktır. Bu şekildeki değerlendirmenin bir boyutu da *müdahaleci* olmasıdır: bu anlamda siyasa analizcilerinden, önceden belirlenen hedeflere ulaşılmasına engel olan eksiklikleri ve kusurları düzeltmek için sürece aktif olarak müdahale etmeleri beklenir (Wollmann, 2007:393).

Son olarak **uygulama sonrası değerlendirme**, bir hükümetin uygulamaya koyduğu siyasanın sonuçlarının, başta ortaya konan hedeflerle ne düzeyde örtüştüğünün belirlenmesini içerir. Siyasanın işe yarayıp yaramadığı, toplum üzerinde faydalı bir takım etkiler meydana getirip getirmediği, programın maliyeti ile yarattığı fayda arasındaki ilişkinin ne olduğu, bu program yerine daha az maliyetli ve daha etkili bir alternatif program uygulamanın mümkün olup olmadığı gibi sorulara cevap bulma çabasıdır. Bir siyasanın etkili olduğunun değerlendirilebilmesi için, ölçülebilir sonuçlar ortaya koyması gerekir.

Bir siyasa değerlendirilirken **istenen** ve **istenmeyen sonuçları** arasında ayrım yapmak gereklidir. İstenen sonuçlar, siyasanın açıklanan hedefleridir. Siyasa değerlendirmesi sürecinde, bu hedeflere ne düzeyde ulaşıldığı sorgulanır.[10]

Siyasa değerlendirme çalışmaları ayrıca **doğrudan siyasa etkileri** ile **dolaylı etkiler** arasında da ayrım yapmalıdır. Bir siyasanın, hedef kitle üzerindeki istenen ve istenmeyen sonuçları, o siyasanın doğrudan etkisidir. Kamu siyasasının üçüncü kişiler üzerinde dolaylı etkileri de vardır. Örneğin otoyolların genişletilmesini içeren bir siyasanın hedef kitlesi taşımacılık sektörü ve otomobil sürücüleridir. Ancak otoyolların geliştirilmesi durumunda demiryolu sektörü bundan olumsuz etkilenecektir; bu ise bir dolaylı etkidir.

Doğrudan ve **dolaylı maliyetler** de siyasa değerlendirmenin unsurlarıdır. Bir siyasanın doğrudan maliyeti, zaman, enerji, güç ve para cinsinden siyasa alanının kendisine yapılan harcamalardır. Dolaylı maliyetler ise siyasa tarafından

[10] Cochran vd. buna ABD'deki mortgage politikasını örnek vermektedir. Bu politikanın amacı ev sahipliğini yaygınlaştırmaktır; sonuçta ABD günümüzde evde evin sahiplerinin ikamet etmesi oranına bakıldığında dünyada birincidir. Bu, mortgage politikasının istenen bir sonucudur; istenmeyen sonucu ise bu yüzden orta ve üst-orta sınıfın kent dışındaki banliyölere taşınması ve kent merkezinin alt gelir seviyesine mensup insanların barındığı, suç oranlarının yüksek olduğu bir çöküntü alanı haline gelmesidir (Cochran vd., 1993:6).

etkilenen alanda tahakkuk eden maliyetlerdir – örneğin söz konusu siyasaya ayrılan kaynakların fırsat maliyeti buna örnektir.

Siyasa değerlendirmesi sırasında göz önünde bulundurulması gereken başka bir husus da siyasaları **kısa** ve **uzun vadeli etkileridir**. Bir siyasanın uzun vadeli etkileri tam olarak görülene kadar uzun yıllar geçebilir; o zamana kadar herhangi bir siyasanın tam anlamıyla değerlendirilmesi mümkün değildir. Örneğin teröre karşı küresel savaş kapsamında Afganistan'a yapılan askeri müdahalenin uzun vadeli etkileri tam olarak görülebilmiş değildir. Diğer taraftan, kısa vadeli hedefleri olan programlar, o programı uygulamak için bürokratik kurumlar oluşturulmasından ve artımcılık yaklaşımından dolayı, kısa vadeli hedeflerine ulaşılsa bile, daha sonra uzun vadeli hale gelebilmektedir.

Son olarak, siyasa değerlendirme süreci "**sembolik**" ve "**maddi**" etkileri içerir. Pek çok siyasanın maddi etkilerine ek olarak sembolik bazı etkileri vardır. Bunlar istenen ya da istenmeyen etkiler olabilir. Türkiye'nin Kıbrıs'a 1974 yılında yaptığı askeri müdahale, soydaşların korunması konusunda Türkiye'nin hassas olduğunu ve Doğu Akdeniz'deki varlığını ispatlaması gibi sembolik etkiler üretmiştir. Buna karşın KKTC maddi olarak Türkiye'ye bir getirir sağlamamış, hatta AB üyelik sürecini tıkayarak olumsuz bir etkiye sahip olmuştur (Cochran vd., 1993:7).

4.6.1 Hükümetin siyasa değerlendirme gereçleri

Sözlü ve yazılı raporlar: Programları yürütmekten sorumlu bürokratlar zaman zaman meclis üyelerine programların başarısı hakkında sözlü ya da yazılı rapor verirler. Bu raporlar genellikle yazılı yıllık raporlar şeklindedir. Ancak bu sözlü ve yazılı raporlar çok sağlıklı bilgi vermezler, çünkü çoğunlukla programın maliyetleri düşük gösterilir ve faydaları abartılır.

Yerinde ziyaretler: Zaman zaman üst düzey bürokratlar, uzman danışmanla ve/veya meclis üyeleri, programları yürütmekten sorumlu kurumlara ziyaretlerde bulunmaya ya da sahada inceleme yapmaya karar verebilirler. Bu ekipler programların nasıl yürütüldüğü, belirli ilkelere uygun hareket edilip edilmediği, yeterli kadronun olup olmadığı, ve bazen de hitap edilen kitlenin hizmetlerden memnun olup olmadığı hakkında veriler toplarlar.

Program ölçümleri: devlet kurumlarının kendi geliştirdikleri veriler genellikle siyasa çıktı ölçümlerini kapsamaktadır: bunlar, çeşitli refah programlarında hizmet alanların sayısı, iş gücü eğitim programlarına kaç kişinin katıldığı, mevcut hasta yatak sayısı, toplanan çöplerin tonajı, ve ilkokullara kaydolan öğrencilerin sayısı gibi verilerdir. Ne var ki bu ölçümler bu sayıların toplum üzerindeki etkisini tam olarak ölçme imkanı vermemektedir; örneğin, yoksulların yaşam koşullarının ne kadar iyileştiğini, işgücü eğitimine katılanların kalıcı işler bulma konusundaki başarılarını, kentlerin ne kadar temiz olduğunu, veya mezunların okuma, yazma gibi becerilerinin düzeyini anlamak için bu veriler yeterli değildir.

Profesyonel standartlarla karşılaştırmalar: bazı kamu hizmeti alanlarında profesyonel kuruluşlar mükemmellik standartları geliştirmişlerdir. Bu standartlar genellikle istenen çıktı seviyesi olarak ifade edilir.[11] Devlet kurumlarının ürettiği çıktılar, ideal çıktı düzeyiyle karşılaştırılabilir. Böyle bir egzersiz faydalı olabilmekle beraber, yine de devlet kurumlarının hedeflenen veya hedeflenmeyen gruplar üzerindeki etkilerine değil çıktılara odaklanmaktadır.

Vatandaş şikâyetlerinin değerlendirilmesi: program değerlendirmenin beşinci yöntemi vatandaş şikâyetlerinin analiz edilmesidir. Özellikle katılımcılığın ön planda tutulduğu günümüz kamu yönetimi anlayışına göre vatandaş girdilerinin önemi artmıştır. Vatandaş şikâyetleri ile ilgili veri toplamanın eksikliği, bunların sadece programa yönelik kamuoyunu test etmeleri ve katılımcıların yaşamları üzerindeki gerçek etkisini ölçememeleridir.

Yukarıdakilerden hareketle siyasa değerlendirmenin tek yönlü değil karmaşık bir konu olduğu söylenebilir. Genellikle hükümetler kamu siyasalarını değerlendirirken sayısal verilere ağırlık verirler; belli bir siyasa için bütçeden yapılan kişi başına harcama ile elde edilen getiri karşılaştırılarak maliyet-fayda analizi yapılır. Ancak siyasa değerlendirme, istatistiksel verilere ek olarak çok çeşitli becerileri, ayrıca derinlemesine bir içebakışı ve üst düzey bilgiyi gerektirmektedir. Bir kuşun kaç defa kanat çırptığı bilmemiz bir şey ifade etmez; sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için kuşun ne kadar uzağa gittiğini bilmek gereklidir (Dye, 1992:355).

[11] Örneğin bir öğretmene düşen öğrenci sayısı, her 1000 kişiye düşen yatak sayısı, her bir doktora düşen hasta sayısı, her bir sosyal bakım görevlisinin ilgilendiği vaka sayısı gibi.

SONUÇ

Vatandaşların devletten bekledikleri şeylerin listesi çok uzundur. İnsanlar hükümetin doğru kamu politikalarını seçip uygulamak suretiyle yoksulluğu ortadan kaldırabileceğini, etnik çatışmaları sona erdirebileceğini, huzuru tesis edebileceğini, suçları önleyebileceğini, sağlıklı kentleşmeyi sağlayabileceğini, enerji temin edebileceğini, havayı ve suyu temizleyebileceğini ve daha pek çok şeyi yapabileceğini düşünürler. Devletin her alanda eşit derecede etkin politikalar üretmesi, siyasaların oluşturulması sürecinde tutarlı ve verimli tekniklerin ve yöntemlerin uygulanmasına bağlıdır. Siyasa analizi, bu tutarlılık ve verimliliği en üst düzeye çıkarmayı hedeflemelidir.

İdeal olarak, yukarıda ele alınan siyasa tasarımı, formülasyonu, uygulaması ve değerlendirmesi aşamalarının incelenmesi, siyasi süreçlerin kamu politikasının içeriğini ne şekilde etkilediğini açıklamalıdır. Buradan hareketle siyasa yapıcıların, süreçlerde meydana gelen aksaklıkları tespit edip düzeltici ve önleyici faaliyetler geliştirmeleri mümkün olabilir.

Literatürde nispeten yeni bir alan olan kamu politikaları ve politika analizinin ne olduğunun anlaşılması için öncelikle kavramın açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda politika analizinin belirli politikaların avukatlığının yapılması olmadığının bilinmesi önemlidir. Politika analizi kısaca, hükümetlerin neyi neden yaptığının, ve yaptıklarının ne gibi sonuçlarının ortaya konmasıdır. Diğer taraftan politika analizinin sorunlarının bilinmesi de büyük önem arz etmektedir. Pek çok durumda hükümetin gücünün sınırsız olmaması, problem tanımı konusunda uzlaşmaya varılamaması, politika analizinin sonuçlarının öznel biçimde yorumlanması, alanın "insan" öğesini içermesi ve insan davranışlarının karmaşıklığı gibi nedenlerden ötürü politika analizinin etkisi beklendiğinden az olabilmektedir.

Politika analizi alanının neden çalışılması gerektiğinin bilinmesi de önemlidir. Bu alan, politika kararlarının sebep ve sonuçlarını öğrenmek ve toplumla ilgili bilgimizi artırmak gibi teorik bir ihtiyacı tatmin etmek için olduğu kadar, problem çözme süreçlerine katkıda bulunmak veya siyasa tavsiyeleri geliştirmek gibi pratik mülahazalar ile de çalışılabilir.

Politika analizinin belki de en önemli hususu, siyasa yapım sürecine ışık tutma boyutudur. Bu bağlamda gündem oluşturma, siyasa formülasyonu, siyasa tasarımı, siyasa uygulama ve siyasa değerlendirme gibi konular hakkında gerek teorik gerekse pratik bilgi dağarcığının geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

Bu çalışma sadece kamu politikası çalışmaları ile ilgili olarak uluslararası literatürde ele alınan konulara değinme çabasıdır. Burada amaç, Türk akademisi için yeni bir alan olan kamu siyasasının derli toplu bir teorik çerçevesini çizmektir. Türk siyaset bilimi ve kamu yönetimi için oldukça yeni sayılabilecek bir alan olan kamu politikası ve analizi hakkında kapsamlı ve detaylı literatür çalışmaları, karşılaştırmalı çalışmalar, ampirik çalışmalar ve örnek olay çalışmalarına ihtiyaç olduğu açıktır. Daha sonraki çalışmalar kamu politikalarının oluşturulması ile ilgili örnek olay incelemelerine odaklanabilir. Bu bağlamda bürokratik yapıların kamu siyasalarının oluşumuna nasıl etki ettikleri, örnek bürokratik kurum çalışmaları temelinde ele alınabilir. Ayrıca, hangi kamu politikası üretimi yöntemlerinin demokrasi ile daha iyi bağdaşabileceğini tespit etmeye dönük çalışmalar da demokrasi teorisine katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

ALEXANDER, E. R. (1982), "Design in the Decision-Making Process", **Policy Sciences,** 14: 279–292.

BACHRACH, P. ve BARATZ, M. S. (1979), **Power and Poverty,** New York: Oxford University Press.

BARDACH, E. (1977), **The Implementation Game. What Happens After a Bill Becomes a Law,** Cambridge: MIT Pres.

BIRKLAND, Thomas A. (2007), "Agenda Setting in Public Policy", Frank Fisher, Gerald J. Miller ve Mara S. Sidney (Ed.), **Handbook of Public Policy Analysis: Theory, Politics, and Methods,** Boca Raton, Londra ve New York: CRC Press, s.63-78.

COCHRAN, C. E., MAYER, L. C., CARR, T. R. ve CAYER, N. J. (1993), **American Public Policy: An Introduction,** New York: St. Martin's Press.

DE LEON, P. (2001), **A Democratic Approach to Policy Implementation.** Paper prepared for presentation at the Annual Meeting of the American Political Science Association, August 31, San Francisco.

DERTHICK, M. (1972), **New Towns in Town. Why a Federal Program Failed.** Washington, DC: Urban Institute.

DUNN W. N. (1981), **Public Policy Analysis,** Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N J.

DYE, T. (2002), **Understanding Public Policy,** Upper Saddle River: Prentice Hall.

ELMORE, R. F. (1985), Forward and Backward Mapping. In K. HANF and TOONEN, T.A.J. (eds), **Policy Implementation in Federal and Unitary Systems,** 33–70. Dordrecht: Martinus Nijhoff.

FISCHER, F. (1990), **Technocracy and the Politics of Expertise,** Newbury Park, CA: Sage.

FISCHER, F. (2000), **Citizens, Experts, and the Environment: The Politics of Local Knowledge,** Durham ve Londra, Duke University Press.

GOGGIN, M.L., BOWMAN, A.O.M., LESTER, J.P., O'TOOLE, L.J . Jr. (1990), **Implementation Theory and Practice. Toward a Third Generation,** New York: Harper Collins.

HARGROVE, E.C. (1975), **The Missing Link. The Study of the Implementation of Social Policy.** Washington, DC: Urban Institute.

HEINELT, H. (2007), "Do Policies Determine Politics?", Frank Fisher, Gerald J. Miller ve Mara S. Sidney (Ed.), **Handbook of Public Policy Analysis: Theory, Politics, and Methods,** Londra ve New York: CRC Press, Boca Raton, 109-119.

HILL, M. ve HUPE, P. (2002), **Implementing Public Policy. Governance in Theory and in Practice,** Londra: Sage.

HJERN, B. (1982), "*Implementation Research. The Link Gone Missing*" **Journal of Public Policy,** 2: 301–308.

HJERN, B. ve PORTER, D.O. (1981), *"Implementation Structures. A New Unit of Administrative Analysis",* **Organization Studies,** 2: 211–227.

KINGDON, J. W. (1995), **Agendas, Alternatives, and Public Policies**, New York: HarperCollins College Publishers.

LINDER, S. H. ve PETERS, B. G. (1985), *"From Social Theory to Policy Design"*, **Journal of Public Policy**, 4: 237-259.

LOWI, T. J. (1972), "Four Systems of Policy, Politics and Choice", Public Administration Review, 32, 298–310.

LOWI, T. J. ve GINSBURG, B. (1996), **American Government: Freedom and Power***,* New York: W.W. Norton & Company.

MAJONE, G., ve WİLDAVSKY, A. (1978), Implementation as Evolution. In H. Freeman (ed). **Policy Studies Review Annual,** 103–117. Beverly Hills: Sage.

MAZMANIAN, D. ve SABATİER, P. (1983), **Implementation and Public Policy.** Scott: Glenview.

PALUMBO, D.J. ve CALİSTA, D.J. (1990), Opening up the Black Box. Implementation and the Policy Process. In D.J. Palumbo and D.J. Calista (eds), **Implementation and the Policy Process. Opening up the Black Box,** 3–18. New York: Greenwood Press.

PARSONS, W. (1995), **Public Policy. An Introduction to the Theory and Practice of Policy Analysis.** Londra: Edward Elgar.

PRESSMAN, J. ve WİLDAVSKY, A. (1973), Implementation: How great expectations in Washington are dashed in Oakland; or why it's amazing that federal programs work at all. This being a saga of the Economic Development Administration as told by two sympathetic observers who seek to build morals on a foundation of ruined hopes. Berkeley: University of California Press.

PÜLZL, H. ve TREIB, O. (2007), "Implementing Public Policy", Frank Fisher, Gerald J. Miller ve Mara S. Sidney (eds.), **Handbook of Public Policy Analysis: Theory, Politics, and Methods,** Boca Raton, Londra ve New York: CRC Press, 89-107.

RIPLEY, R.B. ve FRANKLİN, G.A. (1982), **Bureaucracy and Policy Implementation.** Homewood: Dorsey Press.

SABATİER, P.A. (1986), *"Top-down and Bottom-up Approaches to Implementation Research. A Critical Analysis and Suggested Synthesis*", **Journal of Public Policy,** 6: 21–48.

SCHARPF, F.W. (1978), Interorganizational Policy Studies. Issues, Concepts and Perspectives. In K. I. Hanf and F.W. Scharpf (eds.), **Interorganizational Policy Making. Limits to Coordination and Central Control,** Londra: Sage, 345-370.

SCHATTSCHNEIDER, E. E. (1960), **The Semisovereign People,** New York: Holt, Rinehart & Winston.

SCHOFIELD, J. ve SAUSMAN, C. (2004), *"Symposium on Implementing Public Policy: Learning from Theory and Practice Introduction",* **Public Administration,** 82: 235–248.

SIDNEY, M. S. (2007), "Policy Formulation: Design and Tools", Frank Fisher, Gerald J. Miller ve Mara S. Sidney (Ed.), **Handbook of Public Policy Analysis: Theory, Politics, and Methods,** Boca Raton, Londra ve New York: CRC Press, 79-87.

WAGNER, P. (2007), "Public Policy, Social Science, and the State: An Historical Perspective", Frank Fisher, Gerald J. Miller ve Mara S. Sidney (Ed.), **Handbook of Public Policy Analysis: Theory, Politics, and Methods,** Boca Raton, Londra ve New York: CRC Press, 29-42.

WINDHOFF-HÉRITIER, A. (1980), **Politikimplementation. Ziel und Wirklichkeit politischer Entscheidungen,** Königstein/ Ts.: Anton Hain.

WOLLMANN, H. (2007), "Policy Evaluation and Evaluation Research", Frank Fisher, Gerald J. Miller ve Mara S. Sidney (Ed.), **Handbook of Public Policy Analysis: Theory, Politics, and Methods,** Boca Raton, Londra ve New York: CRC Press, 393-404.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

GİRİŞİMCİLİK BAĞLAMINDA EĞİTİMİN SİVİLLEŞMESİ ve GİRİŞİMCİLİK ÖRNEĞİ OLARAK STK'LAR

Musa ŞAHİN*

Özet: Bu çalışma, eğitsel ve toplumsal süreçlerle girişimcilik arasındaki ilişkiyi tartışmaktadır. Bireysel ve toplumsal girişim seviyesi ile eğitim arasında doğrusal bir ilişki vardır. Toplumda STK'lar girişimcilik oranında gelişebilir. Bunun yanı sıra STK'lar toplumda sivil girişimciliğin göstergesi ve demokrasinin teminatıdır. İnsanın doğasında var olan girişim yeteneği eğitsel ve sosyal süreçlerde ya açığa çıkarılır ya da köreltilir.

Anahtar Sözcükler: Girişimcilik, Eğitsel ve Toplumsal Süreçler, Eğitimin Sivilleşmesi, STK'lar

Abstract: This study discusses the relationship between education, social process and enterprise. There is a linear relationship between the level of personal, social enterprise and education. According to the level of enterprise in the society the non-govermental organizations may have a big progress. The non-governmental organizations are the indicators of civil enterprise in the society and guarantee of democracy. Enterprising ability, which exists in human nature, is either revealed or blunted during educational and social processes.

Key words: Enterprise, Education and Social Process, Civilization of Education,The Non-govermental Organizations

GİRİŞ

İnsanın zaman içindeki yürüyüşü ile kavramlar arasında yakın ilişki kurulabilir; hatta bir içiçelikten söz edilebilir. Kavramlar belki de zamanı anlamak ve kavramak için insanın zamana atfettiği bir kimlik, bir canlandırmadır. Zaman dediğimiz bu dış gerçeklik içinde insanın eylemlerini anlamlı kılma çabası da olabilir. Ya da insanın kendi eylemlerinin kader çizgisini oluşturmak ve somutlaştırmak için keşfettiği bir yöntem; zamandan yararlanma tarzı belki de. Kendi kaderini zaman üzerinde okuma ve sürdürebilir kılma çabası. Zamanla insanın ve toplumların gelişimi arasında bir paralellik arayışı.

Zaman metafizik bir gerçeklikse eylem de onun görünür ve ölçülebilir göstergesidir. Zaman insanın mekan üzerindeki yürüyüşünün somut göstergesidir. İnsanın mekan üzerindeki bu yürüyüşü belli niteliklerle birbirinden ayrılır. Bu farklılaşmalara zaman aralıkları diyebiliriz. İnsan her zaman aralığını 'Çağ' olarak tanımlanmıştır. Her çağın kendi kimliği vardır ve her çağ bu kimlikle diğerinden ayrılır. Her zaman aralığının kimliği belli kavramlarla tanımlanır. Örneğin: ortaçağ, feodalite ve din;yeni çağ, aydınlanma ve modernite;atom çağı, küreselleşme vb.

Sosyolojik zamana göre, her zaman aralığında ortaya çıkan toplum tiplerine evrensel anlamlar yüklenir ve bu toplum tipleri belli kavramlarla tanımlanırlar. İnsan eylemi zamana bağlı olarak dört önemli dönüşüm safhası geçirmiştir. Yahut bilimsel verilere göre şu ana kadar dört önemli sosyolojik zaman ve bu zaman aralıklarında dört temel sosyolojik dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşümler: Göçebe Toplum, Tarım toplumu, Sanayi Toplumu ve Bilgi Toplumu kavramlarıyla tanımlanmıştır.

Bilgi zamanının temel göstergelerinden biri de şimdilerde 'Girişimcilik' kavramıdır. Belki de içinde bulunduğumuz zamanın kurumsal göstergesi 'Girişim' olacaktır. Çünkü küreselleşme sürecinde girişimcilik, sivil toplum ile birlikte en çok tartışılan ve çağa anlamını veren bir kavram olma yönünde hızla öne çıkmaktadır. Entelektüel tartışmaların merkezine yerleşen bu kavramlar yakın gelecekte gelişmişlik düzeyinin temel belirleyicisi haline gelecektir.

* Yrd.Doç.Dr. Musa Şahin,Yalova Üniversitesi, İİBF

Sanayi toplumlarının temel göstergeleri; hammadde potansiyeli, enerji üretimi, sermaye birikimi, milli gelir vb. değerlerdi. Bilgi Toplumlarında ise gelişmişliğin merkezi değeri 'Girişimcilik' olacaktır. Son yirmi yılda 'girişimcilik eğitimi' ekseninde artan tartışmalar bunun göstergesi olarak tanımlanabilir**.(Gibb,2000,s.32)**
Bu çalışmamızda eğitimin sivilleşmesi ve sivil girişimcilikle bunun inşa edildiği toplumsal ve eğitimsel mekanizmalar arasındaki ilişkiyi açıklamak istiyoruz. Temel varsayımımız: girişimcilik kültürünün **'Toplumsal Mekanizmalar ve Eğitim Kademeleri'** aracılığıyla inşa edilmesidir. Bu mekanizmaların dayandığı temel referanslar girişimciliğin karakterini belirlemektedir. Bu karakter de bireysel ve toplumsal davranışı şekillendirmektedir. Toplumsal belirleyiciler merkezileştikçe girişim de merkezileşmekte, sivilleştikçe girişim de dönüşerek sosyalleşmektedir. Aile, okul ve toplum ekseninde sivil girişimcilik inşa edilmektedir.

Aile ve okul ekseninde eğitim sivilleştikçe bireysel ve toplumsal gönüllülük ve katılımcı yaşam biçimi; bunun sonucunda Politik Toplum yanında bir denge unsuru olarak Sivil Toplum gelişmektedir. Yani bir başka deyişle sivil toplum, eğitimin sivilleşmesinin ve sivil girişimciliğin bir ürünüdür. Eğitimi sivilleştirmeden yani bireysel ve kurumsal ilişkilerde karşılıklı var oluşa dayanan katılımcı ve paylaşımcı yaşam kalıplarını hayata indirgemeden sivil toplumu inşa etmek olası değildir. Bunun için eğitim-girişimcilik ve sivil toplum ilişkisinin irdelenmesi gerekmektedir. Eğitim girişim ilişkisi sivilleştikçe sivil toplum gelişecektir.

GİRİŞİMCİLİK KAVRAMI EKSENİNDE ANLAM TARTIŞMALARI

Girişimcilik; bireysel, örgütsel, bölgesel, toplumsal ve küresel boyutlu bir kavram olması nedeniyle çok yönlü tartışmaların içinde yer almaktadır. Kavram sosyolojik değer alanıyla da çok yönlü tartışma konusu olmaktadır. Şöyle ki; İktisatçılar, ekonomik açıdan, psikologlar bireysel davranış açısından, sosyologlar toplumsal açıdan, hukukçular, insan hakları açısından,siyaset bilimciler demokratikleşme açısından farklı anlamlar yüklemektedirler.

Girişimcilik kavramı popüler bir kimliğe evrildikçe anlam kargaşası ve belirsizliği de artmaktadır. Bilime ve topluma karşı kendini sorumlu hisseden herkes kavramla yakından ilgilenmektedir. Bu bağlamda sosyolojinin ve sosyologun da bu kavramla ilgilenmesi kaçınılmazdır.

Batı, kendi düşünce geleneğinde 'Girişimcilik' kavramına ilişkin bir diyalektik anlam kazandırmayı başarmıştır. Batı'da bu kavramın ölçülebilir iki anlamı vardır; ya da iki farklı ambalajda sunulmaktadır. Batı düşüncesinin en büyük erdemi olan diyalektik kendi kendini eleştirerek dönüştürmenin, zihinsel girişimciliğin bir ifadesidir. Bu zihinsel girişimcilik Batı'da iki boyutlu bir düşünce geleneği yaratmıştır ki bunlar birbirinin alternatifi değil bilakis tamamlayıcısı ve dönüştürücüsüdür. Kapitalist söylemde girişimcilik piyasa elemanlarına yön verme; Marksist söylemde ise üretici güçlere karşı çıkma yeteneğidir.(**Oğuz,2001,s.87)**

İktisadi açıdan birey ve istihdam ekseninde en nitelikli insan davranışlarının başında gelen girişimciliği Mises, davranış açısından ele alır ve her insanın doğal bir girişimci olduğunu ifade eder. O'na göre girişim, alış ve satış kararlarında oluşan iki boyutlu bir ekonomik davranıştır. Girişimcilik ise, şimdi ile gelecek ilişkisinde alternatifler arasından tercih yapmak ve uygun davranışı seçmektir**.(Krizner,2000,s.130)**

Hayek, piyasa aktörleri arasındaki ilişki ve etkileşimde belirleyici bir dizi; aynı zamanda üretim ve tüketim ilişkilerinde ortaya çıkan çok yönlü hareket ettirici bir işlem olarak tanımlar. O'na göre girişimcilik iktisadi hareketin kurumlaşması ve sivilleşmesidir. Bu kurumsal davranış piyasa sürecinin ana belirleyici yasasıdır.(**Kirzner,2000,s.131**)Buchanan ve Vanberg, girişimciliği fırsat yaratmak; Shackle ise, yaratıcı ve tahayyül edilen bir seçim sanatı olarak tanımlamaktadır**.(Oğuz,2001,s.85)**

Durukan ise kavrama farklı bir boyut kazandırmakta ve onu, meslek olarak tanımlamaktadır. Mesleki bir kimliği patron ya da sermaye sahibi olma anlamında değil ekonomik değer yaratmak için sarf edilen eylem olarak anlamlandırmaktadır**.(Durukan ve Müftüoğlu,2004,s.1)** Drucker'de bu yaklaşımı doğrulamakta ve bilgi örgütlerinin girişimci profesyoneller tarafından yönetildiğini belirtmektedir. CEO'lar girişimciliği bir meslek haline getiren piyasa aktörleridir. Bilgi toplumlarında sermaye ve girişimcilik farklılaşması ortaya çıkmıştır. Girişim yöneticileri ya da CEO'lar bugün ana belirleyiciler haline gelmişlerdir. CEO'lar firma içinde hareket ettikleri gibi firmadan bağısız olarak piyasa içinde bireysel olarak da hareket edebilmektedirler**.(Drucker,2003,s.84)**

Girişimcilik tartışmaları temelde bireyci bir nitelik taşımaktadır. Ancak bu nitelik iki boyutta ele alınmaktadır: Birincisi, sosyal psikolojik bir gerçekliği referans almakta ve girişimciliği bu sınırlar içinde değerlendirmektedir. İkincisi, iktisadi referansları esas almakta ve piyasa koşulları ile sınırlandırmaktadır. Elbette girişimcilik bireysel davranış kalıpları içinde ortaya çıkar ve iktisadi koşullar içinde değer kazanır. Ancak girişimcilik bunlarla sınırlandırılamaz. Çünkü bunlar bir sebepten çok sonuca vurgu yapmaktadırlar. Halbuki girişimcilik toplumsal süreçlerde ortaya çıkar. Bireysel olduğu kadar toplumsal değer alanına da sahiptir. Hiç bir olgu toplumsal koşullardan bağımsız düşünülemez.

GİRİŞİMCİLİK EĞİTİMİ

Bilgi Toplumunun temel karakteristiği olan iletişim aygıtlarının ilişki ve rolleri değiştirmesiyle zaman ve mekan kavramlarının anlamı ortadan kalktı. Bir başka deyişle sanayi toplumları koşullarında anlamlı olan değerler bugün anlamını yitirdi. Bu durum zaman mekan kavramlarının yeniden kurumlaşması gerekliliğini ortaya koydu. Bu değişim eğitim insan ve piyasa ilişkilerinin yeniden tanımlanma ve tartışılmasını gündeme getirdi. Bu nedenle yüzyılın son çeyreğinde eğitim-girişim eksenli tartışmalar ivme kazandı.

Dinamik bir durumu ve sürekli değişimi ifade eden girişimcilik teorik anlamda **bir eğitim konusu yapılmalı mı yoksa eğitimin doğal bir sonucu olarak mı düşünülmeli** sorusu temel bir ikilemi oluşturmaktadır. **(Gibb,2000,s.32)** Girişimcilik, yukarıda ortaya koyduğumuz kısa tartışma alanı içerisinde anlaşılacağı üzere iki temel boyuta sahip bulunmaktadır. Eğitim açısından bilinmeyen bir olgunun uygulama değeri olmayacağı gibi uygulanmayan bir olgunun da teorik değeri anlamlı olamaz. Girişimcilik, yaşama aktarmak ve kurumsal bir davranışa dönüştürmek için mutlaka deneye ve tecrübeye tabi tutulmalıdır.

Girişimciliğin hangi düzeyde eğitimin doğrudan konusu olması gerektiği de diğer bir önemli husustur. İlk Öğretim ve Orta Öğretim düzeyinde ağırlık pratik uygulamalar şeklinde olmalı, teoriye boğularak itici bir kavram haline getirilmemelidir. Ölçme ve değerlendirme konusu olarak değil, bireysel gelişim göstergesi olarak düşünülmelidir. Bu bağlamda sosyal dersler içerisinde teorik metinler çerçevesinde tartışma konusu yapılmalı, aynı zamanda öğrencilerin davranışa dönüştürmesine özen gösterilmelidir.

Girişimcilik, siyaset kurumu içerisinde önemli bir değer özelliğine sahiptir.**'Bireysel ve Toplumsal Teşebbüs Hürriyeti'** açısından demokratikleşmenin de ana göstergelerinden biridir. Hukuk dışı davranış kalıplarının ortadan kalkması, açık ve şeffaf bireysel ve toplumsal ilişki ve kimliklerin gelişmesi ve yerleşik bir durum oluşturması bakımından da önemlidir.

Girişimciliğin tersi, bireysel be toplumsal taleplerin üstünün örtülmesi anlamına gelir ki bu durum hem demokratikleşme hem de insan hakları açısından sınırlandırma anlamı taşır. Ayrıca ötekileştirmeyi meşru kılarak çoğunluğun azınlık üzerinde baskı mekanizmaları açmasına yol açar. Bir insan hakkı olarak düşünülürse girişimcilik 'Yurttaşlık, İnsan Hakları ve İnkılap Tarihi' dersleri içinde ek bir konu olarak analizi tercih edilmelidir.

GİRİŞİMCİLİĞİN EĞİTİM KADEMELERİ AÇISINDAN SOSYOLOJİK ANLAMI

Girişimcilik, bireyselleşme açısından bir gelişme ve ilerleme süreci içermektedir. Bu açıdan sürecin eğitim kademelerinde ortaya çıkan sosyolojik anlamının tartışılmasında yarar vardır.

İlköğretim

İlk Öğretim, öğrencinin kendini keşfetmesine imkan veren ve bunu kolaylaştırıp mümkün kılan eğitimin dolayısıyla toplumsallaşma sürecinin ilk evresidir. Bu süreçte çocuk kendini anlamak, anımak ve keşfetmekle; yetişkinler de ona yardım etmek ve destek vermekle yükümlüdür. Yardım ve desteğin türü ve niteliği önemlidir. Genellik taşıdığı gibi kişiden kişiye farklılıklar da içermektedir.

Tarım toplumlarında girişim, ataerkil sınırlarla belirlenmektedir. Bir başka deyişle çocuğa yardım ve destekten çok; çocuğun ebeveyne desteği önemlidir. Çocuk aile için bir destek unsuru olarak algılanmıştır. Bu algılama biçimi ailede

ve eğitim sürecinde tek yönlü kapalı ve kör bir ilişkiyi meşrulaştırmıştır. Böyle bir ilişkide çocuk hep ailenin mülkü olarak düşünülmüştür. Aidiyet ve tabiiyet kültürü egemen olmuştur.

Sanayi toplumlarında girişim, toplumsal ve ulusal aidiyet ve piyasa kalıpları içinde düşünülmüştür. Bu süreçte eğitim çocuk ilişkilerinde piyasa koşullarına uyum belirleyici ve yönlendirici olmuştur. Çocuk ulusa ve piyasa ait bir varlık olarak tasarlanmıştır. Ulusal ve endüstriyel koşullara bağlılık ve uyum temel beklenti haline gelmiş; bireysel yetenek ve gelişimin üstü 'kamusal alanla' örtülmüştür.

Fiziksel bağımlılıkla sosyal bağlılık çoğu zaman birbirine karıştırılır. Çocuk girişimcilik sürecini tamamlayana kadar çevresine özellikle ailesine bağlı olarak yaşar.(**Tezcan,1992,s.26)** Fiziksel bağımlılık ebeveynin ve yetişkinlerin yardım ve desteğine ihtiyaç duyma halidir. Bu durum zamanla kendini sosyal bağımlılığa terk eder ki bu durum girişimciliğin önündeki en büyük engeldir ve çoğu zaman bu yanılgı 'saygı' olarak tanımlanır. Sosyal bağlılık ise bireyin kendi bilinci ile toplum arasında istendik bir bağ kurması; aidiyet ve tabiiyet duygusu geliştirmesidir.

Bilgi Toplumu sürecinde girişim, çocuğun kendisi için var olma bilinci ve kişisel gelişim kalıpları içinde anlamlandırılmaktadır. Eğitimin sivilleşmesi açısından 'Girişimcilik' tartışmaların gündemine oturmaktadır. Bu bağlamda ilköğretim,'yetenek havuzu' olarak görülmeli; çocuğun karar verme ve uygulama becerisi kazanmasına zemin hazırlayacak şekilde tasarlanmalıdır. Aksi takdirde hem bireysel hem de toplumsal girişim yeteneğini müfredata kurban etme geleneği; ayrıca üstü örtülü bastırılmış kimlikler üretilme süreci sürgit devam eder.

Kırsal Toplum kalıplarından Bilgi Toplumu kalıplarına evrildikçe Sosyal Bağlılık düzeyi de artmaktadır. Çocuk sosyal çevreye aidiyetten topluma aidiyete dönüş yapmakta; bireyselleştikçe girişimcilik düzeyi de artmaktadır. Toplumumuzun kırsal yaşam kalıplarına bağlılığın sürdüğü yerleşim yerleri ve bölgelerinde fiziksel bağlılık varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Bu durum eğitimin dolayısıyla bireyin sivilleşmesini ve girişimci bir kimlik kazanmasını engellemektedir.

Orta öğretim

Orta öğretim çocuğun yeteneğinin belirlendiği toplumsallaşma evresinin ikinci ayağını oluşturmaktadır. Bu evrede çocuğa mesleki alanın alt yapısı kazandırılmalıdır. Bireysel yeteneğin kendini inşa edecek mesleki fırsat ve imkanlar sunulmalı; bu bağlamda teorik temeller atılarak uygulama çalışmalarıyla sınanmalı; yetenek gerek mesleki gerekse toplumsal ve bireysel davranışa; uygulamalı projelere ağırlık verilerek adeta her işletme bir eğitim uygulama alanına dönüştürülmelidir. Eğitim –piyasa işbirliğinde yeteneğin girişimci bir niteliğe ve verimliliğe evrilmesine zemin hazırlanmalıdır.

Orta Öğretim süresince yetenek, hem teorik hem de pratik bir sınanma sürecinden geçerek gerçek değerine ulaşma imkanı bulabilir. **Orta öğretimde yetenek izlenmeli; ölçme değerlendirmede performans izleme yöntemine** geçilmelidir. Piyasa doğruları ile örtüşmeyen sınavlar yerini gözlem, deney, araştırma, tartışma ve üretim yapma gibi rasyonel ölçütlere bırakmalıdır. Bu dönüşüm öğrenciyi hem ezbercilikten kurtaracak hem de öz güven mekanizmaları kazandırarak daha girişimci, piyasada kurumsal davranış üretebilen bireyler olarak yetişmesine zemin hazırlayacaktır.

Merkeziyetçi, tek yönlü bağımlı bir yapı ve işleyiş eğitimin sivilleşmesine engel olduğu gibi genç kuşakların girişimci kimliğini de törpülemektedir. Özellikle Lise birinci sınıfa kadar indirgenen ÖSS hazırlık stresi yeteneklerin ivme kazanmasından çok sınavın baskısı altında öğrencilerin ezilmesine yol açmaktadır. Sınava hazırlanmış; ama piyasa koşullarından uzak yığınlar hızla artmaktadır ve ülkenin yetenek havuzu boşa tüketilmektedir.

İstanbul Ticaret odasının 2005 yılı raporu bunu doğrulamaktadır. Rapora göre, kendi koşullarında uygun elemanı eğitimden transfer edemediği için girişimciler yatırımlardan çekilmektedirler. Kamu beklentileriyle sınırlı bir orta öğretim mekanizması var oldukça bu durum sürgit devam edecektir. Bu tekil beklenti piyasa koşullarının üstünü örtmekte, hem sivilleşme hem de bireysel girişimcilik ertelenmektedir.

Üniversite

Üniversite örgün eğitimin son kademesi, sosyalleşme ve bunun bir sonucu olarak girişimciliğin son aşamasıdır. Üniversitenin temel işlevi yeteneği teorik ve pratik olarak işlemek; ona topluma ve küresel gelişmelere uyum sağlayacak davranışlar kazandırmak; aynı zamanda bireysel ve toplumsal kaliteye dönüştürmektir.

Kademeler arası geçiş ve üniversite stratejisi girişimcilik adına beklentilerden uzaktır. Çünkü üniversitelerin piyasa ile ilişkileri ihale boyutundan öteye geçememektedir. Ekonomi eksenli ilişkiler eğitim nitelikli ilişkilere göre yeniden kurgulanmalıdır. Sınava endeksli kademeler arası geçişte, kademeler anlam kaybına uğramakta, adeta üniversite ÖSS ile özdeş hale gelmekte; öğrenciler üniversiteyi kazanılmış bir alan olarak görmekte,eğitim boyutu gözden kaçmaktadır.

Sınav eksenli sistem üniversitelerin yanlış algılanmasına yol açmakta, öğrencileri edilgen hale getirerek alıcı bireylere dönüştürmektedir. Bu durum **Üniversiteleri bir iş bulma kurumuna** indirgemektedir. Bunun sonucu olarak istihdam üreten bireyler yerini istihdam arayan bireylere bırakmaktadır. Bu gerçeklik ülkenin girişimcilik düzeyine ket vurmakta ve gelişmesini engellemektedir. Bu sorunu aşmak için kamusal alan tanımı politik kıriterlere göre değil 'sosyolojik kıriterler'e göre yapılmalıdır.

Toplumsal Dönüşüm açısından baktığımızda ülkemizde eğitim girişimcilik ilişkisi geçiş dönemi parametrelerine uygun bir nitelik taşımaktadır. Bir başka deyişle eğitim alanı tarım- sanayi toplumu kıriterlerinin baskısı altında bulunmaktadır. Bugün üniversiteler çok sitatik zihin haritası ve hareketi ile vizyon ve aksiyondan uzak sabit bir kurum kimliği kazanmış ve girişimciliğin kazanılmadığı eğitim alanlarına indirgenmişlerdir. **(Leonard, 2000, s.55)**

Üniversiteler kurumsal anlamda sınırlayıcı bir yöntemden yola çıktıkları için farklılıkların kendini ifade etmesine fırsat vermemekte, tek tipleştirerek toplumsal ve bireysel girişimciliğin üretilmesine öncülük edememektedir. Çünkü üniversiteler temel amaç olarak kendi kurallarına uymayı başat prensip olarak tercih etmektedirler. Yani kamusallaşmayı sivilleşmeye tercih etmek durumunda bırakılmaktadırlar. Bu durum sabitleşmeye ve kişiselleşmeye dönüşümle sonuçlanmakta ve toplumsal girişimciliğin üstü örtülmektedir. **(Leonard,2000,s.56)** Toplumsal beklentilere kamusal beklentiler baskın gelmektedir. Asıl olan ise kamu ve toplumsal beklentiler arasında denge sağlamaktır. Üniversite öğrencileri arasında yapılan anket sonuçlarına göre öğrencilerin ancak % 21.7'si kendi işini kurmayı düşünmektedir. İlginç olansa bu öğrencilerin tamamının meslek lisesi çıkışlı olmalarıdır. Öğrencilerin % 78.3'ü de başkasının işinde çalışmayı düşünmektedir. Araştırma sonuçları üniversitelerin girişimcilik niteliğinden uzak olduğunu göstertmektedir. (**Şahin veYıldırım,20005,s.131)**

TOPLUMSAL GİRİŞİM AYGITLARI VE EĞİTİMİN SİVİLLEŞMESİ

Girişim, bireysel ve toplumsal davranışın nihai seviyesini gösteren etkililik ve verimlilik düzeyi en yüksek eylemdir. Girişimcilik, bu eylemin süreklilik kazanması ve kurumlaşarak bir yaşam biçimine dönüşmesidir. Anlaşıldığı üzere bu eylem tipi, bireysel ve toplumsal kazanımın bir sonucudur. Bu değer, sosyalleşme sürecinin tamamlayıcı göstergesidir. Bu durum sosyolojide 'başarılı toplumsallaşma' olarak tanımlanmaktadır. Toplumsallaşmanın iktisadi anlamı bireyin piyasa koşulları içinde uygun davranışı seçebilme becerisi kazanması demektir. Sosyolojik anlamı ise, toplumsal mekanizmalara uygun davranış ve tavır alışları içselleştirme, aynı zamanda toplumun değişim taleplerine öncülük edebilme durumudur. Yani girişimcilik, sosyal süreçler içinde sosyal aktör ve mekanizmalarla etkileşime girerek kurumlar aracılığıyla üretilen bir değerdir. Bu değerin üretilmesinde toplumsal aygıtlarının rolünü tartışma konusu yapmak istiyoruz.

Aile

Bireyin kimlik ve kişiliğinin inşasında en belirleyici rol aileye aittir. Aile insanın sosyal varlık alanının merkezini oluşturmaktadır. İnsan bu alanda var olur; var oluşunun farkına varır ve varlığını sürdürür. Ontolojik varlık alanı olarak da tanımlayacağımız bu alan **bireyin can elmasını** oluşturur. Bu elmasın niteliği çocuğun kişiliğini ve kimliğini doğrudan belirler. Adeta aile çocuğun kaderinin tecelli alanıdır.

Ailenin etkisini iki ana noktada toplayabiliriz: Etkenlik ve Edilgenlik. Gıddens, çocuğun etken yani girişimci bir birey olarak yetişmesini **'temel güvenlik'** kavramıyla açıklar. Temel güvenlik çocuğun var olma, burada bulunma ve insanlarla doğru iletişime girme ve bunu sürdürme bilincidir. Çocuğun aile üyeleriyle kurduğu bu ilişki özgüveni besleyerek var olmayı anlamlı kılar ve etken hale getirir**.(Aslanoğlu, 1998 ,s.77)**

Öznenin inşasında özgüven ve ona bağlı motor hareketlerin gelişme evresi olan iki ve üç yaşlar bağımlılıktan bağımsızlığa geçişin belirleyici dönemidir. Bu döneme **'özerklik dönemi'** denir. Çocuk, ailede ebeveynle girdiği ilişkide ya bağımsız ya da bağımlı bir kimlik inşa etmekle yüz yüzedir.(**Yörükoğlu,2000,s.24)** Girişimcilik, bu bağlamda bağımsız davranma becerisidir. Girişimci birey kişiliğinin temelinde, özerklik döneminin doğru veya yanlış tutumları yatmaktadır. Girişimcilik özeklik döneminde başlayıp gençlik döneminde sona eren eğitim sürecini içermektedir.

Girişimcilik, ailedeki kültür, değer ve ilişki biçiminin dönüşümünün pozitif bir sonucudur. Karşılıklı var oluşa dayanan aile ilişkileri daha bağımsız bir karakter taşımaktadır. Aile içi ilişkiler toplumsal dönüşümlere bağlı olarak girişimcilik yönünde değişmektedir. Giddens, bunu **'mahremiyetin dönüşümü'** kavramı ile açıklamaktadır. Mahremiyetin dönüşümü ailenin yapısı ile yakından ilgilidir. Ailedeki yapı temel güvenlik ve özerklik yönünde dönüştükçe bireysel kimlik de edilgenlikten etkenliğe yani girişimci bir karaktere doğru gelişmektedir. Bu gelişme bağımlılıktan kurtulma ve başkalarıyla doğru ve ilkeli ilişkiler kurmayla sonuçlanmaktadır.(**Giddens,1994,ss.94-104)**

Aile tipi ile bireysel kişilik arasında doğru orantı vardır. İktidar ve güç ilişkilerinin yani otoritenin tek yönlü belirlenip işlediği sosyal yapılarda bireysel kimlik yara almakta, çekimser tembel ve hayata küskün kişilikler çoğalmaktadır. Bu durum zamanla bir yaşam biçimine dönüşmektedir. Özerk ve temel güvene dayalı aile ilişkilerinde çocukların girişimci bir kişilik kazandıklarını, tersinin pasif bir kişiliğe yol açtığını İbni Haldun daha 15.yüzyılda tespit etmiştir**.(Kozak,1999,s.170)** O,kişilik yapısını toplumsal yapı ile ilişkilendirerek tartışmaktadır.Karşılıklı etkileşimin söz konusu olduğunu belirtmektedir. (**Kozak,1999,s.166)**

Bireysel ve toplumsal girişimcilik, toplumsal mekanizmalar arasındaki ilişkinin bir göstergesi olarak düşünülmeli ve tartışılmalıdır. Bunun için de ailenin şekillendirici rolü dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda Cüceloğlu, çocuğun tüm gerçekliğinin ailede şekillendiğini tartışmakta ve girişimci kişiliği 'biz' kavramıyla açıklamaktadır. Bireyin ailede 'sen ve ben' durumundan 'biz' konumuna yükselerek girişimci bir bireye dönüştüğünü belirtmektedir. (**Cüceloğlu,1997 ,ss.32-45)**

Okul

Toplumsal dönüşüme bağlı olarak eğitim piyasa ilişkilerindeki başat faktör de değişmektedir. Tarım Toplumunda toprak, Endüstri Toplumunda sermaye, Bilgi Toplumunda ise bilgi eğitimin belirleyici faktörleridirler. Bir başka deyişle her dönemde eğitim birey ilişkisi ve toplumsal değişimlere bağlı olarak eğitim ve diğer toplumsal kurumlar arasında yapı ve işlev yeniden tanımlanmakta ve organize edilmektedir.(**Bozkurt,2000,s.243)** Bu bağlamda okul, her zaman aralığı için birey eğitim ilişkisinin merkezinde yer almaktadır.

Kurumsal anlamda ailede başlayan bireye özerk ve girişimci kimlik kazandırma eğitimi okulla yeni bir kurumsal alana taşınarak farklı bir boyut kazanmaktadır. Aile kurumsal anlamda sivilliği temsil ederken okul kamusal alanı temsil etmektedir. Okul sivilleşmenin kamu desteğiyle sürdürüldüğü bir alan olmaktan çok otoriter bir niteliğe bürünmektedir. Okul aile ile toplum arasında bir geçiş ve dönüştürücü role sahiptir. Okuldan beklenen temel rol ,ailede kazanılan özerkliğin toplumsal mekanizmalara taşınmasında aracılık etmesi,bu bağlamda bireye destek üretmesidir.Ancak bu işlev zaman zaman kamusal alanla sınırlandırılmakta,bireysel gelişme politik taleplere kurban edilmektedir. Sık sık değişen sistem uygulamaları bu durumu yeterince açıklamaktadır.

Toplumsal dönüşümlere bağlı olarak yenilenemeyen ve dönüştürülemeyen okul işlevi tartışma konusu olmakta ve okul giderek işlevinden uzaklaşmaktadır. Günümüzde okul, sivilliğin hissedildiği alan olmaktan çok kamu baskısının öne çıkarıldığı bir kuruma dönüştürülmektedir. Halbuki okulun temel işlevi, bireyi hayata yani yaşam koşullarına uyum sağlayacak şekilde hazırlamak ve destek üretmektir. Okul Türkiye'de merkeziyetçi bir karakter taşımaktadır. Merkezin yani kamusal alanın beklentilerini yerine getirmekle sınırlı bir role sahiptir. Tek tip bireyler yetiştirmeye eksenlidir.(**Bozkurt,2000,s.245)** Bu yaklaşım ise rekabete açık, girişimci bireyler yetiştirmek yerine kamu düzenine

bağımlı bireyler yetiştirmesine yol açmaktadır. Ailede başlayan fiziksel bağımlılık kamu bağımlılığına dönüşmektedir. Kamu bağımlılığı endüstri koşullarında kentsel alanda modern kabile ilişkilerine yol açmakta ve politik asabiyete bağlı kayırmacılık öne çıkartılarak girişimcilik politik taleplere kurban edilmektedir.

Sanayi Toplumu koşullarına göre tasarlanan okul bugün tartışmaların odağında yer almaktadır. Ancak bu tartışmalar işleve yönelik olarak aktörler, statü ve organizasyonla sınırlı bir ölçekte tutulmaktadır. Dahası müfredat ve zaman içerikli tartışmaya indirgenmektedir. Makro anlamda işlevler göz ardı edilmektedir. Örneğin; ulusal yetenek potansiyeli,yeteneğin yönlendirilmesi ve işlenmesi,okulun yapısı ,işlevi ,sosyal ve fiziksel tasarımı vb. Bugün sanayi toplumu kalıplarına göre tasarlanmış okul modeli,bilgi toplumunda beklenen hedeflere ulaşacak tasarımdan uzaktır.

Kamu kriterlerine göre tanımlanan ve tasarlanan okul modeli en çok tartışılan kurumların başında gelmektedir. Bu sebeple hemen hemen her yeni hükümet okulun yapısı ve organizasyonuna ilişkin düzenlemelere gitmektedir. Bu noktada Bilgi Toplumu kalıplarına göre yeni bir okul modeli üzerinde çalışmak gerektiğini vurgulamak gerekmektedir. Eğitimciler, mimarlar ve tasarımcılar fiziksel ve sosyal anlamda bir okul tipi üzerinde çalışabilirler. Okulların çoğu fiziksel tasarımlarıyla öğrencilerin taleplerini karşılamaktan uzaktır.

Öğreten Okuldan Öğrenen Bilgi Okuluna Geçiş
Öğreten Okul/Modern Okul

Öğreten Okul tipi Sanayi Toplumu kalıplarına göre tasarlanmış okul tipidir. Okulun çevre, aktörler ve organizasyonu kamu, dolayısıyla öğretmen merkezlidir. Öğretmen eğitim faaliyetinin belirleyici ve uygulayıcı aktörüdür. Okulun diğer başat aktörü öğrenci ile ilişki tek boyutlu ve çoğu zaman fiziksel yani güç ve otorite bağımlılığına göre işlemektedir. Karşılıklı etkileşimden ziyade otoriter ilişki esas alınmıştır. Gönüllü ve özerk katılımın dikkate alındığı bir ortam yerine zorunluluğun merkeze alındığı bir sosyal ve fiziksel ilişkiler egemendir**.(Tezcan,2002,s.4)**

Öğreten okul bireysel özelliklerden çok sınıflaştırma esasına dayanır ve her öğrenciyi eşit kabul eder. Yetenekten ziyade başarıyı ölçmeye çalışır. Teoriyle sınanan zihinsel yapılar, toplumsal mekanizmalarla uyum sağlayacak davranışa dönüşmede zafiyete düşmektedirler. Bu durumda okul toplumsallaştırma dolayısıyla girişimcilik görevini yerine getirmede zaafa düşmektedir. Öğreten okulda öğretmen sınıfın tek belirleyicisidir. Görevi kamu beklentilerini öğrencilere bir davranış olarak kazandırmak, yani müfredatı yetiştirmektir. Çoğu zaman müfredatı yetiştirmek öğrenciyi toplumun beklentilerine göre yetiştirmeye baskın gelmektedir. Bu da ezberci eğitimin sanayi kalıpları içinde yeniden üretilmesini meşrulaştırmaktadır. Bireyin standardize edildiği bu yapı gönüllülük yerine zorunluluğu öne çıkarmakta, girişimcilik yerini uyumluluğa bırakmaktadır. Öğrencinin öğretmene, kurallara uyumu esastır. Yeteneği, bireysel gelişmesi ikinci plandadır. Öğretmen merkezli ve teorik sınırlarla çevrili bir okul tipidir.

Eğitimin tüm yardımcı unsurları eleştiri, keşif, buluş ve araştırma yerine fiziksel, sosyal ve zihinsel bağımlılığı desteklemektedir. Bir başka deyişle öğrencinin katılımını sınırlayan mekanizmalarla işleyen bir okul modelidir.

Ailede temelleri atılan 'özerk kimliğin inşası' kamu mekanizmalarıyla sürdürülür. Bu mekanizmaların en önemlisi olan okul, öğreten işlevin öne çıktığı durumlarda kimliklerin bastırılarak, girişimci gücün törpülenmesine yol açmaktadır. Üniversite öğrencilerinin % kendi işini kurmak istemesi bunun bir göstergesidir.

Kısaca özetlemek gerekirse, modern okul, kamu düzenini meşrulaştırma aracı olarak tasarlanmıştır. Bu yüzden 'ortak yurttaşlık değerlerini gerçekleştirme' olgusu kamusal alanın gölgesinde kalmıştır. Bu da, uzun vadede girişimciliğin üstünü örterek gelişmesini engellemiştir. **(Köker, 2000, s.118)**

Öğrenen Okul/Bilgi Okulu

Toplumsal Kurumlar arasındaki yapı ve işlevin anlamı belli zaman aralıklarında yeniden tanımlanırlar. Özellikle bu ihtiyaç geçiş dönemlerinde daha açık olarak ortaya çıkar. Aydınlanma parametrelerine bağlı olarak tanımlanan kurumlar arası ilişkide bilhassa ulus devlet sürecinde kamusal alanla sivil alan arasında belirleyici ölçüt 'kamu yararını gözetme' ilkesi olmuştur. Bunun doğal bir sonucu olarak her kurum kamusal alana bağlılıkla tanımlanmıştır. Her türlü bireysel ve toplumsal davranış da buna göre değerlendirilmiştir.Eğitimin nihai beklentisi de kurumsal anlamda bu olmuştur. **(Çaha, 2005, s.128)**

Kamu yararına dayalı paradigmada toplum yararı saklı olsa da uygulamada toplum yararı çoğu zaman bastırılmıştır. Eğitim kurumunda bu gerçek, çocuğun kamu yararı adına kendi taleplerini ertelemesi biçiminde algılanmıştır. Bu algılama kamu merkezli bir eğitimi kurumlaştırmıştır. Kamu eksenli toplumsal politiğin küresel anlamda etkisini ve meşruiyetini kaybetmesiyle bu durum anlamını yitirmiş ve toplumu tatmin etmez noktaya gelinmiştir.

Küresel ideolojideki gelişmeler ulus devlet ya da kamu alanı ile sivil alanın sınırlarının yeniden çizilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu durum ülkemize yansımakta, kamu ve sivil alan tartışmaları bilimsel tartışmaların gündemine oturmaktadır. Bu tartışmalarda yapılmak istenen birini diğerine tercih etmek değil çağın koşullarına göre tavır alma başarısını göstererek aydınlanma ile başlayan modern yaşam koşullarını üretmeye devam etmektir. (Keyman, 2005, s.130) Sivil alan,kamusal alan ayrışması toplumun daha fazla sorumluluk alması ve kendi taleplerini demokratik mekanizmalar içinde kendisinin karşılaması ve toplumun gönüllü olarak kamu yararı üretmeye katılması demektir**.(Aksoy,2005,,s.148)**

Küresel ideolojideki değişim toplumsal yapı ve işlevin de yeniden organizasyonunu ve tanımını öngörmektedir. Artık bu gelişmeler gösteriyor ki modern toplum tasarımına uygun bir birey tipi yolun sonuna gelmiştir. Bugünün koşullarına uygun davranış üretebilecek birey tipine ihtiyaç vardır. O da, sivil ve öğrenen bireydir. Sivil birey,'özgürlük, eşitlik, gönüllülük ilkelerine dayanan yurttaşlık anlayışına; yurttaşlık değerlerini gerçekleştirme yönünde ortaklaşa eylemde bulunma yeteneğine sahip, girişimci insan olarak tanımlanmaktadır. **(Köker,2000,s.118)**

Değişen birey tipinin yetiştirilmesi için eğitimin kurumsal kimliği de yeniden tanımlanmak durumundadır. Bu bağlamda, okulun fiziksel ve sosyal tasarımı da yeniden kurgulanmalıdır. Okulun ana aktörleri arasındaki ilişki ve rol de sivilleştirilmelidir. Bir başka deyişle öğrenci ve yeteneğinin merkeze alındığı; yeteneğin işlendiği ve mutluluğunun kamu yararına dönüştüğü bir eğitim ve öğretim anlayışına geçilmelidir. Okul, öğrencilerin zorunlu olarak bulundukları bir kurum olmaktan çıkarak, gönüllü katılımın gerçekleştiği bir kuruma dönüşmelidir.

Gönüllülüğün merkeze alındığı bir okul ortamı, yeteneğin aktif ve merkezi güç olarak harekete geçtiği bir okul, çağın beklediği insan tipini yetiştirme başarısı gösterecektir. Kamudan bekleyen modern insanın yerine, kendisinden bekleyen ve kendisini harekete geçiren, sorumluluğu başkasında değil kendisinde gören insan tipine geçilebilir. Bilgi insanı bu değerlerle tanımlanabilir. Bilme ayrıcalığı sona ermiş, gönüllülük ve gerçekleştirme eylemi öne çıkmıştır.

Bu gelişmeler ışığında okulun nasıl sivilleşeceği sorusu da önem kazanmaktadır. Öncelikle öğrencinin daha üretken bir role dönüşmesiyle başlanabilir. Öğrenci merkezli eğitim ve öğretim eylemine geçişle başlanabilir. Bu anlamda Milli Eğitim Bakanlığının dönüşüm amaçlı çalışmalarını çağa uygun bir adım olarak algılıyoruz. Dahası, okullarda sivil alanı temsil eden 'aile birliği ve koruma dernekleri' finans, denetim konularında daha aktif; okulların fiziksel dönüşümlerinde yerel yönetim birimleri daha etken hale getirilebilir.

Kısaca belirtmek gerekirse; bilgi okulu, gönüllü katılım ilkesine dayanan bireysel ve toplumsal davranışı yaşama aktarabilen girişimci birey tipini yetiştiren; her şeyi bilen ve öngören değil birlikte öğrenen ve gelişen okul olmalıdır.

TOPLUM VE KÜRESELLEŞME

Toplumsal sorunlar toplumsal yapıdan bağımsız açıklanamazlar. Toplumsal yapının makro niteliği toplusal durumu anlamaya imkan verir. Toplumsal makro gerçekliğin niteliğini ortaya koyarken farklı kriterlere başvurulabilir. Siyasal kültür açısından bakarak toplumu yapısal anlamda Politik ve Sivil toplum; girişimcilik kültürü açısından Kamu ve Sivil girişimcilik olarak tanımlayabiliriz. Nereden bakarsak bakalım bunlar arasında beklenen nihai durum denge ve dönüşümdür. Bunlar birbirlerinin antitezi değil tamamlayıcısı ve dönüştürücüleridir.

Toplumun siyasal kültür açısından yapısal tanımı ve bunun doğal bir sonucu olarak politik ve sivil toplum arasındaki ilişkiye yönelik tartışmalar sosyolojinin en kadim konularından birini oluşturmaktadır ki 18.yüzyıldan buyana sürüp gelmektedir.(**Yıldırım,2005,s.61)** Aslında Politik ve Sivil Toplum ayırımı aydınlanma sürecinde merkezi bir paradigma özelliği kazansa da her toplumsal dönüşümde bu ayrım tartışma konusu olagelmiştir. Ancak bunun politik ve sivil bağlamda örgütleniş biçimi değişmiştir. Yeni ve farklı olan da budur.

Günümüzde toplumların politik ve sivillik ekseninde örgütleniş biçimi değişmekte ve giderek küresel gerçeklik alanında buluşmaktadırlar. Bu buluşma küresel ölçekte sivillik ekseninde toplumsal yapıları tartışmaya açmaktadır. Küresel gelişmelerin bir türevi olarak toplumun siyasal kültürü tartışmanın merkezine oturmakta bu da sivil toplum tartışmalarının ayrıcalık kazanarak öne çıkmasına yol açmaktadır.

Toplumların girişimcilik kültürü ile siyasal örgütlenmesi arasında doğrusal bir ilişki vardır. Sivil merkezli bir politik örgütlenmede toplumsal mekanizmalar girişimciliğin gelişmesini sağlarken tersi fiziksel ve sosyal bağımlılığı arttırmaktadır. Küreselleşme toplumların politik karakterlerini sivilleşme doğrultusunda değiştirmektedir. Bu evrilmede girişimcilik tartışmaları merkezi bir konum kazanmaktadır. Sivilleşen küre, toplumları da sivilleştirmekte, bu bağlamda küresel girişimcilik ivme kazanmaktadır. Küresel sivilleşme toplumsal örgütleniş biçimlerinde değişimi öngörerek yapısal dönüşümlere yol açmaktadır. Bu bağlamda Politik ve Sivil Toplum ilişkisi yeniden tanımlanmaktadır.

Politik Toplum ve Kamusal Girişimcilik

Politik toplum devlet merkezli toplumdur. Temel referansı mutlak güç sahibi olarak kendini tanımlamasıdır. Erken modernlik döneminden başlayarak sanayileşmeyi kapsayan süreçte inşa edilen politik toplum ulus devlet ekseninde toplam girişimciliği esas alır ve kendini yegane belirleyici olarak görür. Bu bağlamda girişimcilik merkezi koşulları benimsemek ve yaşama dönüştürmek olarak tanımlanır ve algılanır.

Erken sanayileşme dönemlerinde iktisadi söylemde merkantalist girişim olarak ifade edilen resmi politikalar toplumsal mekanizmaların üstünü örterek tekil bir kurumlaşmaya yol açar. Resmi ya da kamusal girişimcilik meşruiyet ve mutlakiyet kazanır. Halk egemenliği yerini devlet egemenliğine bırakır. Bunun bir yansıması olarak da girişimcilik eğitimi kamu düzenine uygun davranışlar kazanmakla sınırlandırılır. Bu durum Türk Kültüründeki baba devlet kültünün modernleşme koşullarında yeniden üretilmesi demektir. Bunun sonucunda istihdam arayan birey tipi eğitim aracılığıyla yaygınlaştırılır. Bu tip, sanayileşmenin başlangıç evrelerinde kamu arzı ve girişimi ile ödüllendirilirken günümüzde işsizliğe ve kendi kaderine terk edilerek cezalandırılmaktadır.

Skolastik dönem Avrupa'sında politik toplum tanrının mutlak gücü ekseninde örgütlenmişken Aydınlanma sonrasında bu güç devlete izafe edilerek yeni ve seküler bir kutsallık yaratılmıştır**.(Akal,2005,s.103)** Ulus devlet sürecinde kurumlaşan ve derinleşen bu güç kamusal girişimciliği merkezileştirmiş ve bireyler bağıl değerlere dönüşmüşlerdir. **(Yıldırım, 2005, 64)** Bu temel paradigmanın toplumsal davranışa yansıması aidiyet ve tabiiyet olarak tanımlanmıştır.

Politik Toplumda örgütlenme biçimi merkezden çevreye hiyerarşik bir düzleme dayanmaktadır. Sosyal ilişkiler merkez çevre ilişkileri tarzında tek boyutlu olarak işlev ve meşruiyet kazanmıştır. İlişkilerin meşruiyeti merkeze bağlılıkla açıklanmıştır. İlişkilerdeki merkeziyetçi yapı Bürokrasi ile kavramlaştırılmış, belirleyicilik ve ilk adım sürekli merkezin öncelik hakkı olarak kullanılmıştır.

Örgün ve yaygın eğitim kurumlarında bu temel yaklaşım egemen olmuştur. Bireyler uzmanlık hiyerarşisine göre tanımlanmış ve güç sürekli merkezi değer olarak algılanmış ve uygulanmıştır. Toplumsal yapı ikili bir karakter kazanarak tüm mikro yapıları bu düzlemde şekillendirmiştir. Merkezi gücü elinde tutanlar tek belirleyici haline gelmiştir. Evde baba,işyerinde patron ve yönetici,okulda müdür,sınıfta öğretmen merkezi aktörler olarak meşruiyet kazanmışlardır. Toplumsal yapının merkezileşmesi, girişimi de merkezin hakkı olarak öngörmüştür.

Girişim bir güç kullanma göstergesidir. Politik toplumda bu hak merkezi bir değer olarak algılanmıştır. Girişim devletle sınırlandırılmış; devlet aygıtını elinde tutanlar da bu hakkın kendileriyle sınırlı olduğunu varsaymışlardır. Her merkezi aktör bulunduğu merkezi konuma paralel olarak güç göstermeye yönelerek tek tip bağımlı bireylerin yaygınlaşmasına ve dolayısıyla girişimin merkezi sınırlar içinde hapsedilmesine yol açmıştır. Küresel gelişmeler, bilgi toplumu mekanizmalarıyla bu girişimcilik üzerindeki örtüyü kaldırmış, hem ulusal hem de uluslar arası ölçekte girişimciliğe yeni boyutlar kazandırmıştır.

Girişimciliğin niteliği ve rolüne ilişkin tartışmalar toplumsal yapıları da tartışma konusu yapmaktadır. Bu bağlamda politik ve sivil toplum tartışmaları küresel bir gerçekliğe dönüşmektedir.

Sivil Toplum ve Sivil Girişimcilik

Politik topluma eleştiri ekseninde ortaya çıkan sivil toplum, ulusaldan küresele doğru bir oluşum ve gelişim çizgisi izlemekte ve 20.yüzyılın birey ve toplumun sivilleşmesi ekseninde anahtar bir kavram kimliği kazanmaktadır**.(Keyman,2005,s.130)**
İnsanın aileden sonra keşfettiği en eski kurum olan devlete; başlangıcından bugüne pek çok değişken anlam ve roller yüklenmiştir. Yerleşik hayata geçişle başlayan kamusal alanın örgütlenme ihtiyacı pek çok evreler geçirerek bugüne gelmiştir. Aydınlanma ile girilen modernlik dalgasında kamusal örgütlenme bilinci ulus egemenliği ekseninde merkezileşince toplumlar yeni bir sorunla karşı karşıya kaldılar: demokratik koşullarda devletin mutlaklığının ortaya çıkması. Halkın egemenliğini referans alan demokrasinin kamu örgütü tarafından tekelleştirilmesi yeni denge arayışlarına; bu durum sivil girişimciliğin yeniden keşfine yol açar**.(Aytaç,2005,s.9)**

Huntington'ın demokratikleşmede üçüncü dalga olarak tanımladığı bu gelişmeler egemenliğin devlet ve toplum arasında paylaşılmasının önünü açarak sivil girişimciliğin gelişmesini, kamusal bir davranışa dönüşmesini sağlamıştır. İnsan hakları anlayışında da yeni anlam ve açılımlar getiren bu gelişmeler yönetimin yerelleşerek sivilleşmesine ve toplumun yönetime katılmasına imkan vermiştir. Bu durum hem yerel yönetimin hem de sivil girişimciliğin özerk bir kimlik kazanmasına yol açmıştır.

Geleneksel egemenlik paradigmasından sivil egemenlik yani paylaşılan egemenlik anlayışına geçiş, kamu ile sivil arasındaki ilişkinin de yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Bu bağlamda kamu girişimciliği yanında sivil girimciliğe de siyasal ve sosyal örgütlenme imkanı sağlanmıştır. Bu yapısal değişmeler yerel yönetim reformunun gerçekleşmesine ve sivil girişimciliğe katılma imkanı veren bir toplumsal dönüşüme evrilmektedir. **(Aytaç, 2005, ss.15-18)**

Küresel değişim dalgasının getirdiği bilgi temelli değişim yasaları, politik ve sivil toplum ayrışmasına; yeniden tanımlanmalarına, anayasal düzenlemelerin yeniden gerçekleşmesine, ilişkilerin yeniden yapılanmasına yol açmış; toplumsal yapı politik ve sivil olan arasındaki dengeyle temellendirilmiştir**.(Yıldırım,2005,s.61)** Bu gelişmeler sivil girişimciliğin siyasal ve yasal meşruiyet kazanmasını sağlamıştır.

SİVİL GİRİŞİMCİLİK ÖRNEĞİ OLARAK STK'LAR

STK'lar Sivil Girişimciliğin toplumsal göstergeleridir. Sivil girişimcilik ise, referansını yasalardan alan, yasalara, topluma ve kendi sivil vicdanına karşı sorumlu hisseden ve kabul eden,kamu vicdanı ile kendisini denetleyen bağımsız kurumsal ve örgütsel bir davranıştır. Sivil girişimciliğin temel referansları: sivil organizasyon, gönüllülük ve özerkliktir**. (Yıldırım, 2004, s.181)** Bu bağlamda sivil toplum, sivil girişimciliğin somut bir göstergesidir. Bir kent davranışı olan sivil girişimcilik toplumlara göre farklılık gösterir.

Batı'da sivil girişimcilik, devlet ve merkezi güçler karşısında toplumsal özerkliği ifade eder. 1500'lü yıllardan 1650'li yıllara kadar süren Avrupa'daki iç savaşlarda feodal güçlere karşı halkın kendini savunma mekanizması olarak geliştirdiği sivil girişimcilik, toplumsal bir davranışa dönüşüp kurumlaşarak 'sivil toplum' adı verilen devletin kurumları dışında kendi kendini yönlendiren bir toplumsal iradenin doğmasına yol açmıştır**.(Bolay,1997,s.7)**

Türkiye'de sivil girişimcilik ve onun bir sonucu olarak sivil toplumun kültürel kökleri çok eskidir. Ancak yapı ve işleyişi çok farklıdır. Sivil toplumun geleneksel boyutunu **'vakıf ve ahilik'** oluşturur. Bu kurumlar sivil girişimciliğin ve devlet dışı örgütlenmenin toplumsal mekanizmalarını oluştururlar. Bu mekanizmaların temel niteliği sosyal ve kültürel olmakla tanımlanabilir**.(Abay,2004;s.260)**

Türk modernleşme sürecinde sivil girişimcilik ve sivil toplumun modern boyutu nitelik değiştirerek siyasallaşma yönünde değişime uğrar ya da Batılı bir karakter kazanması beklenir**.(Bolay,1997,s.7)** Bu iki farklı durum aynı ortak noktada birleşir: Her iki toplumsal davranış da devlet merkezlidir. Türk kültüründe devlet ve millet ayrışmasının olmayışı böyle bir sivil karakterin nedeni olarak ifade edilebilir. Bunun yanında devlet ve sivil örgütlenmenin birbirinden bağımsız mekanizmalar şeklinde işlediğini de belirtmek gerekir. Bu örgütsel farklılaşmada karşılıklı var oluş esastır. Bu yönüyle Türk kültüründeki sivil girişimcilik modern toplumlardaki sivil toplum geleneği ile benzerlik taşır.

*T*oplumlar arasındaki kültür farkı kurumlar ya da toplumsal davranışlar arasındaki farkı da belirler. Bu bağlamda Batı'daki sivil girişimcilik ve onun bir sonucu olan STK'ların Türk toplumundaki STK'lardan farklı olması doğal bir durumu ifade eder. Ancak sivil girişim ve toplumu oluşturan temel değerler :**'farklılaşma, örgütlenme, gönüllülük, otonomileşme, baskı oluşturma'** aynıdır. Bu temel değerler sivil girişimciliğin ve toplumun ön koşulunu oluştururlar**.(Çaha,1997,ss.28-64)** Bu koşullar sivil toplum ve girişimciliğinin meşruiyet araçlarıdır. Sivil toplum bir sosyal davranış biçimidir ve toplumlara göre bireysel ve toplumsal yansımaları değişir. Bu bağlamda Türkiye'de STK'ların kimliği ve kamu girişimciliği ile ilişkisi Batı'dan farklıdır.

SONUÇ

Girişimcilik bir toplumsal davranış biçimidir. Ancak bu davranış ikili bir özellik taşır. Bu özellik toplumsal düzenlenişte kamusal ve sivil olarak ayrışır. Bu ayrışma örgütsel açıdan kaçınılmazdır. Bu bağlamda temel sorun ayrışma değil bu davranışın inşa edildiği toplumsal zihniyetin niteliğidir. Karşılıklı var oluş esasına dayanan bir sosyal örgütlenme kültürü sivil toplumun teminatıdır. Aslında sivil toplumla anlatılmak istenen ve varılmak istenen nihai durum da budur.

Girişimcilik bireysel ve toplumsal bir değerdir. Bu değer potansiyel olarak her bireyde vardır. Eğitsel ve sosyal süreçlerde açığa çıkar ve kurumlaşır. Ya da bu süreçlerde açığa çıkmadan üstü örtülerek tüketilir.

Girişim bir toplumun yapabilirlik durumudur. Yapabilirlik görece bir nitelik taşıdığından dolayı girişimcilik her farklı sosyal disiplinde farklı tanımlanmaktadır. Herkes kendi algı ve beklentilerine göre anlam vermektedir.

Girişimcilik bir davranış biçimi ve sosyal kurum olarak eğitim aracılığıyla bireylere aktarılabilir. Bu bağlamda bireylere hem girişimcilik eğitimi verilmeli hem de eğitim süreçlerinin yapı ve işleyişi girişimci davranış üretmelidir.

Girişimcilik bir sosyal sorumluluk alanı olarak bireysel toplumsal hakların ve ödevlerin kullanım aracıdır. Bu yüzden eğitim süreçlerinde hem teorik hem de pratik olarak yer almalıdır. Girişim, örgün eğitim süreçlerinde bireysel bir davranış biçimi olarak kazandırılmalıdır.

Toplumsal aidiyet bilinci ile bağımlılık birbirine karıştırılmamalıdır. İtaatkarlık ile girişimcilik farklı şeylerdir. Girişim, benlik saygısı ve yapabilirlik düzeyinin bir göstergesidir. İtaatkarlık, girişimciliğin bir sonucu olarak gerekli ve geçerlidir. Salt itaat,bir boyun eğme ve bükmedir.Bu durum,bireyin yapabilirlik yeteneğini köreltir.Kendine güvenen ve eyleme geçerek eylemini kurumlaştırabilenler girişimci bireylerdir.

Eğitimin sivilleşmesiyle girişimcilik düzeyi arasında doğrusal bir ilişki vardır. Öğrenci merkezli eğitim sivilleşmenin; sivilleşme girişimciliğin teminatıdır. Öğrencinin yapabilirlik durumu her kademede artan bir anlayışla düzenlenmelidir. Her kademe yükselişinde öğrencinin sosyal sorumluluğu da artmalıdır.

Aile, okul, arkadaş grubu ve öğretmenden oluşan yakın çevresiyle çocuğun karşılıklı etkileşiminden oluşan sosyal süreçler girişimciliğin hem niteliğini hem de düzeyini belirler. Bu süreçlerde ana etkileyici ailedir.Aile içi etkileşim süreçlerinde çocuk ya girişimci ya da geri çekilen bir birey olur.Aile çocuğa cesaret,özgüven kazandırarak ya özerk bir girişimci olmasını sağlar ya da bağımlı bir bireye dönüştürür.Bu noktada birlikte dayanışma ve işbirliğine bağlı olarak yaşama ile bağımlı yaşamayı birbirine karıştırmamak gerekir.

Aile ve okul öğrenci için vardır ve birer araçtır. Etkileşim süreçlerinde çocuk araçsallaştırılmamalıdır. Aile ve okul baskın bir güç haline getirilmemelidir. Bu tür süreçlerde kamu girişimciliği yaygınlaşır ve sivil girişimcilik gelişemez. Demokrasinin teminatı sivil girişimcilik; sivil girişimciliğin teminatı da demokrasidir. Sivil girişimciliğin somut göstergesi de politik örgütlenmede STK'lardır. STK'ların teminatı da eğitim ve sosyal süreçlerin sivilleşmesidir.

KAYNAKÇA

Abay, Ali Rıza, (2004), '17 Ağustos 1999 Doğu Marmara Depreminden Sonra Adapazarı'nın Yeniden Yapılanmasında STK'ların Rolü, I.Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi,4-6 Haziran, Çanakkale,ss.259-274

Akal, Cemal Bali, (2005),'Kutsal Canavar Devlet',Sivil Toplum,Sayı:10,ss-103-115,İstanbul

Aksoy, Murat, (2005),'Hiçbir STK'ın Siyasetten kaçma şansı Yoktur',Sivil Toplum,Nisan-Haziran,sayı.10,ss.145-148,İstanbul

Aslanoğlu,Rana A.,(1998) Kent,Kimlik ve Küreselleşme,Asa, Bursa

Aytaç, Ömer, (2005),'Modern Devletin Mutlakçı ve Araçsal Yüzleri',Sivil Toplum,Sayı:10,ss.7-20,İstanbul

Bolay, S.Hayri, (1997),**'Sivil Toplum ve Manası'**,Yeni Türkiye,Kasım-Aralık,Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı:18,Ankara

Bozkurt, Veysel, (2000),Enformasyon Toplumu ve Türkiye, Sistem yayıncılık, İstanbul

Cüceloğlu,Doğan,(1997),İçimizdeki Biz,Remzi Kitabevi,İstanbul

Çaha, Ömer, (1997),**'1980 Sonrası Türkiye'sinde Sivil Toplum Arayışları'**,Yeni Türkiye,Kasım-Aralık, Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı:18, Ankara

----------, (2005),**'Kamu** Yararına Statüsü İdeolojik Devletlerin Geliştirdiği Bir Lütuf Sistemidir',Sivil Toplum, Nisan-Haziran,Sayı10,ss.128-132,İstanbul

Drucker,Peter F.,(2003),Geleceğin Toplumunda Yönetim,Hayat Yayınları, İstanbul

Durukan,M.T.-Müftüoğlu,T.,(2004),Girişimcilik ve Kobiler,Gazi Kitabevi,Ankara

Gibb,Alan,(2000),Yarının Girişimcilerinin Eğitilmesi,Liberal Düşünce,Sayı 18,Bahar,ss.32-39,Ankara

Gıddens,Anthony,(2000),Sosyoloji,YayınaHazırlayan,H.Özel-C.Güzel,Ayraç Yayınları,Ankara

Keyman, E.Fuat,(2005),'Devlet ve Sivil Toplum Arasındaki Sınır İyi Çizilmelidir',Sivil Toplum, Sayı:10,ss-130-132,İstanbul

Krizner,İsrael,(2000),Girişimciliğin Keşfi ve Arz ve Talep Kanunu,Liberal Düşünce,Sayı 20,Güz,ss.130-132,Ankara

Kozak,İ.Erol,(1999),İnsan-Toplum-İktisat:İbn Haldun'dan Yola çıkılarak Çok Yönlü Bir tahlil Denemesi,Değişim Yayınları,Adapazarı

Köker, Levent,(2000),'Sivil Toplum Modern Devletle Belirgin Bir Karşıtlık Oluşturmaktadır',Sivil Toplum, Nisan-Haziran,Sayı:10,ss.117-119,İstanbul

M.D., Duhl, J.leonard, (2000),The Socıal Entrepreneurshıp of Change, Cogent Publıshıng, Putnam Valley,NY,

Oğuz,Fuat,(2001),Rekabet,Girişimcilik ve Keşif Süreci:Piyasa Süreci Teorisinin Ana Hatları,Liberal Düşünce,Yaz,Sayı:23,ss.83-93,Ankara

Tezcan, Mahmut,(1992), Eğitim Sosyolojisi, Zirve Ofset ,Ankara

----------,(2002),Postmodern ve Küresel Toplumda Eğitim,Anı,Ankara

Yıldırım, Ergün, (2005),'Apolitik Politikaların İnşacısı Olarak Sivil Toplum',Sivil Toplum, Sayı:10,ss.61-71,İstanbul

---------- (2004), 'Sivil Toplumun Araçsallaşması',I.Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi,4-6 Haziran, Çanakkale, ss.181-186

Yıldırım,E-Şahin M.,(2006), Küreselleşen Dünyada Üniversiteler,Şelale Yayıncılık İstanbul

Yörükoğlu, Atalay,(2000),Gençlik Çağı,Özgür Yayınları,İstanbul

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

İŞSİZLİK, KİŞİ BAŞINA MİLLİ GELİR (YOKSULLUK), SUÇ ORANI VE YEŞİL KART: 1993 – 2009 TÜRKİYE ÖRNEĞİ

M. Veysel KAYA[*]
İbrahim BOZKURT[**]

Özet: Türkiye'de 1993 yılından bugüne uzanan ve halen devam eden yeşil kart uygulaması, sosyal transferler içinde önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada sosyal transferlerin bir türü olan yeşil kart ile işsizlik oranı, kişi başına reel milli gelir ve suç oranı arasındaki korelasyon incelenmiştir. En Küçük Kareler Yöntemi tahmin sonuçlarına göre; işsizlik ve suç oranı ile yeşil kartlı sayısı arasında pozitif ve doğrusal bir ilişki tespit edilmiş, kişi başına reel milli gelir ile yeşil kartlı kişi sayısı arasında anlamlı bir ilişki kurulamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Kart, Yoksulluk, Suç Oranı.
JEL Sınıflaması: P36, H53, C32

UNEMPLOYMENT, PER CAPİTA INCOME (POVERTY), CRİME RATE AND GREEN CARD: THE CASE OF TURKEY BETWEEN THE YEARS 1993 – 2009

Abstract: The growing number of green card (free health care program for financially underprivileged) application in Turkey holds an important place in social transfers since 1993. This study analyses the correlation between unemployment rate, per capita income, crime rate and green card number. According to the estimates of the "The Smallest Squares Methods"; there is a positive and linear relation between the number of green cards granted and unemployment and crime rates; our study finds no meaningful correlation between per capita reel income and green card number.

Keywords: Green Card, Poverty, Crime Rate.
JEL Classification: P36, H53, C32

1. Konunun Önemi, Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Hatun, Etiler ve Gönüllü' ye (2003) göre; başta maddi olmak üzere, insanın yaşadığı zamana göre belirlenen asgari ihtiyaçların karşılanamaması olarak ifade edilen yoksulluk, ilk olarak açlığa, acıya ve dolayısıyla da sağlık sorunlarına yol açmaktadır. Yoksulluğun sağlıkla başlayan bu en önemli olumsuz etkisini; işsizlik[1] sayısında meydana gelen artışlar, oransal olarak okula giden çocuk sayısında meydana gelen azalışlar, kaçak yapılaşma sayılarının artması ve şiddete maruz kalan kadın ve çocuk sayısında meydana gelen artışlar gibi toplumun sosyo-ekonomik yapısına zarar verecek olaylar takip etmektedir (Kule ve Es, 2005).

Yoksulluğa yol açan etmenlere; nüfus artışı ve buna bağlı olarak gelişen gelirin adaletsiz dağılımı, teknolojik gelişim ve değişim hızına bağlı olarak üretim maliyetlerini düşürdüğünden dolayı tercih edilen sermaye-yoğun teknolojinin seçimi ile birlikte işsizliğin artması, uzun vadeli yatırım amacıyla ülkeye gelen yabancı sermayenin azlığı, ekonomik ve sosyal krizler ile finansman olanaklarının azlığı gibi nedenler örnek olarak gösterilebilir.

Bir ülke açısından hem nedenleri hem de sonuçları düşünüldüğünde, kesinlikle önlenmesi gereken yoksulluk sorunu, 2000 yılının Eylül ayında, Birleşmiş Milletler tarafından çözülmesi gereken en önemli sorun olarak belirlenmiştir (Bağdadioğlu ve Çakmak, 2003).

[*] Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Öğretim Görevlisi
[**] Çankırı Karatekin Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Öğretim Görevlisi
[1] Aslında işsizlik, yoksulluğun nedeni gibi düşünülebilir ve doğrudur da. Ancak bu durumun tersi de doğrudur. Şöyle ki yoksulluğun artması yatırım harcamalarını azaltarak işsizliğin daha da artmasına neden olmaktadır.

Bu noktada; ekonomik büyüme ve kalkınma, adil gelir dağılımı, ekonomik istikrar ve bütçe açıkları gibi unsurlar üzerindeki olumlu etkileri düşünüldüğünde, transfer harcamalarının, özellikle de yoksulluk sorunu üzerinde olumlu bir etkisi olduğu bilinen, sosyal transfer harcamalarının önemi daha da artmaktadır. 1992 yılında bu doğrultuda yürürlüğe giren, sosyal sigorta ve yardım programlarından ayrı bir şekilde yönetilmekte olan yeşil kart uygulaması, yoksulluğun en önemli sorununu teşkil eden sağlık sorunlarının çözümüne bir katkı sağlamak amacıyla yeşil kart sahiplerine sağlık hizmetlerinden ücretsiz olarak yararlanma imkânı sunmaktadır.

Türkiye; 1994, 2000, 2001 ve 2008 yıllarında ağır ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu ekonomik krizler, Türkiye'deki istihdamı ve gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemiştir. Sosyal transferlere olan ihtiyacın artması sonucunda da devlet, bu alanda yaptığı yatırımları arttırmak zorunda kalmıştır. Yeşil kart uygulaması da bu yönde yıllar itibariyle artan bir seyir izlemiştir.

Yeşil kart uygulamasının çıkış noktasına bakıldığında , "yoksulluk" kıstası göze çarpmaktadır. Uygulamada gerçekten de "yoksulluk" kıstasına uyulmakta mıdır? Bu tartışılabilir bir konudur. Şöyle ki sağlık yardımını yeşil kart yoluyla sağlayan birçok kişinin, aslında çalışmakta olduğu ancak hem yeşil kart avantajlarından mahrum kalmamak hem de çalıştığı kurumdan daha fazla para almak için sosyal güvenlik sistemine kayıt olmak istemediği bilinen bir gerçektir.

Dahası, yeşil kart uygulaması 1992 yılında ödeme gücü olmayan vatandaşların tedavi giderlerini karşılamak üzere uygulamaya konmasına karşın, özellikle Bağ-Kur sigortalısı olması gereken kimseler tarafından haksız yere kullanılmıştır. Nitekim 2002 yılı itibariyle hak etmediği halde yeşil kart sahibi olan 860.000 kişinin yeşil kartı iptal edilmiştir (Yereli ve Karadeniz, 2003:11). Buradan da anlaşılacağı üzere yeşil kart uygulamasında süistimallerin önüne geçilmesi gerçekten büyük bir sorun olarak devletin karşısında durmaktadır.

Uygulanmaya başlandığı günden bugüne en çok eleştirilen sosyal yardım türlerinden birisi sağlık hizmetini ücretsiz sağlayan yeşil kart uygulamasıdır. Genel olarak, özellikle çok yoksul olanların sisteme ve sistemin adaletine/adilliğine ilişkin çok ciddi kaygıları vardır (Bağdadioğlu, Başaran, Kalaycıoğlu ve Pınar, 2009).

İşte bu noktada bu çalışma; yeşil kart uygulamasının adil olup olmadığını, bu uygulamayı bazı ekonomik verilerle ilişkilendirerek test etmeye çalışmaktadır. Bu çalışma ile elde edilecek verilerin, ülke yöneticilerine ülkenin ekonomik ve sosyal yapısına ilişkin önemli bilgiler sağlaması beklenmektedir. Ayrıca ülkemizde bu konuda yeterli bir çalışmanın olmayışı da böyle bir araştırmanın yapılmasında önemli bir rol oynamıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde kısaca yeşil kart uygulamasına değinilmekte, üçüncü bölümde uygulamalar adı altında elde edilen veriler analize tabi tutulmakta ve çalışmanın son bölümünde ise sonuç ve yorumlara yer verilmektedir.

2. Yeşil Kart Uygulaması

Yeşil kart; sosyal güvenlik sistemi dışında kalan tüm vatandaşların, sağlık sorunlarıyla karşılaştıklarında gereken teşhis ve tedavi imkânlarına sahip olmasını sağlamak ve hiçbir sosyal güvenceye sahip olmayan nüfusu, sağlık güvencesine kavuşturmak amacıyla devlet tarafından ihtiyaç sahiplerine verilen hizmetin adıdır (Tarcan ve Şahin, 2007: 71).

Yasal çerçevede yeşil kart; 3816 sayılı kanun ile 3 Temmuz 1992 tarih ve 21273 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanunun amacı (Resmi Gazete, 1992-a): "*Hiçbir sosyal güvenlik kurumunun güvencesi altında olmayan ve sağlık giderlerini karşılayacak durumda bulunmayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının bu giderlerinin, Genel Sağlık Sigortasına geçilinceye kadar Devlet tarafından karşılanması ve bu hususta uyulacak usül ve esasların belirlenmesi*" olarak ifade edilmiştir.

Kanunun kapsamı ise; aile içindeki gelir payı 1475 sayılı iş kanununa göre belirlenen asgari ücretin vergi ve sosyal sigorta primi dışındaki miktarının 1/3'ünden az olan ve Türkiye'de ikamet eden Türk vatandaşlarının;
• Türkiye'de yataklı tedavi kurumlarında yatarak görecekleri tedavi hizmetlerini ve her türlü masraflarını,
• Tedavi hizmetlerini verecek kurum ve kuruluşlarını kapsamaktadır.

Ancak, herhangi bir sağlık güvencesi altında olanlara bağımlı olarak sağlık hizmetlerinden yararlanması gerekenler, silah altında bulunanlar ve sağlık güvencesi olan yüksek öğrenim öğrencileri bu kapsamın dışındadır.
Bazı görüşlere göre yeşil kart; sağlık harcamalarının sübvanse edilmesi yönünde önemli bir boşluğu doldururken, yoksulluk kavramının henüz insani bir bakış açısıyla ele alınmadığı ifade edilmiştir (Önder ve Şenses, 2005).

Buna rağmen yeşil kart Sosyal Transfer Sistemi içinde çok önemlidir. Şöyle ki birçok ülkenin programında bulunan sosyal transferler, bireylerin davranışlarındaki istenilmeyen etkileri minimize etme noktasında önemli bir konuma sahiptir (MacFarlen ve Oxley, 1996: 31). Avrupa'nın uyguladığı sosyal transfer sisteminin yoksulluk ve eşitsizlikler üzerine etkilerinin de ülkeler bazındaki yansımalarının olumlu olduğu gözlemlenmiştir (Witrakos ve Tsakloglou, 2001: 548). Sosyal Transferlerin bir türü olarak görülen yeşil kart sistemine bakılınca, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yoksul bireyler üzerindeki etkilerinin olumlu olması beklenmektedir. Bu anlamda yeşil kart, devletin yaptığı sosyal yardımların en önemli kalemini oluşturmaktadır; zira insan sağlığı, bireyin her türlü ihtiyacından önce gelmektedir.

Yeşil kartın tüm bu olumlu etkileri, şüphesiz ki yeşil kartın ihtiyacı olan kişilere verilmesi sayesinde anlam kazanacaktır. Adil olmayan bir yeşil kart uygulamasının, hem ülke kaynaklarının verimsiz bir şekilde kullanılmasına neden olduğundan dolayı ekonomik açıdan hem de toplumsal eşitsizliği daha da belirgin hale getirdiğinden dolayı da sosyal açıdan ülkeye zarar vereceği açıktır. Bu çalışmada; yeşil kartın adilliği, yeşil kart sahiplerine ilişkin sayısal veriler; kişi başına milli gelir, yoksulluk sınırı, işsizlik verileri ve suç oranı ile ilişkilendirilerek test edilecektir. Kişi başına milli gelirlerde meydana gelen artışların yeşil kartlı sayısını azaltması beklendiği gibi, işsizlik sayısında meydana gelen artışların da yeşil kartlı sayısını arttırması beklenir. Aynı zamanda suç oranlarının artması durumunda da yine yeşil kartlı sayısının artması beklenir. Çalışmada, bu varsayımların geçerliliği test edilecek, sonraki bölümde oluşturulan hipotezler kabul ya da ret edilerek değerlendirme yapılacaktır.

3. Uygulama

3.1. Literatür Özeti

Yeşil kart ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, daha öncede ifade edildiği gibi bu alanda zengin bir literatürün olmadığı görülmektedir. Cömertler ve Kar (2007), yaptıkları çalışmada yoksulluk ile ilgili verilere doğrudan il bazında ulaşılamaması neticesinde, yeşil kart verilerini yoksulluk göstergesi olarak kabul etmiş ve değerlendirmede bulunmuşlardır. Çalışmada, yoksulluk göstergesi olarak kabul edilen yeşil kartlı kişi sayısı ile suç oranı arasında negatif bir ilişki çıkmıştır. Buradan hareketle ilgili çalışmada, yeşil kartlı sayısının artmasının, suç oranını azaltacağı yönünde bir sonuca ulaşılmıştır. Çalışma yatay kesit analizi ile yapılmış olup, suç oranı bağımlı değişken, yeşil kartlı sayısı ise bağımsız değişken olarak kabul edilmiştir. Bahsettiğimiz bu çalışmanın dışında yeşil kart sisteminin esas alınarak yapıldığı herhangi bir ekonometrik analize rastlanmamıştır.

3.2 Araştırmanın Hipotezleri

Çalışmanın test edilecek hipotezleri şunlar olacaktır:

Hipotez 1: Suç oranı ile yeşil kartlı sayısı arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur.
Hipotez 2: İşsizlik sayısı verileri ile yeşil kartlı sayısı arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur.
Hipotez 3: Kişi başına milli gelir ile yeşil kartlı sayısı arasında negatif yönlü bir ilişki mevcuttur.

3.3 Araştırmanın Verileri ve Yöntemi

Bu çalışmada, Türkiye için yeşil kart sisteminin uygulamaya geçtiği 1993 yılı ile 2009 yılları arasındaki zaman serileri kullanılmıştır. Kişi başına milli gelir, suç oranı ve işsizlik verileri bağımsız, yeşil kart ise bağımlı değişkendir. Bu noktada kişi başına milli gelir, aynı zamanda yoksulluk göstergesi olarak da değerlendirilebilir.

Çalışmada bağımlı değişken olarak kullandığımız yeşil kartlı sayısı, T.C. Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nden elde edilmiştir. Bağımsız değişken olarak kullanılan işsizlik oranı ve yoksulluk göstergesi olarak

kabul edilen kişi başına milli gelir değerleri ile bir başka bağımsız değişken olan suç oranı ise World Bank Economic Development Indicator ve Europen Statistic Homepage'den elde edilmiştir.

Yeşil kartlı sayısı ile işsizlik, kişi başına milli gelir ve suç oranı arasındaki ilişkiyi tespit etmek için En Küçük Kareler Yöntemi (EKKY) kurulmuştur. Buradan hareketle doğrusal model aşağıdaki gibidir:

$$\text{Yeşil kart} = B0 + B1*\text{Suç} + B2*\text{İşsiz} + B3*\text{Gelir} + u$$

Bu denklemde yer alan "u" ifadesi hata terimini, "yeşil kart" değişkeni yeşil kartlı kişi sayısını, "suç" değişkeni suç oranını, "işsiz" değişkeni işsizlik verilerini ve "gelir" değişkeni ise kişi başına düşen milli geliri temsil etmektedir. B0, B1, B2 ve B3 ise, modelde tahmin edilmek istenen parametrelerdir.

Amaç olarak, yeşil kart uygulamasının adilliğini test etmek üzere oluşturulan yukarıdaki denklem doğrultusunda;

Birinci hipotezin kabul edilebilmesi için B1 katsayısı, "suç" değişkeninin "yeşil kart" değişkeni üzerinde istatistikî olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğunu ortaya koymalıdır. Bilindiği üzere istenilmeyen davranışlar arttıkça bu davranışları azaltmak için yapılması gereken şeylerden birisi de sosyal yardımları arttırmak olmalıdır.

İkinci hipotezin kabul edilmesi için ise B2 katsayısı, "işsiz" değişkeninin "yeşil kart" değişkeni üzerinde yine istatistikî olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğunu ortaya koymalıdır. Çünkü işsizliğin artması, nispeten yeşil kartlı olma hakkı kazanan kişi sayısının artması demektir.

Üçüncü hipotezin kabul edilmesi için de B3 katsayısı, "gelir" değişkeni ile "yeşil kart" değişkeni arasında istatistikî olarak anlamlı ancak negatif yönlü bir ilişki ortaya koymalıdır. Bunun gerekçesi ise gayet açıktır; toplum içerisindeki insanların geliri arttıkça toplumun refahı artar ve gelir dağılımının adilliğine bağlı olarak da yoksulluk azalır. İşte bu noktada beklenen sonuç sosyal yardımlar içerisindeki yeşil kartlı kişi sayısının da azalmasıdır.

Bu noktada çalışma hipotezlerine bağlı olarak yapılacak son yorum, yeşil kart uygulamasının adilliğine yönelik olacaktır. Şöyle ki eğer hipotezlerin tamamı kabul edilirse yeşil kart uygulamasında herhangi bir adaletsizliğin olmadığı söylenecektir.

3.4 Analiz ve Değerlendirme

Yukarıda oluşturduğumuz modele göre; issizlik, kişi başına milli gelir (yoksulluk) ve suç oranı ile yeşil kartlı kişi sayısı arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki olduğu ve bu değişkenlerden kişi başına milli gelir hariç diğer ikisinin yeşil kart değişkeni ile arasındaki ilişkinin de pozitif yönlü olduğu varsayımı vardır.

En Küçük Kareler Yöntemi ile yapılan bu çalışmanın tahmin sonuçlarının raporlanması aşağıdaki gibidir:

Tablo 1: *Regresyon Sonuçları*

Bağımlı Değişken : Yeşil		**Örneklem: 1993 -2009**	
Değişken	**Katsayı**	**Standart Sapma**	**Olasılık (p)**
C	B0: 15217696	19958681	0.4653
Suç	B1: 23.80702	10.58203	0.0510
İşsiz	B2: 142.9689	75.87915	0.0953
Milli Gelir	B3: -10182.81	7781.034	0.2231
R^2: 0.592891		**F(prob): 0.036988**	

Yapılan analiz sonucunda, öncelikle bağımsız değişkenlerin hep birlikte, bağımlı değişken üzerindeki etki derecesini gösteren çoklu belirlilik katsayısı (R^2) incelendiğinde; bu katsayının nispeten yüksek çıktığı (yaklaşık 0,60) görülmektedir. 0 ile 1 arasında herhangi bir değer alabilen R^2' nin sıfıra yakın çıkması, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücünün düşük; 1'e yakın çıkması ise yüksek olduğunu göstermektedir. Yaklaşık olarak 0,6 olarak bulunan bu katsayıyı şu şekilde yorumlayabiliriz: Modele dâhil edilen suç oranı, işsizlik ve yoksulluk göstergesi olarak kabul edilen milli gelir değişkenleri, yeşil kartlı kişi sayısı üzerine etki eden faktörlerin %60'ını açıklayabilmektedir. Diğer bir değişle yeşil kartlı kişi sayısını açıklamaya çalışan değişkenlerin açıklama gücü nispeten yüksektir. Bu noktada önemli husus, R^2' nin yüksek bulunmasının iyi olarak değerlendirilmesi gerektiği, ama eğer düşük olarak bulunursa bu sonuçtan modelin ille de kötü model olduğu anlamının çıkartılmasının yanlış olacağıdır (Gujarati, 2001).

Regresyon modelinin, bağımlı değişken olan yeşil kartlı sayısını iyi açıklayıp açıklamadığını gösteren bir diğer istatistiksel değerde F İstatistik değeridir. Genel olarak F İstatistik değeri, açıklanan değişkenliğin, açıklanamayan değişkenliğe bölünmesi ile bulunur. R^2 değerinde olduğu gibi, F istatistik değeri arttıkça modelin açıklayıcı özelliği artmaktadır. Buna göre tabloda gösterilen "F statistic" değerinin altındaki "p" değeri %5 den küçüktür. Buradan; modelin genel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu durum, modeldeki katsayıların topluca anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Yine tablo verileri incelendiğinde, "suç" değişkeni ile "yeşil kart" değişkeni arasında pozitif bir ilişkinin varlığını ortaya koyacak olan B1 katsayısına ilişkin bulgular, 1. hipotezin kabulüne yöneliktir. Şöyle ki B1 katsayısının (23.80702) pozitif olduğu ve bu sonucun da % 10 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu (p= 0.0510) görülmektedir. Buna göre suç oranı artıkça yeşil kartlı sayısının arttığı söylenebilir. Bu durum olması gereken bir durumu ifade etmektedir. Çünkü daha önce de dile getirildiği üzere, toplumda meydana gelen istenmeyen birtakım davranışları tamamen engellemenin veya en aza indirmenin yollarından birisi de sosyal yardımları arttırmaktır.

İşsizlik verileri ile yeşil kartlı kişi sayısı arasındaki ilişkinin doğrusallığını test etmek için kullanılan B2 katsayısına ilişkin bulgular da yine 2.hipotezin kabul edilmesine yöneliktir. Şöyle ki B2 katsayısının (142.9689) pozitif olduğu ve bu sonucun da % 10 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu (p=0.0953) görülmektedir. Bu sonuç da daha önce dile getirildiği gibi beklenen doğrultuda çıkmış ve 2.hipotez de kabul edilmiştir.

Son olarak, çalışmanın 3. hipotezi olan ve kişi başına düşen milli gelirlerde meydana gelen artışların yeşil kartlı kişi sayısında bir azalma meydana getirmesi gerektiğini iddia eden ifadelerin test edilmesi için regresyon modelinde yer alan B3 katsayısı, istatistikî açıdan anlamsız çıkmıştır. B3 katsayısı her ne kadar negatif çıksa da bu katsayıya ait "p" değeri 0,2231 olarak hesaplanmış olduğu için %10 anlamlılık seviyesinde anlamsız çıktığı görülmektedir. Sonuç olarak birinci ve ikinci hipotezlerin aksine çalışmanın 3. hipotezi reddedilmiştir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Tablo 2: *Regresyon Analizi ile Elde Edilen Hipotez Sonuçları.*

HİPOTEZLER		**SONUÇ**
Hipotez 1	Suç oranı ile yeşil kartlı sayısı arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur.	Kabul
Hipotez 2	İşsizlik sayısı verileri ile yeşil kartlı sayısı arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur.	Kabul
Hipotez 3	Kişi başına milli gelir ile yeşil kartlı sayısı arasında negatif yönlü bir ilişki mevcuttur.	Red

1993-2009 yılları arasındaki verilerin kullanılmasıyla yapılan regresyon sonuçlarına göre; yeşil kartlı sayısı ile işsizlik ve suç oranı arasında doğrusal bir ilişki tespit edilmiş, ancak yoksulluk göstergesi de saydığımız kişi başına milli gelir ile yeşil kartlı sayısı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Literatür kısmında da değindiğimiz üzere Cömertler ve Kar'ın (2007) yaptıkları çalışmada, yeşil kart ile suç oranı arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Ancak yapılan bu çalışmada, yeşil kart sayısı ile suç oranı arasındaki ilişki pozitif ve doğrusal olarak çıkmıştır. Bu durumun gerekçesi ise ilgili çalışmada yer alan bağımlı değişken, suç oranı iken bu çalışmadaki bağımlı değişkenin yeşil kartlı kişi sayısı olmasıdır. Bu nedenle istatistiki açıdan elde edilen veriler farklı olsa da her iki bulgu, aynı sonuca varmaktadır.

Suç oranının artışının önlenmesi çerçevesinde, devletin sosyal yönünün büyük önemi bulunmaktadır. Devlet; yaptığı sosyal atılımlarla suç kavramının önüne geçmelidir. Zira bu sosyal atılımların çok çeşitli yöntemleri vardır. İşsizliğin azaltılması yönünde uygulanacak olan politikalar, yapılan sosyal transferler, yoksulluğun azaltılması gibi birçok neden, suç oranının azaltılmasında önemli rol oynamaktadır. Yeşil kart sistemi de, devletin yaptığı sosyal yarımlardan biridir. Keza bu çalışmada, suç oranı ile yeşil kartlı kişi sayısı arasında pozitif bir ilişki çıkmış; yeşil kartın suç oranını azaltıcı yönde kullanıldığı sonucuna varılmıştır. Yeşil kart, sadece sağlık yönünden yoksul insanlara yapılan bir devlet yardımı olduğu için sadece sağlık harcamalarındaki olumsuz olayların önüne geçebilir. Örneğin eczanelerin, ilaç temin edebilmek üzere ihtiyaç sahibi kişiler tarafından soyulması veya tedavi sonrası hastanelere bırakılan senetlerin ödenmemesi gibi suçların azalabileceğini söyleyebiliriz. Ancak genel olarak incelendiğinde, yeşil kartın doğrudan suçu önleyici bir etkisinin olduğu sonucuna varılmamalıdır. Çünkü veriler bu yönde analiz edilmemiştir.

Yıllardır süregelen bir tartışma konusu olan ve yeşil kartının kesilmemesi için kayıt dışı çalışan ya da çalışabilir durumda olduğu halde çalışmayan kişilerin varlığıdır. Bu çalışmadaki bulgular, yeşil kart uygulamasında böyle bir adaletsizliğin söz konusu olup olmadığını ortaya koymasa da kayıt altında bulunan işsizlik verileri ile yeşil kartlı kişi sayısı arasındaki doğrusal ilişki, yeşil kart uygulamasında bu yönde bir adaletsizliğin mevcut olmadığını ortaya koymaktadır.

Kişi başına milli gelir değerlerini yoksulluk göstergesi olarak kabul ettiğimiz bu çalışmada; yoksulluk ve yeşil kart arasında ekonometrik anlamda herhangi bir sonuç elde edilememiştir. Hâlbuki uzun vadede, sosyal güvenlik harcamaları ile ekonomik gelişim arasında doğrusal bir eğilim mevcut olmalıdır (Lee ve Chang, 2006). Ekonomik gelişim sonucunda da yeşil kartlı kişi sayısında azalış görülmelidir. Bu çalışmada, 3. hipotezin reddedilmesi ise gelir dağılımdaki adaletsizliğin göstergesi olmaktadır. Böyle bir adaletsizliğin doğal sonucu ise yeşil kart sisteminde meydana gelen adaletsizlik olmaktadır.

Ayrıca, yeşil kart finansmanının Sağlık Bakanlığı'na bağlı olarak yürütülmesinden ve bu hizmetten faydalananların gelir ve servetlerinin tespiti için vergi idaresi, tapu idaresi, nüfus idaresi gibi kurumlarla ortak bir veri tabanı oluşturulamadığından dolayı da adaletsizlikler ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple, oldukça yüksek gelir ve servete sahip bireylerin yeşil kart ve sosyal yardımlaşma ve dayanışma uygulamalarından yararlandığı görülmektedir.

Sonuç olarak yeşil kart uygulamasının tüm olumlu yanları ve anayasamızda yer alan sosyal devlet ilkesinin de işlerliğinin korunması düşünüldüğünde, bu uygulamanın süistimallerin önüne geçerek ve gerçek hak sahiplerinin yararlanabileceği bir şekilde tekrar rehabilite edilerek sistemdeki yerini korumasında büyük yarar bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Acartürk, E. ve Bayri, O. (2005). Türkiye'de sosyal güvenlik adaleti: finansal bir analiz. http://www.sdu.edu.tr/sempozyum/2006/maliye/PDF/acarturk_bayri.pdf, 21.10.2010

Bağdadioğlu, N. ve Çakmak, O. (2003). Yoksulluk ve kapitalizm: Türkiye'de yoksulluk meselesinin çözümünde devlete düşen görevler. Deniz Feneri Tarafından Düzenlenen Yoksulluk Sempozyumu, 31 Mayıs-01 Haziran, İstanbul (2003).

Bağdadioğlu, N., Başaran, A., Kalaycıoğlu, S. ve Pınar, A. (2009). Kamu kolaylıkları yönetişiminde yoksulluğun dikkate alınması. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı. 06 Şubat 2011, http://www.undp.org.tr/publicationsDocuments/Kamu_Kolayliklari_Yonetisiminde_Yoksullugun_Dikkate_Alinmasi.pdf., 12.10.2010.

Cömertler, N. ve Kar, M. (2007). Türkiye'de suç oranının sosyo-ekonomik belirleyicileri: yatay kesit analizi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 62 (2), 2-18.

GUJARATİ, Damodar N. (2001). Temel ekonometri, Çeviren, Ümit Şenesen ve Göktürk Şenesen, 2. Baskı, Literatür Yayıncılık, İstanbul.

Hatun, Ş., Etiler, N. ve Gönüllü E. (2003). Yoksulluk ve çocuklar üzerine etkileri. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 46, 251-260. 02 Şubat 2011.

Heady, W. ve Panos, T. (2001). The distributional impact of social transfers in the european union: evidence from the echp. Fiscal Studies, 547-569.

Kule, H. ve Es, M. (2005). Türkiye' de kentsel yoksulluk: Kocaeli örneği. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 50, 259-300. 10 Şubat 2011.

Lee, C.C. ve Chang, C.P. (2006). Social security expenditure and GDP in OECD countries: a cointegrated panel analysis. International Economic Journal, Vol. 20, No. 3, 303–320, September 2006.

MacFarlen, M. ve Howard, O. (1996). Reforming social transfers. The OECD Observer, 28-31.

Önder, H. ve Şenses, F. (2005). Türkiye'de yoksulluk ve yoksulluk düşüncesi. İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar, Burak Ülman ve İsmet Akça (der.), Bağlam, İstanbul, 199-221.

Tarcan, M. ve Şahin, İ. (2001). Hastanelerde yeşil kart uygulamasında karşılaşılan sorunlar. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, Cilt5, 70-95.

Yereli, B.A. ve Karadeniz, O. (2003). Türkiye'de kayıt dışı istihdamın vergi kayıp ve kaçakları üzerindeki etkileri. 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Hacettepe Üniversitesi.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

KURUMSAL KAYNAK PLANLAMASI: YÖNETSEL KARAR VERME AÇISINDAN CP GROUP UYGULAMASI

Tansel ÇETİNOĞLU[*]
Niyazi KURNAZ[**]
Yılmaz ŞEN[***]

Özet: İleri bilgi teknolojileri, günümüz rekabet ve hız ortamında işletmelerin vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Yeni bilgi teknolojilerinin ortaya çıkması ise; çok hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Yakın geçmişte ortaya çıkan, ileri bilgi teknolojilerinden biri de Kurumsal Kaynak Planlaması (Enterprise Resource Planning (ERP)-KKP)'dır. Bu çalışma; ülkemizdeki işletmelerin Kurumsal Kaynak Planlaması sistemlerini, yönetsel karar verme sürecinde, hangi etkinlikte uyguladıkları, sistemden bekledikleri verimi alıp almadıkları incelenmiştir. Araştırma sonuçları, Kurumsal Kaynak Planlaması sistemlerinin, karar verme, planlama, bütçeleme, raporlama, analiz ve yönetim muhasebesi uygulamalarında pozitif etkileri olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: KKP, Karar Verme, Yönetsel Karar Verme, Yönetim Muhasebesi

Abstract: Advanced information technologies, and speed of today's competitive business environment has become an indispensable part. The emergence of new information technologies, are made very quickly. Emerged in the recent past, one of the advanced information technology ERP(Enterprise Resource Planning). ERP, This study, ERP systems, management decisions and management accounting practices, which are applied in activity, received from the system efficiency expect, is to examine. Research results, ERP projects, decision making, planning, budgeting, reporting, analysis and management accounting practices has shown positive effects.

Keywords: ERP, Decision Making, Managerial Decision Making, Cost Accounting

GİRİŞ

Küreselleşen dünyada ve yoğun rekabet ortamında işletmeler kaynaklarını etkin ve verimli kullanmak zorundadırlar. Bu nedenle mal ve hizmet üretimi için gereken işgücü, makine, malzeme gibi kaynakların verimli bir şekilde kullanılmasını sağlayan bilgisayar destekli bütünleşik yönetim sistemlerini tercih etmektedirler. ERP; bir işletmedeki muhasebe, finansman, üretim, satış ve pazarlama gibi tüm işletme fonksiyonlarını tek bir yazılım çatısı altında toplamaktadır. Böylece tüm işletme bölümlerinin ihtiyaç duyduğu bilgiler standartlaşmakta, bölümler arasındaki veri ve bilgi farklılıkları ortadan kaldırılmakta ve ortak bir bilgi havuzunda toplanmaktadır. Bunun sonucu olarak da bilginin gereksiz ve defalarca kaydı önlenmekte, zaman ve maliyet tasarrufu sağlanmakta ve tüm bölümlerce doğru ve güncel bilgiye hızla ulaşılabilmektedir. ERP esnek ve detaylı raporlama özelliğiyle her düzeydeki yöneticiye karar verme sürecinde kolaylık sağlamaktadır. Yöneticiler karar verme sürecinde amaçlarına uygun gereksinim duydukları bilgi ve kaynakları yönetim muhasebesinden elde ederler.

Yönetim muhasebesini rakamlardan oluşan tablolar sisteminden çıkartıp, yönetsel karar verme mekanizmasının bir fonksiyonu haline getirmek ve yönetimin gereksinim duyduğu bilgi ve kaynakları en kısa sürede ve amaca uygun hazırlayıp yönetime destek vermesini sağlamak mümkündür. Böylece işletme yönetiminde yönetim muhasebesinden yararlanarak doğru ve zamanında kararlar verip büyük başarılar sağlanabilir.

Çalışmamız da, ERP sisteminin yönetsel karar verme açısından değerlendirilmesi ve CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş'ne uygulanan anket yardımıyla, ERP'nin yönetsel karar verme kapsamında yönetim muhasebesi çalışmalarında kullanılması değerlendirilmiştir.

[*] Yrd.Doç.Dr. Dumlupınar Üniversitesi UBYO Muhasebe Bölümü
[**] Yrd.Doç.Dr. Dumlupınar Üniversitesi UBYO Muhasebe Bölümü
[***] Kamu Görevlisi

KURUMSAL KAYNAK PLANLAMASI KAVRAMI

"Enterprise Resource Planning" ifadesinin karşılığı olan ERP "İşletme Kaynakları Planlaması" olarak da kullanılmaktadır. Türkçe Literatürde E ile ilgili tanımlamalarda, uluslararası literatürde, uygulamalarda ve iş dünyasında da daha çok ERP (Enterprise Resource Planning) terimi kullanılmaktadır.

Literatürde ERP sistemleri ile ilgili birçok tanımlama yapılmıştır. Bunlardan bazıları şu şekildedir; ERP; tüm sektörlerin (telekomünikasyon, perakende, medya, sağlık, kamu vb.) tüm faaliyet birimlerini (satış sonrası servis, bakım, onarım, insan kaynakları vb.) kapsayan, şirketlerde süregelen tüm bilgi akışının uyumunu sağlayan ticari yazılımlar olarak tanımlanabilir. (Kecek,2009:241)

ERP sistemleri, bir şirket, kurum, firma veya organizasyonun boyutu ve büyüklüğü ne olursa olsun, farklı birim ve bölümlerindeki iş süreçlerini (muhasebe, finans, insan kaynakları, üretim, pazarlama, satın alma, lojistik, satış, envanter yönetimi, stok kontrol ve ambar yönetimi, müşteri ilişkileri yönetimi, proje yönetimi vb.) tek bir bilgi kazanım/işletme platformu ile kuruluşa özel ve tekil veri altyapısında bütünleştiren, tüm bölüm ve birimlerin bu bütünleşik platformdan; ilgili, en güncel, doğru ve tekil veriyi kullanarak sürece dahil etmesini ve bütünleşik veri altyapısının gerekli şekilde güncellenmesini sağlayan bir bilgi sistemidir.(Aktaş, 2009:25)

Bir başka tanıma göre ise; ERP bir işletmenin stratejik amaç ve hedefleri doğrultusunda müşteri taleplerini en uygun şekilde karşılayabilmek için farklı coğrafi bölgelerde bulunan tedarik, üretim, dağıtım ve mali kaynaklarının en etkin ve verimli bir şekilde planlanması, koordinasyonu ve kontrol edilmesi fonksiyonlarını bulunduran bir yazılım sistemidir. (Harwood,2003:18) Kısaca ERP, birçok yönden işletmenin bilgi ihtiyacını karşılayan, bilgisayar uygulama paketleridir. (Davenport,2000:2) ERP'nin amacı ise, bir kurumun tüm bölümlerini tek bir bilgisayar sistemi altında toplayarak değişik departmanların ortaklaşa veri paylaşımını sağlamaktır. ERP sistemi tek bir veri tabanı, tek bir uygulama ve bütünleşik bir arayüz sağlayarak, insan kaynaklarından muhasebeye, satış, üretim ve dağıtımına kadar her şeyin bütünleştiği bir yapı sağlar. (http://tr.wikipedia.org)

YÖNETİM MUHASEBESİNİN YÖNETSEL KARAR VERME SÜRECİNDEKİ ROLÜ

Karar vermek, bir amacın veya çok sayıda amaçların elde edilebilmesi için mevcut çok sayıda alternatif arasında şuurlu olarak yapılan bir seçimdir. (Yozgat,1994:99) Karar vermek, çeşitli alternatifler arasında optimum faaliyetlerin seçimidir, şeklinde ifade edilmektedir.(Ittner ve Diğerleri,1997:293) Genel olarak kararlar; stratejik kararlar, yönetsel kararlar, eylemsel (operasyonel) kararlar, programlı kararlar olmak üzere sınıflandırılabilir.(Hatiboğlu,1999:56) Yönetsel kararlar, ana hiyerarşi basamaklarında, genel müdür veya müdürler dışındaki orta veya yüksek kademedeki yöneticiler tarafından alınan kararlardır.(Kaya,1994:86) Yönetsel kararlarda yöneticiler aktif rol oynarlar. Yöneticiler kararları bizzat kendileri alır. Bu yüzden kararla ilgili sorumluluk yöneticiye aittir. Yönetici, kararı almakla kalmayıp en uygun bir haberleşme kanalıyla alınan karar çalışanlara iletmeli ve açıklamalıdır.(İmrek, 2004:245)

İşletmeyi yönetebilmek için birçok bilgiye ihtiyaç duyulur. Bu bilgiler yöneticinin elinde olmadan yönetici herhangi bir yorum yapamaz, sağlıklı bir karar alamaz ve planlama yapamaz. (Erdoğan,2003:63)İşletmede karar vermeye yardımcı olacak birçok bilgiyi muhasebe bölümü sağlar. Diğer bölümler de önemlidir ama tüm bölümlerin birleştiği bilgi ağı muhasebe bölümünden geçer. Bu anlamda muhasebe gerçekten önemlidir. Bu nedenle, muhasebe ve muhasebe bölümü işletme ve yönetici için çok önemli bir bölümdür. Muhasebedeki bilgilerin doğruluğu da bu anlamda yönetici için önem taşır. Zira buradan gelecek doğru bilgilere göre, doğru kararlar alması gerekir.

Yönetim Muhasebesi, işletmeyi maksimum etkililiğe ulaştırmada ve geleceğe yönelik planları formüle ve koordine etmede ve planların uygulanmasını ölçmede yönetime yardımcı olacak bilgileri vermek ve açıklamalar yapmak için muhasebe ve istatistik tekniklerinin uygulanmasıdır, diye tanımlanabilir. (Çetinoğlu,2001:48) İlgili bilgilerin ham veri olarak toplanmasından başlayıp sonuçta ihtiyaca uygun raporların düzenlenmesine kadar işletme yöneticilerini hedef alarak yürütülen tüm muhasebe çalışmaları yönetim muhasebesini oluşturur.

Yönetim muhasebesi, işletmenin stratejisinin ve uygulama planlarının hazırlanması, işletmenin yönetilmesinde kullanılan finansal bilgilerin tanımlaması, ölçülmesi, toplanması kısaca stratejik karar alma için ihtiyaç duyulan bilginin üretilmesinden ve işletmenin kaynaklarının en uygun şekilde kullanılmasından sorumludur. Yönetim muhasebesi söz konusu sorumluluklarını yerine getirirken performans ölçütlerinden yararlanır. (Çalışkan,2007:168)

Performans ölçümü/ölçütleri aracılığı ile çalışanların/yöneticilerin davranışları yönlendirilebildiğinden işletme faaliyetlerinin yöneticiler tarafından idare edildiği göz önüne alındığında değer yaratımında performans ölçümü ilişkisinin önemi daha net bir şekilde görülebilir. (Çalışkan,2007:168) Performans ölçümü/ölçütleri karar vermenin bir anlamda kalbini oluşturur.

Yönetim Muhasebesi, işletme yönetiminin karar verme, planlama, kontrol, düzenleştirme işlevlerinde önemli bir role sahiptir. Planlama, örgütleme, yürütme ve kontrol fonksiyonlarının ana öğesi ise karar vermektir. Yönetim Muhasebesi çalışmalarını Maliyet, Hacim ve Kar Analizleri, Bütçeleme, Maliyetlerin Kontrolü ve Raporlama olarak özetleyebiliriz. (Elmacı,2002:5)

İŞLETMELERDE YÖNETİM MUHASEBESİ ÇALIŞMALARINDA ERP SİSTEMİNİN KULLANIMI

Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler işletmelerdeki muhasebe fonksiyonu işlevini değiştirmiştir. Önceleri devletin zorunlu kıldığı defterlerin tutulması ve beyannamelerin verilmesi gibi işlemler için geliştirilen genel muhasebe programları; işletme içerisinde planlama, kontrol ve analiz için gerekli bilgilerin toplanması için yeterli olamamaktadır. Dolayısıyla bu tür işlemleri hızlı, güvenilir ve daha düşük maliyetle gerçekleştirmeyi sağlayan ERP projelerinin hayata geçirilmesi işletmeler için bir amaç haline gelmiştir.(Yereli,2007:69)

İşletmenin amaç ve politikalarının belirlenmesi süreci olan stratejik planlamadan, işletme faaliyetlerinin bu amaçlar doğrultusunda yürütülmesini sağlayan kontrol sürecine kadar yönetim muhasebesine önemli görevler düşmektedir. Planların sayısal ifadesi olan bütçelerin hazırlanması bir yönetim muhasebesi fonksiyonudur.(Gürsoy, 1999:13)

ERP sistemine ek iş akışı modülleri (planlama ve bütçeleme) gibi modüller eklenerek elde edilen yeni nesil ERP projeleri ile bu yapı rahatlıkla kurulup işletilebilmektedir. Bununla beraber sistem, yönetim muhasebesi gereksinimlerine de cevap vererek, uygulamada bazı kolaylıkları beraberinde getirmiştir.(Yereli,2007:70) Bu kolaylıklar şunlardır;(Yereli,2007:69)

* Yeni nesil ERP projeleri, yönetim muhasebesi için gerekli veri ve bilgi akışı ile bölümler arası uyumu sağlayarak işletmenin yönetim sistemini merkezi hale getirmektedir.

* Sistem, işletme bütçe uygulamalarını kolaylaştırmaktadır. Bölüm yöneticileri bu yazılım ile daha fazla finansal sorumluluk taşımaktadır. Her bir bölüm yöneticisi sistemden elde ettiği verilerden yola çıkarak kendi bütçesini oluşturabilmektedir.

* Farklı dönemli (uzun, orta ve kısa süreli) bütçeleri hazırlayan yeni nesil ERP sistemi, bütçeler arası koordinasyonu sağlayarak, gerçekleşen veriler ile planlananların karşılıklı kontrol ve analizine imkân vererek sorumluluk raporlarının hazırlanmasına yardımcı olmaktadır.

* Sistem kendi içerisinde modern yönetim ve maliyet muhasebesi uygulamalarına (Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Sistemi (A.B.C), Dengeli Ölçüm Kartı (Balanced Scorecard), Hedef Maliyetleme (Target Costing), Kıyaslama (Benchmarking) gibi işletme içerisinde kolaylıkla adaptasyonunu sağlamaktadır.(Yereli,2007:69)

ERP sistemleri genellikle iç koordinasyon maliyetleri ve dış iletişim maliyetlerini azaltarak işletme performansına katkı sağlamaktadır.

Tablo 1: ERP Sistemlerinin Maliyetlere Etkisi

Maliyet Türü	ERP Etkisi	İlgili Maliyet Kategorisi
İç Koordinasyon Maliyetleri Vekalet Maliyetleri • İzleme Maliyetleri • Bağlanma Maliyetleri Bilgi Maliyetleri • Bilgi İşleme Maliyetleri • Bilgi Eksikliği Maliyetleri	• Yönetsel izleme maliyetlerini azaltır. • Ürün ve bilgi hata maliyetlerini azaltır. • Yönetsel raporlama maliyetlerini azaltır. • Karar alma sürecinin kalitesini artırır. • Satışlarını artırır ve/veya maliyetlerini azaltır. • Karar alma sürecinin kalitesini artırır. • Yetersiz iletişimden kaynaklanan maliyetleri azaltır.	Genel Yönetim Giderlerini, Genel Üretim Giderlerini ve dolayısıyla Stok ve Satılan Mamul Maliyetini azaltır. Pazarlama Satış ve Dağıtım Giderlerini, Genel Yönetim Giderlerini, Genel Üretim Giderlerini ve dolayısıyla Stok ve Satılan Mamul Maliyetini azaltır.
Dış İletişim-İşlem Maliyetleri	• Bilgi arama maliyetlerini azaltır. • Stok taşıma maliyetlerini azaltır. • Stok bulundurma (elde tutma) maliyetlerini azaltır. • Satıcılarla iletişim maliyetlerini azaltır.	Genel Yönetim Giderlerini azaltır.

Kaynak: Volkan Demir, Oğuzhan Bahadır, a.g.e., s:70

Genellikle ERP sistemleri izleme faaliyetlerinin verimliliğini artırmakta ve çalışanların hatalarını azaltmaktadır. İşletmenin profesyonel yönetim kadrosunun izlenmesi için katlanılan maliyetlerin azalması ise genel yönetim giderlerinin azalması sonucunu doğuracaktır. ERP üretim denetçilerine olan ihtiyacı ortadan kaldırarak üretimde çalışanların izlenmesinin maliyetini azaltacağı ve bu şekilde genel üretim giderlerinde ve dolayısıyla stok ve satılan mamul maliyetinde azalışa neden olacaktır. (Özdemir,2003:141)

ERP, piyasa bilgisine ulaşmada ve bu bilgiyi işlemede maliyet etkinliği sağlayarak, işletmeler arası bilgi paylaşımını karşılıklı izleme imkânı yaratarak piyasa işlem maliyetlerini azaltmaktadır. ERP sistemleri güvenilir ve kolayca ulaşılabilir veri tabanı oluşturarak bilgi arama, stok taşıma, stok bulundurma, satıcılarla iletişim maliyetleri gibi maliyetleri azaltmaktadır.

İşletmelerde, karar süreci şimdiki zaman ile gelecek zaman arasında bir değişim sürecidir. Değişim süreci içinde yöneticiler, önceden saptanmış amaçlarına ulaşmada değişik ve sayısız sorunlarla karşılaşmaktadır ve bu sorunların varlığı, yöneticileri sorunlara çözüm bulmaya veya karar vermeye zorlamaktadır. İşletme amaçlarını gerçekleştirme isteği, yönetimde karar verme sorununun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. (Özdemir,2003:150)

Dolayısıyla firmalar faaliyetlerini sürdürürken global finans gerçekleri ile çok fazla karşılaşmaktadırlar. Finansal yapısı güçlü olan firmalar rekabette öne çıkarken, bölümlerin birbirinden kopuk olduğu, iş süreçleri dağınık, veri bütünlüğü olmayan, istediği finansal raporlara hemen ulaşamayan, kaynaklarını etkin kullanamayan, maliyetlerini kontrol edemeyen, hızlı karar alamayan firmalar bu rekabette geriye düşeceklerdir.

Bir firmanın muhasebe departmanı en yoğun olan, sürekli meşgul olan, hiç boş vakti olmayan, aradığınızda ya vergi dairesinde ya da noterde olan, günlerce rapor hazırlayan bir görüntü ortaya koymaktadır. Bundan dolayı firmalarda muhasebe ve finansal işlemlerin daha hızlı, daha doğru ve zamanında yapılabilmesi için bilgi teknolojilerinden etkin bir şekilde yararlanılması gerekmektedir. Bunun için sıradan bir muhasebe paket programından ziyade bütünleşik, entegre, esnek, uyarlanabilir, e-business çözümüne sahip, mobil uygulamaları olan sistematik bir ERP programı gereklidir. Bugün ülkemizde muhasebe standartlarını karşılamayan bir program yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla mali mevzuata uygun olmak, bir program için artı bir değer değil, bir zorunluluktur.

ERP sistemleri, artan işletme ihtiyaçlarını daha etkin ve verimli yollardan karşılamak için yönetime katkıda bulunurlar. Zamanında bilgi almak, karar verme sürecinde önemli rol oynar. Uygulamaların entegrasyonu, gerçek zamanlı bilginin oluşumu ve özellikle de karar vermek için kullanılan bilgi sadece iş süreçleri üzerinde değil aynı zamanda yönetim üzerinde de etkilidir. Bunun dışında gelişmiş karar verme süreci, departmanlar arası koordinasyon ve iletişimin gelişmiş olması ERP sisteminin etkin karar verme üzerindeki etkisini pekiştiren yararlarıdır. (Erkan,2008:49)

ERP sisteminin kullanılması ile yönetsel faaliyetler düzene girer. Tüm kararları almaya yardımcı olacak sistem ortak bir veri tabanıdır. Bu da kurumsal kaynak planlaması (ERP) dir.

İşletme içinde kurulacak ERP sisteminin rolü ana hatlarıyla şöyle sıralanabilir; üst yönetime stratejik üstünlük desteği sağlama, fonksiyonel yönetime yönetsel karar verme desteği sağlama ve alt kademe yönetime işletme faaliyetlerinde destek sağlamaktır. (Akın,2005:190)

ERP sistemi daha çok orta kademe yönetici tarafından kullanılır. Üst yönetim ERP'yi dolaylı olarak kullanır ve sonuca bakar. Örneğin; maliyet nedir, ne kadar kar edilmiş veya ne kadar satış ve üretim olmuş bunlara bakılır. Sağlıklı bir ERP sistemiyle doğru raporlama, bilgiye hızlı ulaşım ve müşteri memnuniyeti sağlanır. ERP'den alınan verilerle performans değerlendirmesi de yapılır.

ERP kullanımıyla birlikte yönetsel karar vermede kullanılan raporların kalitesi artar. Bunun yanında karar vermede kullanılan bilginin uyumu artar ve veri bankasının korunması kolaylaşır. Raporlamada zaman tasarrufu ERP'nin etkilerinden biridir ve bu sayede üst yönetim ve diğer kademeler arasında koordinasyon artar.

CP STANDART GIDA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.'DE UYGULAMA

Gerek işletmenin büyük ve tanınmış bir firma olması gerekse de kurumsal kaynak planlaması sistemini bünyesinde kurmuş olmasından dolayı bu işletme uygulama sahası olarak seçilmiştir.

Uygulamanın Amacı

Çalışma da; ERP sisteminin maliyeti, kurulumu, ERP kullanmaya yönelten sebepler, ERP sisteminin yönetsel kararlarda kullanımı, işletmelerin yönetim muhasebesi uygulamaları açısından, özellikle yönetim muhasebesinin bel kemiğini oluşturan planlama ve bütçeleme çalışmalarında kullanımı ve fayda/sakıncaları da ortaya konarak incelenmesidir.

Bu amaçla; CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş adıyla faaliyet gösteren, uluslararası teknolojisi ve kalitesiyle gerek yem sektörünün, gerekse piliç eti sektörünün gelişmesinde yıllardır önemli rol oynamakta olan ve ülke ekonomisine katkıda bulunan CP firmasında uygulama yapılmıştır.

Araştırmada kullanılan yöntem yarı biçimlendirilmiş yüz yüze görüşme ve sorgulama metodudur. Aynı zamanda araştırmada birincil kaynaklar ve işletme içi ikincil kaynaklar kullanılmıştır. Soru formu, beşli likert yöntemine göre oluşturulmuştur ve beş bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde; işletmenin genel özellikleri, ERP sistemine geçiş sürecinde kullandıkları yöntem, ERP sisteminin işletmeye olan maliyeti, ERP uygulamasını hangi tür yönetsel kararlarda kullandıkları, ERP sistemini "Yönetim Muhasebesi Uygulamaları"nda kullanıp kullanmadıklarına ilişkin genel bilgiler yer almaktadır.

İkinci bölümde; İşletmenin yönetim muhasebesi açısından yaşanılan sorunları ile ilgili sorular yer almaktadır.

Üçüncü bölümde; işletmenin yönetim muhasebesi açısından ERP sisteminden beklentilerine yönelik sorulara yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde; ERP uygulamalarının yönetim muhasebesi açısından işletmeye faydaları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Beşinci bölümde; ERP uygulamalarının yönetim muhasebesi açısından işletme için sakıncalarına ilişkin sorular yer almaktadır.

CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş için hazırlanmış olan soru formunun 1. bölümünde işletme ile ilgili genel bilgiler yer almaktadır. 2. bölümde ise 5'li likert **(1-Tamamen Katılıyorum, 2-Katılıyorum, 3-Kararsızım, 4-Katılmıyorum, 5-Tamamen Katılmıyorum)** yöntemine göre uygulanmış ve ekte sunulan sorular yer almaktadır.

Sorular büyük ölçüde araştırmanın hedefleri doğrultusunda ve sorgulama tekniklerine uygun, özgün şekilde belirlenmiş ve belli soruların hazırlanmasında ve tekniğin uygulanmasında bazı çalışmalar yol gösterici olmuştur.

Uygulama Yapılan İşletmenin Tanıtımı

Faaliyetlerine 1921 yılında Tayland'da başlayan CP Group, başlangıçta bir tarım-ticaret şirketi iken bugün, başta Çin olmak üzere, gelişmekte olan ülkelere ve Avrupa'ya odaklanan uluslararası bir tarım-sanayi ve teknoloji şirketi haline gelmiştir.

Halen, başta tarımsal sanayi olmak üzere; tohum-gübre, sanayi, deniz ürünleri, uluslararası ticaret, pazarlama - dağıtım, petrokimya, telekomünikasyon, otomotiv - sanayi ve emlakçılık gibi dokuz ayrı iş kolunda faaliyetlerini sürdüren CP Group yirmi ülkede faaliyette bulunan, yatırımlarında çalışan 100.000'i bulan ve 13 milyar $ ciroya ulaşan bir şirket haline gelmiştir.

Tarımsal sanayi de, yıllık 16 milyon ton yem üretimiyle dünyanın en büyük yem üreticisi olan CP Group haftalık 26 milyon etlik civciv üretimiyle de dünya da ikinci sırayı almaktadır.

Türkiye'yi tarımsal sanayi alanında etüt eden CP grubu, dinamik ekonomisinden dolayı uzmanlık alanı olan yem teknolojisi konusunda ülkemize katkı sağlayacağını düşünerek 1986 yılında İnegöl'de ilk yem fabrikasını kurarak "CP Standart Gıda San. ve Tic. A.Ş" olarak Türkiye'de faaliyetlerine başlamıştır.

Dünyanın birçok ülkesinde broiler civciv, kanatlı ve büyükbaş hayvan yemi, piliç eti ve ileri işlenmiş et ürünleri konusunda büyük ölçekli yatırımlarıyla uluslararası bir kuruluş olan CP grup, 50 milyon doları aşan yatırımlarıyla Türkiye'de 18 yıldır istikrarlı bir büyüme ile faaliyetlerini sürdürmektedir. Kurulu 6 adet yem fabrikasında uluslararası kalite standartlarında ürettiği kanatlı ve büyükbaş hayvan yemleriyle, veteriner ve ziraat mühendislerinden oluşan tecrübeli uzman teknik kadrosuyla yıllardır üreticilere en iyi hizmeti sunma şevkindedir.

Öte yandan, 1991 yılında başlamış olduğu piliç eti entegrasyon projesinde aynı başarıyı gösteren CP grup, bugün sahip olduğu damızlık çiftlikleri, kuluçkahaneler ve işlettiği 6 adet kesimhanede günde 200.000 adet piliç kesimini gerçekleştirmekte ve soğuk zincir içerisinde ülke genelinde tüketim noktalarına dağıtımını sağlamaktadır. Anne-baba damızlığı üreten büyükanne-baba damızlık tesislerine de Türkiye de sahip olan tek entegre piliç firması olan CP grup 2005 yılında 104.000 ton piliç eti üreterek sektörde lider konuma gelmiştir.

Uygulama Bulguları

ERP sistemi Dünyada ve Türkiye birçok şirket tarafından uygulanmaktadır. Bu şirketlerden biri olan CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş üzerinden ERP sistemi hakkında uygulamaya dönük bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmanın amacı; ERP sisteminin "İşletmelerde yönetsel karar verme boyutunda yönetim muhasebesi çalışmaları açısından değerlendirilmesi"dir.

Bu kapsamda soru formuna verilen cevaplara göre; İnegöl CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş'nin kullanmış olduğu ERP programı SAP'dir ve bu program 5 yıldır kullanılmaktadır. Bu yazılımın firmaya olan maliyeti 2.000.000 $'dır. ERP sisteminin kurulum maliyetinin bilinmesinin yanı sıra bu maliyet bileşenleri de önemlidir. Bu maliyetin % 35'i yazılım, % 30'u donanım, % 15'i danışmanlık, % 15'i eğitim ve % 5'i diğer giderlerden oluşmaktadır.

CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş'nin SAP yazılımından önce COBOL isimli yazılımı kullanmakta olduğu, ancak COBOL yazılımının yetersiz kalmasından dolayı buna ek olarak işletmenin kendi geliştirmiş olduğu yazılımları da kullandığı öğrenilmiştir.

CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş'nin SAP programına geçmesinin en önemli nedeni COBOL yazılımının online olmamasıdır. Yani COBOL yazılımında bulunan raporlara ve verilere Tayland'da bulunan merkez yönetim tarafından erişilememektedir. Raporlar aylık periyotlar halinde İstanbul'da bulunan Türkiye Genel Müdürlüğü'ne oradan da Tayland merkez yönetimine iletilmektedir. Dolayısıyla bu süreç merkez yönetimin ani kararlar almasını engellemektedir.

ERP yazılımı olan SAP programı online çalışması nedeniyle işletmenin İstanbul'da bulunan Türkiye Genel Müdürlüğü'ne ve oradan da Tayland merkez yönetime rapor göndermesine gerek kalmamaktadır. Tayland merkez yönetimi her an işletmenin bütün birimlerine ilişkin raporlara ve verilere ulaşabilmektedir.

En önemli ERP sistemi kurulum maliyeti unsurlarını yazılım ve donanım oluştururken, danışmanlık ve eğitim eşit paylara sahiptir.

Firma bu yazılımın uygulanması aşamasında Big Bang yöntemini kullanmıştır. Big Bang yöntemi, işletmenin tüm süregelen uygulamalarını terk edip, tüm işletmede ERP sistemine bir anda geçmektir. Bu yöntemin başarısızlığı durumunda eskiye dönüp hali hazırda çalışan sistemi tekrar çalıştırmak mümkün değildir. Ancak CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş bu başarıyı gerçekleştirmiştir.

ERP uygulamasının sonucu hiyerarşiye dayanan kararlar açısından tepe yönetim kararlarının uygulanmasında, uygulandıkları süre açısından ise uzun dönemli yönetim kararların uygulanmasında kullanılmaktadır.

Tepe yönetimi, işletmelerin organizasyon şemasında en tepede bulunan yönetim kurulu başkanı, icra kurulu başkanı, genel müdür ve genel müdür yardımcılarından oluşan, işletme politikasını belirleyen ve dolayısıyla stratejik kararları verebilen ellerinde çok büyük yetkiler bulunmuş kişilerden oluşan işletme organıdır. İşletmelerde bulunan tepe yönetimi, bilgi sistemlerinin uygulanmasıyla ilgilenmezler. Tepe yönetimi sadece sonuca bakar ve kendilerine iletilen raporları değerlendirirler. Tepe yönetimi kararları aynı zamanda stratejik kararlar olarak da bilinir. Tepe yönetimi kararları tepe yönetim tarafından geleceğe yönelik olarak verilen uzun vadeli kararlardır. Genellikle beş yılı aşkın uygulama süresini kapsayan nitelikteki kararlardır. Bunlar, işletmenin örgütlenmesi, uzun dönemli amaçlarının belirlenmesi, yatırımların seçimi, finansal olanaklar v.b. gibi konularla ilgili kararlardır. CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş ERP sistemini yönetim muhasebesi uygulamalarında tamamen kullanmaktadır.

Üretim İşlemleri ve Yönetim Muhasebesi Sistemi

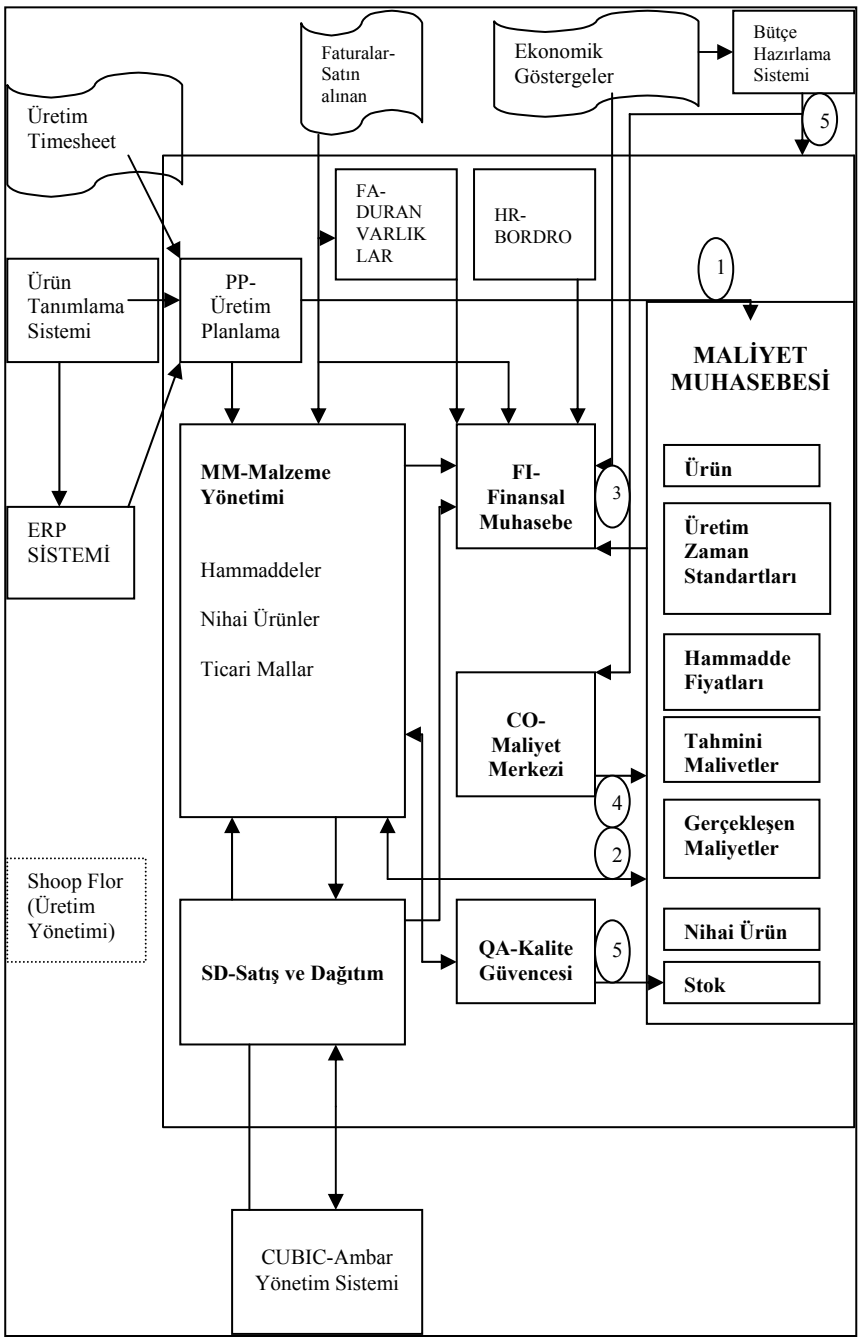
İşletme, sipariş üretiminden ziyade pazarlama ve satış planlama departmanlarından elde edilen veriler doğrultusunda üretim işlemlerini gerçekleştirmektedir. CP Standart Gıda San. ve Tic. A.Ş piliç eti entegrasyon projesinde sahip olduğu damızlık çiftlikleri, kuluçkahaneler ve işlettiği 6 adet kesimhanede gerçekleştirmiş olduğu üretime ilişkin evreler aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

CP şirketinde pilicin üretim öyküsü "ebeveyn" damızlık civcivlerin ithal edilerek uçakla Türkiye'ye getirilmesi ile başlamaktadır. Uzman veteriner hekimler kontrolünde beslenip, büyütülen bu civcivlerden 24 hafta sonra damızlık yumurtalar elde edilmeye başlanır. Bu damızlık yumurtalar, kuluçkahaneye sevk edilir, 21 günlük kuluçka süresi sonunda sağlıklı damızlık civcivler elde edilir. Bu damızlık civcivler özel olarak hazırlanmış damızlık çiftliklere sevk edilir. Damızlık civcivler yine uzman veteriner kontrolünde, yüksek oranda protein ve kalori barındıran (mısır, soya gibi doğal tahıllar ve vitamin, mineral içeren) yemlerle beslenir, sürekli sağlık kontrolleri yapılır ve 24 hafta sonra etlik piliç amaçlı kuluçkalık, yumurta vermeye başlar.

Bu yumurtalar, bir program dâhilinde kuluçkahaneye alınır ve kuluçka süresi sonunda etlik piliç olarak yetiştirilecek sağlıklı civcivler ortaya çıkar. Bu civcivler, daha sonra şirketin, sözleşme yaptığı üreticilere ait etlik piliç yetiştirme çiftliklerine yerleştirilir. Civcivler, 45 gün süresince bu çiftliklerde, şirketin gönderdiği, yem kanuna uygun olarak, mısır, soya, buğday vb. tahıllar, vitamin ve minerallerle bilimsel yöntemlerle hazırlanmış yemlerle beslenir. Bu süre içinde, yine şirketin veteriner hekimleri, çiftliğe yaptıkları periyodik ziyaretlerle, hayvanların, sağlık hijyen ve yaşam şartlarını denetler. 43 gün sonra 2.2 kg'a ulaşan piliçler şirkete ait kesimhanelere sevk edilir.

Kesimhaneye gelen piliçler önce robot askılara alınır ve otomatik kesim işlemleri başlar. İslami şartlara uygun bir şekilde şoklanarak bayıltılan piliçler, kesim ve kan akıtma bölümünden sonra tüylerinin alındığı özel bir makine içinden geçer, daha sonra iç organları çıkartılıp suyla yıkanır ve ardından buzlu su kazanlarına girerek karkas ısısı 4 derecenin altına düşer. Ağırlıklarına göre gruplandırılan piliçler, kasalara koyularak soğuk hava depolarına taşınır.

Şekil 1. CP Group Bütünleşik Yapı

Ürün Tanımlama Sistemlerinde tasarlanan planlar **Üretim Planlama Modülü (PP)** tarafından sisteme tanıtılmakta, ürün ve üretimle ilgili bilgiler ancak bu şekilde sistemde ilerleyebilmektedir. Üretim Planlama Modülü (PP) temel olarak malzeme planlamasına yönelik olarak çalışmaktadır. Ürünle ilgili bileşenler Ürün Tanımlama Sisteminden alındığından ürünün üretimi için gerekli olan hammadde hesaplamaları, Üretim Planlama Modülü (PP) tarafından

yapılmaktadır. Ayrıca üretim sahasında geçerli olan tüm ürün ağacı, zaman standardı gibi bilgiler de Maliyet Muhasebesi Sistemine Üretim Planlama Modülünden (PP) aktarılmaktadır (1 no'lu akış). Üretim Planlama Modülünde (PP) parasal bilgi bulunmamasına karşın Maliyet Muhasebesi Sistemine aktarılan bilgiler, hem standart hem de fiili maliyetlerin hesaplanmasında kullanılmaktadır.

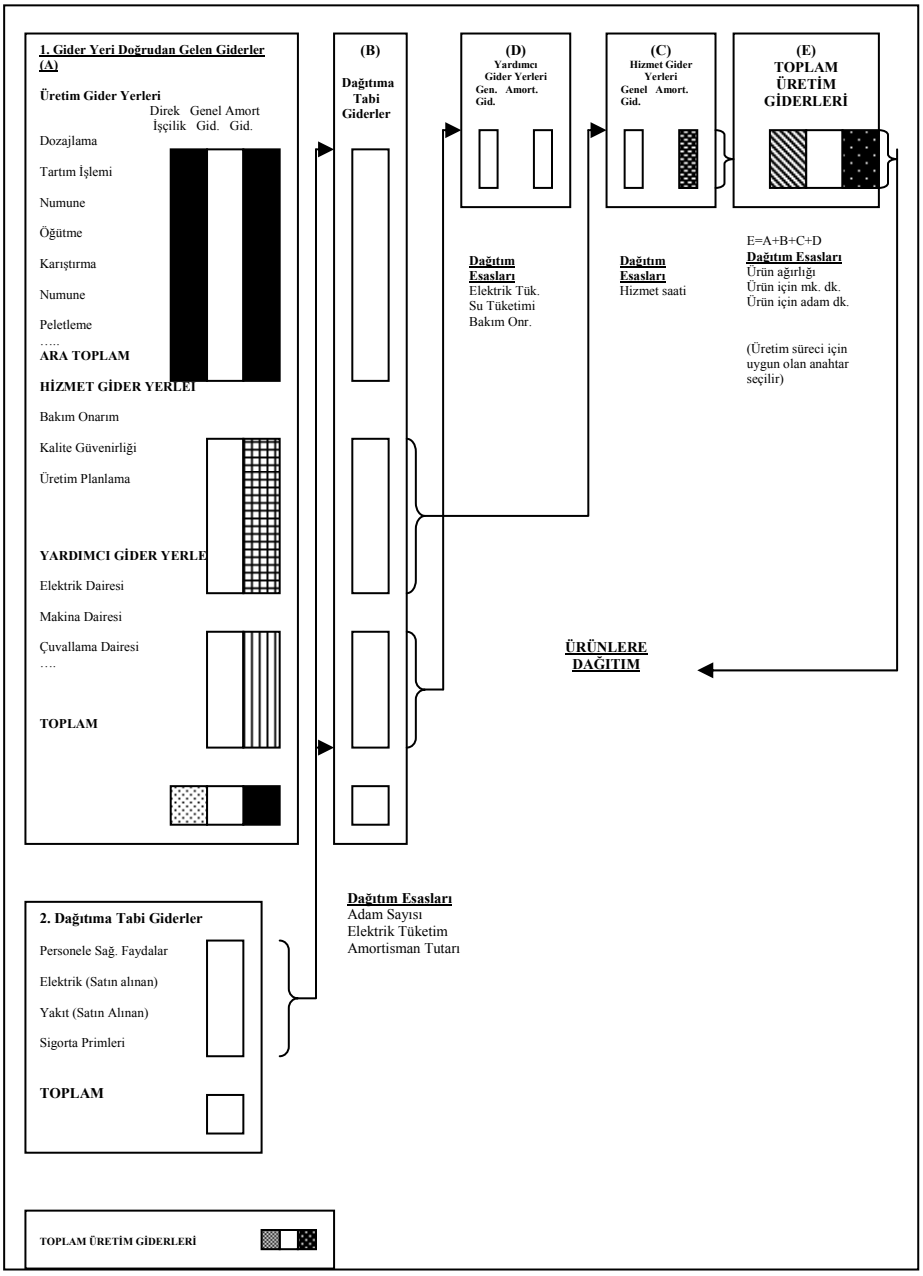
Malzeme Yönetim Modülü (MM), üretimle ilgili her türlü malzeme hareketini izlemektedir. Malzeme Yönetim Modülü (MM), Üretim Planlama Modülünden (PP) gelen bilgiler doğrultusunda malzeme satın alınması durumunda Finansal Muhasebe (FI) modülü ile nakit yönetimi çerçevesinde etkileşim kurmaktadır. Nakit yönetimi, örgüt şemasında Bütçe ve Finansman Müdürlüğü olarak gösterilmektedir. Aynı zamanda Malzeme Yönetimi (MM) ve **Finansal Muhasebe Modülleri (FI)** arasında malzeme ve ürün hareketlerinin muhasebeleştirilmesi açsından da bir etkileşim bulunmaktadır. Malzeme Yönetimi Modülünden (MM) Maliyet Muhasebesi Sistemine aylık ürün stok hareketleri (üretim, satış, dâhili kullanım, vs.) ve hammadde aylık ortalama fiili tüketim maliyetlerine ilişkin bilgiler aktarılmaktadır. Aynı zamanda maliyet muhasebesi sistemi ise üç ayda bir hesaplanan standart ürün maliyetlerini Malzeme Yönetimi Modülüne (MM) aktarmaktadır (2 no'lu akış). Malzeme Yönetimi Modülünde (MM) tüm hareketler malzemelerin maliyetlendirme modellerine göre fiili ya da standart maliyetlerle işlem görmektedir. Yarı mamul ve ürünler standart maliyetlerle tutarlandırılmaktadır. Yarı mamul ve mamul dışındaki malzeme hareketleri otomatik olarak fiili bilanço ve gelir tablosu hesaplarına işlenirken, yarı mamul ve ürün hareketleri 8'li hesaplara işlenmektedir. Yarı mamul ve ürünlere ilişkin fiili muhasebe kayıtları ay sonu kapanışlarında maliyet sisteminin verdiği aylık raporlara dayanılarak yapılmaktadır (3 no'lu akış).

Finansal Muhasebe Modülünden (FI) Maliyet Merkezi Muhasebesi Modülüne (CO) aylık olarak aktarılan masraf kayıtları masraf yeri ve masraf çeşidi bazında toplanmaktadır. Masraf çeşidi bazındaki bilgiler ikinci bir sınıflandırma işlemi sonucunda direkt işçilik, genel giderler, amortisman ve dağıtıma tabi giderler olarak toplanmaktadır. Amortismanın genel üretim giderlerinden ayrı olarak gösterilmesinin nedeni, genel üretim giderleri içindeki payının büyük olmasıdır. Bu ayrıntıda toplanan bilgiler maliyet muhasebesi sistemine aktarılmaktadır. Masraf çeşidi ayrıntısında bilgiler bütçe kontrolü amacıyla kullanılmaktadır. Bütçe kontrol raporu üzerinden masrafların yaratıldığı kaynak belgeye sistem, otomatik olarak ulaşabilmektedir (4 no'lu akış). Standart maliyet hesaplaması için kullanılacak olan bütçelenmiş masraflar Maliyet Merkezi Muhasebesi Modülüne (CO) bütçeleme süreci tamamlanıp onaylandıktan sonra yüklenmektedir (5 no'lu akış).

Sistemde yer alan son unsur Kalite Güvencesi Modülüdür (QA). Bu modülden aylık üretimin fire bilgileri Maliyet Muhasebesi Sistemine iletilmektedir (6 no'lu akış). Üretim işlemleri, üretim faaliyetiyle ilgili bilgileri sağlarken, üretim sırasında oluşan maliyet bilgileri ise maliyet muhasebesi sistemi tarafından oluşturulmaktadır. CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş, esas üretim gider yerleri, esas üretim gider yerlerine destek veren hizmet gider yerleri ve yardımcı gider yerleri çerçevesinde üretimini gerçekleştirmektedir. Ürünlerin fiili veya standart maliyetleri üç ana başlık altında hesaplanmaktadır. Bunlar; Direkt Madde, Masraflar, * Direkt İşçilik, * Genel Giderler,* Amortisman, Hurda,* Direkt Madde, * Masraf

Masraflar başlığı altında yer alan genel giderler, direkt işçilik ve amortisman dışındaki üretim giderlerini kapsamaktadır. Standart maliyetlerin hesaplanmasında direkt hammadde maliyetinin belirlenmesi için bütçelenen üretim dikkate alınarak hazırlanan malzeme ihtiyaç planlaması (MRP) raporuna dayanılarak aylık hammadde alım miktarları belirlenmektedir. Buradan hareketle ve dönem başı stokları da göz önünde bulundurularak aylık ortalama tüketim maliyeti hesaplanmaktadır. Üçer aylık tüketimlere dayalı olarak da üçer aylık ortalama tüketim maliyetleri hesaplanmaktadır. Hammadde fiyatları, geçmişte yaşanan yüksek enflasyon ortamına uygun tahmin yürütme zorunluluğundan dolayı, bütçe hesaplamasından sonra yıl içinde hareketli olarak çeyrek yıllar itibariyle güncellenmektedir (2-3. ve 4. çeyrekler, 3. ve 4. çeyrekler, 4. çeyrek) Şekil 3, maliyetlerin dağıtımını özet olarak göstermektedir.

Şekil 3: CP Grup Maliyet Dağılımı

Yönetim Muhasebesi Uygulamalarında Yaşanan Sorunlar

CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş Muhasebe Müdürü Yılmaz ÖZKAN'la görüşmemize göre işletmenin Yönetim Muhasebesi uygulamalarında yaşamış olduğu sorunlar şöyledir; İşletme içerisinde esnek bir planlama sistemi kurulamamakta ve planlama için gerekli işgücü ve çalışma sürelerinde aşırı artış bulunmaktadır. Bütçe verileri işletme organizasyon yapısı içerisinde yukarıdan aşağıya, aşağıdan yukarıya zamanında ve doğru olarak

iletilebildiğinden, stratejik planlarda alınan verilerin bütçelere aylık ve yıllık olarak aktarılmasında sorunlar yaşanmamaktadır. İşletme içerisindeki her bölüm kendi bütçesini hazırlayamadığından ve bölümler arası bütçe entegrasyonu sağlanamadığından, gerçekleşen ve planlanan verilerin karşılaştırılıp kontrol ve analiz fonksiyonlarını yerine getiren sorumluluk raporlarının sorumluluk merkezleri bazında hazırlanması mümkün olmamaktadır.

İşletmenin Yönetim Muhasebesi Uygulamaları Açısından Kurumsal Kaynak Planlaması Kullanımından Beklentileri

Yönetim Muhasebesi uygulamaları açısından ERP kullanımından beklentiler şunlardır: Tepe yönetim, işletmenin örgütlenmesi, uzun dönemli amaçlarının belirlenmesi, yatırımların seçimi, finansal olanaklar v.b. gibi geleceğe yönelik olarak verilen uzun vadeli kararlarında kendilerine iletilen raporları değerlendirir. Bu nedenle ihtiyaç duyduğu doğru bilgiye kolay ve zamanında ulaşabilmelidir Bütçeleme işlemlerinde % 100 doğru sonuca ulaşılabilmesi için önemli olan bölümlerin kendi bütçelerini hazırlamalarıdır. Bu İşletmede ise, her bölüm kendi bütçesini hazırlayamamakta ve bölümler arası bütçe entegrasyonu sağlanamamaktadır. Hazırlanan bütçelerin fiili olarak doğruyu yansıtması, bütçelerin aylık ve yıllık olarak aktarılmasında sapmaların azalmasına hatta hiç yaşanmamasına neden olacaktır. İşte bu durumda yılsonu envanter sayım işlemlerinde envanter raporları ile fiili durum eşit olacak ve arada sayım ve tesellüm noksanları ve fazlası görülmeyecektir. Bu nedenlerle ERP kullanımında bütçeleme sistemi ve sorumluluk raporlarının oluşturulması gibi yönetim muhasebesi uygulamalarını kolaylaştırması beklenmektedir.

Bölüm performansı hazırlanan bütçelerin ne derece gerçekleştiğine bağlıdır. Bütçeleme işlemlerinde bölümlerin kendi bütçelerinin fiili olarak doğruyu yansıtmış olması bölüm performansının yüksek olduğunun da bir göstergesi olacaktır. Her bölümün performansının net olarak ölçülmesi durumunda toplamda işletme bazında genel performans ölçümü de gerçekleşecektir. ERP kullanımı bölüm performanslarının ölçümünde kullanılan bütçelerin oluşturulmasında ne kadar kolaylık sağlarsa hazırlanan raporun kalitesinin yükselmesini ve etkin bir maliyet kontrolünün sağlanmasını beraberinde getirecektir. Bu nedenlerle yönetim muhasebesi uygulamaları açısından ERP kullanımından bölüm performansını ölçerek öncelikle bölümsel daha sonra da işletme bazında performansı en yüksek düzeye çıkarması, hazırlanan rapor kalitesini yükseltmesi ve buna bağlı olarak etkin bir maliyet kontrolü sağlaması beklenmektedir.

Kurumsal Kaynak Planlaması Kullanımının Yönetim Muhasebesi Açısından İşletmeye Faydaları

İşletmede yönetim muhasebesi uygulamalarında, işletme içerisindeki her bölüm kendi bütçesini hazırlayamadığından bölümler arası bütçe entegrasyonunun sağlanamaması sorunu yaşanmakta, gerçekleşen ve planlanan verilerin karşılaştırılıp kontrol ve analiz fonksiyonlarını yerine getiren sorumluluk raporlarının sorumluluk merkezleri bazında hazırlanması mümkün olmamakta iken ERP sistemi yönetim muhasebesi açısından her bir bölüm yöneticisinin sisteme girerek kendi bütçesini hazırlama olanağı doğurmuş olması ile birlikte sorumluluk merkezleri itibariyle sorumluluk raporlarının tam zamanında ve gerçekçi hazırlanmasına yardımcı olmaktadır. Raporların tam zamanında ve gerçekçi hazırlanması, yöneticilerin ihtiyaç duyduğu doğru bilgiye zamanında ulaşmasıyla işletme içerisinde esnek bir planlama sisteminin kurulmasına yardımcı olmaktadır. Sorumluluk raporlarından yola çıkarak gerçekleşen ve planlanan verilerin karşılıklı kontrolü ve analizi için yönetim muhasebecilerine yardımcı olmaktadır.

Bütçeleme işlemlerinde önemli olan stratejik planlarla uyumlu güncellenebilen bir bütçeleme yapılabilmesidir. Stratejik planlarla uyumlu güncellenebilen bir bütçeleme oluşturmak aşırı işgücünü gerektirir. ERP sistemi stratejik planlarla uyumlu güncellenebilen bütçeleme oluşturmakla yönetim muhasebesinin planlama, bütçeleme, kontrol ve analiz fonksiyonlarına destek vererek aşırı işgücünü ortadan kaldırmaktadır. ERP kullanımı sağlamış olduğu avantajlarla gider çeşitlerinin, yerlerinin ve kar merkezlerinin ayrı ayrı tespit edilmesini sağlamakla, gider dağıtımı hem ürün maliyetleri hem de karlılık analizleri çerçevesinde oluşturulmaktadır.

ERP sistemi hazırlanan rapor kalitesini yükseltmekte ve etkin bir maliyet kontrolüne yardımcı olmaktadır. ERP sisteminden elde edilen veriler güvenilir ve sağlam olması nedeniyle sistemde bölümler bazında oluşturulmuş bütçelerin entegrasyonu sağlanarak, tüm bölüm verileri ile aynı anda mali tabloların oluşturulması sağlanmıştır.

ERP sistemi müşteriye sunulan hizmet kalitesinin ve işletme verimliliğinin artmasına yardımcı olarak işletmenin rekabet gücünü artırıcı etki sağlamaktadır. Tüm bu sayılanlar birlikte değerlendirildiğinde ERP sistemi yönetsel kararlarda zaman kaybının ve hata oranının azalmasına yardımcı olmakta, ancak kağıt işlemlerinin azalması, gereksiz veri ve prosedürlerin azalmasına yardımcı olmamaktadır.

Kurumsal Kaynak Planlaması Kullanımının Yönetim Muhasebesi Açısından İşletme İçin Sakıncaları

ERP'nin kullanımı karmaşık olmamasına karşın, işletme içerisinde ERP sistemi ile ilgili yeterli eğitimli personel olmaması sisteme adaptasyon sorunlarını yaşatır. CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş firmasına ERP sisteminin maliyeti 2.000.000 $ olmuştur. Bu nedenle ERP sistemlerinin yönetim muhasebesi açısından işletmeye neden olduğu dezavantaj kurulum ve işletilmesi oldukça maliyetli bir sistem olmasıdır. ERP sisteminin kurulumundan sonra sistemin uygulamaya geçmesi uzun zaman almakta, bu uzun süre zarfında danışmanlık hizmetlerinden zamanında ve yeterli miktarda fayda sağlanamaması ise sistemin bir diğer dezavantajıdır. CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş ERP sistemi içerisinde herhangi bir sorunun giderilmesinde oldukça zorluk yaşamış olduğu görülmektedir.

ERP sisteminin işletme içerisinde uygulamaya geçmesinde en önemli faktör personelin destek vermesidir. Ancak personel içerisinde yeni sisteme adaptasyon sorunları yaşayacağını tahmin ederek bu sisteme karşı çıkanlar da mutlaka olacaktır. ERP sisteminin kurulumu ve işletilmesi aşamalarında, işletme içerisinde ekip organizasyon sorunları yaşanmasına CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş firmasında rastlanmadığı görülmektedir. ERP sisteminin sakıncaları olarak görülen, ERP sisteminin gereksiz bir yatırım olması, kullanıcılarda hata yapma korkusunun sistemin başarısını etkilemesi, ERP sisteminin iş üzerinde yönetici kontrolünün azalmasına neden olması, kullanımının çok karmaşık olması sakıncalarına CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş firmasında rastlanmamıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

ERP, firmanın bütün departman ve fonksiyonlarını tek bir sistem içinde birleştirmeye çalışmaktadır. İhtiyaç ve beklentileri birbirinden farklı olan çok sayıda bölümün aynı bilgisayar sistemi içinde bir araya getirilmesi ve aynı bilgi tabanını paylaşması güç ancak oldukça faydalıdır. Üretim yapan firmalar, stoklardan maliyetlere kadar firmanın tüm işlerini koordine etmek, bir merkezden yönetmek amacıyla ERP sistemlerini kullanmayı düşünmektedirler.

ERP sistemlerinin, dünya çapında kanıtlanmış başarı şartlarına bakıldığında, ERP sisteminin firma bazında karar sürecinden uygulama sürecine kadar üst yönetimin desteğinin en önemli unsur olduğu görülür. İşletmeler öncelikle firmalarının bu değişim sürecine hazır olup olmadığına karar vermelidir. Bu karar ve değişim sürecinde en büyük destek üst yönetim tarafından verilmelidir.

İşletme, yönetim bilgi sistemlerinin sağladığı bilgiler çerçevesinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Yönetim bilgi sistemleri, işletme faaliyetleri hakkındaki bilgileri yöneticilerin ihtiyaç duyduğu anda yöneticilere sağlamaktadır. Yönetim bilgi sistemleri bu amacını birçok alt sistemi aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Yönetim bilgi sistemlerinden en temel olanları, işletmenin en temel faaliyetlerine ilişkin bilgi üreten pazarlama bilgi sistemi, muhasebe bilgi sistemi, üretim bilgi sistemi ve insan kaynakları bilgi sistemidir.

Bilgi akışının bütünleşmesi ile kastedilen iş süreçlerinin ve dolayısıyla iş süreçlerinde oluşturulan bilgilerin bütünleştirilmesidir. Ancak ERP sistemlerinin kurulması işletmenin örgüt yapısında ve işletmenin iş yapış biçiminde değişmelere yol açabilecektir. Bu değişimin en kısa sürede aşılarak yeni sistemin kullanılmaya başlanması, süreçlerden ve süreçlerden sağlanacak bilgilerin verimliliğini arttıracaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümü olan uygulama bölümünde kullandığı araçlar açısından bilgi yönetimi uygulamalarını içeren ERP sistemini bünyesine kuran dünya çapında etlik piliç ve yem üreticisi olan işletmedeki ERP sistemi uygulamalarının yönetsel karar verme ve yönetim muhasebesi uygulamalarını nasıl etkilediği incelenmiştir.

CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş.'de Kurulan ERP sistemiyle birlikte ortaya çıkan değişim yalnızca bölümler arası ve bölümler içi bilgi akışlarının yeniden düzenlenmesi, iş ve bilgi tekrarlarının ortadan kaldırılması yönünde gerçekleşmiştir. CP Standart Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş. işletmesinin beklentileri, yöneticilerin doğru bilgiye kolay ve zamanında ulaşmak, hazırlanan rapor kalitesini yükseltmek, bölüm performansını ölçerek öncelikle bölümsel daha sonra da işletme bazında performansı en yükseğe çıkarmak, maliyet tasarrufu sağlamak, bütçeleme ve sorumluluk raporlarının oluşturulması gibi yönetim muhasebesi uygulamalarını kolaylaştırmaktır. Planlanan rakamların bütçelere yansıtılması, bölümsel ve bölümler arası bütçe entegrasyonunun sağlanamaması, dönem sonunda gerçekleşen ve planlanan verilerin karşılıklı analizinin ve kontrolünün yapılmasını güçleştirmektedir. Dolayısıyla sorumluluk raporlarının yanlış bilgi vermesine neden olmaktadır.

Beklenti, avantaj karşılaştırması yaptığımızda işletmelerin ERP sistemini kullanmak suretiyle; stratejik karar verme ve yönetim muhasebesi uygulamaları ile ilgili problemlerini çözülebilecekleri bir gerçektir. Yönetim muhasebecileri ise, artık bu sistem ile kayıt ve raporlama gibi rutin görevlerinin yerine analiz fonksiyonuna daha fazla zaman ayırmış

olacaklardır. CP işletmesinde ERP öncesinde planlama için gerekli işgücü ve çalışma sürelerinde aşırı artış bulunmadığı belirtilmiştir. ERP kullanımından sonra ise ERP sisteminin yönetim muhasebesinin planlama, bütçeleme, kontrol ve analiz fonksiyonlarına destek vererek aşırı iş gücünü ortadan kaldırdığı gözlemlenmiştir.

Sistemin faydalarının yanında bazı sakıncalarının da olduğu göz ardı edilmemesi gereken konulardan biridir. Bu sakıncalardan en önemlisi sistemin kurulum ve işletilmesi oldukça maliyetli bir sistem olmasıdır. Arkasından kurulumundan sonra sistemin uygulamaya geçmesi uzun zaman almakta, bu uzun süre zarfında danışmanlık hizmetlerinden zamanında ve yeterli miktarda fayda sağlanamamaktadır.

ERP sistemleri oldukça maliyetli yatırımlardır. Gerek sistemin kurulması gerekse de sistemin yürütülmesine ve bakımına ilişkin eğitim programları maliyeti arttıran unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu sistemlere yapılacak olan yatırım kararlarında fayda maliyet analizi yapılması hayati derecede önem taşımaktadır. ERP sistemlerine ilişkin literatürde yer alan başarılar kadar başarısızlıklarında yeri küçümsenmeyecek ölçüde çoktur. Yüz binlerce dolarlardan başlayıp milyon dolarlara varan ERP sistemlerinin maliyeti, bir başarısızlık durumunda işletmenin mali yapısını büyük ölçüde sarsacaktır. Bu yüzden üst yönetimin, her şeyden önce sistemin işletmeye sağlayacağı katkının sistemin maliyetinin üzerinde olması gerektiğini göz önüne alması gerekmektedir.

ERP sistemlerinin satın alınmasından ve uygulanmaya başlamasından sonra artık işletmelerdeki iş süreçleri yeniden yapılandırılmalıdır. Bu süreçlerin yapılandırılmasında işletmelerdeki personel eğitilmeli ve her departman ERP sistemlerini ne şekilde kullanacaklarını öğrenmelidir. ERP sisteminin entegre bir sistem olması nedeniyle işletmelerdeki her çalışan kendine ait olan iş süreçlerini ne kadar düzgün ve verimli olarak oluşturursa sistemin getirisi de doğru orantılı olarak oluşur.

İşletme içerisinde ERP sistemi ile ilgili yeterli eğitimli personel olmadığından, sisteme adaptasyon sorunları yaşandığı ve sistem içerisinde herhangi bir sorun olduğunda giderilmesinin oldukça zor olduğu gözlemlenmiştir. Bu aksaklığın giderilmesi için yapılabilecek en önemli çalışmanın sistem hakkında personele yeterli eğitimin verilmesidir. Personelin eğitim almış olması durumunda ERP sistemi içerisinde herhangi bir sorunla karşılaşılması halinde çözüm üretimini kendisi gerçekleştirerek bu sorunu ortadan kaldırmış olacaktır. Bu da zaman kaybını ortadan kaldıracaktır.

Yazılım firmalarının yanında ERP sistemini işletmelerinde uygulamak isteyen işletmelere de bazı sorumluluklar düşmektedir. Bunların en önemlisi eğitim bazlıdır. Çalışmada; sistem ile ilgili maliyet unsurlarının analizi yapıldığında son sırada eğitim faaliyeti görülmektedir. Bununla beraber, ERP sistemiyle ilgili olarak işletme içinde de bu konuda yeterli eğitimli personelin olmayışından yakınılmaktadır. Bu durumda işletmelerin sistemi kendilerine adapte edebilmeleri için danışman firmalardan da yardım alarak kendi içlerinde eğitim programları oluşturmaları gerekmektedir. İkinci önemli unsur da ERP'nin bir değişim mühendisliği çalışmasını da beraberinde getirdiği unutulmamalıdır. Dolayısıyla yazılım, işimize uygun gibi gözükse bile, çok ciddi bir proje ve ekip çalışmasına gereksinim vardır. Eğer işletme bu yatırımı göğüsleyebiliyor ise başarıya ulaşır. Aslında bu gereksinimlerin hepsi sistemin maliyetini yükseltmektedir. Bu yüzden ERP sistemini kurmaya karar veren işletmelerin yatırımın geri dönüşünü iyi hesaplamaları gerekmektedir. Eğer işletme bu yatırım ile maksimum verim elde edecek ise maliyetlerine katlanmalıdır.

ERP, ülkemizde yeni yeni gündeme gelen, henüz daha gereken önemin tam olarak verilemediği bir yöntemdir. Son altmış yılda insanlığın kaydetmiş olduğu teknolojik gelişim ve bunun yarattığı değişim bundan önceki tüm zamanlarda kaydedilenden daha fazladır. Bu dönem içerisinde de gelişim giderek hızlanmakta ve yenilikler giderek daha kısa sürede hayatımıza katılmaktadır. Hayatta kalmak, gelişmek ve büyümek isteyen işletmelerin de mevcut bu gelişmelere uyum sağlaması gerekmektedir. İşletmelerin belirlenen hedeflere ulaşması mevcut kaynaklarını en verimli şekilde kullanmaları, teknolojik yenilikleri izleyip amaçlar doğrultusunda sistemlerine dâhil etmeleri ile mümkündür.

1900 ve 2000'li yıllarda bilişim teknolojisindeki gelişmeler bilgisayar yazılımlarının giderek artmasına neden olmuştur. Fakat bu ilerlemelere rağmen bazı işletmeler, Excel tabanlı verimliliği ve etkinliği olmayan çalışmalar yapmaya devam etmektedir. Bu nedenle modern yönetim muhasebesi, bütçeleme ve planlama çalışmalarından yeterince yararlanamadılar. Bugün artık ERP konuşulurken sadece planlama fonksiyonundan bahsedilmemektedir. ERP artık bir kurumun yaptığı işin bütününü yansıtan bir kavram olarak kullanılmaktadır. Diğer bir deyişle ERP, bir kurumun tüm bileşenlerinin bir bütün olarak görülmesine imkân vermektedir. ERP sistemleri bir yandan işletmenin stratejik amaçlarına hizmet ederken, bir yandan da değişen koşullara daha hızlı uyum sağlama imkânı vermektedir. Özellikle bütçeleme sistemi her işletme için farklı bir yapı gösterdiğinden ERP uygulamalarının kullanımı zorunlu hale gelmiştir.

ERP sistemleri, karar destek sistemleri aracılığıyla kayıtlı veriler kullanarak bir takım simülasyonlar gerçekleştirir ve istenen verileri elde eder bu sayede işletmenin yönetsel karar verme sürecine katılır.

KAYNAKÇA

Aktaş Rafet, (2009), Bütünleşik Sistemler ve Muhasebe Etkileşimi, Detay Yayıncılık, Ankara

Barutçugil İsmet, (2002), Bilgi Yönetimi, Kariyer Yayıncılık, İstanbul

Can Halil, Tecer Meral, (2005), "*İşletme Yönetimi"*, Türkiye ve O.D.AMME İD. Ens.Yayınları,No:169

Çetinoğlu,Tansel (2001), *"Muhasebe Bilgilerinin Stratejik Karar Alma Fonksiyonunda Kullanılması ve Ege Seramik Sanayi ve Ticaret A.Ş.'de Bir Uygulama",* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya

Davenport, T.H., (2000), Mission Critical: Realizing The Promise of Enterprise Systems, Harvard Business School Press, Boston MA

Erdoğan Murat, (2003), Yöneticilerin Karar Verme Aracı Olarak Bilgisayar Tabanlı Finansal Muhasebe, Beta Yayınları, İstanbul

Eren Erol, (2008), Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, Beta Basım Yayım, İstanbul

Gök Mehmet Şahin, (2005), *"ERP Sistemlerinin Firma Performansı Üzerine Etkileri Bir Saha Araştırması,"* V. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul

Güleryüz Özlem, (2007), *"Kurumsal Kaynak Planlaması (ERP) ve İşletmelerin Yönetsel Kararlarına Etkileri",* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir

Gürsoy Tuncer Cudi, (1999), Yönetim ve Maliyet Muhasebesi,, 2. Baskı

Hacırüstemoğlu Rüstem, Şakrak Münir, (2002), Maliyet Muhasebesinde Güncel Yaklaşımlar, Türkmen Kitabevi, İstanbul

Harwood Stephen (2003), ERP Kurumsal Kaynak Planlaması / Newnes, Bileşim Yayınları

Hatiboğlu Zeyyat, (1999), "*İşletmelerde Yönetim, Organizasyon ve Personel Davranışı"*, Temel Araştırma A.Ş. Yayınları, No: 9, İstanbul

Ittner D. Larcker Christopher ve David F., (1997), "*Quality Strategy, Strategic Control Systems And Organizational Performance*",Accounting Organization And Strategy

İmrek Kemal, (2004), Yöneticiler İçin Karar Verme Teknikleri, Beta Basım Yayım, İstanbul

Kaya İsmail, (1994), Pazarlama Bilgi Sistemleri, İstanbul Üniversitesi, İstanbul

Keçek Gülnur, Esra Yıldırım, (2009), "*Kurumsal Kaynak Planlaması (ERP) ve İşletme Açısından Önemi*", Dumlupınar Üniversitesi Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**,** Cilt:8, Sayı:29, Kütahya

Koçel Tamer, (2001), İşletme Yöneticiliği, Beta Yayınları, İstanbul

Aslan Mehmet Kasım, Satış ve Pazarlama Yöneticisi IAS Türkiye, *ERP Sistemlerinde Yeni Nesil Muhasebe*, http://www.ias.com.tr/enterprise/articles/20080111-accounting-erp.html (20.11.2009)

Tutar Hasan, (2007), İşletme Yönetimi, Seçkin Yayıncılık, Ankara

Üreten Sevinç, (2002), Üretim/İşlemler Yönetimi Stratejik Kararlar ve Karar Modelleri*,* Gazi Kitabevi, Ankara

Yereli Ayşe N., (2007), *"Yeni Nesil Kurumsal Kaynak Planlaması Sistemi'nin Yönetim Muhasebesi Açısından Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma",* Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları, Yönetim Ve Ekonomi Dergisi, sayı:2, Manisa

Yozgat Uğur, (1994), Yönetimde Karar Verme Teknikleri, Beta Yayınları, İstanbul

http://www.odevarsivi.com/dosya.asp?islem=gor&dosya_no=147125 (09.12.2009)

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

MALİ KRİZLER VE SON MALİ KRİZİN (2008) REEL SEKTÖRE ETKİLERİ

C. Erdem HEPAKTAN*
Serkan ÇINAR*

Özet: Türkiye 1989 yılında, IMF'nin önerdiği finansal serbestlik politikasını benimsemiştir. Türkiye'nin 1990 yılından sonra Dünya'daki, konjonktür sonucu hızlı şekilde artan sermaye hareketleriyle etkileşimi artmıştır. Bu gelişme sonucunda, diğer gelişmekte olan ülkelerdekine benzer şekilde, Türkiye'de aşırı bir spekülatif sermaye girişi yaşanmıştır. Bu aşırı spekülatif sermaye girişleri nedeniyle, Türkiye'nin kendi iç koşullarından bağımsız olarak, ekonomik dengeler olumsuz etkilenmiştir. Böylece, Türkiye mali krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Günümüzde de bu sürece benzer bir ekonomik konjonktür oluşmuştur. 2002-2007 arasında Dünya'da bollaşan likiditenin Türkiye'ye gelen yabancı sermayeyi de arttırması sonucunda, ülkemizdeki ekonomik göstergelerde olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Fakat küresel mali krizin ortaya çıkmasıyla ABD ve Avrupa'dan gelen talebin azalması, likiditenin büyük oranlarda çekilmesi, cari açığın finansmanının zorlaşması, buna bağlı olarak TL'nin değer kaybetmesi ve bankaların kaynak bulamamaları nedeniyle hem birbirlerine hem de kişilere verdikleri kredileri daraltmaları ve güvensizliğin oluşması Türkiye'nin krizden olumsuz şekilde etkilenmesi sonucunu doğurmuştur. Çalışmada, önceki yıllarda Türkiye'de yaşanan finansal krizler kısaca değerlendirilerek, dış kaynaklı oluşan ve yurtiçi ekonomik gelişmeler sonucunda ağırlaşan son küresel mali krizin Türkiye'de yarattığı ve yaratacağı etkiler değerlendirilmektedir. Kukla değişken kullanılarak oluşturulan ekonometrik model de, çalışmada ulaşılan sonuçları desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Küresel Mali Kriz, Sermaye Akımı, Türkiye Ekonomisi, Reel Sektör

FINANCIAL CRISIS AND THE EFFECTS OF THE LAST FINANCIAL CRISIS (2008) ON THE REEL SECTOR

Abstract: In 1989 Turkey accepted the policy of financial liberty which was proposed by IMF and after 1990 because of the business cycles in the World its interaction with capital movement increased. As a result of this event similar to the other developing countries an excessive speculative capital import came into existence. Because of this excessive speculative capital import independent from its own domestic conditions, economic balance of Turkey was influenced negatively and faced with financial crisis. Recently there has been an economic business cycle similar to this process. Between the years 2002-2007 as over liquidity in the World increased the foreign capital which is coming to our country, positive developments happened in our economic indicators. But decreasing demants from USA and Europe due to the global financial crisis, decreasing of the liquidty, difficulty of funding the current deficit, depreciation of Turkish Lira mistrust and decreasing credits of the banks to each other and to people because of not finding sources has caused Turkey to be negatively influenced by the financial crisis.In this study financial crisis of the former years which influenced Turkey will be examined. Moreover the existing and the probable effects of the latest financial crisis in Turkey which came into existence from foreign markets and which became harder because of domestic events will be evaulated. Finally econometric model will be searched with using dichatomous variable.

Key words: Global Financial Crisis, Capital Inflow, Economy of Turkey, Reel Sector

MALİ KRİZLERİN OLUŞUMU

Yaşamakta olduğumuz ve küreselleşme olarak adlandırılan olgu, parasal ilişkilerin ön plana çıktığı bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Para ve parasal hareketler, toplumsal ilişkileri tüm boyutlarıyla etkisi altına almış, nerdeyse kutsallaştırılmış bir "piyasalar" söylemiyle gündelik hayatımıza kadar sızmıştır. "Piyasalar" salt paranın mantığına

* Yrd. Doç. Dr. , Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü
* Araş. Gör., Celal Bayar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Uluslararası Ticaret Bölümü

tabi oldukça, parayı kontrol eden gruplar da toplumsal yapılar üzerinde belirleyici olmaya başlamışlardır. Para, Dünya tarihinde hiç olmadığı kadar üretimden kopmakta, karmaşık spekülasyonlar yoluyla kontrolsüz olarak büyümekte; değer karşılığı olmayan bu büyümeyi idare etme çabaları, dünya halklarına iktisadi, toplumsal ve siyasi krizler olarak geri dönmektedir. Küresel düzeyde paranın ve paranın toplumlar üzerinde kurduğu etkinin dilini oluşturan neoliberal politikalar ve bu politikaları savunan iktisatçılar, piyasa anarşisinin çılgın despotluğunun, sadece mali krizlerle değil, aynı zamanda derin toplumsal bunalımlarla da sonuçlandığını unutmaktadırlar (Bağımsız Sosyal Bilimciler Basın Duyurusu, 2008: 24).

Çok sayıda ülkenin mali krizlerle karşı karşıya kalması, az gelişmiş ülkeler açısından son yıllara damgasını vuran en temel olgulardan birisidir. Başta Latin Amerika ülkeleri olmak üzere az gelişmiş ülkelerin daha önceki dönemlerde de kısa dönem krizlerle karşılaştığı dikkate alındığında, bunun yeni bir olgu olmadığı söylenebilir. Ancak son dönemde yaşanan krizleri, dış ödemeler dengesi sorunları ve enflasyon gibi olguların önem kazandığı önceki krizlerden ayıran kimi temel farklılıklar bulunmaktadır (Koyuncu ve Şenses, 2007: 74). Bunlar arasında son dönemdeki krizlerin sermaye hareketlerinin serbestleşmesi yönünde atılan adımlar sonucunda hızlanan uluslararası sermaye hareketlerinin ortaya çıkardığı istikrarsızlıkla ilişkili olması ve etkilerinin finans piyasalarından reel sektöre ve sosyoekonomik göstergelere ve krizin çıktığı ülkeden diğer ülkelere sıçrayarak uluslararası finans sistemini temelden sarsabilen boyutlara ulaşması ön plana çıkmaktadır (Naude, 2009: 19).

Günümüzde devletler ekonomik açıdan hızla birbirlerine bağımlı bir hale gelmektedir. Küreselleşme olarak adlandırılan bu gelişme, bütününde olumlu bir durum olarak değerlendirilmektedir. Ekonomik küreselleşme kavramı, yeni bir kavram olmamasına rağmen iletişimin hızla gelişmesi, uluslararası taşımacılığın ucuz ve kaliteli olması ve çok uluslu şirketlerin faaliyetlerinin yoğunlaşması sonucu etkinlik kazanmıştır. Uluslararası ticaret konusunda ve sermayenin dolaşımında engellerin kalkması, uluslararası işbirliğin, dünya çapında kaynak kullanımının artması sonucu bir yandan ülkelerin uluslararası ticarete katılımı hızla artarken diğer yandan sınır ötesi finans piyasalarında yatırımlar yoğunlaşmıştır. Küreselleşme, yirminci yüzyıla damgasını vuran bir süreç olmaktadır. Küreselleşme olgusu, finans piyasalarda da etkisini göstermektedir. Sermaye, ülkeler arasında rahatça dolaşabilmekte, özellikle yüksek getiri potansiyeli olan piyasalara yoğun sermaye girişleri olmaktadır (Aren, 2000: 74). Bu durum Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin gelişmişlik düzeyini yakalamalarına yardımcı olmakla birlikte sözü geçen ülkelerde yeni sorunların ortaya çıkmasına da neden olmuştur.

Günümüzde küreselleşmenin en yoğun olarak görüldüğü alan, sermaye ve finans piyasalarıdır. Küreselleşme ile birlikte uluslararası finans piyasalarını ayıran sınırların kalkması ve uluslararası sermaye akımlarının ileri boyutlara ulaşmasına neden olmuştur. Günümüzde mal, hizmet ve finansal piyasalardaki gelişmeler, ülkelerin Dünya'yı global bir pazar olarak görmelerini zorunlu kılmıştır. Bu global süreci iyi değerlendiren ülkeler, ekonomik ve sosyal bakımından hayat standartlarını arttırma şansına kavuşabilmektedir. Teknolojideki hızlı değişim, bilginin daha akışkan duruma gelmesi ve sermayenin üretkenliğini arttırma çabası, Dünya'daki küreselleşmenin maddi temellerini oluşturmaktadır. Bu gelişmeler ülkelere ekonomik, sosyal, kültürel bakımından bir takım fırsatlar sunarken aynı zamanda beraberinde bir takım olumsuzluklar da meydana getirmektedir. Bu olumsuzlukların başında, finansal piyasalardaki belirsizliklerin artması ile birlikte ülkelerarası ve ülke içi gelir dağılımının daha da kötüleşmesi gelmektedir. 1980'li yıllarda ve 1990'ların başında, finansal ve reel sektörlerin üzerinde müdahaleci politikalar uygulayan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, ekonomik krizlerin ve dar boğazların derinleşmeye başlaması ile çıkış yolları ve alternatif stratejiler aramaya başlanması sonucunda iletişim teknolojisindeki gelişmelerin etkisiyle finansal piyasaların birbiriyle entegrasyonu hız kazanmış, sermaye hareketlerinin akıcılığı ve hacmi büyük boyutlara ulaşmıştır.

MALİ KRİZ KAVRAMI

Kriz sözcüğü, Yunanca ve Latince köklerden gelmektedir. Yunanca da "Krinein" kökünden gelen krisis sözcüğünün anlamı, karar vermedir. Fakat bu sözcük zamanla tehlike ve istikrarsızlık anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Kriz kavramı, insanlar ve ülkeler açısından yeni bir kavram olmamakla beraber, uluslararası sermayenin globalleşmesinin hız kazandığı 1980'lerden itibaren sık sık söylenmeye başlanmıştır. Buna bağlı olarak, ekonomi ve finans yapısındaki dönüşümler, kaynak yetersizliği ve piyasa ekonomisi kültürünün tam yerleşmiş olmaması, devleti meydana gelecek finansal krizlere karşı çok önemli bir hale getirmektedir. Günümüzde kriz, düzgün olmayan ve ani olarak meydana gelen, reform gerektiren istikrarsız bir durum olarak algılanmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin, finans

piyasasında, rekabetin acımasız koşullarında geri kalmaları sonucunda finans krizler meydana gelmektedir (Amin, 2004: 111). Piyasa ekonomilerinde, ekonomik faaliyet hacminin, sürekli bir biçimde ve belirli bir seviyeyi koruyarak gelişmediği, tam aksine devamlı dalgalanmalar gösterdiği bilinmektedir. Bu dalgalanmaların, ekonomik, siyasi ve psiko-sosyal sebeplerden meydana gelmektedir. Finansal krizler, yapısı itibariyle genellikle kısa dönem finansal krizler olarak da adlandırılmaktadır.

Latin Amerika ülkeleri olmak üzere az gelişmiş ülkelerin daha önceki dönemlerde de kısa dönem krizlerle karşılaştığı dikkate alındığında, bunun yeni bir olgu olmadığı söylenebilir. Ancak son dönemde yaşanan krizleri, dış ödemeler dengesi sorunları ve enflasyon gibi olguların önem kazandığı önceki krizlerden ayıran kimi temel farklılıklar bulunmaktadır. Bu temel farklılıklar arasında, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi yönünde atılan adımlar sonucunda hızlanan uluslararası sermaye hareketlerinin ortaya çıkardığı istikrarsızlıklar ön plana çıkmaktadır (Naude, 2009: 19). Bu temel farklılıkların etkilerinin finans piyasalarından reel sektöre, sosyoekonomik göstergelere ve krizin çıktığı ülkeden diğer ülkelere sıçrayarak uluslararası finans sistemini temelden sarsabilen boyutlara ulaşması söz konusu olmaktadır. Bu dönemde yaşanan kısa dönem krizler, büyük önem kazanmıştır. Bunlara örnek olarak verilebilecek bazı şunlardır: 1994 Meksika Krizi, 1997 Güney Doğu Asya Krizi, 1998 Rusya Krizi, 1998 Brezilya Krizi ve 2002 Arjantin Krizi. 1990'lardan sonraki dönemde Türkiye'de 1994 Krizi, Kasım 2000, Şubat 2001 ve 2007-2008 Krizi gibi ciddi krizler ortaya çıkmıştır.

Kısa dönem finansal krizler, birçok durumda yabancı kısa vadeli fonların ülkeyi hızla terketmeye başlaması sonucunda döviz kurunda, faiz oranlarında ve enflasyon oranında ani sıçramalarla finans piyasalarında başlamakta ve kısa sürede üretim ve yatırım düzeyinde azalması gibi sonuçlar doğurmaktadır. Ayrıca, bir ülkedeki kriz, başta bu ülkenin yakın ekonomik ilişkiler içinde olduğu ülkeler olmak üzere diğer ülkeleri de etkilemektedir. Bu ülkelerin bu etkilere karşı geliştirdikleri savunma mekanizmaları da krizin ilk başladığı ülkede ihracat daralması, uluslararası finans piyasalarında artan tedirginlik gibi yollarla mevcut olumsuzlukları daha da artırıcı yönde etkili olmaktadır. Krizin etkileri, daha sonra işgücü piyasalarına, sağlık, eğitim, sosyal yardım kalemlerindeki kısıntılar yoluyla bütçe harcamalarının miktar ve bileşimine, daha sonra da, yoksulluk ve gelir dağılımına ilişkin göstergelere doğru yaygınlaşmaktadır.

MALİ KRİZLERİN EKONOMİYE ETKİLERİ

Finansal krizler, finansal piyasaların etkin bir şekilde fonksiyon görememesi ile sonuçlanırlar. Bu da ekonomik faaliyet hacminde şiddetli daralmalara yol açar. Finansal krizlere neden olan dört önemli faktör;

- Finansal sektör bilançolarındaki bozulma,
- Faiz oranlarındaki artışlar,
- Belirsizlikteki artışlar,
- Varlık fiyatlarındaki değişmeler nedeniyle finansal olmayan şirket bilançolarının (nonfinancial balance sheets) bozulmasıdır (Mishkin, 1996: 29).

Ekonomide, yukarıdaki faktörlerin oluşmasıyla mali krizler oluşmakta ve makroekonomik değişkenlerde bozulmalar gözlenmektedir.

Bir ekonomide üçüz açık olarak tanımlanan; kamu açıklarının, cari işlemler açığının ve tasarruf açığının artması, ekonomideki yapısal dengenin bozulmasının temel nedenleridir. Genişletici para ve maliye politikaları, bu açıkları ortaya çıkarmaktadır. Döviz kurunun aşırı değerlenmesi ya da faiz oranlarının aşırı artması ise, bu açıkların bir sonucudur. Kamu ve tasarruf açıklarının artması faiz oranlarını artırmakta, bu da sonuç olarak döviz talebini ve fiyatını yüksek oranda arttırarak finansal krizin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Küreselleşen ekonomilerde dengelerin yalnızca yurt içinde değil, aynı zamanda uluslararası düzeyde de kurulması gerekmektedir. Piyasalarda oluşan fiyatlar arasında bağımsız değişkenler bulunmaktadır. Ekonomi kuramı, globalleşen ekonomilerde bu dengenin oluşmasında en önemli değişken olarak, faiz paritesini kabul etmektedir. Küreselleşme sürecine bağlı olarak, yükselen faiz oranları tasarrufları yeterli ölçülerde teşvik edemediği gibi, maliyet artışlarına neden olarak enflasyon oranını da yükseltmektedir. Mali serbestleşme sonucunda yükselen faiz oranları, bu durumda istikrarsızlık yaratıcı bir faktör haline gelmektedir. Bununla birlikte, bir ekonomide beklenen enflasyon oranı ne kadar yüksek ise, nominal faiz de o ölçüde yüksek olmaktadır. İstikrar arayışının olduğu dönemlerde yüksek enflasyon ile mücadele, ekonomik programı olumsuz etkilemektedir.

Krizin başlangıç aşamasında yükselmeye devam eden faiz oranları, işletmelerin finansman maliyetlerini yükseltir, kredi olanaklarını daraltır, karlılığını azaltır. Dolayısıyla, artan faiz maliyeti, krizi arttırır. Tüketim mallarında fiyat artışının yanı sıra mallara olan talep de azalır, işletmeler darboğaza girerken işten çıkarmalar başlar, işsizlik ekonominin önemli bir sorunu olmaya devam eder (Eichengreen ve Mussa, 1998: 52).

Finansal krizler, ödemeler dengesi üzerinde cari açıkların artması yönünde bir etki yaratmaktadır. Sermaye girişindeki artış, cari açığın artmasına olanak vermektedir. Ödemeler dengesinin giderek bozulması sonucunda, döviz kurlarının sürekli dalgalanması ve ulusal paranın gittikçe değer kaybetmesi, finansal piyasaların bozulmasına neden olmaktadır.

Kriz döneminin en belirgin etkilerinden birisi de, tüketimdeki daralmadır. Ekonominin genişleme gösterdiği ve faiz oranlarının düşük olduğu evrede, ucuzlayan kredili mal talepleri nedeniyle, özellikle dayanıklı tüketim mallarında tüketim harcamaları artmaktadır. Kriz döneminde hızla yükselen faizler ise, önce kredili malları pahalılaştırması sebebiyle tüketim harcamalarını azaltmakta, ardından önceden alınan krediler ödenemez duruma geldiği için, artan fiyatlar, işsizlik ve daralan ekonomideki azalan talepler tüketimi azaltmaktadır. Ürettiklerini satamaz hale gelen işletmeler, kur farkları sebebiyle zaten artmış olan ithal girdi maliyetlerinin yüksekliği ve borçlanma maliyetlerinin de etkisiyle üretimi kısarlar hatta durdurabilirler, bunun sonucunda da işten çıkartmalar, ücretsiz izinler, mevcut kapasiteyi azaltma gibi sonuçlar meydana gelmektedir (Delice, 2003: 63)

Uluslararası sermaye hareketleri, makro ekonomik politikalara, bankacılık sistemine ve beklenmedik politik ve ekonomik gelişmelere karşı duyarlıdır. Sermaye girişi karşısında değer kazanmış yerli para, uluslararası sermayenin bu duyarlılığına bağlı olarak çıkışı sonucunda, değer kaybına uğramakta ve finansal krizler yaşanmaktadır. Bir diğer ifadeyle; portföy yatırımları ile döviz kurları ve menkul kıymet fiyatları arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Nitekim, istikrarsız bu iki piyasa, portföy yatırımları ile birbirine bağlanmakta ve karşılıklı etkileşim sonucunda finansal krizler doğurduğu gibi, aşırı dalgalanmalar döviz rezervlerine bağlı olarak da ödemeler dengesi krizlerine yol açmaktadır.

Krizden çok kısa bir süre önce artmaya başlayan faiz oranları ve özellikle de kısa dönemli faiz oranları belirsizlik ile risk yükünü almış olan menkul kıymet borsalarından fonların kaçışına neden olmaktadır. Bu durumda işlem hacmi oldukça daralan borsanın yanı sıra tasarruflar kısa dönemli faizlere yönelmektedir. Yükselmiş faiz ortamından ne kadar yara aldığı ve kriz ekonomisine ne kadar dayanacağı belli olmayan şirket hisse senetlerine karşı, etkili miktarda talep azalışı olmaktadır. Bu dönemde zaten şirketlerin gelecekteki kar beklentileri de belirsizlik altında olduğundan, krizin ardından gelen 3-6 aylık dönemde ise faiz ortamı gerilese de hisse senedi fiyatlarındaki değişkenlik yüksek olmaktadır (Kibritçioğlu, 2002,: 51).

Finansal kriz, kişilerin tasarruf arzularını kırmaktadır. Çünkü paranın değeri düşmeye devam ettiğinden yapılacak tasarrufların her geçen zamanla reel değeri azalacaktır. O bakımından tasarruf yerine, arsa, bina, altın, dayanıklı tüketim malları veya döviz tercih edilmektedir. Bir ülkede iç tasarruflar, gönüllü ve zorunlu tasarruflardan oluşur. Finansal kriz, yapısı gereği zorunlu bir tasarruftur. Fiyatlar arttığında kişiler aynı gelirleriyle daha az mal alabileceklerdir. Dolayısıyla sabit gelirlerin satın alma gücü azalacaktır.

TÜRKİYE'DE YAŞANAN KRİZLER

Türkiye'de 1978, 1988-89, 1994 ve 2001 yıllarında önemli sayılabilecek krizler görülmüştür. Ayrıca Asya ve Rusya krizi de Türkiye'yi önemli ölçüde etkilemiştir. 1978 yılında yaşanan, daha doğrusu 1980 öncesi Türkiye'de yaşanan krizler, daha çok Türkiye'de mal ve emek piyasalarının gelişmediği, döviz piyasası ile para piyasalarının mevcut olmadığı ortamlarda doğmuş olan krizlerdi. Bu yapılarıyla da finansal liberalleşmeye bağlı veya küresel kaynaklı olmaktan uzaktılar. Bu nedenle 1980 sonrası ülkemizde karşılaşılan küresel kaynaklı finansal krizler üzerinde durmak, konumuz açısından daha uygun olacaktır.

Türkiye'de yaşanan krizlerle yeni gelişmekte olan diğer ülkelerin deneyimleri arasında oldukça büyük bir paralellik vardır. Türkiye'de mali liberalleşmenin tamamlanmasından sonraki dönemde mali krizler sık aralıklarla ortaya çıkmaya başlamıştır.

24 Ocak 1980 İktisadi İstikrar Kararlarıyla yeni bir döneme girilmiştir. Dış ticaret liberalleşmiş ve Türk ekonomisi dışa açılmıştır. Daha sonra, kambiyo rejimi serbestleştirilmeye başlanmış ve 1989 yılında çıkarılan 32 sayılı karar ile bu alanda oldukça ileri bir aşamaya ulaşılmıştır. Sözü edilen karar ile kambiyo rejiminde ve mali piyasalarda liberalleşmenin gerçekleştirilmesinden sonra Türkiye, 22.03.1990 tarihinde IMF'ye başvurarak Fon Sözleşmesi'ndeki VIII. Madde statüsüne geçtiğini bildirmiş ve böylece de TL'nin konvertibl bir para olarak tescil edilmesini istemiştir. Kısacası, Türkiye'de para ve sermaye piyasalarının serbestleştirilmesine yönelik süreç, 1989–1990 döneminde tamamlanmış oluyordu.

Türkiye'de 1989 sonrası dönemdeki sermaye girişleri, kamu bütçesi ve dış ticaret bilançosu açıklarının finansmanına hizmet etmiş, bunun sürdürülmesi de yüksek reel faiz oranının sürekli korunmasını gerektirmiştir. Bu durum gerçekte ekonominin "yumuşak karnı"nı oluşturmuştur. Ekonomide özel kesime yönelik finansman olanaklarının önemli ölçüde kısıtlanması pahasına, bu politika uygulamaları sürdürülmüştür. Geleceğe ait beklentilerin olumsuza dönüşmesi ve bir devalüasyon olasılığı karşısında ise yabancı fonlar kitleler halinde ülkeyi terk etmeye başlayınca, mali panik baş göstermiş ve ekonomi bir krize girmiştir. Mali alandaki krizlerin reel ekonomiye yansıması ile birlikte ülkede üretim düşmüş, yatırımlar azalmış ve işsizlik artmıştır.

1994 Krizi

Türkiye'de küresel özellikler taşıyan ilk mali kriz 1994 yılında yaşanmıştır. Öyle ki, Türkiye'nin 1994'te aslında bir Güneydoğu Asya krizi yaşadığı belirtilmektedir. Bu kriz sadece finansal yapıdan kaynaklanmamış, krize öncülük eden gelişmelerde reel sektördeki aksaklıkların da önemli rolleri olmuştur. Kriz 1993 sonlarında başlayıp 1994'te etkili olmuştur. İçeride zaten üst üste iki yıldır sürmekte olan temel dengesizliklerin üzerine Avrupa para piyasasındaki kargaşanın da eklenmesi krizin etkilerini arttırmıştır.

1994 Krizi'nin nedenlerini, mali ve yapısal nedenler olarak ikiye ayırabiliriz. Krizin mali nedenleri, uygulanan kur politikası ve aynı zamanda yapay ve geçici yöntemlerle faiz oranlarını da düşürülmeye çalışılmıştır. 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesiyle yurtdışından sermaye girişlerinin artması, Türk Lirası'nın değerlenmesine neden olmuştur. Döviz kurunu değerli tutma politikası, döviz kurlarının enflasyonun altında seyretmesi sonucunu doğurmuş, dış açık daha da artarken faiz-döviz kuru makası da giderek açılmış, bu da dış dengesizliğin oluşmasına neden olmuştur.

1980'lerin ikinci yarısından itibaren artan kamu açıkları faizler üzerinde baskı yaratan diğer bir önemli etken olmuştur. Oluşan talep baskısı, toplam talebin ve reel büyüme hızının artmasına neden olmuştur. Bu dönemde, büyüme hızındaki istikrarsızlığın getirdiği belirsizlik ortamı ise, iç dengesizlikler yaratırken, artan talep dış dengenin de bozulmasına neden olmuştur (Bahçeci, 2007: 81).

Krizin yapısal nedenleri olarak, iç borçlanma politikasında yapılan düzenlemeler mali piyasalar tarafından kabul görmemesi sonucunda hükümet borçlanamaz duruma düşmüş, kamu kesimi borçlanma gereğindeki artış giderek iç borç yönetimi sorunu haline gelmiştir (TÜSİAD, 1996: 154).

Kriz öncesi dönemdeki mali ve yapısal nedenler sonucunda, uluslararası rating kuruluşlarının Türkiye'nin notunu düşürmesi ve bu aşamada yanlış iç borçlanma politikası sonucu krizin, piyasalarda yaratılan belirsizlik ortamının bir güven bunalımına dönüşmüştür. Cari açık, 1 milyar dolardan 6.4 milyar dolara yükselmiştir. Dış borç stoku, 12 milyar dolar artış göstermiştir. Kısa vadeli borçlar, 18.5 milyar dolara yükselerek tarihi bir rekor kırmıştır. Dolayısıyla, 1994 yılı, tam bir felaket yılı olmuştur. Toplam net sermaye çıkışı, 4.2 milyar dolara ulaşmıştır. Faiz hadleri, Hazine bonolarında % 400'ü aşarken TEFE % 121, TÜFE % 106'ya yani üç haneli rakamlara yükselmiştir. GSMH'da % 6'ya varan daralma olurken, işsizlik % 20 düzeyinde gerçekleşmiştir. Ayrıca, krizde yarım milyon kişi işinden çıkartılmıştır (Makoto ve Costas, 1999: 55).

Türkiye'de 1989 yılında başlayan döviz kuru artışının enflasyon oranının altında tutulması yoluyla enflasyonu düşürme politikası (TL'nin aşırı değerlenmesi), sermaye hareketlerinin serbestleşmesine ilişkin 32 sayılı kararnamenin yürürlüğe girmesi ile hız kazanmıştır. Ancak 1992 yılından itibaren TL'nin aşırı değerlendirilmesi politikasından geçici olarak vazgeçilerek, sıcak paranın ülkeye girişinin devamı için faiz oranları yükseltilmiştir. Ancak 1993 yılı ortalarından itibaren faiz oranlarını düşürme girişimi, 1994 yılı Ocak ayında yaşanan döviz krizinin başlıca sebebi olmuştur. Yani ülke iç tasarruf yetersizliğinin aşırı değerlendirilmiş TL politikası yoluyla kapatılmaya

çalışılması, ithalatı arttırarak yüksek dış ticaret açıklarına neden olmuştur. Bu gelişmeler karşısında 26 Ocak 1994 gecesi gelen %13.6'lık devalüasyon ile 14 yıl aradan sonra ilk kez bir gecede bu kadar yüksek bir devalüasyon yapılmış, daha sonra ise 5 Nisan 1994 İstikrar Tedbirleri çerçevesinde 1$=32.053TL. olmuştur. Kısacası %30 oranında bir devalüasyon, iç piyasadaki daralan talep ile birlikte ihracatı teşvik etmiş, ancak istenilen düzeyde bir gelişme yaratamamıştır.

Kasım 2000 Krizi

Türkiye yaşadığı yüksek enflasyonu çözümlemek için bir ekonomik istikrar programı hazırlayarak mali destek için IMF'ye başvurmuş ve Aralık 1999'da IMF ile üç yıllık bir istikrar programı üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Söz konusu programın amacı, "2002'ye kadar enflasyonu tek haneli sayılara indirmek, sürdürülebilir bir kamu mali pozisyonu sağlamak, ekonomideki kronik yapısal etkinsizliklerin önüne geçmek ve sürdürülebilir kalkınma düzeyini yükseltmek" biçiminde özetlenmiştir. Üzerinde anlaşmaya varılan program, aslında klâsik bir IMF istikrar programı niteliğinde olmuştur. Şöyle ki bu program, kamu harcamalarının kısılmasını, vergilerin artırılmasını, özelleştirmeye ve yapısal reformlara hız verilmesi gibi önlemleri içermekteydi (Kibritçioğlu, 2002,: 57).

IMF ile varılan destekleme anlaşmasının dikkat çekici bir özelliği de, döviz kuru politikası ile ilgilidir. Bu da temelde, "para kurulu" (currency board) kapsamında bir sabit kur sistemi uygulamasını öngörmekteydi. Şöyle ki, TL, 1 dolar ve 0.77 eurodan oluşan bir para sepetine bağlanmakta ve döviz kurunun bu sepete alacağı değer, hedef alınan yıllık enflasyon oranı olan % 20 ile sınırlandırılmaktaydı. Para kurulu düzenlemeleri Arjantin'de ve diğer Latin Amerika ülkelerinde denenmiş, başarılı sonuçlar vermemiştir. Para kurulu düzenlemesi kapsamında TC Merkez Bankası para arzını yalnızca ülkeye giren döviz karşılığı olarak arttırabilmiş, yani iç kredilere dayanarak Merkez Bankası'nın emisyonda bulunabilme olanağı kaldırılmıştır.

Yapılan destekleme anlaşması kapsamında IMF, Türkiye'ye 4 milyar dolar tutarında bir stand-by kredisi, Dünya Bankası da ekonomik reform paketi için 750 milyon dolarlık bir kredi vermeyi onaylamıştı.

Şubat 2001 Krizi

1999 yılında IMF ile dövizde çapa modeline geçilmesi konusunda anlaşma yapan Merkez Bankası, Temmuz 1998 ve Aralık 1999 yıllarında da istikrar programı hazırlamış ancak reel kur değişmelerindeki istikrar, 2000 Kasım ayı ve 2001 yılı Şubat aylarında sarsılmıştır. Özellikle 2001 yılı Şubat ayında Dalgalı Kur Sistemine geçerek %50 civarında bir devalüasyon yapan hükümet, 2000 yılında 9,7 milyar dolar olan cari açıkla 26,6 milyar olan dış ticaret açığına bir çözüm getirmeyi de hedeflemiştir.

Programın uygulandığı ilk aylarda, bir ölçüde başarı sağlanmıştır. Faiz oranları hızla düşmüş, üretim ve yurtiçi talep artmaya başlamış, enflasyon yavaşlamıştır. Ancak fiyat artışlarının yine de Program'da öngörülen oranın üzerinde seyretmesi, yurtiçi talebin hızla genişlemesi, enerji fiyatlarındaki artışlar ve TL'nin aşırı-değerlenmesi, Program'da öngörülenin üzerinde dış ödeme açıklarına yol açmıştır. Nitekim görüleceği gibi, TL'nin aşırı değerlenmesini yansıtan kur endeksi, 1999'da 106'dan 2000 yılının birinci dört ayında 109.5'e çıkmış, sonraki dört aylık dönemde biraz düşmüşse de, dönemin son çeyreğinde 110.5 olmuştur. Bu da özellikle ithalatı aşırı biçimde arttırarak, yıllık dış ticaret açığını 26.7 milyar dolar gibi rekor bir düzeye yükseltmiştir (Kibritçioğlu, 2002,: 68).

Bütün bu gelişmeler ise, kur rejiminin sürdürülebilirliği ve cari işlemler açığının finansmanı konusunda iç ve dış çevrelerde önemli kuşkulara yol açmıştır. Özellikle kamu kuruluşlarıyla ilgili reform çalışmalarının ve özelleştirmenin yavaş yürütülmesi, Türkiye gibi para kurulu uygulayan Arjantin'deki olumsuz gelişmeler, ülkedeki siyasal belirsizlikler ve uluslararası sermayenin yeni gelişen piyasalara duyduğu kuşkular nedeniyle, 2000 yılının ikinci yarısından itibaren Türkiye'ye giren yabancı mali sermaye önemli ölçüde azalmıştır.

Para kurulu uygulamasına dayalı olarak likidite yaratmanın dış sermaye girişlerine bağlanmış olması nedeniyle, dış sermaye girişlerinin azalması likidite artış hızını da yavaşlatmıştır. Likidite pozisyonunun sıkılaşması ise, kısa süreli faizlerin yükselmesine neden olmuştur. Faiz artışları ise, bankacılık sektöründe büyük ölçüde olumsuz etkilere yol açmıştır. Faiz artışları, yabancı yatırımcılar açısından uygulanan programın sürdürülebilirliğine karşı endişeler doğurmuştur. 2000 yılı Eylül ayının ikinci yarısında, kısa süreli faizlerdeki artışlar, bono ve tahvil fiyatlarında şiddetli düşüşlere yol açmıştır. Yabancı yatırımcıların fonlarını dışarıya çıkartmaya başlaması ile, Merkez Bankası birkaç gün

içinde 6 milyar dolayında döviz satışı gerçekleştirmiş ve döviz rezervlerinde önemli azalmalar olmuştur. Böylece Kasım ayı ortalarında, ekonomideki panik havası, krize dönüşmüştür.

Krizin derinleşmesini önlemek üzere bir dizi önlem ve kararlar alınmıştır: Yapısal reformlar adı verilen; sosyal güvenlik kuruluşlarının açıklarının giderilmesi, kamuda hantallığın önlenmesi, KİT'lerde verimliliğin arttırılması ve özelleştirmenin hızlandırılması kararı, bunlardan bazılarıdır. Mevcut destekleme anlaşması kapsamında yapılan bu düzenlemeler sonucunda IMF'den 7.5 milyar dolar tutarında yeni ve ek bir destek sağlanmıştır.

Kasım krizinden sonra alınan önlemlerin ve IMF ile varılan anlaşmanın sonucunda, mali piyasalarda kısmen bir istikrar sağlanmıştır. Merkez Bankası'nın rezervleri artmıştır. Faizler bir miktar düşmüş, ama yine de kriz öncesinden yüksek düzeylerde gerçekleşmiştir. Bu da gecelik borçlanma yapmak zorunda olan bankaların mali yapılarını daha da bozmuştur. Bu arada Şubatta Devlet'in üst kademelerinde yaşanan bir anlaşmazlık, Programa olan güveni tamamen sarsmış ve yeniden TL'den aşırı bir kaçış başlamıştır. Öyle ki, 19 Şubat tarihinde yalnız bir günde dövize olan talep 7.6 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu koşullar altında IMF ile varılan destekleme anlaşmasının en önemli yönünü oluşturan sabit kur uygulaması ve para kurulu düzenlemesine son verilerek, TL 22Şubat'ta yabancı paralar karşısında dalgalanmaya bırakılmıştır.

Dalgalı kur sistemine geçiş sonucu, Merkez Bankası'nın piyasanın ihtiyaçlarını karşılamaya başlaması ile ödemeler sistemi yeniden işlemeye başlamış, faizlerde de nispi bir düşüş sağlanmıştır.

Kasım 2000 ve Şubat 2001'deki krizler, bankacılık sektöründeki sorunları arttırmıştır. Bankalar, Kasım krizindeki faiz artışından çok olumsuz etkilenmişler, Şubat krizinde de hem faizlerden, hem de TL'nin değer kaybınadan büyük kayıplara uğramışlardır. Bu da acil önlemler alınarak bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılmasını ve özellikle bankaların sermaye yapılarının güçlendirilmesini zorunlu duruma getirmiştir.

Ekonomide yaşanan krizler, ortaya çıkan faiz artışları, enflasyon, devalüasyon ve kur dalgalanmaları, ekonominin reel kesimlerinde çok olumsuz etkiler doğurmuştur. Yüksek faizlerden reel ekonomiye kaynak aktarımı neredeyse durmuş, ekonomide yatırım ortamı kaybolmuştur. İç talepteki daralmalar ve döviz üzerinden borçlanan firmaların TL olarak borçlarındaki artışlar, birçok yurtiçi firmayı iflâsın eşiğine getirmiştir. Nitekim, 2001 yılı içinde Türkiye'nin GSMH'sı % 9.5 oranında mutlak bir daralma göstermiştir. Ekonomide benzer gelişmelerin yaşandığı 1994 Krizi sırasında da, GSMH'nın % 6.1 gibi yüksek bir oranda düşmüştür.

Şubat 2001 Krizinden sonra enflasyonu düşürmeye ve istikrarı sağlamaya yönelik olarak Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı adlı yeni bir program hazırlanmış ve IMF ile yeniden anlaşmaya gidilmiştir. IMF İcra Direktörleri Kurulu, 15 Mayıs 2005'de Türkiye'nin üç yıllık stand-by anlaşmasını 8 milyarlık yeni bir kredi ile destekleme kararı almış; böylece de toplam kredi 19 milyar dolara çıkarılmıştır.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nda (2000) bankacılık sektörünün yeniden yapılanması, sağlam bir kamu maliyesi oluşturulması ve mevcut ekonomik yapının dönüştürülmesi için yasal değişiklikler büyük önem taşımıştır.

Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması ile ilgili olarak Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilen bankaların sermaye yapıları güçlendirilmiş, devlet bankalarının görev zararları piyasa faizini taşıyan devlet tahvilleriyle ödenmiştir. Özel bankaların da sermaye yeterlilik oranları yeniden sağlanıncaya kadar temettü ödemeleri ertelenmiş, sermaye artırımına gitmeleri zorunluluğu getirilmiştir. Bankalar Kanununda Avrupa Birliği standartlarına uyum sağlamak için değişiklikler yapılmıştır. (Boratav, vd., 2001: 17)

Mali alanda da kamu borçlarının dönüşümünün sağlanmasına ağırlık verilmiştir. Kamu açıklarının kapatılması için faiz dışı fazlanın GSMH'nın %6,5'ine çıkarılması amaçlanmıştır. Yeni dönemde ayrıca Merkez Bankası'nın asıl görevinin enflasyonu aşağı çekmek olmasına ağırlık verilerek, Merkez Bankası'nın özerkliğini arttırıcı önlemler alınmıştır.

Ama yeni ekonomik programın en önemli özelliklerinden birisi, uygulanan kur sistemiyle ilgili olduğudur. Yeni sistem, değişken kur uygulamasına dayanmaktadır. Benimsenen ana ilkeye göre de, önemli bir dalgalanma olmadıkça Merkez Bankası piyasaya müdahale etmekten kaçınacaktır. Önceki mali krizin büyük ölçüde kurların para sepeti gibi

sabit bir pariteye bağlanmış olmasından kaynaklandığı düşünülürse, bu değişikliğin önemi daha iyi anlaşılmaktadır. (Boratav, vd., 2001: 21)

Fakat ilginç olan nokta, böylesine birbiriyle çelişkili iki programın IMF tarafından önerilmiş ve onaylanmış olmasıdır. Diğer bir deyişle, sabit kur uygulamasının krizle sonuçlanması üzerine, yine IMF ile anlaşmaya varılarak yeni programda bunun tam tersi olan bir kur rejimine geçilmiştir.

Aslında Türkiye, IMF'nin sabit kur, yüksek vergileme ve tedbirsiz mali politika uygulamalarını ödüllendiren geleneksel hatalı politikalarının son mağdurlarından birisidir. Bu hatalı politikaların son kurbanları arasında Meksika(1994), Güney Doğu Asya ülkeleri (1997–1998), Rusya (1998) ve Brezilya (1999) da yer almaktadır. IMF her birinde para istikrarını sağlamak için sabit bir kur sisteminin destekçisi olmuş, nihai çöküntüyü görememiştir.

Özetle, öteki yeni gelişen ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de mali piyasaların liberalleştirilmesi ve dış dünya ile bütünleştirilmesinden, dış tasarrufların iç tasarruflara eklenerek kalkınmayı hızlandırıcı etkiler doğurması beklenebilirdi. Oysa mali liberalleşme, gerçekte makro dengesizlikleri arttırmış ve iktisat politikası seçeneklerini daha da sınırlandırmıştır. Finansal küreselleşmenin tamamlandığı 1989-1990 yıllarından itibaren giderek büyüyen kamu finansman açıkları, dış sermaye girişleri ve iç tasarrufların büyük bölümünün kullanılması ile sürdürülebilmiştir. Kalkınma sürecinde büyük önem taşıyan bankacılık sektörü, reel kesime yeterince kaynak sağlayamazken, aldığı riskler ve kaynak sorunları nedeniyle makro istikrarı tehdit eder bir duruma gelmiştir. Bu politikalar ise sonuçta ülkeyi 1994 Nisan, 2000 Kasım, 2001 Şubat krizlerine götürmüştür.

2007–2008 Küresel Mali Krizi ve Türkiye Ekonomisine Etkileri

2007-2008 krizi, günümüze kadar yaşanmış olan krizlerden, "başlangıcından itibaren küresel olma" özelliği ile ayrılmaktadır. Bu kriz, yalnızca bağımsız devletlerin mevcut küresel mimari içindeki ekonomik koordinasyonuna duyulan ihtiyacı ön plana taşımakla kalmamakta, aynı zamanda yeni küresel mekanizmaların ortaya konulmasına yönelik tartışmalara da neden olmaktadır. Ama bunlardan daha önemlisi, eğer gerekli tedbirler biran önce alınmazsa, Türkiye'nin, 2008'in ardından 2009 yılını da büyüme açısından kaybetme riski söz konusu olacaktır.

Konumuz açısından baktığımızda krizin en önemli nedeni, uluslararası para piyasalarındaki uygulamalardır. Dünyada sermayenin akışkanlığı ve hızı çok artmıştır. Sermayenin üretmek yerine parasal oyunlarla kar etme imkanları artmıştır. Gerçek üretime dayanmayan kârlar yükselmiştir.

Piyasa ekonomisinin, verimlilik, büyüme ve refah yaratma açısından yararlı bir araç olduğu ancak bütün toplumu yönetmesinin sorunlara yol açtığı görülmüştür. Bu kriz, bir ölçüde de, piyasa ekonomisinin ve piyasa anlayışının uç noktaya gelmesinden kaynaklanmaktadır. Krizin sonuçları, piyasayla devlet arasında bir dengenin kurulması gerektiğini göstermektedir. Ayrıca kriz, ülkelerin ne kadar birbirine bağlı olduğunu göstermiştir. Amerikan emlak piyasasında başlayan bir kriz, hemen Avrupa'ya sıçramış ve Avrupa'dan bütün dünyaya da sıçramıştır. Bu süreçte, bankalara müdahalelerin uluslararası düzeyde olması zorunluluğu oluşmuştur (Koyuncu ve Şenses, 2007: 75). Bankalara müdahale, her ne kadar devletler düzeyinde yapıldıysa da, belli bir koordinasyon içinde yapılmak zorunda kalınmıştır. Reel ekonominin sorunlarını gözeten birtakım maliye politikalarının daha iyi ve etkili biçimde bu reel yavaşlamayı önlemesi, dolayısıyla mutlaka uluslararası bir dayanışma ve eşgüdüm içinde politikalar üretilmesi gerekiyordu.

Küresel ekonominin içine sürüklendiği 2007-2008 krizi, kapitalizmin kaçınılmaz krizlerini finansallaşma ile aşma çabasının doğrudan bir ürünüdür. Günümüzde kapitalizm ve uluslararasılaşmış sermayenin genişleyen yeniden üretimi, finansal spekülasyonun sanal rantlarına bağımlı duruma gelmiştir. Mevcut krizin aşılması için öne sürülen yeni düzenlemeler veya denetleyici kurumların oluşturulması gibi girişimler, finans dünyasının kârlılığını engelleyeceğinden, küresel kapitalizmin bugünkü mantığına aykırıdır. Küresel kriz sonucunda serbest piyasanın dengeli ve istikrarlı bir ekonomi yaratacağı ve her türlü devlet müdahalesinin kaynak israfına yol açacağını ileri süren neo-liberal iktisat dogmalarının geçersizliği açıkça ortaya çıkmıştır (Bağımsız Sosyal Bilimciler Basın Duyurusu, 2008: 14).

Dünyanın en büyük ekonomisi olan ABD'den başlayan ve daha sonraki süreçte Avrupa'ya da yansıyan küresel krizin temelinde mortgage piyasasına ilişkin sorunlar yer almaktadır. Mortgage kredilerinin yapısının bozulması, faiz

yapısının uyumsuzlaşması, konut fiyatlarındaki balon artışlar, menkul kıymetlerin fonlanmasında yaşanan sıkışıklık, kredi türev piyasalarının genişlemesi ve kredi derecelendirme sürecindeki sorunlar, küresel mali krizin temel nedenlerini oluşturmaktadır (Taylor, 2008: 16)

Kriz her ne kadar başlangıçta bir mortgage krizi olarak ortaya çıksa da, takip eden süreçte bir likidite krizine dönüşmüştür. ABD'de 2007 yılında, finans ve sigorta, gayrimenkul, inşaat ve madencilik sektörleri başta olmak üzere toplam dört sektörün büyüme hızının yavaşlamasıyla, genel ekonominin büyüme hızı da yavaşlamıştır. Ekonomik büyümenin yavaşlamasına neden olan reel sektör, mortgage krizinden olumsuz etkilenmiş ve faiz oranlarındaki değişim kredi piyasasında daraltıcı etki yaparak, kredi piyasasında 2006 yılında % 13.2 oranında artış sağlanırken, 2007 yılında bu oran % 4.8 olarak gerçekleşmiştir. Yatırımcıların risk almadan kazanç elde etme isteği maliyeti düşük, kolay kredi imkanlarına bağlı olarak tüketicilerin aşırı borçlanmasına ve kontrolsüz kredi genişlemesine neden olarak sistemin kırılganlığını artırmıştır. ABD'de subprime borçlularının ödeme güçlüğüne düşmesi ile tetiklenen kriz, bu kırılganlıklarla birlikte büyümüştür. Uluslararası finans krizinin başlangıcı olarak kabul edilen Ağustos 2007 tarihinden bu yana ABD'de batan banka sayısı 13'e ulaşmıştır. Banka iflasları 2008 yılında hızlanmış ve sadece bu yıl 11 banka iflas etmiştir (Türkiye Kalkınma Bankası, 2008: 114).

Küresel kriz döneminde Türkiye açısından olumlu süreç, mortgage krizini yurtiçinde oluşturacak yapının Türkiye'de kurulmaması ve bu sayede mortgage krizinden az etkilenmemizdir (ABD'de konut kredilerinin GSMH'ya oranı %70'lerin üzerindeyken, Türkiye'de bu oran %3.6 düzeyindedir). Fakat tüm Dünya'da kısılan talebin etkisi kaçınılmaz olmaktadır. Kriz Avrupa'ya sıçradığında, daha ciddi şekilde de etkisi olmuştur. 2002-2007 arasında Dünya'da bollaşan likiditenin Türkiye'ye gelen yabancı sermayeyi de arttırması sonucunda, Türkiye'deki ekonomik göstergelerde olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Fakat küresel mali krizin ortaya çıkmasıyla ABD ve Avrupa'dan gelen talebin azalması, likiditenin büyük oranlarda çekilmesi, cari açığın fonlanmasının zorlaşması, buna bağlı olarak TL'nin değer kaybetmesi ve bankaların kaynak bulamamaları nedeniyle hem birbirlerine hem de kişilere verdikleri kredileri daraltmaları ve güvensizliğin oluşması, Türkiye'nin krizden olumsuz şekilde etkilenmesi sonucunu doğurmuştur (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2008:27).

Küresel mali krizin Türkiye'ye ilk etkileri, ekonomideki yavaşlama, iç talepteki daralma ve yabancı kaynak girişindeki azalma olarak görülmeye başlanmıştır. Yurtiçi talepte, kapasite kullanım endekslerinde düşüşler görülmüştür. Yabancı kaynak girişi ise, doğrudan yabancı kaynak girişinde 2007 Ocak-Kasım dönemiyle karşılaştırıldığında 2008'in aynı döneminde %15,9'luk bir daralma görülmüş ve bu daralmanın daha da hızlanarak devam edeceği tahmin edilmektedir. Sıcak para (kısa vadeli yabancı finansal sermaye) açısından 2007 sonu itibariyle ise, 107 milyar doları aşmış olan stok büyüklük, 2008 Kasım itibariyle hızlı şekilde eriyerek 45 milyar dolar seviyesine düşmüştür (HAK-İŞ Raporu, 2009: 22).

Kriz Türkiye'yi dört kanaldan etkilemiştir. İlki ve en önemlisi kredi kanalıdır. Türkiye'de hem bankalar hem de şirketler, dışarıdaki bugün bilançosu hasarlı hale gelen bankalardan kredi kullanmışlardır. Bu kanalın kapanması sonucunda, daralacak olan kredi hacmi, şirketleri ve bankaları bilanço küçültmeye zorlayacaktır.

İkinci kanal, portföy yatırımı kanalıdır. Hedge fonları ve özel yatırım fonları (private equity), Türkiye'ye finansman akımında önem taşımaktadır. Önümüzdeki dönemde, buradan aktarılacak fonların azalacak olması Türkiye'ye döviz arzını önemli ölçüde azaltacak, döviz likiditesi açısından sorunlara yol açacak ve Türk lirasının değer kaybı sürecini hızlandırabilecektir.

Üçüncü kanal, dış-ticaret kanalıdır. Mali piyasalardaki krizin reel sektöre de yansıması sonucu, tüm Dünya'da büyüme hızı öngörüleri aşağı doğru güncellenmiştir. Türkiye'nin ihracat hacmi küresel ticaret hacmindeki bu daralmadan kaçınılmaz olarak etkilenecektir.

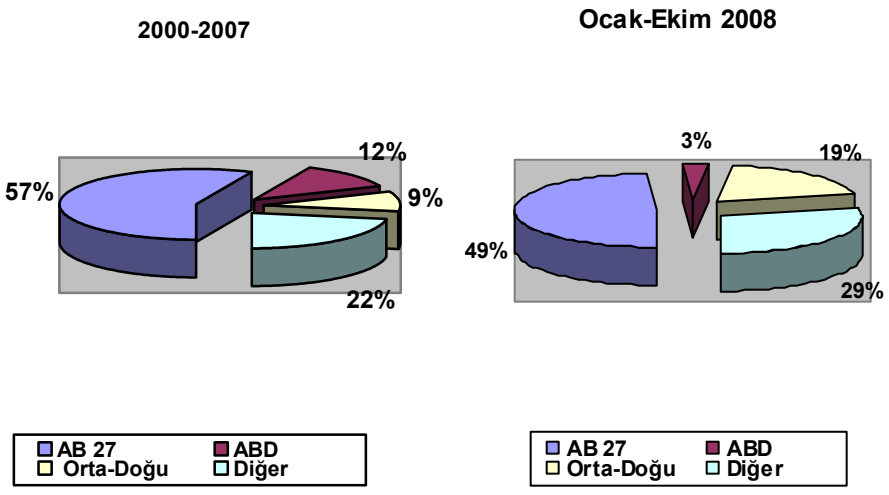
Dördüncü ve son kanal ise, artan risk algılamasının ve azalan güvenin tüketici ve yatırımcı davranışlarını olumsuz etkilemesidir. Bu belirsizlik ortamından en hızlı olumsuz etkilenecek kalem, özel yatırım harcamalarıdır. Aynı ortamın hane halkı psikolojisinde ve dolayısıyla bekleyişlerinde neden olacağı bozulma ile özellikle dayanıklı tüketimin hızla daralması kaçınılmaz olacaktır (TEPAV, 2008: 65).

ABD konut piyasasından hareketle çıkmış olan ve büyük bir hızla Avrupa'ya yayılan küresel finansal krizin Türkiye'ye en önemli yansımasının, reel sektör üzerinden olmuştur.

Türkiye yüksek cari açık ve finansman ihtiyacı nedeniyle küresel finans piyasalarındaki dalgalanmalardan en fazla etkilenebilecek ülkeler arasında yer almaktadır. Uluslararası sermayenin risk alma isteğindeki zayıflama nedeniyle, Türkiye'ye olan yabancı sermaye girişi azalacak ve bunun sonucu olarak son yıllarda büyük oranda dış kaynağa bağlı bir gelişim gösteren büyüme hızı yavaşlayacaktır. Durgunluk nedeniyle başta Avrupa pazarından olmak üzere ihraç ürünlerimize olan talep azalacaktır. Yabancı portföy yatırımlarının Türkiye'den çıkması ve "daha güvenilir liman" olarak dövizi tercih etmeleri neticesinde, döviz kurunda anlık ve ani yükselmeler söz konusu olabilecektir.

Dünya genelinde ekonomik durgunluğun artması neticesinde düşen gelir düzeyi, talep seviyesini de olumsuz etkileyecektir. Talep düzeyindeki azalmalar, Türkiye'nin ihracatçı olduğu sektörlerin (başta otomotiv olmak üzere, tekstil, giyim eşyası, radyo, televizyon ve haberleşme cihazları, ana metal sanayi) üretiminde azalmalara ve bu sektörlerdeki kapasite kullanım oranlarının düşmesine neden olacağı gibi, aynı zamanda istihdamda da azalmalara neden olabilecektir (Türkiye Kalkınma Bankası, 2008: 12).

Grafik 1: Türkiye'nin İhracatının Bölgesel Dağılımı (%)

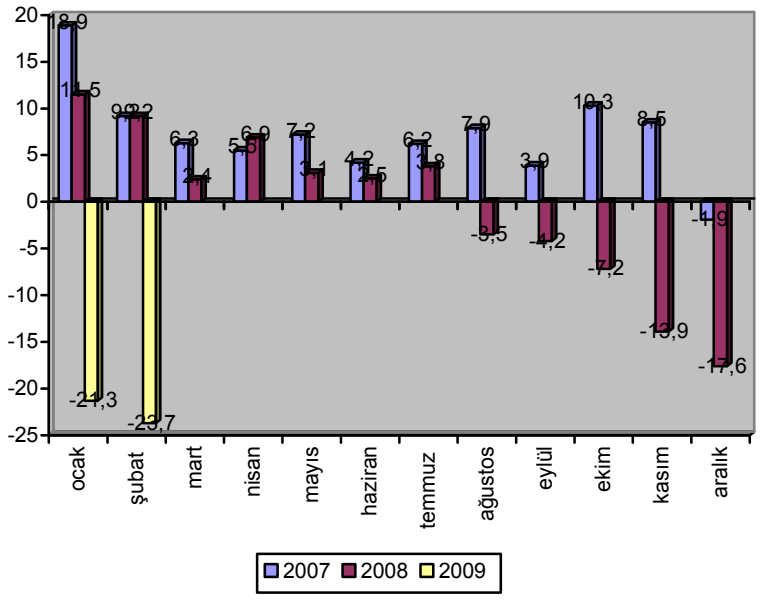

Kaynak: TÜİK

ABD ekonomisinde gerçekleşecek durgunluk veya daralmanın Türkiye'nin ABD'ye ihracatını daraltıcı etkisi olmuştur. Ancak, 2000-2007 dönemi dikkate alındığında; ABD'ye olan ihracatın toplam ihracatın % 3'ünü oluşturduğu görülmektedir. Bu nedenle resesyon neticesinde ABD pazarından dolayı ihracatta yaşanacak olan daralmanın boyutu büyük olmayacaktır (Taylor, 2008: 11)

ABD'deki daralmanın yanı sıra Avrupa ülkelerinde yaşanacak olan büyük oranlı bir gelir daralmasının Türkiye ihracatını çok daha yoğun bir şekilde etkileyeceği düşünülmektedir. 2000-2007 döneminde ortalama olarak ihracatımızın % 57'si Avrupa ülkelerine yapılmaktadır. Bu ülkelere yapılan ihracatın hemen hemen tamamı başta giyim, gıda ve içecek olmak üzere tüketim mallarından oluştuğundan, talebin gelir esnekliği önem taşımaktadır. Bu ülkelerin talebinde meydana gelecek değişme, malların fiyatından ziyade ihracat yapılan ülkelerin gelirlerine karşı daha duyarlıdır. Dolayısıyla döviz kurlarında meydana gelecek bir artıştan çok, bu ülkelerin gelirlerinin daralması talebin gelir esnekliğinden dolayı Türkiye ihracatını azaltıcı yönde etki yapacaktır.

Grafik 2: Aylık Sanayi Üretim Değişimi (%)

Kaynak: TÜİK

Türkiye'nin sanayi üretimi, 2008 yılı Ağustos ayından beri, artan oranda daralmaktadır. 2009 yılı Ocak ayında, 2008 yılının Ocak ayına göre, sanayi üretim endeksi daralması %23,7'lik bir rekora ulaşmıştır. İhracatın azalmaya devam etmesi, öncü sektörlerdeki üretim gerilemesi, fabrika tatillerinin sürmesi ve kapasite kullanım oranının gerilemesi (kapasite kullanım oranı Şubat 2009'da 2008'in aynı ayına göre %15,5 azalarak %63,8 olarak gerçekleşmiştir) dikkate alındığında, bu yüksek oranlı sanayi üretimi daralmasının süreceği düşünülmektedir. GSYİH içinde sanayi üretiminin yaklaşık %30'luk paya sahip olması bu daralmanın, ekonomik büyümede gerçekleşen azalmanın artarak devam edeceğini göstermektedir.

GSYİH içinde sanayi üretiminin yüksek bir paya sahip olması, sanayi üretimindeki daralmanın ekonomimizde ciddi problemler yaratacağını göstermektedir. Yukarıda yapılan açıklamaları, kukla değişken kullanarak kurduğumuz modelle de inceleyebiliriz. Kurduğumuz modelde, sanayi üretimi değişimi üzerindeki etkileri açıklamak için, aylık ortalama efektif USD ve kukla değişken (krizin ortaya çıktığı ağustos 2007'ye kadar 0 ve daha sonraki aylar için 1 alınarak) kullanılarak, krizin ortaya çıkmasından sonraki sanayi üretimi değişimi araştırılmıştır. Değişkenlere ilişkin birim kök testlerinden Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi uygulanmıştır. ADF testine göre, %1 anlamlılık düzeyinde sanayi üretimi ve efektif döviz kuru 1. farklarda durağandır.

Tablo 1: ADF Testi Sonuçları

Sanayi Üretimi Değişimi ADF Testi Sonuçları

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-6.847514	0.0001
Test critical values:	1% level	-4.416345	
	5% level	-3.622033	
	10% level	-3.248592	

Tablo 2: ADF Testi Sonuçları

Ortalama Efektif USD ADF Testi Sonuçları

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-4.477169	0.0084
Test critical values:	1% level	-4.394309	
	5% level	-3.612199	
	10% level	-3.243079	

Tablo 3: Regresyon Analizi Sonuçları

Dependent Variable: SNUR(-1)
Sample (adjusted): 2007M02 2009M02

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
USD(-1)	-49.64799	9.500066	-5.226068	0.0000
DUMMY	-11.41930	2.721434	-4.196060	0.0004
C	75.32277	13.03656	5.777811	0.0000

Durağan serilerle yaptığımız regresyon analizinin sonuçları yukarıda verilmiştir. Sonuçlara göre, tüm değişkenler %1 anlamlılık düzeyinde, istatistiki olarak anlamlı ve tutarlıdır. Bu sonuçlara göre döviz kurundaki 1 birimlik artış, sanayi üretiminde 49 birimlik bir azalmaya neden olmaktadır. Krizin etkilerini açıklamak için kullandığımız kukla değişkeni (dummy) yorumlarsak; krizin ortaya çıktığı aylardaki sanayi üretimi kriz olmayan aylardaki sanayi üretimine göre 11 birim daha azdır. Bu sonuç bize, krizin sanayi üretimi yani reel kesim üzerindeki yukarıda açıkladığımız olumsuz etkilerini göstermektedir.

SONUÇ

Uluslararası likiditenin artışta olduğu ve Dünya'daki gelişmelerin olumlu seyrettiği dönemlerde dünyadaki diğer ülkelerde de benzer şekilde oluştuğu üzere Türkiye ekonomisinde de aşırı bir olumlu bir hava görülmektedir. TL değerlenmekte, borsa çıkmakta, yurtiçi ve dış talep artış göstermektedir. Bu olumlu havayla birlikte yüksek reel faizlerle uluslararası sermaye Türkiye'ye çekilmekte, iç ve dış talep sonucu üretim artmakta ve ülkemizin dış ticaret yapısı nedeniyle cari işlemler açığında artış görülmektedir. Fakat uygulanan bu ekonomik politikaların, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirecek yurtiçi tasarruf ve yatırım artışı sağlamadığı görülen bir gerçektir. Bunun sonucunda ise, büyüme oranlarında devamlı bir artış yakalayamamaktayız. Ülkemizde arzu edilen ekonomik büyüme oranlarının yakaladığı yılların ardından daima ekonomik daralma yılları görülmektedir.

Son küresel mali kriz sonucunda, hem ihracat hem de yurtiçi talebin ciddi şekilde azalması reel sektörün geleceği açısından ciddi tehditler oluşturmaktadır. Yurtdışı kaynaklı olarak mali kesimde oluşan bir krizin yurtiçi ekonomik kırılganlıklarla birleşmesi sonucunda reel kesime yansımasına örnek olarak verilebilecek yukarıdaki gelişmeler, Türkiye'nin reel sektörünü vuran bir kriz ortamında olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu gelişmeler ışığında, ekonomimizin 2008 yılında bir ekonomik yavaşlamayla karşılaşacağı hatta düşük oranlı bir daralma yaşayacağı görülmektedir. Bununla birlikte, 2009 yılında ekonomimizin ciddi şekilde daralacağı tahmin edilmektedir. Bu öngörümüz yukarıda yaptığımız modelle de desteklenmektedir. IMF'in yaptığı son tahmine göre, krizin nedeni olarak görülen toksik varlıkların (finans kurumlarındaki batık varlıklar) büyüklüğünün 4 Trilyon dolara çıkabileceği açıklanmıştır. Çalışmanın yazıldığı şu günlerde krizden çıkışın habercisi olacak olan ABD'deki konut fiyatlarında bir

artış görülmemektedir. Buna bağlı olarak da, uluslararası finans piyasalarında 2007 öncesindeki ucuz kredi, bol döviz ve mali genişlemenin daha uzun bir süre tekrar ortaya çıkamayacağı görülmektedir.

Son olarak uluslararası konjonktürün olumluya döndüğü dönemlerde, ekonomik kalkınmayı sağlayacak ekonomi politikaları uygulamaya konulmalı ve konjonktürün tersine döndüğü günümüzdeki gibi dönemleri en az kayıpla atlatmaya çalışmak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Aykut KİBRİTÇİOĞLU, (2002). **Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler 1969-2001**, Yeni Türkiye Dergisi, Ocak 2002.

Ayşe Sema BAHÇECİ**,** (1997). **Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi**, Ankara: DPT, EMSAGM, Temmuz.

Bağımsız Sosyal Bilimciler, (2008). **2008 Kavşağında Türkiye: Siyaset, İktisat ve Toplum**, Yordam Kitap Basım ve Yayın, İstanbul

Bağımsız Sosyal Bilimciler Basın Duyurusu, (2008). **Küresel Kriz Kapitalizmin Ta Kendisidir**, Ankara.

Barry EİCHENGREEN and Michael MUSSA, (1998). **Capital Account Liberalization and the IMF**, Finance&Development, Volume 35, Number 4.

Cem SAATÇİ, (2004). **Devalüasyon ve Etkileri**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü Çalışma Notları.

David A. DİCKEY and Wayne A. FULLER (1979). **Disturbition of The Estimatorsfor Autoregressive Time Series With a Unit Root**, Journal of American Statistical Association, 74.

F. S. MISHKIN, (1996). "**Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective**", Annual World Bank Conference on Development Economics, The World Bank, 29-62.

Güven DELİCE, (2003). **Finansal Krizler: Teorik Ve Tarihsel Bir Perspektif**, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 20.

Korkut BORATAV, vd., (2001). **Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler**, Mülkiye Dergisi, Cilt: XXC, Sayı: 229, Ankara.

Murat KOYUNCU ve Fikret ŞENSES**,** (2007). **Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri**, Economic Reserarch Center, Middle East Techical University, Working Paper in Economics 04/13, Ankara

Itoh Makoto and Lapavitsas Costas, (1999). **Political Economy of Money and Finance**, MacMillan.

HAK-İŞ Raporu, (2009). **Küresel Krizin Ülkemize Olası Etkilerini Azaltmak İçin Alınması Gereken Önlemler**, Ekonomik ve Sosyal Konsey Toplantısına Sunulan, Ankara.

John B. TAYLOR, (2008). **The Financial Crisis and the Policy Responses: An Empirical Analysis of What Went Wrong**, Stanford University Researh Project, Volume: 89, No:1

Vim NAUDE, (2009). **The Financial Crisis of 2008 and the Developing Countries**, United Nations University UNU-WİDER, Discussion Paper No: 2009/1.

Samir AMİN, (2004). '**Kapitalizmin Yeni Aşaması** (ya da bunak gençleştirme çabası)' Çeviren: Aydın Ördek.

Sadun AREN, (2000). **100 Soruda Para ve Para Politikası**, Gerçek yayınevi, İstanbul.

Şevki ÖZBİLEN, (2001). **Türkiye'de İktisadi Krizin Temel Nedenleri ve Bir Mali Sistem Reform Önerisi**, Yeni Türkiye Dergisi, Kriz özel Sayısı I.

TEPAV, (2008). **2007–08 Küresel Finansal Kriz ve Türkiye: Etkiler ve Öneriler**, Küresel Kriz Çalışma Grubu, Politika Notu.

Türkiye Kalkınma Bankası, (2008). "**Küresel Mali Kriz ve Reel Sektöre Muhtemel Etkileri**", Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Hazırlayanlar: Oktay Küçükkiremitçi, Ömür Genç, Mustafa Şimşek, Mehmet Emin Karaca, Bayram Ali Eşiyok, Ankara.

TÜSİAD, (1996). **Türkiye' de Kamu Harcamaları ve Kamu Borçlanması Mali Disiplin Gereği Üzerine Gözlem ve Öneriler**, TÜSİAD Raporları, İstanbul.

www.tuik.gov.tr – 08.04.2010

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

KÜÇÜK SANAYİ SİTELERİNDE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK OLGUSU: BİLECİK KÜÇÜK SANAYİ SİTESİ ÖRNEĞİ

Muzaffer AYDEMİR[1]
Murat ATEŞ[2]

Özet: Bu çalışmada Bilecik Küçük Sanayi Sitesi'nde faaliyet gösteren işletme sahiplerinin birbirleriyle, çalışanlarıyla, müşterileriyle ve diğer paydaşlarıyla ilişkileri "Ahilik" ve "Kurumsal Sosyal Sorumluluk" bağlamında incelenmiştir. Elde edilen bulgular işletmelerin yeterli sayıda çırak, kalfa ve usta yetiştiremediklerini; mesleki konularla ilgili olarak biraraya gelerek birlikte hareket edemediklerini ve kentin sağlık, eğitim ve kültür gibi ihtiyaçlarına yeterince destek olamadıklarını göstermektedir.Bu eksikliklere karşın, sitede faaliyet gösteren işletme sahiplerinin müşterilere sorumluluk bilinciyle hizmet verdikleri, insani konularda kendi aralarında yapıcı ilişkiler geliştirdikleri, işyerlerini "besmele" ile açtıkları, "çalışmayı ibadet olarak gördükleri," "ekmek teknesi" olarak gördükleri işyerlerinde "helal kazanç elde etmeyi" önemsedikleri anlaşılmaktadır. Sonuç olarak, Bilecik Küçük Sanayi Sitesi'ndeki işletme sahiplerinin (her ne kadar bazı konularda sorunlar yaşıyorlarsa da), sosyal sorumluluk konusunda iyi oldukları, Ahilik geleneğini belli ölçüde sürdürdükleri anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Küçük Sanayi Siteleri, Sosyal Sorumluluk ve Ahilik.

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY PHENOMENON IN SMALL INDUSTRIAL AREAS: BİLECİK SMALL INDUSTRIAL AREA CASE

Abstract: In this study, the relationships of small business owners among themselves and with their employees, customers and other key stakeholders in Bilecik Small Industrial Area are analyzed in terms of corporate social responsibility and Ahilik. Findings of the study show that small business owners can not train enough apprentices, qualified workmen, and masters; they can not come together and act accordingly related to the occupational issues; and they can not adequately support Bilecik's medical, educational, and cultural problems.On the other hand, small business owners operates their businesses in a socially responsible manner and respect their customers, and neighboring small business owners. In addition, they open their stores in the morning with "besmele," they consider "work" as a "worship," and they see their businesses as "places where they earn their bread", and they struggle to earn "honest earnings."Finally, it is understood from the research that small business owners in Bilecik Small Industrial Area are very good at corporate social responsibility issues (although there are some minor problems) and they try to keep Ahilik alive, as much as they can.

Key Words : Small Industrial Araes, Corporate Social Responsibility, and Ahilik.

GİRİŞ

Son yıllarda ülkemizde girişimciliğin teşvik edilmesi, küçük ve orta ölçekli işletmelerin geliştirilerek verimliliklerinin artırılması önemli bir gündem maddesi haline gelmiş bulunmaktadır. Kuşkusuz söz konusu amacın gerçekleştirilebilmesi, devletin desteğinin yanı sıra, işletme sahiplerinin kendi aralarında ve paydaşlarıyla kurdukları ilişkilerin kalitesine de bağlı bulunmaktadır.

Bu düşünceden hareketle bu çalışmada küçük sanayi sitelerindeki işletme sahiplerinin birbirleriyle, çalışanlarıyla, müşterileriyle ve diğer kilit paydaşlarıyla kurup sürdürdükleri ilişkiler "kurumsal sosyal sorumluluk" ve "Ahilik" bağlamında ele alınıp incelenmiştir.

Çalışma, "literatür taraması," "araştırma yöntemi" ve "bulgular" kısımlarından oluşmakta, sonuç ve yorumlarla sona ermektedir.

[1] Doç. Dr. ,Yıldız Teknik Üniversitesi, İİBF, İşletme Böl., Yönetim ve Organizasyon ABD.
[2] Uzm. ,Bilecik Bayındırlık ve İskan Müdürlüğü.

LİTERATÜR TARAMASI

Bu kısımda, küçük sanayi siteleri, Ahilik ve kurumsal sosyal sorumluluk kavramları kısaca açıklanmakta ve araştırma için kuramsal alt yapı oluşturulmaktadır.

Küçük Sanayi Siteleri

Küçük sanayi siteleri, tamirat ve imalatla uğraşan küçük işletmelerin yer aldığı, altyapı hizmetleri ile idare binası, çırak okulu, satış dükkânı gibi sosyal kurumlarla donatılmış işyeri toplulukları olarak tanımlanabilir. 2010 yılı sonu itibariyle ülkemizde toplam **441** adet küçük sanayi sitesi bulunmakta ve bu sitelerdeki **92.623** işyerinde yaklaşık **463.000** kişi istihdam edilmektedir (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2011).

Küçük sanayi siteleri, çarpık sanayinin önlenmesi ve sanayi yapılaşmalarının disipline edilmesi amacıyla, planlı kalkınma döneminde (1960'lı yıllarda) yaygınlaşmaya başlamıştır. Küçük sanayi siteleri temelde iki işleve sahip bulunmaktadır (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2011): Plansız ve denetimsiz bir şekilde yapılaşmış işyerlerini biraraya toplayarak çevre sağlığına ve planlı kentleşmeye katkı yapmak; benzer ve/veya tamamlayıcı iş kollarında üretim yapan işletmelerin aynı site içinde toplanarak birlikte daha verimli çalışmalarını sağlamak.

Küçük işletmelerin sanayi sitelerinde biraraya toplanmaları, bir taraftan işletmeler arası ilişkilerin geliştirilmesine, diğer taraftan da ölçek ekonomisinin getirilerinden yararlanılmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca, su, kanalizasyon, yol, elektrik ağının bir tek arazi parçası üzerinde birarada geliştirilmesi de işletmelerin maliyet etkin çalışmalarına olanak sağlamaktadır (Aslan, 2007).

Her ne kadar küçük sanayi siteleri "isim" olarak yeni ise de, "anlayış" olarak oldukça eskidir. Örneğin, 13. yüzyılda Anadolu'da yaygınlaşmaya başlayan Ahilik geleneğinde her mesleğin kendi adıyla anılan ve "Bedesten", "Arasta" veya "Uzun Çarşı" adı verilen toplanma yerleri vardı (Ekinci, 1989). Bazı kaynaklar Ahi Evran'ın Kayseri'de Ahilere mahsus büyük bir sanayi sitesi kurmuş olduğunu da ileri sürmektedirler (Bayram, 2001).

Ahilik

Ahilik, 13. yüzyılda "Ahi Evran" tarafından Anadolu'da kurulan (Demirtaş, 1998), toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda gelişimini sağlayan (Çiftlikli, 2002) ve çalışma hayatını iyi insan meziyetlerini esas alarak düzenleyen sosyo-ekonomik bir modeldir (Yalkın, 1993).

Ahilik, yaklaşık 500 yıl Anadolu'da etkili olmuş ve günümüzdeki sosyal güvenlik kuruluşlarına, esnaf ve sanatkar teşekküllerine, kooperatifçiliğe, sendikacılığa, belediyeciliğe ve bütün bunların da ötesinde iş ahlakına ilham kaynağı olmuş önemli bir kurumdur (Öztürk, 2002; Çağatay, 1990; Demirpolat ve Akça, 2004).

Ahilik, İslam inancıyla Türk örf ve adetlerini kaynaştıran bir düşünce sistemine dayandığından, merkezinde "insan" vardır (Ekinci, 1989). Buradan hareketle de, zengin ile yoksul, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, millet ile devlet, kısaca toplumun bütün kesimleri arasında iyi ilişkiler kurulmasına ve her kesimin huzur içinde yaşamasına odaklanmıştır (Poyraz, 1993; Gülvahaboğlu, 1991; Ekinci, 1989).

Ahilikte, kaliteli ve standart üretime ulaşmak için işinin ehli ustalar yetiştirilmesi hedeflenmiş (Dönek, 2000), esnaf çevresi ve ustalar, Ahi olacak çıraklara davranışlarıyla örnek olmuşlardır (Yılmaz, 1995). Çıraklar da, ustalarına itaat ederek onlardan mesleğin inceliklerini ve iş hayatı için gerekli olan bilgileri öğrenmişlerdir.

Ahilik kendine özgü örgütlenmesi ve ahlaka dayalı işleyişi ile bir taraftan ekonomik hayata katkı yaparken, diğer taraftan da sürdürülebilir bir sosyal yapı oluşturmaya çalışmıştır. Ahilerin mesleklerini icra ederken uymaları gereken kuralların yer aldığı "fütüvvetnameler" (Ülgener, 1981; Gülvahaboğlu, 1991) incelendiğinde bazı ahlak ilkelerinin öne çıktığı görülmektedir. Bunları aşağıdaki şekilde sıralamak olanaklıdır: Doğruluk, ihtiyaç sahibini gözetme, olgun insan olma, kaliteli üretim yapma, sosyal sorumluluk, yardımlaşma ve dayanışma, çalışmaya, alın terine, uzmanlığa ve bilgiye saygı, müşteriyi vesile-i nimet olarak görme ve standartlara uyma (Dönek, 2000; Gürata, 1975; Ekinci, 1989).

Günümüzün kavramlarıyla bakıldığında aslında Ahiliğin temel işlevleri itibariyle "Kurumsal Sosyal Sorumluluk" kavramı şemsiyesi altında toplanabilecek özelliklere sahip olduğu görülmektedir (Aydemir ve Barutçu, 2010). Diğer deyişle, Ahilik çalışanlara, müşterilere, ortaklara (sahiplere), tedarikçilere, rakiplere, topluma, devlete ve doğal çevreye karşı sorumlulukları önemsemektedir.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Kurumsal sosyal sorumluluk kısaca, bir örgütün hem kendi, hem de tüm paydaşlarının yararına olacak şekilde hareket etme yükümlülüğü olarak tanımlanabilir (Schermerhorn, 1996). Paydaşlar, bir örgütün faaliyetlerini etkileyen ve/veya örgütün faaliyetlerinden etkilenen toplumsal kesimler olarak tanımlanabilir (Freeman, 1984).

Kendilerini sosyal olarak sorumlu hisseden işletmeler, topluma olan olumlu etkilerini çoğaltmaya, olumsuz etkilerini ise, azaltmaya çalışırlar. İşletmeler bir taraftan toplumun gereksinim duyduğu ürün ve hizmetleri (işletmenin devamlılığına olanak tanıyacak bir fiyattan) üretip sunmak, diğer taraftan da çalışanlarının, tedarikçilerinin, ortaklarının ve diğer tüm toplumsal kesimlerin beklentilerini dengeli bir şekilde karşılamak zorundadırlar (Ferrell ve Fraedrich, 1994).

Günümüzde, kalite ve maliyet kadar, sosyal sorumluluklara ve etik davranışa uygun faaliyet göstermek de rekabetin önemli bir koşulu haline gelmiş bulunmaktadır (Aydemir, 1999).

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE BULGULAR

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu araştırmanın temel amacı Bilecik Küçük Sanayi Sitesi'nde faaliyet gösteren işletme sahiplerinin birbirleriyle, çalışanlarıyla, müşterileriyle ve diğer paydaşlarıyla kurup sürdürdükleri ilişkilerin "Ahilik" ve "Kurumsal Sosyal Sorumluluk" bağlamında incelenmesidir.

Araştırmanın evrenini, Bilecik Küçük Sanayi Sitesi'nde faaliyet gösteren 187 işletmenin sahibi oluşturmaktadır. Kendilerine yapılan görüşme teklifini kabul eden 100 işletme sahibi ise, bu araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Geri kalan işletme sahipleri işlerinin yoğunluğu gibi nedenlerle görüşme teklifini kabul etmemişlerdir.

Araştırma yöntemi olarak survey, veri toplama aracı olarak ise, anket tercih edilmiştir. 31'i 5'li Likert ölçekli, 8'i demografik ve birisi de açık uçlu olmak üzere toplam 40 sorudan oluşan anket araştırmacılar tarafından geliştirilmiş ve işletme sahipleriyle yüzyüze görüşülerek doldurulmuştur.

Araştırmada nesnellik sağlanması amacıyla işletme sahiplerin kendi kendilerini değil, diğer işletme sahiplerini değerlendirmeleri istenmiştir. Diğer bir deyişle görüşülen kişilere; "Sanayi sitesindeki işletme sahiplerini 5 üzerinden değerlendirecek olursanız, aşağıdaki davranışlar (31 soru) açısından onlara ortalama kaç puan verirdiniz?" şeklinde temel bir soru sorulmuş ve sorulara verilen cevaplar, "1 = Çok Kötü", "2 = Kötü", "3 = Orta", "4 = İyi" ve "5 = Çok İyi" şeklinde kodlanmıştır. 31 soruluk anketin güvenirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) 0,915 olarak bulunmuştur.

Anket sorularının yanı sıra, (işyerinin düzeni ve temizliği, işletme sahibinin dış görünüşü ve konuşma tarzı gibi) belli başlı konularda da gözlemler yapılmıştır. Ayrıca, görüşme sırasında işletme sahiplerine sitedeki en önemli sorunun ne olduğuna ilişkin açık uçlu bir soru yöneltilmiştir. İşletme sahiplerinin sorulara vermiş oldukları yanıtlar, gözlemlerden elde edilen bulgularla birlikte analiz edilmiş ve sonuçlar aşağıdaki şekilde rapor edilmiştir.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma Örneklemine İlişkin Demografik Bulgular

Araştırma örnekleminde yer alan deneklerin %99'u erkek; %78'i evli ve %48'i ilköğretim okulu mezunudur. Sitede yer alan işletmelerin %98'i mikro ölçeklidir. İşletmeler ağırlıklı olarak oto tamir (%41) ve yedek parça (%13) alanında faaliyet göstermektedirler (Bknz. Tablo 1).

Tablo 1. Örnekleme İlişkin Demografik Bilgiler.

Demografik Değişkenler	Sıklık	Yüzde (%)	Toplam
Cinsiyet			100%
- Kadın	1	1	
- Erkek	99	99	
Yaş			100%
- 16-20 yaş arası	3	3	
- 21-25 yaş arası	7	7	
- 26-30 yaş arası	14	14	
- 31-35 yaş arası	18	18	
- 36-40 yaş arası	16	16	
- 41-45 yaş arası	19	19	
- 45 yaş ve yukarısı	23	23	
Medeni Hal			100%
- Bekar	21	21	
- Evli	78	78	
- Diğer	1	1	
Eğitim			100%
- İlköğretim	48	48	
- Lise ve Dengi	28	28	
- MYO	9	9	
- Üniversite	15	15	
Görüşülen Kişinin Görevi			100%
- Sahip / Patron	53	53	
- Usta	30	30	
- Kalfa	12	12	
- Çırak	1	1	
- Diğer	4	4	
Deneyim			100%
- 1-2 yıl	7	7	
- 3-4 yıl	5	5	
- 5-6 yıl	8	8	
- 7-8 yıl	11	11	
- 9-10 yıl	18	18	
- 10 +	51	51	
İşletmenin Faaliyet Alanı			100%
- Oto tamir	41	41	
- Yedek parça	13	13	
- Demir doğrama	9	9	
- Mobilya	11	11	
- Cam	2	2	
- Diğer	24	24	
İşletmede Çalışan Personel Sayısı			100%
- 1-5 kişi			
- 6-10 kişi	86	86	
- 11-15 kişi	12	12	
	2	2	

İşletme Sahiplerinin Çalışanlarıyla İlişkileri

Tablo 2'de de açıkça görüldüğü gibi, işletme sahiplerinin yeni çırak, kalfa ve usta yetiştirme konusunda kötü durumda oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca, işletme sahiplerinin çalışanlarına yönelik sorumlulukları konusunda da ortanın biraz üzerinde bir performansa sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 2. İşletme Sahiplerinin Çalışanlarıyla İlişkileri.

Soru No	Sorular	Ort.	Std. Sapma
S1	Yeni çırak, kalfa ve usta yetiştirme	1,7500	,83333
S2	Çalışanlara sağlıklı ve güvenli bir çalışma ortamı sunma	3,1600	1,21206
S3	Çalışanlara "alın terinin" karşılığını verme	3,6500	1,34371
S4	Sigortalı işçi çalıştırma	3,6300	1,27648

İşletme sahiplerinin çalışanlara yönelik sorumluluklarını ne ölçüde yerine getirdiklerine ayrıntılı bir şekilde bakılacak olursa:

Deneklerin %46'sı işletme sahiplerini *"Yeni çırak, kalfa ve usta yetiştirme"* konusunda "çok kötü," %37'si "kötü" olarak değerlendirirken, %13'ü "orta" ve %4'ü de "iyi" olarak değerlendirmiştir. Yapılan görüşmelerde; zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılması ve ailelerin çocuklarını daha prestijli mesleklere yönlendirmesi dolayısıyla işletme sahiplerinin yetiştirmek için çırak bulamadığı görülmüştür.

Deneklerin %35'i işletme sahiplerini *"Çalışanlara sağlıklı ve güvenli bir çalışma ortamı sunma"* konusunda "iyi" olarak değerlendirirken, %11'i "çok iyi", %27'si "orta", %13'ü "kötü" ve %14'ü ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir. Yapılan gözlemlerde işletmelerin çalışanlarına sağlık ve güvenli bir ortam sundukları görülmüştür.

Deneklerin %36'sı işletme sahiplerini *"Çalışanlara 'alın terinin' karşılığını verme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %24'ü "iyi", %20'si "orta", %9'u "kötü" ve %11'ü ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir.

Deneklerin %34'ü işletme sahiplerini *"Sigortalı işçi çalıştırma"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %23'ü "iyi", %22'si "orta", %14'ü "kötü" ve %7'si ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir.

İşletme Sahiplerinin Müşterilerle İlişkileri

Tablo 3 incelendiğinde deneklerin işletme sahiplerini müşterilerle ilişkilerinde "iyi" olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Bu kısımda "işletme sahiplerinin müşterilere verdiği sözü tutma ve işleri zamanında teslim etme" konularında biraz problemli oldukları görülmektedir.

Tablo 3. İşletme Sahiplerinin Müşterileriyle İlişkileri.

Soru No	Sorular	Ort.	Std. Sapma
S5	Müşterilere kaliteli mal ve hizmet sunma	4,1200	,93506
S6	Müşterilere ürün ve hizmetler hakkında doğru bilgi verme	4,4000	,77850
S7	Müşterilerden "adil" fiyat talep etme	4,2200	,95959
S8	Müşterilere verdikleri sözleri tutma ve işlerini zamanında teslim etme	3,6200	1,04234
S9	Yaptıkları işin arkasında durma	4,1200	,92420

İşletme sahiplerinin müşterilere karşı sorumluluklarını ne ölçüde yerine getirdiklerine ayrıntılı bir şekilde bakılacak olursa:

Deneklerin %40'ı işletme sahiplerini *"Müşterilere kaliteli mal ve hizmet sunma"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %41'i "iyi", %11'i "orta", %7'si "kötü" ve %1'i ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir.

Deneklerin %57'si işletme sahiplerini *"Müşterilere ürün ve hizmetler hakkında doğru bilgi verme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %27'si "iyi", %15'i "orta", %1'i se "kötü" olarak değerlendirmiştir.

Deneklerin %54'ü işletme sahiplerini *"Müşterilerden "adil" fiyat talep etme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %19'u "iyi", %22'si "orta", %5'i ise "kötü" olarak değerlendirmiştir. Yapılan görüşmelerde bazı işletme sahiplerinin pazarlık yaparak fiyatı aşağıdaki çekmeye çalışan müşterilerle baş edebilmek amacıyla fiyatı bilerek yüksek tuttuğu görülmüştür.

Deneklerin %23'ü işletme sahiplerini *"Müşterilere verdikleri sözleri tutma ve işlerini zamanında teslim etme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %32'si "iyi", %32'si "orta", %10'u "kötü" ve %3'ü ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir. Yapılan görüşmelerde özellikle mobilya ve demir doğrama işlerinde yoğunluktan dolayı gecikmelerin meydana geldiği, bazı işlerde ise yedek parça temininde zorluk yaşanması durumunda sıkıntılar yaşandığı anlaşılmıştır.

Deneklerin %41'i işletme sahiplerini *"Yaptıkları işin arkasında durma"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %37'si "iyi", %16'sı "orta", %5'i "kötü" ve %1'i ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir.

İşletme Sahiplerinin Komşu İşletmelerin Sahipleriyle İlişkileri

Sitedeki işletme sahiplerinin meslektaşlarıyla çarşı ile ilgili sorunlar bağlamında biraraya gelme, birlikte hareket etme ve komşu işletme sahiplerine gerektiğinde borç para verme konularında kötü durumda olduğu görülmektedir (Bknz. Tablo 4).

Tablo 4. İşletme Sahiplerinin Komşu İşletmelerin Sahipleriyle İlişkileri.

Soru No	Sorular	Ort.	Std. Sapma
S10	Komşu esnaflara yaptırdıkları işlerin ve satın aldıkları ürünlerin (yedek parça vb.) parasını zamanında ödeme	3,5600	1,21705
S11	Diğer esnaflara verdikleri sözleri tutma	3,9400	,91916
S12	Diğer esnaflara müşteri gönderme	4,2200	1,14221
S13	Diğer esnaflara selam verme, onların selamını alma; hal-hatır sorma	4,5300	,99955
S14	Komşu esnafların arkasından iyi konuşma, onların işlerini ve ustalıklarını takdir etme	3,6000	1,18065
S15	Sanayi sitesi ile ilgili konularda biraraya gelme / birlikte hareket etme	2,3100	1,39765
S16	Komşu esnafların düğün, nişan, yemek davetlerine katılma	4,0700	1,09411
S17	Hasta veya kaza yapan esnafa geçmiş olsuna gitme; cenazesine katılma vb.	4,1300	1,02154
S18	Komşu esnaflara ödünç alet – edevat vb. verip alma	3,8400	1,26107
S19	Komşu esnaflara gerektiğinde borç para verme	2,7600	1,44334

İşletme sahiplerinin komşu işletmelerin sahipleriyle ilişkilerine ayrıntılı bir şekilde bakılacak olursa:

Deneklerin %24'ü işletme sahiplerini *"Komşu esnaflara yaptırdıkları işlerin ve satın aldıkları ürünlerin (yedek parça vb.) parasını zamanında ödeme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %35'i "iyi", %24'ü "orta", %7'si "kötü" ve %10'i ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir. Yapılan görüşmelerde ekonomik sıkıntıların zaman zaman ödemelerde aksamalara neden olduğu, bazen müşteriler tarafından ödemelerin zamanında yapılmadığı ve bu nedenle de iş yaptırılan esnafa olan ödemenin geciktiği belirtilmiştir.

Deneklerin %31'i işletme sahiplerini *"Diğer esnaflara verdikleri sözleri tutma"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %39'u "iyi", %24'ü "orta", %5'i "kötü" ve %1'i ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir.

Deneklerin %60'ı işletme sahiplerini *"Diğer esnaflara müşteri gönderme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %16'sı "iyi", %4'ü "orta", %6'sı "kötü" ve %4'ü ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir.

Deneklerin %76'sı işletme sahiplerini *"Diğer esnaflara selam verme, onların selamını alma; hal-hatır sorma"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %12'si "iyi", %4'ü "orta", %5'i "kötü" ve %3'ü ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir.

Deneklerin %26'sı işletme sahiplerini *"Komşu esnafların arkasından iyi konuşma, onların işlerini ve ustalıklarını takdir etme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %33'ü "iyi", %22'si "orta", %13'ü "kötü" ve %6'sı ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir.

Deneklerin %11'i işletme sahiplerini *"Sanayi sitesi ile ilgili konularda biraraya gelme / birlikte hareket etme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %14'ü "iyi", %9'u "orta", %27'si "kötü" ve %39'u ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir.

Deneklerin %47'si işletme sahiplerini *"Komşu esnafların düğün, nişan, yemek davetlerine katılma"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %26'sı "iyi", %17'si "orta", %7'si "kötü" ve %3'ü ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir.

Deneklerin %49'u işletme sahiplerini *"Hasta veya kaza yapan esnafa geçmiş olsuna gitme; cenazesine katılma vb."* konusunda performansını "çok iyi" olarak değerlendirirken, %24'ü "iyi", %19'u "orta", %7'si "kötü" ve %1'i ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir.

Deneklerin %41'i işletme sahiplerini *"Komşu esnaflara ödünç alet – edevat vb. verip alma"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %26'sı "iyi", %16'sı "orta", %10'u "kötü" ve %7'si ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir. Yapılan görüşmelerde olumsuz değerlendirmelerde bulunanların daha önceki dönemlerde takım çantası vb.. malzemelerini verip geri alamayanlar oldukları görülmüştür.

Deneklerin %18'i işletme sahiplerini *"Komşu esnaflara gerektiğinde borç para verme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %13'ü "iyi", %23'ü "orta", %19'u "kötü" ve %27'si ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir. Yapılan görüşmelerde artık komşudan borç para istemek yerine kredi kartı ile alışveriş yapıldığı ve nakit ihtiyaçlarının bu kartlar ile sağlandığı belirtilmiştir.

İşletme Sahiplerinin Genel Görünümleri ve Davranışları

İşletme sahiplerinin işyerlerini besmele ile açma, işyerini ekmek teknesi olarak görme, helal rızık peşinde koşma ve çalışmayı ibadet olarak görme anlayışlarının çok güçlü olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, giyim-kuşamlarına, saç ve sakal traşlarına özen gösterme ve kendi aralarında ve müşterilerile küfürsüz ve düzgün konuşma açısından esnafların ortalama bir konuma sahip oldukları görülmektedir (Bknz. Tablo 5).

Anket dolayısıyla ziyaret edilen işyerlerinde işletme sahiplerinin ve temsilcilerinin tamamının kendilerine verilen selamı aldıkları, işyerine gelenleri güler yüzle karşıladıkları görülmüştür. Ayrıca birkaç işyeri dışında genel olarak işyerlerinin temiz, düzenli, iyi aydınlatılmış ve havalandırılmış olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 5. İşletme Sahiplerinin Genel Görünümü ve Davranışları.

Soru No	Sorular	Ort.	Std. Sapma
S20	Giyim-kuşamlarına, saç ve sakal traşlarına özen gösterme	2,7400	1,29193
S21	Kendi aralarında, çalışanlarla ve müşterilerle küfürsüz ve düzgün konuşma	3,0000	1,42134
S22	İşyerini "ekmek teknesi" olarak görme	4,4900	1,01995
S23	İşyerini "besmele" ile açma	4,3800	,76251
S24	"Helal rızık" kazanmaya özen gösterme	4,3500	,89188
S25	Çalışmayı ibadet olarak görme	4,0000	1,11916

Tablo 5'teki sorular teker teker incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır:

Deneklerin %10'u işletme sahiplerini *"Giyim-kuşamlarına, saç ve sakal traşlarına özen gösterme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %21'i "iyi", %24'ü "orta", %23'ü "kötü" ve %22'si ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir. Yapılan gözlemlerde genelde işletme sahiplerinin kılık kıyafetine dikkat ettiği ve bir çoğunun traşının iyi olduğu görülmüştür. Bazı işletme sahiplerinin ise, sakal bıraktığı gözlemlenmiştir.

Deneklerin %18'i işletme sahiplerini *"Kendi aralarında, çalışanlarla ve müşterilerle küfürsüz ve düzgün konuşma"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %25'i "iyi", %17'si "orta", %19'u "kötü" ve %21'i ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir. Yapılan gözlemlerde anket ve gözlem yapılan süre boyunca hiç küfürlü konuşmayla karşılaşılmamıştır.

Deneklerin %75'i işletme sahiplerini *"İşyerini 'ekmek teknesi' olarak görme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %9'u "iyi", %9'u "orta", %4'ü "kötü" ve %3 ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir.

Deneklerin %51'i işletme sahiplerini *"İşyerini 'besmele' ile açma"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %39'u "iyi", %8'i "orta", %1'i "kötü" ve %1 ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir. Yapılan görüşmelerde alkol tüketimini alışkanlık haline getiren işletme sahiplerinin bu bağlamda değerlendirilmediği görülmüştür.

Deneklerin %56'sı işletme sahiplerini *"'Helal rızık' kazanmaya özen gösterme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %28'i "iyi", %13'ü "orta", %1'i "kötü" ve %2'si ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir.

Deneklerin %47'si işletme sahiplerini *"Çalışmayı 'ibadet' olarak görme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %16'sı "iyi", %32'si "orta" ve %5'i ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir. Çok kötü cevaplarının verilme sebebi, yine alkol kullanan esnafın bu kapsama dahil edilmek istenmemesi ile ilgilidir.

İşletme Sahiplerinin Mesleki Gelişme ve Çevre Konusundaki Düşünceleri

İşletme sahiplerinin özellikle fakirlere, öğrencilere vs. maddi yardımlar yapma ve kentin eğitim, sağlık ve kültür gibi ihtiyaçlarına destek verme konusunda kötü durumda olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, atık yağ, talaş vb. çöpleri yok etmede dikkatli oldukları görülmektedir (Bknz. Tablo 6).

Tablo 6. İşletme Sahiplerinin Mesleki Gelişme ve Çevre Konusundaki Düşünceleri.

Soru No	Sorular	Ort.	Std. Sapma
S26	Kendilerini mesleklerinde geliştirme ve yenilikleri takip etme	3,3700	1,25251
S27	Mesleğin saygınlığını koruma ve geliştirme	3,7100	1,22512
S28	Vergilerini, harçlarını, aidatlarını vb. zamanında ve dürüst bir şekilde ödeme	3,6400	1,23517
S29	Fakirlere, öğrencilere burs vb. yardımlar yapma	1,9200	1,16930
S30	Kentin sağlık, eğitim ve kültür gibi ihtiyaçlarına maddi ve manevi destek verme	1,7600	1,05524
S31	Atık yağ, talaş vb. çöplerini dikkatlice yok etme ve siteyi temiz tutma	4,2400	1,21539

İşletme sahiplerinin mesleki gelişme ve çevre konusundaki görüşlerine ayrıntılı olarak bakmak gerekirse:

Deneklerin %25'i işletme sahiplerini *"Kendilerini mesleklerinde geliştirme ve yenilikleri takip etme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %22'si "iyi", %24'ü "orta" ve %23'ü "kötü" ve %6'sı ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir. Yapılan görüşmelerde ekonomik nedenlerden dolayı esnafların bazı yenilikleri takip edemediği, mesleki seminer ve kurslara gidemediği belirlenmiştir.

Deneklerin %35'i işletme sahiplerini *"Mesleğin saygınlığını koruma ve geliştirme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %28'i "iyi", %12'si "orta" ve %23'ü "kötü" ve %2'si ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir.

Deneklerin %35'i işletme sahiplerini *"Vergilerini, harçlarını, aidatlarını vb. zamanında ve dürüst bir şekilde ödeme"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %18'i "iyi", %28'i "orta" ve %14'ü "kötü" ve %5'i ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir. Yapılan görüşmelerde vergi affı beklentilerinin normal ödemelerini yapanları rahatsız ettiği, ekonomik imkanlar elverdiği sürece ödemelerin zamanında yapılmasına gayret gösterildiği belirtilmişitir.

Deneklerin %5'i işletme sahiplerini *"Fakirlere, öğrencilere burs vb. yardımlar yapma"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %5'i "iyi", %19'u "orta" ve %19'u "kötü" ve %52'si ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir. Yapılan görüşmelerde işletme sahiplerinin maddi sıkıntıları nedeniyle bu tür faaliyetlere katılamadığı belirtilmiştir.

Deneklerin %11'i işletme sahiplerini *"Kentin sağlık, eğitim ve kültür gibi ihtiyaçların maddi ve manevi destek verme"* konusunda "iyi" olarak değerlendirirken, %13'ü "orta" ve %17'si "kötü" ve %59'u ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir. Yapılan görüşmelerde işletme sahiplerinin maddi sıkıntıları nedeniyle bu tür faaliyetlere katılamadığı belirtilmiştir.

Deneklerin %61'i işletme sahiplerini *"Atık yağ, talaş vb. çöplerini dikkatlice yok etme ve siteyi temiz tutma"* konusunda "çok iyi" olarak değerlendirirken, %21'i "iyi", %7'si "orta" ve %3'ü "kötü" ve %8'i ise "çok kötü" olarak değerlendirmiştir. Yapılan görüşmelerde atıkların imha ekipleri tarafından hem de ücret verilerek toplatıldığı belirtilmiştir.

Bilecik Küçük Sanayi Sitesinin Sorunları

Deneklere yöneltilen, "Sizce işletme sahipleri arasındaki ilişkiler açısından, "Bilecik Küçük Sanayi Sitesi'ndeki en önemli ve öncelikli sorun nedir?" sorusuna verilen cevaplar Tablo 7'de özetlenmiştir.

Tablo 7: Sanayi Sitesinin Öncelikli Sorunları.

Sorunlar	**Kişi Sayısı**	**Yüzde**
İlişkiler arasında zayıflık, kopukluk ve diyalog eksikliği	45	45,0
Çekememezlik	16	16,0
Güven eksikliği var	8	8,0
Saygı yok	8	8,0
Yeterince biraraya gelinmemesi	6	6,0
Sorun yok	5	5,0
Yönetim sorunların çözümünde çaba göstermiyor	3	3,0
Menfaat ön planda dürüstlük yok	3	3,0
Dedikodu	3	3,0
Herkesin maddi sıkıntılarının olması	3	3,0
Toplam	**100**	**%100**

İşletme sahiplerinin birbirleriyle mesleki konulardaki ilişkilerinin yeterince iyi olmadığı görülmektedir. Burada işletme sahiplerinin kendi işletmelerinin çıkarları kadar, toplamda sitenin başarısıyla da ilgilenmeleri gerektiği konusunda bilinçlenmelerine ihtiyaç olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMALAR

Günümüzde işletmelerin sadece ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal bazı amaçlara da hizmet etmeleri gerektiği görüşü giderek önem kazanmaktadır. Bu çalışmada Bilecik Küçük Sanayi Sitesi'nde faaliyet gösteren işletmelerin sahiplerinin çalışanlarına, müşterilerilerine, sitedeki komşu ve rakip işletmelere, kente ve çevreye yönelik sosyal sorumluluk anlayışları ve uygulamaları inceleme konusu yapılmıştır.

Elde edilen araştırma bulguları değerlendirildiğinde işletme sahiplerinin çalışanlarına sağlıklı ve güvenli bir işyeri sunma, onlara alın terinin karşılığını verme ve sosyal güvence sağlama gibi konularda ortalamanın üzerinde bir performansa sahip oldukları görülmektedir. Bununla birlikte, çoğunlukla el becerisine ve ustalığa dayalı işlerin görüldüğü sanayi sitesinde yeni çırak, kalfa ve usta yetiştirmede ciddi sıkıntıların olduğu anlaşılmaktadır. Bunda mevcut çırak, kalfa ve ustaların almış olduğu ücretlerin düşüklüğü, 8 yıllık kesintisiz eğitim ve ailelerin çocuklarını daha prestijli mesleklerde görmek istemeleri gibi nedenlerin etkili olduğu söylenebilir.

İşletme sahiplerinin müşterilere kaliteli mal ve hizmet sunma, müşterilere ürün ve hizmetlerle ilgili doğru bilgi sunma, müşterilerden makul bir ücret talep etme ve yaptıkları işin arkasında durma gibi konularda iyi bir performans sergiledikleri görülmektedir. Bununla birlikte, işletme sahiplerinin müşterilere verdikleri sözleri tutma ve işlerini zamanında teslim etme konusunda ortalamanın biraz üzerinde bir performansa sahip oldukları görülmektedir.

İşletme sahiplerinin komşu esnafların düğün, nişan, yemek vb. davetlerine katılma, hastaları ziyaret etme, selam verip alma, hal-hatır sorma, onlara verdikleri sözleri tutma, müşteri gönderme, alet-edevatları ödünç verme, alma gibi konularda oldukça iyi durumda oldukları görülmektedir. Bununla birlikte, işletme sahiplerinin özellikle ihtiyaç duyan esnaflara borç para verme, onlara yaptırdıkları işlerin parasını zamanında ödeme, sanayi sitesi ile ilgili sorunları birlikte çözme, diğer işletme sahiplerinin arkasından işleri ve ustalıkları hakkında olumlu şeyler söyleme gibi konularda ortalamaya yakın ve/veya ortalamanın biraz üstünde oldukları görülmektedir.

İşletme sahiplerinin işyerlerini besmele ile açma, çalışmayı ibadet, işyerini ise ekmek teknesi olarak görme ve helal rızık peşinde koşma anlayışlarının çok güçlü olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, giyim-kuşamlarına, saç ve sakal traşlarına özen gösterme ve kendi aralarında ve müşterilerle küfürsüz ve düzgün konuşma açısından işletme sahiplerinin ortalama bir performansa sahip oldukları görülmektedir.

İşletme sahiplerinin özellikle atık yağ, talaş vb. çöpleri yok etmede dikkatli davrandıkları, buna karşın özellikle fakirlere, öğrencilere vb. maddi yardımlar yapma ve kentin eğitim, sağlık ve kültür gibi ihtiyaçlarına destek verme konusunda kötü durumda oldukları görülmektedir. Ayrıca, işletme sahiplerinin kendilerini mesleklerinde geliştirme ve yenilikleri takip etme konusunda yeterince iyi olmadıkları görülmektedir. Söz konusu eksikliklerin işletme sahiplerinin ekonomik sıkıntılarından kaynaklandığı tahmin edilmektedir.

Yukarıdaki veriler Ahilik geleneği ve kültürü bağlamında değerlendirildiğinde, esnafın büyük ölçüde bu kültürü yaşatmaya veya ayakta tutmaya çalıştığı söylenebilir. Bununla birlikte, işletme sahiplerinin ekonomik sıkıntılar ile boğuşmaktan sosyal ilişkilere yeterince zaman ayıramadıkları, komşularıyla ve meslektaşlarıyla birlik olmanın gücünden yeterince yararlanamadıkları görülmektedir.

Bu bulguların ışığında, Bilecik Küçük Sanayi Sitesi'nde faaliyet gösteren işletmelerin sahiplerine, site yönetimine, esnaf ve sanatkarlar odası gibi kuruluşlara aşağıdaki öneriler yapılabilir:

Yeni çırak, kalfa ve usta yetiştirmenin önündeki engeller dikkatli bir şekilde incelenerek giderilmesi için acilen önlemler geliştirilmelidir. Örneğin, çırak, kalfa ve usta bulunmakta zorlanılan meslekler daha iyi ücret sistemleriyle teşvik edilmelidir. Ayrıca, bu alanlarda çalışan insanların sigorta primleri ve gelir vergileri devlet tarafından ödenerek işyeri sahipleri desteklenebilir.

Müşterilerin siparişlerinin zamanında teslim edilmesi için iyi bir planlama ve zaman yönetimi gerçekleştirilmelidir. Müşterilere teslim tarihleri daha gerçekçi bir şekilde belirtilmelidir.

Zaman zaman toplantılar ve farklı organizasyonlar yapılmalı ve sitedeki işletme sahipleri arasındaki ilişkiler geliştirilmeli, daha gelişmiş sanayi siteleri ziyaret edilerek siteyle ilgili gerekli iyileştirmeler yapılmalıdır.

Tek tek sitedeki işyerlerinin geliştirilmesi kadar, sitenin bir bütün olarak da geliştirilmesine özen gösterilmelidir. Bu bağlamda, sitede olmayan ve fakat ihtiyaç duyulan alanlarda yeni işyerlerinin açılması teşvik edilmelidir. Böylece site bir cazibe merkezine dönüştürülmeli ve müşterilerin Eskişehir ve Bursa gibi çevre illere gitmesinin önüne geçilmelidir.

İşletme sahipleri mesleki gelişimlerine ve alanlarındaki yenilikleri izlemeye özen göstermelidirler. Bu bağlamda üniversitelerden, KOSGEB gibi kuruluşlardan destek istenebilir.

Sitede güvenlik görevlileri istihdam edilmeli ve siteye kamera sistemi kurulmalıdır. Ayrıca, site içerisinde ATM, PTT şubesi, berber dükkanı, sağlık ocağı, eczane, ambulans ve market gibi yerlerin açılmasında da yarar bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

AKÇA, G. (2004). *"Ahilik Geleneği ve Günümüz Fethiye Esnafı",* **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 14. Sayı, Güz, s.209-219.

ASLAN, E. (2007). "Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri Ve Küçük Sanayi Sitelerinde İhtiyaç Duyulan Meslekler İle Yeterince Karşılanamayan Meslekler Ve Bu Konuda İşkur'un Rolü", (Uzmanlık Tezi), **T.C. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı**, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.

AYDEMİR, M. (1999). *"Sosyal Sorumluluk (SA 8000) Standardı",* **DEÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 3, Ekim/Kasım/Aralık, s.1.

Aydemir, M. ve Barutçu, S. (2010). *"Ahilik Modern Türk ve Akraba Toplulukları İçin Bir Model Olabilir Mi?",* **2. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi**, 30 Mayıs - 6 Haziran, Prizren, Kosova, s.1757-1772.

BAYRAM, M. (2001). *"Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi",* **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 10. Sayı, Güz, s.1-11.

ÇAĞATAY, N. (1993). *"Ahiliğin Ortaçağ Anadolu Toplumuna Etkileri"*, **I. Uluslar arası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 13-15 Ekim, s.33-43.

ÇALIŞKAN, K. (2010). *"21. Yüzyılın kurumu: Ahilik",* http://www.ntv.com.tr/news/76143.asp?cp1=1. 2008, 15.03.2010.

ÇİFTLİKLİ, M. (2002). *"Çağını Yakalayan Organizasyon: Ahilik",* http://www.osmanli.org.tr/osav/osav.asp?lang=1&bolum=4&id=323. 25 Ekim.

DEMİRPOLAT, A. ve AKÇA, G. (2004). *"Ahilik ve Türk Sosyo-Kültürel Hayatına Katkıları",* **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 15. Sayı, Güz, s.355-376.

DEMİRTAŞ, D. (1998). *"Ahililik Haftası Biterken",* http://arsiv.zaman.com.tr/1998/10/19/kultur/6.html, 19.10.1998.

DÖNEK, E. (2000). **AHİLİK Ahlakla Kalitenin Buluştuğu Bir Esnaf Teşkilatlanma Modeli**, Kayseri Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği Yayını, Aralık 2000.

EKİNCİ, Y. (1989). **Ahilik**, 2. Baskı, Ankara.

FERRELL, O. C. ve FRAEDRICH, J. (1994). **Business Ethics, Ethical Decision Making and Cases**, Second Edition, Houghton Mifflin Company.

FREEMAN, R. E. (1984). **Strategic Management: A Stakeholder Approach**, Pitman Press, Boston.

GÜLVAHABOĞLU, A. (1991). **Sosyal Güvenlik Öncüsü Ahi Evran Veli ve Ahilik**, Memleket Yayınları, Ankara.

GÜRATA, M. (1975). **Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar**, TİSA Matbaacılık Sanayii, Ankara, s.74-75.

ÖZTÜRK, N. (2002). *"Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi",* **DPÜ, SBE Dergisi**, 7, 43-56.

POYRAZ, O. (1993). "*Ahi Örgütleri"*, **I. Uluslar arası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 13-15 Ekim, s139-144.

SCHERMERHORN, J. R. (1996). **Management**, Fifth Edition, John Wiley & Sons, Inc.

SANAYİ VE TİCARET BAKANLIĞI (2011). *"Küçük Sanayi Siteleri Hizmetleri,"* http://www.sanayi.gov.tr/ServiceDetails.aspx?dataID=188&catID=307&lng=tr, 17.05.2011.

ÜLGENER, S. F. (1981). **Zihniyet ve Din**, Der Yayınları.

YALKIN, S. (1993). *"Esnaf-Sanatkar Kesiminin Tarihinde Ahiliğin Önemi",* **I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 13-15 Ekim, s.177-181.

YILMAZ, A. (1995). ***"Ahilikte Din ve Ahlak Eğitimi,"*** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) **T.C. DEÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı**, s.12.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

MÜLKİYET KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ SÜRECİNDE ORTAÇAĞ VE REFORM HAREKETİ

Ramazan KILIÇ*
Mine DEMİRÇELİK**

Özet: Mülkiyet kavramı, ekonomik kavramların en önemlilerinden birisi olup, mülkiyet ilişkileri, üretim ilişkileri ve toplumsal olayların temelinde yatan bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Kavramın ortaya çıkışı, ilkel topluluklara kadar uzanmakta olup, meydana gelen önemli sosyal, ekonomik, dini ve siyasi gelişmelerle birlikte anlam ve içerik bakımından önemli değişikliklere uğramıştır. Toplumun sınıflara ayrılmasının, sınıflar arasındaki çatışmaların en temel noktası olan mülkiyet kavramının ne olduğunun anlaşılması, ekonomik ve toplumsal çözümlemeler yapmak için oldukça önemlidir. Bu bağlamda çalışma kapsamı içerisinde, Batı'da Kilisenin egemenliği altında bin yıldan fazla süren Ortaçağ'da mülkiyet ilişkileri ve Reform'la birlikte gelen dinde yenileşme çabalarıyla birlikte mülkiyet kavramına ilişkin bakış açılarındaki değişmeler ele alınmıştır. Ortaçağ düzenine hâkim olan feodal toprak düzeni, Kilisenin rolü, Skolastik düşüncenin en önemli ve etkili temsilcisi olan St. Thomas Aquinas, Reform hareketinin önemli temsilcileri olan Martin Luther ve John Calvin'in mülkiyet hakkındaki görüşleri bu anlamda ele alınmış ve incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Feodalizm, Martin Luther, John Calvin

HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF PROPERTY IN THE MIDDLE AGES AND THE REFORM MOVEMENT

Abstract: The concept of property, is the most important economic concepts, property relations, production relations and the underlying social phenomena is emerging as a problem. The emergence of the concept, reaching up to primitive communities is important in the social, economic, religious, and political developments, has undergone significant changes with respect to the meaning and content. Separation of the classes of society, the basic point of conflict between the classes is to be understood the concept of property, economic and social analysis is very important to do. In this context, within the scope of the study, which lasted more than a thousand years under the rule of the church in the West in the Middle Ages religion that came with the reform of property relations and the efforts of Reform'la with changes in angles of view on the concept of ownership is considered. Territorial organization of the medieval feudal order of the judge, the role of the church, St. Scholastic thought, which represents the most important and influential. Thomas Aquinas, Martin Luther and John Calvin are important representatives of the Reform movement views on property in this sense have been studied and analyzed.

Key words: Feudalism, Martin Luther, John Calvin

GİRİŞ

Mülkiyet kavramı, ekonominin en önemli kavramlarından biri olmakla beraber, aynı zamanda toplumsal bir olgu ve hukuki bir olay olup, çeşitli teorilerin ve akımların da temel dayanağı olmuştur. Tarihsel gelişim süreci incelendiğinde, toplumsal, dini ve ekonomik değişim ve dönüşümlerin, mülkiyet kavramından bağımsız olmadığı, hatta birbirleriyle neden-sonuç ilişkisi bağlamında devamlı etkileşim içerisinde oldukları görülür. Bu bağlamda, yaklaşık bin yıl boyunca Batı'ya hâkim olan, din ve Kilise baskısı altında yaşanan Ortaçağ sürecinden, reformla birlikte gelişen yenileşme ve değişme çabalarında mülkiyet kavramının rolü önemlidir.

* Doç.Dr. Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, Öğretim Üyesi
*İktisat Bilim Uzmanı

ORTAÇAĞ'DA MÜLKİYET

Ortaçağ Avrupa'sında, ekonomik ilişkileri ve mülkiyet düzeninde beliren değişikliği etkileyen en önemli iki olay, Batı Roma İmparatorluğunun yıkılışı ve bu yıkılışın nedeni olan Cermen istilâsı sayılabilir. Böylece eşit olmayan gelişme seviyesindeki medeniyetlerin karşılaşması ve birleşmesi imkânı doğmuştur. Hiç şüphesiz Roma dünyası tek bir birim değildi. Roma medeniyeti çeşitli mahalli gelenekleri içine almış olup bu gelenekler türlü sosyal sınıflar arasında birbirine benzemeyen hayat şekillerinin belirmesinde rol oynamıştır (Güriz, 1969: 71). Bu düzen Ortaçağ Düzeni olarak tanımlanmaktadır.

Ortaçağ düzeni, Roma İmparatorluğunun yıkılışıyla oluşan otoritelerin kendi alanlarında hakim olduğu, Kilise tarafından tanımlanmış (uhrevi ve dünyevi) tüm alanlarda, nüfuzunu rakipsizce gerçekleştirdiği ve Kilisenin kutsadığı imparatorun diğer otoritelerce tanındığı bir düzendir. Roma İmparatorluğu dağıldıkça güç kazanan Hıristiyan Kilisesi, ruhani ve maddi otoritesini genişletmiştir (Heaton, 1995, s. 59). Bu düzen, papa, imparator ve lokal güçlerin karşılıklı bağımlılığına dayanır (Çetin, 2002, s. 80). Ortaçağda Avrupa'ya damgasını vuran iki temel yapı vardır. Bunlardan biri sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkileri toprakla örtüştüren ve Ortaçağda Avrupa'da yaşam tarzını belirleyen feodalitedir. Diğeri ise dini ve kurumsal faaliyetleriyle Avrupa toplumunu kendine bağlı ve bağımlı hale sokmuş olan Kilisedir (Çetin, 2002: 81).

Ortaçağ boyunca, Batı Avrupa Yönetimleri başta egemenliği sınırlı bir kral ve ülke yönetimini ellerinde bulunduran feodal beyleri ile Kilise arasında paylaşılmıştı. Kralın gücü oldukça sınırlı bulunmaktaydı. Malikane bünyesinde ise; feodal beylerin, topraklarında çalışanlar üzerindeki otoriteleri sınırsızdı. Bu toprakları işleyen serflerin (kölelerin) yer değiştirmeleri, başka malikaneden birisiyle evlenmeleri v.s. feodal beyin iznine bağlıydı. Öte yandan Ortaçağ boyunca geniş topraklara ve taşınmaz mallara sahip olan Kilisenin güçlenmiş otoritesinin, Batı Avrupa toplum yönetimindeki yeri oldukça önemliydi (Aydemir ve Güneş, 2006: 138).

Ortaçağ anlayışında hiyerarşi fikri de önemli bir yere sahip bulunuyordu. Feodal sistem, toprak mülkiyetinde hiyerarşi fikrine dayanıyordu. Senyör, vasal, serf, serbest köylü hiyerarşik ilişki içinde toprakla ilgilenme durumunda idi (Güriz, 1993: 195).

Feodal Toprak Mülkiyeti

Ortaçağın V. yüzyıldan IX. yüzyıla kadar uzanan ilk döneminde, kendine ait bir toplum tipi ve değerler ölçeği olan bir üretim tarzına bağlı, yeni bir tarihsel sistem ortaya çıkmıştır. Bu da feodal sistemdir (Ülgen, 2010: 3).

Çökmekte olan Roma İmparatorluğu'nun son yılları ve bu imparatorluğun barbarların istilasına uğrayışı bir miktar üretim güçlerinin tahribine yol açmış; tarım azalmış; sanayi, parasızlık yüzünden çürüme haline gelmişti, ticaret yavaş yavaş yok olmuş ya da şiddetle yasaklanmış, şehir ve köy nüfusu azalmıştı. Bu şartlardan ve bu şartların belirlediği askeri örgütlenme tarzından Cermen askeri yasasının etkisi altında feodal mülkiyet gelişmiştir. Tıpkı kabile mülkiyeti ya da komünal mülkiyet gibi bu da bir komün üzerine kuruludur; ama doğrudan doğruya üretimde bulunan sınıf eski komünde olduğu gibi köleler değil serfleşmiş küçük köylülerdir (Hançerlioğlu, 1972: 80-81).

Feodal toplumun genel özelliklerini ise şu şekilde sıralamak mümkündür: (Ülgen, 2010: 5)

1.İlkel bir üretim tarzı,
2.Hiyerarşik bir toplumsal tabakalar düzeni,
3.Bir kültür veya dünya görüşü veya değerler kümesidir.

Feodal düzen, Ortaçağ'ın sosyal, siyasal, ekonomik ve hukuki düzenini belirleyen sistemi ifade etmesi bakımından oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Fakat bu zenginliğe rağmen onun, öncelikle bir üretim tarzı olduğunu ve 10. yüzyılda istikrar kazandığını belirtmek gerekir. Bu üretim tarzının esası ise, bağımlı dolaysız üreticiler (serfler)

tarafından üretilen artı değere, toprak sahibi sınıf (senyörler) tarafından emek-rant, ürün-rant ya da para-rant olarak el konulmasıdır (Bulut, 2006: 17). Feodal toplumda üretim sisteminin temelini, feodal beyin üretim araçlarındaki özel mülkiyeti ve onun artık öldürme yetkisinin olmadığı fakat özgürce alıp satabildiği serfler üzerindeki yarı mülkiyeti oluşturur. Fakat köleci toplumdan farklı olarak serflerin sınırlı bir mülkiyet hakları vardır. Kendi iş araçlarına sahiptirler ve feodal beye hizmet ettikten sonra ürettiklerinin geri kalanını kendileri alırlar. Bu durum serflerin yaptıkları işe ilgi duymalarını sağlamış ve üretimde artışa neden olmuştur (Etgü, 2008: 120).

Feodal yapıdaki tarımsal bir işletmenin toprakları üçe ayrılmaktadır:

1.Doğrudan senyörün hesabına işlenen tarlalara Latince'de "demense" adı verilmektedir. Efendiye ait anlamına gelmektedir.

2. Serf tarlalarına ise Latince'de "terra mansinoria veya mansus sevi" adı verilmektedir.

3. Tarımsal işletme, "Communia" veya "marca communis" yani orman, çayır, mera gibi alanları da kapsamaktadır. Ayrıca sistemin nasıl işlediğini belirten işlenmemiş toprak anlamındaki "terra inculta" da bulunmaktadır (Kılıçbay, 2005: 73).

Başka bir deyişle feodal üretim tarzında temel toplumsal sınıfları, toprak üzerinde babadan oğla geçen bir mülkiyet hakkı olan feodal beyler ya da senyörlerle, üretimi gerçekleştiren ve toprağa bağlı köylüler veya serfler oluştururlardı. Artık değerin (karın) üreticiden alınması sürecinde topraktaki özel mülkiyet ve onun ardında serfliğin hukuksal konumu önem kazanmıştır. Güçlü bir merkezi devletin olmayışı yalnız siyasi alanda değil, vergi toplama, yargılama gibi alanlarda da egemenliğin feodallerin eline geçmesini sağlamıştır (Pamuk, 1998: 20-21). Zamanla serf-Senyör (Kont, Viskont) bağımlılığı ve onun sağladığı kazançlar, miras yoluyla geçmeye başladı. Bundan böyle bu haklara fief adı verilmeye başlanmıştır. Senyör, mülkiyet, adaleti yerine getirmek ve vergi almak gibi hakları da elinde bulundurmaktaydı. Tarihçi Guizot'un formülüne göre feodalite, "Hükümranlıkla mülkiyetin birbirine karışması" dır (Challaye, 1969: 56).

Serfler, doğa koşullarına bağımlı bir tarım toplumunda yaşayıp oldukça ileri teknolojik (ilkel) düzeyde toprağı ekip biçmeliydiler ki, yetişen ürünle hem kendi yaşamlarını devam ettirebilmeli hem de ürünün belli bir kısmını senyöre verebilsinler. Savaşmak nasıl ki senyörlerin işi ise, tüm toplumun ihtiyaçları için üretim yapmak da serflerin işiydi. Bu yüzden serflerin gerçekten de çok çalışmaları gerekiyordu. (Özyüksel, 1997: 44).

Feodal düzen, kendisini var eden toplumsal koşulları yaratan Batı Roma İmparatorluğu'nda köleci düzenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle evrensel değil de, Batı toplumlarına özgü olarak kabul edilmektedir. Kölelerin özgürlüğüne değil, başka biçim ve yönleriyle yeni bir egemenliğin altına girmelerine dayalıdır. Mülkiyet hukukunun köleci düzene göre daha gelişkin yeni bir evresini oluşturmaktadır. Sınıfsal temelini, üretim araçları mülkiyetini tam olarak elinde bulunduran toprak derebeyleri ile çok sınırlı mülkiyet hakkına sahip köylü sınıfları oluşturmaktadır (Ülgen, 2010: 3-4).

Ortaçağ düzeninin sosyal organizasyonu olan feodalite, "bütün ilişkilerin ve çatışmaların çerçevesini ve her şeyin meşruiyet kaynağını oluşturan, tek, bütün ve bölünmez bir Hıristiyan ülkesinin varlığı; iktidarın, hiyerarşik olarak birçok yönetim birimleri arasında dağılımı ve parsellenmesi; kralın dünyevi sahada "evrensel nüfuz" iddiası; papalığın uhrevi sahada "evrensel nüfuz" iddiası; kral ve Kilise arasında Hıristiyan dünyası ve toplumu üzerinde üstünlük mücadelesi" olarak karakterize edilebilir (Çetin, 2002: 81).

Toprak mülkiyetinin feodal örgütlenmesinin kasabalarda lonca mülkiyeti biçiminde, zanaatların feodal örgütlenmesi biçiminde bir karşılığı vardır. Burada mülkiyet, birey olarak her kişinin emeği üstündeki mülkiyetten ibarettir. Böylece feodal dönemde başlıca mülkiyet biçimi, bir yanda serf emeğinin zincirle bağlı bulunduğu toprak mülkiyeti,

öte yanda gündelikçilerin emeğine hükmeden küçük sermayeli bireysel emektir. Her ikisinin de örgütlenmesini belirleyen, üretimin sınırlı şartları, toprağın küçük ölçüde ve ilkel olarak işlenmesi ve sanayinin zanaat tipi şeklinde olmuştur. Feodalizmin altın çağında pek az iş bölümü vardır. Her toprağın kendi içinde, şehirle köy çelişkisi barınmaktadır. Daha geniş bölgelerin feodal krallıklar olarak gruplaşmaları, toprağın sahibi soylular için olduğu kadar kasabalar için de zorunluluktur (Hançerlioğlu, 1972: 81).

Feodal sistemin temel unsurlarından birisi olan manor, senyörün malikanesini ve buna dahil tarım topraklarını ifade etmektedir. Senyörün himayesine muhtaç bulunan kiracılar, kendilerine sağlanan himaye karşılığında, toprak gelirinin belli kısmını, kendilerini himaye eden senyöre vermek borcu altında bulunmaktaydılar. Bundan başka, senyöre ait olan topraklar üzerinde karşılıksız çalışmak mecburiyeti toprak kiracılarına ve topraksızlara yüklenmiştir (Güriz, 1969: 73).

Senyörlük, her şeyden önce "toprak sahibi olmak" demektir; ancak bu toprak, üzerinde doğrudan bağımlı üreticilerin yaşadığı bir toprak olarak nitelendirilir. Serfler, sadece senyörün doğrudan kendi işlediği alandan elde ettiği ürünün miktarını arttırmakla kalmıyor, aynı zamanda senyörün tarlalarının işlenmeden kalacağı bir emek gücü deposu oluşturuyorlardı (Bloch, 1995: 205).

Ancak unutmamak gerekir ki, bu ekonomik realitenin yanında Roma hukukunun mutlak mülkiyet kavramı da değişmiş, yumuşamış bulunuyordu. Malikin bazı ödevleri olduğundan söz ediliyordu. Özel mülkiyet, mutlak ve bölünmeyen bir hak olmaktan çıkmıştı. Yani Roma hukukunun malike mutlak haklar sağlayan mülkiyet anlayışı değişmişti. Mülkiyet hakkı parçalanmış hiyerarşik özellik taşıyan hakların ve ödevlerin konusu durumuna gelmişti. Ayrıca feodal mülkiyet düzeni, mülkiyet konusu olan varlıkların birikmesinde de önemli bir etken olmuştur (Güriz, 1969: 74).

Kilise ve Mülkiyet Yaklaşımı

Ortaçağ ekonomik düzeni karşısında Kilisenin durumu üzerinde de durmakta fayda vardır. Ortaçağ ekonomisi geniş ölçüde tarıma dayanmakta olup, insanların büyük çoğunluğu geçimini tarımsal üretim sayesinde sağlamaktaydılar. Tarıma dayalı bir ekonomik sistem ise, bu kolda çalışanların büyük çoğunluğunu serf haline getirmiştir. Tarım topraklarından elde edilen gelirin büyük bir kısmına Kilise sahipti. Bu nedenle Kilise, uygulanan sistemin haklılığını veya haksızlığını tartışılmasını istememekteydi. Çünkü mevcut mülkiyet sisteminin tartışılması, Kilisenin büyük gelir kaynağını tehlikeye düşürebilirdi. Ancak Ortaçağda hiç olmazsa teorik olarak ahlâki bir amaca yönelmeyen bütün ekonomik faaliyetlere şüpheli bir gözle bakılıyordu. Maddi zenginliklerin ikinci derecede de olsa gerekliliği kabul ediliyor ve bunlar olmaksızın insanların kendilerini besleyemeyecekleri ve birbirlerine yardım edemeyecekleri belirtiliyordu. (Güriz, 1969: 77).

Çok sayıda ve genellikle geniş alan kapsayan toprak sahipliklerinin pek çoğu Kilise senyörüydü. Piskoposlar, manastır rahiplerinin ve bütün manastırların senyörüydüler. Ayrıca Kilise, dinsel ideolojik gerekçelerle bütün feodal sistemi destekliyordu. Tanrı gerçekten hepsinin senyörüydü. İnsanı ilk başta ilk günah esarete atmıştır. Serfler de kesinlikle insanın bu köleliğinin bedenleşmiş haliydi. Kilise, dünyevi senyörlerin müttefiki ayrıca bütün feodal sistem kemerinin kilit taşı olarak kabul ediliyordu (Ülgen, 2010: 8).

Kilise, elinde bulunan toprakların gittikçe artmasıyla birlikte, toprak baronlarının en büyüğü haline dönüşmüştür. Böylece Kilise, feodal düzen içinde mutlaka hesaba katılması gereken bir sınıf haline gelmiş ve bu da K

ilisenin biçimsel otoritesinin genişletilmesi gibi bir arzunun doğmasına yol açmıştır (Ben ve Amıttay, 1983: 94).

Kilise bütün Hıristiyan dünyasına yayılmış bir örgüttür. Herhangi bir otoriteden daha güçlü, daha yaygın, daha eski ve daha sürekli olmuştur. Ortaçağ dinsel değerlere göre şekillenmiş bir çağ idi ve Kilisenin muazzam bir maddi ve manevi gücü vardı. Hıristiyanlığın amaçları doğrultusunda toplumun her alanına el atıp eğitimden vergiye her türlü

toplumsal ilişkilere müdahale etmiştir. Kilise bu çağlarda dünyevi iktidarın yani kralın papaya bağlı olmasını, onun emir ve direktifleri altında hüküm vermesini savunmuştur. Dünya krallığının Tanrı krallığına boyun eğmesi gerektiğini söylemişlerdir. Papa bu yüzden tek egemenlik merkezi olarak kabul ediliyor ve krala bağımlı bir konumda olması asla düşünülemiyordu (Çetin, 2002: 82).

St. Thomas Aquinas'ın Mülkiyete Bakışı

Hıristiyanlık, ortaya çıkmasıyla birlikte sosyo-ekonomik yapıyı derinden etkilemiş ve Kilise, toplum üzerinde etkili bir kurum olmuştur. Günümüzde dinine bağlı Hıristiyanlar dahil herkes, Hıristiyanlığın Ortaçağdaki uygulamalarının büyük bir bölümünün gereksiz ve dinsel yaşamı engelleyen inançlar olduğu sonucuna varmışlarıdır. Bu dönemde dini inançların etkisi altında faiz, adil fiyat, adil ücret gibi kavramlar yoğun olarak tartışılmıştır. Bu dönemde dinsel ve felsefi düşünce olarak "Skolastik" düşünce doğmuştur. Skolastik düşünce, bilgi ve inancın uzlaştırılması olarak tanımlanmaktadır. Skolastik düşüncenin en ünlü ve en etkili kişisi St. Aquino'lu Thomas'tır (Kılıç, 2006: 29). Bir Hıristiyan teolog olan Thomas Aquinas, nihayetinde resmi Kilise öğretisi haline gelen Aristotelesçi ve Hıristiyanlığa ait fikirlerin bir sentezini yazmıştır. Bu sentez, Hıristiyan inancına yeni bir zemin sağlamış ve dünyevi hükümetler için bağımsız bir otoriteye izin verecek şekilde, Hıristiyanlığın siyasal düşüncesinin yeniden tanımlanmasını önermiştir (Tannenbaum ve Schultz, 2005: 125).

St. Thomas, özel mülkiyetin, bu kurumu geçici ve belirsiz olarak kabul eden düşünürlerin aksine, yozlaşmış insan ilişkilerinin bir ürünü olmadığını, mülkiyetin tüm çeşitlerinin Tanrı'ya ait olması nedeniyle, tam aksine insan ve nesne arasındaki ilişkileri düzenlediğini savunmuştur. St. Thomas'a göre, var olan tüm mülkiyet biçimleri, toplumsal düzenin korunabilmesini sağlamak için muhafaza edilmelidir (Ben ve Amıttay, 1983: 100).

Aquino'lu Thomas'a göre; ticaret adil olması şartıyla meşru olarak kabul edilebilirdi. Servet edinmek meşru kabul edilmekle birlikte insanların servet hırsına kapılmamaları ve serveti sosyal hizmetler amacıyla harcamaları öğütlenmiştir (Kılıç, 2006: 30).

St. Thomas Aquinas, mülkiyetin insanlar arasında dağılımının yani özel mülkiyet kurumunun, insanın günahkâr tabiatı sonucu olduğu yolunda Hıristiyan düşünürlerin kendisinden önce belirttikleri görüşü reddetmeye teşebbüs etmemiştir. Bu yüzden, onu yorumlayanlar, özel mülkiyetin günah sonucu olduğu fikrini, benimsediğini söylemektedirler (Güriz, 1969: 45).

St. Thomas özel mülkiyet kurumunun doğruluğunu ve yararlılığını açıklarken sistemine Aristo'nun hangi ölçüde etkili olduğu, daha iyi anlaşılmaktadır. Özel mülkiyetin haklılığını şu kanıtlarla göstermeye çalışmaktadır: (Güriz, 1969: 46).

1. İnsan, sadece kendine ait olanı üretme hususunda, herkese ve çoğunluğa ait olanı üretmeye oranla daha isteklidir. Çok sayıda hizmetçinin bulunduğu evlerde görüldüğü gibi, insanlar çalışmaktan kaçarlar ve toplum için üretimi başkalarına bırakmaya uğraşırlar.

2. Her insan kendine ait şeyleri üretirse hayat daha düzenli ve kolay hale gelir. İnsanların ortak üretme ve bölüşme durumunda olmaları karışıklığa neden olur.

3. Her insan, kendine ait olandan hoşnut olursa toplumda daha barışçı bir düzen kurulabilir. Mallar insanlar arasında dağıtılmadığı zaman sık sık çatışmalar görülebilir.

Özel mülkiyetin bu savunması, daha sonraki yüzyıllar boyunca, özel mülkiyet kurumu taraftarlarının temel dayanaklarından biri olduğu gibi, bu kuruma karşı çıkanların da ağır saldırılarının hedefi olmaktan kurtulamamıştır.

Thomas, din ile dünyayı uzlaştırma çabası içinde, birçok çelişmelere düşmüştür. Örneğin, bütün insanların eşitliğini savunduğu halde ki Hıristiyanlık açısından bunu savunmak zorundadır, köleliği zorunlu ve yararlı bulur. Mal edinmeyi uygun görür, ama sınırlamaya kalkar, mülkiyet, kişilerin sosyal durumunu koruyacak kadar olmalıdır, der. Burada, kurulu düzenin korunması pahasına, ayrıca, Hıristiyanlıkla da çelişmeye düşmektedir. Bilindiği gibi, Hıristiyanlık mal edinmeye karşıdır. Thomas'ın ekonomik düşünceye getirdiği bir yenilik, narh statüsüdür; bir şeyi gerçek değerinden pahalıya satmayı ya da ucuza satmayı (damping) yasaklamıştır (Hançerlioğlu, 2002: 307).

Thomas'ın mülkiyet hakkındaki doktrini tarihte çok büyük sonuçlar meydana getirmiştir. Thomas'ın tezinde temelde insanların eşit oldukları ve katı ahlak kuralları bulunmaktadır. Ancak Thomas sonradan Ferdi mülkiyetin önemi ve servet farklılıklarının meşruluğunu kabul eder. (Challaye, 1969: 64).

REFORM HAREKETİ VE MÜLKİYET

Reform Düşüncesine Genel Bakış

Reform kavramı, Avrupa'da 16. yüzyılda Hıristiyanlık dininde meydana gelen yeni yorum ve düzenlemelere verilen addır. Rönesans'tan farklı olarak dini anlamda kişinin kendini yeniden kavraması Kilisenin hakimiyetinden kurtuluşunu öngörmüştür. Reform hareketleri öncelikle Almanya'da başlamış, daha sonra da Fransa, İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinde etkili olmuştur (Kılıç, 2006: 39).

Yeni biçimleniş anlamındaki Reformasyon, yeniden doğuş anlamındaki Rönesans çığırı içinde yer alan dinsel bir akımdır. Alman papazı Martin Luther'in 1517 yılında Wittenberg Kilisesi'nin kapısına astığı, Katolik Kilisesine karşı ünlü protestosu yüzünden Protestanlık adını alan bu akım, gerçekte genel düşünceyi dile getiriyordu. Katolik Kilisesi, Rönesans'ın getirdiği yeni hayat görüşüne uymayacak kadar donmuş, bozulmuş ve köhneleşmişti. Fransa'da Calvin ve İsviçre'de Zwingli'nin geliştirdikleri Protestanlık, sonradan Calvinizm aracılığıyla İngiltere'ye geçerek Anglikanizm'i doğurmuştur (Hançerlioğlu, 2002: 169).

Reform hareketlerinin temel dayanak noktası şu idi: bireylerin doğrudan Tanrıyla ilişki kurabileceğini, bunun için Kiliseye ve onun dinsel ve törensel kurallarına gerek olmadığını, insanların İncili kendilerinin okuyup yorumlayacağını, Tanrı'yla kulu arasına hiçbir şeyin giremeyeceğini savunmaktır (Çetin, 2002: 86).

Reformasyon, Avrupa'nın her tarafına derinlemesine girmemiştir. Doğrudan etkileri İskandinavya, Hollanda, Almanya'nın büyük bölümü, Fransa ve İsviçre'nin bir kısmı, Büyük Britanya ve İrlanda'nın kuzey kısmıyla sınırlıdır. Aşağı yukarı Avrupa nüfusunun dörtte birini barındıran bu bölgelerdeki dinsel alt üst oluş derin olmuştur. İlk olarak mülkiyet ve gelirde büyük bir paylaşım meydana gelmiştir. İngiltere'de manastırlar ilga edilmiştir. Bunlara ait bina, toprak ve menkuller krallığın eline geçmiştir. Krallık ta bunların bir kısmını vermiş veya satmış, geri kalanları da kral mülkine eklenmiştir. Fakat krallık kendine gelir sağlayabilmek için bunları da tedricen satmak zorunda kalmıştır. Sıradan Kiliselerin mallarının çoğuyla birlikte dinsel loncaların malları ve zanaat loncalarının dinsel amaç için bulundurdukları mallar, krallık ve kent yönetimlerince müsadere edilmiştir. Hesaplandığına göre, İngiliz milli servetinin üçte biri böylece el değiştirmiştir (Heaton, 1995: 198).

XIV. yüzyıldan itibaren loncalar arasında gittikçe büyüyen bir farklılık belirmeye başlamıştı. Bazı esnaf loncası üyeleri diğerlerinden daha fazla sermayeye sahip bulunuyorlar bir veya iki kişi yerine beş veya altı kişi çalıştırıyorlardı. Bir süre sonra bazı loncaların, ancak belli bir sermayeye sahip olanları lonca teşkilâtına kabul etmeye başladıkları görüldü. Bazı loncalar ise tekelleşmek ve müşteriyi mümkün olduğu kadar çok sömürmek yolunu tuttular. Diğer taraftan lonca mensuplarının çoğunluğu, meydana gelen değişme yüzünden fakirleşmeye başladılar ve kendi geleneksel sanatları yanında diğer işleri yaparak hayatlarını sürdürme zorunluluğu ile karşı karşıya kaldılar. Lonca sistemindeki bu değişme, özellikle kalfaların durumunun gittikçe kötüleşmesinde rol oynadı. Çiftçinin durumunun da XVI. yüzyılın başlarında süratle kötüleştiği görülmektedir. Bunların büyük kısmı, toprağa çeşitli mükellefiyetlerle bağlı bulunuyorlar ve yüklendikleri ödevlerin gittikçe fazlalaştığını görüyorlardı. XVI. yüzyıl ekonomik hayatının

doğurduğu şartlar Ortaçağ sınıf yapısını temelinden sarsıyor, sermayenin, pazarın, rekabetin rolü gittikçe büyüyordu. Bu rolün XVI. yüzyılda, daha sonraki döneme göre daha az önemli olduğu doğru olmakla beraber, modern kapitalizmin bütün unsurları ortaya çıkmış bulunuyordu (Güriz, 1969: 80).

Ekonomik hayatta meydana gelen hareket ve dalgalanma orta çağın sınıf yapısı üzerinde önemli tesirler meydana getirmiş, yoksul sınıflar daha yoksul hale sokmuştu, orta sınıfın az gelirli zümresinin durumunu sarsmış, küçük aristokrasiyi buhran içine atmış, Kilisenin iktisadi kuvvetine karşı olan muhalefeti arttırmış ve yeni fikirlerin ortaya çıkmasına ve gelişmesine elverişli bir ortam hazırlamış bulunuyordu (Güriz, 1969: 81).

Reform hareketi , başta Luther ve Calvin gibi Hıristiyan din ve düşünce adamlarının baş kaldırmaları ve mevcut yönetimin Hıristiyanlığın temel öğretileriyle ters düşen bir tutum içinde bulunduklarını açıkça söylemleri ile başlamıştır. Reform hareketi, Kilise yönetiminin toplum hayatındaki engelleyici ve baskıcı gücünün yıkılmasına yol açmıştır. Reform hareketi, Kilisenin politik gücünü azaltmış ve Kilise topraklarının dağıtılmasına neden olmuştur. Kilisenin elindeki mülkler ve mallar

yer yer imalathanelere ve fabrikalara dönüştürülmüş, bu da iktisadi değişme sürecinin hızlanmasına ortam hazırlamıştır (Aydemir, Güneş, 2006: 143).

Reform hareketinin sonucu olarak Avrupa'da her yönüyle tarihsel bir değişim süreci başlamıştır. Bu süreç modern devlete gidişi hızlandırmıştır. Reform hareketi Rönesans'la birlikte Ortaçağa damgasını vuran Kilise tutuculuğu ve dinsel felsefeden kurtulmayı sağlayan "özgürlük hareketi" olarak ortaya çıkmaktadır (Çetin, 2002: 85).

Kilise bu hareketlerle yerel olarak tüm Avrupa'da güç yitirirken evrensel örgüt yapısı bozularak ulusal Kiliseler kurulmuştur. Ulusal Kiliseler de kralın iktidarına güçsüzlüklerinden dolayı boyun eğdiler. Din ve ulusal bilinç birbirini geliştirdi. Reform ulusal ayrımları güçlendirdi. Avrupa'nın din birliği ilkesi parçalandı. Kilise ticareti, çalışmayı, zenginliği kutsayan bir boyut kazandı. Protestan dini anlayış liberalizmin hem ekonomik hem siyasal alt yapısını oluşturdu. Böylece burjuva sınıfı önündeki din engelini de ortadan kaldırmış oluyordu (Çetin, 2002: 86).

Martin Luther ve Özel Mülkiyet

Martin Luther, Kilise öğretilerini bilen ve Hıristiyanlık inançlarına bağlı bir kişidir. Luther, Kilisenin düşünce ve iktisadi alandaki sınırlayıcı kurallarının tutarsızlığını ortaya koymuş, Ortaçağda Eflatun-Aristo felsefesiyle sentezleştirilmiş ve Hıristiyanlık öğretilerinin oluşturduğu statik düşünce çerçevesinin aşılmasını sağlamıştır. Düşünür, Almanya'da ticari faaliyetlerin yoğunlaştığı bir dönemde yaşamış ve bu faaliyetleri sınırlayan Ortaçağ iktisadi yaklaşımlarının tutarsızlığını fark etmiştir (Aydemir-Güneş, 2006: 143-144). Roma'ya yaptığı bir yolculuk sırasında orada bulunan din adamlarının yanlış tutum ve davranışları Luther'i derinden etkilemiştir. Daha sonra Wittenberg Üniversitesi'nde göreve başlayan Luther, burada çalışmalarını kutsal kitap ve dini metinler üzerinde yoğunlaştırmıştır. Bu çalışmalarının bir sonucu olarak da 1517 yılında "95 tez" hareketinin öncüsü olmuştur. Luther, 95 maddeden oluşan duyurularını Wittenberg Katedrali'nin duvarına asarak görüşlerini açıklamıştır. Alman Prenslerinin de Luther'in görüşlerin desteklemeleri nedeniyle bu görüşler giderek yayılmış ve Reform hareketi giderek gelişmiştir (Kılıç, 2006: 40). Luther'in isteği ne ayrımcılık ne de yeni bir tarikat kurmaktı, tek istediği evrensel Kiliseye bir çeki düzen vermektir (Stauffer, 1993: 30).

O'na göre hükümet iktisadi faaliyetlerin düzenlenmesinde aktif rol almamalı, milli çıkarları bireysel çıkarlardan üstün tutmalıdır. Bununla beraber Luther, Ortaçağın hiyerarşik toplum yapısını savunmuş ve serflerin senyöre itaat etmeleri gerektiğine inanmıştır. Luther, feodalizmin kurumlarına sadık kalmakla birlikte, kişinin çalışıp kazanması gerektiğini ve kazancıyla özel mülk sahibi olmanın yararlılığını ortaya koymuştu. Ona göre dindar kişi çok çalışıp kazanmalıydı (Aydemir ve Güneş, 2006: 143-144).

Luther mülkiyetin tabii hukuk gereğince ortak olduğu görüşünü kabul etmemekte ve bu görüşe karşı teolojik bir kanıta başvurmaktadır. Ona göre, tabii hukuk ve on emir birbirinin aynıdır. On emir arasında yer alan "hırsızlık yapmayacaksın" ilkesi özel mülkiyetin temeli sayılmalıdır. Hırsızlığın yasaklanması özel mülkiyetin din tarafından meşru ve muteber sayıldığının açık ifadesidir (Güriz, 1969: 82).

İnsanlar arasındaki eşitsizliğin Tanrısal düzenin gereği olduğunu ileri süren Luther'in düşünceleri, toplumun var olan düzenine uygun düştüğü için hiç yadırganmamış ve kolaylıkla benimsenmiştir (Hançerlioğlu, 2002: 169).

Luther'in mülkiyet konusundaki fikirlerinin en ilginç tarafı, ilk Kudüs Kilisesinin uygulamasına da etkide bulunan, ortak mülkiyet anlayışını reddetmesinde belirmektedir. Luther'e göre, Tanrının dünyayı ve onun ürünlerini bütün insanlara verdiği yolundaki esasları tekrarlamak için herhangi bir sebep yoktur. İncil'de de mülkiyetin ortak olduğunu belirten herhangi bir beyan bulunmamaktadır, ilk Hıristiyanların bazıları kendi istekleriyle mallarını birleştirmişlerdir. Fakat başkalarına ait malları ortak yapmak yolunda herhangi bir çaba harcamamışlardır (Güriz, 1969: 82).

Luther'in siyasal önemi, O'nun, hem Kilise hem de devlet iktidarına sınırlamalar getirmesi kadar, Kilise ile devlet otoritesi arasında yer alan bireylerle yüz yüze ilişkiyi yeniden düşünmüş olmasında yatar. Bu sınırlara vurgu yaparak Luther, daha sonraki anayasacılık, hoşgörü ve Kiliseyle devletin rollerinin ayrılması fikirleri için örnekler sunmuştur (Heaton, 1995: 179).

John Calvin'e Göre Özel Mülkiyet

Batıda ilk olarak dini anlamda Reformasyon sürecini başlatan kişi Martin Luther'dir. John Calvin batıda başlayan Reformasyon sürecinin ikinci önemli kişisidir (Kılıç, 2006: 34). İlk kapitalist düşünür olarak kabul edilen Calvin de bu çağda (Reformasyon çağı) ortaya çıkmıştır. Calvin ilk kez, kapitalist bir anlayışı kurumsal olarak savunmakla önem kazanmaktadır. Ayrıca, Calvin'de ilk kez insan emeğinin ekonomik bir değer olarak belirmeye başladığını görülmüştür. Emek, tanrısal bir buyruktur. Calvin, yepyeni görüşler getirmiştir: Uluslar arası ticaret yararlıdır, genel yoksulluğu azaltır. Üretim için faizle kredi alınabilir ve bu durum dinsel yasalara aykırı değildir (Hançerlioğlu, 2002: 308).

Calvin çalışarak kazanmanın üzerinde durmuş, artan kazancın sermaye mallarına dönüştürülmesi gerektiğini etraflıca anlatmıştır. Calvin'in bu yaklaşımının daha sonra M. Weber ve Tawney tarafından Kapitalizmin doğuşuna ortam hazırladığı ileri sürülecektir. Onlara göre Calvinist ve Protestanlık akımı sanayileşme sürecini hızlandırmıştır. Calvin, iktisadi faaliyetlerde bulunup çok kazanmanın inananlar için kötümsenecek bir iş olmadığını savunmakla, Kilisenin dünya işlerini önemsemeyen tutumunun tutarsızlığını ortaya koymuştur. Calvin yukarıda değinildiği gibi faizin de belli bir oranda alınıp verileceğini ileri sürmüş ve bu konuda Kilise öğretilerine karşı çıkmıştır (Aydemir, Güneş, 2006: 144).

Calvin, mülkiyet sorununu iki ayrı dönem bakımından ele alıp incelenmiştir. İlkel dönemde insanların mutlu olduğunu, malların serbest şekilde el değiştirdiğini, insanların ya hibe veya hakkaniyete uygun bir değişme yoluyla ihtiyaç duydukları malları sağladıklarını ve bu sistemin bütün insanlara bolluk içinde yaşama şansını verdiğini kabul etmiştir. Bu ilkel dönemin sona ermesi, ona göre, insanın ilk günahı işlemesi yüzünden olmuş ve kişisel mülkiyet hakkının uygulandığı yeni bir hayat dönemi başlamıştır. Calvin, tabii hukukun değerini yitirdiği ve kutsal kitap esaslarının uygulandığı yeni dönemde mülkiyet sorunu üzerinde dururken, mülkiyetin Tanrı'ya ait olduğu yolundaki teolojik kanıttan hareket etmektedir. Ancak ona göre, Tanrı kendisine ait olan mülkiyet hakkını, duyduğu sevgi dolayısıyla insana bağışlamıştır. Ferdi mülkiyet hakkına sahip olan insanın mülkiyeti yalnızca kendi menfaati için kullanmasını Calvin doğru bulmamaktadır. Malik olan kişiye, yalnızca manevî yönden Tanrıya karşı değil, maddi yönden de içinde bulunduğu topluma karşı bazı sorumluluklar yüklenmiştir (Güriz, 1969: 89-90).

Calvin, mülkiyet hakkını bu şekilde sınırlamaya teşebbüs ettiği gibi, onun şarta bağlı bir hak niteliğini taşıdığını da belirtmektedir. Mülkiyet toplum yararına kullanılması gereken bir Tanrı hibesi olduğuna göre; Calvin mülkiyeti

yalnızca kendi bencil amaçlarına göre kullananların ve halkı ezmek için mülkiyetin verdiği kuvvetten yararlananların, bu haklarından ilâhi şiddet yoluyla mahrum edileceklerine de inanmaktadır. Calvin ayrıca, mülkiyetin şarta bağlı özelliğinden söz ederken, mülkiyet hakkının malike çalışma borcunu da yüklediğini belirtmekte, malikin mülk sahibi olduğu için tembelliğe, israfa sapmamasının, aksine mülk konusu olan şeyi değerlendirmek maksadıyla çalışmasının gerektiğini açıklamaktadır. Calvin'e göre "Tanrının kendisine verdiği malları işlemeyen, Tanrı önünde suçludur. İnsanlar tabiatı işlemek için yaratılmışlardır" (Güriz, 1969: 90). Böylece, dünyevi işler, dinsel bir içerik kazanmıştır. Kişinin düzenli bir şekilde yürüttüğü mesleki etkinlikler ve başarılar Tanrı'nın rızasını kazanmak için yeterlidir. Dünyevi servet, çalışkanlık, mesleki başarı Tanrı tarafından verilmiş bir lütuf olarak kabul edilmiştir (Akalın, 2007: 84).

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Feodal sistem, Ortaçağ'ın ilk döneminde, kendine özgü bir toplum tipi ve üretim tarzı olarak ortaya çıkmıştır. Bu sistemin sınıfsal temeli, üretim araçları mülkiyetini tam olarak elinde bulunduran toprak derebeyleri ile çok sınırlı mülkiyet hakkına sahip olan köylüler tarafından oluşturulmaktaydı. Kilise, tarım topraklarının büyük kısmını elinde bulundurmakta olup, bu toprakların gittikçe artmasıyla birlikte, toprak sahiplerinin en büyüğü haline gelerek Ortaçağ zihniyetinin en önemli kurumu haline gelmiştir. Kilisenin bu büyük gelir kaynağının tehlikeye düşmemesi için mevcut mülkiyet sistemi tartışılamıyor ve değiştirilemiyordu. Teorik olarak ahlaki olmayan bütün ekonomik faaliyetlere şüphe ile yaklaşılan bu ortamda bilim ve dini uzlaştırmaya çalışan Skolastik düşünce doğmuştur. Bu düşüncenin en önemli ismi olan St. Thomas Aquinas, Hıristiyanlığın siyasal ve ekonomik düşüncesinin yeniden tanımlanmasına katkıda bulunmuştur. Kilisenin artan gelirlerinin, orta sınıfı ve küçük aristokrasiyi bunalım içine sokması ve artan yoksulluk, yeni fikirlerin doğması için ortam hazırlamıştır. Bunun sonucunda, Martin Luther ve John Calvin önderliğinde Reformasyon hareketi başlamıştır. Bu hareketle birlikte Kilisenin özellikle ekonomik alanda yarattığı baskıdan kurtulmak önemli bir amaç haline gelmiştir. Reform hareketi, Avrupa'da tarihsel bir gelişim sürecinin başlangıcı olmuş, Kilise tutuculuğu, yerini özgürlük hareketine bırakmıştır. Kilisenin politik gücü azalmış, Kilisenin elinde bulunan topraklar ve mülkler dağıtılmış, bu mal ve mülklerin fabrikalara ve imalathanelere dönüşmesi, iktisadi dönüşümü hızlandırmıştır. Kilisenin evrensel gücünün bozulup, ticareti, mülkiyet hakkını ve zenginliği kutsayan ulusal Kiliseler halinde parçalanması ve Protestanlık dininin yaygınlaşması, özel mülkiyet hakkını serbestleştiren liberalizmin de siyasal ve ekonomik altyapısını oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

AKALIN, Kürşat Haldun, (2007), "Rasyonelleşme Süreci İçinde Batı'da Meslek Ahlakının Oluşumu", **Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 12, ss. 72-95.

AYDEMİR, Cahit ve GÜNEŞ, Hüseyin Haşimi, (2006), "Merkantilizm'in Ortaya Çıkışı", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: V, Sayı: 15, ss. 136-158.

BEN, Jacob, Amıttay, (1983), **Siyasal Düşünceler Tarihi, Çağlar Boyunca Siyasal Düşüncenin Değişimi**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay-Levent Köker, Savaş Yayınları, Ankara.

BLOCH, Marc, (1995), **Feodal Toplum**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, İkinci Baskı, Ankara.

BULUT, Nihat, (2006), "Mülkiyet Konusundaki Temel Yaklaşımlar ve Türk Anayasasında Mülkiyet", **Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: X, Sayı: 3-4, Erzincan, ss.15-26.

CHALLAYE, Felicien, (1969), **Mülkiyetin Tarihi**, Çev. Aytuğ Turgut, Remzi Kitabevi, İkinci Baskı, İstanbul.

ÇETİN, Halis, (2002), "Liberalizmin Tarihsel Kökenleri", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadİ İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: III, Sayı:1, ss. 79-96.

ETGÜ, Mehmet Akif, (2008), "Marksist Mülkiyet Yaklaşımı", **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt No: 12, Sayı: 2-3, ss. 113-133.

GÜRİZ, Adnan, (1969), **Teorik Açıdan Mülkiyet Sorunu**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 253, Ankara.

GÜRİZ, Adnan, (1993), "Kapitalizm ve Hukuk", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt No: 10, ss. 191-222.

HANÇERLİOĞLU, Orhan, (1972), **Ekonomi Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul HANÇERLİOĞLU, Orhan, (2002), **Düşünce Tarihi**, Remzi Kitabevi, Dokuzuncu Basım, İstanbul.

HEATON, Herbert, (1995), **Avrupa İktisat Tarihi İlkçağdan Sanayi Devrimine**, Çev.Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

KILIÇ, Ramazan, (2006), **İktisadi Düşünce**; **İktisadi Düşüncenin Gelişimi, İktisadi Düşünce Okulları, İktisadi Düşünürler**, Siyasal Kitabevi, Ankara.

KILIÇBAY, M. A. (2005), **Ortaçağın orta malı olmadığına dair**, Doğu-Batı Dergisi, No: 33, ss. 69-79, Ankara.

ÖZYÜKSEL Murat, (1997), **Feodalite ve Osmanlı Toplumu**, Der Yayınları, İstanbul.

PAMUK, Şevket, (1988), **100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

STAUFFER, Richard, (1993), **Reform**, Çev. Cem Muhtaroğlu, İletişim Yayınları, İstanbul.

TANNENBAUM, Donald ve David, SCHULTZ, (2005), **Siyasi düşünce Tarihi, Filozoflar ve Fikirleri**, Çev. Fatih Demirci, Adres Yayınları, Ankara.

ÜLGEN, Pınar, (2010), "Ortaçağ Avrupa'sında Feodal Sisteme Genel Bir Bakış", **Mardin Artuklu Üniversitesi Mukaddime Dergisi**, Sayı: 1, ss. 1-18.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

OTEL İŞLETMELERİNDE ETİKSEL İKLİM ALGILAMALARI İLE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ: KAPADOKYA ÖRNEĞİ[1]

Adem ÖĞÜT[**]
Metin KAPLAN[***]

Özet: Bu çalışmanın amacı, Kapadokya bölgesindeki 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde çalışan işgörenlerin etiksel iklim algılamaları ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkileri analiz etmek, ayrıca etiksel iklim algılamalarının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Korelasyon analizi sonuçlarına göre başkalarının iyiliğini isteme, kanun ve kod ve kurallar iklim tipleri ile duygusal ve normatif bağlılık arasında pozitif yönlü, buna karşın araçsallık iklim tipi ile duygusal bağlılık arasında negatif yönlü ilişki olduğu belirlenmiştir. Ancak bağımsızlık iklim tipi ile örgütsel bağlılığın alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Regresyon analizi sonuçlarına göre etiksel iklimin alt boyutlarından başkalarının iyiliğini isteme ve kuralların duygusal bağlılığı pozitif etkilediği, buna karşın araçsallık boyutunun ise duygusal bağlılık üzerinde negatif etkiye sahip olduğu görülmüştür. Etiksel iklim algılamalarının normatif ve devam bağlılığı üzerinde etkili olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Etiksel iklim, örgütsel bağlılık, otel işletmeleri, örgütsel davranış.

THE RELATIONSHIP BETWEEN PERCEPTIONS OF ETHICAL CLIMATE TYPES AND ORGANIZATIONAL COMMITMENT IN HOTEL BUSINESSES: THE CASE OF CAPPADOCIA

Abstract: The aim of the study is to determine the effect of ethical climate perceptions of the staff employed in four and five star hotels in Cappadocia on their organizational commitment. According to correlation analysis; It is determined that positive relationship between caring, law and codes, and rule types and affective and normative commitment. On the other hand, negative relationship between instrumentalism and affective commitment is revealed. No significant relationship between independence and subdimensions of organizational commitment is found out. Regression analysis results show that caring and rules have positive effect on affective commitment while instrumentalism has negative effect on affective commitment. It is found out that perceptions of ethical climate has no significant effect on normative and continuance commitment.

Keywords: Ethical climate, organizational commitment, hotel businesses, organizational behavior.

GİRİŞ

Örgütlerin sahip olduğu beşeri ve fiziki faktörler içerisinde insan unsuru, diğer faktörleri şekillendirme, onlar arasında çeşitli kombinasyonlar oluşturma yoluyla rakiplere göre farklılıklar yaratmaya çalışma ve örgütü hedeflerine yürütme noktasında üstlendiği işlevler nedeniyle özellikli bir önem taşımaktadır. Sanayi endüstrisinde bu işlevi yerine getiren lokomotif güç üst yönetim iken, hizmet endüstrisinde tüm çalışanlar farklı düzeylerde de olsa bu lokomotif güç içerisinde yer almaktadırlar. Çünkü temel değerin müşteri ve personel arasındaki etkileşimlerle üretilmesi, eş zamanlı üretim ve tüketimin söz konusu olması, üretim sürecine müşterilerin katılması ve hizmetin çoğu zaman insan performansına bağlı olması gibi özellikleri nedeniyle hizmet sektöründe müşteri tatmini geniş ölçüde çalışanların performanslarına göre şekillenmektedir.

[1]Bu çalışma "The Relationship between Perceptions of Ethical Climate Types and Affective Commitment: The Case of Turkish Hotel Employees" başlığı altında (6th International Strategic Management Conference, St. Petersburg, July 8-10, 2010) sunulan özet bildirinin geliştirilmiş ve normatif ve devam bağlılığı boyutlarıyla zenginleştirilmiş versiyonudur.

[**] Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi, İ.İ.B.F.
[***] Yrd. Doç. Dr. Nevşehir Üniversitesi, İ.İ.B.F.

Hızla değişen çevresel koşullar içerisinde birbirinden farklı birçok çekirdek, destekleyici ve kolaylaştırıcı hizmeti eş zamanlı olarak koordine ederek, çok farklı bir müşteri profiline sunmak durumunda olan otel işletmeleri, faaliyetlerini başarılı bir şekilde yürütebilmek için insan kaynaklarını etkin bir şekilde planlamak ve yönetmek zorundadırlar. Buradan hareketle otel işletmelerinin varlıklarını devam ettirebilmelerinin ve büyüyebilmelerinin gerisinde yatan temel gücün insan kaynakları olduğu söylenebilir. Bu gerçek, işletmeler arasındaki yarışın gelişme ve farklılık yaratma potansiyeline sahip olan nitelikli işgörenleri kendi işletmelerine çekme ve elde tutma perspektifinde yaşanacağını göstermektedir.

Fiziksel unsurların rakipler tarafından kısa sürede kolaylıkla taklit edilebildiği günümüz iş dünyasında, sürdürülebilir rekabet üstünlüğünün elde edilebilmesi işletmelerin sahip oldukları beşeri unsurları etkin kullanabilmelerine bağlıdır. Bu noktada, 'örgütün amaç ve değerlerini kabul etme ve bunlara gönülden inanma; örgüt için her şeyini ortaya koymaya gönüllü olma ve örgütün bir üyesi olarak kalma noktasında son derece güçlü bir irade ortaya koyma' şeklinde tanımlanabilen örgütsel bağlılığın oluşturulabilmesi özellikli bir önem arz etmektedir. Çıktıların geniş ölçüde insan performansına bağlı olduğu otel işletmeleri açısından ise, bahsedilen bu durum daha yaşamsal bir niteliğe bürünmektedir.

Örgütsel bağlılığın oluşturulabilmesi bireysel ve örgütsel anlamda bir takım öncüllerin varlığına bağlı bulunmaktadır. Çalışma kapsamında bu öncüllerden; yeni istihdam edilecek personelin adaptasyonu, mevcut çalışanların etkinlik ve verimliliklerini artırma ve çalışanlarla örgüt arasında arzu edilen bütünleşme gibi örgütsel devamlılığın sürdürülebilmesi noktasında olmazsa olmazlardan olan, etiksel iklim algılamaları üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla çalışmanın temel değişkenlerini algılanan etiksel iklim ve örgütsel bağlılık oluşturmaktadır.

Bu çerçevede çalışmanın yararlı sonuçlar ortaya koyacağı düşünülmektedir. *İlk olarak,* bu çalışmada kavramlar bir bütün halinde irdelenip, aktarılmaya çalışılmakta ve kavramların birbirleriyle olan ilişkisi Kapadokya örneğinde gerçekleştirilen uygulamalı bir çalışma ile ortaya konulmaktadır. Bu anlamda çalışmanın literatürdeki eksikliğe bir nebze de olsa katkıda bulunacağı ve bu açıdan *önem* arz edeceği söylenebilir. *Son olarak,* araştırmanın uygulama kısmı Kapadokya bölgesinde faaliyet göstermekte olan 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde çalışan işgörenler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Hizmet kalitesi, doğrudan insan performansına bağlı olan bir unsurdur. Araştırma sonuçları, ilgili otellerde çalışmakta olan işgörenlerin çalışmakta oldukları işletmeye yönelik etiksel iklim algılamalarını ortaya koymakta ve bu algılamaların örgütsel bağlılıkla olan ilişkisini vurgulamaktadır. Bu sonuçlar, yöneticiler açısından mevcut durumun görülmesine ve konuyla ilgili stratejilerin geliştirilmesine yönelik yol gösterici bilgiler ihtiva etmektedir. Otel yöneticilerinin, gerekli çalışmaları yaparak çalışanların etiksel iklim algılamalarını olumlu yönde geliştirmesi ve bu algılamalar sonucunda örgütsel bağlılığı sağlayabilmeleri hizmet kalitesini yükseltecektir. Araştırma sonuçlarının bu anlamda bir yol haritası çiziyor olması, çalışmaya *farklı bir önem* katmaktadır. Bu değerlendirmeler ışığında çalışmanın *amacı*; etiksel iklim ile örgütsel bağlılık kavramları arasındaki ilişkiyi analiz etmek, ayrıca etiksel iklim algılamalarının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini ortaya koymaktır.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Örgütsel Bağlılık

Örgütsel bağlılık; örgütte kalma istekliliğinin yanı sıra (Ferris ve Aranya, 1983: 87), bireyin belirli bir örgütteki katılımı ve o örgütle özdeşleşmesinin derecesidir (Becker, 1992: 233). Değişim bakış açısıyla örgütsel bağlılık; hem örgüt için hem de örgütten gelen desteğin ifadesidir (Mize vd., 2000: 103). Örgütsel bağlılık kavramı şu üç unsuru içermektedir (Maxwell ve Steele, 2003: 362); -Örgütsel amaçların ve değerlerin kabulü ve bu amaçlara güçlü bir inanma, -Örgütsel amaçlara ulaşmaya yönelik çaba sarfetme istekliliği ve -Örgütsel üyeliği sürdürmek için güçlü bir arzu duyma. İbicioğlu (2000: 14-15) bu unsurlara, örgüt kimliği ile kimliklenme ve içselleştirmeyi de dahil etmiştir. Literatürde örgütsel bağlılık konusunda farklı sınıflandırmalar mevcut olmasına karşın, bu araştırmada Meyer ve Allen (1997: 11-13)'in duygusal, normatif ve devam bağlılığı sınıflandırması esas alınmıştır.

Duygusal bağlılık, örgüt üyesi olmanın vermiş olduğu hazzın yanında, örgütle özdeşleşme ve kişinin örgüte karşı hissettiği duygusal bağdır (Bergaman, 2006: 646). Diğer bir ifadeyle duygusal bağlılık, işgörenlerin kurumlarına kalben bağlanmaları, kurumları ile özdeşleşmeleri, kurumsal hedef ve amaçları gönülden benimsemek ve kurumlarıyla gurur duymaları anlamına gelmektedir (Bulut vd., 2009: 121). ***Normatif bağlılık***, kişisel bir yükümlülük

duygusudur ya da organizasyonda kalma sorumluluğunu yansıtmaktadır (Asa ve Dalkılıç, 2008: 853). Normatif bağlılık, bireyin kendini doğal üyesi olduğu örgüte borçlu hissetmesinden doğan bağlılıktır. Çalıştığı örgütten aldığı eğitimler veya kurduğu iyi ilişkiler, çalışanın üyesi olduğu örgüte karşı kendisini borçlu hissetmesi ve örgüte de minnet duyduğu için çalışmaya devam etmesidir (Yıldırım ve Demirel, 2009: 585). ***Devam bağlılığı*** ise, bireyin örgüte olan yatırımlarıyla alakalı söz konusu hakların (fayda, menfaat, çıkar) maliyeti sebebiyle, örgütte kalmaya duyduğu gereksinimin derecesidir (Bergaman, 2006: 646). Duygusal bağlılık bir *isteği*, normatif bağlılık bir *yükümlülüğü,* devam bağlılığı da bir *ihtiyacı* içermektedir (Yozgat ve Şişman, 2007: 747).

Örgütsel bağlılığın oluşturulması birtakım öncüllere bağlıdır. Araştırma kapsamında bağımsız değişken olarak bu öncüllerden etiksel iklim ele alınmıştır.

Etiksel İklim

Etiksel iklim, tipik olarak etiksel içeriğe sahip örgütsel politikalar, uygulamalar ve prosedürlerin genel algılamaları olarak tanımlanır (Martin ve Cullen, 2006: 177). İşgörenlerin örgütlerindeki etiksel iklim algılamları, örgütsel politikalar, prosedürler ve ödül sistemleri tarafından etkilenir ve işgörenlerin olayları ve alternatifleri değerlendirmesine (Barnett ve Schubert, 2002: 280-281) ve örgütteki kabul edilebilir ve kabul edilemeyen davranışları belirlemelerine yardımcı olur (Bartels vd., 1998: 800). Üst düzey yönetim, örgütün etiksel ikliminin biçimlenmesinde ve daimi hale gelmesinde kritik rol oynar. Eğer örgüt, etiksel kodları, politikaları ve direktifleri faaliyete geçirmezse ve bunları desteklemezse, etiksel olmayan bir iklim ortaya çıkabilir (Schwepker Jr., 2001: 40).

Etiksel iklim, etik sorunlarla nasıl başa çıkılacağı ve etik açıdan doğru davranışın ne olduğu konusunda ortak algılamalar olarak tanımlanmaktadır (Victor ve Cullen, 1988: 101). Bir örgütün etiksel iklimi, örgüt içerisindeki uygun davranış ve örgüt standartları ile alakalı yaygın tutumları ifade eder (Kelley ve Dorsch, 1991: 56) ve sosyo-ahlaki faktörleri kapsayan bütünsel bir yapı olarak tanımlanır (Ruppel ve Harrington, 2000: 314).

Bir örgütün etiksel iklimi, örgütün değerlerini ve beklenilen davranışları yansıtır (Schwepker Jr. ve Hartline, 2005: 380) ve örgüt üyelerinin etiksel davranışlarını etkilemek amacıyla sergilenir (Weeks vd., 2004: 200). Etiksel iklim, bireysel davranışlar ve bir bütün olarak örgütün tamamında önemli bir etkiye sahiptir. Etiksel iklim açık ve olumlu olduğunda, işgörenler etiksel bir ikilem ile karşılaştıklarında kendilerinden beklenen davranışın ne olduğunu bilirler.

Etiksel iklim, karar verme süreçlerinin yapısı olan etiksel mantık biçimini ifade eder (Victor ve Cullen, 1988: 110). Etiksel iklim makro düzeyde bir yapı olmasına rağmen, etiksel iklim algısı, mikro düzeyde etiksel karar vermeyle alakalıdır. Algılanan etiksel iklim, örgüt üyelerinin şu soruları cevaplandırmasına yardımcı olur: "Hangi meseleler etiksel içeriğe sahiptir?", "Uygun karar alma kriterleri nelerdir?", "Örgütsel bakış açısında doğru alternatif nedir?" ve "Ne yapmam gerekir?" (Weeks vd., 2004: 201). Bu çerçevede algılanan etiksel iklim, etiksel olarak alakalı meseleleri anlamak, değerlendirmek ve çözümlemek için kullanılacak kriterleri belirlemede bireylere yardımcı olur (Barnet ve Vaicys, 2000: 351-352).

Victor ve Cullen (1988)'in etiksel karar verme çerçevesi, teorik olarak etiksel iklimi tanımlar ve iki temel boyuta dayanır (Weber ve Seger, 2002: 72). Bu boyutlar Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1. Kavramsal Etik İklim Tipleri

		Analiz Odakları		
		Kişisel	**Örgütsel**	**Evrensel**
Etiksel Kriterler	**Egoizim**	KİŞİSEL ÇIKAR* ***Araçsallık*****	ÖRGÜT ÇIKARI ***Araçsallık***	VERİMLİLİK
	İyilik severlik	ARKADAŞLIK ***Başkalarının iyiliğini isteme***	TAKIM ÇIKARI ***Başkalarının iyiliğini isteme***	SOSYAL SORUMLULUK
	İlkelilik	KİŞİSEL AHLAK KURALLARI ***Bağımsızlık***	ÖRGÜTSEL KURALLAR VE PROSEDÜRLER ***Kurallar***	KANUNLAR VE MESLEKİ KODLAR ***Kanun ve Kodlar***

* Tipiksel Karar Verme Kriteri
** Victor ve Cullen'in uygulamalı etiksel iklim boyutları italik olarak belirtilmiştir.
Kaynak: Victor ve Cullen, 1988: 104; Malloy ve Agarwal, 2003: 226.

Tablo 1'de görüldüğü üzere; ***birinci boyut***, örgüt içinde karar almada kullanılan *etiksel kriterleri* temsil eder ve egoizm, iyilikseverlik ve ilkelilikten oluşur (Kim ve Miller, 2008: 942). Bu üç temel etiksel iklim çeşidinin yanı sıra Victor ve Cullen'in tipolojisi, örgütlerde bulunan ilave temel iklim çeşitlerini ayırt etmede ***ikinci boyut*** olan üç analiz odağına sahiptir. *Analiz odakları*; kişisel, örgütsel ve evrensel referans gruplarını içerir (Agarwal ve Malloy, 1999: 4).

Analiz odağı, genel kaynakların ve/veya etiksel analizlerin muhakemesinin sınırlarını belirlemesine rağmen, etiksel kriterler ve analiz odakları arasındaki ilişki her bir iklim için bir şekilde farklılık göstermektedir. Victor ve Cullen (1988), her biri spesifik odaklara sahip olan **dokuz teorik etik iklim çeşidini** açıklamak amacıyla, etiksel kriterler ve analiz odakları boyutlarını kullanmışlardır (Suar ve Khuntia, 2004: 12). Bu dokuz teorik etiksel iklimler; kişisel çıkar, örgüt çıkarı, verimlilik, arkadaşlık, takım çıkarı, sosyal sorumluluk, kişisel ahlak, örgüt kuralları ve işlemsel süreçler ve kanunlar ve mesleki kodlardır (Elçi ve Alpkan, 2009: 298-299). Ancak Victor ve Cullen (1988), faktör analizi sonucunda örgüt içinde var olan etiksel çalışma ikliminin **beş boyutunu uygulamalı** olarak belirlemişlerdir. Bu beş boyut; başkalarının iyiliğini isteme, kanun ve kodlar, kurallar, araçsallık ve bağımsızlık olup (Victor ve Cullen, 1988: 112), etiksel kriterlerden (egoizm, yardımseverlik ve ilkelilik) ve analiz odaklarından (kişisel, örgütsel ve evrensel) elde edilmiştir (Kelley ve Dorsch, 1991: 56).

Araştırmanın uygulama kısmında bu beş boyutlu sınıflandırma esas alınmış olup, bu boyutlar aşağıda açıklanmıştır.

- **Başkalarının İyiliğini İsteme (Caring):** Başkalarının iyiliğini isteme iklimi, faydacı bir temele dayalıdır (Deshpande vd., 2000: 212) ve bu iklimde bireyler başkalarının iyi oluşu ile ilişkili içten bir ilgiye sahiptirler (Tsai ve Huang, 2008: 567). Ayrıca çalışanlar, diğer çalışanlara, şirkete ve dış çevreye yönelik nezaket göstergelerine bağlı olup (Kelley ve Dorsch, 1991: 56), örgüt içinde ve örgüt dışında diğerlerinin iyiliği ile ilgilenirler (Shapira-Lishcinsky ve Rosenblatt, 2009: 719). Başkalarını dikkate almanın, örgütsel startejiler, politikalar ve uygulamalar tarafından da desteklendiği algılanmaktadır. Araştırmalar, bu iklim türünün çalışanlar tarafından en çok tercih edildiğini göstermektedir (Martin ve Cullen, 2006: 179). Kişisel ve örgütsel seviyede iyilikseverlik etik kriteri tarafından biçimlendirilir.

- **Kanun ve Kodlar (Law and Codes):** Çalışanların başka bir otoritenin veya mesleklerinin kodlarına ve talimatlarına uymalarını gerektirir. Çalışanlar yasa gibi dışsal sistemlerin himayesine bağlı kalarak karar vermelidirler (Erben ve Güneşer, 2008: 959). Kanun ve kodlarla yönlendirilen örgütler, karar vermede dışsal standart ve ilkeleri esas alır (Suar ve Khuntia, 2004: 12). Kanun ve kodlar, ilkelilik etiksel kriteri ve evrensel odak seviyesiyle ilişkilendirilir ve bir bütün olarak dış çevre tarafından belirlenen kabul edilmiş davranış kurallarıyla ilgilidir.

- **Kurallar (Rules):** Bu boyut şirket tarafından belirlenen kabul edilmiş kurallarla ilişkilendirilir. Örgütsel kararlar, yerel kurallar bütünü veya standartlara göre verilir (Tsai ve Huang, 2008: 567). Çalışanların, örgütün zorunluluklarına ve kurallarına tam olarak uymaları beklenir (Deshpande vd., 2000: 212; Erben ve Güneşer, 2008: 959). Kurallar boyutu, ilkelilik etiksel kriter ve örgütsel odak seviyesi üzerine yoğunlaşır.

- **Araçsallık (Instrumentalism):** Temel olarak kişisel çıkarların en üst seviyeye çıkarılmasına bağlıdır (Deshpande vd., 2000: 212). Çalışanlar, kararların kişisel menfaat sağladığına inanırlar (Tsai ve Huang, 2008: 567). Örgüt üyelerinin kendi çıkarları ile ilgilendiği anlamına gelir (Wimbush vd., 1997: 68). Araçsallık iklimini algılayan bireyler, kendi örgütsel birimlerini, etiksel karar almaları egoistik bakış açısı ile destekleyen beklentiler ve normlar olarak görürler. Araştırmalar, araçsallık ikliminin en az tercih edilen iklim olduğuna işaret etmektedir (Martin ve Cullen, 2006: 178). Bu boyut, egoizm kriterini ve kişisel ve örgütsel odak seviyelerini içerir.

- **Bağımsızlık (Independence):** İnsanlar, iyi düzenlenmiş ilkelere bağlı olarak kendi kişisel ahlaki inançlarına göre hareket ederler (Kelley ve Dorsch, 1991: 56). Bağımsızlık ikliminde karar alma kriterlerini, ahlaki yargının bireysel standardı belirler (Suar ve Khuntia, 2004: 12). Bağımsızlık boyutu, ilkelilik etiksel kriteri ve kişisel odak seviyesini kapsar.

Çalışanlar, örgütlerinin etik davranışlara ve etik davranışları ödüllendirmeye ne kadar fazla ilgi gösterdiklerini algılarlarsa (Suar ve Khuntia, 2004: 12), örgütsel bağlılıkları üzerindeki olumlu etkisi de, o kadar fazla olacaktır.

YAZIN TARAMASI VE ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ

Etiksel iklim algılamaları ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkileri inceleyen araştırmalarda; başkalarının iyiliğini isteme, kanun ve kod, kurallar ve bağımsızlık boyutları ile duygusal ve normatif bağlılık arasında pozitif yönlü, devam bağlılığı ile negatif yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşılırken, araçsallık boyutu ile duygusal ve normatif bağlılık arasında negatif yönlü devam bağlılığı ile pozitif yönlü ilişki olduğunu belirten araştırmalara da rastlanmaktadır. Bu konuda yapılan araştırmaların bazıları aşağıda açıklanmıştır.

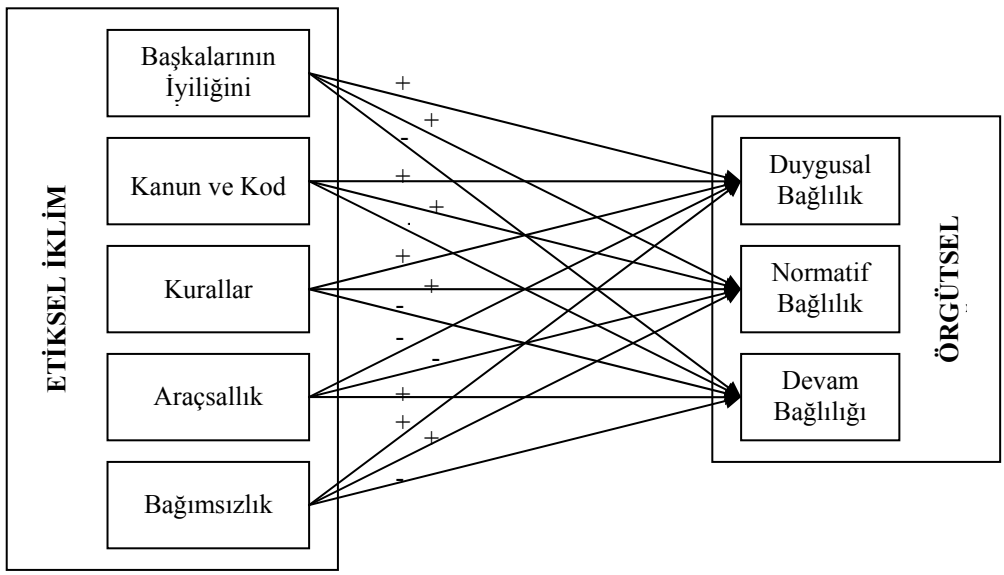
Kelley ve Dorsch (1991), satın alma yöneticileri üzerinde yaptıkları araştırmada; başkalarının iyiliğini isteme ve kurallar etiksel iklim boyutları ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki, araçsallık ile örgütsel bağlılık arasında ise negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Buna karşın, kanun ve kodlar ve bağımsızlık etiksel iklim boyutları ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki bulamamışlardır. Diğer yandan Mize vd., (2000), yöneticiler üzerinde yaptıkları araştırmada; etiksel davranış algılamaları ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde Schwepker Jr. (2001), Amerika Birleşik Devletleri'nde satış elemanları üzerinde yaptığı araştırmada; etiksel iklimi tek bir boyutta inceleyerek, etiksel iklim algılamaları ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca Barnett ve Schubert (2002), stok departmanı çalışanları üzerinde, etiksel iklim algılamaları ile örgütün çalışanların iyiliğine bağlılığı ve işgörenlerin örgüte bağlılığından oluşan psikolojik sözleşme ilişkisi arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla yaptıkları araştırmada; egoizm-kişisel çıkar iklimi algılamaları ile psikolojik sözleşme arasında negatif yönlü, iyiliksever ve ilkelilik-kanun ve kodlar etiksel iklim algılamaları ile psikolojik sözleşme arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Valentine vd., (2002), Amerika Birleşik Devletleri'nde genç çalışanlar üzerinde yaptıkları araştırmada; kurumsal etiksel değer algılamaları ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Cullen vd., (2003), egoizm, yardımseverlik ve ilkelilik etiksel iklimleri ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkilere yönelik geliştirdikleri hipotezleri test etmek amacıyla, biri telefon şirketlerindeki yöneticiler diğeri ise muhasebe işletmelerindeki işgörenler olmak üzere yaptıkları iki farklı araştırmada; egozim iklimi ile örgütsel bağlılık arasında negatif yönlü ilişki olduğu her iki araştırmada da desteklenmiştir. Benzer şekilde, yardımsever iklim algılamaları ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü ilişki olduğu da her iki çalışmada desteklenmiştir. Profesyonel çalışanlar için ilkelilik iklimi ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmelerine karşın, profesyonel olmayan çalışanlar için bu ilişkinin desteklenmediğini ortaya koymuşlardır. Suar ve Khuntia (2004), özel ve kamu sektöründeki orta kademe yöneticiler üzerinde yaptıkları araştırmada; başkalarının iyiliğini isteme ve profesyonel iklimlerin yöneticilerin manipule davranışlarını azaltığını, bireysel merkezli iklimin ise tutarlı bir şekilde aldatma, örgütsel normların ihlali ve etiksel olmayan manipulasyon uygulamalarını artırdığını ortaya koymuşlardır. Ayrıca, başkalarının iyiliğini isteme ve profesyonel iklim, yönetici performansını ve duygusal bağlılığı artırmada olumlu iken, bireysel merkezli iklim ise örgüte olan devam bağlılığı için olumsuz sonuca neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Weeks vd., (2004), Amerika

Birleşik Devletleri'nde satış sürecine katılan çalışanlar üzerinde yaptıkları araştırmada; etiksel iklim algılamaları ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Schminke vd., (2005), yöneticiler üzerinde yaptıkları araştırmada; başkalarının iyiliğini isteme (caring), kanun ve kod (law and code) ve kurallar (rules) etiksel iklim algılamaları ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki tespit etmişlerdir. Buna karşın, araçsallık (instrumental) etiksel iklim algılamaları ile örgütsel bağlılık arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca, bağımsızlık (independence) etiksel iklim algılaması ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki tespit edememişlerdir. Mulki vd., (2006), Amerika Birleşik Devletleri'nde eczacılık sektöründe çalışan satış personeli üzerinde yaptıkları araştırmada; etiksel iklim algılamaları ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu ve etiksel iklim algılamalarının satış personellerinin örgütsel bağlılıkları üzerinde belirleyici olduğunu tespit etmişlerdir. Erben ve Güneşer (2008), İstanbul'da bankacılık, sigortacılık, sağlık ve eğitim sektörlerinde çalışanlar üzerinde yaptıkları araştırmada; etiksel iklim algılamaları ile duygusal bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kim ve Miller (2008), Kore'de turizm sektöründe (beş yıldızlı otel, restourant ve seyehat acentaları) çalışanlar üzerinde yaptıkları araştırmada; başkalarının iyiliğini düşünme ile kanun ve kod etiksel iklim algılamalarının örgütsel bağlılığı pozitif olarak etkilediğini ortaya koyarken, kişisel iklim algılamasının örgütsel bağlılığı negatif yönlü etkilediğini tespit etmişlerdir. Tsai ve Huang (2008), Tayvan'da hemşireler üzerinde yaptıkları araştırmada; araçsallık iklim algılaması ile devam bağlılığı arasında pozitif yönlü, duygusal bağlılık ve toplam örgütsel bağlılık arasında negatif yönlü ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Başkalarının iyiliğini isteme ve kurallar iklim algılamaları ile normatif bağlılık arasında pozitif yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Buna karşın, kanun ve kod iklim türü, en çok oylanan iklim türü olmasına rağmen örgütsel bağlılık üzerinde etkili olmadığını ortaya koymuşlardır. Shafer (2009), Çin'deki ulusal ve uluslararası alanda faaliyet gösteren resmi muhasebe firmalarında çalışan denetçiler üzerinde yaptığı araştırmada; egoistik/bireysel iklim algılamaları ile duygusal bağlılık arasında anlamlı ve negatif yönlü, iyilikseverlik/evrensel ve ilkelilik/evrensel iklim tipleri ile duygusal bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Buna karşın egoistik/örgütsel iklim algılaması ile duygusal bağlılık arasında anlamlı bir ilişki tespit edememiştir.

Yukarıda belirtilen araştırma sonuçlarından hareketle, otel işletmelerinde çalışan işgörenlerin etiksel iklim algılamaları ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkiyi analiz etmek amacıyla aşağıdaki model ve hipotezler kurulmuştur.

Araştırmanın modeli ve hipotezler şu şekildedir:

Şekil 1. Araştırma Modeli

H_1: Algılanan etiksel iklimin başkalarının iyiliğini isteme boyutu ile duygusal bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.
H_2: Algılanan etiksel iklimin başkalarının iyiliğini isteme boyutu ile normatif bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.
H_3: Algılanan etiksel iklimin başkalarının iyiliğini isteme boyutu ile devam bağlılığı arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.
H_4: Algılanan etiksel iklimin kanun ve kod boyutu ile duygusal bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.
H_5: Algılanan etiksel iklimin kanun ve kod boyutu ile normatif bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.
H_6: Algılanan etiksel iklimin kanun ve kod boyutu ile devam bağlılığı arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.
H_7: Algılanan etiksel iklimin kurallar boyutu ile duygusal bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.
H_8: Algılanan etiksel iklimin kurallar boyutu ile normatif bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.
H_9: Algılanan etiksel iklimin kurallar boyutu ile devam bağlılığı arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.
H_{10}: Algılanan etiksel iklimin araçsallık boyutu ile duygusal bağlılık arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.
H_{11}: Algılanan etiksel iklimin araçsallık boyutu ile normatif bağlılık arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.
H_{12}: Algılanan etiksel iklimin araçsallık boyutu ile devam bağlılığı arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.
H_{13}: Algılanan etiksel iklimin bağımsızlık boyutu ile duygusal bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.
H_{14}: Algılanan etiksel iklimin bağımsızlık boyutu ile normatif bağlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.
H_{15}: Algılanan etiksel iklimin bağımsızlık boyutu ile devam bağlılığı arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Örneklem

Araştırmanın örneklemini Kapadokya bölgesindeki turizm işletme belgeli 4 yıldızlı (15 adet) ve 5 yıldızlı (5 adet) otellerde çalışan personel oluşturmaktadır. Anketin uygulanmasında hakkında bilgi edinilmek istenilen topluluğu oluşturan bütün birimlerin gözlenmesi (Serper ve Aytaç, 2000: 1) şeklinde tanımlanan, "**tam sayım yöntemi**" esas alınmıştır. Örneklem çerçevesini belirlemek için söz konusu otellerin üst düzey yöneticileri ile bireysel görüşmeler yapılmış ve toplam çalışan personel sayısı 967 olarak tespit edilmiştir.
Bu bağlamda örneklem çerçevesindeki tüm birimlere anket formu ulaştırılmıştır. Geri dönen anket sayısı 418'dir. Ancak bu anketlerden 5 tanesi eksik bilgi içerdiğinden değerlendirmeye dahil edilmemiştir. Değerlendirilen anket sayısı 413'tür. Anketlerin geri dönüş oranı %43.0'dır. Bu oran, bu tür araştırmalar için bilimsel olarak kabul edilebilir bir orandır (Pierce ve Henry, 1996).

Veri Toplama ve Analiz Teknikleri

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket kullanılmıştır. Katılımcıların etiksel iklim algılamalarını ölçmek amacıyla Victor ve Cullen (1988) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Bu ölçek; başkalarının iyiliğini isteme (7 ifade), kanun ve kodlar (4 ifade), kurallar (4 ifade), araçsallık (7 ifade) ve bağımsızlık (4 ifade) olmak üzere beş boyut ve toplam 5'li likert tipi 26 ifadeden oluşmaktadır (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4= Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum).

Araştırmada örgütsel bağlılık düzeyini ölçmek amacıyla, Meyer ve Allen (1997) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Örgütsel bağlılık ölçeği; duygusal bağlılık (6 ifade), normatif bağlılık (6 ifade) ve devam bağlılığı (8 ifade) olmak üzere üç boyut ve toplam 20 ifadeden oluşmaktadır. 5'li likert tipi ölçek kullanılmıştır (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4= Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum).

Araştırmanın amacı doğrultusunda geliştirilen hipotezleri test etmek için, korelasyon ve regresyon analizlerinden yararlanılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Örneklemin Özellikleri

Araştırma kapsamında değerlendirilen çalışanların demografik özellikleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Anketi Cevaplayan Çalışanların Demografik Özellikleri

Özellikler	f	%	Özellikler	f	%
Cinsiyet			**Medeni Durum**		
Erkek	300	72,6	Evli	247	59,8
Kadın	113	27,4	Bekar	166	40,2
Yaş			**Eğitim Düzeyi**		
25 yaş ve aşağısı	126	30,5	İlköğretim	91	22,0
26-35 yaş arası	195	47,2	Lise ve dengi okul	221	53,5
36-45 yaş arası	76	18,4	Önlisans	63	15,3
46-55 yaş arası	16	3,9	Lisans	35	8,5
			Lisansüstü	3	0,7
Turizm Meslek Eğitimi Alma Durumu			**Söz Konusu Otelde Çalışma Süresi**		
Evet	205	49,6	1 yıldan az	104	25,2
Hayır	208	50,4	1-3 yıl arası	150	36,3
			4-6 yıl arası	74	17,9
Çalışanın Oteldeki Pozisyonu			7-9 yıl arası	33	8,0
Departman müdürü			10 yıl ve üzeri	52	12,6
Şef	20	4,8			
İşgören	60	14,5			
	333	80,7			

n= 413

Tablo 2'deki çalışanların demografik özellikleri ile ilgili araştırma sonuçları incelendiğinde; katılımcıların %72,6'sının erkek, %27,4'ünün kadın olduğu görülmektedir. Medeni durum açısından bakıldığında ise %59,8'inin evli, %40,2'sinin ise bekar olduğu anlaşılmaktadır. Araştırma kapsamına giren çalışanların %30,5'inin 25 yaş ve aşağısı, %47,2'sinin 26-35 yaş arası, %18,4'ünün 36-45 yaş arası ve %3,9'unun ise 46-55 yaş arası gruplarda yer aldıkları araştırma sonuçlarından anlaşılmaktadır. Anketi cevaplayan çalışanların %22'sinin ilköğretim, %53,5'inin lise ve dengi okul, %15,3'ünün önlisans, %8,5'inin lisans ve %0,7'sinin lisans üstü düzeyde eğitime sahip oldukları tespit edilmiştir. Söz konusu çalışanların %49,6'sının turizm meslek eğitimine sahip oldukları, buna karşın %50,4'ünün ise turizm meslek eğitimine sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Çalışanların işteki deneyimleri incelendiğinde ise, %25,2'sinin 1 yıldan az, %36,3'ünün 1-3 yıl arası, %17,9'unun 4-6 yıl arası, %8,0'inin 7-9 yıl arası ve %12,6'sının 10 yıl ve daha fazla deneyime sahip olduğu görülmektedir. Araştırmaya konu olan çalışanların işletmelerindeki pozisyonları ile ilgili araştırma sonuçları incelendiğinde %80,7'sinin işgören, %14,5'inin şef ve %4,8'inin departman müdürü olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca katılımcıların %62,5'inin 4 yıldızlı, %37,5'inin ise 5 yıldızlı otelde görev yaptıkları tespit edilmiştir.

Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi Sonuçları

Etiksel iklimin alt boyutları ile örgütsel bağlılık ve alt boyutlarının ortalamaları, standart sapmaları, değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları ve Cronbach Alpha değerleri Tablo 3'de verilmiştir. İlgili tablo incelendiğinde, araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik katsayılarının yüksek ve tatmin edici düzeyde ($\alpha > 0,70$) olduğu gözlenmiştir.

Beklenildiği gibi, etiksel iklimin alt boyutlarından başkalarının iyiliğini isteme ile örgütsel bağlılığın alt boyutları olan duygusal bağlılık ($r=0,465$; $p<0,01$) ve normatif bağlılık ($r=0,155$; $p<0,01$) arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre H_1 ve H_2 hipotezleri desteklenmiştir. Buna karşın başkalarının iyiliğini isteme ile

devam bağlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir (r=-0,054; p>0,05). Bu sonuca göre H_3 red edilmiştir.

Benzer şekilde etiksel iklimin alt boyutlarından kanun ve kod ile duygusal bağlılık (r=0,211; p<0,01) ve normatif bağlılık (r=0,127; p<0,05) arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede H_4 ve H_5 kabul edilmiştir. Kanun ve kod etiksel iklim algılamaları ile devam bağlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir (r=-0,093; p>0,05). Dolayısıyla H_6 red edilmiştir.

Kurallar etiksel iklim boyutu ile duygusal bağlılık (r=0,379; p<0,01) ve normatif bağlılık (r=0,141; p<0,01) arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre H_7 ve H_8 desteklenmiştir. Ancak kurallar ile devam bağlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir (r=-0,021; p>0,05). Buna göre H_9 desteklenmemiştir.

Etiksel iklimin diğer boyutlarından farklı olarak araçsallık boyutu ile örgütsel bağlılığın boyutlarından sadece duygusal bağlılık arasında (r=-0,190; p<0,01) negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre H_{10} kabul edilmiştir. Buna karşın araçsallık ile normatif bağlılık (r=-0,011; p>0,05) ve devam bağlılığı (r=0,048; p>0,05) arasında anlamlı bir ilişki olmadığından, H_{11} ve H_{12} red edilmiştir.

Tablo3. Tanımlayıcı İstatistikler, Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar ve Cronbach Alpha Değerleri

	Ort.	Std. Sap.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Başkalarının iyiliğini isteme	3,58	0,73	*(0,84)*								
2. Kanun ve Kod	3,70	0,96	,306**	*(0,86)*							
3. Kurallar	3,70	1,05	,351**	,289**	*(0,89)*						
4. Araçsallık	3,17	0,68	-,002	-,013	-,080	*(0,75)*					
5. Bağımsızlık	3,16	0,78	,164**	-,061	,105	,300**	*(0,74)*				
6. Duygusal Bağlılık	3,54	0,88	,465**	,211**	,379**	-,190**	,029	*(0,88)*			
7. Normatif Bağlılık	3,24	0,80	,155**	,127*	,141**	-,011	,074	,291**	*(0,78)*		
8. Devam Bağlılığı	2,79	0,85	-,054	-,093	,021	,048	,031	,049	,082	*(0,86)*	
9. Örgütsel Bağlılık (Toplam)	3,15	0,55	,257**	,099*	,256**	-,066	,066	,637**	,627**	,678**	*(0,82)*

**Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır. (2-tailed)
* Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır. (2-tailed)

Beklenilenin aksine, etiksel iklimin bağımsızlık boyutu ile duygusal bağlılık (r=0,029; p>0,05), normatif bağlılık (r=0,074; p>0,05) ve devam bağlılığı (r=0,031; p>0,05) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda H_{13}, H_{14} ve H_{15} red edilmiştir.

Etiksel İklimin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisine Yönelik Regresyon Analizi Sonuçları

Etiksel iklim algılamalarının örgütsel bağlılığın alt boyutu olan duygusal bağlılık üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 4'de özetlenmiştir.

Tablo 4. Etiksel İklimin Alt Boyutları Açısından Duygusal Bağlılığa İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	β	Standart Hata	t Değeri	Sig.	Tolerans	VIF
Başkalarının İyiliğini İsteme	0,377*	0,055	8,166*	0,000	0,808	1,237
Kanun ve Kod	0,029	0,041	0,636	0,525	0,852	1,174
Kurallar	0,225*	0,038	4,925*	0,000	0,825	1,211
Araçsallık	-0,170*	0,056	-3,865*	0,000	0,895	1,117
Bağımsızlık	-0,003	0,050	-0,061	0,952	0,860	1,116
F			34,652			
Düzeltilmiş R^2			0,290			
R^2			0,299			
Std. Error of the Estimate			0,74048			
Anlamlılık Düzeyi			0,000			

Bağımlı Değişken**: Duygusal Bağlılık**
* p<0,01

Etiksel iklimin alt boyutlarının duygusal bağlılık üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla regresyon analizi uygulanmıştır. Başkalarının iyiliğini isteme, kanun ve kod, kurallar, araçsallık ve bağımsızlık şeklinde sıralanan etiksel iklimin alt boyutları bağımsız değişken olarak girildiğinde, başkalarının iyiliğini isteme (β= 0,377) ve kurallar (β= 0,225) boyutlarının duygusal bağlılığı pozitif yönlü etkilediği, buna karşın araçsallık (β= -0,170) boyutunun duygusal bağlılığı negatif yönlü etkilediği tespit edilmiştir (Düzeltilmiş R^2= 0,290). Tablo 4'e göre regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu ifade edilebilir (Düzeltilmiş R^2= 0,290; $F_{(5,407)}$= 34,652; p<0,01). Bu çerçevede duygusal bağlılıktaki değişimin %29'unun bağımsız değişkenler tarafından açıklandığı söylenebilir. Bu bağımsız değişkenler arasında başkalarının iyiliğini isteme boyutunun (β= 0,377) duygusal bağlılıktaki değişimde en yüksek düzeyde etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde kurallar boyutunun da duygusal bağlılık açısından belirleyici olduğu görülmektedir (β= 0,225; p= 0,00). Benzer şekilde araçsallık boyutunun duygusal bağlılığın belirleyicilerinden biri olduğu analiz sonuçlarından anlaşılmaktadır (β= -0,170; p= 0,00). Ancak bu etkinin yönü negatiftir.

Kaliteli bir regresyon modeli oluşturmak için, bir regresyon modelinde çoklu bağımlılık (multicollinearity) analiz edilmelidir. Bunun için tolerans ve varyans etkileme faktörüne (VIF) bakılır (Akman vd., 2008: 108). Düşük tolerans ve yüksek VIF değerleri bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı olduğunu gösterir (Kalaycı, 2009: 268). Tablo 4 incelendiğinde duygusal bağlılık bağımlı değişkeni ile ilgili regresyon modelinde çoklu bağlantı sorunu olmadığı görülmektedir. Zira tüm toleranslar 0,1'den büyük (Özgener ve İraz, 2006: 1362) ve varyans etkileme faktörleri (VIF) 5'ten küçüktür (Bozic, 2007: 117).

Etiksel iklim algılamalarının örgütsel bağlılığın alt boyutu olan normatif bağlılık üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 5'de özetlenmiştir.

Tablo 5. Etiksel İklimin Alt Boyutları Açısından Normatif Bağlılığa İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	β	Standart Hata	t Değeri	Sig.	Tolerans	VIF
Başkalarının İyiliğini İsteme	0,094	0,059	1,738	0,083	0,808	1,237
Kanun ve Kod	0,079	0,044	1,503	0,134	0,852	1,174
Kurallar	0,077	0,041	1,442	0,150	0,825	1,211
Araçsallık	-0,026	0,060	-0,429	0,668	0,895	1,117
Bağımsızlık	0,063	0,054	1,184	0,237	0,860	1,162
F			3,416			
Düzeltilmiş R^2			0,028			
R^2			0,040			
Std. Error of the Estimate			0,78676			
Anlamlılık Düzeyi			0,005			

Bağımlı Değişken**: Normatif Bağlılık**
**p<0,05; * p<0,01

Etiksel iklimin alt boyutlarının normatif bağlılık üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla regresyon analizi uygulanmıştır. Tablo 5'de görüldüğü üzere, etiksel iklimin alt boyutlarının normatif bağlılık üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı (p>0,05) anlaşılmaktadır.

Etiksel iklim algılamalarının örgütsel bağlılığın alt boyutu olan devam bağlılığı üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Etiksel İklimin Alt Boyutları Açısından Devam Bağlılığına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	β	Standart Hata	t Değeri	Sig.	Tolerans	VIF
Başkalarının İyiliğini İsteme	-0,051	0,063	-0,934	0,351	0,808	1,237
Kanun ve Kod	-0,096	0,047	-1,805	0,072	0,852	1,174
Kurallar	0,069	0,044	1,277	0,202	0,825	1,211
Araçsallık	0,048	0,065	0,923	0,356	0,895	1,117
Bağımsızlık	0,012	0,058	0,231	0,817	0,860	1,162
F			1,311			
Düzeltilmiş R^2			0,004			
R^2			0,016			
Std. Error of the Estimate			0,84790			
Anlamlılık Düzeyi			0,258			

Bağımlı Değişken**: Devam Bağlılığı**
**p<0,05; * p<0,01

Tablo 6 incelendiğinde; bir bütün olarak modelin anlamlı olmadığı (p= 0,258>0,05) ve etiksel iklimin alt boyutlarından hiçbirinin devam bağlılığı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda devam bağlılığındaki değişimde etiksel iklimin boyutlarının etkili olmadığı ifade edilebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Kapadokya bölgesindeki 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde çalışanların etiksel iklim algılamaları ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki anket yöntemi ile oluşturulan veri setinden hareketle analiz edilmiştir.

Değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonucunda; etiksel iklimin alt boyutlarından başkalarının iyiliğini isteme ile örgütsel bağlılığın alt boyutları olan duygusal bağlılık ve normatif bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular literatürdeki Kelley ve Dorsch (1991), Cullen vd., (2003), Suar ve Khuntia (2004), Schminke vd., (2005), Tsai ve Huang (2008), Shafer (2009) araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Bu bağlamda otel işletmelerinde başkalarının iyiliğini isteme iklim algılaması arttıkça çalışanların duygusal ve normatif bağlılıklarının da artacağı ifade edilebilir. Bu boyuta ilişkin diğer bir sonuç ise başkalarının iyiliğini isteme ile devam bağlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığıdır.

Benzer şekilde etiksel iklimin alt boyutlarından kanun ve kod ile duygusal bağlılık ve normatif bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu tespit Schminke vd.,(2005)'nin yapmış oldukları araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Buradan hareketle kanun ve kod iklim algılamaları arttıkça duygusal ve normatif bağlılığın da artacağı söylenebilir. Kanun ve kod etiksel iklim algılamaları ile devam bağlılığı arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Kurallar etiksel iklim boyutu ile duygusal bağlılık ve normatif bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu Cullen vd., (2003), Schminke vd., (2005) ve Tsai ve Huang (2008) tarafından yapılan araştırma sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir. Buradan hareketle otel yöneticilerinin ve çalışanların duygusal ve normatif bağlılıklarını arttırabilmek için otel işletmelerinde kurallar iklim algılamalarını arttırıcı yönde uygulamalara ağırlık vermelerinin faydalı olabileceği söylenebilir. Buna karşın kurallar ile devam bağlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür.

Etiksel iklimin diğer boyutlarından farklı olarak araçsallık boyutu ile örgütsel bağlılığın boyutlarından sadece duygusal bağlılık arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ulaşılan bu sonuç Kelley ve Dorsch (1991), Cullen vd., (2003), Suar ve Khuntia (2004), Schminke vd., (2005), Tsai ve Huang (2008) ve Shafer (2009) tarafından gerçekleştirilen çalışma bulgularıyla örtüşmektedir. Bu bağlamda çalışanların kişisel çıkarlarının önplanda tutulmasını vurgulayan araçsallık iklim algılamasının azaltılması, personelin çalıştıkları otel işletmelerine karşı duygusal bağlılıklarını artırabilecektir. Buna karşın araçsallık ile normatif bağlılık ve devam bağlılığı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür.

Etiksel iklimin bağımsızlık boyutu ile duygusal bağlılık, normatif bağlılık ve devam bağlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Bu tespit Kelley ve Dorsch (1991) ve Schminke vd., (2005) tarafından gerçekleştirilen araştırma bulguları ile desteklenmektedir.

Etiksel iklim algılamalarının örgütsel bağlılığın alt boyutları üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçlarında; başkalarının iyiliğini isteme ve kurallar boyutlarının duygusal bağlılığı pozitif yönlü etkilediği, buna karşın araçsallık boyutunun duygusal bağlılığı negatif yönlü etkilediği tespit edilmiştir. Bu bulgular Mulki vd., (2006) ve Kim ve Miller (2008)'in yapmış oldukları çalışmaların bulgularıyla tutarlılık arz etmektedir. Bunun yanında kanun ve kod ile bağımsızlık iklim tiplerinin duygusal bağlılık üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Başkalarının iyiliğini isteme iklim boyutunun duygusal bağlılık üzerindeki pozitif etkisi Türk kültürünün toplumsalcı ve paylaşımcı özellikleri ile açıklanabilir. Genel anlamda; Türk insanı Douglas McGregor'un "X" ve "Y" teorisi açısından değerlendirildiğinde ağırlıklı olarak "X" teorisinin özelliklerini taşıyan davranışlar sergilediği gözlenmektedir. Bu gerçekten hareketle kurallar iklim tipinin çalışanların duygusal bağlılıkları üzerinde pozitif yönlü etkiye sahip olması beklenen bir sonuç olarak yorumlanabilir. Yukarıda ifade edildiği gibi Türk kültürü her ne kadar toplumsalcı ve paylaşımcı bir yapıya sahip olsa da, bir örgüt içerisindeki genel iklim yapısı egoizmi temel alan araçsallık üzerine kurgulanmışsa, çalışanlar buna bir tepki olarak örgüte yönelik duygusal bağlılıklarını azaltma eğilimi içerisine girebilirler.

Bunun yanında kanun ve kod ile bağımsızlık iklim tiplerinin duygusal bağlılık üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Turizmin yapısal özellikleri nedeniyle sektörde çalışan bireylerin çoğunluğunu mevsimsel ve part-time

olarak çalışan işgörenler oluşturmaktadır. Genellikle mesleğe dönük bir eğitim almayan ve geçici olarak istihdam edilen bu kişilerin turizmle ilgili yasal düzenlemelerden ve etiksel kodlardan haberdar olmaması ve bu konuda çoğu zaman örgüt tarafından bir eğitime tabi tutulmamaları yaşanmakta olan bir gerçektir. Bu çerçevede böylesi bir sonucun ortaya çıkmış olması olağan bir durum olarak algılanabilir. Türkiye'deki yönetim anlayışında merkezileşme eğiliminin ağır basması ve dolayısıyla alt kademelerde çalışan işgörenlere inisiyatif tanınmaması, bağımsızlık iklim tipinin duygusal bağlılık üzerinde etkili olmaması sonucunu doğurmuş olabilir.

Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre etiksel iklimin normatif ve devam bağlılığı üzerinde etkili olmadığı görülmektedir. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında normatif ve devam bağlılığı üzerinde etiksel iklim dışındaki diğer faktörlere yönelik algılamaların belirleyici olması etkili olmuş olabilir.

Araştırma sonuçları çerçevesinde otel işletmelerinde çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerini artırmak için etiksel iklim algılamaları ile ilgili bazı öneriler ortaya konabilir. Bunlar;

- Örgütleri etiksel kodlar oluşturmaya yönlendirmek anlamında kamu yönetimi tarafından gerekli düzenlemeler yapılmalı ve etkin bir kontrol mekanizması kurulmalıdır.
- Mesleki kodların oluşturulması, standartların belirlenmesi ve uygulamaların denetlenmesi gibi işlevleri üstlenecek geniş kapsamlı ve katılımlı bir etiksel kurul oluşturulmalıdır.
- Etiksel iklimin oluşturulması ve örgütsel bağlılığın sergilenmesi süreçlerinde üst yönetimin ve diğer çalışanların rolü yadsınamaz düzeydedir. Bu anlamda örgütler tarafından etkin insan kaynakları politika ve uygulamaları geliştirilmelidir.
- Etik davranışların tüm çalışanlarca benimsenmesi sürecinde üst yönetim söylem ve davranışlarıyla rol modeli olmalıdır.
- Örgütsel bağlılığın oluşturulmasında kritik bir role sahip olan etiksel politikalar oluşturulmalıdır.
- Çalışanların örgütsel politikaları, kuralları, normları ve prosedürleri öğrenmeleri amacıyla örgütsel sosyalizasyon süreci etkin bir şekilde kullanılmalıdır.
- Yönetim tarafından belirlenen etiksel kodlar ve örgütsel değerlerin tüm çalışanlara aktarılması amacıyla gerekli eğitim programları düzenlenmelidir.

Bu hususlar dikkate alınmadığı takdirde personel devir hızı yükselecek, hizmet kalitesi düşecek, müşteri tatmini olumsuz yönde etkilenecek, rekabette dezavantajlı duruma düşecek ve tüm bu olumsuz gelişmeler nihayetinde işletmelerin yaşamsal aktivitelerinin sonlanmasına yol açabilecektir.

Bütün alan araştırmalarında olduğu gibi bu araştırmanın da bazı kısıtları bulunmaktadır. Bu çalışmanın temel kısıtlayıcısı, alan araştırmasının Kapadokya'daki 4 ve 5 yıldızlı otel işletmeleriyle sınırlı tutulmuş olmasıdır. Dolayısıyla, yapılacak olan değerlendirmeler sadece Kapadokya ölçeğinde geçerlidir. Bir bütün olarak turizm sektöründe konuya yönelik bakış açısını görebilmek için farklı boyutlarda ve yiyecek-içecek, ulaştırma ve eğlence gibi turizmin diğer dallarında çalışmalara ihtiyaç olduğu unutulmamalıdır. Ancak, bölgesel ve sektörel ölçekte yapılacak olan bu tip çalışmaların bir araya getirilmesiyle genel bir çerçeve ortaya konulabilecektir.

Gelecekte bu tür çalışmaların farklı turizm destinasyonlarında, turizmin farklı sektörlerinde, farklı kültürlerde ve farklı gelişmişlik düzeyine sahip olan ülkelerde ele alınarak yapılmasında fayda bulunmaktadır. Ayrıca etiksel iklim algılamaları dışındaki örgütsel bağlılığı etkileyen diğer öncüller ya da örgütsel bağlılığın sonuçları araştırma konusu olarak ele alınabilir.

KAYNAKÇA

Agarwal, J. and Malloy, D. C. (1999). "*Ethical work climate dimensions in a not-for-profit organization: An empirical study*", **Journal of Business Ethics,** 20: 1-14.

Akman, G., Özkan, C. ve Eriş, H. (2008). "*Strateji odaklılık ve firma stratejilerinin firma performansına etkisinin analizi*", **İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi,** 7 (13): 93-115.

Asa, Y. ve Dalkılıç, N. (2008). "*Örgütsel bağlılıkta üç bileşen ve yan unsurlar teorisine yönelik kütahya kamu sektörü araştırması*", **16. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı.** 16-18 Mayıs. Antalya: İstanbul Kültür Üniversitesi: 852-857.

Barnett, T. and Schubert, E. (2002). "*Perceptions of the ethical work climate and covenantal relationships*", **Journal of Business Ethics**, 36: 279-290.

Barnett, T. and Vaicys, C. (2000). "*The moderating effect of individuals' perceptions of ethical work climate on ethical judgments and behavioral intentions*", **Journal of Business Ethics**, 27: 351-362.

Bartels, L. K., Harrick, E., Martell, K. and Strickland, D. (1998). "*The relationship between ethical climate and ethical problems within human resource management*", **Journal of Business Ethics**, 17: 799-804.

Becker, T. E. (1992). "*Foci and bases of commitment: Are they distinctions worth making?*", **Academy of Management Journal**, 35 (1): 232-244.

Bergman, M. E. (2006). "*The relationship between affective and normative commitment: review and research agenda*", **Journal of Organizational Behavior**, 27: 645-663.

Bozic, L. (2007). "*The effects of market orientation on product innovation*", **Croatian Economic Survey**, 9: 107-124.

Bulut, Ç., Çulha, O., Tütüncüoğlu, M. ve Aksoy, E. (2009). "*İçsel ve dışsal ödüllerin duygusal bağlılık üzerindeki etkisi: İzmir ili ve çevresindeki kobilerde bir araştırma*", **17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı,** 21-23 Mayıs. Eskişekir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi: 120-127.

Cullen, J. B., Parboteeah, K. P. and Victor, B. (2003). "*The effects of ethical climates on organizational commitment: A two-study analysis*", **Journal of Business Ethics**, 46: 127-141.

Deshpande, S. P., George, E. and Joseph, J. (2000). "*Ethical climates and managerial succes in Russian organizations*", **Journal of Business Ethics**, 23: 211-217.

Elçi, M. and Alpkan, L. (2009). "*The impact of perceived organizational ethical climate on work satisfaction"*, **Journal of Business Ethics**, 84: 297-311.

Erben, G. S. ve Güneşer, A. B. (2008). "*The relationship between paternalistic leadership and organizational commitment: Investigating the role of climate regarding ethics*", **Journal of Business Ethics**, 82: 955-968.

Ferris, K. R. and Aranya, N. (1983). "*A comparison of two organizational commitment scales*", **Personel Psychology**, 36: 87-98.

İbicioğlu, H. (2000). "*Örgütsel bağlılıkta paradigmatik uyumun yeri*", **D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, 15 (1), 13-22.

Kalaycı, Şeref (2009). **SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri.** (4. Baskı). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Kelley, S. W. and Dorsch, M. J. (1991). "*Ethical climate, organizational commitment and indeptedness among purchasing executives*", **Journal of Personel Selling and Sales Management**, 11 (4): 55-66.

Kim, N. Y. and Miller, G. (2008). "*Perceptions of the ethical climate in the Korean tourism industry*", **Journal of Business Ethics**, 82: 941-954.

Malloy, D. C. and Agarwal, J. (2003). "*Factors influencing ethical climate in a nonprofit organisation: An empirical investigation*", **International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing**, 8 (3): 224-250.

Martin, K. D. and Cullen, J. B. (2006). "*Continuities and extensions of ethical climate theory: A meta-analytic review*", **Journal of Business Ethics**, 69, 175-194.

Maxwell, G. and Steele, G. (2003). "*Organizational commitment: a study of managers in hotels*", **International Journal of Contemporary Hospitality Management**, 15 (7), 362-369.

Meyer, J. P. and Allen, N. J. (1997). **Commitment in the Workplace Theory Research and Application,** California: Sage Publications.

Mize, K. J., Stanforth, N. and Johnson, C. (2000). "*Perception of retail supervisor's ethical behavior and front-line managers' organizational commitment*", **Clothing and Textiles Research Journal**, 18 (2): 100-110.

Mulki, J. P., Jaramillo, F. and Locander, W. B. (2006). "*Effects of ethical climate and supervisory trust on salesperson's job attitudes and intentions to quit*", **Journal of Personall Selling & Sales Management**, XXVI (1): 19-26.

Özgener, Ş. ve İraz, R. (2006). "*Customer relationship management in small-medium enterprises: The case of Turkish tourism industry*", **Tourism Management**, 27: 1356-1363.

Pierce, M. A. and Henry, J. W. (1996), "*Computer ethics: The role of personal, informal, and formal codes*", **Journal of Business Ethics**, 15: 425-437.

Ruppel, C. P. and Harrington, S. J. (2000). "*The relationship of communication, ethical work climate, and trust to commitment and innovation*", **Journal of Business Ethics**, 25: 313-328.

Schminke, M., Ambrose, M. L. and Neubaum, D. O. (2005). "*The effect of leader moral development on ethical climate and employee attitudes*", **Organizational Behavior and Human Decision Processes**, 97: 135-151.

Schwepker Jr, C. H. (2001). "*Ethical climate's relationship to job satisfaction, organizational commitment, and turnover intention in the saleforce*", **Journal of Business Research**, 54: 39-52.

Schwepker Jr, C. H. and Hartline, M. D. (2005). "*Managing the ethical climate of customer-contact service employees*", **Journal of Service Research**, 7 (4): 377-397.

Serper, Ö. ve Aytaç, M. (2000). **Örnekleme.** (2. Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi.

Shafer, W. E. (2009). "*Ethical climate, organizational-professional conflict and organizational commitment A study of Chinese auditors*", **Accounting, Ayduting & Accountability Journal**, 22 (7): 1087-1110.

Shapira-Lishchinsky, O. and Rosenblatt, Z. (2009). "*Perceptions of organizational ethics as predictors of work absence: A test of alternative absence measures*", **Journal of Business Ethics**, 88: 717-734.

Suar, D. and Khuntia, R. (2004). "*Does ethical climate influence unethical practices and work behavior*", **Journal of Human Values**, 10 (1): 11-21.

Tsai, M.-T. and Huang, C.-C. (2008). "*The relationship among ethical climate types, facets of job satisfaction, and the three components of organizational commitment: A study of nurses in Taiwan*", **Journal of Business Ethics**, 80: 565-581.

Valentine, S., Godkin, L. and Lucero, M. (2002). "Ethical context, organizational commitment, and person-organization fit", **Journal of Business Ethics**, 41: 349-360.

Victor, B. and Cullen, J. B. (1988). "The organizational bases of ethical climates", **Administrative Science Quarterly**, 33: 101-125.

Weber, J. and Seger, J. E. (2002). "*Influences upon organizational ethical subclimates: A replication study of a single firm at two points in time*", **Journal of Business Ethics**, 41: 69-84.

Weeks, W. A., Loe, T. W., Chonko, L. B. and Wakefield, K. (2004). "*The effects of perceived ethical climate on the search for sales force excellence*", **Journal of Personel Selling and Sales Management**, XXIV (3): 199-214.

Wimbush, J. C., Shepard, J. M. and Markham, S. E. (1997). "*An empirical examination of the multi-dimensionality of ethical climate in organizations*", **Journal of Business Ethics,** 16: 67-77.

Yıldırım, M. H. ve Demirel, Y. (2009). "*Örgütsel güven ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin incelenmesi: otomotiv yan sanayi çalışanlarına yönelik bir araştırma*", **17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı**. 21-23 Mayıs. Eskişekir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi: 585-589.

Yozgat, U. ve Şişman, A. F. (2007). "*Yeniden yapılanma süreci ve bunun çalışanların iş tatmini ve örgüte bağlılıkları üzerindeki etkisi (bir kamu kurumunda araştırma)*", **15. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı**. 25-27 Mayıs. Sakarya: Sakarya Üniversitesi: 745-752.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

OKUDUĞUNU ANLAMA BECERİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNDE ÇOKTAN SEÇMELİ TESTLERLE AÇIK UÇLU YAZILI YOKLAMALARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Mehmet TEMİZKAN[1]
M. Eyyup SALLABAŞ[2]

Özet: Bu araştırma, ilköğretim öğrencilerinin okuduğunu anlama becerisinin değerlendirilmesinde çoktan seçmeli testlerle açık uçlu yazılı yoklamaları karşılaştırmak amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Ankara ili merkez ilköğretim okullarından yansız atama yoluyla (random yöntemi) seçilen 183 ilköğretim 8. sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Veriler, okuduğunu anlama düzeyi ölçekleri ile alınmış; bu ölçeklerin çoktan seçmeli sorulardan oluşan birinci bölümünün geçerliliğini sağlamak amacıyla madde analizine, açık uçlu sınav sorularından oluşan ikinci bölümünün geçerliliğini sağlamak amacıyla da uzman görüşüne başvurulmuştur. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, öğrenciler okuduğunu anlama düzeyi açısından çoktan seçmeli sorularda açık uçlu sorulardan daha başarılı olmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Ölçme, Değerlendirme, Okuma, Anlama, Test.

Abstract: This research has been done to compare multiple choice tests and open ended questions while evaluating reading comprehension skills of primary school students. 183 primary school students on 8th grade who have been chosen from central primary schools in Ankara with unbiased assignment (random method) compose working group of this research. Data has been gotten with scales on reading comprehension level; item analysis has been applied to provide validity of the first part of this data which has been composed of multiple choice questions and expert opinion has been applied to provide validity of the second part which has been composed of open ended questions. According to the results of this research, students have been more successful on multiple choice questions than on open ended questions in terms of reading comprehension level.

Key Words: Measurement, Evaluation, Reading, Comprehension, Test.

GİRİŞ

Eğitim ve öğretim programları hazırlanırken uygulayıcıların bazı sorulara cevap bulmaları gerekmektedir. Bunlardan "Ne öğreteceğiz?" sorusu programın içeriğini, "Nasıl öğreteceğiz?" sorusu programın uygulanmasında yer verilecek yöntem ve teknikleri, "Niçin öğreteceğiz?" sorusu programın amaçlarını ve "Ne kadar öğrettik?" sorusu da programda ölçme ve değerlendirmenin yerini vurgulamaktadır. Eğitim öğretim sürecinde öngörülen amaçlara hangi ölçüde ulaşıldığının; dersin, ünitenin ve konunun amaçlarında belirtilmiş olan davranışların ne kadar gerçekleştirildiğinin ölçülmesi ve sonuçların değerlendirilmesi önemli bir unsurdur. Ölçme ve değerlendirme işlemleri sonucunda eğitim öğretim sürecinin tam ve istenen nitelikte işleyen yönleri ortaya çıkacağı gibi aksayan yönleri de belirlenir. Programın aksayan yönlerinin yeniden gözden geçirilmesi, sonraki çalışmaların olumlu netice alacak şekilde düzenlenmesi de ölçme ve değerlendirme işlemlerinden alınan sonuçlara göre yürütülür. Ölçme ve değerlendirme yoluyla elde edilen bilgiler sadece öğrenenin kazanımlarını yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda öğretimin verimliliği hakkında da bilgi verir. Böylece öğretimin aksayan ve eksik yönlerini tespit etme olanağı elde edilir. Eğitimin aksayan ve eksik yönlerinin belirlenmesi ise geleceğe yönelik hedeflerin belirlenmesi, öğretimin geliştirilmesi için düzenlemelerin yapılabilmesi ve önlemlerin alınabilmesi açısından önemlidir (Tekin, 1991). Bu açıdan bakıldığında ölçme ve değerlendirmenin, eğitim öğretim sürecinin tamamlayıcı ve vazgeçilmez bir unsuru olduğu görülür. Bu işlemler sırasında öğretmene düşen görev, öğrencinin başarısını belirtecek davranışları iyi seçmesi, ölçme araçlarını geliştirmesi, uygulaması, sonuçları iyi yorumlamasıdır (Küçükahmet, 2006: 204).

[1] Yrd. Doç. Dr. Mustafa Kemal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, temizkan.mehmet@hotmail.com
[2] Dr. Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, sallabas@gmail.com

Ölçme ve Değerlendirme

Eğitim ve öğretim, amaçlı bir süreçtir. Bu nedenle de ölçme ve değerlendirme etkinlikleri bu sürecin vazgeçilmez bir parçası durumundadır. Ölçme ve değerlendirme işlemleri, eğitim öğretim sürecinin amaçlarına ne derecede ulaşıldığını ortaya çıkarması açısından önem taşımaktadır. Eğitimde; eğitim programının sağlam olup olmadığını anlama, öğretimde başvurulan metotların etkililik derecesini saptama, öğrencileri başarılı olabilecekleri düşünülen alanlara yönlendirme, öğrenme güçlüklerini tespit etme, öğrenci başarısını saptama ve ölçme ve değerlendirme öğesinin iyi işleyip işlemediğini görme gibi amaçlarla yapılan değerlendirmelerin hepsi ölçme sonuçlarına dayanır (Baykul 2000: 90).

Ölçme, bir niteliğin gözlenip gözlem sonucunun sayılarla veya başka sembollerle gösterilmesidir (Turgut, 1983: 12; Tekin, 2003: 31; Binbaşıoğlu, 1983: 1; Arıcı, 1972: 12; Küçükahmet, 2006: 205). Bu tanıma göre ölçmenin üç basamağı bulunmaktadır. Canlıların, olayların veya eşyanın ölçülecek niteliklerini diğer niteliklerinden ayırt edebilmek ölçmenin birinci basamağıdır. Ölçme işlemi açısından bu basamakta yapılacak iş, ölçülecek ampirik sistemi ölçme değişkeniyle ve ölçme boyutuyla tanımlamaktır. Ölçmenin ikinci basamağı, ölçme sonuçlarının sayı veya sembollerle gösterilmesidir. Ölçme işlemi açısından bu basamakta yapılacak iş, ölçülecek değişkene ve ölçmenin amacına uygun bir sembol veya sayılar kümesi seçmektir. Ölçmenin üçüncü basamağı, gözlenen değişkenin belli değerlerine belli sayılar verilmesidir. Bu basamakta yapılacak iş, gözlenen değişkenin hangi değerine hangi sayının verileceğini gösteren kuralı saptamaktır (Turgut, 1983: 12).

Değerlendirme, ölçümlerden bir anlam çıkarmak ve ölçülen nesneler hakkında bir değer yargısına ulaşmaktır (Tekin, 2003: 39; Çalışkaner, 1977: 25; Binbaşıoğlu, 1983: 10; Cemiloğlu, 2001: 185; Küçükahmet, 2006: 210). İlköğretim Kurumları Yönetmeliğine (2003: 12) göre öğrencilerin, edindikleri bilgi, beceri, görüş, tutum ve davranışlarda oluşan kazanımlara ne ölçüde ulaştıklarını ölçmek için değerlendirme yapılır (Madde 32/h).

Değerlendirme, eğitim ve öğretim sürecinde amaçlara ne kadar yaklaşıldığının bir ölçüsünü verir. Eğiticiye eğitim sürecinde bulunduğu yeri göstermeye yarar. Değerlendirme, kendisi de dâhil olmak üzere, eğitim sistemindeki ögelerin iyi işleyip işlemediğini, varsa işlemeyen yönlerini ortaya koyar. Öğrencileri daha iyi yetiştirmeye yardımcı olur. Öğrencilerin gelişim düzeyini, ihtiyaçlarını, bunlara uygun öğrenme etkinliklerini belirleme ve öğrenme ortamını düzenleme açısından da yol göstericidir (Baykul, 2000: 89; Kavcar vd. 1999: 103; Özbay, 2007: 156).

Eğitim Hedeflerinin Sınıflandırılması ve Okuduğunu Anlama

Ölçme ve değerlendirme işlemlerini yerine getirebilmek için öncelikle ölçülecek olan özelliğin bir "davranış" şeklinde ifade edilmesi gerekmektedir. Buradan yola çıkarak öğretim hedeflerinin herkesçe aynı biçimde anlaşılmasına yarayacak açıklıkta ifade edilmesinde ve gözlenebilir öğrenci davranışlarına dönüştürülmesinde yararlı olacağı düşüncesiyle bazı eğitimciler, eğitim hedeflerini sınıflandırma girişiminde bulunmuşlardır. Bu sınıflama işlemi doğrultusunda eğitim-öğretim sürecindeki ölçme ve değerlendirme çalışmalarının genel olarak üç boyutta gerçekleştiği görülmektedir. Bunlar bilişsel (cognitive domain), duyuşsal (affective domain) ve devinişsel (psiko-motor-psychomotor domain) alanları kapsamaktadır. Bunlardan bilişsel ve duyuşsal alandaki eğitim hedeflerinin ayrıntılı bir sınıflaması Bloom tarafından yapılmıştır. Bloom'un sınıflandırmadığı devinişsel (psikomotor) alan ise Kibler (1970: 66-75) tarafından tamamlanmıştır.

Bilişsel alan, anlama, kavrama, tahminde bulunma, çıkarımlar yapma, değerlendirme gibi zihinsel öğrenmelerin; duyuşsal alan ise sevgi, korku, ilgi, tutum gibi duygusal yönlerin baskın olduğu alandır. Yurt sevgisi, insan sevgisi, bayrağa saygı, büyüklere saygı, öğrenmeye karşı ilgi, gelişme isteği, yardımseverlik, konukseverlik vb. esas itibariyle duyuşsal özelliklerdir (Özçelik, 1981: 91). Devinişsel alan zihin ve kas koordinasyonunu gerektiren becerilerin baskın olduğu alandır.

"Okulların öğretim programlarındaki öğrenme-öğretme etkinliklerinin büyük bir kısmı, öğrencilerin belli bilişsel yeterlikleri kazanmalarıyla ilgilidir. Eğitimle gerçekleştirilmek istenen bilişsel özellikler bilgi, kavrama, uygulama, analiz, sentez, değerlendirme basamakları şeklinde sınıflandırılmaktadır (Özçelik, 1981: 73). Bu aşamalar şu şekilde tablolaştırılabilir:

Bilişsel Alan Hedeflerinin Sınıflandırılması

Bilgi Basamağı	Belli iletişim ögelerini (olgu, kavram, alışı, yönelim, sınıflama, ölçüt, yöntem, ilke, kuram vb.) görünce tanıma ve sorulunca hatırlamayı kapsar.
Kavrama Basamağı	Bir iletişimin içeriğini (muhtevasını) farklı biçimlerde dile getirme, özetleme, açıklama ve bu içerikte belirlenen yönelimleri kestirme becerilerini kapsar.
Uygulama Basamağı	Kavranmış olan ilke, teknik vb. karşılaşılan yeni durumları anlama ve problemleri çözmede kullanabilme becerisini kapsar.
Analiz Basamağı	Bir bütünün ögelerini, ilişkilerini, örgütlenme (bir araya getirilerek bütünleştirilme) ilkelerini belirleme becerisini kapsar.
Sentez Basamağı	Özgün (orijinal) bir iletiyi, işlem takımını ya da ilişkiler bütününü oluşturma becerisini kapsar.
Değerlendirme Basamağı	Kişinin düşünme, herhangi bir konuyu savunma veya reddetme becerilerini kapsar.

Türkçe dersinin içeriğinde yer alan dinlediğini ve okuduğunu anlamaya yönelik etkinlikler çoğunlukla bilişsel alanla ilgilidir. Okuduğunu ve dinlediğini anlama becerisinin kazandırılması, ana dili öğretiminin en önemli amaçlarından biridir. Anlama bireyin yazılı ve basılı işaretlerin temsil ettiği manayı kavramasıyla mümkün olmaktadır. Bu etkinlik, bir dizi zihinsel işlemi gerektirir (Luma, 2002: 9). Güneş'e göre anlama (2004: 60) metnin anlamını bulma, onlar üzerinde düşünme, sebeplerini araştırma, sonuçlar çıkarma ve değerlendirme biçimidir. Bu tanıma göre anlama; inceleme, seçim yapma, bir karara varma, çevirme, yorumlama, öteleme, analiz–sentez yapma ve değerlendirme gibi zihin faaliyetlerini içine almaktadır. Anlama sürecinde bütün bu zihin faaliyetleri önceki bilgilerle birleşmekte ve okunan metin, okuyucunun deneyimleri ışığında incelenmektedir. Alperen (1999: 148)'e göre bir metni anlama, metinde geçen anlamı bilinmeyen kelimelerin anlamlarının bilinir hâle gelmesi, metinle ilgili olarak kim, ne, ne zaman, nerede, nasıl, niçin gibi sorulara cevap verilmesi, ana fikrin ve yardımcı fikirlerin bulunması, okunan yazıdaki olayların sebep ve sonuçlarının fark edilmesi, okunan yazıdan bir sonuç çıkarılması ve nihayet okunan metnin yorumlanması ve anlatılması gibi kazanımları gerektirir. Moffet ve Wagler (1976: 127-129) okuduğunu anlayabilmenin başlıca şartlarını dikkati yoğunlaştırma, yeniden yapılandırma, zihinde canlandırma, çıkarımlarda bulunma, anlama nüfuz etme olarak belirlemektedir.

Okuduğunu anlama becerisinin mahiyeti kadar ölçülmesi ve değerlendirilmesi de çok önemli bir konudur. Eğitimde başarının ölçülmesi dolaylı yoldan yapılır. Başarı doğrudan ölçülemeyeceği için bireyin tepkide bulunabileceği koşullar yaratılır. Bunun için öğrencilerin, bilgi, beceri ve tutumlarına yönelik uyarıcılar (ölçme araçları) hazırlanır ve bu uyarıcılara tepkide bulunmaları istenir (Kaynak 2000: 11-12). Eğitim öğretim durumlarının ölçülmesi ve değerlendirilmesinde kullanılan doğru yanlış testleri, eşleştirmeli maddeler, çoktan seçmeli testler, klasik yazılı yoklamalar, çok sorulu kısa cevaplı testler aynı zamanda okuduğunu anlamanın ölçülmesinde de kullanılmaktadır. Bununla birlikte okuduğunu anlama becerisinin ölçülmesi ve değerlendirilmesinde okullarımızda en yaygın olarak kullanılan araçlar klasik türdeki yazılı yoklamalar ve çoktan seçmeli testlerdir.

Yazılı Yoklamalar

Yazılı yoklamalar, öğrencilere bir veya birkaç sorunun yöneltildiği ve cevabın belli bir düzen içinde yazılı olarak beklendiği sınavlardır. Yazılı yoklamalarda esas durum, öğrencinin kendisine yöneltilen sorunun cevabını düşünmesi, belli bir plana göre düzenlemesi ve yazılı olarak ifade etmesidir. Bir yazılı yoklama sorusu, cevaplayıcıyı, hakkında yazacağı konuyu seçmede ve cevabın ifadesinde serbest bırakır. Öğrenci, konuya yaklaşım biçiminde, cevabında kullanacağı olgusal bilgilerin seçiminde ve onları örgütleyip bütünleştirmede, cevabında kapsanan noktaların her birine vereceği önem derecesini belirlemede özgürdür. Bu nedenle yazılı yoklamalar, kişinin özgür ve yaratıcı düşünme gücünü, yazılı anlatım becerisini, belli konulardaki görüşünü, ilgisini ve tutumunu ölçmede çok kullanışlıdır (Tekin, 1991: 110).

Yazılı yoklama sorularının hazırlanması, uygulanması ve puanlanması sırasında bazı güçlüklerle karşılaşılabilir. Örneğin yazılı yoklamalarda cevapların yazılı olarak verilmesi zorunluluğu, aslında ölçülmek istenmeyen özelliklerin de cevaba (dolayısıyla puanlamaya) yansıması olasılığını doğurur. Anlatımın duru, güzel ve çekici olup olmaması; yazının okunaklı, düzgün ve güzel olup olmaması; yazma sürati, kompozisyon yeteneği vs. verilen cevabın görünümünü ve o cevaba verilen puanı değiştirebilen etkenlerdir (Tekin 2003: 111; Binbaşıoğlu, 1983: 18). Yazılı yoklamalarda, cevaplama zamanının çoğu, soruların cevabını düşünüp bulmaya ve cevapları yazmaya harcanır. Bu durum soru sayısını azaltır. Az sayıda soru ile ölçülmek istenen konuları örnekleyebilmek olanaksızdır. Sorulan soruların (örneklem) ilgili alanda sorulabilecek bütün soruları (evren) temsil edememesi, yazılı yoklamaların kapsam geçerliğini düşürür (Tekin, 2003: 112; Binbaşıoğlu, 1983: 18). Yazılı yoklama sorularına verilmiş olan herhangi bir cevap, doğru - yanlış kategorilerinden sadece birine konulamayabilir. Bu nedenle cevapların doğruluk derecesinin belirlenmesi öğretmene kalan bir iştir (Tekin 2003: 113; Yılmaz, 2002: 86).

Çoktan Seçmeli Testler

Çoktan seçmeli testlerde bir soru kökü ve sorunun doğru cevabının da içinde bulunduğu birkaç cevap seçeneği bulunmaktadır. Bu tür sorularda öğrenciden beklenen, kendisine yöneltilen soruyu okuması, cevabı düşünüp bulması ve bulduğu cevabı verilenler arasından seçerek işaretlemesidir (Özçelik, 1989: 26). Bu tip test, test türleri içinde en çok kullanılanıdır.

Hazırlık aşamasında özel bilgi ve beceri gerektiren çoktan seçmeli testlerin cevaplandırılması, öğrencinin çok az zamanını alır. Bu nedenle, belli bir süre içinde uygulanacak bir testte çok sayıda soru sorulabilir. Testte çok sayıda soru bulunması da testin güvenirlik ve geçerliğini artırır. Çoktan seçmeli maddelerde, cevapları kesinlikle doğru, kesinlikle yanlış diye ayırmak mümkündür. Bu da puanlamanın doğru ve nesnel olmasını sağlar. Puanlamada öğrencinin önceki başarısı, giyinişi, hal ve gidişi, yazı güzelliği, iyi kompozisyon yazma gibi, ölçülen özellik ya da özelliklerin dışındaki etkenlerin etkisi olmaz (Tekin, 2003: 149). Bununla birlikte çoktan seçmeli madde türü, kişinin bildiklerini örgütleyerek sunma ve cevaplarını dil bilgisi kurallarına göre açıkça ifade etme gücünü ölçmede kullanılamaz. Ayrıca bu testlerde, bir maddenin yokladığı bilgiye sahip olmayan cevaplayıcının tahminle doğru cevabı bulma olasılığı vardır. Bir maddedeki seçeneklerin sayısı çok ve niteliği iyi olursa salt tahminle cevabı bulma olasılığı, şans başarısı düşer. Şans başarısı, testin geçerlik ve güvenirliğini düşürücü yönde etki eder (Tekin 2003: 149-150).

Eğitim sisteminde ana dili dersleri ve diğer dersler açısından bakıldığında okumanın önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü okul dönemi öğrenmeleri büyük ölçüde okumaya dayanır. Okullarda verilen derslerin büyük çoğunluğunun okumayı gerektirdiği göz önüne alınırsa iyi okuyamayan ve okuduğunu kavrayamayan bir öğrencinin başarılı olması mümkün değildir. Okuma ve okuduğunu anlama becerisinin geliştirilmesi ile birlikte ilköğretim düzeyinde öğrencilerin düşünen, anlayan, eleştiren, tartışan, ön bilgileriyle okudukları arasında ilişkiler kuran ve yeni anlamlara ulaşan okuyucular olmaları amaçlanmaktadır (Çiftçi, 2007: 4). Bu amaçlara ulaşmak üzere yapılan ölçme ve değerlendirme etkinlikleri de çeşitlilik göstermektedir. Bu araştırmanın amacı eğitimde sıklıkla başvurulan çoktan seçmeli testlerle açık uçlu yazılı sınavlar arasında okuduğunu anlama becerisinin değerlendirilmesi açısından bir fark olup olmadığını tespit etmektir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Okuduğunu anlama becerisinin değerlendirilmesinde çoktan seçmeli testlerle açık uçlu yazılı yoklamaların karşılaştırılmasını amaçlayan bu araştırma genel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Tarama modelleri geçmişte veya halen var olan bir durumu betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne kendi koşulları içinde olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Bilinmek istenen şey vardır ve oradadır. Önemli olan onu uygun bir biçimde gözleyip belirleyebilmektir (Karasar, 2000: 77). Bu doğrultuda gerçekleştirilen araştırmada çoktan seçmeli testlerle açık uçlu yazılı sınavlar arasında bilgilendirici metinler bağlamında okuduğunu anlama düzeyinin değerlendirilmesi açısından bir fark olup olmadığı konusu betimlenmeye çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Ankara ili merkez ilköğretim okullarından yansız atama yoluyla (random yöntemi) seçilen 183 öğrenci oluşturmaktadır. Bu öğrenciler ilköğretim 8. sınıfta eğitim öğretim görmektedirler. Araştırmaya örneklem olarak seçilen gruplar ve gruplardaki öğrenci sayıları aşağıdaki gibidir:

Gruplar	Öğrenci Sayısı	Gruplar	Öğrenci Sayısı
1. Grup	30	4. Grup	23
2. Grup	34	5. Grup	34
3. Grup	29	6. Grup	33

Veri Toplama Araçları

Araştırmada "Bilgilendirici Metinleri Okuduğunu Anlama Düzeyi Ölçeği 1" ve "Bilgilendirici Metinleri Okuduğunu Anlama Düzeyi Ölçeği 2" olmak üzere iki ayrı ölçme aracı geliştirilmiştir. Bunlardan "Bilgilendirici Metinleri Okuduğunu Anlama Düzeyi Ölçeği 1" gruplar arasında okuduğunu anlama düzeyi açısından anlamlı bir fark olup olmadığını belirleyebilmek; "Bilgilendirici Metinleri Okuduğunu Anlama Düzeyi Ölçeği 2" ise çoktan seçmeli testlerle açık uçlu yazılı sınavlar arasında okuduğunu anlama becerisinin değerlendirilmesi açısından bir fark olup olmadığını belirleyebilmek amacıyla kullanılmıştır. Bu ölçekler bilgilendirici metinlerin unsurları gözetilerek hazırlanan 12 sorudan oluşmaktadır. Ölçeklerde yer alan soruların madde başlıkları şu şekildedir:

Soru	Madde başlıkları	Soru	Madde başlıkları
1	Metnin Konusunun Tespit Edilmesi	7	Metinde Yakın Anlama Gelen Cümlelerin Tespit Edilmesi
2	Metnin Ana Düşüncesinin Tespit Edilmesi	8	Metindeki Neden Sonuç İlişkilerinin Tespit Edilmesi
3	Metnin Yardımcı Düşüncelerinin Tespit Edilmesi	9	Metindeki Şart İfadelerinin Tespit Edilmesi
4	Yazarın Metni Yazma Amacının Tespit Edilmesi	10	Metindeki Tanımlamaların Tespit Edilmesi
5	Yazarın Konuya Yönelik Bakış Açısının Tespit Edilmesi	11	Metindeki Karşılaştırmaların Tespit Edilmesi
6	Metne Başlık Önerilmesi	12	Metindeki Eşleştirmelerin Tespit Edilmesi

Araştırmada kullanılan birinci ölçek, (Bilgilendirici Metinleri Okuduğunu Anlama Düzeyi Ölçeği 1) Nurullah Ataç'ın "Dayanışma" isimli deneme türündeki metnine yönelik hazırlanan çoktan seçmeli sorulardan oluşmaktadır. Bu soruların geçerliliğini sağlamak amacıyla madde analizine başvurulmuştur. Ölçekteki sorulara ilişkin madde analizi sonuçları aşağıdaki gibidir:

Soru	Madde Ayırıcılık İndeksi	Soru	Madde Ayırıcılık İndeksi	Soru	Madde Ayırıcılık İndeksi	Soru	Madde Ayırıcılık İndeksi
1	,63	4	,50	7	,73	10	,53
2	,52	5	,50	8	,62	11	,61
3	,59	6	,73	9	,69	12	,64

Araştırmada kullanılan ikinci ölçek, (Bilgilendirici Metinleri Okuduğunu Anlama Düzeyi Ölçeği 2) Selâhattin Batu'nun "Güzel Huy ve İnsan" isimli deneme türündeki metni esas alınarak hazırlanmıştır ve kendi içinde iki bölümden oluşmaktadır. Bunlardan birincisi çoktan seçmeli test soruları kullanılarak; diğeri ise açık uçlu yazılı soruları kullanılarak geliştirilmiştir. Bu ölçeklerdeki soru sayıları ve soruların madde başlıkları yukarıdaki tabloda belirtildiği şekildedir. Bu ölçeğin çoktan seçmeli sorulardan oluşan birinci bölümünün geçerliliğini sağlamak amacıyla madde analizine; açık uçlu sınav sorularından oluşan ikinci bölümünün geçerliliğini sağlamak amacıyla da uzman görüşüne başvurulmuştur. Çoktan seçmeli sorulardan oluşan birinci bölüme ilişkin madde analizi sonuçları aşağıdaki gibidir:

Soru	Madde Ayırıcılık İndeksi	Soru	Madde Ayırıcılık İndeksi	Soru	Madde Ayırıcılık İndeksi	Soru	Madde Ayırıcılık İndeksi
1	,73	4	,70	7	,53	10	,83
2	,62	5	,55	8	,57	11	,61
3	,69	6	,58	9	72	12	,56

Bilgilendirici Metinleri Okuduğunu Anlama Düzeyi Ölçeği 2'nin açık uçlu yazılı sorularından oluşan ikinci bölümündeki maddelerin geçerliği için uzman görüşüne başvurulmuştur. Madde başlıklarının uygunluğu konusunda uzmanlardan (en uygun=5; hiç uygun değil=1) arasında bir puanlama yapmaları istenmiştir. Toplam 5 uzmanın vermiş oldukları puanların ortalamaları aşağıdaki gibidir:

Soru	Uzman Görüşü	Soru	Uzman Görüşü	Soru	Uzman Görüşü	Soru	Uzman Görüşü
1	5,0	4	4,3	7	5,0	10	5,0
2	5,0	5	5,0	8	5,0	11	5,0
3	5,0	6	5,0	9	4,8	12	4,0

Veri toplama aracı olarak geliştirilen ölçeklerin geçerliliklerinin sağlanmasından sonra uygulamalara geçilmiştir.

İşlemler

Çalışma grubunun belirlenmesinden sonra ilk işlem olarak gruplar arasında okuduğunu anlama düzeyi açısından bir fark olup olmadığı incelenmiştir. Bu amaçla gruplar arasında varyans analizi (One Way ANOVA) yapılmıştır. Varyans analizinden elde edilen bulgulara göre gruplar arasında okuduğunu anlama düzeyi açısından anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Bu bulgudan hareketle 6 gruptan oluşan öğrenciler 2 grup oluşturacak şekilde birleştirilmiştir. Elde edilen gruplardan birincisinde 93; ikincisinde ise 90 öğrenci bulunmaktadır.

Araştırmanın ikinci aşamasında aralarında okuduğunu anlama düzeyi açısından anlamlı bir fark bulunmayan iki gruba Bilgilendirici Metinleri Okuduğunu Anlama Düzeyi Ölçeği 2 uygulanmıştır. Bu gruplardan birincisi, ölçeğin çoktan seçmeli test biçimini; ikincisi ise açık uçlu yazılı sınav biçimini almışlardır. Bu işlemin tamamlanmasından sonra ölçek aracılığıyla elde edilen verilerin analiz edilmesine geçilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analiz edilmesinde SPSS 11.5 istatistik paket programından yararlanılmıştır. Okuduğunu anlama düzeyinin belirlenebilmesi için çoktan seçmeli test uygulanan grubun sorulara verdikleri yanıtlarla, açık uçlu yazılı soruları uygulanan grubun sorulara verdikleri yanıtlar yüzde (%) ve frekans (f) işlemleri kullanılarak analiz edilmiş ve karşılaştırılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bu aşamada Bilgilendirici Metinleri Okuduğunu Anlama Düzeyi Ölçeği 2'de yer alan madde başlıklarının her birine ilişkin bulguların ayrı tablolarda verilmesi yoluna gidilmiştir.

1. Metnin Konusunun Tespit Edilmesi Maddesine İlişkin Bulgular

Metnin konusunun tespit edilmesi maddesine ilişkin çoktan seçmeli ve açık uçlu yazılı sınavlardan elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 1. Metnin Konusunun Tespit Edilmesi Maddesine Yönelik Çoktan Seçmeli ve Açık Uçlu Sorulara Verilen Yanıtların Frekans ve Yüzde Değerleri

	Çoktan Seçmeli Sorular				Açık Uçlu Sorular			
Metnin Konusunun Tespit Edilmesi	Doğru		Yanlış		Doğru		Yanlış	
	f	%	f	%	f	%	f	%
	71	76,3	22	23,7	32	37,6	58	62,4

Tablo 1'e göre "Metnin Konusunun Tespit Edilmesi" maddesine yönelik çoktan seçmeli sorunun % 76,3'ü doğru olarak yanıtlanmıştır. Buna karşın aynı maddeye yönelik açık uçlu soruya % 37,6 oranında doğru yanıt verilmiştir. Diğer taraftan "konu" maddesine yönelik çoktan seçmeli soru öğrencilerin % 23,7'si tarafından yanlış yanıtlanırken; aynı maddeye yönelik soru % 62,4 oranında öğrenci tarafından yanlış olarak yanıtlanmıştır.

2. Metnin Ana Düşüncesinin Tespit Edilmesi Maddesine İlişkin Bulgular

Metnin ana düşüncesinin tespit edilmesi maddesine ilişkin çoktan seçmeli ve açık uçlu yazılı sınavlardan elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 2. Metnin Ana Düşüncesinin Tespit Edilmesi Maddesine Yönelik Çoktan Seçmeli ve Açık Uçlu Sorulara Verilen Yanıtların Frekans ve Yüzde Değerleri

	Çoktan Seçmeli Sorular				Açık Uçlu Sorular			
Metnin Ana Düşüncesinin Tespit Edilmesi	Doğru		Yanlış		Doğru		Yanlış	
	f	%	f	%	f	%	f	%
	68	73,1	25	26,9	8	11,8	82	88,2

Tablo 2'ye göre "Metnin Ana Düşüncesinin Tespit Edilmesi" maddesine yönelik çoktan seçmeli sorunun % 73,1'i doğru olarak yanıtlanmıştır. Buna karşın aynı maddeye yönelik açık uçlu soruya % 11,8 oranında doğru yanıt verilmiştir. Diğer taraftan "konu" maddesine yönelik çoktan seçmeli soru öğrencilerin % 26,9'u tarafından yanlış yanıtlanırken; aynı maddeye yönelik soru % 88,2 oranında öğrenci tarafından yanlış olarak yanıtlanmıştır.

3. Metnin Yardımcı Düşüncelerinin Tespit Edilmesi Maddesine İlişkin Bulgular

Metnin yardımcı düşüncelerinin tespit edilmesi maddesine ilişkin çoktan seçmeli ve açık uçlu yazılı sınavlardan elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 3. Metnin Yardımcı Düşüncelerinin Tespit Edilmesi Maddesine Yönelik Çoktan Seçmeli ve Açık Uçlu Sorulara Verilen Yanıtların Frekans ve Yüzde Değerleri

	Çoktan Seçmeli Sorular				Açık Uçlu Sorular			
Metnin Yardımcı Düşüncelerinin Tespit Edilmesi	Doğru		Yanlış		Doğru		Yanlış	
	f	%	f	%	f	%	f	%
	43	46,2	50	53,8	25	26,9	65	69,9

Tablo 3'e göre "Metnin Yardımcı Düşüncelerinin Tespit Edilmesi" maddesine yönelik çoktan seçmeli sorunun % 46,2'si doğru olarak yanıtlanmıştır. Buna karşın aynı maddeye yönelik açık uçlu soruya % 26,9 oranında doğru yanıt verilmiştir. Diğer taraftan "konu" maddesine yönelik çoktan seçmeli soru öğrencilerin % 53,8'i tarafından yanlış yanıtlanırken; aynı maddeye yönelik soru % 69,9 oranında öğrenci tarafından yanlış olarak yanıtlanmıştır.

4. Yazarın Metni Yazma Amacının Tespit Edilmesi Maddesine İlişkin Bulgular

Yazarın metni yazma amacının tespit edilmesi maddesine ilişkin çoktan seçmeli ve açık uçlu yazılı sınavlardan elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 4. Yazarın Metni Yazma Amacının Tespit Edilmesi Maddesine Yönelik Çoktan Seçmeli ve Açık Uçlu Sorulara Verilen Yanıtların Frekans ve Yüzde Değerleri

	Çoktan Seçmeli Sorular				Açık Uçlu Sorular			
	Doğru		Yanlış		Doğru		Yanlış	
Yazarın Metni Yazma Amacının Tespit Edilmesi	f	%	f	%	F	%	f	%
	69	74,2	24	25,8	19	20,4	71	76,3

Tablo 4'e göre "Yazarın Metni Yazma Amacının Tespit Edilmesi" maddesine yönelik çoktan seçmeli sorunun % 74,2'si doğru olarak yanıtlanmıştır. Buna karşın aynı maddeye yönelik açık uçlu soruya % 20,4 oranında doğru yanıt verilmiştir. Diğer taraftan "konu" maddesine yönelik çoktan seçmeli soru öğrencilerin % 25,8'i tarafından yanlış yanıtlanırken; aynı maddeye yönelik soru % 76,3 oranında öğrenci tarafından yanlış olarak yanıtlanmıştır.

5. Yazarın Konuya Yönelik Bakış Açısının Tespit Edilmesi Maddesine İlişkin Bulgular

Yazarın konuya yönelik bakış açısının tespit edilmesi maddesine ilişkin çoktan seçmeli ve açık uçlu yazılı sınavlardan elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 5. Yazarın Konuya Yönelik Bakış Açısının Tespit Edilmesi Maddesine Yönelik Çoktan Seçmeli ve Açık Uçlu Sorulara Verilen Yanıtların Frekans ve Yüzde Değerleri

	Çoktan Seçmeli Sorular				Açık Uçlu Sorular			
	Doğru		Yanlış		Doğru		Yanlış	
Yazarın Konuya Yönelik Bakış Açısının Tespit Edilmesi	f	%	f	%	f	%	f	%
	59	63,4	34	36,6	4	4,3	86	92,5

Tablo 5'e göre "Yazarın Konuya Yönelik Bakış Açısının Tespit Edilmesi" maddesine yönelik çoktan seçmeli sorunun % 63,4'ü doğru olarak yanıtlanmıştır. Buna karşın aynı maddeye yönelik açık uçlu soruya % 4,3 oranında doğru yanıt verilmiştir. Diğer taraftan "konu" maddesine yönelik çoktan seçmeli soru öğrencilerin % 36,6'sı tarafından yanlış yanıtlanırken; aynı maddeye yönelik soru % 92,5 oranında öğrenci tarafından yanlış olarak yanıtlanmıştır.

6. Metne Başlık Önerilmesi Maddesine İlişkin Bulgular

Metne başlık önerilmesi maddesine ilişkin çoktan seçmeli ve açık uçlu yazılı sınavlardan elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 6. Metne Başlık Önerilmesi Maddesine Yönelik Çoktan Seçmeli ve Açık Uçlu Sorulara Verilen Yanıtların Frekans ve Yüzde Değerleri

	Çoktan Seçmeli Sorular				Açık Uçlu Sorular			
	Doğru		Yanlış		Doğru		Yanlış	
Metne Başlık Önerilmesi	F	%	f	%	f	%	f	%
	68	73,1	25	26,9	48	51,6	42	45,2

Tablo 6'ya göre "Metne Başlık Önerilmesi" maddesine yönelik çoktan seçmeli sorunun % 73,1'i doğru olarak yanıtlanmıştır. Buna karşın aynı maddeye yönelik açık uçlu soruya % 51,6 oranında doğru yanıt verilmiştir. Diğer taraftan "konu" maddesine yönelik çoktan seçmeli soru öğrencilerin % 26,9'u tarafından yanlış yanıtlanırken; aynı maddeye yönelik soru % 45,2 oranında öğrenci tarafından yanlış olarak yanıtlanmıştır.

7. Metinde Yakın Anlama Gelen Cümlelerin Tespit Edilmesi Maddesine İlişkin Bulgular

Metinde yakın anlama gelen cümlelerin tespit edilmesi maddesine ilişkin çoktan seçmeli ve açık uçlu yazılı sınavlardan elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 7. Metinde Yakın Anlama Gelen Cümlelerin Tespit Edilmesi Maddesine Yönelik Çoktan Seçmeli ve Açık Uçlu Sorulara Verilen Yanıtların Frekans ve Yüzde Değerleri

Metinde Yakın Anlama Gelen Cümlelerin Tespit Edilmesi	Çoktan Seçmeli Sorular				Açık Uçlu Sorular			
	Doğru		Yanlış		Doğru		Yanlış	
	f	%	f	%	f	%	f	%
	67	72,0	26	28,0	21	22,6	69	74,2

Tablo 7'ye göre "Metinde Yakın Anlama Gelen Cümlelerin Tespit Edilmesi" maddesine yönelik çoktan seçmeli sorunun % 72,0'si doğru olarak yanıtlanmıştır. Buna karşın aynı maddeye yönelik açık uçlu soruya % 22,6 oranında doğru yanıt verilmiştir. Diğer taraftan "konu" maddesine yönelik çoktan seçmeli soru öğrencilerin % 28,0'i tarafından yanlış yanıtlanırken; aynı maddeye yönelik soru % 74,2 oranında öğrenci tarafından yanlış olarak yanıtlanmıştır.

8. Metindeki Neden Sonuç İlişkilerinin Tespit Edilmesi Maddesine İlişkin Bulgular

Metindeki neden sonuç ilişkilerinin tespit edilmesi maddesine ilişkin çoktan seçmeli ve açık uçlu yazılı sınavlardan elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 8. Metindeki Neden Sonuç İlişkilerinin Tespit Edilmesi Maddesine Yönelik Çoktan Seçmeli ve Açık Uçlu Sorulara Verilen Yanıtların Frekans ve Yüzde Değerleri

Metindeki Neden Sonuç İlişkilerinin Tespit Edilmesi	Çoktan Seçmeli Sorular				Açık Uçlu Sorular			
	Doğru		Yanlış		Doğru		Yanlış	
	f	%	f	%	f	%	f	%
	65	69,9	28	30,1	32	34,4	58	62,4

Tablo 8'e göre "Metindeki Neden Sonuç İlişkilerinin Tespit Edilmesi" maddesine yönelik çoktan seçmeli sorunun % 69,9'u doğru olarak yanıtlanmıştır. Buna karşın aynı maddeye yönelik açık uçlu soruya % 34,4 oranında doğru yanıt verilmiştir. Diğer taraftan "konu" maddesine yönelik çoktan seçmeli soru öğrencilerin % 30,1'i tarafından yanlış yanıtlanırken; aynı maddeye yönelik soru % 62,4 oranında öğrenci tarafından yanlış olarak yanıtlanmıştır.

9. Metindeki Şart İfadelerinin Tespit Edilmesi Maddesine İlişkin Bulgular

Metindeki şart ifadelerinin tespit edilmesi maddesine ilişkin çoktan seçmeli ve açık uçlu yazılı sınavlardan elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 9. Metindeki Şart İfadelerinin Tespit Edilmesi Maddesine Yönelik Çoktan Seçmeli ve Açık Uçlu Sorulara Verilen Yanıtların Frekans ve Yüzde Değerleri

Metindeki Şart İfadelerinin Tespit Edilmesi	Çoktan Seçmeli Sorular				Açık Uçlu Sorular			
	Doğru		Yanlış		Doğru		Yanlış	
	f	%	f	%	f	%	f	%
	76	81,7	17	18,3	48	51,6	42	45,2

Tablo 9'a göre "Metindeki Şart İfadelerinin Tespit Edilmesi" maddesine yönelik çoktan seçmeli sorunun % 81,7'si doğru olarak yanıtlanmıştır. Buna karşın aynı maddeye yönelik açık uçlu soruya % 51,6 oranında doğru yanıt verilmiştir. Diğer taraftan "konu" maddesine yönelik çoktan seçmeli soru öğrencilerin % 18,3'ü tarafından yanlış yanıtlanırken; aynı maddeye yönelik soru % 45,2 oranında öğrenci tarafından yanlış olarak yanıtlanmıştır.

10. Metindeki Tanımlamaların Tespit Edilmesi Maddesine İlişkin Bulgular

Metindeki tanımlamaların tespit edilmesi maddesine ilişkin çoktan seçmeli ve açık uçlu yazılı sınavlardan elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 10. Metindeki Tanımlamaların Tespit Edilmesi Maddesine Yönelik Çoktan Seçmeli ve Açık Uçlu Sorulara Verilen Yanıtların Frekans ve Yüzde Değerleri

	Çoktan Seçmeli Sorular				Açık Uçlu Sorular			
	Doğru		Yanlış		Doğru		Yanlış	
Metindeki Tanımlamaların Tespit Edilmesi	f	%	f	%	f	%	f	%
	73	78,5	20	21,5	15	16,1	75	80,6

Tablo 10'a göre "Metindeki Tanımlamaların Tespit Edilmesi" maddesine yönelik çoktan seçmeli sorunun % 78,5'i doğru olarak yanıtlanmıştır. Buna karşın aynı maddeye yönelik açık uçlu soruya % 16,1 oranında doğru yanıt verilmiştir. Diğer taraftan "konu" maddesine yönelik çoktan seçmeli soru öğrencilerin % 21,5'i tarafından yanlış yanıtlanırken; aynı maddeye yönelik soru %80,6 oranında öğrenci tarafından yanlış olarak yanıtlanmıştır.

11. Metindeki Karşılaştırmaların Tespit Edilmesi Maddesine İlişkin Bulgular

Metindeki karşılaştırmaların tespit edilmesi maddesine ilişkin çoktan seçmeli ve açık uçlu yazılı sınavlardan elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 11. Metindeki Karşılaştırmaların Tespit Edilmesi Maddesine Yönelik Çoktan Seçmeli ve Açık Uçlu Sorulara Verilen Yanıtların Frekans ve Yüzde Değerleri

	Çoktan Seçmeli Sorular				Açık Uçlu Sorular			
	Doğru		Yanlış		Doğru		Yanlış	
Metindeki Karşılaştırmaların Tespit Edilmesi	f	%	f	%	f	%	f	%
	56	60,2	37	39,8	22	23,7	68	73,1

Tablo 11'e göre "Metindeki Karşılaştırmaların Tespit Edilmesi" maddesine yönelik çoktan seçmeli sorunun % 60,2'si doğru olarak yanıtlanmıştır. Buna karşın aynı maddeye yönelik açık uçlu soruya % 23,7 oranında doğru yanıt verilmiştir. Diğer taraftan "konu" maddesine yönelik çoktan seçmeli soru öğrencilerin % 39,8'i tarafından yanlış yanıtlanırken; aynı maddeye yönelik soru % 73,1 oranında öğrenci tarafından yanlış olarak yanıtlanmıştır.

12. Metindeki Eşleştirmelerin Tespit Edilmesi Maddesine İlişkin Bulgular

Metindeki eşleştirmelerin tespit edilmesi maddesine ilişkin çoktan seçmeli ve açık uçlu yazılı sınavlardan elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 12. Metindeki Eşleştirmelerin Tespit Edilmesi Maddesine Yönelik Çoktan Seçmeli ve Açık Uçlu Sorulara Verilen Yanıtların Frekans ve Yüzde Değerleri

	Çoktan Seçmeli Sorular				Açık Uçlu Sorular			
	Doğru		Yanlış		Doğru		Yanlış	
Metindeki Eşleştirmelerin Tespit Edilmesi	F	%	f	%	f	%	f	%
	52	55,9	41	44,1	22	23,7	68	73,1

Tablo 12'ye göre "Metindeki Eşleştirmelerin Tespit Edilmesi" maddesine yönelik çoktan seçmeli sorunun % 55,9'u doğru olarak yanıtlanmıştır. Buna karşın aynı maddeye yönelik açık uçlu soruya % 23,7 oranında doğru yanıt verilmiştir. Diğer taraftan "konu" maddesine yönelik çoktan seçmeli soru öğrencilerin % 44,1'i tarafından yanlış yanıtlanırken; aynı maddeye yönelik soru % 73,1 oranında öğrenci tarafından yanlış olarak yanıtlanmıştır.

TARTIŞMA VE YORUM

Araştırmada elde edilen bulgulara göre öğrenciler okuduğunu anlama düzeyi açısından çoktan seçmeli sorularda açık uçlu sorulardan daha başarılı olmuşlardır. Örneğin öğrenciler kendilerine verilen metnin konusunu çoktan seçmeli test sınavı sonuçlarına göre % 76,3; metnin ana düşüncesini % 73,1; yazarın metni yazma amacını % 74,2; metindeki neden sonuç ilişkilerini % 69,9; metindeki tanımlamaları % 78,5 oranında doğru olarak tespit etmişlerdir. Diğer taraftan öğrenciler kendilerine konusunu açık uçlu sınav sorularına göre % 37,6; metnin ana düşüncesini % 11,8; yazarın metni yazma amacını 20,4; metindeki neden sonuç ilişkilerini % 34,4; metindeki tanımlamaları % 16,1 oranında doğru olarak tespit etmişlerdir. Buna göre öğrencilerin okuduğunu anlama becerilerinin ölçülmesi açısından çoktan seçmeli testlerin lehine oldukça büyük bir fark bulunmaktadır. Bunun temel sebebi açık uçlu yazılı sınavlarda öğrencinin metni dikkatlice okuyup anladıktan sonra yazılı olarak ifade etmesi gerektiğinden kaynaklanmaktadır. Çoktan seçmeli testlerde böyle bir durum söz konusu değildir. Öğrenci soru kökünü okuduktan sonra verilen cevaplar içinden kendine en uygun olanı seçmek durumundadır. Oysa Türkçe öğretiminin temel amacı, insanların meramlarını eksiksiz, başkalarının yanlış anlamayacağı kadar açık ve doğru anlatmasını sağlamaktır. Eğitim sürecinde bu amacın gerçekleşip gerçekleşmediğini tespit edip değerlendirmek büyük bir önem taşımaktadır (Özbay, 1997: 15).

Ölçme açısından cevaplandırılması gereken ilk soru, ölçülecek olanın ne ya da neler olduğu sorusudur. Bir programın etkililiği ya da öğrencilerin başarıları hakkında karar vermede öğrenci davranışlarında oluşturulmak istenen değişikliklerin gerçekten oluşup oluşmadığına bakmak gerekir (Tekin, 1991: 179). Bu bağlamda Türkçe dersinde ölçme ve değerlendirme diğer derslere göre daha zordur ve "çok yönlü veya karma" bir ölçme ve değerlendirmeyi gerektirmektedir (Küçük, 2002). Kantemir (1976: 128) 600 öğretmen üzerinde yaptığı araştırmada öğrencileri değerlendirmek üzere % 64.83 oranında çok sorulu kısa cevaplı testlerin; % 24 oranında açık uçlu yazılı sınavların; % 2.67 oranında ise çoktan seçmeli testlerin kullanıldığını tespit etmiştir. Buna göre öğretmenler öğrencileri değerlendirirken test tekniğini çok fazla tercih etmemektedirler. Çakan (2004: 107) araştırmasında ilköğretimde ve ortaöğretimde görevli öğretmenlerin en çok kullandıkları sınav türü hakkında bazı bulgular elde etmiştir. Buna göre ilköğretim kademesindeki öğretmenler % 56.2 oranla çoktan seçmeli sınavları; % 48.8 oranında açık uçlu yazılı sınavları kullanırken; ortaöğretim öğretmenleri % 69.7 oranında açık uçlu yazılı sınavları; %30.8 oranında kısa cevaplı testleri kullanmaktadır. İlköğretim öğretmenlerinin ortaöğretim öğretmenlerinden daha fazla çoktan seçmeli madde kullanması ilginçtir. Çünkü ilköğretimde öğrencilerin sözel becerilerinin, kendini yazılı olarak ifade etme becerilerinin ve yaratıcılık güçlerinin gelişmesi açısından yazılı yoklamaların çoktan seçmelilerden daha sık kullanılması beklenen bir durumdur. Fakat ortaöğretim öğretmenlerinin büyük bir çoğunluğu yazılı yoklamayı tercih ederken ilköğretim öğretmenleri çoktan seçmeli testleri kullanmayı tercih etmektedirler.

Türkçe öğretimi uygulamalarında, öğretimsel etkinliklerin istenilen amaçlara ulaşıp ulaşmadığını tespit için ölçme ve değerlendirmenin doğru yapılması gerekmektedir (Üstüner ve Şengül, 2004). Bu amaçla birkaç yöntemin birlikte kullanılması uygun olacaktır (Özbay, 2007: 157). Çoklu değerlendirme araçları kullanmak, her öğrenciye ne bildiğini gösterme konusunda bir fırsat tanır. Öğretmenin de birkaç aracı birlikte kullanarak öğrencinin neler öğrendiğini ve uygulayabildiğini bilmesi, bu konuda kendine daha fazla güven duymasını sağlayabilir. Tartışma, yazılar, performans ödevleri ve sunular öğrenci hakkında bilgi edinmenin yollarındandır. Bunlardan hiçbiri tek başına yeterli değildir. Bazı öğrenciler tartışma sırasında sessiz kalırken yazmada başarılı olabilirler (Levstik ve Barton, akt. Özbay, 2007: 157). Bütün bunların çok iyi tespit edilmesi, dil becerilerinin geliştirilmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

Çoktan seçmeli testler eğitimin hemen her kademesinde kullanıldığı gibi Türkçe derslerinde de kullanılmaktadır. Test türü imtihanlar Türkçe öğretiminde kısmen kullanılabilir. Mesela okuduğunu anlama becerisinin veya diğer becerilerin bilgi seviyesinde ölçülmesinde testlerden faydalanmak mümkündür. Ancak doğrudan doğruya becerinin ölçülmesinde kullanılması hem öğrencilerin yaratıcılık güçlerini ortaya koymalarını hem de bu güçlerini geliştirmelerini engeller (Özbay, 1997: 16; Aşılıoğlu, 1993: 251; Poyrazoğlu, 1993: 243; Yalçın, 1993: 230). Çünkü test türü imtihanlarda kişi, sadece kendine verilen seçeneklerden birisini işaretlemek veya eksik bir cümleyi tamamlamak mecburiyetindedir. Bu sebeple öğrencilerin dinlediklerini, düşündüklerini, tasarladıklarını, okuduklarını, incelediklerini söz ya da yazı ile doğru ve amaca uygun olarak anlatabilmesine fırsat verilmemektedir. Binbaşıoğlu da (1983: 46) çoktan seçmeli testlerin bireyin yaratma gücünü geliştirmediği gibi düşünceleri bireşim yapma (kompoze etme) yeteneğini de ölçemediğini ifade etmektedir.

Çoktan seçmeli sınavların bir eksikliği de değerlendirme aşamasında ortaya çıkmaktadır. Bu sınavlardaki sorularda sadece bir tek doğru cevap vardır ve doğru cevap için tam puan verilirken, yanlış cevap için puan verilmez. Diğer bir ifade ile kısmî bilgiyi değerlendirme imkânı yoktur. Ayrıca öğrencinin öğretmenin düşündüğü doğru sebep yüzünden mi yoksa yanlış bir çıkarımdan dolayı mı doğru cevabı verdiği ya da doğru cevabı tahminle mi işaretlediğini anlamak mümkün değildir. Yani çoktan seçmeli testlerde aynı puanı alan iki öğrencinin aynı bilgi seviyesine olduğu ileri sürülemez çünkü aynı puanı almanın çok fazla yolu vardır. Örneğin 10 sorudan oluşan bir testte 10 üzerinden 5 almanın 252 yolu vardır (Johnstone, 1988, akt. Bahar, 2001: 26).

Çoktan seçmeli testlerde kullanılan dil ve anlatım özellikleri öğrencilerin cevaplarını etkilemektedir (Cassels ve Johnstone, 1983). Seçeneklerdeki bir tek kelimenin onun eş anlamlısı ile değiştirilmesinin öğrencilerin cevabını önemli ölçüde etkilediği, olumsuz olarak verilen cümle veya kelimelerin başarıyı düşürdüğü, seçeneklerdeki cevabın doğruluğunu pekiştirmek amacı ile kullanılan zarf ve niteleyici kelimelerin performansı etkilediği görülmüştür (Friel, 1981, akt. Bahar, 2001: 28).

Öğrencinin bildiklerini belli bir düzen içerisinde ve dil kurallarına göre açıkça ifade etme becerisini ölçmede yetersiz kalan çoktan seçmeli sınavların yerine başka ölçme araçları kullanılabilir. Özellikle öğrenciden duygu ve düşüncelerini açık ve anlaşılır bir biçimde anlatması isteniyorsa diğer ölçme araçlarından mutlaka yararlanılmalıdır. Açık uçlu yazılı sınav soruları bu amaçla kullanılabilir. Özellikle analiz, sentez, değerlendirme gibi yüksek düzeyde mantıksal işlemleri gerektiren basamaklarda çoktan seçmeli ve diğer objektif test maddeleri kullanılabiliyorsa da yazılı yoklamalar, bu tür yüksek düzeyde mantıksal işlemleri ölçmek için daha uygundur.

Yazılı yoklamaların puanlanmasındaki güçlük, bu tip sınavların en büyük zaaflarından birisidir. Bu problemi ortadan kaldırmak için çeşitli metotlar önerilmiştir. Bu metotlardan biri (Sorting Method), yazılı yoklama kâğıtlarını okuyarak, iyi, orta, zayıf gibi birkaç düzeyde gruplara ayırmayı gerektirir. Bir başka metot ise (Point-Score Method), yazılı yoklama kâğıtlarını değerlendirmede önceden puanlayıcı tarafından hazırlanan puanlama anahtarının kullanılmasıdır (Marshall and Hales, 1971: 60-62). Puanlama yapılırken her sorunun cevabı önceden tasarlanmalı, yanıt anahtarı ve puanlama cetveli hazırlanmalıdır (Kan, 2005: 208).

Yazılı yoklamaların çok önemli avantajları göz önüne alınacak olursa, bu tür sınavların geçerlik ve güvenirliklerinin artırılarak daha kullanışlı hâle getirilmesi büyük önem taşır. Öğrencinin el yazısı yazma becerisini, düşünme ve ifade yeteneğini körelttiği gibi görüşlerin de yer aldığı test tekniğinin yanında klasik yazılı sınavlarının Türkçe dersinin ölçme, değerlendirilmesinde önemli bir yeri vardır (Ercilasun, 1998).

Açık uçlu yazılı yoklamaların Türkçe derslerinde kullanılması gerektiği ifade edilmekle birlikte bu sınavların kullanılmasında dikkat edilmesi gereken bazı noktalar bulunmaktadır. Öncelikle yazılı yoklamada Türkçe öğretmeninin öğrencilerinin teorik bilgi seviyelerini mi yoksa uygulamaya dayalı kompozisyon bilgilerini mi ölçeceğini kararlaştırması gerekir. Eğer her ikisini de ölçmek amacı gütmüyorsa teorik bilgileri ölçerken yazının güzelliği, kâğıdın düzeni gibi biçime ilişkin unsurları puanlamada kıstas olarak kullanmamalıdır. Çünkü yazı ve ifade tarzı, kazandırılması düşünülen hedeflere ulaşmada bir araç durumundadır. Ancak bu sınav öğrencilerin kompozisyon becerilerini ölçmek, onların belli bir konuda sentez yapıp yapamadığını ölçmek amacıyla yapılıyor ise amaca hizmet ediyor demektir (Kılıç, 1999: 120).

Diğer taraftan açık uçlu yazılı sınavların öğrencinin değerlendirilmesi noktasında birtakım eksikliklerinin bulunduğu da bir gerçektir. Örneğin insan unsurunun sonucuna en fazla etki edebildiği sınav türü yazılı sınavlardır. Bilgi, beceri, hazır bulunuşluk düzeyi ve ruhsal açıdan yeterli olmayan bir Türkçe öğretmeninin güvenirliği ve geçerliği olan bir sınav yapması mümkün değildir. Yazılı sınavlarda cevapların sınırlı olmaması, verilen cevapların doğruluğu konusunda kesin ölçütlerin bulunmaması, soruların güçlük derecelerinin tam olarak ölçülememesi gibi sebepler de ölçme değerlendirmelerde büyük sıkıntılar doğurmaktadır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen daha kolay hazırlanması, öğrencinin dili kullanım becerisini, ifade kabiliyetini, imla kurallarını ve noktalama işaretlerini kullanabilme becerisini ölçebilmesi gibi sebeplerle yazılı sınavlar Türkçe öğretmenleri tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır (Kılıç, 1999: 119-120).

Açık uçlu yazılı sınavların değerlendirilme açısından eksikliklerini gidermek amacıyla bazı çözümler üretilebilir. Cevapların puanlanmasında ayrıntılı bir puanlama/cevap anahtarı kullanmak bu çözüm yollarından birisidir.

Puanlama anahtarında, cevapta bulunması gerekli öğelere, öğeler arasındaki ilişkilere, cevabın bütünlük ve örgütlenmesine yer verilebilir (Tekin, 2003: 118). Ayrıca, puanlama anahtarı, öğrencinin kâğıdında yer alabilecek orijinal ve yaratıcı düşüncelere/cevaplara da puan verebilmelidir (Turgut, 1986, akt. Yılmaz, 2002: 89). Yazının güzelliği, anlatım gücü, sayfa düzeni gibi hususlar, ölçülmesi amaçlanan davranışlar arasında yer almıyorsa bunları olumlu ya da olumsuz yönde puana yansıtmamak gerekir. Bu hususlar, yazılı yoklamayla birlikte ölçülmek isteniyorsa, sorulardan ayrı olarak puanlanmalıdır. Dezavantajları giderildiğinde yazılı yoklamaların eğitim kalitesine katkı sağlayacağı kuşkusuzdur.

KAYNAKÇA

AKSAN, D. (1988). "Ortaöğretimde Türk Dili Öğretimini Geliştirme Yolları", **Türk Dilinin Öğretimi Toplantısı**, 1-3 Ekim 1986. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.

ARICI, H. (1972). **İstatistik Yöntemler ve Uygulama**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi.

AŞILIOĞLU, B. (1993). Ortaokullarda Türkçe Öğretimi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

BAYKUL, Y. (2000). **Eğitimde ve Psikolojide Ölçme: Klasik Test Teorisi ve Uygulaması.** Ankara: ÖSYM Yay.

BİNBAŞIOĞLU, C. (1983). **Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme.** Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi.

BLOOM, B. S. (1995). **İnsan Nitelikleri ve Okulda Öğrenme.** çev. Durmuş A. Özçelik. İstanbul.

CEMİLOĞLU, M. (2001). **İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi**. Bursa: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

ÇAKAN, M. (2004). "Öğretmenlerin Ölçme ve Değerlendirme Uygulamaları ve Yeterlik Düzeyleri: İlk ve Orta Öğretim", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi.** 37: 99-114.

ÇALIŞKANER, A. (1977). **Ölçme ve Değerlendirme**. Ankara: Yaykur Yayınları.

DEMİREL, Ö. (1999). **İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi.** İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

ERCİLASUN, A. B. (1998). Test Türkçeyi Bozuyor. (Mülakat). Hürriyet Gazetesi, 9 Ocak 1998.

ERİŞEN, S. (1983). "Türkçe Eğitimi Üzerine Değiniler: Türkçe Eğitimi ve Sorunları", **Öğretmen Dünyası**. 4: 44.

KANTEMİR, E. (1976). **Türkiye'de Liselerde Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi. Alan Araştırması**. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

KAVCAR, C ve diğ. (1999). **Türkçe ve Sınıf Öğretmenleri İçin Türkçe Öğretimi**. Ankara: Engin Yayınları.

KAVCAR, C. (1984). "Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi, Okullarımızda Edebiyat, Kompozisyon Eğitimi ve Sorunları." Öğretmen Dünyası. 52: 5.

KAYNAK, S. (2000). Ortaöğretimdeki Branş Öğretmenlerinin Öğrenci Başarısını Ölçme ve Değerlendirme İle İlgili Görüşlerinin Değerlendirilmesi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi.

KILIÇ, M. (1999). "Türkçe Öğretiminde Ölçme ve Değerlendirme Problemleri", **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Dr. Himmet Biray Özel Sayısı**. 117-121.

KÜÇÜK, S. (2002). "Örgün Eğitim İkinci Kademe Türkçe Öğretiminde Ölçme ve Değerlendirme Çalışmalarında Karşılaşılan Güçlükler", **Millî Eğitim Dergisi**. S. 153-154.

KÜÇÜKAHMET, L. (2006). **Öğretimde Planlama ve Değerlendirme.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

MARSHALL, J. C. ve HALES, L. W. (1971). **Classroom Test Construction**. California: Addison. Wessley Publishing Company.

MARSHALL, J. C. ve HALES, L. W. (1972). **Essential Of Testing Massachussets.** California: Addison Wessley Publishing Company.

MEB İlköğretim Kurumları Yönetmeliği, 2003, Ankara: MEB Yay.

MEB İlköğretim Okulu Türkçe-Yazı Programı, 2002, İstanbul: MEB Yay.

ÖZBAY, M. (1997). "Tets Türü İmtihanların Türkçe Öğretimindeki Yeri", **Bilge**. 11: 13-16.

ÖZBAY, M. (2007). **Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri II**. Ankara: Öncü Basımevi.

ÖZÇELİK, D. A. (1998). **Ölçme ve Değerlendirme.** Ankara: ÖSYM Yayınları.

ÖZÇELİK, D. A. (1981). **Okullarda Ölçme ve Değerlendirme**. Ankara: ÜSYM Eğitim Yayınları.

POYRAZOĞLU, O. N. (1993). "Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Güçlükler ve Çözüm Önerileri", **İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi ve Sorunları.** Ankara: TED Yayınları.

SEZER A. ve diğ. (1991). **Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi.** Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

SÖNMEZ, V. (1986). "Türk Dili ve Edebiyatı Öğretiminde Ölçme ve Değerlendirme". **Ortaöğretim Kurumlarında Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi ve Sorunları**. Ankara: Türk Eğitim Derneği.

TEKİN, H. (1991). **Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme.** Ankara: Yargı Yayınları.

TEKİN, H. (2003). **Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme.** Ankara: Yargı Yayınları.

TEKİNDAL, S. (2003). "Sınıfta Soru Sormanın Öğretimi". **Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi.** Ankara: Pegema Yayıncılık.

TURGUT, M. F. (1983). **Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Metotları**. Ankara: Saydam Matbaacılık.

ÜSTÜNER, A. ve ŞENGÜL, M. (2004). "Çoktan Seçmeli Test Tekniğinin Türkçe Öğretimine Olumsuz Etkileri", **Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, 14: 197-208.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

OSMANLI'DAN CUMHURİYETE MAHALLE YÖNETİMİ

Musa ŞAHİN*
Esra IŞIK**

Özet: Bu araştırmada, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e mahalle yönetimindeki değişim incelenmiştir. Özellikle mahalle yönetim ve organizasyonu Türk modernleşme sürecindeki yasal düzenlemeler ekseninde analiz edilmiştir. Yasal değişimlere paralel olarak mahalle yöneticileri ve değişen rolleri açıklanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Mahalle, Mahalle Yönetimi,Değişim,

Abstract: In this study,the change of street management from Otoman State to Turkhis Republic period is investigated.Especially,the street management and organisation are analysised from the point of view period of legislations within Turkhis Modernization.The change of street managers and their roles are explained paralel with legislative changes.

Key Words:The Street,The Street Management,The Change

GİRİŞ

Bilgi Toplumu yasalarının doğal bir sonucu olarak zaman, mekan kavramlarının içi boşalmış; sosyal ve fiziksel mesafe kavramı ters yüz olmuştur. Modernite uygarlığın üretici ve itici gücü olarak yerküreye egemen olma iddiasını da genel bir sosyolojik gerçekliğe dönüştürmeyi temel strateji haline getirmiştir. Böyle bir zorunlu mantıktan yola çıkış Batı dışı toplumları yeni bir kolonileştirme anlayışıyla yüz yüze getirmiştir. Bilimsel verilerle desteklenen hatta bilimin doğal bir sonucu olarak öngörülen bu durum dünyayı yeni bir bölünmenin eşiğine getirmiştir. Ancak bu farklılaşmanın daha öncekilerden farkı bilim ve entelektüel düzeyle sınırlandırılmış olmasıdır.

Dünyanın tek tipleştirilmesi yeni bir kolonileştirme kaygısı olarak öne çıkmaktadır. Bu kaygı kendi anti tezini oluşturarak yeni karşı koyuş mekanizmalarına dönüşmektedir. Bu mekanizma diyalektik bir zihni temel oluşturmuş ve bu durumu meşrulaştırmıştır. Küreselleşme ve yerelleşme kavramları böyle bir var oluşu hem beslemekte hem de buna karşı bir mekanizmayı da oluşturmaktadır. İşte bu noktada yerel bilincin sosyolojik inşası önem kazanmaktadır. İlginç olanı yerel bilincin küresel mekanizmalarca beslenmesidir.
Küresel karşı koyuş yerel bir duruş yaratırken aynı zamanda küresel mekanizmalarla doğru ve sürdürülebilir bir ilişkiyi de inşa etmektedir. Şöyle ki; küresel tek tipleştirme iddiaları küreselleşmeyi anlama duyarlılığı yaratmakta, bunun bir yansıması olarak yerellikler canlı tutularak küresel kesişme noktası oluşmaktadır. Bu nokta 'Küresel Kamusal Alan' olarak inşa edilmektedir.

Küresel alanın küresel barış yaratacak şekilde inşası demokrasi kültürünün yaygınlaşması, bireysel ve toplumsal yaşama dönüşmesiyle; yerel mekanizmaların demokratikleşmesi ile de doğrudan ilintilidir. Bir başka deyişle, Küreselleşmenin panzehiri daha çok demokratikleşmedir.Bu da ancak yerel yönetimlere sivil toplum kuruluşları aracılığıyla halkın katılımından geçmektedir.Farklı kimliklerin kendi sosyolojik gerçekliklerini koruyarak ortak bir yaşamın parametrelerini özellikle de yönetsel kültürü oluşturmaları açısından Osmanlı Yönetim kültürünün birikiminden bugün de yararlanmayı gerektiren derin bir tecrübe vardır.
Bu makalede bu derin tecrübenin oluşumunu, modernlik karşısındaki dönüşümlerini Kuruluş , Yükseliş;Modernleşme ve Cumhuriyet olmak üzere üç dönüşüm evresinde inceleyeceğiz.**Temel yaklaşımımız şudur**:Dış dünyadaki değişimler toplumların yapısal gerçekliğini değişime zorlar.Bu baskı en çok mikro ölçekte kentlerde ve kent topluluklarında kendini gösterir.Kent toplulukları bu değişime kendilerini içinden geçtikleri zaman aralığının küresel sosyolojik koşullarında kendi kimliklerini yeniden üreterek karşılık verirler.Küreselleşme karşısında yerelleşmenin

* Yrd.Doç.Dr. Yalova Üniversitesi İİBF
** Arş.Gör. Dumlupınar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

öne çıkarak merkezi bir kavram haline gelmesinin ana nedeni budur.Bir başka deyişle küresel olanla yerel olan arasında diyalektik bir ilişki söz konusudur.Küresel olandan yararlanmanın en meşru yolu onu yerelleştirmektir.Küre-Yerelleşme de yerel yönetimlerin yeniden ve sürekli örgütlenmesi demektir.Küreselleşmenin bir teklife dönüşmesi için daha çok yerelleşme;modernitenin tek tipleştirmesine karşı da temel çözüm daha çok demokratikleşme ve sivilleşmedir.
Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde mahalle yönetiminin merkeziyetçi karakteri değişmemiş; sadece kurumsal anlayışın merkezi değerleri değişmiştir. Osmanlı'da mahalle örgütlenmesinde din, merkezi bir kriterken modernleşme sürecinde bu kriter tedrici olarak Cumhuriyet'te yerini demokratik kriterlere bırakmıştır. Mahalle-Yerel Yönetim ilişkisi toplumun demokratikleşme ve sivilleşmesinin ana göstergesidir. Bu bağlamda mahalle yönetimi demokratikleşen bir süreç izlemiş; mahalle oluşumunda din meşruiyet aygıtı olma özelliğini korumuştur. Bu meşruiyetin merkezinde de cami olgusu yer almaktadır.

Ulaştığı kaynaklarla sınırlı ve anlamlı olan bu çalışma; 'Tarihselci Yaklaşımdan yola çıkarak sosyolojik mirasın değişen dış dünya yani Küreselleşme koşulları karşında en küçük yönetsel birim olan mahalle bağlamında'dünden bugüne' yansımalarını analiz etmeye çalışmaktadır. Bize göre yerel yönetimlerin artı ve eksileri;değişimin yönü ve yüzleri en küçük yerel yönetim birimi olan mahalle yönetiminde saklıdır. Yerel Yönetimlerin başarısının nedenlerini bu birimlerde aramak gerekir. Mahalle yönetimi ve yaşamı bireyin yerel ve küresel mekanizmalara uyumu ve mutluluğu açısından önemlidir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e mahalle örgütlenmesi sosyal ve fiziksel anlamda değişen bir yol izlemiştir. Osmanlı'da din,meslek ve topluluk kimliği mahallenin ayırdedici özellikleriyken modernleşme ile birlikte bu özellikler değişen dış dünya koşullarına bağlı olarak mahalle yönetiminde yerini yeni özelliklere bırakmıştır.

Osmanlı'da mahalle çoğulcu ve farklı kimliklerin kendini ifadesine ve korunmasına imkan verecek şekilde tasarlanmıştır. Mekan birlikteliğe açık; ama karışıma,kimlik kargaşasına kapalıdır.Farklı kimlikler sınıf ve statü farkı gözetilmeksizin mahalle adı ile kurumlaşmışlardır. (Ortaylı,2007,s.305) Bir bakıma mahalle farklı kimlikler ve birliktelikler kurumudur. Bu bağlamda üç farklı mahalle tipinden söz edebiliriz: Müslüman mahallesi, Azınlık mahallesi ve Birlikte Yaşanan mahalle. Mahalle örgütlenmesinde din ve etnik köken belirleyici olmaktadır. Bu tarz bir örgütlenmenin ana amacı kimliklerin korunması ve birlikte yaşama bilincinin sağlanması ve sürdürülmesidir. Mahalle aynı zamanda yerel bir kontrol mekanizmasıdır.

Kısacası; komün yönetiminden modern yerel yönetimlere değişen süreçlerde mahalle yönetimi, merkeze bağlı bir yönetim birimi olma özelliğini korumuştur.Ancak kontrol araçları değişmiştir.

1.YEREL YÖNETİM OLGUSU

Geçmişte demokratikleşme; günümüzde ise küreselleşme ve yerelleşme tartışmaları yerel yönetimlerin önem kazanmasında başat rol oynamaktadır. Yönetim kültürünün kökleri yerel yönetimlere dayanmaktadır.(Görmez,s.12) Yerel Yönetim Kültürünün Tarım Uygarlığı ile oluştuğu bilinen bir gerçektir.Ancak bunun hangi mekanizmalar aracılığıyla gerçekleştiği ise tartışma konusudur.İlk yerleşme birimin kent ve ilk yönetimin yerel yönetim olduğu noktasında sosyologlar hem fikirdir.Yerel yönetim kavramı küreleşme sürecinde merkezi bir kavram haline gelmiştir.

Yerel yönetimler bazen bir geleneğin, bazen coğrafi bir zorunluluğun bazen de siyasal bir amacın sonucunda veya başka sosyolojik bir nedenle kurulabilirler, hatta kendiliğinden de ortaya çıkabilirler. Her ne sebeple ortaya çıkmış olursa olsun yerel yönetimlerin işlevleri değişiklik gösterir. Yerel yönetimler sanayi toplumlarında kalkınmanın temel aracı olarak kabul edilirken, Bilgi Toplumunda demokrasinin kurumsal aracı olarak görülmektedirler. Bugün sosyolojide en merkezi tartışmalara konu olan yerel yönetimlerin sağlıklı işledikleri sürece faydalı birer yapı oldukları su götürmez bir gerçektir. Her şeyden önce yerel yönetimler; halkın yönetime katılımını arttırır, halkı yönetimin idare sisteminden haberdar eder, halkın politik arenaya yabancılaşmasını engeller, merkezi idarenin yükünü hafifletir, çatışmaları azaltırlar. İşte tüm bu işlevleri yerine getiren yerel yönetimler, özetle demokratikleşmenin vazgeçilmez yapı taşlarıdır.

Günümüzde demokratikleşme beklentilerinin odağında yer alan yerel yönetimler 1982 Anayasasında üç birim halinde ele alınmaktadır. Bu birimler, "il özel idaresi", "belediye yönetimleri" ve " köy" yönetimleridir. Yerel yönetimler de **Belediye ve Mahalle** yönetimi şeklinde yapılandırılmıştır. Osmanlıdan günümüze yerel yönetim merkezi bağımlılık

özelliğini korumaktadır. Bu bağımlılık demokratik beklentileri tetiklemekte, aynı zamanda yerel yönetimlerin önemini arttırmaktadır.

Günümüzde yerel yönetimlerin önem kazanmasında iki temel öğenin etkin olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi, yerel yönetimlerin demokratik yapının etkili bir aktörü ve vazgeçilmez koşulu olduğu yönündeki düşüncedir. İkincisi ise , yerel yönetimlerin halka doğrudan ve ucuz hizmetleri sunabilen ve halkın katılımına imkan veren yönetsel birimler olarak görülmesidir. (Coşkun-Uzun;s.37) Ancak yerel yönetimler ne yazık ki bu beklentilere gereği kadar cevap verebilecek konumda değildir. Yerel yönetimlerin bu beklentileri karşılayamayacak durumda olması şüphesiz ki demokrasinin de sağlıklı işleyebilmesi açısından oldukça sıkıntılı bir durumdur. Derin bir tarihi geçmişe sahip olan yerel yönetimlerin bugün ulaştıkları gelişmişlik ne yazık ki umut edilen seviyede değildir. Tanzimat'la birlikte Modernleşme sürecine giren ülkemizin yönetim yapısı içinde yerini alan bu kurumlar, 150 yıla yaklaşan bir uygulamadan sonra, hala doğdukları noktalardan bile geri düzeyde bulunmaktadır. (Eryılmaz,s.14)

Yerel yönetimlerin örgütlenmesindeki merkeziyetçi tutum temel bir sorun olmaya devam etmektedir. Halktan yönetime değil de yönetimden halka doğru işleyen karar mekanizması ve kısıtlanan yerel yönetimler siyasi çarkın tutarlı, verimli bir biçimde işlemesini engellemektedir. Yerel Yönetimlerin mali ve idari açıdan yeterince özerkleşememesinin, siyasilerin de önemle üzerinde durduğu bir konu olması ilk başta şaşırtıcı gibi görünse de;bu tuhaf yaklaşımın mantıklı bir açıklaması vardır. Önemine rağmen bu sağlıksız yapının gelişmesini sağlamak adına yapılması gerekenlerin yapılmaması veya yeterince yapılamaması ikilemin çıkış noktasıdır. Bu tutum, yöneticilerin zorunlu bir demokratik unsuru görmezden gelip yeterince değerlendirememesinden başka bir şey değildir. Yerel yönetimlerin demokratikleşmesinde hemfikir olan yöneticilerin bunu geliştirme konusundaki yaklaşımları yukarıda açıklamaya çalıştığımız ikilemi merkezi bir sorun haline getirmiştir. Devletle yerel yönetimler arasındaki yönetimsel ilişkilerin geniş ölçüde siyasal bir nitelik taşıdığını belirtmeye gerek yoktur. Siyasal gelişmeye koşut olarak, özellikle çok partili ve çoğulcu ülkelerde yönetimsel ilişkiler, siyasal yaşam yönünden önemli sonuçlar doğururlar. Nitekim, ülkemizde de, yönetimsel gözetim ve deneyimin, yerel birimleri merkezi yönetime bağımlı durumda tutmak amacıyla kullanıldığı; dolayısıyla siyasal bir içerik kazanmış olduğu ileri sürülebilir.(Keleş,s.217) Yerel yönetimlerin merkezi yönetimle bağımlılık ilişkisi belediye mahalle ilişkisine de aynen yansımaktadır.Osmanlı'da bu ilişki merkezi otoritenin rolüyle tanımlanırken günümüzde demokratik mekanizmalarla tanımlanmaktadır.

2. MAHALLENİN SOSYOLOJİK ANLAMI

Mahalle, "bir yere inmek, konmak, yerleşmek" anlamına gelen Arapça hall (halel ve hulul) kökünden türetilmiş bir mekan ismidir.Türkçe'de kelimeye kaynaklık eden **mahal** sözcüğü; yer,yöre,mevzi anlamıma gelmektedir.(Türkçe Sözlük,s.1484) Mahalle ise, devamlı veya geçici olarak ikamet etmek için kurulan küçük yerleşim birimlerini ifade eder.Mahalle bir yer ismi olarak bir kentin veya kasabanın en küçük fiziksel parçasını;sosyal olarak bir yerde oturan ve aralarında örgütsel ilişkiler bulunan bir topluluğu ifade eder.
Kentsel açıdan en küçük yönetsel birim olarak kabul edilen mahallenin tanımını yaparken, mahallenin içinde barındırdığı kurumlardan veya sosyal ilişkiler ağından yola çıkmak mümkündür. Örneğin tanımı, kurumsal unsurları göz önüne alarak yapacak olursak ; içinde camisi,ilkokulu, çeşmesi, hamamı, külliyesi, bakkalı, kahvehanesi, oyun sahaları(parkları) olan en küçük yerleşim birimidir. Bu açıdan baktığımızda mahalle,bir kentin en küçük fiziksel yerleşim tasarımıdır.Bu tasarım toplumdan topluma değişiklikler gösterir.Sosyal açıdan ise ,mahalle,asabiyet ve komşuluk ilişkilerine dayalı birincil ilişkiler alanıdır.

Geleneksel kentlerde mahalle,yer kimliğinin oluşum ve gösterge alanıdır.İnsanlar yaşadıkları mahallenin kültürünü içselleştirerek bireysel kimlik kazanır ve bu kimlik kentsel yaşamda ayırdedici bir özellik taşır. Osmanlı kentlerinde her birey yaşadığı mahallenin kimliği ile anılır.Osmanlı'da mahalle içe açık,dışa kapalı yerleşim ve yaşam alanıdır.Bu bağlamda her birey yaşadığı mahallenin kimliğinin somut bir taşıyıcısıdır.Mahalleler homojen bireylerden oluşur;yabancılaşmaya ve yabancılara kapalı ,koruyucu bir yapıya sahiptir.
Sanayileşme sürecinde yer kimliği ve mikro aidiyet bilinci aşınmış;sanayi kentlerinde sadece yaşıyor olmak ve bulunmak önem kazanmıştır.Mahalleler geleneksel kimlikleri kaybetmiş,heterojen mekanlara dönüşmüşlerdir.Herkese ve her şeye açık kontrolsüz mekanlara dönüşen mahalleler koruyucu ve güven verici özelliklerini kaybetmişlerdir.

Günümüz mahallelerini tanımlarken yapısal özelliklerini içeren tanım uygun olsa da, sosyal ilişkiler üzerinden yapılan tanımlama mahalle tanımından git gide uzaklaşmaktadır. Çünkü artık yüz yüze ilişkiler yerini daha uzak ve

gereksinimlerle örülmüş ilişki ağına terk etmektedir. Osmanlı'dan devralınan mahalle kültürü ne yazık ki günümüz koşullarında sürdürülememiştir. Mahalle bir yaşam biçiminden bir barınma biçimine dönüşmüştür. Hatta bu işlevinden de hızla uzaklaşarak konaklama birimlerine evrilmiştir.

3. OSMANLI'DA MAHALLE YÖNETİMİNİN GELİŞİM SÜREÇLERİ

3.1 TARİHSEL BİRİKİM

Hiç şüphesiz yerel yönetimlerin önemli unsurlarından biri olan mahalle yönetimi Osmanlı'dan öncede var olan bir yapısal formdur. Bu formun analizleri gerek ulusal gerekse Batılı araştırmacılar tarafından sürdürülmektedir. Bu çalışmalarda görülen o ki;mahalle sürekli değişen bir sosyal ve fiziksel gerçekliktir.Buna bağlı olarak da mahallenin örgütlenmesinde merkezi unsurlar sürekli yer değiştirmektedir. Mahallenin tarihsel geçmişi bir yandan milli geleneğe öte yandan da Medine Kent modeline kadar uzanmaktadır. Din mekansal örgütlenmede en temel belirleyici öğedir.(Erkan,s.76)

Emevi ve Abbasi dönemlerinde mahalleler,"reis" ve "şeyh" adı verilen kimseler tarafından yönetilirdi. Reisler valiler tarafından görevlendirilir, şeyhleri ise hükümet tayin etmiyorsa da onları tanırdı. Yönetim, bu kişiler sayesinde mahallede bulunan kabileyi denetim altına alarak kontrol eder, kabileleri birbirine karşı dengede tutardı."(Yel-Küçükaşçı,s.325)

Selçuklular'da mahalleler, "iğdiş" adı verilen ve her mahallenin kendi iğdişini seçtiği mahalle başlarınca yönetilirdi.Seçilen İğdişler Kadı tarafından onaylanırdı.İğdiş'in görevleri: halkı, kadı ve hükümet nazarında temsil etmek, halktan "salma" ve "peşkeş" toplamak, fermanları halka duyurmaktı.(Akdağ,ss19-20) Osmanlı,kendinden önceki Asr-ı Saadet,Emevi ve Abbasi geleneği ile milli geleneği bütünleştirerek bu birikimi daha da geliştirmiş ve kendi mahalle kimliğini üretmiştir.

Osmanlı döneminde halkı, birlik, beraberlik gibi duygular içerisinde yaşatan önemli bir sosyal gerçeklik alanı olmanın yanında, kurumsal açıdan da şehirleşmede yerleşme, yönetim ve kontrol düzeni oluşturan mahalleler, merkezi sistemin ana parçasını oluşturmuşlardır. Türkiye'de yerel yönetimin çekirdeğini oluşturan Köy ve Mahalle Muhtarlığı sistemi Türk yönetim hayatına Tanzimat'tan önce girmiştir.

Emeviler, Abbasiler ve Selçuklulardan günümüze kadar uzanan mahalle gerçeği, Osmanlı Devletinde de önemle üzerinde durulan bir yaşam alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı kent yönetiminde mahalle; mektebi, medresesi, mescidi, meydanı, çeşmesi, kahvehanesi, pazarı ,şifahanesi,aşevi ve hamamı ile sosyal bir bütündür.Bu bütünlük hem fiziksel hem de sosyal mekanizmalarla sağlanmaktadır. Kasaba ve şehirler, kendine has özellikleri taşıyan mahallelerden oluşur. (Eryılmaz,s.200) Mahalle,sosyal ve fiziksel anlamda bir müslümanın ya da gayr-i müslimin gündelik yaşamının bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanmıştır**.**

Osmanlı mahallelerinin kendine has özelliklerinden biri de köyler ile benzer özellikler taşıyor olmasıdır. Osmanlı'da mahalle ve köyün en önemli benzerliği, cemaat tipi kapalı bir topluluk oluşturmalarıdır. Her ikisinde de aynı dilden ve dinden insanlar toplanmıştır. Yönetim açısından bu özdeşlik en önemli öğedir. Köyler ve mahalleler kayıtlarda, isimlerinden başka sakinlerinin diniyle de belirlenmiştir**.**

Osmanlı mahallesinde göze çarpan bir diğer özellik ise, mahallenin sınıf ve statü farkı gözetilmeksizin biçimlendirilmiş olmasıdır. Osmanlı mahallesinin sınıf ve statü ayrımı gözetilmeksizin gerçekleştirilen yerleşim planı, sosyal ilişkilerin daha sağlam ve kalıcı olmasına neden olmuştur. Bir paşanın konağının karşısında, basit bir evkaf katibinin aşıboyalı küçük evi, İlmiye sınıfından bir efendinin kaşanesinin yanı başında mahalle suyolcusunun kulübesi bulunur. Mahalle halkı birbirleriyle her gün karşılaşır, etiket farklılıklarına rağmen iletişim içinde olurlardı. (Ortaylı,2000,ss.106-107) Bu açıdan mahalle,farklı statülerin bütünleşme;aynı zamanda farklı din ve dillerin birlikte yaşam alanıdır.

Osmanlı Devleti'nde mahalle, hem devlet içinde hem de kendi içinde önemli bir yapıdır. Camisi, külliyesi, mektebi, kahvehanesi ile mahallede oluşturulan sosyal sistem bir anlamda Osmanlı Devleti'nin mikro yansıması; sosyal gerçeklik olmanın ötesinde, birlik, beraberlik, dayanışma gibi değerlerin yaşatıldığı bir yaşam alanıdır. Günümüze kadar gelen bu sosyal olgu Tanzimat'la birtakım dönüşümlere uğrasa da toplumsal yapı içindeki varlığını korumuştur. Osmanlı'da mahalle olgusunu incelerken bu noktayı da göz önünde bulundurmak doğru olacaktır. Bu yüzden mahalle yönetimini üç ayrı bölümde irdeleyebiliriz. Osmanlı'da mahalle yönetimi ilk zamanlarda cemaat olgusunun ön planda olduğu bir yapı arz ediyordu. İmamların mahalle yönetiminden sorumlu olduğu bu dönemi takip eden Tanzimat öncesi 2. Mahmut'un reformları ile yeni bir şekle kavuştu. Kadı-imam yönetim tarzının ortadan kalkması bu dönemin en göze çarpan yanıdır. Akabinde Tanzimat, mahalle yönetimini de etkilemiş ve Cumhuriyet Döneminde mahalle önemli değişikliklerin gerçekleşmesinde rol oynamıştır.

3.2. KURULUŞ ve YÜKSELİŞ DÖNEMİNDE MAHALLE YÖNETİMİ

Osmanlı Mahalle Kimliği Beylikten Devlete giden süreçte ikili bir yol izleyerek farklılaşmıştır. Bu farklılaşmada temel belirleyici dindir. Din, ikili hatta üçlü mahalle tipi oluşturmuştur. Bu farklılaşma mahalle ve kent bazında farklı mekanları doğurmuştur. Müslümanların yaşadığı mahallelerle azınlıkların yaşadığı mahalleler olgusu ortaya çıkmıştır.Kuruluş döneminde ortaya çıkan bu farklılaşma Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir. Müslüman-Türk mahallesinin yönetiminden 'İmamlar';azınlık mahallelerinin yönetiminden 'Kocabaşılar' sorumluydu. Mahalleli arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesi, mahallenin huzurunu bozanların mahalleden uzaklaştırılması, mahallede asayişin sağlanması, gibi görevleri yerine getiren imam, aynı zamanda mahalledeki doğum, ölüm, evlilik, boşanma gibi olayların kayıtlarını tutardı.

Azınlık mahallesindeki benzer görevleri Kocabaşılar ve Papazlar yerine getirirdi. Kocabaşılar ve papazlar, Fatih devrinden beri, kendi cemaatleri üzerinde, imamınkine benzer yetki ve görevlere sahiptiler. Osmanlı Devleti, gayrimüslim tebaanın dini ve idari işlerine karışmamıştır. Her cemaat, dini ve idari işlerini, kendi teşkilatları vasıtasıyla yürütmekteydi.
(Eryılmaz , s.201)

Mahalle yönetiminden sorumlu olan imamların en önemli görevlerinden biri de vergileri toplamaktır. İmam, Mahalle halkından toplanması gereken vergiyi belirleyip toplar ve bunları kayıt ederdi. İmamın gücü bu göreve bağlıdır.Ancak,her zaman bu görevlerini hakkaniyetle yerine getirdiklerini söylemek zordur. (Ortaylı,2000,s.107) Ayrıca Ortaylı, bu kayıtların özellikle de papazlar tarafından tutulan Vaftiz Defterlerinin Osmanlı tarihi arşivlerinin en zengin kaynağını oluşturduklarının altını çizmektedir.

Osmanlı'da dışarıdan birinin mahalleye gelip yerleşmesi de sanıldığı kadar kolay olmamaktaydı. Mahalleye yeni birinin gelip yerleşmesi imamın iznine tabiiydi. Bu kişiye ya mahalle eşrafından birinin ya da imamın kefil olması gerekirdi. Böylece mahalleli birbirine dolayısıyla da imam bir anlamda mahallenin hepsine kefil olurdu. Bu zincirleme kefillik, mahalle içindeki birlikteliğin ve sosyal dayanışmanın bir göstergesi olarak algılanabilir.
Osmanlı mahalle örgütlenmesinde var olan bu dayanışma; bir yandan devlete olan sadakat çerçevesinde toplumsal bütünlüğün çekirdeğini teşkil ederken, öte yandan da sosyal ayrışmayı ve sınıfsal farklılıkları önlemekteydi. **Padişah Beratı** ile atanan İmamlar mahalle yönetiminden kadıya karşı birinci dereceden sorumludurlar. İmamlar, muhtarlık kurumu kuruluncaya kadar mahalle örgütündeki bu önemli rolü sürdürmüşlerdir. (Ulusoy- Akdemir,s.125)

Mahalle yönetiminde "yiğitbaşı" veya "kethüda" imamın yardımcısıydı. Yine mahalledeki önemli kurumların başında gelen " avarız akçası vakfı", mahalledeki sosyal dayanışmayı pekiştiren bir diğer unsurdur. Bu vakıf, hayır sever vatandaşların taşınmaz veya nakit yardımları ile varlığını devam ettiren, ihtiyacı olan mahalleliye ve mahallelinin ortak ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir kaynak oluştururdu. Cami, mescit, mektep, çeşme, su yolu gibi yapıların yapımı ve onarımı, ısıtma ve aydınlatılmasının sağlanması; imam, müezzin ve muallim gibi görevlilerin ücretlerinin ödenmesi ve giderek sürekli alınır hale gelen avarız vergisinin karşılanması gibi amaçlarla kullanılan bu vakfa ait nakit paradan, ihtiyaç sahiplerine, borç verilerek bir ölçüde sosyal yardımlaşma da sağlamaktadır. Bu vakfın mütevellisi,yöneticileri, hem mahallede yaşamakta hem de mahalle yöneticileri arasında yer almaktadır. (Atasoy,s.16)

Diğer bir ifade ile, Mahalleden sorumlu bir başka kişi de mahalle mütevellisiydi. Bunlar mahalle vakıflarının yönetim ve denetiminden sorumluydular. Mahalle vakıfları, mahalledeki kişilerin mahallelerine vakfettikleri,bağışladıkları, gayr-i menkullerle veya paralarla varlıklarını sürdürüyorlardı. Bu vakıflar belli bir gelir kaynağı oluşturuyorlardı. Mesela; ev,dükkan ve tarlalardan gelen kiralar mahalle vakfının gelir kaynağını oluşturuyordu. Bu vakıfların gelirleri de **Mahalle Bütçesini** oluşturmaktadır.Bu bütçeden, mahalleye düşen ortak verginin bir kısmı; mahalle imamının barındırılması , fakirlerinin bakımı vb. mahallenin ihtiyaçlarına harcanıyordu.(Tamdoğan,www.os-ar.com)

Mahalle ve imamın denetiminden sorumlu olan Kadı, Osmanlı Devletinde önemli bir mevkiye sahiptir. Kadılık kurumu önemini 2.Mahmut döneminde yitirmiş, 2.Mahmut'un gerçekleştirdiği reformlar, kadılık kurumunun hiyerarşisinin yıkılmasına yol açmıştır.

3.3.MODERNLEŞME SÜRECİNDE MAHALLE YÖNETİMİ

Osmanlı kent yapısında İslam dininin etkileri açıkça görülmektedir. Osmanlı'da Devletin kuruluş ve yükseliş dönemi kent dokusunun yapısal tasarımında din ana belirleyici kurum olarak öne çıkmaktadır.Kent merkezi gündelik yaşamın beklentilerini karşılayacak kurumlarla şekillenmektedir.Bu yapının itici gücü dindir.Barınma ihtiyacı ise çevre unsuru olarak tasarlanmıştır.Mahalleler kenttin çevresine yerleştirilmiştir. Köylerden ve başka yerlerden gelen göçmenler, aileleri ile birlikte kent çevresinde yeni mahalleler oluştururdu.Genel olarak ibadethanelerin çevresinde şekillenen bu yerleşim alanlarının başında karizmatik dini bir lider bulunurdu. Merkezi dini yapı mahalle sakinlerinin inançlarına göre değişmektedir. Müslüman mahallesinde merkezi yapı cami,azınlık mahallesinde ise sinagog veya kilisedir.

Osmanlı mahalle yönetiminde değişim ve dönüşüm , 1856 Islahat fermanı ve Tanzimat'la başlar.1856 Islahat fermanı ile İstanbul'da kısa süreli de olsa belediyecilik deneyimi yaşanır. Tanzimat Döneminde ise Batı ile olan ilişkilerin gelişmesine paralel olarak ekonomik dönüşümlerle beraber kentsel yapılar da değişmeye başlar. Aşağıda daha ayrıntılı değineceğimiz bu dönüşümleri,II. Mahmut Dönemi, Tanzimat Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi olarak ele alacağız. Böylece tarihsel süreç içerisinde bu değişimi daha net kavramak mümkün olacaktır.

Osmanlı Devleti 18.yüzyılın sonları 19.yüzyılın başlarında Aydınlama Hareketinin bir yansıması olarak yerel yönetimin yapısal organizasyonunda yeniden yapılanma çalışmalarına girişti. Bu değişim ve dönüşüm çabalarının altında Batıyı yakalama, Batı üstünlüğüne karşı onun kazanımları ile mücadele etme isteği yatıyordu. Batı kentlerinde görev alan aydınların da oradaki kentsel mekanlara hayranlıkları bu kentlerin model alınmasında etkili oldu.

3.3.1. II. MAHMUT DÖNEMİNDE MAHALLE

2.Mahmut dönemine kadar önemli bir kurum olan kadılık kurumu, O'un muhtarlık teşkilatını kurması ile, yerel yönetimde eski önemini yitirmiş ve buna paralel olarak da mahalle yönetiminde bir takım değişiklikler ortaya çıkmıştır. Mahallelerdeki bu değişiklikler yoğun olmamakla birlikte, kadının görev ve yetkilerini sınırlandırmış, mahalle yöneticileri imam ve kocabaşları da etkilemiştir. Bu farklılıklara geçmeden önce muhtarlık teşkilatının kuruluşuna bakmak konuyu kavramamız açısından faydalı olacaktır.
Muhtarlık teşkilatı ilk olarak İstanbul'da kurulmuş, taşrada ise bu uygulamadan ilk olarak nasibini alan vilayet, Kastamonu olmuştur. Muhtarlık teşkilatına ihtiyaç duyulmasının nedeni Yeniçerilerin, 2. Mahmut tarafından ortadan kaldırılması ile ortaya çıkan boşluğu telafi etmektir. 2. Mahmut Yeniçerileri ortadan kaldırınca o zamana kadar yeniçeriler tarafından sağlanan 'güvenlik ve beledi kolluk hizmetleri'nin yerine getirilmesi için yeni bir düzenlemeye gidilmesi gerekiyordu.

1826 yılına kadar " İstanbul'un genel ve beledi kolluk hizmetleri, Yeniçeri Ocağı'na bağlı kuvvetler tarafından yürütülmekteydi. Ayrıca, mali ve mülki görevlerin daha iyi yerine getirilmesi için de yeni bir düzenlemeye ihtiyaç vardı.

1827 nüfus sayımında erkek nüfusun sayımı ve yazımı yapılmıştır. Ortaya çıkan sonuçlar o dönemde, yepyeni bir sorunun varlığına işaret ediyordu. Nüfus artışına bağlı olarak işsizlik ve serseriliğin artması Osmanlı Devleti'nde yeni önlemlerin alınmasını zorunlu kılmış; şehre giriş ve çıkışların kontrol altına alınması için "mürür tezkerelerinin" daha sıkı kontrol edilmesi ihtiyacı doğmuştur. Ancak bu işle görevli olan imamlar bu tezkereleri kontrol etmekte başarısız olunca her mahalleye muhtarlar tayin edilmiştir.

İstanbul'da mahallelere tayin edilen muhtarlar "evvel(birinci)" ve "sani(ikinci)" olmak üzere iki tanedir. İkincisi mahalle muhtarının yardımcısıdır. Reaya mahallelerinde ise, kocabaşılar ve papazlar, önceden olduğu gibi görevlerini yürütmeye devam etmişlerdir.(Eryılmaz,s.202)

İstanbul'daki bu yeni uygulamanın taşradaki öncü vilayeti ise Kastamonu sancağı olmuştur. "Kastamonu sancağı Taşköprü kazası halkı, kazanın Ayanı olan Hacı Ömer'in zulüm ve yolsuzluklarından bizar olur ve sancak mütesellimi Dergah-ı Ali Kapucu Başlarından Dede Mustafa Ağa'ya, Hacı Ömer'i şikayet ederler. Mütesellim ,tahkikat için Ayanı çağırdığında, davete cevap vermeyip isyan eder. Dede Mustafa Ağa isyanı bastırır; ayan Hacı Ömer'i tutuklar. Fakat yerine yeni Ayan seçmez ve İstanbul mahallelerinde uygulanmaya başlanan, yeni muhtarlık usulünü Kastamonu'da da uygulamaya başlar. Bu işlem Padişah ve devlet ricalince de uygun görülür ve sistemin bütün eyaletlerde uygulanması için her yere fermanlar yazılır."(Ortaylı,2000,ss.108-109)

Bu uygulama ile birlikte mahallelerde vergilerin toplanması, güvenlik hizmetleri, mahalleye yeni gelip yerleşmek isteyenleri tespit etmek ve onlar hakkında gerekli araştırmayı yapmak, hesap defterleri tutmak, veraset işleri ile ilgilenmek, mahalle halkı haksızlığa uğradığında onlar adına gerekli yerlere başvurmak, kısacası mahalle halkının güven içerisinde yaşayabilmesi muhtarların sorumluluğuna girmiş oluyordu. Mahalle halkının hükümetle ilişkilerinde aracı kurum olan muhtarlar, mahalle halkına kefil oluyordu. Mahalle imamı da muhtara kefil olduktan sonra bir anlamda mahallede yapılan her şeyden tüm mahalleli sorumlu hale gelmiş bulunuyordu.

"Mahalle ve köy muhtarları, 1831 nüfus sayımından sonra Sancaklarda kurulan Defter Nazırlarına, Defter Nazırları da, yine bu tarihlerde İstanbul'da ihdas edilmiş bulunan Ceride Nezaretine bağlı idi. Ancak, muhtarların denetimi, defter nazırları değil, sancağın başında bulunan mütesellimler tarafından yürütülüyordu. Mahalleli muhtarından memnun değilse, imamları ve ileri gelenleri vasıtasıyla mütesellime şikayette bulunma imkanına sahipti.(Eryılmaz,s.205)

Daha evvel de belirttiğimiz gibi mahallenin idaresinde artık söz sahibi muhtar-ı evvel ve onun yardımcısı olan 'Muhtar-ı Sani'dir. Muhtara usul gereği padişahın uygun görmesi halinde darphanede hazırlanan mühürler gönderilir ve muhtarlar mahalledeki işlerinde bu mühürleri kullanırlardı.
Osmanlı'da mahalle örgütlenmesinde bahsetmemiz gereken bir diğer önemli noktada Tanzimat ile mahalle yönetiminde yaşanan dönüşümlerdir.

3.3.2. TANZİMAT DÖNEMİNDE MAHALLE

Tanzimat,mahalle yönetiminde birtakım değişikliklerin yaşandığı bir dönem olarak ele alınabilir. Bu açıdan mahalle yönetiminden bahsederken, Tanzimat Dönemini de ele almak yerinde olacaktır.

"Türk siyasi tarihinde Tanzimat, modernleşmenin başlangıcı olarak görülmektedir. Bu dönemde her konuda yaşanan batılılaşma hareketi yerel yönetimler alanında da kendini hissettirmiştir."(Vural,s.186)
2. Mahmut dönemindeki düzenlemelerin akabinde devlet, Tanzimat'tan hemen sonra da bir takım düzenlemelere gitmiştir. Halkla olan ilişkilerin iyileştirilmesine yönelik kanunlar yürürlüğe konmuş, danışma meclisleri kurulmuş, rüşvet, yolsuzluk güvenlik gibi konularda tedbirler alınmıştır. 1858'de de memurların görevlerini belirleyen "Vali, Mutasarrıf ve Kaymakamların vazifelerini içeren talimat" yayımlanmış; bu talimatla birlikte ülke; eyalet, liva veya sancak, kaza ve köylere ayrılmıştır.

Yine o dönemdeki diğer önemli bir düzenleme 1864'te gerçekleştirilmiştir. 1864'te çıkartılan Vilayet Nizamnamesi ile valilerin en basit işleri bile merkeze danışmaları engellenmeye çalışılmıştır. Bu nizamname ile kasaba ve şehirlerdeki en az elli hanelik yerleşme birimi mahalle olarak kabul edilmiş ve her mahalle bir karye(köy) hükmünde kabul edilmiştir. Yine her köy ve mahallede iki muhtar seçilmesi kararlaştırılmış, yirmi haneden az yerlerde ise tek muhtarın bulunmasına; yine muhtarların yanında en az üç, en çok on iki kişiden oluşan ihtiyar meclisleri bulundurulmasına karar verilmiştir. 18 yaşını doldurmuş ve yılda en az elli kuruş vergi veren erkeklere muhtar ve ihtiyar meclisi üyelerini seçme hakkı verilmiştir. Bu nizamnameye göre: "Muhtarlar, köylerde asayiş ve vergi tahsil işlerinde, hükümet icra organı olarak vazife görecekler; su yolu, çeşme, mektep ve cami gibi binaların onarımı ve bakımı hizmetlerini yürüteceklerdi. Ayrıca bekçi ve korucu gibi köy zabıtası işlerinde çalışanların yönetimi de muhtarlara verilmiştir.

İhtiyar meclislerinin görevleri de, ait oldukları cemaatının vergi hisselerinin usulü üzere dağıtımına nezaret etmek; köylerin temizliğine ve ziraatın gelişmesine ilişkin konuları müzakere etmek; kanunun tayin ettiği derecede hukuken çözümlenebilecek davalara bakmaktır."(md.56-59; aktaran Eryılmaz,s.208)

4. CUMHURİYET DÖNEMİNDE MAHALLE YÖNETİMİ

Cumhuriyet'in ilanı ile köy ve mahalle yönetiminde yeni düzenlemelere gidilmiş, bir takım yenilikler gerçekleştirilmiştir. Atatürk köylüye büyük önem vermiş, onların sorunlarını çözmek için köy idaresine ve mahalle yönetimine yeni bir biçim vermeye çalışmıştır. Bu amaçla 18 Mart 1924 tarihinde "Köy kanunu " kabul edilmiştir. " Mahalle Muhtarlıkları, 1913 tarihli 'İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu Muvakkatı(geçici)' ile hukuken kaldırılmış;ancak hükümetin izniyle faaliyetlerini 1934 yılına kadar sürdürmüşlerdir.01.01.1934 tarihinde çıkarılan 2295 sayılı kanunla, belediye teşkilatı olan yerlerde, mahalle muhtarlıkları ve ihtiyar meclislerinin faaliyetlerine de fiilen son verilmiştir."(Eryılmaz,s.212)

Bu kanunla halk ile hükümet arasında kopukluk meydana gelmiş, daha da önemlisi belediyeler kendilerine devredilen görevleri yerine getirememek durumunda kalmışlardır. 10 Nisan 1944 tarih ve 4541 sayılı "Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun" ile içişleri bakanlığı bu sorunların önüne geçmek için mahalle teşkilatını yeniden kurmuştur. Bugün hala yürürlükte olan bu kanun birtakım değişikliklere uğramıştır. Yasal değişikliklere karşın mahalle yönetiminin merkezle ilişkisi değişmemiştir.(Palabıyık-Atak,2002,s.333)

Cumhuriyet Döneminde de mahalle yönetsel birim olarak son derece önemsenmiş ve mahallede yaşayan halkın gereksinimlerinin karşılanması, onların güvenliklerinin sağlanması, hükümetle aralarındaki iletişimin sağlıklı işleyebilmesi için düzenlemeler yapılmıştır. Bu özelliği ile mahalle merkezi yönetimin bir parçası olmayı sürdürmektedir.(Keleş,2000 s.251)

Mahalle en küçük yönetsel birim olarak Osmanlı Devletinde devletin bekası için önemle üzerinde durulan bir yerleşim yeri olmasının ötesinde, insanların birliktelik duygularının tatmini ve yardımlaşma gibi sosyal dayanışmanın devamı adına üzerinde durulması gereken bir değerdir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e yansıyan belki de en önemli mirastır mahalle olgusu. Aynı camide, kilisede, sinagogda ibadet etmek, aynı çeşmeden su içmek, aynı esnaftan alışveriş yapmak, acılara beraber ağlamak, sevinçleri beraber paylaşmak, sorunlara beraber sahip çıkmak ve çözmek adına beraber mücadele etmek insanların yalnızlık duygularını gidermesinde ve hayata sıkı sıkıya sarılmasında çok etkilidir. Buradan hareketle makalemizin en başından beri altını çizdiğimiz mahalle olgusunun devamını sağlamak her geçen gün daha da önem kazanmaktadır.

SONUÇ

*En küçük yerleşim birimi olan mahallenin yönetim yapısı ve işleyişi küresel koşullara bağlı olarak değişmekte ve gelişmektedir.
*Mahallede yönetim din kurumu eksenli işlevini siyaset kurumu eksenli işleve bırakmıştır.
*Mahalle yönetiminde demokratik işleyişe geçilmiş; ancak merkeziyetçi yapı ve anlayış devam etmektedir.
*Mahallenin yönetiminde sorumluluk imamdan muhtarlara geçmiştir.
*Mahalle yöneticisi atama ile değil seçimle belirlenmektedir.
*Mahalle yönetiminde etniklik ve azınlık farkları belirleyici olma özelliğini yitirmiştir.
*Mahalle yönetiminde cinsiyet farkı kalkmış ve kadınlar da yönetici olma hakkı kazanmıştır.
*Sosyal sınıflaşmaya ve çoğulculuğa açık bir demokratik yönetim anlayışına geçilmiştir.
*Sınıf ve statü farklılıkları mahallenin sosyal ve fiziksel yapısını biçimlendirmektedir.
*Mahallenin her türlü alt yapı hizmetleri yerel yönetime; dini ve milli eğitim hizmetleri merkezi yönetime bırakılmıştır.
*Mahalledeki geleneksel dayanışma aygıtları yerini STK'lara bırakmıştır.
*Caminin mahallenin biçimlenmesinde ve meşruiyet kazanmasındaki belirleyici rolü devam etmektedir.
*İmamların mahalledeki merkezi rolü ikincil bir role dönüşmüştür.

KAYNAKÇA

AKDAĞ Mustafa, (1995),Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, 1. cilt, Cem Yayınları, İstanbul

ATASOY Veysel, (1992), Türkiye'de Mahalli İdarelerin Yapısı ve Yeniden Düzenlenmesi, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul

COŞKUN Bayram, UZUN Turgay,(1998),"Cumhuriyet'in 75. Yılında Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Niteliği ve Sorunları" Yeni Türkiye, Eylül-Aralık, yıl 4, sayı 23-24

ERKAN Rüstem, (2002) , Kentleşme ve Sosyal Değişme, Bilim adamı Yay., Ankara

ERYILMAZ Bilal, (1997),Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanması, Bileşik Yay., İstanbul

EVREN Burçak, (1996), "Mahalle Kahvehaneleri", Yeni Türkiye Dergisi, Mart-Nisan, Yıl 2, Sayı 8

GÖRMEZ Kemal, Yerel Demokrasi ve Türkiye, Vadi Yayınları, 2. Baskı, Ankara

KELEŞ Ruşen, YAVUZ Fehmi, (1998),Yerel Yönetimler, Turhan Kitapevi,2 Baskı,Ankara

KELEŞ Ruşen,(2000),Yerinden Yönetim ve Siyaset,Cem yayınevi,İstanbul

ORTAYLI İlber,(2000),Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880) Türk Tarih Kurumu yayınları, VII. Dizi , Sayı 178, Ankara, (2000), Türkiye İdare Tarihine Giriş, 2.Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, (2007), Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi,Cedit Neşriyat, Ankara

PALABIYIK Hamit-ATAK Şermin, (2002),Türkiye'de Mahalle Yönetimi,Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye'de Yerel Yönetimler,Alfa Yayınları,İstanbul

ULUSOY Ahmet, AKDEMİR Tekin,(2002), Mahalli İdarelerin Maliyesi, 2. Baskı Seçkin Yayınları, Ankara

TAMDOĞAN Işık, (2005)," Osmanlı Döneminden Günümüz Türkiye'sine "Bizim Mahalle", www.os-ar.com, 23.11.2005

Türkçe Sözlük,(1998),Türk Dil Kurumu,C.2,9.Baskı,Ankara

VURAL,Tarık,(2004)'Osmanlı İmparatorluğunda Yerel Yönetimler',Türk idare Dergisi,Eylül,S.444,Ankara

YEL Ali Murat, KÜÇÜKAŞÇI Mustafa Sabri,(2003), Mahalle Maddesi, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 27, Ankara

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE YOZLAŞMA İLİŞKİSİ: BİR KESİT VERİ ANALİZİ

Taner GÜNEY[1]
İbrahim BAKIRTAŞ[2]

Özet: Bu çalışmanın amacı, 43 ülke verisinin yardımıyla, yozlaşma ile çevresel sürdürülebilirlik arasındaki ilişkiyi karşılaştırmalı olarak analiz etmektir. EKK yöntemiyle yapılan tahminlemeye göre yozlaşma ile çevresel sürdürülebilirlik arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır. Araştırmada ayrıca Çevresel Kuznets Eğrisinin geçerli olup olmadığı da sınanmıştır. Buna göre, gelir ile çevresel sürdürülebilirlik arasındaki ters U şeklinde ilişki, yozlaşma değişkeni modele dahil edildiğinde anlamlılığını yitirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yozlaşma, çevresel sürdürülebilirlik, gelir, sosyo-kültürel farklılıklar, eğitim

Abstract: The aim of this study, using data for 43 countries, a comparative analysis is the relationship between corruption and environmental sustainability. According to estimations made by the method of OLS, there is negative and significant relationship between corruption and environmental sustainability. The study also tested the Environmental Kuznets Curve is valid or not. Accordingly, the inverted U-shaped relationship between income and environmental sustainability, corruption variable loses its significance when included in the model.

Keywords: Corruption, Environmental Sustainability, Income, Socio-Cultural Differences, Education

GİRİŞ

2010'ların başında altı milyarı aşan dünya nüfusunun, 2030 yılına gelindiğinde 11 milyarı geçmesi beklenmektedir (Shrivastava, 1995). Bu demografik baskının beraberinde ekonomik aktivitelerde de bir artışa neden olması olağandır. Ekonomik aktivitelerin artışına bağlı olarak artacak olan kaynak talebi küresel anlamda çevresel stresin de artmasına neden olacaktır. Dolayısıyla, çevresel sürdürebilirlik sorunu küreselleşme ve uluslararası ticaretin şekillenmesinde de önemli bir uyarıcıdır (Faber, 1992). Örneğin bazı uzmanlara göre, endüstrileşmiş toplumlara ait çok uluslu şirketler artan dünya nüfusu nedeniyle yükselişe geçen talebi karşılamak ve üretimin maliyetini gelişmekte olan ülkelere ihraç etmek için serbest ticareti bir araç olarak kullanmaktadır (Daly, 1993). Dünyanın tükenecek olan fosil yakıtları ve yenilenebilir enerji kaynaklarının niteliği bilindiğine göre şirketlerin temel faaliyetleri veri alındığında çevresel sürdürülebilirlik çok hassas bir konu olmaktadır (Park vd., 2007). Bu görüşü destekleyen ve çevresel görüş açısından oldukça popüler olan "kirlilik sığınağı hipotezi"ne göre açık piyasalar, ticaret liberalleşmesi, artan doğrudan yabancı yatırımlar ve çok uluslu şirketler gelişmekte olan ülkelere düşük teknolojilerin götürülmesini cesaretlendirerek kirlenmiş endüstrilerin artmasına neden olmaktır. Böylece çevresel standartlar için adeta bir düşüş yarışı başlamıştır (Xing ve Kolstad, 2002). Bu görüşe karşı çıkan "kirlenme halesi hipotezi"ne göre ise ticaret liberalleşmesi veya doğrudan yabancı yatırımı cesaretlendiren çok uluslu şirketler verimli teknolojilerin ihraç edilmesini ve yönetim anlayışının yeniden kurulmasını sağladıkları için dünya genelindeki çevresel standartların yükselmesine yardımcı olmaktadır (Gentry, 1998). Her iki hipotezin ortak noktası, ekonomik faaliyetler ile çevresel sürdürülebilirliğin yakın ilişkili olmasıdır. Bu değişkenler arası ilişkiyi Grossman ve Krueger (1995), ekonomik büyümenin çevre açısından zararlı olup olmadığı temelinde incelemiştir. Araştırma bulgularına göre ekonomik büyüme ile çevre sağlığı arasında ters U şeklinde bir ilişki vardır. Yani kirlilik ve radyo aktif kirlenme, kişi başına gelirin düşük olduğu ülkelerde ekonomik büyümenin en üst seviyesinde en kötü düzeyine ulaşmaktadır. Buna literatürde genellikle Çevresel Kuznets Eğrisi (ÇKE) denmektedir. Ancak yapılan çalışmalar ÇKE'nin her ülke için geçerli olmadığını ortaya koymaktadır (Stern ve Common, 2001). Sosyo-kültürel faktörlerin de ülkelerin çevresel sürdürülebilirliği üzerinde etkili olabileceği görüşünden hareketle Park vd. (2007) 43 ülke verisini kullanarak ÇKE'nin geçerli olup olmadığını test etmiştir. Araştırmanın modelinde sosyo-ekonomik değişkenlerden eğitim ve kişi başına gelire yer verilirken, kültür

[1] Öğr. Görv. Dumlupınar Üniversitesi, Emet MYO, Kütahya
[2] Doç. Dr. Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Kütahya

değişken olarak riskten kaçınma, bireyselcilik, erkek egemenliği ve güç dağılımı kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre riskten kaçınma, bireyselcilik, erkek egemenliği ve güç dağılımı gibi kültürel değişkenler modele dahil edildiğinde ÇKE'nin temel öngörüsü zayıflamaktadır. Diğer bir deyişle kültürel faktörler ekonomik büyüme ile çevre sağlığı arasındaki ters U ilişkisini zayıflatmaktadır.

Bu çalışmanın amacı da Park vd. (2007)'nin kullandığı modeli temel alarak, ülkelerin sosyo-kültürel değerleri ile birlikte yozlaşma düzeyinin de modele dahil edildiği durumda, yozlaşmanın çevresel sürdürülebilirliği nasıl etkilediğini ve modelde ÇKE'nin geçerli olup olmadığını tespit etmektir.

ÇEVRE ve YOZLAŞMA

Literatür

Literatürde yer alan az sayıda çalışma, genelde, çevresel standartlar ile yozlaşma düzeyi arasındaki ilişkinin negatif yönlü olduğu düşüncesini desteklemektedir. Mukherjee ve Chakraborty (2010) çevresel sürdürülebilirlik değerlerinin sosyo-ekonomik ve sosyo-politik faktörlerden etkilenip etkilenmediğini araştırmıştır. Araştırmanın analiz bulgularına göre demokrasi, insani gelişmişlik, kişi başına milli gelir ve yozlaşma gibi değişkenlerle çevresel sürdürülebilirlik değerleri arasında yakın bir ilişki vardır. Demokrasi, insani gelişmişlik ve yozlaşma ile çevresel sürdürülebilirlik değerleri arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Welsch (2004) de yaptığı çalışmada yozlaşmanın kişi başına gelir düzeyini düşürebileceğini, düşük kişi başına gelirin ise çevresel kirlenmenin artmasına neden olabileceğini ileri sürmüştür. Benzer yöndeki çalışmalar Damania vd. (2003) ve Lopez ve Mitra (2000) tarafından da yapılmıştır.

Yozlaşmanın sosyal ve ekonomik maliyetleri açısından bakıldığında Dillon vd. (2006), rüşvet ve zayıf hukuksal düzenlemelerin çevresel sürdürülebilirlik düzeyinin düşmesine ve bireylerin çevre için çalışma isteklerinin azalmasına yol açtığını ifade etmektedir. Winbourne (2002) ise yozlaşmanın yaban hayatı ve benzer doğal kaynakların kullanımındaki kaçakçılığı artırarak, bu kaynakların tükenmesine ve yok olmasına neden olabileceğini belirtmektedir. Pellegrini ve Gerlagh (2006) kurumsal yapının gelişmesi ve yozlaşma düzeyinin azalmasına bağlı olarak ekonomik büyümenin artacağını, artan gelir nedeniyle daha katı çevresel politikalar üretileceğini savunmaktadır. Kotlobay (2002) Rusya'daki kamu kurumlarında çalışan memurların rüşvet almasıyla çevresel kirlenme arasında pozitif bir ilişkinin varlığına dikkat çekmektedir. Araştırmada 1999 yılında orman kaçakçılığı ile ilgili 6383 dava soruşturmasından sadece 3113 tanesi mahkemeye sunulmuş, bunların içinde de sadece 907 dava cezalandırma ile sonuçlanmıştır. Benzer nitelikte bir araştırma Carter (1997) tarafından gerçekleştirilmiştir. Carter New York'ta faaliyet gösteren atık endüstrisi için yapılan düzenlemeler ile ilgili sektörün suç ilişkisini incelemiştir. Araştırma bulgularına göre düzenlemelerin caydırıcılığı arttıkça, suç ve rüşvet oranı azalmakta ve endüstri faaliyetleri rekabetçi bir yapıya kavuşmaktadır. Ranjan ve Bakshi (2006) ise yozlaşma, dış ticaret ve çevresel sürdürülebilirlik ilişkisini incelemiştir. Çalışmaya göre, yozlaşmış yöneticilerin bulunduğu ve doğal kaynak girdilerini yoğun olarak kullanan işletmeler, yozlaşma sayesinde rakiplerine karşı rekabet avantajı sağlarken, doğal kaynakların verimsiz ve aşırı kullanılmasına neden olduğu için çevre sağlığına zarar vermektedir.
Robbins (2000), literatürdeki genel kanının aksine yozlaşmanın çevresel sürdürülebilirlik açısından zararlı olmayabileceğini savunmaktadır. Bu görüş Morse (2006) tarafından yapılan bir çalışma ile de desteklenmektedir. Morse (2006) araştırmasında çevresel sürdürülebilirlik değerleri ile yozlaşma algılama verilerini kullanmaktadır. Araştırmanın analiz bulgularına göre yozlaşma ve çevresel sürdürülebilirlik kişi başına gelir ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye sahiptir. Yozlaşma düzeyi arttığında çevresel sürdürülebilirlik ve kişi başına gelir düzeyi azalmaktadır. Kişi başına gelirin etkisi çıkarıldıktan sonra yozlaşma çevresel sürdürülebilirliğin alt göstergeleri olan baskı, devlet, etki ve sorumluluk düzeyini azaltmak- tadır. Çalışmaya göre çevresel sürdürülebilirliğin çoğu alt göstergesi ise yozlaşma ile ilişkili değildir.

Çevresel Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilir kalkınma çok çeşitli biçimlerde tanımlanabilir. The World Commission on Environment and Development, diğer adıyla, Bruntland Komisyonu, sürdürülebilir kalkınmayı gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayabileceği bir üretim düzeyinden uzaklaşmadan bugünkü ihtiyaçları karşılayabilme yeteneği olarak tanımlamaktadır (World Commission, 1987:89). Bu tanımlamaya göre sürdürülebilir kalkınma ekonomik büyüme,

sosyal eşitlik ve çevresel eşitlik ile yakından ilgilidir. Çünkü komisyona göre ekonomik büyüme, çevresel bozulma ve yoksulluk açısından çözülmesi gereken büyük sorunlara yol açan bir süreçtir (Grossman ve Kruger, 1993).

Brezilya'nın başkenti Rio De Janerio'da 1992 yılında yapılan Çevre ve Kalkınma Zirvesi'nde, çevresel sürdürülebilirliğin objektif politikalar yardımıyla korunması ve geliştirilmesi için gerekli çalışmaların başlatılması yönünde kararı alınmıştır. Bu konudaki iddialı çalışmalardan biri Çevresel Sürdürülebilirlik İndeksi (ÇSİ)'nin hazırlanmasıdır. Bu indeks World Economic Forum, Yale Üniversitesi ve Columbia Üniversitesi tarafından birlikte hazırlanmaktadır. İndeks 67 alt değişken verinin kullanılması ile hesaplanan 22 göstergeden oluşur. Bu 22 gösterge ise çevresel sistemin kalitesi, bu sistemin stres seviyesi, insan nüfusunun çevresel bozulmaya karşı hassasiyeti, çevresel strese karşı sosyal ve kurumsal kapasitenin ölçüsü ve global temizlikçilik olmak üzere 5 değişkenden oluşan bir temel yapının değerlerini ifade etmektedir (Global Leaders, 2001:9).

Yozlaşma

Yozlaşma için literatürde kullanılan en yaygın tanım "*özel çıkarlar için kamu gücünün kötüye kullanılmasıdır*" (Tanzi, 1998). Yozlaşma zimmet, zarar verme, lehine kullanma, hediye verme, rüşvet, para çalma ve adam kayırma gibi çok geniş çapta yasal olmayan davranışı içerir. Yozlaşma, münferit veya örgütlü, bürokratik veya politik, yüksek veya önemsiz, aktif veya pasif olarak gerçekleştirilebilir. Bu çeşitlilikte ortak nokta yozlaşmanın insana, topluma, devlete, dünyaya zarar veren bir hastalık olmasıdır (Kayrak, 2008). Bu hastalığın boyutunu Ajans Press Online, her yıl 2 trilyon dolardan fazla olarak açıklamıştır (Er, 2008). Yozlaşma üzerine yapılmış çalışmalar incelendiğinde, araştırmacıların çeşitli yozlaşma türü tanımladıkları görülmektedir. Ancak, çoğunlukla yozlaşma ekonomik ve politik olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Ekonomik yozlaşma, maddi çıkar elde etmek için kamu gücünün veya kamu otoritesinin, kamu yararına olmayacak şekilde kullanılması nedeniyle ekonomik yapının bozulması veya işlevini tamamen kaybetmesini ifade eder. Ekonomik yozlaşma rüşvet, zimmet, haraç, kara para aklama ve rant sağlama gibi hukuka aykırı eylemlerin varlığını gerektirmektedir (Shahabuddin, 2007). Politik yozlaşma seçmenler, baskı ve çıkar grupları, politikacılar ve bürokratlar gibi siyasal karar alma mekanizmaları içinde yer alan aktörlerin özel çıkar sağlama amacıyla hukuki, ahlaki, dini ve kültürel normları ihlal eden eylemlerde bulunmasıdır. Politik yozlaşmanın da ekonomik yozlaşma gibi kendisine has türlere sahiptir. Bunlar arasında kayırmacılık, oy ticareti ve oy satın alma ve lobicilik olarak ifade edilebilir (Finnie vd., 2006). Yozlaşma, uluslararası kuruluşlar ve bazı araştırmacılar tarafından ölçülmektedir. Bunlar Transperancy International tarafından hazırlanan Yozlaşma Algılama İndeksi (CPI) ve Rüşvet Ödeyenler İndeksi (BPI), International Country Risk Guide tarafından hazırlanan Yozlaşma Kontrol İndeksi (CCI), Business International tarafından hazırlanan İşletme Uluslararası Yozlaşma İndeksi (BICI) ve Political Risk Services tarafından hazırlanan Politik Risk Servisi Yozlaşma İndeksi (PRSCI)'dir.

Kültürel Değişkenler

Hofstede (1983) kültürel değişkenleri dört grupta toplamaktadır. Bunlar risk dağılımı, bireyselcilik, güç dağılımı ve erkek egemenliğidir. Hofstede bu değişkenlerin özelliklerini ve boyutlarını şu şekilde belirtmektedir: *risk dağılımı* toplumdaki bir bireyin doğal ve beşeri güçlerden kaynaklanan risklere karşı kendini tehlikede hissetme derecesidir. Yüksek dereceler toplumun bu riskleri azaltmak için çok çaba sarf ettiğini ifade ederken düşük dereceler bu riskler karşısında toplumun bireyi savunmasız bıraktığını ifade eder. *Bireyselcilik* değişkeni toplumun ortak çıkarlarını paylaşmayan bir bireyin toplum tarafından kabul görme derecesidir. Böyle bir bireyin toplum tarafından kabul edildiği ülkeler yüksek bireyselcilik derecesine sahiptir ve düşünce özgürlüğü açısından gelişmiştir. Diğer bir deyişle, bu tür ülkeler kolektif çalışma kültürünün geliştiği yerlerdir. *Güç dağılımı* değişkeni gücün adil veya adil olmayan bir şekilde toplumda nasıl dağıldığını ve adil olmayan güç dağılımının nasıl algılandığını ölçmektedir. Yüksek güç dağılımı özelliği taşıyan ülkelerde güç belli bir grupta daha çok yoğunlaşmıştır. Bu tür ülkelerde güçsüzler bunu hayatı bir gerçeği olarak kabul etme eğilimindedir ve bu nedenle otoriteye boyun eğmektedir. *Erkek egemenliği* değişkeni ise toplumsal gerçekliklerin bir tek kişinin ürünü gibi görüldüğü ve bireysel davranışların insan cinsiyetine göre şekillendiği durumu ifade eder. Erkek egemenliğinin yaygın olduğu ülkelerde bireyler diğer bir bireyin yaşam tarzına saygı duymazken, feminen toplumlarda bireyler diğer bir bireyin yaşam tarzına ve tercihlerine değer vermektedir.

Veri ve Yöntem

Yozlaşma özel tüketime sunulacak malların üretiminde kullanılacak kamu kaynaklarının dağılımını etkileyerek, bu malların tüketiminden elde edilecek faydanın tüm topluma eşit şekilde dağılmasını engellemektedir (Damania vd., 2003). Benzer şekilde yozlaşmaya bağlı olarak nedeniyle zayıflamış bir devlet yönetimi doğal kaynakların kullanımı için hazırlanan politikaların kötüleşmesine, kamu idarecilerinin yozlaşmasına ve uygulamaların yetersiz kalmasına da neden olabilir. Böylece çevresel sürdürülebilirlik açısından büyük problemler ortaya çıkabilir. Yozlaşma bu nedenle ülkelerdeki çevresel sürdürülebilirliğin önündeki engellerden biridir (Doig ve McIvor, 1999). Bu nedensellik bağı temelinde şekillenen hipotez şöyledir:

H1*: Yozlaşma düzeyinin yükselmesi sonucu çevresel sürdürülebilirlik düzeyinin gerilemesi beklenmektedir.*

Park vd. (2007)'in çalışmasında çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisi incelenen kültürel değişkenler olan risk dağılımı, bireyselcilik, güç dağılımı ve erkek egemenliği kontrol değişken olarak kullanılacaktır. Park vd. (2007)'in çalışmasında, sosyo-ekonomik açıdan önemli birer gösterge olması nedeniyle kişi başına gelir ve eğitim değişkenleri kullanılmıştır. Bu çalışmada da gelir değişkeni için kişi başına GSMH, eğitim değişkeni için 20-24 yaş arası yüksekokul ve üniversiteye devam eden nüfus miktarı kullanılacaktır.

Çalışma hipotezinin test edilmesinde 43 ülke[3] verisi kullanılmaktadır. Yoz
laşma skorları için Transperancy International tarafından hazırlanan Yozlaşma Algılama İndeksi (2001) tercih edilmiştir. Çünkü CPI'nın diğer indekslere oranla daha daha uzun bir döneme, daha periyodik ve daha fazla ülkeyi kapsamasıdır. Bu indeksin kullanılmasının bir diğer nedeni olarak, literatürde yer alan araştırmalarda CPI'nın sıklıkla kullanılmasıdır (Vinod, 1999:6). CPI'nın yaptığı araştırmada her ülkeyle ilgili olarak en az dört ayrı anket yapılmaktadır. Birden fazla anket yapılmasıyla, anket sonuçlarındaki varyans farklılıkları da ortaya konulmakta, tüm anketlerin sonuçları tek bir endeks haline dönüştürülmektedir. CPI 0 ile 10 arasında skorlar almaktadır. CPI'da skorlar 10'a yaklaştıkça yozlaşma düzeyi azalmakta, 0'a yaklaştıkça yozlaşma düzeyi artmaktadır. ÇSİ (2001) verileri WEF'nin yayınladığı Global Leaders for Tomorrow Environmental Task Force'tan derlenmiştir. ÇSİ 0 ile 100 arasında değerler almaktadır. Değer 100'e yaklaştıkça çevresel sürdürülebilirlik düzeyi yükselmekte, 0'a yaklaştıkça çevresel sürdürülebilirlik düzeyi düşmektedir. Kültürel değişkenlerin verileri Hofstede (1983)'in çalışmasından derlenmiştir. Eğitim ve kişi başına GSMH verileri Dünya Bankası'ndan derlenmiştir. Bu çalışmada yürütülen analizler kesit veriler kullanılarak Sıradan En Küçük Kareler (EKK) yöntemi ile tahminlenmiştir.

Tanımlayıcı İstatistikler

Tablo 1 ülkelerin gelir ve bölge düzeylerine göre tanımlayıcı istatistikleri verilmiştir. Tabloya göre tüm yüksek gelirli ülkelerin yozlaşma verilerinin ortalaması, düşük gelirli ülkelerin yozlaşma verileri ortalamasından yaklaşık iki kat fazladır. Benzer bir durum kültürel değişkenlerden biri olan bireyselcilik değişkeni için geçerlidir. Yüksek gelirli ülkelerdeki ortalama bireyselcilik değeri, düşük gelirli ülkelerdeki bireyselcilik değerinin yaklaşık üç katıdır. Kültürel değişkenlerden bir diğeri olan güç dağılımı değişkeni de iki grup ülke arasında anlamlı bir farka sahiptir. Yüksek gelirli ülkelerdeki güç dağılımı verilerinin ortalaması, düşük gelirli ülkelerdeki güç dağılımı verileri ortalamasından yaklaşık iki kat daha düşüktür. Bu üç değişkenin ortak özelliği ülkelerin gelir seviyeleridir. Düşük gelirli ülkelere göre yüksek gelirli ülkelerde yozlaşma düzeyi daha düşük, güç dağılımı ve bireyselcilik kültürü daha fazla gelişmiştir. Güç dağılımı ve bireyselcilik arasında ise negatif ilişki vardır.

[3] Bu ülkeler: Almanya, Arjantin, Avustralya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Brezilya, Danimarka, Ekvador, El Salvador, Endonezya, Finlandiya, Fransa, Filipinler, Guatemala, Hindistan, Hollanda, İrlanda, İsrail, İspanya, İsviçre, İsveç, İtalya, Japonya, Kanada, Kolombiya, Kosta Rika, Malezya, Meksika, Norveç, Pakistan, Panama, Peru, Portekiz, Singapur, Şili, Tayland, Türkiye, USA, Uruguay, Venezuela, Yunanistan, Yeni Zelanda.

Tablo 1: Verilerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Ülkeler	Değişkenler	x	Std. Sapma	Minimum	Maksimum
Tüm Ülkeler	ÇSİ	57,96	11,43	35,7	80,5
	YOZ	5,88	2,47	1,9	9,9
	RİSK	67,51	24,37	8,0	112,0
	BİREY	45,70	26,76	6,0	91,0
	GÜÇ	55,28	23,36	11,0	104,0
	ERKEK	49,00	19,40	5,0	95,0
	GELİR	14,72	12,93	0,4	43,60
	EĞİTİM	38,65	20,71	4,0	90,0
Yüksek Gelirli Ülkeler	ÇSİ	66,52	9,66	44,1	80,5
	YOZ	8,05	1,12	5,5	9,9
	RİSK	57,84	20,86	23,0	94,0
	BİREY	72,00	12,03	46,0	91,0
	GÜÇ	35,84	15,30	11,0	68,0
	ERKEK	50,53	25,51	5,0	95,0
	GELİR	26,39	8,30	14,8	43,6
	EĞİTİM	55,58	15,43	34,0	90,0
Düşük Gelirli Ülkeler	ÇSİ	51,19	7,57	35,7	64,6
	YOZ	4,15	1,77	1,9	9,2
	RİSK	75,17	24,61	8,0	112
	BİREY	24,88	13,07	6,0	51
	GÜÇ	70,67	15,96	35,0	104
	ERKEK	47,79	13,22	21,0	73
	GELİR	5,49	7,08	0,4	33,93
	EĞİTİM	25,25	13,13	4,0	53
Bölge 1 Ülkeleri: Avrupa ve Kuzey Amerika	ÇSİ	65,02	10,05	44,1	80,5
	YOZ	7,66	1,41	4,2	9,9
	RİSK	63,63	25,56	23,0	112,0
	BİREY	66,63	16,40	27,0	91,0
	GÜÇ	39,42	17,03	11,0	68,0
	ERKEK	46,11	23,21	5,0	79,0
	GELİR	24,47	9,04	10,9	43,6
	EĞİTİM	53,05	14,43	34,0	90,0
Bölge 2 Ülkeleri: Diğer Bölgeler	ÇSİ	52,38	9,28	35,7	71,3
	YOZ	4,47	2,21	1,9	9,4
	RİSK	70,58	23,47	8,0	101,0
	BİREY	29,13	21,18	6,0	90,0
	GÜÇ	67,83	19,95	22,0	104,0
	ERKEK	51,29	15,92	21,0	95,0
	GELİR	7,01	10,05	0,4	38,1
	EĞİTİM	27,25	17,69	4,0	80,0

Not: ÇSİ: Çevresel Sürdürülebilirlik İndeksi; YOZ: Yozlaşma Algılama İndeksi; RİSK: Riskten Kaçınma İndeksi; BİREY: Bireyselcilik-Kolektiflik İndeksi; GÜÇ: Güç Dağılımı İndeksi; ERKEK: Maskülen-Feminen İndeksi; GELİR: Kişi Başına GSMH; EĞİTİM: Yüksek Öğrenimdeki Nüfus Yüzdesi.

ANALİZ VE BULGULAR

Bu kısımda ilk önce Pearson korelasyon sınaması yapılacak ardından çoklu regresyon yöntemiyle elde edilen bulgular sunulacaktır. Pearson korelasyon katsayısı sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur. ÇSİ üzerindeki etkileri araştırılan bağımsız değişkenlerin kendi aralarındaki 21 korelas- yon katsayısından 13 tanesi %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Yedi değişkenin ÇSİ ile ilgili korelasyon katsayıları incelendiğinde kültürel değişkenlerden RİSK ve ERKEK dışındaki değişkenler istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu değişkenlerden RİSK değişkeninin işareti beklendiği gibi pozitif değil negatif işarete sahiptir. ERKEK değişkeni ise beklenen işareti almasına rağmen %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 2: Pearson Korelasyon Katsayıları

	ÇSİ	YOZ	RİSK	BİREY	GÜÇ	ERKEK	GELİR	EĞİTİM
ÇSİ	1							
YOZ	,765* ,000	1						
RİSK	-,218 ,080	-,431* ,002	1					
BİREY	,650* ,000	,759* ,000	-,395* ,004	1				
GÜÇ	-,692* ,000	-,719* ,000	,245 ,057	-,687* ,000	1			
ERKEK	-,216 ,082	-,189 ,112	,080 ,305	,035 ,411	,107 ,248	1		
GELİR	,646* ,000	,825* ,000	-,361* ,009	,715* ,000	-,616* ,000	,007 ,483	1	
EĞİTİM	,719* ,000	,770* ,000	-,226 ,072	,784* ,000	-,618* ,000	-,029 ,427	,653* ,000	1

*: %1 Anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı katsayı

Daha önce belirtilen hipotezin test edilmesi ve modele yozlaşma değişkeni eklendiğinde kişi başına gelir ile ÇKE arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılabilmesi için, Park vd. (2007)'in takip ettiği yönteme bağlı kalınarak, çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 3'te verilmiştir. Modelde değişen varyans sorununun var olup olmadığına ilişkin ayrıca Breusch-Pagan-Godfrey (BPG) sınaması yapılmıştır. Bu sınamanın tercih edilmesinin nedeni örneklem büyüklüğünün 30'dan büyük olması ve uygulama kolaylığıdır (Gujarati, 2006). BPG sınamasına göre %5 anlamlılık düzeyinde hesaplanan değer 0,3660'tır. Ki-kare tablo değeri ise 11,070'tir. Bu verilere göre sabit varyans varsayımı reddedilmez.

Tablo 3: Çoklu Regresyon Sonuçları

Değişkenler	Model A	Model B	Model C	Model D	Model E
YOZ	1.424 (1.26)	2.023*** (1.84)	2.751* (2.73)	2.154*** (1.76)	3.323* (2.77)
RİSK	0.036 (0.69)	0.050 (0.94)	0.073 (1.39)	0.059 (1.09)	0.091 (1.61)
BİREY	-0.004 (-0.06)	0.037 (0.47)	0.097 (1.39)	0.041 (0.48)	0.136 (1.64)
GÜÇ	-0.122*** (-1.69)			-0.117 (-1.64)	
ERKEK	-0.075 (-1.21)	-0.080 (-1.26)	-0.073 (-1.13)	-0.061 (-0.99)	-0.062 (-0.95)
GELİR	0.072 (0.45)	0.069 (0.42)	0.043 (0.26)	-0.797 (-1.26)	-0.500 (-0.78)
GELİR*GELİR				0.017 (1.42)	0.011 (0.87)
EĞİTİM	0.163 (1.64)	0.155 (1.53		0.209** (2.03)	
C	50.410* (4.92)	37.831* (5.21)	35.287* (4.90)	45.709* (4.30)	32.229* (4.02)
R	**0,677**	**0,651**	**0,628**	**0,696**	**0,636**
Adj. R	**0,613**	**0,593**	**0,578**	**0,624**	**0,575**
F ist.	**10,51***	**11,20***	**12,52**	**9,73***	**10,49***

*: %1 Anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı katsayı
**: %5 Anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı katsayı
***: %10 Anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı katsayı
Not: Parantez içinde t istatistik değerleri verilmiştir. Katsayılar standardize edilmemiş değerlerdir.

H1'in test edilmesi için beş model oluşturulmuştur. Model sonuçlarına göre; standardize edilmemiş değerlerin raporlandığı Model A'da GÜÇ değişkeni istatistiksel olarak anlamlıdır ve negatif işarete sahiptir. Anlamlı olan bu değişkenin modelden çıkarılması ile Model B oluşturulmuştur. GÜÇ değişkeninin çıkarılmasından sonra YOZ değişkeni istatistiksel olarak anlamlılığa kavuşmuştur ve işareti beklendiği gibi pozitiftir. Kültürel değişkenler ile EĞİTİM ve GELİR değişkeni istatistiksel olarak anlamlı değildir. GÜÇ değişkeni ile EĞİTİM değişkeninin çıkarılması ile oluşturulan Model C'de ülkelerdeki eğitim düzeyi ve otoriter rejim baskılarından kaynaklanabilecek etkiler modelden çıkarılmak istenmiştir. Bu durumda YOZ pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Kültürel değişkenler ise istatistiksel olarak anlamlılığa sahip değildir. Gelir ile ÇKE arasındaki ilişkinin doğrusal olmayabileceği varsayımından hareketle Model A'ya, gelir değişkeninin karesi alınarak, yeni bir değişken olarak eklenmiş ve Model D oluşturulmuştur. Model D'de YOZ ve EĞİTİM değişkenleri istatistiksel olarak anlamlıdır ve işaretleri beklendiği gibi pozitiftir. Ancak iki GELİR değişkeni de istatistiki olarak anlamlı değildir. GÜÇ değişkeni ise negatif işarete sahip olmasına rağmen anlamlı değildir. Model E'de, önceki modellerde anlamlı olan GÜÇ ve EĞİTİM değişkeni dışlanarak, gelir ve ÇKE arasındaki ilişki sınanmıştır. YOZ değişkeni pozitif işarete ve istatistiksel olarak anlamlığı sahipken gelir değişkenleri ile kültürel değişkenler anlamlı değildir. Buna göre gelir ile ÇKE arasında herhangi bir ilişki yoktur. Park vd. (2007) çalışmasında gelir ile ÇKE arasındaki ilişkinin varlığı Model B ve C'de tespit edilmiştir. Görülmektedir ki; modellere YOZ değişkeni ilave edildiğinde gelir ile ÇKE arasındaki ilişki anlamlılığını yitirmektedir.

SONUÇ

Çevresel sürdürülebilirlik ekonomik büyüme ve kalkınma ile çok yakından ilişkili olan bir kavramdır. Bu yönde yapılan bilimsel çalışmalarda gelir ile çevresel sürdürülebilirlik arasında ters U biçiminde bir ilişki olabileceği iddia edilmektedir ve Çevresel Kuznets Eğrisi olarak tanımlanmıştır. Ülkelerdeki kültürel farklılıkların çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisini araştıran Park vd. (2007), güç dağılımı ve erkek egemenliği gibi kültürel değişkenlerin çevresel sürdürülebilirliği etkilediğini, Çevresel Kuznets Eğrisinin ise geçerli olduğunu tespit etmiştir. Bu çalışmada Park vd. (2007)'nin oluşturduğu model kullanılarak yozlaşmanın çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisi incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre kültürel değişkenlerden olan güç dağılımı modelden çıkarıldığında, yozlaşma çevresel sürdürülebilirlik üzerinde negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir. Buna göre ülkelerdeki yozlaşma düzeyi yükseldiğinde çevresel sürdürülebilirlik düzeyi düşmektedir. Diğer yandan yozlaşma değişkeninin modelde yer alması ile gelir ve çevresel sürdürülebilirlik arasındaki ilişki anlamlılığını yitirmektedir. Diğer bir ifade ile Çevresel Kuznets Eğrisi geçerliliğini yitirmektedir. Sonuç olarak, yozlaşma ile çevresel sürdürülebilirlik arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

KAYNAKÇA

CARTER, T. S. (1997), "The failure of environmental regualiton in New York: the role of co-optation, corruption, and a co-operative enforcement approach", **Crime Law and Social Change,** 26 (1): 27-52.

DAMANIA, R., P., G., FREDRIKSSON ve A., J., LIST (2003), " Trade Liberalization , corruption, and environmental polcy formulation: theory and evidenve", **Journal of Environmental Economics and Management**, 46 (3): 490-512.

DALY, H. E. (1993), "The Perils of Free Trade", **Scientific American**, 269: 50-57.

DILLON, J., E., KARMA, A., FEIGHERY ve R., GARRET (2006), "Corruption & The Environment" **http://www.transperancy.org.ru/ doc/Columbia_Universty_Workshop_May2006_0I000_184.pdf** (Erişim: 30.04.2011).

DOIG, A. ve S., McIVOR (1999) "Corruption and its control in the developmental context: an analysis and selective review of the literature", **Third World Quarterly**, 20(3): 657-676.

ER, Mevliyar (2008), "Corruption from the Islamic Perspective: Some Recommendations for the MENA Region", **International Journal and Middle Eastern Finance and Mangement**, 1(1): 31-51.

FABER, D. (1992), "The Ecological Crisis of Latin America: A Theoretical Introduction", **Latin Amerikan Perspectives**, 19 (1): 3-16.

FINNIE, Bruce W., Linda K., GIBSON, David E., MCNABB (2006), "Economic Development: Corruption, Complexity, Wealth, and aTriad of Strains", **Humanomics**, 22(4): 185-204.

GENTRY, B. (1998), **Private Capital Flows and the Environment: Lessons from Latin America**, Edward Elgar Pres, UK.

GLOBAL LEADERS (2001), **Pilot Environmental Sustainability Index**, World Economic Forum 2001, Davos, İsviçre.

GROSSMAN, G. M. and A. B. KRUEGER (1995), "Economic Growth and the Environment", **Quarterly Journal of Economics**, 112: 353-377.

GROSSMAN, G. M. and A. B. KRUEGER (1993), "Environmental Impacts of a North American Free Trade Agreement", (Editör: P. M. GARBER), **The Mexico-U.S. Free Trade Agreement**, MIT Pres, Cambridge, ss: 13-56.

GUJARATI, Damodar N. (2006), **Temel Ekonometri**, Şenesen, Ümit, Gülay Günlük, Şenesen (Çev), Literatür Yayıncılık, İstanbul.

HOFSTEDE, G. H. (1983), "National Cultures in Four Dimensions", **International Studies of Management and Organization**, 13: 46-74.

KAYRAK, Musa (2008), "Evolving Challenges for Supreme Audit Institutions in Struggling with Corruption", **Journol of Financial Crime**, 15(1): 60-70.

KOTLOBAY, A. (2002), "Illegal Logging in the Southern Part of the Russian Far East: Problem Analysis and Proposed Solution – A case study on experiences of Log Tracking and Chain of Custody Practices in Forestry and Forest Products in Russia", WWF, Moscow, Russia. **http://archive.panda.org/forests4life/downloads/Case_study_for_Russi a.rtf** (Erişim: 02.05.2011).

LOPEZ, R. ve S., MITRA (2000), " Corruption, pollution, and the Kuznets environment curve", **Journal of Environmental Economics and Management**, 40(2): 137-150.

MORSE, S. (2006), "Is corruption bad for environmental sustainability? A cross-national analysis", **Ecology and Society**, 11(1): 1-22.

MUKHERJEE, S. ve D., CHAKRABORTY (2010), "Is Environmental Sustainability Influenced by Socioeconomic and Sociopolitical Factors? Cross-Country Empirical Evidence", **Sustainable Development**, 1002: 502-512.

PARK, H., Russell, CLIFFORD ve Junsoo, LEE (2007), "National Culture and Environmental Sustainability: A Cross-National Analysis", **Journal of Economics and Finance**, 31(1): 104-121.

PELLEGRINI, L. ve R., GERLAGH (2006), "Corruption, Democracy, and Environmental Policy: An Empirical Contribution to the Debate", **The Journal of Environment & Development**, 15(3): 332-354.

RANJAN, P. ve B., BAKSHI (2006), "Corruption, Environmental Resources, and Intarnational Trade", **Topics in Economic Analysis & Policy**, 6(1): 1-28.

ROBBINS, P. (2000), "The rotten institution: corruption in natural resource management", **Political Geography**, 19(4): 423-443.

SHAHABUDDIN, Syed (2007), "Corruption and Its Economic and Business Implications", **The Business Review**, 8(1): 305-314.

SHRIVASTAVA, P. (1995), "Ecocentric Management for a Risk Society", **Academy of Management Review**, 20(1): 118-137.

STERN, D. I. ve M. S. COMMON (2001), "Is There an Environmental Kuznets Curve for Sulfur?", **Journal of Environmental Economics and Management**, 41: 162-178.

TANZI, Vito (1998), "Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope, and Cures", **IMF Staff Papers**, 45(4): 559-594.

VINOD, H. D. (1999), "Statistical Analysis of Corruption Data and Using The Internet to Reduce Corruption", **9. Uluslararası Anti-Yozlaşma Konferansı**, 10-15 Ekim, Durhan, Güney Africa, ss. 1-13.

WELSCH, H. (2004), "Corruption, Growth, and the Environment: A Cross-Country Analysis", **Environmental and Development Economics**, 9(5): 663-693.

WINBOURNE, S. (2002), "Corruption and Environment", Management Systems International (MSI) and USAID: Washington, **http://pdf.dec.org/pdf_docs/PNACT876.pdf** (Erişim: 02.05.2011)

WORLD COMMISSION on ENVIRONMENT and DEVELOPMENT (1987), **Our Common Future**, Oxford Universty Pres, Oxfrod.

XING, Y. ve C., KOLSTAD (2002), "Do Lax Environmental Regulations Attract Foreign Investment?", **Environmental and Resource Economics**, 21: 1-22.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

TANZİMATTAN CUMHURİYETE TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİMLERİN YASAL VE YAPISAL DÖNÜŞÜMÜ

Feyzullah ÜNAL*

Özet: Bu çalışmanın amacı, Türk yerel yönetimlerinin ortaya çıkışında önemli olan etmenleri ortaya koyarak, mevcut yapısal durumun daha iyi analiz edilmesini sağlamak, yapılacak yeni yasal düzenlemelere tarihi gerçeklerin ışığında bakabilmektir. Bu amaçla, bu çalışmada, modern anlamda Türk yerel yönetimlerinin ortaya çıkışı tarihi süreç içerisinde ele alınmaktadır. Öncelikle, Tanzimat öncesi Osmanlı Devletinde yerel hizmetlerin nasıl ve hangi görevliler ya da merciler tarafından yürütüldüğü ele alınarak incelenmektedir. Türk yerel yönetimlerinin ortaya çıkış nedenleri, Tanzimat döneminin koşulları içerisinde ele alınmakta ve batıda yerel yönetimlerin ortaya çıkış nedenleri ile karşılaştırılmaktadır. Böylece, Türk yerel yönetimlerinin batılı yerel yönetimlerden farkı ve merkezi yönetim karşısında yerel yönetimlerin yasal ve yapısal konumu ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yerel yönetimler, Tanzimat, İl Özel yönetimleri, Belediyeler, Köyler, Özerklik, Yerel hizmet

THE LEGAL AND STRUCTURAL TRANSFORMATION OF LOCAL GOVERNMENT IN TURKEY FROM TANZIMAT TO THE REPUBLIC

Abstract: The aim of this study is to provide the analysis the existing and to focus on the new legal regulations under the light of historical realities by displaying the prominent factors in emerging the Turkish local governments. For this reason, in this study, the emergence of Turkish local governments will be under the historical process. Firstly, pre- Tanzimat period in Ottoman State, how the local sevices and by which actors had been performed will be analyzed. The reasons of the emergence of Turkish local governments has been treated under the conditions of Tanzimat period and compared with the reasons of West. Thus, the difference of Turkish local government with western ones the legal and structural place of local governments against the central government has been determined.

Key Words: Local Governments, Tanzimat, Cıty Private Governments, Municipalities, Villages, Autonomy, Local Services.

GİRİŞ

Yerel yönetimlerin Türkiye tarihinde Batıda olduğu gibi zengin bir geleneğe ve geçmişe sahip olduğunu ileri sürmek güçtür. Şehirlerin veya kırsal toplulukların yönetsel-mali konularda özerk bir şekilde hareket etmeleri ve yönetim organlarını yerel topluluğun oluşturması gibi bir olgu, birçok ülkenin tarihinde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğunda da yakın zamanlarda başlamıştır(Ortaylı, 1995:553). Türkiye'de modern anlamda yerel yönetimlerin ortaya çıkışı Tanzimat dönemine rastlamaktadır.

Modern anlamda yerel yönetimlerin sahip oldukları en önemli özellikleri mali ve yönetsel özerklikleri yanında hukuki bir kişiliğe sahip olmalarıdır(Dursun, 1998:94). Yerel yönetim deyimi ile genel olarak, belli edilmiş sınırları olan bölgesel birimle, hukuki bir kişilik, kurumsal bir yapı, genel ve özel statülerle konulmuş yetki, görevler ve bir derecede mali ve diğer otonomi anlatılmak istenir(Hill, 1974:23). Yerel yönetimler bir kurum olarak ancak geniş bir alanda ve toplumun bütün kurumları üzerinde kontrol fonksiyonunu yürüten bir merkezi yönetimin varlığı karşısında söz konusu olmaktadır. Diğer bir ifadeyle devletin güçlenen erkine rağmen, tarihin akışıyla birlikte bir bölgenin veya şehrin mali-yönetsel alanda özerklik elde edip bunu güçlendirmesiyle yerel yönetim denen hukuki varlık ortaya çıkmıştır. Modern anlamdaki yerel yönetimler, merkezi yönetimle birlikte ve ona rağmen varlık bulmuşlardır(Ortaylı, 1982:137-138). Bu gün de Dünyada bir çok ülke yerel yönetimleri, yerel özerkliği artırma yolunda köklü değişimlere gitmektedir(Bennett, 2000:430).

* Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

Batı demokrasilerinde 12. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar uzanan tarihi gelişmenin bir ürünü olan yerel yönetimler, merkezi hükümet karşısında bir bölgenin ya da bir kentin mali-yönetsel alanda özerklik elde edip güçlenmesiyle ortaya çıkmıştır. Batı yönetim ve siyasi tarihi, siyasi otoritenin birliğini ve bütünlüğünü değil, parçalanmışlığını ve çeşitli yerel otorite ve güç odaklarının ortaya çıkışını yansıtmaktadır. Batıda yerel yönetimler, bölgesel muhalefet ya da genel olarak "muhalefet" kavramıyla yakından ilişkili kurumlar olarak ortaya çıkmışken, Türk idari ve siyasi tarihinde, siyasi-idari otoritenin birliğini, bütünlüğünü korumak ve güçlendirmek yönünde hakim bir görüş ve uygulama nedeniyle "muhalefete" pek hoşgörü ile bakılmamıştır. Dolayısıyla Osmanlı siyasi kültürü, devlet yönetiminde "muhalefet" kurumunu meşrulaştırmamıştır ve Tanzimat'a kadar da Batı tipi yerel yönetimlere gerek duyulmamıştır(Eryılmaz, 2000:171). Ancak, Tanzimat'tan önce batı tipi yerel yönetimlerin bulunmayışı yerel hizmetlerin yürütülmediği anlamına gelmemektedir. Osmanlı idari sistemi yerel hizmetleri yürüten kendine özgü kurumlara sahipti.

TANZİMAT'TAN ÖNCE ŞEHİR YÖNETİMİ VE YEREL HİZMETLER

Geleneksel Osmanlı şehir yönetiminin temel niteliği bunun merkezi otoritenin iktidar alanına giren bir kamusal iş olması ve merkezden atanan görevliler tarafından yürütülmesidir. Şehrin önde gelen yöneticileri olan muhtesip, vali, kadı gibi görevliler merkezi otorite tarafından atanmakta ve merkez adına iş yapmakta idiler(Dursun, 1998:96). Bu görevliler içinde kadının şehir yönetiminde önemli bir yeri vardı.

Kadı

Osmanlı devlet sisteminde her kadı belli bir kaza veya sancak bölgesine tayin edilir ve her iki halde de kendisine ait olan görevleri bu bölge dahilindeki şehir, kasaba, nahiye ve köylerde yerine getirmekle mükellefti. Şer'i hukukun uygulayıcısı olan kadının yargı görevi yanında, şehrin yönetimi, asayişi, esnaf loncalarının denetimi, üretimin pazar yerlerinin kontrolü, narh ve fiyat kontrolü, vakıfların denetimi, okul ve camilerin yönetiminin denetimi, imar nizamı, diğer yandan temizlik ve alt yapısal tesislerin denetimi gibi geniş alanda görevli idi. Kadı kaza dahilindeki her nahiyenin başına kendi adına görevlerini ifa etmekle görevli bir naib tayin ederdi. Davalara bakmak, gerektiğinde keşfe çıkmak naiblerin başlıca görevleri idi. Kadıların görev bölgesi içinde naiblerden sonra en önemli yardımcısı mahalle biriminin başındaki imamlardı. İmam mahallenin yöneticisi ve temsilcisi olarak kadı tarafından onun arzıyla tayin edilir ve kontrol edilirdi(Ortaylı, 1976:97-99). Toplumsal dayanışmanın en iyi şekilde gerçekleştiği mahalle yönetimi Osmanlı şehir yönetiminde önemli görevler üstlenmiştir. Günümüzde mahalle yönetimi fonksiyonlarını önemli ölçüde yitirmiş durumdadır.

Osmanlı şehir yönetiminde, adli, mülki ve beledi fonksiyonlar birbirinden ayrılmamıştı. Bu fonksiyonları yürüten kadının, naib ve imam dışında subaşı ve muhtesip gibi yardımcıları bulunmaktaydı. Subaşı, şehrin güvenliğinden kadıya karşı sorumlu emniyet amiriydi. Muhtesip ise kadının belediye hizmetlerinden sorumlu yardımcısıydı. Muhtesibin görevi, bazı temel tüketim maddelerine narh koymak, bunu denetlemek, çarşı ve pazar işlerine nezaret etmek, tartı ve ölçü aletlerini kontrol etmek, gıda maddelerinin üretildiği ve satıldığı dükkan ve işletmeleri denetlemek gibi bugünkü belediye zabıtasının yerine getirdiği işlerdi(Eryılmaz, 2000:172-173). Kadıya şehir yönetiminde yardımcı olan bu görevliler birer devlet memuruydu ve maaşları halktan alınan vergi ve ceza gelirlerinden karşılanmaktaydı.

Osmanlı'da klasik kolluk teşkilatı olan Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra Kadı kolluk görevini yerine getirecek güçten ve örgütten yoksun kaldı. Kadılar gerek başkentte gerekse taşrada yardımcı olarak yeniçeri örgütünden yararlanmaktaydı. Şehir yönetiminde etkin bir denetim sağlamak ve gelirlerin toplanmasını temin etmek için İstanbul'da İhtisap Nazırlığı, eyaletlerde ise ihtisab Müdürlüklerinin kurulması(1826) ile kadı yargı organı ve vakıf denetçisi durumuna düştü. 1836 yılında Evkaf Nazırlığının kurulmasından sonra ise kadı vakıflar gibi altyapısal tesisler üzerindeki yönetim ve denetim fonksiyonunu da kaybetmiş ve tamamıyla bir yargı organı haline çevrilmiştir((Ortaylı, 1973:17). Kadı Tanzimat'tan sonra Nizami Mahkemelerin kurulması ile de sadece şer'i yargıçlar haline gelmiştir.

Vakıf ve Loncalar

Osmanlı'da şehir hizmetlerinin yürütülmesinde, kadılık kurumunun yanında vakıfların da önemli bir rolü bulunmaktaydı. Osmanlı toplumunda okul, kütüphane, hastane, sebil,aşevi,misafirhane,yurt ve sosyal yardım gibi hizmetler geleneksel olarak öteden beri vakıflar tarafından yürütülmekteydi ve belediye hizmetleri tümüyle vakıf esasına dayanmaktaydı(Eryılmaz, 1997:37). Vakıflar, modern anlamda belediyelerin kurulmasından sonrada bazı yerel hizmetleri günümüze dek yürütmeye devam etmişlerdir.

Osmanlı'da şehir hizmetlerinin yürütülmesinde bir diğer kurum ise lonca teşkilatıydı. Loncalar, hiyerarşik bir yapıda örgütlenmiş esnaf birlikleri olup bir bakıma günümüz yerel sivil toplum örgütleriydiler. Loncalar, üyelerin mesleki etkinliklerini denetlemek ve üyeleri arasındaki anlaşmazlıkları çözümlemek yanında merkezi yönetimle halk arasında aracılık rolü oynamışlar, hükümet emirlerini halka aktarmışlar, bunlara uyulup uyulmadığını izlemişler ve merkezi yönetimin taşra temsilcilerine yardımcı olmuşlardır(Dursun, 1998:97).

Osmanlı şehir yönetimi, başta kadılık kurumu olmak üzere esnaf kuruluşları ve vakıflar tarafından ortak şekilde yürütülmekteydi. Ayrı bir bütçesi, organları ve görevlileri olan yerel yönetimler batılaşma döneminin başlangıcı olarak kabul edilen Tanzimattan sonra Türk yönetim sistemine girmiştir(Eryılmaz, 1997:37). Yerel yönetimlerin yürüttüğü hizmetler, Tanzimat öncesinde genellikle kadı, vakıf ve loncalar tarafından yerine getirilmiştir.

TANZİMAT'TAN SONRA YEREL YÖNETİMLER

Tanzimat döneminde genel olarak kentlerin büyüdükleri, dış dünyaya açılımın gerçekleştirildiği, mali merkeziyetçiliğin yerleştirilmesi ihtiyacı, azınlık unsurlarının idari ve siyasi katılımının sağlanması, dış baskıların yoğunlaşması gibi nedenlerle yerel yönetimlerin kurulması gündeme gelmiştir(Dursun, 1998:101). Ancak, bu dönemde ortaya çıkan yerel yönetimler merkezi yönetimin insiyatifi ile oluştuğundan merkeziyetçi bir eğilime sahip olmuşlar, bu durum günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Türk Siyasi tarihinde 19.yüzyıl Osmanlı devletinin devamı için idari, mali, askeri ve sosyal alanlarda reformların kaçınılmaz bir ihtiyaç olduğu dönemi ifade etmektedir. Öncelikle askeri alanda başlatılan yenilik hareketleri, idarenin yeniden düzenlenmesi ve modernleştirilmesi amacıyla öncelikle mali alandaki yenilikler takip etmiştir. Osmanlı devletinin çöküşünün en önemli sebeplerinden biri mali sistemdeki bozukluktu ve vergilerin toplanması, tespiti ve yönetiminde ciddi sıkıntılar yaşanmaktaydı. Bu sorunlara iltizam usulünün bir çözüm olmaması nedeniyle kaldırılmasından sonra vilayetlere gönderilen Muhassıllara burada yardımcı olmak üzere Muhassıllık Meclisi oluşturuldu. Memleketin durumuna göre verginin tespit, tevzi ve peşin tahsilini yapacak gerekli masrafları bu meblağdan düşerek hazineye gönderecek Muhassıllık Meclisleri, yerel yönetim kurullarının sınırlı bir anlamda ilk örneği sayılmaktadır(Ortaylı, 1985:34). Bu meclisler daha sonraki tarihlerde kurulan yönetim meclislerine öncülük yapmıştır.

Belediyeler

Osmanlı Devletinde yerel yönetim birimi olarak bugünkü anlamda ilk belediye yönetiminin kurulması girişimleri Tanzimat'ı izleyen yıllarda ve özellikle 1854-1856 Kırım Savaşı sırasında Batı ülkeleri ile artan temas sonunda ortaya çıkmış, Fransız komün idarelerinden örnek alınarak 1855 yılında İstanbul'da ilk kez belediye kuruluşu denemesine girilmiştir(Aytaç, 1998:22). Kurulan belediyenin(şehremaneti) karar ve yürütme organları; şehremini ve şehir meclisinden oluşmaktaydı. İhtisab Nezaretini ortadan kaldıran şehremanetinin şehrin zorunlu ihtiyaç maddelerinin sağlanmasına dikkat etmek, narh koymak ve uygulatmak, yol ve kaldırım yaptırıp onarmak, temizlik işleri ve esnafın kontrolü gibi görevleri bulunmaktaydı(Ortaylı, 2000:134). İlk modern belediye yönetiminin kurulması, Kırım Savaşı sırasında Osmanlı Devletine müttefik etkisiyle olmuştur. Çünkü o dönemde İstanbul'da yüz binin üzerinde yabancı yaşamaktaydı ve Avrupalı devletler, bu uyrukların modern, bakımlı, temiz bir şehirde yaşamalarını istemekteydiler(Türe, 2000:38). Dolayısıyla Şehremaneti, o dönem için önemli sayılabilecek, batılı ülkelerdeki komünlerin üstlendikleri benzer görevleri yapmak üzere oluşturulmuştu.

Şehremanetinin başında merkezi hükümet tarafından tayin edilen şehremini bulunmaktaydı. Şehreminin görevleri ve bunları yerine getiriş biçimi bakımından İhtisab Nazırından pek farkı yoktu. Şehreminin yanında merkezi hükümetin seçimi ve Padişahın tayini ile görevlendirilen üyelerden kurulu bir Şehremaneti Meclisi vardı. Meclisin üyeleri esnaf ve ileri gelen bazı memurlardı. Şehremaneti gerek mali yetersizlikler, gerekse personel eksikliği gibi sorunlarla modern belediyecilik için iyi bir başlangıç olmamıştır(Ortaylı, 1979:296).

Şehremaneti ile başarısız deneme sürerken, Osmanlı hükümeti özellikle ecnebilerin yaşadığı ve modern liman kentinin karşılaştığı sorunların yoğunlaştığı bir bölgede(Galata ve Beyoğlu) modern beledi hizmetlerin görülmesi amacıyla Altıncı Daire-i Belediye'yi Paris örneğini izleyerek kurdu. Ayrıcalıklı bir bütçeye sahip olan Altıncı Daire-i Belediye ayrıcalıklı durumundan ileri gelen başarılarını Cumhuriyet dönemine kadar sürdürdü(Ortaylı, 1979:297). Bu başarılı örneğe bakarak kurulan yeni belediye daireleri beklenen başarıları gösterememiştir.

Tanzimat'la birlikte yoğunlaşan yönetimin yeniden yapılandırılması çalışmaları ve Altıncı Daire-i Belediye'nin nisbi başarısı belediye teşkilatının başkentte ve taşrada yaygınlaştırılmasına öncülük etmiştir(Al, 1998:109). Belediye örgütünün tüm İstanbul'a yaygınlaştırılması 1869'da çıkarılan Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi ile olmuş ve İstanbul Şehreminliği Örgütü iki düzeyli federatif bir yapı niteliğine bürünmüştü. Alt düzeyde, Altıncı Daire modeline benzer şekilde, çeşitli semtlerin yerel yönetimlerinden sorumlu 14 daire bulunmaktaydı. Üst düzeyde ise, Şehremini ve Şehremaneti Meclisinin yanında Şehremininin başkanlığında, 14 belediye dairesinin başkanlarından ve her biri meclis üyeleri arasından seçilip gönderilen üyelerden oluşan Cemiyet-i Umumiye yer alıyordu(Keleş, 2000:126).

İstanbul dışında(taşra'da) modern belediye örgütlenmesine 1864 Vilayet Nizamnamesi ile başlandığı görülmektedir. 1870 Tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ile de teyit edilen nizamname ile Vilayet, Sancak ve Kaza merkezlerinde birer belediye teşkilatı kurulacaktı. Belediyenin atanma ile göreve gelen Belediye Reisi ve seçimli üyelerden kurulu belediye meclisi bulunacaktı. Ancak bu belediyeler birçok kazada kurulamamıştır(Ortaylı, 1978:19).

1876 Anayasa'sı gerek İstanbul'da, gerekse taşra'da kurulacak belediyelerin seçimle işbaşına gelecek meclisler tarafından yönetilmesini, kuruluş ve görevlerinin ve meclis üyelerinin seçim usulünün kanunla belirtilmesini öngördü.1876'da hazırlanan Vilayet Belediye Kanunu her şehir ve kasabada birer belediye örgütü kurulmasını öngörmekteydi. Bu kanuna göre taşrada kurulacak her belediyenin başkan, belediye meclisi, Cemiyet-i Belediye olmak üzere üç organı bulunacaktı.Belediye meclisi halk tarafından seçilmiş üyelerden oluşacak, belediye başkanı belediye meclisi üyeleri arasından hükümetçe atanacak, Cemiyet-i Belediye ise Mahalli İdare Meclisi ile Belediye Meclisinin birleşmesinden meydana gelecekti(Aytaç, 1998:24).

1877 tarihli Dersaadet Belediye Kanunu Vilayet Belediye Kanunu'na ek olarak İstanbul'un giderek büyüyen dev sorunlarına çözüm bulabilmek amacıyla çıkarılmıştır(Seyitdanlıoğlu, 1999:158). Osmanlı Parlamentosunun ilk kabul ettiği yasa olan Dersaadet Belediye Kanunu İstanbul'da eski belediye yapısını büyük ölçüde korudu. Eskiden olduğu gibi belediye yönetimi, Şehreminliği ve belediye daireleri olmak üzere iki bölümden oluşmaktaydı. 1912 yılında çıkarılan "Dersaadet Teşkilat-ı Belediyesi Hakkında Kanun-u Muvakkat" ile belediye daireleri kaldırılarak yerlerine belediye şubeleri oluşturuldu. Şehremaneti yerine de belediye encümeni oluşturularak bu yapı 1930 tarihli Belediye Kanunu kabulüne kadar varlığını sürdürdü(Eryılmaz, 2000:177).

Osmanlı belediyeciliği, bir özerklik ve yerel yönetim sistemine geçiş olmaktan çok, şehrin bayındırlığı ve hizmetlerin yürütülmesine yönelik bir kurumlaşma olarak düşünülmüş ve uygulanmıştır. Merkeziyetçi devlet felsefesi ve geleneğinin hakim olduğu bir ortamda sadece düzenli kent hizmetlerinin yürütülmesi için hizmet kuruluşu olarak kurulan belediyeler, yerel komünal özelliklere sahip olamamışlardır(Görmez, 1997:197). Bu durumun günümüzde de çok fazla değişikliğe uğramadan devam etmekte olduğu söylenebilir.

İl Özel Yönetimleri

Yerel Yönetim birimlerinden bir diğeri olan İl Özel Yönetimleri 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra geliştirilmeye başlamıştır. 1864 yılında Vilayet nizamnamesi ile, "eyalet" teşkilatının yerini "vilayet" teşkilatı almıştır. Bu yeni düzenleme ile illerde, genel yönetimin yanında bir de "il özel yönetimi"nin bulunması öngörüldü. Her Sancak'tan seçilip gönderilecek dörder üyeden oluşan meclis-i Umumi(bugünkü İl Genel Meclisi)nin başkanlığı, merkezi yönetimce atanan valiye bırakılıyordu(Keleş ve Yavuz, 1989:39). Valiler, meclisin toplandığı tarihi bir ay öncesinden

sancak yöneticilerine bildiriyor, meclise katılacakların belirlenmesini istiyorlardı. Yılda bir defa uygun mevsimde toplanan meclisler kırk gün süreyle gündemdeki konuları görüşüp, örneklerini hazırlayarak hükümete sunuyordu. Bu meclislerin görüşme yaptıkları konularda karar verip, uygulatma yetkileri bulunmuyordu. Üyeler görüş ve düşüncelerini açıklamakta, çoğunlukla alınan kararları kayıtlara geçirip gereğini hükümete sunmaktaydılar(Çadırcı, 1993:9-10).
1870 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi İl Özel Yönetimlerinin moment yapısını korumuş, bunun yanısıra, Meclis-i Umumi'nin(İl Genel Meclisi)görev alanını genişletmiştir. 1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu Muvakkat ise, 1913'ten itibaren İl Özel Yönetimlerini düzenlemiştir. 1913 tarihli (İllerin Genel İdaresine İlişkin Geçici Kanun'un) ilk 74 maddesi, illerin genel yönetimini düzenlemiş, 74. maddesinden sonra gelen maddeleri ise il özel yönetimlerini düzenlemiştir. Bu geçici Yasanın yerini almak için hazırlanan ve 1987'de yürürlüğe giren 3360 Sayılı Yasa bazı yeni hükümler getirmiş, kimi maddelerde değişiklik yapılmışsa da, geçici yasanın temel hükümlerine dokunmamıştır. İl özel yönetimleri ile ilgili esaslı ve köklü değişiklikler 5302 sayılı İl Özel Yönetimi Kanunu ile gerçekleştirilmiştir.

Köyler

İl özel yönetimleri ve belediyeler, Türk yönetim hayatına Tanzimat'tan sonraki reform hareketleri içinde Fransız yönetim sisteminden alındığı halde, köy yönetimleri, Türk toplumunun siyasi, sosyal ve idari gereksinmelerinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Köy yönetimleri, Türk yerel yönetimleri içerisinde Tanzimat'tan önce ortaya çıkan ilk yerel yönetim birimleridir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren geleneksel olarak topluca yaşama bilincinin sonucunda ortaya çıkmış ve zamanla kurumsallaşmış en alt düzeyde bir yerel yönetim kuruluşu olarak, günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Osmanlı taşra teşkilatının en alt kademede yer alan yerleşim birimi olan köylerin, hiçbir özerkliği olmadığı gibi, bu birimlerin vergi defterlerindeki mükellefiyet kayıtlarından başka idari bir birim olarak da düşünülmediği görülmektedir(Ortaylı, 1985:92). Dolayısıyla, merkezi yönetim için, kırsal yerleşimlerde güvenliğin sağlanması ve vergilerin düzenli toplanması öncelikli hedefler olmuştur.

Köylerde muhtarlık kurumunun kurulması, Tanzimat'tan önce ve 1829'dan itibaren gerçekleşmiştir. Köylerin yönetiminden sorumlu olan imamların yetersiz kalmaları, güvenlik ve vergi konularında düzensizliğin giderilmesi, köylerden kentlere göçün önlenmesi gibi sebeplerle muhtarlığa geçiş yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin idari reform çalışmalarına girdiği dönemde(1858), mülki idari bölümlenme yeniden düzenlenmiş, mülki idare bölümleri, eyalet, liva, kaza ve kariye(köy)'lerden oluşturulmuştur. Böylece, köy ilk defa bir idari birim olarak düzenlenmiştir(Kavruk, 2004:55-57).

Köy yönetimleri, 1864 Vilayet nizamnamesi ile birlikte bir yerel yönetim birimi olarak düzenlenmiş, görev ve yetkileri, organları gibi hususlarda ayrıntılı bir düzenlemeye kavuşturulmuştur. Merkezi idarenin taşra teşkilatı, 1871 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayat Nizamnamesi'yle yeniden düzenlenmiştir. Bu nizamnameye göre, vilayetler livalara, livalar kazalara, kazalar nahiyelere ve nahiyeler de köylere ayrılmıştır. Böylece köylerin ilk kademe mercii kaza yerine nahiyeler olmuştur. Muhtarlar ile ihtiyar meclislerinin yetki ve görevleri genişletilmiştir. 1864 ve 1874 tarihli nizamnamelerde, köy muhtarları ve ihtiyar meclisleri için belirtilen görev ve yetkiler, büyük ölçüde mahalle muhtar ve ihtiyar heyetleri içinde geçerli olmuştur(Eryılmaz, 1992: 221-223). Köy ve mahalle muhtarlıklarının sahip olduğu bu görev ve yetkiler, 1913 tarihine kadar devam etmiştir.

1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu Muvakkatı, kendinden önceki 1864 tarihli Vilayet ve 1871 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamelerini yürürlükten kaldırmıştır(Eryılmaz, 1997:210). Böylece köy yönetimleri bu gün de yürürlükte bulunan 1924 tarih ve 442 sayılı Köy Kanunu yürürlüğe girinceye kadar yasal dayanaktan yoksun olarak hükümetin izniyle faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

SONUÇ

Türk yerel yönetimlerinin, ortaya çıkışları ve tarihi süreç içerisinde geçirdikleri evreler dikkate alındığında batıda olduğu gibi, merkezi yönetimlerle bir güç mücadelesi içine girerek ortaya çıkmadıkları anlaşılmaktadır. Batıda yerel yönetimlerin varlıklarının merkezi yönetimler kadar eski oldukları, hatta bazı ülkelerde merkezi yönetimlerden daha

önce kuruldukları görülmektedir. Dolayısıyla batılı ülkelerde yerel yönetimler, merkezi hükümetlerin oluşturdukları ve merkezi hükümetlerin birer lütfu olarak ortaya çıkmış yönetim birimleri olmadıkları anlaşılmaktadır.

Batılı anlamda Türk yerel yönetimlerinin ortaya çıkması ve faaliyetlerini yürütmesi, çok eski tarihlere dayanmamaktadır. 19. Yüzyıldan itibaren dönemin koşulları içerisinde tamamıyla batılı ülkeler, özellikle Fransa örnek alınarak oluşturulmuşlardır. Merkezi yönetimin zayıflaması ve yerel hizmetleri sunmada zorlanması, vergileri toplamada yaşadığı zorluklar yanında batılı ülkelere olan borçlarını ödemekte yaşadığı sıkıntılar gibi sebepler, Osmanlı devletini ve onun ileri gelen Tanzimat idarecilerini, merkezi hükümetin yanında ona yardımcı olacak yerel birimlerin oluşturulmasına sıcak bakmaya ve bu amaçla girişimlerde bulunmaya teşvik etmiştir.

Osmanlı devleti, batılı anlamda yerel yönetimleri oluşturarak yerel demokrasiyi güçlendirmek, halkın yönetime katılmasının kanallarını genişletmek, yerel özerkliği geliştirmek gibi amaçlarla yerel yönetimleri oluşturmak amacını taşımamıştır. Tam aksine merkezi yönetimin uzantısı olarak gördüğü yerel yönetimleri, sıkı bir vesayet denetimi altına alarak kontrol etmiş, varlıklarını kendisinin bir lütfu olarak görmüştür. Bu anlayışla yapılan yasal ve yapısal düzenlemeler, yapılan bir çok reform girişimlerine rağmen günümüze kadar etkisini sürdürmüştür. Son dönemde de yerel yönetimlerin güçlendirilmesi yönünde yapılan çalışmaların önündeki en büyük engellerden birisinin, yerel yönetim algımızda çok fazla değişmeyen "yerel yönetimlerin merkezi yönetimin bir uzantısı olduğu" düşüncesinin olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Al, Hamza.(1998). "Kadı'dan Şehremini'ne Belediyelerin Kuruluşu: Altıncı Daire-i Belediyye", Davut Dursun, Hazma Al (ed.), *Türkiye'de Yönetim Geleneği,* İlke Yayınları, No:24, İstanbul, ss.105-114

Aytaç, Fethi.(1998). *Açıklamalı Belediye Kanunu,* 6.Bası, Seçkin Yayınevi, Ankara 1998,

Dursun, Davut.(1998). "Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Doğuşu ve Siyasi/İdari Gelişme", Davut Dursun, Hazma Al (ed.), *Türkiye'de Yönetim Geleneği,* İlke Yayınları, No:24, İstanbul, ss.93-104

Eryılmaz, Bilal.(1992). *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yayınları, İstanbul,

Eryılmaz, Bilal.(1997). *Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanması*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul,

Eryılmaz, Bilal.(2000). *Kamu Yönetimi,* Erkan Matbaacılık, İstanbul,

Görmez, Kemal.(1997). *Yerel Demokrasi ve Türkiye*, Vadi Yayınları, Ankara,

Hill, Dilys, M., (1974). *Democratic Theory and Local Government*, London .

Kavruk, Hikmet.(2004). *Köy ve Mahalle: Yerleşim ve Yönetim Birimi*, Odak Yayınevi, Ankara,

Keleş, Ruşen ve Yavuz, Fehmi(1989). *Yerel Yönetimler*, Genişletilmiş 2.Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara,

Keleş, Ruşen.(2000). *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, Cem Yayınevi, Genişletilmiş 4. Basım, İstanbul,

Ortaylı, İlber.(1978). "İmparatorluk Döneminde Mahalli İdarelerin ve Belediyeciliğin Evrimi" Ergün TÜRKCAN(ed.) *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi (Birinci Kitap)*, Türk İdareciler Derneği Yayını, Ankara,

Ortaylı, İlber.(1979). *Türkiye İdare Tarihi,* TODAİE Yayını, No:180, Doğan Basımevi, Ankara,

Ortaylı, İlber.(1985). *Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, Hil Yayınları, İstanbul,

Ortaylı, İlber.(2000). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri(1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,

Makaleler

Bennett, Hadyn.(2000). "Employee Commitment: The Key to Absence Management in Local Goverment", *Leadership&Organization Development Journal*, 23/8, ss.430-441

Çadırcı, Musa.(1993). "Osmanlı Döneminde Yerel Meclisler", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 5, ss.3-12

Ortaylı, İlber.(1973). "Türk Belediyesinin Denetim Yetkisinin Tarihi Gelişimi ve Günümüzdeki Durumu" , *Amme İdare Dergisi,* Cilt 6, Sayı 4, ss.14-24

Ortaylı, İlber.(1976). "Osmanlı Kadı'sının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 9, Sayı:1, ss.95-107

Ortaylı, İlber.(1982). "Osmanlı İmparatorluğunda İdari Modernleşme ve Mahalli İdare Alanındaki Gelişmeler", *İdare Hukuku ve İlimler Dergisi (İHİD)* , Sarıca'ya Armağan,Yıl:3 Sayı:1-3, ss.137-148

Ortaylı, İlber.(1995). "Devraldığımız Miras", *Yeni Türkiye*, Yönetimde Yeniden Yapılanma Özel Sayısı, Yıl:1, Sayı:4, ss.552-558

Seyitdanlıoğlu, Mehmet.(1999). " "Yerel Yönetim Metinleri XlX": Dersaadet Belediye Kanunu ve Getirdikleri", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı:4, ss.157-171

Türe, Fatih.(2000). "Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Kökeni: Osmanlı İmparatorluğu'nda Yerel Yönetimler", *Yerel Gündem*, Yıl:2, Sayı:5, ss.34-41

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

TÜRK ATASÖZLERİ VE DEYİMLERİNDE GİRİŞİMCİLİK OLGUSU (SOSYO-EKONOMİK AÇIDAN BİR BAKIŞ)

Saban ESEN[1]
Ensar YILMAZ[2]

Özet: Bu çalışmanın amacı, Türk atasözleri ve deyimlerinde girişimcilik kavramına yaklaşımı ortaya koymaktır.Girişimcilik kavramı hem ekonomik hem de sosyolojik açıdan önemlidir. Ekonomik açıdan toplumların en değerli kaynaklarından biri girişimci bireylere sahip olmak iken, sosyolojik açıdan ise girişimciliğe hazır bir alt yapının mevcudiyeti son derece önemlidir. Bu alt yapının en önemli unsurlarından birisi uzun yıllar toplumda paylaşılan ortak değerler, yani atasözleri ve deyimlerdir.Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda atasözlerinde girişimcilikle ilgili, olumlu, olumsuz veya yansız (tarafsız) kavramlar taranmıştır. Çalışma neticesinde, girişimciliğe olumlu vurgu yapan atasözlerinin daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Girişimci, Atasözleri ve Deyimler, Kültür, Toplumsal Zihniyet

AN ENTREPRENEURSHIP CONCEPT AT TURKISH PROVERBS AND IDIOMS (A VIEW OF SOCIO-ECONOMIC PERSPECTIVE)

Abstract: The aim of this study, Turkish proverbs and statements reveals that entrepreneurial approach to the concept.The concept of entrepreneurship is important to both economic and sociological perspective. While Communities economically enterprising individuals to have one of the most valuable resources, sociological perspective, entrepreneurship is a ready availability of infrastructure is extremely important. One of the most important elements of this infrastructure in society for many years shared the proverbs and phrases of common values .In the study, qualitative research methods, content analysis technique was used. In this context, proverbs related to entrepreneurship, positive, negative or neutral (neutral) concepts were screened. As a result of the study, positive emphasis on entrepreneurship has been found to be more proverbs.

Key Words: Entrepreneurship, Entrepreneur, Proverbs and Idioms, Culture, Social Mentality

GİRİŞ

Ekonomik hayat, sadece dış verilerin bir araya gelişinden ibaret bir olgu değildir kuşkusuz. Ülgener'in de belirttiği gibi "Bütün bu rakmalar yığınının, sayısal verilerin altında kendine özgü tavır ve davranışarıyla bir insan gerçeği yatmaktadır. Eknomik yapıyı yalnız dış görünüşü ile para, sermaye akımı, ya da o akımların gövdeleştiği kuruluşlar değil, aynı zamanda ve belki daha önemli ölçüde insanın davranış biçimi, tercihleri ve bütün bunların toplam ifadesi olan yaşayış normları da yapmaktadır" (Ülgener, 1991: 12).

Günümüz ekonomik anlayışında üretim faktörlerinin en önemlilerinden biri olan ve iktisadi hayatta önemi gittikçe artan girişimcilik olgusunun da, ekonomik yapının bir veçhesini oluşturması açısından içinde var olduğu toplumun sosyo-kültürel ortamından etkilenmediği düşünülemez.

Girişimci mal ve hizmet üretimini gerçekleştirebilmek için riski üstlenerek doğal kaynak, sermaye, emek gibi üretim faktörlerini bir araya getirip faaliyete geçiren kişi olarak tanımlanabilmektedir (Tekin, 2004: 3).
Muhakkak ki girşimciliğin evrensel nitelikleri vardır. Her toplum için geçerli olan bu tür evrensel niteliklerin başlıcalarını riske girebilme, sabır ve çalışkanlık, hırs, yeniliklere açık olma olarak belirleyebiliriz. Ama diğer yandan

[1] Yrd.Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü
[2] Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, SBKY Bölümü

toplumsal bir olay olan girişimcilik olgusuna girişimcinin içinde yaşadığı toplumun değer yargıları, yaşam felsefesi, dini, kütürü, zihniyet yapısı gibi etmenler de damgasını vurur (Müftüoğlu, 2004: 83).

Girişimcilik açısından Batı'yla ülkemiz arasında yapılan karşılaştırmalarda "Bir lokma bir hırka" anlayışının Türk toplumunda yaygın bir anlayış olduğu, kapitalist Batı uygarlığının yarattığı değerler sisteminin ve üzerinde yükseldiği zihniyet dünyasının, Doğu toplumlarının ve özelde de Türk toplumunun değerler sistemi ve zihniyet dünyasıyla uyuşmadığı hatta çatıştığı, bu nedenle Batı'daki gibi girşimciliği besleyen bir zihniyet dünyasına sahip olmadığımız için Batılı girişimciler gibi bir girişimci gücüne sahip olamadığımız ve olamayacağımız ifade edilmektedir. Böylesi genelgeçer bir değerlendirmeye rağmen girişimcilik Türkiye'de giderek artmakta ve Batılı girişimcilerle yarışabilecek düzeye gelmektedir.

Bu çalışmada giderek yükselen bir grafik çizen girişimcilik olgusunun kendi kültürel kaynaklarından, kendi toplumsal zihniyet dünyasından ne derece beslenebileceğinin imkânları araştırılmıştır. Atasözleri ve deyimlerin bir toplumun zihniyet dünyasını ve kültürel kodlarını yansıtan alanlardan biri olabileceğini varsayılmıştır. Bu varsayımdan sonra, 10730 Türk atasözleri ve deyimlerinden girişimcilikle ilgili olanlar ayrılarak bunlar; "Girşimcliği teşvik edenler", "Girişimciliği engelleyenler" ve "Girişimcilik olgusuna olumlu veya olumsuz katkısı olmayanlar/yönsüz" olarak tasnif edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre sonuç ve öneriler oluşturulmuştur.

GİRİŞİMCİLİĞİN TANIMI VE TOPLUMSAL ZİHNİYETLE İLİŞKİSİ

Girişim, mal ve hizmet üretimi için kurulan işletme, firma, şirket olarak tanımlanır. Teşebbüsün amacı mal veya hizmet üreterek kâr elde etmektir. Teşebbüsü kuran kimseye ise müteşebbis veya girişimci denir (Seyidoğlu, 1992: 860).

Girişimci (Entrepreneur), iktisat teorisinde emek, sermaye ve doğal kaynaklar yanında dördüncü üretim faktörü olarak görülmektedir. Daha önceleri, girişimci çoğunlukla işletme sermayesinin de sahibi olduğu için girişim faktörü, sermayenin içinde kabul edilmiş, ayrı bir faktör olarak ele alınmamıştı. Ancak günümüzde girişim faktörünün de diğer üretim faktörleri kadar ayrı bir öneme sahip olduğu görüşü egemendir. Girişimci, firmanın sermayesine finansman kaynağı temin eder, girdileri satın alıp belirli teknoloji veya üretim yöntemleriyle birleştirerek üretimi organize eder, taleple ilgili bekleyişlerine göre üretim hacmini belirler, tüm riskleri üstlenir. Kısaca söylemek istersek girşimci, piyasa fiyatlarını değerlendirerek, yeni bir mal, üretim süreci veya organizasyon ortaya koyar (Seyidoğlu, 1992: 308).

Kavramların iktisat literatürüne girişi 19. ve 20. yüzyıllarda başlar. Kavramı ekonomiye Fransız ekonomist Cantillon kazandırmıştır. J. Babtiste Say ile de bu kavram bugün kullandığımız anlamına kavuşmuştur. Say'e göre girişimci kavramı, bütün üretim faktörlerini bir araya getirerek kıymetli olduğu sanılan bir malı üreten ve elde edeceği kâr için riski göze alan kişidir. Say'ın girişimci tanımı, risk üstlenme ile yöneticilik kabileyitinin her ikisine birden sahip olma esasına dayanmaktadır (Aytaç-İlhan, 2007: 103).

Girişimci, sürekli olarak piyasaları gözleyip talep boşlukları yakalayan, yeni talepler yaratan, talepteki değişmeleri zamanında farkederek gerekli uyumu sağlayan, kaynakları toplayıp yatırımları gerçekleştiren, rekabetten kaçmayan, tam tersine rekabeti varlığının temel şartlarından biri olarak kabul eden, riske girmekten ve sorumluluk üstlenmekten çekinmeyen, atak ve yaratıcı kişiler olarak değerlendirilmektedir (Müftüoğlu, 2004: 3)

Her ne kadar yukarıda girişimcilik, genellikle ya yeni firma kurucusu olarak ya da piyasalara yenilikleri süren bireyler olarak tanımlanıyor ise de bu iki yaklaşımın mikro teori içinde kabul görmesinin mümkün olmadığını, bunun nedeninin ise, girişimcilikle ilgili farklı formal tanımların mevcudiyetine bağlayanlar da bulunmaktadır (Oğuz, 2003:147). Oğuz'a göre, her girişimci birbirinden faklıdır. Bu nedenle girişimciliğin bir bütün olarak ifade edilebilmesi veya tek bir tanıma indirgenmesi mümkün değildir. Ancak bu çalışmanın amacı girişimcilik kavramını farklı açılardan incelemek değildir. Bu yönüyle bu çalışmada girişimcilik yukarıda ifadesini bulan genel kabul görmüş tanımıyla kabul edilmiştir.

Sosyolojik açıdan bakıldığında girişimcilikle sosyal yapı ya da sosyal etkenler arasındaki ilişkinin belirleyeciliği önem arz etmektedir. "Sosyal etkenler, pek çok davranış için motivasyonel bir etkide bulunurlar. Weber'den bu yana,

pek çok sosyal bilimci, başta din olmak olmak üzere, siyasal koşullar, eğitim, yaş, cinsiyet, aile kökeni vb., etkenlerin iktisadi davranışın oluşmasına, girişken aktivitelerin artmasına olanak tanıdığı noktasına vurguda bulunurlar" (Aytaç-İlhan, 2007: 105).

Sosyo-kültürel koşullar girişimciliği destekleyip teşvik edici bir rol oynayabileceği gibi girişimcilik ediminin gelişmesine karşı direnç oluşturan bireysel ve toplumsal kalıplar da üretebilirler. Nitekim geniş anlamıyla ele alındığında insan yaşamına ilişkin her şeyin kültürel (Dollot, 1991: 29) olduğu söylenebilir. "Kültür, ait olduğu toplumun tüm ilişki ve etkileşim süreçlerine, kurumsal yapılarına sirayet ederek, üyelerinin tüm vaziyet alışlarını, çalışma ve üretim biçimlerini, yönetim ve örgütlenme tarzlarını güçlü bir şekilde etkiler. Hatta, denilebilir ki birey ve toplum üzerindeki en büyük etkinin kaynağı kültürdür. Geleneklerden aile içerisinde alınan eğitime, ahlaki kurallar, davranış biçimleri, yaşam tarzları ve sosyal çevreye kadar birçok ögede kültürün izleri görülür. Ön kabullerimiz ve tercihlerimiz büyük ölçüde, içerisinde yaşadığımız toplumsal kültürün eseridir. Kültürler aynı zamanda yaptırım sistemleri olduğundan spesifik tutum/ davranış kalıpları üretirler. Girişimci güdüler ve davranış kalıpları da bu ortamda vücut bulur. Başarı, risk üstlenme, cesaret, birikim yapma, vs. gibi girişimci niteliklere ilişkin ilk telkinler ve uyarımlar kültür tarafından sunulur" (Aytaç-İlhan, 2007: 107). Güngör'ün de belirttiği gibi "Kültür, bir cemiyetin kendi problemlerini çözmenin bir tarzı olarak benimsenmiş olup kullandığı her türlü davranış sistemleri ve maddî vasıtaların bir terkibidir" denilebilir (Güngör, 1995: 31).

Sosyolojide kültür terimi bir grubun (az ya da çok geniş) üyelerinin ortak edinimlerinin bütününü ifade eder (Mucchielli, 1991: 8-9). Bir kültüre ait olguların bütünü düşünülürse, hepsini birbirine bağlayan bir yönlendirici ilkenin olduğu farkedilir. Bu ortak örüntü, bu kültürün "genel yönelimi"dir (Mucchielli, 1991: 13). İşte burada "zihniyet olgusu" bir grubun veya toplumun kültürel kimliğinin temel bileşkesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Mucchielli, 1991: 22). Her ne kadar hayatın içindeki somut olgular zihinsel alanı solduran bir etki yapsa da bir toplumun tutumlarının ve davranışlarının kaynağında o toplumun zihniyet dünyasının etkisinin varlığı inkar edilemez.

Zihniyet, kendisinden türeyen tutumlar, davranışlar ve söylemler aracılığıyla grup kimliğini dolaysız biçimde ifade edebilir (Mucchielli, 1991: 22), bu durumda zihniyet, bir grup insanın veya toplumun ortak psişik refarans örüntüsüdür (Mucchielli, 1991: 23) ve içselleştirilmiş kültür nosyonu ile kesişir (Mucchielli, 1991: 16).

Bir toplumun kültürünün nesilden nesile aktarılmasında çok önemli bir rol oynayan atasözleri, bir milletin değer yargılarını anlatan özlü sözlerdir. Yüzyıllar boyu edinilen yaşam deneyimlerini içeren atasözleri, o toplumun düşünce, özlem, eleştiri, gözlem ve yargılarını dile getirir (Çotuksöken, 1983: 9).

Atasözleri bir toplumun yaşam felsefesini, bir diğer deyişle, dünya görüşünü anlatan kesin yargı niteliğindeki sözler olduğu içindir ki atasözlerini incelediğimiz zaman; o toplumun yaşamı nasıl gördüğünü, hangi toplumsal kural ve ilkelere uyulması gerektiğini rahatlıkla anlayabiliriz. Bu bakımdan atasözleri bir milletin karakterini, yani toplumsal niteliklerini belirleyen en temelli ögeler durumundadır (Çotuksöken, 1983: 9).

Deyimler ise, tıpkı atasözleri gibi az veya çok yaygın; ekseriya birkaç kelime, bazen tam veya noksan bir cümle ile meramı anlatmaya yarayan; teşbih, istiare, mecaz, kinaye unsurlarıyla bir şeyi, bir hadiseyi tasvir ve ifade için kullanılırlar (MEB,1992: VII). Deyimlerin esas karakteri bir hal ifade etmektir. Bunlarda atasözlerinde olduğu gibi hüküm unsuru bulunmaz. Çoğunda da kelimelerin gerçek manalarından başka manalar taşıdığı görülür. Örneğin, "Deli fişek", "Ana kuzusu", "Canlı cenaze" gibi. Bununla birlikte deyimlerin de bir toplumun zihniyet dünyasını temsil etme kabiliyetine sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Toplumsal çevre içinde kendini kültürel formlarla ifade eden atasözleri ve deyimler kişiye bazı yargılar, inançlar, kanaatler, tutumlar, davranışlar kazandırırken; bazı yargı, inanç, kanaat, tutum ve davranışlar konusunda da engelleyici bir rol oynar. Bu bağlamda girişimcilik olgusunun da Türk toplumunun zihniyet dünyasını yansıtma özelliğine sahip olduğu varsayılan Türk atasözleri ve deyimlerinde nasıl ve ne oranda yer aldığı ve bu olguyu teşvik eden veya engelleyen unsurlarının neler olduğuna veya olabileceğine bakmak gerekir.

YÖNTEM

Bu çalışmada giriş bölümünde de ifade edildiği üzere, girişimcilik kavramına Türk kültürünün ve zihniyet dünyasının bir göstergesi olan Türk atasözleri ve deyimlerinde nasıl bir yaklaşım (olumlu-olumsuz veya yönsüz) gösterildiğinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Bu çalışmada yöntem olarak, sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan nitel araştırma türlerinden biri olan "içerik analizi" kullanılmıştır.

Atasözleri ve deyimler, bir sosyolog ve bir işletme bilimci iki akademisyen tarafından incelenmiştir. Bu anlamda sadece girişimcilik kavramı taranmamış, girişimcilikle yakın ilgisi olan; iş kurma, para kazanma, zenginlik, miskinlik, çalışmak, tembellik, hazıra konmak, kadercilik, ticaret, kısmet, kanaat, mal, para, rakip, sermaye, tamah, zarar gibi kavramların girişimcilikle ilgili olanları da değerlendirme kapsamına alınmıştır.

Çalışmanın evrenini Türk atasözleri oluşturmaktadır. Çalışmada, Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan (1992) Türk Atasözleri ve Deyimleri I-II, adlı araştırma- inceleme eseri temel kaynak olarak kullanılmıştır.
Bu çalışmada, 10730 atasözü incelenmiştir. Ancak; atasözlerinin tümü bundan ibaret değildir. Atasözleri hazırlanırken;

- İçinde kaba, çirkin, ayıp kelimeler bulunan "müstehcen" sözler,
- Türk'ü ve Türklüğü, küçük düşürecek mahiyetteki sözler,
- İnsanı hayata, cemiyete, devlete küstüren, yaşama şevkini kırıcı, bedbinlik aşağılayıcı mahiyetteki sözler ile
- Kadını hor ve hakir gören, hırsızlığı, ahlaksızlığı, dalkavukluğu adeta teşvik eden sözler, (ki, bunların toplamı 200 kadardır) atasözleri örneklem kapsamına alınmadığı, çalışmayı yapan komisyon tarafından belirtilmiştir. Bu manada 10730 adet atasözü ve deyim yukarıda ifade edilen 200 atasözü ve deyim çıkarıldıktan sonra kalan rakamdır.

Çalışmanın Sınırlılıkları
Çalışmanın sınırlılıklarından biri, genel olarak sosyal bilimlerdeki araştırma yöntemlerinden kaynaklanan ve nicel araştırmalara göre nitel araştırmaların sübjektif değerlendirmelere daha yatkın olmasından kaynaklanan sübjektif değerlendirmelere yer vermesi gösterilebilir. Bu çalışmada her ne kadar bu hataya düşmemek için dikkat gösterildi ise de değerlendirmelerde sübjektif davranılması ihtimali bir sınırlılık olarak belirtilebilir.
İkinci olarak, atasözleri ve deyimlerin incelenmesinde, yukarıda ifade edilen tek kaynağın temel kaynak olarak kullanılması çalışmanın bir diğer sınırlılığını oluşturmaktadır.

Araştırma Bulguları
10730 atasözü ve deyim incelenmesinde toplam 341 atasözü veya deyimin girişimcilik kavramıyla olumu-olumsuz veya tarafsız/yönsüz olarak ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bunun sonucu olarak, 171 atasözü veya deyimin girişimcilik kavramıyla ilişkisi olumlu, 127 atasözü veya deyimin girişimcilik kavramıyla ilişkisi olumsuz ve 43 atasözü veya deyimin ise yönsüz (nötr) olduğu kanaatine varılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tabl 1'de sunulmuştur.

Tablo: 1 Girişimcilikle İlgili Atasözleri ve Deyimler

Algının Türü	**Adet**	**Yüzde Oranı**
Girişimcilikle İlgili Olumlu Algılar	171	50,15
Girişimcilikle İlgili Olumsuz Algılar	127	37,24
Girişimcilikle Yansız/Nötr Algılar	43	12,61
Toplam	**341**	**100**

GİRİŞİMCİLİK OLGUSUNU TEŞVİK EDEN ATASÖZLERİ VE DEYİMLER

Kimi toplumsal inanç sistemleri ve geleneksel değerler başarı güdüsü ve girişken çabaları teşvik edebilmektedir. Protestan ahlakının Batı'da girişimci bireyin oluşmasına olan katkısını bu bağlamda değerlendirenler olmuştur. Weber'in Protestanlıkta, maddiyata, üretime, sermayeye ve çalışmaya yapılan vurguların fazla olduğunu söylediği, yine Protestanlıkta kişileri tembellik, faaliyetsizlik ve miskinlikten kurtarmaya yönelik telkinlerin bulunduğunu, kişiyi iyi bir mümin olmak adına üretmeye, çalışmaya yönelten güdüler olduğunun altını çizdiği belirtilmektedir (Aytaç-İlhan, 2007: 108). Bu izah, Protestanlığın ortaya çıkışından itibaren sanki aynı özelliklere sahip olduğunu ve Protestanlığın başından beri genelde kapitalist ekonomik anlayışı geliştirdiği, özelde de girişimciliği teşvik ettiği gibi bir anlamın oluşmasına ve yerleşmesine neden olmaktadır.

Oysa Weber'in de çalışmasında belirttiği gibi; eski Protestanlık, bugün en aşırı dindarların bile artık daha fazla onsuz olamayı istemeyeceği çağdaş yaşamın bütün safhalarına karşı düşmanca duruyordu (Weber, 1997: 40). Yine eskiden İngiliz, Hollandalı, Amerikalı Püritenler "dünya zevkleri"nin karşısında olma özellikleriyle tanınmışlardı (Weber, 1997:36).

Dolayısıyla Protestanlık çıkışından itibaren kapitalizmi teşvik eden, geliştiren özellikler göstermiyordu, bu daha sonra, zamanla değişen yorumların yaygınlaşmasıyla oluşan bir olguydu. Bu değişen yorumlara göre, artık kazanmak insanın yaşamının amacıdır, yoksa maddi yaşam gereksinimlerini karşılayacak araç değildir (Weber, 1997: 47).

Yine Weber bu yeni Protestan anlayışa göre zenginlik, kaygısız ve zevk içinde yaşayabilmek amacıyla peşinden koşuluyorsa, ancak o zaman kötüdür. Ama mesleki görevin yerine getirilmesi açısından zenginliğe ahlaki olarak yalnız izin verilmekle kalınmaz, ayrıca buyurulur, emredilir, diyordu (Weber, 1997: 143).

Ülgener'in yapmış olduğu çalışmada girişimciliğin Batı'da bugünkü halini almasına karşın bizde aynı şekilde olmaması şöyle açıklanmaktadır: "Geriye bakarak artık rahatlıkla söyleyebiliyoruz ki, kazanma gayreti, kabına sığmayan macera hevesi pre-kapitalist dünyanın hiçbir zaman yabancısı olmamıştır. Bütün mesele, doku altında birikmiş bu ihtirasın (insan yaradılışının nerdeyse o değişmez diyebileceğimiz temel özelliğinin) zamanla nereye doğru yol almış olacağını kestirebilmekten ibarettir. Batı ile ayrılış noktasını da burada aramak gerekecektir: Biri temelde normal ve mutat kazanç imkânlarını kaybederek sonunda ister istemez loş ve sapa yollara yönelirken, öbürü kapitalist organizasyon ve hukuk formlarının kuruluşu ile birlikte dar ve eğri yollardan düzlüğe çıkmanın yönünü ve yöntemini bulmuş oluyordu" (Ülgener, 1991: 195).

Ülgener'in yapmış olduğu çalışmada da ortaya koyduğu gibi bizim toplumumuz için de "Ortaçağdan beri sakin, kanaatkâr zihniyet diye bir şey yoktur. Bilakis -diğer şartları da yerinde olsa- iktisadî bir gelişme ve serpilmeyi için için ateşlemeye yetecek kadar kazanç hevesi içtimaî hayatın dokusu altında fazlasıyla mevcuttur. Fakat netice: Yerini bulamayarak dışarıya taşmış, savrulmuş ve boşalmış bir enerji!" (Ülgener, 1991: 171).

"Nasibini rastgele vasıtalar peşinde arayan bu savruk hırs, tekrar edelim ki, 15, 16'ncı asırların Garp dünyasına da yabancı değildir; fakat kazanç insiyakı orada 18'inci asırdan beri yavaş yavaş normal yatağına girer, kuytu ve karanlık izbelerinden açık ve aydınlık caddelere çıkarken, Şarkın 18'inci asrı hâlâ sarmaşık ve dolaşık kazanç yollarının loşluğu ve izbeliği altındadır!.." (Ülgener, 1991: 171). Ülgener'e göre Batıyla bizim aramızdaki temel fark, farklı zihinsel dünyalara sahip olmamızdan değil, kullandığımız yöntemdeki farklılıktan kaynaklanmaktaydı. Daha doğrusu bizim bir yöntem, yani kurallar ve kurumlar oluşturamamızdan kaynaklanıyordu.

Yine Norman Barry'nin de belirttiği gibi "Hristiyan iktisat ahlakı diğer dini doktrinlerin iktisadından pek farklı değildi. Örneğin İslam da piyasadaki alışverişe çok az sayıda yasak getirmişti ve esasen ilk dönem Müslüman yazarları oldukça ileri bir anti-etatist, devletçilik karşıtı bir ekonomi geliştirmeğe yardım etmişlerdi" (Barry, 44). Bir anlamda pazar ekonomisini teşvik eden bir yaklaşımdır söz konusu olan. Bu durum atasözlerimiz içinde de "Hayırlı adam pazar yapar, hayırsız adam pazar bozar," ya da "Helalzade pazar yapar, haramzade pazar bozar," olarak da yer alır (MKGM, 1992: 12-13).

Yapılan araştırmada da görüldüğü gibi Türk toplumunun zihniyet dünyasında girişimcilik olgusunu teşvik eden unsurlar, yaygın kanaatin aksine, bir hayli yüksektir. Girişimcilikle ilgili 171 adet atasözü ve deyimin (%50,15) olumlu yönde olduğu tesbit edilmiştir.
Atasözleri ve deyimlerde girişimcilikle ilgili olumlu algılar şu ana başlıklarda toplanabilir.

- Çalışmak iyidir.
- Zenginlik/para iyidir.
- Fırsatları değerlendirmek gerekir.
- Kar da zarar da olabilir.
- Hazıra dağ dayanmaz.
- Hareket berekettir.
- Tembellik iyi değildir.
- İşleyen demir pas tutmaz.(Sürekli çalışmak iyidir)
- Çalışan karşılığını alır.
- İş bilmek iyidir.

Dolayısıyla Türk toplumunun kültürel yapısı ve zihniyet dünyasında ne kazanma isteğinden uzak bireylerin varlığından ne de pazar ekonomisini engelleyici bir anlayıştan söz etmek mümkündür.

GİRİŞİMCİLİK OLGUSUNA KARŞI DİRENÇ OLUŞTURAN ATASÖZLERİ VE DEYİMLER

Bir zihniyetin temsil edilebildiği değerler sistemi kendi içinde az çok tutarlıdır, az çok katıdır, az ya da çok önemli marjinal değer bölgeleri olan belirli sayıda değerden oluşur. Dolayısıyla bu sistemin kendine mahsus bir direnci vardır. Eğer bütün değerler kendi aralarında sağlamca örgütlenmiş oldukları için bir blok halinde ortaya çıkarlarsa, değişmeye karşı direnç büyük çapta olur (Mucchielli, 1991: 85).

Türk toplumunun eskilerden beri getirdiği ideal ahlak anlayışında insanın (İnsan-ı Kamil'in) umumi bir tarifini vermek gerekirse ; "madde dünyasıyla devamlı temasların doğuracağı her türlü ihtiras taşkınlığından, hatta gelecek kaygısından uzak, iç alemine çekilmiş, telaşsız ve rızkından emin bir insan" (Ülgener, 1991: 73) portresi çizilebilir. Bu ideal olandır. Bir anlamda Weberyen açıdan bakacak olursak kavramsal düzeyde inşaa edilmiş bir "ideal tip"tir. Gerçekliği ölçmek için kullanacağımız bir araç anlamındadır. Yoksa gerçek hayatta bütün toplum tek tek bu tipe yaklaşmaya çalışan kişlerden oluşmamaktadır.

İnsanteki açısından bakıldığında karşılaştığımız bu durum toplumsal açıdan da şöyle değerlendirilmektedir. "Türk toplumunun bu çerçevede daha çok kolektivist ya da kamucu bir toplum görüntüsü verdiği ileri sürülmüştür. Araştırmacılar yakın dönemdeki değişimleri dışarıda tutacak olursak, Türk toplumunun genelde, cemaat bağlılığı yüksek, bireyciliğin gelişmediği, kişisel insiyatif ve girişimci değer ve faaliyetlerin zayıf olduğu bir sosyal doku özelliği gösterdiğini söylerler"(Aytaç-İlhan, 2007: 114).

Yine aynı anlayışa göre " 'kanaatkâr', 'kaderci', 'bir hırka bir lokma' anlayışına sahip kültürel yapılar için, para biriktirme, çok çalışma, ihtiyaçtan fazla üretme, kazancı kutsama, fırsat kollama, rekabet, vb, kavramlar bir anlam ifade etmez. Bu toplumlarda sözü geçen fiillere ilişkin olumlama, meşruiyet, teşvik ve yönlendirme azdır. Buna karşın, aksi eğilimlere prim veren kültürler kazancı, biriktirmeyi, üretimi, rekabeti, başarıyı, hırsı vs. olumlayıp yüceltiğini söylerler" (Aytaç-İlhan, 2007: 110).

Bu yaklaşıma göre kolektivist, kamucu ya da cemaatçi toplumlarda girişimcilik olgusunun ortaya çıkmasında sosyo-kültürel bir zemin yoktur. Batılı toplumlar bu özelliklerin tam tersi bir sosyo-kültürel zemine (bireycilik, kazanma hırsı gibi) sahip olduklarından girişimcilik olgusu buralarda gelişmiş ve ekonomik açıdan çok önemli bir rol oynamıştır, denilmek istenmektedir.

Bu yaklaşım iki açıdan eleştirilebilir. Birincisi, artık galat-ı meşhur haline gelmiş olan Batı kültürünün ortaya çıkışından, yani başından itibaren bireyci bir kültür üzerinde yükseldiği tezidir. Oysa tarihinde kamucu, kollektivist ve/veya cemaatçi bir yapılanmanın zirvesi sayılabilecek bir "ortaçağ" ve "feodalite" geçimişine sahip Batı için bu tez sorgulanmaksızın "a priori" olarak hâlâ kabul görmektedir. Yine bu konuyla ilgili olarak Barry'nin de belirttiği gibi "Batı dünyası içinde bile, esas olarak anonim bireylerden oluşan gayri şahsi bir dünyada alışveriş yapmaya ilişkin

bildik Anglo-Amerikan modeli, Kıta Avrupası'nın piyasa sistemlerine de tam olarak uymamaktadır. Kıta Avrupa'sında 'cemaatçi, komünal' gelenekler ve uygulamalar bireysel tatminleri gayet etkili biçimde kısıtlamaktadır" (Barry, 42).

İkinci eleştiri noktası ise, Türk toplumunun, kültürel referanslarından hareketle belli dönemlerde gösterdiği özelliklerin bir "fotoğrafının çekilerek" bu özelliğinin bütün zamanlar için geçerli olduğunu ileri sürmek ve bunu yaparken zihniyet dünyasına ait diğer unsurların üzerini örtmektir.

Aslında bu yüzlerce yıldır tekrarlana tekrarlana gelen "Batı iyidir, uygarlığın temsilcisidir, bizim de onun gibi olmamız lazım, ama bunu engelleyen kültürel kodlamalardan, toplumsal zihniyet referanslarımızdan kurtulmamız lazım," anlayışına bilimsel gerekçe üretme gayretleridir.

Oysa yenilikler karşısında toplumların mevcut toplumsal yapılarını korumak ve dayanışma ruhuyla haraket etmek gibi yeniliklere karşı şüpheyle yaklaşmaları, toplumsal ontolojik sorunsallarına karşı ürettikleri genel geçer bir sosyolojik refleks olarak değerlendirilebilir. Bu sadece Türk toplumuna özgü bir durum da değildir.

Bütün bunlarla beraber girişimcilik olgusu karşısında Türk toplumunun zihniyet dünyasından kaynaklanan direnç merkezleri olmadığını söylemek de meselenin bir yanını görmemezlikten gelmek olur. Hiçbir toplumun bir sosyal değişim olgusu karşısında tümüyle karşı ya da pür destekleyici tavır takınmadığı gerçeğini göz ardı etmeksizin Gürdoğan'ın "Türkiye'de hâlâ devletin herhangi bir kurumunda bir iş bulanlar, toplumun çoğunluğu tarafından kendi işlerini kurmaya çalışanlardan daha çok saygı görürler. Türk toplumunun yönetim geleneğinde, toplumdan daha çok devlete öncelik verilir. Toplumun bütün kesimleri, devletin topluma hizmet etmesini değil, toplumun devlete hizmet etmesi anlayışını benimserler. Bunun için, Anadolu insanında girişimcilik ve risk alma kültürü, globalleşen dünyanın gerektiridiği hız ve yoğunlukta gelişmemiştir" (Gürdoğan, 2008: 12) tespitlerini de ifade etmek gerekir.
Atasözleri ve deyimlerde girişimcilikle ilgili olumsuz algılar şu başlıklarla özetlenebilir.

- Aza kanaat etmek gerekir.
- Fazla çalışmak iyi değildir.
- Kadere razı olmak gerekir.
- Az iyidir.
- Çok mala haram karışır.
- Herkesin kısmeti kendisinedir.
- Haline şükretmek gerekir.
- Çok hırs iyi değildir.
- Takdir ne ise o olur.
- İnsanın gözü doymaz.
- Herkesin rızkı bellidir.
- Fazla mal insanı düşman sahibi yapar

GİRİŞİMCİLİK OLGUSU VE YANSIZ/NÖTR ATASÖZLERİ VE DEYİMLER

Çalışmanın sınırlılıklarında da ifade edildiği üzere, incelenen bazı atasözleri ve deyimlere çok farklı anlamlar yüklemek olasıdır. Araştırmacılar, girişimcilikle ilgileri kesin olarak olumlu veya olumsuz olarak değerlendirilemeyen bu tip atasözleri ve deyimleri yansız/nötr olarak algılamışlardır. Bu kavramlar 43 adet olarak tesbit edilmiş ve girişimcilikle ilgili kavramların %12,61'ini oluşturmaktadır.

SONUÇ

Sonuç olarak, toplumların zihniyet yapısının bir yansıması olarak atasözleri ve deyimlerinde birbirlerine zıt, birbirleriyle çelişen ifadelerin görülmesi toplumların zihniyet dünyasının tutarsızlığına bir işaret olarak değil, toplumların konjonktürel koşullara göre üretebileceği, toplumsal ontolojik alanlarını geniş tutma kabiliyetlerinin bir işareti olarak görmek gerekir.

Dönemin egemen ekonomik anlayışına (zamanın ruhuna) göre tarihsel sürekliliği olan toplumlar kendi kültürel referanslarından çıkardıkları ilkelerle yeni ekonomik tavırlar oluşturabilmektedirler. Bunun en güzel örneklerinden biri 19. yüzyılın sonlarına kadar Türk toplumunda ticaretin kerih görülmesi ve bu eylemden uzak durulmasına karşın 20. yüzyılın başlarından itibaren ticaretle daha çok ilgilenmeye başladıklarında bin dört yüz yıl önceye ait "Rızkın onda dokuzu ticarettedir," hadisini hatırlayarak bu anlayışı yaygınlaştırmasıdır. Günümüzde küçük büyük birçok ticarethanede bu hadisin duvarlara asıldığı görülmektedir.

Savaş, ekonomik bunalım, yoksulluk gibi dönemlerde toplumlar kendi zihniyet dünyalarından daha çok kanaat kültürüne ait unsurları ön plana çıkarırken; barış, bereket dönemlerinde daha çok çalışma, kazanma, zenginlik gibi unsurları ön plana çıkarmaktadır. Dolayısıyla atasözleri arasında aynı konuda biribirine tamamen zıt atasözleri ve deyimlerin bulunması toplumlar için çelişik bir zihniyet dünyasını değil, o toplumun zenginliğini yansıtmaktadır.
Bir toplum belli bir ekonomik anlayışa, eknomik modele veya ekonomik ilişkiler bütününe tümüyle, baştan aşağı karşı bir zihniyet dünyasına sahip olursa o ekonomik ilişkilerin egemen olduğu bir zaman diliminde varlığını koruması da mümkün olamaz. Sonuçta tarih sahnesinden silinip gider. Oysa Türk toplumunun, şu an için bilinen yaklaşık iki bin yıllık bir geçmişe sahip olması "zamanın ruhuna" uygun toplumsal refleksler üretebilecek kadar esnek bir kültür ve zihniyet dünyasına sahip olduğunu göstermektedir.

Akın'ın (2003:29-519) Türkiye'de girişimcilik üzerine Mustafa Suphi ve Prens Sebahattin'in görüşlerini derlediği çalışmasında, özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında genel görünüşün bir "memurlar cumhuriyeti" olduğundan bahsedilmektedir. Yine bu noktada üzerinde durulması gereken bir konu da Osmanlı-Türk insanınca ticaretin hor görülmesi ve ülke içi ve ülke dışındaki ticari faaliyetlerin gayrimüslimlerin eline geçmesine gönüllü olarak izin verilmesi yönündeki yaygın kanaattir. Sayar'ın (1986:118), R. Mantran'dan aktardığı şu bölüm dikkat çekicidir: *".. Türk, düşmanının ayağına, hatta barış halinde olduğu düşmanının ayağına mal satmaya gidecek kadar alçalmaz. Osmanlı zihniyeti içinde kafir onun ülkesinde ticaret yapabilmek için yalvarmakta ve Türk yüceliği ona bu işi yapabilmek için izin vermektedir."*

Zihniyet yapısını bu açıdan değerlendirdiğimizde, İslam dininde övülen ve hatta, *"Kazancın (Rızkın) onda dokuzu ticarettedir"* hadisinin neden Osmanlı'da beklenen karşılığı bulamadığını da bu mantalitede aramak gerekmektedir. Fakat bugün artık girişimcilik giderek önem kazanmaktadır. Geliştirilmesi için;

1- Uygun siyasi ve ekonomik ortam oluşması/oluşturulması için yasal düzenlemelere gidilmesi,
2- Üniversitelerde ders olarak okutulması,
3- İş adamlığının itibarının artırılması ve korunması önerilebilir.

Bununla birlikte Türk toplumunun zihniyet dünyasında da -uzun yıllar varlığını devam ettirmiş toplumlar gibi- farklı koşullara intibak edebilme özelliği verebilecek kullanılmaya hazır büyük bir birikimin olduğu atasözlerinden ve deyimlerden de görülmektedir. Buna rağmen bu birikimin yeterince kullanıldığını, toplumsallaştırıldığını söylemek zordur. Bu konuda gerek kamuya ait kurum ve kuruluşlar gerek özel sektör, senenin belirli tarihlerinde müşterileri veya mensupları için hazırlatmış oldukları takvim, ajanda gibi promosyon ürünlerinde girişimciliği teşvik eden atasözlerine ve deyimlere yer vererek bunları yaygınlaştırabilir, girişimciliğin geliştirilmesine küçük de olsa bir katkı sağlanabilir. Girişimcilik ekonomide başarılı olmuş bireylerin tek tek ele alınmasıyla değil girişimcilik zihniyetinin ve/veya kültürünün toplumda ne kadar yaygınlaşmış ve kabul görmüş saygın bir anlayış olmasıyla ölçülmesi, değerlendirilmesi gereken bir olgu olarak karşımızda durmaktadır.

KAYNAKÇA

AKSOY, Ömer Asım (1984). **Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü 3 Dizin ve Kaynakça**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AKIN, H. Bahadır (2003), "*Türkiyede Girişimcilik ve Memurluk Üzerine Mustafa Suphi ve Prens Sabahattin'den Mülhem Bir Analiz"* , **Piyasa Dergisi**, 2 (6-7), 29-52.

AYTAÇ, Ömer ve Süleyman İLHAN (2007), "*Girişimcilik ve Girişimci Kültür: Sosyolojik Bir Perspektif*" , **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 18, 100-120.

BARRY, Norman (Tarih yok), **Birey Cemaat Piyasa**, Ankara: Liberte Yayınları.

ÇOTUKSÖKEN, Yusuf (1983), **Atasözlerimiz**, İstanbul : Anadolu Sanat Yayınları.

DOLLOT, Louis (1991), **Kitle Kültürü ve Bireysel Kültür** (Çev., Özlem Nudralı), Eskişehir : İletişim Yayınları.

GÜNGÖR, Erol (1995), **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, Ötüken Yayınları, (11. Basım),

GÜRDOĞAN, Nazif (2008), **Girişimcilik ve Girişim Kültür**, İstanbul: İGİAD Yayınları.

MEB (1992), **Türk Atasözleri ve Deyimleri Cilt I-II**, (Haz: Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü) Araştırma İnceleme Dizisi, No:2174 - 2175

MUCCHIELLI, Alex (1991), **Zihniyetler** (Çev., Ahmet Kotil), İstanbul: İletişim Yayınları.

MÜFTÜOĞLU, Tamer (2004), **Girişimcilik**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 955.

OĞUZ, Fuat (2003), "*Schumpeter'den Baumol'a Girişimcilik Anlayışı Üzerine",* **Piyasa Dergisi,** 2(6-7),147-154.

SAYAR, Ahmet Güner (1986), **Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması**, İstanbul: Der Yayınları.

SEYİDOĞLU, Halil (1992), **Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük,** Güzem Yayınları.

TEKİN, Mahmut (2004), **Girişimcilik ve Küçük İşletme Yöneticiliği,** Konya.

ÜLGENER, Sabri F. (1991), **İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası,** İstanbul: Der Yayınları.

WEBER, Max (1997), **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu** (Çev., Zeynep Arıoba), İstanbul: Hil Yayınları.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

TÜRKİYE'DE YABANCI BANKALARIN VARLIĞININ YATIRIM VE GSMH ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN ANALİZİ*

Cüneyt KOYUNCU**
Duygu ŞAHAN***

Özet: Gelişmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de bankacılık sektörü finansal sektörün en önemli bileşenidir. Yakın zamanda ekonomik konjonktürdeki iyileşmeler ve bankacılık sektöründe sağlanan olumlu gelişmeler Türk bankacılık sektörünün cazibesini artırmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak, sektör içindeki yabancı banka varlıkları ciddi bir yükselme eğilimi göstermiştir. Sektöre yabancı sermaye girişinin hızla artması, yabancı bankaların ülke ekonomisini ve ulusal bankacılık sektörünü nasıl etkileyeceği sorusunu gündeme getirmiştir. Bu nedenle çalışmada yabancı banka girişlerinin yatırımlar ve GSMH üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. 1981-2007 yıl aralığında Türk bankacılık sektörü toplam varlıkları içindeki yabancı banka varlık payı ve sektörün toplam kredileri içinde yabancı banka kredilerinin yatırımlar ve GSMH üzerindeki etkisi regresyon analizi yardımıyla incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda yabancı bankaların yatırımlar ve GSMH üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Bankalar, Türk Bankacılık Sektörü, Türkiye'de Yabancı Sermayeli Bankalar, Yatırımlar, GSMH, Regresyon Analizi

Abstract: As in other developing countries, in Turkey the banking sector constitutes the most important component of the financial sector. Recent positive improvements in the economic conjuncture and banking sector have increased the attractiveness of the Turkish banking sector. In parallel to these developments, the assets of foreign banks within the sector have shown a significant upward movement. The rapid increase in the entry of foreign capital to the sector has raised the question of how foreign banks will affect the national economy and the domestic banking sector. Therefore, in this study, the effect of the entries of foreign banks on investments and GNP has been assessed. In the period of 1981-2007, effect of the share of foreign bank assets in Turkish banking sector's total assets and the share of foreign bank loans in the sector's total loans on investment and GNP have been analyzed by means of the regression analyses. Based on the results of the analyses, it is found that foreign banks have positive impacts on investments and GNP.

Keywords: Foreign Bank, Turkish Banking Sector, Foreign- Owned Banks in Turkey, Investments, GNP, Regression Analysis.

GİRİŞ

Günümüz dünyasında finansal liberalizasyon süreciyle birlikte ekonomilerin birbiriyle olan bağımlılığı artmış, sosyoekonomik ve teknolojik gelişmeler beraberinde finans sektörü için büyük değişimler getirmiş ve dünya bankacılık sistemi yeniden şekillenmiştir. Bu değişimler özellikle gelişmiş ülke bankalarını, daha fazla pazar payı ve daha fazla kar elde etmek amacıyla gelişmekte olan ülkelerin bankacılık sektörüne yönlendirmiştir.

Yabancı bankaların Türk bankacılık sektöründe faaliyetleri yeni bir olgu olmamasına rağmen, Türk bankacılık sistemindeki payları oldukça sınırlı kalmıştır. Gelişmekte olan diğer ülkeler gibi, ülkemizde de 1980 sonrasında liberal politikaların uygulanmaya başlanması ile birlikte sermaye akımlarını kontrol etmeye yönelik kısıtlamalar terk edilmiş ve böylelikle yurtiçi finans sektörünün kapıları dış dünyaya açılmıştır. Bu doğrultuda Türk ekonomisinde bankacılığın artan önemi ve yabancı sermayeye sağlanan teşviklerle birlikte 1980 sonrasında Türk bankacılık sistemine yabancı bankaların girişi hızlanmıştır.

* Bu çalışma Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Para ve Banka Yüksek Lisans programı öğrencisi Duygu Şahan'ın tezinden türetilmiştir.

** Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Kütahya. Email: ckoyuncu@dumlupinar.edu.tr
*** Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Para ve Banka Yüksek Lisans programı öğrencisi.

Türk bankacılık sektöründe yabancı bankaların varlık payının dolayısıyla pazarladıkları kredi miktarının son dönemde artış göstermesi, yabancı banka girişlerinin Türkiye'nin makroekonomik büyüklükleri üzerindeki etkisinin araştırılmasını gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede çalışmanın temel amacı, Türk bankacılık sektöründe payı hızla artan yabancı bankaların yatırım ve Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) gibi iki ana makroekonomik büyüklük üzerinde etkisinin olup olmadığını ampirik olarak ortaya koymaktır. Bu amaca yönelik oluşturulan araştırma hipotezimiz: yabancı banka varlık paylarındaki artışların yatırımları ve GSMH'yı arttırdığı şeklindedir. Yabancı banka girişlerindeki artış, yatırımların ve tüketimin daha rekabetçi fiyatlarla ve uygun koşullarda finanse edilmesine imkan sağlayarak yatırımları ve GSMH'yı arttıracaktır. GSMH'deki artış hem yatırımlar üzerinden gelen endirekt etkiyle hem de tüketimden gelen direkt etkiyle ortaya çıkacaktır.

Araştırma hipotezimizi test etme amacıyla, Türkiye'ye ilişkin 1981-2007 yıllarına ait yıllık verilerin standardize edilmiş değerleri çoklu regresyon modellerinde kullanılmıştır. Söz konusu modeller En Küçük Kareler Yöntemi (EKKY) ile tahmin edilmiştir. Yapılan tahminler sonucunda Türkiye'deki yabancı banka varlık paylarındaki artışların yatırım ve GSMH'yı istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde arttırdığı görülmüştür.

Çalışmanın izleyen bölümleri şöyledir: Türkiye'de yabancı sermayeli bankaların tarihsel gelişimi ikinci bölümde, yabancı bankaların ülkemize giriş nedenleri üçüncü bölümde, yabancı sermayeli bankaların Türk bankacılık sektöründeki payı dördüncü bölümde, literatür beşinci bölümde, veri ve yöntem altıncı bölümde, analiz ve bulgular yedinci bölümde, sonuç ve değerlendirme sekizinci bölümde incelenmektedir.

TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYELİ BANKALARIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Yabancı sermayeli bankalar Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden itibaren ülkemizde varlıklarını sürdürmektedirler. Osmanlı İmparatorluğu, iç borçlanma kaynaklarının fon ihtiyacına cevap verememesi nedeniyle Avrupa piyasalarından borçlanmak zorunda kalmıştır. Dış borçlanma ihtiyacının artması Osmanlı Devleti'nde yabancı bankaların kurulmasını ve şube açılımını hızlandırmıştır (Anbar, 2009: 19).

Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte her alanda olduğu gibi bankacılık sektöründe de köklü yapısal değişimler yaşanmıştır (Özer, 2008: 44). Türkiye'de bankacılığın başlangıcı olarak kabul edilen, 1847 yılında kurulan Osmanlı Bankası ile bankacılığın ilk aşamalarında rol alan yabancı bankalar, Cumhuriyetin kurulmasından itibaren izlenen korumacı ekonomi politikaları nedeniyle, sayısal etkinliklerini giderek yitirmiş ve yerlerini ulusal bankalara bırakmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde kurulan veya şube açarak faaliyette bulunan 38 tane yabancı bankadan yalnızca 13 tanesi Cumhuriyet dönemine geçebilmiştir (Akgüç, 1992: 11).

Türkiye 1930'lu yılların başından itibaren yeni bir gelişme stratejisi dönemine girmiş ve devletçiliğe doğru bir dönüş olmuştur (Bozoklu, 2003: 42). Bu dönemden sonra 1980'li yıllara kadar dışa kapalı ve korumacı politikalar yabancı banka girişini önemli ölçüde azaltmıştır.

Türkiye'de 1980 yılı sonrası yabancı sermaye yasasında yapılan iyileştirmeler, gümrüklerin indirilmesi ve bu bağlamda uygulanan liberal politikalar yabancı sermaye girişini büyük oranda özendirici nitelikte olmuştur (Bozoklu, 2003: 42). Reform sürecindeki bu olumlu gelişmeler bankacılık sektörüne de yansımış ve bankaların daha rekabetçi bir ortamda çalışmalarına imkan tanımıştır (Apak ve Tavşancı, 2007: 33).

1980 sonrası uygulanan ekonomi politikalarının yabancı ülkeler tarafından desteklenmesi ve çokuluslu şirketlerin faaliyetlerini artırmaları, ülkemizin Ortadoğu pazarlarına yakın olması ve son olarak da dış potansiyelinin yüksekliği yabancı sermayeli bankaların Türkiye'de şube açma faaliyetlerini artırmıştır (Çakar, 2003: 44).

Sektörün dışa açılma süreci 1981 yılında Türkiye'de şube açan Citibank ile başlamıştır, yine aynı yılda ilk olarak 1921 yılında Türkiye'de şube açan ancak çeşitli nedenlerle 1933 yılında şube faaliyetini sona erdiren American Express I.B.C. yeniden şube faaliyetine başlamıştır (Tekebaş, 2005: 17).

Türkiye'de de 2000 ve 2001 krizin ardından ortaya çıkan vahim tablo, bankacılık sektöründe etkin bir denetim sürecinin başlatılıp sistemin yeniden yapılandırılması gerektiğini göstermiştir (Tekebaş, 2005: 18). Bu bağlamda bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması ve Bankacılık Düzenleme Denetleme Kurumu'nun (BDDK) denetimi ile hızlı artan istikrar ortamı Türk bankacılık sektörünü yabancılar için çekici bir hale getirmiştir (Ata, 2009: 111). Bankacılık sektöründe yeniden yapılandırmanın ardından birçok Türk bankasının hissesi yabancı bankalar için cazip hale gelmiş ve satın alınmıştır.

YABANCI BANKALARIN TÜRKİYE'YE GİRİŞ NEDENLERİ

Ulusal bankacılık sektöründe yabancı banka payının artmasının en temel nedeni finansal hizmetlerin küreselleşmesi ve artan arbitraj imkanı, ikincisi yabancı sermayeyi sınırlandıran politikaların yumuşatılması veya kaldırılması, üçüncüsü ise yaşanan bankacılık krizlerinin gelişmekte olan ülke piyasalarına giriş maliyetlerini düşürmesidir.

Türkiye'de 1980 yılı öncesinde yaşanan döviz sıkıntısı ve borç yükü gibi ekonomik sorunlar bir çıkış yolu aranmasını zorunlu kılmış ve IMF İstikrar Programı'nın uygulanması konusu gündeme taşınmıştır. Bu bağlamda enflasyonu önleme ilk amaç olarak belirlenirken dış pazarlara açılmaya dayanan piyasa ekonomisi politikası izlenmiştir (Saraç, 2002: 14).

1980 yılı ve sonrasında kambiyo mevzuatının serbestleşmesi, ekonominin serbest piyasa koşullarına uyumunu sağlama çabası, gelişmekte olan, istikrar kazanmaya başlayan ve piyasaya yabancı girişini kolaylaştırmaya çalışan Türkiye'de yabancı sermayenin artmasını sağlamıştır (Çakar, 2003: 40). Buna paralel olarak yabancı sermaye hareketlerine getirilen katı kuralların kaldırılması ve bankacılık sektörüne girişi kolaylaştıran düzenlemelerin yapılması neticesinde Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı banka sayısında önemli artış kaydedilmiştir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 4).

Yabancı sermayeyi artırmak amacıyla yapılan tüm bu düzenlemelerden sonra Türkiye yabancı sermayeli bankalar açısından karlı bir pazar haline gelmiştir. Yatırımcı yabancı bankalar ulusal pazarlarındaki doygunluk ve artan rekabet baskısı nedeniyle yeni pazar arayışına girmişlerdir (Akçaoğlu, 2008).

Türkiye'de ekonomik gelişmeleri gösteren parametrelerin olumlu yönde sinyaller vermesi, dış ticaretin artması, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında meydana gelen artışlar Türk bankacılık sektörünü yabancı bankalar için cazip bir konuma getirmiştir (Kaynarcalı, 1992: 62).

Ayrıca Türkiye'nin Avrupa Birliği(AB) müzakerelerine katılımı, makroekonomik göstergelerdeki iyileşme, kurumsal yönetimde sağlanan iyileştirmeler, bankacılık sektörü özelinde düzenleme ve denetleme çerçevesinin iyileşmesi, ülke ekonomisinin büyüklüğü ve sahip olduğu potansiyel yabancı bankaların ilgisini çeken diğer faktörlerdendir (Tatari, 2005: 1).

Yabancı bankaları ülkemize yönlendiren diğer bir faktör ise politik istikrardır. Banka sermayedarları yabancı bir ülkede yatırım kararı alırken karın yüksek olmasını beklemelerinin yanı sıra ülkenin yönetim şekline, etnik çatışmalara, askeri darbelere, ülkeye uygulanan ambargo vs. gibi politik faktörlere de dikkat etmektedir. 1980 yılından itibaren politik istikrarı da yakalayan Türkiye de yabancı sermayeli bankaların faaliyetleri artış göstermiştir (Kaynarcalı, 1992: 66-67).

Yabancı sermayeli bankaların Türk bankacılık sektörüne olan ilgisinin nedenlerini maddeler halinde özetlemek gerekirse;

- Tüm dünyada daralan kar marjları,
- Penetrasyon oranlarının Avrupa ülkelerine kıyasla düşük olması ve yükselme beklentisi,
- Yabancı sermayeli bankaların kendi ulusal pazarlarındaki rekabet (Konukçu, 2008: 52)
- Makroekonomik ortamdaki iyileşme ve istikrar,
- Mevcut ve potansiyel büyüme,
- AB ile bütünleşme süreci,
- İleriye yönelik olumlu beklentiler,
- Sektörde gerçekleştirilen reformlar sayesinde sağlanan iyileşmeler,
- Düzenleyici ve denetleyici ortamda sağlanan gelişmeler (Ak, 2007: 6).
-
-

YABANCI SERMAYELİ BANKALARIN TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDEKİ PAYI

Bu kısımda sermaye sahipliğine göre bankaların Türk bankacılık sektöründeki aktif payları, kredi payları ve mevduat payları incelenmektedir. Sermaye sahipliğine göre bankaların Türk bankacılık sektöründeki aktif payını gösteren tablo aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 1: Sermaye Sahipliğine Göre Bankaların Türk Bankacılık Sektöründeki Aktif Payları (%)

	1995	1998	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Kamu Sermayeli Bankalar	37,7	34,9	34,2	32,0	31,9	33,3	34,9	31,4	29,6	29,2	29,4
Özel Sermayeli Bankalar	52,0	53,3	47,4	56,8	56,2	57,0	57,4	59,7	54,8	52,8	52,4
Yabancı Bankalar	2,9	4,4	5,4	3,1	3,1	2,83	3,4	5,2	12,2	15,0	14,8

Kaynak: Araştırmacı tarafından Türkiye Bankalar Birliği(TBB) üç aylık raporları baz alınarak oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, yabancı sermayeli bankaların sektör içindeki varlık payı 1995 yılında 2,9 iken 2008 yılına gelindiğinde bu oran 14,8'e yükselmiştir. Sektördeki toplam aktiflerin içindeki yabancı payı kriz döneminde azalma göstermiş ancak sonraki yıllarda genel olarak artış trendine girmiştir. Kamusal sermayeli bankaların sektör içindeki payının ise, 1995'ten 2008 yılına gelindiğinde azaldığı görülmektedir. Özel sermayeli bankalar da yabancı sermayeli bankalar gibi artış eğiliminde olmalarına rağmen son 3 yılda varlık paylarında bir azalma görülmektedir. Bu durum, özel sermayeli bankalar grubunda değerlendirilen bazı bankaların yabancı sermayeli banka statüsüne geçmiş olmaları ile açıklanabilir.

Sermaye sahipliğine göre bankaların Türk bankacılık sektörü içindeki kredi paylarını gösteren tablo aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 2: Sermaye Sahipliğine Göre Bankaların Türk Bankacılık Sektöründeki Kredi Payları (%)

	1995	1998	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Kamu Sermayeli Bankalar	39,2	29,1	27,0	21,6	16,6	18,2	20,9	20,6	21,6	22,5	23,8
Özel Sermayeli Bankalar	47,9	57,6	54,5	59,1	65,3	67,1	67,4	67,5	58,6	54,6	54,5
Yabancı Bankalar	1,9	2,9	2,8	3,6	4,0	4,0	4,6	6,8	15,3	18,8	17,6

Kaynak: Araştırmacı tarafından TBB üç aylık raporları baz alınarak oluşturulmuştur.

Yabancı sermayeli bankaların toplam aktif paylarında gözlemlenen yükselme trendi kredilerde de kendini göstermiş, yabancı sermayeli bankaların pazarlamış oldukları kredinin sektördeki payı her geçen yıl istikrarlı olarak artma eğilimi göstermektedir. 1995 yılında yabancı sermayeli bankaların kullandırdıkları kredinin sektör içindeki payı 1,9 olurken bu oran 2008 yılında 17,6'ya yükselmiştir. 2006 yılından itibaren özel sermayeli bankaların kredi payının önemli oranda azaldığı görülmektedir. Yine bu durum, özel bankalardaki kredi oranının yabancı bankalara kaymasıyla açıklanabilir. Kamusal sermayeli bankalarda ise, çok çarpıcı değişiklikler görülmemektedir.

Son olarak da sermaye sahipliğine göre bankaların Türk bankacılık sektöründeki mevduat payı incelenecektir. 1995-2008 yıl aralığında sektördeki mevduat dağılımını gösteren tablo aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 3: Sermaye Sahipliğine Göre Bankaların Türk Bankacılık Sektöründeki Mevduat Payları (%)

	1995	**1998**	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**
Kamu Sermayeli Bankalar	43,3	40,7	40,3	32,5	34,3	37,5	41,8	37,7	35,7	35,8	35,6
Özel Sermayeli Bankalar	54,0	52,4	43,5	61,2	58,5	57,3	55,0	57,4	52,3	49,7	51,1
Yabancı Bankalar	2,7	2,7	3,2	2,1	2,4	2,2	3,1	4,8	12,0	14,4	13,3

Kaynak: Araştırmacı tarafından TBB üç aylık raporları baz alınarak oluşturulmuştur.

Türk bankacılık sisteminde aktif ve kredilerin kesimler arasındaki dağılımı incelendiğinde gözlenen durum mevduatların dağılımında da geçerliliğini korumaktadır. 1995 yılında bankacılık sektöründeki toplam mevduatın %43,3'ü kamusal sermayeli bankalar, %54'ü özel sermayeli bankalar, %2,7'si ise yabancı bankalar tarafından paylaşılmaktaydı. 2008 yılında ise, bu oranlar değişmiş, yabancı bankalar mevduatlardan çok daha fazla pay almaya başlamışlarıdır. Yabancı sermayeleri bankaların sahip oldukları mevduatın sektördeki payı 1995 yılında %2,7 iken bu oran 2008 yılına gelindiğinde % 13,3'e yükselmiştir. Kamusal sermayeli bankaların mevduat payları yıllar itibariyle artıp azalmasına rağmen çok büyük değişim görülmemektedir. Özel sermayeli bankaların mevduat payları incelendiğinde ise, 1995 yılında %54 olan söz konusu oran 2001 yılında %61,2'ye kadar yükselmesine karşın 2007 yılında %49,7'ye kadar gerilemiştir.

LİTERATÜR

Yabancı bankaların farklı ülkelere giriş nedenleri ve bankacılık sistemleri üzerindeki etkilerini ölçmeye yönelik çok sayıda uluslararası çalışma bulunmaktadır. Literatürde yabancı bankaların Türk bankacılık sistemine etkilerini inceleyen bir takım çalışmalar olmasına rağmen, yabancı bankaların makroekonomik etkilerini inceleyen bilimsel çalışmalar yeterince bulunmamaktadır.

Claessens ve Glaessner (1998), Asya ülkelerinde yabancı sermaye katılımının ulusal sektöre etkilerini incelemişlerdir.Yerli bankalar ile yabancı bankaların vergi ödemesi, karlılık, maliyet, net faiz oranı açısından karşılaştırıldığı çalışmada 1989-1995 yıl aralığı 80 ülke, 7900 banka üzerinde araştırma yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda yabancı bankaların net faiz marjını düşürdüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Crystal, Dages ve Goldberg (2002), Latin Amerika ülkeleri için yapmış oldukları çalışmada, Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika, Peru, Kolombiya ve Venezüella'nın bankacılık sektöründe faaliyet gösteren yerli ve yabancı bankaların 1995-2000 yılları arasındaki performansları CAMEL yöntemi yardımıyla incelenmiştir. Latin Amerika finansal krizinin ardından bankacılık sektöründe yabancı bankaların elinde bulundurdukları varlık miktarının artmasının mevcut bankacılık sisteminin dayanıklılığını arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Çakar (2003), tarafından yapılan çalışmada, Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı sermayeli banka girişlerinin bankacılık sektörünün net faiz marjı üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Türk bankacılık sektörü toplam aktifleri içerisindeki yabancı banka aktif payının, bağımsız değişkenlerden birisi olarak kullanıldığı modelde 1996-2001 yılları arasındaki dönemi kapsayan yıllar için Türk bankacılık sistemine ait çeyreklik veriler kullanılmıştır. Çoklu regresyon analizi yardımıyla yapılan analiz sonuçlarına göre; yabancı bankaların varlık payı ile sektörün faiz marjı arasında beklenenin aksine pozitif yönlü ilişki olduğu bulunmuştur. Söz konusu dönemde yabancı bankaların sektör payının düşük olması, sektörde rekabet etkisi yaratmadığı için faiz oranlarının azalmadığı bu durumun temel nedeni olarak gösterilmiştir.

Bayraktar ve Wang (2004), tarafından yapılan çalışmada yabancı bankaların sektöre katılımının ulusal bankaların performansını nasıl etkilediği ve finansal serbestleşme süreci ile ilişkisi, gelişmiş ve gelişmekte olan 30 ülkenin 1995-2002 dönemine ilişkin panel verileri kullanılarak regresyon analizi yardımıyla araştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, sektöre yabancı banka girişinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında ciddi farklar gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, yabancı bankaların ortalama gelir düzeyi ve ekonomik büyüme arasında bir ilişkisinin olmadığı, ancak finansal liberalizasyon süreci bankaların performansını artırdığı görülmüştür.

Peria ve Mody (2004), yabancı banka girişlerinin bir ekonomiye olan etkilerini araştırdıkları çalışmalarını Arjantin, Şili, Kolombiya, Meksika ve Peru'nun 1995-2000 yıllarına ait makroekonomik değişkenlerini kullanarak yapmışlardır. Yaptıkları regresyon analizi sonucunda yabancı sermayeli bankaların pazarladıkları kredi miktarının sektör payı arttıkça, nominal faiz oranlarının düştüğü sonucuna ulaşmışlardır.

Berger, Hasan ve Klapper (2004), yapmış oldukları çalışmalarında finans sektörünün ekonomik büyüme ile olan ilişkisini gelişmiş ve gelişmekte olan 49 ülkenin, 1993-2000 yıllarını kapsayan panel verilerini kullanarak incelemişlerdir. Panel regresyon analizi yardımıyla yaptıkları analiz sonucunda yabancı sermayeli bankaların özellikle gelişmekte olan ülkelerde pazarladıkları kredi miktarı arttıkça ekonomik büyümenin arttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Yayla vd., (2005), tarafından yapılan çalışmada bankacılık sektöründeki yabacı katılımın olası etkilerini ölçmek amacıyla, 2000-2004 banka verileri aracılığı ile rasyo analizi ve veri zarflama analizi yapılmıştır. Veri zarflama analizinin kullanıldığı çalışmada, etkinlik ölçümü üretici yaklaşımı ve aracılık yaklaşımı ele alınmıştır. Çalışmada faaliyet gösteren mevduat bankaları kullanılmıştır. Yapılan hesaplamada, yabancı bankalar Türk bankalarına göre etkin iken, üretim yaklaşımına göre yapılan tahminlemelere göre Türk bankaları daha etkindir.

Cull ve Peria (2007)'a göre yabancı sermayeli bankaların varlık payının artmasının gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkisini incelemişlerdir. 1995-2002 döneminde, gelişmekte olan 100 ülkenin verilerini panel regresyon analiziyle tahminlenmektedir. Analiz sonuçlarına göre, gelişmekte olan ülkelere yabancı banka girişlerinin artması, ülke bankacılık sektörünün kredi pozisyonunu güçlendirmektedir.

Ünver (2007), ise Türkiye'de yabancı sermayeli bankaların makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisini incelemiştir. 1990-2005 döneminde yıllık veriler kullanılarak regresyon ve logit analizleri yardımıyla yapılan çalışmada bağımlı değişken olarak, ekonomik büyüme, ekonomik kriz, nominal faiz oranı, banka hücumları ve döviz kurları bağımsız değişken olarak ise, Türk bankacılık sektörü toplam varlıkları içinde yabancı bankaların kredilerinin payı, Türk bankacılık sektörü toplam varlıkları içinde yabancı bankaların varlıklarının payı, Türk bankacılık sektörünün toplam kredileri içinde yabancı banka kredilerinin payı ve Türk bankacılık sektörünün toplam mevduatları içindeki yabancı banka mevduatlarının payı kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda yabancı sermayeli bankalar ile, ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü ilişkiler bulunurken, ekonomik kriz, nominal faiz oranları ve banka hücumları arasında negatif yönlü ilişki bulunmuştur. Son olarak da, yabancı banka girişleri ile döviz kuru arasında anlamlı bir ilişkiye ulaşılamamıştır.

Bumin (2007), tarafından yapılan çalışmada, yabancı yatırımları Türk bankacılık sektöründe yatırım yapmaya yönlendiren ve yabancı banka payının artmasını sağlayan nedenler araştırılmıştır. Çalışmada yabancı bankaların hisselerine ortak ya da mevduat kabul eden ticari bankalar araştırmaya dahil edilmiştir.

Modelin bağımlı değişkeni Ocak 2003- Haziran 2006 dönemleri arasında aylık olarak yabancı bankaların aktiflerinin bankacılık sistemi toplam aktifleri içersindeki payı, bağımsız değişken olarak ise, ekonomik entegrasyon, kar olanakları ve makroekonomik göstergeler kullanılmıştır. Çalışmanın sonunda Türk bankacılık sisteminin sunduğu kar olanaklarının yabancı bankaların payının artması üzerine etkisi olduğu, kredi hacmi , tüketici bankacılığı karlılığı ve enflasyon oranı değişkenlerinin artan yabancı payını açıklamada önemli oldukları tespit edilmiştir.

Çelik ve Ürünveren (2009), yapmış oldukları çalışmalarında, yabancı banka girişlerinin Türk bankacılık sektöründe rekabet düzeyini ne derece etkilediği, Panzar ve Rosse 1987 modeliyle araştırılmıştır. 2002-2007 dönem arasındaki rekabet etkisinin araştırıldığı çalışmada yıllık çapraz kesit verileri kullanılmıştır. Çalışmada 33 ticari bankaya ait veri kullanılmıştır. Yapılan analizden sonra, yabancı banka girişlerinin artmasının rekabeti de artıracağı sonucuna ulaşılmıştır.

Ata (2009), yaptığı çalışmada Türk bankacılık sektöründe yer alan yerli ve yabancı bankalar performanslarına göre karşılaştırılmış ve sektöre yabancı banka girişinin bankaların performans üzerindeki etkisini analiz etmiştir.Analizde Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 14 yerli ve 14 yabancı toplam 28 ticari bankanın bilanço ve gelir tablolarından elde edilmiş olan karlılık, verimlilik, likidite ve risk ölçümüne yönelik rasyolar kullanılmıştır. Söz konusu oranlar yardımıyla 2002-2007 döneminde her bir yıl için lojistik regresyon modeli parametreleri tahmin edilmiştir. Gerçekleştirilen analiz sonucunda Türkiye'de faaliyet gösteren yerli bankaların yabancı bankalara oranla daha yüksek ortalama maliyet etkisine ve ortalama karlılık etkisine sahip olduğu görülmüştür. Ancak, yabancı bankalar yerli bankalara oranla daha yüksek faiz dışı gider/toplam aktif oranı ile çalışmakta, aktif karlılığı ve faaliyet karı oranları bakımından daha belirgin hale gelmektedir. Yabancı sermayeli bankaların uluslararası pazarlardan daha kolay ve ucuza fon temin edebilme olanaklarının olması, söz konusu bankaların yerli bankalara göre daha güçlü finansal yapıları ve düşük likidite riski ile faaliyetlerini sürdürdüklerini göstermektedir.

Çalışmanın ilgili bölümlerinde ayrıntılı olarak anlatıldığı gibi bankacılık sektöründe yabancı sermaye payının hesaplanmasında çeşitli yöntemler kullanılmakta olup, yapılan ampirik çalışmalarda bu payı tanımlamak amacıyla farklı oranlar ve değişkenlerin kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu çalışmaların bazılarında "yabancı banka sayısı/toplam banka sayısı" ya da "yabancı banka aktifleri/toplam bankacılık sektörü aktifleri" sektördeki yabancı banka payının hesaplanmasında kullanılmaktadır. Ancak bu oranların hesaplanmasında temel problem hangi bankanın yabancı banka olarak değerlendirileceğidir. TBB sermayesi %50 ve üzerinde olan yabancı payı olan bankaları yabancı banka statüsünde değerlendirmektedir.

VERİ VE YÖNTEM

Türk bankacılık sisteminde yabancı sermayeli banka paylarının yatırım ve GSMH üzerinde etkisi olup olmadığı çoklu regresyon analizi yardımıyla 1981–2007 periyotları için yıllık veriler kullanılarak saptanmaya çalışılacaktır. Sistemdeki yabancı sermayeli banka payını temsil etmek amacıyla yabancı bankaların toplam varlıklarının Türk bankacılık sektörü toplam varlıkları içerisindeki payı (YBVP) ve Türk bankacılık sektörü toplam kredileri içerisindeki yabancı bankaların vermiş oldukları kredi payından(YBKP) oluşan iki değişken yaratılmıştır. Diğer bir deyişle yabancı banka payları iki farklı değişkenle modellerde temsil edilecektir.

Bu bağlamda EKKY(En Küçük Kareler Yöntemi) yöntemi yardımıyla standardize edilmiş değişkenler kullanılarak tahmin edilecek olan modellerimiz şöyledir:

Model1A: $GSMHC_t=\beta_1 YBVP_t+\beta_2 IHR_GSYIH_t+ \beta_3 GSYIHBH_t+u_t$

Model1B: $GSMHC_t=\beta_1 YBKP_t+\beta_2 IHR_GSYIH_t+ \beta_3 GSYIHBH_t+u_t$

Model2A: $SSY_t=\beta_1 YBVP_t+ \beta_2 IHR_GSYIH_t+ \beta_3 FO_t+u_t$

Model2B: $SSY_t=\beta_1 YBKP_t+\beta_2 IHR_GSYIH_t + \beta_3 FO_t+u_t$

Yukarıda ifade edilen modellere ilişkin kodlamalarda "A" harfi YBVP'nın, "B" harfi ise YBKP'nın kullanıldığını belirtmektedir.

Modellerde kullanılan kısaltmalar ise aşağıda sunulmaktadır.

YBVP: Yabancı Banka Varlık Payı

YBKP: Yabancı Banka Kredi Payı

SSY: Sabit Sermaye Yatırımları

GSYIHBH: Ekonomik Büyüme

IHR_GSYIH: İhracatın GSYIH içindeki payı

GSMHC: Gayri Safi Milli Hasıla

FO: Faiz Oranı

Model1A'nın temel bağımsız değişkeni YBVP, Model1B'nin temel bağımsız değişkeni ise YBKP değişkeni olurken, IHR_GSMH ve GSYIHBH serileri ise her iki modele de kontrol değişkenler olarak dahil edilmektedir.

Yabancı sermayeli bankaların toplam varlıklarının Türk bankacılık sektörü toplam varlıkları içerisindeki payının artması, milli gelirin artmasını sağlayacaktır. Bu nedenle YBVP değişkeninin GSMHC değişkenini pozitif yönde etkilemesi beklenmektedir. Aynı şekilde, Türk bankacılık sektörü toplam kredileri içerisinde yabancı bankaların pazarladıkları kredilerin payı arttıkça GSMH'da artacağından, YBKP değişkeninin GSMHC değişkeni pozitif yönde etkilemesi beklenmektedir. İhracatın artması milli geliri artıracağından, IHR_GSYIH bağımsız değişkeninin artmasının GSMHC bağımlı değişkenini pozitif yönde etkilemesi beklenirken, GSMHBH'nın artması ile GSMHC değişkeninin de artacağı beklenmektedir.

Model2A ve Model2B için bağımlı değişken SSY, bağımsız değişkenler ise, YBVP, YBKP, IHR_GSYIH ve FO'dır. Yabancı sermayeli bankaların varlık payının artması yatırımların artmasını sağlayacaktır. Bu nedenle YBVP değişkeninin artmasının SSY değişkenini pozitif yönde etkilemesi beklenmektedir. Aynı şekilde Türk bankacılık sektörü toplam kredileri içerisinde yabancı bankaların pazarladıkları kredilerin payının artması yatırımları arttıracağından YBKP değişkeninin SSY değişkenini pozitif yönde etkilemesi beklenmektedir. İhracatın artması ise, kapasite artırımını sağlar, dolayısıyla yatırımlar artar. Bu nedenle, IHR_GSYIH'nın SSY'nı pozitif etkilemesi beklenmektedir. Faiz oranlarının düşmesi, yatırım harcamalarının artmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla FO değişkeninin azalmasının SSY'nı artıracağı beklentisi bulunmaktadır.

Modellerde yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenler için Türkiye'nin 1981-2007 periyotları arasındaki yıllık verileri kullanılmaktadır. YBVP ve YBKP'na ilişkin veriler TBB internet sitesinde yer alan Bankalarımız Kitabından alınmış iken, GSMHC'ye (cari fiyatlarla Milyar T.L. cinsinden) Türkiye İstatistik Kurumu'nun internet sitesinde yer alan veritabanından ulaşılmıştır. Kredi tanımlamasında homojenliği sağlamak amacıyla ise, ihtisas kredileri ve ihtisas dışı kredilerin toplamı kullanılmıştır.

IHR_GSYIH, GSYIHBH, SSY(cari fiyatlarla $ cinsinden) ve FO dataları Dünya Bankası'nın WDI (World Development Indicators) veri setinden derlenmiştir.

ANALİZ VE BULGULAR

Türkiye'de yabancı sermayeli bankaların yatırım ve GSMH üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla yukarıda oluşturulan modellere ilişkin elde edilen analiz sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: Analiz Sonuçları

	Model1A	Model1B	Model2A	Model2B
YBVP	**0,487**		**0,650**	
Std. Hata	*0,106*		*0,100*	
t-istatistik	*4,598*		*6,500*	
P-degeri	*0,0001*		*0,0000*	
YBKP		**0,611**		**0,715**
Std. Hata		*0,121*		*0,087*
t-istatistik		*5,054*		*8,205*
P-degeri		*0,0000*		*0,0000*
IHR_GSYIH	**0,505**	**0,419**	**0,404**	**0,324**
Std. Hata	*0,216*	*0,178*	*0,140*	*0,145*
t-istatistik	*2,331*	*2,355*	*2,889*	*2,232*
P-degeri	*0,0285*	*0,0270*	*0,0081*	*0,0325*
GSYIHBH	**0,202**	**0,184**		
Std. Hata	*0,150*	*0,128*		
t-istatistik	*1,347*	*1,140*		
P-degeri	*0,1905*	*0,1642*		
FO			**-0,107**	**-0,0049**
Std. Hata			*0,155*	*0,148*
t-istatistik			*-0,695*	*-0,033*
P-degeri			*0,4936*	*0,9737*
R-Kare	0,647	0,754	0,786	0,774

Model 1A'ya ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçlarında; YBVP ve IHR_GSYIH değişkenleri ile bağımlı değişken olan GSMHC arasında pozitif yönlü istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Fakat GSYIHBH değişkeni için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Tablodan da görüldüğü gibi modelin katsayıları teorik beklentilerimize uygun olarak pozitif işaret almaktadır.

İstatistiksel olarak katsayıların anlamlılığı incelendiğinde ise, YBVP katsayısının %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı, IHR_GSYIH katsayısının %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu görülürken, GSYIHBH değişkeninin ise %10 anlamlılık düzeyinde anlamsız olduğu görülmektedir. Yani söz konusu bağımsız değişkenlerden YBVP ve IHR_GSYIH değişkenleri GSMHC'yi pozitif yönde etkileyip açıklayan önemli değişkenler iken GSYIHBH'nın GSMHC üzerinde açıklama gücü olmadığı görülmektedir.

Modelin açıklama gücünü gösteren R-Kare değeri incelendiğinde ise, 0,647 olarak çıktığı görülmektedir. Bu durum, bağımlı değişkende meydana gelen toplam değişimin %64,7'lik kısmının modelde kullanılan bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını gösterir iken geriye kalan %35,3'lük kısmını ise modelde yer almayan değişkenler tarafından açıklandığı görülmektedir.

Model 1B'ye ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçlarında; YBKP ve IHR_GSYIH değişkenleri ile bağımlı değişken olan GSMHC arasında pozitif yönlü istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Fakat GSYIHBH değişkeni için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Tablodan da görüldüğü gibi modelin katsayıları teorik beklentilerimize uygun olarak pozitif işaret almaktadır.

İstatistiksel olarak katsayıların anlamlılığı incelendiğinde ise, YBKP katsayısının %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı, IHR_GSYIH katsayısının %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu görülürken, GSYIHBH değişkeninin ise %10 anlamlılık düzeyinde anlamsız olduğu görülmektedir. Yani söz konusu bağımsız değişkenlerden YBKP ve IHR_GSYIH değişkenleri GSMHC'yi pozitif yönde etkileyip açıklayan önemli değişkenler iken GSYIHBH'nın GSMHC üzerinde açıklama gücü olmadığı görülmektedir.

Modelin açıklama gücünü gösteren R-Kare değeri incelendiğinde ise, 0,754 olarak çıktığı görülmektedir. Bu durum, bağımlı değişkende meydana gelen toplam değişimin %75,4'lük kısmının modelde kullanılan bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını gösterir iken geriye kalan %26,6'lık kısmını ise modelde yer almayan değişkenler tarafından açıklandığı görülmektedir.

Model 2A'nın analiz sonuçları incelendiğinde YBVP ve IHR_GSYIH ile SSY arasında pozitif yönlü, istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Fakat FO değişkeni için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Tablodan da görüldüğü gibi, modelin katsayıları teorik beklentilerimize uygun işaretleri almaktadır.

İstatistiksel olarak katsayıların anlamlılığı incelendiğinde ise, YBVP ve IHR_GSYIH katsayılarının %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu görülürken, FO değişkeninin ise %10 anlamlılık düzeyinde anlamsız olduğu görülmektedir. Yani söz konusu bağımsız değişkenlerden YBVP ve IHR_GSYIH bağımlı değişken olarak ifade edilen SYY'nı pozitif yönde etkileyip açıklayan önemli değişkenler iken, FO'nın SSY üzerinde açıklama gücü olmadığı görülmektedir.

Modelin açıklama gücünü gösteren R-Kare incelendiğinde ise, 0,786 olarak çıktığı görülmektedir. Bu durum, bağımlı değişkende meydana gelen toplam değişimin %78,6'lık kısmının modelde kullanılan bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını gösterir iken geriye kalan % 21,4'lük kısmının ise modelde yer almayan değişkenler tarafından açıklandığı görülmektedir.

Model 2B'nin analiz sonuçları incelendiğinde YBKP ve IHR_GSYIH ile SSY arasında pozitif yönlü istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Fakat FO değişkeni için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Tablodan da görüldüğü gibi, modelin katsayıları teorik beklentilerimize uygun işaretleri almaktadır.

İstatistiksel olarak katsayıların anlamlılığı incelendiğinde ise, YBKP katsayısının %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı, IHR_GSYIH katsayısının %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu görülürken, FO değişkeninin ise %10 anlamlılık düzeyinde anlamsız olduğu görülmektedir. Yani söz konusu bağımsız değişkenlerden YBKP ve IHR_GSYIH değişkenleri SSY'nı pozitif yönde etkileyip açıklayan önemli değişkenler iken FO'nın SSY üzerinde açıklama gücü olmadığı görülmektedir.

Modelin açıklama gücünü gösteren R-Kare incelendiğinde ise, 0,774 olarak çıktığı görülmektedir. Bu durum, SSY'da meydana gelen toplam değişimin %77,4'lük kısmının YBKP, IHR_GSYIH ve FO tarafından açıklandığını gösterir iken geriye kalan %22,6'lık kısmının ise modelde yer almayan değişkenler tarafından açıklandığı görülmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye'de varlıkları 19. yüzyıla kadar dayanan ve Osmanlı İmparatorluğu'na kaynak sağlamak amacıyla kurulan yabancı bankalar, izlenen dışa kapalı ve korumacı politikalar nedeniyle 1980'lere kadar Türk bankacılık sektöründe sınırlı olarak faaliyet göstermişlerdir. 21. yüzyıla gelindiğinde, gelişmekte olan ülkelerin büyük bir bölümü dışa kapalı yapılarını terk ederek, mal piyasalarında serbestleşmeyi tercih etmişlerdir. Bu tercih ülkeden ülkeye yayılarak, bir müddet sonra finans kesimini etkisi altına almıştır.

Türk finans sistemi de 1980 sonrası süreçte, 24 Ocak 1980 kararlarıyla, tüm dünyayı etkisi altına alan finansal liberalizasyon sürecine dâhil olmuştur. Bu bağlamda diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de yabancı bankaların payı artış göstermiştir. Bu durumun önemli nedenlerinden birisi gelişmiş ülke bankalarının yeni ve karlı pazar arayışlarıdır.

2000 Kasım ve 2001 Şubat tarihlerinde Türkiye ekonomisinde yaşanan krizler bankacılık sektörünü olumsuz yönde etkilemiş ve bankalar bilançolarında önemli zararlar kaydetmiştir. Yaşanan krizlerin sonrasında sektörün daha sağlıklı, olası şoklar karşısında daha dirençli ve bunun kalıcı olması için uygulamaya konulan "Bankacılık Yeniden Yapılandırma Programı" çerçevesinde finans piyasalarının hızlı bir şekilde toparlanması ve makroekonomik göstergelerde sağlanan olumlu gelişmeler Türk bankacılık sektörünün cazibesini artırmıştır.

Türk bankacılık sisteminde varlıkları ve pazarladıkları kredileri hızla artan yabancı bankaların yatırımlar ve GSMH üzerindeki etkileri 1981-2007 yıl aralığında çoklu regresyon modelleri yardımıyla analiz edilmiştir.

Türk bankacılık sektörü toplam varlıkları içerisinde yabancı banka varlıklarının ve Türk bankacılık sektörü toplam kredileri içerisinde yabancı banka kredilerinin artması, yatırımları ve GSMH'yi istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde pozitif yönde etkilemektedir. Dolayısıyla, yabancı banka girişlerindeki artış, yatırımların ve tüketimin daha rekabetçi fiyatlarla ve uygun koşullarda finanse edilmesine imkan sağlayarak yatırımları ve GSMH'yı arttırmaktadır. GSMH'deki artış hem yatırımlar üzerinden gelen endirekt etkiyle hem de tüketimden gelen direkt etkiyle ortaya çıkacaktır.

Sonuç olarak, Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren yabancı bankaların ülke ekonomisine önemli katkıları olduğunu ve sektördeki paylarının artmasının ülke ekonomisi için faydalı olacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

AK, R. (2007). "Yabancı Banka Girişinin Türk Ekonomisine Etkileri", **Mevzuat Dergisi,** 119: 1–16.

AKÇAOĞLU, E. (2008). "**Bankacılıkta Yabancı Sermaye**", http://www. eminakcaoglu, com / 2008/07/bankaclıkta-yabancı-sermaye.html (20.01.2010).

AKGÜÇ, Ö. (1992). **100 Soruda Türkiye'de Bankacılık**. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

ANBAR, A. (2009). "Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'yla Olan Finansal Entegrasyonu: 1800:1914", **Maliye ve Finans Yazıları**, 84: 17–37.

APAK, S. ve TAVŞANCI, A. (2007). "Bankacılık Kredileri ve Yabancı Sermaye Yatırımlarının Politik Riske Göre Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği", **Muhasebe ve Finansman Dergisi,** 3: 31–43.

ATA, A. (2009). "Banka Yabancılaşmasının Türkiye'deki yerli ve Yabancı Bankalar Açısından Karşılaştırılması", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 23(4): 109–124.

BAYRAKTAR, N. and WANG, Y. (2004). "Foreign Bank Entry, Performance Of Domestic Banks and The Sequence Of Financial Liberalization", **World Bank Policy Research Working Paper,** 2: 1–40.

BERGER, N. A., HASAN, I. and KLAPPER, F. L. (2004). "Further Evidence On The Link Between Finance and Growth: An International Analysis Of Community Banking and Economic Performance", **Journal Of Financial Services Research**, 8: 1–51.

BOZOKLU, D. (2003). "Atatürk Döneminde Bankacılık Sistemine ve Gelişimine Genel Bir Bakış", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** XIX (55): 1–21.

BUMİN, M. (2007). **Yeniden Yapılandırma Sonrası Türk Bankacılık Sektörüne Yabancı Banka Girişi.** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

CLAESSENS, S. and GLAESSNER, T. (1998). "Internationalization Of Financial Services In Asia", **World Bank Policy ResearchWorking Paper,** 1911: 1–58.

CRYSTAL, S. J., DAGES, B. G. and GOLDBERG, S. L. (2002). "Has Foreign Bank Entry Led To Sounder Banks In Latin America?", **Current Issues In Economics and Finance,** 8 (1) : 1–6.

CULL, R. and PERİA, M. S. (2007). "Foreign Bank Participation and Crises in Developing Countries", **World Bank Policy Research Working Paper**, 4128: 1–43.

ÇAKAR, V. (2003). **Yabancı Sermayeli Banka Girişleri ve Ulusal Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkileri.** Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Bankacılık ve Finansal Kurumlar Genel Müdürlüğü, TCMB, Ankara.

ÇELİK, T. ve ÜRÜNVEREN, Ç. (2009). "Yabancı Banka Girişlerinin Türk Bankacılık Sektörüne Rekabet Etkisi: 2002-2007", **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2 (2): 42–59.

GÜLOĞLU, B. ve ALTUNOĞLU, A.E. (2002). "Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** 27: 1–29.

KAYNARCALI, A. (1992). **Gelişmeleri, Özellikleri ve Katkılarıyla Yabancı Bankacılık ve Türk Bankacılık Sistemi İçindeki Yabancı Bankalar.** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

KONUKÇU, M. (2008). **Türkiye'de Yabancı Sermayeli Bankalar ve HSBC Örneği.** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.

ÖZER, S. (2008). **Yabancı Bankaların Tercih Edilmesindeki Faktörlerin Analizi.** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

PERİA, M. S. and MODY, A. (2004). "How Foreign Participation and Market Concentration Impact Bank Spreads: Evidence From Latin America", **Journal Of Money Credit and Banking**, 36 (3): 1–32.

SARAÇ, G. (2002). **Bankacılık Krizlerinin Belirleyici Faktörleri, Uluslararası Deneyimler ve Türkiye Değerlendirmesi.** Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Ankara.

TATARİ, B. (2005). "Yabancıların Bankacılık Sektörüne İlgisi", **İzmir Ticaret Odası**. İzmir, http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/B942DEAC-917E-4200-81F5-2D065/74DF75/4914/YabBanka1.pdf (20.10.2009).

TEKEBAŞ, O.G. (2005). "Türkiye'de Finansal Entegrasyon Süreci ve Bankacılıkta Yabancı Sermaye", **Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Stratejik Raporu,** 12: 12–43.

ÜNVER, M. (2007). **Türkiye'den Seçilmiş Makroekonomik Göstergelere Yabancı Banka Girişlerinin Olası Etkileri: 1990-2005.** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

YAYLA, M., KAYA, T. Y. ve EKMEN, İ. (2005). "Bankacılık Sektörüne Yabancı Girişi: Küresel Gelişmeler ve Türkiye", **Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ARD Çalışma Raporları,** 2005/6: 1–41.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRESEL DUYARLILIKLARI İLE ÇEVRESEL DAVRANIŞLARININ YAPISAL EŞİTLİK MODELİYLE ARAŞTIRILMASI

Veysel YILMAZ*
Zeki YILDIZ**
Talha ARSLAN***

Özet: Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin çevresel duyarlılıkları ve tutumlarının çevresel davranışlarına etkisi bir model yardımıyla araştırılmıştır. Verilerin analizinde, gizil değişkenler arasındaki karmaşık nedensel ilişkileri bir model ile betimleyen Yapısal Eşitlik Modelleri(YEM) kullanılmıştır. Geliştirilen modelde çevresel duyarlılığın çevresel tutumdaki değişimin %54' ünü, çevresel tutumların ise çevresel davranıştaki değişimin %28' ini açıkladığı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çevresel Duyarlılık, Çevresel Tutum ve Davranış, Yapısal Eşitlik Modelleri(YEM)

Abstract: In this study, the effect of environmental sensitivities and attitudes of the university students on the environmental behavior was searched with the help of a developed model. Structural Equation Model, that describes the complicated causative relations between the latent variables with a model, was used in the analysis of the data. In the developed model we found that environmental sensitivity explains 54% of the variation in the environmental attitude and environmental attitudes explain 28% of the variation in the environmental behavior.

Keywords: Environmental Sensitivity, Attitude and Behavior, Structural Equation Modeling (SEM)

GİRİŞ

Araştırmacılar, farklı etkenleri dikkate alarak birçok çevresel davranış ve çevresel tutum modelleri geliştirmektedir. Çevresel duyarlılık, çevresel tutum ve çevresel davranış etkileşiminin kabulü, çevreye yönelik davranışların bir model çerçevesinde ele alınarak bir sistematiğe oturtma çabalarını da beraberinde getirmiştir. Literatür incelendiğinde çevresel tutum ve davranışla ilgili farklı modeller görülmektedir. Modellerdeki farklılıkların araştırmacıların konuya bakış açılarından kaynaklandığı söylenebilir. Bazı araştırmacılar çevresel davranışı açıklayan değişken olarak çevresel tutumu kullanmıştır (Chan, 1999; Kaiser, Wölfing ve Fuhrer, 1999; Fraj ve Martinez, 2007; Steg ve Vlek, 2009). Ekolojik ürün satın alma davranışının (EPB) açıklayıcısı olarak çevresel davranış ve çevresel tutumu kullanan araştırmacılar da literatürde mevcuttur (Mstafa, 2007; Tilikidou ve Delistavrou, 2008;Yılmaz, Çelik ve Yağızer, 2009).

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin çevresel duyarlılıklarının ve çevresel tutumlarının çevresel davranışlarına etkisi bir model aracılığıyla araştırılmıştır. Bu amaçla, çevresel davranışı açıklayan değişken olarak öğrencilerin çevresel duyarlılıkları ve çevresel tutumları kullanılmıştır.

LİTERATÜR TARAMASI

Kaiser ve Shimoda (1999), ekolojik davranışları açıklayıcı değişken olarak ekolojik duyarlılıkların kullanılabileceğini ifade etmişler ve önerdikleri YEM ile bireylerin çevreye zarar verdikleri hareketlerden dolayı duydukları suçluluk hissinin çevresel duyarlılıklarındaki değişimin %44'ünü, bireylerdeki çevresel duyarlılığın ise çevresel davranışlarındaki değişimin %55' ini açıkladığını belirtmişlerdir. Kaiser, Wölfing ve Fuhrer (1999), çevresel

* Doç. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü
** Doç. Dr. ,Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü
*** Arş. Gör. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü

tutumların, ekolojik davranışın açıklayıcı değişkeni olarak kullanılabileceğini ifade etmişler, kurdukları YEM'de çevresel bilgi ve çevresel değerlerin ekolojik davranışa olan ilgideki değişimin %40'ını açıkladığını ve ekolojik davranışa olan ilginin de genel ekolojik davranıştaki değişimin %75'ini açıklayabildiğini bulmuşlardır. Kaiser ve Wilson (2000), genel ekolojik davranış modelinin farklı kültürlerdeki geçerliliğini araştırmışlar, modelin İsviçre'deki ve California'daki bireylerin ekolojik davranışlarının ölçülmesinde de kullanılabileceğini ve ölçeğin her iki kültürde de geçerliliğinin olduğunu saptamışlardır.

Tilikidou ve Delistavrou (2006), Yunanistanlı tüketicilerin ekolojik davranışları ile çevresel duyarsızlıkları arasında negatif korelasyon olduğunu, ayrıca yüksek eğitimli kadınların diğerlerine oranla daha çok ekolojik aktivitelere katıldığı bulgularına ulaşmışlarıdır. Fraj ve Martinez (2007), çevresel tutumların ekolojik davranışın açıklayıcısı olduğunu önerdikleri bir yapısal eşitlik modelinde göstermişlerdir. Nakıboğlu (2007), orta yaş üzeri, evli ve yüksek öğretim mezunu olan bireylerin bulunduğu gruptakilerin çevreye duyarlı bir ürüne, diğerlerine oranla daha fazla ödeme yapmayı uygun gördüklerini ve çevreci satın alma davranışı gösterdiklerini saptamıştır.

Yılmaz, Çelik ve Yağızer (2009) çevresel duyarlılığın çevresel davranışı direkt olarak etkilemediğini, ancak çevresel tutum geliştirenlerin çevresel davranış sergileyerek ekolojik ürün satın alma davranışı gösterdiklerini belirlemişlerdir. Öğrenciler üzerinde çevresel sorun ve tutumlara yönelik çalışma yapan Ek vd. (2009), üniversite öğrencilerinin %85,3'ünün çevre sorunlarına duyarlı olduklarını ancak %86,5'inin ise çevre ile ilgili herhangi bir derneğe üyeliğinin bulunmadığını saptamıştır. Dono, Webb ve Richardson (2009), üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada çevresel tutumlar ve çevresel davranışlar arasında anlamlı ilişkinin olduğunu bulmuştur. Steg ve Vlek (2009), bireylerin çevresel davranışları açıklanmak istendiğinde bununla ilgili olan çevresel tutumlarının öncelikli olarak incelenmesi gerektiğini belirtmiş ve çevresel tutumlarının değiştirildiğinde bunun davranışa da yansıyabileceğini söylemişlerdir.

YÖNTEM

Yapısal Eşitlik Modeli

Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin çevresel duyarlılıklarının, çevresel tutum ve davranışlarına etkisi araştırılmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için, nedensel ilişkileri bir model yardımıyla ortaya koyan ve bulunan modeli çeşitli uyum ölçütlerine göre uygunluğu hakkında bilgi veren yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır. Yapısal eşitlik modelleri (YEM) gözlenen ve gözlenemeyen (gizil-latent) değişkenler arasındaki nedensel ilişkilerin sınanmasında kullanılan kapsamlı bir istatistiksel tekniktir. Teknik olarak YEM, doğrusal yapı eşitlik setindeki bilinmeyen parametrelerin tahmin edilmesinde kullanılır (Yılmaz, 2004: 79). Yapısal eşitlik modelleri biyoloji, ekonomi, pazarlama ve tıbbi araştırmaları kapsayan birçok bilim dalında kullanılmaktadır (Raykov ve Marcoulides, 2006: 1).

Modelin Uygunluğunun Değerlendirilmesi

Yapısal Eşitlik Modelinde kullanılan birden fazla model uyum iyiliği test istatistikleri bulunmaktadır. Literatür tarandığında YEM' de en çok kullanılan test istatistikleri; benzerlik oranı ki-kare istatistiği *(χ^2)*, ortalama hata karekök yaklaşımı test istatistiği *(RMSEA)*, uyum iyiliği testi test istatistiği *(GFI)* ve düzeltilmiş uyum iyiliği test istatistiği *(AGFI)*dir. *{χ^2 /s.d.}* değerinin 3'ten küçük olması kabul edilebilir uyumun olduğunu göstermektedir. *RMSEA* değerinin 0,05'ten küçük olması mükemmel uyumu, 0,05< *RMSEA* <0,1 arası mükemmele yakın değere, *RMSEA* > 0,1 değeri ise kötü uyuma karşılık gelmektedir. *GFI* istatistiği Regresyon Analizinde kullanılan belirlilik katsayısı *(R^2)* istatistiğine benzer bir şekilde kullanılmaktadır. *AGFI* istatistiği ise yine Regresyon Analizinde kullanılan düzeltilmiş belirlilik katsayısına benzer bir şekilde kullanılmaktadır. *AGFI* ve *GFI* istatistikleri 0 ile 1 arasında değerler almaktadır ve genellikle 1'e yakın değerler alması modelin iyi uyum gösterdiği anlamına gelmektedir (Raykov ve Marcoulides, 2006: 43). Ayrıca test istatistiklerinden Mardia-Based Kappa değerinin 0' a yakın olması ve Relative Multivariate Kurtosis değerinin 1' e yakın olması, modelin normallik varsayımını sağladığını göstermektedir.

Ölçme Aracı

Çalışmada kullanılan ölçme aracı, Kaiser ve Wilson (2000), Fraj ve Martinez (2007), Tilikidou ve Delistavrou (2008), Yılmaz, Çelik ve Yağızer (2009) çalışmalarından yararlanılarak hazırlanmıştır. Ölçme aracında, tutum ve davranış ifadeleri 5'li likert ölçeği ile ölçülmüştür. Ölçme aracında çeşitli tutum ve davranışları içeren 41 ifade bulunmaktadır. Ölçme aracının güvenilirliği Cronbach Alpha katsayısı yardımıyla belirlenmiştir. Modelde yer alan

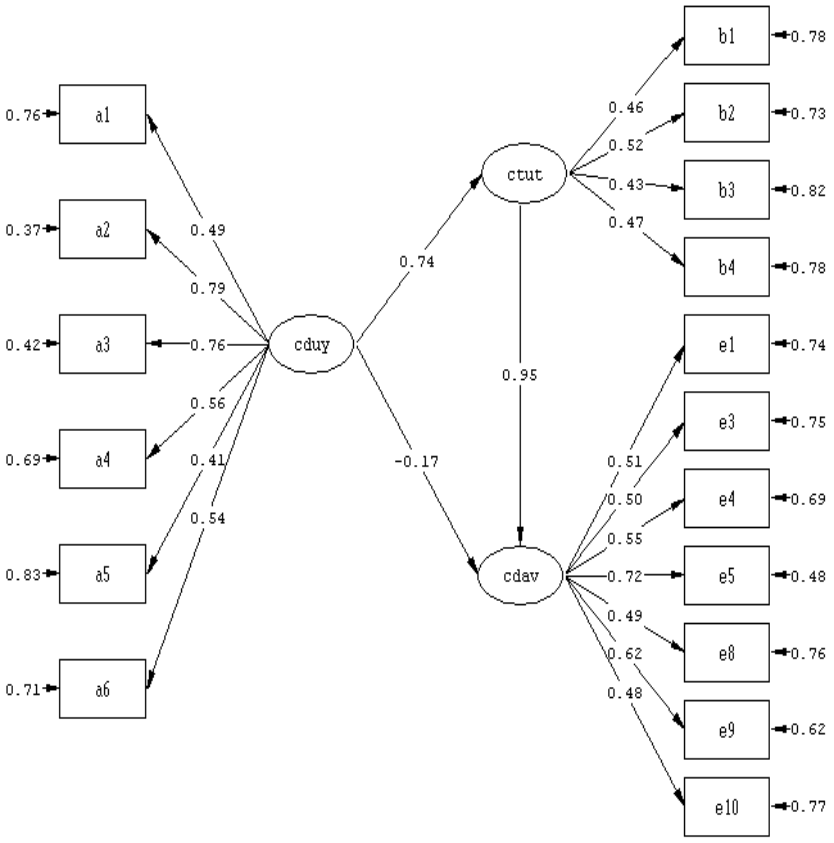
faktörlere ilişkin güvenilirlik ölçütü olan Cronbach Alfa (α) değerleri Tablo2' de verilmiştir. Cronbach Alfa (α) değerlerinin 0,50 ile 0,60 arasında olması"güvenilire yakın" ve 0,60 ile 0,80 arasında olması ise "oldukça güvenilir" olduğunu göstermektedir. Tablo 2' den görüleceği gibi hesaplanan Cronbach Alfa(α) değerlerinden iki tanesi (çevresel duyarlılık "cduy" ve çevresel davranış "cdav") 0,60 ile 0,80 arasında, bir tanesi (çevresel tutum "ctut") ise 0,50 ile 0,60 arasında bulunmaktadır.

Örneklem

Örneklem hacminin belirlenmesinde "Kabul edilebilir hata düzeyini esas alan yöntem" kullanılmıştır. Anakitledeki çevresel duyarlılık, tutum ve davranışlara ilişkin oranlar bilinmediği için p ve q değerleri 0,5 alınmış ve mümkün en büyük örneklem hacmine ulaşılmıştır. Anketin uygulanacağı birim sayısı, $n= \{z^2pq\}/ d^2$ formülü yardımıyla hesaplanan denklemde; 0,05 anlamlılık düzeyinde z=1,96; d(duyarlılık)=0,05 ve p ve q değerleri 0,5 olmak üzere örneklem hacmi 384 olarak hesaplanmıştır. 2009 yılı Mayıs ayında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi yerleşkesi içerisinde rassal olarak seçilen 400 öğrenci ile yüz yüze görüşülerek anket uygulanmıştır. Ana kitledeki cinsiyet oranları dikkate alınarak 180 erkek ve 220 kadın örnekleme girmiş ancak kadınların 34 kadın, 63 erkek öğrencinin anketleri tam doldurmadığı belirlenmiştir.

Araştırma Modeli ve Hipotezler

Çalışmada kullanılan modelde (Şekil1) öğrencilerin çevresel davranışlarının açıklayıcısı olarak çevresel duyarlılıkları ve çevresel tutumları kullanılmıştır. Bu çalışma model ve hipotezler bakımından Kaiser ve Shimoda (1999), Kaiser, Wölfing ve Fuhrer (1999), Kaiser ve Wilson (2000) çalışmalarının Türkiye uyarlaması olarak görülebilir.

Şekil1. Öğrenicilerin Çevresel Davranış Modeli(ÖÇDM)

Bu çalışmada, H_1, H_2 ve H_3 olarak tanımlanan üç hipotez incelenmektedir. Şekil1 dikkate alındığında "cduy"→"ctutu" arasındaki ilişkinin H_1, "cduy"→"cdav" arasındaki ilişkinin H_2 ve "ctutu"→"cdav" arasındaki ilişkinin ise H_3 hipotezini temsil ettiği görülmektedir. Çevre sorunlarıyla karşılaşan bireyden, kendisini etkileyen sorun karşısında bir tepki göstermesi beklenmektedir. Beklenilen bu tepki çevre sorunlarına gösterilen duyarlılık kavramını tanımlar. Kaiser ve Shimoda (1999) bireylerin çevreye duyarlılıkları arttıkça buna paralel olarak da çevresel tutumlarının artacağını belirtmişlerdir. Çalışmada çevresel duyarlılık ve çevresel tutum arasındaki ilişkiyi araştırmak için H_1 geliştirilmiştir.

Çevresel tutumlar ile çevresel davranış arasındaki ilişki Kaiser ve Shimoda (1999) tarafından araştırılmıştır. Ayrıca bu çalışmada çevresel duyarlılık ile çevresel davranış arasındaki ilişkiyi sınamak için H_2 test edilmiştir. Kişilerin tüm davranışlarında çevresel faydayı sürekli olarak gözetmeleri çevresel davranış sergilediklerini göstermektedir. Çevresel tutum ve davranış arasındaki ilişkinin varlığını ortaya koyabilmek için H_3 ileri sürülmüştür.

Tablo1. Araştırma Hipotezleri

	Hipotezler
H_1	Çevresel duyarlılık arttıkça çevresel tutum artar.
H_2	Çevresel duyarlılık arttıkça çevresel davranış artar.
H_3	Çevresel tutum arttıkça çevresel davranış artar.

BULGULAR

Betimleyici Bulgular

Araştırmaya katılanların %38,6'sı erkeklerden ve %61,4'ü ise kadınlardan oluşmaktadır. Çalışmada kullanılan ölçekte analiz sonucunda bulunan faktörlerin içinde yer alan değişkenler ve bunlara ilişkin ortalamalar Tablo 2'de yer almaktadır. Faktörler içinde yer alan ifadeler incelendiğinde, "cduy" faktörü içinde "Doğaya zararlı olup olmadığına bakmadan fabrikaların üretimde bulunması beni korkutuyor." ifadesi en yüksek ortalamaya (4,37) sahiptir. "ctut" faktörü içinde "İki ürün arasında seçim yapmak gerekirse, insanlara ve çevreye en az zarar ürün satın alınmalıdır." ifadesi en yüksek ortalamaya (3,98) sahiptir. "cdav" faktörü içinde "Doğal dengeyi bozmadığı için ekolojik ürünleri tercih ediyorum." ifadesi en yüksek ortalamaya (3,52) sahiptir. Faktörlere ilişkin ortalamalara bakıldığında en yüksek ortalamaya "cduy" (4,17) faktörünün sahip olduğu bunu sırasıyla "ctut" (3,52) ve "cdav" (2,62) izlediği görülmektedir.

"Doğaya zararlı olup olmadığına bakmadan fabrikaların üretimde bulunması beni korkutuyor." ifadesine tamamen katıldığını belirtenlerin %26,8' i erkeklerden ve %66,1' i ise kadınlardan oluşurken, araştırmaya katılanların tamamı dikkate alındığında %55,4' ünün bu ifadeye tamamen katıldığı görülmüştür. "Hayvanların kürkleri için avlanmaları beni çileden çıkarıyor." ifadesine tamamen katıldığını belirtenlerin %31,1'i erkeklerde ve %68,9'u ise kadınlardan oluşurken, araştırmaya katılanların tamamı dikkate alındığında %40,3' ünün bu ifadeye tamamen katıldığı görülmüştür. Çevresel duyarlılık faktörü dikkate alındığında çevre konusunda kadınların erkeklerden daha hassas ve ilgili oldukları görülmektedir.

Tablo2. Faktörlerin İçinde Yer Alan İfadeler ve Ortalamaları

Faktörler / Cronbach Alfa(α) / ifadeler	$\bar{x}$	$\bar{x}_{Erkek}$	$\bar{x}_{Kadın}$	$t_{cinsiyet}$
Çevresel Duyarlılık(cduy)/ Cronbach Alfa(α)= 0,75				
a1.Dünyanın efendisi olarak insan, istediği gibi doğal kaynakları dağıtma hakkına sahiptir fikri beni kızdırıyor.	4,21	4,06	4,31	
a2. Doğaya zararlı olup olmadığına bakmadan fabrikaların üretimde bulunması beni korkutuyor.	4,37	4,03	4,58	-3,97
a3. Gelecek nesillere temiz bir dünya bırakamamak düşüncesi beni endişelendiriyor.	4,35	4,05	4,53	p<0,001
a4. Hayvanları kürkleri için avlamaları beni çileden çıkarıyor**.**	4,02	3,76	4,29	
a5. Geri dönüşümün sonucunda elde edilen katkı topluma yarar sağlar.	4,08	3,84	4,23	
***a6.**Çevre kirliği sorununun abartıldığını düşünüyorum.	3,99	3,79	4,12	
Çevresel Tutum(ctut) / Cronbach Alfa(α)= 0,53				
b1.Çevreye yararı olacaksa, çevreye dost yoldan üretilen, işlenen ve paketlenen ürünlere daha fazla ödeme yapılabilir.	3,53	3,26	3,70	
b2.İki ürün arasında seçim yapmak gerekirse, insanlara ve çevreye en az zarar veren ürün satın alınmalıdır.	3,98	3,80	4,09	-4,07
b3. Kapları ve kutuları başka amaçlar için kullanabilecek ürünler tercih edilmelidir.	3,73	3,56	3,83	p<0,001
b4.Çevreyi koruma adına yapılan tepkisel eylemler çevreye fayda sağlar.	2,83	2,68	2,92	
Çevresel Davranış(cdav) / Cronbach Alfa(α)= 0,74				
e1. Arkadaş sohbetlerinde çevre sorunlarını tartışıyorum.	2,76	2,62	2,84	
e3.Çöpleri ayırarak atarım.	3,20	2,94	3,37	
e4.Çevreye zarar veren firmaların ürünlerini satın almıyorum	2,90	2,74	3,01	
e5. Aile bireylerimi ve arkadaşlarımı çevreye zarar veren ürünleri almamaları için ikna etmeye çalışırım.	3,10	2,85	3,25	
e8.Çevreyi korumak adına yaşam tarzımı değiştirdim.	2,47	2,37	2,53	-2,63
e9. Doğal dengeyi bozmadığı için ekolojik ürünleri tercih ediyorum.	3,52	3,27	3,68	p=0,009
e10. Benzeri ürünlere göre pahalı da olsa ekolojik ürünleri satın alıyorum.	2,98	2,65	3,18	
(*) lı ifadeler ters çevrilmiştir.				

Cinsiyet değişkeni dikkate alındığında "a2", "a4", "a5", "a6", "b2" ve "e3" ifadelerine verilen yanıt ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Bu ifadelere ilişkin *t* istatistikleri sırasıyla -5,21(p<0,001), -3,30(p<0,001), 2,98(p<0,01), 2,64(p<0,01), -2,41(p<0,05) ve -3,26(p<0,001) olarak hesaplanmıştır.

"Geri dönüşüm sonucunda elde edilen katkı topluma yarar sağlar." ifadesine tamamen katıldığını belirtenlerin %30,7' si erkeklerden ve %69,3' ü ise kadınlardan oluşurken araştırmaya katılanların tamamı dikkate alındığında %41,9' unun bu ifadeye tamamen katıldığı görülmüştür. "Çevre kirliliği sorununun abartıldığını düşünmüyorum." ifadesine tamamen katıldığını belirtenlerin %30,4' ü erkeklerden ve %69,6' sı ise kadınlardan oluşurken araştırmaya katılanların tamamı dikkate alındığında %38' inin bu ifadeye tamamen katıldığı görülmüştür. "İki ürün arasında seçim yapmak gerekirse insanlara ve çevreye en az zarar veren ürün satın alınmalıdır." ifadesine tamamen katıldığını belirtenlerin %27,9' u erkeklerden ve %72,1' i ise kadınlardan oluşurken araştırmaya katılanların tamamı dikkate alındığında %34,3' ünün bu ifadeye tamamen katıldığı görülmüştür. Çevresel duyarlılıkla paralel olarak çevresel tutumlarda da kadınların ortalamaları erkeklerin ortalamalarından yüksek çıkmıştır.

"Çöpleri ayırarak atarım." ifadesine her zaman yanıtını verenlerin %32,4' ü erkeklerden ve %67,6' sı ise kadınlardan oluşurken araştırmaya katılanların tamamı dikkate alındığında %11,2' sinin bu ifadeye her zaman yanıtını verdiği görülmüştür. Çevreyi korumada etkin bir rol oynayan geri dönüşüme katılım derecesinin kadınların erkeklere oranla daha yüksek olması çevresel duyarlılıktaki farklılığın yansıması olarak düşünülebilir.

Genel olarak çalışma incelendiğinde çevresel tutum ve davranış konularında kadınların erkeklerden daha duyarlı ve bilinçli oldukları söylenebilir. Ayrıca erkek ve kadınlar arasında çevresel duyarlılık, tutum ve davranış açısından

anlamlı bir farklılık olduğu Tablo2'deki *t* istatistiklerinden görülmektedir("cduy" için *t*=-3,97; "ctut" için *t*=-4,07 ve "cdav" için *t*=-2,63).

YEM Bulguları

Verilerin analizinde LISREL 8.74 programı kullanılmıştır. Modelin uyum ölçütleri; χ^2 = 487,77; *s.d.*=291; χ^2 / s.d =1,68; *RMSEA*=0,047; *NFI*=0,92; *NNFI*=0,97; *PNFI*=0,83; *CFI*=0,97; *IFI*= 0,97; *RFI*=0,91; *RMR*=0,068; *GFI*=0,89; *AGFI*=0,87 olarak hesaplanmıştır. Uyum ölçütleri incelendiğinde modelin kabul edilebilir sınırlar içinde kaldığı söylenebilir. (Model uyum ölçütleri için bakınız; Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller (2003); Byrne (1998); Hayduk (1987); Jöreskog ve Sorbom (2001)). Modele ilişkin normallik varsayımını sınayan test istatistiklerinden; Mardia-Based Kappa değeri 0,18 olarak ve Relative Multivariate Kurtosis değeri ise 1,18 olarak hesaplanmış ve normallik varsayımının sağlandığı görülmüştür.

"Öğrencilerin Çevresel Davranışları Modeline (ÖÇDM)" ilişkin R^2 değeri 0,28 olarak bulunmuştur. Yapısal eşitlikler, hipotezlere ilişkin sonuçlar ve standartlaştırılmış parametre tahmin değerleri Tablo4' te verilmiştir. Tablo 4'e bakarak; "çevresel duyarlılık (cduy)" faktöründeki bir birimlik artışın "çevresel tutum (ctut)" da 0,74 birimlik ve "çevresel tutum (ctut)" faktöründeki bir birimlik artışın "çevresel davranış (cdav)" de 0,95 birimlik artışa sebep olduğu söylenebilir. Ayrıca "cduy" → "cdav" ilişkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmadığından H_2 doğrulanamamıştır. "cdav" a ilişkin yapısal eşitlik modeline ait R^2 değeri 0,28'tir. Bu R^2 değeri ele alınan faktörün "cdav" daki değişimin %28' ini açıkladığını ve değişimin %72'sinin ise modelde yer almayan faktörlerle açıklanabileceğini göstermektedir.

Tablo4. Std. parametre tahmin değerleri, *t* değerleri ve hipotezler

Hipotezler	**Faktörler arası ilişkiler**	**Standartlaştırılmış parametre tahmin değerleri**	***t* değerleri**	**Sonuçlar**
H_1	(cduy)→(ctut)	0.74	6.42	Doğrulandı
H_2	(cduy)→(cdav)	-0.17	-0.90	*Doğrulanamadı*
H_3	(ctut)→(cdav)	0.95	3.56	Doğrulandı
		Yapısal eşitlikler;		
	ctut = 0.74*cduy		(R^2=0.54)	
	cdav = -0,17*cduy+ 0.95*ctut		(R^2=0.70)	
		İndirgenmiş Yapısal Eşitlik		
	ctut = 0.74*cduy		(R^2=0.54)	
	cdav = 0.95*ctut		(R^2=0.28)	

Üniversite öğrencilerinin çevresel duyarlılıklarının ve çevresel tutumlarının artmasının, çevresel davranışlarının üzerinde arttırıcı etki gösterdiği söylenebilir. Tablo4 dikkate alındığında "cduy" daki bir birimlik artışın "ctut" da 0,74 birimlik artışa ve "ctut" daki bir birimlik artışın ise "cdav" da 0,95 birimlik artışa sebep olabileceği söylenebilir. Ayrıca Tablo5'de faktörlere ilişkin korelasyon matrisi verilmiştir.

Tablo5. Faktörlere ilişkin korelasyon matrisi

	cduy	ctut	cdav
cduy	1.00		
ctut	0.83	1.00	
cdav	0.74	0.53	1.00

Çevresel duyarlılık çevresel tutumdaki değişimin %54' ünü açıklarken, çevresel tutumlar çevresel davranıştaki değişimin %28' ini açıklamaktadır.

SONUÇ

Yapılan çalışma sonucunda çevresel davranışın açıklayıcısı olarak çevresel tutumların kullanılabileceği (cduy→ctut) ortaya çıkmıştır. Bu bulgu literatürde faklı kültürlerde yapılan çalışmalarda (Kaiser & Shimoda, 1999; Dono, Webb ve Richardson, 2009) elde edilen bulgularla örtüşmektedir. Çalışmanın üniversite öğrencileri üzerinde uygulandığı dikkate alındığında, Kaiser & Wilson (2000) California'daki öğrenciler üzerinde yaptıkları çalışmanın sonuçlarıyla da benzerlik gösterdiği görülmektedir. Ayrıca çalışmadaki bulgulardan biri olan çevresel tutum ve çevresel davranış arasındaki anlamlı ilişki (EA→EB) Dono, Webb ve Richardson (2009) çalışmasındaki bulgularla paralellik göstermektedir. Yılmaz, Çelik ve Yağızer (2009) yaptıkları çalışma sonucunda çevresel duyarlılık ile çevresel davranış arasında direkt bir ilişkinin olmadığını göstermişlerdir. Bu çalışmada kullanılan modelde de çevresel duyarlılık ile çevresel davranışı arasında (cduy→cdav) istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin bulunamaması Yılmaz, Çelik ve Yağızer (2009) çalışmalarındaki bulguları doğrular niteliktedir.

Bolaane (2006) ve Sidique, Lupi ve Joshi (2010) yaptıkları çalışmada eğitim durumunun geri dönüşüme katılımı etkilediğini söylerken, bu çalışmada ek olarak cinsiyetin de geri dönüşümle ilgili davranışları sergilemede anlamlı bir etkisinin olduğu saptanmıştır. Bu sonuç "Çöpleri ayırarak atarım." ifadesine ilişkin oranlar incelendiğinde görülmektedir. Yapılan bu çalışma bulguları kadınların erkeklere oranla daha fazla çevresel duyarlılık ve tutumlara sahip olduğunu göstererek, Tilikidou ve Delistavrou (2006)' nun yüksek eğitimli kadınların ekolojik aktivitelere katılımının diğerlerine oranla daha çok olduğu görüşünü desteklemektedir.

Üniversite öğrencilerinin gelecekte aktif tüketici olacağı söylenebilir. Tüketim biçimlerinin şekillenmesinde eğitimin etkisi büyüktür. Şimdi öğrenci olan bireylere eğitim hayatları sürecinde çevre ile ilgili dersler vererek, aktif tüketici olacakları ileriki zamanlarda çevreye daha duyarlı bireyler olması sağlanabilir. Steg ve Vlek (2009) çevresel tutumların değiştirildiğinde bunun davranışa da yansıyabileceğini söylemişlerdir. Eğitimin başlangıç noktasının aile olduğu kabul edildiğinde, gelecekte aile kuracak olan üniversite öğrencilerinin eğitim hayatlarında aldıkları çevre derslerinin etkisi çocuklarının çevreye karşı tutumlarını ve davranışlarını etkileyecektir. Bu etkileşim döngüsü, gelecekte çevreye daha duyarlı ve ekolojik ürün tüketen bireylerin yetişmesine ve toplumda yer almasına katkı sağlayabilir. Üniversitede çevresel duyarlılıkla ilgili derslerin okutulması ve öğrencilerin çevreci aktivitelere yönlendirilmesi gelecek nesillerin çevreci bireyler olarak yetişmesini sağlayabilir.

Genel olarak çalışma sonucunda elde edilen bulgulara bakıldığında kadınların, erkeklere oranla daha çevreci oldukları söylenebilir. Öğrencileri çevresel davranışlarında kültürel faklılığın etkilerinin olup olmadığının anlaşılabilmesi için bu çalışmanın farklı ülkelerde de uygulanması ve kültürler arası karşılaştırmaların yapılması literatür açısından faydalı olacaktır. Kullanılan model Türkiye uyarlaması niteliğinde olduğundan, daha büyük hacimli örneklemlerde ve farklı kültürlerde geçerliliğinin sınanmasına ihtiyaç vardır.

Bu çalışma Eskişehir Osmangazi Üniversitesi öğrencilerine uygulandığından çalışmadaki çıkarsamalar bu üniversiteye benzer özelliklere sahip öğrencilerin öğrenim gördüğü üniversitelere de genellenebilir.

KAYNAKLAR

BOLAANE, B. (2006). "*Constraints to Promoting People Centred Approaches in Recycling*" **Habitat International** 30: 731–740.

BYRNE, M. B. (1998) **Structural Equation Modeling with LISREL, PRELIS and SIMPLIS: Basic Concepts, Applications, and Programming**. New Jersey: Lawrence Erlbaum.

CHAN, R. Y. (1999). "*Environmental Attitudes and Behavior of Consumers in China*" **Journal of International Consumer Marketing** 11(4): 25-52.

DONO, J., Webb, J., & Richardson, B. (2009). "*The Relationship Between Environmental Activism, Pro-Environmental Bahaviour and Social Identity*" **Journal of Environmental Psychology** (Article in Press): 1-9.

EK, H. N., Kılıç, N., Öğdüm, P., Düzgün, G., & Şeker, S. (2009). Attitudes and Sensitivities of First and Final Year Students, Receiving Education at Different Academical Branches of Adnan Menderes University, Aimed at Environmental Problems. Kastamonu Journal of Education 17(1): 125-136.

FRAJ, E., & Martinez, E. (2007). "*Ecological Consumer Behaviour: An Emprical Analysis*" **International Journal of Consumer Studies** 31: 26-33.

HAYDUK, L. A. (1987). **Structural equation modeling with LISREL: Essentials and Advances**. Baltimore: John Hopkins.

JÖRESKOG, K. & Sorbom, D. (2001). **LISREL 8: User's Reference Guide**. Chicago: Scientific Software International Inc.

KAISER, F. G., & Shimoda, T. A. (1999). "*Responsibility As A Predictor Of Ecological Behaviour"* **Journal of Environmental Psychology** 19: 243-253.

KAISER, F. G., & Wilson, M. (2000). "*Assessing People's General Ecological Behavior: A Cross-Cultural Measure"* **Journal of Applied Social Psychology** 30(5): 952-978.

KAISER, F. G., Wölfing, S., & Fuhrer, U. (1999). "*Environmental Attitude and Ecological Behaviour*" **Journal of Environmental Psychology** 19: 1-19.

MOSTAFA, M. M. (2007). "*A Hierarchical Analysis of the Green Consciousness of the Egyptian Consumer*" **Psychology & Marketing** 24(5): 445-473.

NAKIBOĞLU, B. (2007). "*Tüketimin Çevreci Boyutu: Çevreci Tutum Ve Davranışlara Göre Pazar Bölümlemesi*" **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** 16(2): 423-438.

RAYKOV, T., & Marcoulides, G. A. (2006). **A First Course In Structural Equation Modeling**. London: Lawrence Erlbaum Associates.

SCHERMELLEH-ENGEL, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). "*Evaluating the Fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-of-Fit Measures*" **Methods of Psychological Research Online** 8(2): 23-74.

SIDIQUE, S. F., Lupi, F., & Joshi, S. V. (2010). "*The Effects of Behavior and Attitudes on Drop-Off Recycling Activities"* **Resources, Conservation and Recycling** 54: 163–170.

STEG, L., & Vlek, C. (2009). "*Encouraging Pro-Environmental Behaviour: An İntegrative Review and Research Agenda*" **Journal of Environmental Psychology** 29: 309-317.

TILIKIDOU, I., & Delistavrou, A. (2006). "*Consumers' Ecological Activities and Their Correlates"* July11,2009,http://www.ctw-congress.de/ifsam/download/track_9/pap00169.pdf

TILIKIDOU, I., & Delistavrou, A. (2008). "*Types And Influential Factors of Consumers' Non-Purchasing Ecological Behaviors*" **Business Strategy and the Environment** 18: 61-76.

YILMAZ, V. (2004). "*Lisrel İle Yapısal Eşitlik Modelleri: Tüketici Şikayetlerine Uygulanması*" **Anadolu Üniversitesi. Sosyal Bilimler Dergisi** 4(1): 77-90.

YILMAZ, V., Çelik, H. E., & Yağızer, C. (2009). "*Çevresel Duyarlılık ve Çevresel Davranışın Ekolojik Ürün Satın Alma Davranışına Etkilerinin Yapısal Eşitlik Modeliyle Araştırılması"* **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** 9(2): 1-14.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

VAKIF ÜNİVERSİTESİ TERCİHİNİN ANALİTİK HİYERARŞİ SÜRECİ İLE BELİRLENMESİ

Nihan ÖZGÜVEN[1]

Özet: Günümüzde, devlet üniversitelerinin sayısının artmasıyla beraber vakıf üniversitelerinin de sayısı artmıştır. Bunun sonucu olarak üniversite tercihi yapacak kişilere çok fazla seçenek sunulmaktadır. Vakıf üniversiteleri fiyat, fiziki ortam, akademik kadro gibi pek çok özellik bakımından farklılaşmaktadır. Genel olarak, üniversite tercihi yapacak bir kişinin üniversitede aradığı özellikler farklıdır. Bu bağlamda, çok fazla üniversite seçeneği içinde kişi tercih yapmakta zorlanmaktadır. Çalışmanın amacı, analitik hiyerarşi süreci ile vakıf üniversitesi tercih edecek bir kişinin vakıf üniversitesi tercih sıralamasının belirlenmesidir. Bu kapsamda, İzmir ili sınırları içinde faaliyet gösteren vakıf üniversiteleri çalışma kapsamına alınmıştır. Belirlenen kriterler kapsamında tercih sıralaması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vakıf Üniversiteleri, Üniversite Tercihleri, Analitik Hiyerarşi Süreci

DETERMINING THE FOUNDATION OF UNIVERSITY PREFERENCES WITH ANALYTIC HIERARCHY PROCESS

Abstract: Today, the number of private universities has increased with the increasing number of state universities. As a result, the university will profile people who are too many choices. Foundation universities price, physical environment, differ in many features, such as academic staff. In general, the university will make the profile features of a person different from looking at the university. In this context, a lot of people in the university option for choice, being forced. The aim of the study, the analytical hierarchy process in a person's private universities and private universities will prefer to determine the order of preference. In this context, private universities operating in the province of Izmir, were studied. Made under the order of preference specified criteria.

Key Words: Private Universities, The University Preferences, Analytical Hierarchy Process

GİRİŞ

İnsanoğlu, hayatı boyunca birçok karar almak zorunda kalmakta, bu kararları verirken tercih yapma güçlüğü çekmektedir. Üniversite tercihi insan hayatı içinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü hayatına, geleceğine yön verecek adımı üniversitesini tercih ederek atmaktadır. Üniversiteye girecek bir kişi hayatı boyunca nasıl bir işle uğraşacağını ve geleceğini belirleyecektir. Seçtiği üniversite ve bölüm ona ve ailesine kazanç getirecektir. Bu nedenler ile, üniversiteye girecek öğrenci için en doğru kararın verilmesi oldukça önemli bir konu olmaktadır.

Üniversite seçiminde özellikle vakıf üniversitelerinin tercih edilmesinde, objektif kriterlerin yanında çok sayıda subjektif kriterlerin de dikkate alınması gerektiğinden, çok kriterli karar verme yöntemleri olan AHP'nin kullanılması daha uygun olacağı söylenebilmektedir. Bazı kararlarda tek bir kritere göre karar vermek mümkün iken, bazı kararlarda birden çok kritere dayalı olarak karar vermek gerekmektedir. Üniversite tercihi de bu kararlardan birisidir. Çok fazla kriterin etkisiyle verilecek bir karardır.

Bu çalışmada, vakıf üniversitesi seçimi sorununa Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) ile çözüm önerisi sunulmuştur. Önerilen AHP'de objektif bir takım kriterlerin yanı sıra tüketiciye ilişkin subjektif kriterler de dikkate alınmıştır. Bu nedenle, objektif ve subjektif kriterler dikkate alarak üniversite seçim yapılabilmesi için AHP kullanılmıştır.

VAKIF ÜNİVERSİTELERİ

Öğrenci sayısının fazla olması, bunun sonucu olarak öğrencilerin birçoğunun iyi puan almasına rağmen vakıf üniversitelerine yerleşememeleri sadece öğrenciler için değil, aynı zamanda ülke ekonomisi içinde olumsuz bir

[1] Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü nihan.ozguven@deu.edu.tr

durumdur. Çünkü, üniversite mezunu kişi sayısının nüfusa oranı yüksek olursa, ülkenin kalkınması o derece yükselecektir.

Yeni açılan üniversiteler ile beraber birçok kişinin üniversiteli olması sağlanmaktadır. Yeni açılan üniversiteler, bölgeler arası eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için gelişmesi istenen bölgelere açılmaya çalışılsa bile, üniversitelerin özellikle büyük şehirlerde toplanma eğilimi henüz daha kırılmamıştır. Sadece devlet üniversiteleri değil vakıf üniversiteleri de daha çok büyük şehirlerde açılmaya başlamıştır.

Türkiye'de bugün itibarıyla 94 devlet, 45 vakıf üniversitesi olmak üzere toplam 139 üniversite bulunmaktadır. Üniversitelerin üçte birinden fazlası üç büyük ilde toplanmaktadır. Türkiye'de en fazla üniversite İstanbul'da bulunmaktadır. İzmir'de üç devlet, dört vakıf olmak üzere yedi üniversite bulunmaktadır. İzmir'deki devlet üniversiteleri; Dokuz Eylül Üniversitesi, Ege Üniversitesi ve İzmir Yüksek Teknolojisi Enstitüsüdür. Vakıf Üniversiteleri ise; İzmir Ekonomi Üniversitesi, Yaşar Üniversitesi, Gediz Üniversitesi ve İzmir Üniversitesidir.

ANALİTİK HİYERARŞİ YÖNTEMİ İLE TÜKETİCİ TERCİHİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Analitik hiyerarşi yöntemi birçok akademik çalışmada tercih edilen bir yöntemdir. Çalışmalarda hem niceliksel hem de niteliksel değerlendirme kriterlerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın bu kısmında analitik hiyerarşi yönteminin uygulama alanına ilişkin çalışmalara yer verilmiştir.

Özden (2008) çalışmasında, ilkokul seçimi ile ilgili sekiz kriter belirlemiş, bu kriterleri, sınıf mevcudu, ders programının içeriği, mesafe, okulun fiziki yapısı, disiplin, psikolojik rehberlik, kültürel etkinlikler ve maliyet olarak belirlemiştir. Üç farklı okulu bu kriterler doğrultusunda analitik hiyarerşi yöntemi ile değerlendirmiştir.

Güngör, İşler (2005) ise, otomobil seçimi sorununa Analitik Hiyerarşi yöntemi ile bir çözüm önerisi sunmuştur. Önerilen yöntemde objektif kriterlerin yanı sıra tüketiciye ilişkin bulanık sübjektif değerler de dikkate alınmıştır. Ayrıca, otomobil satın almak isteyen bir tüketici için uygulama yapılmıştır. Uygulama sonuçlarından tüketicinin çok memnun kaldığı gözlenmiştir.

Dündar, Ecer (2008) öğrencilerin GSM operatörü tercihini analitik hiyerarşi yöntemi ile belirlemeye yönelik çalışmasında, analitik hiyerarsi süreci yönteminin önem düzeyi ölçeğiyle karar kriterlerinin ve her bir karar kriterine göre GSM operatörlerinin ikili karsılaştırmalarını yapmışlardır. Bu değerlendirmelere göre karar kriterlerinin önem ağırlık puanları hesaplanarak GSM operatörlerinin her bir karar kriterine ve kriterlerin tamamına göre tercih sıralaması belirlenmiştir.

Murat, Çelik (2007) analitik hiyerarşi yöntemi ile otel işletmelerinde hizmet kalitesinin belirlenmesine yönelik çalışmasında, Bartın İli'nde faaliyet gösteren turizm işletme belgeli üç yıldızlı oteller hizmet kalitesi açısından incelenmiştir. Çok kriterli bir karar verme yaklaşımı olan analitik hiyerarşi yöntemi ile oteller karşılaştırmalı olarak değerlendirilerek en iyi otel alternatifi tespit edilmiştir.

Akdeniz, Turgutlu (2007) ise, ulusal bir perakendeci zincirin tedarikçi performans seçim ve değerlendirme sistemi analitik hiyerarşi yöntemiyle tasarlanmıştır. Firma yöneticileriyle, perakende sektörüne özgü performans kriterleri ve bu kriterlerin önem dereceleri belirlenmiştir. Belirlenen kriterlere, Analitik hiyerarşi yöntemi uygulanarak tedarikçi değerlendirme ve puanlaması yapılmıştır. Yapılan puanlamalar sonucunda tedarikçi değerlendirmede kullanılabilecek optimum kriterler ve ele alınan tedarikçilere ilişkin değerlendirme tablosu ortaya konmuştur.

Manap (2006) çalışmasında, turistlerin kendilerine en uygun turizm merkezini seçmelerine yönelik bir çözüm önerisini analitik hiyerarşi yöntemi ile sunmuştur. Önerilen yaklaşımda objektif ve sübjektif kriterler birlikte değerlendirilmiştir.

ANALİTİK HİYERARŞİ SÜRECİ

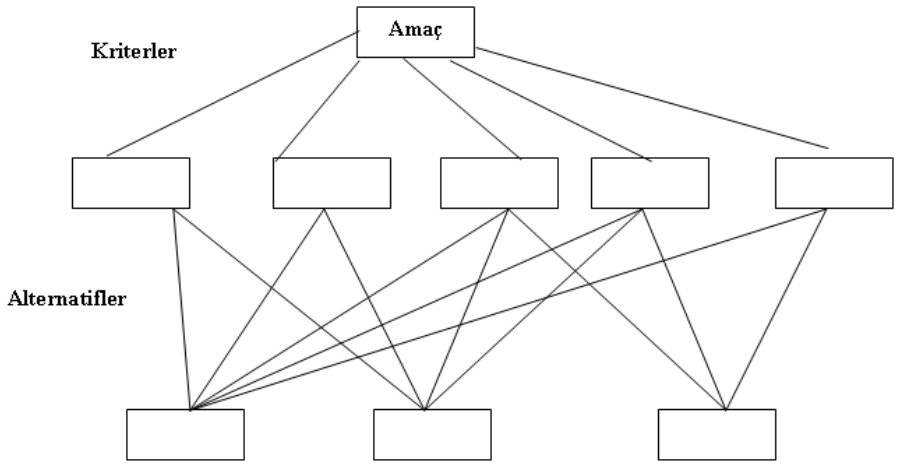
Analitik hiyerarşi süreci (AHP) ilk olarak 1968 yılında Myers ve Alpert tarafından ortaya atılmış, daha sonra 1977 yılında Thomas L. Saaty tarafından bir model olarak geliştirilmiş, çok geniş alanda, çok kriterli karar verme

problemlerinin çözümünde kullanılan metodlardan birisidir. Bu yöntemin ana avantajı, çok yönlü kriterlerin kolaylıkla yönetilmesidir. Bununla birlikte, AHP'nin anlaşılması daha kolay olup gereksiz matematiksel işlemler içermemektedir (Başlıgil, 2005: 25). AHP, temel olarak belli kriter ve/veya alternatiflerin ikili olarak karşılaştırılmasından elde edilen öncelik değerlerine dayalı bir ölçüm teorisidir (Yılmaz, 1999: 95-122).

AHP'de karar vericinin temel amacı doğrultusunda, kriterlerin ve ona ait olan alt kriterlerin belirlenip, hiyerarşik yapının oluşturulması ile ilk adım oluşmaktadır. Bu bağlamda, AHP'de ilk önce amaç belirlenir ve bu amaç doğrultusunda her bir kriter ortaya konulmaktadır. Daha sonra her bir kriter için alternatifler belirlenmekte ve karar için hiyerarşik bir yapı oluşturulmaktadır (Scholl, 2005: 763).

Bir karar verme probleminin AHP ile çözümlenebilmesi için gerçekleştirilmesi gereken aşamalar aşağıda tanımlanmıştır. Her bir aşama ile ilgili açıklamalarda bulunulmuştur:

1. Aşama-*Problemin Tanımlanması:* Bu aşama, karar hiyerarşisinin kurulması anlamına gelmektedir. İlk adım olarak amaç belirlenir, daha sonra amaca uygun olarak ortaya konulan kriterlere bağlı olarak alt kriterler belirlenir, böylece mevcut problem tanımlanıp, karar vericinin ulaşmak istediği amaç belirlenmiş olmaktadır. Bu aşama, karar verme probleminin daha kolay kavranmasını ve değerlendirilmesini sağlayacak hiyerarşik bir düzende ayrıştırmadır. Hiyerarşinin kurulmasında problemin karmaşıklığı, kademe sayısı ve dataylandırılma düzeyi önemli rol oynamaktadır (Kuruüzüm, 2001: 86). Amaç, kriterler ve alternatifler yapısındaki bir problemi şematik olarak şekil 1'deki gibi yapılandırmak mümkündür (Saaty, 1994: 45);

Şekil 1: Üç seviyeli bir hiyerarşi
Kaynak: Saaty, 1994; s. 45

Şekil 1'de görüldüğü gibi karar verme problemi ile ilgili ana bir amaç belirlenmekte, bu ana amaca ulaşacak belli kriterler belirlenmekte ve kriterler doğrultusunda alternatifler değerlendirilmektedir.

2. Aşama-*Kriterlerin İkili Karşılaştırılmasının Yapılması:* Hiyerarşik yapı içinde yer alan kriterlerin ikili olarak birbirleriyle karşılaştırılmasını içermektedir.

Farklı kriterler tablo 1'de gösterildiği gibi ikili karşılaştırmalar yapılarak bir matris oluşturulmaktadır. Matristeki w_i/w_j amaca ulaşmak için i kriterinin j kriterinden ne kadar daha önemli olduğunu ifade etmektedir. Bu matrisin köşegeni üzerindeki matris bileşenleri 1 değerini almaktadır (i=j) (Vargas, 1990: 4).

Tablo 1: Kriterler için İkili Karşılaştırmalar Matrisi Oluşturulması

	Kriter 1	**Kriter 2…..**	**Kriter j**
Kriter 1	w_1/w_1	w_1/w_2	w_1/w_j
Kriter 2…..	W_2/w_1	W_2/w_2	W_2/w_j
Kriter j	W_i/w_1	W_i/w_2	W_i/w_j

Kaynak: Vargas L. G., 1990; s.4

Tablo 1'de görüldüğü gibi belli kriterler dahilinde ikili karşılaştırma matrisi oluşturulmaktadır. Hesaplanan bu ölçek doğrultusunda örneğin elde edilen değer 9 ise, i. Kriterin j. Kritere göre çok kuvvetli düzeyde önemli olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde j. Kriter de i. Kritere göre 1/9 düzeyinde önemli olmaktadır (Güngör, İşler, 2005: 24).

$$A=\begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots\dots\dots & a_{2n} \\ \vdots & & & \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots\dots\dots & a_{nn} \end{pmatrix}$$

İkili karşılaştırmaların önem derecelerini gösteren A matrisi, tüm değerleri pozitif ve köşegendeki değerleri 1 olan bir matristir. İkili karşılaştırmalar tam tutarlı ise $a_{ij}*a_{jk}= (w_i/w_j)$. $(wj/w_k=a_{ik}$ i,j,k=1,2,…..n eşitliği sağlanır.

İkili karşılaştırmalarda Saaty (1994) tarafından önerilen önem skalasına göre değerlendirme yapılmaktadır. Önem Skalası aşağıda tablo 2'de gösterilmektedir;

Tablo 2: Önem Skalası

Önem Derecesi	**Tanım**	**Açıklama**
1	Eşit Önem	i ve j kriterleri eşit öneme sahip olup, iki faaliyette amaca eşit düzeyde katkı sağlamaktadır
3	Biri diğerine göre orta derecede önemli	i kriteri, j'den önemli olup, tecrübe ve yargı faaliyeti diğerine orta derecede tercih edilmektedir.
5	Kuvvetli düzeyde önem	i kriteri, j 'den oldukça daha önemli olup, tecrübe ve yargı faaliyeti diğerine kuvvetli bir şekilde tercih edilmektedir.
7	Çok kuvvetli düzeyde önem	i kriteri j'den çok daha önemli olup, bu kriter güçlü bir şekilde tercih ediliyor ve baskınlığı uygulamada rahatlıkla görülmektedir.
9	Aşırı düzeyde önem	İ kriteri j'den kesinlikle daha önemli olup, bu faaliyetin diğerine tercih edilmesine ilişkin kanıtlar büyük güvenliğe sahip olmaktadır.
2,4,6,8	Ortalama değerler	Karar vericinin kesin bir yargıya varamadığı zamanlarda kullanılabilecek ara değer olup, uzlaşma gerektiğinde kullanılmak üzere iki ardışık yargı arasına düşen değerdir.

3. Aşama: *Ağırlıkların Hesaplanması:* İkili karşılaştırma sonucu elde edilen karşılaştırma matrisleri normalleştirilerek, her matris için bir önem vektörü hesaplanmaktadır. Normalleştirme işlemi, ikili karşılaştırma matrisindeki kolonlara ait sayıların, ilgili kolon toplamına bölünmesi ile elde edilmektedir. Normalleştirme işlemi tamamlanan her bir satırın ortalaması alınarak, ilgili kriter için ağırlıklar (önem vektörleri) elde edilmektedir (Saaty, 1994: 55).

4. Aşama: *Tutarlılık Kontrolü:* İkili karşılaştırma tutarlılığını ölçmek için Saaty tarafından "Tutarlılık Oranı" kavramı ortaya konulmuştur. Bu oranın hesaplanmasında, elde edilen değer için üst limit 0.10 olarak belirlenmiştir. Eğer tutarlılık oranı 0.10'dan daha büyük bir değer çıkarsa, bu ikili karşılaştırmaların doğru olarak yapılamadığı anlamına

gelmekte ve karşılaştırma matrisini tekrar düzenlemek gerekmektedir (Saaty, 1994: 65). Tutarlılık analizinde amaç sadece "A, B'den daha önemli, B'de C'den daha önemli ise A C'den de önemlidir" şeklinde bir tutarlılık değil, bu önem düzeylerinin sayısal olarak kat kat daha önemli olduğunu yani oransal bir takım değerlere ulaşarak tutarlılığı sağlamaktır. Tutarlılık oranı aşağıdaki gibi formüle edilmektedir (Saaty, Özdemir, 2003: 240-242);

$$\text{Tutarlılık Oranı: } \frac{\text{Tutarlılık Göstergesi}}{\text{Rassallık Göstergesi}}$$

Rassallık göstergesi değerleri tablo 3'de gösterilmiştir. Rassallık göstergesi en çok 15 boyutlu matrisler için hesaplanmaktadır.

Tablo 3: Rassallık Göstergeleri

N	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Rassallık Göstergesi	0	0	0,58	0,9	1,12	1,24	1,32	1,41	1,45	1,49	1,51	1,48	1,56	1,57	1,59

5. Aşama: *Öncelik Değerlerinin Hesaplanması:* Kriterler bazında elde edilen ağırlıklara göre alternatiflerin öncelik değerleri hesaplanmaktadır. En büyük öncelik değerine sahip olan alternatif, AHP sonucunda tercih edilmesi önerilen alternatif olmaktadır.

UYGULAMA (VAKIF ÜNİVERSİTESİ TERCİH SIRALAMASININ BELİRLENMESİ)

Her geçen gün özellikle vakıf üniversitelerinin sayısının artması, tercih yapma problemini de beraberinde getirmektedir. Çalışmada, İzmir'de yaşayan üniversite sınavına girmiş ve vakıf üniversitelerinin iktisadi ve idari bilimler fakültesi işletme bölümünü tercih edecek bir kişinin en uygun olan vakıf üniversitesini seçebilmesi için belirlenen kriterler kapsamında, bir takım aşamaları dikkate alarak işlem yapması önerilmektedir.

Araştırmanın Amacı

İzmir'de faaliyet gösteren vakıf üniversitesi tercih edecek öğrencilerin üniversite tercih sorununa analitik hiyerarşi yöntemi ile çözüm önerisi sunmaktır.

Araştırmanın Kapsamı

Çalışma, İzmir ili ile sınırlandırılmış olup, İzmir İlinde faaliyet gösteren vakıf üniversiteleri çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Buna göre, çalışmanın kapsamını, Üniversite 1, Üniversite 2, Üniversite 3 ve Üniversite 4 oluşturmaktadır.

Araştırmanın Modeli ve Tasarımı

İzmir'de faaliyet gösteren vakıf üniversiteleri belirlendikten sonra, AHP uygulamasına geçilmektedir. AHP uygulamasının ilk aşaması olan karar hiyerarşisi oluşturulmaktadır. Karar hiyerarşisi oluşumunda bir takım kriterler belirlenmiştir. Bu kriterler; Ücretler, akademik kadro, ders sayısı, faaliyet gösterdiği yıl sayısı, kontenjanlar, taban puanlar, kültürel etkinlikler, fiziki yapı ve kampüs alanıdır. Kültürel etkinlikler, fiziki yapı ve kampüs alanı ile ilgili kriterleri bu konuda uzman olan bir kişiye 1-9 aralığında puanlar verdirilerek elde edilmiştir. Ücretler, akademik kadro, ders sayısı, faaliyet gösterdiği yıl sayısı, kontenjanlar ve taban puanlar ise ikili karşılaştırma yapılmaksızın gerçek değerler kullanılarak öz vektörler hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışmada, öğrenciyi en çok etkileyen ilk temel değişken ücretlerdir. Tablo 4'de internet aracılığıyla ele alınan vakıf üniversitelerinin 2010 yılı ücretleri ele alınmıştır. Ücretler yüksek olduğundan ücretin tersi alınmaktadır. Bulunan

değerin satır içindeki oranı hesaplanırken değer satır toplamına bölünmekte, bu değerin de tersi alınarak normalize işlemi gerçekleştirilmektedir.

Tablo 4: İzmir'deki Vakıf Üniversitelerinin Ücretleri

Üniversiteler	Ücretler	Gerçek Ücretin Tersi	Ters Ücretin Normalize Hali
Üniversite 1	12000	0.08	0.26
Üniversite 2	15000	0.06	0.19
Üniversite 3	12000	0.08	0.26
Üniversite 4	10900	0.09	**0.29**
Toplam		0.31	1

Vakıf üniversitesi ücretlerinin gerçek değerlerinin yüksek olması nedeniyle bu değerlerin (1/ücret) tersleri alınmakta, daha sonra gerçek ücretlerin tersi sütununun toplamı tek tek her bir vakıf üniversitesinin gerçek ücretinin tersine bölünmekte (0.31/gerçek ücretin tersi) ve her satır için elde edilen değerin tersi alınmaktadır. Ücret kriteri açısından en avantajlı üniversite Üniversite 4 tür.

Tablo 5: İzmir'deki Vakıf Üniversitelerinin Akademik Kadro Sayıları

Üniversiteler	Akademik Kadro Sayıları	Normalize Hali
Üniversite 1	17	**0.59**
Üniversite 2	5	0.17
Üniversite 3	4	0.14
Üniversite 4	3	0.10
Toplam	29	1

Akademik kadro sayısında ikili karşılaştırma yapılmaksızın gerçek değerler kullanılarak öz vektör hesaplanmıştır. Her bir üniversitenin akademik kadro sayısı sütun toplamına bölünerek normalize değerler elde edilmiştir. Akademik kadro sayısının fazla olması o üniversiteyi avantajlı yapacağı için değerlerin tersinin alınmasına gerek yoktur. Akademik kadro kriteri açısından en fazla sayıya sahip üniversite avantajlı olacağından tablo'da yer alan değerler içinde en yüksek değere sahip üniversite Üniversite 1 dir.

Tablo 6: İzmir'deki Vakıf Üniversitelerinin Ders Sayıları

Üniversiteler	Ders Sayıları	Normalize Hali
Üniversite 1	54	0.24
Üniversite 2	55	0.25
Üniversite 3	55	0.25
Üniversite 4	59	**0.26**
Toplam	223	1

Akademik kadro sayısının yanı sıra ders sayıları da üniversite tercihinde önemlidir. Ders sayıları açısından en avantajlı üniversite Üniversite 4tür. Tablo 7'de Vakıf üniversiteleri faaliyet gösterdiği yıl sayısı itibarıyla karşılaştırılmıştır. Üniversite 1 ve Üniversite 2 2001, Üniversite 3 2008, Üniversite 4 ise 2007 yılında kurulmuştur. Çalışmada üniversitelerin kuruluş yıllarını ele almak yerine, kaç yıldır faaliyet gösterdiğini dikkate almanın daha uygun olacağı düşünülmüştür.

Tablo 7: İzmir'deki Vakıf Üniversitelerinin Faaliyet Gösterdiği Yıl Sayısı

Üniversiteler	Faaliyet Gösterdiği Yıl Sayısı	Normalize Hali
Üniversite 1	9	**0.39**
Üniversite 2	9	**0.39**
Üniversite 3	2	0.09
Üniversite 4	3	0.13
Toplam	23	1

Vakıf üniversitelerini tercih edecek kişi, üniversitenin faaliyet süresinin uzun olması üniversitenin deneyimli, köklü olduğunun bir göstergesi olmaktadır. Bu durum, üniversite tercihini etkilemektedir.

Tablo 8: İzmir'deki Vakıf Üniversitelerinin Öğrenci Kontenjanları

Üniversiteler	Öğrenci Kontenjanları	Normalize Hali
Üniversite 1	90	**0.34**
Üniversite 2	46	0.18
Üniversite 3	55	0.21
Üniversite 4	70	0.27
Toplam	261	1

Vakıf üniversitesinde kontenjan sayısının fazla olması öğrencinin puan açısından daha rahat bir şekilde üniversiteye girebilmesini sağlamaktadır. Öğrenci kontenjanları açısından en avantajlı üniversite Üniversite 1 dir.

Tablo 9: İzmir'deki Vakıf Üniversitelerinin Taban Puanları

Üniversiteler	Taban Puanları	Normalize Hali
Üniversite 1	241	0.25
Üniversite 2	237	**0.24**
Üniversite 3	228	**0.24**
Üniversite 4	261	0.27
Toplam	967	1

Vakıf üniversitelerinin taban puanları gerçek değerler üzerinden normalize edilmiştir. Taban puanın düşük olması kişi için avantajlıdır. Tablo 9'a göre en avantajlı üniversite Üniversite 3 ve Üniversite 2 dir. Kültürel Etkinlikler, Binaların fiziki yapısı ve Kampus alanı kriterleri uzman kişinin üniversiteler için 1-6 aralığında verdiği puanlardan elde edilmiştir. Bu puanlar üniversite tercihine olumlu etki kattığından tersleri alınmadan işlem gerçekleştirilmiştir.

Tablo 10: Kültürel Etkinlik Kriteri

Üniversiteler	Kültürel Etkinlik	Göreli Öncelik
Üniversite 1	6	**0.37**
Üniversite 2	5	0.31
Üniversite 3	2	0.13
Üniversite 4	3	0.19
Toplam	16	1

Kültürel Etkinlik kriteri açısından Üniversite1 en avantajlı üniversitedir.

Tablo 11: Binaların Fiziki Yapısı Kriteri

Üniversiteler	**Fiziki Yapısı**	**Göreli Öncelik**
Üniversite 1	5	0.28
Üniversite 2	6	**0.33**
Üniversite 3	3	0.17
Üniversite 4	4	0.22
Toplam	18	1

Binaların fiziki yapısı açısından Üniversite 2 en avantajlı üniversitedir. Üniversite 2'nin yeni yapılan Kampus alanına bağlı olarak binaları diğer üniversitelere göre daha yenidir.

Tablo 12: Kampüs Alanı Kriteri

Üniversiteler	**Kampüs Alanı**	**Göreli Öncelik**
Üniversite 1	4	0.34
Üniversite 2	6	**0.50**
Üniversite 3	1	0.08
Üniversite 4	1	0.08
Toplam	12	1

Kampüs alanı kriteri açısından değerlendirildiğinde ise Üniversite 2 en avantajlı kampüs alanıdır. Kampüs alanının yeni yapılmış olması ve Kampüs alanı içinde hijyene önem verilip, kampüs sınırları içinde sigara tüketiminin yasak olması önemlidir.

Kültürel etkinlikler, binaların fiziki yapısı ve kampus alanı uzman kişilerin görüşleri doğrultusunda sıralanmış ve yukarıdaki Tablo 10, 11 ve 12 elde edilmiştir.

Tablo 13: Kriterlerin İkili Karşılaştırılması

	Ücret	Akademik Kadro	Ders Sayısı	Kontenjan	Faaliyet Gösterdiği Yıl Sayısı	En düşük Puan	Kültürel Etkinlikler	Fiziki Yapısı	Kampus Alanı
Ücret	1	1.29	1.5	1.13	1.8	1.8	3	1.8	1.8
Akademik Kadro	0.78	1	1.17	1.17	1.4	1.4	2.33	1.4	1.4
Ders Sayısı	0.67	0.86	1	0.86	1.2	1.2	2	1.2	1.2
Kontenjan	0.89	1.14	1.33	1	1.33	1.33	2.67	1.6	1.6
Faaliyet Gösterdiği Yıl Sayısı	0.56	0.71	0.83	0.71	1	1	1.67	1	1
En düşük Puan	0.56	0.71	0.83	0.71	1	1	1.67	1	1
Kültürel Etkinlikler	0.33	0.43	0.5	0.43	0.6	0.6	1	0.6	0.6
Fiziki Yapısı	0.56	0.71	0.83	0.71	1	1	1.67	1	1
Kampus Alanı	0.56	0.71	0.83	0.71	1	1	1.67	1	1
TOPLAM	**5.91**	**7.56**	**8.82**	**7.43**	**10.33**	**10.33**	**17.68**	**10.6**	**10.6**

Tablo 13'de kriterlerin ikili karşılaştırılmasında görüldüğü gibi karar vericinin vakıf üniversitesi seçiminde en etkili kriter ücret, ikinci sırada kontenjan, üçüncü sırada akademik kadro yer almakta olup, bu sıralamayı ders kredi sayısı, üniversitenin faaliyet gösterdiği yıl sayısı, en düşük puan, binaların fiziki yapısı, kampus alanı ve üniversitenin yürüttüğü kültürel etkinlik izlemektedir.

Her bir kriter için uzman kişi tarafından belirlenen önem derecelerini Tablo 13'de yer alan sütun toplamlarına bölerek değerler normalize edilmiş olmakta ve Tablo 14 elde edilmektedir.

Tablo 14: Kriterlerin Normalize Edilmiş Değerleri

Kriterler	**Normalize Edilmiş Değerler**
Ücret	1.52
Akademik Kadro	0.93
Kredi Sayısı	0.68
Kontenjan	1.10
Faaliyet Yılı	0.48
Puan	0.48
Kültürel Etkinlik	0.17
Fiziki Yapısı	0.47
Kampus Alanı	0.47

Tablo 14'de her bir kriter için önem derecelerine göre değerler normalize edilmiştir. Kriterlerin normalize edilen değerleri ile üniversitelerin her birine verilen göreli öncelik değerleri çarpılarak vakıf üniversitelerinin her birinin göreli öncelik değerleri elde edilmiştir. Bu değerler Tablo 15'de gösterilmiştir.

Tablo 15: Final Tablosu

	Ücret (1.52)	**Akademik Kadro (0.93)**	**Ders Sayısı (0.68)**	**Kontenjan (1.10)**	**Faaliyet Gösterdiği Yıl Sayısı (0.48)**	**En düşük Puan**	**Kültürel Etkinlikler (0.17)**	**Fiziki Yapısı**	**Kampus Alanı (0.47)**	**Göreli Öncelik**
Üniversite 1	0.26	0.59	0.24	0.34	0.39	0.25	0.37	0.28	0.34	2.1426
Üniversite 2	0.19	0.17	0.25	0.18	0.39	0.24	0.31	0.33	0.50	1.5601
Üniversite 3	0.26	0.14	0.25	0.21	0.09	0.24	0.13	0.17	0.08	1.2244
Üniversite 4	0.29	0.10	0.26	0.27	0.13	0.27	0.19	0.22	0.08	1.3729

Tablo 15'de her bir vakıf üniversitesi için göreli öncelikler elde edilmiştir. Bu önceliklere göre, birinci göreli önceliğe sahip (2.1426) vakıf üniversitesi Üniversite 1 olduğundan karar verici bu üniversiteyi seçmelidir. Üniversite 1'i Üniversite 2 ve Üniversite 4 takip etmektedir.

SONUÇ

Üniversite seçimi insan hayatının önemli bir kararıdır. Çünkü hayata yön veren, gelecekte kişiye nasıl hitap edileceğinin belirlendiği stratejik karar alanıdır. Bu yüzden, üniversite sınavına hazırlanan kişiler sınav hazırlığının yanı sıra, üniversite tercih sürecinin kaygısını da taşımaktadır.

Ülke nüfusunda üniversite mezunu kişi sayısının fazla olması ülke kalkınmasına da olumlu katkı sağlamaktadır. Üniversite mezunu kişiler ülkenin refah düzeyini, gelişmişliğini, kültürünü yakından etkilemektedir. Günümüzde çok çeşitli vakıf üniversitesi alternatifi bulunmaktadır. Bu çeşitlilik içinde kişinin kafası karışmakta ve karar vermekte zorlanmaktadır. Her bir bireyin vakıf üniversitelerinden beklentileri farklıdır.

Çalışmada, AHP'nin teorik alt yapısının ve çözüm aşamaları ayrıntılı olarak açıklanmış, İzmir'de vakıf üniversitesi tercihi yapacak bir bireye kendileri açısından en iyi özelliğe sahip üniversitenin seçilmesine yönelik bir uygulama yapılmıştır. Çalışmada, vakıf üniversitesi tercihinde etkili olan kriterler belirlenmiştir. Bu kriterlerin sayısı arttırılabilmekte ve kişiden kişiye değişebilmektedir. Ancak genel olarak dokuz kriter çalışmaya dahil edilmiştir. Bu kriterler; ücret, akademik kadro, ders sayısı, kontenjan, faaliyet gösterdiği yıl sayısı, en düşük puan, kültürel etkinlikler, binaların fiziki yapısı ve kampus alanı olarak sıralanmıştır. Çalışmada, İzmir ili sınırları içinde faaliyet gösteren dört vakıf üniversitesi değerlendirilmiştir. Bu vakıf üniversiteleri; Üniversite 1 , Üniversite 2, Üniversite 3 ve Üniversite 4 tür.

AHP uygulamasında kriterlerin bazılarında gerçek değerlerden yola çıkılmış, bazılarında ise gerçek değerlerin olmaması nedeniyle uzman görüşü kapsamında verilen önem derecelerine göre göreli öncelik değerleri hesaplanmıştır. Buna göre, vakıf üniversitesi tercihinde en etkili kriterin, ücret, ikinci sırada kontenjan, üçüncü sırada akademik kadro olduğu, bu sıralamayı ders kredi sayısı, üniversitenin faaliyet yılı, puan, binaların fiziki yapısı, kampus alanı ve üniversitenin yürüttüğü kültürel etkinliklerin izlediği sonucuna ulaşılmıştır.

İzmir'de faaliyet gösteren vakıf üniversitelerinin için göreli öncelik değerlerine göre, birinci göreli önceliğe sahip (2.1426) vakıf üniversitesi Üniversite 1 olduğundan karar verici bu üniversiteyi seçmesinin belirlenen kriterler kapsamında doğru bir karar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Üniversite 1'i Üniversite 2 ve Üniversite 4 takip etmektedir. En son tercihin ise Üniversite 3 olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak, vakıf üniversitesi tercihi birçok açıdan değerlendirilebilecek bir karardır. Birçok faktör bu tercihi etkileyebileceği için çok yönlü düşünmek gerekmektedir. Çalışmada yer alan kriterler, zamanla değiştirilebilecek ve tercih yapacak kişiye göre değişebilecek kriterlerdir.

KAYNAKÇA

AKDENİZ A. H., TURGUTLU T. (2007), Türkiye'de Perakende Sektöründe Analitik Hiyerarsik Süreç Yaklasımıyla Tedarikçi Performans Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 9, S.1, s. 1-17

BAŞLIGİL H. (2005) The Fuzzy Analytic Hiyerarchy Process For Software Selection Problems, **Yıldız Teknik Üniversitesi Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi**, C.3, İstanbul

DÜNDAR S., ECER F., (2008) Öğrencilerin GSM Operatörü Tercihinin Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemiyle Belirlenmesi, **Yönetim ve Ekonomi, Celal Bayar Üniversitesi İİBF**, C.15, S.1,s.1-11

GÜNGÖR İ., İŞLER BÜYÜKER D., (2005) Analitik Hiyerarşi Yaklaşımı ile Otomobil Seçimi, **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.1, S.2, Zonguldak

KURUÜZÜM A., (2001) Analitik Hiyerarşi Yöntemi ve İşletmecilik Alanındaki Uygulamaları, **Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.1, S.1, Antalya

MANAP G., (2006) Analitik Hiyerarşi Yaklaşımı ile Turizm Merkezi Seçimi, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, S.2, s. 157-170

MURAT G., ÇELİK N., (2007) Analitik Hiyerarşi Yöntemi ile Otel İşletmelerinde Hizmet Kalitesini Değerlendirme: Bartın Örneği, **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, C.3, S.6, s.1-20

ÖZDEN Ü. H., (2008) Analitik Hiyerarşi Yöntemi ile İlkokul Seçimi, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, C.24, S.1, İstanbul

SAATY T. L., ÖZDEMİR M. S., (2003) Why the Magic Number Seven Plus or Minus Two, Mathematical and Computer Modelling, 38

SAATY, Thomas, L. (1994), "How to Make a Decision: The Analytic Hierarchy Prosess", *Interface***,** November-December, p.19-43

SCHOLL Armin, (2005) Solving Multiattribute Design Problems with Analytic Hierarchy Process and Conjoint Analysis: An Empirical Comparison, **European Journal of Operational Research**, 164

VARGAS L. G., (1990) An Overview of the Analytic Hiyerarchy Process and Its Applications, **European Journal of Operational Research**, 48

YILMAZ, E., (1999) Analitik Hiyerarşi Süreci Kullanılarak Çok Kriterli Karar Verme Problemlerinin Çözümü, **DOA Dergisi**, Doğu Akdeniz Ormancılık Enstitüsü Yayınları, No.5, s. 95-122

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

TÜRKİYE'DE NÜFUS HAREKETLİLİĞİ VE KÜTAHYA ÖRNEĞİ

Yavuz BOZKURT*

Özet: Sosyal, siyasal, ekonomik vb. nedenlerden dolayı sürekli değişim gösteren nüfus, kentlerin en önemli gelişmişlik göstergelerinden biri olmakla birlikte hareketli bir olgudur. İnsanlar değişen yaşam koşullarına ayak uydurabilmek için yaşadıkları bölgeyi terk edip yeni bölgelere yerleşmekte ve bu durum nüfus hareketliliğine yol açmaktadır. Özellikle 1950'li yıllardan sonra Türkiye'de dikkat çekici bir şekilde nüfus hareketliliği yaşanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, Türkiye'de yaşanan nüfus hareketleri ele alınırken özelde Kütahya ilindeki nüfus hareketliliğinin sebeplerinin belirlenmesine çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nüfus hareketliliği, iç göç, dış göç, Kütahya nüfusu

Abstract: Because of social, political, economical, and etc. reasons, constantly varying population, as well as being one of the most significant signs of development, is a dynamic phenomenon. In order to keep up with the varying life standards human beings emigrate and settle down in new places and this causes mobility of population. Particularly after 1950s, mobility of population has been faced in Turkey. Within this concept, in this study it is tried to determine the reasons of mobility of population in Kutahya city in particular while mobility of population throughout Turkey is dealt.

Keywords: Mobility of population, internal migration, external migration, population of Kutahya

Giriş

Günümüzde dünya nüfusu önemli sorunlarla karşı karşıyadır. Göçler, yoksulluk, çevre sorunları, kötü ve plansız şehirleşme, dünyanın birçok bölgesindeki anlaşmazlık ve savaşlar, üreme çağına gelen genç nüfusun giderek artması ve insanların daha uzun yaşamaları sonucu yaşlı nüfusun artması karşısında bu nüfusun ihtiyaç duyduğu sağlık ve diğer gereksinimlerin giderilmesinin zorlaşması gibi problemler bugün dünya nüfusu üzerinde baskı yaratan önemli sorunlardandır (Tuncer, 2004: 8).

Geçmiş yıllarda insanlar güçlü şekilde bir topluluğa aidiyet duygusu taşırlarken bu duygu bir köye ya da kasabaya bağlı olma şeklinde kendini gösterirdi. Ancak, göç ve daha büyük hareketlilik yaratan bir takım faktörler bu duygunun yönünü ve gücünü değiştirmiştir (Milbourne, 2007: 381).

Son yıllarda modernizasyonun bir parçası olarak coğrafi hareketlilik, kentleşme süreci ile bağlantılı bir hale gelmiş ve modern toplumlara özgü yaşanılan yerde derin köklerin olması ya da bir yerde yerleşik olma düşüncesi artık yerini yavaş yavaş farklı bir görüşe bırakmıştır. Özellikle kırsal kesimde yaşayanlar salgın hastalıklar, ekonomik sebepler, savaşlar ve diğer sebeplerden dolayı bireysel ya da ailecek sıklıkla yer değiştirir hale gelmişlerdir (Manfredini, 2003: 317).

Tarımsal yenilikler, üretim sektöründeki gelişmeler, ekonomik dönüşüm ve savaşlar gibi birçok nedenden hangisinin nüfus hareketliliği ve değişimi üzerinde direkt etkisinin olduğu konusunda büyük tartışmalar olmasına rağmen nüfus gelişimi ve yerleşme arasında kurulacak bir modelde en etkili faktör bölgesel işgücü hareketliliğidir (Otterstrom, 2001: 393-394).

Toplumsal değişimin bir sebebi ve sonucu olarak insan göçü, bölgelerin demografik ve sosyo-ekonomik durumunun altında yatan en önemli faktörlerden biri olduğundan bölgelerin değişim sürecini analiz etmeye çalışanlar, bu konuda bölgelerarası göçün hayati öneme sahip olduğunu görmektedir. Bundan dolayıdır ki siyasilerde bölgesel kalkınma,

* Yrd.Doç.Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi Bölümü.

toplumsal refah ve siyasi temsil gibi karışık sosyo-ekonomik konularda göçün rolüne olan farkındalık her geçen gün artmaktadır (Anjomani, 2002: 239).

1. Göç-Nüfus Hareketliliği

Kent ve kır arasında bir yerleşme biriminden diğerine yerleşmek amacıyla gerçekleştirilen nüfus hareketliliği şeklinde nitelendirilen göç, kır-kent gibi yerleşme birimleri arasında cereyan eden, temelde bir yer değiştirme hareketidir (Es ve Ateş, 2004: 211). Göç kır-kent arasında yerleşmek amaçlı bir yer değiştirme hareketi olarak nitelendirildiğinden aynı kentin ya da kırsalın içerisindeki yer değiştirmeler göç sınıfına dâhil edilmemektedir. Aynı şekilde seyahat gibi kısa süreli yer değiştirmelerde nüfus açısından hareketlilik yaratsa da göç olarak nitelendirilmemektedir.

Temelde bir yer değiştirme eylemi gibi düşünülen göç olayını bu eylemle sınırlamak mümkün değildir. Başka bir ifade ile göç, her ne kadar birey ya da toplulukların yer değişimi olarak nitelendirilse de göçlerin nüfus, ekonomi, çevre şartlarındaki bozulmalar, siyasi problemler ve savaşlar gibi sosyal ve ekonomik sonuçları vardır. Bireyler, göç kararını verirken tıpkı fayda-maliyet analizinde olduğu gibi değerlendirme yapmaktadırlar. İtici faktörler olarak tanımlanan bulundukları yerin olumsuz özellikleri ile çekici faktörler olarak nitelendirilen gideceği yerin olumlu özellikleri karşılaştırılmaktadır. Göç ile beklenen fayda, bulunduğu yerde kalmanın getireceği maliyetinin üzerinde ise birey göç kararını vermektedir (Pazarlıoğlu, 2007: 122) .

İnsanların fiziksel çevresindeki istemli veya zorunlu, geçici veya kalıcı bir değişim hareketi olan göç, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik bazı değişikliklere yol açabileceği gibi aynı zamanda bu tür değişiklerden de kaynak alabilir (Aker ve diğerleri, 2002: 98). Daha iyi yaşam koşulları için kişilerin isteğine bağlı olarak yapılan istemli göçler, göç edilen bölgeler açısından istihdam ve barınma gibi sorunları beraberinde getirirken genellikle devletlerin ekonomik, sosyal veya siyasal bazı yaptırımları nedeniyle insanların yaşadıkları yeri terk etmek zorunda kaldığı zorunlu göçlerde ise istemli göçlerdeki sorunlara insan hakları gibi sorunlar da eklenmektedir.

Göç ya da bir başka ifadeyle nüfus/işgücü hareketliliği aynı zamanda önemli bir ekonomik olgudur. Göç, yüksek işsizlik ve düşük gelirlerin söz konusu olduğu bir bölgeden, yüksek ücretlerin ve daha iyi iş imkânlarının olduğu bölgelere doğru taşınmadır (Fidrmuc, 2004: 230-231). Bu anlamda göçler, bölgeler arasında yaşanan ekonomik dengesizliklerin giderilmesinde de önemli rol oynamaktadır.

Göç, türleri açısından ele alındığında; göçün oluşmasında rol oynayan faktörlere göre serbest irade ile gerçekleşen göç-otoriter bir baskı ile gerçekleşen göç, süresine göre mevsimlik göç-daimi göç ve yerleşme birimlerine göre kırdan kente-kentten kente-kentten kıra-kırdan kıra şeklinde dörtlü bir sınıflandırmaya gitmek mümkündür (Gönüllü, 1996: 96). Bu ayrımlarla birlikte göç olgusuna yönelik, ülke sınırları içerisindeki nüfus hareketliliği olarak iç göç ve iki ülke arasında gerçekleşen nüfus hareketliliği olarak dış göç şeklinde çok genel bir ayrım yapılmaktadır.

1.1. İç Göç

İç göç, bir ülke veya bölge içinde yaşayan kişi veya kişilerin belirli bir zaman dilimi içinde, çalışmak ve/veya yerleşmek amacıyla yaptıkları kalıcı yer değişiklikleridir. Zaman açısından alt ve üst dilimlerinin ne olacağı ya da olup olmayacağı konusu önemlidir. Bu konuda göç üzerinde çalışan sosyal bilimciler arasında bir görüş birliği olmamasına rağmen bazılarına göre bu süre 1 yıl veya 1 yıldan fazla olmalıdır (Öztürk ve Altuntepe, 2008: 1589).

Kentler ticaret ve sanayinin yoğun yaşandığı, farklı iş kollarının hayat bulduğu, sosyal ve sanatsal faaliyetlerin gerçekleştiği kırsala göre büyük yerleşim birimleridir. Kentlerin bu özelliği ve yaşam kalitesi bakımından üstünlüğü, kırsal nüfus bakımından sürekli cazibe merkezi olmasını sağlarken kırsal kesim, kentlerde gelişen ekonomik faaliyetler için girdi deposu olmuştur (Özdemir, 2004: 102-103). Bu bağlamda daha kaliteli bir yaşam beklentisi içerisinde olan kırsal nüfus ve onların sahip olduğu kırsal birikimler, ülke sınırları içerisinde sürekli hareket ederken bu hareketliliğin yönü genelde kentlere doğru olmuştur.

Köylerde yaşayan nüfusun çoğunun yoksul olması, tarımsal üretimdeki verim düşüklüğü, ekilen toprakların çok parçalı olması, makineli tarımın artması, tarımda insan gücüne olan ihtiyacın azalması, köylerdeki alt yapı ve sosyal hizmetlerin kentlere göre daha az olması ve tarım dışı alanlarda yeterli istihdam imkânlarının bulunmaması nedeniyle köylerden kentlere doğru hızlı ve yoğun bir iç göç olmaktadır (Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar, 2009:

15). Kırsal alanda iş gücünün çoğunlukla tarıma dayalı olması, kent ile kırsal arasında gelirin dengesiz dağılımına sebep olmaktadır. Köylerde görülen tarıma dayalı ekonomik hayatın yerine şehirlerde son derece farklılaşmış iş bölümü ve ihtisaslaşmayı zorunlu kılan ekonomik düzen, kırsaldaki nüfusu kentlere çekmektedir.

İç göçü açıklamaya çalışan ekonomik yaklaşımın temelinde, insan kaynaklarının etkinliğine yönelik yatırımların artırılması konusuna yeterince önem verilmemesi yatmaktadır. Göç kararlarında genellikle ücret, nakliye ve vergiler gibi unsurların etkili olacağı düşünülse de asıl önemli unsur, göç edilen yerin gelecekte insanlara sunacağı gelir ve iş imkânları gibi fırsatların, bugün içinde bulunulan durumdan çok daha fazla getirisinin olacağına dair verilecek karardır. Verilecek bu kararla birlikte göç edilecek bölgede yaşayan akraba ve arkadaşlar ile kurulacak sosyal ve kültürel ilişkiler ve onlardan iş imkânları ile ilgili elde edilecek bilgilerde göç kararlarını etkilemektedir (Grenier, 2008: 738-739).

Kırsaldan kente göç temelde ekonomik gelişmenin bir parçası olmakla birlikte insan kaynaklarının tarım sektöründen niteliksiz işgücüne ihtiyaç duyulan ya da kentin sanayisinde yüksek nitelik gerektirmeyen sektörlere doğru hareketlenmesidir. Kırsaldan kente göç bir taraftan kaynakların sektörel dağılımındaki verimliliği artırırken diğer taraftan gelişmekte olan ülkelerde kentlerdeki işsizlik probleminin büyümesine de neden olmaktadır (Liu, 2008: 521) ki Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin kentlerinde bu problemin yoğun bir biçimde yaşandığını söylemek mümkündür.

1.2. Dış Göç

Uzun süre kalmak ve çalışmak ya da yerleşmek amacıyla bir ülke sınırlarını her iki yönden aşarak yapılan nüfus hareketlerine dış göç adı verilmektedir (Gönüllü,1996: 95). Ülke sınırlarından başka bir ülkenin sınırlarına geçilmesi durumunu ifade eden dış göçe, doğal afetler, savaşlar, etnik nedenler, sınırların değişmesi, uluslararası anlaşmalarla sağlanan nüfus değişimi ve ekonomik nedenlerle çalışmaya gidilmesi gibi faktörler sebep olmaktadır.

Özellikle dış göçün sebepleri üzerine yapılan araştırmalar, göç edenlerin kendi ülkelerinden bir başka ülkeye gitme ve çalışma nedenlerini push-pull (itme-çekme) teorisi ile açıklamaktadır. "Push", bulunulan ülkeden ayrılmaya sebep olan işsizlik, düşük ücret, ücret sistemindeki adaletsizlik, politik dengesizlik, kötü çalışma koşulları, yükselme fırsatı azlığı, kurumsallaşamama, daha iyi şehir yaşantısı özlemi, daha iyi kariyer beklentisi, gençlere fırsat verilmemesi ve sürekli çalışma koşullarının yetersizliği gibi faktörleri, "pull" ise ev sahibi ülkedeki daha iyi ekonomik durum, yüksek ücret, daha iyi yaşam koşulları, politik istikrar, şehir merkezlerinin cazibesi ve daha iyi çalışma koşulları gibi faktörleri ifade etmektedir (Yüce Dural, 2010: 98).
Ülkelerin katı göç politikaları uygulamalarına rağmen 1970-2000 yılları arasında gelişmiş ülkelere uluslararası göç rakamları ikiye katlamıştır. Küreselleşmenin önemli bir parçası olan dış göç olgusunu açıklamaya yardımcı olan birkaç faktör vardır. Bunlardan ilki demografik bir faktör olup yoksul ülkelerden göç edenlerin, orta yaş ve daha üzeri yaşlardan ziyade genç yaştaki insanlar olduğudur. İkincisi ise sanayileşme ile ilgili bir faktör olan ve kırsalda yaşayanların uluslararası göç girişiminde daha isteksiz olduğu varsayımıdır (Berthelemy ve diğerleri, 2009: 1589-1590).

Türkiye'de özellikle kırsal kesimde toprağa bağlı olarak yaşayan kimseler kentlere göç ederken göç edenlerin küçük bir kısmı fabrikalarda, büyük kısmı ise marjinal işlerde çalışmaya başlamıştır. Kırsal kesimlerden kentlere göç daha sonraları işsizlik ve gelir dağılımındaki adaletsizlikler yüzünden ülkeden Batı Avrupa'nın sanayileşmiş ülkelerine yığınlar halinde gerçekleşmiştir (Ersel, 2002: 55-61).

Türkiye'deki göç istatistiklerinin azlığı ve yurt dışına göç eden nüfus ile ilgili direk bilginin olmamasına rağmen Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'ndan elde edilen verilere göre 2008 yılı içerisinde geçici olarak yurt dışına göç eden insan sayısının 57000 olduğu ve bu rakamın son iki yıl içerisinde 75-8000'lerden buraya gerilediği ifade edilmektedir (International Migration Outlook, 2010: 246). İfade edilen rakamlardan da anlaşılacağı üzere Türkiye'de 1960'lı yıllarda başlayan ve büyük bir ivme ile devam eden dış göçün, son yıllarda yavaşladığı görülmektedir.

2. Türkiye'de Nüfus Hareketliliği

Türkiye'de geçen yüzyılın ikinci yarısında başlayıp zaman içinde değişen hızlarla devam eden ve genelde kırsal yerleşim yerlerinden kentsel yerleşim yerlerine ve doğu bölgelerinden batı bölgelerine doğru, temelde ekonomik nedenli olarak nitelenebilecek bir nüfus hareketi yaşanmıştır. Bu göç hareketine son yirmi yıl içinde özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nden güvenlik ve terör nedeniyle ve bölgede uygulanan büyük ölçekli kalkınma projelerinin sonucu olan nüfus hareketliliği de eklenmiştir (Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması, 2006: 5).

Türkiye'de nüfus hareketliliği ile ilgili iki yönlü bir süreç yaşanmaktadır. Bir yandan topraksızlık, geçim darlığı, nüfus artışı, bölgenin karakteristiğine göre kan davası, ağa zulmü, kentlere olan istek gibi çeşitli nedenler öte yandan sanayileşme ve kentleşme gibi önemli iki sosyo-ekonomik gelişme sonucu erozyona uğrayan kırsal alanların boşalması ve yeni kent merkezlerinin doğması bu süreçleri açıklayıcı niteliktedir (Türkdoğan, 2006: 456).

Literatürde demografik, ekonomik, toplumsal ve siyasal yönleri ile birçok tanımı yapılan ve en temel anlamıyla kırdan kente göç hareketi olarak tanımlanan kentleşmenin dolayısıyla nüfus hareketliliğinin Türkiye'deki miladı 1950'li yıllara dayanmaktadır. Kentleşmeyi etkileyen birçok faktör vardır. Kentleşme itici, iletici ve çekici güçlerin etkisinde oluşan ve değişen bir nüfus hareketidir. İtici etmenler, genellikle nüfusu köyden ve tarımdan köy dışına iten etmenlerdir. İletici etmenler, köyden kopan nüfusu şehirlere, büyük merkezlere taşıyan ulaşım araçlarındaki ve imkânlarındaki gelişmelerdir. Çekici güçler ise, kırsal kesimden ayrılan ya da ayrılmaya karar verenleri kentlere doğru çeken ekonomik ve toplumsal etmenlerdir (Keleş, 2008: 69-70). Türkiye'de kırsal kesimdeki nüfusun kentlere göçü üzerinde yukarıda sayılan etmenlerin değişik ölçüde payları olduğu konusunda otoriteler hemfikir iken bu etmenlerden hangisinin ne oranda etkili olduğu konusunda bir görüş birliğinden bahsetmek söz konusu değildir.

Türkiye'de köyden göç edenleri göçe sürükleyen "itici" faktörleri şu şekilde sıralamak mümkündür (Hemmasi ve Prorok, 2002: 400-401):

- Artan nüfusun yarattığı baskı ile özellikle kırsal alanlardaki değerlendirilebilir tarımsal toprakların sınırlı kalması karşısında bu toprakların küçük parçalara bölünmesi sonucu artan işsizlik ve düşen yaşam kalitesi,
- 1950'li yıllardan itibaren traktör gibi tarımsal makinelerin Türkiye'ye girişi ile işgücüne olan ihtiyacın azalması,
- Nakliye ve pazarlama giderleri ile pestisit ve kimyasal gübrelerin kullanımından kaynaklanan maliyetlerin artması,
- Özellikle doğu ve güneydoğu bölgelerinin kırsal alanlarında yaşayan insanların politik kargaşalardan etkilenmesi,
- Yerel çatışmalar, deprem ve sel gibi doğal afetler sonucu yaşadıkları mekânları tahrip olanların yer değiştirmesi,
- Askerlik hizmetini yapan genç nüfusun gittiği yerlerde modern değerleri ve farklı yerleşme/iş çevrelerini görmesi ve oralarda evlilikler yapması,
- Meyve, sebze ve pamuk gibi ürünlerin hasat zamanında yerel, bölgesel ve mevsimsel olarak yer değişmelerin yaşanması.

Kentin "çekici" faktörlerini açıklamak ise basit bir ekonomik baskının çok ötesinde olduğundan kırsalın "itici" faktörlerini açıklamaya göre çok daha zordur. Kentlerdeki bir takım seçkin grupların varlığı, gerçek fırsatları yakalamaya ilişkin değişen umutlar, toplumsal modernizasyon, küreselleşmenin etkisi, çeşitli düzeydeki karar vericilerin göçü etkilemesi, kamu ve özel sektörün sunduğu iş imkânları Türkiye'deki kentlerin "çekici" faktörlerindendir (Hemmasi ve Prorok, 2002: 401).

Az gelişmiş ülkelerdeki ekonomik gelişme ve göçe ilişkin literatür incelendiğinde; ekonomide geleneksel sektör ile modern sektörü ifade eden kırsal tarım ve kentsel sanayi arasında modern sektöre doğru gelir ve istihdam fırsatı farklılığından dolayı göçün yaşandığı görülmektedir (Çelik, 2007: 92). Bu bağlamda Türkiye'de ekonomik açıdan gelişmiş bölgelerin batıda, gelişmemiş bölgelerin ise doğuda olduğu gerçeği ile göçlerin doğu-batı ekseninde seyir etmesi kaçınılmaz olmuştur.

Türkiye'deki nüfus hareketliliği büyük kentlere doğru yönelirken bu kentlerin nüfusu hızlı bir yükseliş göstermiştir. Bu hızlı nüfus artışı ve plansızlık karşısında barınma ve istihdam gibi temel gereksinimlerini karşılamadan kentlere göç eden insanlar, kentlerde var olan sosyo-ekonomik sorunları daha da ağırlaştırmışlardır (Mutluer, 2003b: 1). Bununla birlikte Türkiye'de iç göçün tipik bir özelliği olarak kente göç edenlerin belli bölgelerde toplanarak kendi kültürel özelliklerini yaşatmaya çalışması ise göçün bir yer değiştirme hareketinin dışında toplumsal yapıda sosyal, ekonomik ve kültürel değişmelere neden olan bir nüfus hareketi haline gelmesine sebep olmuştur (Bayhan, 1997: 178).

Küreselleşme olgusuyla birlikte dünyanın birçok bölgesinde yoğunlaşan ucuz işgücü talebi fırsattan öte çaresizliğin göstergesidir. İnsanlar fırsatların varlığından ya da niteliğinden haberdar olmadan göçe yönelmektedir. İç göçlerin oluşmasında daha yüksek gelir, kentin kırsal kesime göre daha iyi ve rahat yerleşme olanağı sunması gibi faktörler etkili olurken (Çağlayan, 2006: 77) Türkiye'de de daha iyi bir yaşam için yaşadığı bölgeyi terk edenlerin çoğu kez kentte bulmayı ümit ettikleri fırsatların varlığı ve niteliğinden ziyade zorunluluktan göç ettiklerini söylemek mümkündür.

Kırsaldan göç, nüfus hareketini kentlere doğru kaydırırken kırsal alanların nüfusunda her geçen gün azalma meydana gelmektedir. Türkiye'de kırsal nüfus oranı gelişmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi nispeten yüksek olmakla beraber, bu oran giderek azalmaktadır. 1927 yılında yapılan nüfus sayımı sonucuna göre, Türkiye'nin toplam nüfusunun % 24.22'si kentsel, % 75.78'i ise kırsal alanlarda yaşamaktaydı. Ancak yıllar itibari ile nüfustaki değişim, kentsel alan lehinde bir eğilim göstermiştir. Toplam nüfus içerisinde kentsel nüfus oranı 1950 yılında % 25.04, 1970'te % 38.45, 1990'da % 59.01, 2000'de % 64.90'a (Genel Nüfus Sayımları, 1927-2000) ve 2009 yılında il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı % 75.50'ye kadar yükselmiştir (Haber Bülteni, 2010).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra nüfus dağılımında önemli rol oynayan dış göç hareketleri Türkiye'de 1960'lı yıllara dayanmaktadır. Bu yıllardan itibaren Batı Avrupa'ya işgücü ihraç eden bir ülke haline gelen Türkiye'den Federal Almanya, Avusturya, Hollanda, Belçika, Fransa'ya, 1968 yılında Avustralya'ya ve 1975 yılında Libya'ya işçi gönderimi anlaşmaları ile önemli sayıda insan dışarıya göç etmiştir (Akan ve Arslan, 2008: 22). Yurtdışından göç akımları ise daha çok Balkan ülkelerinden olmuştur.

1960'lı yılların sonları ile 1970'li yılların başlarında Türkiye'de yoğun bir şekilde yaşanan yurtdışına işgücü göçü, Batı Avrupa ülkelerinin işgücü ithalini durdurmaları nedeniyle 1980 yılına kadar olan dönemde önemli ölçüde yavaşlamıştır. Bu dönemden sonra ise işgücü göçünde yeniden bir hareketlilik başlamıştır. Özellikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri gibi farklı ülkelerdeki Türk müteahhitlik hizmetlerinin artması sonucu bu ülkelere olan işgücü göçü artış göstermiştir (Apak ve diğerleri, 2002: 187-188).

3. Kütahya'da Nüfus Hareketliliği

1429 yılında Germiyanoğlu II. Yakup'un ölümü ve vasiyeti ile Osmanlı topraklarına katılan Kütahya 08.10.1923 tarihinde il olmuştur (www.kutahya.gov.tr, 2010). İl oluşu cumhuriyetin kabul edildiği tarihlere rastlayan Kütahya'nın nüfusu, 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımı sonuçlarına göre 303.641 olup bu rakam o tarihteki toplam Türkiye nüfusunun (13.648.270) yaklaşık olarak % 2,22'sine tekabül etmektedir.

Türkiye'deki ilk nüfus sayımı sonuçlarına göre nüfusunun Türkiye nüfusuna oranı % 2,22 olan Kütahya nüfusunun, daha sonraki yıllarda yapılan nüfus sayımlarında ortaya çıkan sonuçlar dikkate alındığında Türkiye nüfusuna oranı, Tablo 1'de görüleceği üzere sürekli bir şekilde düşüş göstermiştir.

Kütahya nüfusu ile Türkiye nüfusu arasındaki ilişki incelendiğinde 1927-2009 yılları arasında Kütahya nüfusunun 303.641'den 571.804'e, Türkiye nüfusunun ise 13.648.270'den 72.561.312'ye yükseldiği, buna karşılık Kütahya ile Türkiye nüfusu arasındaki oransal ilişkinin, 1927 yılında % 2,22 iken bu oranın 2009 nüfus sayımı sonucunda % 0,78'e düştüğü görülmektedir. İlk nüfus sayımından bugüne nüfusu artan ancak, Türkiye nüfusu ile oransal olarak karşılaştırıldığında sürekli bir düşüş yaşayan Kütahya nüfusunda bu zaman aralığında görülen iki keskin düşüş dikkat çekmektedir. Bu keskin düşüşlerin yaşandığı zaman aralıkları 1950-1955 ve 2000-2007 yılları arasını kapsamaktadır.

Tablo 1. 1927-2009 Yılları Arası Kütahya ve Türkiye Nüfus Sayımı Sonuçları

Nüfus Sayımı	Köy Nüfusu	Kent Nüfusu	Toplam Nüfus	Türkiye Nüfusu	Türkiye Nüfusuna Oranı (%)
1927	251.191	52.450	303.641	13.648.270	2,22
1935	292.377	55.305	347.682	16.158.018	2,15
1940	303.896	55.994	359.890	17.820.950	2,02
1945	235.713	58.912	384.625	18.790.174	2,05
1950	360.328	62.487	**422.815**	20.947.188	2,02
1955	275.692	55.286	**330.978**	24.064.763	1,38
1960	294.781	72.972	367.753	27.754.820	1,33
1965	310.997	87.084	398.081	31.391.421	1,27
1970	329.758	110.209	439.967	35.605.176	1,24
1975	333.802	136.621	470.423	40.347.719	1,17
1980	335.058	162.031	497.089	44.736.957	1,11
1985	343.885	199.499	543.384	50.664.458	1,07
1990	336.021	241.999	578.020	56.473.035	1,02
1997	334.469	308.648	643.117	62.865.574	1,02
2000	338.034	318.869	**656.903**	67.803.927	0,96
2007	233.655	350.255	**583.910**	70.586.256	0,83
2008	218.811	347.073	565.884	71.517.100	0,79
2009	213.079	358.725	571.804	72.561.312	0,78

Kaynak*: http://www.kutahyanufus.gov.tr/sunumlar.aspx,* (22.10.2010); Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Veri Tabanı, Nüfus Sayım Sonuçları, *http://tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=39&ust_id=11,* (23.10.2010).

Cumhuriyet sonrası nüfus hareketleri incelendiğinde, Kütahya nüfusundaki ilk keskin düşüşün 1950-1955 yılları arasını kapsadığı görülmektedir. Bu dönemde Kütahya nüfusundaki ciddi azalışın sebebi ise o döneme kadar Kütahya'ya bağlı olan Uşak'ın, Kütahya'dan ayrılarak il statüsü kazanmasıdır. Osmanlı devrinde Kütahya Sancağı'na bağlı bir kaza olan Uşak, 1924 yılında yapılan idari düzenlemede yine Kütahya vilayetinin bir kazası olarak kalmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni idari yapısı içinde Banaz, Sivaslı, Karahallı ve Ulubey Nahiyeleri, Uşak kazasına bağlanmıştır. 9 Temmuz 1953 tarihinde 6129 Sayılı kanunla vilayet haline getirilen Uşak'ın (www.usak.gov.tr, 2010) bu nahiyelerle birlikte Kütahya'dan ayrılması sonucunda ise Kütahya nüfusunda önemli bir düşüş yaşanmıştır.

Kütahya nüfusunda yaşanan ikinci keskin düşüş ise 2000-2007 yılları arasına rastlamaktadır. Bu dönemde Kütahya nüfusunda yaşanan değişikliğe sebep olan en önemli olaylar ise 2007 yılında hayata geçirilen Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi uygulaması ve sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı Kütahya'nın verdiği göç rakamlarının aldığı göç rakamlarına göre daha yüksek seviyede olmasıdır.

2007 yılı içerisinde Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS), ülke sınırları içerisinde ikamet eden Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ile yabancı uyruklu kişilerin ikamet adres bilgileri, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları için T.C. kimlik numarası kullanılarak MERNİS veri tabanındaki nüfus kütükleri ile eşleştirilerek yerleşim yerlerine göre nüfusun büyüklüğü ve nüfusun nitelikleri yıllık olarak üretilerek kullanıcılara sunulmuştur. ADNKS'de ülke sınırları içinde ikamet eden Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ve yabancı uyruklu kişilerin tamamı kapsanmaktadır. Kurumsal yerlerde (kışla, cezaevi, huzurevi, üniversite öğrenci yurtları vb.) kalanlar ikamet adreslerinde değil kurumsal yerlerin bulunduğu yerleşim yerinin nüfusuna dâhil edilmiştir (www. tuikapp.tuik.gov.tr, 2010).

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi uygulamasına geçiş, il sınırları içerisinde çok sayıda asker ve öğrencinin ikametgâh ettiği Kütahya'da, nüfus hareketliliği açısından önem arz etmektedir. Kışla ve öğrenci yurtları gibi kurumsal yerlerde kalanların ikamet adreslerinde değil de kurumsal yerlerin bulunduğu yerleşim yerinin nüfusuna dâhil edilmiş olması ve birçok insanın nüfusa kayıtlı olmayışı gibi bu siteme geçiş esnasında yaşanan olumsuzluklar, Kütahya'daki nüfus hareketliliğinin nedenlerindendir.

Ekonomik, toplumsal ve siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye ya da bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme ve yerleşmesi olarak ifade edilen göç olgusu, diğer yerleşim bölgelerinde olduğu gibi Kütahya'da da önemli nüfus hareketliliklerine yol açmaktadır. Frig Bölgesi'nde yer alan Kütahya, aynı bölgede bulunan Eskişehir, Afyonkarahisar, Uşak ve Bilecik illeri ile birlikte göçten etkilenirken bu göç hareketliliği bölgedeki illerde kozmopolit bir yapı ortaya çıkarmıştır. Bölge illerinde yaşanan göç hareketlerinin ortak özelliği ise göç edenlerin çoğunluğunun komşu illerden olmasıdır (Bölge Vizyon, 2010).

2008 yılında yapılan bir çalışmada nüfusu 565.884 olan Kütahya'da, bu rakamın 497.719'unun Kütahya nüfusuna kayıtlı olduğu, 68 bin kişinin ise başka illerden göç ettiği ve bu rakamın toplam Kütahya nüfusunun yaklaşık % 12'sini oluşturduğu görülmektedir. Kütahya'nın hangi illerden göç aldığına bakıldığında, 9209 kişi ile en çok Afyonkarahisarlıların ardından 6343 kişi ile Eskişehirlilerin, 3734 kişi ile Balıkesirlilerin, 3427 kişi ile Bursalıların, 3075 kişi ile Manisalıların, 2530 kişi ile Konyalıların, 2237 kişi ile Bileciklilerin ve 2144 kişi ile Uşaklıların geldiği görülmektedir. Yine aynı çalışmada Kütahya'nın hangi illere göç verdiğine bakıldığında ise 15.744 kişi ile en çok Uşak ilinin, ardından 11.413 kişi ile Eskişehir, 3.811 kişi ile Bilecik ve 2.264 kişi ile Afyonkarahisar illerinin geldiği görülmektedir (Bölge Vizyon, 2010).

İnsanları göçe zorlayan birçok faktör olmasına rağmen yapılan araştırmalar göçün en önemli nedeninin sosyo-ekonomik faktörler olduğunu göstermektedir. Yapılan araştırmalarda Türkiye'de iç göçler üzerinde yöresel bazdaki gelir dengesizliğinin önemli rol oynadığı, bu rolün de göç veren illerin düşük gelir düzeyinden ziyade göç alan illerin yüksek gelir düzeyinden kaynaklandığı vurgulanmıştır (Gürbüz, 2007: 4). Bu bağlamda son yıllarda nüfusunda düşüş görülen Kütahya'nın komşu illere göç vermesindeki en önemli sebep, Kütahya'dan göç alan komşu illerin gelir düzeyinin yüksekliğidir. Tablo 2'de görüleceği üzere, Kütahya'ya komşu illerdeki sanayi kuruluşlarının illere göre dağılımı incelendiğinde, Kütahya'nın sahip olduğu sanayi kuruluşları açısından uzun zamandan günümüze bölgedeki iller arasında her zaman son sıralarda olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Ege Bölgesinde sanayi kuruluşlarının illere göre dağılımı (% olarak)

İller	**1964**	**1981**	**1989**	**1996**
İZMİR	52.0	60.3	61.0	52.3
MANİSA	10.4	11.4	14.0	10.5
DENİZLİ	5.2	8.8	7.6	19.9
AFYON	4.1	3.5	5.7	5.3
AYDIN	14.5	7.3	5.0	4.8
KÜTAHYA	4.8	2.6	3.0	2.2
UŞAK	6.6	4.1	2.6	4.0
MUĞLA	2.4	2.0	1.1	1.0
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: MUTLUER, Mustafa (2003a), "Türkiye'de Yeni Gelişen Sanayi Odakları: Denizli-Gaziantep-Çorum", **Ege Coğrafya Dergisi,** Sayı: 12, İzmir, s. 17.

Türkiye'deki iç göç olgusu genel olarak değerlendirildiğinde kırsal alandaki fazla işgücünün öncelikle kentlere yönelmesi bir süre sonra belli bir doyma noktasına ulaşmasına neden olmuştur. 1980'den sonraki döneme ait veriler ise göçün kentten kente öncelik taşıdığını, kırdan kente göçün hızının azaldığını göstermektedir. Kentler arası göç çoğunlukla nitelikli işgücünün göçüdür (Bal, 2008: 114).

Tablo 3. 2009 Yılı İtibariyle Ege Bölgesindeki En Büyük 254 İşletmenin Üretimden Satışının İllere Göre Dağılımı

İller	Firma Sayısı	Üretimden Satış (Milyon TL)	Pay (%)
İZMİR	195	27.815	72,7
MANİSA	17	7.060	18,4
DENİZLİ	19	2.156	5,6
AYDIN	11	583	1,5
UŞAK	8	358	0,9
KÜTAHYA	3	258	0,7
AFYON	1	38	0,1
TOPLAM	254	38.268	100

Kaynak: YORGANCILAR, Ender (2010), "2009 Yılı Üretimden Satışlarına Göre Ege Bölgesinin Büyük Sanayi Kuruluşları Değerlendirmesi", **Ege Bölgesi Sanayi Odası,** *http://www.ebso.org.tr/b2b/haber/resimler/100buyuksunum.pdf* , (22.10.2010).

Kütahya ilinde ağırlıklı olarak tarıma dayalı bir ekonomik yapı bulunmakla birlikte sanayi sektörünün büyük bölümünü de bugün bir kısmı özelleştirilmiş olan Kamu İktisadi Teşebbüsleri oluşturmaktadır. Bu işletmeler; Garp Linyit İşletmeleri, Seyitömer Linyit İşletmeleri, ETİ Holding Bor İşletmeleri, Tunçbilek ve Seyitömer Termik Santrali olarak sayılabilir. Bunun yanında il hudutları içerisinde çok çeşitli madenlerin bulunması nedeniyle madencilik sektörü ve seramik, porselen, çini üreten işletmelerde önemli miktarda iş imkanı oluşturmaktadır. Bununla birlikte sanayi yatırımlarında Kütahya'da özel sektör yatırımları işsizliğe çözüm olarak yeterince gelişim gösterememiştir. (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2005: 270-271). Tablo 3'de görüleceği üzere, Ege Bölgesi'ndeki en büyük 254 işletme içerisinde Kütahya'da faaliyet gösteren sadece üç tane işletme mevcuttur. Bu rakam ilde yeterince sanayi yatırımının olmadığını göstermesi açısından önemlidir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

İlk nüfus sayımının yapıldığı günden bugüne Türkiye'deki nüfus istatistikleri incelendiğinde, 1927-2009 tarihleri arasında Kütahya nüfusunun 1,88 buna karşılık Türkiye nüfusunun 5,32 kat arttığı, yine Türkiye nüfusu ile oranlandığında, 1927'de % 2,22 olan oranın 2009 yılında % 0,78'lere düştüğü görülmektedir. Bu rakamlar, Kütahya nüfusunun arttığı ancak, artış hızının Türkiye'deki toplam nüfus artış hızının çok gerisinde kaldığı anlamına gelmektedir.

Cumhuriyet tarihinden günümüze iki kez önemli düşüşün görüldüğü Kütahya nüfusunda yaşanan bu değişimle birlikte alınan göç-verilen göç ve doğum-ölüm oranlarında da seyrin kentin nüfusu lehine olduğunu söylemek mümkün değildir. Kentte, gerek doğum ile ölüm oranlarında doğumların lehine gerekse alınan göç ile verilen göç oranlarında alınan göçün lehine önemli bir fark söz konusu değildir. Bunun aksine özellikle ekonomisi daha iyi olan komşu illere ve yakın sayılabilecek büyük illere doğru yıllardır değişen oranlarda bir göçün varlığından bahsetmek gerçekçi olacaktır.

Uzun yıllardan beri bölgedeki illerle kıyaslandığında ekonomik göstergeler açısından bölgenin zayıf illeri arasında yer alan Kütahya, ekonomik olarak kendisinden daha güçlü olan komşu illere (Eskişehir, Uşak, Afyon, Denizli) göç vermektedir. Aynı zamanda bu illerden göçte alan Kütahya'nın verdiği göç rakamları ile aldığı göç rakamları karşılaştırıldığında verilen göç rakamlarının daha fazla oluşu, Kütahya nüfusunda önemli bir artışın olmamasındaki önemli etkenlerden biri olarak görülmektedir.

1960'lı yıllardan günümüze kadar Kütahya'daki ve diğer bölge illerindeki sanayi kuruluşlarının sayılarını gösteren tablolarda görüleceği üzere sanayi kuruluşlarının azlığı özellikle nitelikli işgücünün neden göçe yöneldiğini göstermesi açısından önemlidir. Yeterli koşullarda çalışma imkânı bulamayan nüfus, doğal olarak daha iyi çalışma koşulları bulabilmek için göç etmektedir. Ayrıca son yıllarda büyük bir kısmı özelleştirilen Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nden ayrılmak durumunda kalanların bir kısmı, aileleri ile birlikte yeni bir iş bulma umuduyla kentten ayrılmak zorunda kalmıştır.

Son dönemde kentte II. Organize Sanayi Bölgesi'nin teşkili gibi ekonomik çabaların söz konusu oluşu ve eski KİT'lerin özelleştirme sürecinin ardından faaliyetlerine devam etmesi işsizlik, geçim sıkıntısı ve daha iyi iş koşulları aramak için kenti terk eden nüfusu tekrar geri getirecek gibi görünse de yakın kentlerin cazibesi, gelecekte de Kütahya nüfusunun artışını olumsuz yönde etkileyecektir.

KAYNAKÇA

AKAN, Yusuf – İbrahim, ARSLAN (2008), **Göç Ekonomisi Türkiye Üzerine Bir Uygulama,** Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

AKER, Tamer – Bilgin, AYATA – Melih, ÖZEREN – Behice, BORAN – Ayşenur BAY (2002), "Zorunlu İç Göç: Ruhsal ve Toplumsal Sonuçları", **Anadolu Psikiyatri Dergisi,** Sayı: 3.

ANJOMANI, Ardeshir (2002), "Regional Growth and Interstate Migration", **Socio-Economic Planning Sciences,** Volume: 36, Issue: 4.

APAK, Sudi – Adil, OĞUZHAN – Ayhan, AYTAÇ (2002), "Yurtdışına İşçi Göçü ve Türkiye Ekonomisine Etkileri", **Kentleşme Göç ve Yoksulluk,** Ed: Ahmet Alpay Dikmen, Türk Sosyal Bilimler Derneği, 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, İmaj Yayıncılık, Ankara.

BAL, Hüseyin (2008), **Kent Sosyolojisi,** Fakülte Kitabevi, 4. Baskı, Isparta.

BAYHAN, Vehbi (1997), "Türkiye'de İç Göçler ve Anomik Kentleşme", **II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Toplum ve Göç (20-22 Kasım 1996),** T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü ve Sosyoloji Derneği Yayını, No: 5, Ankara.

BERTHELEMY, Jean Claude – Monica, BEURAN – Mathilde, MAUREL (2009), "Aid and Migration: Substitutes or Complements?", **World Development,** Volume: 37, Issue: 10.

"Bölgede Göç Potansiyeli", **Bölge Vizyon Aylık İş ve Yaşam Dergisi,** Şubat 2010, *http://www.bolgevizyon.com.tr/haber_detay.asp?haber=1101*, (24.09.2010).

ÇAĞLAYAN, Savaş (2006), "Göç Kuramları Göç ve Göçmen İlişkisi", **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE),** Güz 2006, Sayı: 17.

ÇELİK, Fatih (2007), "Türkiye'de İç Göçler: 1980-2000", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** Sayı: 22, Yıl: 2007/1.

ERSEL, Birsen (2002), "Türkiye'den Yurt Dışına İşçi Göçü Akımı ve Ortaya Çıkardığı Sosyal Politika Sorunları", **Kentleşme Göç ve Yoksulluk,** Ed: Ahmet Alpay Dikmen, Türk Sosyal Bilimler Derneği, 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, İmaj Yayıncılık, Ankara.

ES, Muharrem - Mustafa, ATEŞ (2004), "Kent Yönetimi, Kentlileşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı:48, İÜİF Yayını, İstanbul.

FIDRMUC, Jan (2004), "Migration and Regional Adjustment to Asymmetric Shocks in Transition Economies", **Journal of Comparative Economics**, Volume: 32, Issue: 2.

GÖNÜLLÜ, Müzeyyen (1996), "Dış Göç", **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,** Sayı: 1.

GRENIER, Gilles (2008), "The Internal Migration of the Immigrant and Native-Born Populations in Canada between 1976 and 1996", **The Journal of Socio-Economics,** Volume: 37, Issue: 2.

GÜRBÜZ, Mehmet (2007), "Yüreğir'e Göç Eden Nüfusun Sosyo-Ekonomik Özellikleri ve Şehirleşme Sürecindeki Değişimi", **Coğrafya Dergisi,** İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Sayı: 15, İstanbul.

Haber Bülteni Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Nüfus Sayımı Sonuçları 2009 (2010), T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, Sayı: 15, 25 Ocak 2010.

HEMMASI, Mohammad – V. Carolyn, PROROK (2002), "Women's Migration and Quality of Life in Turkey", **Geoforum,** Volume: 33, Issue: 3.

International Migration Outlook (2010), OECD publishing, SOPEMI 2010, *www.oecd.org/publishing* (21.10.2010).

KELEŞ, Ruşen (2008), **Kentleşme Politikası,** İmge Yayınları, 10. Baskı, Ankara.

Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar (2009), T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Kentleşme Şurası 2009 Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu Raporu (7), Ankara.

Kütahya İl Çevre Durum Raporu (2005), T.C. Kütahya Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Kütahya.

LIU, Zhiqiang (2008), "Human Capital Externalities and Rural–Urban Migration: Evidence from Rural China, **China Economic Review,** Volume: 19, Issue: 3.

MANFREDINI, Matteo (2003), "Families in Motion: The Role and Characteristics of Household Migration in a 19th-Century Rural Italian Parish", **History of the Family,** Volume: 8, Issue: 2.

MILBOURNE, Paul (2007), "Re-populating Rural Studies: Migrations, Movements and Mobilities", **Journal of Rural Studies,** Volume: 23, Issue: 3.

MUTLUER, Mustafa (2003a), "Türkiye'de Yeni Gelişen Sanayi Odakları: Denizli-Gaziantep-Çorum", **Ege Coğrafya Dergisi,** Sayı: 12, İzmir.

MUTLUER, Mustafa (2003b), **Uluslararası Göçler ve Türkiye,** Çantay Kitabevi, İstanbul.

OTTERSTROM, M. Samuel (2001), "Trends in National and Regional Population Concentration in the United States from 1790 to 1990: From the Frontier to the Urban Transformation", **The Social Science Journal,** Volume: 38, Issue: 3.

ÖZDEMİR, Kerim (2004), "Türkiye'de Kırsal Sanayinin Kentlere Olan Göçler Üzerine Etkisi", **Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu KEAS 2003,** Devlet Planlama Teşkilatı-Pamukkale Üniversitesi, Cilt: II, Denizli.

ÖZTÜRK, Mustafa - Nihat, ALTUNTEPE (2008), "Türkiye'de Kentsel Alanlara Göç Edenlerin Kent ve Çalışma Hayatına Uyum Durumları: Bir Alan Araştırması", **Journal of Yasar University,** Volume: 3, No: 11.

PAZARLIOĞLU, M. Vedat (2007), "İzmir Örneğinde İç Göçün Ekonomik Analizi", **Yönetim ve Ekonomi,** Celal Bayar Üniversitesi İİBF, Cilt: 14, Sayı: 1.

TUNCER, Uğur (2004), "Daha Sağlıklı Bir Dünya Nüfusu İçin Hep Birlikte Çalışmalıyız", **İnsanca,** Sayı: 8, Temmuz 2004, İstanbul.

TÜRKDOĞAN, Orhan (2006), **Türkiye'de Köy Sosyolojisi,** IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Birinci Baskı, İstanbul.

Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması (2006), Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Haziran 2006, Ankara.

YORGANCILAR, Ender (2010), "2009 Yılı Üretimden Satışlarına Göre Ege Bölgesinin Büyük Sanayi Kuruluşları Değerlendirmesi", **Ege Bölgesi Sanayi Odası,** *http://www.ebso.org.tr/b2b/haber/resimler/100buyuksunum.pdf* , (22.10.2010).

YÜCE DURAL, Betül (2010), "Geçiş Ekonomilerinden Avrupa Birliği'nin Eski Üyelerine Göç Sorunu", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Nisan 2010, No: 26, Cilt: 1.

İnternet Kaynakları

http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/aciklama.zul, (23.09.2010).

http://www.kutahya.gov.tr/tarih.asp#kronolojik, (07.10.2010).

http://www.usak.govtr/yeni/index.php?option=com_content&task=view&id=52&Itemid=147, (09.10.2010).

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 30 Ağustos 2011

YÖNETİCİLERDE BENLİK ALGILAMALARININ BELİRLENMESİ: SANAYİ ÖRGÜTLERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Zeki ÇAKMAK*
Hakan KARA**

ÖZET: Bu araştırmada yöneticilerin, kendi niteliklerini başkalarının nitelikleriyle kıyaslandığında kendilerini çeşitli boyutlarda nasıl gördüğüne ilişkin benlik algılarını belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 15 ilde faaliyet gösteren 198 sanayi örgütlerinde çalışan 232 yönetici üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Deneklerden veri elde etmek için Sosyal Karşılaştırma Ölçeği kullanılmıştır. Bunun yanı sıra araştırmada deneklerin bazı özelliklerini belirlemek için araştırmacılar tarafından hazırlanan bir bireysel bilgi formu da kullanılmıştır. Sosyal Karşılaştırma Ölçeği'nden elde edilen verilere göre yöneticilerin, olumsuz ya da olumlu benlik algılamaları belirlenerek yöneticilerin olumsuz, kararsız ya da olumlu gruplardan birisine sınıflandırılmışlardır. Bu sınıflamanın ne derece doğru olduğu ve grupların ayrımında hangi değişkenlerin etkili olduğu aşamalı ve aşamalı olmayan Ayırma Analizleri ile incelenerek sonuçlar tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Sosyal Karşılaştırma Ölçeği, Ayırma Analizi, benlik algısı, yönetici, olumsuz-olumlu benlik algıları

DETERMINATION OF SELF-PERCEPTION OF MANAGERS: A RESEARCH IN INDUSTRIAL ORGANIZATIONS

ABSTRACT: It was aimed in this study to determine self-perception of managers; how they see themselves in various aspects comparing their qualifications with those of others. In this respect, a research was carried out on 232 managers in 198 industrial organizations in 15 cities. In order to collect data from the subjects, Social Comparison Scale was used. Besides, in order to determine some features of the subjects, a Personal Information Form prepared by the researchers was also used. According to data obtained from Social Comparison Scale, managers were classified to one of the groups negative unstable or positive determining the unstable negative or positive self-perceptions of them. The results were discussed to what extent the classification is correct and which variables are effective in differentiation of these groups, by examining with progressive and non-progressive Discriminant Analysis.

Key Words: Social Comparison Scale, Discriminant Analysis, self-perception, manager, negative and positive self-perceptions

GİRİŞ

Kişiliğin öznel yanını ifade eden benlik son yıllarda üzerinde çok çalışılan konuların başında gelmektedir. Benlik, insanın kendi kişiliğine ilişkin kanıların toplamı, insanın kendini tanıma ve değerlendirme biçimidir. Benlik, bireyin kendisi ile algılamalarının, bireysel atıflarının, geçmiş yaşantılarının, gelecekle ilgili hedeflerinin, sosyal rollerinin onun zihninde temsil edilişi ve zihinde "ben" olarak odaklaşmasıdır (Sayıner ve diğ., 2007:254). Benliğin ne olduğu ve önemi Batı düşünce tarzında geliştiği için, bireyci toplumların benlik özellikleri ortaya konmuştur. Bireyci, orta sınıf kültüründe, benlik, bireyin gereksinmelerini, yeteneklerini, güdülerini ve haklarını içeren içsel -bireye ait- özelliklerden oluşan bir varlık olarak görülmüştür. Her birey, bu özelliklere sahiptir ve bunları değişik sosyal ortamlarda düşünce ve davranışlarını yönlendirmede kullanır (Kağıtçıbaşı, 1999:360).

* Doç.,Dr., Dumlupınar Üniversitesi Kütahya İ.İ.B.F.
** Yrd.Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi Kütahya M.Y.O.

Benlik algısı yüksek bireylerin öz saygıları, öz güvenleri ve ben algılamaları güçlüdür. Bireylerarası ilişki ve etkileşim kurmada başarılıdırlar. Kendilerini üretme ve gerçekleştirme yetenekleri gelişmiştir. Sosyal süreçleri daha iyi kullanır, yeni durumlara ve süreçlere uyum yetenekleri yüksektir. Sosyal ilişki ve çevre edinme konusunda daha başarılıdırlar. Benlik algısı yüksek olan bireyler göreli olarak daha uyumlu, olay ve olguları daha temkinli karşılama yetenekleri vardır. Baskın kişilik özellikleri onların sosyal süreçleri daha iyi kullanmasına ve bireysel olarak öne çıkmalarına katkı sağlar. Sinik ya da ezik olmamaları, yüksek benlik saygıları yeteneklerini güçlendirir. Bireylerin özellikle erken yaşlarında ya da ileri yaşlardaki kendilerine uygulanan baskıya bağlı olarak kendilik algıları olumsuz yönde etkilenmektedir ((Tutar ve diğ., 2009:490-491).

Yöneticiler sadece kendileri hakkında değil; sürekli olarak örgütün bütünü ya da bir bölümü, diğer işgörenler ve çevresel ilişkiler vb. konularda sürekli karar verici konumda bulunduklarından kendi benlik algılamalarının yüksek düzeyde olması beklenmektedir. Benlik, yöneticinin kendisini diğer insanlara göre değerlendirmesinde geliştirdiği en önemli araçlardandır. Her bir yönetici için farklı şekilde gelişen benliğin farklı özellikleri, örgüt içi ve dışı ilişkilerde, alınan ya da alınması gereken kararlar için farklı yansımaları da bulunabilmektedir. Gelişen benlik, yöneticinin kendisi hakkındaki düşüncelerinin diğerlerine göre bir algı olarak şekillendiğinde, kararlara ve ilişkilere yön vermesinde önemli bir yeri bulunmaktadır.

ÇALIŞMADA KULLANILAN KAVRAMLAR

Benlik

Benlik kavramı, bireyin kendisi hakkındaki düşüncelerini belirleyen temel öğedir. Bireyin kimliği, kendilik değeri, fiziksel ve düşünsel yetenekleri, sınırları, inançları, değer yargıları, amaçları, istekleri vb. gibi kendisi hakkındaki algıların tamamıdır. Benlik, bireysel bütünlüğün merkezidir ve bireyin kendisini her yönüyle tanıması ve kabul etmesi için benliğinin farkına varması gerekir. Benlik, bireyselleşmenin son noktasıdır ve bireylerin benlik algıları, kendisini tanımlama biçimi olan benliğe göre şekillenmektedir. Diğer bir deyişle benlik bireyin kendisinin farkında olması ve bireyin bilinçli bir şekilde kendi varoluşunu gerçekleştirme, kendisi olmanın durumudur. Benlik algısının şekli, bireyin benliğini oluşturur ve zaman içerisinde bireyin farkındalık durumu hakkında düşüncelerini yansıtır. Dolayısıyla bireyin kendisini nasıl birisi olarak gördüğünü belirler. Bu durum ise bireyin benliği hakkındaki düşüncesi bilinçlilik durumunun göstergesidir (Tutar ve diğ. 2009:492).

Başarılı bir birey için gerekli olan tamamlanmış bir benlik algısı bireyin kendisini, kendisi için anlamasını ve açıklamasını olanaklı kılacak olan içsel değerlendirmeleri yapmasını diğer bir deyişle "Ben kimim?" sorusuna anlaşılır ve içsel dayanakları olan yanıtlar verebilmesini olanaklı kılacak bir dizi eylemi de zorunlu kılmaktadır. Bu bireylerin benlik algısı sistemleri bireylerin kendilerine sordukları ve sürekli yinelenen "Ben kimim?" sorusuna verdikleri yanıtlardan oluşmaktadır. Buna karşılık bazı bireyler bir benlik algısı sistemi oluşturmak yerine kendilerine dışarıdan belirlenmiş modelleri referans olarak alırlar. Bu bireyler kendilerini ait oldukları topluluklar, aileleri, toplumsal değerler, başkaları tarafından belirlenmiş değer sistemleri ve toplum içindeki rolleri ile açıklamak eğilimindedirler. Bu bireyler için toplumsal varoluşları onların tanımladığı kimliklerden öte bir anlam taşımamaktadır (Bayat, 2003:5-6).

Yazınbilimde, benlik kavramı üzerinde ortak görüşlerin bulunduğu ve bu çerçevede tanımlandığı görülmektedir. Bir tanım benliği insanın kim ve nasıl olduğu hakkındaki algılamalarının bir organizasyonu olarak tanımlamıştır (Özkalp, 2000:24). Benzer bir tanım ise benliği, bireyin kendi kişiliğine ilişkin algılarının bütünü, bireyin kendisini tanıma ve değerlendirme şekli olduğunu belirtmektedir. Benlik kişiliğin öznel bir yanıdır ve insanın iç varlığını oluşturduğundan kişilik gibi anlaşılması güç ve karmaşık bir kavramdır (Güney, 2006:210). Diğer bir tanım ise, benlik kavramını ikiye ayırarak tanımlamıştır. Bunlardan ilki bireyin kendisi için düşünceleri, bir diğeri ise ideal benlik, diğer bir deyişle bireyin olmak istediği benliktir (Üstün ve Akman, 2002:229).

Jung'a göre bilinçaltının tüm yönlerini dengeleyen ben, bireyselliğin tüm yapısına birlik ve düzenlilik kazandırmaktadır. Bireyin tümünü temsil eden benlik, tam bir bütünleşmeye ulaşmayı amaçlamaktadır. Öte yandan Jung ben'i kendini gerçekleştirmeyi ya da kendini kavramaya yönelik bir dürtü ya da gereksinime benzetmiş ve kendini gerçekleştirme ile kişiliğin tüm yönlerinin bir uyum ve bütünlük ya da olgunluk içinde olduğunu kastetmiştir (Kara, 2009:72). Roger'a göre, bireyin kendisiyle ilgili düşünceleri, algılamaları ve inançları benliğini ve bilincini oluşturmaktadır. Yine Roger, benliğini tam olarak ortaya koyan bireyi kendini gerçekleştirmiş olan birey olarak değil,

kendini gerçekleştirmekte olan birey olarak görmüştür. Diğer bir deyişle, benliğin gelişimi sürekli bir ilerleme ve süreklilik gösterme durumundadır. Yine Roger, benliğini geliştiren bireylerin özelliklerini yaşantılarının açık, her anlarının dolu dolu yaşama eğilimi, başkalarının düşünceleri ya da mantığı yerine kendi içgüdüleriyle davranabilmesi yeteneği, davranış ve düşüncelerde özgürlük duygusu ve yüksek düzeyde yaratıcılık olarak belirtmiştir (Kara, 2009:76). Roger ayrıca, bireyin kendisi ile ilgili düşünceleri etkileyen iki faktörden birisinin bireyin kendisine bakış açısı bir diğerinin ise çevre olduğunu da belirtmiştir (Üstün ve Akman, 2002:229).

Benlik kavramını tanımlayan olduğu gibi benlik üzerinde çalışan bazı düşünürler de benliğin farklı temel yönlerinin olduğunu belirtmiştir. Bu alanda görüşleri olan James benliğin üç temel yönünün olduğunu belirtmiştir. James'e göre bunlar maddi, sosyal, ruhsal yönlerdir. İnsanın kendi bedeni, elbiseleri, ailesi, evi vb. maddi benliğini oluşturmaktadır. Başkalarının birey hakkındaki düşünceleri sosyal benliğin oluşmasında etkilidir. İnsanın düşünme, algılama gibi ruhsal faaliyetleri de ruhsal benliği oluşturmaktadır (Kara, 2009:597). Baldwin de, benliği alter ve ego şeklinde iki karşıt kutba ayırmıştır. Alter, gerçek ya da hayali olsun diğer insanlar hakkındaki düşüncelerimizi, ego ise kendi kendimizi algılama tarzımıza göstermektedir. Öte yandan Mead ise, benliğin, birey ile çevresi arasındaki etkileşim içinde oluştuğunu vurgulamıştır. Mead'a göre birey, ait olduğu gruplar ve topluluk tarafından paylaşılarak geliştirilir. Sosyal süreç, herkes tarafından aynı şekilde algılanmadığından bireyler arasında önemli farklılıklar görülür. Mead bu farklılaşmaları, ben ve ego ayrımıyla nitelendirmiştir. Mead'a göre ben, benliğin psikolojik kısmıdır ve bireyin yaratıcı yanlarını belirtir; ego ise benliğin sosyolojik yanıdır ve sosyal rollerin içselleştirilmesini ifade etmektedir (www.guncelle.com, 21.10.2010). Bu konuda başka bir çalışma ise sosyal, bilişsel, aktif, psikolojik, yansıtıcı, akademik, ideal ve gerçek, geçmiş ve gelecek benlik şeklindeki sınıflamasıyla benliğin çok boyutlu olduğunu belirtmiştir (Kapıkıran, 2004:14). Ayrıca, kültürlerarası psikoloji yazınbiliminde temel olarak ayrışık ve ilişkili iki benlik türünden bahsedildiği de görülmektedir. Ayrışık benlik, başkalarından ayrışmış bir varlık olarak bireyci benliği; ilişkili benlik ise Batı dışındaki toplulukçu kültürlerde görülen iç içe geçmiş, sosyal bağlamdan koparılmayan benliği vurgulamaktadır (Kağıtçıbaşı, 1999:361).

Bireysel davranışların farklı kültürel ortamların birer ürünü olarak değerlendirdiğimizde, benliği gelişmiş bireylerin karşısında benliği gelişmemiş bireylerin de bulunması son derece normaldir. Gelişmiş benliğe sahip olan bir birey ile benliği gelişmemiş bir bireyin davranışları da farklı olabilecektir. Her iki tür arasındaki farklıkları ve sonuçlarını şöylece belirtmek yerinde olacaktır (Bayat, 2003:7-8): Gerçekçi bir benlik algısına sahip bireylerin gelecekten beklentileri gerçekçi ve ulaşılabilir hedeflerden oluşmaktadır. Bu bireyler strese karşı daha dirençlidirler ve yaşam içerisindeki stres durumları ile başa çıkmada daha başarılı olmaktadırlar. Yine bu benlik algısına sahip olan bireyler çalışma yaşamlarında işlerine kendi görüşleri ile yaklaşmakta, işleri konusundaki bakışları işleri ile ilgili durumları iyi anlamak, kavramak ve başarılı olmak olarak belirmektedir. Bu bireyler algı ve kanaatlerine güvenmekte, yaşam ve çalışma yaşamı içerisindeki durumlarının bireysel çabaları tarafından belirleneceğine inanmaktadırlar. Yine bu bireylerin davranışlarına yaşama karşı tutumları yol gösterir, tepkilerine ve kararlarına güvenirler, farklı düşünce ve yeniliklere açıktırlar ve bu konudaki eğilimlerini kendi kararları belirler. Öte yandan; gelişmemiş bir benliğe sahip olan bireylerde ise şu özellikler gözükebilmektedir: Başkalarına ve kendilerine güvenmezler, yeni yaşantı ve düşüncelere endişe ile yaklaşırlar, kendileri ile yüzleşmekten kaçınırlar, sürekli ve nedensiz olarak bir başkalarını kızdırmamak duygusunu yaşarlar. Dikkat çekmekten kaçınırlar ve sosyal ilişkiler kurmada başarısızdırlar. Bu bireyler dostça ilişkiler kuramazlar, çünkü çevre onlar için güvenilmezdir. Kendi kararları yoktur, sürekli diğerleri tarafından kullanılmış ve risksiz kararlar alırlar.

Sosyal Karşılaştırma ve Ölçeği

Sosyal karşılaştırma sosyal etkileşimin, dolayısıyla kendilik şemalarının oluşmasının ve sürdürülmesinin kaçınılmaz bir yönüdür. Bireyin kendisiyle ilişkili belirsizlikleri azaltma, kendi yeteneklerine yönelik kararları verebilmek için bilgi edinmesi, belirsizliğe bağlı kaygı ve stresle başa çıkabilmesi, kendini geliştirebilmesi için sürekli sosyal karşılaştırma yaptığı, Festinger'le birlikte sosyal psikolojinin önemli bir konusu durumuna gelmiştir. (Savaşır ve Şahin, 1997:13).

Festinger, sosyal ilişkilerde, sosyal karşılaştırmanın anahtar değişken olduğunu vurgulamış ve ilk kapsamlı Sosyal Karşılaştırma Teorisi'ni geliştirmiştir. Sosyal karşılaştırma insanların kendi niteliklerini başkalarının nitelikleriyle karşılaştırmaları ile ilgili bilişsel yargıları anlamına gelmektedir. Karşılaştırmalarda önemli olan öz değerlendirmelerdir. Bunlar nesnel durumdan çok bireyin kendisini başkalarındaki belirli bir nitelik konusunda nasıl değerlendirdiğine bağlıdır. Bireyler kendilerini, söz konusu nitelik yönünden benzer olanlarla karşılaştırmayı tercih ederler (Öksüz ve Malhan, 2004).

İnsanlar, kendileri hakkında düşüncelerini pekiştirmek, benlik algılarını geliştirmek ya/ya da farkına varmak için, kendilerini diğer insanlarla karşılaştırırlar. Bu karşılaştırma süreci bilinçli ya da bilinçsiz olsun sonucunda insanlar kendileri hakkında bir düşünceye sahip olurlar. Ancak bu karşılaştırma süreci bireylerde farklı düzeylerde karşılaştırılan diğer insanın özelliğine göre farklı bir etkiye de sahip olabilir.

Sosyal karşılaştırmalar depresyonla ortaya çıkan diğer bilişsel ve duygusal sonuçlar doğurabilir. Bazı yönler bakımından kendini, kendisinden daha üstün olan diğer insanlarla karşılaştıran bireyin ruh halinde ve moralinde olumsuz etkiler ortaya çıkabilir. Oysa kendini, kendisine göre daha aşağı düzeyde insanlarla karşılaştıran bireyin ruhsal durumu gelişir ve morali düzelir. Sosyal karşılaştırmalar bireylerin güdüleme, iyimserlik, umut gibi duygularını da etkileyebilir (Erözkan, 2004:4)

Sosyal Karşılaştırma Ölçeği, ruhsal sorun belirtileri yüksek olan kişilerin, kendilerini başka insanlarla karşılaştırırken önemli kişilik boyutlarında olumsuz değerlendirme yaptıkları hipotezi ile hazırlanmıştır. Gilbert, Allan ve Trent tarafından 5 madde halinde biçimlendirilen ölçek, Şahin ve arkadaşlarının (Savaşır ve Şahin, 1997:110) yapmış olduğu bir çalışma sonucu bazı maddelerin eklenmesi ile 18 maddelik bir ölçek haline getirilmiştir. Zıt kutuplar arasında 1-6 arası puanlanan bir ölçektir. Yüksek puanlar olumlu benlik şemasına, düşük puanlar ise olumsuz benlik şemasına işaret eder. Ölçeğin orijinalinden elde edilen Cronbach alfa katsayısı a= .87 olarak belirtilmektedir (Şahin ve diğ., 2002:127). Ergen ve yetişkinlerde uygulanabilmesi, zaman sınırının olmaması, bireyin kendi kendine yanıtlayabileceği ve uygulanmasının kolay olması Sosyal Karşılaştırma Ölçeği'nin genel özellikleri arasında bulunmaktadır. Yukarı kısımda belirtildiği gibi 18 maddelik ve zıt kutuplardan oluşan Sosyal Karşılaştırma Ölçeği'nin maddelerinde, 1 sol taraftaki boyuta en yakın olmayı, 6 ise sağ taraftaki boyuta en yakın olmayı ifade etmektedir (Savaşır ve Şahin, 1997:114). Sosyal Karşılaştırma Ölçeği aşağıda bulunan tabloda verilmiştir.

Tablo -1- Sosyal Karşılaştırma Ölçeği

Sol							**Sağ**
Yetersiz	1	2	3	4	5	6	Yeterli/Üstün
Beceriksiz	1	2	3	4	5	6	Becerikli
Başarısız	1	2	3	4	5	6	Başarılı
Sevilmeyen biri	1	2	3	4	5	6	Sevilen biri
İçe dönük	1	2	3	4	5	6	Dışa dönük
Yalnız	1	2	3	4	5	6	Yalnız değil
Dışta bırakılmış	1	2	3	4	5	6	Kabul edilmiş
Sabırsız	1	2	3	4	5	6	Sabırlı
Hoşgörüsüz	1	2	3	4	5	6	Hoşgörülü
Söyleneni yapan	1	2	3	4	5	6	İnisiyatif sahibi
Korkak	1	2	3	4	5	6	Cesur
Kendine güvensiz	1	2	3	4	5	6	Kendine güvenli
Çekingen	1	2	3	4	5	6	Atılgan
Dağınık	1	2	3	4	5	6	Düzenli
Pasif	1	2	3	4	5	6	Aktif
Kararsız	1	2	3	4	5	6	Kararlı
Antipatik	1	2	3	4	5	6	Sempatik
Boyun eğici	1	2	3	4	5	6	Hakkını arayıcı

Ayırma Analizi

Bilimsel araştırmaların temel amaçlarından birisi de karmaşık durumları daha makul bir duruma indirgeyerek sınıflandırmaktır (Yeomans, 1979:1). Sınıflandırma, bir bireyin çeşitli özellikleri bakımından ölçüm yapılması ve yapılan bu ölçümlere dayanarak bireyin sayısı önceden bilinen gruplardan birisine en az hata ile sınıflandırılmak istenmesiyle ortaya çıkmaktadır. Ayırma Analizi, analiz öncesi belirlenen iki ya da daha fazla sayıdaki grupların bireyleri arasındaki farklılıkları maksimum yapan değişkenlerin doğrusal bileşiminden meydana gelen bir ya da daha çok ayırma fonksiyonunun belirlenmesidir. Ayırma Analizi'nin iki temel kullanılma amacı vardır. Bunlardan biricisi, ayırma fonksiyonlarını belirleyerek gruplar arası farklılıkları incelemek ve grupların ayrımında katkısı daha çok olan değişkenlerin belirlenmesidir. İkincisi ise, n adet gözlemin (bireyin), p adet özellik (değişken) bakımından analiz öncesi belirlenen k adet gruptan birisine en az hata ile ayırma fonksiyonları yardımıyla sınıflandırılmasıdır (Çakmak,

1992: 8-11). Ayırma Analizi'nin uygulanabilmesi için, grup sayısının ve her bir gruptaki birey sayısının en az iki adet olması gerekir. Ayrıca, değişken sayısının tüm gruplardaki birey sayısından en fazla iki eksik olmalıdır (Çakmak, 1992: 16).

Analizdeki tüm bireylerin, analiz öncesi belirlenen her bir gruba ait olma olasılıkları (grup üyeliği olasılıkları) belirlenerek sınıflandırma sonuçları "sınıflandırma matrisi" halinde özetlenmiş ve doğru sınıflandırma yüzdeleri bulunmuştur. Ayrıca, bağımsız değişkenlerin grupları ayırmada ne derece etkili oldukları Wilks Lambda istatistiği ile test edilmiştir. Wilks Lambda istatistiği 0 ile 1 arasında değişmekte olup sıfıra yakın değerlerin analizde kullanılan değişkenlerin etkili olduğunu göstermektedir. Önemli değişkenlerin belirlenmesi diğer bir deyişle, ayırma fonksiyonları ile değişkenler arasındaki korelasyonlara göre yapılır. Fonksiyon ile en yüksek korelasyona sahip değişken en önemli değişkendir (Çakmak ve Keçek, 2006:1014-1015).

Bir veri setini Ayırma Analizini uygulamak için gereksiz değişkenlerin ya da analize etkisi çok az olan değişkenleri ayıklamak, diğer bir deyişle önemli değişkenleri belirlemek için Aşamalı Ayırma Analizi tekniğinden yararlanılır. Bu teknikte "ileriye doğru seçim" ya da "geriye doğru eliminasyon" yöntemlerinden birisi kullanılarak önemli değişkenler analize dahil edilirler (Özdamar, 2002:403-404)

SANAYİ İŞLETMELERİNDE ARAŞTIRMA

Araştırmanın Planlanması ve Kapsamı

Araştırmanın kapsamı olabildiğince büyük tutulması için tamamen tesadüfi yöntem ile seçilen Dumlupınar Üniversitesi Kütahya MYO Sosyal Programlarda okuyan öğrencilerin geldikleri illeri kapsayacak şekilde planlanmıştır. Araştırma bu plan çerçevesinde 15 ilde (Ankara, Bilecik, Bursa, Gaziantep, İzmir, Kocaeli, Manisa, Yalova, Bartın, Eskişehir, Hatay, İstanbul, Kırklareli, Kütahya ve Sakarya) faaliyet gösteren 198 sanayi örgütünde çalışan toplam 232 yöneticiye ulaşılmıştır. Araştırma kapsamına giren 198 sanayi örgütü kağıt, demir ve metal, gübre, mobilya ve ağaç ürünleri, motor ve otomotiv parçaları, tekstil, maden, elektrik ve elektronik, gıda, cam vb. sektörlerde faaliyet göstermektedir.

Araştırmanın Kısıtları

Araştırma ve ulaşılan sonuçların geçerliliği araştırma yapılan iller, örgütler ve uygulamaya katılan yöneticiler ile kısıtlıdır. Benlik algılarını ölçerken ortaya konulan sonuçların da geçerliliği kullanılan ölçeğin geçerlilik düzeyi ile sınırlı kalması araştırmanın bir başka kısıtını oluşturmuştur. Öte yandan insanlar çevrelerden etkilenip ve çevreyi de etkilemelerinden dolayı sürekli bir değişkenlik ve algılama içerisinde bulunabilirler. Bundan dolayı belirlenen benlik algıları, yöneticilerin o anda kendilerini değerlendirmelerinin bir sonucudur. Bu yargının da etkileşim ve zaman açısından araştırmanın diğer bir kısıtını oluşturduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın Uygulanması

Sosyal Karşılaştırma Ölçeği ve araştırmacılar tarafından oluşturulan bireysel bilgi formundan oluşturulan anket, uygulanmak üzere öğrencilere dağıtılmıştır. Araştırmaya gönüllü katılmak isteyen öğrencilere Sosyal Karşılaştırma Ölçeği, anketin tamamı ve bir öngörü olarak uygulama aşamasında karşılaşacakları sorunlar hakkında açıklayıcı bilgilendirme toplantısı yapılmıştır. Geriye dönen anketler içerisinde, uygulanmanın yapıldığı örgütün kaşesini taşıyan 15 il, 198 örgüt ve 232 anket formu araştırma kapsamında değerlendirilmiştir.

ARAŞTIRMADAN ELDE EDİLEN SONUÇLAR

Bireysel Bilgi Formunun Sonuçları

Hazırlanan bireysel bilgi formu içerisinde yer alan ve bağımsız değişken olarak değerlendirilen cinsiyet, yaş, yöneticilik orunu, sahip oldukları unvan ve yöneticilik süresi soruları araştırmaya katılan yöneticiler tarafından aşağıda belirtildiği gibi yanıtlanmıştır.

Cinsiyet: Anketi yanıtlayan 232 yöneticinin; 37 adeti %15.9'lik dilim ile bayanlardan oluşurken, 195 adetini ise %84.1'lik dilim ile erkeklerden oluşmuştur.

Yaş: Anketi yanıtlayanların yaşlarının dağılımları ise 20-29 arası yaş grubuna girenler 64 kişi ile %27.6'lık dilimi; 30-39 arası yaş grubuna girenler 81 adet ile %34.9'luk dilimi, 40-49 arası yaş grubuna girenler 55 adet ile %23.7'lik dilimi ve 50 ve üstü yaş grubuna girenler ise 32 adet ile %13.8'lik dilimi oluşturmuştur.

Yöneticilik orunu: Anket formunda yöneticinin alt, orta ve üst yönetim orunlardan hangisinde bulunduğu işaretlenmesi istenmiştir. Böylelikle ankete katılan 232 yöneticinin 45 adeti %19.4 dilim ile alt orun yönetim basamaklarında; 97 adeti %41.8'lik dilim ile orta orun yönetim basamaklarında; 90 adeti ise %38.8'lik dilim ile üst orun yönetim basamaklarında bulunduklarını belirtmişlerdir.

Ünvan: Bulundukları yönetim orunlarında hangi unvan ile çalıştıkları sorusunun yanıtları ise Tablo 2'de sayıları ve yüzdelik dilimleri ile birlikte gösterilmiştir.

Tablo -2-Ankete Katılan Yöneticilerin Ünvanlarına Göre Dağılımları

Ünvanlar	N	%	Ünvanlar	N	%	∑N
Genel Müdür	35	15.1	Genel Md.Yrd.	18	7.8	53
Bölge Müdürü	4	1.7	Bölge Md.Yrd.	----	----	4
Müdür	56	24.1	Müdür Yrd.	12	5.2	68
Bölüm Başkanı	15	6.5	Bölüm Bşk.Yrd.	1	.4	16
Şef	44	19	Şef Yrd.	18	7.8	62
Girişimci Yönetici	29	12.5				29
TOPLAM	**183**			**49**		**232**

Yöneticilik süresi: Anketi yanıtlayan yöneticilerin bulundukları yönetim orununa göre yöneticilik süreleri ise 0-1 yıl arasında çalışanlar 9 adet ile %3.9'luk dilimi, 1-4 yıl arası çalışanlar 70 adet ile %30.2'lik dilimi, 5-9 yıl arası çalışanlar 53 adet ile %22.8'lik dilimi, 10-14 yıl arası çalışanlar 34 adeti ile %14.7'lik dilimi ve 15 yıl ve üstü çalışanlar ise 66 adet ile %28.4'lük dilimi oluşturmuştur.

Sosyal Karşılaştırma Ölçeği'nin Sonuçları ve Değerlendirilmesi

Yöneticilerin benlik algılamalarını belirlemek için araştırmada kullanılan Sosyal Karşılaştırma Ölçeği'nin yukarıdaki kısımda cronbach alfa katsayısı *a*= .87 olduğu belirtilmişti. Yapılan araştırma için ise cronbach alfa katsayısı *a*= .93 olarak bulunmuştur. Elde olunan bu sonuca göre, yapılan bu araştırmanın güvenirliliğinin yüksek derecede olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle, hesaplanan *a*= .93 değeri bu konuda benimsenen yaklaşım uyarınca yüksek derecede ölçek olmaya yakın bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır (Özdamar, 2004: 663).

Anket formunun ikinci kısmında yer alan 18 maddelik Sosyal Karşılaştırma Ölçeği'ne göre verilen yanıtların frekans dağılımları alınmış ve Tablo 3'de gösterilmiştir. İlk 3 basamağa (1,2 ve 3) verilen yanıtlar olumsuz yanıtlar; ikinci 3 basamağa (4,5 ve 6) verilen yanıtlar ise olumlu yanıtları içerecek şekilde değerlendirilmiştir.

Olumsuz Benlik Algılamaları

Araştırmaya katılan yöneticiler yukarıda belirtilen analize yönelik olarak en çok yanıtlanan ve yüzdeye sahip olan; **sabırsız**, **içe dönük** ve **dağınık** olma sonuçlarını kendilerinde var olan birer olumsuz benlik olarak değerlendirdikleri söylenebilir. Bu ilk üç olumsuz algıdan sonra en çok yanıtlanan ve yüzdeye sahip olan diğer olumsuz benlik algılamaları ise sırasıyla şöyledir; **antipatik**, **söyleneni yapan**, **yalnız**, **çekingen**, **hoşgörüsüz**, **sevilmeyen biri**, **boyun eğici**, **dışta bırakılmış**, **kararsız**, **başarısız**, **beceriksiz**, **korkak**, **pasif**, **yetersiz** ve **kendine güvensiz**liktir.

Ancak Tablo 3'deki diğer yanıtlar incelendiğinde yukarıda sıralaması yapılan bu benlik algılarının olumlu değerlendirme içinde bulunan benlik algılarına göre son derece düşük katılıma ve yüzdeye sahip olduğunun da belirtilmesinde de yarar görülmektedir.

Olumlu Benlik Algılamaları

Kendine güvenli, yeterli/üstün ve **kararlı** olma yanıtlar içerisinde en yüksek yanıtlanan ve yüzdeye sahip olan olumlu benlik algılarıdır. Diğer bir deyişle; yöneticiler kendilerini **kendine güvenli, yeterli/üstün** ve **kararlı** birer yönetici olarak algılamakta ve değerlendirmektedir. Bu üç olumlu algıdan sonra en çok yanıtlanan ve yüzdeye sahip olan olumlu benlik algılamaları ise sırasıyla şöyledir**; becerikli, aktif, cesur, başarılı, kabul edilmiş, hakkını**

arayıcı, sevilen biri, hoşgörülü, atılgan, yalnız değil, inisiyatif sahibi, sempatik, düzenli, dışa dönük ve **sabırlı** olmadır.

Yukarıda sıralanan olumlu-olumsuz benlik algıları ve Tablo 3'de bulunan diğer yanıtlar ve yüzdeler dikkate alındığında; araştırmaya yöneticilerin kıyaslama yaptıkları diğer insanlara göre, benlik algılarının son derece yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo -3-Araştırmaya Katılan Yöneticilerin Benlik Algıları

	N	%		N	%
Yetersiz	14	6.0	**Yeterli/Üstün**	218	94.0
Beceriksiz	15	6.5	**Becerikli**	217	93.5
Başarısız	16	6.9	**Başarılı**	216	93.1
Sevilmeyen biri	19	8.2	**Sevilen biri**	213	91.8
İçe dönük	40	17.2	**Dışa dönük**	192	82.8
Yalnız	23	9.9	**Yalnız değil**	209	90.1
Dışta bırakılmış	18	7.8	**Kabul edilmiş**	214	92.2
Sabırsız	48	20.7	**Sabırlı**	184	79.3
Hoşgörüsüz	20	8.6	**Hoşgörülü**	212	91.4
Söyleneni yapan	24	10.3	**İnisiyatif sahibi**	208	89.7
Korkak	15	6.5	**Cesur**	217	93.5
Kendine güvensiz	13	5.6	**Kendine güvenli**	219	94.4
Çekingen	22	9.5	**Atılgan**	210	90.5
Dağınık	31	13.4	**Düzenli**	201	87.6
Pasif	15	6.5	**Aktif**	217	93.5
Kararsız	17	7.3	**Kararlı**	215	93.7
Antipatik	26	11.2	**Sempatik**	206	88.8
Boyun eğici	18	7.8	**Hakkını arayıcı**	214	92.2

Benlik Algılamalarının Ayırma Analizi İle Test Edilmesi

Bu araştırmada, Sosyal Karşılaştırma Ölçeği esas alınarak analiz öncesi oluşturulan grupların farklılıklarını incelemek ve analizindeki önemli değişkenleri ve ayırma fonksiyonlarını belirleyerek, bireylerin ait olması gereken grupları sınıflandırmak için aşamalı ve aşamalı olmayan Ayırma Analizleri SPSS 11.0 paket programı aracılığıyla kullanılmıştır. Böylece analiz öncesi belirlenen yöneticilerin benlik algılama sonuçlarının ne derece doğru olduğu sınıflandırma matrisi elde edilerek test edilmiştir.

Bu analizler öncesinde araştırmaya katılan her yöneticinin 18 soruya (değişkene) verdikleri puan değerlerinin ortalamaları alınmış, araştırmaya katılan 232 yönetici aşağıdaki tablolarda belirtilen sayısal sınırlara göre gruplara atanarak analiz öncesi gruplar oluşturulmuştur.

Tablo -4- Benlik Algısı Grupları (2 grup)

Grup	Benlik Algısı	Sayısal Sınırlar	Birey Sayısı	Yüzde
1	Olumsuz	1.00 – 3.49	11	4.74.
2	Olumlu	3.50 – 6.00	221	95.26

Tablo -5- Benlik Algısı Grupları (3 grup)

Grup	Benlik Algısı	Sayısal Sınırlar	Birey Sayısı	Yüzde
1	Olumsuz	1.00 – 2.67	8	3.45
2	Kararsız	2.68 – 4.34	17	7.33
3	Olumlu	4.35 – 6.00	207	89.22

Yukarıdaki tablolar incelendiğinde iki grup için yöneticilerin 11'i kendilerini olumsuz benlik algısı grubunda 221'i ise olumlu benlik algısı grubunda gördüğü anlaşılacaktır. Üç grup söz konusu olduğunda ise yöneticilerin 8'inin olumsuz, 17'sinin kararsız ve 207'sinin de kendilerini olumlu benlik algısı grubunda gördükleri ortaya çıkmaktadır.

Sosyal Karşılaştırma Ölçeği'ne göre, iki gruba (olumsuz-olumlu) atanan yöneticilerin aşamalı ve aşamalı olmayan Ayırma Analizi'ne göre tekrar sınıflandırılmasıyla aşağıdaki (Tablo -5) sınıflandırma matrisi elde edilmiştir.

Tablo -6- Sınıflandırma Sonuçları

(Aşamalı ve Aşamalı Olmayan Ayırma Analizleri)

	Gruplar	Tahmin Edilen Grup		Toplam
		Olumsuz	Olumlu	
Orijinal Grup	Olumsuz	11	0	11
	Olumlu	1	220	221
Toplam		**12**	**220**	**232**

Doğru sınıflandırma oranı: %99.6

Tablo -6- da bulunan sınıflandırma matrisi incelendiğinde, analiz öncesinde sadece bir adet yöneticinin yanlış sınıflandırıldığı, diğer bir deyişle "olumsuz" grupta olması gerekirken "olumlu" grupta sınıflandırıldığı görülecektir. Böylece, Ayırma Analizi sonunda "olumsuz" gruba 12, "olumlu" gruba ise 220 yönetici sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma sonunda %99.6 doğru sınıflandırma oranı elde edilmiştir. Gruplar arası farklılıkların bir ölçüsü olan Wilks Lambda istatistik değerleri aşamalı ve aşamalı olmayan Ayırma Analizi için sırasıyla 0.357 ve 0.342 olarak edilmiş ve her iki değerde 0.000 anlam seviyesinde önemli bulunmuşlardır. Böylece grupların birbirinden farklı olduğu anlaşılmıştır.

Gruplar arası farklılıkları açıklamada ve sınıflandırmada kullanılan ayırma fonksiyonu üzerinde etkili olan değişkenler; ayrım katkı gücüne göre sırasıyla; aşamalı ayırma analizi için: D1 (Yetersiz-Yeterli/Üstün), D12 (Kendine güvensiz-Kendine Güvenli), D16 (Kararsız-Kararlı), D9 (Hoşgörüsüz-Hoşgörülü) ve D7 (Dışta bırakılmış-kabul edilmiş) değişkenleri; aşamalı olmayan Ayırma Analizi için ise D12 (Kendine güvensiz-Kendine Güvenli), D1 (Yetersiz-Yeterli/Üstün), D16 (Kararsız-Kararlı), D9 (Hoşgörüsüz-Hoşgörülü) ve D7 (Dışta bırakılmış-kabul edilmiş) değişkenleri olmuştur.
Analize katkısı en fazla olan değişkenler D1 (Yetersiz-Yeterli/Üstün), D12 (Kendine güvensiz-Kendine Güvenli), D16 (Kararsız-Kararlı), D9 (Hoşgörüsüz-Hoşgörülü) ve D7 (Dışta bırakılmış-kabul edilmiş) değişkenlerdir.
Sosyal Karşılaştırma Ölçeği'ne göre üç gruba (olumsuz-kararsız-olumlu) atanan bireylerin aşamalı ve aşamalı olmayan Ayırma Analizleri ile tekrar sınıflandırılmasıyla aşağıdaki (Tablo -7 ve 8) sınıflandırma matrisleri elde edilmiştir.

Tablo -7- Sınıflandırma Sonuçları (Aşamalı Ayırma Analizi)

	Gruplar	Tahmin Edilen Grup			Toplam
		Olumsuz	Kararsız	Olumlu	
Orijinal Grup	Olumsuz	8	0	0	8
	Kararsız	0	17	0	17
	Olumlu	0	14	193	207
Toplam		**8**	**31**	**193**	**232**

Doğru sınıflandırma oranı: %94

Tablo -8- Sınıflandırma Sonuçları (Aşamalı Olmayan Ayırma Analizi)

	Gruplar	Tahmin Edilen Grup			Toplam
		Olumsuz	Kararsız	Olumlu	
Orijinal Grup	Olumsuz	8	0	0	8
	Kararsız	0	17	0	17
	Olumlu	0	9	198	207
Toplam		**8**	**26**	**198**	**232**

Doğru sınıflandırma oranı: %99.1

Araştırma kapsamındaki bireylerin aşamalı ayırma analizi ile tekrar sınıflandırılması sonucunda (Tablo -7) 14 yöneticinin yanlış sınıflandırıldığı (analiz öncesi "kararsız" grupta olması gerekirken "olumlu" grupta sınıflandırılmış) ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyiş ile, orijinal gruplardaki yöneticilerin %94'ü doğru sınıflandırılmıştır. Doğru sınıflandırma oranı doğru sınıflandırılan yönetici sayısının toplam birey sayısına bölünmesiyle elde edilmektedir. Gruplar arası farklılıkların bir ölçüsü olan Wilks Lambda istatistiği 0.226 olarak elde edilmiş ve 0.000 anlam seviyesinde önemli bulunmuş olup değişkenlerin ve toplam varyansın %96.3 açıklayan ilk ayırma fonksiyonunun gruplar arası farklılıkları ve dolayısıyla sınıflandırmada etkili olmuştur. Bu fonksiyon üzerinde dolayısıyla sınıflandırma üzerinde etkili olan değişkenler sırasıyla: D7 (Dışta bırakılmış-Kabul edilmiş), D15 (Pasif-Aktif), D12 (Kendine güvensiz-Kendine güvenli), D9 (Hoşgörüsüz-Hoşgörülü), D1 (Yetersiz-Yeterli/Üstün), D10 (Söyleneni yapan-İnisiyatif sahibi), D18 (Boyun eğici-Hakkını arayıcı) ve D14 (Dağınık-Düzenli) olmuştur.

Aşamalı olmayan Ayırma Analizi ile tekrar sınıflandırma yapıldığında (Tablo -8), 9 yönetici dışındakilerin doğru sınıflandırıldığı, diğer bir deyişle orijinal gruptaki yöneticilerin %96.1'nin doğru sınıflandırıldığı ortaya çıkmıştır. Wilks Lambda istatistiği 0.206 olarak elde edilmiş ve 0.000 anlam seviyesinde önemli bulunmuş olup grupların birbirinden farklı olduğunun göstergesidir. Toplam varyansın %94.8'ini açıklayan ilk ayırma fonksiyonu gruplar arası farklılıkları ve dolayısıyla ayırma sınıflandırmada etkili olan değişkenler ise sırasıyla: D7 (Dışta bırakılmış-Kabul edilmiş), D15 (Pasif-Aktif), D12 (Kendine güvensiz-Kendine güvenli), D16 (Kararsız-Kararlı), D9 (Hoşgörüsüz-Hoşgörülü), D18 (Boyun eğici-Hakkını arayıcı), D10 (Söyleneni yapan-İnisiyatif sahibi) ve D1 (Yetersiz-Yeterli/Üstün) olmuşlardır.

Üç gruplu durum için analize katkısı en fazla olan değişkenler sırasıyla: D7 (Dışta bırakılmış-Kabul edilmiş), D15 (Pasif-Aktif), D12 (Kendine güvensiz-Kendine güvenli), D9 (Hoşgörüsüz-Hoşgörülü), D18 (Boyun eğici-Hakkını arayıcı), D10 (Söyleneni yapan-İnisiyatif sahibi), D1 (Yetersiz-Yeterli/Üstün), D16 (Kararsız-Kararlı) ve D14 (Dağınık-Düzenli) olmuştur.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Yöneticilerin benlik algılarına yönelik olarak yapılan bu araştırma verilerin elde edildiği kütle ile sınırlı kalmıştır. Bu sınırlılık içinde araştırmaya katılanlar yöneticilerin benlik algıları belirlenmeye çalışılmıştır. Elde olunan verilere göre yöneticilerin benlik algıları olumsuz benlik algılamaları ve olumlu benlik algılamaları olarak iki farklı sınıflama ile belirlenerek ayrımlaştırılmıştır. Yapılan sınıflandırma kapsamı içerisinde olumsuz benlik algılamaları sınıflamasında sabırsız, içe dönük ve dağınıklık yer alırken; olumlu benlik algılaması sınıflamasına ise kendine güvenli, yeterli/üstün ve kararlı olma yer almıştır.

Ayırma Analizi ile elde edilen bu sonuçlar ve açıklamalara göre Sosyal Karşılaştırma Ölçeği ile bireylerin gruplara sınıflandırılmasında, iki gruplu durum için en az %99, üç gruplu durum için ise en az %94 doğru sınıflandırma yapılmış olduğunu da söyleyebiliriz.

Elde olunan sonuçlar yöneticilerin kendilerini başkalarına göre niteliklerini kıyaslamasının sonucunda kendilerini nasıl algıladıkları göstermektedir. Olumlu benlik algılamalarına sahip yöneticilerin gerek örgüt amaçları doğrultusunda gerekse de çevresel ilişkilerinde daha uyumlu olabileceği söylenebilir. Ayrıca yöneticilerde olumlu benlik algılamaları sınıflamasına girecek özellikler arttıkça, buyruğu altında bulunanlara örnek olabilecek davranışlar sergileyebileceği, örgüt içi ve dışında oluşabilecek çatışma ortamlarını çözme konusundaki yeteneklerinin gelişebileceği, kararlarının daha sağlıklı olabileceği, dolayısıyla örgütsel ve bireysel amaçlarına varma ve benzeri konularda başarılarının artacağı söylenebilir. Öte yandan başarılarının birer yansıması olarak kendisini gerçekleştirme gereksiniminin sonucunda, özsaygısının da artabileceği ileri sürülebilir.

Araştırma, yöneticilerin yetiştikleri ailelerinin, eğitim ve toplumsal çevrenin sosyo-ekonomik düzeylerine, medeni durumlarına, yetiştikleri kültürün özellikleri üzerine genişletmek olanaklıdır. Ayrıca bu araştırma yöneticiliğe yeni başlayan ve zaman içerisinde bulundukları orunlardaki değişmeye göre yinelenerek, benlik algılamalarında nasıl bir farklılığın oluştuğunun nedenlerine göre belirlenmesinde de kullanılabilinir.

KAYNAKÇA

BAYAT, Bülent; "Bireylerin Benlik Algısı (Benlik Tasarımları) Sistemi ve Bu Sistemin Davranışlar Üzerindeki Rolü", **Kamu-İş**, C.:7, S.:2, 2003. http://www.kamu-is.org.tr/pdf/7219.pdf. 20.01.2010.

ÇAKMAK, Zeki; **Çoklu Ayırma ve Sınıflandırma Analizi, Eğitimde Öğrencilerin Meslek Seçimine Uygulanması**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:168, Eskişehir, 1992.

ÇAKMAK, Zeki, KEÇEK, Gülnur; "The Comparision and Classification of European Union and Candidate in Terms of Education Indicators with The Process European Union" **The Changes and Transformaitons in The Socio-Economic and Political Structure of Turkey Within the EU Negotiations**, 16-18 March, Kütahya, 2006.

ERÖZKAN, Atılgan; "Lise Öğrencilerinin Sosyal Karşılaştırma ve Depresyon Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi", **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.:13, Muğla, 2004.

GÜNEY, Salih; **Davranış Bilimleri**, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Eylül, 2006.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem; **Yeni İnsan ve İnsanlar**, Evrim Yayınevi, İstanbul, 1999.

KAPIKIRAN ACUN, Necla; "İdeal ve Gerçek Benlik Kavramı Ölçeğinin Güvenirliliği ve Geçerliliği", **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S.:16, Denizli, 2004.

KARA, Hakan; **Yönetim Biliminin Düşünce İzleri**, Üç Mart Baskı Merkezi, Kütahya, 2009.

ÖKSÜZ, Ergün, MALHAM, Simten; "Sosyal Karşılaştırma Ölçeğinin Güvenirlilik ve Geçerlilik Analizi", **VI. Ulusal Aile Hekimliği Kongresi**, Bursa, 4-7 Mayıs 2004.

ÖZDAMAR, Kazım; **Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi 2**, Kaan Kitapevi, Eskişehir, 2002.

ÖZDAMAR, Kazım; **Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi 2**, Kaan Kitapevi, Eskişehir, 2004.

ÖZKALP, Enver; **Sosyolojiye Giriş**, Anadolu Üniversitesi Eğitim, sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı yayın No:140, Eskişehir, 2000.

SAVAŞIR, Işık; ŞAHİN H., Nesrin; **Bilişsel Davranışçı Terapilerde Değerlendirme: Sık Kullanılan Ölçekler**, Türk Psikologlar Derneği Yayınları No:9, Ankara, 1997.

SAYINER Banu; SAVAŞAN, Esra; SÖZEN, Didem; KÖKNEL, Özcan; "Yükseköğretim Gençliğinin Benlik Algısının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi: İstanbul Ticaret Üniversitesi Örneği", **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Y.:6, S.:11, Bahar, İstanbul, 2007.

ŞAHİN H, Nesrin; BATIGÜN DURAK, Ayşegül; UĞURTAŞ, Sinem; "Kısa Semptom Envanteri (KSE): Ergenler İçin Kullanımının Geçerlik, Güvenilirlik ve Faktör Yapısı", **Türk Psikiyatri Dergisi**, C.:13, S.:2, 2002.

TUTAR, Hasan; ALTINÖZ, Mehmet; ÇAKIROĞLU, Demet; "İşgörenlerin Kendilik Algılarının Bireysel Özellikler Bakımından Değerlendirilmesi", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:21, Konya, 2009.

ÜSTÜN, Elif; AKMAN, Berrin; "Korunmaya Muhtaç Çocukların Benlik Algısının İncelenmesi", **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S.:23, Ankara, 2002.

YEOMANS, K.A.; "Multivariate Classification. Data Reduction Using Component and Cluster Analaysis", **The University of Aston Management Centre**, **Working Paper**, No:145, July 1979.

www.guncelle.com/felsefe/487191-benlik-psikoloji.html, 21.10.2010.